John Toland

100 PASKUTINIŲ DIENŲ

Triukšminga ir prieštaringa paskutinių Antrojo pasaulinio karo dienų Europoje istorija

John Toland

100 PASKUTINIŲ DIENŲ

Triukšminga ir prieštaringa
paskutinių Antrojo pasaulinio karo dienų Europoje istorija

VOX ALTERA
2016
KAUNAS

Versta iš:

John Toland. THE LAST 100 DAYS. The Tumultuous and Controversial Story of the Final Days of World War II in Europe. – The Modern Library, New York, 2003.

Iš anglų kalbos vertė *Mykolas Šilinis*

THE LAST 100 DAYS by John Toland
Copyright © 1965, 1966 by John Toland. Copyright renewed 1993, 1994.
By arrangement with the Estate of the Author. All rights reserved.

© Vox altera, 2015

ISBN 978-609-8088-20-5

AUTORIAUS ŽODIS / 9

PIRMA DALIS
DIDYSIS PUOLIMAS / 11

Pirmas skyrius
Kylantis potvynis Rytuose / 13

Antras skyrius
„Penkios minutės iki vidurnakčio" / 36

Trečias skyrius
„Tai gali būti lemtinga konferencija" / 50

Ketvirtas skyrius
„Duona už duoną, kraujas už kraują" / 76

Penktas skyrius
„Teisėjas Ruzveltas pritaria" / 95

Šeštas skyrius
Balkanų kovos arena / 128

Septintas skyrius
Operacija „Perkūno trenksmas" / 140

Aštuntas skyrius
Karas ir taika / 160

ANTRA DALIS
PUOLIMAS IŠ VAKARŲ / 179

Devintas skyrius
„Nusileis geležinė uždanga" / 181

Dešimtas skyrius
Atoslūgis ir potvynis / 192

Vienuoliktas skyrius
„O jei išlėks į orą tiesiai priešais mane?“ / 203

Dvyliktas skyrius
„Kovoju Viešpaties darbo naudai“ / 237

Tryliktas skyrius
Operacija „Saulėtekis“ / 248

Keturioliktas skyrius
***Shell* namas** / 258

Penkioliktas skyrius
Tarp dviejų upių / 264

Šešioliktas skyrius
„Linksmai praleidome dieną“ / 280

Septynioliktas skyrius
Vykdymo pajėgos *Baum* / 295

Aštuonioliktas skyrius
Sprendimas Reimse / 309

Devynioliktas skyrius
„Rouzo katilas“ / 328

TREČIA DALIS
RYTAI SUSITINKA SU VAKARAIS / 343

Dvidešimtas skyrius
„O-5“ / 345

Dvidešimt pirmas skyrius
„Dėl tokių begėdiškų iškraipymų“ / 365

Dvidešimt antras skyrius
Pergalė vakaruose / 393

Dvidešimt trečias skyrius
„Ant skustuvo ašmenų“ / 407

Dvidešimt ketvirtas skyrius
„Fiureriui nervinis išsekimas!“ / 431

Dvidešimt penktas skyrius
„Turime sukurti naują, daug geresnį pasaulį“ / 453

KETVIRTA DALIS
BESPARNĖ PERGALĖ / 471

Dvidešimt šeštas skyrius
„Fazanų medžioklė“ / 473

Dvidešimt septintas skyrius
„Itališkasis sprendimas“ / 485

Dvidešimt aštuntas skyrius
Diktatoriaus mirtis / 499

Dvidešimt devintas skyrius
„Vadas negyvas“ / 526

Trisdešimtas skyrius
„O dabar smeigiate mums į nugarą“ / 547

Trisdešimt pirmas skyrius
„Geležinė uždanga iš rytų slenka vis artyn“ / 555

Trisdešimt antras skyrius
Ilgos kapituliacijos pradžia / 567

Trisdešimt trečias skyrius
„Visoje Europoje plevėsuoja laisvės vėliavos“ / 581

PADĖKA / 603

PASTABOS / 607

AUTORIAUS ŽODIS

Galbūt joks kitas šimtas dienų istorijoje nebuvo toks reikšmingas ir neturėjo tokių padarinių, kaip Antrojo pasaulinio karo pabaiga Europoje. Per tris mėnesius mirė Ruzveltas, Hitleris ir Musolinis, žlugo nacizmas ir fašizmas. Pergalės diena žymėjo vienos epochos pabaigą ir kitos, lydimos neįtikimų vilčių ir baisumų, pradžią.

Pamėginau šių reikšmingų dienų įvykius aprašyti taip, tarsi tai būtų nutikę prieš šimtą metų, ir Hitlerį, Himlerį, Geringą bei kitus pavaizduoti ne anuo laikotarpiu gyvenusio žmogaus akimis, bet išlaikydamas laiko dovanojamą objektyvumą.

Knyga remiasi šimtais interviu su dvidešimt vienos šalies žmonėmis, tiesiogiai susijusiais su aprašomais įvykiais. Kur įmanoma, pagrindinis įvykių perteikimo šaltinis yra jų dalyviai, savo pačių liudijimais atskleidžiantys, o kartais ir smerkiantys tai, kas įvyko. Tai – atskleidimo, ne kaltinimo metas.

Knyga, be to, remiasi keliais tūkstančiais pirminių šaltinių: pranešimais po įvykio, štabų žurnalais ir monografijomis, įslaptintais ir asmeniniais dokumentais, kurie iki šiol buvo neprieinami (pavyzdžiui, generolas Hobartas Gėjus [Hobart Gay], Patono štabo viršininkas, pirmąkart leido pasinaudoti savo dienoraščiu, rašytu Patono įsakymu), galiausiai gausiomis publikuotomis ir nepublikuotomis knygomis.

Dialogai šioje knygoje nėra išgalvoti. Jie paimti iš stenogramų, stenograminių užrašų ir dalyvių atminties. Knygos pabaigoje pateikiamose „Pastabose" skyrius po skyriaus nurodomi visos panaudotos medžiagos šaltiniai.

Maksas Birbomas (Max Beerbohm) kartą parašė: „Praeitis yra meno kūrinys, kuriame nėra nesvarbių dalykų ir palaidų galų." Puoselėjau viltį atkurti praeities įvykius praslinkus užtektinai laiko, kad juos būtų galima prisiminti santykinai ramiai, bet dar nepranykus „nesvarbiems dalykams ir palaidiems galams", teikiantiems istorijai pikantiškumo.

PIRMA DALIS

DIDYSIS PUOLIMAS

PIRMAS SKYRIUS

KYLANTIS POTVYNIS RYTUOSE

1.

1945 m. sausio 27-osios rytą dešimt tūkstančių sąjungininkų karo belaisvių, saugomų Zagano (Sagan) aviacijos karo belaisvių stovykloje *Stalag Luft III* už 160 kilometrų tiesia linija į pietryčius nuo Berlyno, buvo apėmęs santūrus jaudulys. Nepaisydami žvarbaus šalčio ir nepertraukiamo snygio stambiomis snaigėmis, belaisviai netvarkingai būriavosi lauke prie barakų ir aptarinėjo paskutinę žinią: rusai rytuose jau mažiau nei už 32 kilometrų ir vis artėja.

Pirmosios naujienos apie didįjį Raudonosios armijos puolimą į stovyklą ėmė sunktis iš nerimastaujančių sargybinių. Belaisviai buvo pakilios nuotaikos, kol keli sargybiniai neužsiminė, kad iš Berlyno atėjo įsakymas paversti stovyklą *Festung*, iki galo iš visų pusių gintina tvirtove. Dar po kelių dienų pasklido gandas, jog vokiečiai ketina „krygius" (*Kriegsgefangenen* sutrumpintai „karo belaisviai") panaudoti kaip įkaitus ir, jei rusai mėgintų užimti vietovę, sušaudyti. Šią istoriją pakeitė dar siaubingesnė: vokiečiai nori dušus paversti dujų kameromis ir belaisvius tiesiog sunaikinti.

Nuotaika subjuro taip, kad Artūras Venemenas (Arthur Vanaman), amerikiečių brigados generolas ir vyriausias sąjungininkų karininkas Zagane, stovyklos penkioms zonoms nurodė liautis skleidus gandus ir paspartinti pasirengimą galimam forsuotam žygiui į vakarus.

Vienas iš belaisvių savo dienoraštyje užsirašė: „Mūsų barakai primena Ponių labdaros siuvimo būrelio susirinkimą." Sėdėdami sukryžiavę kojas ant gultų, vyrai iš milinių apačios pjaustinėjo pirštinių formos lopus, gamino sniego kepures ir veido apsaugas, iš kelnių durstė kuprines.

Bet niekas negalėjo sustabdyti gandų, ir sausio 26-ąją Venemenas sušaukė susirinkimą didžiausioje stovyklos auditorijoje. Nužirgliojo į auditorijos priekį ir pranešė, jog per kontrabandinį radijo imtuvą iš BBC pranešimų sužinojęs, kad rusai esą vos už 35 kilometrų. Nutildęs džiaugsmo šūksnius, dar pridūrė, kad jie visi tikriausiai bus verčiami žygiuoti gilyn į Vokietiją.

– Mūsų didžiausia galimybė išgyventi yra veikti išvien kaip komandai, būti pasirengusiems bet kam. Mūsų vienintelė viltis yra Dievas, ir juo vieninteliu turime pasitikėti.

Sausio 27-osios rytą Zagano belaisviai buvo pasirengę. Evakuacijos manta riogsojo prie kiekvieno barako durų. Kiti, prireikus skubiai supakuotini daiktai gulėjo ant gultų. Sniego dangai augant, vyrai, kupini keisto taikos ir

ramybės jausmo, budriai lūkuriavo. Daugelis dairėsi į lygias apsnigtų pušų eiles už aukštos spygliuotos tvoros. Už jos plytėjo nežinomybė.

2.

Hitleris vienu metu valdė beveik visą Europos žemyną ir Šiaurės Afriką. Jo daliniai, įsiveržę giliai į Rusiją, kontroliavo daugiau teritorijos nei Šventoji Romos imperija. Dabar, po penkerių su puse metų karo, jo plati imperija susitraukė iki pačios Vokietijos sienų. Palei vakarinę „faterlando" sieną nuo Olandijos iki Šveicarijos jungtinės amerikiečių, britų, kanadiečių ir prancūzų armijos rengėsi galutiniam šturmui. O išsikėtojęs Rytų frontas, nusidriekęs nuo šiltų Adrijos jūros vandenų iki ledinės Baltijos, ne viename taške buvo pralaužtas. Išlaisvinusi pusę Jugoslavijos, didžiumą Vengrijos ir rytinę Čekoslovakijos dalį, Raudonoji armija jau penkioliktą dieną vykdė didžiausią karo istorijoje puolimą.

Sausio 12 d. beveik 3 mln. rusų – per tuziną kartų daugiau nei išsilaipino „D" dieną, – masiškai remiami artilerijos ir vedami, regis, nesibaigiančių *Stalin* ir T-34 tankų srautų, 650 kilometrų pločio frontu nuo Baltijos jūros iki Lenkijos vidurio atakavo 750 tūkst. prastai ginkluotų vokiečių. Šiaurėje maršalo Ivano Danilovičiaus Černiachovskio 3-iasis Baltarusijos frontas (sovietinis armijų grupės atitikmuo) veržėsi istorinio Kenigsbergo (Königsberg) Rytprūsiuose netoli Baltijos jūros link. Jo kairėje 2-asis Baltarusijos frontas, vadovaujamas jauno, dinamiško maršalo Konstantino Rokosovskio, skubėjo į Dancigą (Danzig) ir jau artėjo prie Tanenbergo (Tannenberg), vienos iš vokiečių didžiausių pergalių Pirmajame pasauliniame kare vietų. Rokosovskio kairėje Raudonosios armijos talentingiausio vado maršalo G. K. Žukovo 1-asis Baltarusijos frontas per tris dienas užėmė Varšuvą ir dabar supo Poznanę; jo galutinis tikslas buvo Berlynas. Galiausiai piečiausiame didžiojo puolimo sparne kovojo maršalo Ivano Konevo 1-asis Ukrainos frontas, ir būtent jo priešakinės dalys artinosi prie karo belaisvių stovyklos Zagane.

Černiachovskio ir Rokosovskio pagrindinis taikinys buvo generolo pulkininko (keturių žvaigždučių generolo) Georgo Hanso Reinharto (Georg-Hans Reinhardt) armijų grupė „Šiaurė"; ji per dvi savaites buvo arba sutriuškinta, arba apeita. Viena iš jo armijų, 4-oji, jau traukėsi. Nors ir žinojo, kad Hitleris pabrėžtinai uždraudė taip elgtis, jos vadas generolas Frydrichas Hosbachas (Friedrich Hossbach) į vakarus pajudėjo savo iniciatyva. Rokosovskis už jo jau buvo prasiveržęs į gilumą apie 300 kilometrų, ir Hosbachas suvokė: jei kaudamasis nesitrauks, jo daliniai bus sunaikinti. Maža to, jis jautė pareigą atverti koridorių pusei milijono Rytprūsių gyventojų, bėgančių į vakarus vežimais ir pėsčiomis.

Jo tiesioginis viršininkas Reinhartas tam pritarė, tačiau generolas pulkininkas Heincas Guderianas (Heinz Guderian), sausumos kariuomenės štabo viršininkas ir viso Rytų fronto vadas, įtūžo sužinojęs, kad didžiuma Rytprūsių atiduodama beveik be kovos ir be jo sutikimo. Gimęs netoli Vyslos Rytprūsiuose, Guderianas laikė Rusiją mirtiniausiu priešu. Prūsas iki kaulų smegenų, jis buvo pasiryžęs apsaugoti savo kraštą nuo bolševikų. Vis dėlto Hitlerio iškviestas į reicho kanceliariją, jis ryžtingai gynė išdavyste apkaltintus Reinhartą ir Hosbachą.

– Juos reikia atiduoti karo lauko teismui, – pareiškė fiureris. – Nedelsiant atleisti sykiu su jų štabais.

– Galiu savo dešine ranka laiduoti už generolą Reinhartą, – atkirto Guderianas. O ir Hosbachas jokiu būdu nelaikytinas išdaviku.

Hitleris Guderiano nuomonę ignoravo. Iškart nušalino Reinhartą ir pakeitė jį neįprasčiausiu žmogumi, neseniai pareiškusiu savo apgultiems daliniams: „Kai reikalai patys prasčiausi ir nežinote, ką daryti, suduokite sau į krūtinę ir pasakykite: aš nacionalsocialistas! Šitai gali nuversti kalnus!" Generolas pulkininkas Lotaras Rendulikas (Lothar Rendulic), austras ir talentingas karo istorikas, malonių manierų ir mėgstantis prabangiai gyventi, buvo protingas, subtilus ir mokėjo elgtis su Hitleriu. Karių laimei, sykiu buvo ir kompetentingas vadas.

Armijų grupės „Centras" dr. Renduliko dešinėje vadas Hitlerio jau buvo atleistas anksčiau. Tada Guderianas irgi karštai protestavo, juolab jį pakeisti turėjo vienas iš Hitlerio numylėtinių – generolas pulkininkas Ferdinandas Šerneris (Ferdinand Schörner).

Šerneris buvo tvirtas, optimistiškas bavaras, o tokių savybių kaip tik ir reikėjo paveldėtai chaotiškai padėčiai suvaldyti. Jo kairysis sparnas jau buvo sutriuškintas Žukovo, o dešinysis puolamas Konevo. Šerneris pradėjo klajoti po frontą ir užnugarį keisdamas vadus, reorganizuodamas tiekimo sistemą ir apskritai papurtydamas kiekvieną dalinį, kurį aplankydavo. Užnugaryje, kur jis vyrus nuvarė nuo rašomųjų stalų bei įbruko jiems šautuvus į rankas, jo nekentė. Fronte koviniai ir jaunesni kareiviai, niekada anksčiau nematę armijos vado taip toli priešakinėse linijose, jį gerbė. Šerneris grasino vietoje sušaudyti kiekvieną, kas dezertyruos, žadėjo frontui parūpinti geriausią maistą bei drabužius, senosios mokyklos karininkų nepasitenkinimui mėgdavo draugiškai patapšnoti per petį, įžeidinėdavo tuos generolus, kurie, jo akimis, to buvo verti, dalydavo sausainius ir saldumynus eiliniams.

Hitleriui Šerneris buvo kaip maršalas Nėjus Napoleonui. Taikydamas itin neortodoksinius metodus, iki sausio 27 d. iš armijų grupės „Centras" jis sulipdė frontą – netvirtą ir fragmentišką, bet vis dėlto frontą, atlaikantį didžiulį rusų potvynį. Tačiau ir jis neįstengė užtaisyti pavojingos spragos, kurią tarp jo ir dr. Renduliko išmušė Žukovas, daugiausia baimės vokiečiams keliantis rusas.

Guderianą ši problema jaudino labiau už visas kitas, todėl jis Hitleriui pareiškė, jog Žukovo šarvuotųjų pajėgų puolimą galima sustabdyti vieninteliu būdu – nedelsiant suformuojant ir į spragą tarp Šernerio ir Renduliko metant naują armijų grupę. Guderianas pageidavo, kad šioms pajėgoms vadovautų generolas feldmaršalas Maksimilianas fon Veichsas (Maximilian von Weichs), puikus ir bebaimis karininkas. Hitleris sutiko suformuoti naują armijų grupę, tačiau manė, kad Weichsas per daug išsekęs.

– Abejoju, ar jis gebės atlikti tokią užduotį, – pasakė jis ir pasiūlė šį darbą patikėti reichsfiureriui Heinrichui Himleriui (Heinrich Himmler)*, antrajam galingiausiam žmogui Vokietijoje.

Pasipiktinęs Guderianas užprotestavo, neva Himleris neturi karinės patirties. Hitleris atkirto, jog reichsfiureris geras organizatorius bei administratorius, vien jo vardas įkvėps kovoti iki galo. Pasiryžęs neleisti, kad „tokia kvailystė būtų iškrėsta nelaimingam Rytų frontui", Guderianas toliau taip atkakliai ir šiurkščiai prieštaravo, jog šokiravo feldmaršalą Vilhelmą Keitelį (Wilhelm Keitel), OKW (*Oberkommando der Wehrmacht* – ginkluotųjų pajėgų vyriausiosios vadovybės) vadą, kolegų karininkų pašiepiamai pramintą *Lakeitel* – iš *Lakei*, „liokajus".

Hitleris nenusileido ir tvirtino, kad Himleris kaip rezervinės armijos vadas vienintelis galįs žaibiškai suformuoti didesnes pajėgas. Jis nutylėjo, jog Himleris buvo vienas iš nedaugelio, kuriuo jis vis dar galėjo pasitikėti.

Himleris sutiko imtis darbo su aklu entuziazmu, rodytu fiurerio bet kurio pasiūlymo atžvilgiu, ir paskelbė sustabdysiąs rusus prie Vyslos. Jo naujos

* Pagrindinės Himlerio pareigos buvo SS reichsfiurerio. SS (*Schutzstaffel*) iš pradžių buvo Hitlerio asmeninė gvardija, sudaryta iš 280 vyrų, prisiekusių absoliutų asmeninį klusnumą fiureriui. Pradėdamas nuo šio nedidelio branduolio, Himleris juodmarškinius išplėtojo iki gausios, veiksmingos, fiureriui visiškai atsidavusios organizacijos. Jos narius rūpestingai atrinkdavo pagal nacionalsocialistų eugeniką, organizacija buvo atvira ne tik vokiečiams, bet ir kitų tautų arijams. SS sudarė kelios skirtingų funkcijų bei skirtingų bruožų atšakos:

1) *Allgemeine SS*. Griežtai civilinė; didžiuma diplomatų, aukščiausio lygmens valstybės tarnautojų, pramonininkų, teisininkų, gydytojų ir t. t. turėdavo aukštus laipsnius *Allgemeine SS* hierarchijoje.

2) RSHA (*Reichssicherheitshauptamt* – reicho saugumo vyriausioji tarnyba). Civilinė ir paramilitarinė; iš jos septynių skyrių svarbiausi buvo: III biuras, SD (*Sicherheitsdienst* – saugumo tarnyba Vokietijoje); IV biuras, *Gestapo* (slaptoji valstybės policija); V biuras (kriminalinė policija); VI biuras (užsienio žvalgyba); iki pasikėsinimo Čekoslovakijoje 1941 m. RHSA vadovavo Reinhardas Heidrichas (Reinhard Heydrich), po metus trukusio tarpuvaldžio jį pakeitė dr. Ernstas Kaltenbruneris (Ernst Kaltenbrunner).

3) *Waffen-SS*. Griežtai karinė; kai kurias divizijas sudarė pirmučiausia su bolševizmu kovoti troškę savanoriai iš Belgijos, Prancūzijos, Olandijos, Norvegijos, Latvijos, Estijos, Danijos, Švedijos, Vengrijos, Rumunijos ir t. t. 4) *Totenkopfverbände*. Paramilitarinė; koncentracijų stovyklų sargybiniai, daugiausia pagyvenę ar sužeisti kareiviai, negebantys kovoti fronte; 1940 m. iš jauniausių ir sveikiausių buvo suformuotas elitinis fronto dalinys – *Totenkopf Division* ir tapo *Waffen-SS* dalimi.

pajėgos atitinkamai buvo pavadintos armijų grupe „Vysla". Himleris išvyko į rytus specialiu traukiniu. Už septyniasdešimt kilometrų nuo Berlyno kirto Oderio upę ir tęsė kelionę beveik iki pat Vyslos šiek tiek į pietus nuo Dancigo. Žukovui sustabdyti jis turėjo kelis štabo karininkus ir pasenusį situacijos žemėlapį. Išskyrus kelis išsibarsčiusius dalinius, armijų grupė „Vysla" egzistavo tik popieriuje. Atkankant naujoms divizijoms, Himleris neprotingai ėmė formuoti rytų-vakarų gynybos liniją nuo Vyslos iki Oderio, apsaugančią tik Pomeraniją šiauriau. Kitaip tariant, rūpestingai barikadavo šonines duris palikdamas fasadinius vartus atlapotus.

Žukovas, nekreipdamas dėmesio, tiesiog paliko Himlerio liniją šone bei nuskubėjo į vakarus, sutikdamas vien izoliuotas grupes, ir sausio 27 d. jo priešakiniai daliniai atsidūrė už 160 kilometrų nuo Berlyno. Priešakyje jo laukė paskutinė iki reicho kanceliarijos didesnė gamtinė kliūtis – Oderio upė.

3.

„Krygius" iš stovyklų į rytus nuo Zagano jau buvo pradėta evakuoti į vakarus, ir dabar jie sliūkino per sniegą šalimais civilių vilkstinių. Viena amerikiečių grupė keliais traukė jau savaitę. Daugelis iš jų į nelaisvę pakliuvo per Ardėnų ofenzyvą ir nuo tada, be perstojo kilnojami iš stovyklos į stovyklą, neteko vidutiniškai po 16 kilogramų svorio, todėl tapo neatsparūs plaučių uždegimui ir dizenterijai. Iš Šubino (Szubin) stovyklos netoli Vyslos iškeliavo 1400. Sausio 27 d. iš jų buvo likę tik 950.

Spigino toks šaltis, kad, vėjui akimirksnį nupūtus pulkininko leitenanto Džeimso Loketo (James Lockett) kaklaskarę ir apnuoginus ausį, oda nusilupo tarsi būtų nudegusi. Tos dienos vėlyvą popietę belaisviai, nuvesti į ūkį, prisiglaudė perpučiamuose šieno klojimuose ir kiaulidėse. 118 susirgusiųjų, nebepajėgiančių paeiti, sugrūsti į prekinį traukinį. Likusieji susikūrė nedidelius laužus ir ėmė džiovintis batus ir kojines. Stebėtina, bet vyravo pakili nuotaika, visi buvo pasiryžę žygiuoti į tikslą, kad ir koks jis būtų.

Pasrėbę karštos vandeningos miežių ir bulvių sriubos, vyrai mėgino užmigti svajodami ne apie moteris, bet apie maistą. Keli atmintinai mokėjo buvusio reklaminių tekstų kūrėjo leitenanto Lario Felano (Larry Phelan) parašytą eilėraštį. Jis dedikavo jį savo žmonai, „mylimiausiai merginai pasaulyje, kuriai tas eilėraštis vargu bau ar patiktų".

Svajoju apie tai, apie ką svajoti gali tik belaisviai,
Apie ankstesnių dienų gyvenimą;
Apie plaktą kiaušinienę ir pyragaitį su storu sluoksniu grietinėlės,
Apie svogūnų sriubą ir omarą *Thermidor*,

Apie jautienos kepsnį, muštinius ir steiką su kaulu,
Apie kalakuto krūtinėlę ir skanią koją ar sparnelį,
Apie dešreles, klevų sirupą, grikių pyragus
Ir viščiuką, keptą ar *à la king*.
Diena iš dienos svajoju apie bandeles, paprastas ir su razinomis,
Šiltą grūdų duoną, sausainius, Filadelfijos pudingą,
Šparagus su grietinėle ar su *hollandaise*
Ir storus pyragus – maltos mėsos, mėlynių ir obuolių.
Ilgiuosi sviestu pagardinto riebaus austrių troškinio,
O kartais, mano šunyti, ilgiuosi ir tavęs.

Tuo pačiu maršrutu vežimų vilkstinėmis traukė šimtai tūkstančių vokiečių, bėgančių iš savo ūkių Lenkijoje. Jauni, seni ir ligoniai dardėjo arklių ar galvijų traukiamose transporto priemonėse, o ištvermingieji, užsitraukę ant galvų bulvių maišus su išpjautomis skylėmis akims, šliurino šalimais. Naudotasi bet kuo, kas judėjo ant ratų ar pavažų – dideliais ūkio vežimais, šunų traukiamais vežimėliais, rogėmis. Nedaugelis iš jų buvo dengti, keleiviai paprastai tūnodavo susiglaudę šlapiame šiene ar po permirkusiomis plunksnų antklodėmis, bergždžiai mėgindami apsiginti nuo žvarbaus vėjo ir sūkuriuojančio sniego.

Vilkstinės šliaužtavo lėtai, nepertraukiama linija sunkiai įveikdamos augančias pusnis, neretai padedamos jaunų priverstinių ūkio darbininkų – prancūzų, lenkų ir ukrainiečių, trokštančių pabėgti nuo rusų ne mažiau nei jų šeimininkai. Be to, su daugeliu iš jų buvo elgtasi gerai, todėl dabar jie stengėsi padėti „savo" šeimoms pasiekti saugią vietą.

Tačiau šie pabėgėliai galėjo laikyti save laimingais palyginti su bandžiusiais ištrūkti iš Rytprūsių maždaug už 400 kilometrų toliau į rytus. Jų gauleiteris (apskrities partinis vadovas) Erichas Kochas paskelbė, kad Rytprūsiai niekada neatiteks rusams į rankas, ir uždraudė bėgti į vakarus. Bet vos Černiachovskis pralaužė sieną, keli drąsūs apskrities pareigūnai atvirai nepakluso Kochui ir įsakė savo žmonėms gelbėtis. Tučtuojau iškeliavę, šie dabar menkai apsirengę ir alkani klampojo sniegu iki kelių, genami vienintelio troškimo neleisti, kad juos pavytų atplūstanti Raudonoji armija.

Viena iš šių grupių kaip tik traukė per Nemersdorfo (Nemmersdorf) kaimą, kai staiga, viską šluodami savo kelyje, pasirodė rusų tankai. Dešimtys vežimų buvo sudaužyti, nustumti į šalį, apversti. Pabiro manta, vikšrai traiškė žmones. Tankai nuriedėjo į priekį nesustodami, bet po kelių minučių pasirodė *Dodge* markės sunkvežimiai. Iš jų iššokę pėstininkai puolė plėšikauti ir prievartauti. „Baltojo bokalo" restorane keturios moterys buvo daug kartų išprievartautos, nuogos ištemptos į lauką ir per plaštakas prikaltos prie vežimų. Netoliese, prie „Raudonojo bokalo" restorano, dar vieną nuogą moterį prikalė prie klojimo. Rusai pasišalino palikę negyvus 72 civilius.

Už kelių kilometrų į vakarus rusai įsiveržė į Veicdorfo (Weitzdorf) kaimą. Jauna moteris Lotė Keuch (Lotte Keuch), apimta siaubo, matė, kaip jie sušaudė jos uošvį ir šešis kaimynystėje gyvenusius vyrus. Po to prie dvaro suvarė priverstinius darbininkus prancūzus ir atėmė iš jų žiedus – nupjaudami pirštus. Tada prancūzus sustatė į eilę ir sušaudė. Paskui atėjo eilė prievartavimams*

Tą dieną visur rytuose panašios scenos kartojosi tūkstančiuose kaimų: keturių Raudonosios armijos frontų kariai plėšikavo, prievartavo ir žudė. Pagrindinis tokio barbariškumo motyvas buvo kerštas už ilgiau nei ketverius metus trukusį sisteminį ir nepaliaujamą nacių žiaurumą, savo viršūnę tikriausiai pasiekusį Aušvico (Auschwitz) koncentracijos stovykloje pietvakariniame Lenkijos kampe, dabar ją priėjo vienas iš maršalo Konevo dalinių. Stovykla su dailiomis tvirtų plytinių barakų gretomis medžių juosiamose gatvėse atrodė nekaltai, gana patraukliai; virš pagrindinių vartų puikavosi didžiosiomis raidėmis užrašytas šūkis: DARBAS IŠLAISVINA. Stovykloje tilpo per 200 tūkst. kalinių. Tada, kai pasirodė Raudonoji armija, jų likę buvo 5 tūkst., bet ir šitie visiškai nusilpę vos pajėgė džiaugtis. Likę gyvi jau seniai buvo išvesti ar pergabenti į kitas stovyklas vakaruose, kad nebūtų išlaisvinti. Paskutinę savaitę SS sargybiniai, slėpdami masinio naikinimo pėdsakus, degino batų, drabužių ir plaukų sandėlius. 1941 m. vasarą Himleris Aušvico komendantui Rudolfui Hesui (Rudolf Hoess) buvo pasakęs: „Fiureris įsakė išspręsti žydų klausimą kartą visiems laikams ir tą įsakymą pavedė įvykdyti mums, SS." Aušvicas tapo didžiausia mirties stovykla, nes stovėjo nuošalėje nuo viešuomenės akių ir išsiskyrė puikia geležinkelio bei kelių infrastruktūra.

Hesas buvo toks atsidavęs esesininkas, kad, kiek leisdavo išgalės, asmeniškai prižiūrėdavo egzekucijas keturiasdešimties kvadratinių kilometrų Aušvico komplekso trijose didelėse stovyklose ir trisdešimt devyniose mažesnėse. Jis troško rodyti gerą pavyzdį savo vyrams ir „išvengti priekaišto, jog laukiąs, kol kiti padarys, ko pats vengia", todėl visur veikliai dalyvaudavo vos tik geležinkelio atšaka atriedėdavo traukinys su žydais iki jų kūnų sudeginimo. Prie bėgių būdavo atrenkama apie 2000 vyrų, moterų ir vaikų. Pranešus, jog dabar eisią į pirtį, juos nuogus suvarydavo į dujų kameras. Tie, kurie įspėdavo tiesą ir stengdavosi atsilikti, būdavo mušami lazdomis ir pjudomi šunimis.

Pastangos pašalinti visus žudymo pėdsakus truko iki sausio 27-osios ryto, kai galiausiai susprogdintos dujų kameros bei penki krematoriumai, bet net ir tai nesunaikino šiurpių įkalčių, liudijančių, kas čia dėjosi paskutinius

* Manoma, kad gigantiško rusų puolimo metu į vakarus pajudėjo apie 5 mln. vokiečių. Minėtos smulkmenos ir kiti įvykiai, susiję su Raudonosios armijos elgesiu vokiečių civilių atžvilgiu, daugiausia paimti iš *Bundesarchiv* Koblence (Koblenz) bylų. Vis dėlto galutiniai skaičiai paskelbti nebuvo, nes *Statistisches Bundesamt* Vysbadene (Wiesbadene) negalėjo išsiaiškinti 1 390 000 pabėgėlių likimo. Kol nebus nustatyti individualūs atvejai, dingusieji be žinios laikytini žuvusiais.

ketverius metus. Nors deginta ir sprogdinta, Raudonoji armija surado tonas dantų šepetėlių, akinių, batų bei dirbtinių galūnių, taip pat masinius šimtų tūkstančių žmonių kapus.*

4.

Pirmosioms pabėgėlių vilkstinėms kartu su istorijomis apie žiaurų Raudonosios armijos elgesį pasiekus Berlyno priemiesčius, per miestą nusirito siaubo banga. Vis dėlto daugelis piliečių tebetikėjo Gebelso (Goebbels) pažadu, jog paskutinę akimirką Vokietiją išgelbės stebuklingas ginklas. Sąjungininkų laimei, V-2 nebuvo parengta masiniam panaudojimui iki praėjusio rudens, kitaip sąjungininkų įsiveržimas į Prancūziją, pasak generolo Eizenhauerio (Eisenhower), „galėjo būti nurašytas". Bet dabar V-2 raketos, sukurtos trisdešimt ketverių metų dr. Vernerio fon Brauno (Wernher von Braun) vadovaujamoje eksperimentinėje raketų stotyje Pėnemiundėje (Peenemünde), kėlė sąmyšį Londone, Antverpene ir Lježe, o Braunas peržiūrinėjo preliminarias daugiapakopės raketos su sparnuota V-2 kaip viršutine pakopa konstrukcijas. Ši pakopa ant nešančiosios raketos viršaus galėjo iškelti palydovą į orbitą arba, kaip dažniau įsivaizduota tuo metu, smogti Niujorkui.

Vienas iš žmonių, atsakingų už šių *Wunderwaffen* kūrimą, generolas majoras Valteris Dornbergeris (Walter Dornberger) tą dieną Berlyne surengė konferenciją. Jam ką tik patikėjo užduotį pagaminti raketą, kuri sunaikintų bet kurį Vokietiją atakuojantį lėktuvą ir padarytų galą sąjungininkų pranašumui ore. Dešimt „Dornbergerio darbinio štabo" narių, peržvelgę daugybę eksperimentų šioje srityje – pradedant nevaldomomis priešlėktuvinėmis raketomis ir baigiant distancinio valdymo raketomis, paleidžiamomis nuo žemės ar iš oro, – padarė išvadą, jog vienintelė galimybė pasiekti sėkmę yra sutelkti dėmesį į kelis projektus. Jie sutarė pasilaikyti tik keturias valdomas priešlėktuvines raketas: profesoriaus Vagnerio (Wagner) „Drugelį"; panašią viršgarsinį greitį pasiekti gebančią raketą; iš lėktuvo iššaunamą dr. Kramerio raketą; ir Pėnemiundėje kuriamą didelę radijo bangomis valdomą raketą „Krioklys". Dornbergerio grupė, be to, priėjo vieningą nuomonę, kad visos gamyklos, technikos institutai ir projektavimo centrai, susiję su tokių ginklų

* Sovietų vyriausybė nurodo 4 mln. aukų skaičių, tačiau Geraldas Reitlingeris savo studijoje *The Final Solution* („Galutinis sprendimas") mano, kad Aušvico krematoriumuose nužudyta 600 tūkst. žmonių ir dar 300 tūkst. mirė susirgę, iš bado arba buvo sušaudyti. Rudolfas Hesas rašytiniuose parodymuose paliudijo, kad nužudyta 2 500 000 kalinių ir dar pusė milijono mirė iš bado ar susirgę. Tačiau vėliau per teismą Varšuvoje šiuos skaičius pataisė nurodydamas, jog iš viso žuvo 1 350 000.

gamyba, perkeltini gilyn į Vokietiją kuo toliau nuo kovos veiksmų zonų. Pavyzdžiui, Pėnemiundė prie Baltijos jūros po kelių savaičių galėjo atitekti į rankas Žukovui.

Už kelių kvartalų numatytieji tą popietę dalyvauti fiurerio konferencijoje rinkosi reicho kanceliarijoje – kariškiai pro vienas duris, partijos nariai pro kitas. Generolas Guderianas ir jo adjutantas baronas Berndas Freitagas fon Loringhofenas (Bernd Freytag von Loringhoven) – majoras – užlipo laipteliais iki sunkių ąžuolinių pagrindinių durų. Įžengę į vidų, ilgu aplinkiniu keliu pasuko prie fiurerio kabineto, mat tiesioginis praėjimas dėl sąjungininkų bombų padarytos žalos buvo užtvertas. Eidami pro kartono lakštais uždengtus langus, koridoriais ir patalpomis be paveikslų, kilimų ir gobelenų, galop pasiekė prieškambarį, saugomą sargybinių su pistoletais-kulkosvaidžiais. SS karininkas mandagiai paprašė atiduoti tarnybinius ginklus ir rūpestingai patikrino portfelius. Tokia procedūra atsirado nuo tada, kai grafas Klausas fon Štaufenbergas (Claus von Staufenberg) prieš pat fiurerio konferenciją 1944 m. liepos 20 d. prie Hitlerio kėdės padėjo uždelsto veikimo sprogmenį. Šiam sprogus žuvo du konferencijos dalyviai, bet Hitleris per stebuklą buvo tik nesunkiai sužeistas. Nuo to laiko griežčiausios saugumo priemonės taikytos net Guderianui, sausumos kariuomenės štabo viršininkui ir Rytų fronto vadui.

Ketvirtą valandą patalpa buvo pilna karinių ir politinių vadovų, įskaitant Geringą (Göring), Keitelį ir pastarojo gabų operacijų vadovą generolą pulkininką Alfredą Jodlį. Po kelių minučių durys į fiurerio kabinetą atsidarė atverdamos vaizdą į erdvią, taupiai dekoruotą patalpą. Viename gale esančius prancūziškuosius langus dengė pilkos užuolaidos, o didžiumą grindų ploto – kilimai. Prie vienos sienos per vidurį stovėjo Hitlerio masyvus stalas, už jo – į sodą atsuktas juodas minkštas krėslas. Aukšto rango konferencijos dalyviai susėdo į sunkius odinius krėslus, o jų adjutantai ir žemesnio rango nariai arba stovėjo, arba susirado paprastas kėdes. Čia susirinko dvidešimt keturi vyrai.

Dvidešimt minučių po ketvirtos vilkdamas kojas pasirodė Hitleris – susikūprinęs, kadaruojančia kaire ranka. Su keliais pasisveikinęs silpnu rankos paspaudimu, lėtai nuslinko prie savo stalo. Adjutantas pastūmė priekin krėslą, ir Hitleris į jį sunkiai susmuko. Tie, kurie matydavo Hitlerį tik retkarčiais, spėjo, kad jo beveik nevaldoma kairė ranka buvo Štaufenbergo bombos vaisius, bet per sprogimą iš tikrųjų nukentėjo dešinė ranka, dabar jau seniai sugijusi. 1942 m. Hitleris persirgo sunkiu gripu, ir iš dalies paralyžiuota kairė ranka buvo jo prasto asmeninio gydytojo dr. Teodoro Morelio (Theodor Morell) injekcijų padarinys. Gripas praėjo, bet pradėjo ašaroti ir kartais varvėti kairė akis. Po kelių savaičių nejautri ėmė darytis kairė koja, paskui kairė ranka. Hitleris savo asmeniniam vairuotojui, SS oberšturmbanfiureriui (pulkininkui

leitenantui) Erichui Kempkai, dažnai sakydavo, kad ranka jam tik nepatogumas, ir išsiugdė įprotį tiesiog įsikišti ją į kišenę.

Nuo pasikėsinimo Hitleris smarkiai suseno* – ne dėl kokių nors ilgalaikių fizinių sužeidimų, bet skaudžiai supratęs, kad sąmokslas apėmė tiek daug aukšto rango karininkų. Nors per negailestingus valymus gausybei sąmokslininkų įvykdyta mirties bausmė, o daug kitų dar laukė teismo, Hitleris vis dar nesijautė saugiai ir nepasitikėjo beveik visu karininkų korpusu. Priešingai, tuos, kurie liepos 20 d. parodė lojalumą, labai dosniai apdovanojo. Majorui Otui Remeriui (Otto Remer) suteikė generolo laipsnį, o Keiteliui nepaliaujamai sentimentaliai dėkodavo tiesiog už tai, kad tas jį išvedė iš griuvėsių. Įtarumas kariškių atžvilgiu jį dar labiau suartino su vadinamuoju vidiniu būreliu – sekretorėmis, tarnais, karo adjutantais ir kitais, atsakingais už namų ūkį. Jis kantriai klausydavosi jų asmeninių problemų, patardavo ir pabardavo kaip tėvas. Rūpinosi, kad jiems būtų patogu, elgdavosi su jais oriai ir mandagiai.

– Aš esu pirmutinis ir geriausias reicho demokratas, – dažnai sakydavo Kempkai.

Konferencija prasidėjo realistiniu Guderiano pranešimu apie didėjančią negandą rytuose. Hitleris pertraukė jį nurodydamas, jog būtina imtis priemonių evakuoti visus karo belaisvius iš Zagano, kol jų nespėjo išlaisvinti rusai. Adjutantui išėjus vykdyti įsakymo, Guderianas tęsė savo pranešimą. Hitleris visų nuostabai pateikė vos kelis pasiūlymus, tačiau, ėmus aptarinėti Vakarų frontą, susidomėjo kur kas labiau. Kantriai klausėsi Geringo žargoniškų žodžių prikaišioto aiškinimo, kodėl generolas Kurtas Študentas (Kurt Student) paliktinas armijų grupės „H" vadu Nyderlanduose ir Reino žemupyje. Študento niekintojai, pasak Geringo, negali suvokti, jog generolo itin lėta kalbėsena tėra manierizmas.

– Jie mano, kad jis kvailys, bet jo nepažįsta taip, kaip aš... Mielai jį susigrąžinčiau, kad įkvėptų paražiutininkams senos dvasios.

Tada pavaizdavo lėtą Študento tarseną:

– Jis kalba taip: „Fiureris... man... pasakė!" Aš jį pažįstu, o kiti ne... Vieną dieną kažkas manęs paklausė, ar jis pusprotis. Atsakiau: „Ne, jis ne pusprotis. Visada taip kalbėjo..."

*Praėjus keliems mėnesiams nuo pasikėsinimo dr. Ervinas Gyzingas (Erwin Giesing), akių, ausų, nosies ir gerklės specialistas, atvestas apžiūrėti Hitlerio, aptiko, kad dvejus paskutinius metus Morelis fiurerio chroniškus skausmus malšindavo dr. Kesterio (Koester) piliulėmis nuo vidurių pūtimo, turinčiomis strichnino ir vaistinės šunvyšnės. Piliulės būdavo dideliais kiekiais įteikiamos Hitlerio asmeniniam tarnui Heincui Lingei (Heinz Linge), kuris fiureriui jų paduodavo šiam paprašius. Gyzingas apie tai pranešė dr. Karlui Brantui (Karl Brandt), Hitlerio pagrindiniam gydytojui, kuris fiurerį įspėjo, kad jis palengva nuodijamas. Brantas buvo nedelsiant atleistas. Beveik nėra abejonių, kad šios gausiai vartojamos piliulės daug prisidėjo prie Hitlerio fizinės būklės pablogėjimo 1945 m.

– Jis yra nuveikęs nepaprastų darbų, – pripažino Hitleris.

– Taip, džiaugsiuosi jį vėl turėdamas, nes žinau, kad, ištikus krizei, supyksite ir jį atšauksite. Aš laukiu tos dienos.

– Neatšauksiu, – sausai atkirto Hitleris.

– Galbūt vėliau jis kalbės dar lėčiau, – toliau tęsė temą Geringas, – bet ir trauksis lėčiau.

– Jis man primena Fėrsą (Fehrs), mano naują tarną iš Holšteino, – pasakė Hitleris. – Kai jam ką nors pasakau, prireikia kelių minučių, kad suprastų. Kvailas kaip jautis, užtat tikrai moka sunkiai dirbti. Tik tiesiog toks lėtas.

Kalba nukrypo į kitą vadą vakaruose, SS oberstgrupenfiurerį (generolą) Paulių Hauserį (Paul Hausser).

– Jis primena lapę... – mąsliai ištarė Hitleris.

– Smarkus, kaip bizūno smūgis, – įsikišo Guderianas.

– Labai greitas nuspausti nuleistuką, – pridūrė Keitelis.

– ... savo gudriomis mažomis akimis, – tęsė savo mintį Hitleris. – Bet galbūt tam įtakos turėjo ką tik gauta rimta žaizda. (Sviedinio skeveldra sužalojo Hauseriui dalį veido.)

– Ne, taip blogai nebuvo, – pareiškė SS brigadenfiureris (brigados generolas) Hermanas Fėgeleinas (Hermann Fegelein), Himlerio ryšio karininkas kanceliarijoje. Šis buvęs juokdariškas žokėjus sudribo kopdamas karjeros *Waffen-SS* laiptais ir atsidūrė taip aukštai dėl gerų atsiliepimų apie karinę tarnybą Rytų fronte bei nesenų vedybų su Gretl Braun, Hitlerio ilgametės meilužės Evos seserimi. – Reichsfiureris nebūtų pasiūlęs jo [Hauserio] paskirti, jei nebūtų visiškai tikras, kad viskas bus gerai – kitaip sulauktų papeikimo. Reichsfiureris dėl tokių dalykų labai jautrus.

– O mes ne, – atsiliepė Hitleris ne be humoro.

– Tačiau reichsfiureris visada kritikuojamas, – nenusileido Fėgeleinas.

Keli jaunesni karininkai bandė slėpti šypsenas. Fėgeleinui negirdint vadindavo jį *Flegelein, Flegel* – „stačiokas".

– Tik tada, kai kas nors nepavyksta, – sumurmėjo Hitleris.

Nesuvokdamas, kad fiureris irzta, Fėgeleinas tęsė negrabų advokatavimą.

– Be to, Hauseris mano, kad šešiasdešimt penkerių metų kareiviui nėra nieko geriau kaip narsiai mirti fronte.

– Bet aš to nenoriu, – pasakė Hitleris. – Tai prasta filosofija.

– Tai nėra visiška tiesa, – paprieštaravo Guderianas. – Hauseris yra žmogus, kuris mėgaujasi gyvenimu.

– Beje, jis visaip rizikuoja, – tęsė Fėgeleinas. – Drožia tiesiai per artilerijos ugnį...

– Aš tikrai paieškočiau priedangos, – tarė Hitleris, pasukdamas pokalbį, kaip dažnai buvo įpratęs, prie Pirmojo pasaulinio karo. – Pažinojau tik vieną generolą, kuris nepuldavo į priedangą, bet jis neprigirdėdavo.

Po kelių minučių dar kažkas jam vėl priminė praeitį.

– Pirmajame pasauliniame kare, 1915 ir 1916 m., mes turėjome tokias šaudmenų normas, kad plaukai stodavosi piestu.

Jis prisiminė savo senojo pulko artilerijos ugnį, tarsi nenorėdamas grįžti prie naujausio meto karinių katastrofų.

– Dažniausiai būdavome labai ribojami, tačiau, kai būdavo rengiamasi atakai, pašaudydavome kaip reikiant. Pamenu, gegužės 9 d. majoro Parsevalio baterija iššaudė beveik penkis tūkstančius sviedinių. Šaudė, kaip įmanydami, visą dieną, o tai reiškia paleisti daugiau nei šimtą sviedinių iš kiekvienos patrankos.

Jodlis pamėgino pasukti kalbą apie ramų italų frontą.

– Nežinau... – sumurmėjo Hitleris išsiblaškęs, tikriausiai apmąstydamas kitą temą, nes staiga prabilo:

– Ar nemanote, kad anglams iš tikrųjų nepatinka rusų sėkmė?

– Tikrai ne, – atsiliepė Jodlis, jautęs, kad Čerčilis (Churchill) kone ne menkiau nei jie suvokė bolševizmo pavojų.

– Jei taip tęsis ir toliau, po kelių dienų sulauksime telegramos, – patikino Geringas. – Jie [anglai] nesitikėjo, kad mes taip atkakliai ginsimės ir kaip pamišėliai užlaikysime juos vakaruose, o rusai tuo metu veržėsi vis gilyn, kol užgrobė didžiumą Vokietijos.

Jo balsas skambėjo daugiau nei ironiškai, mat jis, kaip ir Guderianas, laikė kvailyste taip įnirtingai kovoti vakaruose, kai rytuose viskas ritosi į bedugnę.

Ignoruodamas reichsmaršalo sarkastišką toną, Hitleris su vis didesniu įkarščiu ėmė pasakoti, kaip užsienio reikalų ministras Joachimas fon Ribentropas (Joachim von Ribbentrop) leido, kad į anglų rankas patektų pranešimas, neva rusai į Vokietiją siunčia armiją, kurią sudaro 200 tūkst. vokiečių belaisvių, „apkrėstų komunizmu".

– Tai privers juos [anglus] sukrusti ir prasiblaivyti! – padarė išvadą.

– Jie paskelbė karą, kad sulaikytų mus nuo ėjimo į rytus, – pareiškė Geringas, – bet ne tam, kad rytai ateitų prie Atlanto vandenyno.

– Tai akivaizdu. Iš tiesų nesuprantama. Anglų laikraščiai jau karčiai klausia: „O koks, tiesą sakant, karo tikslas?"

Konferencija tęsėsi šnekoms atsitiktinai šokinėjant nuo Jodlio pranešimo apie kovos veiksmus Jugoslavijoje prie Hitlerio samprotavimų apie naują rusų tanką ir naujo sviedinio sukūrimą jam sunaikinti, kol tarp Hitlerio ir Geringo kilo aštrus ginčas dėl karininkų, iš atsargos pašauktų į aktyvią tarnybą pažemintu laipsniu. Jie visados kirsdavosi šiuo klausimu. Geringas, paskutinis Richthofeno garsiojo „Cirko" vadas Pirmajame pasauliniame kare, visada žvelgdavo į dalykus karininko akimis, buvęs grandinis Hitleris, – kaip eilinis kareivis. Maža to, nuo pasikėsinimo į jo gyvybę Hitleris ėmė nepasitikėti visa kariuomenės sistema.

– Šią visą biurokratinę struktūrą būtina nedelsiant išvalyti, – griežtai pasakė jis, – nes ji tokia išpūsta, kad, palyginti su civiline biurokratija, yra kaip dinozauras greta triušio.

Geringas, ignoruodamas šią pastabą, karštai įrodinėjo, kad karininkui turėtų būti skirtas darbas, kokį jis galėtų atlikti, bet paliekant jam ankstesnį laipsnį.

– Bet aš negaliu panaudoti jo pagal jo seną laipsnį. Jei toks vyras yra pulkininkas, tai šitai reikštų patikėti jam pulką ir pražudyti tris tūkstančius vyrų. Dabar jis galbūt nepajėgtų vadovauti nė skyriui.

– Tokiu atveju jis galėtų būti įtrauktas į apsaugos tarnybą. Leidau tai pasirinkti keliems savo generolams... – nenorėjo nusileisti Geringas, ir abu ėmė kivirčytis kaip mokiniai.

Hitleriui pakartojus, kad laipsnis turi atitikti pareigas, reichsmaršalas metė:

– Tik visiškas mulkis susitaikytų su laipsnio pažeminimu. Jei nebūtų mulkis, nusišautų.

Hitleris mėgino jį nuraminti pažadėdamas nesumažinti atsargos karininko atlyginimo, net jei jis būtų pašauktas į tarnybą puskarininkiu, bet Geringas pratrūko:

– Aš sviesčiau atlyginimą į veidą ir pasakyčiau: „Jūs atimate iš manęs mano garbę!" Juk žinote, kad ligi šiol tai laikyta didžiausiu karininko pažeminimu.

Tas „ligi šiol" Hitlerio nepaliko abejingo.

– Bet tai netiesa, – pasakė jis jautriai. – Jums tik taip atrodo.

Ginčui tęsiantis, Guderianas neramiai muistėsi ir nekantravo grįžti į savo generalinio štabo būstinę Cosene (Zossen) prie ant stalo besikaupiančių beviltiškų problemų iš Rytų fronto.

– Šiandien padėtis kritiška, – monotonišku balsu toliau kalbėjo Hitleris. – Ir aš turiu atsižvelgti į tai, ką reiškia būti kuopos vadu. Kuopos vadas yra leitenantas, puikiai gebantis vadovauti kuopai. O virš jo yra pulkininkas, absoliučiai negebantis vadovauti kuopai, nes to nedarė jau dvidešimt penkerius metus. Taigi tas vyras vadovauja būriui, galbūt net ne jam – vilkėdamas pulkininko uniforma! Kokia painiava tuomet kils? Ar kuopos vadas tada turės sveikinti pulkininką?

– Ta permaina yra esminė, sugriausianti ir sunaikinsianti viską, kas egzistavo ligi šiol, – primygtinai aiškino Geringas. – Sumanymas, kuris buvo neįsivaizduojamas.

– Likusiame pasaulyje tai jau daroma, – atkirto Hitleris.

Guderianas nenustygo, tuo metu Keitelis ir generolas Vilhelmas Burgdorfas (Wilhelm Burgdorf), sausumos kariuomenės personalo vadovas, palaikė fiurerį argumentais, kurie, trims milijonams kerštingų rusų daužantis į rytines „faterlando" sienas, atrodė gana keistoki. Galiausiai Hitleris ėmė vardyti argumentus papunkčiui.

– Pirma, negaliu paleisti šių žmonių namo. Negaliu šaukti į kariuomenę iš dalies netinkamų, beveik penkiasdešimt šešerių metų vyrų ir paleisti į atsargą keturiasdešimt penkerių metų vyrus, kurie visada buvo kareiviai. Tai – neįmanoma. Antra, negaliu tiesiog perduoti dalinius žmonėms, kurie netinka jiems vadovauti.

– Ir trečia, – nutraukė jį Geringas, – aš negaliu pasakyti vyrams, kadaise gebėjusiems vadovauti daliniams, kad jie daliniams nevadovaus...

Ginčas grįžo prie to, nuo ko prasidėjo.

– Jei jie kompetentingi, – pareiškė Hitleris, – jie jiems vadovaus...

– Jie kadaise buvo...

– Tokiu atveju jie netrukus vėl gebės tai daryti. Jiems tereikės to vėl išmokti. Tai nėra negarbė. Šiaip ar taip, argi man nereikėjo išmokti būti reicho kancleriu? Buvau partijos vadovas ir pats sau šeimininkas, o paskui, tapęs reicho kancleriu, buvau pavaldus reicho prezidentui. Kurį laiką net buvau valstybės tarnautojas Brunsvike (Brunswick).

1932 m. vienas nacių ministras Brunsvike davė Hitleriui pareigas valstybės administracijoje, kad jis automatiškai gautų Vokietijos pilietybę, bet Hitleris nemėgo, kad jam kas nors apie tai užsimintų.

– Bet ne aktyvioje tarnyboje, – burbtelėjo Geringas kaip tik tai primindamas.

Staiga stojo nejauki tyla.

– Kaip drįstate taip kalbėti, – piestu šoko Hitleris. – Aš daug pasitarnavau šaliai tuo atžvilgiu.

Nepaisant gandų, neva sulig liuftvafės nuosmukiu Geringas prarado visą autoritetą Hitlerio akyse, toks pasikeitimas žodžiais liudijo, koks artimas vis dar buvo jų santykis, ir pabrėžė, kad reichsmaršalas tebebuvo Hitlerio teisėtas įpėdinis.

Įžengęs kurjeris įteikė Fėgeleinui pranešimą. Riebokas generolas atkreipė į save Hitlerio dėmesį.

– Po dviejų valandų konvojumi pajudės dešimt tūkstančių karininkų ir puskarininkių – anglų ir amerikiečių Zagane, – pasakė jis pridurdamas, kad dar tūkstančiui penkiems šimtams belaisvių toliau rytuose buvo pareikšta, kad jie galį likti stovykloje, kol juos išvaduos rusai.

– Jie atsisakė, – pranešė jis susijaudinęs, – ir pasisiūlė kautis už mus!

Fėgeleino jauduliu užsikrėtė net realistas Jodlis.

– Jei anglus ir amerikiečius pajėgtume įtikinti kovoti su rusais, – pareiškė jis, – tai jau būtų šis tas!

Bet Hitleris liko skeptiškas.

– Galbūt vienas iš jų pasakė ką nors panašaus ir tai buvo išpūsta. Visas reikalas man labai įtartinas.

– Puiku, – šūktelėjo Fėgeleinas, tarsi fiureris būtų entuziastingai sutikęs žinią. – Jei tai įmanoma, iš to galime šį tą išspausti.

Du jaunesni karininkai kumštelėjo vienas kitam.

– Bet tik ne tada, kai šitai pareiškė vienintelis belaisvis, – pavargusiu balsu ištarė Hitleris.

Konferencija baigėsi be dešimties minučių septintą, ir Guderianas su Freitagu fon Loringhofenu išskubėjo į Coseną, esantį maždaug trisdešimt kilometrų į pietus nuo Berlyno. Generolas buvo pasibjaurėjęs. Kalbėtasi dvi su puse valandos, ir nė vieno svarbaus sprendimo dėl kritinės padėties Rytų fronte.

Vienas iš to fronto armijų grupių vadų, Ferdinandas Šerneris, ką tik priėmė sunkų sprendimą ir mėgino pasiekti Hitlerį telefonu. Jam pavyko sulopyti savo sutriuškintą šiaurinį sparną, pro kurį Žukovas prasiveržė prie Oderio, bet per tą laiką iškilo nauja krizė, šįsyk pietiniame sparne, kur 17-ąją armiją smarkiai spaudė Konevas.

Skubus apsilankymas kritiniame taške įtikino Šernerį, kad nedelsiant neatsitraukus visa armija bus sudaužyta į šipulius. Tačiau atsitraukimas reikštų itin svarbios pramoninės Aukštutinės Silezijos, reicho paskutinio, išskyrus Rūrą, didelio gamybos ir anglies gavybos regiono, atidavimą. Hitleris jau buvo nusiuntęs Šerneriui kelias telegramas jokiomis aplinkybėmis teritorijos nepalikti. Tačiau Šerneris suprato, jog regiono neišlaikys, kad ir ką darytų, ir 17-osios armijos vadui įsakė trauktis. Savo štabo viršininkui generolui leitenantui (generolui majorui) Volfdytrichui fon Ksilanderiui (Wolfdietrich von Xylander) nurodė klausytis jo pokalbio su Hitleriu per papildomą telefoną.

– Mano fiureri, – pradėjo Šerneris eidamas tiesiai prie reikalo, – ką tik įsakiau evakuoti Aukštutinės Silezijos pramoninį rajoną.

Ksilanderis, užrašinėjęs pokalbį, laukė emocijų sprogimo ir įsakymo atšaukimo, bet iš Berlyno nepasigirdo nė garso.

– Šie daliniai sunkiai kovojo dvi savaites ir pasiekė savo išgalių ribą, – tęsė Šerneris. – Jei jų neatitrauksime, prarasime visą 17-ąją armiją ir kelias į Bavariją taps atviras. Judame prie Oderio ir ten sustosime.

Stojo ilga pauzė ir galiausiai pavargęs balsas ištarė:

– Taip, Šerneri, jei manote, jog tai teisinga, turiu su Jumis sutikti.

5.

Zagane kai kurie belaisviai skaitė propagandinį lapelį, kuriame jie raginti kovoti su bolševizmu.

BRITANIJOS SANDRAUGOS TAUTŲ KAREIVIAI!
JUNGTINIŲ AMERIKOS VALSTIJŲ KAREIVIAI!

Didysis bolševikų puolimas persirito per Vokietijos sienas. Maskvoje, Kremliuje, tikima, jog atsivėrė kelias užkariauti Vakarų pasaulį. Mums tai bus neabejotinai lemiamas mūšis. Bet tame mūšyje taip pat bus sprendžiamas Anglijos, Jungtinių Valstijų ir Vakarų civilizacijos likimas... Todėl kreipiamės į jus kaip baltieji į baltuosius... ESAME TIKRI, KAD DAUGELIS IŠ JŪSŲ SUVOKIATE, KĄ EUROPOS SUNAIKINIMAS – NE TIK VOKIETIJOS, BET IR EUROPOS – REIKŠ JŪSŲ ŠALIAI...

Manome, kad mūsų kova virto ir jūsų kova. Kviečiame jus prisidėti prie mūsų, taip pat prie dešimčių tūkstančių savanorių iš komunistų sutriuškintų ir užkariautų Rytų Europos tautų, turėjusių rinktis arba žiauriausią azijietišką jungą, arba nacionalinį gyvavimą ateityje, paženklintoje Europos idealų, kurie, žinoma, yra ir jūsų pačių idealai...

Praneškite savo sprendimą konvojaus karininkui ir sulauksite visų privilegijų, kuriomis naudojasi mūsų vyrai. Tikimės, jog panorėsite dalytis su jais jų pareiga. Šitai pranoksta visas nacionalines sienas. Šiandienio pasaulio laukia Rytų kova su Vakarais. Prašome jūsų apsigalvoti.

UŽ KĄ JŪS – UŽ VAKARŲ KULTŪRĄ AR BARBARIŠKUS AZIJINIUS RYTUS?
APSISPRĘSKITE DABAR!

Zagano „krygiai" sureagavo lygiai taip, kaip ir kiti toliau rytuose, – ir taip, kaip įtarė Hitleris. Nė vienas nepanoro tapti savanoriu, o tiems, kurie rūpestingai įsikišo lapelį į savo ryšulius, reikėjo suvenyro ar tualetinio popieriaus.

Tą vakarą didžiuma penkių zonų belaisvių buvo užimti paskutiniais pasiruošimais žygiui, bet pietų zonoje apie 500 žiūrėjo Mažojo teatro pastatytą gyvą spektaklį „Negali paimti to su savimi" (*You Can't Take It With You*). Belaisvių suprojektuotos ir pastatytos auditorijos kėdės buvo pagamintos iš Kanados Raudonojo Kryžiaus dėžių. Visi bilietai rezervuoti, o įleidžiama už gabaliuką anglies. Rampos šviesos ir reflektoriai padirbdinti iš britų didelių sausainių dėžių, virš užkulisių net įrengtas tiltelis kilnojamiems žibintams. Nuo premjeros praėjusį vasarį pietų zonos vyrai statė muzikinius varjetė spektaklius, vienaveiksmes pjeses ir Brodvėjaus šou, kaip antai „Pirmas puslapis" (*Front Page*), „Pabučiuok ir pasakyk" (*Kiss and Tell*), „Kambarių aptarnavimas" (*Room Service*). Moterų vaidmenis, žinoma, – nesispyriodami – atlikdavo vyrai.

Ugnis keturkampėse krosnelėse tik šiek tiek šildė auditoriją, tačiau vyrai buvo taip įsitraukę į Kaufmano ir Harto komediją, kad nejuto jokio nepatogumo. Pusę aštuntos durys su trenksmu atsilapojo ir koridoriumi rankų darbo mediniais batais nukaukšėjo pulkininkas C. G. Gudričas (C. G. Goodrich), kresnas amerikiečių bombonešio pilotas, susilaužęs nugarą gelbėdamasis su parašiutu virš Afrikos. Jam užkopus ant scenos, iškart stojo tyla.

– Ką tik atėję sargybiniai davė mums trisdešimt minučių susirinkti prie priešakinių vartų, – pranešė jis. – Pasiimkite daiktus ir rikiuokitės.

Vyrai puolė į barakus. Šnekučiuodamiesi vilkosi švarius apatinius drabužius, movėsi kojines ir rengėsi savo geriausiomis uniformomis. Laimingieji, turėję atsarginius batus, pasiėmė juos iš sandėlio. Maistas, kurio nebuvo galima neštis, skubiai prarytas. Vyrai padėjo vienas kitam užsivilkti milines ir užsidėti kuprines. Antklodes užsirišo ant pečių. Pulkininkas leitenantas Haroldas Dekeris (Harold Decker) ant nugaros prisisegė zonos radijo imtuvą, ausines jau buvo įsisiuvęs į kepurę. Kiti kapstė kietą žemę arba, jei ji buvo per daug įšalusi, kūrė laužus, norėdami pasiimti užkastas kodų knygeles, žemėlapius ir pinigus.

Kiekvienas blokas suformavo savo koloną. Vyrai patikrino vienas kitą, stipriau užveržė kuprines, paskui stoviniavo vėjyje nesąmoningai trepsėdami kojomis ir laukdami – prie to jau buvo įpratę nuo tarnybos pradžios. Neturinčius veido kaukių nuo tokio smarkaus šalčio kankino galvos skausmas. Po trisdešimties minučių – kurios prilygo valandoms – belaisvius iš pietų zonos ėmė ginti apie 100 sargybinių ir tuzinas lojančių vilkšunių, kurie įnirtingai stengėsi nutrūkti nuo pasaitų. Vora žygiuojant tarp vakarų ir šiaurės zonų, kiti likimo draugai jiems šaukė: „Iki!" ir „Sėkmės!" Kiek po dešimtos visa ilga 2000 vyrų kolona galiausiai atsidūrė už pagrindinių vartų ir per čaižantį sniegą pasuko į vakarus.

Paskui pajudėjo vakarų zona. Žygiuodamas pro vartus, kiekvienas ir taip per daug apsikrovęs vyras dar gavo penkis kilogramus sveriantį Raudonojo Kryžiaus paketą. Daugelis pasiliko tik tokius ypatingus dalykus kaip šokoladas bei sardinės, ir netrukus griovius nusėjo maisto produktai.

Centrinės zonos vyrams jų vyresnysis karininkas pulkininkas Delmaras Spivis (Delmar Spivey) pranešė, kad jų kolonos priešakyje žygiuos generolas Venemenas ir kad pastarasis norįs, jog būtų vykdomi visi vokiečių įsakymai.

– Būsime saugūs tik laikydamiesi kaip dalinys, – pasakė Spivis įspėdamas vyrus nemėginti pabėgti.

Kadangi jau iškeliavusieji į priekį stūmėsi lėtai, paskutinė grupė vartus kirto sausio 28 d. beveik ketvirtą valandą ryto. Tuo metu priešakinių vyrų trylikos kilometrų ilgio kolona, žygiavusi septynias valandas, jau buvo išsekusi. Pakilęs smarkus vėjas ir pusmetrinės sniego pusnys kiekvieną žingsnį pavertė kančia. Bet net ir tada pulkininkas leitenantas Albertas Klarkas (Albert Clark), amerikiečių naikintuvo pilotas, numuštas 1942 m., neatsisakė dviejų didžiulių albumų su iškarpomis iš vokiečių laikraščių. Juokaudamas jis siūlė dėžę škotiško viskio tam, kas paneš albumus. Pulkininkas leitenantas Vilis Lenfordas (Willie Lanford) nepraleido to pro ausis ir dabar tempė juos savadarbėse rogėse. Jas pasikeisdami vilko ir kiti, įskaitant Klarką, mat Lenfordas roges sumeistravo pakankamai dideles, kad jose tilptų jų visų manta.

Kas kelias valandas kolona sustodavo, vyrai ant kelio susispiesdavo, tobogano stiliumi išskėtę kojas kiekvienas atsiremdavo į vyrą už nugaros. Nė vienas nekalbėdavo, beveik niekas nejuokaudavo. Atsarginiai batai, drabužiai, suvenyrai – taip ilgai godžiai kaupti – būdavo išmetami ant kelio, kuprinės pertvarkomos. Kai kurie iš ilgai brangintų laiškų bei lėktuvo žurnalų susikurdavo lauželius.

Bet vėl pajudėjus, kuprinės, kad ir palengvintos, atrodydavo dar sunkesnės. Vienas vyras susvyravo ir parkrito. Baimindamiesi, kad nenušautų, du jo kovos draugai jį pakėlė ir vilko su savimi palikę jo kuprinę bei antklodes. Tačiau išsekusius belaisvius tik įkeldavo į vežimus. Mat dabar sargybiniai mažai kuo skyrėsi nuo belaisvių: jie irgi šveisdavo į šalį savo kuprines. Vieną pagyvenusį vokietį, kuris maloniai elgdavosi su „krygiais", du amerikiečiai dabar praktiškai nešė, o trečias tempė jo šautuvą.

Vėlyvą rytą avangardas sustojo kaime maždaug už trisdešimties kilometrų nuo Zagano ir buvo įkurdintas trijuose klojimuose. Tie, kurie žygiavo už jų, traukė toliau. Vis daugiau vyrų nuo sniego ir prakaito permirkusiais drabužiais susmukdavo ant kelio. Paprastai prie susmukusiojo tada pasilikdavo koks nors kovos draugas ir trindavo išsekusio vyro riešus, kad jis nesušaltų, kol priartės vežimas. Jei tas būdavo perpildytas, kuris nors geresnės būklės išlipdavo užleisdamas savo vietą.

Trečią valandą po pietų centrinės zonos vyrai pasiekė Halbau miestą ir be poilsio nebepajėgė tęsti kelionės. Vienam vokiečių puskarininkiui ieškant, kur prisiglausti, stoviniavo laukdami stingdančiame šaltyje. Pagaliau vietos kunigas atrakino 500 vietų liuteronų bažnyčią, paskui atvėrė lavoninę, kelias kriptas ir nedidelę mokyklą.

Tūkstantis penki šimtai vyrų susigrūdo į bažnyčią užpildydami kiekvieną centimetrą nuo tualeto rūsyje iki balkono. Susispaudė klauptuose taip, kad nebegalėjo pajudėti; kiti miegojo po klauptais, ant grindų. Netrukus nuo tokios daugybės kūnų bažnyčia nemaloniai prišilo. Prasidėjo nepaliaujamas ropštimasis prie ištirpinto sniego kubilų, pastatytų greta durų. Sutemus pagyvėjo eismas į tualetus, bet prasibrauti pro žmogiškąją masę nebuvo lengva, ir sunegalavę vyrai, nespėję pasiekti durų, apvemdavo savo bendražygius. Dizenterijos aukos desperatiškai irdavosi pro minią kankindamosi dėl lėto stūmimosi. Po kelių valandų smarvė tapo nepakeliama, o grumtynės tarp besistengiančių pamiegoti ir besidarbuojančių galūnėmis, kad prasiskintų kelią į lauką, priartėjo prie panikos ribos. Staiga kažkas sušuko:

– Nurimt!

Netoli sakyklos vienais apatiniais stovėjo pulkininkas Spivis, o greta jo – jaunas protestantų dvasininkas, kapelionas Danielius.

– Jei dar kartą ką nutversiu besimušantį, – pareiškė Spivis, kai triukšmas galiausiai nutilo, – tas likusią naktį prastovės už durų sniege. Leiskit man

pasakyti, jog tai, kad esi pastumiamas, užkliudomas koja, apvemiamas, toli gražu ne blogiausia, kas gali nutikti. Dabar esame viduje, o prieš tris valandas stingome iš šalčio lauke.

Jis paragino vyrus padėti ligoniams ir mandagiai elgtis su kaimynu.

– Jei negalite miegoti, sėdėkit ir svajokit apie namus. Jei negalit pasakyti nieko malonaus, laikykit prikandę savo sumautus liežuvius. Labos nakties!

Jaunas kapelionas, žingtelėjęs į priekį, pasakė:

– Ar kuris nors pagalvojote, kad Dievas galbūt bando jūsų tikėjimą?

Tada jis pasimeldė prašydamas apsaugos ligoniams ir nusikamavusiems:

– Suteik mums reikalingų jėgų išgyventi ir visada vesk mus, kol surasime laisvę ir išlaisvinimą. Amen.

Vyrai nurimo ir didžiuma jų užmigo.

Tiesiai pagrindine Žukovo veržimosi į Berlyną ašimi žygiavo dar viena sąjungininkų belaisvių grupė. Prieš aštuonias dienas jie iškeliavo iš savo stovyklos Šokene (Schokken), Lenkijoje, ir dabar artėjo prie Vugarteno (Wugarten) kaimo už trisdešimties kilometrų į vakarus nuo Vokietijos sienos. Grupės sudėtis buvo neįprasta: 79 amerikiečiai ir 200 italų, tarp pastarųjų 30 pagyvenusių generolų, suimtų po karaliaus Umberto kapituliacijos. Belaisviams vadovavo pulkininkas Harlis Fuleris (Hurley Fuller), vieno pulko, priklausiusio 28-ajai divizijai, vadas. Kai per Ardėnų ofenzyvą jis pateko į nelaisvę, vienas iš jo seržantų pasakė: „Vokiečiai tikrai pasigailės sučiupę Harlį." Fuleris nuo pradžių išpildė šią pranašystę. Pirmą žygiavimo į rytus dieną staiga įsakė padaryti pertrauką, tarsi būtų vadovavęs savo pulkui, ir tada atsisėdęs atsirėmė į sniego sąvartą. Suglumę sargybiniai, kaip ir anksčiau Fulerio vyresnybė, patyrė, jog keturiasdešimt devynerių metų teksasietis užsispyręs, ir, kadangi ignoravo jų grasinimus, perleido jam atsakomybę už žygį. Dabar visą pastarąją savaitę Fuleris sabotavo kelionę į vakarus, mat troško, kad juos išlaisvintų rusai. Tad belaisviai dar tiktai pasiekė Vugarteną, kai jau turėjo būti kitapus Oderio.

Leitenantas Paulius Hėgelis (Paul Hegel), vokiečių vertėjas, surado pastogę belaisviams mokykloje ir atnešė maisto. Jis beveik penkerius metus Niujorke buvo studijavęs bankininkystę, taigi jautė palankumą amerikiečiams.

– Jei su mumis bendradarbiausite, – pažadėjo jam Fuleris, – padėsime Jums kaip nors grįžti į Jungtines Valstijas.

Tą naktį Hėgelis per radiją išgirdo raminantį Gebelso pranešimą: situacija rytuose rimta, tačiau pagrindo panikai nėra; fiurerio stebuklingi ginklai netrukus bus ištobulinti ir rusai nesunkiai atstumti. Tačiau vos išjungęs radiją, Hėgelis aiškiai girdėjo artilerijos šūvių dundesį.

Ankstyvą sausio 29-osios rytą sargybinių vadas kapitonas Macas (Matz), išgirdęs ne per toliausiai tratant kulkosvaidžius, nusprendė, jog vienintelis būdas atsiplėšti nuo rusų yra palikti belaisvius. Jis nužingsniavo į mokyklą, pažadino Hėgelį ir ėmė rašyti pažymą vokiečių kalba. Apie septintą valandą padavė ją Fuleriui. Joje buvo parašyta: „Šiuos amerikiečių karininkus teko palikti prasiveržus rusų sunkiesiems tankams ir jiems negebant žygiuoti toliau."

– Kai rusai mus pavys, šunsnuki, pasiskolinsiu ginklą, surasiu tave ir nudėsiu, – sušnypštė Fuleris apsimesdamas supykęs, tačiau iš tiesų laimingas, kad atsikratė Maco.

Jam tereikėjo vertėjo. Nuėjo pas Hėgelį, kuris skubiai rengėsi, paėmė jo *Walther* pistoletą, atsiskaitymo knygelę ir tarė:

– Jūs liksite su mumis.

Tada liepė apsirengti Jungtinių Valstijų karininko uniforma, įskaitant amerikiečių kariškus apatinius bei kojines, ir suteikė jam asmeninį numerį.

– Nuo dabar Jūs amerikietis – leitenantas Džordžas Mulbaueris (George Muhlbauer).

Mulbaueris neseniai buvo pabėgęs iš grupės.

– Būkite ramus, – tarė Fuleris apstulbintam Hėgeliui. – Elgėtės mūsų atžvilgiu padoriai. Aš Jumis pasirūpinsiu.

Pulkininkas sukvietė amerikiečius, liepė jiems likti mokykloje ir įspėjo, kad už plėšikavimą bus baudžiama. Naujiena apie Maco pasišalinimą greitai pasklido ir po kelių minučių atkako Vugarteno burmistras. Jį Fuleris paskyrė atsakingu vien už maistą ir atsargas. Paskui pasirodė du eiliniai lenkų kareiviai ir pasiūlė 185 lenkų paslaugas. Fuleris juos priėmė, o po kelių minučių į sąrašą įtraukė septyniolika prancūzų belaisvių, iš kurių vienas mokėjo rusiškai. Savo augančios armijos vadavietę įrengė burmistro name ir įsakė perduoti visus mieste esančius ginklus. Apsiginklavęs rengėsi ginti Vugarteną nuo visų atėjūnų – ir vokiečių, ir rusų.

Trys vyrai iš Fulerio grupės jau kovojo su vokiečiais. Prieš savaitę iš žygio kolonos pabėgo pulkininkas leitenantas Doilas Jardlis (Doyle Yardley) ir dar du amerikiečiai. Vėliau juos užklupo vienas Raudonosios armijos tankų dalinys. Vadas Jardlį apkabino, patapšnojo per petį ir sušuko:

– *Amerikanskij,* Ruzveltas, Čerčilis, Stalinas, „studebakeris", „ševroletas", labai geri!

Jis pavaišino amerikiečius degtine, davė maisto bei antklodžių ir primygtinai prašė prisijungti prie jo bataliono kaip geriems sąjungininkams ir kovoti su vokiečiais.

Sausio 29 d. trys amerikiečiai nelabai toli nuo Vugarteno dalyvavo Raudonosios armijos tankų atakoje. Staiga šarvuotosios kolonos link smigo trys

Me-109. Amerikiečiai instinktyviai įšoko į griovį, sukeldami juoko rusams, kurie, nerūpestingai stovėdami kelyje, šaudė į lėktuvus iš šautuvų, automatų ir net pistoletų. Kolona judėjo toliau, palikdama žuvusiuosius tysoti ant kelio, ir įsiveržė į Kroico (Kreuz) kaimą, kur rusų pėstininkai naikino paskutinius pasipriešinimo židinius.

Jardlis pamatė du vokiečius, išeinančius iš vieno namo pasiduoti. Raudonosios armijos karininkas ramiai nušovė juos iš savo pistoleto, o jų kūnus liepė nutempti į gatvės vidurį. Sunkvežimiai ir tankai tyčia ėmė važiuoti per juos. Jardlis liko sukrėstas. Šis karas skyrėsi nuo to, kurį jis pažino vakaruose.

Žukovui veržiantis į vakarus Berlyno kryptimi, Rokosovskis pasuko į šiaurę Baltijos jūros ir istorinio Dancigo uostamiesčio link. Pirma jo smaigalių plūdo minios vokiečių pabėgėlių iš Rytprūsių. Vienas vyras, ant arklio atšuoliavęs prie didelės į Dancigą slenkančios vilkstinės, sušuko:

– Rusai bus čia už pusvalandžio!

Daugelis, kurie ėjo pėsčiomis, pasileido bėgti per sniegą, o kelyje susigrūdę vežimai neįstengė pajudėti į priekį. Netikėtai sviediniai ėmė sproginėti gretimuose laukuose, ir, tarsi iš niekur, keliu pradėjo lakioti kulkosvaidžių kulkos. Jozefinė Šleiter (Josefine Schleiter), medicinos studentė, išgirdusi virš galvos spragsint kulkas, metėsi į sniegą. Kurtinamai sproginėjo sviediniai. Ji buvo tikra, kad gyvenimas baigtas.

Staiga stojo tyla ir lygiai taip pat ūmai iš kelių pusių pasirodė atriedantys dideli tankai. Už jų energingai sniegu brido baltai apsirengę rusų kareiviai. Vienas didelis tankas atriedėjo keliu, kelis vežimus nustūmė į šalį, kitus, kaip milžiniškas volas, sutraiškė. Įkandin jo žlegsėjo daugiau tankų. Netrukus visur palei griovius, žvengdami iš siaubo, tysojo sužeisti arkliai. Žmonės, stengdamiesi išsigelbėti, šokdavo iš vežimų ir bėgdavo. Jozefinė girdėjo, kaip jauna mergaitė prašė, kad tėvas ją nušautų.

– Taip, tėve, ir mane! – prisijungė prie jos šešiolikos metų paauglys. – Nebeturiu dėl ko gyventi.

Tėvo veidu tekėjo ašaros.

– Dar šiek tiek luktelėkite, vaikeliai, – meldė šis.

Ant arklio prijojęs Raudonosios armijos karininkas nekantriai klausėsi kelių jam pristatytų vokiečių kareivių maldavimų. Jozefinė pamatė karininką išsitraukiant pistoletą ir užsimerkė. Kai vėl atmerkė akis, belaisviai gulėjo ant žemės, o sniegu sruveno kraujas. Jozefinė norėjo prie jų prieiti, bet buvo per daug išsigandusi. Pro šalį riedėjo tankai, ant jų sėdėdami drūti sveiki kareiviai juokėsi, mojavo rankomis ir šaukė: *„Hitler kaputt!"* Keli nušoko ir pradėjo šūkčioti: *„Uri, uri!"* – vokiško žodžio *Uhren*, „laikrodžiai", iškraipytas variantas. Iš pabėgėlių buvo atimti laikrodžiai, žiedai, kailinės pirštinės. Atriedėjo

dar daugiau tankų, vežančių ir moteris, ir vyrus. Jie irgi atrodė tvirti ir sveiki, dėvėjo tokias pat geras uniformas, batus ir kailines kepures.

Keli lenkų priverstiniai darbininkai jau mezgė draugystę su rusais.

– Eikit namo, – ramino savo buvusius šeimininkus. – Rusai geri žmonės, jums nieko nenutiks.

Vakarop pulkininkas Fuleris ir jo štabas Vugarteną pavertė atramos punktu. Macas ir jo vyrai paliko dvidešimt šešis šautuvus ir du kulkosvaidžius. Papildomai iš kaimo gyventojų buvo surinkti šratiniai ir koviniai šautuvai, pistoletai ir net kardai. Fuleris apginklavo amerikiečius ir 185 lenkus, abiejuose miestelio galuose pastatė sargybą. Į rytus nuo gyvenvietės buvo iškasti apkasai ir įrengtos pozicijos dviem kulkosvaidžiams. Iki devintos valandos Fulerio pajėgos nubaidė kelias organizuotas vokiečių grupes ir į nelaisvę paėmė trisdešimt šešis atsilikėlius.

Dar po valandos Fulerį, Kreigą Kempbelą (Craig Campbell) ir Hėgelį, miegojusius burmistro namo antrame aukšte, pažadino patrankų šūviai. Pažvelgęs pro langą, Fuleris išvydo pro šalį žlegsinčius užtemdytus tankus. Aukšti siluetai priminė amerikiečių „šermanus". Trims vyrams nespėjus apsirengti, pasigirdo smūgiai į paradines duris. Kažkas šūkavo.

– Rėkauja ne vokiškai, – pratarė Kempbelas.

– Manau, kad tai rusai, – pasakė Fuleris. – Atidarykit duris.

Bet žingsniai jau pasigirdo laiptuose, ir Hėgelis šūktelėjo:

– *Amerikanskij, amerikanskij!*

Durys atsilapojo ir įsiveržę rusai įrėmė automatų vamzdžius trims vyrams į pilvus. Fuleris vis rodė į gretimą namą, kol sovietai galop suprato ir atvedė Aleksą Bertiną (Alex Bertin), rusiškai mokėjusį belaisvį prancūzą. Kai rusų karininkui, kapitonui Majarčiukui buvo pasakyta, jog trys vyrai yra amerikiečių karininkai, šis sarkastiškai nusijuokė.

– Iš kur amerikiečių gali būti Rytų fronte Raudonosios armijos priešakyje? – paklausė jis, savo ginklo vamzdį dar stipriau įremdamas Fuleriui į pilvą.

Bertinas paaiškino, tada rusas Fulerį tvirtai apkabino, pabučiavo į žandus ir pažadėjo amerikiečiams duoti viską, ko šie pageidautų. Fuleris pasakė, jog jam reikia žvakių ir vokiškų šaudmenų; jis taip pat norįs atsikratyti savo trisdešimt šešiais belaisviais. Kapitonas sutiko perimti belaisvius ir pamėgino Fulerį vėl pabučiuoti. Tada pareiškė, jog visiems vokiečių civiliams nedelsiant įvestina komendanto valanda, ir Fuleris pasiuntė burmistro. Pastarasis uoliai puolė bendradarbiauti, pasakė iškart liepsiąs šaukliui apeiti gyventojus ir išskubėjo.

Pasigirdo šūvių papliūpa, ir Fuleris išlėkė lauk. Ant sniego, mirtinai sužeistas į galvą, gulėjo burmistras. Kapitonas Majarčiukas, gerai nusiteikęs, tik pasijuokė iš Fulerio pasipiktinimo.

– Mes sušaudome visus burmistrus, – paaiškino.

Du sąjungininkai nužingsniavo į miestelio aikštę, kur, susigrupavę aplink bažnyčią, stovėjo rusų tankai – lendlyziniai „šermanai". Iš rūsio buvo išvesti trisdešimt šeši vokiečių belaisviai, vienas sužeistas taip sunkiai, kad jį teko atvežti vienratyje. Tuo metu kapitono vėl apkabintas, Fuleris išgirdo dar vieną šūvių papliūpą. Atsigręžęs pamatė, jog vyras vienratyje susmuko negyvas.

– Tai prieštarauja karo nuostatams! – užprotestavo Fuleris. – Aš pranešiu Jūsų vadovaujančiam karininkui.

Bertinui tai išvertus, Majarčiukas tik nusišypsojo.

– Pasakykit pulkininkui, kad miestelyje daugiau nacių nesušaudysim. Pasiimsim juos į savo šalį ir nudėsime ten.

Švęsdami susitikimą su amerikiečiais, rusai visame Vugartene gėrė degtinę. Tačiau Fulerio pasipiktinimas padarė jiems įspūdį. Nors lėbavo ir laužė baldus, ši užkariauta gyvenvietė visame Rytų fronte tą naktį tikriausiai buvo vienintelė, kur rusai neišprievartavo nė vienos moters. Smurtauta tik viename name. Grupė rusų rado Hitlerio nuotraukų, papuoštų jo atėjimo į valdžią dvyliktosioms metinėms kitą dieną paminėti, – ir sušaudė visus dešimt šeimos narių.

ANTRAS SKYRIUS

„PENKIOS MINUTĖS IKI VIDURNAKČIO"

1.

Sausio 30-ąją, prieš pat penktą valandą ryto, Maltos saloje nusileido didžiulis *Skymaster* – Jungtinių Valstijų transporto lėktuvas C-54. Jis atskraidino Vinstoną Čerčilį ir kitus britų aukštus pareigūnus dalyvauti „Krikete" – keturias dienas truksiančiame pasitarime su amerikiečių kariniais ir politiniais vadovais prieš Didžiojo trejeto susitikimą Krymo kurorte Jaltoje.

Čerčilio asmeninis padėjėjas C. R. Tompsonas (C. R. Thompson), pažvelgęs pro lėktuvo duris, oro uoste išvydo Maltos gubernatorių, Viduržemio jūros regiono vyriausiąjį vadą ir daugelį kitų. Jis pats vilkėjo švarką ant pižamos. Sutriko atsidūręs ryškioje prožektorių šviesoje. Dar labiau sumišo sužinojęs, kad Maltos gubernatorius šaltyje laukė ilgiau nei valandą – telegramoje apie Čerčilio atvykimą buvo nurodytas Grinvičo laikas.

Generolas Džordžas K. Maršalas (George C. Marshall), Jungtinių Valstijų sausumos kariuomenės štabo viršininkas, irgi nemiegojo. Prieš valandą uolus britų kariuomenės seržantas pristatė jam voką su užrašu: „Labai skubu." Tai buvo graviruotas kvietimas į vakarienę kitą dieną Maltos gubernatoriaus namuose ir prašymas nedelsiant atsakyti.

Dešimtą valandą Maršalas ir kiti Jungtinių Valstijų jungtinio štabų viršininkų komiteto nariai *Montgomery House* Maltos sostinėje Valetoje (Valletta) susitiko nutarti, kokios pozicijos laikytis per pirmą oficialią „Kriketo" sesiją. Pasijuokę iš priešaušrio kvietimų ir ilgokai paniurzgėję dėl ledinių akmeninių patalpų, perėjo prie svarbiausios „Krikete" nagrinėsimos karinės problemos – galutinės strategijos Vakarų fronte.

Nuo tada, kai, praslinkus kelioms dienoms po prasiveržimo Normandijoje, Štaufenbergo bomba vos nenusinešė Hitlerio gyvybės, britai ir amerikiečiai rimtai nesutarė dėl invazijos į Vokietiją. Iš savo štabo būstinės Prancūzijoje feldmaršalas Bernardas Montgomeris (Bernard Montgomery), 21-osios armijų grupės vadas, įrodinėjo, jog būtina per Rūro sritį viena ašimi veržtis į Šiaurės Vokietiją – jam pačiam vadovaujant. Jo pajėgas tereikėtų papildyti amerikiečių 1-ąja armija. Tačiau amerikiečių karo vadai ne mažiau primygtinai reikalavo sinchroninio puolimo toliau pietuose Frankfurto prie Maino kryptimi. Vokiečių armijoms pakrikai traukiantis, ir Jungtinių Valstijų, ir britų karo vadai jautė, kažkiek pagrįstai, galį pasiekti galutinę pergalę iki 1944 m. pabaigos, jei tik jiems bus leista veikti savo nuožiūra. Tačiau vyriausiasis vadas armijos generolas Dvaitas D. Eizenhaueris (Dwight D. Eisenhower) buvo labiau karinis

valstybės veikėjas nei karvedys. Jis priėmė kompromisinį sprendimą: nurodė Montgomeriui suduoti pagrindinį smūgį šiaurėje, suteikdamas jam aprūpinimo atsargomis pirmumą, bet kartu leido generolui leitenantui Džordžui S. Patonui (George S. Patton), vadovavusiam amerikiečių 3-iajai armijai, ribotu mastu tęsti puolimą pietuose.

Tad sąjungininkai stūmėsi į rytus plačiu frontu ir rugsėjį pasiekė Vokietijos sieną, kur sustojo dėl atsargų stygiaus. Kitus tris mėnesius visu fronto ilgiu kovos veiksmai rutuliojosi taip vangiai, kad Prancūzijoje smarkiai sumuštas armijas Hitleris įstengė reorganizuoti į tvirtą gynybinę liniją nuo Olandijos iki Šveicarijos. Laikina ramybė suteikė jam galimybę pačiam surengti staigų galingą puolimą – Ardėnų ofenzyvą. Netikėtai užklupę amerikiečius, vokiečiai prasiveržė iki Maso upės ir, nors Hitlerio kariai buvo galop atstumti atgal iki Vokietijos sienos, amerikiečių kovos dvasia ir prestižas smarkiai nukentėjo.

Ginčas, kilęs dėl Montgomerio reikalavimo veržtis į Vokietiją viena ašimi, Ardėnų ofenzyvos metu paaštrėjo, kai Eizenhaueris Ardėnų mūšio lauko šiaurinį sektorių staiga perdavė feldmaršalui. Bredlį (Bradley) toks sprendimas šokiravo – pusė jo pajėgų atimta kaip tik tą akimirką, kai jis jautė suvaldęs situaciją, – o paskui supykino dar ir Montgomeris, po laimėto mūšio korespondentams pareiškęs, jog būtent jis „įvedė tvarką". Bredlio akimis, Montgomeris išpūtė savo vaidmenį ir „pasinaudojo mūsų bėda Ardėnuose".

Puikiai suvokdamas nesutarimus, Eizenhaueris sudarė savą galutinį įsiveržimo į Vokietiją planą. Jo fronto linija buvo beveik tokia pat kaip ir ankstesnį rudenį – palei Vokietijos sieną driekėsi nuo Olandijos iki Šveicarijos. Pačioje šiaurėje stovėjo Montgomerio 21-oji armijų grupė, apimanti tris armijas: kanadiečių 1-ąją, britų 2-ąją ir amerikiečių 9-ąją. Piečiau nuo jos buvo išsidėsčiusi Bredlio 12-oji armijų grupė – amerikiečių 1-oji ir 3-ioji armijos. Pačiuose pietuose laikėsi generolo leitenanto Džeikobo L. Deverso (Jacob L. Devers) 6-oji armijų grupė – amerikiečių 7-oji ir prancūzų 1-oji armijos.

Tokiomis aplinkybėmis Jungtinių Valstijų jungtinis štabų viršininkų komitetas dabar klausėsi vyriausiojo vado strategijos, dėstomos Eizenhauerio štabo viršininko generolo leitenanto Volterio Bedelio Smito (Walter Bedell Smith): Montgomerio 21-oji armijų grupė surengs pagrindinį puolimą per Rūrą; piečiau, netoli Frankfurto prie Maino, pagalbinį smūgį suduos Bredlio 12-oji armijų grupė. Svarbiausias dalykas, pasak Smito, bus sinchronizuoti veiksmus; sąjungininkai į rytus turėtų veržtis energingai, nes vokiečiai bus smarkiai prispausti triuškinančio Raudonosios armijos puolimo.

Vidurdienį amerikiečiai prisijungė prie britų štabų viršininkų. Sykiu jie visi sudarė Bendrąjį štabą, atsakingą už karo veiksmus vakaruose. Pirmininkavo feldmaršalas Alanas Brukas (Alan Brooke), Džordžo Maršalo atitikmuo britų pusėje, išoriškai malonus žmogus, savo dygų sąmojį taupęs sąžiningai rašomam dienoraščiui. Jis buvo įsitikinęs, jog kur kas geriau už Eizenhauerį

išmano, kaip laimėti karą, tačiau visomis išgalėmis slėpė savo abejones vyriausiojo vado sprendimais. Artimi draugai vis dėlto žinojo, kas Eizenhauerį laikė žmogumi, linkusiu pernelyg pasiduoti poveikiui to žmogaus, su kuriuo jis pasikalbėdavo paskiausiai. Brukas abejojo ir Maršalu ir būtų buvęs daug labiau patenkintas, jei amerikiečių Jungtinių Valstijų sausumos kariuomenės štabui būtų vadovavęs Mak Artūras (MacArthur), jo akimis, iškiliausias generolas šiame kare.

Jis mandagiai klausėsi Eizenhauerio planą dėstančio Smito, visą laiką galvodamas, jog vadinamasis Bredlio pagalbinis smūgis galįs tapti kone toks pat svarbus, kaip ir Montgomerio pagrindinis puolimas. Galiausiai maloniai pareiškė, jog britai nemano, kad yra užtektinai jėgų dviem didelėms operacijoms ir kad būtina pasirinkti vieną iš jų. Iš šių dviejų daugiau žadanti, regis, yra Montgomerio operacija šiaurėje.

Smitas, kurio irzlumą dar labiau padidino skrandžio opa, atkirto, jog Eizenhaueris ketina duoti Montgomeriui tiek dalinių, kiek įmanoma aprūpinti logistiškai, – trisdešimt šešias divizijas ir dar dešimt rezerve, – ir pridūrė, jog „pietinis puolimas neskirtas *konkuruoti* su šiauriniu". Tai tik padidino Bruko įtarimus. Jis padėkojo už paaiškinimą, bet pasakė, jog vis dar jaučiąs, kad Bredlio puolimas gali atimti iš šiaurės per daug pajėgų, o dėl to Montgomeris užstrigtų. Maršalas akivaizdžiai ėmė pykti. Valdydamasis pareiškė, kaip ir jau ne vienas amerikiečių generolas iki jo, jog kliautis viena it pieštukas tiesia ašimi nėra saugu. Jo manymu, esmingai svarbu turėti alternatyvų puolimą, kurį būtų galima išplėtoti, *jei* Montgomeris užstrigtų.

Britai dabar buvo tikri, kad amerikiečiai planuoja antrą didelę puolimo ašį, ir ėmė griežtai kritikuoti Eizenhauerio planą pritraukti visas pajėgas prie Reino prieš forsuojant upę vienoje vietoje. Nepatenkintas Smitas atrėžė, jog Eizenhaueris niekada neketino prieš kertant upę vokiečius išstumti iš visos teritorijos į vakarus nuo Reino. Generolas majoras Haroldas Bulas (Harold Bull), Eizenhauerio tyliakalbis operacijų karininkas, tai patvirtino. Priartėti prie Reino, pasak jo, neketinama, jei tai reikš gaišatį. Tačiau Brukas liko slapčia įsitikinęs, jog tai tik dingstis prastumti visuotinį šturmą palei visą upę, užuot sutelkus pastangas Montgomerio puolimui. Jis galvojo, jog bet kuri pagalbinė operacija, į kurią įtrauktas Džordžas Patonas, neišvengiamai virstų pagrindine, todėl mandagiai, bet tvirtai pasakė, jog pageidautų, kad, užuot patvirtinęs Eizenhauerio planą, Bendrasis štabas šiandien tik atkreiptų į jį dėmesį.

Sprendimas buvo atidėtas. Susitikimui vos pasibaigus, Bedelis Smitas Eizenhaueriui į Versalį išsiuntė telegramą:

> ... Britų štabų viršininkai primygtinai reikalaus kokio nors raštiško patvirtinimo, kad pagrindinės pastangos bus dedamos šiaurėje ir kad jūs

neuždelsite kitų operacijų ligi tol, kol bus sunaikinti visi vokiečiai į vakarus nuo reino...

Kol vyko debatai, abiejų tautų politiniai vadovai buvo laivuose. Čerčilis karščiuodamas gulėjo lovoje Jos Didenybės laive *Orion*, išmetusiame inkarą Valetos uoste. Prezidentas Ruzveltas keliavo nauju Jungtinių Valstijų kreiseriu *Quincy*, kuriam iki Maltos plaukti dar buvo likusios trys dienos. Jo manymu, dalyvauti „Krikete" jam turėtų užtekti vienos dienos. Ruzveltas neturėjo jokio noro veltis į ilgus debatus su Čerčiliu dėl šio branginamos schemos per Balkanus veržtis į Vieną ir Prahą.

Prezidentui tą dieną sukako šešiasdešimt treji, ir jo vienintelė duktė Ana Betiger (Anna Boettiger) jo garbei surengė pobūvį. Gimtadienis buvo švenčiamas visose Jungtinėse Valstijose aukas renkant prezidento mėgstamai labdaros organizacijai *March of Dimes*.

2.

Sausio 30-oji švęsta ir Vokietijoje. 1933-iaisiais – tais pačiais metais, kai Ruzveltas pradėjo savo pirmąją kadenciją, – prezidentas Paulius fon Hindenburgas (Paul von Hindenburg) Hitlerį paskyrė Vokietijos kancleriu. Šiandien, po dvylikos metų, vadovaujantys partijos nariai visuose frontuose turėjo savo žmonėms atskleisti šviesias perspektyvas ir patikinti, kad karas dar bus laimėtas. SS obergrupenfiureris (generolas leitenantas) Karlas Volfas (Karl Wolff), SS ir policijos galva Italijoje, klusniai sušaukė savo pagrindinius darbuotojus. Buvęs Himlerio adjutantas, aukštas, energingas, gana naivokas vyras karštai tikėjo nacionalsocializmu ir buvo toks artimas reichsfiureriui, kad asmeninius laiškus jam pasirašinėdavo *Wolffchen* [„Volfutis"].* Tačiau kai pažvelgė į žodžius, kuriuos turėjo perskaityti, – žodžius apie „galutinę pergalę" – šie jam įstrigo gerklėje. Karo laimėti neįmanoma, nebent per kokį nors stebuklą. Todėl pasakė iš anksto neparengtą kalbą, kurioje nė karto neužsiminė apie laukiančias šviesias dienas.

* Vienas iš tokių laiškų, parašytas 1939 metais, specialaus kurjerio turėjo būti pristatytas jo mirties atveju:

Mano Reichsfiureri!

Kadangi nežinau, ar galėsiu prideramai atsisveikinti su Jumis prieš mirdamas, darau tai šiuo būdu.

Naudojuosi šia proga paskutinį kartą padėkoti Jums už man dovanotą draugystę ir dvasią, taip pat už viską, ką Jūs man reiškėte. Ne tik man, bet ir visai *Schutzstaffel* Jūs įkūnijate >

Dar nenutilęs, Volfas priėmė reikšmingiausią savo gyvenime sprendimą – jis pasimatys su savo viršininku Himleriu ir paprašys tiesiai atsakyti į vieną klausimą: kur tie įstabūs lėktuvai ir stebuklingi ginklai, kuriais Hitleris žadėjo laimėti karą? Jei Himleris neatsakys, tai paklaus fiurerio. Ir jei vėl sulauks išsisukinėjimų, primygtinai pasiūlys siekti garbingos taikos. Jis labai prisirišo prie italų tautos. Kam jiems dar nors vieną dieną ilgiau kentėti? Kodėl turėų tuščiai mirti dar vienas SS ar Vermachto kareivis?

Paskambinęs telefonu į Hitlerio štabą, Volfas sužinojo: reichsfiureris išvykęs toli į rytus vadovauti armijų grupei „Vysla", bet jei labai būtina, susitikimą galima paskirti artimoje ateityje. Volfas pasakė atskrisiąs į Vokietiją po kelių dienų.

Martinas Bormanas (Martin Bormann) – nacių partijos vadovo pavaduotojas ir žmogus, kuriuo Hitleris dabar labiausiai pasikliovė, – savo „brangiajai mažajai mamytei", poniai Borman, po pietų parašė dar vieną iš dažnų sentimentalių laiškų. Ji gyveno jų namuose netoli Berchtesgadeno. Patarė jai sukaupti džiovintų daržovių atsargų ir, „sakykim, dvidešimt penkis kilogramus medaus". Taip pat užsiminė apie žiaurumus rytuose:

> Bolševikai viską siaubia. Prievartavimai jiems tik pramoga, o masiniai sušaudymai – ypač kaimo vietovėse – kasdienybė. Tu ir vaikai jokiu būdu neturite pakliūti šiems žiauriems žvėrims į nagus. Labai tikiuosi, kad toks pavojus niekada neiškils, ir fiureriui pavyks atremti šį smūgį, kaip anksčiau atrėmė kitus. Du ar trys milijonai, išvaryti iš savo namų, kenčia, kaip gali įsivaizduoti, neapsakomą vargą. Vaikai miršta iš bado ir mirtinai sušąla, o visa, ką galime padaryti – sukietinti savo širdis, dar nirtulingiau stengtis išgelbėti mūsų tautos likutį ir sukurti naują gynybos linijos. *Privalome pasiekti sėkmę.*
>
> Tau labiausiai atsidavęs
> M.

visa, kas gera, gražu bei vyriška ir ko verta siekti. Šiandien už viską esame skolingi Jums ir fiureriui.

Jei galėčiau pareikšti paskutinį norą, prašyčiau, jog per kitą mano laikiną gyvenimą žemėje man būtų leista vėl darbuotis greta Jūsų ir kovoti už Vokietiją.

Mano nuoširdžiausi linkėjimai Jums ir *Schutzstaffel,* ir tebūna mūsų idealai pasiekti. Išvien su visomis geromis dvasiomis ištikimai stebėsiu Jus nuo didingų Valhalos aukštumų.

Heil Hitler!

Jūsų ištikimas ir Jums atsidavęs
Wolffchen

Daugiau nei 30 tūkst. žmonių, apie kuriuos rašė Bormanas, stengėsi pasiekti Vokietiją jūra. Keturių lainerių konvojus, plaukiantis į Hamburgo uostą, iš Dancigo įlankos kaip tik plaukė į Baltijos jūrą bei lenkė Helo neriją. Didžiausias iš šių laivų, 25 tūkst. tonų *Wilhelm Gustloff*, niekada anksčiau neplukdė tiek daug keleivių – 1500 jaunų povandeninių laivų kursantų ir apie 8000 civilių – aštuonis kartus daugiau nei *Lusitania*. Niekas tiksliai nežinojo, kiek paklaikusių pabėgėlių sulipo Dancige. Kiekvienas privalėjo turėti bilietą ir evakuacijos dokumentus, tačiau šimtai įsmuko be jų. Kai kurie vyrai slėpdavosi dėžėse ar persirengdavo moteriškais drabužiais. Norėdami išsigelbėti nuo rusų, pabėgėliai griebdavosi net dar begėdiškesnių priemonių. Neseniai Pilau (Pillau), kur į vieną pabėgėlių laivą priimdavo tik suaugusiuosius su vaiku, kai kurios motinos nuo denio savo kūdikius mesdavo giminaičiams prieplaukoje. Tas pats kūdikis kaip bilietas galėjo būti panaudotas dešimtį kartų. Karštligiškame siautulyje kai kurie kūdikiai nukrisdavo į vandenį, kitus pačiupdavo pašaliečiai.

Wilhelm Gustloff Baltijos jūra pasukus į vakarus, vidutinio amžiaus pabėgėlis Paulius Ušdraveitas (Paul Uschdraweit) išėjo į denį. Jis buvo vienas iš Rytprūsių drąsių pareigūnų, nepaklususių gauleiteriui Kochui ir leidusių savo apskrities gyventojams evakuotis iš miestų. Su savo vairuotoju Richardu Fabianu jis vos paspruko nuo artėjančios Raudonosios armijos.

Kiti konvojaus laivai, vengdami rusų povandeninių laivų, iš tolo lenkė Pomeranijos pakrantę, o *Wilhelm Gustloff*, kadangi per daug leido vandenį, plaukė palei ją lydimas tiktai vienišo minų tralerio. Ušdraveitas pasidairė likusių konvojaus laivų, bet pamatė tik minų tralerį už pusantro kilometro. Jis džiaugėsi, kad įžvalgiai pasitikrino, pro kur geriausiai iš laivo pasišalinti, jei jis skęstų. Mat laivo kapitonas ką tik per garsiakalbį pranešė, kad vyrai, turintys gelbėjimosi liemenes, privalo jas atiduoti, nes jų neužtenka moterims ir vaikams, taip pat nurodė nejungti radijų, nesinaudoti žibintuvėliais.

Baltijos jūra buvo audringa, ir didžiumą moterų bei vaikų pradėjo smarkiai pykinti. Kadangi artintis prie turėklų drausta, dvokas netrukus tapo nepakeliamas. Ligonius gabeno į laivo vidurį, kur supo ne taip smarkiai. Ušdraveitas surado tuščią kėdę ir atsisėdo. Pastarąją savaitę miego labai stigo. Užsnūsdamas pagalvojo, ar dar kada nors išvys savo žmoną ir, jei saugiai pasieks Vokietiją, ar nebus nubaustas už tai, kad nepaklausė gauleiterio Kocho griežto įsakymo.

Laivas varėsi į vakarus per keturiasdešimt kilometrų nutolęs nuo Pomeranijos pakrantės. Kelios šviesos vis dar degė, išryškindamos *Wilhelm Gustloff* kontūrus tamsiame Baltijos jūros fone. Dešimt minučių po devynių Ušdraveitą pažadino duslus, smarkus sprogimas. Mėgindamas prisiminti, kur esąs, išgirdo antrą griausmą. Nekreipdamas dėmesio į Ušdraveito šūksnius, pro šalį pralėkė jo vairuotojas Fabianas. Tada pasigirdo trečias sprogimas, ir šviesos,

turėjusios būti išjungtos prieš kelias valandas, užgeso. Už kairiojo borto tykojo rusų povandeninis laivas, pasirengęs prireikus į lainerį paleisti ketvirtą torpedą arba paskandinti gelbėti atskubėjusį laivą.

Uždraveitas pamanė, kad juos bombardavo, bet, pamatęs laivą svyrant į kairį šoną, suprato, jog torpedavo. Jis apgraibomis nuslinko visiškai tamsiu koridoriumi ir kažkaip susirado savo bagažą. Pasiėmė kailiu pamuštą medžioklinį švarką, slidinėjimo kepurę, pistoletą ir žemėlapių dėklą su oficialiais dokumentais. Atidarė langą ir iššoko į žemesnį pasivaikščiojimo denį. Čia nebuvo taip tamsu, ir jis įžiūrėjo vyrą, kuris kėde trankė veidrodinį stiklą. Tas niekaip nedužo. Uždraveitas surado duris, vedančias į pirmagalį, nuskubėjo į priekį ir išvydo minią, be gelbėjimosi liemenių paniškai bėgančią į denį. Užsikimšusiuose tarpduriuose vyrai kumščiuodami ir stumdydami isteriškai klykiančias moteris ir vaikus skynėsi kelią. Laivo karininkai mėgino suvaldyti paniką. Keli grasino išsitraukę pistoletus, tačiau neprisivertė šauti ir buvo nublokšti į šalį.

Laivo kairysis bortas pasviro 25 laipsnių kampu. Variklių patalpose vyrai tebestovėjo savo postuose, kiti uždarinėjo pertvaras, paleidinėjo siurblius. Deniuose įgulos nariai galynėjosi su kairiojo borto gelbėjimosi valtimis, bet keltuvai buvo užstrigę. Paklaikę keleiviai brovėsi pro įgulos narius ir virto į valtis.

Pirmagalyje Uždraveitas išvydo į dangų kylančias raudonas signalines raketas, signalizuojančias nelaimę, ir tikėjosi, kad laivai jau skuba į pagalbą. Žemiau atsivėrė šiurpus vaizdas. Šimtai isteriškai klykiančių keleivių ropštėsi į kylantį paskuigalį. Uždraveitas pradėjo kopti laiptais, vedančiais prie likusių gelbėjimosi valčių. Jam priešais nukrito geležinė santvara. Atšokęs pasuko aplinkiniu keliu per tiltelį. *Wilhelm Gustloff* staiga trūktelėjo, ir pasigirdo desperatiški riksmai. Atsigręžęs pamatė moteris ir vaikus iš apsivertusios gelbėjimosi valties krintančius į juodą jūrą.

Kažkas sugriebė jį už rankos – moteris, su kuria jis buvo šnektelėjęs ilgai laukdamas prieplaukoje. Rankose ji laikė kūdikį, o į jos sijoną buvo įsitvėrę du vaikai.

– Padėkit! – sušuko ji. – Jūs – vyras ir turit žinoti, ką man dabar daryti!

Jis nieko nesugalvojo. Valčių nebebuvo, bet tada prisiminė pripučiamuosius plaustus.

– Likit su manimi, – pasakė. – Pamėginsiu išgelbėti Jus ir Jūsų vaikus plaustu.

– Išprotėjote!? Negaliu imti savo vaikų į ledinį vandenį, – pasipiktinusi tarė moteris rūsčiai žvelgdama į jį. – Jūs, vyrai, tik stovit bejėgiškai ir nežinot, ką daryti!

Iš siaubo plačiai išpūtusi akis, ji nuginė vaikus į užpakalinę denio dalį.

Jos baimė išmušė Uždraveitą iš vėžių. Jis pažiūrėjo žemyn į siaučiančias bangas. Buvo labai žvarbu, temperatūra žemiau nulio. Tarp klyksmų įsimaišė

keli pistoleto šūviai. Bangų purslai drėkino veidą. Jį apėmė gyvuliška baimė. Mirti nenorėjo: kaip galėjo tokiame pasaulyje palikti žmoną vieną? Galiausiai susivaldė. „Mirk oriai", – pagalvojo. Prisiminė, kaip jūros karininkas nurodė jam laive nerūkyti, o jis juokaudamas atsakė: „Bet juk man bus tikrai leista parūkyti skęstant laivui, ar ne?" Dabar, prieš mirtį, nusprendė surūkyti paskutinę cigaretę. Kelis kartus patraukęs, numetė ją per bortą; prisidegė antrą, bet vėl nervingai nusviedė šalin. Trečią cigaretę surūkė iki galo.

– Kaip galite tokiu laiku rūkyti? – paklausė kažkas pasipiktinęs.

Tai buvo aukšto rango Toto (Todt) organizacijos karininkas, nešiojantis Geležinį kryžių.

– Ir Jūs paimkite vieną. Šiaip ar taip, viskas netrukus baigsis.

Vyras pažiūrėjo į jį kaip į beprotį, kažką burbtelėjo ir pranyko. Jūreivis prie turėklų nusiplėšė uniformą ir įšoko į vandenį. Blausioje šviesoje prie Uždraveito atšlubavo aukštas povandeninių laivų kadetas išblyškusiu veidu ir plačiai atmerktomis akimis. Parodė į savo šlaunį – iš darbo uniformos audinio kyšojo kaulas, ant apledėjusio denio tekėjo kraujas.

– Kas Jums nutiko, sūnau? – pasiteiravo Uždraveitas.

– Buvau apačioje... pataikė sviedinys. Dabar man galas. Šūdas!

Jis lėtai paėjo, paskui dar atsigręžė.

– Apačioje... tūkstančiai paskendo kaip žiurkės... ir aš netrukus atsidursiu anapus.

Į pagalbą skubėjo trys laivai – du 600 tonų eskadriniai minininkai *T-36* ir *Löwe* bei viena barža. *T-36* kapitonas Hėringas (Hering) skęstantį laivą pastebėjo prieš pat dešimtą. Priplaukęs arčiau, išvydo prie *Wilhelm Gustloff* priartėjusią baržą, tačiau bangavimas buvo toks stiprus, kad abu laivai pradėjo vienas į kitą brūžintis. Panikos apimti žmonės iš lainerio viršutinių denių šokinėjo į bangų mėtomą baržą. Kai kurie nusileisdavo saugiai, bet daugelis krisdavo į vandenį ir būdavo sutraiškomi susiliečiančių laivų. Hėringas suprato, jog būtų beprasmiška glaustis prie borto; jo eskadrinio minininko šonai būtų aplamdyti. Jis tegalėjo laikytis netoliese ir paimti išlikusius gyvus. Kapitonas liepė išjungti variklius, kad hidrolokatorius lengviau aptiktų povandeninius laivus, kurie, jo įsitikinimu, turėjo tykoti apačioje, laukdami naujų aukų.

Nežinodamas, jog gelbėjimo laivai netoliese, Uždraveitas įsikibo į turėklus, kad nenuslystų pasvirusiu deniu. *Wilhelm Gustloff* pirmagalys jau buvo beveik vandenyje. Pamatęs jūrų karininką, jis šūktelėjo:

– Dabar jau galas!

Leitenantas priropojo arčiau; tai buvo tas pats karininkas, nurodęs jam nerūkyti.

– Eime, mes išsigelbėsime, – pasakė jis Uždraveitui. – Ropokit prie kairiojo borto ir čiupkit plaustą, kurį Jums nustumsime žemyn. Paskubėkit arba bus per vėlu!

Vėjo stūgavimo apkurtintas, Uždraveitas pradėjo lėtai slinkti prie tiltelio. Paslydęs ant apledėjusio denio, trenkėsi į turėklus.

– Greičiau! – šūktelėjo karininkas.

Leitenantas ir trys kadetai ištraukė plaustą ir pastūmė jį Uždraveito pusėn. Nuo šalčio sukietėjęs kaip uola, plaustas skaudžiai smogė į blauzdas ir tik sunkūs auliniai batai apsaugojo nuo kaulų lūžimo. Bet jis net nepagalvojo apie skausmą.

Vos penki vyrai įsitvėrė į plaustą, didelė banga tėškė juos į tiltelio langą. Kitapus stiklo Uždraveitas išvydo žmones, spoksančius į jį kaip iš akvariumo. Pasijuto tartum sapnuotų košmarą. Kita banga nuplovė jį į jūrą. Nuo staigaus, šalto smūgio radosi naujų jėgų, ir Uždraveitas energingais mostais nuplaukė prie plūduriuojančio plausto. Kažkodėl pranyko ir siaubas. Jis ir kiti keturi vyrai įsikibo į plaustą.

– Irkitės, irkitės! – šaukė leitenantas. – Mes – kilvateryje!

Penki vyrai laikėsi viena ranka už plausto, o kita karštligiškai taškė vandenį. Už penkiasdešimties metrų Uždraveitas pajuto, kad kailinis švarkas ir batai tempia jį žemyn. Pamėgino įsiropšti į plaustą, bet leitenantas liepė pasirti dar penkiasdešimt metrų.

Pagaliau visi nerangiai įsikabarojo į plaustą. Pirmąkart Uždraveitas pagalvojo, kad galbūt išsigelbės. Pažvelgęs atgal, pamatė aukštai virš vandens kyšantį didžiulio lainerio paskuigalį, primenantį pasvirusį bokštą. Girdėjo šimtų moterų ir vaikų klyksmus. Šiurpus garsas kone varė iš proto. Tai buvo baisiausia šios siaubo nakties dalis.

Pirmagalys niro vis giliau, didelis laivas virpėjo. Pertvaros sulūžo ir pro žemutinius denius pliūptelėjo vanduo. *Wilhelm Gustloff* lėtai virstant į vieną pusę, klyksmai pasidarė dar šaižesni. Uždraveitas paklaikusiu veidu suklykė irgi:

– Jei viskas greitai nesibaigs!..

Leitenantas tvirtai laikė jį už peties. Lėtas virtimas paspartėjo, ir *Wilhelm Gustloff* švilpiančiomis sirenomis sunkiai šlumštelėjo ant šono. Penki vyrai stebėjo, kaip laivo šešėlis grimzdo vis gilyn, kol galop išnyko.

– Štai dar vienas gyvas! – šūktelėjo leitenantas.

Uždraveitas pamatė iš jūros kyšančią ranką ir ją pačiupo. Į plaustą įtraukė jauną jūreivį. Dabar jie šešiese drebėdami sėdėjo lediniame vėjyje ir netardami nė žodžio spoksojo į jūrą. Aplinkui plūduriavo negyvi kūnai su gelbėjimosi liemenėmis. Išlikę gyvi buvo per daug prislėgti, kad kalbėtųsi. Kaskart, kai pakildavo ant bangos keteros, netoliese išvysdavo gelbėjimosi valtį – daugiau nieko. Aplink nesimatė nė ženklo gyvybės.

Uždraveitas pastebėjo, kad vanduo plauste pamažu vis labiau semia jo kojas, bet nieko nesakė.

– Manau, jog grimztame, – pratarė leitenantas.

Nuo kitos aukštos bangos vėl atsivėrus vaizdui į netoliese esančią gelbėjimosi valtį, leitenantas liepė visiems irtis rankomis. Jiems prisiartinus prie jos, leitenantas paprašė juos priimti, tačiau kažkas riktelėjo, jog valtis jau ir taip perpildyta. Vyrams su plaustu besiartinant, valtis skubiai nusiyrė tolyn.

Uždraveitas irklavo medienos gabalu, kol suprato, kad nebejaučia rankų. Numetęs jį, vėl ėmė irtis rankomis ir atrodė, jog gyvybė iškart sugrįžo. Leitenantas be perstojo ragino keturis jaunus jūreivius irtis toliau, šie murmėjo, bet pakluso.

T-36 ir *Löwe* išjungtais varikliais vis dar plūduriavo tamsoje, už bortų išmestais laipinimosi tinklais traukdami į vidų išgyvenusiuosius. Staiga *T-36* hidrolokatorius aptiko povandeninį laivą. Hėringas įjungė variklius ir pasitraukė iš marodieriaus tako.

– Žiū, eskadrinis minininkas! – kažkas sušuko plauste, ir visi puolė karštligiškai irti.

Uždraveitas nieko nejžiūrėjo, kol už 100 metrų neišniro tamsus šešėlis. Tada staiga tvykstelėjo prožektoriaus spindulių pluoštas ir, padaręs lanką, apšvietė juos. Už kelių akimirkų banga jau tėškė plaustą į *T-36*. Leitenantas prilaikė numestą virvę, kol keturi jauni jūreiviai kabarojosi viršun. Uždraveitas ragino leitenantą lipti aukštyn, tačiau tas, laikydamas virvę, tik lakoniškai pasakė:

– Pirmyn, aš būsiu paskutinis!

Kažkas sugriebė Uždraveitą už rankos ir įtraukė į *T-36*. Svirduliuodamas nuo siūbuojančio denio jis pamatė tolstantį plaustą ir leitenantą vis dar jame.

Uždraveitui padėjo nulipti į apačią. Jūreiviai jį išrengė, susupo į antklodę ir kaip paketą paguldė į hamaką. Kūnas drebėjo; staigi šiluma buvo skausmingesnė už žvarbą. Bet mintys sukosi tik apie leitenantą plauste – leitenantą, išgelbėjusį jiems gyvybes.

Hėringas iš Baltijos jūros ištraukė daugiau nei 600 žmonių. Kai kurie jau buvo mirtinai sušalę, kiti mirštantys. Tada hidrolokatoriaus ekrane pasirodė antras povandeninis laivas, ir vingiuodamas, kad nepataikytų torpedos, *T-36* turėjo sprukti. Šią akimirką per garsiakalbį griaudėjo fiurerio balsas, jis aukštino tą didžią dieną, kai prieš dvylika metų perėmė valdžią. Paskui balsas staiga nutilo. Į drebančių keleivių perpildytą patalpą įėjęs jūreivis prašė neišsigąsti, „bet mes ketiname numesti kelis giluminius sprogmenis". Jį nutraukė duslus dundesys, ir laivas suvirpėjo nuo aido. Tada sugriaudė dar du kartus. Mirtina dvikova niekaip nesibaigė. Povandeninis laivas paleido dar vieną torpedą, tačiau Hėringas vėl išvairavo laivą iš pavojaus.

Moterys ir vaikai verkšleno: dabar jautėsi net dar blogiau nei skęstant laivui, nes manė, kad jau yra saugūs. Šešiolikmečio greta Uždraveito skruostais ritosi ašaros. Kai buvo paskelbta, kad gelbėjimosi liemenes gali turėti tik moterys ir vaikai, jis savąją atidavė. Bet jo motina įtikino paimti jos liemenę, nes ją turėdamas galėsiąs išgelbėti ir ją. Paniškame sąmyšyje jie pasimetė.

– Jei nebūčiau paėmęs liemenės, motina būtų gyva, – vis kartojo jis Ušdraveitui. – Aš moku plaukti.

Gelbėjimo laivai išgelbėjo tik 950. Per didžiausią iš visų jūros nelaimę žuvo 8000 žmonių – penkis kartus daugiau nei per „Titaniko" katastrofą.

Aušant, kai *T-36* pasuko į Kolbergą, visiems gyviems likusiems vyrams liepta susirinkti denyje. Ušdraveitas užkopė kopėčiomis. Priešais jį išdygo jo vairuotojas Fabianas. Abu vyrai netardami nė žodžio apsikabino.

Siaubas šią naktį karaliavo ir Vugartene. Prieš tai vidurdienį į gyvenvietę atvyko rusų ryšio karininkas, papulkininkis Teodosijus Irško, atgabenęs Fulerio vyrams maisto ir vyno. Jis pranešė, kad Vugartenas būsiąs atsilikusių bei pasimetusių sąjungininkų surinkimo vieta, ir teksasietį paskyrė miestelio komendantu. Paraginęs palaikyti vietinę tvarką, Irško išvyko – pasiimdamas visus Fulerio surankiotus ginklus. Tą naktį į miestelį atslinko girtų rusų. Jie prievartavo visų amžiaus grupių moteris ir šešiolika nužudė. Neturėdami ginklų, amerikiečiai negalėjo atsiliepti į gailius pagalbos šauksmus.

Žukovo priešakinės dalys, pro Vugarteną traukusios į Berlyną, nesutiko beveik jokio pasipriešinimo. Joms pasiekus Landsbergą, svarbų miestą už šešiolikos kilometrų į vakarus, kilo trumpas susirėmimas, bet sausio 31 d. vėlyvą rytą kautynės baigėsi.

Katerina Tekstor (Katherina Textor), vidutinio amžiaus mokytoja, pirmuosius rusus, vilkinčius baltais maskuojamaisiais kostiumais, pamatė tą akimirką, kai jie ropštėsi per tvorą, juosiančią dešimties butų namą, kuriame gyveno ir ji pati. Po minutės jie jau daužė į duris. Kaip paprastai, reikalavo: *„Uri, uri!"*, tačiau buvo mandagūs ir rusų kalba parašė raštelį, kuriame paaiškino, kad paėmė visus laikrodžius namuose. Jie supyko tik suradę seną medžioklinį šautuvą ir Hitlerio nuotrauką. Pašiepiamai pašūkavo: *„Hitler, Hitler,* kur, *Kamerad?"*, bet nesikabinėjo. Katerina ir jos kaimynai jau pradėjo galvoti, kad istorijos apie rusų žiaurumą tėra Gebelso propaganda, kai, ieškodami moterų, įsiveržė du jauni Raudonosios armijos kareiviai. Vienas įstūmė Kateriną ir dvi pagyvenusias moteris į virtuvę ir pasiūlė joms cigarečių, o jo draugas tuo metu išsitempė jaunutę merginą, vardu Lenchen, ir ją išprievartavo. Katerinai pasiskundus sovietų karininkui, tas tik atlaidžiai nusišypsojo ir tarė:

– Meilės, motin, nesuvaldysi.

Žukovo priešakinės dalys judėjo toliau į vakarus ir pasiekė Kiustriną, miestą prie Oderio vos už aštuoniasdešimties kilometrų nuo reicho kanceliarijos grįstu keliu. Prieš pat vidurdienį amerikiečių eiliniai kareiviai gretomis po penkis skubiai žygiavo iš *Stalag IIIC*. Tiesiai priešais juos pradėjo kristi 75 mm sviediniai, o aplinkui švilpauti kulkosvaidžių kulkos. Amerikiečiai išvydo į juos tiesiai atriedančius tris „šermanus" ir spėjo, jog tai bus rusų

kolona. Technikos seržantas Čarlzas Strognas (Charles Straughn), štabo seržantas Hermanas Kerlis (Herman Kerley) ir T/5 Lemoinas Mūras (Lemoyne Moor) skubiai pasidirbdino baltas vėliavas ir pasuko prie tankų. Rusai kažkodėl palaikė juo vengrais, atidengė ugnį ir nukovė Mūrą, o Kerlį sužeidė. Kol rusai susigaudė, kad šaudo į sąjungininkus, penki amerikiečiai buvo sužeisti, o dar penki – negyvi.

Oderio žiotyse už šimto penkiasdešimties kilometrų tiesia linija į šiaurę dr. Vernheris fon Braunas, Pėnemiundės raketų stoties techninis direktorius, sušaukė slaptą susitikimą su savo pagrindiniais asistentais. Jie bendromis jėgomis sukūrė raketą A-4, kurią laikė pirmu žingsniu pakeliui į kosminius skrydžius. Tačiau Hitleris ją traktavo kaip tolimo veikimo ginklą, o Gebelsas pervadino V-2, *Vergeltungswaffe-2* („Atpildo ginklas-2").

Braunas savo asistentams pranešė, jog susitikimą sušaukė dėl dviejų prieštaringų įsakymų, tą dieną gautų iš SS. SS oberstgrupenfiureris (generolas) dr. Hansas Kamleris (Hans Kammler), Himlerio paskirtas projekto ypatinguoju įgaliotiniu, teletaipu nurodė raketininkams persikelti į Vidurio Vokietiją, o pats Himleris, kaip armijų grupės „Vysla" vadas, atsiuntė žinią visiems Brauno inžinieriams įsijungti į folksšturmą bei padėti ginti apylinkes nuo artėjančios Raudonosios armijos.

– Vokietija karą pralaimėjo, – tęsė dr. fon Braunas, – bet neužmirškime, kad mūsų komandai pirmai pavyko pasiekti išorinę erdvę... Dėl savo tikėjimo didžia raketos ateitimi taikos metu patyrėme daug vargo. Dabar turime pareigą. Mūsų žinių norės kiekviena iš valstybių, laimėsiančių karą. Klausimas, į kurį turime atsakyti, yra štai toks: kuriai šaliai patikėsime savo palikimą?

Pasiūlymas pasilikti ir pasiduoti rusams buvo kategoriškai atmestas. Galiausiai jie vieningai nubalsavo pasiduoti Jungtinių Valstijų kariuomenei. Pirmutinis žingsnis turėtų būti paklusti Kamlerio įsakymui ir evakuotis į vakarus. Gaišti nevalia; pasirengimas persikėlimui užtruks daugiau nei dvi savaites ir per tą laiką jie jau gali išgirsti silpną Žukovo artilerijos dundesį pietuose.

Nepaisydamas prastų naujienų iš Rytų fronto, Hitleris nesijautė prislėgtas. Po vakarinio susitikimo kai kurie konferencijos dalyviai pasiliko pasiklausyti, kaip Hitleris neoficialiai aptars politinę padėtį. Fiureris kartais surengdavo tokių neprotokoluotinų posėdžių stengdamasis įtikinti savo karinius vadus – pirmiausia tokius kaip Guderianas, mąsčiusius vien karo kategorijomis, – kad šiuolaikinis karas yra ir ekonomikos, geopolitikos bei ideologijos klausimas.

Labai nedaug žmonių žinojo, kad Hitleris turi fotografinę atmintį, todėl jiems neišvengiamai darydavo įspūdį jo tariamai gilus sudėtingų dalykų

suvokimas bei išmanymas, nes jis į savo kalbą prikaišiodavo faktų ir skaičių, tiesiog užsilikusių jo galvoje paviršutiniškai skaitant. Visi atsipalaidavo, Hitleris, kalbėdamas kaip profesorius mylimų studentų grupei, pirmiausia aiškino, kodėl surengė Ardėnų kontrpuolimą. Jis supratęs, jog laimėti karo vien karinėmis priemonėmis nebeįmanoma. Sprendimas turėjo būti garbinga taika su Vakarais, kad visą Vokietijos galią būtų galima mesti prieš Rytus. Tačiau tokiai taikai pasiekti būtina gera derybinė pozicija. Todėl jis ir puolęs per Ardėnų mišką visomis divizijomis, kurias tik galėjo sukrapštyti, mėgindamas prasimušti iki Antverpeno ir įvaryti fizinį pleištą tarp Anglijos ir Amerikos. Čerčilis visada ne mažiau nei jis pats bijojęs bolševizmo, todėl karinė nesėkmė būtų davusi ministrui pirmininkui dingstį reikalauti kokio nors susitarimo su Vokietija. Hitleris pripažino, jog šis rizikingas lošimas nenusisekė kariniu požiūriu, tačiau buvo iškovota netikėta psichologinė pergalė. Amerikiečiai ir britai baisiai kivirčijosi dėl tolesnės mūšio eigos, taigi skilimas tarp sąjungininkų artimas ir neišvengiamas.

Guderianas nekantriai žvilgčiojo į laikrodį, tačiau jaunesni karininkai, kaip antai metro devyniasdešimties Otas Giunšė (Otto Günsche), fiurerio *Waffen-SS* adjutantas, atrodė lyg užhipnotizuoti Hitleriui dėstant, kodėl SS oberstgrupenfiurerio (generolo) Josefo „Zepo" Dytricho (Josef „Sepp" Dietrich) 6-ąją tankų armiją jis iš Ardėnų perkėlė į Vengriją nepaisydamas atkaklių Guderiano siūlymų šias galingas pajėgas mesti prieš Žukovą ar Konevą. Tai lėmė, pasak jo, toli gražu ne karinė priežastis. Pirma, Dytrichas surengs netikėtą puolimą, ne tik išsaugosiantį paskutinius naftos išteklius Vengrijoje, bet ir leisiantį susigrąžinti Rumunijos naftą. Antra, ir tai svarbiau, jis norįs laimėti laiko. Jau visai netrukus Vakarai turi suprasti, kad tikrasis priešas yra bolševikai, ir prisijungti prie Vokietijos įsitraukdami į bendrą kryžiaus žygį. Čerčilis ne menkiau nei jis pats suprantąs, jei Raudonoji armija užkariaus Berlyną, pusė Europos išsyk taps komunistinė, o po kelerių metų bus praryta ir kita pusė.

– Niekada nenorėjau kariauti su Vakarais, – staiga pasakė su dideliu kartėliu balse. – Jie man tai primetė.

– Tačiau Rusijos programa kasdien vis akivaizdesnė, – tęsė jis, – ir net Ruzveltui turėjo atsiverti akys, kai Stalinas neseniai pripažino komunistų remiamą Lenkijos Liublino vyriausybę.

– Laikas yra mūsų sąjungininkas, – pridūrė Hitleris.

Štai kodėl Latvijoje jis palikęs armijų grupę „Kuršas". Argi neaišku, jog, britams ir amerikiečiams galiausiai prisijungus prie vokiečių, tai bus neįkainojamas placdarmas išvien pulti vos už 560 kilometrų esantį Leningradą? Argi neakivaizdu, kad kiekviena tebesilaikanti „tvirtovė" rytuose galiausiai virs tramplinu vokiečių, amerikiečių ir britų kryžiaus žygyje žydiškam bolševizmui sunaikinti? „Šis jungtinis puolimas, – kalbėjo Hitleris vis karščiau, –

jau čia pat.“ Raudonu pieštuku dramatiškai pabrėžė Užsienio ministerijos pranešimo vietas apie vidinius neramumus Jungtinėse Valstijose ir Didžiojoje Britanijoje.

– Žiūrėkite čia, čia ir čia! – šūktelėjo jis.

Žmonės sulig kiekviena diena vis labiau priešinasi Ruzvelto ir Čerčilio politikai ir netrukus pareikalaus taikos su Vokietija ir karo su bendru priešu – komunistine Rusija. Įsikarščiavęs Hitleris pakeltu tonu priminė klausytojams, kad 1918 m. generalinis štabas smogė tėvynei į nugarą. Jei ne per ankstyva kapituliacija, Vokietija būtų pasiekusi garbingos taikos ir išvengusi pokarinio chaoso, komunistų mėginimų užgrobti šalį ir depresijos.

– Šįkart, – pareiškė jis, – nevalia pasiduoti likus penkioms minutėms iki vidurnakčio!

TREČIAS SKYRIUS

„TAI GALI BŪTI LEMTINGA KONFERENCIJA"

1.

Hitlerio pranašystė apie gilėjantį plyšį tarp britų ir amerikiečių nebuvo grįsta vien gražiomis svajonėmis. Kaip ir 1944 m., britai troško veržtis į Vokietiją viena šiaurine ašimi, o amerikiečiai vis dar reikalavo šturmo plačiu frontu. Eizenhaueris vėl padarė kompromisą: Montgomeriui teks žvaigždės vaidmuo vadovauti pagrindiniam puolimui, o Bredlis surengs pagalbinį puolimą pietuose. Kaip ir anksčiau, dėl kompromiso abi pusės jautėsi nelaimingos.

Antrame Bendrojo štabo susitikime sausio 31-ąją Maltoje Bedelis Smitas perskaitė Eizenhauerio telegramą, kurioje šis patikino, jog vis dar ketina leisti Montgomeriui „su maksimaliomis jėgomis ir labai ryžtingai" kirsti Reiną šiaurėje, nelaukiant, kol Bredlis ir Deversas priartės prie upės, bet pridūrė, kad tai bus įmanoma padaryti tik tada, kai „situacija pietuose leis man surinkti reikiamas pajėgas perdėm nerizikuojant".

Brukas liko nepatenkintas. Jo akimis, žinia buvo tik dar vienas mėginimas įtikti abiem pusėms, dar labiau supainiojantis ir taip jau painią situaciją, ir labiau nei kada nors anksčiau sustiprino jo įsitikinimą, kad Eizenhaueris yra „ne aukščiausios klasės žaidėjas".

Būtų įdomu žinoti, ką apie dienos įvykius manė Maršalas, bet jis dienoraščio nerašė, ir, tiesą sakant, tokias problemas retai aptarinėdavo net su savo štabu. Kartą generolui majorui Džonui E. Halui (John E. Hull), palyginti jaunam operacijų skyriaus viršininkui ir vienam iš artimiausių savo talkininkų, pareiškė, jog niekada nerašysiąs knygos, nes negalėsiąs prisiversti atvirai kalbėti apie kai kuriuos žmones.

Maršalas labai nusivylė, kad nebuvo pasirinktas vyriausiuoju vadu Europoje. Čerčilis jo pageidavo, tačiau Ruzveltas, patartas Lehio (Leahy), Kingo ir Arnoldo, nusprendė, jog jis reikalingesnis Pentagone. Maršalas savo ruožtu rekomendavo pasižymėjusį aviatorių, savo buvusį operacijų karininką, generolą leitenantą Frenką M. Endriusą (Frank M. Andrews). Šiam žuvus per lėktuvo katastrofą Islandijoje, Maršalo antrasis kandidatas buvo Dvaitas D. Eizenhaueris, Perl Harboro užpuolimo metu palyginti nežinomas brigados generolas. Kai kas kalbėjo, kad Eizenhaueris tik atkartoja Maršalą. Tačiau artimų bendradarbių, kaip antai Halo, teigimu, nors tarp jų išsikristalizavo tėvo ir sūnaus santykis, Maršalas tikrai nebuvo autoritarinis, ir kiekvienas, susipažinęs su jų intensyviu susirašinėjimu, tą patvirtintų. Sprendimus priimdavo

Eizenhaueris ir jo štabas, o Maršalas beveik visuomet jiems pritardavo; net ir nesutikdamas, štabo viršininkas labiau reikšdavo abejones, nei kritikuodavo.

Nors per Maltos susitikimus atrodydavo kaip visada šaltakraujis, Maršalas vis dėlto slėpė kylantį susierzinimą dėl britų nepasitikėjimo Eizenhaueriu. Jis baiminosi, jog tai tik britų įžanga prieš jų pakartotinį reikalavimą paskirti Eizenhaueriui pavaduotoją, kuris vadovautų visoms sausumos operacijoms. Britai jau seniai įrodinėjo, kad toks paskyrimas leistų Eizenhaueriui labiau atsidėti pagrindiniam savo kaip vyriausiojo vado vaidmeniui. Maršalas šiai idėjai visada priešinosi ir vos prieš kelias dienas Eizenhaueriui buvo pareiškęs: „Kol esu štabo viršininkas, niekada neleisiu, kad Jus apsunkintų visų sausumos pajėgų vadas."

Brukas jau rengėsi gulti, kai pas jį paplepėti stabtelėjo Bedelis Smitas. Po kelių minučių pašnekesio apie šį bei tą Brukas pasakė, jog savęs vis klausiąs, ar Eizenhaueris yra „pakankamai tvirtas" būti vyriausiuoju vadu. Tai paskatinto Smitą pasiūlyti pakalbėti atvirai – kaip vyrui su vyru, neoficialiai. Brukas, parodęs iniciatyvą, dabar atvirai išklojo savo rimtas abejones dėl Eizenhauerio, nes tas per daug paiso savo lauko vadų norų. Smitas atsakė, kad Eizenhaueris vadovauja labai individualistinių generolų grupei ir kad tokius vyrus kaip Montį, Patoną ir Bredlį įmanoma suvaldyti tik derinant diplomatiją su griežtumu.

Šie žodžiai Brukui nepadarė jokio įspūdžio ir jis pareiškė, kad Eizenhauerį pernelyg dažnai nuo tikslų nukreipia kitų nuomonė. Net jei jis ir yra itin tinkamas derinti skirtingas sąjungininkų pozicijas, jo palankumas visiems požiūriams daro jį pavojingai imlų nuomonei paskutinio žmogaus, su kuriuo kalbėjosi. Smitas griežtai atkirto, jog Eizenhauerio kompetencijos klausimą geriau pateikti Bendrajam štabui. Brukas skubiai atsitraukė ir pripažino, kad Eizenhaueris išsiskiria daugeliu puikių savybių. Argi jis pats, Brukas, iš pat pradžių nepritarė jo skyrimui vyriausiuoju vadu? Jis tik norėjęs, kad Smitas asmeniškai suvoktų, kaip svarbu sutelkti dėmesį šiaurėje ir neleisti Bredliui „pagalbinį" smūgį Frankfurto kryptimi paversti pagrindine operacija.

Abu vyrai išsiskyrė nurimę – Brukas įsitikinęs, kad Smitas, rengiantis ir vykdantis Eizenhauerio planus, sutiko su jo politika, o Smitas tikras, jog Brukas laiko Eizenhauerį tinkamesniu nei kurį nors kitą būti vyriausiuoju vadu. Abu klydo.

2.

Anksčiau tą vakarą per didžiulę oficialią vakarienę Vyriausybės namuose Edvardas Stetinijus Jaunesnysis (Edward Stettinius, Jr.) – jis neseniai pakeitė sunegalavusį Kordelį Halą (Cordell Hull) ir, būdamas keturiasdešimt ketverių, tapo antru jauniausiu valstybės sekretoriumi Jungtinių Valstijų istorijoje – pasikalbėjo su Čerčiliu. Tiksliau sakant, turėjo atlaikyti piktą užsipuolimą. Aistringais žodžiais, kuriuos taip dažnai vartodavo, o jo kalbas užrašinėjantys sekretoriai taip uoliai praleisdavo, ministras pirmininkas reikalavo paaiškinti, ką, po galais, Stetinijus išdarinėjąs viešai kritikuodamas Čerčilio neseną poziciją Italijos atžvilgiu. Haris Hopkinsas (Harry Hopkins), Ruzvelto pagrindinis patarėjas, jau buvo įspėjęs Stetinijų, jog Čerčilis „mus visus apkuls" dėl to dalyko. Bet net ir įspėtas, naujasis valstybės sekretorius nebuvo pasirengęs tokiam piktam ministro pirmininko antpuoliui. Stetinijus su savo baltų it sniegas plaukų kupeta ir vešliais juodais antakiais atrodė impozantiškai ir anksčiau kompetentingai vadovavo Jungtinių Valstijų plieno korporacijos valdybai, gaudamas 100 tūkst. dolerių per metus atlyginimą. Lankydamas Virdžinijos universitetą, mokydavo sekmadieninėje mokykloje ir laisvalaikiu skaitydavo Bibliją kalniečių susirinkimuose. Nerūkė, negėrė, nesportavo, bet vis tiek pelnė užtektinai populiarumo, kad būtų išrinktas savo kurso prezidentu. Buvo nuoširdus, rimtas, nepuoselėjo politinių ambicijų, tik troško tarnauti savo šaliai – tai dabar ir darė už vieną dolerį per metus. Tačiau visa tai dar negarantavo jo tinkamumo valstybės sekretoriaus darbui. Įstumtas į sudėtingas tarptautines problemas, kurių iki galo neišmanė, jis buvo prastai pasirengęs galynėtis su tokiais profesionalais kaip Čerčilis, Idenas, Stalinas ir Molotovas.

Valstybės departamente beveik visados remdavosi savo patarėjų nuomonėmis. Pateikus kokį nors dokumentą patvirtinti ar pasirašyti, jo pastabos išsitekdavo paraštėse. Bet net jei apmokami profesionalai iš jo ir pasišaipydavo laikydami vidutinybe, dideliu įžvalgumu neapdovanotu stropiu darbuotoju, jį visi gerbė už kuklumą ir gerą būdą. Galbūt kaip tik šios savybės ir paskatino Ruzveltą jį pasirinkti. Susirgus Halui, prezidentas kurį laiką pats vykdė valstybės sekretoriaus funkciją ir, užuot pasirinkęs kokį nors valingesnį kandidatą, kaip antai Džeimsą Bernsą (James Byrnes), tikriausiai pageidavo ramesnio žmogaus, kuris neprieštaraudamas vykdytų jo norus. Tai galbūt galėtų paaiškinti, kodėl Ruzveltas savo ištikimai bei nuovokiai dešiniajai rankai, Hariui Hopkinsui, liepė lydėti Stetinijų į Maltą ir atidžiai prižiūrėti jo veiksmus. Administracijos priešai jau kaltino, kad Stetinijus tėra Hopkinso „priedanga", ir nepagarbiai pravardžiavo jį „baltaplaukiu berniuku".

Čerčilis taip pat liejo ant Stetinijaus pyktį, tarsi jis būtų asmeniškai atsakingas už kritikos laviną, kuri Amerikoje užgriuvo ministrą pirmininką už

įsakymą britų kariams Atėnuose imtis kovos veiksmų prieš komunistų partizanus, dar neseniai kovojusius su naciais. Jei britai nebūtų turėję dalinių Graikijoje, graikų komunistai, pasak Čerčilio, tiesiog būtų užgrobę valdžią.

Kitas, vasario 1-osios, rytas Stetinijui prasidėjo taikingiau. Jis ir Entonis Idenas (Anthony Eden), britų užsienio reikalų sekretorius, iš britų lengvojo kreiserio *Orion* išlipo pasivaikščioti po prieplauką ir draugiškai aptarti problemų, iškilsiančių Jaltoje. Kitaip nei žmonos dėdė, Idenas buvo ramus ir malonus šeimininkas. Tačiau ir jam nestigo emocionalumo. Nors viešuomenės laikytas pasyviu, švelnaus būdo, net meiliu džentelmenu, jis kartais pratrūkdavo. Avelė, staiga suriaumojanti kaip liūtas, gali labiausiai išmušti iš vėžių.

Vėliau tą rytą Idenas, Stetinijus ir jų padėjėjai laive *Sirius*, kur buvo įkurdinti amerikiečiai, susitiko aptarti bendros pozicijos Jaltoje. Idenas laikėsi nuomonės, kad amerikiečiai per daug sureikšmina siūlomą pasaulinę organizaciją ir per mažai jaudinasi dėl Lenkijos. Jungtinės Tautos bus „ne daug vertos", jei sovietų nebus įmanoma „įtikinti ar priversti padoriau elgtis su Lenkija".

Nors Lenkijos problema šaknijasi tolimoje praeityje, dabartinė krizė kilo 1939 m. rugpjūčio 23-iąją, kai, didžiumos pasaulio siaubui, Rusija ir Vokietija Maskvoje pasirašė paktą. Ribentropas ir Molotovas sutarė pasidalyti Lenkiją mainais į Rusijos nesikišimą, ir rugsėjo 1 d. vokiečių tankai jau riedėjo Varšuvos link. Po dviejų dienų Britanija ir Prancūzija Hitlerio Vokietijai paskelbė karą – prasidėjo Antrasis pasaulinis karas.

Lenkijai sąjungininkų įstojimas į karą reiškė ne daugiau nei moralinę paramą. Per tris savaites Vokietija ir Rusija okupavo visą šalį, ir šimtai tūkstančių lenkų belaisvių atsidūrė nacių arba sovietų koncentracijos stovyklose. Vis dėlto Lenkijos vyriausybę, per Rumuniją ir Prancūziją pabėgusią į Angliją, Vakarų demokratijos pripažino teisėta vyriausybe tremtyje.

1941 m. birželio 22-ąją Hitleris vėl apstulbino pasaulį užpuldamas savo sąjungininką ir įsiveržd amas į Sovietų Sąjungą. Po kelių savaičių Ruzveltas ir Čerčilis atskleidė pasauliui savo Atlanto chartijos nuostatas. Įvairiausių pažiūrų lenkams tai vėl suteikė viltį – pagaliau atsirado pagrindas tikėtis tikrai laisvos Lenkijos. O kai Rusija vėliau pritarė visiems chartijos principams, pažadėdama „nesiekti plėtimosi, nei teritorinio, nei jokio kitokio", atrodė, kad lenkų optimizmas visiškai realistiškas. Bet padėčiai mūšio lauke pasikeitus ir Raudonajai armijai pradėjus kovoti su Vokietija kaip lygiai su lygia, Stalinas primygtinai pareikalavo Rusijos ir Lenkijos sieną perstumti į rytus iki demarkacijos linijos, lordo Kurzono (Curzon) pasiūlytos 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje. Tai reiškė, kad Rusija tada išlaikytų beveik visą 1939 m. Raudonosios armijos užgrobtą teritoriją. Lenkai pasipiktino, bet jų argumentai

Čerčilio nepaveikė. Jis, kaip ir Stalinas, manė, jog dramatiškas karinės situacijos pokytis, savaime suprantama, turi atsiliepti politikai. Tam pritarė ir Ruzveltas, todėl 1943 m. Teherane abu slapta pažadėjo Stalinui pripažinti Kurzono liniją.

Lenkų ministras pirmininkas Stanislavas Mikolajčikas (Stanisław Mikołajczyk), žinoma, nežinojo apie šį susitarimą ir atvyko į Ameriką gauti iš Ruzvelto asmeniškų patikinimų, jog šis ginsiąs Lenkijos teises. Per judviejų susitikimą 1944 m. birželio 6-ąją, „D" dieną, Ruzveltas nieko neatskleidė apie Kurzono liniją, tik pažadėjo, jog Lenkija bus laisva ir nepriklausoma.

– O kaip dėl Stalino? – pasiteiravo Mikolajčikas.

– Stalinas yra realistas, – atsakė prezidentas prisidegdamas cigaretę. – Be to, vertindami rusų veiksmus, neturėtume užmiršti, kad sovietų režimo patirtis tarptautinių santykių srityje siekia vos kelerius metus. Bet dėl vieno dalyko esu tikras: Stalinas nėra imperialistas.

Toliau pridūrė, jog lenkai privalo surasti bendrą kalbą su Stalinu.

– Sumušti Rusijos savo jėgomis neturite jokių galimybių, o britai ir amerikiečiai, leiskite man dabar tai pasakyti, nesirengia kariauti su Rusija.

Pastebėjęs Mikolajčiko akivaizdų susirūpinimą, Ruzveltas pridūrė:

– Nesijaudinkite, Stalinas neketina iš Lenkijos atimti laisvės. Jis nedrįs tai padaryti, nes žino, jog Jus tvirtai remia Jungtinių Valstijų vyriausybė. Aš pasirūpinsiu, kad Lenkija išeitų iš šio karo nenukentėjusi.

Prezidentas paragino Mikolajčiką nedelsiant susitikti su Stalinu ir siekti susitarimo.

– Kai kas nors tampa neišvengiamybe, prie to reikia prisitaikyti.

Mikolajčikas, galingos Valstiečių partijos atstovas, kitaip nei daugelis lenkų, atkakliai nereikalavo nedaryti rusams jokių nuolaidų ir sutiko nuskristi į Maskvą. Tačiau pakeliui, apimtas pykčio, vos nepasuko atgal sužinojęs, kad Stalinas Raudonosios armijos išlaisvintą Lenkijos teritoriją savavališkai atidavė naujai suformuotam Liublino Lenkijos nacionalinio išlaisvinimo komitetui, kuriam vadovavo lenkų komunistai ir jiems prijaučiantieji.

Jo atvykimas į Maskvą liepos 30 d. sutapo su kaip niekada dramatiška akimirka. Kosciuškos radijo stotis Maskvoje ką tik buvo perdavusi kreipimąsi į Varšuvos gyventojus, kurių buvo prašoma padėti sparčiai artėjančiai Raudonajai armijai „tiesiogiai ir aktyviai kovoti gatvėse". Išgirdę baigiamąjį šios laidos paraginimą: „Lenkai, atėjo išlaisvinimo metas! Prie ginklų! Nevalia delsti nė akimirkos!", lenkų pogrindžio vadovai nurodė vykdyti operaciją „Audra", visuotinį maištą prieš nacius, o vyriausiasis pogrindinės Armija Krajova vadas generolas Boras (Tadeusz Komorowski) įsakė kovos veiksmus pradėti rugpjūčio 1 d. Tą dieną 35 tūkst. įvairiausio amžiaus prastai ginkluotų lenkų atakavo vokiečių garnizoną Varšuvoje. Į miestą buvo mesti SS ir policijos daliniai – įskaitant lygtinai paleistus nusikaltėlius ir į vokiečių pusę

persimetusius lenkų nekentusius rusų belaisvius – ir, vadovaujami SS grupenfiurerio (generolo majoro) Ericho fon dem Bach-Celevskio (Erich von dem Bach-Zelewski), pradėjo žiaurią kampaniją, kuria siekta visiškai sugriauti Varšuvą ir sutriuškinti sukilimą.

Lenkai kovojo tikėdamiesi, kad Raudonosios armijos daliniai, stovėję visiškai arti miesto kitapus Vyslos, Varšuvą netrukus išlaisvins. Bet praslinko kelios dienos, o rusai net nešaudė į vokiečių lėktuvus, atakuojančius Armija Krajova pozicijas, nors jie buvo pasiekiami rusų ginklams.

Mikolajčikui pakalbėti su Stalinu pagaliau pavyko tik po keturių dienų. Stalinas nenoriai sutiko padaryti keletą nuolaidų, bet tiktai tokiu atveju, jei lenkams Londone pavyks surasti bendrą kalbą su lenkais Liubline. Tad Mikolajčikas keletą kartų susitiko su Liublino lenkais, kurie pasiūlė jam tapti koalicinės vyriausybės ministru pirmininku, bet primygtinai reikalavo, kad Boleslavas Bierutas (Bolesław Bierut), prisiekęs komunistas, būtų prezidentas, o keturiolika iš septyniolikos ministrų portfelių atitektų kitiems komunistams ar jų šalininkams. Visą tą laiką Mikolajčikas desperatiškai stengėsi gauti karinės paramos Varšuvai. Vieną kartą Stalinas jam pasakė, kad Raudonoji armija negali kirsti Vyslos dėl vokiečių keturių naujų tankų divizijų puolimo, po to pridūrė, neva girdėjęs, jog Varšuvoje niekas nesikauna.

Britanijos ir Amerikos viešuomenėje dėl lenkų sunkios padėties kilo toks susijaudinimas, kad Ruzveltas pritarė pasiūlymui pasiųsti amerikiečių lėktuvus į Varšuvą. Numetę atsargas Armija Krajova kariams, jie toliau skristų į rusų teritoriją pasipildyti kuro. Tačiau sovietai atmetė šį planą tvirtindami, kad Varšuvos sukilimas esąs „gryna avantiūra, prie kurios sovietų vyriausybė negali prisidėti".

„Gerai pagalvojus, – į Vašingtoną rašė ambasadorius V. Averelis Harimanas (W. Averell Harriman), – sovietų vyriausybės neigiamas atsakymas grįstas šaltais politiniais išskaičiavimais, o ne pasipriešinimo neigimu ar operatyviniais sunkumais." Nepaisydami atkirčio, Ruzveltas ir Čerčilis toliau prašė padėti Varšuvai. Tačiau Stalinas liko nepajudinamas ir abiem parašė:

> ... Anksčiau ar vėliau tiesa apie saujelę valdžios siekiančių nusikaltėlių, pradėjusių Varšuvos avantiūrą, išaiškės. Pasinaudoję Varšuvos gyventojų patiklumu, šie elementai išstatė praktiškai beginklius žmones vokiečių patrankoms, tankams ir lėktuvams... Vis dėlto tarybiniai kariai, neseniai turėję atremti naujas vokiečių kontratakas, daro viską, ką gali, kad atmuštų hitlerininkų išpuolius ir pereitų į naują plataus masto puolimą prie Varšuvos. Galiu patikinti, Raudonoji armija netaupydama jėgų sutriuškins vokiečius prie Varšuvos ir išlaisvins ją lenkams. Tai bus geriausia, tikrai veiksminga pagalba prieš nacius nusistačiusiems lenkams.

Ar Raudonoji armija tikrai nebuvo pajėgi išlaisvinti Varšuvos, labai abejotina. Stalino negrabus mėginimas apsimesti, kad sukilimas esąs „avantiūra", rodė, jog jis trokšta, kad vokiečiai visiškai sunaikintų Armija Krajova pajėgas. Tuomet komunistų kontroliuojamai Liublino vyriausybei būtų daug lengviau užvaldyti pokarinę Lenkiją.

Generolui Borui po šešiasdešimt trijų dienų narsaus pasipriešinimo 1944 m. spalio 2 d. galiausiai kapituliavus, 15 tūkst. jo karių ir 200 tūkst. kitų lenkų buvo padėję galvas, o Varšuva sugriauta. Po savaitės Čerčilis atvyko į Maskvą pamėginti patenkinamai išspręsti naujas problemas, iškilusias dėl sovietų plėtimosi į Rytų ir Pietų Europą. Kadangi Londono lenkai piktai smerkė Stalino išdavystę, Čerčilis baiminosi, kad jie nesujauktų Didžiojo trejeto darbo santykių. Į Londoną parskridusiam pasibjaurėjusiam Mikolajčikui jis pasiuntė telegramą primygtinai reikalaudamas skristi atgal tęsti diskusijų su Liublino lenkais.

Nors ir nenoromis, Mikolajčikas ir grupė lenkų po kelių dienų atvyko į Maskvą, kur jų laukė naujas smūgis. Per susitikimą spalio 14-ąją Molotovas jiems atskleidė, kad Teherane Ruzveltas sutiko su Kurzono linijos siena. Negalėdamas patikėti, Mikolajčikas kreipėsi į Čerčilį ir Harimaną, kad jie tai paneigtų. Jų trikdanti tyla buvo iškalbingas ženklas, ir Londono lenkai padarė tai, ką geriausiai mokėjo, – griežtai užprotestavo. Čerčilis lygiai taip pat griežtai atkirto, kad jų bukagalviškumas „sugriaus Europoje taiką" ir įžiebs karą su Rusija, nusinešiantį 25 mln. gyvybių.

– Kodėl jūs kariaujate?! – šaukė jis. – Dėl teisės būti sutriuškintiems?

Pasipiktinęs Mikolajčikas paprašė, kad jam būtų leista parašiutu nusileisti į Lenkiją ir prisijungti prie pogrindžio.

– Geriau mirsiu kovodamas už savo šalies nepriklausomybę, nei vėliau būsiu rusų pakartas britų ambasadoriaus akivaizdoje!

Kad ir pratrūko, Mikolajčikas netrukus suprato, jog kompromisas būtinas, ir, grįžęs į Londoną, paragino vyriausybę tremtyje sudaryti naują sutartį su Maskva. Kaip ir reikėjo tikėtis, ši nepanoro nė per nago juodymą trauktis nuo Atlantos chartijos, ir tada Čerčilis Mikolajčikui pareiškė:

– Jei būtumėte paklausęs mūsų patarimo ir sutikęs su Kurzono linija, šiandien neturėtumėte tų bjaurių lenkų Liubline!

Čerčiliui pagrasinus „nusiplauti rankas" dėl Londono lenkų užsispyrimo, Mikolajčikas įsižeidęs paklausė:

– Kodėl Lenkija vienintelė iš Jungtinių Tautų turėtų netekti dalies teritorijos ir taip greitai?

– Na, gerai, – sarkastiškai atsakė Čerčilis. – Tada Liublino lenkai tegu ir toliau vadovauja lenkų reikalams, nes Jūs nenorite to iš jų atimti. Jūsų šaliai vadovaus lenkų kvislingai, purvini, bjaurūs gyvuliai!

Vienintelis būdas Londono lenkams kontroliuoti savo šalį yra iškart nusileisti dėl Kurzono linijos. Tada jie sulauksią Anglijos ir Amerikos paramos.

– Jei neatsakysite man šiandien ar rytoj, laikysiu, jog viskas baigta. Lenkijos vyriausybės tikrai nėra, jei ji negeba nieko nuspręsti.

– Be tinkamų garantijų aš nepajėgsiu įtikinti kolegų priimti sunkias sąlygas, – atsakė Mikolajčikas.

– Pakaks! – užriko Čerčilis. – Jūs visi gebate derėtis tik dėl vieno dalyko – Kurzono linijos...

– Iš mūsų reikalaujama nepaprastai didelių ir itin sunkių dalykų, – atkreipė dėmesį Mikolajčikas. – Šiaip ar taip, tai susiję su penkių ar šešių milijonų lenkų perkėlimu į naujus Lenkijos regionus ir septynių milijonų vokiečių iškėlimu iš pastarųjų.

– Kokio galo grįžote į Londoną? – tryptelėjo koja Čerčilis kaip supykęs mažas berniukas, dar kelis kartus pagrasino ir staiga paklausė:

– Ar Jūs pasirengęs rytoj vakare išvykti į Maskvą?

– Ne, aš negalėsiu to padaryti.

– O poryt?

Mikolajčikas pasakė manąs, kad gali prireikti daugiau laiko gauti vyriausybės tremtyje sutikimą naujam kompromisui. Visiškai praradęs savitvardą, Čerčilis audringai sumojavo rankomis ir užriko:

– Jei jūsų nuostata neigiama, turėkite drąsos tai ir pasakyti! Aš nesvyruodamas stosiu prieš jus. Tuščiai iššvaistėte dvi ištisas savaites nepaliaujamuose debatuose be jokio rezultato! Kur tai veda? Šiandien sakau jums paskutinį kartą. Po šios dienos vakaro su Jumis daugiau nekalbėsiu.

Mikolajčikui apie visa tai pranešus savo ministrų kabinetui, šie, kaip jis ir tikėjosi, pasipiktinę atsisakė skubėti. Spaudžiamas iš abiejų pusių, Mikolajčikas įteikė prašymą atsistatydinti.

Būtent tokiame nesutarimų, įtarumų bei intrigų fone Stetinijus ir Idenas vasario 1-osios rytą aptarinėjo lenkų klausimą laive *Sirius*. Stetinijus manė, kad komunistų kontroliuojamo Liublino nacionalinio išlaisvinimo komiteto pripažinimas Lenkijos vyriausybe Jungtinėse Valstijose sukeltų didelį pasipiktinimą. Idenas pritarė: britai irgi negali pripažinti Liublino. Jo akimis, vienintelė priemonė yra suformuoti „Lenkijoje naują laikinąją vyriausybę, įsipareigosiančią surengti laisvus rinkimus vos tik sąlygos leis tai padaryti". Po susitikimo Idenas savo dienoraštyje parašė, jog „susitarta visais svarbiais klausimais" ir kad jis, kiek įmanydamas, „ragino Edą, jog dabar jų [amerikiečių] eilė imtis naštos spręsti šią problemą. Mes remsime juos visomis jėgomis, bet būtina pakeisti boulingą, ir mes abu turėsime padaryti viską, ką galime".

Diplomatų darną lydėjo atsinaujinusi trintis tarp kariškių, Bendrajam štabui popiet susitikus toliau diskutuoti dėl kampanijos Vakarų fronte. Maršalas pareikalavo uždaro posėdžio, kad dalyviai galėtų kalbėti atviriau.

Protokoluojantiems sekretoriams pasišalinus iš patalpos, Maršalas paragino be tolesnių ginčų pritarti Eizenhauerio puolimo planui. Brukas griežtai atsisakė ir tik sutiko „atkreipti dėmesį".

Tai buvo vienas iš retų atvejų, kai Maršalas nesusivaldė. Taip karštai, kad net išsigando pasitarimo dalyviai, tiesiai pareiškė, ką mano apie Montgomerį, kurį laikė visų britų prieštarų priežastimi, ir tada paskelbė: jei Eizenhauerio planui nebus pritarta, jis siūlysiąs Eizenhaueriui atsistatydinti iš vyriausiojo vado pareigų; jokie kiti variantai neįmanomi.

Susitikimas pasirengti Jaltos konferencijai pats sukėlė krizę.

Po kelių valandų Stetinijus ir Hopkinsas laive *Orion* pietavo su Čerčiliu ir Idenu. Čerčilis išreiškė susirūpinimą dėl kenčiančios žmonijos. Žvelgdamas į pasaulį, jis matąs tik sielvartą bei kraujo liejimą, o pokarinė taika ir stabilumas priklauso nuo Britanijos ir Amerikos santykių didelės darnos.

Tai nebuvo vien pavienė jo pesimizmo apraiška. Prieš tris savaites jis Ruzveltui telegrafavo:

> ... Tai gali būti lemtinga konferencija, vykstanti tuo metu, kai didieji sąjungininkai yra labai susiskaldę, o karo šešėlis priešais mus ilgėja. Šiuo metu manau, kad šito karo pabaiga gali būti labiau nuvilianti nei ankstesniojo.

O nuo to laiko ne tik Didysis trejetas, bet ir Vakarų partneriai dar labiau susiskaldė, ir jei Britanija ir Amerika artimiausiu metu savo tarpusavio skirtumų neįveiks, viltys pasiekti tvarią sėkmę Jaltoje bus nykstamai menkos.

3.

Kad ir kaip britams ir amerikiečiams kartais būdavo sunku suprasti vieniems kitus, juos bent jungė bendras paveldas, bendra teisės filosofija ir bendras tikėjimas demokratija. Nemažesnės svarbos turėjo ir bendra kalba bei bendri žmogaus elgesio standartai. O nuo rusų juos skyrė plati praraja ne tik politikos, bet ir kultūros, asmenybės ir, svarbiausia, žmogaus elgesio – pavyzdžiui, elgesio su civiliais gyventojais – srityje.

Iki vasario 1 d. ryto rusai neužklydo į Kurcigą (Kurzig), vokiečių pasienio gyvenvietę netoli Fulerio kaimo, mat ši gyvenvietė nestovėjo skersai pagrindinio kelio į Kiustriną ar Frankfurtą prie Oderio. Kurcige nebuvo elektros, todėl neveikė radijas, kitaip žmonės būtų žinoję, kad Žukovo priešakinės dalys jau vakaruose nuo jų. Tačiau jie girdėjo patrankų dundesį ir svarstė, ką daryti.

Frydrichas Pecoldas (Friedrich Paetzold), policijos pareigūnas, drauge su savo pusbroliu Otu rotušėje degino nacių partijos dokumentus. Vidurdienį abu vyrai parėjo namo pavalgyti, bet Pecoldas netrukus sunerimo ir išėjo į lauką pasižiūrėti, kas per žmonės išniro iš miško. Grupės vadovas vilkėjo baltą maskuojamąjį kostiumą. Kas šimtą metrų jis priklaupdavo ir pažvelgdavo pro žiūronus. Pecoldas parbėgo į gyvenamąjį namą.

– Rusai! – sušuko ir užlėkė laiptais į savo kambarį.

Pro langą stebėjo keturis besiartinančius vyrus su automatais rankose. Pirmajam nusitaikius, Pecoldas atšoko nuo lango. Stiklo šukės tėškėsi jam į veidą. Nuo antro šūvio pažiro stiklai apačioje. Rusai pabėgėjo pirmyn ir peršovė virtuvės langus. Moterys viduje sukliko.

Rusai atėmė visus laikrodžius, tada perėjo kambarius sudaužydami visus brangintus ir iš kartos į kartą perduodamus indus bei stiklo dirbinius. Pecoldas nepatenkintas stebėjo, kaip marodieriai vien iš malonumo niokoja viską, kas pasitaiko po ranka. Nutraukė ir pro langą išmetė net telefoną. „Visai kaip vaikai", – pagalvojo jis.

Staiga į kambarį įsiveržė raudonarmietis su vietinio šaulių klubo vėliava ir jo pusbroliui Otui priklausančiu kardu. Numetęs vėliavą bandė nuplėšti erelį nuo jos koto. Nepajėgė. Tada pamėgino perplėšti vėliavą rankomis, bet medžiaga pasirodė per stipri. Kai supykęs pradėjo keiktis ir piktai trypti, Pecoldas nesusivaldęs nusijuokė. Kitos tautybės kareivis Pecoldą galbūt būtų nušovęs, bet rusas suglumęs nurimo.

Šie rusai pasišalino iš miestelio be jokių didesnių incidentų, bet atkako kita grupė. Suradę spirito varyklą prisigėrė ir pradėjo deginti, prievartauti bei žudyti. Ponia Lemkė, jauna kareivio žmona, paėmė savo vyro pistoletą, nušovė savo du vaikus ir nusišovė pati. Jos tėvas persipjovė riešus. Temstant liepsnojo beveik visi Kurcigo pastatai, o pagrindinę gatvę nuklojo senelių namų gyventojų lavonai. Pecoldą, jo gimines ir tuziną kaimo gyventojų rusai įmetė į namo rūsį, kur jie susigūžę gulėjo ant šiaudų ir laukė nežinia ko. Galiausiai du raudonarmiečiai nusileido ir pasičiupo arčiau durų buvusią moterį – našlę Zemiš (Semisch).

– Eikš, išvirk mums valgyti, – pasakė vienas iš jų.

– Čia yra jaunų moterų! – suriko ši rodydama į dviejų jaunų ištekėjusių moterų, besislepiančių po šiaudais, pusę.

Į pro duris tempiamą ponią Zemiš įsikibo jos dešimtmetė duktė šaukdama:

– *Mutti, Mutti!*

Po valandos našlė parsvirduliavo į rūsį; didžiuma jos drabužių buvo nuplėšti. Garsiai raudodama laikėsi rankomis apsikabinusi šonus ir dejavo:

– Mano juosmuo! Mano juosmuo!

Prie jos verkdama pribėgo duktė:

– Mama, ką kareiviai tau padarė?!

Niekas rūsyje neištarė nė žodžio.

Pecoldas jaudinosi dėl viršuje laikomo Oto. Įsmuko aukštyn į namą. Pasišviesdamas prožektoriumi, pirma patikrino virtuvę, paskui kitas patalpas. Bet visi kampai buvo tušti. Visur viešpatavo ramybė. Galop pasiekė du kambarius, priklausiusius Oto motinai. Pirmas buvo tuščias, antrojo viename kampe greta drabužių spintos gulėjo kulkų suvarpytas susmukęs burmistras. Pecoldas paguldė Oto kūną ant grindų. Jo galvoje žiojėjo dvi kulkų padarytos skylės.

Pecoldas sunkiai atsisėdo į krėslą, neturėdamas jėgų grįžti ir pasakyti Oto motinai bei žmonai, ką rado. Taip budėdamas prie mirusiojo, praleido valandą, prisiminė, kaip jiedu vaikystėje kone kasdien žaisdavo ir kaip Otas mylėjo visus, net lenkų priverstinius darbininkus. Klausė savęs, kaip Dievas galėjo leisti tam atsitikti. Kodėl tai nenutiko Hitleriui, sužlugdžiusiam tokios gausybės žmonių gyvenimą ir laimę? Atsakymo nerado ir auštant pagaliau sugrįžo į rūsį. Kai įžengė, visi sužiuro į jį. Pecoldas lėtai atsisėdo prie Oto motinos.

– Jis miręs, – tyliai pasakė ši. – Matau iš tavo veido.

Pecoldas linktelėjo galva ir, ilgokai patylėjęs, pasakė, kad Otas guli jos miegamajame.

– Aš niekados nebegalėsiu ten miegoti, – ištarė senoji ponia. – Man visados priešais akis stovės jo vaizdas.

4.

Vasario 2-ąją, 09.35 val., Jungtinių Valstijų laivas *Quincy* praplaukė pro tinklinę povandeninių laivų užtvarą Valetos uosto įplaukoje. Rytas buvo šiltas ir giedras. Kanalą iš abiejų pusių juosė didelės minios žmonių, atėjusių pažiūrėti ant tiltelio pasodinto žmogaus rudu apsiaustu ir vilnone kepure. *Quincy* lėtai praslinko pro prišvartuotą *Orion*, iš kurio pamojavo jūrinę uniformą vilkintis Vinstonas Čerčilis su cigaru lūpose. Figūra ant tiltelio atsakydama irgi pamojavo. Visiems atsigręžus į Ruzveltą, stojo tyla. Pasak Ideno, tai buvo „viena iš tų akimirkų, kai atrodo, jog visi sustingo suvokdami jos reikšmingumą istorijoje".

Staiga tylą pertraukė virš galvų griausmingai prašvilpdamas „spitfairų" eskortas, saliutuodamos sudundėjo patrankos, o laivų orkestrai užgrojo Jungtinių Amerikos Valstijų nacionalinį himną.

Franklinas Delanas Ruzveltas kreivai šyptelėjo, aiškiai patenkintas sutikimu. Tai buvo jo gyvenimo galimo apogėjaus pradžia. Po kelių dienų jis ir du kiti vyrai turės neprilygstamą progą sukurti šaunų naująjį pasaulį. Jo veide

atsispindėjo amžius ir skausmas, bet lygiai taip pat ryžtas ir savo lemtingos paskirties suvokimas. Atsisveikindamas su ponia Ruzvelt Vašingtone, jis vėl patvirtino daug laukiąs iš Jaltos konferencijos:

– Galiu realiai sustiprinti savo asmeninius santykius su maršalu Stalinu, – pasakė jai.

Nepaisydamas ligos, Ruzveltas degė pasiryžimu toliau stengtis laiduoti pasauliui nuolatinę ir teisingą taiką. Jį ir Čerčilį, tartum du brolius, siejo nepaprastai artimas ryšys, tačiau sykiu ir mišrūs jausmai, kurie irgi būdingi broliams. 1940-aisiais, kai Britanijai iškilo mirtinas pavojus, Ruzveltas surizikavo savo politine ateitimi pasiųsdamas lendlizinę pagalbą. Tačiau padėjęs savo vyresniajam, jis be paliovos aiškino jam apie kolonializmo amoralumą. Ruzvelto netenkino oficialūs britų tikinimai, kad „Britanijos tautų sandraugoje reikėtų pasiekti savivaldos", ir jis liko ryžtingai nusistatęs padėti priklausomoms tautoms – įskaitant britų imperijos – siekti visiškos savivaldos.

– Manau, kad Jūs mėginate panaikinti britų imperiją, – kartą privačiai jam pasakė Čerčilis.

Dėl to nekilo abejonių.

– Kolonijinė sistema reiškia karą, – aiškino Ruzveltas savo sūnui Eliotui (Elliot). – Indijos, Birmos, Javos išteklių eksploatavimas, viso turto iš tų šalių atėmimas, niekada nieko neduodant mainais, pavyzdžiui, tokių dalykų kaip švietimas, padorus gyvenimo lygis, minimali sveikatos apsauga, – visa tuo paneigiama bet kokios organizacinės struktūros taikai laiduoti vertė, jai dar net netapus tikrove.

Bet kolonializmas turėjo būti tik viena Jaltoje aptartinų problemų. Prieš pat išvykdamas iš Amerikos, jis pasiteiravo Bernardo Barucho patarimo.

– Berni, praėjusią naktį su vaikinais padauginau, – tarė paaiškindamas, kodėl virpa jo rankos, ir išreiškė viltį, kad Krymo konferencijoje galėtų būti padėti pasaulinės taikos pamatai.

Baruchas, kartą save atvirai apibūdinęs kaip „to, kas akivaizdu, meistru", buvo pasirengęs ir įteikė jam patariamąjį raštą.

... Biblija ir istorija kupinos užduočių, kurių imdavosi nesuskaičiuojama daugybė žmonių, kad padėtų savo artimiems žmonėms.

Nė vienos nelydėjo tokios galimybės, kaip tos, kurios rengiatės imtis.

Jūs ne tik nešate pasaulio viltis, bet ir turite progą padaryti sėkmingus visus ankstesnius mėginimus pasiekdami taiką, vaisingai apvainikuosiančią pastangas... Galime mokytis iš praeities klaidų. Jūsų misija turi pavykti. Mano viltys bei maldos pirmiausia krypsta į visus tuos, kurie žvelgia į Jus ir žino, kad jų nenuvilsite.

Giliai sujaudintas, Ruzveltas pasakė, jog savo sekretoriui generolui majorui Edvinui Votsonui (Edwin Watson) lieps šį raštą perskaityti jam prieš kiekvieną susitikimą.

– Neimsiu Jūsų su savimi, Berni, – tarė jis. – Jūs susergate jūros liga. Bet pažadu, kad neketinu kelti jokių sąlygų taikos sutarčiai. Jei toks noras kiltų, Jūs sėdėsite šalimais tėvelio.

– Neteikite jokių pasiūlymų, – patarė Baruchas, ranka apglėbdamas prezidentą per pečius – pirmąkart pasielgė taip familiariai. – Ir atminkite, visada sėdėkite krikštasuolėje.

Ruzvelto akys sudrėko, nuleidęs galvą, kad paslėptų ne dažnai parodomas emocijas, jis sėdėjo nepratardamas nė žodžio.

Vasario 2-osios rytą Džordžas Maršalas prisistatė pas prezidentą šiek tiek prieš vienuoliktą. Prie jų prisijungė laivyno admirolas Ernestas Kingas. Ir Maršalą, ir Kingą pribloškė prezidento sulysęs ir išvargęs veidas. Nepastebėdamas jų susirūpinimo, Ruzveltas susidomėjęs išklausė jų pasakojimų apie aštrius susitikimus su britų štabų viršininkais ir griežtą britų reakciją į tai, kad Bredlio pajėgos kirs Reiną.

Prezidentas paprašė žemėlapio ir, rūpestingai patyrinėjęs, pasakė, jog gerai pažįstąs reljefą, nes kadaise yra dviračiu keliavęs po Bonos ir Frankfurto apylinkes, todėl gali nuoširdžiai pritarti Eizenhauerio planui. Maršalas ir Kingas nenorėjo varginti savo vado ir po pusvalandžio pasišalino. Atsidūrę į krantą gabenančioje baržoje, jie vis dar buvo taip pasibaisėję prezidento išvaizda, kad nustėrę žvilgčiojo vienas į kitą ir įgulos akivaizdoje tiktai lingavo galvas.

Prieš pat vidurdienį į *Quincy* atvyko Čerčilis su savo dukterimi Sara ir Idenu. Per pietus savo aštriu sąmoju bei sklandžiai tekančiomis kalbomis, nors dar galutinai neatsigavęs nuo ligos, dominavo Čerčilis. Vienu momentu Ruzveltas atkreipė dėmesį, kad Čerčilis niekada nepasirašė Atlanto chartijos – jis pats suraitęs ministro pirmininko vardą ant savojo egzemplioriaus. Juokaudamas jis išreiškė viltį, jog Čerčilis dokumentą galop patvirtins savo parašu ir suteiks chartijai tikrą galią. Čerčilis juokais atsakė, jog, neseniai perskaitęs Nepriklausomybės deklaraciją, nudžiugo, kad ji įkūnyta chartijoje.

Po pietų Idenas pasakė Stetinijui, kad, jo manymu, prezidentas atrodė labiau atsipalaidavęs nei per susitikimą Kvebeke praėjusį rudenį, bet savo dienoraštyje įrašė: „... toks įspūdis, kad jo jėgos senka." Vis dėlto Ideno žodžiai Stetinijaus nepaguodė. Jis vis dar gyvai prisiminė, kaip neseniai per inauguracinę kalbą drebėjo visas Ruzvelto kūnas ir rankos. Ir tik per pietus Ruzveltas prasitarė, kad, keliaudamas jūra, naktimis miegodavo po dešimt valandų, bet vis dar jausdavosi „neišsimiegojęs".

Tą popietę salos gubernatorius generolas prezidentui ir jo dukteriai surengė pramoginę penkiasdešimties kilometrų kelionę. Prezidento žurnale vėliau pažymėta, kad „oras buvo nuostabus". Atgaivintas šio malonaus prasiblaškymo, Ruzveltas šeštą valandą *Quincy* kajutkompanijoje pirmąkart susitiko su Čerčiliu ir Bendruoju štabu. Kaip paprastai, daugiausia kalbėjo Čerčilis, Ruzveltui linkčiojant galvą. Jautrus strategijos Vakarų fronte klausimas stebėtinai lengvai įveiktas Čerčiliui noriai pritarus Eizenhauerio planui. Tačiau ministras pirmininkas, išsprendęs vieną problemą, iškėlė kitą, kurios jau seniai baiminosi Maršalas: feldmaršalą Haroldą Aleksanderį (Harold Alexander), vadovavusį sąjungininkų pajėgoms Italijoje, pasiūlė paskirti Eizenhauerio pavaduotoju, atsakingu už visas sausumos operacijas. Jungtinių Valstijų štabų viršininkai tiesiai pasakė „ne". Nė kiek nesutrikęs, Čerčilis pasiūlė, kirtus Reiną, paskirti Montgomerį vadovauti didesnei daliai pajėgų. Amerikiečiai vėl nesutiko. Čerčilis į neigiamus atsakymus sureagavo geraširdiškai, ir susitikimas baigėsi.

Maršalui, laukiančiam, kol bus nugabentas į krantą, teko sugrįžti pas Ruzveltą. Šis jam pranešė, jog Čerčilis vis dar labai nori, kad Aleksanderis būtų paskirtas pavaduotoju. Maršalas pareiškė niekada tam nepritarsiąs, ir jį paleido.

5.

Anksčiau tą dieną Belgijos mieste Spa Bredlis su Eizenhauerio planu supažindino Jungtinių Valstijų 1-osios, 3-iosios ir 9-osios armijų vadus – generolus leitenantus Kurtnį Hodžesą (Courtney Hodges), Džordžą Patoną ir Viljamą Simpsoną (William Simpson). Sužinoję, kad pagrindiniam puolimui vadovaus Montgomeris, o Simpsono 9-oji armija liks feldmaršalo žinioje, jie sureagavo taip, kaip ir buvo galima tikėtis.

Visi trys buvo geri draugai, juos siejo bendra patirtis ir tai, kad karinės karjeros pradžia jiems vienodai nieko gera nežadėjo. Simpsonas mokslus Vest Pointe baigė gana prastais rezultatais, o Patonas ir Hodžesas 1905 m. iš pirmo kurso išlėkė už nepažangumą. Patonas ir Simpsonas Karo akademiją galiausiai baigė 1909 m., o Hodžesas, neišlaikęs matematikos, pradėjo vėl nuo pradžios tarnaudamas eiliniu reguliariojoje kariuomenėje. Visi trys vaikėsi Pančą Vilą Meksikoje, o Pirmojo pasaulinio karo metais kovėsi fronte. Nors ir labai skirtingi kaip asmenybės, visi trys išsiskyrė agresyvumu, dideliu kompetentingumu ir troškimu nedelsiant sutriuškinti vokiečius.

Jie vis labiau nepatenkinti klausėsi Bredlio aiškinimo, kad Hodžesas ir Patonas, Montgomeriui judant pagrindine ašimi, galės toliau tęsti savo dabartines ribotas Zygfrydo linijos – taip vokiečiai vadino Vakarų pylimą – atakas. Šiaip ar taip, mūšis bus stulbinamo masto.

Patonas pratrūko. Jo ir Hodžeso galimybės pirmiems pasiekti Reiną daug geresnės. Be to, jis – ir, jo manymu, Hodžesas – nėra labai geros nuomonės apie britų dalinių puolamąjį veržlumą. Patono akimis, taip užbaigti karą amerikiečiams būtų kvaila ir negarbinga. Kiekviena sumauta divizija turėtų atakuoti, ir tik tada vokiečiai pristigtų išteklių joms sulaikyti.

6.

Idenas ir Čerčilis nerimavo, kad Ruzveltas vengė su jais kalbėti apie Jaltoje aptarinėsimus politinius dalykus, todėl padėčiai pataisyti tą vakarą laive *Quincy* buvo surengta nedidelė vakarienė. Stetinijus manė, kad per vakarienę „amerikiečių ir britų nuostatos" Lenkijos, Jungtinių Tautų ir Vokietijos atžvilgiu išryškėjo, tačiau Idenas liko niūrus. Jo nuomone, nepasiekta nieko. Savo dienoraštyje jis parašė:

> ... Neįmanoma net priartėti prie reikalo. Gana aštriai, kai vėliau pasirodė, tai pasakiau Hariui [Hopkinsui] atkreipdamas dėmesį, jog vykstame į lemiamą konferenciją, bet ligi šiol nesusitarėme nei ką aptarinėsime, nei kaip elgsimės su Lokiu, kuris tikrai žinos, ko nori.

Prezidentas, Ideno akimis, „nenuspėjamas", todėl jis su Čerčiliu „nuogąstauja", kad aukščiausiu lygmeniu nebūta jokių realių anglų ir amerikiečių pasitarimų.

Po vakarienės Ruzveltas ir Čerčilis nuvyko į Lukos (Luqa) oro uostą skristi susitikti su Stalinu. Ministras pirmininkas įlipo į keturių variklių *Skymaster* ir iškart nuėjo prigulti. Prezidentas, vis dar savo krėsle su ratukais, specialiu keltuvu buvo įkeltas į savo lėktuvą – pertvarkytą C-54.* Jis pirmą kartą naudojosi lėktuvu. Ruzveltas ne tik nemėgo monotoniško skridimo, bet ir laikė lėktuvą, specialiai pagamintą jam asmeniškai, nereikalingu išteklių švaistymu. Vis dėlto džiaugėsi ir jaudinosi. Jo laukė nauji nuotykiai. Išgirdęs, kad lėktuvas nekils dar kelias valandas, irgi susiruošė pailsėti.

Šaltą ir žvaigždėtą naktį 700 Jaltos konferencijos dalyvių sulipo į dvidešimt amerikiečių „skaimasterių" ir penkis britų „jorkus". Užtamsintą oro uostą gaubė įtampa, nes Jungtinių Amerikos Valstijų žvalgyba pranešė, jog Hitleriui žinoma tiksli Didžiojo trejeto susitikimo vieta. Prieš tris naktis bandomasis pulkininko leitenanto Henrio T. Majerso (Henry T. Myers) skrydis vos nesibaigė nelaime. Nusileidęs Krymo pusiasalio Sakų oro uoste, Majersas lėktuve

* Vėliau Bernardo Barucho pramintą „Šventąja karve".

aptiko daug nedidelių priešlėktuvinės patrankos skylių. Arba skrendant pavėjui vėjas jį nunešė virš vokiečių okupuotos Kretos, arba turkų šauliai palaikė jį vokiečiu.

Pusę dvyliktos, prasidėjus nesmarkiai, šaltai dulksnai, 2200 kilometrų skrydžiui į Sakus iš Lukos oro uosto pakilo pirmasis lėktuvas. Įkandin reguliariais intervalais kilo kiti. Skrydžio planas numatė trijų su puse valandų skridimą į rytus, paskui 90 laipsnių posūkį į šiaurę siekiant išvengti Kretos. Prezidento lėktuvas nuo žemės atsiplėšė pusę ketvirtos ryto, prieš pat Čerčilio lėktuvą. Didžiulis transportinis lėktuvas, išjungęs šviesas, be palydos greitai pranyko dulksnoje. Nutilus jo variklių gausmui, apie Jungtinių Valstijų prezidento likimą nieko nebus žinoma beveik septynias valandas. Visi lėktuvai privalėjo laikytis griežtos radijo eterio tylos.

Pirmas skrydžio pusvalandis praslinko be įvykių. Tačiau netrukus po to, kai virš Graikijos kalnų prie Ruzvelto C-54 prisijungė šeši P-38 naikintuvai, ant visų septynių lėktuvų sparnų ėmė formuotis ledas. Vienas P-38, užgesus vienam iš variklių, atsiskyrė ir grįžo į Atėnus. Slaptosios tarnybos vyrai taip susirūpino dėl ledo, kad pagalvojo, ar nereikėtų pažadinti prezidento ir uždėti jam gelbėjimosi liemenės, bet pavojus praėjo, ir šiek tiek po vidurdienio Krymo laiku (kuris dvi valandas skiriasi nuo Maltos laiko) pilotas padarė 90 laipsnių posūkį radijo siųstuvo netoli Sakų oro uosto atžvilgiu – manevrą, rodantį, kad jis saviškis.

12.10 val. Ruzvelto lėktuvo ratai palietė nusileidimo taką – betoninius blokus, primenančius plytelėmis išklotas grindis, ir sustojo beveik pačiame apledėjusio tako gale. Kaimo vietovė buvo be medžių, plokščia ir niūri. Lėktuvui riedant į stovėjimo zoną, keleiviai matė rusų kareivius puošniomis uniformomis, su paruoštais automatais išstatytus aplink visą oro uostą. Išsitempęs „ramiai", stovėjo elitinis Raudonosios armijos pulkas, o didelis karinis orkestras grojo karinius maršus. Užsienio reikalų komisaras Viačeslavas M. Molotovas, ambasadorius Harimanas ir Stetinijus pakilo į lėktuvą pasveikinti prezidento ir pranešti, kad maršalas Stalinas į Krymą dar neatvyko.

12.30 val., lydimas šešių P-38, nusileido ministro pirmininko „skaimasteris". Čerčilis nužingsniavo prie Ruzvelto lėktuvo ir stebėjo, kaip šis nuleidžiamas keltuvu ir Slaptosios tarnybos asmens sargybinio Maiklo Reilio (Michael Reilly) įkeliamas į lendlizinį amerikietišką visureigį. Garbės sargybos vadas abiem Vakarų vadovams pasakė sveikinimo kalbą, ir orkestras užgrojo Jungtinių Valstijų himną. Visureigis pravažiavo palei gretas, Čerčiliui su nedideliu, patranką primenančiu dvidešimties centimetrų ilgio cigaru dantyse neatsiliekant pėsčiomis.

Važiuoti 120 kilometrų į Jaltą Ruzveltą įsodino į sedaną. Jokio kito eismo nebuvo. Pakelyje kas 100 metrų stovėjo ginkluoti sargybiniai ilgais, sunkiais,

dailiai susegtais paltais. Vieni dėvėjo karakulines kepures, kitų kepurės švietė ryškiai žaliu, mėlynu ar raudonu viršumi. Prezidento limuzinui važiuojant pro šalį, kiekvienas sargybinis energingai šautuvu atiduodavo pagarbą. Ana Betiger timptelėjo tėvą už rankovės.

– Žiūrėk, – pasakė stebėdamasi, – kiek daug tarp jų merginų!

Sankryžose stovėjo taip pat uniformuotos merginos, laikydamos rankoje raudoną ir geltoną vėliavėlę. Jei važiuoti būdavo saugu, mergina geltona vėliavėle parodydavo į automobilį, pasikišdavo abi vėliavėles po pažastimi ir dešine ranka pasitempusi atiduodavo pagarbą. Amerikiečiams tai darė įspūdį ir jie pasijuto ramiau dėl prezidento saugumo.

Pirmasis trečdalis kelio ėjo per švelniai kalvotą, pliką, sniegu padengtą kraštovaizdį, primenantį didžiąsias Amerikos lygumas. Bet kitaip nei Amerikoje, vietovė buvo nusėta išdegusių tankų, supleškėjusių pastatų, sudaužytų krovininių automobilių ir kitų mūšį primenančių liekanų. Pravažiavus Krymo sostinę Simferopolį, kelias ėmė vingiuoti kalnų išraižytu ruožu. Automobilių vilkstinė pro daugybę kaimiškų namų kitapus kalnų riedėjo žemyn prie Juodosios jūros, paskui pasuko į pietus pakrante. Apie šeštą valandą kirto Jaltą ir daugiau nei tris kilometrus dar pavažiavo į pietus, kol pagaliau pasiekė Livadijos rūmus, kurie bus Ruzvelto būstinė. Penkiasdešimties patalpų rūmai, Krasnovo suprojektuoti italų renesanso stiliumi, buvo pastatyti 1911 m. valdant carui Nikolajui. Iš balto granitinio pastato, stovinčio apie aštuoniasdešimt metrų virš jūros lygio, matėsi ir jūra, ir statūs kalnai. Vaizdai Stetinijui gniaužė kvapą, primindami kai kurias Ramiojo vandenyno pakrantės atkarpas.

Po revoliucijos Livadija buvo paversta džiovininkų sanatorija. Vokiečiai ją kaip reikiant apiplėšė, nulupo net paneles nuo sienų. Paliko tik du nedidelius paveikslus ir parazitų kolonijas. Per pastarąsias dešimt dienų – ambasadoriaus Harimano dukters Keti (Kathie) prižiūrimi – rusai aprūpino rūmus baldais bei įranga iš Maskvos viešbučio „Metropolis" ir atgabeno gausią tinkuotojų, santechnikų, garo katilinių montuotojų, elektrikų ir tapytojų grupę, kad įstiklintų sudaužytus langus, užlopytų suniokotas sienas ir atnaujintų centrinio šildymo katilinę. Sunaikinti parazitus palikta dėl higienos išprotėjusiems amerikiečiams, ir vyrai iš *Catoctin*, Sevastopolyje prisišvartavusio Jungtinių Valstijų karinio jūrų laivyno pagalbinio laivo, visiškai nuutėlino rūmus.

Ruzveltas gavo apartamentus pirmame aukšte su privačiu valgomuoju, anksčiau caro biliardo kambariu. Maršalui atiteko imperatoriaus miegamasis, admirolas Kingas įsikūrė carienės buduare ir jo kolegos visada jam tai primindavo. Nepaisant visos prabangos, 216 amerikiečių jautė vieną didelį trūkumą – vienintelis Ruzveltas turėjo asmeninį vonios kambarį. Rusų valytojos droždavo į visas prausyklas nepasibeldusios, visiškai nepaisydamos sutrikusių amerikiečių vyrų.

Čerčilis ir jo draugija iš oro uosto iškart neišvyko, bet nusekė įkandin Molotovo į didžiulę ovalo formos šildomą palapinę, kur stalai lūžo nuo karštos arbatos, degtinės, brendžio, šampano, ikrų dubenų, rūkyto erškėto ir lašišos, kietų ir skystų kiaušinių, sviesto, sūrio ir duonos.

Pajudėjus kelionė į Jaltą užtruko dvigubai ilgiau nei Ruzvelto. Užkandusi sumuštinių, parūpintų kažkokio apdairaus štabo karininko, Čerčilio grupė sustojo Aluštoje, nedideliame pajūrio miestelyje į šiaurę nuo Jaltos, ir Molotovo buvo pavaišinta prašmatniais pietumis. Mandagūs britai iš paskutiniųjų stengėsi suvaidinti, kad yra alkani. Prisikirtę tiek, kad vos galėjo pajudėti, pravažiavo Ruzvelto būstinę – Livadijos rūmus ir už dešimties kilometrų pasiekė princo Jusupovo, Rasputino žudiko, rūmus, kur apsistos Stalinas. Pakrantės keliu įveikę dar šešis su puse kilometrų į pietus atkako į savo buveinę – Voroncovo rūmus. Nors ir ne tokie dideli ir prabangūs kaip Livadija, rūmai buvo patogūs ir gan ištaigingi. Iš vienos pusės priminė škotų pilį, iš kitos – maurų rūmus. Apibus įėjimo stovėjo iškalti liūtai, o valgomajame Čerčilis pamatė paveikslą, kuris jam pasirodė pažįstamas.

– Esu jį matęs anksčiau, – pasakė komanderiui Tompsonui.

Tai buvo Herbertų šeimos portretas, jo regėtas Viltone (Wilton): princo Voroncovo sesuo buvo nutekėjusi į Herbertų šeimą.

Kaip ir Livadijoje, visi baldai, papuošimai ir personalas buvo atgabenti iš Maskvos. Įžengęs į rūmus, generolas Hastingsas Ismejus (Hastings Ismay), Čerčilio štabo viršininkas, atpažino du padavėjus, aptarnavusius jį Maskvos viešbutyje *National*. Jis nustebo, kad tie ignoravo jo atpažinimo šypseną, bet, vos pasilikę vieni su juo, parpuolė ant kelių ir pabučiavo jo ranką, paskui mikliai atsistojo ir, netarę nė žodžio, pasišalino.

7.

Hitlerio Vokietijos likimą nuspręsti turėsiančios konferencijos išvakarėse naciai vis dar teisė žmones, anksčiau savo jėgomis pabandžiusius padaryti galą Trečiajam reichui ir patyrusius nesėkmę. Už bendrininkavimą liepos 20-osios pasikėsinime liaudies teismas nuteisė jau šimtus, tarp jų Karlą Gerdelerį (Karl Goerdeler), buvusį Leipcigo *Oberbürgermeister*. Būtent jis 1943 m. parašė slaptą laišką vokiečių generolams:

> ... Didžiulė klaida manyti, kad vokiečių tautos moralinės jėgos išsekusios, – jos tik sąmoningai susilpnintos. Vienintelė išsigelbėjimo viltis yra nušluoti slaptumą ir terorą, atkurti teisingumą bei padorią vyriausybę ir taip nutiesti kelią didžiajam moraliniam atgimimui. Turime nepajudinamai tikėti, kad vokiečių tauta ateityje trokš teisingumo,

sąžiningumo ir tiesumo, kaip to troško anksčiau. Ir kaip ir praeityje, keli to netrokštantys išsigimėliai turi būti sutramdyti valstybės teisinės galios.

Praktinis sprendimas yra sukurti sąlygas bent dvidešimt keturias valandas, per kurias būtų galima pasakyti tiesą, atkurti pasitikėjimą tvirtai tikint, jog teisingumas ir teisinga vyriausybė vėl paims viršų.

Teismo procesą vasario 3 d., kaip paprastai, vedė suktas, aštrialiežuvis ir gabus Rolandas Freisleris, liaudies teismo pirmininkas. Karštas bolševikas jaunystėje, Hitlerio apibūdintas kaip „mūsų Višinskis", pastaruosius šešis mėnesius tikrai pateisino šį titulą. Veikdamas kaip prokuroras ir teisėjas, tyčiodavosi, puldavo, grasindavo ir, jei tai nepadėdavo, užstaugdavo, kiek leisdavo plaučiai. Jo šaižus balsas aidėjo salėje, kai rėkė ant žemvaldžio Evaldo fon Kleist-Šmencino (Ewald von Kleist-Schmenzin). Neišsigandęs Kleistas išdidžiai prisipažino, kad visada kovojo prieš Hitlerį ir nacionalsocializmą. Kiti belaisviai teisiamųjų suole klausėsi ir vylėsi, kad teisme laikysis panašiai oriai. Sutrikdytas Kleisto atsakymų, Freisleris staiga nutraukė bylos svarstymą ir ėmėsi Fabiano fon Šlabrendorfo (Fabian von Schlabrendorff), jauno štabo karininko ir buvusio teisininko. Jis ne tik dalyvavo Hitlerio nužudymo sąmoksle, bet ir 1943 m. Hitlerio lėktuve buvo padėjęs užd elsto veikimo bombą, kuri, deja, nesprogo. Įvairiais kankinimais iš jo nepavyko išgauti nei prisipažinimo, nei kokio nors sąmokslininko vardo. Jį daužė sunkiais vėzdais, į pirštų galus varė smeigtukus, nuogomis kojomis aukštyn stūmė cilindro formos prietaisus, prikaišiotus smailių kaip adata vinių, šlaunis ir blauzdas smaigstė sraigtiniais mechanizmais.

Freisleris, mosuodamas aplanku su įkalčiais prieš Šlabrendorfą, šaukė:

– Išdavikas!

Kaip tik tada užkaukė oro pavojaus sirenos ir teismo procesas buvo skubiai nutrauktas. Belaisviai supančiotomis rankomis bei kojomis nuvaryti į tą pačią slėptuvę kaip ir Freisleris. Maždaug iš aštuonių tūkstančių metrų aukščio beveik 1000 Jungtinių Valstijų 8-ųjų oro pajėgų „skraidančiųjų tvirtovių" pabėrė savo bombas. Šlabrendorfas išgirdo kurtinamą trenksmą ir pamanė, kad atėjo „pasaulio pabaiga". Dulkėms prasisklaidžius, išvydo didžiulę siją, užkritusią ant vieno teismo pareigūno ir Freislerio. Pašauktas gydytojas konstatavo, jog Freisleris negyvas. Pamatęs gyvybės ženklų nerodantį Freislerį, vis dar gniaužiantį aplanką su įkalčiais, Šlabrendorfas pajuto kartėlio kupiną džiugesį. „Dievo keliai įstabūs. Buvau kaltinamasis, jis – teisėjas. Dabar jis miręs, o aš gyvas", – tarė sau.

Šlabrendorfą, Kleistą ir dar vieną teisiamąjį gestapininkai skubiai išstūmė iš rūsio, įgrūdo į nedidelį automobilį ir nugabeno gestapo kalėjiman. Nors

dar buvo ankstyva popietė, dangų dengė tamsūs dūmai ir žemyn sklendžiantys pelenai. Visur liepsnojo. Degė net gestapo pastatas Princo Albrechto gatvėje 9 – jų kelionės tikslas. Tačiau slėptuvė nukentėjo nedaug. Praeidamas pro kitą belaisvį – admirolą Vilhelmą Kanarį (Wilhelm Canaris) – buvusį OKW žvalgybos vadovą ir ilgalaikį sąmokslininką, Šlabrendorfas sušuko:

– Freisleris negyvas!

Gera naujiena buvo perduota kitiems belaisviams – buvusiam sausumos kariuomenės štabo viršininkui generolui pulkininkui Francui Halderiui (Franz Halder), karo prokurorui Karlui Zakui (Karl Sack) ir kitiems. Jei lydės laimė, sąjungininkai išgelbės juos nuo kito teismo proceso.

8.

Rengdamasis konferencijos pradžiai, Ruzveltas – niekada labai nevertinęs vokiečių pogrindžio – Livadijos rūmuose praleido ramią naktį. Kitą rytą įstiklintoje terasoje, iš kur matėsi jūra, susitiko pasišnekėti su savo kariniais patarėjais prieš Didžiojo trejeto susitikimą tos dienos popietę. Admirolas Lehis pasakė, jog jie visi mano, kad Eizenhaueriui turėtų būti leista tiesiogiai bendrauti su sovietų generaliniu štabu, o Maršalas nurodė, kad bendravimas per Bendrąjį štabą, kaip reikalavo britai, nebebuvo praktiškas, mat ilgai trukdavo, o rusus nuo Berlyno jau skyrė tik šešiasdešimt penki kilometrai.

Štabų viršininkai kilo išeiti, kai terasoje pasirodė ambasadorius Harimanas ir Stetinijus su trimis Valstybės departamento pareigūnais – Frymenu Metju (Freeman Matthews), Čarlzu Bolenu (Charles Bohlen) ir Aldžeriu Hisu (Alger Hiss). Stetinijus paragino štabų viršininkus pasilikti ir išklausyti Valstybės departamento diplomatinės pozicijos. Dažnai paraginamas ir patariamas Metju, Stetinijus išvardijo temas, kurias turėtų aptarti Didysis trejetas. Svarbiausios buvo Lenkija, Jungtinių Tautų organizacijos įsteigimas, Vokietijos likimas ir nesutarimų tarp kinų vyriausybės ir komunistų išsprendimas. Diskusijoje nedalyvavo vienintelis Hisas.*

Prezidentas pritarė delegacijos nuomonei, kad Liublino vyriausybės nevalia pripažinti, ir paprašė parengti dokumentą dėl Lenkijos, kurį jis galėtų įteikti Čerčiliui ir Stalinui.

Stalinas tą rytą atvyko iš Maskvos po ilgos varginančios kelionės traukiniu. Pakeliui į pirmą plenarinį susitikimą Livadijoje jis trečią valandą stabtelėjo Voroncovo rūmuose iš mandagumo aplankyti Čerčilio. Stalinas išreiškė

* Vėliau manyta, kad Hisas buvo sovietų šnipas ir įtikino Ruzveltą Jaltoje padaryti nuolaidų Stalinui. Nėra jokių įrodymų, jog jis konferencijoje būtų tai pataręs prezidentui ar jo patarėjams.

optimizmą dėl karo: Vokietijai baigia išsekti anglys ir duona, o jos transporto sistema žlunga.

– Ką darysite, – paklausė Čerčilis, – jei Hitleris trauksis į pietus, pavyzdžiui, į Drezdeną?

– Seksime įkandin jo, – ramiai atsakė Stalinas ir pridūrė, kad Oderis nebe kliūtis.

Negana to, Hitleris atleido savo geriausius generolus, išskyrus Guderianą, ir yra „avantiūristas". Naciai pasielgė visiškai kvailai palikdami vienuolika šarvuotųjų divizijų Budapešto apylinkėse. Nejau nesupranta, kad Vokietija jau ne pasaulinė galybė ir nepajėgia visur turėti pajėgų.

– Ilgainiui supras, – užbaigė niūriai, – bet bus per vėlu.

Stalinas atsiprašė ir dideliu juodu „pakardu" kartu su Molotovu bei vertėju išvyko į Livadijos rūmus parodyti panašios pagarbos Ruzveltui. Į prezidento darbo kambarį juos įleido penkiolika po ketvirtos, likus keturiasdešimt penkioms minutėms iki konferencijos numatytos pradžios. Iš amerikiečių, be prezidento, dalyvavo vienintelis Bolenas, laisvai kalbėjęs rusiškai. Padėkojęs Stalinui už dideles pastangas garantuoti jam komfortą ir patogumą, Ruzveltas pajuokavo, jog keliaujant jūra būta daug lažybų, kas bus pirmi – rusai Berlyne ar amerikiečiai Maniloje? Stalinas pripažino, kad amerikiečiai tikriausiai pirmi pasieks savo tikslą, nes „dabar dėl Oderio linijos vyksta labai įnirtingi mūšiai".

Ruzveltas pasakė Stalinui, jog, važiuodamas Krymu, buvo taip sukrėstas nusiaubimo, kad vokiečių atžvilgiu tapo dar „labiau trokštantis kraujo" nei prieš metus.

– Viliuosi, vėl pasiūlysite tostą už penkiasdešimties tūkstančių vokiečių kariuomenės karininkų nužudymą, – tarė jis.

Stalinas atsakė, kad visi dar labiau ištroškę kraujo, Krymo suniokojimas yra niekis palyginti su Ukrainos.

– Vokiečiai yra barbarai ir, regis, sadistiškai nekenčia žmonių kūrybinio darbo.

Po trumpo karinės situacijos aptarimo Ruzveltas pasiteiravo, kaip Stalinas sutarė su generolu de Goliu (de Gaulle) per judviejų susitikimą gruodžio mėnesį Maskvoje.

– De Golis nėra sudėtingas žmogus, – atsakė Stalinas. – Bet, manau, stokoja realizmo ta prasme, kad Prancūzija šiame kare kariavo ne tiek daug, o reikalauja lygių teisių su amerikiečiais, britais ir rusais, nešusiais pagrindinę kovos naštą.

Ruzveltas, nemėgęs prancūzų vadovo ir laikęs jį vien neišvengiamu trikdžiu, šypsodamasis atskleidė, jog Kasablankoje de Golis save lyginęs su Žana Arkiete. Stalinui ta istorija sukėlė šypseną. Būdamas šaltai mandagus su Čerčiliu, prezidento atžvilgiu jis atšilo. Tiesą sakant, abu net pasikeitė

konfidencialia informacija. Ruzveltas pranešė Stalinui apie neseną gandą, kad Prancūzija neplanuojanti tiesiogiai aneksuoti kokios nors Vokietijai priklausančios teritorijos, bet pageidauja pajungti ją tarptautinei kontrolei. Stalinas palingavo galva ir pakartojo, ką de Golis jam buvo pasakęs Maskvoje: Reinas esąs natūrali Prancūzijos siena, ir jis norįs, kad Prancūzijos daliniai ten būtų nuolatos.

Toks pasikeitimas informacija Ruzveltą taip padrąsino, jog jis paskelbė dabar pasakysiąs kai ką nediskretiško, ko nepadarytų Čerčilio akivaizdoje: britai nori, kad po karo 200 tūkst. prancūzų kareivių būtų dislokuota išilgai Prancūzijos rytinės sienos; tos pajėgos tada galėtų atlaikyti bet kokį puolimą iš Vokietijos, kol britai telks savo kariuomenę.

– Britai yra labai ypatinga tauta, – pridūrė jis paslaptingai. – Nori suderinti nesuderinamus dalykus.

Stalinas ištempęs ausis klausėsi, kaip Ruzveltas skundžiasi, kiek daug vargo turėjęs su britais dėl okupacinių zonų Vokietijoje.

– Ar manote, kad Prancūzijai irgi reikėtų skirti okupacinę zoną? – pasiteiravo jis prezidento.

– Nebloga mintis, – atsakė Ruzveltas, – bet tai būtų padaryta tik iš geranoriškumo.

– Šitai būtų vienintelė priežastis suteikti jiems zoną, – tvirtai patikino Stalinas.

Prezidentas atkreipė dėmesį, kad jau be trijų minučių penkta valanda, ir pasiūlė visiems pereiti į gretimą patalpą, kur jau rinkosi Didžiojo trejeto kariniai štabai. Jis pageidavo, kad kuo mažiau žmonių matytų, kaip jis į tokius susitikimus atvyksta. Pasodintas į nedidelę kėdę ant ratukų, prezidentas buvo įstumtas į erdvią patalpą, kur caras Nikolajus anksčiau rengdavo pokylius ir šokių vakarus. Pasiekęs didelį apvalų konferencijos stalą, Ruzveltas raumeningomis rankomis perkėlė save į krėslą. Bolenas atsisėdo šalia jo vertėjauti.

Stalinui, Čerčiliui, Stetinijui, Idenui, Molotovui, Maršalui, Brukui ir kitiems kariniams bei politiniams vadovams irgi susėdus į savo vietas, kariniai fotografai puolė fotografuoti. Pradėti lemtingos konferencijos prie apvalaus stalo iš viso susirinko dešimt amerikiečių, aštuoni britai ir dešimt rusų. Visi jautė savo darbo reikšmingumą. Vieni nervingai kosėjo, kiti krenkšėjo.

Stalinas pradėjo susitikimą pasiūlydamas prezidentui, kaip ir Teherane, tarti keletą įžanginių pastabų. Amerikiečiai, kurie iki tol Stalino nebuvo matę, nustebo, kad jis toks neaukštas – tik metro septyniasdešimties – ir kad jo kalbėsena tokia maloni.

Ruzveltas spontaniškai padėkojo Stalinui ir pasakė, jog tauta, kuriai jis atstovauja, labiausiai trokšta taikos ir kuo greitesnės karo pabaigos. Kadangi jie dabar vienas kitą geriau supranta nei anksčiau, jis ramiai galįs siūlyti pokalbius vesti neformaliai, kiekvienam atvirai ir laisvai išsakant nuomonę.

Ruzveltas patarė pirma aptarti karinius klausimus, „ypač tuos, kurie susiję su svarbiausiu – Rytų frontu".

Generolas pulkininkas Aleksejus Antonovas, sovietų generalinio štabo viršininko pavaduotojas, perskaitė pranešimą apie naujojo puolimo eigą, paskui Maršalas glaustai apibendrino padėtį Vakarų fronte. Tada įsiterpė Stalinas informuodamas, kad Raudonoji armija Lenkijoje turi 180 divizijų prieš 80 vokiečių divizijų. Artilerija vokiečius pranoksta santykiu 4:1. Prasiveržimo sektoriuje yra 9000 tankų ir palyginti siaurame fronto ruože veikia 9000 lėktuvų. Stalinas užbaigė pasiteiraudamas, ko dar sąjungininkai pageidauja iš Raudonosios armijos.

Čerčilis irgi spontaniškai ir neformaliai išreiškė Anglijos ir Amerikos padėką už sutelktą masinę galią bei sėkmingą didįjį puolimą ir paprašė, kad Raudonoji armija puolimą tęstų.

– Dabartinis puolimas nėra sąjungininkų pageidavimų rezultatas, – šiek tiek irzliai atsakė Stalinas atkreipdamas dėmesį, kad Sovietų Sąjunga dėl žiemos puolimo nėra saistoma jokių susitarimų Teherane. – Paminėjau tai tik tam, kad pabrėžčiau dvasią, būdingą sovietų vadovams, kurie ne tik įvykdė oficialius įsipareigojimus, bet ir, maža to, padarė tai, ką sąjungininkų atžvilgiu padaryti jautė esant savo moraline pareiga.

Asmeniškai paprašytas Čerčilio, jis pradėjęs didįjį sovietų puolimą pirma laiko, kad susilpnintų spaudimą amerikiečiams Ardėnų mūšyje. O dėl puolimo tąsos – pridūrė glaustai – Raudonoji armija jį tęs tada, kai leis orai ir keliai.

Ruzveltas paprašė atvirumo ir jo sulaukė. Jis skubiai davė keletą raminamų pastabų, o Čerčilis prisidėdamas prie jo pareiškė visiškai tikįs, kad Raudonoji armija puls toliau, kai tik bus įmanoma.

Išskyrus šią vieną išimtį, bendras pirmo plenarinio susitikimo tonas, kaip pasižymėjo Stetinijus, „buvo kupinas bendradarbiavimo dvasios". Jam be dešimtiems minučių septintą pasibaigus, vyravo draugiška nuotaika. Po kelių akimirkų Stalino asmens sargybinis pametė Staliną iš akių, ir du enkavėdistai buvo paskirti padėti jį surasti. Lakstydami koridoriais jie skleidė tylią paniką – kol galiausiai Stalinas ramiai išėjo iš tualeto.

Pirmoji diena baigta oficialia vakariene, prezidento Livadijoje surengta savo dviem kolegoms, užsienio reikalų ministrams ir keliems pagrindiniams politiniams patarėjams – iš viso keturiolikai asmenų. Vakarienei buvo patiekti ir rusų, ir amerikiečių valgiai: ikrai, eršketas ir rusiškas šampanas, pietietišku stiliumi kepti viščiukai, daržovės ir mėsos pyragas. Pasiūlyta dešimtys tostų. Stetinijus linksmai užsirašė, jog Stalinas, nugėręs pusę savos degtinės, stiklinę slapta papildydavo vandeniu. Pastabusis Stetinijus, smulkmeniškai viską

užsirašinėjęs, taip pat pastebėjo, jog maršalas pirmenybę teikė amerikietiškoms cigaretėms.

Molotovui pasiūlius Stetinijui išgerti ir išreiškus viltį išvysti jį Maskvoje, Ruzveltas pajuokavo:

– Ar manote, kad Edas Maskvoje elgsis taip, kaip Molotovas elgėsi Niujorke?

Tuo jis norėjo pasakyti, kad „Akmeninė Subinė" ten linksmai leido laiką.

– Jis [Stetinijus] galėtų atvykti į Maskvą inkognito, – įgėlė Stalinas.

Jie juokavo vis laisviau, kol galop Ruzveltas tarė:

– Norėčiau Jums pasakyti vieną dalyką. Ministras pirmininkas ir aš jau dvejus metus keičiamės kablogramomis, ir jose Jus vadiname „Dėde Džo".

Stalino žandikaulis sustingo, jis šaltai pasiteiravo, ką prezidentas turi galvoje. Amerikiečiai jo žodžių nesuprato, bet balso tonas buvo nesupainiojamas, ir vertimui skirta pauzė akimirką padarė dar nesmagesnę. Pagaliau Ruzveltas pasakė, jog tai meilūs žodžiai, ir paprašė dar įpilti jam šampano.

– Ar ne laikas namo? – pasiteiravo Stalinas.

Ruzveltui sušukus: „O, ne, ne!", maršalas šaltai pareiškė, jog jau vėlu, o jo dar laukia kariniai reikalai. Džeimsas Bernsas, Jungtinių Valstijų karinės mobilizacijos tarnybos direktorius, pamėgino gelbėti padėtį.

– Šiaip ar taip, Jums nekliūva „Dėdė Semas", tai kodėl turėtų taip blogai būti „Dėdė Džo"?

Molotovas, imdamasis neįprasto taikintojo vaidmens, pasisuko į juos ir nusijuokė.

– Neapsigaukite. Maršalas Jus mulkina. Jau dvejus metus tai žinome. Visa Rusija žino, kad vadinate jį „Dėde Džo".

Vis dar nebuvo aišku, ar Stalinas įsižeidęs, ar tik apsimeta, tačiau pažadėjo pasilikti iki pusės vienuoliktos. Čerčilis, tokių akimirkų meistras, pasiūlė tostą už istorinį susitikimą. Visas pasaulis juos stebi, ir jei jiems pavyks, stos šimtas metų taikos. Didysis trejetas, išvien kovojęs kare, turės tą taiką išlaikyti.

Tostas ir galbūt tinkamas jo metas užkliudė itin jautrią Stalino stygą. Pakėlęs savo stiklinę, jis pareiškė, kad Didysis trejetas nešė pagrindinę karo naštą ir iš vokiečių jungo išlaisvino mažas valstybes. Kai kurios išlaisvintos šalys – pridūrė sarkastiškai – regis, manančios, jog didžiosios valstybės buvo *priverstos* lieti kraują dėl jų išlaisvinimo.

– Dabar jos koneveikia didžiąsias valstybes, kad šios neatsižvelgia į mažųjų valstybių teises.

Jis pasirengęs prisijungti prie Amerikos ir Britanijos ir ginti jų teises.

– Tačiau niekada nesutiksiu, kad *bet kurios* didžiosios valstybės *bent koks* veiksmas būtų priklausomas nuo mažųjų valstybių sprendimo.

Šią akimirką Stalinas ir Čerčilis laikėsi vieningos nuomonės – Ruzveltas liko nuošalėje.

– Problema, kaip elgtis su mažesniosiomis valstybėmis, nėra tokia paprasta, – atsakė jis. – Štai, pavyzdžiui, Amerikoje turime daug lenkų, gyvybiškai suinteresuotų Lenkijos likimu.

– Bet iš Jūsų septynių milijonų lenkų tik septyni tūkstančiai balsuoja, – atkirto Stalinas. – Aš pasidomėjau ir žinau, kad esu teisus.

Ruzveltas buvo per daug mandagus, kad pasakytų, jog tai absurdiškai netikslus skaičius, ir Čerčilis, aiškiai mėgindamas pakeisti temą, pasiūlė tostą už pasaulio proletarų mases. Bet tai tik įžiebė gyvą diskusiją dėl tautų teisės į savivaldą.

– Nors esu nuolatos tarkuojamas kaip reakcionierius, aš čia esu vienintelis atstovas, galintis būti išmestas iš tarnybos visuotiniu mano tautos balsavimu, – pareiškė ministras pirmininkas. – Bet asmeniškai džiaugiuosi, kad man tai gresia.

Stalinui papriekaištavus, kad Čerčilis, regis, tų rinkimų prisibijo, šis atrėžė:

– Aš ne tik jų nebijau, bet didžiuojuosi britų tautos teise pakeisti vyriausybę bet kurią akimirką, kai jai tai atrodo būtina.

Kiek vėliau Stalinas pripažino, jog yra pasirengęs bendradarbiauti su Britanija ir Jungtinėmis Valstijomis ginant mažųjų valstybių teises, bet vėl pakartojo, kad niekada nepaklus jų sprendimams. Šįkart Čerčilis nutarė nesutikti. Nėra nė kalbos apie tai, kad mažosios valstybės galėtų diktuoti savo valią didžiosioms. Bet didžiosioms pasaulio tautoms tenka moralinė pareiga savo galią vykdyti nuosaikiai ir laikantis didelės pagarbos mažesniųjų tautų teisėms.

– Erelis, – tarė jis parafrazuodamas, – turėtų leisti mažiems paukščiams čiulbėti ir nesirūpinti tuo, kodėl jos čiulba.

Dabar sutarė jis ir Ruzveltas, o nuošalėje liko Stalinas. Bet tai tebuvo geranoriška treniruotė, įraudus nuo vyno ir degtinės noras išsiaiškinti tai, kas laukia. Stalinas, tiesą sakant, buvo taip gerai nusiteikęs, kad pasiliko iki pusės dvyliktos, ir abu su Ruzveltu iš patalpos pasišalino vis dar puikios nuotaikos.

Tačiau Idenas nuliūdo. Jam „pobūvis" pasirodė „baisus". Ruzveltas kalbėjęs „miglotai, padrikai ir neveiksmingai", o Čerčilis, „kad vėl išjudintų reikalus" rėžęs „per ilgas kalbas". Stalino nuostata mažųjų valstybių atžvilgiu nuteikė Ideną „niūriai, jei ne bloga nujaučiant", ir užsienio reikalų sekretoriui labai palengvėjo, kai „viskas baigėsi".

Bet diskusijos iki galo nesibaigė. Idenui ir Čerčiliui, lydimiems Boleno, žingsniuojant prie automobilio, ministras pirmininkas atkreipė dėmesį, jog kiekvienai SSSR respublikai Jungtinėse Tautose reikėtų duoti po balsą. Tokiai nuostatai priešinosi amerikiečiai. Idenas pyktelėjo ir puolė karštai ginti amerikiečių požiūrį. Pakeltu balsu Čerčilis griežtai atkirto, kad viskas priklausys

nuo trijų didžiųjų valstybių vienybės. Be šito pasaulį ištiksianti neįsivaizduojama katastrofa, todėl jis remsiąs viską, kas tą vienybę išsaugotų.

– Kaip tokia tvarka galės patraukti mažąsias tautas stoti į tokią organizaciją? – paklausė Idenas pridurdamas, jog jis asmeniškai manąs, jog „anglų viešuomenė to nepalaikys".

Čerčilis pasisuko į Boleną ir pasiteiravo, ką dėl balsavimo mano amerikiečiai. Bolenas diplomatiškai išsisuko šmaikščia istorija.

– Amerikiečių pasiūlymas man primena istoriją apie vieną pietų plantatorių, padovanojusį negrui butelį viskio. Kitą dieną jis paklausė negro, kaip jam patikęs viskis. „Puikiai", – atsakė tas. Kai plantatorius pasiteiravo, ką tai reiškia, negras pasakė: „Jei jis būtų bent kiek geresnis, Jūs man jo nebūtumėte dovanojęs, o jei blogesnis, aš nebūčiau jo išgėręs."

Čerčilis susimąstęs pažvelgė į Boleną ir galiausiai ištarė:

– Suprantu.

KETVIRTAS SKYRIUS

„DUONA UŽ DUONĄ, KRAUJAS UŽ KRAUJĄ"

1.

Iš rytų bei vakarų puolama Vokietija niokota ir iš dangaus. Visam katastrofos rytuose mastui dar neišryškėjus, kone kiekvienas Vokietijoje, įskaitant Hitlerį, buvo šio oro karo priešakinėse linijose. Vasario 4 d. partijos vadovo pavaduotojas Martinas Bormanas savo žmonai Gerdai rašė apie apverktiną fiurerio būstinės būklę:

Mano mieloji,

Kaip tik šią akimirką prisiglaudžiau sekretoriaus kabinete, tai vienintelė patalpa, turinti kelis laikinus langus, ir kurioje kažkiek šilta... Reicho kanceliarijos sodas neįtikėtinai pasikeitė: gilios išrausos, parvirtę medžiai, griuvėsiais ir nuolaužomis užversti takai. Fiurerio rezidencijai kelis kartus smarkiai kliuvo. Iš Žiemos sodo ir pokylių salės liko tik sienų fragmentai, o įėjimo salė *Wilhelmstrasse* gatvėje, kur stovėdavo Vermachto sargyba, sugriauta visiškai...

Nepaisydami visko, uoliai darbuojamės, nes karas tęsiasi visuose frontuose! Ryšys telefonu vis dar labai prastas, fiurerio rezidencija ir partijos kanceliarija neturi ryšio su išoriniu pasauliu...

Maža to, vadinamajame vyriausybiniame kvartale vis dar nėra elektros ir vandens atsargų! Priešais reicho kanceliariją stovi vandenvežio vežimas, ir tai mūsų vienintelės vandens atsargos virti ir praustis! O blogiausia, kaip man sako Miuleris (Müller), vandens stinga tualetuose. Tie *Kommando* kiaulės jais nuolatos naudojasi ir nė vienam nešauna į galvą paimti kibirą vandens nuplauti...

Vėliau tą pačią dieną savo „mielajai mamytei" jis parašė apie žlugimą rytuose, atskleisdamas didėjančią grėsmę labiau nei pranešta pačiam fiureriui.

... Situacija iki šiol nė kiek nesistabilizavo. Tiesa, metėme kai kurių rezervų, bet rusai turi daugkart daugiau tankų, patrankų ir visokiausių kitų sunkiųjų ginklų. Prieš juos bejėgis net desperatiškiausias ir ryžtingiausias folkssturmo pasipriešinimas!.. Nerašyčiau tau apie visa tai, jei nežinočiau, kad tu labai šauni ir supratinga nacionalsocialistė. Taigi tau

galiu rašyti visiškai atvirai ir pasakyti, kokia nemaloni – tiesą sakant, jei kalbėtume sąžiningai, – beviltiška iš tikrųjų yra situacija, nes žinau, kad tu, kaip ir aš, niekada neprarasi tikėjimo galutine pergale.

Žinau, jog tai sakydamas, mieloji, nereikalauju iš tavęs to, kas pranoksta tavo jėgas, ir kaip tik dėl šios priežasties suvokiu, koks lobis man esi šiomis didžiausio nerimo dienomis...

Iki šiol nei suvokiau, koks didelis dalykas yra turėti tokią tvirtos širdies nacionalsocialistę žmoną, gyvenimo palydovę, mylimąją ir savo vaikų motiną, nei deramai įvertinau savo neapsakomą laimę turėti tave ir tavo vaikus... Mano mylimoji, mano gražiausioji, tu iš tiesų esi mano gyvenimo lobis!

Visiškas atsidavimas nacizmui teikė jų meilei keistumo. Pavyzdžiui, suviliojęs aktorę „M", Bormanas ilgame laiške papasakojo visas smulkmenas pareikšdamas, jog dabar esąs laimingas „dvigubai ir neįtikėtinai sėkmingai vedęs". Ji atsakė, kad naujienos ją pradžiugino ir kad „didelė gėda, jog tokioms puikioms merginoms negalima turėti vaikų" bei toliau apgailestavo dėl to, kad ji ir „M" negali kaip komanda darbuotis aprūpindamos fiurerį nuolatiniu partijos narių derliumi. Jos ir Martino jau turimų vaikų akivaizdžiai nepakako.

Pulkininkas Fuleris – Bormano minėtosios didžiosios audros centre – parašė laišką artimiausio Raudonosios armijos štabo Frydeberge vadui:

... Skubu pranešti Jums, kad esame čia, ir paprašau informuoti rusų štabo karininką, atsakingą už mūsų repatriaciją į mūsų pajėgas.

Maisto mums šiuo metu netrūksta. Tačiau ima stigti miltų duonai, nes elektros srovė nuo šio kaimo atjungta. Miltų malūnas čia veikė varomas elektros...

Pasinaudodamas proga, norėčiau pagirti kpt. Abramovą, kuris vasario 3 d. skubiai ir ryžtingai užkirto kelią smurto veiksmams šiame kaime...

Abramovas buvo malonus rusas, ryšio karininkas, prieš dieną atvykęs į Vugarteną ir neleidęs girtam rusų leitenantui išprievartauti vokietės. Po kelių dienų, kai Abramovas iškeliavo į Frydebergą, šiaurėje sustiprėjo mūšio garsai. Vienas rusų pulkininkas pasakė Fuleriui, kad vokiečių tankai kontratakuoja, ir liepė įsikasti kaimo šiaurėje bei padėti atmušti bet kokią ataką.

Temstant sunkiųjų patrankų dundesys taip priartėjo, kad Fuleris, pasiėmęs Bertiną kaip vertėją, išėjo iš kaimo ieškoti įsikasti nurodžiusio pulkininko.

Už pusantro kilometro juos sustabdė įtarus sargybinis ir per gilų sniegą nuvarė prie gausybės rusų tankų, tūnančių pusnyse. Juos sustabdė dar du įtarūs sargybiniai ir karininkas, kalbėjęs garsiu ir grėsmingu balsu. Bertinas sugriebė Fuleriui už peties.

– Pulkininke, jie ketina mus sušaudyti! – sušuko jis. – Jie galvoja, kad mes partizanai.

Po ilgo ginčo karininkas leido jiems eiti į jo štabą.

– Bet jei kas šįvakar nutiks bent vienam rusų kareiviui, jis, – tarė rodydamas į Fulerį, – bus sušaudytas!

Štabas buvo įsikūręs netolimame ūkyje. Visi gėrė, kai kurie jau gulėjo nusitašę ant grindų. Vadas, kapitonas, irgi palaikė juos partizanais, bet, galop įtikintas, kad Fuleris tikrai amerikietis, pradėjo siūlyti išgerti už Saliną ir Raudonąją armiją. Kadangi visai teritorijai grėsė būti atkirstai vokiečių, jis pagalvojo, jog bus geriau, jei pats juos palydės atgal į Vugarteną. Jie jau žingsniavo kaimo link, kai, smarkiai mosuodamas automatu, ant arklio atšuoliavo sargybinis.

– *Amerikanskij*! – sušuko kapitonas, sargybiniui nukreipus ginklą į Fulerį.

Bet vyras buvo pernelyg girtas, kad suprastų, ir pradėjo grasinti pačiam kapitonui. Tik po dar vieno ilgo ir garsaus ginčo sargybinis nujojo, o du sąjungininkai saugiai grįžo į Vugarteną.

Kitą rytą gretimame lauke nutūpė nedidelis rusų biplanas. Iš jo išlipę du karininkai paprašė repatriacijos sąrašų, kuriuose būtų išvardyti visi iki vieno sąjungininkų karo belaisviai. Atvykėliai taip pat pranešė, kad dešimt karininkų iš jų pradinės grupės jau repatrijuojami ir yra pakeliui į Odesą, o tarp jų Džordžas Mulbaueris, kurio vardu naudojosi buvęs sargybinis vertėjas Hėgelis. Fuleris skubiai perkrikštijo vokietį vyresniuoju leitenantu Džordžu F. Hofmanu (George F. Hofmann), kurio karinis kodas: 0-1293395, ir privertė įsiminti naują biografiją: apmokytas Fort Beninge, Džordžijos valstijoje, studijavo karininkų mokykloje Virdžinijoje, tarnavo Fulerio 109-ojo pulko štabe, į nelaisvę pateko Ardėnų mūšio metu. Nuo tos dienos Fuleris Hėgelį tikrino nepaliaujamai, dažnai net pažadindamas iš gilaus miego klausinėjo, bet vokietis, kad ir kiek kartų pataisytas, vis sakydavo, jog apmokymus ėjo Fort Benyje.

2.

Trys tūkstančiai kitų amerikiečių, į nelaisvę patekusių Ardėnų mūšio metu, neseniai atkako į stovyklą *Stalag IIA*, įsikūrusią ant aukštumų netoli Noibrandenburgo už 160 kilometrų į šiaurę nuo Berlyno. Be amerikiečių čia atskirose

aptvertose zonose gyveno daugiau nei 75 tūkst. serbų, olandų, lenkų, prancūzų, italų, belgų, britų ir rusų. Stovykloje laikyti eiliniai, todėl joje buvo tik du amerikiečių karininkai – vienas gydytojas, o kitas Frencis Sempsonas (Francis Sampson), katalikų kapelionas, patekęs į nelaisvę netoli Bastonės, kai už vokiečių linijų mėgino sukrapštyt medicinos atsargų. Anksčiau tvirtas, energingas vyras, dabar buvo sulysęs ir ligotas – bet vis dar gerai nusiteikęs. Vokiečiai leido jam pasilikti su eiliniais tik todėl, kad paslaugus serbas gydytojas įtikino stovyklos komendantą, jog tėvas Sempsonas serga abiejų pusių plaučių uždegimu ir negali būti keliamas kitur.

Vieną vasario pradžios rytą tėvas Sempsonas nuvedė amerikiečių delegaciją į sandėlį paimti stovyklą pasiekusių Jungtinių Valstijų Raudonojo Kryžiaus paketų. Išsekusių vyrų grupė apspito didžiules kartonines dėžes. Visi galvojo tik apie maistą. Tėvas Sempsonas prisiminė savo pirmąjį valgį stovykloje – kopūstų sriubą su keliais ropės gabalėliais ir daugybe plūduriuojančių mažų kirminų. Vienas vyras, godžiai srėbęs savo porciją, pažiūrėjo į kunigą ir tarė:

– Mano galvoje tik viena mintis – tie kirminai galėtų būti riebesni.

Jie nekantriai atplėšė Raudonojo Kryžiaus kartonines dėžes. Stojo įtempta tyla, tada pasipylė keiksmai, pranokstantys viską, ką tėvas Sempsonas buvo girdėjęs per aštuoniolika mėnesių, praleistų su parašiutininkais: iš dėžių pabiro badmintono raketės, krepšinio šortai, stalo teniso komplektai, šimtai žaidimų ir tuzinas įklotų futbolininko pečiams.

Po pietų tėvas Sempsonas pirmąkart apsilankė *Lazarret* – ligoninėje už amerikiečių zonos ribų. Ją aptarnavo serbų ir lenkų tautybės gydytojai. Stebėjo, kaip lenkas amputuoja jaunam amerikiečiui abi kojas ir deda tualetinio popieriaus kompresus bei tvarsčius iš laikraščių. Į jo kojas, nušalusias per ilgą žygį pėsčiomis bei traukiniu skersai Vokietiją, įsimetė gangrena. Ašaroms ritantis skruostais, gydytojas pasakė kapelionui, kad šis amerikietis jau penktas, netekęs abiejų kojų; dar aštuoniolikai amputuota po vieną koją.

Tėvui Sempsonui kalbantis su kitais negaluojančiais amerikiečiais – didžiumą kamavo dizenterija ar plaučių uždegimas – įdrožė pasipūtęs vokiečių sargybinis su Hitlerį primenančiais ūsais – nekenčiamiausias žmogus stovykloje, pramintas Mažuoju Adolfu. Nors ir grandinis, jis buvo partijos pareigūnas, todėl pagarbą jam rodė net stovyklos komendantas. *Stalag IIA* stovykloje Mažojo Adolfo žodis būdavo įstatymas. Kiti sargybiniai, daugiausia padoriai elgęsi su belaisviais, tvirtino, jog jis esąs kiekvienos žiaurumo apraiškos kaltininkas.

Mažasis Adolfas, kuris tėvui Sempsonui priminė moteriškų prekių pardavėją, mėgdavo diskutuoti apie „kultūrą" ir „civilizaciją", todėl ir dabar kreipėsi į kapelioną:

– Ką manote apie bolševikus? Kaip galite pateisinti savo sąjungą su bedieviais rusais?

– Mano galva, komunistų ir nacių vyriausybės yra du tos pačios veislės šunys, – atsakė kunigas. – Šiuo momentu pavojingesni naciai, ir mes pasinaudosime bet kokia pagalba, kad jais atsikratytume.

– Išprotėjote?! – sušuko Mažasis Adolfas. – Jei netikite, štai, pažiūrėkite, kokie kiaulės yra rusai!

Jis parodė į dvokiančią, visą stovyklą smarve užnuodijusią rusų zoną.

– Taip, jie gyvena kiaulidėje, – pripažino tėvas Sempsonas. – Bet kaip jiems išlaikyti ją švarią?

– Jūs nesuvokiate esmės. Kitos rasės moka palaikyti švarą. Rusų zonoje yra profesorių. Kalbėjausi su keliais iš jų. Jie yra jų geriausi protai ir sykiu negali pasakyti, kuo kultūra skiriasi nuo civilizacijos.

– Tai tik semantikos dalykas.

– Ne, ne, Jūs nesuvokiate esmės. Tie žmonės tiesiog nepajėgia įžvelgti skirtumo. Rusai ne žmonės. Ar žinote, kad numirėlį jie laiko dar kelias dienas?

– Kad gautų mirusiojo davinį, – paaiškino kunigas.

Iš 21 tūkst. rusų, atgabentų į stovyklą, gyvų buvo likę tik 4 tūkst. Didžiuma mirė iš bado.

– Jūsų pačių dr. Hauesas, apžiūrėjęs kūnus, nustatė kanibalizmo atvejų, – pareiškė Mažasis Adolfas.

Kapitonas Sesilas Hauesas (Cecil Hawes) tai patvirtino. Net ir tada tėvas Sempsonas nekaltino rusų. Pats septynias savaites kentėjęs alkį suvokė, jog badaujantis žmogus padarys bet ką, kad išliktų gyvas.

Mažasis Adolfas nuvedė tėvą Sempsoną į ligoninės dalį, rezervuotą išskirtinai rusams. Ji priminė siaubo kamerą. Mirštantys vyrai tysojo ant nešvarių grindų taip susispaudę, kad galūnės buvo susipynusios. Krenkšėjo ir spjaudėsi, muistėsi ir draskė vienas kitą. Tuščiomis akimis jie sužiuro į tėvą Sempsoną nieko neprašydami: suvokė, jog netrukus mirs. Juos prižiūrėjo vienintelis prancūzų kunigas jauna, nesusiraukšlėjusia oda; atrodė ką tik pradėjęs trečią dešimtį. Stovykloje visi žinojo, kad jis mirštantiems rusams atiduoda visus savo maisto paketus ir visą laiką praleidžia su jais. Tėvas Sempsonas stebėjo, kaip prancūzų kunigas švelniai jais rūpinasi nekreipdamas dėmesio į visišką dėkingumo stoką.

– Matote, jie tik gyvuliai! – pasišalindamas pakomentavo Mažasis Adolfas.

Vos jis pradingo, „jaunasis" kunigas – jau beveik penkiasdešimtmetis – prisiartino prie tėvo Sempsono ir pasakė, kad netrukus bus išvežtas pilnas vežimas kūnų.

– Tėve, kai kurie tebėra gyvi, jie atsikrato jais kuo skubiau!

Vokiečiai neleisią jam lydėti vežimo, todėl jis prašąs amerikiečio ką nors – bet ką – padaryti. Išskubėjęs tėvas Sempsonas pamatė kapinių link riedantį

didžiulį kūnų prikrautą vežimą. Rankos ir kojos silpnai krutėjo. Žmonės bus užkasti gyvi – o jis galėjo tik stebėti.

Pasibaisėjęs pasuko atgal prie pagrindinių vartų, kur sargybinis kratė vieną rusą. Privertė atsisegti kelnes, ir lauk iškrito rūgščios vokiškos duonos kepalas. Sargybinis duoną pakėlė, bet rusas ją išplėšė iš jo ir neatidavė net tada, kai jam į sprandą buvo įremtas durtuvas. Sargybinis smogė šautuvo buože rusui į galvą ir, kai tas parkrito, pradėjo spardyti jį ir daužyti. Rusas vis dar laikė atkakliai duoną. Tėvas Sempsonas tik pagalvojo: „Tai kuris gi iš jų gyvulys?" Darkyta vokiečių kalba pradėjo prašyti vokiečio:

– Aš – kunigas, – sakė vis rodydamas į kryžių, bet tas nesiliovė talžęs.

Tėvas Sempsonas melsdamasis atsiklaupė šalia ruso. Sargybinis, sugėdintas kunigo kryžiaus ar pajutęs pagarbą kapitono juostelėms, susvyravo ir davė ženklą dviem draugams nugabenti rusą į sargybinę. Velkamas belaisvis vis dar gniaužė duonos kepalą.

Už kelių kilometrų į rytus nuo Frankfurto prie Oderio Raudonoji armija ką tik pavijo bėgančių civilių vilkstinę ir dabar tempė pabėgėlius iš vežimų. Rusų karininkui šūkčiojant: *„Chleb za chleb, krovj za krovj!"*, apie trisdešimt mergaičių ir berniukų buvo atskirti nuo tėvų ir išrikiuoti griovyje. Vokietis, šešiolikmetis Irvinas Šneideris (Irwin Schneider), žinojo, jog tai reiškė: „Duona už duoną, kraujas už kraują!"

Pamatę, kad keli kareiviai nutaikė į juos automatus, vyresnieji raudodami ir maldaudami puolė ant kelių, bet karininkas jų nepaisė, ir kulkos ėmė varpyti nepilnamečius. Jaunasis Šneideris pajuto, kaip kažkas nutvilkė žastą, ir pamatė susmunkančius vaikus. Sniegas nusidažė blyškiai raudonomis dėmėmis. Tada išvydo į jį atlekiantį didžiulį kiaušinį. Jam nespėjus susigaudyti, kad tai granata, nugriaudė kurtinamas sprogimas, ir jis pakilo į orą kaip košmare. Po kelių valandų – iš tikrųjų sekundžių – zvimbesys ausyse liovėsi, jis įstengė palankstyti pirštus. Paskui pajudino visą kūną ir, dengiamas dūmų, lėtai, atsargiai nušliaužė tolyn nuo kūnų – kai kurie iš jų dar krutėjo – krūvos į netolimus krūmus. Girdėjo laukinius šauksmus, palydimus šūvių papliūpų, kurios metodiškai naikino vis dar gyvus. Galiausiai šūviai nutilo ir buvo girdėti vien tėvų rauda.

Šie rusai žudė šaltakraujiškai, įkvėpti tokių propagandistų kaip Ilja Erenburgas:

> Vokiečių miestai neturi sielos... Visi grioviai, kapai ir tarpekliai, sklidini nekaltų žmonių lavonų, visi skuba į Berlyną... Maidaneke nužudytųjų ir dujomis nunuodytųjų batai ir vaikiškos šlepetės žygiuoja į Berlyną... Neužmiršime nieko. Žygiuodami per Pomeraniją, priešais matome

suniokotą, krauju permirkusią Baltarusijos žemę... Vokietis yra vokietis visur. Vokiečiai nubausti, bet neužtektinai. Fricai vis dar bėga, bet ne guli negyvi. Kas dabar gali mus sustabdyti?.. Oderis? Folkssturmas? Ne, per vėlu. Vokietija, sukis verpetais, dek ir kauk mirties agonijoje. Išmušė keršto valanda!

Bet kareiviai iš Mongolijos ir kitų rytinių regionų prievartaudavo, plėšdavo ir net žudydavo pirmiausia ne iš keršto, bet paklusdami pirmykščiam instinktui ir tėvų įsitikinimui, kad pergalė reiškia grobį. Pastarąsias kelias dienas tai dėjosi Landsberge – mieste netoli Fulerio kaimo. Vasario 6 d. du sovietų kareiviai, veikiau per klaidą nei tyčia, pašovė vieną merginą į pilvą ir, mokytojai Katerinai Tekstor atskubėjus jai padėti, išsigandę pabėgo. Katerina ir dar dvi pagyvenusios moterys surado kūdikių vežimėlį ir juo nugabeno merginą į ligoninę. Kai, kirtusios Vartos upę, pasiekė ligoninę, jau temo, ir dr. Bartoleitui teko kulką šalinti be nuskausminamųjų kišeninio prožektoriaus šviesoje.

Katerina ir jos dvi draugės nutarė likti ligoninėje, tikėdamosi čia surasti saugų prieglobstį nuo šiurpios rusų komandos: „*Frau, komm!*", bet blogesnės vietos pasirinkti negalėjo. Visą naktį ligoninės koridoriais, ieškodami moterų, bastėsi raudonarmiečiai. Keli įsiveržė į patalpą, kur stengėsi užmigti trys atvykėlės ir, pasišviesdami kišeniniu prožektoriumi, jas apžiūrėjo. Vienas rusas pasibjaurėjęs burbtelėjo:

– Senos, dvesia.

Ir išėjo. Bet visos medicinos seserys buvo išprievartautos, paskui susodintos į sunkvežimius ir išvežtos rytų kryptimi. Galiausiai įsilaužę į dr. Bartoleito butą, rusai surado jį negyvą ant grindų, o šalia jo rankos – pistoletą. Greta gulėjo jo žmona ir duktė.

3.

Tą pačią dieną, vasario 6-ąją, Berlyne Hitleris savo artimiems asmenims aiškino, kad Didysis trejetas ketina „sutriuškinti ir sunaikinti" Vokietiją.*

– Pasiekėme paskutinį valandos ketvirtį, – pasakė jis kažkam liūdnai. – Padėtis rimta, labai rimta. Net atrodo beviltiška.

* Hitlerio asmeniniai pokalbiai nuo 1945 m. vasario iki balandžio fiurerio reikalavimu buvo Bormano sąžiningai užrašinėjami, kad išliktų būsimosioms kartoms. 1945 m. balandžio 17 d. dokumentus, pavadintus *Bormann-Vermerke* („Bormano pastabos"), Hitleris patikėjo vienam partijos pareigūnui nurodydamas paslėpti juos saugioje vietoje. Šie aiškinimai, kurių kiekvienas puslapis buvo pasirašytas Bormano, galiausiai buvo paskelbti 1959 m. pavadinimu: *The Political Testament of Adolf Hitler, The Hitler-Bormann Documents.*

Tačiau ir toliau atkakliai tvirtino, jog vis dar yra galimybių iškovoti pergalę, jei tik tėvynės teritorija bus ginama žingsnis po žingsnio.

– Kovojant visada yra vilties, o tai, neabejotinai, turėtų neleisti mums manyti, kad viskas jau prarasta. Iki finalinio švilpuko nė vienas žaidimas nebūna pralaimėtas.

Jis prisiminė dramatišką permainą, kai Frydrichą Didįjį nuo pralaimėjimo išgelbėjo staigi carienės mirtis.

– Kaip ir didysis Frydrichas, mes irgi kovojame su koalicija, o koalicija, atminkit, nėra stabilus darinys. Ji egzistuoja tik saujelės vyrų valios dėka. Jei Čerčilis staiga pradingtų, padėtis žaibiškai pasikeistų!

Vis labiau įsikarščiuojančio Hitlerio balsas stiprėjo:

– Mes vis dar galime išplėšti pergalę finaliniame bėgime! Kad tik mums dar būtų duota laiko! Visa, ką turime daryti, tai atsisakyti pasiduoti! Vokiečių tautai tolesnį nepriklausomą gyvenimą garantuos tiesiog pergalė. Ir tai pakankamai pateisina karą, tada nebus kariauta tuščiai.

SS generolas Karlas Volfas – Himlerio „Volfutis" ir SS vadas Italijoje – atvyko į reicho kanceliariją gauti patenkinamų atsakymų į savo klausimus dėl stebuklingų ginklų ir Vokietijos ateities. Jo viršininkas, reichsfiureris, jam negalėjo jų pateikti, todėl dabar jis atėjo pas fiurerį. Kartu buvo užsienio reikalų ministras Joachimas fon Ribentropas, ir visi trys vaikštinėjo pirmyn ir atgal.

– Mano fiureri, – tarė Volfas, – jei negalite man nurodyti stebuklingųjų ginklų pasirodymo datos, mes, vokiečiai, turėtume pamėginti ieškoti kontaktų su anglais bei amerikiečiais ir siekti taikos.

Greitakalbiui Volfui informuojant, kad jis to siekdamas jau užmezgė ryšius su dviem asmenimis – artimu popiežiaus draugu, Milano kardinolu Šusteriu (Schuster) ir vienu britų Slaptosios tarnybos agentu – Hitlerio veidas liko neišskaitomas.

Volfas nutilo. Hitleris nieko neatsakė, bet pradėjo traškinti pirštus. Volfas suprato tai kaip leidimą tęsti ir pareiškė, jog atėjo metas pasirinkti vieną iš šių tarpininkų.

– Mano fiureri, – kalbėjo Volfas, – iš duomenų, kuriuos surinkau savo konkrečioje srityje, akivaizdu, kad tarp šių nenatūralių sąjungininkų [Didžiojo trejeto] yra natūralių skirtumų. Bet, prašau, neįsižeiskite, jei pasakysiu, kad ši sąjunga be mūsų veiklaus įsikišimo nesuirs.

Hitleris pakreipė galvą tarsi sutikdamas ir toliau traškino pirštus. Tada nusišypsojo parodydamas, kad dvidešimties minučių pokalbis baigtas. Volfas ir Ribentropas išėjo, susijaudinę aptarinėdami fiurerio tariamą imlumą drąsaus pasiūlymo atžvilgiu. Tiesa, jis neištarė nė žodžio ir nieko konkretaus

nenurodė, bet ir nepasakė „ne". Jiedu išsiskyrė susitarę, kad Volfas ištirs galimybes Italijoje, o Ribentropas – Švedijoje.

Už kvartalo Bormanas rašė Gerdai dar vieną laišką, šįkart pasakodamas apie Evos Braun gimtadienio pokylį, kuriame, žinoma, dalyvavo ir Hitleris:

> E. buvo linksma, bet pasiskundė, kad neturi gero šokio partnerio. Ji taip pat kritikavo įvairius žmones taip šiurkščiai, kaip jai visiškai nebūdinga.

Eva jautėsi prislėgta, nes fiureris ką tik pranešė jai, kad ji ir kitos ponios po kelių dienų turės palikti Berlyną. Toks visokių naujienų pilnas laiškas labai kirtosi su Gerdos ekstazės kupinu laišku apie nacionalsocializmo šlovę:

> ... Fiureris dovanojo mums reicho idėją, kuri paplito – ir slapta – pasaulyje. Mūsų tautos neįtikėtinos aukos, įmanomos tik todėl, kad ji, persiėmusi ta idėja bei jos pagauta, įrodo jos jėgą ir visam pasauliui liudija, kokia teisinga ir būtina yra mūsų kova.
>
> Vieną dieną mūsų svajonių reichas taps tikrove. Įdomu, ar mes, ar mūsų vaikai jo sulauks? Žinai, tam tikrais atžvilgiais tai primena man „Dievų sutemas" iš „Edos". Milžinai ir nykštukai, vilkas Fenris ir Midgardo gyvatė bei visos blogio jėgos susimokiusios prieš dievus. Didžiuma dievų jau žuvę, pabaisos šturmuoja dievų tiltą, kritusių didvyrių armijos kaunasi neregimame mūšyje, prisijungia valkirijos, dievų tvirtovė griūva ir viskas atrodo prarasta. Ir staiga iškyla nauja tvirtovė, gražesnė už visas ankstesnes, ir Balduras vėl gyvas.
>
> Tėti, mane visada stebina, kokie artimi mūsų laikams protėviai šiuose mituose ir pirmiausia „Edoje"...
>
> Mano mylimasis, esu visa ir visiškai tavo, ir mes gyvensime, kad kovotume toliau, net ir tada, jei tik vienas iš mūsų vaikų išgyventų šiame baisiame gaisre.
>
> Tavo mamytė

4.

Demokratijos piliečiams nacių filosofija atrodė nesuprantama, iškrypusi fantazija, bet ne vokiečiams, regėjusiems, kaip Hitleris jų šalį apsaugo nuo gresiančios komunistinės revoliucijos, išgelbėja iš nedarbo ir bado. Nors palyginti nedaug vokiečių priklausė partijai, niekada pasaulio istorijoje vienas žmogus nebuvo taip galutinai užhipnotizavęs tiek milijonų žmonių. Tarsi iš niekur atsiradęs Hitleris visiškai užvaldė didžiulę naciją – ne vien jėga ir teroru, bet ir idėjomis. Pasiūlė vokiečiams iškilnią vietą po saule, kokios jie jautėsi verti,

nuolatos primindamas, jog ji jiems atiteks tik sutriuškinus žydus ir jų klastingą sąmokslą valdyti pasaulį per bolševizmą.

Daugiau nei dešimtmetį į vokiečių širdis pirmiausia nepaliaujamai diegta neapykanta bolševizmui, ir būtent ta neapykanta įkvėpė Rytų fronto kareivius taip įnirtingai priešintis. Hitleris jiems vis kartojo, ką raudonieji padarys jų žmonoms ir vaikams, jų namams ir tėvynei, ir dabar, genami neapykantos, baimės ir patriotizmo, jie grūmėsi beveik neturėdami vilties. Kovėsi ne tiek mašinomis ir ginklais, kiek ryžtu, desperacija ir plika drąsa. Ir nepaisant gigantiško Raudonosios armijos antplūdžio, triuškinamo pranašumo tankais, patrankomis ir lėktuvais, Rytų frontas pradėjo stabilizuotis. Dar prieš savaitę tai atrodė neįmanoma.

Kovos dvasią rytuose įkūnijo pulkininkas Hansas Ulrichas Rudelis, vienos pikiruojančių bombonešių *Stuka* grupės vadas. Nors ir vidutinio ūgio, visiems darydavo įspūdį savo energingumu. Ne vaikščiodavo, bet tiesiog lakstydavo, ne kalbėdavo, bet berdavo žodžius aukštu balsu. Jo garbanoti šviesiai rudi plaukai, šviesiai žalsvos akys ir griežti bruožai buvo tarsi iškalti iš akmens. Be išlygų tikėjo Hitleriu, tačiau kaip niekas kitas atvirai kritikuodavo partijos narių ir karo vadų klaidas. Po beveik 2500 kovinių užduočių per šešerius metus apie jo pasiekimus sklandė legendos. Jis paskandino sovietų linijinį laivą ir pamušė apie 500 tankų.

Vasario 8 d. jo vyrai prie Oderio upės tarp Kiustrino ir Frankfurto kovojo su Žukovo priešakinių dalių, prasiveržusių pro Himlerio armijų grupę, avangardu. Himleris, tiesą sakant, mažai ką turėjo rusams sustabdyti, išskyrus Oderį, kelis padrikus sausumos dalinius ir Rudelio „štukas", atitinkamai papuoštas teutonų riterių, kovojusių su Rytais prieš šešis šimtus metų, emblema. Pikiruojantis bombonešis *Stuka*, toli gražu nebe padangių siaubas, buvo lėtas ir nerangus – lengvas taikinys, kai iškopdavo iš pikiravimo. Pats Rudelis buvo pašautas kokį dešimtį kartų, o jo kairę koją, sužeistą kulkosvaidžio kulkos, vis dar gaubė gipsas. Pastarąsias dvi savaites jo vyrai, kaip gaisrininkų komanda, be perstojo siuvo aukštyn ir žemyn upe mėgindami sustabdyti atplūstančią Raudonosios armijos tankų laviną. Sunaikindavo šimtus, bet prie krantų nenumaldomai atriedėdavo tūkstančiai kitų.

Ardėnų mūšio metu Rudelis buvo iškviestas į Vakarų fronto fiurerio būstinę, kur jo laukė ypatingas apdovanojimas.

– Jau užtektinai prisiskraidėte, – tarė Hitleris sugriebdamas jo ranką ir žvelgdamas į akis. – Jūsų gyvybę būtina išsaugoti, kad Jūsų patirtimi galėtų pasinaudoti vokiečių jaunimas.

Rudelis, kuriam nebuvo nieko blogiau, kaip likti ant žemės, tarė:

– Mano fiureri, negaliu priimti apdovanojimo, jei man nebus leista toliau skraidyti su savo grupe.

Hitleris – vis dar laikydamas Rudelio ranką ir įdėmiai žiūrėdamas į akis – kaire ranka ištiesė jam juodą, aksomu pamuštą dėžutę. Joje, papuoštas

deimantais, gulėjo ordinas, jo paties sumodeliuotas vieninteliam Rudeliui. Hitlerio rimtas veidas pamažu atsipalaidavo ir jis šypsodamasis pasakė:

– Puiku, galite toliau skraidyti.

Bet po kelių savaičių pakeitė nuomonę ir įsakė nebeleisti Rudeliui pakilti nuo žemės. Perpykęs Rudelis paskambino reichsmaršalui Geringui. Šio neradęs, pamėgino pasiekti Keitelį, bet tas dalyvavo konferencijoje. Liko vienintelė išeitis – paskambinti pačiam Hitleriui. Kai paprašė sujungti su fiureriu, įtarus balsas pasiteiravo, koks jo laipsnis.

– Grandinis, – pajuokavo Rudelis.

Išgirdo supratingą juoką ir po kelių akimirkų kalbėjosi su pulkininku Nikolausu fon Belovu (Nikolaus von Below), Hitlerio adjutantu liuftvafės klausimais. Šis pareiškė:

– Žinau, ko norite, bet prašau fiurerio neerzinti.

Rudelis nusprendė asmeniškai kreiptis į Geringą, apsistojusį savo kaimo rezidencijoje – Karinhalėje (Karinhall). Reichsmaršalas vilkėjo žvilgantį chalatą plačiomis rankovėmis, laisvai krintančiomis kaip didžiulio drugelio sparnai.*

Pasak Kropo, Geringas buvo geras šeimos vyras, ištisas valandas žaisdavęs su savo sūnėnais, bet pirmiausia su įmantria elektrinių traukinių sistema Karinhalės bunkeryje. Kropą vis dar erzina šiurpios istorijos apie tai, kad jo darbdavys buvęs narkomanas, vartodavęs kosmetiką ir per siautulingus pokylius dėvėdavęs fantastinius kostiumus. Tiesa, po Pirmojo pasaulinio karo Geringas kurį laiką buvo priklausomas nuo morfijaus. Tačiau gydėsi vienoje Švedijos ligoninėje ir pasveiko. Anot Kropo, jis niekada negrįžo prie savo ankstesnio įpročio vartoti narkotikus. Negana to, gerdavo labai nedaug, jo pagrindinė silpnybė buvo saldumynai. Geringas taip pat nevartojo kosmetikos ir negarbanojo plaukų; jo oda buvo natūraliai rausva, o ilgi plaukai savaime garbanojosi. Kropas tvirtina, jog nebūdavę nė orgijų, kitaip jis tikrai būtų pastebėjęs jų ženklų.

Taip mano ne vienas Kropas. Daugelis Berchtesgadene Geringą tebelaiko draugišku žmogumi, tačiau nuoširdžiai nemėgo Bormano. Reichsmaršalas jiems atrodė nuoširdus ir tie, kurie jam dirbo, vadindavo jį *Vati* („tėveliu").

– Prieš savaitę dėl Jūsų lankiausi pas fiurerį, – papasakojo jam Geringas. – Štai ką jis man pasakė: „Rudelio akivaizdoje nedrįstu pasakyti, kad jis

* Pasak Roberto Kropo (Robert Kropp), Geringo vyresniojo liokajaus nuo 1933 m., reichsmaršalo ekstravagantiškumas drabužių atžvilgiu reiškėsi didžiule chalatų gausa. Jis kaupė juos taip, kaip kiti žmonės renka pašto ženklus. Jie pagal jo paties sukurtus modelius buvo siuvami iš aksomo ir brokato mėlyni, žali, skaisčiai raudoni, vieną net dengė Egipto hieroglifai. Kiekvieną atitiko tokio paties modelio ir tokios pat spalvos odiniai batai. Juosmenį susijuosdavo diržu su senu vokišku durklu.

turi liautis skraidęs. Tiesiog neįstengiu to pasakyti. Bet Jūs juk esate liuftvafės vadas. Jūs galite jam nurodyti, aš – ne. Man smagu matyti Rudelį, bet nenoriu jo regėti, kol jis nesusitaikys su mano norais." Tiksliai pacitavau fiurerio žodžius ir daugiau nenoriu šio reikalo aptarinėti. Žinau visus Jūsų argumentus ir prieštaravimus!

Rudelis nieko neatsakė, bet grįžo į frontą pasiryžęs skraidyti, kaip ir anksčiau. Darė tai slapta, kol viename pranešime buvo pagirtas už vienuolikos tankų sunaikinimą per dieną ir nedelsiant iškviestas į Karinhalę. Geringas pyko.

– Fiureris žino, kad dar skraidote, – pareiškė jis. – Liepė man Jus įspėti tučtuojau liautis visam laikui. Neverskite jo imtis drausminių priemonių už neklusnumą. Be to, jis nepajėgia suprasti, kaip šitaip gali elgtis žmogus, nešiojantis aukščiausią Vokietijos apdovanojimą už drąsą. Man nebūtina pridurti savų komentarų!

Dabar, vasario 8-ąją, Rudelis vis dar skraidė, o vakare sulaukė Alberto Špėro (Albert Speer), Hitlerio gabiausio ir protingiausio ministro, ginkluotės ir karo gamybos vadovo.

– Fiureris planuoja atakuoti ginklų pramonę Urale, – pradėjo Špėras. – Jis tikisi metams sutrikdyti priešo ginklų, ypač tankų, gamybą.

Organizuoti operaciją pavesta Rudeliui.

– Bet pats neskrisite, fiureris tai kelis sykius pabrėžtinai pakartojo.

Rudelis ėmė protestuoti. Šiam darbui labiau tinka kiti, jis moka tik pikiruodamas bombarduoti. Į šias ir kitas prieštaras Špėras atsakė: „Fiureris pageidauja, kad Jūs tai darytumėte", ir pridūrė atsiųsiąs išsamesnės informacijos apie Uralo projektą. Jau atsisveikindamas Rudeliui prasitarė, kad smarkiai sugriauta Vokietijos pramonė verčia jį pesimistiškai žvelgti į ateitį, bet jis puoselėjąs viltį, kad Vakarai suvoks padėtį ir neleis, jog Europa atitektų rusams. Tada atsiduso ir tarė:

– Bet esu įsitikinęs, – fiureris yra tinkamas žmogus problemai išspręsti.

5.

Prieš kasdienę fiurerio konferenciją vasario 9-ąją generolas Heincas Guderianas, sausumos kariuomenės štabo viršininkas ir Rytų fronto vadas, pranešimus apie padėtį studijavo jausdamas visišką nusivylimą. Gynyba ne jo stiprioji pusė, lygiai kaip ir tokio lygio vadovavimas. Jis iš esmės buvo kovinių dalinių vadas, tiesus, karštakraujis, energija trykštantis kareivis, kovojo taip netausodamas jėgų ir užsidegęs, kad jo vyrai – nuo štabo karininkų iki eilinių – atsidavę sekdavo paskui jį. Po ketverių metų, praleistų Prūsijos karo akademijoje, prisijungė prie šaulių kuopos, vadovaujamos jo tėvo, ir Pirmajame

pasauliniame kare tarnavo ryšių karininku, 4-osios pėstininkų divizijos štabo karininku ir galop generalinio štabo karininku.

Karštai susidomėjo tankais. Kitaip nei britai ir prancūzai, manę, jog svarbiausios tanko savybės yra didesnė ugnies galia ir šarvai, Guderianas įrodinėjo, kad dėl jų tankai sulėtėja iki pėstininkų spartos. Tankų karybos esmė esą greitis ir manevringumas. Tik po jų eina ugnies galia ir galop šarvai. Jo nuomone, tankų divizija yra ne tiesiog tankų grupė, bet ir visiškai nepriklausomos užduoties vykdymo pajėgos, kurioms priklauso priešlėktuvinės ir prieštankinės patrankos, motorizuotieji pėstininkai ir pionieriai. Tokias divizijas galima sujungti į tankų armijas, išvien veikiančias kaip galinga jėga, gebanti žaibiškai pulti.

Tačiau Vokietijos generalinis štabas pritarė britų bei prancūzų žinovams ir Guderiano svajonės išsipildė tik tada, kai į valdžią atėjo Hitleris, susižavėjęs žaibo karo galimybėmis. Guderiano teorija buvo išbandyta Lenkijoje ir per šarvuotųjų pajėgų veržlų puolimą Belgijoje, kur, jei Hitleris jo nebūtų staiga sustabdęs, jis tikriausiai būtų laiku pasiekęs Lamanšo sąsiaurį ir užkirtęs kelią britų karių evakuacijai iš Diunkerko.

Pirmąsias didžiąsias sėkmes Rusijoje 1941 m. vasarą irgi daug nulėmė Guderiano principai, bet, artėjant žiemai, o jam meldžiant Hitlerio leidimo strimgalviais lėkti į Maskvą, fiureris įsakė apsupti ir užimti Kijevą. Tai įvykdęs, bet praradęs brangaus laiko, Guderianas paprašė atidėti Maskvos užėmimą iki pavasario. Hitleris vėl nesutiko, ir nedelsiant pajudėta Rusijos sostinės link. Ištikus katastrofai, Hitleris nušalino Guderianą nuo vadovavimo, ir tik dėl pralaimėjimo prie Stalingrado jis vėl sugrįžo iš atsargos. Nepaisant paaukštinimo OKH vadu (*Oberkommando des Heeres*), santykiai tarp generolo ir fiurerio buvo paviršutiniški ir sulig kiekviena konferencija galėjo bet kada nutrūkti – Guderiano adjutantas baronas Freitagas fon Loringhofenas net baiminosi dėl jo gyvybės.

Vykdamas iš Coseno į Berlyną už trisdešimties kilometrų į šiaurę dalyvauti vasario 9-osios fiurerio konferencijoje, Guderianas nervinosi ir pyko. Dvylika armijų grupės „Kuršas" divizijų, atkirstų Latvijos pakrantėje, neveikliai tūnojo toli šiaurėje, nes Hitleris neleido jų evakuoti jūra. Kenigsbergo apylinkėse už 200 kilometrų palei pakrantę atkirsta buvo ir armijų grupė „Šiaurė". Kaip ir jos kovos draugus šiauriau, ją irgi aprūpindavo tik oru ir jūra – ir nė viena grupė nė kiek neprisidėjo prie mūšio dėl Vokietijos. Himlerio armijų grupė „Vysla" ligi šiol egzistavo daugiausia popieriuje ir beveik nieko nesiėmė Žukovo veržimuisi į Berlyną sustabdyti. Nepaisydamas tiesioginės grėsmės sostinei, Hitleris pradėjo didelį puolimą toli pietuose – Vengrijoje. „Absurdiška", – sumurmėjo Guderianas ir pridūrė kažką apie ketinimą šiandien pat galutinai atverti kortas.

Kaip paprastai, SS sargybiniai, prieš įleisdami į fiurerio kabinetą, nuodugniai patikrino jų prigludusias uniformas. Konferencijai vos prasidėjus,

Guderianas staiga paprašė Hitlerio atidėti puolimą Vengrijoje ir vietoj jo surengti didelę kontrataką prieš Žukovo smaigalį, nusitaikiusį į Berlyną. Žukovas jau išeikvojęs atsargas, ir smūgis į jo smaigalį iš dviejų pusių galėtų jį perkirsti pusiau.

Hitleris kantriai klausėsi, kol Guderianas perėjo prie to, ko tokiai kontratakai prireiktų: iškart atitraukti divizijas iš Kuršo, Balkanų, Italijos ir Norvegijos. Atžarus neigiamas atsakymas tik paskatino Guderianą toliau įrodinėti.

– Patikėkite manimi, ne užsispyrimas verčia mane primygtinai reikalauti evakuoti Kuršą. Nematau jokio kito būdo, kaip apginti sostinę. Norėčiau Jus patikinti, kad taip elgtis mane verčia vien Vokietijos interesai!

Hitleris pakilo nuo kėdės. Jo kairė kūno pusė drebėjo.

– Kaip drįstate su manimi taip kalbėti? Netikite, kad aš kovoju dėl Vokietijos?! Mano visas gyvenimas yra viena ilga kova dėl jos!

Geringas priėjo prie Guderiano, paėmė jį už parankės ir nusivedė į gretimą patalpą, kur abu išgėrė kavos, Guderianui stengiantis susivaldyti. Bet vos grįžęs į konferencijos patalpą, jis vėl visus pritrenkė pakartojęs savo reikalavimus evakuoti Kuršo dalinius. Įtūžęs Hitleris sunkiai pakilo ir prišliurino prie Guderiano, tas pašoko nuo kėdės. Abu vyrai piktai spigino akimis vienas į kitą. Net Hitleriui pradėjus mosuoti kumščiu, Guderianas nė per centimetrą nepasitraukė. Galop generolas Volfgangas Tomalė (Wolfgang Thomale), vienas iš Guderiano štabo karininkų, pačiupęs jį už skverno, atitraukė.

Tą akimirką Hitleris atgavo savitvardą ir, visų nustebimui, tyliai sutiko leisti Guderianui surengti kontrpuolimą. Tik, žinoma, jis negalėsiantis būti tokio masto, kokio generolas pageidauja, nes dalinių iš Kuršo atitraukti neįmanoma, – ir tada išdėstė, ką turėjo galvoje: labai ribotą puolimą iš šiaurės daliniais, kuriais Himleris dabar gina Pomeraniją.

Guderianas buvo pradedąs prieštarauti, bet nusprendė, jog geriau nedidelis puolimas nei apskritai jokio. Tai bent jau apsaugos Pomeraniją ir išlaikys atvirą kelią į Rytų Prūsiją.

Nesukdamas galvos dėl tokio kontrpuolimo galimybės, Žukovas ginė savo priešakines dalis vis tolyn į Vokietiją. Jis jau suformavo placdarmą vakariniame Oderio krante tarp Kiustrino ir Frankfurto ir rengėsi pasinaudoti juo kaip tramplinu šuoliui į Berlyną.

Vasario 9-osios rytą liuftvafės štabas pranešė Rudeliui, kad rusų tankai ką tik kirto upę prie šio placdarmo. Vyriausioji vadovybė nespėjo laiku perkelti sunkiosios artilerijos ir nesulaikė magistrale į Berlyną riedančių tankų: juos sustabdyti galėjo tik „štukos". Po kelių minučių Rudelis su visais turimais pilotais atsidūrė ore ir pasuko užšalusio Oderio pusėn. Vieną eskadrilę

pasiuntė atakuoti pontoninio tilto netoli Frankfurto, o pats su prieštankine eskadrile nušvilpė vakarų kranto link.

Sniege driekėsi vikšrų vėžės. Tankai ar priešlėktuvinių patrankų vilkikai? Pro intensyvią priešlėktuvinę ugnį nusileido žemiau Lebuso (Lebus) kaimo kryptimi, kur pastebėjo tuziną ar daugiau gerai užmaskuotų tankų. Tada priešlėktuvinė ugnis kliudė jo sparnus, ir teko kuo skubiau pakilti. Apačioje išvydęs mažiausiai aštuonias priešlėktuvines baterijas suprato, jog lygioje vietoje be aukštų medžių ar pastatų, kuriais būtų galima prisidengti artinantis, pulti tankus tikriausiai būtų savižudybė. Paprastai tokiu atveju jis pasirinkdavo lengvesnį taikinį, tačiau šiandien pavojus grėsė Berlynui, todėl radijo bangomis pranešė, jog jis ir užpakalinis šaulys kapitonas Ernstas Gadermanas (Ernst Gadermann) vieni atakuosią tankus. Kiti palauks, o kai pamatys išdavikiškus priešlėktuvinių patrankų šūvius, pamėgins jas sunaikinti.

Rudelis apmetė vietovę akimis ir galop pastebėjo iš miško išropojančių T-34 grupę.

– Šįkart pasikliausiu savo laiminga žvaigžde, – tarė sau ir nuleido „štukos" nosį.

Abipus prapliupo priešlėktuvinės patrankos, bet jis nėrė žemyn. Pasiekęs 150 metrų aukštį, šiek tiek kilstelėjo nosį ir pasuko prie vieno riedančio tanko. Nenorėjo atakuoti pernelyg stačiu kampu, jei prašautų. Paleido šūvius iš abiejų patrankų, ir tankas užsiliepsnojo. Išsyk taikiklyje atsidūrė antras T-34. Iššovus į paskuigalį, aukštyn pliūptelėjo grybo pavidalo dūmų kamuolys. Per kitas kelias minutes jis sunaikino dar du tankus. Tada parskrido į bazę pasipildyti šaudmenų ir sugrįžo antram smūgiui. Pamušęs dar kelis tankus, vargais negalais suvarpytais sparnais bei fiuzeliažu parsigavo namo ir pakeitė lėktuvą.

Ketvirto išpuolio metu jau buvo sunaikinęs dvylika tankų. Liko vienintelis – didžiulis „Stalinas". Pakilo aukščiau priešlėktuvinės ugnies, versdamasis ant šono perėjo į statų, kaukiantį pikiravimą ir smarkiai vingiuodamas, kad išvengtų priešlėktuvinės ugnies, nėrė žemyn. Priartėjęs prie tanko, ištiesino „štuką" ir atidengė ugnį, po to vinguriavo, kol ištrūko iš patrankoms pasiekiamo ploto ir vėl galėjo saugiai pakilti. Pažvelgęs žemyn, pamatė rūkstantį, bet vis dar judantį „Staliną". Gyslos smilkiniuose sutvinksėjo. Rudelis žinojo, kad žaidžia pavojingai ir šansų sulig kiekviena ataka vis mažiau, tačiau vienišas tankas jį kažkaip siutino. Troško jį sunaikinti. Tada pastebėjo mirksintį vienos patrankos raudoną indikatorių – užsikirto! O antroje buvo likęs tik vienas sviedinys. Kol pasiekė 750 metrų aukštį, ginčijosi pats su savimi. Ar būtina viskuo rizikuoti dėl vieno šūvio? O gal tik to šūvio ir tereikia, kad anas tankas neriedėtų Vokietijos žeme. „Kaip melodramatiška! – tarė sau. – Jei dabar susimausi, daug daugiau tankų riedės per Vokietiją, o juk susimausi, gali lažintis."

Bet jis jau kaukdamas pikiravo. Sukinėdamasis ir raitydamasis matė patrankų žybsnius. Staigiai išlygino lėktuvą ir iššovė. „Stalinas" sprogo užsiliepsnodamas. Rudelis džiaugdamasis prašvilpė pro šalį ir spirale kilo aukštyn. Staiga pasigirdo trakštelėjimas, ir dešinę koją nutvilkė skausmas, tarsi ją būtų pervėręs iki raudonumo įkaitęs plienas. Nieko nebematė, viskas pajuodo. Gaudydamas orą stengėsi išlaikyti lėktuvo kontrolę.

– Ernstai, – aiktelėjo per vidaus ryšį savo šauliui, – mano dešinei kojai galas!

– Ne, – ramiai atsakė Gadermanas. – Jei taip būtų, nepajėgtumėte kalbėti.

Gadermanas pagal profesiją buvo gydytojas, o pagal pašaukimą – kovotojas iš prigimties. Studijuodamas mediciną, kovėsi ne vienoje dvikovoje ir taip mėgo kautynes, kad tapo užpakaliniu šauliu.

– Kairysis sparnas dega, – šaltakraujiškai informavo. – Turite nusileisti. Mus dukart kliudė priešlėktuvinė ugnis.

– Pasakyk, kur galėčiau nutupdyti lėktuvą, – paprašė Rudelis, mat vis dar nieko nematė. – Tada mane greitai ištrauk, kad nesudegčiau gyvas.

Gadermanas nurodinėjo nieko nematančiam pilotui.

– Aukštyn! – sušuko.

„Medis, o gal telefono laidai? – pagalvojo Rudelis. – O kada nukris sparnas?" Dabar kojos skausmas nustelbė viską, ir jis reagavo tik į šauksmus.

– Aukštyn! – vėl suriko Gadermanas.

Šūksnis smogė kaip šalto vandens šliūkštelėjimas į veidą.

– Koks reljefas? – pasiteiravo.

– Prastas... kalneliai.

Jis kiekvieną akimirką galėjo netekti sąmonės ir žinojo, kad privalo nusileisti. Lėktuvui pakrypus spirtelėjo kairį vairą. Deginantis skausmas pervėrė kairę koją ir jis suriko. „Bet juk kliudyta dešinioji", – stebėjosi užmiršęs, kad kairė koja dar tebėra sugipsuota.

Lėktuvas jau liepsnojo, Rudeliui švelniai kilstelėjus lėktuvo nosį, kai tūpdamas per anksti jį išlygino. Paskui šaižus trinktelėjimas, trūktelėjimas ir čerškimas lėktuvui slystant. Staiga tyla. Pajutęs palengvėjimą, Rudelis neteko sąmonės. Skausmo bangos pabudintas, vėl nusmigo. Atsigavo ant operacinio stalo tvarstymo stotyje už kelių kilometrų į vakarus nuo Oderio.

– Ar jos nebėra? – silpnu balsu paklausė.

Chirurgas, žvelgdamas į jį iš viršaus, linktelėjo galva. „Daugiau jokio slidinėjimo, nardymo, šokinėjimo su kartimi, – pagalvojo Rudelis. – Bet koks skirtumas, kai tiek daug kovos draugų sužeisti sunkiau! Ką reiškia netekti kojos, jei tai padėjo išgelbėti tėvynę?"

Chirurgas atsiprašinėjo:

– ... išskyrus kelias skiautes mėsos ir kelis pluoštus audinio, ten nieko nebebuvo likę...

Šiek tiek vėliau pasirodęs asmeninis Geringo gydytojas pranešė, jog reichsmaršalo pageidavimu Rudelis bus nugabentas į ligoninę Berlyno zoologijos sodo bunkeryje. Jis taip pat pasakė Rudeliui, kad Geringas informavo apie nelaimę Hitlerį. Džiaugdamasis, kad Vokietijos didžiausias didvyris taip lengvai išsisuko, Hitleris pasakė:

– Kai viščiukas nori būti protingesnis už vištą, kitaip būti ir negali.

Rudelis buvo Hitlerio idealus karys, o keturiasdešimt septynerių dr. Jozefas Gebelsas – jo idealus intelektualas. Dėl operacijos, atliktos septynerių metų berniukui, Gebelso kairė koja palyginti su dešine sutrumpėjo septyniais su puse centimetrų. Mokykloje jis kibo į protinius dalykus ir įkopęs į trečią dešimtį greitai paeiliui tapo mėgėju romanistu, scenaristu ir pjesių rašytoju – ir kiekvienu atveju patyrė nesėkmę. Apdovanotas įvairiais nedideliais talentais ir apkartintas nesėkmių, tapo karštu Hitlerio idėjų skelbėju. Jei tuo metu jam skersai kelio būtų pasitaikęs Hitlerio genijui prilygstantis vokiečių komunistas, Gebelsas galėjo noriai bei gabiai tarnauti ir jam, nes tada buvo iš esmės maištaujanti dvasia, o nacių filosofija jį patraukė būtent dėl revoliucingumo.

Martinas Bormanas, kaip nacis, Gebelsui uolumu nenusileido, ir abudu išties karščiausiai iš visų garbino Hitlerį. Abu troško dėl fiurerio padaryti bet ką, abu nepasitikėjo Himleriu, o tas – jais. Nepaisant šių panašumų, skirtumai buvo dar ryškesni. Bormanas buvo neaukštas ir kresnas storu imtynininko sprandu. Jo apvalus veidas ir plati nosis dar labiau pabrėžė stambumą bei teikė jam nuožmią, net gyvulišką išvaizdą. Bespalvis ir gaižus jis mėgdavo likti antrame plane. Gebelsas, liaunas, donkichotiškas, ryškus lyg aktorius, turintis didelį pasisekimą tarp moterų, laimingiausias jausdavosi prožektorių šviesoje. Išsiskyrė geru humoro jausmu ir savo žavesiu bei aštriu sąmoju galėdavo palenkti dideles auditorijas ar pavienį klausytoją. Bormanas buvo lėtas, tikslus ir nenuilstamai domėjosi smulkmenomis, Gebelsas – lakios vaizduotės, turėjo, pasak Špėro, veikiau lotyno nei vokiečio protą, padėjusį jam tapti kerinčiu oratoriumi ir propagandos meistru.

Bormaną nacionalsocializmas tikriausiai patraukė dėl Bažnyčios smerkimo, nacionalizmo ir asmeninės karjeros galimybės. Būdamas Rudolfo Heso (Rudolf Hess) padėjėjas, jis kaip ir neegzistavo, o ir dabar, vadovaudamas partijos kanceliarijai, liko Vokietijoje beveik niekam nežinomas. Tapo ištikimu Hitlerio šešėliu, visada po ranka banaliausiems ir sunkiausiems darbams atlikti – kad nedelsdamas imtųsi veiksmų, užtekdavo ir atsainios fiurerio pastabos. Vieną dieną iš Berghofo, savo vilos virš Berchtesgadeno, Hitleris pažvelgęs pro didelį langą į kaimyninį kotedžą pasakė, jog jis rėžia akį, ir statinį, mirus jo pagyvenusiems savininkams, reikėtų nugriauti. Po kelių dienų Hitleris išvydo, kad akį rėžęs pastatas pradingo. Viską raidiškai suprantantis Bormanas

liepė jį tiesiog nugriauti, o savininkus perkelti į daug dailesnį namą, kuris jiems nepatiko.

Bormanas buvo paslaptingiausias iš visų nacių vadovų. Nemėgo apdovanojimų ir viešosios garbės. Tiesą sakant, vengė bet kokio viešumo, o jo nuotraukų būta tiek nedaug, kad tik keli vokiečiai būtų įstengę jį atpažinti. Labiausiai troško būti žmogumi, be kurio Hitleris negalėtų išsiversti.

1943 m. balandį oficialiai paskirtas fiurerio sekretoriumi, Bormanas savo rankose sutelkė didžiulę galią. Būtent jis spręsdavo, su kuo Hitleriui susitikti ir kokius dokumentus perskaityti. Be to, Bormanas dalyvaudavo kone kiekviename pokalbyje.

Po pasikėsinimo liepos 20-ąją Hitleris ėmė vis labiau kliautis keliais asmenimis, kuriais galėjo visiškai pasitikėti, ir iš to nedaugelio vienintelis Bormanas gebėjo idėjas ir projektus performuluoti į aiškius, paprastus pasiūlymus.

– Bormano pasiūlymai, – kartą pasakė Hitleris, – tokie tikslūs, kad man tereikia pasakyti „taip" arba „ne". Jo padedamas, per dešimt minučių susidoroju su tokia dokumentų krūva, kuri iš kitų atimtų ne vieną valandą. Kai jam nurodau už šešių mėnesių priminti vieną ar kitą reikalą, galiu būti tikras, kad jis tai ir padarys.

Kažkam pasiskundus Bormano nuožmiais tokių užduočių vykdymo metodais, Hitleris atkirto:

– Aš žinau, kad jis žiaurus, bet tai, ko imasi, užbaigia. Galiu absoliučiai tuo pasikliauti.

Abu tokie panašūs ir skirtingi aukščiausi autoritetai energingai varžėsi dėl Hitlerio palankumo ir poveikio jam, bet jų dvikova vyko slaptai ir tyliai. Gebelsas, suvokdamas, kaip labai fiureris kliaujasi Bormanu, buvo pernelyg protingas, kad išsiduotų, o Bormanas, žinodamas Gebelsą vis dar esant artimu fiurerio draugu, vadovavosi savo instinktu viešai nekovoti.

Be propagandos ministro pareigų, dr. Gebelsui teko užduotis ginti Berlyną ir vasario pradžioje jis, kaip asmuo, atsakingas už tai, savo kabinete kreipėsi į nedidelę grupę asmenų. Dalyvavo Berlyno karinis komendantas generolas leitenantas Brunas fon Hauenšildas (Bruno von Hauenschild); miesto burmistras; policijos viršininkas; Gebelso padėjėjas valstybės sekretorius dr. Verneris Naumanas (Werner Naumann); kapitonas Karlas Hansas Hermanas (Karl Hans Hermann), Hauenšildo ryšio su Gebelsu karininkas. Pastarąsias devynias dienas jaunasis Hermanas praleido Gebelsų namuose, užimdamas ponios Gebels sūnaus iš ankstesnės santuokos miegamąjį. Prisiklausęs visokių istorijų apie Gebelso meilės nuotykius*, Hermanas nustebo pamatęs, kad

* 1938 m. Gebelsas būtų išsiskyręs su savo žmona ir vedęs čekų aktorę Lidą Barovą, jei šitai nebūtų taip žeidę Hitlerio moralinių jausmų.

Gebelsas yra supratingas, dėmesingas vyras, ir jam pasirodė, jog, nepaisant visų tų istorijų, Gebelsų santykiai artimi ir darnūs. Vieną naktį, kai visa šeima per oro antpuolį slėpėsi slėptuvėje, Hermanas pastebėjo, kai ponia Gebels paėmė savo vyro ranką ir švelniai prispaudė delną prie savo skruosto.

Per vasario susitikimą Gebelsas paskelbė atskleisiąs valstybės paslaptį ir liepė visiems susirinkusiesiems prisiekti tylėti.

– Ką tik mačiau fiurerį, – ištarė jis ir dramatiškai patylėjo. – Kad ir kas atsitiktų, jis dabar galutinai apsisprendė likti Berlyne!

Visi buvo paleisti, reikiamai paveikti būtinybės ginti sostinę, bet Gebelsas tai laikė savo pirmos didelės pergalės prieš Bormaną ženklu. Gebelsas ilgą laiką laikėsi nuomonės, kad Hitleris, jei jau taip nutiktų, turėtų žūti Berlyne dalyvaujant pagrindiniams bendradarbiams, o anot praktiškojo Bormano, Hitleris turėtų bėgti į Berchtesgadeną. Iš tiesų, jokios pergalės nebuvo. Nors Gebelsas traukė į vieną pusę, o Bormanas – į kitą, Hitleris likti Berlyne apsisprendė skatinamas savų motyvų – ir lygiai taip pat kitą dieną tą sprendimą, pasikeitus aplinkybėms, galėjo atšaukti.

Iš visų Europos valdovų Hitleris dėl ypatingos įtakos savo tautai vienintelis buvo nepamainomas. Jo akimis, tai liudijo jo stebuklingas išsigelbėjimas per bombos sprogimą, ir jis vis dar tikėjo tuo, ką 1924 m. parašė Landsbergo kalėjime:

> Tik labai retai žmonijos istorijoje gali nutikti, kad praktinis politikas ir politinis filosofas bus viena. Juo glaudesnė ta vienybė, juo didesni jo politiniai sunkumai. Toks žmogus darbuojasi ne tam, kad patenkintų kiekvieno miesčionio aiškius poreikius; jis siekia tik nedaugeliui suprantamų tikslų. Todėl jo gyvenimas draskomas tarp meilės ir neapykantos. Jo nesuprantančios dabartinės kartos protestas galynėjasi su būsimų kartų, vardan kurių jis darbuojasi, pripažinimu.

Šiuo metu jo tikslus „suprato tik nedaugelis", bet milijonai vis dar liko jam aklai ištikimi.

PENKTAS SKYRIUS

„TEISĖJAS RUZVELTAS PRITARIA"

1.

Antras plenarinis susitikimas Livadijos didžiojoje salėje prasidėjo ketvirtą valandą po pietų. Lauke spaudė gaivus penkių laipsnių šaltukas, o patalpos gale įrengtame židinyje liepsnojo malkos. Čerčilis rausvais skruostais vilkėjo pulkininko uniformą ir čiulpė savo amžiną cigarą. Haris Hopkinsas, Ruzveltui artimiausias žmogus, pirmąkart Jaltoje pasirodė viešai. Jį kamavo hemochromatozė ir per pastarąją savaitę jis neteko penkių su puse kilogramo. Sėdėjo už prezidento, nepaisant skausmo priepuolių budrus ir energingas.

Ruzveltas pradėjo susitikimą pasiūlydamas aptarti su Vokietija susijusius politinius reikalus. Didelė šios problemos dalis buvo Vokietijos padalijimas po jos pralaimėjimo, ilgai aptarinėtas Europos patariamosios komisijos, sudarytos iš SSSR, Jungtinių Valstijų ir Britanijos atstovų.* Ši komisija rekomendavo pokarinę Vokietiją padalyti į tris okupacines zonas, rytinį trečdalį paskiriant Rusijai, šiaurės vakarų – Britanijai ir pietvakarių – Amerikai. Britanija ir Rusija planui pritarė, bet Ruzveltas, nepatenkintas prasčiau prieinama pietvakarių zona, parašo dar nebuvo padėjęs.

Po pradinių prezidento pastabų Stalinas tiesiai pareiškė norįs, kad Vokietijos padalijimo klausimas būtų išspręstas iškart. Kelių konferencijos dalyvių nuostabai, būtent Čerčilis, o ne Ruzveltas pasipriešino skubiam sprendimui.

– Šiandien paklaustas: „Kaip padalytum Vokietiją?" – pasakė jis, – nebūčiau pasirengęs atsakyti.

Tam prireiktų labai kruopštaus studijavimo.

– Neturiu tvirtos nuomonės. Norėčiau, kad tas dalykas būtų ištirtas ir galbūt įformintas sutartimi su mano abiem didžiaisiais sąjungininkais.

Stalinui nenustojant primygtinai reikalauti išspręsti klausimą čia ir dabar, Čerčilis ryžtingai atkirto:

– Nemanau, jog įmanoma aptarti tikslų padalijimą. Tai bus Taikos konferencijos tema.

– Jūs abu kalbate apie tą patį dalyką, – ramiai įsikišo Ruzveltas, perskirdamas abu priešininkus kaip arbitras, ir pridūrė, jog visai nebloga mintis „padalyti Vokietiją galbūt į penkias ar septynias valstybes..."

* 1943 m. spalį amerikiečių, britų ir rusų užsienio reikalų ministrai, susirinkę Maskvoje, nutarė įsteigti Nuolatinį diplomatijos žinovų komitetą su būstine Londone problemoms po Vokietijos pralaimėjimo spręsti.

– Arba mažiau, – sumurmėjo Čerčilis: jis pageidavo padalyti į dvi. – Nematau poreikio kapituliacijos metu informuoti vokiečius, padalysime mes juos ar ne!

Haris Hopkinsas pakeverzojo raštelį ir perdavė jį Ruzveltui:

Pone Prezidente,
Siūlyčiau pasakyti, kad tai labai svarbus ir neatidėliotinas dalykas ir kad trys užsienio reikalų ministrai iki rytojaus pateiktų pasiūlymą dėl procedūros, kaip artimiausiu metu būtų galima nutarti padalijimo klausimu.

Haris

Vos Ruzveltas padėjo šį raštelį, Stetinijus įteikė dar vieną, parašytą savo dailia rašysena ir pasirašytą parašu, užsibaigiančiu optimistiniu užraitu į viršų:

Pone Prezidente,
Mes ramiai galime sutikti perduoti tai svarstyti užsienio reikalų ministrams per pirmąjį susitikimą.

Edas

– Jei šis klausimas bus aptarinėjamas visame pasaulyje, rasis šimtai padalijimo planų, – pasakė Ruzveltas. – Todėl prašau apsiriboti mumis ir pavesti trims užsienio reikalų sekretoriams rytoj pateikti planą dėl padalijimo.

– Turite galvoje planą dėl padalijimo klausimo išstudijavimo, ne planą dėl paties padalijimo? – skubiai paklausė ministras pirmininkas.

– Taip, dėl padalijimo klausimo išstudijavimo.

Čerčilis nurimo, bet Stalinas ne.

– Manau, jog Ministro Pirmininko planas nieko nesakyti vokiečiams rizikingas. Turėtume jiems apie tai pranešti iš anksto.

– Maršalo Stalino idėja, kažkiek sutampanti su manąja, – paaiškino Ruzveltas, – yra ta, jog bus lengviau jiems pasakyti, jei tai bus paminėta sąlygose.

– Bet Jūs gi nenorite jiems pasakyti, – atkirto Čerčilis. – Eizenhaueris to nenori. Tai privers vokiečius kovoti dar įnirtingiau. Neturėtume apie padalijimą paskelbti viešai.

Ruzveltas pasiteiravo Čerčilio, ar jis sutiktų papildomai įterpti žodį „padalijimas" Europos patariamosios komisijos parengtuose kapituliacijos straipsniuose.

– Taip, sutinku, – suniurnėjo Čerčilis.

– Lieka išspręsti prancūzų zonos klausimą, – tęsė Ruzveltas.

Čerčilis ir Stalinas žvilgčiojo vienas į kitą kaip du kovos gaidžiai. De Goliui primygtinai reikalaujant ir Čerčiliui entuziastingai remiant, Prancūzija neseniai buvo įsileista į Europos patariamąją komisiją, bet, Stalinui griežtai

papriešta ravus, okupacinės zonos negavo. Vakarą anksčiau Čerčilis Idenui pasakė palaikysiąs viską, kas gali išsaugoti Didžiojo trejeto vienybę, bet šiandien jis akivaizdžiai linko rizikuoti šia vienybe dėl gero reikalo – tokio, kaip zona Prancūzijai.

Dabar jis pakilo iš pažiūros ginti Prancūzijos, bet iš tikrųjų stabdyti rusų agresijos. Neabejojo, kad Hitlerio Vokietijai žlugus, jėgų balansas bus smarkiai pažeistas, ir Rusija mėgins Vakarų Europą paversti komunistine, kaip jau darė pietryčiuose. Okupacinės zonos suteikimas Prancūzijai tik sustiprintų pylimą, saugantį nuo komunizmo.

– Prancūzai nori zonos, ir aš tam pritariu. Su malonumu atiduočiau jiems dalį britų zonos.

– Manau, jog atsiradus ketvirtam nariui mūsų darbas susikomplikuotų, – atrėžė Stalinas, irgi dėdamasis nekaltu.

– Tai verčia kelti klausimą dėl Prancūzijos būsimo vaidmens Europoje, – tęsė Čerčilis. – Ir aš asmeniškai jaučiu, kad Prancūzijai turėtų tekti labai svarbus vaidmuo... Prancūzai turi ilgą Vokietijos okupacijos patirtį. Ir nebūtų švelnūs. Juk norime, kad jų galia augtų, kad padėtų laikyti Vokietiją prispaustą.

Jis reikšmingai pažvelgė į Ruzveltą ir tarė:

– Aš nežinau, kiek laiko Jungtinės Valstijos išvien su mumis dalyvaus okupacijoje.

– Dvejus metus, – iškart atsakė Ruzveltas nesuprasdamas, kaip bus sureaguota į tokį prisipažinimą.

Metju, sėdėjęs už prezidento, pamatė, kaip sužibo Stalino akys, M. Pavlovui tai išvertus. Tarsi norėdamas patikrinti, ar Pavlovas teisingai išvertė, Stalinas paprašė prezidento paaiškinti išsamiau, o tas taip ir padarė:

– Tautą ir Kongresą visomis jėgomis bendradarbiauti dėl taikos galiu įkalbėti, bet tiktai ne laikyti kariuomenę Europoje ilgą laiką. Dveji metai yra riba.

Akivaizdžiai matėsi, jog Stalinas tyliai džiūgauja. Harimanas, pažinojęs Staliną ne blogiau kaip amerikiečius, apgailestavo, kad prezidentas taip neapdairiai suteikė Stalinui tokį pranašumą.

– Tikiuosi, jog tai priklausys nuo aplinkybių, – suurzgė Čerčilis, stengdamasis nuslėpti savo nepasitenkinimą. – Kad ir kaip būtų, mums reikės prancūzų pagalbos.

– Prancūzija yra mūsų sąjungininkė, – ištarė Stalinas taip, kad vienam amerikiečiui priminė riebų katiną, praryjantį pelę. – Pasirašėme su ja sutartį. Norime, kad ji turėtų didelę armiją.

Jis galėjo sau leisti būti didžiadvasiškas. Po kelių akimirkų Ruzveltas vėl privertė Čerčilį pasibaisėti pasakydamas:

– Bet aš būčiau ne mažiau patenkintas, jei prancūzų nebūtų valdymo mašinerijoje.

Ką jis turėjo galvoje, nebuvo aišku net Hopkinsui, nes Prancūzija neseniai tapo Europos patariamosios komisijos nare. Todėl jis pradėjo rašyti dar vieną raštelį.

Stalinas pamanė, kad Ruzveltas remia jį prieš Čerčilį, ir nuoširdžiai pareiškė:

– Sutinku, prancūzai turėtų būti dideli ir stiprūs, bet neturime užmiršti, kad šiame kare Prancūzija atvėrė vartus priešui... Vokietiją kontroliuoti ir administruoti turėtų tik valstybės, tvirtai su ja kovojusios nuo pradžios, o šiuo požiūriu Prancūzija šiai grupei nepriklauso.

– Šio karo pradžioje visi turėjome sunkumų, – ironiškai pastebėjo Čerčilis. – Bet faktas toks, kad Prancūzija turi užimti savo vietą. Mums jos reikės gintis nuo Vokietijos... Amerikiečiams iškeliavus namo, man teks rimtai sukti galvą dėl ateities.

Stalinas neabejotinai žinojo, ką jis turi galvoje, ir pakartojo, jog nepritaria Prancūzijos dalyvavimui valdymo mašinerijoje. Čerčiliui toliau įrodinėjant savo, Haris Hopkinsas užbaigė rašyti ir perdavė raštelį savo vadovui:

1. Prancūzija jau dabar yra Europos patariamosios komisijos narė. Tai – vienintelė struktūra, šiuo metu svarstanti Vokietijos reikalus.
2. Pažadėkite zoną.
3. Atidėkite sprendimą dėl valdymo komisijos.

Perskaitęs raštelį, Ruzveltas pakėlė galvą ir pasakė:

– Manau, jog išleidome iš akių tai, kad prancūzai yra Europos patariamojoje komisijoje.

Hopkinsas užkirto kelią tam, kas galėjo išsirutulioti į rimtą problemą.

– Siūlau suteikti prancūzams okupacinę zoną, bet atidėti diskusiją dėl valdymo mašinerijos.

– Sutinku, – atsakė Stalinas stebėtinai tvirtai.

Stetinijus aiškiai matė, kad maršalas nenori kirstis su Ruzveltu, bet buvo pasiryžęs dėl kiekvieno dalyko ginčytis su Čerčiliu, kuris dabar pareiškė:

– Siūlau, kad trys užsienio reikalų sekretoriai apmestų, kokios valdymo komisijos reikėtų.

Idenas pasilenkė prie jo ir kažką pašnibždėjo jam į ausį.

– Jis [Idenas] sako, jog viskas parengta, ir aš atsiimu savo klausimą.

Tada atėjo eilė reparacijų problemai. Ivanui Maiskiui – savo tvarkingai pakirpta, smaila barzda, mokslininko manieromis ir laisva anglų kalba padariusiam įspūdį Stetinijui – pristačius sovietų reikalavimą išmokėti 10 mlrd. dolerių, Čerčilis tokioms didelėms išmokoms pasipriešino atkreipdamas dėmesį į apgailėtinus Pirmojo pasaulinio karo reparacijų padarinius. Jis taip pat nurodė į bado šmėklą Vokietijoje.

– Jei aštuoniasdešimt milijonų badaus, ar sakysime: „Taip jums ir reikia", o jei ne, kas apmokės jų maitinimą?

– Jiems ir taip užteks maisto, – pasakė Stalinas.

Ruzveltas, vėl imdamasis taikintojo vaidmens, užėmė vidurio poziciją.

– Neturime noro marinti žmones. Norime, kad Vokietija gyventų, bet kad jos gyvenimo lygis nepranoktų SSSR. Aš įsivaizduoju prasimaitinančią, bet ne badaujančią Vokietiją... Atkūrimo darbams reikia paimti viską, ką galime, bet ne viską apskritai. Palikime Vokietijai užtektinai pramonės ir darbo, kad ji nemirtų iš bado.

Po kelių minučių susitikimas baigėsi. Kai kurie amerikiečiai, kaip antai Bolenas, susirūpino, kad reparacijų klausimu prezidentas britų tiesiai neparėmė. Nors Ruzveltas viešai atsisakė Morgentau (Morgenthau) plano, numačiusio atimti iš Vokietijos Rūro bei Saro sritis bei paversti ją „pirmiausia žemės ūkio ir kaimiška šalimi", jo pėdsakų liko, ir Bolenas bei kiti, išmanantys Vidurio ir Rytų Europos istoriją, suvokė, jog staiga kaimiška virtusi Vokietija reikš tai, kad beveik visą regioną neabejotinai užvaldys Rusija.

Kitą dieną plenarinis susitikimas prasidėjo Ruzvelto širdžiai artimiausios temos – Jungtinių Tautų organizacijos – aptarimu.

Čerčilis pareiškė: nors taika priklauso nuo trijų didžiųjų valstybių, daugybei mažesnių pasaulio tautų būtina laiduoti galimybę laisvai išreikšti savo nuoskaudas.

– Gali pasirodyti, kad mes [trys] pretenduojame valdyti pasaulį..., kai iš tikrųjų tik trokštame pasauliui tarnauti bei apsaugoti jį nuo jo gyventojus užgriuvusių baisių siaubų atsinaujinimo. Todėl manau, kad mes, [trys] didžiosios valstybės... turėtume daryti tai, ką aš vadinu išdidžiu paklusimu pasaulio bendruomenėms.

Pastabusis Stetinijus pasižymėjo, kad Čerčilio akiniai raginiais rėmeliais vis slysdavo nuo nosies, o Stalinas, vėl perėjęs prie rusiškų cigarečių, nepaliaujamai kažką keverzojo ant popieriaus lapo.

– Tai nėra vienos ar trijų valstybių troškimo būti pasaulio šeimininkėmis klausimas, – atkirto Stalinas. – Nežinau nė vienos didelės nacijos, kuri ketintų tapti pasaulio šeimininke. Galbūt aš klystu, – pridūrė šiek tiek sarkastiškai, – ir ne viską matau. Norėčiau savo bičiulio pono Čerčilio paprašyti įvardyti, kokios valstybės galėtų trokšti valdyti pasaulį. Esu tikras, kad ponas Čerčilis ir Britanija valdyti nenori. Esu tikras, kad to netrokšta nė Jungtinės Valstijos. SSSR irgi ne. Tad lieka tik viena valstybė – Kinija!

– Aš turėjau omenyje tris čia susirinkusias didžiąsias valstybes, kolektyviai iškeliančias save taip aukštai, kad kitoms gali pasirodyti, kad jos mėgina užvaldyti pasaulį, – atsakė Čerčilis.

Stalinas paaiškino, kad problema rimtesnė.

– Kol mes trys gyvi, nė vienas iš mūsų neleis savo šalims įsitraukti į agresyvius veiksmus. Bet po dešimties metų nė vieno iš mūsų nebeliks. Ateis nauja karta, nepatyrusi karo siaubų ir užmiršusi, ką išgyvenome. Mes norėtume garantuoti taiką mažiausiai penkiasdešimčiai metų. Turiu tokią idėją. Manau, jog dabar turime sukurti tokią struktūrą, kuri labiausiai kliudytų užvaldyti pasaulį... Didžiausias pavojus ateityje yra konfliktų tarp mūsų pačių galimybė.

Prezidentas nukreipė šią minties giją iškeldamas Lenkijos problemą – jautriausią temą iš visų. Čerčilis kelis mėnesius spaudė Ruzveltą priversti Londono lenkus padaryti nuolaidų Stalinui bendradarbiavimo su Rusija labui, bet dabar būtent Čerčilis stojo ginti Lenkijos.

– Didžioji Britanija neturi materialinių interesų Lenkijos atžvilgiu, – pradėjo jis. – Jos interesas yra tik garbė, nes kardą dėl Lenkijos ištraukėme protestuodami prieš žiaurią Hitlerio agresiją. Niekada nepasitenkinsiu jokiu sprendimu, kuriuo nebus garantuojama, kad Lenkija bus laisva ir nepriklausoma valstybė.

Jis grėsmingai pažvelgė per akinių rėmelių viršų.

– Mūsų didžiausias troškimas, kuris mums rūpi ne mažiau nei mūsų gyvybė, – kad Lenkija pati būtų savo namų ir savo sielos šeimininkė.

Jis pasiūlė visiems trims dabar sudaryti jos vyriausybę.

– Laikinąją vyriausybę, kaip sakė prezidentas, laukiant laisvų rinkimų, kad visi trys galėtume ją pripažinti... Jei tai padarytume, pakiltume nuo šio stalo žengę didelį žingsnį Vidurio Europos būsimos taikos ir būsimo klestėjimo link.

Stalinui pasiūlius padaryti dešimties minučių pertrauką, pasirodė prezidento vyresnysis liokajus – viešbučio *Metropole* metrdotelis, – lydimas frakuotų padavėjų, nešančių sidabrinius padėklus su pyragu, sumuštiniais ir deginamai karšta arbata aukštose plonose stiklinėse. Rusų malonumui amerikiečiai savo stiklines taip nedrąsiai kilnojo iš rankos į ranką, kad teko atnešti sidabrinius laikiklius.

Susitikimą pratęsė aistringa Stalino kalba. Jis nurodė, kad per pastaruosius trisdešimt metų Vokietija du kartus kirto Lenkiją, kad įsiveržtų į Rusiją. Jis, žinoma, neužsiminė – o nei Ruzveltas, nei Čerčilis nebuvo tokie nemandagūs, kad primintų, – jog vokiečių žygis skersai Lenkijos 1939 metais sutapo su jų sąjungininkų, rusų, žygiu per kitą jos pusę. Bet pabrėžė, jog Kurzono liniją sugalvojo užsieniečiai, o ne rusai, ir kad jis negalįs grįžti į Maskvą su mažiau, negu siūlė Kurzonas ir Klemenso (Clemenceau).

– O dabar dėl vyriausybės, – tęsė jis. – Ministras pirmininkas sakė norįs čia sudaryti Lenkijos vyriausybę. Bijau, kad tie žodžiai jam išsprūdo netyčia. Nedalyvaujant lenkams Lenkijos vyriausybės sudaryti negalime.

– Jie visi sako, kad aš diktatorius, – pridūrė šiek tiek šypsodamasis, – bet aš pakankamai demokratiškas, kad nesudarinėčiau Lenkijos vyriausybės be lenkų.

Šios ilgos kalbos pabaigoje Ruzveltas, kuris atrodė išsekęs, pasiūlė susitikimą nutraukti, nes jau ketvirtis aštuntos. Tačiau Čerčilis pageidavo, kad paskutinis žodis būtų jo.

– Galbūt mes klystame, bet nemanau, kad Liublino vyriausybė atstovauja bent trečdaliui lenkų tautos... Netikiu, kad Liublino vyriausybė turi teisę atstovauti lenkų tautai.

Pasauliui paskelbtame komunikate buvo pranešta, jog „visiškai susitarta dėl jungtinių karinių operacijų baigiamojoje karo su nacių Vokietija stadijoje" ir kad „pradėtos aptarinėti problemos dėl tvarios taikos įsteigimo". Komunikatas skambėjo raminamai, bet dalis amerikiečių, turėję artimų reikalų su rusais, jautė didelį susirūpinimą. Pavyzdžiui, buvęs ambasadorius Rusijoje Viljamas K. Bulitas (William C. Bullit) baiminosi, kad Ruzveltas maustomas. Jis prisiminė Ruzveltą kartą jam privačiai sakius, jog jis Staliną iš sovietinio imperializmo atversiąs į demokratinį bendradarbiavimą duodamas jam viską, ko šiam reikia kovai su naciais. Pasak prezidento, Stalinui taip reikia taikos, jog jis noriai už tai atsimokės bendradarbiavimu su Vakarais. Bulitas prognozavo, kad Stalinas niekada nesilaikys susitarimų.

– Bilai, aš neginčiju Jūsų faktų, – atsakė prezidentas. – Jie tikslūs. Neginčiju, Jūsų samprotavimai logiški. Aš tiktai nujaučiu, jog Stalinas ne toks žmogus. Haris [Hopkinsas] sako, kad jis ne toks ir nenori nieko, išskyrus saugumo savo šaliai, ir aš manau: jeigu duosiu jam viską, ką galiu, ir iš jo mainais nieko neprašysiu, tai jis iš kilnumo nieko neaneksuos ir išvien su manimi darbuosis dėl demokratijos bei taikos pasaulyje.

Bulitui likus nepalenkiamam, prezidentas pasakė, jog tai jam priminė metą, kai vokiečiai pralaužė prancūzų ir anglų armijas 1918 metais. Jis maldavo Vudrovą Vilsoną (Woodrow Wilson) mesti į pralaužą amerikiečių kareivius, kitaip sąjungininkai bus sumušti.

– Vilsonas pažvelgė į mane ir pasakė: „Ruzveltai, nenoriu mūsų kariais užkišti tos skylės. Tai, ką prognozuojate, gali įvykti, bet mano nuojauta sako, kad taip neatsitiks. Aš už tai atsakingas, ne Jūs, ir kliausiuosi savo nuojauta." Tą patį sakau ir Jums, Bili. Aš už tai atsakingas, ne Jūs, ir kliausiuosi savo nuojauta.

Ruzveltas vis dar tikėjo tuo, ką pasakė Bulitui, bet atsižvelgdavo ir į savo geriausių karinių bei politinių ekspertų patarimus. Kariškiai ragino kuo tvirčiausiai įsipareigoti toliau bendradarbiauti su Raudonąja armija, vis dar svarbiu artėjančio visuotinio puolimo vakaruose veiksniu. Maršalui prieš pat Maltą susitikus su Eizenhaueriu, vyriausiasis vadas pabrėžė, kad galutinio veržimosi skersai Vokietiją sėkmė daugiausia priklausys nuo didžiojo rusų puolimo tąsos rytuose.

Džordžui Maršalui dar labiau nei tai rūpėjo karas Ramiajame vandenyne. Jis jau buvo įspėjęs Ruzveltą, kad Japonijos užkariavimas pareikalaus mažiausiai 500 tūkst. ir galbūt 1 mln. amerikiečių kareivių aukų, jei į mūšį

neįsitrauks rusai, ir prašė prezidentą Jaltoje išgauti iš Stalino tvirtą pažadą. Būdamas jautrus viešosios nuomonės interpretatorius, Ruzveltas žinojo, kad didžiuma amerikiečių piliečių entuziastingai parems tokią amerikiečių gyvybių gelbėjimo programą, ir nusprendė Maršalo patarimo paklausyti.

Pastarosiomis savaitėmis Ruzveltas valstybės departamento patarimams buvo imlesnis nei anksčiau. Tokių žmonių kaip valstybės iždo sekretorius Henris Morgentau ir kitų griežtos politikos vokiečių atžvilgiu šalininkų įtaka išblėso ir viršų jau ėmė tokių karjeros diplomatų kaip Bolenas ir Metju santūresnis protavimas. Prezidentas buvo ypač imlus Averelio Harimano pranešimams; pastarasis jį įspėjo: nors Stalinas atrodo atviras ir tiesus, dauguma žmonių klysta priimdami jo pirmus atsakymus į klausimą už gryną pinigą.

– Pateikit jam tris ar keturis klausimus, – perspėjo Harimanas, – kol išsiaiškinsite, kokia yra tikroji kaina.

Jis žinojo, kad Stalinas yra ištvermingas žmogus, gebantis nežmoniškai daug dirbti. Nors studijavo teologiją ir buvo kunigo sūnus, Stalinas išpažino komunizmą ir visomis išgalėmis stengėsi jį skleisti. Harimanas girdėjo jį be jokių emocijų sakant, jog jis sąmoningai badu numarinęs milijonus buožių vien tam, kad perimtų valstietijos kontrolę.

Harimanas taip pat pranešė, kad, priešingai paplitusiam įsitikinimui, Stalinui asmeniniai santykiai svarbūs. Jis žavisi Čerčiliu kaip užsispyrusiu kovotoju, bet pasitiki juo tik, kol vyksta karas. Kartą, kupinas mišrių jausmų, Harimanui prasitarė:

– Jis smarkus vyrukas.

Tačiau prezidentui jautė baimingą pagarbą ir atidžiai įsiklausydavo į viską, ką Ruzveltas pasakydavo, laikė Naujojo kurso programą originalia koncepcija, kurią painiojo su Markso ar Lenino teorijomis.

Būtent turėdamas visa tai galvoje, Ruzveltas kliovėsi savo nuojauta Livadijos rūmuose. Be to, jis niekada negalėjo užmiršti, kad 1944 m. birželio pradžioje vokiečių rytuose buvo keturis kartus daugiau nei vakaruose ir kad be Raudonosios armijos nebūtų buvę nė išsilaipinimo „D" dieną.

Su savo patarėjais aptaręs trečią plenarinį susitikimą, Ruzveltas tą vakarą nutarė parašyti Stalinui dėl Lenkijos, mat tapo akivaizdu, kad dėl šios problemos konferencija gali žlugti. Žinią apmetė padedamas Hario Hopkinso ir Valstybės departamento. Harimanas pristatė kopiją į Voroncovo rūmus, kur ją perskaitė Čerčilis ir Idenas. Pastarasis pagalvojo, kad „kryptis teisinga, bet dar nepakankamai griežta", ir pasiūlė kelias pataisas. Čerčilis ir Harimanas pataisoms pritarė, ir vėliau tą vakarą Ruzveltas jas įtraukė į galutinį variantą.

Brangus maršale Stalinai!
Daug svarsčiau apie mūsų šios popietės susitikimą ir norėčiau Jums visiškai atvirai išsakyti, ką galvoju.

Kai dėl Lenkijos vyriausybės, tai mane labai suneramino, kad trys didžiosios valstybės nesutaria dėl politinės sąrangos Lenkijoje. Man atrodo, jog pasauliui darome prastą įspūdį, kai Jūs pripažįstate vieną vyriausybę, o mes ir britai Londone – kitą. Esu tikras, šitai neturėtų tęstis, o jei tęsis, mūsų tautos ims manyti, jog tarp mūsų atsirado plyšys, kurio iš tikrųjų nėra...

Patikėkit manimi, namuose mūsų tautos kritiškai žvelgia į tai, ką šiuo gyvybiškai svarbiu karo tarpsniu laiko mūsų tarpusavio nesutarimu. Jos sako: jei neįstengiame būti vieningi tada, kai mūsų armijos puola priešą iš visų pusių, tai kaip surasime bendrą kalbą dar svarbesniais klausimais ateityje.

Turiu Jums tiesiai pasakyti, kad negalime pripažinti Liublino vyriausybės tokios, kokia ji yra dabar, ir pasaulis laikys mūsų darbo čia rezultatą apgailėtinu, jei išsiskirstysime atvirai ir akivaizdžiai nesutardami šiuo klausimu...

Jis pasiūlė nedelsiant pakviesti į Jaltą Bierutą bei Osobka-Moravskį (Osobka-Morawski), taip pat Mikolajčiką ir kitus Londono lenkų atstovus.

Tikiuosi, man nebūtina patikinti, kad Jungtinės Valstijos niekada niekaip nepalaikys Lenkijoje jokios laikinosios vyriausybės, priešiškos Jūsų interesams.

Nereikia nė sakyti, jog bet kuri laikinoji vyriausybė, kuri bus sudaryta čia mums pasitarus su lenkais, privalės kuo anksčiau surengti Lenkijoje laisvus rinkimus. Žinau, kad tai atitinka Jūsų troškimą matyti iš šio karo verpetų išnyrant naują, laisvą ir demokratinę Lenkiją.

Nuoširdžiai Jūsų,
Franklinas D. Ruzveltas

Tą vakarą daug žemesnio ešelono amerikiečiai leido sau nueiti į Jaltą pašokti. Liaudies šokiai netrukus ėmė varžytis su šokiais grojant džiazą. Varžytuvės baigėsi lygiosiomis. Niekas negalėjo pasakyti, kas mikliau suko partnerį aplinkui – suprakaitavę amerikiečiai ar augalotos rusų merginos.

2.

Konferencijos dalyviams prie didelio apvalaus stalo ruošiantis ketvirtam plenariniam susitikimui, Čerčilis, prisitraukęs kėdę, įsispraudė tarp Ruzvelto ir Stetinijaus.

– Dėdė Džo pritars Dumbarton Oukso (Dumbarton Oaks) nutarimams, – sušnibždėjo kimiu balsu.

Tai reiškė, kad Stalinas sutiks su Jungtinių Valstijų pasiūlymu dėl balsavimo Jungtinių Tautų saugumo taryboje. Praėjusį rudenį Dumbarton Oukso konferencijoje, kur rengtas Pasaulio organizacijos projektas, amerikiečių delegatai siūlė, jog, norint išlaikyti pasaulio taiką, penki nuolatiniai tarybos nariai (Didžioji Britanija, Jungtinės Valstijos, SSSR, Kinija ir Prancūzija) turėtų balsuoti vieningai. Amerikiečiai taip pat primygtinai reikalavo, kad visi organizacijos nariai, maži ir dideli, būtų sąžiningai išklausomi.

Susitikimas prasidėjo Ruzvelto siūlymu grįžti prie Lenkijos klausimo. Stalinas informavo, kad prezidento laiško vertimą gavo vos prieš pusantros valandos ir nuo tada nesėkmingai mėgino susisiekti telefonu su Bierutu ir Osobka-Moravskiu.

– Per tą laiką, – tęsė jis, – Molotovas parengė projektą, iš dalies atitinkantį prezidento pasiūlymą. Pasiklausysime jo, kai bus baigtas vertimas. O kol kas pakalbėkime apie Dumbarton Oukso nutarimus.

Bent kartą Ruzveltas žinojo, ką pasakys Molotovas.

– Manome, kad sprendimai, priimti Dumbarton Oukse, ir prezidento pasiūlyti pakeitimai garantuos visų tautų, mažų ir didelių, bendradarbiavimą po karo. Todėl laikome pateiktus pasiūlymus mums priimtinais.

Ruzveltas švytėjo. Bet kai Molotovas pridūrė, kad Sovietų Sąjunga bus patenkinta, jei pirminėmis Jungtinių Tautų narėmis bus priimtos trys ar bent dvi sovietinės respublikos, prezidento veidas sukrito, jis skubiai parašė: „Tai negerai" ir perdavė raštelį Stetinijui. Vis dėlto jis pagyrė sovietus už didelį žingsnį pirmyn ir pradėjo ilgai, bet mandagiai kritikuoti ką tik Molotovo pateiktą pasiūlymą. Hopkinsas nutraukė jį parašydamas:

> Pone Prezidente, manau, jog turėtumėte pamėginti perduoti šį klausimą užsienio reikalų ministrams, kol nekilo nemalonumų.
>
> Haris

Ruzveltas žvilgtelėjo į raštelį, tada konferencijai pasakė, jog svarbu negaištant įsteigti naująją Jungtinių Tautų organizaciją ir pasiūlė visą reikalą perduoti užsienio reikalų ministrams, kurie taip pat galėtų parinkti pirmo Jungtinių Tautų susirinkimo datą, galbūt kovo mėnesį.

– Prezidento pasiūlymams neprieštarauju, – pareiškė Čerčilis, – bet manau, kad užsienio reikalų sekretoriams jau pakankami užkrauta darbo.

Jis irgi galvojo, jog kovą rengti pirmą susitikimą dar per anksti; mūšis pasiekė kulminaciją, ir padėtis pasaulyje buvo pernelyg neaiški. Stetinijus pakišo raštelį Ruzveltui:

Simsonas laikosi tokio paties požiūrio.

Bet Ruzveltą labiau sudomino Hopkinso raštelis:

... Po šiomis kalbomis slypi kažkas, ko mes nežinome. Galbūt verčiau palaukime iki vakaro, kol paaiškės, ką jis galvoja.

Ruzveltas parašė: „Visa tai nesąmonė!", tada išbraukė žodį „nesąmonė" ir suraitė: „vietinė politika".

Tuo metu kurjeris įteikė Molotovui nutarimo dėl Lenkijos projektą ir užsienio reikalų komisaras pradėjo jį garsiai skaityti. Molotovui pasiekus trečią paragrafą: „Pageidautina Lenkijos laikinąją vyriausybę papildyti keliais demokratiniais vadovais iš lenkų emigrantų sluoksnių", Ruzveltas ir Čerčilis susiraukė.

– Čia man nepatinka tik vienas žodis, – atkreipė dėmesį prezidentas. – Tai „emigrantų".

Čerčilis pritarė ir paaiškino, tarsi mokydamas Staliną istorijos, kad tas žodis atsirado per Prancūzijos revoliuciją ir nusako žmogų, savo paties tautos išvarytą iš šalies.

Ruzveltas savo sunkiai išskaitoma rašysena parašė dar vieną raštelį Hopkinsui: „Na, dabar nenutils pusvalandį." Ruzveltas privačioje aplinkoje juokaudamas jau skundėsi dėl „mūsų senojo Vinstono" ilgų kalbų, kurios, jo akimis, kartais būdavo nereikšmingos ir aiškiai erzindavo Staliną.

Čerčilis dėstė norįs, kad Lenkija gautų Rytų Vokietijos teritorijos mainais į tas, kurias iš Rytų Lenkijos ketino atplėšti Sovietų Sąjunga, bet įspėjo – lenkai Rytų Vokietijos neturėtų gauti pernelyg daug.

– Netrokštu į lenkų žąsį kimšti tiek, kad ji nugaištų nepajėgdama suvirškinti vokiečių žemių, – pasakė jis perspėdamas, kad daugelį britų šokiruos priverstinis šešių milijonų vokiečių perkėlimas.

– Ten nebebus vokiečių, – gyvai atsiliepė Stalinas. – Kai mūsų kariai ateina, vokiečiai pabėga.

– Tada dar iškils problema, kaip su jais elgtis Vokietijoje, – tęsė Čerčilis. – Nudėjome šešis ar septynis milijonus ir iki karo pabaigos nudėsime dar vieną milijoną.

– Vieną ar du? – šelmiškai nutraukė Stalinas.

– Oi, aš nesiūlau jokio apribojimo, – irgi juokaudamas atkirto Čerčilis ir paklausė, ar paragrafe dėl Lenkijos laikinosios vyriausybės sudarymo Stalinas nenorėtų pridurti žodžių: „ir kai kuriuos iš Lenkijos".

Stalinas, gerai nusiteikęs, atsakė:

– Gerai, tai priimtina.

– Puiku, – užbaigė Čerčilis. – Aš pritariu prezidento pasiūlymui, kad turėtume tai atidėti iki rytojaus.

– Man tai irgi priimtina, – pasakė Stalinas.

Susitikimui pasibaigus, Lehis pareiškė nuomonę, kad šis susitikimas iš visų ligi šiol buvo daugiausia žadantis, o keli amerikiečiai pakomentavo, kaip meistriškai prezidentas suvaldydavo dažnus ginčus, kildavusius tarp kitų dviejų vadovų.

Britai nuo tokių pagyrų susilaikė ir kažkiek piktinosi Ruzvelto prisiimtu tarpininko vaidmeniu. Keli net atvirai kritikavo, laikydami tai pasibaisėtinu Rytų Europos istorijos neišmanymu. Idenas manė, kad Ruzveltas per daug stengėsi „parodyti Stalinui, jog Jungtinės Valstijos *nesideda* su Britanija prieš Rusiją", ir kad tai tik kelia „anglų ir amerikiečių santykiuose tam tikrą sumaištį, naudingą sovietams". Jo nuomone, Ruzveltas aiškiai matydavo tiesioginį tikslą, bet „jo gebėjimas regėti ilgalaikę perspektyvą nebuvo toks geras".

Vėlyvą tos pačios dienos vakarą Čerčilis Klementui Etliui (Clement Attlee), leiboristų partijos galvai ir savo kaip ministro pirmininko pavaduotojui, nusiuntė ilgą telegramą:

> Šiandien buvo daug geriau. Rusai sutiko su visais amerikiečių pasiūlymais dėl Dumbarton Oukso konstitucijos. Jie pareiškė, jog visiškai pritarti schemai juos paskatino mūsų paaiškinimai. Jie taip pat sušvelnino savo reikalavimą turėti susirinkime šešiolika narių balsų iki dviejų... Nepaisant niūrių ženklų ir negeros nuojautos, Jaltoje viskas kol kas klojasi labai gerai...

Jis taip pat užsiminė apie Ruzvelto laišką Stalinui dėl Lenkijos naujos, labiau atstovaujamos vyriausybės. Jei į naują vyriausybę būtų įtraukta aštuoni ar dešimt tokių demokratų kaip Mikolajčikas, Britanijai būtų naudinga išsyk pripažinti tokią vyriausybę:

> ... Tada galėtume pasiųsti į šalį ambasadorius bei misijas ir išsiaiškinti, ar įmanoma padėti pagrindus laisviems, sąžiningiems ir nevaržomiems rinkimams, kurie vieninteliai gali pašaukti į gyvenimą ir būtį Lenkijos vyriausybę. Tikimės, kad šioje sunkioje srityje suteiksite mums visišką laisvę veikti ir manevruoti...

Ilga žinia Etlį pradžiugino. Nors jis ir Čerčilis stovėjo skirtinguose politiniuose poliuose, Britanijos karo meto vyriausybė darbavosi kone visiškai nepolitikuodama. Slėpdamas išskirtinį talentą po bespalve kauke, Etlis priminė nereikšmingai menką valdininką. Jis žavėjosi spalvingu Čerčiliu ir gerbė jo didelius gebėjimus, net jei ir manė, kad ministras pirmininkas kartais „nuvažiuoja į šoną".

– Vinstonas, – kartą pasakė, – yra maždaug 90 procentų genijus ir 10 procentų sumautas kvailys. Jam reikia geros griežtos sekretorės, kuri jam pasakytų: „Nebūkite sumautas kvailys!"

Jis visada prisimindavo Loido Džordžo (Lloyd George) pastabą apie Čerčilį:

– Štai Vinstonas; jis turi pusę tuzino sprendimų kiekvienai problemai ir vienas iš jų teisingas, bėda ta, kad jis nežino – katras.

3.

Tą pačią dieną, vasario 7-ąją, generolas leitenantas H. D. G. Kriraras (H. D. G. Crerar), kanadiečių 1-osios armijos vadas, sukvietė karo korespondentus į savo vadavietę Tilburge, Olandijoje. Slapta pranešė jiems apie planus surengti operaciją „Tikrasis" (*Veritable*), kuri turėjo būti pirmutinis Montgomerio skverbimosi į Vokietijos širdį žingsnis.

Operacija „Tikrasis" prasidės kitą rytą iš Montgomerio šiaurinio sparno. Mūšio lauką sąlygojo dvi upės. Reinas, per Vokietiją tekėdamas į šiaurę, staigiai suka į vakarus Olandijon ir, kirtęs Neimegeną (Nijmegen), atsiduria vos per devynis su puse kilometro į šiaurę nuo Maso upės, atitekančios iš Belgijos. Kanadiečių puolimas prasidės šiame siaurame devynių su puse kilometrų ruože ir judės pietryčių kryptimi išstumdamas visus vokiečius iš tarpupio.

– Operacija gali užsitęsti, o kautynės būti sunkios ir varginančios, – pasakė Kriraras korespondentams. – Tačiau visų lygių karininkai įsitikinę, kad sėkmingai iki galo įgyvendinsime didelę užduotį, kurią atlikti mums teko garbė bei atsakomybė.

Planas teoriškai buvo paprastas ir tiesmukas, bet daug priklausė nuo orų ir ypatingo reljefo, kurį Krirarui reikėjo užkariauti. Po pietų vyras, jo parinktas vadovauti pradiniam šturmui, generolas leitenantas Brajenas Horoksas (Brian Horrocks), britų 30-ojo korpuso vadas, nuvažiavo į priešakinį stebėjimo postą netoli Neimegeno, kur per nesėkmingą oro desanto mėginimą apeiti šiaurinį Vakarų pylimo galą praėjusį rudenį žuvo tiek daug amerikiečių. Pietryčiuose jis išvydo nedidelį slėnį, kylantį kokius 45 metrus ir pradingstantį atgrasioje Reichsvaldo (Reichswald), valstybinio pušyno, tamsoje – pušys buvo susodintos taip tankiai, kad matomumas siekė vos kelis metrus. Horoksas turėjo kaktomuša atakuoti grėsmingai atrodantį Reichsvaldą. Sykiu jis puls išilgai grįsto kelio, aukščiau Reichsvaldo iš Neimegeno vedančio į pietryčius. Aštuonis kilometrus kelias ėjo žemuma, o paskui penkis kilometrus kilo į įtvirtintą Klevės miestą vokiečių pusėje – Anos Klevietės, Henriko VIII ketvirtosios žmonos, gimtąjį miestą.

Horokso pirmiausia laukė problema, kaip į miškingą zoną už Neimegeno nepastebimai sutelkti 200 tūkst. vyrų, tankų, artilerijos ir automobilių.

Per pastarąsias tris savaites, bet visada tik sutemus, 35 tūkst. transporto priemonių sugabeno karius ir atsargas į reikiamą poziciją, nors staigus atlydys ir smarkūs lietūs nuplovė ne vieną tiekimo kelią.

Apžvelgęs horizontą, Horoksas nepastebėjo jokio neįprasto vokiečių judėjimo, tačiau tai jo susirūpinimo nesumažino. Miškai ir Neimegeno pakraščiai buvo tiek prigrūsti dalinių, kad vokiečių numestas žirnis neišvengiamai būtų į ką nors pataikęs. O kas tada, jei staiga būtų surengtas didelis oro antpuolis arba vėl pradėtų lyti?

Kriraras korespondentams nepasakė, kad kai tik vokiečiai iš pietų permes rezervus operacijai „Tikrasis" sustabdyti, Montgomerio dešinysis sparnas pajudės į ištuštėjusią zoną, paliktą tų dalinių. Tai bus operacija „Granata" (*Grenade*), skirta priversti vokiečių vyriausiąją vadovybę parsiųsti rezervus atgal į pietus. Kilus sumaiščiai, Horoksas sparčiai prasismelks iki Reino.

Vadovauti operacijai „Granata" Montgomeris pasirinko generolą Viljamą Simpsoną (William Simpson), Jungtinių Valstijų 9-osios armijos vadą. „Didysis Simpas" – jį taip vadino norėdami atskirti nuo „Mažojo Simpo", kito amerikiečių karininko tokia pačia pavarde – buvo aukštas, ilgakojis, plika galva ir griežtų veido bruožų. Nors priminė žiaurų indėnų vadą, tikriausiai jokios kitos armijos štabas savo vado taip nebijojo ir juo žavėjosi. Kalbėdavo tyliai, retai prarasdavo savitvardą ir paveikdavo paprastu priekaištingu žodeliu.

Už šimto kilometrų į pietus nuo Neimegeno Simpsonas ragino savo vadus vengti dalinių susimaišymo.

– Išlaikykite mūšio lauką tvarkingą. Neleiskite pakrikti daliniams, – sakė jis pranešdamas, kad „D" diena bus po trijų dienų – vasario 10-ąją.

Tačiau kad ir kaip rūpestingai Simpsonas planavo, jo sėkmę galiausiai lems vienas generolas iš kitos armijų grupės ir upė. Iš Ardėnų tekantis į šiaurę Rūras buvo pirmutinė pakeliui prie Reino įveiktina Simpsono kliūtis, o generolas – Kurtnis Hodžesas (Courtney Hodges), kurio kariai dabar stengėsi užimti Rūro užtvankas sveikas. Jei vokiečiai didžiules užtvankas sugriautų, milijonai tonų vandens užtvindytų Rūro krantus ir bent dvi savaites Simpsonas negalėtų patekti į kitą krantą arba, dar blogiau, atkirstų jau persikėlusius dalinius.

Todėl operacijos „Tikrasis" baigtis priklausė nuo vandens – nuo užtvankų už šimto penkiasdešimties kilometrų į pietus ir nuo lietaus. Temstant dangus vis dar buvo giedras, ir Neimegeno apylinkes apgaubė tyla. Devintą valandą Horoksas išgirdo duslų lėktuvų gausmą – 769 britų sunkieji bombonešiai traukė į Klevę ir Gochą abipus Reichsvaldo.

Vasario 8-ąją prieš pat aušt ant jis užkopė ant nedidelės sulig pusės medžio aukščio platformos, – į savo vadavietę – ir stebėjo per visą jo frontą nutįsusią ugnies užuolaidą, sukeltą iš 1000 sunkiųjų pabūklų paleistų sviedinių. Aušo šaltas bei pilkas rytas, ir Horokso pasipiktinimui pradėjo lyti. Bet jis vis

dar galėjo apžvelgti didžiąją mūšio lauko dalį. Net ir prie karo pripratusiam žmogui vaizdas kėlė pagarbią baimę. Tada kanonada staigiai liovėsi, ir per purvą pirmyn riaumodami pajudėjo tankai ir „kengūros" – tankai su nuimtais bokštais pėstininkams gabenti.

09.20 val. vokiečių fronto linijas užgriuvo užtveriamoji ugnis, kuri vis stiprėjo ir visą savo galią pasiekė po keturiasdešimties minučių. „H" valandą užtveriamoji ugnis ėmė kas keturias minutes slinkti po 100 metrų į priekį, o į slėnį pajudėjusius keturių divizijų šturmo batalionus apklojo baltų dūmų priedanga. Priešas pro juos nieko nematė, tačiau Horoksui dūmai nekliudė ir jis atidžiai stebėjo, kaip išsibarsčiusios vyrų ir tankų grupės, sutikdamos menką pasipriešinimą, artinosi prie miško. Tačiau po valandos tankų greitis sulėtėjo, paskui, regis, jie apskritai sustojo. Tankai įstrigo purve.

Purvas toli gražu nebuvo didžiausia operacijos „Tikrasis" bėda. Pietuose Rūro užtvankų šturmas, vykdomas Hodžeso 78-osios pėstininkų divizijos, irgi geso. Hodžesas telefonu susisiekė su 5-ojo korpuso vadu generolu majoru Klarensu Hiubneriu (Clarence Huebner) ir pareiškė nepasitenkinimą 78-osios divizijos veržimusi į priekį. Ataką rėmė 780 sunkiųjų pabūklų, ir Hodžesas nepajėgė suprasti, kodėl tiek daug artilerijos negali praskinti kelio tiesiai prie užtvankų.

– Man jų reikia jau rytoj, – pasakė jis.

Hiubneris žinojo, kad 78-ajai divizijai pristigo garo ir reikia mesti į mūšį šviežesnį dalinį.

– Turėsiu panaudoti 9-ąją diviziją, – informavo jis Hodžesą.

– Noriu turėti tas užtvankas rytoj rytą, – pakartojo Hodžesas. – Kaip tai padaryti, Jūsų reikalas.

Hiubneris pasisuko į ką tik įžengusį majorą generolą Lui Kreigą (Louis Craig), 9-osios divizijos vadą, ir paklausė, kada jis galįs pajudėti.

– Netrukus, – atsakė tas.

4.

Jungtinių Amerikos štabų viršininkams daug labiau rūpėjo karas Ramiajame vandenyne. Jie sėdėjo už stalo priešais sovietų štabų vadovus Jusupovo rūmuose, kur buvo įsikūręs Stalinas, mėgindami išgvildenti problemas Tolimuosiuose Rytuose ir pirmiausia tai, kokius žingsnius rusai turėtų žengti paskelbę karą Japonijai.

Šiam susitikimui tebevykstant, Ruzveltas ir Stalinas, dalyvaujant Molotovui, Harimanui ir abiem vertėjams – Pavlovui ir Bolenui, tą pačią temą

svarstė aukštesniu lygmeniu. Ruzveltas pirmenybę teikė intensyviam bombardavimui, tai privers japonus kapituliuoti ir bus išvengta įsiveržimo į salas. Į tai Stalinas atsakė:

– Norėčiau aptarti politines sąlygas, kuriomis SSSR stotų į karą su Japonija.

Tos sąlygos – paaiškino jis – jau išvardytos per pokalbį su Harimanu.

Ruzveltas manė, jog dėl to, kad rusai kaip atlygį gautų pietinę Sachalino salos pusę bei Kurilų salas, sunkumų nebus. O dėl neužšąlančio uosto Tolimuosiuose Rytuose perdavimo sovietams, ką Stalinas pasakytų apie Daireno uosto išnuomojimą iš kinų arba jo pavertimą laisvuoju uostu? Stalinas patylėjo, suvokdamas savo gerą derybinę poziciją, ir paprašė ko kita – naudojimosi Mandžiūrijos geležinkeliais. Ruzveltui tai pasirodė protinga ir jis pasiūlė išnuomoti juos atiduodant jų valdymą rusams arba jungtinei rusų ir kinų komisijai. Staliną tai patenkino.

– Jei šios sąlygos nebus išpildytos, – pareiškė jis reikšmingai, – man ir Molotovui bus sunku paaiškinti rusų liaudžiai, kodėl Rusija pradeda karą su Japonija.

– Dar neturėjau progos pasikalbėti su maršalu Čiang Kai-ši, – atsakė Ruzveltas. – Vienas iš sunkumų kalbantis su kinais yra tai, jog bet kas, kas jiems pasakoma, per dvidešimt keturias valandas ištrimituojama visam pasauliui.

Stalinas pripažino, jog su kinais dar nebūtina kalbėti, paskui maloniai pridūrė:

– Dėl neužšąlančio uosto sunkumų nesudarysime. NepriešTarausiu internacionalizuotam laisvajam uostui.

Prakalbus apie globojamąsias teritorijas Tolimuosiuose Rytuose, Ruzveltas sutiko, kad Korėjos problema gana kebli. Neoficialiu tonu jis pridūrė, jog asmeniškai manąs, kad britų nebūtina kviesti prisijungti prie tos šalies globos, bet jie pasipiktins, jei nebus pakviesti.

– Jie, be abejo, jausis įžeisti.

Stalinas irgi tapo toks neoficialus, kad net nusišypsojo ir tarė:

– Tiesą sakant, ministras pirmininkas mus gal net nudėtų.

Norėdamas įsiteikti Ruzveltui, kuris taip pat troško įsiteikti jam, Stalinas, visų nuostabai, pareiškė:

– Manau, jog britus reikėtų pakviesti.

Dabar jau buvo beveik ketvirta valanda, penktojo plenarinio susitikimo metas, ir jie pajudėjo į didžiąją pokylių patalpą. Susirinkę kiti konferencijos dalyviai šnekučiavosi nedidelėmis grupelėmis. Aldžeris Hisas su Idenu aptarinėjo ginčytiną balsavimo procedūrą Jungtinėse Tautose. Tą rytą Idenas užsienio reikalų ministrams padėjo parengti pranešimo šiuo klausimu projektą, ir Hisas klausinėjo, ar negalėtų užmesti į tai akį iki plenarinio susitikimo pradžios. Idenas svyravo, bet galop pranešimą padavė. Svyravimo priežastis Hisui paaiškėjo, kai jis, vis labiau stebėdamasis, perskaitė, kad Jungtinės Valstijos

dabar rėmė Stalino reikalavimą turėti papildomų balsų. Hisas sušuko, jog tai klaida, Jungtinės Valstijos nieko panašaus nepatvirtino.

– Jūs nežinote, kas įvyko, – tyliai pasakė Idenas ir atsisėdo prie stalo Hisui neatskleidęs, kad Ruzveltas privačiai tai patvirtino.

Penktąjį plenarinį susitikimą pradėjo Idenas pareikšdamas, jog amerikiečių kvietimas pirmą Jungtinių Tautų susirinkimą surengti balandžio 25 d. Jungtinėse Valstijose yra priimamas. Po ilgos diskusijos, kas turėtų dalyvauti, Molotovas pakeitė temą pasiūlydamas:

– Manome, būtų naudinga aptarti Lenkijos klausimą tariant, jog reikėtų išplėsti dabartinę vyriausybę. Negalime ignoruoti fakto, kad dabartinė vyriausybė Varšuvoje jau egzistuoja. Ji dabar vadovauja lenkų tautai ir turi didelį autoritetą.

Čerčilis atkišo smakrą.

– Tai esminis konferencijos klausimas, – pasakė.

Visas pasaulis laukiąs sprendimo. Jei jie išvyksią iš Jaltos vis dar pripažindami skirtingas Lenkijos vyriausybes, bus akivaizdu, kad „tarp jų" tebėra „fundamentalūs skirtumai".

– Padariniai bus itin apgailėtini ir mūsų susitikimą paženklins nesėkmės antspaudu.

Be to, anot jo turimos informacijos, Liublino vyriausybės anaiptol neremia didžiuma lenkų, ir jei Didysis trejetas paliks Londono lenkus likimo valiai visiškai paremdamas tuos, kurie yra Liubline, 150 tūkst. lenkų, kovojančių sąjungininkų gretose, laikys tai išdavyste.

– Jo Didenybės vyriausybė parlamente bus apkaltinta visiškai užmiršusi Lenkijos reikalą, – įspėjo jis ir pasiūlė surengti „laisvus ir visiškai nevaržomus visuotinius rinkimus". – Tai padarius, Jo Didenybės vyriausybė pasveikins atsiradusią naują vyriausybę neatsižvelgdama į lenkų vyriausybę Londone. Daugiausia nerimo mums kelia būtent tarpsnis iki rinkimų.

Stalinas atkirto, kad Liublino vyriausybė – jo pavadinta Varšuvos vyriausybe – iš tikrųjų yra labai populiari.

– Tai žmonės, kurie nepaliko Lenkijos. Atėjo iš pogrindžio.

Istorijos tėkmėje lenkai, pasak jo, rusų nekęsdavo, bet, Raudonajai armijai išlaisvinus jų šalį, jų nuostata smarkiai pakito.

– Dabar Rusijos atžvilgiu vyrauja gera valia. Juk visiškai natūralu, lenkų tauta patenkinta matydama iš jų šalies sprunkančius vokiečius ir jaučiasi išlaisvinta. Man susidarė įspūdis, jog lenkai tai laiko didžia istorine švente. Gyventojai nustebę, net pritrenkti, kad Londono vyriausybės žmonės šiame išlaisvinime nedalyvauja. Jie regi ten laikinosios vyriausybės narius, bet kur yra Londono lenkai?

Jis pripažino, jog, žinoma, geriau turėti laisvais rinkimais grįstą vyriausybę, bet karas neleido jų surengti, todėl pirmiausia spręstinas laikinosios vyriausybės klausimas.

– Panašiai yra su de Goliu, kuris irgi neišrinktas, – nurodė jis suktai. – Katras populiaresnis – de Golis ar Bierutas? Nusprendėme turėti bendrų reikalų su de Goliu ir sudarinėti su juo sutartis. Kodėl negalime turėti reikalų su išplėsta Lenkijos laikinąja vyriausybe? Neturėtume iš Lenkijos reikalauti daugiau nei iš Prancūzijos...

– Kada būtų galima surengti rinkimus? – pasiteiravo Ruzveltas.

– Maždaug po mėnesio, nebent fronte ištiktų katastrofa ir vokiečiai mus sumuštų, – atsakė Stalinas vėl neišmoningai pajuokaudamas ir nusišypsodamas. – Nemanau, jog tai nutiks.

Tai padarė įspūdį net Čerčiliui – ar bent taip atrodė.

– Laisvi rinkimai, žinoma, nuramins bent britų vyriausybę.

– Atidėkime mūsų pokalbius apie tai iki rytojaus, – pasiūlė Ruzveltas.

Jis aiškiai buvo patenkintas sutarimu ir paprašė šį klausimą patikėti trims užsienio reikalų ministrams.

– Kiti du balsuodami mane nugalės, – pajuokavo Molotovas nusišypsodamas, kas buvo itin reta.

Stalinas, ir toliau gerai nusiteikęs, pasiteiravo, kodėl jie dar neaptarė Jugoslavijos. O kaip dėl Graikijos?

– Nesirengiu kritikuoti, bet norėčiau žinoti, kas vyksta, – pasakė jis gudriai pažvelgdamas į Čerčilį, nes abu be žodžių suprato, kad Graikija yra britų įtakos zonoje.

Čerčilis pareiškė galįs valandų valandas kalbėti apie Graikiją.

– O dėl Jugoslavijos, tai karalius buvo įtikintas, net priverstas sutikti dėl regentystės.

Jugoslavijos vyriausybės tremtyje vadovas visiškai netrukus išvyksiąs iš Londono padėti suformuoti Belgrade koalicinę vyriausybę su Titu.

– Tikiuosi, taiką padės pasiekti amnestija, bet tarp jų tvyro tokia neapykanta, kad Jugoslavijoje jie niekaip negali vienas nuo kito atitraukti rankų.

Tai Staliną vėl privertė nusišypsoti.

– Jie nepratę diskutuoti. Užuot tai darę, pjausto vienas kitam gerkles.

Dėl Graikijos jis negrabiai koketuodamas pridūrė:

– Aš tik norėjau žinoti, kad būčiau informuotas. Mes neketiname ten kaip nors kištis.

Toks pat linksmumas vyravo ir per oficialią vakarienę Jusupovo rūmuose, kur keltas tostas po tosto. Stalinas paskelbė, kad tokie žmonės kaip Čerčilis gimsta kartą per šimtą metų. Atsilygindamas ministras pirmininkas išgyrė Staliną kaip didį vadovą galingos šalies, atlaikiusios visą vokiečių karo mašinos smūgį, perlaužusios jai nugarkaulį ir išvariusios tironus iš savo žemės.

Paskui Stalinas šilčiau nei reikalavo politiniai sumetimai pasiūlė išgerti už Ruzveltą. Čerčilio ir jo paties priimti sprendimai buvę palyginti paprasti, o Ruzveltas prie kovos su nacizmu prisijungė jo šaliai nejaučiant rimtos įsiveržimo grėsmės ir tapo „įrankių, leidusių pasaulį mobilizuoti prieš Hitlerį, pagrindiniu kaldintoju". Padėtį, pasak jo, išgelbėjo Ruzvelto lendlyzo projektas. Vakarui įsibėgėjus, Stalinas pradėjo juokaudamas kabinėtis prie Pavelo Gusevo, vieno iš savo diplomatų, kad šis niekada nesišypso. Stetinijui pasirodė, jog Stalino kabinėjimasis virsdavo kone pajuoka.

Admirolo Lehio kulkšnis apspitę uodai erzino ne mažiau už begalinius tostus. Kad neįkauštų, savo gėrimus jis praskiesdavo vandeniu, bet visas pobūvis, jo nuomone, buvo tuščias laiko švaistymas. Kodėl jie negalėtų vykti namo ir pailsėti prieš kitos dienos darbą?

Čerčilis vėl atsistojo ir išdrožė dar vieną iškalbingą tostą, šįkart tokį optimistinį, kad net nustebino Stetinijų, atmenantį Ministro Pirmininko slogią nuotaiką Maltoje. Čerčilis pasakė, kad jie dabar esą ant kalvos keteros ir prieš juos atsivėręs platus kraštovaizdis.

– Dedu viltis į iškilųjį Jungtinių Valstijų prezidentą ir į maršalą Staliną, kovotojus už taiką, kurie, sutriuškinę priešą, vadovaus mums kovoje su skurdu, sumaištimi, chaosu ir priespauda. Dedu į tai savo viltis, o dėl Anglijos, tai mes stengsimės nuo jų neatsilikti. Ir toliau lygiai taip tvirtai remsime Jūsų pastangas. Maršalas kalbėjo apie ateitį. Tai – svarbiausias dalykas. Kitaip kraujo vandenynai bus buvę beprasmiai ir papiktinantys. Siūlau išgerti už šviesią pergalingos taikos perspektyvą.

Po kelių minučių buvo pasiūlytas keturiasdešimt penktas ir paskutinis tostas. „Pats metas", – pagalvojo nusikamavęs, vandens prisisiurbęs Lehis.

Sąjungininkų Bendrasis štabas kitą rytą vienuoliktą valandą susitiko aptarti savo baigiamojo pranešimo kariniais klausimais. Buvo sutarta planavimo sumetimais anksčiausia Vokietijos pralaimėjimo data nustatyti 1945 m. liepos 1-ąją, vėliausia – 1945 m. gruodžio 31-ąją, o Japonijos – aštuoniolika mėnesių po Vokietijos pralaimėjimo.

Vidurdienį prie jų prisijungė Čerčilis, o po penkiolikos minučių atvyko Ruzveltas, užgaišęs dėl sinusito gydymo procedūrų. Kadangi kariškiai jau buvo galutinai susitarę, Vakarų vadovams nereikėjo spręsti jokių problemų, todėl posėdis virto daugiausia maloniu Ministro Pirmininko ir Prezidento pašnekesiu. Beveik po pusvalandžio Ruzveltas pasisuko į Čerčilį ir, šelmiškai šypsodamasis, pasakė:

– Konferencija, Vinstonai, bus buvusi puiki, jei negrįšite į Paryžių ir neišrėšite dar vienos kalbos pranešdamas prancūzams, jog britai ketina aprūpinti amerikiečių ginkluote dvidešimt penkias prancūzų divizijas.

Nusijuokęs Čerčilis paneigė taip kada nors pasielgęs, bet Ruzveltas pareiškė turįs „krūvą popierių", įrodančių, jog Čerčilis tikrai taip kalbėjo po Kvebeko susitikimo.

– Kad ir pasakiau Paryžiuje, tikriausiai prancūziškai, – atrėmė Čerčilis. – O kai kalbu prancūziškai, niekada nežinau, ką sakau, taigi nekreipkite į tai dėmesio.

Prieš pat šeštąjį susitikimą tą popietę Didysis trejetas ir jo pagrindiniai patarėjai susirinko Livadijos kieme nusifotografuoti. Grįžus į pokylių salę, Stetinijus pradėjo garsiai skaityti užsienio reikalų ministrų tą rytą parengtą planą dėl globojamųjų teritorijų Jungtinėse Tautose. Jam net neįpusėjus, Čerčilis piktai riktelėjo, kad iki šiol nėra pritaręs nė vienam pranešimo žodžiui.

– Su manimi niekas nesitarė ir aš iki šiol nieko apie tai nesu girdėjęs! – sušuko jis taip susinervinęs, kad net akiniai nusmuko iki nosies galo. – Jokiomis aplinkybėmis nesutiksiu, kad keturiasdešimt ar penkiasdešimt šalių savo grabaliojančiais pirštais draskytų britų imperijos egzistenciją! Kol aš ministras pirmininkas, neatiduosiu nė gabalėlio britų paveldo!

Pagaliau Čerčilis nusiramino tiek, kad leistų Stetinijui perskaityti pranešimą iki galo, bet vis dar niršo ir tą akimirką, kai grįžta prie Molotovo pasiūlymo dėl Lenkijos vyriausybės, savo krėsle vėl sujudėjo, tarsi ruošdamasis dar vienam mūšiui. Imdamasis tarpininko vaidmens, Ruzveltas pareiškė manąs, kad jie netoli susitarimo dėl Lenkijos ir kad likę „tik parengti projektą". Kita vertus, jam svarbu septyniems milijonams lenkų Amerikoje parodyti, jog Jungtinės Valstijos prisidės prie to, kad rinkimai Lenkijoje būtų laisvi. Čerčilis burbtelėjo, jog ir jis panašiai turėsiąs atsiskaityti Bendruomenių rūmams, ir suirzęs pridūrė:

– Patys lenkai man mažai rūpi.

Stalinas skubiai pasinaudojo šia neapdairia pastaba, vaidindamas teisuolį:

– Tarp lenkų yra labai gerų žmonių.

Ir ėmė girti jų mokslininkus, karius ir muzikus. Net pasakė, kad ir Londono, ir Liublino vyriausybėje yra „nefašistų ir antifašistų". Čerčilis tučtuojau ėmė kritikuoti tokias sąvokas ir įsileido su Stalinu į semantinį ginčą, kol pastarasis galop nurodė, kad lygiai tokia pati terminologija vartojama Deklaracijoje dėl išlaisvintosios Europos.

Amerikiečiai iškart pastatė ausis. Deklaracija buvo Ruzvelto idėja ir jo prašymu parengta Valstybės departamento. Joje reikalauta garantuoti „visoms tautoms teisę pačioms pasirinkti valdymo formą, kurios sąlygomis norėtų gyventi". Dabar, kai patraukė visų dėmesį, Stalinas beveik ekspromtu ištarė:

– Apskritai aš jai pritariu.

Ruzveltas apsidžiaugė. Jei Stalinas pasirašys šią Deklaraciją, bus galima kalbėti apie pasaulio taikos ir visuotinių žmogaus teisių deklaracijas.

– Tai pirmas Deklaracijos pritaikymo pavyzdys, – entuziastingai pareiškė jis. – Joje sakoma: „savo pačių pasirinkimu sukurti demokratines institucijas".

Ir vis labiau jaudindamasis, pradėjo cituoti Deklaracijos trečią straipsnį: „... suformuoti laikinus valdymo organus, plačiai atstovaujančius visiems demokratiniams gyventojų sluoksniams ir įsipareigojusius kuo greičiau laisvais rinkimais įsteigti vyriausybę, atitinkančią tautos valią."

– Mes pritariame trečiajam straipsniui, – tarė Stalinas.

Ruzveltas šiltai pažvelgė į jį.

– Pageidauju, kad tokie rinkimai be jokių klausimų pirmi būtų surengti Lenkijoje. Čia kaip su Cezario žmona. Jos nepažinojau, bet, sako, kad ji buvo nekalta.

Užkrėstas Ruzvelto nuotaikos, Stalinas atkirto lygiai taip pat lengvabūdiškai.

– Taip apie ją kalbama, bet iš tiesų ji nebuvo be nuodėmių.

Atrodė, kad du draugai traukia tą pačią giesmę. Trečiasis vyras, Čerčilis, liko nuošalėje ir tai parodė.

– Aš neatmetu Prezidento pasiūlytos Deklaracijos, – pasakė jis niūrokai, – kol aiškiai suvokiama, kad Atlanto chartija britų imperijai netaikytina.

Bet po akimirkos jis vėl atsidūrė dėmesio centre ir atgavo gerą nuotaiką dramatiškai pareikšdamas:

– Norėčiau pranešti, kad britų daliniai vakar auštant pradėjo puolimą Neimegeno apylinkėse. Jie įveikė tris tūkstančius metrų ir dabar jau pasiekė Zygfrydo liniją... Rytoj pajudės antra banga ir prisijungs amerikiečių 9-oji armija. Puolimas bus nenutrūkstamai tęsiamas.

5.

Operacija „Tikrasis" susidūrė su daugiau sunkumų, nei numatė pesimistiškiausi jos vadai. Nepaliaujamų liūčių pelkėmis paverstais laukais daliniai stūmėsi lėtai: tankai klimpo purvyne virtusiuose keliuose, o pagrindiniam keliui Neimegenas–Klevė atsidūrus po vandeniu susidarė milžiniška transporto spūstis.

Pietuose Simpsonui ramybės nedavė vanduo. Rūro upė tvino, ir nors inžinieriai tikino, jog dėl nuotėkio, o ne dėl pralaužos Rūro užtvankose, visi, išskyrus vieną iš jo korpusų vadų, ragino operaciją „Granata" atidėti. Simpsonas pasakė, jog apsispręs iki ketvirtos valandos. Problema buvo rimta: lėtai pradėtos operacijos „Tikrasis" sėkmė daugiausia priklausė nuo jo puolimo kitą rytą. Bet ką daryti, jei, šturmo dalinius pasiuntus į kitą krantą, Rūras už jų nugarų ištvins? Prieš pat ketvirtą jis sužinojo, kad upėje vandens lygis, nors ir lėtai, vis dar kyla. Dėl nuotėkio ar dėl vandens iš užtvankų? Gal apgalvotai

surizikuoti? Jo karjerai būtų galas, jei jis atšauktų puolimą, o Rūras neišeitų iš krantų. Taip jis ir sėdėjo vienas kankindamasis ir svyruodamas. Lygiai ketvirtą kažkoks jausmas pakuždėjo: „Atidėk puolimą." Taip ir padarė.

Kreigo 9-oji divizija užtvankų dar nepasiekė. Lėtai traukęsi vokiečiai vertė brangiai mokėti už kiekvieną metrą. Tiktai devintą valandą – praslinkus kelioms valandoms nuo tada, kai Simpsonas priėmė sprendimą, – 309-ojo pulko 1-asis batalionas apgraibomis plumpindamas tamsoje pasiekė didžiausią iš užtvankų, laikančią kone 100 mln. kubinių metrų vandens. Batalionas pasidalijo, viena dalis pasuko į užtvankos keterą, kita ėmė leistis prie žemesnio lygio ir jėgainės.

Vidurnaktį inžinierių komanda, apšaudoma priešo, užtvankos viršumi nuskubėjo prie apžiūros tunelio. Išvydę, kad užtvankos slenkstis susprogdintas ir kelias užkirstas, stačiu užtvankos fasadu nusileido 60 metrų, kad patektų į apatinį išėjimą iš tunelio. Pastangos buvo bergždžios. Vokiečiai jau sugadino mašinas jėgainėje ir susprogdino šliuzus. Į upę pliaupiančio nenutrūkstamo vandens srauto pakako, kad visas Rūro slėnis artimiausias dvi savaites būtų užtvindytas.

Keista, bet žmonės, taip rūpestingai suplanavę, kad operacija „Tikrasis" priklausytų nuo operacijos „Granata", nesuprato, jog tai, kas nutiko, ir turėjo nutikti. Ir nesvarbu, kad Kreigo vyrai neatkako auštant – kas nebuvo įmanoma, – vokiečiai tada tiesiog būtų padarę tą patį temstant. 200 tūkst. kanadiečių, anglų, velsiečių ir škotų dabar murdėsi viename iš sunkiausių ir labiausiai varginamų karo mūšių. Atsakomybe turėjo dalytis daugelis, bet pirmiausia tie, kurie buvo pačiame viršuje, – Eizenhaueris ir Montgomeris, Maršalas ir Brukas.

Kitą dieną, vasario 10-ąją, Horokso vyrai toliau lėtai, narsiai stūmėsi per vandenį ir klampynę, įveikdami įnirtingą vokiečių pasipriešinimą. Spaudimą Horoksui turėjo sumažinti operacija „Granata", bet, kaip žinoma, Simpsonas nepuolė, o į šiaurę kaip pastiprinimas atsiųsti vokiečiai ten ir pasiliko, dar labiau apsunkindami operacijoje „Tikrasis" dalyvaujančių vyrų gyvenimą.

Šiuo metu didžiuma Neimegeno–Klevės kelio jau buvo po vandeniu ir prioritetinį transportą į priekį teko kelti keturiais keltais. Be to, dėl vandens iš Rūro užtvankų antplūdžio upė ne tik išėjo iš krantų, bet ir išsiliejo į Masą, todėl po kelių valandų Horokso lauks dar viena bėda: žemuma žemiau Reichsvaldo bus irgi apsemta.

Sąjungininkų armijas, tą dieną dariusias didžiausią pažangą, sustabdė ne priešas, bet įsakymas. Bredlis paskambino Patonui ir paklausė, kada jis galįs

pereiti į gynybą. Patonas įsikarščiavęs atkirto, kad jis, amžiumi vyriausias ir daugiausia kovinės patirties visoje kariuomenėje turintis vadas, atsistatydinsiąs, jei bus priverstas pereiti į gynybą. Bredlio argumentai tiktai paskatino Patoną įgelti, jog būtų gera mintis pasiūlyti kai kam iš 12-osios armijų grupės nedelsiant atkakti į frontą. Patono akimis, Bredlio bėda ta, kad jis Eizenhauerio akivaizdoje neišgali atstovėti savo nuomonės ir tvirtai ginti savo įsitikinimų.

Netrukus Bredlis vėl paskambino. Šįkart tai, ką pasakė, Patonui sukėlė keistą pasitenkinimą. Bredlis pranešė, jog Mončio „tariamasis puolimas" buvęs didžiausia iki šiol Eizenhauerio klaida; Bredlis spėjo, kad puolimas įstrigo ar netrukus visiškai užsikirs. Simpsonas, kaip planuota, nepajudėjo ir, Bredlio supratimu, dabar, kai tik leis orai, tikriausiai bus grįžta prie Patono siūlyto pradinio plano.

Visa tai buvo gražios svajonės. Nepaisydamas sunkumų, iškilusių operacijai „Tikrasis", ir operacijos „Granata" atidėjimo, Eizenhaueris neketino keisti plano. Montgomeris ir toliau vadovaus pagrindiniam puolimui per Reiną Berlyno link, o Hodžesas ir Patonas atliks pagalbinius vaidmenis.

6.

Harimanas po pietų rusų būstinėje susitiko su Molotovu ir iš jo gavo Sovietų Sąjungos politinių sąlygų dėl karo su Japonija vertimą į anglų kalbą. Stalinas pageidavo, kad Išorinėje Mongolijoje būtų išlaikytas *status quo*, o 1904 m. kare Japonijos užgrobtos teritorijos – pirmiausia pietinė Sachalino dalis, Port Artūras ir Dairenas – grąžintos Rusijai. Jis taip pat prašė Mandžiūrijos geležinkelių kontrolės ir Kurilų salų. Mainais Sovietų Sąjunga sudarys draugystės sutartį bei sąjungą su Čiang Kai-ši, taip pat paskelbs karą Japonijai. Harimanas, perskaitęs projektą, pareiškė:

– Manau, jog prezidentas prieš pritardamas pageidaus trijų pataisų.

Dairenas ir Port Artūras turėtų būti laisvieji uostai, o Mandžiūrijos geležinkelius kontroliuoti bendra kinų ir sovietų komisija.

– Be to, esu tikras, kad prezidentas dėl šių dviejų dalykų, kuriais suinteresuota Kinija, nenorėtų nuspręsti nepasitaręs su generalisimu Čiang Kai-ši.

Vos grįžęs į Livadiją, Harimanas parodė Ruzveltui Stalino pasiūlymo projektą su savo paties įtrauktomis pataisomis. Prezidentas jas patvirtino ir paprašė Harimaną vėl perduoti jas Molotovui būdamas tikras, jog daro tai, kas geriausia Amerikai. Amerikiečių jungtinis štabas vieningai reikalavo kaip nors įtraukti Rusiją į karą, pirmiausia kovai su 700 tūkst. karių Kvantūno armija Mandžiūrijoje. Maršalo nuomone, pergalė prieš šią armiją, jeigu rusai neprisidėtų, pareikalautų šimtų tūkstančių amerikiečių gyvybių. Keli Jungtinių Valstijų karo laivyno žvalgybos karininkai manė, kad ta Kvantūno armija

egzistuoja tik popieriuje, nes didžiuma karių jau perkelti į kitus sektorius, bet šių ekspertų niekas nesiklausė – nors vėliau pasirodė, kad jie teisūs, – todėl vasario 10 d. Ruzveltas darė tai, ką būtų daręs kiekvienas, turintis tą pačią informaciją.

Netrukus po to, kai Harimanas išvyko, Ruzveltą įrideno į pokylių salę, kur turėjo prasidėti septintas plenarinis susitikimas, nulemsiantis visos konferencijos sėkmę ar nesėkmę. Svarbiausi klausimai buvo reparacijos, okupacinė zona Prancūzijai ir Lenkija, kurios likimas parodys, kokia ateitis laukė kitų išlaisvintų Rytų Europos šalių.

Ruzveltas savo vietoje nugara į degantį židinį buvo lygiai ketvirtą. Čerčilis atkako šiek tiek uždusęs. Atsiprašė Ruzvelto, tada pažemintu balsu paslaptingai tarstelėjo: „Manau, jog man pavyko atitaisyti situaciją" ir nuėjo nepaaiškinęs, kad Stalinas ką tik neoficialiai pritarė naujai formuluotei rinkimų Lenkijoje klausimu.

Pasirodęs Stalinas irgi atsiprašė prezidento. Susitikimą Idenas šįkart pradėjo pranešimu apie pasiektą pažangą. Jis informavo, kad užsienio reikalų ministrai susitarė dėl būsimos Lenkijos vyriausybės remdamiesi šia nauja formuluote:

> Raudonajai armijai išlaisvinus visą Lenkiją, joje susidarė nauja situacija. Šitai verčia suformuoti Lenkijos laikinąją vyriausybę, grįstą platesniu pagrindu, nei buvo įmanoma iki neseno Vakarų Lenkijos išlaisvinimo. Todėl dabar Lenkijoje veikianti laikinoji vyriausybė pertvarkytina taip, kad remtųsi platesniu demokratiniu pagrindu, įtraukiant demokratinius vadovus iš pačios Lenkijos ir iš lenkų užsienyje...
> Ši Lenkijos nacionalinės vienybės laikinoji vyriausybė įsipareigos, kaip įmanoma, greičiau surengti laisvus ir nevaržomus rinkimus, grįstus visuotiniu ir slaptu balsavimu...

Ruzveltas padavė savo kopiją Lehiui. Admirolas skaitydamas susiraukė. Grąžindamas dokumentą, tarė:

– Pone Prezidente, tai taip tampru, kad rusams nieko nereikš ištempti tai nuo Jaltos iki Vašingtono formaliai nieko nepažeidžiant.

– Žinau, Bilai, – atsakė prezidentas pusbalsiu. – Žinau. Bet tai geriausia, ką šiuo metu dėl Lenkijos galiu padaryti.

Čerčiliui atkreipus dėmesį, kad formuluotėje neminimos sienos, Hopkinsas perdavė Ruzveltui raštelį:

> Pone Prezidente!
> Manau, jog turėtumėte Stalinui paaiškinti, jog Jūs remiate rytinę sieną, bet komunikate pateiktina tik bendra ištara apie tai, kad svarstome

esminius sienų pokyčius. Gali būti pravartu pavesti užsienio reikalų ministrams parengti tikslų pareiškimą.

Haris

Minimą komunikatą Didysis trejetas turėjo paskelbti pasibaigus konferencijai paviešindamas savo galutinius nutarimus.

– Manau, jog turėtume atsisakyti bet kokių užuominų apie sienas, – įsiterpė Ruzveltas ignoruodamas Hopkinso raštelį.

– Svarbu pasakyti bent *ką nors*, – pabrėžė Stalinas.

Šįkart Čerčilis ir Stalinas atsidūrė vienoje stovykloje prieš Ruzveltą. Pasak ministro pirmininko, komunikate tiesiog privalo būti užsiminta apie Lenkijos sienas. Ruzveltas nesutiko.

– Neturiu teisės šiuo metu tartis dėl sienų. Tai vėliau turėtų padaryti senatas. Tegul ministras pirmininkas grįžęs padaro kokį nors viešą pareiškimą, jei tai būtina.

Molotovas sujudėjo.

– Mano galva, būtų labai gerai, jei būtų kas nors įtraukta apie trijų vadovų visišką sutarimą dėl rytinės sienos, – pasakė jis negarsiai. – Galėtume pasakyti, kad Kurzono linija atspindi visų dalyvių bendrą nuomonę... Sutinku, apie vakarinę sieną užsiminti nereikia.

– Sutinku, jog *ką nors* turime pasakyti, – ištarė Čerčilis.

– Taip, bet ką nors mažiau apibrėžto, jei Jums tai patinka, – pasiūlė užsienio reikalų komisaras.

– Reikia pasakyti, kad Lenkijai bus kompensuota vakaruose.

– Labai gerai, – pritarė Molotovas.

Ruzveltas staiga visų nuostabai perėjo prie naujos temos.

– Norėčiau pasakyti, jog pakeičiau nuomonę dėl prancūzų dalyvavimo Vokietijos valdymo taryboje. Juo daugiau apie tai svarstau, juo labiau manau, jog ministras pirmininkas teisus.

Prancūzija – pareiškė jis – turėtų turėti okupacinę zoną. Nespėjusį atsikvošėti nuo šios staigmenos Stetinijų prabloškė dar didesnė, kai Stalinas pasakė sutinkąs. Dėl tokio radikalaus posūkio susitarta užkulisiuose. Hopkinsas privačioje aplinkoje įtikino Ruzveltą, jog būtų protinga leisti Prancūzijai turėti zoną, o prezidentas tada per Harimaną neoficialiai pranešė Stalinui, kad pakeitė nuomonę. Stalinas greitai atsakė „sutiksiąs" su prezidentu. Čerčilis dėl to apsidžiaugė lygiai taip, kaip prieš dieną Ruzveltas.

– Žinoma, – pabrėžė jis rimtu veidu, – Prancūzija gali pareikšti nenorinti dalyvauti Deklaracijoje ir pasilaikyti visas teises ateičiai.

Visi nusijuokė.

– Reikia neišleisti to iš akių, – pridūrė Čerčilis šypsodamasis.

Nušvito net niūrusis Molotovas.

– Turime būti pasirengę sulaukti šiurkštaus atsakymo, – pasakė jis.

Draugiška nuotaika dingo taip pat staigiai, kaip ir atsirado, Čerčiliui grįžus prie reparacijų temos. Jis manė, jog 20 mlrd. dolerių suma – pusė jos atitektų Rusijai – yra absurdiška, bet suformulavo tai mandagiau.

– Mūsų vyriausybė mums praktiškai neleido minėti skaičių, – pasakė jis. – Tegu tai padaro [Maskvos reparacijų] komisija.

Stalinas iš Čerčilio to laukė ir neparodė emocijų, bet regimai įsižeidė, kai Ruzveltas pasakė irgi bijąs, kad konkrečios sumos įvardijimas paskatins daugelį amerikiečių apie reparacijas galvoti tik doleriais ir centais. Stalinas piktai pašnibždėjo Gromykai, tas linktelėjo galva ir nuėjo prie Hopkinso. Po trumpo pašnekesio Hopkinsas prezidentui skubiai pakeverzojo:

Pone Prezidente!
Gromyka man ką tik pasakė, kad Jūs nepalaikėte Edo dėl reparacijų, susidėjote su britais, ir jis dėl to sunerimęs. Gal galėtumėte jam vėliau asmeniškai paaiškinti.

Haris

Stalinas labai susijaudinęs prabilo:

– Manau, jog galime būti visiškai atviri.

Jo balsas darėsi vis garsesnis, net įtemptas, jam viešai dėstant, kad joks gėrybių kiekis iš Vokietijos negalėsiąs kompensuoti neapsakomų Rusijos nuostolių.

– Amerikiečiai jau sutiko pagrindu laikyti 20 mlrd. dolerių! – pasakė jis per daug susijaudinęs, kad pastebėtų, jog prasitarė. – Ar tai reiškia, kad amerikiečiai atsiima savo sutikimą?

Jis pažvelgė į Ruzveltą ir įsižeidęs, ir nusivylęs. Ruzveltas skubiai atsitraukė: ko mažiausiai pageidavo, tai kartaus ginčo dėl, jo akimis, gana nesvarbaus klausimo. Pasak jo, jam ramybės neduodąs tik vienas žodis.

– „Reparacijos" daugybei žmonių reiškia tik „pinigus".

– Galime pavartoti kitą žodį, – nusileido Stalinas, pirmąkart nuo susitikimų pradžios pakildamas iš kėslo. – Trys vyriausybės susitaria, jog Vokietija turi natūra atlyginti nuostolius, kuriuos karo metu padarė sąjunginiams!

Ruzveltas buvo nusiteikęs taikiai, o Čerčilis priešingai.

– Negalime įvardyti 20 mlrd. dolerių sumos ar kokio nors kito skaičiaus, kol [reparacijų] komisija neišstudijavo reikalo, – pasakė jis ir toliau įrodinėjo taip karštai bei iškalbingai, kad Stetinijus savo užrašuose pasižymėjo, jog Čerčilio „gražių posakių", plaukiančių „tarsi tekantis upės vanduo", tiesiog buvo malonu klausytis.

Tačiau jo žodžiai Staliną paveikė priešingai.

– Jeigu britai nenori, kad rusai gautų reparacijų, – pareiškė jis emocingai gestikuliuodamas, – tai tegul tai atvirai pasako.

Tada sunkiai atsisėdo ir rūsčiai pasižiūrėjo. Čerčilis nuleido užuominą negirdomis, ir Stalinas vėl pašoko. Ruzveltas paprašė visų dėmesio:

– Siūlau visą reikalą palikti komisijai Maskvoje.

Suminkštėjęs Stalinas atsisėdo perleisdamas žodį Molotovui.

– Vienintelis skirtumas, kylantis tarp Jungtinių Valstijų bei Sovietų Sąjungos iš vienos pusės ir Britanijos iš kitos, – pasakė jis ramiai, – yra konkrečios sumos įvardijimas.

Stalinas regimai atsipalaidavo. Miklus žodžių sudėstymas vėl padarė jį ir Ruzveltą partneriais prieš Čerčilį.

– Teisingai ar neteisingai, bet britų vyriausybė mano, kad net sumos kaip diskusijų pagrindo įvardijimas ją įpareigos, – taikiu tonu paaiškino Idenas ir pasiūlė pavesti reparacijų komisijai išnagrinėti trijų užsienio reikalų ministrų parengtą projektą.

Stalinas visiškai susitvardė.

– Siūlau, pirma, trijų vyriausybių galvoms sutarti, kad Vokietija privalo natūra sumokėti kompensaciją už per karą padarytus nuostolius, – pasakė jis. – Antra, trijų vyriausybių galvos sutaria, kad Vokietija privalo atlyginti nuostolius sąjungininkų tautoms. Trečia, Maskvos reparacijų komisijai duoti užduotį aptarti mokėtiną kiekį.

Jis pažvelgė į Čerčilį:

– Mes komisijai pateiksime savus skaičius, o Jūs pateikite savus.

– Aš sutinku, – tarė Čerčilis. – O kaip Jungtinės Valstijos?

– Atsakymas paprastas, – atsakė Ruzveltas, kuriam labai palengvėjo. – Teisėjas Ruzveltas pritaria, ir dokumentas priimtas.

Jie padarė pertrauką. Karštą arbatą gėrė iš įprastinių didelių stiklinių, amerikiečiai – su sidabriniais laikikliais. Trumpa nesantaika tarp Stalino ir Ruzvelto maršalą, matyt, taip suneramino, kad jis pasivedėjęs Harimaną į šalį pasakė, jog dėl susitarimo įsijungti į karą su Japonija norįs pusiau nusileisti prezidentui.

– Visiškai neprieštarauju, kad Dairenas būtų tarptautiniu mastu kontroliuojamas laisvasis uostas. Bet dėl Port Artūro priešingai. Jis turi būti rusų karo laivyno bazė ir todėl Rusijai reikia jį išsinuomoti.

– Kodėl Jums iškart neaptarus šio dalyko su prezidentu, – pasiūlė Harimanas.

Netrukus Stalinas ir Ruzveltas jau tyliai šnekučiavosi. Greitai buvo pasiektas visiškas sutarimas. Konferencijos dalyviams grįžus tęsti plenarinio susitikimo, visuotinis palengvėjimas dėl to, kad išvengta grėsmingo skilimo, pasireiškė pasikeitimu šmaikščiomis pastabomis. Net Čerčilis patraukė Ruzveltą per dantį dėl jo garsiojo posakio: *Freedom from want*, pasamprotaudamas, ką tiksliai reiškė trečiasis žodis:

– Manau, jog jis reiškia „skurdą", o ne „troškimą".

Pagaliau jie grįžo prie reikalų, svarbiausio dienos reikalo – prie Didžiojo trejeto pozicijos Lenkijos atžvilgiu formuluotės, pasirodysiančios baigiamajame komunikate. Hopkinsas jaudinosi, kad Ruzveltas gali įpareigoti Jungtines Valstijas sutarčiai, kuria nustatomos naujos Lenkijos sienos, ir parašė dar vieną raštelį:

Pone Prezidente!
Galite patekti į bėdą dėl savo teisinių galių ir dėl to, ką pasakys senatas.
Haris

Perskaitęs raštelį, Ruzveltas pasiūlė pakeisti formuluotę, kad ji nepažeistų Amerikos konstitucijos. Skubiai buvo parengtas ir garsiai perskaitytas naujas variantas:

Trijų vyriausybių galvos mano, kad Lenkijos rytinė siena turi eiti Kurzono linija, kai kur nuo jos nukrypdama nuo penkių iki aštuonių kilometrų Lenkijos naudai. Jos pripažįsta, kad Lenkija turėtų gauti didelių teritorijų šiaurėje ir vakaruose. Jos įsitikinusios, kad atitinkamu metu dėl šių teritorijų dydžio būtina atsiklausti Lenkijos naujos nacionalinės laikinosios vyriausybės ir po to galutinai nubrėžti Lenkijos vakarinę sieną Taikos konferencijoje.

Dabar Hopkinsas įdavė prezidentui paskutinį raštelį:

Pone Prezidente!
Manau, jog po šios diskusijos turime baigti.
Haris

Kol Ruzveltas tai skaitė, Molotovas pasiūlė prie antro sakinio pridurti: „grąžinant Lenkijai jos senąsias sienas Rytų Prūsijoje ir prie Oderio".

– Nuo kada tos žemės priklausė lenkams? – pasiteiravo Ruzveltas.

– Nuo seniai.

Ruzveltas juokdamasis pasisuko į Čerčilį ir paklausė:

– Gal ir jūs norėtumėte mus susigrąžinti?

– Na, jumis turbūt paspringtume, lygiai kaip gali atsitikti ir lenkams, jei paims per daug vokiečių teritorijos.

– Tokia pataisa labai padrąsintų lenkus, – spaudė Molotovas.

– Siūlau palikti taip, kaip yra, – suniurnėjo Čerčilis.

– Aš atsiimu savo siūlymą, – nuosaikiai pasakė Stalinas, – ir sutinku palikti taip, kaip parašyta.

Jau buvo aštunta, ir Ruzveltas jautėsi pavargęs. Jis pasiūlė padaryti pertrauką iki kito ryto vienuoliktos valandos. Tada jie galėsią parašyti bendrą komunikatą ir užbaigti visą konferenciją iki vidurdienio. Tai leistų jam išvykti iš Jaltos trečią valandą.

Čerčilis susiraukė ir pareiškė nemanąs, jog pavyks taip greitai išspręsti visas jų problemas. Be to, komunikato, kuris bus paskelbtas pasauliui, nevalia rengti paskubomis. Stalinas sutiko. Ruzveltas, netaręs nei „taip", nei „ne", linktelėjo galva Maikui Reiliui (Mike Reilly), savo asmens sargybinių vadui, ir buvo išvežtas iš patalpos.

Toks skubus pasitraukimas kelis britų ir rusų delegatus sutrikdė, tačiau jie neturėjo laiko ilgai svarstyti. Po valandos turėjo pasirodyti paskutinėje Jaltos konferencijos oficialioje vakarienėje, šįkart Voroncovo rūmuose rengiamoje Čerčilio. Rusų kareiviai groteskišką mauriškai škotišką vilą jau buvo nuodugniai apieškoję – išlandžioję net po stalais.

Vaišinantis degtine ir ikrais prieš vakarienę, Molotovas priėjo prie Stetinijaus ir jį užkalbino:

– Dėl datos susitarėme. Bet gal galite mums pasakyti, kur konferencija vyks?

Jis turėjo galvoje pirmąjį Jungtinių Tautų organizacijos susirinkimą. Stetinijus dėl vietos kurį laiką nerimavo. Atsisakyta jau ne vieno siūlyto miesto – Niujorko, Filadelfijos, Čikagos, Majamio. Praėjusį rytą trečią valandą jis pabudo taip realistiškai susapnavęs San Franciską, kad beveik juto gaivų Ramiojo vandenyno orą. Įsitikinęs, jog tai bus tobula vieta, po pusryčių nužingsniavo į Ruzvelto miegamąjį ir išdėstė San Francisko privalumus, bet sulaukė tik išsisukinėjančio atsakymo.

Palikęs Molotovą, Stetinijus prisiartino prie Ruzvelto, sėdinčio savo krėsle su ratukais.

– Molotovas spaudžia mane dėl sprendimo, kur vyks konferencija. Ar Jūs pasirengęs patvirtinti, jog ta vieta bus San Franciskas?

– Pirmyn, Edai. Tegu bus San Franciskas.

Stetinijus grįžo prie Molotovo ir perdavė jam naujieną. Užsienio reikalų komisaras mostelėjo Idenui ir po akimirkos trys užsienio reikalų ministrai išgėrė degtinės už San Francisko konferenciją, prasidėsiančią po vienuolikos savaičių.

Per vakarienę Stalinas pasilenkdamas prie Čerčilio pasakė, jog yra nepatenkintas tuo, kaip išspręstas reparacijų klausimas. Jis bijo pranešti sovietų žmonėms, kad jie negaus teisingų reparacijų, nes tam priešinasi britai. Stetinijus spėjo, kad Molotovas ir Maiskis asmeniškai įtikino Staliną, jog per paskutinį plenarinį susitikimą jis per daug nusileido. Čerčilis atkirto labai tikįs, kad Rusija sulauks didelių reparacijų, bet negali neprisiminti paskutinio karto, kai jie nustatė aukštesnę sumą, nei vokiečiai galėjo sumokėti.

– Būtų gerai, – neatlyžo Stalinas, – komunikate užsiminti apie ketinimą priversti Vokietiją užmokėti už sąjungininkų tautoms padarytą žalą.

Ir Ruzveltas, ir Čerčilis neprieštaravo, o pastarasis pasiūlė tostą už maršalą.

– Šį tostą esu kėlęs jau nekart. Šįsyk norėčiau išgerti kupinas šiltesnių jausmų nei per ankstesnius susitikimus, tačiau ne todėl, kad jis pasiekė daugiau pergalių, bet todėl, kad dėl rusų ginklo didžiosios pergalės bei šlovės tapo malonesnis nei buvo sunkiais laikais, kuriuos mums teko pakelti. Kad ir kaip skyrėsi mūsų požiūriai tam tikrais klausimais, manau, jog jis turi gerą draugą Britanijoje. Tikiuosi, kad Rusijos ateitis bus šviesi, turtinga ir laiminga. Visomis išgalėmis padėsiu ir esu tikras, jog padės ir prezidentas. Buvo metas, kai maršalas nebuvo mums toks malonus, ir atmenu, jog esu pasakęs apie jį šiurkščių dalykų, bet mūsų bendri pavojai ir bendras lojalumas visa tai nušlavė. Karo ugnis sudegino praeities nesusipratimus. Jaučiame turį draugą, kuriuo galime pasitikėti, ir, tikiuosi, jis irgi taip žvelgs į mus. Meldžiu jam išgyventi iki to laiko, kai jo mylima Rusija taps ne tik pergalinga kare, bet ir laiminga taikoje.

Perdėm susijaudinęs ir užsidegęs Stetinijus kreipėsi į Staliną:

– Jei pokario metais darbuosimės išvien, nėra jokios priežasties, kodėl Sovietų Sąjunga netrukus negalėtų turėti elektros ir vandentiekio.

– Jau daug išmokome iš Jungtinių Valstijų, – atsakė Stalinas vos vos šyptelėjęs.

Po akimirkos Ruzveltas papasakojo istoriją apie Kuklukslaną. Vieno nedidelio Pietų miestelio prekybos rūmų pirmininkas kartą jį pakvietė pavakarieniauti. Priešais jį kitapus stalo sėdėjo du vyrai. Kai jis šeimininko pasiteiravo, ar jie priklauso KKK, šis atsakė: „O, taip, bet jie padorūs; visi bendruomenėje juos pažįsta." Tai, pasak Ruzvelto, gerai rodo, kaip sunku turėti išankstinių nusistatymų – rasinių, religinių ar kitokių, – jei tikrai pažįsti žmones.

– Visiška tiesa, – sutiko Stalinas, ir Stetinijus pagalvojo, jog tai pavyzdys pasauliui, kad žmonės, užaugę labai skirtingose aplinkose, gali surasti bendrą supratimo pagrindą.

Diskusija pasisuko į Anglijos politiką ir Čerčilio problemas per ateinančius rinkimus.

– Maršalui Stalinui daug lengviau, – šelmiškai pastebėjo ministras pirmininkas. – Jis turi reikalų tik su viena partija.

– Patirtis parodė, – atsakė Stalinas lygiai taip pat juokaudamas, – kad viena partija labai patogi valstybės vadovui.

Neliko jokios įtampos, kol Ruzveltas nepranešė, jog turįs kitą dieną išvykti.

– Franklinai, negalite išvykti, – ėmė spausti Čerčilis. – Iki labai didelio prizo tik ranka pasiekti.

– Vinstonai, esu pasižadėjęs ir turiu išvykti rytoj, kaip planavau.

Anksčiau prezidentas Stetinijui buvo pasakęs, jog tokia dingstimi pasinaudos, kad neleistų konferencijai nepabaigiamai tęstis.

– Aš irgi manau, jog konferencijos reikalams apsvarstyti ir užbaigti reikia daugiau laiko, – pritarė Stalinas.

Jis priėjo prie prezidento ir tyliai pasakė nematąs galimybės visko užbaigti iki kitos dienos, sekmadienio, trečios valandos. Ruzveltas maloniai sutiko:

– Jei prireiks, palauksiu iki pirmadienio.

Po vakarienės Ruzveltas grįžo į savo kambarį Livadijoje. Nukamuotas įvykių kupinos dienos, jis dar turėjo parašyti dvi svarbias žinutes. Džeimas Bernsas ir Edvardas Flinas – du įžvalgūs politikai – jį įspėjo: namuose bus daug kritikos, kai paaiškės, jog Rusija gaus Jungtinėse Tautose du papildomus balsus, bet padėtis pasitaisytų, jei Amerika mainais irgi gautų du papildomus balsus.

Ruzveltas dabar Stalinui parašė, atvirai paaiškindamas problemas, ir paklausė, ar jis sutiktų su papildomais balsais Amerikai Jungtinėse Tautose. Prezidentas taip pat brūkštelėjo panašų laišką Čerčiliui, tada nuėjo miegoti.

7.

Kitą rytą, sekmadienį, vasario 11-ąją, Stalinas ir Ruzveltas parodė Čerčiliui ir Idenui susitarimą dėl Tolimųjų Rytų. Čerčilis dokumentą jau ketino pasirašyti, kai Idenas tiesiai Ruzvelto ir Stalino akivaizdoje pavadino jį „gėdingu šalutiniu konferencijos produktu". Čerčilis griežtai atkirto, jog britų prestižas Rytuose nukentėtų, jei jis paklausytų Ideno patarimo, ir sutartį pasirašė.

Ruzveltui geros nuotaikos niekas nebegalėjo sugadinti, nes jis ką tik gavo atsakymus į savo abu laiškus dėl papildomų balsų. Čerčilis atsakė: „Vargu ar man bereikia patikinti, kad visomis išgalėmis palaikysiu Jus šiuo klausimu", o Stalinas parašė: „Manau, jog JAV balsų skaičių galima padidinti iki trijų... Prireikus esu pasirengęs oficialiai paremti šį pasiūlymą."

Per aštuntą ir paskutinį plenarinį susitikimą tą vidurdienį Ruzvelto nuotaika užkrėtė ir kitus. Neiškilo nė vienos problemos, ir komunikatas parengtas greičiau nei per valandą. Visi atrodė patenkinti, išskyrus Čerčilį. Jis pradėjo bambėti pranašaudamas, jog dėl Lenkijos sprendimo Anglijoje bus smarkiai puolamas.

– Bus sakoma, kad sienų klausimu ir apskritai dėl visko visiškai pasidavėme rusams.

– Jūs rimtai? – paklausė Stalinas. – Negaliu patikėti.

– Londono lenkai pakels baisų triukšmą.

– Bet viršų paims kiti lenkai, – atkirto Stalinas.

– Tikiuosi, kad Jūs teisus, – niūriai pasakė Čerčilis. – Mes neketiname trauktis. Tai ne lenkų skaičiaus, bet reikalo, dėl kurio Britanija ištraukė kardą, klausimas. Jie sakys, jog visiškai nušlavėte vienintelę konstitucinę Lenkijos vyriausybę.

Jis atrodė kone prislėgtas.

– Tačiau mes ginsime tai, kiek išgalime.

Nors Čerčilis ir buvo šiek tiek rūškanas, per pietus vyravo kitokia nuotaika. Visi jautė palengvėjimą, kad viskas praėjo taip sklandžiai. Ruzveltas daug šnekėjo. Jo branginta Deklaracija dėl išlaisvintosios Europos, laisvės ir demokratijos pažadas pasauliui, buvo priimta, o Stalinas raštu sutiko pradėti karą prieš Japoniją praslinkus dviem ar trims mėnesiams po Vokietijos pralaimėjimo.

Harimanas džiaugėsi. Stalinas taip pat sutiko remti Čiang Kai-ši ir Kinijos nacionalistinei vyriausybei pripažinti Mandžiūriją – labai solidi diplomatinė pergalė. Kai dėl Lenkijos, tai ambasadorius buvo tikras, jog Stalinas, pažadėdamas laisvus rinkimus, nepuoselėjo slaptų minčių. Tačiau optimizmą griaužė abejonė, nes jis prisiminė seną posakį: „Iš ruso arklį pirkti reikia du kartus." Dabar – galvojo jis – problema bus priversti rusus laikytis žodžio.

Bolenas manė, jog konferencija buvo „būtina ir suteikė Jungtinėms Valstijoms realią galimybę vertinti Sovietų Sąjungą pagal tai, kiek ji laikosi pasiektų susitarimų". Kartais Stalinas nusileisdavęs Ruzveltui, o tai rodė, kad prezidentas meistriškai naudojosi Stalino pagarba jam. Jautriausios – Lenkijos – problemos geriau išspręsti neleido aplinkybės. Čerčilis ir Ruzveltas turėjo tik tris alternatyvas: nedaryti nieko; be kompromisų palaikyti Londono lenkus; stengtis kuo daugiau Londono lenkų prastumti į pertvarkytą vyriausybę. Pirmas variantas netiko. Bet kas, kas pažinojo Staliną, suvokė, jog antras pasirinkimas irgi būtų griežtai atmestas. Trečias, nors ir ne geriausias, sprendimas Vakarų vadovams buvo vienintelė reali alternatyva.

Britai yra užsiminę, kad prasta prezidento sveikata neigiamai atsiliepė per susitikimus. Bolenas, visą laiką praleidęs prie prezidento, nors ir pripažino, kad tame yra tiesos, ypač turint prieš akis paskutines susitikimo minutes, vis dėlto abejojo, ar Ruzvelto fizinė būklė susilpnino jo ryžtą.

Per pietus per rankas buvo paleistos neseniai parengto bendro komunikato galutinės kopijos. Čerčilis, Stalinas ir Ruzveltas perskaitė savąsias ir, neradę trūkumų, pasirašė. Konferencija, išskyrus kelis formalumus, baigėsi.

Amerikiečiai, ruošdamiesi išvykti, jautė tylų pasitenkinimą. Visi tikėjo, kad Jungtinės Valstijos Jaltoje gavo viską, ko siekė, ir dar daugiau. Haris Hopkinsas širdyje buvo įsitikinęs, jog aušta nauja diena, kurios visi meldė ir apie kurią kalbėta tiek metų. Jo manymu, laimėta pirma didelė taikos pergalė, parodžiusi, kad rusai gali būti protingi ir toliaregiški.

Ruzveltas ir Čerčilis išties pasiekė tai, ko iš jų tikėjosi dauguma vakariečių. Aštrių ginčų būta, bet juos nustelbė įspūdinga gausa susitarimų – dalies jų, deja, nebus laikomasi. Neutralus Livadijos susitikimų stebėtojas būtų padaręs tik vienintelę išvadą: bent popieriuje Vakarai pasiekė svarbią pergalę. O didžiausią pergalę vienas – be mūšio – iškovojo Ruzveltas, kai besispyriojantis Stalinas ir abejojantis Čerčilis nepaprieštaravo Jungtinių Tautų įsteigimui.

Tą vakarą Ruzveltas vakarieniavo Jungtinių Valstijų laive *Catoctin*, išmetusiame inkarą Sevastopolio uoste. Pirmasis patiekalas buvo bifšteksas, visų akimis, „tikra dovana" po aštuonių dienų rusiško maisto. Prezidentas atrodė nusikamavęs, bet laimingas.

Trys sunkiai plušę užsienio reikalų ministrai konferencijos protokolą pasirašė tiktai šeštą valandą. Paskutinį šio dokumento žodį per *Catoctin* komunikacinę įrangą perdavus į Vašingtoną, Metju tarė Stetinijui:

– Pone sekretoriau, mūsų paskutinė žinia išsiųsta. Ar galiu nutraukti ryšį su laivu?

– Taip, – patvirtino Stetinijus.

Jaltos konferencija pasibaigė.

ŠEŠTAS SKYRIUS

BALKANŲ KOVOS ARENA

1.

Ginčai dėl Lenkijos Jaltoje tik paryškino problemą, iškilusią visoms išlaisvintoms Europos šalims, ir ta problema niekur taip nekrito į akis kaip Balkanuose. 1944 m. pavasarį rusai trimis galingais sovietų frontais per Ukrainą persirito taip sparčiai, kad po savaitės Balkanai tapo atviri užkariavimui.

Čerčilį tai suneramino ne menkiau nei Hitlerį, nes jis nuo seno laikė Balkanus vienu iš kertinių stabilios pokarinės Europos akmenų. Net ir Sovietų Sąjungai pasiuntus Britanijai bei Amerikai oficialią notą, kuria pažadėjo jėga nekeisti egzistuojančios socialinės sistemos Rumunijoje – pirmoje Balkanų šalyje Raudonosios armijos kelyje, – Čerčilis vis dėlto laikėsi įsitikinimo, jog Stalinas slapta ketina visą pietryčių Europą atversti į bolševizmą. Todėl paprašė Ideno parengti ministrų kabinetui dokumento apie „aštrius nesutarimus", kylančius Balkanuose tarp Vakarų ir Rytų, projektą. „Plačiai imant, – rašė Čerčilis savo memorandume Idenui, – problema yra tokia: ar tyliai sutiksime su tuo, kad Balkanai būtų paversti komunistiniais?" Jei ne, „... turėtume jiems tai gana aiškiai pasakyti tinkamiausiu, kokiu tik leis karo įvykiai, momentu".

Sykiu Čerčilis manė, jog rusų neįmanoma visur sustabdyti, ir norėjo susitarti su Stalinu ir padalyti Balkanus į įtakos zonas – pavyzdžiui, Rusijai leidžiant dominuoti Rumunijoje, o Britanijai – Graikijoje. Bėda, kad vien mintis apie tokį „susitarimą" žeidė valstybės sekretoriaus Kordelio Halo ir daugelio kitų amerikiečių moralinius jausmus. O pats Ruzveltas griežtai priešinosi, kad Jungtinėms Valstijoms būtų užkrauta pokarinės Europos ir ypač Balkanų atstatymo našta. „Tai nėra mūsų natūrali užduotis: esame už 5600 ar daugiau kilometrų, – parašė jis Stetinijui. – Tai tikrai britų reikalas, kuriuo jie daug esmingiau suinteresuoti nei mes."

Savo mintis jis taip pat tiesiai išdėstė Čerčiliui. Pastarajam pasiųstoje kalbogramoje jis nesutiko su Balkanų dalijimu į įtakos zonas ir įspėjo, kad Amerika niekada nenaudos karinės galios ar kokios nors kitokios jėgos diplomatinėms pergalėms pietryčių Europoje siekti. 1944 m. rugpjūčio pabaigoje, Raudonajai armijai sutriuškinus paskutines vokiečių ir rumunų gynybos linijas, karalius Michajus paleido Antonesku (Antonescu) vyriausybę ir paprašė nutraukti karo veiksmus. Iš konservatorių, socialistų ir komunistų buvo suformuota koalicinė vyriausybė. Tačiau koalicija menkai tereiškė po kelių dienų pasirašius paliaubas ir Rumunijai tapus tiesiogiai pavaldžia sovietų vyriausiajai vadovybei. Ambasadorius Harimanas pranešė Vašingtonui, jog tai

leido sovietams kontroliuoti Rumuniją tiesioginėmis policinėmis ir galiausiai politinėmis priemonėmis. Valstybės departamentas atsakė Harimanui, kad jis gali protestuoti, bet tas protestas, kaip ir panašus Britanijos, Stalino visiškai nepaveikė. Po kelių savaičių iš Vakarų stebėtojų Bukarešte pasipylė žinutės, jog Rumunija vis arčiau traukiama prie komunizmo.

Bulgarijos laukė panašus likimas. Nors jos vyriausybė niekada nebuvo paskelbusi karo Rusijai, Bulgarijos daliniai padėjo Hitleriui kontroliuoti Balkanus. Vos užkariavusi Rumuniją, Raudonoji armija prisiartino prie jos sienų. Bulgarijos vyriausybė greitai krito, o naujoji nutraukė sutartį su Hitleriu pažadėdama laikytis besąlygiško neutralumo, tačiau to Stalinui nepakako, ir jis pasiuntė dalinius per sieną. Šalis užkariauta be kraujo: bulgarai ne tik entuziastingai sutiko Raudonąją armiją, bet ir sudarė naują vyriausybę, daugeliui grupuočių, įskaitant komunistų partiją, atstovaujančią koaliciją. Kaip ir Rumunijoje, viską kontroliavo Raudonoji armija, todėl ta koalicija tebuvo fikcija, o sulig kiekviena diena komunistų galia vis labiau didėjo.

2.

Raudonoji armija nusitaikė į kitą taikinį – prieštaravimų kupiną Jugoslaviją. Jos kovai su Hitleriu vadovavo komunistas, nemėgstamas bei įtarinėjamas pasaulio pirmutinio komunisto, tačiau keliantis susižavėjimą pasaulio pirmutiniams demokratams ir jų remiamas. Stalinas Titą laikė savanaudišku išsišokėliu, Čerčilis – narsiu kariu, įsitraukusiu į patriotinę kovą su Hitleriu.

Jugoslavijos problemos skyrėsi nuo kitų Balkanų šalių problemų. Kaip Rumunija ir Bulgarija, iš Kroatijos, Serbijos, Juodkalnijos, Makedonijos ir Slovėnijos dirbtinai po Pirmojo pasaulinio karo sukurtos karalystės vyriausybė 1941 m. kovo 25 d. pasirašė Trišalį paktą, tris šalis įtraukusį į Hitlerio naująją Europos tvarką. Pasipiktinusi tauta spontaniškai sukilo ir po dviejų dienų regentą princą Paulių bei jo ministrą pirmininką suėmė oro pajėgų karininkai, po to suformavę patriotinę vyriausybę. Hitleris, išgirdęs apie šį perversmą, nepatikėjo. Įsitikinęs, kad žinia tikra, įsakė į Jugoslaviją įsiveržti, ir po kelių dienų bombonešiai jau griovė Belgradą, o vokiečių, vengrų, bulgarų ir italų daliniai smogė iš kelių pusių. Po dvylikos dienų Jugoslavija kapituliavo ir buvo pasidalyta nugalėtojų.

Du mėnesius organizuoto pasipriešinimo šalyje būta nedaug. Tiktai tada, kai Hitleris netikėtai užpuolė Rusiją, kominternas atsiuntė Josipui Brozui, Jugoslavijos komunistų partijos generaliniam sekretoriui, radiogramą:

> Nedelsiant organizuokite partizanų būrius, pradėkite partizaninį karą priešo užnugaryje.

Brozas – partiniu vardu Titas – buvo dailus, stiprus penkiasdešimt trejų metų vyras. Septintas iš penkiolikos vaikų paveldėjo iš tėvų – valstiečių tvirtą kūną. Pastaruosius dvidešimt aštuonerius metus ištikimai tarnavo komunizmui. Sykiu buvo atsidavęs patriotas ir per kelis mėnesius taip talentingai bei energingai suderino tuos dalykus, kad didžiuma jugoslavų pripažino jį savo jungtinio fronto prieš fašizmą vadu.

Viena didelė partizanų grupė atsisakė pripažinti jo vadovavimą – četnikai, istorinės pasipriešinimo tradicijos įpėdiniai, kurių protėviai kariavo partizaninį karą su turkais. Vadovaujami pulkininko Dražos Michailovičiaus iš Jugoslavijos karališkosios armijos, jie vis dar dėvėjo tradicines kailines kepures ir sukryžiuotų peilių emblemą bei dainavo senas, kelių modernių variacijų praturtintas kraugeriškas dainas apie gerklių pjaustymą.

Žygiuojant mano kailinė kepurė dreba, mano peilis virpa.
Žudysim, perpjausime gerklę kiekvienam, kas ne už Dražą.

Michailovičius, buvęs žvalgybos karininkas, kaip tvirtas monarchistas jautė nostalgiją senų dienų valdžiai. Nors ir prasilavinęs, turėjo daug savo protėvių primityvių bruožų ir – tai dar labiau komplikavo reikalą – stokojo ryžtingumo, nemėgo daryti sprendimų. Atsisakė prisijungti prie Tito partizanų, nes nekentė komunistų, ir po kelių mėnesių jo pradėta patriotinė kova su Hitleriu virto politiniu karu su Titu, tokiu nuožmiu, kad Michailovičius ėmė slapta bendradarbiauti su vokiečiais. Vos jų šalis atsikratys Tito – aiškino jis savo pavaduotojams, – jie atgręšią ginklus prieš vokiečius. Ironiška, bet jo sūnus ir duktė kovojo Tito pusėje.

Kaltinimus, kad Michailovičius bendradarbiauja su vokiečiais, Londono vyriausybė tremtyje smerkė kaip bolševikų melą, suteikė jam generolo laipsnį ir paskyrė karo ministru bei Jugoslavijos karališkosios armijos vadu. Šie Londono jugoslavai mokėjo taip įtikinti, kad Britanija ir Amerika ėmė parašiutais tiekti Michailovičiui gausias atsargas, ir tik 1943 m. viduryje po kapitono F. V. Dykino (F. W. Deakin), drauge su Titu keliavusio Oksfordo jauno dėstytojo, akis atveriančio pranešimo Čerčilis suabejojo, ar visa Michailovičiui teikiama parama iš tiesų naudojama kovai su priešu. Norėdamas nustatyti, kam skirti didumą sąjungininkų paramos – Titui ar Michailovičiui, ministras pirmininkas kaip karinės misijos vadą pas partizanus į Jugoslaviją nusiuntė brigados generolą Ficrojų Maklyną (Fitzroy Maclean), trisdešimt dviejų metų buvusį karjeros diplomatą.

Maklynas, konservatorių partijai priklausęs parlamento narys, įsitikino, jog įvairių politinių atspalvių patriotus Titas sujungė į agresyvias, veiklias pajėgas. Jis pranešė, kad partizanai drausmingi, asketiški, negeria, neplėšikauja,

neflirtuoja. Visus, regis, vienija ideologinis ir karinis įžadas išvaryti fašistus ir tada suformuoti vyriausybę, teisingą visiems jų mozaikinės šalies žmonėms. Maklyną ypač nustebino Tito smarkus nacionalinio pasididžiavimo jausmas, sunkiai suderinamas su karštu komunistu. Netikėti buvo ir kiti dalykai: Tito ryški išvaizda, humoro jausmas ir naivus mėgavimasis nedideliais gyvenimo malonumais, audringi pykčio priepuoliai, mąslumas, dosnumas ir polinkis pažvelgti į klausimą iš dviejų pusių.

Dar svarbiau, Maklynas savo akimis išvydo, kad Tito partizanai 1943 m. pabaigoje prikaustę laikė per tuziną vokiečių divizijų, kad jiems nuolatos ramybės nedavė Michailovičius ir kroatų nacionalistai, vadinami ustašiais. Pastarieji buvo karšti katalikai, palinkę į teroro kampaniją, kraugeriški net pagal Balkanų standartus. Ustašiai nekentė serbų, žydų, komunistų ir ypač graikų ortodoksų Bažnyčios tikinčiųjų. Nors didžiuma bažnytinių sluoksnių Kroatijoje ustašiams jautė priešiškumą, paprasti katalikų kunigai noriai prisidėdavo prie kruvinų valymų ir dažnai vadovaudavo antpuoliams, per kuriuos būdavo išskerdžiami ištisi kaimai, neatsižvelgiant į tai, ar gyventojai išsižadėdavo savo religijos, ar ne. Vienas iš ustašių mėgstamų metodų būdavo deginti ortodoksų bažnyčias su tikinčiaisiais viduje.

Daugiausia dėl Maklyno pranešimo Čerčilis Teherane įtikino Staliną ir Ruzveltą Jugoslavijoje labiau remti Titą. Po dviejų mėnesių ministras pirmininkas Titui parašė:

> ... nusprendžiau, kad britų vyriausybė nebeteiks Michailovičiui karinės paramos ir padės tiktai Jums. Būsime patenkinti, jei Jugoslavijos karališkoji vyriausybė atleistų jį iš savo tarybų. Karalius Petras Antrasis, būdamas dar berniukas, ištrūko iš išdavikiškų regento princo Pauliaus nagų ir atvyko pas mus kaip Jugoslavijos atstovas bei jaunas princas ištikus bėdai. Didžiajai Britanijai nebūtų nei riteriška, nei garbinga nustumti jį į šalį. Mes taip pat negalime prašyti jo nutraukti visų esamų ryšių su savo šalimi. Todėl, tikiuosi, suprasite, jog mes bet kuriuo atveju palaikysime su juo oficialius santykius ir sykiu teiksime Jums visą įmanomą karinę pagalbą. Taip pat tikiuosi, kad abi pusės liausis polemizuoti, nes tai tik padeda vokiečiams...

Atsakydamas Titas padėkojo Čerčiliui už karinę pagalbą, bet atkreipė dėmesį, kad politinė jo šalies ateitis yra sudėtingesnė, nei, regis, suvokia britai.

> ... Visiškai suprantu Jūsų įsipareigojimus karaliui Petrui II bei jo vyriausybei ir stengsiuosi, kiek leidžia mūsų tautos interesai, vengti nebūtino politikavimo ir nekelti mūsų sąjungininkams nepatogumų šiuo klausimu. Vis dėlto noriu Jūsų Ekscelenciją patikinti, kad vidinė politinė

situacija, atsiradusi šioje sunkioje kovoje už laisvę, yra ne tik individų ar politinių grupių siekių mechanizmas, bet ir tai, ko nenumaldomai trokšta visi patriotai, visi, kurie kovoja ir jau seniai yra susiję su šia kova, o jie sudaro didžiulę Jugoslavijos gyventojų daugumą...

Šiuo metu visos mūsų pastangos nukreiptos viena linkme... sukurti Jugoslavijos tautų vienybę ir brolybę, ko iki karo nebuvo, o to stygius įstūmė mūsų šalį į katastrofą...

Nepaisydami politinių skirtumų, Čerčilis ir Titas toliau bendradarbiavo taip sėkmingai, kad „D" dieną partizanai, remiami ginklų iš Vakarų, beveik kaip lygūs su lygiais kovojo galbūt su dvidešimt penkiomis priešo divizijomis, o tuo laiku, kai Raudonoji armija – lengvai užkariavusi rugsėjį Rumuniją ir Bulgariją – kirto Jugoslavijos sieną, vokiečiai jau traukėsi.* Siekdamas sukoordinuoti partizanų operacijas su Raudonosios armijos, Titas susiruošė keliauti į Maskvą. Rusai paprašė išvykti slapta, tad jis su savo šunimi Tigaru – jo galvą apvyniojęs maišu – prasmuko pro britų sargybinius, saugojusius aerodromą Viso saloje prie pat Jugoslavijos pakrantės, ir įlipo į sovietų pilotuojamą „dakotą".**

Tai buvo pirmas Tito apsilankymas Maskvoje nuo 1940 m. Anuomet niekam nežinomas, nelabai svarbios pogrindinės partijos narys prozišku slapyvardžiu Valteris dabar atvyko kaip pergalingas maršalas ir augančios partijos, neabejotinai netrukus perimsiančios šalies valdymą, vadovas ir buvo nuvežtas į tą pačią „dačią", kur įsikurdavo Čerčilis. Neaukštas, kresnas Stalinas apkabino Titą ir šio nuostabai net kilstelėjo. Titas į tai atsakė pagarbiai, bet ne nuolankiai, ir Stalinas pastebimai atšalo. Jį jau buvo daugiau nei suerzinusios nesenos žinios iš Tito, ypač ta, kuri prasidėjo žodžiais: „Jei negalite mums padėti, tai bent netrukdykite." Senstantį Staliną taip pat turėjo nervinti Tito įspūdinga išvaizda ir šaunios uniformos, lygiai kaip ir geri atsiliepimai Vakarų spaudoje.

– Būk atsargus, Valteri, – globėjo tonu įspėjo Stalinas per vieną iš jų susitikimų, – buržuazija Serbijoje labai stipri.

– Nesutinku su Jumis, drauge Stalinai, – atrėžė Titas, supykęs pavadintas Valteriu. – Buržuazija Serbijoje labai silpna.

Stojo nejauki tyla, juolab Titas buvo teisus. Stalinui pasiteiravus apie vieną komunistams nepriklausantį politiką Jugoslavijoje, Titas atsakė:

* Michailovičius kovojo su Titu iki galo. Patekęs partizanams į rankas, buvo nuteistas mirties bausme.

** Maklynas šią informaciją gavo iš jugoslavų ir manė, kad rusai galėjo paraginti laikytis slaptumo siekdami sugadinti artimus Tito ir Čerčilio santykius. Jei to norėjo, tai jiems pavyko. Čerčilį nepaprastai suerzino slaptas Tito išvykimas ir radiogramoje Hopkinsui jis pasipiktinęs tai pavadino „nedėkingu elgesiu".

– O, tas yra niekšas ir išdavikas, vokiečių kolaborantas.

Stalinas paminėjo kito vyro pavardę ir irgi sulaukė trumpo atsakymo.

– Valteri, – tarė Stalinas irzliai, – tau visi jie yra niekšai.

– Būtent, drauge Stalinai, – atkirto Titas su teisuolio gaida balse. – Visi, kurie išduoda savo šalį, yra niekšai.

Nemaloni situacija grėsė virsti rimta, Stalinui pareiškus, jog jis, kad išvengtų sankirtos su britais ir amerikiečiais, remiąs karaliaus Petro sugrąžinimą į sostą – šiuo karo tarpsniu jam dar buvo labai reikalinga karinė pagalba. Titas, kuriam irgi reikėjo pagalbos, bet ne tokia kaina, griežtai atsakė, jog restauruoti monarchijos neįmanoma: žmonės to nepakęstų, ir aistringai pasmerkė tokį veiksmą kaip atvirą išdavystę. Stalinas sutramdė savo pyktį ir liežuvį.

– Jums nereikia sugrąžinti jam sosto visam laikui, – gudriai patarė. – Pasiimkit jį laikinai. Tada tinkamu momentu galėsite įsmeigti peilį į nugarą.

Kaip tik tą akimirką Molotovas pranešė, kad britai išsilaipino Jugoslavijos pakrantėje.

– Neįmanoma! – sušuko Titas.

– Ką reiškia „neįmanoma"? – ūmai paklausė Stalinas. – Tai – faktas.

Bet Titas nesutiko paaiškindamas, jog tai neabejotinai tiktai trys artilerijos baterijos, kurias feldmaršalas Aleksanderis pažadėjo netoli Mostaro iškelti į krantą partizanų operacijai paremti.

– Pasakyk man, Valteri, – kamantinėjo Stalinas, – ką darytum, jei britai *iš tikrųjų* prieš tavo valią pamėgintų išsilaipinti Jugoslavijoje?

– Mes duotume ryžtingą atkirtį.

Titas lygiai taip nepriklausomai laikėsi ir per karines diskusijas, nedviprasmiškai pareikšdamas, jog Raudonajai armijai leis įžengti į savo šalį tik tada, kai pats pakvies, ir tiesiai išklodamas, jog jam reikia tik ribotos paramos: vienos šarvuotosios divizijos padėti išlaisvinti Belgradą; negana to, Raudonajai armijai nebus leista uzurpuoti Jugoslavijoje civilinių ir administracinių funkcijų, kaip nutiko Rumunijoje ir Bulgarijoje. Stalinas su šiais apribojimais sutiko iš pažiūros maloniai pridurdamas, kad Titui atsiųs ne diviziją, bet korpusą, t. y. keturiskart daugiau nei prašyta.

Titas parskrido namo kaip tik tada, kai pažadėtasis Raudonosios armijos korpusas įžengė į Jugoslaviją, ir maždaug po trijų savaičių jo partizanai, šio korpuso palaikomi, pagaliau užėmė Belgradą. Tai ženklino Tito karinės kovos pabaigą, nes vokiečiai dabar tetroško pasprukti į Vengriją. Tito politinis gyvenimas irgi pakito, ankstesnis nusikaltėlis įsikūrė princo Pauliaus Baltuosiuose rūmuose sostinės pakraštyje. Pirmiausia jis atmokėjo savo didelę skolą Čerčiliui, su Londono vyriausybe tremtyje pasirašydamas sutartį dėl laisvų rinkimų nuolatinei Jugoslavijos vyriausybei sudaryti. Ta atmoka Titui nieko nekainavo. Kitaip nei Rytų Europos kitų šalių komunistiniai

vadovai, jis buvo tikras didvyris, Jugoslavijos gelbėtojas, ir niekas neabejojo, kad jo tėvynainiai triuškinama dauguma būtent jį išrinks savo pokariniu vadovu.

Praslinkus kelioms dienoms po Tito išvykimo, į Maskvą atskrido Čerčilis. Jis nekantravo susitikti su Stalinu – „su kuriuo visada galima pasikalbėti kaip su žmogumi", – aptarti išlaisvintų šalių Europoje pokarinio statuso. Abu vyrai svarstė Lenkijos klausimą, kai staiga Čerčilis tarė:

– Susitarkime dėl Balkanų. Nesikivirčykime dėl smulkmenų. Imkim Britaniją ir Rusiją: ką pasakytumėte, jei vyrautumėte devyniasdešimt procentų Rumunijoje, o mes turėtume devyniasdešimt procentų balso teisės Graikijoje ir abu po pusę Jugoslavijoje?

Jis pakeverzojo ant popieriaus, tada pastūmė raštelį skersai stalo Stalinui. Neapsiribodamas procentinėmis dalimis Rumunijoje, Graikijoje ir Jugoslavijoje, Čerčilis siūlė Vengriją pasidalyti per pusę, o Bulgarijos Rusijai užrašė septyniasdešimt penkis procentus. Maršalas patylėjo, tada mėlynu pieštuku ant popieriaus padėjo didelį kryželį. Per kelias sekundes padarytas istorinis žingsnis.

– Ar nepasirodys gana ciniška, jei paaiškės, kad mes šitaip ekspromtu išsprendėme problemas, nulemiančias milijonų žmonių gyvenimą? – po akimirkos suabejojo Čerčilis. – Geriau sudeginkime tą popierių.

– Ne, pasilaikykite jį sau, – atsakė Stalinas.

Abu sąjungininkai pasiuntė bendrą telegramą Ruzveltui pranešdami, jog sutarė dėl politikos Balkanuose. Čerčilis papildomai nusiuntė prezidentui asmeninę žinią:

> ... Mums absoliučiai būtina susitarti dėl vieningos pozicijos Balkanų atžvilgiu, kad galėtume užkirsti kelią galimam pilietiniam karui keliose šalyse, kai Jūs ir aš palaikysime vieną pusę, o D. D. [Dėdė Džo] – kitą. Informuosiu Jus apie visa tai. Tarp Britanijos ir Rusijos dėl nieko nebus jokių susitarimų, išskyrus preliminarius, pirmiau su Jumis neaptarus ir nepriėjus prie vieningos nuomonės. Atsižvelgdamas į tai, esu tikras, kad Jūs neprieštarausite mūsų pastangoms pasiekti visiškai vieningą nuomonę su rusais...

3.

1944 m. spalį padėjęs Titui užimti Belgradą, maršalo Fiodoro Ivanovičiaus Tolbuchino 3-iasis Ukrainos frontas pasuko į šiaurės vakarus padėti maršalo

Rodiono Jakovlevičiaus Malinovskio 2-ajam Ukrainos frontui išlaisvinti Vengriją. Kadaise Šventosios Romos imperijos imperatoriai būdavo ir Vengrijos karaliai, o paskui šalį daug metų valdė Austrijos Habsburgų dinastija. Tačiau visus išskirtinius valdovus, kokius teko pakelti šiai linksmai tautai, keistumu pranoko dabartinis. Dabar Vengrija buvo karalystė be karaliaus, valdoma admirolo be laivyno – regento Miklošo fon Horčio (Miklós von Horthy), pajungto Adolfo Hitlerio įgeidžiams.

Po Pirmojo pasaulinio karo ištrėmus Habsburgus, gyvenimas bežemiams valstiečiams nepalengvėjo, nes Horčio monarchijoje be karaliaus feodalizmas išliko. Todėl kaip niekur kitur Europoje akis čia badė baisaus skurdo ir begėdiškos prabangos kontrastas. Prie Hitlerio kryžiaus žygio prieš komunizmą Vengrija prisijungė su tam tikru užsidegimu, bet, šiam ėmus blėsti, Hitleris padarė galą fiktyviai Horčio nepriklausomybei, likus keliems mėnesiams iki „D" dienos okupuodamas šalį.

Dabar faktiškai valdė vokiečių ministras Budapešte, SS generolas dr. Edmundas Vėzenmajeris (Edmund Veesenmayer), tačiau, Raudonajai armijai atsiradus už 160 kilometrų nuo Budapešto, Hortis pagalvojo, jog pagaliau atėjo metas politiniais sumetimais įsakyti didokai Vengrijos kariuomenei – nors nenoriai ir prastai, bet tebekovojusiai su rusais – kapituliuoti. Kadangi paslaptys Budapešte būdavo paprastai aptarinėjamos kavinėse, rusai iškart sužinojo apie Horčio apsisprendimą ir paskyrė Raudonosios armijos pulkininką Makarovą paskubinti reikalą. Makarovas parašė du laiškus, kupinus tokių ekstravagantiškų pasiūlymų, kad Hortis skubiai išsiuntė savo atstovą į Maskvą derėtis. Bet nutiko labai vengriškas dalykas: Hortis užmiršo savo atstovą įgalioti raštu ir turėjo strimgalviais su tinkamais dokumentais nusiųsti įkandin gerai žinomą impresionistinį tapytoją. O rusai irgi pasielgė taip, kaip jiems būdinga: apsimetė nieko negirdėję apie pulkininką Makarovą ir jo viliojančius laiškus. Kaip ir reikėjo tikėtis, kilo sumaištis ir gaišatis, o juo reikalas darėsi painesnis ir uždelstas, juo labiau griežtėjo rusų reikalavimai.

Tai irgi tipiškai vokiška: Hitleris puikiai žinojo, kas dedasi. Vengrų atstovų deryboms Maskvoje, – kurios ir taip nevykusiai prasidėjo, – vis labiau stringant, Hitleris atsiuntė trisdešimt šešerių metų SS šturmbanfiurerį (majorą) Otą Skorcenį (Otto Skorzeny) į Budapeštą sudrausminti Vengrijos vadovų. Metro devyniasdešimties aukščio vienietis įspūdį darė ne tik ūgiu: jo veidą darkė randas, gautas per studentišką dvikovą dėl vienos baleto šokėjos, o savo elgsena jis priminė beatodairišką XIV a. avantiūristą. 1943 m. pabaigoje puse tuzino sklandytuvų netikėtai nusileido iš dangaus ir desantine operacija, išgarsinusią jį tarp draugų ir priešų, jis išgelbėjo Musolinį (Mussolini).

Kone mistiškai tikėdamas tokiais žmonėmis kaip Skorcenis, Hitleris tiesiog pasiuntė jį į Budapeštą su vienu parašiutininkų batalionu ir nurodė neleisti Horčiui perbėgti į kitą pusę. Beveik nekruvina operacija „Pancerfaustas"

(*Pancerfaust*) Skorcenis turėjo užimti Citadelę, kur gyveno ir iš kur valdė Hortis. Tačiau Balkanams būdingos komplikacijos: Skorcenis susidūrė su dar vienu sąmokslu – tėvui sutikus, Vengrijos kapituliacijos siekė dar kitas Hortis, jaunasis Miklošas Mikis Hortis, admirolo sūnus. Mikis buvo Horčių klano *enfant terrible*, garsėjo savo siautulingais pobūviais Margito saloje, o kai jo vyresnysis brolis Ištvanas, lakūnas, žuvo Rytų fronte, jis buvo tėvo viltis ir širdgėla. Iš vieno vokiečių žvalgybos agento sužinojęs, kad Mikis jau susitikinėja su Tito atstovu dėl taikos derybų su Rusija, Skorcenis sutiko padėti gestapui pagrobti jaunąjį vyrą kitą kartą, kai jis susitiks su jugoslavu. Planas pavadintas „Peliukas Mikis".

1944 m. spalio 15 d. Mikis susitiko su Tito agentu ir išsyk buvo sučiuptas Skorcenio ir gestapo vyrų, suvyniotas į kilimą bei slapta nugabentas į aerodromą. Sužinojęs, kad jo sūnų surištą ką tik išskraidino į Vokietiją, admirolas pasmerkė nacius ir Karūnos tarybai pranešė, kad nurodytų derybininkams Maskvoje kapituliuoti rusams bet kokiomis sąlygomis.

Tą popietę dr. Vėzenmajeris, vokiečių ministras, apsilankė Citadelėje, kur Hortis jį nedelsdamas informavo, jog su sąjungininkais derasi dėl kapituliacijos. Šiek tiek vėliau admirolas per radiją paskelbė, kad Vengrija sudarė separatinę taiką su rusais. Nieko panašaus, žinoma, nebuvo, ir net patys rusai susierzino: radijo ryšiu Horčiui pranešė, kad jokių paliaubų nebus, jei jis nepriims jų sąlygų iki kitos dienos aštuntos valandos ryto. Hortis ir jo ministrai iki vėlumos ginčijosi nesusitardami, ir galiausiai admirolas pasibjaurėjęs nuėjo miegoti. Ministrai galiausiai susitarė ieškoti prieglobsčio Vokietijoje, ir kurjeris, vardu Vatajus (Vattay), buvo pasiųstas pranešti Horčiui apie jų nutarimą. Baigtį galėjo nuspėti bet kuris Vengrijos tyrinėtojas: Hortis įsižeidęs atsisakė atsistatydinti ir vėl nuėjo gulti. Tai, kas vyko toliau, irgi labai vengriška: kurjeris Vatajus tikriausiai nenorėjo pranešti prastų naujienų ir ministrams tiesiog pasakė, jog Hortis pritarė jų planui „visa apimtimi".

Tada ministras pirmininkas dr. Vėzenmajeriui nusiuntė žinią, kad Karūnos taryba ir Hortis atsistatydina. Vėzenmajeris žinią gavo apie trečią ryto, dar valandos prireikė telefonu susisiekti su užsienio reikalų ministru fon Ribentropu Berlyne. Tas pasakė turįs gauti asmeninį Hitlerio pritarimą. Tai užtruko dar dvi valandas ir tik 05.15 val. atėjo žinia, kad Hitleris priims Horčio atsistatydinimą. Po dvidešimties minučių Vėzenmajeris važiavo į Citadelę. Ten Hortis vis dar priešinosi visiems mėginimams priversti jį atsistatydinti, bet kai išgirdo trimito garsus, skelbiančius apie Vėzenmajerio atvykimą, nusileido ir išėjo į kiemą.

– Man teko nemaloni pareiga Jus sulaikyti, – pasakė Vėzenmajeris ir pažvelgė į laikrodį. – Puolimas prasidės už dešimties minučių.

Jis galvoje turėjo operaciją „Pancerfaustas", prasidėsiančią šeštą valandą ryto. Paėmė Hortį už parankės ir palydėjo iki savo automobilio. Abu vyrai

išvažiavo 05.58 val. Vokietijos pasiuntinybėje kažkas telefonu jau perdavė Ribentropui, kad reikalas baigėsi be kraujo praliejimo.

Deja, niekas neinformavo Skorcenio. 05.59 val. jis pamojavo ranka – ženklas užvesti variklius, – tada atsistojo ir parodė į Citadelę. Kolona pradėjo kilti į stačią kalvą. Po pusvalandžio septynių gyvybių kaina Citadelė atsidūrė Skorcenio rankose – kai tam nebuvo jokio reikalo.

Net ir šalį tvirčiau kontroliuojant Hitleriui, jungtines vengrų ir vokiečių pajėgas Raudonoji armija stūmė atgal. 1944 m. Kalėdų išvakarėse rusų tankai įsiveržė į Budos priemiesčius – vakariniame Dunojaus krante; Peštas yra rytiniame – ir keli prasiskverbė kone iki garsiojo *Gellert* viešbučio. Pirkiniais šventėms apsirūpinę žmonės tramvajaus vagonuose ramiai stebėjo pro šalį dundančius rusų tankus manydami, kad jie vokiečių. Pagaliau pastebėjus raudonas žvaigždes, kilo panika. Į bažnyčias einančių tikinčiųjų akivaizdoje per Dunojų tiltais atriedėję vokiečių „tigrai" rusų puolimą atrėmė.

Tankai priklausė Tolbuchino 3-iojo Ukrainos fronto, kirtusio Dunojų žemiau Budapešto, avangardui. Nors šis pirmas mėginimas įsiskverbti į miestą buvo atmuštas, Tolbuchinas padidino spaudimą iš pietų, Malinovskio 2-ajam Ukrainos frontui tuo metu keliantis per Dunojų aukščiau Budapešto. Gruodžio 27 d. abu dideli junginiai susitiko vakaruose nuo miesto, apsupdami devynias divizijas – penkias vokiečių ir keturias vengrų – bei 800 tūkst. civilių. Tolbuchino veržimąsi į kalvotą Budą pavyko lengvai atremti, tačiau Malinovskio daug stipresnio brovimosi į lygų Peštą sustabdyti neįstengta, ir iki 1945 m. sausio 10 d. Raudonoji armija, padedama jos pusėn perėjusių rumunų, išvalė aštuonis miesto rajonus. Tai padaryta daugiausia artimosiomis kautynėmis, nes Raudonoji armija nenorėjo intensyviu bombardavimu ar artilerijos ugnimi pakenkti miesto vandentiekio įrenginiams.

Ankstyvą sausio 17-osios rytą Pešto gynėjai atsitraukė į Budą kitapus Dunojaus. Vengrų kareiviai atsisakė sprogdinti savo istorinius tiltus tvirtindami, jog Dunojų dengiantis ledas pakankamai storas, kad išlaikytų tankus. Tačiau vokiečiai patys susprogdino tiltus atkirsdami, jog dabar istorijai ne metas.

Pešte susigūžę gyventojai laukė plėšikavimų, prievartavimų ir žudynių – vokiečiai buvo įspėję to tikėtis iš bolševikų. Jų nuostabai, Raudonoji armija dalijo miltus, avižas, kavą, juodą duoną, cukrų ir viską, ko dar turėjo. Nežudė, prievartavo nedaug. Sovietų kareiviams buvo pasakyta, kad Vengrija yra „gera šalis, nors ir stokojanti kultūros", todėl jie draugiškai elgėsi su jos žmonėmis. Mėgo dalyti dovanas ir kartais apiplėšdavo kokius nors namus, kad grobį atiduotų kaimynams. Keista, bet, palikdami miestą, kai kurie kareiviai atsiimdavo iš vaikų žaislus, kuriuos jiems buvo davę.

– Paimame iš jūsų vaikų meškiukus, – pasakė vienas kareivis supykusiai močiutei. – Kurie ateis po mūsų, atneš jų daugiau.

Jie tiesiog norėjo turėti dovanų vaikams, kuriuos sutiks vėliau.

Vasario 11-ąją, paskutinę Jaltos konferencijos dieną, mūšis dėl vakarinio upės kranto virto nuožmia apgula. Gerai įsitvirtinę Budos kalvose, vokiečių ir vengrų daliniai artilerijos ugnimi atremdavo visus mėginimus kirsti ledu padengtą Dunojų. Bet 70 tūkst. gynėjų buvo užspeisti: kitos rusų pajėgos artėjo iš vakarų.

Maždaug tuo pat metu, kai Ruzveltas mėgavosi savo bifšteksu vakarieniaudamas laive *Catoctin*, nacių vadas Budoje Karlas fon Pfefer-Vildenbruchas (Karl von Pfeffer-Wildenbruch) įsakė savo vyrams trimis atskiromis grupėmis pamėginti prasilaužti pro sovietų žiedą. Nors ir buvo akivaizdu, jog beveik jokių galimybių prasiveržti nėra, prieštaravo mažai kas. Geriau žūti kaunantis, nei būti sunaikintam. Šansai ištrūkti buvo dar menkesni, nei įsivaizduota. Raudonosios armijos vadas viską žinojo apie išsiveržimą ir jau slapta atitraukinėjo savo vyrus iš pirmųjų pastatų, juosiančių vokiečių ir vengrų dalinius.

Trims grupėms pajudėjus skirtingomis kryptimis, rusų raketos pradėjo kristi ant ką tik evakuotų pastatų. Vis dėlto vokiečiai ir vengrai, ginkluoti vien pistoletais-kulkosvaidžiais, išpuolė iš savo slėptuvių į pražūtingą raketų ir artilerijos ugnį. Dauguma krito per pirmas kelias minutes. Kiti veržėsi toliau desperatiškai mėgindami ištrūkti. Atlaikiusius raketas ir artileriją, pasitiko tokia lavina rusų pėstininkų, jog atrodė neįmanoma nė vienam vyrui išgyventi, juolab pabėgti. Bet tamsoje ir tvyrant sumaiščiai prasibrauti pavyko beveik 5 tūkst. vokiečių ir vengrų.

Kadangi pažinojo kiekvieną Budos gatvę, vyresnysis leitenantas Giula Literatis (Gyula Litteráti) iš vengrų 12-osios divizijos, sekdamas funikulieriaus bėgiais, vedė vieną grupę – vienuolika vengrų ir keturis vokiečių esesininkus – apsnigta Švabų kalva aukštyn. Vasario 12-ąją, auštant pasiekus nedidelį miškelį, Literatį išgąsdino švilptelėjimas. Už dviejų metrų priešais jį, apsigaubęs paklode, stovėjo rusas. Pašoko dar dvi užsimaskavusios figūros. Grabinėdamasis pistoleto-kulkosvaidžio, kabėjusio ant nugaros, Literatis išvydo laukinį, barbarišką veidą, pajuto smūgį į smilkinį ir neteko sąmonės.

Auštant kautynės baigėsi, ir rusai slankiojo po Budos griuvėsius ieškodami išlikusių beviltiško mėginimo išsiveržti dalyvių ir vietoje pribaigdavo išsekusius ar sužeistus vokiečius. Prie miškingų Budos kalvų privažiavę sunkvežimiai per garsiakalbius ragino ten pasislėpusiuosius išeiti ir žadėjo „gerai elgtis su jais". Jei išnirdavo vokiečiai, juos nušaudavo, o vengrams paprastai leisdavo pasirinkti būti internuotiems arba prisijungti prie sovietų. Perbėgėliai prie uniformų prisisegdavo raudono audinio skiautes ir būdavo nuvaromi gaudyti kitų vengrų.

Maždaug tuo metu jaunasis Literatis atgavo sąmonę. Kilstelėjęs galvą, pamatė keturis jo grupės esesininkus, nuogus stovinčius priešais gretą Raudonosios armijos kareivių, kurie kvatojo iš kažkokio sąmojo. Tada, kone atsainiai, rusai pakėlė savo automatus ir atidengė ugnį. Po to vienas iš rusų priėjo prie Literačio ir kaltindamas pareiškė:

– Tu – vokiečių karininkas!

Literatis mėgino įtikinti, kas jis – vengras, bet tuščiai. Rusas išvadino jį melagiu ir parodė į vokiečių bei vengrų medalius ant jo krūtinės. Literačio vyrai liudijo jo naudai, bet rusai iš naujo užtaisė ginklus.

– Fašiste, tu mirsi! – tarė vienas sovietų kareivis.

Literatis desperatiškai apsižvalgė. Išvydo aukštą vyrą, vilkintį vengrų uniformą su raudonu raiščiu ant rankovės.

– Drauge, pasakyk tiems išprotėjusiems rusams, kad visi likę esame vengrai, o ne vokiečiai!

Stebuklas, bet jis surado žmogų, kuriuo rusai patikėjo, ir buvo nugabentas netoliese į miškininko namą. Nusilpęs nuo žaizdos, Literatis išsitiesė ant lovos, po galva pasiklodamas nosinę, kad nesukruvintų užvalkalo.

Staiga pamatė iš viršaus į jį spoksantį pažįstamą veidą. Tai buvo jam smogęs „barbaras". Rusų medicinos seseriai plaunant žaizdą, nuožmiai atrodantis sovietų kareivis nusišypsojo, padavė Literačiui du pakelius cigarečių ir entuziastingai paspaudė jam ranką.

Iš Pfefer-Vildenbrucho 70 tūkst. vyrų vokiečių liniją pasiekė vos per 700. Didžiuma likusiųjų žuvo mūšyje arba buvo nužudyti. Sovietų vadas tvirtino, jog jo vyrai į nelaisvę paėmė 30 tūkst., bet kadangi parodyti galėjo tik kelis tūkstančius, tiesiog suėmė Budos gatvėse apie 25 tūkst. civilių. Tikrosios istorijos apie belaisvių skerdynes bei gausių pranešimų apie masinius prievartavimus bei plėšikavimus Budoje užgniaužti nepavykus, žmonės kitapus Dunojaus pradėjo abejoti, ar išlaisvinimas iš tiesų yra palaima.

Tą pačią dieną laivas *Catoctin*, gabenantis Ruzveltą, išplaukė iš Sevastopolio uosto. Prezidento akimis, Balkanų ateitis buvo garantuota tą akimirką, kai Stalinas pritarė Deklaracijai dėl išlaisvintosios Europos. Ruzveltas žinojo, kad Bulgarijos, Rumunijos ir Vengrijos žmonėms jėga brukamos komunistų kontroliuojamos vyriausybės, bet tikėjosi, jog tai liausis laikantis Jaltos sąlygų.

OPERACIJA „PERKŪNO TRENKSMAS"

1.

Vasario 12 d. paskelbus Krymo konferencijos komunikatą, beveik visi britai ir amerikiečiai entuziastingai jam pritarė. Tokių Anglijos įvairių laikraščių kaip *Manchester Guardian, Daily Express* ir *Daily Worker* vedamuosiuose straipsniuose Didžiojo trejeto pasiekti sprendimai sulaukė pagyrų. Džozefas C. Heršas (Joseph C. Harsch) iš *The Christian Science Monitor* išreiškė nuoširdžią daugumos amerikiečių reakciją:

> ... Krymo konferencija nuo ankstesnių tokių konferencijų skiriasi noru spręsti. Susitikimuose, iš kurių atsirado Atlanto chartija, Kasablankoje, Teherane, Kvebeke – visur vyravo politinis deklaratyvumas. Juose deklaruota politika, siekiai, ketinimai. Bet tuose susitikimuose nebuvo priimami sprendimai. Jaltos susitikime aiškiai vyravo troškimas, noras ir ryžtas pasiekti tvirtų sprendimų.

Konferencija panašiai sutikta Sovietų Sąjungoje. *Pravda* vieną numerį paskyrė vien konferencijai; jos nuomone, pasiekti sprendimai parodė, kad „Didžiojo trejeto sąjunga apima ne tik istorinę vakardieną, bet ir didį rytojų", o *Izvestija* teigė, jog tai – „didžiausias politinis šių dienų įvykis".

Komunikatas taip pat pradžiugino Gebelsą, nes suteikė progą sustiprinti propagandą dėl Morgentau plano bei besąlyginės kapituliacijos ir pareikšti, jog Didžiojo trejeto Jaltoje nutarimai padalyti Vokietiją ir priversti ją sumokėti nepakeliamas reparacijas tik paliudijo, kad Vokietija turi kovoti su nauja jėga – arba bus nušluota.

Prancūzijoje džiaugsmą dėl sprendimo suteikti jai okupacinę zoną Vokietijoje bei atstovavimą centrinėje valdymo mašinerijoje tramdė asmeninis de Golio kartėlis. Generolo susierzinimas buvo suprantamas. Jam ne tik neleista dalyvauti konferencijoje, bet jis ir nieko nežinojo apie jos rezultatus, kol vasario 12-ąją Amerikos ambasadorius Prancūzijoje Džefersonas Kaferis (Jefferson Caffery) neįteikė jam memorandumo. R. V. Reberis (R. W. Reber), politinis karininkas Prancūzijoje, kablograma informavo Ruzveltą, kad de Golis priėmė jį „šaltai" ir tikriausiai „tikėjosi iš komunikato didesnio vaidmens sau". Šis pranešimas ir de Golio atsisakymas susitikti su juo Alžyre prezidento, ir taip jau nemėgusio generolo, nesujaudino.

– Na, aš tik norėjau aptarti su juo kai kurias mūsų problemas, – pasakė jis Lehiui. – Jei jis nenori, man visiškai tas pats.

De Golis dėl Jaltos bent viešumoje laikėsi mandagiai, o lenkai Britanijoje ir Amerikoje konferenciją koneveikė. Vadovaujami ministro pirmininko Tomašo Arciševskio (Tomasz Arciszewski), pakeitusio Mikolajčiką, jie tvirtino, kad Ruzveltas ir Čerčilis dėl tarpusavio vienybės iš tikrųjų paaukojo Lenkiją Sovietų Sąjungai. Vienas lenkas kaltinimais neapsiribojo. Generolas leitenantas V. Andersas (W. Anders), vadovavęs lenkų 2-ajam korpusui, taip narsiai prisidėjusiam prie Montekasino užėmimo, pagrasino atitraukti savo dalinius iš kovos linijų. Vladislavui Račkevičiui (Władysław Raczkiewicz), respublikos prezidentui, jis pasiuntė radiogramą, jog negali sutikti

> ... su vienašališku sprendimu, kuriuo Lenkija ir lenkų tauta atiduodama bolševikams kaip karo grobis... Sąžinė man dabar neleidžia reikalauti iš kareivių kraujo aukos...

Daug sensacingiau protestuoti galėjo, bet neprabilo dar vienas lenkas – grafas Edvardas Račinskis (Edward Raczyński), ambasadorius Šv. Jokūbo dvare. Neseniai seras Ovenas O'Malis (Owen O'Malley) parodė Račinskiui 11 tūkst. lenkų karininkų sušaudymo Katynės miške išsamaus tyrimo baigiamąjį pranešimą. Jame tvirtinta, jog tyrimo metu neabejotinai įrodyta, kad žiaurų nusikaltimą įvykdė ne naciai, bet rusai. Seras Ovenas grafui taip pat pasakė, jog Britanijos ministrų kabinetas, perskaitęs demaskuojantį pranešimą, liepė jį nuslėpti, ir tada buvęs parašytas kitas, Sovietų Sąjungos neįžeidžiantis. Bet Račinskis buvo pažadėjęs O'Maliui laikyti paslaptį ir, būdamas džentelmenas, manė turįs prisidėti prie susimokymo tylėti.

Prieš pat vidurdienį generolas Guderianas įžengė į Hitlerio kabinetą kanceliarijoje, kur didelė grupė jau sėdosi į krėslus priešais fiurerio didžiulį stalą. Pakeliui į Berlyną Guderianas savo jaunyvam štabo viršininkui generolui Valteriui Venkui (Walther Wenck) pasakė:

– Šiandien, Venkai, ant kortos pastatysime viską, surizikuosime Jūsų ir mano galva.

Jei vadovaus Himleris, kuris yra diletantas, ribotas smūgis į Žukovo smaigalį prie Oderio žlugs.

– Negalime leisti daliniams ten grumtis be bent vieno profesionalaus kareivio.

Himleris – vidutinio ūgio vyras plonomis, bespalvėmis lūpomis ir šiek tiek rytietiškų bruožų – atrodė susirūpinęs, kaip ir visada tokiose konferencijose. Niekam nebuvo paslaptis, kad jis nemėgo būti Hitlerio akivaizdoje ir

net kartą generolui Volfui prisipažino, jog fiureris verčia jį pasijusti tartum mokiniu, neparuošusiu namų darbų.

Himlerio viduje nuolatos virė kova tarp to, kas jis yra, ir to, kuo norėjo būti. Buvo bavaras, tačiau aistringai žavėjosi prūsų karaliais, kaip antai Frydrichu Didžiuoju, ir nuolatos aukštino prūsišką asketiškumą ir ištvermingumą. Fanatiškai tikėjo, jog idealus vokietis yra nordinės rasės – aukštas, šviesus, mėlynakis – ir teikė pirmenybę tokiems žmonėms aplink save. Žavėjosi fiziniu tobulumu bei atletiniais gebėjimais ir dažnai kartodavo: „Norint likti jaunam, būtina mankštintis", tačiau patį nepaliaujamai kamavo pilvo spazmai, o ant slidžių ar vandenyje atrodydavo juokingai – ir netgi kartą nualpo stengdamasis laimėti kuklų bronzos medalį pusės kilometro bėgime. Turėjo daugiau asmeninės galios, nei kas nors kitas reiche, išskyrus Hitlerį, bet buvo nepretenzingas, nors ir kruopštus, pedantas, turintis Vokietijos pradinės mokyklos mokytojo intelektinių gebėjimų. Nenuilstamai puldinėjo krikščionybę, tačiau, pasak vieno iš artimiausių bendradarbių, SS statydino ant jėzuitų principų, uoliai kopijuodamas „Ignaco Lojolos tarnystės nuostatus ir Dvasines pratybas..."

Kaip ir fiureris, kurio bijojo ir kurį gerbė, buvo abejingas materialiems dalykams ir gyveno kukliai bei paprastai. Valgė saikingai, gėrė nedaug ir apsiribodavo dviem cigarais per dieną. Panašiai, kaip Hitleris, dirbdavo taip intensyviai, kaip neįstengtų dauguma žmonių, mėgo vaikus ir visoms moterims, kaip ir savo motinai, pabrėžtinai rodydavo pagarbą. Ir taip, kaip Hitleris, jis irgi turėjo meilužę. Tiksliau, bent dvi. Būdamas devyniolikos, gyveno su septyneriais metais už jį vyresne prostitute Fryda Vagner (Frieda Wagner). Kai ji buvo rasta negyva, jaunasis Himleris dėl jos mirties atsidūrė teisiamųjų suole, tačiau dėl įrodymų stygiaus liko laisvėje. Vedė kitą moterį, vėl septyneriais metais vyresnę, – medicinos seserį Margaritę Konsercovo (Margarite Concerzowo). Pasinaudodamas jos pinigais, įsteigė viščiukų fermą netoli Miuncheno, bet bankrutavo. Nesėkmė ištiko ir santuoką.

Pora turėjo dukterį Gudruną, tačiau Himleris norėjo sūnaus. Jo pažiūros į skyrybas vis dėlto atitiko griežtą katalikišką auklėjimą; tai, kad Hitlerio nuostata buvo panaši, tikriausiai paskatino jį, užuot išsiskyrus, gyventi dvejopą gyvenimą. Jis pradėjo ilgą meilės romaną su savo asmenine sekretore Hedviga (Hedwig), kuri jam pagimdė berniuką Helgę (Helge) ir mergaitę Nanetą Dorotėją (Nanette Dorothea). Romantiškasis Himleris savo meilužei, kurią švelniai vadino „kiškučiu", rašydavo ilgus ir sentimentalius laiškus, sykiu bent viešumoje išlaikydamas pagarbius ir meilius santykius su savo teisėta žmona. Ir kaip atsakingas vyras rūpinosi abiem šeimomis taip, kad niekada neišbrisdavo iš skolų.

Auklėtas griežto tėvo, savo darbo patalpas užversdavo moralistiniais šūkiais, kaip antai: „Į laisvę veda vienas kelias. Jo gairės yra klusnumas, stropumas, sąžiningumas, blaivumas, švarumas, pasiaukojimo dvasia, tvarka,

drausmė ir tėvynės meilė." Jo vaikystės draugas dr. Karlas Gebhartas (Karl Gebhardt) kartą pasakė: „Tą akimirką, kai ką nors sakydavo, jis tikėdavo tuo, ką sako, ir visi kiti irgi tikėdavo." Tačiau kai kurie jo įsitikinimai dėl keistumo buvo sunkiai priimtini net jo ištikimiems sekėjams: ledyninė kosmogonija, magnetizmas, homeopatija, hipnotizmas, natūralioji eugenika, aiškiaregystė, gydymas tikėjimu ir raganavimas.

Garbino švarumą ir ištisą dieną skalaudavo gerklę bei prausdavosi. Išsiskyrė kruopštumu, šykštumu, tvarkingumu ir rūpestingumu, bet stokojo originalumo, sveiko proto ir intuicijos. Visa tai derinyjė su polinkiu į slapukavimą, miglotus įsakymus ir jo kone amžina Mona Lizos šypsena darydavo jį slėpiningą. Anot SS generolo Pauliaus Hauserio, padėjusio jam organizuoti *Waffen-SS*, kandaus pasakymo, ankstesnysis viščiukų fermeris buvo „fantastiškas idealistas, abiem kojomis tvirtai stovintis keliais centimetrais virš žemės – labai keistas paukštis".

Šis vyras kėlė didžiausią baimę Vokietijoje, galbūt visame pasaulyje, bet prasidėjusioje fiurerio konferencijoje Guderianas džiaugėsi, kad Himleris dalyvauja. Jis be ceremonijų kreipėsi į reichsfiurerį ir pareikalavo pradėti kontrpuolimą po dviejų dienų. Sumirksėjęs nedidelėmis akimis, pridengtomis pensnė, Himleris pasakė, jog jam tiesiog reikia daugiau laiko. Fronto daliniams dar neišduoti visi šaudmenys ir degalai. Jis nusiėmė akinius ir ėmė juos uoliai šluostyti.

– Negalime laukti, kol bus išduotas paskutinis kanistras degalų ir paskutinis sviedinys! – riktelėjo Guderianas. – Per tą laiką rusai per daug sustiprės.

Hitleris priėmė tai kaip asmeninę kritiką.

– Aš neleisiu Jums manęs kaltinti delsimu.

– Aš Jūsų niekuo nekaltinu. Tiesiog sakau, jog beprasmiška laukti, kol bus išduotos paskutinės atsargos – ir patogus metas pulti prarastas.

– Aš Jums ką tik pasakiau, kad neleisiu manęs kaltinti delsimu!

Generolas parodė, kad jis prastas diplomatas, mat šiuo neparankiu momentu drėbtelėjo:

– Norėčiau, kad armijų grupės „Vysla" štabo viršininku būtų generolas Venkas. Kitaip nebus garantijos, kad puolimas pasiseks.

Žiūrėdamas į reichsfiurerį Himlerį pridūrė:

– Tas vyras to negali padaryti. Kaip jis tai įvykdys?

Hitleris skausmingai pakilo iš krėslo ir piktai metė:

– Reichsfiurerio kaip vyro pakanka, kad jis vienas vadovautų puolimui!

– Reichsfiureris neturi nei patirties, nei reikiamo štabo, kad nepadedamas galėtų vadovauti puolimui. Generolo Venko dalyvavimas absoliučiai būtinas.

– Kaip drįstate kritikuoti reichsfiurerį?! Neleisiu Jums jo kritikuoti!

Hitleris pasakė tai piktai, bet ir teatrališkai smarkiai protestuodamas. Guderianas nenusileido ir pakartojo:

– Primygtinai reikalauju generolą Venką perkelti į armijų grupės „Vysla" štabą tinkamai vadovauti operacijai.

Guderiano neklusnumas dabar kaip reikiant suerzino Hitlerį. Abu vyrai pradėjo taip karštai ginčytis, kad konferencijos dalyviai vienas po kito nepastebimai išsmuko iš patalpos ir joje liko tik Himleris, Venkas ir keli adjutantai sustingusiais veidais.

Hitleris atsuko Guderianui nugarą ir nužingsniavo prie didelio židinio, virš kurio kabojo Bismarko portretas. Guderianui pasirodė, kad Bismarkas kaltinamai žiūri į Hitlerį, o bronzinis Hindenburgo biustas kitame kambario gale priekaištingai klausia: „Ką tu darai Vokietijai? Kas atsitiks mano prūsams?" Slogi haliucinacija sustiprino Guderiano ryžtą, ir ginčas truko ilgiau nei dvi valandas. Kaskart, kai Hitleris sušukdavo: „Kaip drįstate?!" ir giliai įkvėpdavo, Guderianas pakartodavo reikalavimą paskirti Venką Himlerio padėjėju. Ir kaskart tam reikalavimui nuskambėjus, Himleris pasidarydavo dar blyškesnis. Galop Hitleris liovėsi nervingai vaikštinėjęs, sustojo priešais Himlerio krėslą ir nuolankiai atsiduseęs tarė:

– Na, Himleri, generolas Venkas šįvakar išvyksta į armijų grupę „Vysla" perimti štabo viršininko pareigų.

Tuomet pasisuko į Venką.

– Puolimas prasidės vasario 15-ąją, – pasakė jis ir sunkiai atsisėdo.

Paskui pažvelgė į Guderianą ir sumurmėjo:

– Tęskime konferenciją.

Kerinčiai nusišypsojo.

– *Herr Generaloberst*, šiandien mūšį laimėjo sausumos kariuomenės generalinis štabas.

Po kelių minučių Guderianas išėjo į prieškambarį ir išsekęs prisėdo prie nedidelio stalelio. Prie jo priėjo Keitelis.

– Kaip drįstate šitaip prieštarauti fiureriui? – sušuko jis. – Argi nematėte, kaip jaudinasi? O jei jį ištiktų širdies smūgis?

Guderianas šaltai pažvelgė į Keitelį.

– Valstybės vyras turi norėti, kad jam būtų prieštaraujama, ir trokšti išgirsti skaudžią tiesą. Kitaip jo negalima vadinti valstybės vyru.

Kiti pradėjo kartoti Keitelio kaltinimus, bet Guderianas nusisuko ir nurodė Venkui įsakyti pulti vasario 15 d.

2.

Oro pajėgų vadas maršalas seras Artūras T. Haris (Arthur T. Harry), kresnas, valingas ir energingas penkiasdešimt trejų metų vyras, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, įstojo trimitininku į Rodezijos pėstininkų pajėgas. Po

rekordinių žygių vokiečių Pietvakarių Afrikoje jis prisiekė daugiau niekada nebežygiuoti ir įstojo į karališkąjį aviacijos korpusą. Dabar vadovavo bombonešių pajėgoms ir šią naktį jo vyrai rengėsi atakuoti Drezdeną; tai turėjo būti pirmas iš didelių bombardavimo antskrydžių, nukreiptų prieš pagrindinius Rytų Vokietijos miestus, siekiant galutinai palaužti vokiečių kovos dvasią. Operacija „Perkūno trenksmas", kodinis visų šių antskrydžių pavadinimas, buvo tik dar vienas britų karo vyriausybės suplanuotos kiliminio bombardavimo kampanijos – Hario akimis, geriausio būdo karui užbaigti – etapas. Britanijoje Haris garsėjo Bombarduotojo pravarde, kuriai visiškai neprieštaravo, o keli laikraštininkai jį dar vadino Skerdiku Hariu, tačiau jis į tai nekreipė dėmesio. Galvojo, kad jo darbas yra sunaikinti Vokietijos karo gamybą, o tam būtina griauti miestus bei žudyti žmones, tačiau tas planas esąs ne jo.

Dėl dygios asmenybės ir kiliminio bombardavimo agresyvaus propagavimo jo kai kas nemėgo, bet tas pats karingumas pelnė jam aviatorių simpatijas, nes jis lygiai taip pat ryžtingai kovojo dėl geriausios įrangos ir saugiausių bombardavimo antskrydžių metodų.

„Perkūno trenksmo" kilmė ilga ir sudėtinga. Praslinkus dviem mėnesiams po „D" dienos, aviacijos štabo viršininkas seras Čarlzas Portalas (Charles Portal) pasiūlė tą akimirką, kai Vokietija artės prie karinio žlugimo, surengti prieš Rytų Vokietijos tankiai gyvenamus centrus didelius antskrydžius, kurie pagreitintų visišką kapituliaciją. Jungtinis žvalgybos komitetas – britų žvalgybos ekspertų grupė – apie „Perkūno trenksmą" atsiliepė šaltai, nes nemanė, jog ta operacija gali „pasiekti kokios nors vertingo masto sėkmės", o amerikiečių oro pajėgų vadovams atrodė neprotinga nukrypti nuo tiksliojo bombardavimo. Be to, generolas H. H. Arnoldas, Jungtinių Valstijų oro pajėgų vadas, tokiam bombardavimui prieštaravo iš principo, o Eizenhauerio psichologinės karybos skyrius net pavadino jį teroristiniu.

Tad „Perkūno trenksmas" buvo padėtas į lentyną. Praslinkus dešimčiai dienų nuo sovietų didžiojo puolimo pradžios 1945 m. sausio 12-ąją, bombonešių operacijų direktorius Portalo pavaduotojui serui Normanui Botomliui (Norman Bottomley) pasiūlė:

– Jei operacija būtų surengta, kai rusų puolimas dar akivaizdžiai nesusilpnėjęs, galėtų susidaryti įspūdis, kad rusai ir mes artimai koordinuojame savo planus.

Paprašytas iš naujo įvertinti operaciją „Perkūno trenksmas", jungtinis žvalgybos komitetas pranešė, kad keturių dienų ir keturių naktų bombardavimai galėtų sąlygoti didelį vokiečių pabėgėlių srautą, „kuris sukeltų daug sumaišties, trukdytų daliniams tvarkingai judėti į frontą ir trikdytų vokiečių karinę bei administracinę mašiną", taip pat „materialiai padėtų rusams labai svarbiame mūšyje, dabar verdančiame Rytų fronte, ir pateisintų laikiną pajėgų nukreipimą nuo komunikacijos centrų ir kitokių taikinių, išskyrus naftos

ir tankų gamyklas". Be to, turėtų „politinės vertės, nes geriausiu, mums prieinamu būdu pademonstruotų rusams britų ir amerikiečių troškimą padėti jiems dabartiniame mūšyje".

Sausio 25 d. Botomlis paskambino Hariui norėdamas aptarti operacijos „Perkūno trenksmas" įgyvendinimo klausimus.

– Berlynas jau mano lėkštėje, – atsakė Haris ir perdavė prašymą, gautą iš savo ryšio karininko Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiajame štabe (SEPVŠ), kad kiti operacijos taikiniai būtų Chemnicas, Leipcigas ir Drezdenas – trys miestai, kurie buvo ne tik pagrindiniai pabėgėlių prieglobsčio centrai, bet ir svarbiausi komunikacijų mazgai netoli irstančio Rytų fronto.

Taip nutiko, kad panašiu metu Čerčilis kaip tik apie tokius antskrydžius kalbėjosi su valstybės sekretoriumi aviacijos klausimais seru Arčibaldu Sinkleriu (Archibald Sinclair) ir jo pasiteiravo, kaip karališkosios oro pajėgos planuoja „pasmaigstyti iš Breslau [prie Oderio] besitraukiančius vokiečius". Tai nebuvo kažin koks sutapimas, nes Haris-Bombarduotojas, dažnai lankydavęsis ministro pirmininko užmiesčio rezidencijoje, aptarinėdavo su Čerčiliu „Perkūno trenksmo" pobūdžio antskrydžius ir neoficialiai ragino juos pradėti.*

Kitą dieną Sinkleris užklausė aviacijos štabą. Bet Portalas, operacijos „Perkūno trenksmas" iniciatorius, nedegė troškimu surengti operaciją ir savo pranešime nurodė, kad pirmenybė ir toliau teiktina naftos taikiniams, o paskui reaktyvinių lėktuvų gamykloms bei povandeninių laivų statykloms. Tik pasirūpinus šiomis trimis taikinių kategorijomis, „turimas pajėgas turėtume panaudoti vienam dideliam Berlyno puolimui ir antskrydžiams prieš Drezdeną, Leipcigą ir Chemnicą..."

Perskaitęs drungną pritarimą ir pasitaręs su kitais aviacijos štabo nariais, Sinkleris liko abejingas visam projektui. „Praėjusį vakarą klausėte, ar planuojame puldinėti iš Breslau besitraukiančius vokiečius", – parašė jis Čerčiliui ir pasiūlė šį darbą geriau patikėti taktinei aviacijai. „Bombonešiai, – tęsė jis, – turėtų ir toliau atakuoti naftos taikinius, jei leidžia orai; jei ne, galima surengti Rytų Vokietijos miestų kiliminius bombardavimus."

Memorandumas paskatino Čerčilį skubiai sarkastiškai atsakyti. Jis tikriausiai pamiršo savo paties žodžius.

> Praėjusį vakarą neklausiau Jūsų apie planus puldinėti iš Breslau besitraukiančius vokiečius. Priešingai, klausiau, ar dabar nereikėtų patraukliais taikiniais laikyti Berlyną ir neabejotinai kitus didelius Rytų Vokietijos

* Haris neseniai pareiškė: „Iš pradžių „Perkūno trenksmas" buvo sumanytas kaip jungtinis britų ir amerikiečių antskrydis prieš Berlyną dienos metu. Bet paskutinę akimirką Dulitlis [Doolittle] pranešė, kad Jungtinės Valstijos neduos mums būtinos artimos tolimojo nuotolio naikintuvų priedangos, tad be jų aš atsisakiau dienos metu smogti Berlynui."

miestus. Aš patenkintas, jog tai „nagrinėjama". Prašyčiau pranešti rytoj, ką ketinama daryti.

Čerčilio staigų susidomėjimą „Perkūno trenksmu" tikriausiai paskatino netrukus Jaltoje prasidėti turėjusi konferencija, galbūt jis nekantravo parodyti Stalinui, kokios naudingos sąjungininkų oro pajėgos galėjo būti dabartiniam rusų puolimui. Po Ardėnų mūšio Vakarams prie konferencijos stalo tikrai reikėjo viso karinio prestižo, kokį tik galėjo sutelkti. Kad ir kas būtų įkvėpęs Čerčilį, Sinkleriui skirtas jo ironiškas paraginimas nedelsiant davė vaisių, ir Hariui buvo įsakyta kuo skubiau pulti tokius miestus kaip Berlynas, Drezdenas ir Chemnicas, „kur intensyvus bombardavimas ne tik sujauks evakuaciją iš rytų, bet ir trukdys daliniams judėti iš vakarų".

Vis dėlto Hario pavaduotoją aviacijos maršalą serą Robertą Saundbį (Robert Saundby) kamavo abejonės ir, perskaitęs įsakymą, jis savęs klausė, kodėl įtrauktas Drezdenas. Nors ir svarbus geležinkelių mazgas, kaip reikšmingas pramoninis centras negarsėjo, ir mažai kas rodė, kad jis naudojamas daliniams perkelti. Todėl paprašė aviacijos ministro persvarstyti Drezdeno įtraukimą tarp taikinių. Į tokius prašymus paprastai būdavo greitai atsakoma per asmeninę telefono liniją. Saundbis laukė keletą dienų, kol gavo patvirtinimą, kad Drezdenas bombarduotinas. Mat atsakyti delsta dėl Čerčilio asmeninio susidomėjimo „Perkūno trenksmu", o jis tuo metu buvo Jaltoje.

Dabar ataka priklausė nuo orų. Orų prognozė bent jau vasario 13-osios ryte žadėjo palankias sąlygas, ir prieš pat devintą Haris įsakė 5-ajai grupei Drezdeną atakuoti artimiausią naktį. Netrukus po to antrą smūgį suduos jungtinės keturių grupių pajėgos. Ankstyvą rytą miestui trečią kartą smogs amerikiečių „skraidančiosios tvirtovės". Vis dėlto apie vidurdienį meteorologai pranešė, kad oro sąlygos pasikeitė. Virš visos Vidurio Europos slenka debesys ir dangus virš taikinio neprasigiedrys iki dešimtos vakaro.

Haris nelaikė to pakankamu pagrindu antskrydžiui atšaukti, ir po pietų sparno vadas Morisas A. Smitas (Maurice A. Smith), vadovausiantis pirmajai vilniai, prisistatė į 54-osios bazės Koningsbyje žvalgybos pastatą dėl instruktažo. Jam teko pavojinga užduotis likti virš taikinio, dažnai neaukštai, ir vadovauti bombardavimui. Jis pilotuos „moskitą", medinį, greitą dviejų variklių lėktuvą, palyginti saugų dideliame aukštyje, kokiame galėjo skraidyti, bet beveik visiškai nešarvuotą. Smitas vadovavo antskrydžiams prieš Karlsruję, Heilbroną ir kitus didelius Vokietijos miestus, bet daug palankesnėmis sąlygomis. Nepavyko rasti net Drezdeno taikinių žemėlapio, todėl jam teko tenkintis apskrities taikinių žemėlapiu, kurio pagrindas – prastos 1943 m. aeronuotraukos.

Smitui liepta koncentruoti 5-osios grupės bombas į geležinkelius ir komunikacinius centrus Drezdeno senamiestyje, garsėjusiame gražiais pastatais

ir paminklais. Bazės vadas pasakė, jog kartą buvo apsistojęs viešbutyje Altmarkto aikštėje senamiesčio centre ir apgautas. Dabar – juokaudamas pridūrė bus proga už skriaudą atlyginti.

Dėl orų sėkmė priklausė nuo laiko paskaičiavimo sekundės tikslumu. Pirmutiniai Drezdeną pasieks pirminiai ženklintojai – dvi *Lancaster* bombonešių eskadrilės. 22.04 val. jie numes žalias parašiutines ženklines žiežirbas ir žalias indikatorines bombas bendrajai miesto pozicijai pažymėti. Po kelių minučių pasirodys aštuoni „moskitai" ir, vadovaudamiesi žaliais žymenimis, numes raudonas indikatorines bombas ant sporto stadiono, kuris bus prie pat pagrindinio taikinio – geležinkelio manevravimo stoties. Galiausiai 22.15 val. bombarduoti raudonai nužymėto taikinio atkaks pagrindinės pajėgos kodiniu pavadinimu „Indų džiovykla".

Aštuoni „moskitai" pakilo prieš pat 17.30 val. Jų pilotus suneramino instrukcijos bet kokia kaina vengti priverstinio nutūpimo rytuose nuo Drezdeno. Jie turėjo skristi atgal į vakarus ir geriau nusileisti priešo teritorijoje, nei leisti, kad neseniai sukurta elektroninė įranga patektų jų sąjungininkams rusams į rankas.

Dar po kelių minučių 5-osios grupės laukus Midlande paliko pirmieji iš 244 „lankasterių". Sparno vadas Smitas, vyresnysis bombarduotojas, savo „moskitu" iš Koningsbio išskrido 19.57 val. Maždaug po valandos pradėjo pūsti stiprus vakarų vėjas, ir jam pavyko pavyti kitus aštuonis „moskitus", skridusius aplinkiniu maršrutu. 4500 metrų aukštyje virš Šiaurės Vakarų Vokietijos devyni lėktuvai pateko į 85 mazgų greičiu skridimo kryptimi pučiantį vėją. Tik 21.49 val. navigatoriai LORAN imtuvų, amerikiečių elektroniniu navigaciniu prietaisu, nuvesiančiu juos tiesiai prie taikinio, aptiko pirmąjį spindulį. Tačiau Smito navigatoriui niekaip nesisekė LORAN ekrane pagauti antrojo spindulio. Pozicijai nustatyti reikėjo dviejų. Jis pažvelgė į laikrodį – 21.56 val. Po aštuonių minučių pirminiai ženklintojai išmes žalias ženklines žiežirbas. Pagaliau dešimtą pasirodė antrasis spindulys, ir Smito navigatorius nustatė poziciją – dvidešimt keturi kilometrai į pietus nuo Chemnico.

Visi devyni „moskitai" pasuko į šiaurės vakarus, priešakyje dairydamiesi žalių ženklinių žiežirbų, kurios turėjo pasirodyti mažiau nei po keturių minučių. Jiems leidžiantis žemyn debesys ėmė lėtai sklaidyti – kaip ir prognozuota. Atrodė, tarsi nuo Drezdeno tyčia nutraukiama uždanga.

Nors ir nebuvo atviras miestas (*open city*), Drezdenas patyrė tik du palyginti nedidelius antskrydžius – vieną 1944 m. spalio 7-ąją, kai 30 Jungtinių Valstijų bombonešių bombardavo geležinkelio manevravimo stotį ir žuvo 435 žmonės, kitą 1945 m. sausio 16-ąją, kai 133 Jungtinių Valstijų *Liberator* bombonešiai vėl smogė beveik tam pačiam taikiniui nusinešdami 376 gyvybes. Vėliau būta

kelių oro pavojų, tačiau kadangi visi pasirodė klaidingi, vyravo jausmas, kad su sąjungininkais sudarytas slaptas susitarimas: jei bus pagailėta Oksfordo, Drezdenas irgi nebus puolamas. Šiaip ar taip, miestas neturėjo didelės karinės vertės, o jo gausūs muziejai, bažnyčios ir kiti barokiniai pastatai laikyti pasaulio architektūriniu lobiu.

Sklandė gandas – žinoma, klaidingas, – kad sąjungininkai barstė lapelius, kuriuose žadėjo Drezdeno nebombarduoti, nes jis būsiąs pokarinės Vokietijos sostinė. Visa tai užliūliavo 630 tūkst. nuolatinių gyventojų, ir, nepaisant katastrofos rytuose, tą vasario 13-osios vakarą net jautėsi šventiška nuotaika. Buvo Užgavėnių antradienis, mėgstama vokiečių šventė, kai gausybė vaikų apsirengdavo linksmais karnavalo kostiumais, ir, apie dešimtą pasigirdus pirmajam pavojaus signalui – „gegutei", mažai kas jaudinosi. Nedaug kam rūpėjo, kad visame mieste nėra nė vienos priešlėktuvinės slėptuvės iš betono ir plieno.

Tas miesto gyventojų saugumo jausmas užkrėtė ir šimtus tūkstančių pabėgėlių iš rytų ir Berlyno bei Vakarų Vokietijos. Geležinkelio laukiamieji nuo šių klajoklių ir jų mantos plyšo per siūles. Viešieji pastatai duso nuo laikinų miegamųjų. Antplūdžio būta tokio didelio, kad net miesto jaukus *Grosser Garten* – panašaus dydžio kaip Niujorko Centrinis parkas – buvo nuklotas palapinių ir skubiai surėstų pašiūrių maždaug dviem šimtams tūkstančių pabėgėlių bei priverstinių darbininkų.

Stotyje jau netilpo traukiniai iš rytų, o keliai vis dar juodavo nuo iš fronto pėsčiomis, arklių traukiamais vežimais, automobiliais, sunkvežimiais plūstančių pabėgėlių; miestas pūtėsi sulig kiekviena valanda, ir dabar Drezdene grumdėsi 1 300 000 žmonių, įskaitant šimtus amerikiečių ir britų karo belaisvių.

Miesto priešlėktuvinė gynyba buvo vargana. Grėsmingos priešlėktuvinės patrankos, demonstratyviai pastatytos ant aplinkinių kalvų, tikrąsias, kurios atsidūrė Rytų ir Vakarų frontuose, tik imitavo; liko vien jų tuščios betoninės platformos.

Aviacinė gynyba nedaug pranoko priešlėktuvinę. Centrinė ankstyvojo įspėjimo sistema Prancūzijoje jau seniai buvo užgrobta, todėl, 5-osios grupės 244 „lankasteriams" pradėjus rastis įspėjimo sistemos Vokietijos viduje ekranuose, nebuvo įmanoma nustatyti jų taikinio. Staiga ekranuose išniro ir 300 „halifaksų"; jie skrido atakuoti naftos perdirbimo gamyklos į pietus nuo Leipcigo, bet iš tikrųjų tik siekė nukreipti dėmesį. Jiems pavyko, nes vokiečiai vis dar nenutuokė, į kur bus nukreiptas pagrindinis puolimas. Taip pat egzistavo galimybė, kad apgaulingi abu skrydžiai, nes Haris-Bombarduotojas turėjo dar 450 bombonešių.

1-oji naikintuvų divizija, dislokuota Kločėje už kelių kilometrų į šiaurę nuo Drezdeno, buvo pasirengusi ginti miestą, bet kadangi vokiečiai nežinojo,

kur siųsti savo kelis naikintuvus, lūkuriavo, kol padėtis labiau paaiškės. Tik kai 244 „lankasteriai" praskrido Leipcigą ir pasuko tiesiai į Drezdeną, gynėjai galėjo imtis darbo, ir tiktai 21. 55 val. 1-oji naikintuvų divizija gavo įsakymą skubiai pakelti savo naktinių naikintuvų eskadrilę. Tačiau lėktuvai ore atsidūrė per vėlai: pirminiai ženklintojai jau buvo išmetę savo žalias ženklines žiežirbas.

Vyresnysis bombarduotojas Smitas kaip tik tada artinosi prie Drezdeno ir pirmą kartą nutraukė tylą radijo eteryje:

– Skrydžio vadovas ženklintojų vadovui. Kaip mane girdite? Klausau.

Ženklintojų vadovas priešakiniame „moskite" atsakė, kad girdi gerai.

– Ar jūs jau žemiau debesų? – paklausė Smitas.

– Dar ne, – pasigirdo atsakymas.

Vyresnysis bombarduotojas pasiteiravo, ar matosi pirminės žaliosios ženklinės žiežirbos.

– Taip, jas matau. Debesys nelabai tiršti, – atsakė ženklintojų vadovas ir netrukus jau skrido virš taikinio stebėdamasis, kad nėra nė vieno prožektoriaus spindulių pluošto ar priešlėktuvinės patrankos šūvio.

Apačioje matė grakščius tiltus, jungiančius per miesto centrą vingiuojančios ir senąją miesto dalį nuo naujos skiriančios Elbės krantus. Aplinka jam priminė Šropšyrą, Herefordą ir Ladlou.

Nedideliame aukštyje pralėkdamas pro manevravimo stotį, pamatė vienišą garvežį, pūškuojantį netoli didelio pastato, kurį palaikė centrine senamiesčio stotimi. Iš 600 metrų aukščio pradėjo nerti sporto stadiono link (netoliese stovėjo dar kiti du).

– Ženklintojų vadove, paimk, paimk! – paragino jis save.

240 metrų aukštyje bombų sekcija atsidarė ir iš jos išsirito penkių šimtų kilogramų svorio taikinį pažyminti bomba, ji krito palikdama paskui skaisčiai raudoną uodegą. Kito „moskito" pilotas šalia vadovo lėktuvo pamatęs dar vieną žybsnį, sušuko: „Dieve, ženklintojų vadovas pamuštas!", bet pasirodė, jog tai buvo tik ženklintojo vadovo fotoaparato blykstė. Vyresnysis bombarduotojas skubiai susirado tris stadionus savo žemėlapyje.

– Pažymėjote ne tą, – informavo lakoniškai.

Vėl pažvelgė į žemėlapį ir tada su palengvėjimu atsikvėpė:

– Ne, viskas teisingai, tęskite!

Pamatęs raudonas ženklines žiežirbas netoli reikiamo stadiono, pasakė:

– Sveiki, ženklintojų vadove, tas taikinio indikatorius yra maždaug už šimto metrų į rytus nuo žymens taško.

Jau buvo 22.07 val., iki puolimo pradžios liko aštuonios minutės. Kiti „moskitai" ėmė mesti savo indikatorines bombas ant pirmosios. Tada vyresnysis bombarduotojas susirūpino, ar atskrendantys bombonešiai per ploną debesų sluoksnį pastebės žymenis. Jis susisiekė su vienu iš „lankasterių",

išmetusių žalias pirmines ženklines žiežirbas ir dabar besisukinėjančių 5400 metrų aukštyje virš miesto:

– Skrydžio vadovas trečiajam numeriui. Pasakykit, ar matote žėrėjimą?

– Pro debesis matau tris taikinio indikatorius.

Smitui pasigirdo, kad anas pasakė „žalius taikinio indikatorius", ir jis atsakė:

– Puikus darbas. Ar dabar matyti raudoni?

– Aš ką tik pasakiau, kad matau raudonus, – pasigirdo raminantis atsakymas.

Tiktai 22.09 val. Drezdeno radijo diktorius sušuko:

– *Achtung, Achtung, Achtung*! Artėja antskrydis! Visiems tučtuojau į rūsius!

Gyventojai pakluso, bet nenoriai, nes dauguma abejojo, ar tai apskritai tikras antskrydis. Senamiesčio geležinkelio stoties visos šviesos užgeso. Valstiečiai iš rytų, dar niekada negirdėję oro pavojaus signalo, padrikai blaškėsi ieškodami slėptuvių, apie kurias skelbė garsus balsas iš garsiakalbių.

22.10 val. vyresnysis bombarduotojas prie Drezdeno artėjusiai pagrindinei bombonešių grupei vis kartojo:

– Skrydžio vadovas „Indų džiovyklai". Prisiartinkit ir bombarduokite raudonai žėrinčius taikinio indikatorius, kaip planuota!

Ant žemės nesimatė jokių artilerijos žybsnių, jokių priešlėktuvinių patrankų pliūpsnių. Kadangi miesto niekas negynė, Smitas nurodė „Indų džiovyklai" skristi net žemiau, nei numatyta. Netrukus senamiestį ėmė drebinti didelių fugasinių bombų – nušluojančių stogus ir sudaužančių langus prieš numetant padegamąsias – sprogimai.

– Sveika gyva, „Indų džiovykla", – tarė vyresnysis bombarduotojas iš savo patogios pozicijos 900 metrų aukštyje tiesiai virš miesto. – Bombarduojama gerai.

Daugiau nei už dvidešimties kilometrų į šiaurės vakarus penkiolikmetis Bodas Baumanas (Bodo Baumann), Meiseno (Meissen) kadetų mokyklos studentas, stebėjo krintančias „Kalėdų eglutes" – raudonas ženklines žiežirbas, – virš galvos griausmingai skrendant ugnimi iš išmetamųjų vamzdžių spjaudantiems bombonešiams. Jis išgyveno du smarkius bombardavimus Berlyne, bet jautė, kad šis bus didžiausias iš visų. Net iš Meiseno jaunasis Bodas matė didžiulių liepsnų pliūpsnius. Gretimo pastato langų stiklai smarkiai barškėjo, visas horizontas nusidažė tamsiai raudona ir violetine spalva. Iš pradžių Bodas dar galėjo atskirti atskirų sprogimų kūginius pavidalus, tačiau po minutės nuo sprogimų viskas susiliejo į rausvą dėmę. Žemė po kojomis virpėjo, Bodas stovėjo sustingęs. „Miestas pasmerktas, – pasakė sau, – ir niekas iš ten gyvas neištrūks."

Kitas penkiolikmetis, Joachimas Veigelis (Joachim Weigel), buvo ant daugiabučio namo, kuriame gyveno kitapus Elbės, stogo. Jis ir kiti hitlerjugendininkai pylė smėlį ant keturių liepsnojančių padegamųjų bombų, tačiau, fugasinėms bomboms pasipylus į gatvę, berniukai nulėkė į rūsį ir užtrenkė geležines duris. Vyras, atsakingas už keturis jaunus prižiūrėtojus, kone tučtuojau juos iš ten išginė: degė penktasis aukštas. Penki berniukai ir mergaitė nuskubėjo viršun ir pradėjo pro langus mesti kilimus, baldus – viską, nuo ko ugnis galėjo padidėti.

Keturiolikmetis Hansas Keleris (Hans Köhler) budėjo senamiesčio policijos nuovadoje. Jis talkino leitenantui, kurio darbas buvo pasiųsti atsargines, taip pat kitiems keliems gretimiems miesteliams priklausančias gaisrines į didžiausius gaisrus. Leitenantas turėjo policijos nuovados rūsyje palaukti, kol antskrydis pasibaigs, ir tik tada vykti prie atsarginių mašinų, stovinčių ant kalvos už kelių kilometrų, bet iš smarkaus bombardavimo jis suprato, jog jau bus kilę daugybė gaisrų.

– Manau, jog mašinas įstengsime pasiekti, – pasakė jis Hansui.

Jiedu išbėgo į gatvę kaip tik tą akimirką, kai bomba rėžėsi į gretimą pastatą. Nuolaužos kaip sulėtintame filme staiga pakilo ir ėmė kristi aplink juos. Karštis buvo beveik nepakeliamas. Užšokę ant motociklo, jie pasuko į vakarus. Kai lėkė pro manevravimo stotį, Hansas matė tik nedidelius gaisrus. Smarkiai kliuvo būtent senamiesčiui.

Jie toliau spaudė į vakarus, užlėkė kalva į miesto Lebtau (Löbtau) rajoną, prašvilpė pro Hanso namus ir galiausiai pasiekė gaisrines. Kol leitenantas jas siuntinėjo prie konkrečių pastatų senamiestyje, atriedėjo pirma mašina iš apylinkių. Jos vairuotojas menkai pažinojo Drezdeną, tad Hansas pasisiūlė parodyti jam kelią į patį ugnies židinį.

22.21 val. vyresnysis bombarduotojas išvydo miestą, apimtą liepsnų. Susisiekęs su vienu „lankasteriu", liepė jam perduoti į Angliją tokią telegramą: TAIKINYS ATAKUOTAS SĖKMINGAI TAŠKAS PIRMINIS PLANAS TAŠKAS PRO DEBESIS TAŠKAS.

Po kelių minučių didžiulis bombonešių junginys pasuko į vakarus išmesdamas gausybę metalinių skiaučių radarams užblokuoti. Paskui greitai nusileido į 1800 metrų aukštį, žemiau vokiečių radarų sistemos horizonto.

Antroji vilnis – 529 „lankasteriai", dukart daugiau nei pirmojoje vilnyje, – jau buvo pakeliui. Įguloms sužinojus tikslą, visi pajuto nerimą. Kelionė ilga, „lankasteriui" vos įveikiama, todėl daugeliui kilo klausimas, kodėl miesto iš oro neatakuoja rusai, jei jis toks svarbus jų antžeminiam puolimui. Žvalgybos karininkai atskiroms grupėms aiškino įvairiai: jie turėsią atakuoti Vokietijos sausumos kariuomenės štabą; sunaikinti vokiečių ginklų ir atsargų sandėlį; išvesti iš rikiuotės svarbų pramoninį rajoną; nušluoti didžiulę nuodingų dujų gamyklą.

Pakeliui į taikinį temperatūra krito taip žemai, kad daugelis lėktuvų apledėjo; kitus teko valdyti rankiniu būdu, nes sugedo autopilotai. Tankių debesų priedangoje lėktuvai nuskrido iki Chemnico apylinkių, tada dangus netikėtai nusigiedrijo ir priešlėktuvinės patrankos numušė tris „lankasterius". Šią akimirką antros vilnies pirminiai ženklintojai jau regėjo liepsnojantį Drezdeną. Miestas buvo taip apšviestas, kad jie 01.23 val. nesunkiai numetė ženklines žiežirbas, tačiau kai po penkių minučių atkako jų vyresnysis bombarduotojas, tiršti dūmai jau dengė visą rytinį Drezdeną, o senamiestis buvo virtęs vientisa šokčiojančių liepsnų mase.

Kaip ir Hamburge, kilo ugnies audra. Tai meteorologinis reiškinys, kai daug gaisrų vienu metu staiga įkaitina orą iki 590° Celsijaus. Šis fantastiškas karštis sukelia smarkią viršun kylančią oro srovę, siurbiančią šviežią orą į gaisro centrą, o tas siurbimas savo ruožtu sukelia smarkų vėją. Galutinis rezultatas – audringas pragaras.

Vyresnysis bombarduotojas suprato, kad tiksliai bombarduoti neįmanoma, todėl nusprendė sukoncentruoti smūgį į „Indų džiovyklos" nepaliestas zonas. Pagrindinėms pajėgoms nurodė bombarduoti kairėje, paskui dešinėje ir galiausiai nukreipė jas tiesiai per jau liepsnojantį sektorių. Po kelių minučių bombos pradėjo kristi. Kitaip nei per pirmą puolimą, didžiulės fugasinės bombos dabar naudotos ugniai paskleisti ir priversti gaisrininkus likti priedangoje. Paskui ant miesto išberta 650 tūkst. padegamųjų bombų, įskaitant dviejų kilogramų svorio termitinių. Ugnies audra įsisiautėjo neįtikėtinai nuožmiai. Bombarduotojai stebėjo kupini pagarbios baimės; jie niekada to nebuvo matę taip aiškiai. Vaizdas buvo nežemiškas ir sukrečiantis – ištisos gatvės, išraižytos ugnimi.

Aštuoniolika vokiečių nakties naikintuvų pilotų, pakilusių iš Kločės per vėlai, kad sustabdytų pirmąjį antskrydį, dabar sėdėjo kabinose nekantriai laukdami įsakymo atakuoti antrąją užpuolikų vilnį. Jie girdėjo artėjančių „lankasterių" gausmą, bet įsakymas vis dar neatėjo. Vietoj to pradėjo mirksėti šviesos, žyminčios pakilimo ir nusileidimo taką. Naikintuvų pilotai įsibaiminę susisiekė su valdymo centru ir paprašė užgesinti šviesas, kol jų nepastebėjo priešo bombonešiai ir nenušlavė viso aerodromo. Tačiau jiems buvo atsakyta, jog bet kuriuo momentu gali nusileisti transporto lėktuvai iš apgulto Breslau.

Laikui slenkant ir bomboms lyjant ant Drezdeno, naikintuvų pilotų nekantravimas virto nepasitenkinimu bei įtūžiu. Kas tai – sabotažas, pralaimėjimo nuotaikų apraiška? Kodėl jiems neleidžiama pakilti ir bent pamėginti apginti Drezdeną? Bazės vadas pyko ne mažiau. Neveikė nei radijo, nei telefono ryšys, todėl jis niekaip negalėjo gauti iš valdymo centro Berlyne leidimo pasiųsti naikintuvus.

Jaunasis Bodas Baumanas ir dar 200 studentų su gelbėjimo konvojumi Drezdeno ribą kirto tą akimirką, kai prasidėjo antroji ataka. Sunkvežimiai

sustojo, ir jaunuoliai puolė į priedangą. Bodas užsiglaudė už akmeninės sienos. Tarp sprogimų girdėjosi klaikus degančio miesto ūžesys. Žemė judėjo kaip per žemės drebėjimą.

Kai bombardavimas liovėsi, berniukai pėsčiomis leidosi į miesto centrą, kol pasiekė degančius pastatus ir krintančias nuolaužas. Prasiskverbė iki tilto per Elbę į senamiestį, dabar virtusį dvidešimt aštuonių kvadratinių kilometrų ploto žaizdru. Net toje upės pusėje, kur stovėjo Bodas, karštis buvo nežmoniškas. Vaikinams liepta traukti žmones iš rūsių, kol jie mirtinai neužduso, tad jie susikibo už rankų ir vora nužingsniavo iki tilto vidurio. Tada atsargiai ėmė slinkti toliau. Staiga priešakinis žmogiškosios grandinės narys suklykė ir buvo įsiurbtas godžių liepsnų. Berniukas, ėjęs paskui, griebėsi už kažko, kad nebūtų įtrauktas. Ugnis griaudėjo kaip patranka, vėjas spiegė, o dulkės ir dūmai pasiutiškai verpetavo aplink juos.

Berniukai klupinėdami grįžo tiltu atgal, susirado virvę ir, pasinaudodami ja kaip gelbėjimo lynu, vėl pamėgino pereiti į kitą pusę, bet nepakeliamas karštis privertė atsitraukti ir antrą kartą. Bodas pamatė gatvėse gulinčius negyvus gaisrininkus, jų drabužiai rūko. Juodų dūmų kamuoliai nuginė vaikinus prie upės, čia jie sudrėkino nosines ir užsidėjo ant veidų.

Kitoje degančio miesto pusėje Hansas Keleris ėjo prie gaisrinių mašinų ant kalvos, staiga sirenos vėl ėmė kaukti įspėdamos apie antrą antskrydį. Susiradęs dviratį, pradėjo minti savo tikslo link. Pusiaukelėje išvydo išmetamas pirmines ženklines žiežirbas. Sustojo ir pradėjo fotografuoti savo dėžutės formos fotoaparatu. Išgirdęs mirtį pranašaujantį krintančių bombų kauksmą, nėrė į griovį. Už šimto metrų kurtinamai sprogo. Pakėlęs galvą, pamatė, kad kelią juosusios obelys tarsi stebuklingai išnyko. Kirtęs kelią, nubėgo prie daugiabučio namo. Leidžiantis į rūsį, sprogo antra bomba. Pasijuto pakeltas ir bloškiamas ant grindų. Žmonės duso nuo dulkių ir dūmų, moterys dejavo. Kažkas uždegė žvakę. Vidutinio amžiaus moteris ramiai pasakė:

– Einu viršun pažiūrėti, kas dedasi.

Kiti šaukė jai grįžti, bet moteris lėtai, tarsi lunatikė pradėjo kopti svyruojančio pastato laiptais ir pranyko. Po dešimties minučių lygiai taip pat flegmatiškai sugrįžo ir pranešė:

– Ten labai triukšminga, bet gražu.

Hansas klausė savęs, ar ji išprotėjo ar tiesiog mėgina visus nuraminti.

Kurtinamai gausdami virš galvos praskrido bombonešiai. Tada staiga stojo tyla, girdėjosi tik ugnies traškesys ir krintančių sienų trenksmai. Gatvėje Hanso ausis pasiekė tolima nežemiška dejonė, nepanaši į nieką, ką buvo iki tol girdėjęs. Jis pažvelgė į senamiestį ir išvydo vientisą liepsnų sieną. Pakerėtas paėjo pusantro kilometro ugnies audros link ir sustojo prie Jenicės (Yenize) cigarečių fabriko. Jo formos priminė mečetę ir atrodė, kad egzotiškas siluetas keistai šokčioja supamas gaisrų.

Prie pragaro pakraščio pasidairė gaisrinių: nė vienos nesimatė. Ką daryti? Žmonės svirduliavo kaip šmėklos – juodais veidais, nudegusiais plaukais, rūkstančiais drabužiais. Spausdami prie savęs kūdikius, įsitvėrę lagaminus, gniauždami net tokius stebinančius daiktus, kaip puodai ir keptuvės. Keli dejavo, bet didžiuma nenatūraliai tylėjo, tuščiai spoksodami išpūstomis akimis, tarsi nesuvokdami, kas atsitiko. Šie vaiduokliai priminė Hansui jo paties šeimą ir jis pasuko atgal jos ieškoti. Palipęs į kalvą pakeliui į Lebtau įvirto į vieną restoraną. Žmonės sudriskusiais drabužiais tysojo ant grindų. Jis atidžiai įsižiūrėdavo į juodus veidus, bet nė vieno neatpažino. Tada kažkas palietė jo ranką. Atsisukęs pamatė savo motiną ilgais, palaidais plaukais.

– Viskas pražuvo, – pasakė ji.

– Kur tėvas?

– Jis bute, mėgina išgelbėti ką nors iš daiktų. Bet tu neik. Ten baisu.

Ji pamėgino Hansą nuraminti.

– Jam nieko neatsitiks. Jie čia daugiau neatskris.

Ji pažvelgė į dangų ir pradėjo nerišliai vapėti.

Senamiestyje daugelis vis dar tūnojo savo rūsiuose nesuvokdami, kad greitai pritrūks deguonies. Kai kurie mėgino pabėgti tarp antskrydžių, tačiau vienus bombos užklupo lauke, kiti, bandę pasislėpti apvaliose metalinėse reklamos būdelėse, tikrąja šio žodžio prasme iškepė gyvi.

Sarasino cirkas (*Circus Sarassini*) liepsnojo. Pavojaus signalas, pranešdamas apie pirmąjį antskrydį, užkaukė per patį šventinio pasirodymo vidurį, klounams jojant ant asilų. Dabar daug žiūrovų buvo įstrigę dideliuose rūsiuose po arena, o garsieji arabų veislės žirgai su puošniomis gūniomis persigandę blaškėsi lauke. Netoliese, *Grosser Garten*, Zoologijos sodo gyvūnai, išsprukę iš apgadintų narvų, paklaikę daužėsi po parką, bet gyvi ištrūko tik paukščiai grobuonys.

Didžiulė pabėgėlių minia *Grosser Garten* irgi buvo bejėgė. Desperatiškai stengdamiesi išsigelbėti nuo nepakeliamo, dusinančio karščio, dalis karštligiškai įsiropštė į didžiules vandens cisternas, kuriose laikytas atsarginis vanduo kovai su per antskrydžius kilusiais gaisrais. Liepsnų išvengė, bet kaip žiurkės nuskendo didžiulėse vandens cisternose.

Centrinė stotis senamiesčio pakraštyje per pirmą antskrydį nukentėjo nedaug. Po jo geležinkelio tarnautojai nedelsdami ėmė visus sodinti į traukinius, kad evakuotų, pirmenybę teikdami vaikams. Traukiniams nespėjus pajudėti iš stoties, pradėjo kristi antram antskrydžiui skirti žymenys, paskui pasipylė kekės padegamųjų bombų, jos pramušė stiklinį stoties stogą ir visa konstrukcija užsiliepsnojo. Gelbėtojai prasiskynė kelią į degantį pastatą. Šimtai žmonių tysojo susmukę palei stoties sienas, tarsi miegotų, bet iš tikrųjų

buvo uždusę nuo anglies monoksido. Vaikai traukiniuose rasti suvirtę į krūvas, irgi mirę. Rūsiuose, į kuriuos ieškodami priedangos supuolė tūkstančiai žmonių, grindys buvo nuklotos negyvais kūnais.

Šiek tiek šiauriau nuo stoties Anemarija Frybel (Annemarie Friebel), kurios vyras fronte kovėsi su rusais, iš pilno dūmų rūsio išsiropštė apsivyniojusi galvą drėgnu rankšluosčiu. Apmuturiavusi vienų metų kūdikio galvą šlapiais skudurais, stumdama vežimėlį nuskubėjo gatve, lydima savo motinos. Kelią pastojus dideliai griuvėsių krūvai, Anemarija susupo kūdikį į antklodę, paėmė jį ir ėmė ropštis per kauburį. Kūdikis neišleido nė garso; per bombardavimą jis net nezirzė. Ant jų galvų lijo degančiomis nuolaužomis, nuo kurių užsidegė kūdikio antklodė. Jos motina užgesino liepsnas savo rankomis.

Kiti irgi mėgino pabėgti iš tos pačios aklavietės. Kai kurie nešėsi asmeninių daiktų, bet didžiumai rūpėjo tik savo pačių gyvybė. Vieną moterį su kūdikiu vežimėlyje pagavo skersvėjis ir kaip lapą skersine gatve įsiurbė į liepsnas.

Anemarija ir jos motina prakaituotais veidais pagaliau pasiekė senamiesčio pakraštį ir pradėjo kopti į kalvą vakarų kryptimi. Staiga Anemarija susizgribo, kad jai šalta, ir pasuko į darbininko pašiūrę. Tarpduryje atsigręžusi išvydo miestą, kuris liepsnojo kaip padegtas ežeras. Vaizdas buvo gražus, keliantis pagarbią baimę. Į pašiūrę atėjo daugiau žmonių. Niekas nežinojo, ką daryti. Pati Anemarija jautėsi apdujusi, bejausmė, nelabai susigaudė, kas nutiko.

3.

04.40 val. Jungtinių Valstijų 8-ųjų aviacijos pajėgų įgulas instruktavo apie du didelius taikinius – Drezdeną ir Chemnicą. Drezdeną paskyrė 1-ajai aviacijos divizijai: 450 „skraidančiųjų tvirtovių" manevrinei stočiai ir Noištato (Neustadt) geležinkelio stočiai į šiaurę nuo Elbės. Navigatoriams liepta nustatyti kursą į Torgau miestą, o paskui tik sekti Elbe aštuoniasdešimt kilometrų aukštyn: kitas didelis miestas būsiąs Drezdenas. 06.40 val. įgulos jau sėdėjo savo lėktuvuose, tačiau atėjo nurodymas palūkėti, todėl pirmoji „tvirtovė" pakilo tik ašťuntą valandą.

Virš Ziujderzės (Zuyder Zee) prie bombonešių prisijungė 288 lėktuvai *P-51 Mustang*. Pusė šių naikintuvų turėjo likti su bombonešiais liuftvafės atakoms atremti, likusieji prie Drezdeno patys pasiieškoti taikinių. Skrisdami virš Vokietijos bombarduotojai svarstė, ar bus įmanoma bombarduoti regint taikinį. Viršuje mažai debesuota, bet žemiau pro properšas beveik nieko nesimatė. Dėl šių žemų debesų pasiklydo ištisa 298-oji bombonešių grupė, vidurdienį bombarduosianti Prahą už 120 kilometrų tiesia linija į pietvakarius.

Tad prie Drezdeno artinosi tik 316 „skraidančiųjų tvirtovių", maždaug pusė jų, 457-oji bombonešių grupė, šiek tiek nukrypo nuo kurso ir nepataikė

į pradinį tašką. 457-oji grupė apsisuko, kad priartėtų antrą kartą. Štabo seržantas Džo Skiera (Joe Skiera), šaulys, apmokytas numesti bombas, pažvelgė aukštyn ir už 120 metrų virš galvos išvydo vieną B-17. Jų naujas kursas ėjo tiesiai po kita grupe. Virš jų lėktuvo bombų skyrius buvo plačiai atidarytas, ir Skiera matė kabančią numesti parengtų 250 kg bombų kekę.

457-oji grupė padarė antrą ir trečią ratą vis nerasdama spragos debesyse. Jų inversijos pėdsakai suformavo dubens formos figūrą, primenančią Skierai nutapytą didžiulį nešvarų ratilą. Ketvirtu mėginimu bombonešiai pagaliau surado properšą žemutiniuose debesyse.

Apačioje, senamiestyje, vis dar siautėjo pirmų dviejų antskrydžių sukeltos liepsnos. Gelsvai rudi dūmų ir garų debesys slinko į pietus Prahos link, toli paskleisdami drabužių ir popieriaus pelenus. Kaip tik buvo Pelenų trečiadienis.

Žmonės svyrinėjo Elbės krantais apsimuturiavę galvas drėgnais užvalkalais. Bodas Baumanas, regėjęs, kaip jo vadovą įtraukė į liepsnas ant tilto, kartu su kitais paaugliais mėgino padėti apdujusiems išgyvenusiesiems. Vienas išprotėjęs vyras įšoko į upę, o berniukų ištrauktas, vėl puolė į ją. Netoli nuo *Marienbrücke* tilto Bodas įsirėmė į spygliuotos vielos eiles. Upės pakrantėje voliojosi žmonių kūnų liekanos – rankos, kojos, liemenys, tikriausiai nublokšti pro spygliuotą vielą. Vaizdas pykino.

Vidurdienį Bodas ir keli jo draugai įėjo į degantį pastatą paieškoti maisto. Viršuje surado butelį konjako. Pradėjo gerti. Begeriant liepsnos vėl įsiplieskė ir užtvėrė išėjimą. Berniukams vos nusliuogus virve iš antro aukšto, ėmė kristi pirmosios amerikiečių bombos. Šioje miesto dalyje nebūdavo įspėjama dėl oro pavojaus, ir Bodas pastebėjo apie penkiasdešimt pagyvenusių žmonių, sėdinčių kieme, tarsi nieko nevyktų. Sėdėjo tarp savo mantos sustingę, žvilgsnius įbedę priešais save, bet, berniukams bėgant pro šalį, maldaujamai ištiesė rankas.

– Paimkite mus su savimi! – sušuko vienas iš jų.

Bombų skeveldrų švilpavimas privertė Bodą užsiglausti už betoninio stulpo. Vienoje rankoje jis tebegniaužė konjako butelį. Nusistebėjo, kaip jam pavyko su juo nusliuogti virve. Netoliese sprogo bomba, ir vienas pastatas pavojingai išsipūtė jo pusėn, Bodas nuskuodė į artimiausią rūsį.

„Mustangai", ieškodami taikinių, nėrė prie minių, bėgančių Elbės krantais. Paaugliai, atpažinę siluetus, sušukdavo: *„Jabos!"* ir puldavo į priedangą, o vyresnieji toliau bėgdavo atvira vietove, daugelį pakirsdavo kulkosvaidžių kulkos. Kiti „mustangai" smigdavo žemyn prie sunkvežimių, vežimų ir pabėgėlių, plūstančių iš miesto pagrindinėmis magistralėmis.

Amerikiečiams nuskridus, Anemarija Frybel ir jos motina nusprendė kuo toliau pasitraukti nuo Drezdeno. Kartu su vienu pažįstamu sukrovė kelis daiktus į vežimą, pasodino kūdikį ir dar vieną mažą vaiką ant viršaus ir

įsiliejo į kelių šimtų tūkstančių srautą, traukiantį pietų link. Begalinė kolona judėjo lėtai, be isterijos.

Hansas Keleris ir jo tėvas irgi stūmė rankinį vežimėlį, prikrautą šeimos daiktų, išgelbėtų iš sudegusio buto. Hansas staiga sustojo ir pasakė, jog jam, tiesą sakant, reikia pasilikti su gaisrinėmis. Jo tėvas jam pritarė.

Pakeliui atgal į senamiestį Hansas išvydo degančią mėsininko krautuvę, kur ant lentynų skrudo šimtai dešrelių. Pačiupęs ilgą virtinę, drožė toliau. Praėjo nacį, šveičiantį šaligatvį, ant kurio dažais buvo pakeverzota: „Ačiū Tau, brangus Fiureri!" Prie Grailingo cigarečių fabriko pamatė, kaip kareiviai šovė į du vyrus, kemšančius į šiurkštaus audinio maišus stebuklingai nesudegusias cigaretes. Jos kaip sniego danga užklojo gatvę iki kulkšnių. Praėjo didelį daugiabutį, kurio gyventojai apdairiai uždėjo ženklą: „Mes gyvi. Ištraukite mus." Gelbėtojai dabar stengėsi prasibrauti į rūsį, bet karštis vis dar buvo per didelis.

Pagaliau pasiekė kadais pasakiško grožio senamiestį, virtusį chaotiškais suanglėjusiais griuvėsiais, skleidžiančiais bjaurų dvoką. Iš garsiosios operos – kur pirmą kartą pastatytas *Tannhäuser* – liko tik įkaitęs karkasas, iš Cvingerio rūmų, vieno iš gražiausių barokinės architektūros pavyzdžių pasaulyje, – rūkstantys griuvėsiai, lygiai kaip ir iš *Hofkirche*. Tarsi per stebuklą beveik sveika atrodė *Kreuzkirche* su dūmų apgaubtu kupolu.

Pusiau sugriautoje policijos nuovadoje Hansą išsiuntė dviračiu perduoti žinios. Grįžus vienas policininkas apkaltino jį dykinėjimu ir gelbėjimo darbų sabotavimu. Hansas pravirko, išplūdo policininką ir išbėgo laukan. *Lindenauplatz* aikštė buvo nuklota nuogų negyvų kūnų – jų drabužiai sudegė arba buvo nuplėšti oro srauto. Netoli įėjimo į viešuosius tualetus ant kailinių gulėjo nuoga negyva moteris, o už kelių metrų – apsikabinę du berniukai, irgi nuogi. Prie *Seidnitzerplatz* aikštės keli šimtai žmonių dryksojo susmukę sekliame tvenkinyje – visi negyvi.

Prie Hanso svirduliuodama prisiartino moteris, ji kažką tempė baltoje paklodėje. Ant jos gulėjo apanglėję vyro, tikriausiai jos, palaikai. Jai praeinant viena koja ir rankos iškrito. Ji nusijuokė. Nubėgdamas Hansas vis dar girdėjo jos juoką.

Išlikę gyvi nešė savo artimuosius ir suglumę ieškojo vietos, kur juos palaidoti. Galiausiai Hansas pasiekė *Grosser Garten*. Kai kurie iš didžiausių medžių buvo išrauti, kiti perskilę ar perlaužti pusiau kaip degtukai. Daugelis vejose dryksančių žmonių atrodė tartum miegotų, tačiau visi buvo negyvi. Gelbėtojams keliant juos, galūnės maskatavo kaip vėjo malūnai. Vienur kitur tarp žmonių tysojo negyvi gyvūnai iš Zoologijos sodo. Nedideliame medyje virš dviejų nuogų moterų kybojo leopardas. Apdujęs ir staiga išsekęs berniukas pasuko prie savo namų griuvėsių. Už jo nugaros liko visiškai suniokotas 6,5 kvadratinių kilometrų plotas – beveik tris kartus didesnis už plotą, Londone sugriautą per visą karą.

Kadangi tarp Drezdeno ir išorinio pasaulio nebuvo ryšio, šiurpios istorijos smulkmenos Berlyną pasiekė vėliau tą dieną. Preliminariai pranešta, kad per du antskrydžius žuvo mažiausiai 100 tūkst.*, bet greičiausiai daug daugiau žmonių ir kad vienas seniausių ir gražiausių reicho miestų visiškai sugriautas. Iš pradžių Gebelsas nenorėjo patikėti. Paskui nesuvaldomai pravirko. Galiausiai atgavęs balsą, ėmė koneveikti Geringą.

– Jei tik turėčiau valdžią, tą bailų ir niekam tikusį reichsmaršalą nuteisčiau! – rėkė jis. – Jį reikia atiduoti Liaudies teismui. Kokią kaltės naštą tas parazitas užsivertė sau ant pečių per savo aplaidumą ir rūpinimąsi tik savo patogumu! Kodėl fiureris nepaklausė mano ankstesnių įspėjimų?

Britai apie Drezdeną pirmąkart išgirdo 18.00 val. žiniose. Per radiją buvo pranešta, jog tai vienas iš didžiųjų puolimų, Ruzvelto ir Čerčilio pažadėtų Jaltoje.

– Mūsų pilotai praneša, kad priešlėktuvinės ugnies sulaukta nedaug, todėl jie galėję rūpestingai ir tiesiai užskristi ant taikinių, per daug nesirūpindami gynyba, – sakė diktorius. – Miesto centre kilo nepaprastos koncentracijos gaisrai.

* Jungtinių Valstijų aviacijos istorikų vertinimu, žuvo 25 000–30 000 žmonių. Deividas Irvingas (David Irving) savo *Destruction of Dresden* nurodo 135 tūkst. žuvusiųjų. Irvingo skaičius atrodo realistiškesnis.

AŠTUNTAS SKYRIUS

KARAS IR TAIKA

1.

Ankstyvą vasario 14-osios rytą Gebelsas ir jo spaudos karininkas Rudolfas Zemleris (Rudolf Semmler) nuvyko susitikti su Himleriu pastarojo seno draugo dr. Gebharto (Gebhardt) sanatorijoje. Šis prieglobstis Hojenlichene už 120 kilometrų į šiaurę nuo Berlyno. Himleriui, mėgusiam jos tylias apylinkes bei nuošalumą, tapo neoficiali štabo būstinė. Oficialiai Himleris čia gydėsi tonzilitą, tačiau iš tikrųjų jį kamavo nervai – jis tebebuvo sukrėstas vakarykštės karštos konferencijos, kurios metu Guderianas ir Hitleris kone susimušė.

Per vakarienę prieš kelias dienas Gebelsų namuose Gebelsas Zemleriui davė suprasti, jog ketina siekti Himlerio paramos nerealiam planui pertvarkyti ministrų kabinetą, kuriame sau numatė reichskanclerio, o Himleriui – ginkluotųjų pajėgų vado postą. Kaip tik tada per radiją tenoras užtraukė Leharo „Nesiek žvaigždžių, mano brangusis". Ponia Gebels prapliupo juoktis, o Gebelsas jautriai paprašė:

– Išjunk tą daiktą!

Zemleriui nebuvo leista dalyvauti susitikime su Himleriu ir, kadangi grįžtant į Berlyną Gebelsas nepratarė nė žodžio, spaudos karininkas spėjo, kad susirinkimas nepraėjo gerai.

Vidurdienį Himleris sulaukė dar vieno lankytojo – generolo Venko, ką tik Guderiano jam įbrukto štabo viršininko. Tapęs realiuoju armijų grupės „Vysla" vadu, Venkas nekantravo grįžti į frontą, kur turėjo būti surengtas ribotas puolimas prieš Žukovo dešinįjį sparną, bet Himleris pasiūlė pirma papietauti.

– Paskui galėsime aptarti bendrąją situaciją.

– Po valgio, – atkirto tiesmukas Venkas, – pokalbiams jau nebūsiu prieinamas. Keliauju į kitapus Oderio, kur man ir priklauso būti.

Žinodamas, jog jo priešai Berlyne skleidžia pašaipias pastabas, atseit jo vadavietė toli nuo fronto linijų, Himleris irzliai paklausė:

– Ar norite pasakyti, kad aš bailys?

– Aš nieko nenoriu pasakyti, reichsfiureri. Tik pageidauju vykti ten, kur galėčiau darbuotis kaip kareivis.

Jis paaiškino, jog rytuose nuo upės kovosiąs siekdamas laimėti laiko sutvirtinti gynybą vakariniame Oderio krante ir suteikti pabėgėliams galimybę išsigelbėti.

Problemos, iškilusios Venkui, karybos vadovėliuose neturėjo pavyzdžio. Armijų grupė „Vysla" iš tikrųjų buvo du atskiri frontai: pirmas ir svarbiausias –

240 kilometrų ilgio Berlyną ginanti linija palei Oderį, antras – Pomeraniją dengianti linija, silpna ir vingiuota, vakaruose prasidedanti nuo Oderio ir nutįstanti į rytus iki Vyslos. Toliau rytuose iki pat Kuršo Latvijoje būta vokiečių pasipriešinimo židinių – ir mažų, ir didelių. Didžiausias – Dancigo, ir kelios pabėgėlių iš Rytprūsių vilkstinės stengėsi šį abejotiną prieglobstį pasiekti, bet Rokosovskio daliniai, irgi nusitaikę į Dancigą, jas nuo jo atkirto. Pabėgėliams neliko nieko kito kaip ledu kirsti Aistmares, nedidelę gėlo vandens įlanką, į neriją, siaurą sausumos ležuvį, skiriantį marias nuo Baltijos jūros. Pasiekę neriją, pabėgėliai galėtų traukti į vakarus žemyno ir Dancigo link.

Staigus atlydys suminkštino įlankos ledą, todėl vienintelis saugus maršrutas kas penkiasdešimt metrų buvo nužymėtas ženklais. Praėjusią naktį, vadeliotojams tirštame rūke pasiklydus, įlūžę nugarmėjo šimtai vežimų, todėl dabar minios, lūkuriuojančios pietiniame krante, vis dar baiminosi pajudėti. Tačiau stiprėjantis rusų artilerijos dundesys baugino dar labiau, tad, rūkui prasisklaidžius, tūkstančiai išdrįso ledu leistis į neriją už aštuonių kilometrų. Vėlyvą rytą priešakinė grupė tiesiai priešais save išvydo smėlio kopas ir pradėjo šūkauti:

– Nerija! Nerija!

Sukaitę iš visų jėgų liumpino pirmyn, nes tekančioje saulėje ledas greitai tirpo. Staiga visur aplink ėmė sproginėti rusų sviediniai ir kilo panika. Pabėgėliai nesilaikė pažymėto maršruto ir leidosi padrikai bėgti kranto link. Daugelis pasiekė tvirtą pagrindą, bet kone trečdalis įlūžo ant plonų kaip popierius ledo ruožų.

Venko ribota kontrataka į Žukovo dešinįjį sparną turėjo apimti du smūgius – pirmą maždaug už aštuoniasdešimt kilometrų į rytus nuo Oderio ir antrą už aštuoniasdešimties kilometrų dar toliau į rytus. 11-oji armija veršis į pietus, į Vugarteną ir toliau Vartos bei Oderio santakos link. Po dienos ar vėliau, priklausys nuo pirmojo puolimo eigos, 3-ioji tankų armija suduos pagrindinį smūgį ir privers Žukovą atsitraukti ar bent atidėti Berlyno šturmą.

Gavęs įsakymą, jaunas, impulsyvus 11-osios armijos vadas SS obergrupenfiureris (generolas leitenantas) Feliksas Šteineris (Felix Steiner) nustėro: prasiskinti kelią į pietus iki Vartos teturint 50 tūkst. vyrų ir 300 tankų neįmanoma. Jis nusprendė, jog bus geriau smogti į pietvakarius ir pasitenkinti kuklesniu tikslu. Tai jo neišstatys taip labai Žukovo kontratakai, kurios tikrai reikėjo laukti, o jis turės geresnę poziciją Pomeranijai ginti. Apeidamas Venką, jis paskambino tiesiai Guderianui. Kilo karštas ginčas. Galop Šteineris sušuko:

– Priimkit mano planą arba nušalinkit mane!

– Tegu bus, kaip norite, – atsakė Guderianas ir trinktelėjo ragelį.

Vasario 16-osios rytą Šteineris paliko savo štabo būstinę geležinkelio traukinyje ir, kad būtų puolimo išeities taške, persikėlė piečiau į vilą, iš kurios vėrėsi vaizdas į Štargardą, maždaug už šešiasdešimt penkių kilometrų į šiaurės vakarus nuo Vugarteno. Sutemus visi keliai aplink Štargardą prisigrūdo šarvuotų mašinų kolonų. Patrankos, sunkvežimiai ir tankai riedėjo į savo vietas rengdamiesi šturmui aušta nt. Kovos dvasiai pakelti daliniams perskaitytos marionetinio armijų grupės „Vysla" vado, reichsfiurerio Himlerio sukurptos proklamacijos: „Pirmyn! Pirmyn per purvą! Pirmyn per sniegą! Pirmyn dienos šviesoje! Pirmyn naktį! Pirmyn išlaisvinti reicho žemės!" Slėpdamas savo pesimizmą, Šteineris liepė pastatyti ženklus: ČIA ANTIBOLŠEVIKINIS FRONTAS! ir asmeniškai padrąsino kiekvieną iš savo divizijos vadų.

– Šiais metais vėl būsime prie Dniepro, – pasakė Leonui Degreliui (Léon Degrelle), belgų savanorių divizijos vadui, ir draugiškai paplojo jam per pečius.

Jis pridūrė, kad jų puolimas iš šiaurės kartu su dar vienu puolimu iš pietų nukirps Žukovo smaigalį. Iš pradžių Degrelis pagalvojo, kokia drąsa! Koks netikėtas posūkis! Paskui pastebėjo rimtus Šteinerio štabo karininkų, užimtų paskutiniais pasirengimo darbais, veidus. Nuotaika jam priminė Montmirajų (Montmirail) Napoleono paskutinių puolimų laikotarpiu.

Degrelis, Belgijos reksistų partijos vadovas, karštas trisdešimt aštuonerių metų vyras, milijonų kitų savanorių nevokiečių prototipas, tikėjo, kad Europos ateičiai dabar iškilęs pavojus. Priešai Belgijoje jį vadino fašistu ir naciu, bet jis savęs nelaikė nei vienu, nei kitu. Pasak jo, reksizmas – tai reakcija prieš korupciją, politinio atsinaujinimo ir politinio teisingumo sąjūdis, kova su netvarka, nekompetentingumu, neatsakingumu ir netikrumu.

Hitleriui įsiveržus į Rusiją 1941 m., Degrelis savo bendražygiams pasakė, kad užkariautų šalių, kaip antai Belgijos ir Prancūzijos, žmonės turėtų savanoriškai stoti į Hitlerio legionus ir aktyviai dalyvauti grumtynėse su bolševizmu. Tiktai iš tokios kovos brolystės gali išnirti nauja ir teisinga Europa. Jo fanatizmas pranoko net ir tai. Jis buvo įsitikinęs: jei į šią šventą kovą su bolševizmu neįsijungs, nevokiečiai naujojoje Europoje neturės balso, ir Vokietija taps per daug galinga. Jis įstojo eiliniu, nors jam siūlytas aukštesnis laipsnis.

– Pamatyti Hitlerį norėčiau tik tada, – pasakė savo sekėjams, – kai jis segs man Riterio kryžių. Tą akimirką būsiu iškovojęs teisę kalbėti su juo kaip lygus su lygiu. Tada jo paklausiu: „Ką Jūs ketinate sukurti – naująją Europą ar didžiąją Vokietiją?"

Per ketverius kautynių fronte metus Degrelis buvo septynis kartus sužeistas ir, kai pelnė Riterio kryžių, iš tikrųjų spaudė Hitlerį atsakyti į klausimą dėl naujosios Europos. Išklausęs valingą Degrelį, Hitleris išpranašavo, jog po vienos kartos visi Europos jaunuoliai vienas kitą pažins ir bus broliai. Rusija bus milžiniška laboratorija, apgyvendinta viso Europos jaunimo,

įgyvendinančio vienybės eksperimentą. Degrelis dažnai nesuvaldydavo liežuvio ir vėlesniuose pokalbiuose, bet Hitleris visada atlaidžiai išklausydavo, o vieną dieną meiliai pasakė:

– Jei turėčiau sūnų, norėčiau, kad jis būtų kaip Jūs.

Jų santykis tapo toks artimas, kad Degrelis net išdrįso pasakyti:

– Dažnai girdėjau žmones Jus vadinant lunatiku.

Hitleris tik nusijuokė:

– Jeigu būčiau toks, kaip visi, dabar sėdėčiau kavinėje ir gerčiau alų.

Auštant vasario 16-ajai, Degrelis vedė savo vyrus į mūšį pėsčiomis. Užėmęs kalvagūbrį, kuris buvo jo tikslas, užkopė prie kulkosvaidžio lizdo pažiūrėti, kaip Šteinerio tankai vykdo pagrindinį puolimą. „Tigrams" ir „panteroms" riedant per sniegą, pagalvojo, kad ankstesnių metų polėkis pranykęs: tankai į priekį miško link slinko atsargiai. Keli jų užsiliepsnojo nepasiekę miško, tačiau kiti pranyko tarp medžių ir po kelių minučių išniro kitoje pusėje gindami priešais save raudonarmiečius. Dabar į mišką pajudėjo vokiečių pėstininkai. Tai buvo lemiamas momentas. Jei jie veršis pirmyn energingai, pozicijos bus konsoliduotos, tačiau jie priekin stūmėsi nedvejodami, ir Degrelis pajuto norą paraginti juos spyriais į užpakalius.

Iki nakties Šteineris pasistūmėjo tik trylika kilometrų. Žukovo 68-oji armija traukėsi, tačiau lėtai ir tvarkingai. Šiek tiek po vidurnakčio Degreliui liepta prisistatyti į 11-osios armijos štabą. Jam važiuojant į kalvą Šteinerio vilos link, Štargardas po sovietų bombardavimo jau degė. Stovėdamas sode, pažvelgė žemyn į liepsnojantį miestą: raudoname ir geltoname fone išsiskyrė paprasti tiesūs ir pilkšvi liuteronų viduramžiškų bažnyčių bokštai. „Vargšas Štargardas", – pagalvojo jis. Šie asketiški protestantų bokštai rytuose priminė didelius pilkus katalikų Šv. Rumbolto katedros bokštus Mechelene ir varpinę Briugėje. Pajuto, kad čionykštė tragedija yra jo tragedija, ir pravirko.

Mūšis virė visą kitą dieną, vasario 17-ąją. Saujelė „štukų" be paliovos atakavo į mūšį metamų rusų tankų ordas. Šimtai jų buvo pamušti, bet dar daugiau šimtų skynėsi kelią per sniegą. Tačiau Šteineris toliau atkakliai skverbėsi pirmyn ir temstant įvarė į Žukovo sparną tokį pavojingą pleištą, kad dvi sovietų tankų armijos, riedėjusios į Berlyną, buvo atšauktos tolesniam veržimuisi sustabdyti.

Vėlai vakare Venkui įsakyta nedelsiant atvykti į Berlyną ir informuoti Hitlerį apie puolimo eigą. Reicho kanceliariją nusikamavęs Venkas paliko tik auštant. Nekantraudamas grįžti ir prižiūrėti po dviejų su puse valandos prasidėsiančios 3-iosios tankų armijos operacijos, savo vairuotojui Hermanui Dornui (Hermann Dorn) liepė važiuoti į Štetiną (Stettin). Venkas, nemiegojęs tris naktis, snaudė, kai Dornas sustabdė didžiulį BMW šalikelėje.

– Pone generole, – pasakė, – tiesiog nebegaliu kovoti su miegu.

– Turime grįžti į frontą, – atsakė Venkas ir sėdo už vairo.

Tamsiu „autobanu" lėkdamas šimto kilometrų per valandą greičiu, įsidėjo į burną neuždegtą cigaretę ir kramtė tabaką, kad neužmigtų. Vis dėlto po valandos miegas paėmė viršų, ir jie trenkėsi į tilto per geležinkelį atramą. Ant užpakalinės sėdynės snaudę Dornas ir vienas majoras smūgio buvo išsviesti iš automobilio ir pylimu nusirito ant geležinkelio bėgių, o Venkas liko be sąmonės prispaustas už vairo. Automobilis, pakibęs ant tilto, staiga užsiliepsnojo. Keli užtaisyti pistoletai-kulkosvaidžiai ant užpakalinės sėdynės pradėjo sproginėti, ir šūvių garsas prablaivė apdujusį Dorną. Nors ir sunkiai sužeistas, jis užsiropštė ant pylimo, išdaužė langą ir ištraukė Venką, kurio drabužiai degė. Dornas nutraukė paltą nuo savo viršininko ir, ritindamas ant kelio dangos, užgesino liepsnas.

Venkas sąmonę atgavo ant operacinio stalo. Jam buvo skilusi kaukolė, lūžę penki šonkauliai, jis patyrė daugybę sumušimų. Be jo viltis, kad desperatiškas kontrpuolimas bus sėkmingas, išsisklaidė.

2.

Kitas puolimas, turėjęs įsirėžti į Žukovo kairįjį sparną iš pietų, net neišjudėjo. Vokiečiai jo nepradėjo, nes buvo priversti visomis išgalėmis atmušinėti rusų atakas. Į neseniai užimtą Bunclau, miestą už šimto trisdešimties kilometrų į rytus nuo Drezdeno, įžengė spalvinga, egzotiška kolona. Ant tepaluotų „stalinų" ir T-34, pasitiesę ryškiaspalvius kilimus, gerdami ir dainuodami sėdėjo tepaluoti tankistai. Įkandin jų sekė sunkiosios patrankos, kurių komandos, įsitaisiusios ant išsiuvinėtų pagalvėlių, grojo vokiečių armonikomis ir akordeonais. Už jų riedėjo senoviška karieta su kristaliniais žibintais, prisigrūdusi iki dantų ginkluotų jaunų karininkų ir vyrų, dėvinčių cilindrus bei laikančių skėčius. Su apgirtusiųjų iškilmingumu pro lornetus jie apžiūrinėjo karių kojas. Dar vienoje karietoje atvertu viršumi kvatojo ir šūkavo kareiviai.

Rusų kapitonas Michailas Koriakovas – neaukštas, kresnas oro pajėgų korespondentas, perkeltas į pėstininkiją už dalyvavimą gedulinėse Mišiose vienoje kaimo bažnyčioje, – stebėjo šią palaidą, nedrausmingą sceną nepatenkintas. Kontrolės postai, suformuoti tvarkai palaikyti, šį įkaušusiųjų paradą ignoravo, o karininkai, lėkdami pro šalį amerikiečių gamybos visureigiuose, tikriausiai buvo per daug užsiėmę, kad pastebėtų, kas vyksta. Jis matė tik vieną vyresnį karininką – pulkininką, mėginantį sustabdyti mobiliąją orgiją, bet ir tas buvo įgėręs. Sustabdė karietą, prikrautą vogtų viščiukų, taip pat gabenusią kiaulę, ir išvilko lauk kareivį, užsimaukšlinusį didelę moterišką gėlėtą skrybėlę.

– Tai užsigeidei viščiukų? – sušuko tvirtai ant kojų nepastovintis pulkininkas ir prikišo jaunam vyrui prie veido pirštinėtą kumštį. – Ar žinai draugo Stalino sausio 19-osios įsakymą?

Kareivis žinojo šį griežtą kario elgesio Vokietijos teritorijoje kodeksą.

– Ar girdėjai vadovaujančio generolo įsakymą?

Kareivis buvo girdėjęs.

– Tada ko dar nori?!

Pulkininkas pagriebė ant žibinto kabojusį viščiuką ir trenkė juo kareiviui į veidą.

– Aš išmokysiu tave gerbti draugo Stalino įsakymą! – sušuko jis, tada nusvirduliavo prie savo visureigio, kur stovėjo didžiulis šiaudais uždengtas alkoholio butelis.

Bunclau Koriakovas nuėjo į nedidelę aikštę pagerbti generolo Kutuzovo, rusų didvyrio, kuris čia mirė persekiodamas Napoleoną, paminklo. Marmure puikavosi įrėžti žodžiai vokiečių kalba:

> Princas Kutuzovas Smolenskietis iki šios vietos vadovavo pergalingiems rusams. Jis išlaisvino Europą iš priespaudos, o jos tautas – iš vergijos. Čia mirtis užbaigė jo garbingas dienas. Tegu jo atminimas išlieka amžinai.

Koriakovo liūdnas mintis apie tai, kaip rusai pasikeitė, pertraukė klyksmas ir jis pamatė į aikštę įbėgančią merginą suplėšyta suknele ir iki kulkšnių nusmukusiomis kojinėmis. Ji sustojo maldaujamai žvelgdama į jį. Iš už kampo išnėrė du tankistai juodais tankų korpuso šalmais ir linksmai nusišypsojo kapitonui, tarsi kviesdami prisidėti prie pramogos.

– Ar jūs iš 3-iosios armijos? – pasiteiravo Koriakovas.

Jiedu išdidžiai patvirtino. Jų vadas pulkininkas generolas asmeniškai veda juos į kiekvieną ataką. Jis prisiekęs atkeršyti už savo dukterį, pagrobtą vokiečių, ir reicho pasienyje pasakęs savo vyrams: „Atėjo ilgai laukta valanda, keršto valanda! Visi asmeniškai turime už ką keršyti: už mano dukterį, savo seseris, mūsų Motiną Rusiją, šalies nusiaubimą!"

Ši armija visur palikdavo kruviną pėdsaką, todėl Koriakovas paklausė, ko jie nori iš merginos. Vienas iš jų atsakė, kad ji dirbtų kuopos virtuvėje.

– Ji jums nedirbs, – tvirtai pareiškė Koriakovas.

Įkaušęs seržantas griebė merginą už rankos.

– Mūsų karininkai jos jau laukia, – sušuko.

Bet Koriakovas nenusileido. Seržantas nenoriai paleido merginą ir, sumurmėjęs: „Štabo žiurkė!", nuėjo. Incidentas priminė Koriakovui neseną pokalbį su vienu lenkų kalviu.

– Kodėl šiame pasaulyje siaučia karas, kapitone? – klausė lenkas. – Jau šešerius metus. Atėjo iš Vokietijos tiesiai pro čia. Per Rusiją, per Rusijos vidurį nukeliavo iki Volgos. Tada apsisuko ir vėl praėjo pro čia. Nūnai keliauja į Vokietijos širdį – Berlyną ir Drezdeną. Kodėl? Pusė Rusijos nusiaubta, dabar liepsnoja Vokietija ir degs tol, kol nieko nebeliks.

Atsakymas – pagalvojo Koriakovas – paprastas: vokiečiai niokojo Rusiją, neapsakomai žiauriai nužudė milijonus moterų, vaikų ir garbaus amžiaus žmonių; dabar rusai – paveikti Iljos Ėrenburgo šūkių: „Dvi akys už vieną akį!" ir „Tvenkinys kraujo už lašą kraujo!" – Vokietijai atmoka.

Net Stalinas susirūpino dėl žiaurumo. „Hitleriai ateina ir išeina, – pareiškė jis, – bet vokiečių tauta išliks amžinai." Jo būgštavimai buvo pakartoti vasario 9 d. „Raudonosios žvaigždės" vedamajame:

> „Akis už akį, dantis už dantį" yra senas posakis. Tačiau jo nereikia suprasti paraidžiui. Jei vokiečiai plėšikavo ir viešai prievartavo mūsų moteris, tai nereiškia, kad mes turime elgtis taip pat. To niekada nebuvo ir niekada nebus. Mūsų kareiviai neleis, kad šitaip vyktų – ne iš gailesčio priešui, bet iš savo asmeninio orumo pajautimo... Jie supranta, jog bet koks karinės drausmės laužymas tik silpnina Raudonąją armiją...

Įspėta ir praktiniais, ir moraliniais sumetimais.

> Mūsų kerštas ne aklas. Mūsų pyktis ne iracionalus. Apimtas aklo įtūžio, žmogus gali sunaikinti gamyklą užkariautoje priešo teritorijoje – gamyklą, kuri būtų vertinga mums. Tokia nuostata gali būti naudinga tik priešui.

Po penkių dienų kritika Ėrenburgo propagandos atžvilgiu atėjo iš dar vienos, reikšmingesnės instancijos: G. V. Aleksandrovas, svarbiausias Centro komiteto ideologas, „Pravdoje" paskelbtame straipsnyje „Draugas Ėrenburgas pernelyg supaprastina" pareiškė, jog nemarksistiška ir neišmintinga visus vokiečius laikyti naciais, elgtis su jais kaip su puszmogiais. Pasak Aleksandrovo, yra gerų vokiečių ir su jais reikės po karo bendradarbiauti.

Bet toks straipsnis neturėjo didelio poveikio fronto daliniams. Praslinkus kelioms dienoms nuo jo publikacijos, Koriakovo geras bičiulis Stoliarovas, malonus žmogus, pasiūlė sudeginti didelę namų apyvokos prekių parduotuvę.

– Ar išprotėjai?! – sušuko Koriakovas. – Kam?

– Kaip tai kam? – persikreipė geraširdiškas Stoliarovo veidas. – Kerštas! Jie degino mus, o dabar juos deginsime mes!

3.

Praėjus keturioms dienoms nuo trigubo antskrydžio prieš Drezdeną, kai kurios miesto dalys vis dar smilko ir tūkstančiai gelbėtojų, įskaitant britų karo belaisvius, atkasinėjo nedaugelį išgyvenusiųjų.

Penkiolikmetis Joachimas Bartas (Joachim Barth) klaidžiojo po miestą vienas, daugiausia genamas smalsumo. Apsirengęs mergaitišku paltu ir apsiavęs mediniais batais, liguistai susižavėjęs stebėjo, kaip Altmarko aikštėje liepsnosvaidžiais deginama didelė krūva kūnų. Matė, kaip vyras ir moteris, pagauti vagiant apyrankes, žiedus ir laikrodžius nuo lavonų, buvo pastatyti prie sienos ir sušaudyti.

Jaunasis Bodas Baumanas priešais senamiesčio geležinkelio stotį padėjo krauti kūnus į didelę rietuvę – 100 metrų ilgio, 3 metrų aukščio ir 10 metrų pločio. Tūkstančiai lavonų buvo sugrūsti į valtis ir paleisti žemyn upe; kitus, apibarstytus kalkėmis, gabeno į *Brühler Terrassen*, kur degindavo liepsnosvaidžiais; dar kitus suversdavo į tranšėjas ar sukraudavo šalutinėse gatvėse bei paslėpdavo po šiaudais, smėliu ar nuolaužomis, kad gyvieji jų nematytų.

Išvalius stoties apylinkes, Bodą ir jo būrį pasiuntė į *Grosser Garten* pašalinti daugiau nei 10 tūkst. kūnų. Buvo bjauru imti juos plikomis rankomis. Labiausiai Bodą vimdė šleikščiai salsvas sudegusios mėsos kvapas, sumišęs su dūmais ir irimo dvoku.

Anksčiau tą dieną Hansas Keleris su tėvu grįžo į Drezdeną. Juos, ketinančius per tiltą patekti į senamiestį, vienas vyras įspėjo:

– Neikite ten. Jie visus ima į folkšturmą.

– Dabar tau metas traukti į vakarus, kol pasieksi amerikiečių linijas, – tarė ponas Keleris savo sūnui. – Ten palauk, kol viskas baigsis.

Jie apsikabino, ir jaunėlis be maisto ir pinigų per šaltą dulksną patraukė į vakarus.

Gebelsas išnaudojo Drezdeno sunaikinimą moraliniam pasipiktinimui Šveicarijoje, Švedijoje ir kitose neutraliose šalyse sukelti. Bet bombardavimas teikė ne vien progą propagandai. Per pasitarimą su savo departamento vadovais vasario 18 d. jis emocingai pareiškė, kad Ženevos konvencija „netenka visos galios, kai priešų pilotai per dvi valandas gali nužudyti šimtą tūkstančių civilių". Ženevos konvencija vokiečiams neleido represuoti priešo lėktuvų įgulų „dėl teroristinės taktikos", bet jei ji nebegalioja, – įrodinėjo jis, – dar vienam Drezdenui galima užkirsti kelią tiesiog nužudant visus britų ir amerikiečių oro pajėgų belaisvius, apkaltinus juos „civilių žudymu".*

* Drezdeno bombardavimo moralumu abejojo ne tik vokiečiai ir neutralios šalys, bet ir patys amerikiečiai. Praslinkus trims dienoms po antskrydžių, karališkųjų oro pajėgų aviacijos komodoras K. M. Gryrsonas (C. M. Grierson) per Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiojo štabo spaudos konferenciją Paryžiuje reporteriams pareiškė, kad oro pajėgos planuoja bombarduoti didelius gyvenamuosius centrus siekdamos sužlugdyti Vokietijos ekonomiką. Gryrsonas tai pasakė atsiliepdamas į vokiečių metamus kaltinimus „teroristiniu bombardavimu". Kitą dieną Jungtinėse Valstijose jau buvo plačiai skaitoma *Associated Press* korespondento žinia, kurioje paminėtas šis posakis:

>

Daugelis klausytojų papriešta ravo, ypač Rudofas Zemleris, įspėjęs dėl „didžiulio pavojaus, kurį užtrauks toks aktas, ir dėl represijų, kurias priešo rankose galėtų patirti mūsų pačių vyrai". Gebelsas ignoravo įspėjimus ir liepė savo spaudos karininkui išsiaiškinti, kiek sąjungininkų aviatorių yra vokiečių

> Sąjungininkų aviacijos vadai priėmė ilgai lauktą sprendimą pradėti vokiečių gyvenamųjų centrų teroristinį bombardavimą kaip nuožmią priemonę paskubinti Hitlerio pražūtį...

Ši istorija Didžiojoje Britanijoje sukėlė ginčą, kulminaciją pasiekusį po dviejų savaičių, kai Bendruomenių rūmuose Ričardas Stoukesas (Richard Stokes) pasmerkė didelių miestų bombardavimą. Jis pacitavo neseną pranešimą iš *Manchester Guardian*:

> Kas nutiko vasario 13-osios vakarą? Drezdene buvo milijonas žmonių, tarp jų 600 tūkst. evakuotųjų bei pabėgėlių iš subombarduotų Rytų. Siautėjančioms liepsnoms nesustabdomai pasklidus siaurose gatvėse, gausybė žmonių žuvo nuo deguonies stygiaus.

Stoukesas tada su dygiu sarkazmu pabrėžė, kad rusai, regis, užima miestus jų iki pamatų nesugriaudami. „Ko pasieksite šipuliais pavertę visus miestus ir pratrūkus ligoms? – klausė jis. – Argi bus įmanoma sustabdyti ar įveikti atsirasiančias ligas, nešvarą ir skurdą? Klausiu savęs, ar tai dabar suvokiama. Girdėdamas ministrą [valstybės sekretorių aviacijos klausimais serą Arčibaldą Sinklerį] kalbant apie „naikinimo stiprėjimą", pagalvojau: kaip puikiai toks pasakymas dera Didžiosios Britanijos ministrui šiuo karo tarpsniu." Stoukesas atkreipė dėmesį į AP pranešimą, grįstą Gryrsono spaudos konferencija, ir paklausė, ar „teroristinis bombardavimas" nuo dabar bus vyriausybės politika.
Kalba padarė tokį stiprų įspūdį Vakarų sąžinei, kad Čerčilis pasijuto priverstas parašyti memorandumą generolui Hastingsui Ismėjui ir aviacijos štabo viršininkui serui Čarlzui Portalui:

> Man atrodo, atėjo metas peržiūrėti vokiečių miestų bombardavimo vien dėl didesnio įbauginimo, sykiu ir kitais pretekstais, klausimą. Kitaip perimsime savo žinion visiškai sugriautą šalį. Pavyzdžiui, negalėsime iš Vokietijos paimti statybinių medžiagų savo reikmėms, nes reikės kažkaip laikinai pasirūpinti pačiais vokiečiais. Drezdeno klausimas verčia suabejoti sąjungininkų bombardavimo metodais. Manau, jog ateityje kariniai taikiniai studijuotini griežčiau dėl mūsų pačių interesų, o ne dėl priešo.
>
> Užsienio reikalų sekretorius man išdėstė savo nuomonę šia tema, ir aš jaučiu poreikį daugiau dėmesio skirti kariniams taikiniams, tokiems kaip nafta bei komunikacijos artimame kovos veiksmų užnugaryje, o ne bauginimo ir beprasmiško naikinimo aktams, kad ir kokiems įspūdingiems.

Ministras pirmininkas, regis, užmiršo, kad antskrydžio prieš Drezdeną priežastis būtent ir buvo jo ironiška bei paveiki pastaba Sinkleriui. Perskaitęs memorandumą, Portalas priminė ministrui pirmininkui, jog bombonešių pajėgų nevalia kaltinti, net netiesiogiai, už sąžiningą vyriausybės politikos vykdymą.

Čerčilis atsiėmė memorandumą ir sukurpė kitą. Pasakymą „teroristinis bombardavimas" pakeitęs „kiliminis bombardavimas" ir neužsimindamas apie Drezdeną, jis protingai pastebėjo: „Turime stengtis, kad mūsų atakos neigiamai neatsilieptų mums ilgoje perspektyvoje labiau, nei dabar tiesioginėms priešo karo pastangoms."

rankose ir kiek vokiečių aviatorių – sąjungininkų rankose. Zemleris vėl pradėjo protestuoti, bet Gebelso adjutantas įspyrė jam po stalu, ir jis užsičiaupė.

Tą vakarą Gebelsas išdėstė sumanymą fiureriui, kuris iš principo sutiko, bet nusprendė palūkėti prieš priimdamas galutinį sprendimą. Laimei, Ribentropui ir kitiems pavyko jį perkalbėti.

4.

Kiti vokiečiai siekė veikiau taikos nei keršto. Vasario 18 d. keturių Europos šalių laikraščiuose pasirodė pranešimų apie derybas. Portugalijos ir Ispanijos laikraščių pranešimai buvo klaidingi, bet Švedijos ir Šveicarijos – vaisius neseno susitikimo Berlyne, kai Hitleris savo tyla SS generolui Volfui ir Ribentropui padarė įspūdį, jog nori su Vakarais susitarti dėl taikos.

Ne taip jau ir keista, kad SS organizacija ir Užsienio reikalų ministerija tą patį dalyką kiekviena mėgino įgyvendinti savarankiškai. Nuo ankstyvųjų dienų Miunchene Hitleris nustatinėdavo vieną pavaldinį prieš kitą stengdamasis abu paskatinti labiau stengtis. Himleris ir Ribentropas konkuravo vienas su kitu jau ne vienus metus ir juos siejo viena fizinė ypatybė: išgirdus iš fiurerio kad ir menkiausią priekaištą, abiem sunegaluodavo pilvas. Dabartinės varžybos dėl taikos tapo tokios intensyvios, kad tarp abiejų tarnybų įsivyravo kone karo stovis.

Tokie žingsniai ieškant taikos taip pat apėmė abiejų vyrų derybas dėl gyvybės išsaugojimo koncentracijų stovyklų kaliniams. Ypač Himlerio pastangas motyvavo ne humaniškumas, bet savotiškas šantažas, nes akivaizdu, jog derantis dėl taikos milijonai gyvybių galėjo būti gera derybinė korta. To siekti jį skatino du žmonės. Vienas buvo jo masažuotojas dr. Feliksas Kerstenas (Felix Kersten), baltas, 1898 m. gimęs Estijoje. Kerstenas neturėjo medicinos laipsnio. Atrodė švelnaus būdo, buvo juslingų lūpų, žemas, kresnas, storas, judėjo nerangiai, bet taip įvaldė „manualinę terapiją", kad tapo pamėgtas Europos turtuolių ir garsenybių. Kaip tik prieš karą Himlerį ištiko smarkūs pilvo skausmai – tikriausiai paaštrinti jo viduje virusios kovos. Pakviestas Kerstenas Himlerį gydė taip sėkmingai, kad dabar jis visiškai juo pasikliovė. Kerstenas, pasinaudodamas savo įtaka, jau buvo išgelbėjęs nuo mirties kažkiek koncentracijos stovyklų kalinių.

– Sulig kiekvienu masažu, – kartą pasakė Himleris, – Kerstenas atima iš manęs gyvybę.

Kitas žmogus buvo Himlerio šnipinėjimo tarnybos vadas SS brigadenfiureris (brigados generolas) Valteris Šelenbergas (Walter Schellenberg). Jis pritarė viskam, ką darė Kerstenas, ir neseniai įpiršo Himleriui mintį, jog humaniškumo politiniams kaliniams bei karo belaisviams pademonstravimas

parodytų pasauliui, kad jis ne pabaisa. Nors oficialiai pavaldus SS generolui dr. Ernstui Kaltenbruneriui (Ernst Kaltenbrunner), reikalus suko gudriai ir dabar su Himleriu bendravo tiesiogiai. Šelenbergas, smulkus, gerai atrodantis, išrankus trisdešimt aštuonerių metų vyras, buvo auklėtas jėzuitų mokykloje. Seniai laikėsi įsitikinimo, kad Hitleris veda reichą į visišką pražūtį, ir nenuilstamai ragino Himlerį zonduoti kiekvieną galimybę taikai pasiekti.

Tai daryti lengva nebuvo, nes visos derybos turėjo vykti be Hitlerio žinios. Reikalą sunkino dar ir tai, kad Kaltenbruneris, ištikimas nacis, Šelenbergo nemėgo ir juo nepasitikėjo. Jis nuolat įkalbinėjo Himlerį nesileisti į schemas, galinčias baigtis Hitlerio nemalone – ar dar blogiau. Šiuos įspėjimus sustiprindavo grėsminga Kaltenbrunerio išvaizda. Stambus dviejų metrų ūgio vyras didele plokščia kakta ir mažomis, rudomis, skvarbiomis akimis, įkritusiais skruostais ir su randu nuo kardo kirčio ant vieno iš lavoniškų žandų išsiskyrė masyviais pečiais ir kadaruojančiomis, beždžioniškomis rankomis. Gimė 1903 m. netoli Hitlerio gimtinės. Šeima nuo seno užsiiminėjo dalgių gamyba, tačiau jo tėvas sulaužė tradiciją ir tapo teisininku, o sūnus nusekė tėvo pėdomis. Dvidešimt devynerių įstojo į Austrijos nacių partiją ir, uoliai bei ištvermingai darbuodamasis, pakilo iki dabartinių pareigų, suteikdamas joms teisinės logikos ir pusėtinumo.

Jo viršininkas Himleris iš pradžių prieštaravo žydų naikinimui ir vėliau Kerstenui pripažino, kad „žmones naikinti nėra germaniška". Reichsfiureris bjaurėjosi smurtu – net jei ir įsakė sušaudyti savo sūnėną už homoseksualius veiksmus – ir, pirmąkart stebėdamas egzekuciją, apsivėmė. Tik kone mistinis tikėjimas, jog viskas, ką daro Hitleris, yra teisinga, ir didžiulė Hitlerio baimė privertė jį pasilikti ir niūriai stebėti, kol paskutinė auka nuvirto. Vienos paskaitos Vermachto karininkams pastabose jis savo voriška rašysena užrašė: „Likviduoti visus potencialius pasipriešinimo vadovus. Žiauru, bet būtina... Turime likti žiaurūs, tokia mūsų pareiga Dievui."

Šis kartais absurdiškas, visada besikankinantis, iš prigimties jautrus žmogus galop pritarė smurtui kaip gyvenimo būdui ir tapo didžiausiu pasaulio budeliu. 1943 m. grupei SS generolų jis pareiškė:

> Tarp mūsų apie tai užsiminti galima atvirai, tačiau niekada nekalbėsime viešai... Galvoje turiu atsikratymą žydais, žydų rasės išnaikinimą... Dauguma jūsų žinote, ką reiškia, kai šimtas, penki šimtai arba tūkstantis lavonų guli vienas šalia kito. Poreikis ištverti iki galo ir sykiu (išskyrus atvejus, sąlygotus žmogaus silpnumo) išlikti padoriais žmonėmis, – štai kas padarė mus tokius atšiaurius. Tai – šlovingas mūsų istorijos puslapis, kuris niekada nebuvo ir nebus parašytas.

Po metų jis su Poznanės pareigūnais atvirai pasidalijo sunkumais naikinant žydus:

Buvome priversti priimti liūdną sprendimą, kad ši tauta turi išnykti nuo žemės paviršiaus. Įgyvendinti tai iki šiol buvo mūsų sunkiausia užduotis. Bet jos ėmėmės ir su ja susidorojome, o mūsų vadai ir jų vyrai tikiuosi, ponai, jog galiu tai pasakyti, – išvengė žalos savo protams bei sieloms. Toks pavojus buvo didžiulis, nes tarp Scilės ir Charibdės – tarp virtimo beširdžiais banditais, nebegebančiais branginti žmogaus gyvybės, ir virtimo minkštais bei kenčiančiais nerviniais ligoniais vedė siauras takas... Štai tiek šią akimirką noriu pasakyti apie žydų problemą. Dabar apie ją žinote ir geriau niekam apie tai neprasitarkite. Galbūt vėliau, gerokai vėliau pasvarstysime, ar vokiečių tautai reikėtų pasakyti šiek tiek daugiau. Bet aš manau, jog geriau to nedaryti! Būtent mes čia prisiėmėme atsakomybę už veiklą ir už idėją ir, manau, turėtume tą paslaptį nusinešti į kapus!

Bet, nors taip ir kalbėjo, pačiam Himleriui nedavė ramybės baisūs nusikaltimai, kuriuos jis įvykdė.

– Didybės prakeiksmas yra tai, kad ji priversta žengti per lavonus, kad sukurtų naują gyvenimą, – kartą pasakė Kerstenui.

Argi amerikiečiai negailestingai neišnaikino indėnų?

– Tačiau turime sukurti naują gyvenimą, reikia išvalyti dirvą arba ji niekada neduos vaisių. Man teks pakelti sunkią naštą.

Masinių žudynių našta iš tiesų tapo tokia sunki, kad jo pilvo spazmai sustiprėjo, palenkdami jį Kersteno, vienintelio žmogaus, kuris galėjo jam palengvinti skausmus, įtakai. O dabar Kerstenas, padedamas Šelenbergo, naudojosi savo galia įtraukti Himlerį į dar nenužudytų žydų gelbėjimą. Gimęs sekti paskui kitą, Himleris dabar turėjo veikti savarankiškai; būdamas savo vado tikras šalininkas ir ištikimas mokinys, jis buvo gundomas jį išduoti; iš prigimties bailys dabar kurstytas didvyriškiems darbams. Sykiu jam ramybės nedavė skaudūs padariniai, galintys išplaukti iš tokios veiklos, todėl jis svyravo tarp smulkaus kerinčio Šelenbergo ir aukšto bei stambaus Kaltenbrunerio, kamuojamas kone nuolatinio skausmingo neapsisprendimo. Neseniai šioje kovoje viršų paėmė Šelenbergas, įtikinęs Himlerį slapta susitikti su Žan-Mari Miuzi (Jean-Marie Musy), buvusiu Šveicarijos prezidentu. Miuzi žadėjo mokėti premiją Šveicarijos frankais už kiekvieną paleistą žydą ir sykiu suminkštinti laisvojo pasaulio jausmus Vokietijos atžvilgiu. Himleris noriai sutiko kas dvi savaites išsiųsti į Šveicariją po 2000 žydų.

Vienas iš Ribentropo pavaldinių, dr. Pėteris Kleistas (Peter Kleist), taip pat pradėjo zonduojančias derybas su Pasaulio žydų kongresu ir jau buvo susitikęs su Gileliu Štorchu (Gilel Storch), vienu iš jo svarbių atstovų. Per jų pirmą pokalbį viename Stokholmo viešbutyje Štorchas pasiūlė derėtis dėl maždaug 4300 žydų paleidimo iš įvairių koncentracijos stovyklų.

Pasiūlymas derėtis dėl žmonių Kleistą įžeidė. Jis pasakė, kad tokia prekyba net pusiau civilizuotam vidurio europiečiui atrodytų žemas dalykas. Vieninteliai jį dominantys mainai esąs sprendimas, neleisiantis karui sugriauti Vokietijos.

– Tai ne verslo sandėris, – paaiškino Štorchas. – Tai tiesiog susitarimas išgelbėti žmonių gyvybes.

– Negaliu ir netrokštu turėti ką nors bendra su tokiu „susitarimu", nes tai, mano akimis, bjauru ir nešvaru, – atsakė Kleistas. – Be to, tokiomis individualiomis operacijomis visos žydų problemos neišspręsi.

Jis laikėsi nuomonės, kad tai įmanoma padaryti tik politiškai. Pasak jo, Ruzveltą kovoti su antisemitiniu Trečiuoju reichu kursto įtakingi žydų verslininkai, kaip antai Morgentau, o tai ir besąlyginės kapituliacijos formulė tik stiprina vokiečių antisemitizmą. Todėl visi žydai bus sunaikinti kartu su visa Europa, žemyną užleidžiant bolševikams.

– Jei žydų išsaugojimą būtų galima išmainyti į Europos išsaugojimą, – tęsė Kleistas, – turėtume tikrą „susitarimą", dėl kurio sutikčiau rizikuoti savo gyvybe.

– Pasikalbėkite su Ivaru Olsonu, – įsiterpė Štorchas. – Jis yra amerikiečių diplomatas Stokholmo ambasadoje ir asmeninis Ruzvelto patarėjas santykiams su Šiaurės ir Vakarų Europos karo pabėgėlių komitetu.

Po kelių dienų Štorchas, regimai susijaudinęs, pranešė Kleistui, jog, pasak Olsono, prezidentas nusiteikęs išgelbėti koncentracijos stovyklose kalinčių 1 500 000 žydų gyvybes „politinėmis priemonėmis". Tai ir buvo tai, ko pageidavo Kleistas, – politinis karo sprendimas – ir jis taip apsidžiaugė, kad pakartojo Štorcho žodžius grafui Folkei Bernadotui (Folke Bernadotte), Švedijos Raudonojo Kryžiaus viceprezidentui. Tačiau grafas tik nutaisė nepatiklią miną. Paskui Kleistas išbandė, kaip į istoriją reaguos dr. Verneris Bestas (Werner Best), nacių komisaras Danijoje, kaip ir Kleistas, priklausęs *Allgemeine SS*. Kitaip nei Bernadotui, Bestui tai padarė didelį įspūdį ir jis patarė Kleistui šią jautrią temą tiesiogiai aptarti su Himlerio pagalbininku Kaltenbruneriu.

Kleistas Kaltenbrunerį pažinojo asmeniškai ir, grįžęs į Berlyną, informavo jį, kad Štorchas pasiūlęs „politinį karo sprendimą" mainais už 1 500 000 žydų sugrąžinimą. Kaltenbruneris žinojo apie Štorcho ryšius su Pasaulio žydų kongresu ir pradėjo žingsniuoti pirmyn atgal. Staiga sustojo ir savo sunkiu austrišku akcentu ištarė:

– Labai gerai suvokiate, į ką įkišote nosį! Turiu apie tai nedelsdamas pranešti reichsfiureriui. Nežinau, ką jis nuspręs dėl šio reikalo – ir Jūsų.

Kleistui buvo paskirtas namų areštas, kad nepasikalbėtų su Ribentropu.

– Net neperženkit savo sodo vartų, kol šis reikalas nepaaiškės, – įspėjo Kaltenbruneris.

Po kelių dienų Kaltenbruneris liepė atvesti Kleistą ir, šiam prisistačius, draugiškai paspaudė jam ranką.

– Reichsfiureris tikrai nori imtis šios švediškos galimybės! – pasakė ir, Kleisto nuostabai, pridūrė:

– Mūsų rankose ne pusantro, bet du su puse milijono žydų.

Jo laukė ir antra staigmena: Kleistas pats turįs vykti į Stokholmą pradėti derybų ir kaip rimtų ketinimų ženklą nugabenti į Švediją apie 2000 žydų. Vos grįžusį namo Kleistą vėl iškvietė į policijos būstinę, bet šįkart Kaltenbruneris, rūsčiai į jį pažvelgęs, pasakė:

– Reikalas su žydais Jums baigtas. Neklausinėkit kodėl. Niekada nieko bendra su šiuo dalyku neturėjote ir ateityje niekados nėturėsite. Tai jau nebe Jūsų reikalas. Štai taip!

Kaltenbruneris nematė reikalo paaiškinti, kodėl planai taip staigiai pakito: Šelenbergas ką tik įkalbėjo jį dėl sandėrio tartis pasiųsti dr. Kersteną. Kam dalytis garbe su Ribentropu?

Kerstenas nuvyko į Švediją su Kristianu Giunteriu (Christian Günther), Švedijos užsienio reikalų ministru, pradėti derybų dėl belaisvių iš Skandinavijos išlaisvinimo iš koncentracijos stovyklų. Jei šis preliminarus žingsnis pavyktų, Himleris liepė Kerstenui toliau derėtis tiesiogiai su Štorchu. Pokalbiai su Giunteriu praėjo taip sklandžiai, jog buvo sutarta, kad Bernadotas atvyks į Berlyną galutinai asmeniškai susitarti su Himleriu.

Ribentropas apie šiuos įvykius nieko nenujautė, tačiau Švedijos ambasadorius Berlyne naiviai nusiuntė Himleriui oficialų prašymą suteikti interviu Bernadotui, o kadangi prašymas buvo oficialus, jis turėjo pereiti per užsienio reikalų tarnybą. Pirmąkart Ribentropas suprato, kad jo varžovas derasi Švedijoje jam už nugaros.

Himleris baiminosi, kad Ribentropas apie tai praneš Hitleriui. Apimtas panikos, jis paskambino Kaltenbruneriui ir išmeldė, kad šis tiesiai pasakytų fiureriui apie Bernadoto vizitą į Berlyną ir sužinotų jo reakciją. Trokšdamas dar labiau apsidrausti, Himleris taip pat paskambino SS generolui Fėgeleinui, Evos Braun svainiui, ir paprašė „išzonduoti" Hitlerį tuo pačiu klausimu. Kitą dieną, vasario 17-ąją, Fėgeleinas paskambinęs pranešė, kad fiureris tik lakoniškai pakomentavo:

– Totaliniame kare tokiomis nesąmonėmis nieko nepasieksi.

Himleris sutriko baimindamasis žengti toliau ir sykiu suvokdamas, kad tai galėtų būti vienintelė galimybė parodyti pasauliui savo žmoniškumą. Nugalėjo baimė. Jis nusprendė nieko nedaryti dėl Bernadoto ir, kai Šelenbergas telefonu pranešė, jog grafas ką tik atvyko iš Švedijos, Himleris pareiškė esąs pernelyg „užsiėmęs" armijų grupės „Vysla" kontrpuolimu, kad galėtų su kuo nors susitikinėti. Tačiau Šelenbergas vėl atkreipė dėmesį į didžiulę asmeninę naudą, kurią toks susitikimas galėtų atnešti reichsfiureriui. Himleris retai gebėdavo atsispirti Šelenebergo vilionėms, neatsilaikė ir šįsyk. Jis sutiko susitikti su grafu, bet pareikalavo vienos sąlygos: Šelenbergas turįs kaip nors įtikinti

Ribentropą pirmiau susitikti su Bernadotu, mat tai užkirstų kelią užsienio reikalų ministrui sekti Hitleriui pasakas.

Šelenbergas leido „nutekėti" istorijai, jog Bernadoto ir Himlerio derybų perspektyvos tokios šviesios, kad reichsfiureriui gali pavykti tai, ko niekas kitas negebėtų padaryti, – išgelbėti Vokietiją nuo katastrofos. Gudrybė pasisekė. Kitą rytą, vasario 18-ąją, Ribentropas pasikvietė Kleistą.

– Grafas Bernadotas atvyko susitikti su Himleriu, – priekaištingai paskelbė jis ir pareiškė norįs kuo greičiau pasikalbėti su grafu.

Švedijos ambasados koridoriuje Kleistas pasistengė susidurti su grafu, kuris pažadėjo pasimatyti su Ribentropu. Bet grafo pirmiau laukė reichsfiurerio paskirtas susitikimas su Kaltenbruneriu ir Šelenbergu. Prieš įsitraukdamas asmeniškai, Himleris vis dar delsė norėdamas pasižiūrėti, kaip elgsis Ribentropas.

Bernadotą nuvežė į prabangius Kaltenbrunerio namus Berlyno pakraštyje. Grafas, kurio tėvas buvo karaliaus Gustavo V brolis, elegantiškas ir paprastas, išpruseęs ir naivus vyras, pasitempęs vilkėjo gana individualią Raudonojo Kryžiaus uniformą ir laikė lazdą taip, tarsi būtų su ja gimęs, tačiau savo mėgstamiausioje nuotraukoje jis su skauto šortais pavargęs sėdėjo atsirėmęs į medį. Kai kurių draugų manymu, pasijuokti iš savęs jį išmokė jo žmona amerikietė Estelė Menvil (Estelle Manville).

Šiai užduočiai jis itin tiko. Jokiu būdu ne intelektualus, išsiskyrė dar vertingesne savybe – iškiliu sveiku protu. Derėdamasis niekada nepasiduodavo. Galėdavo tęsti derybas ištisas valandas neprarasdamas geros nuotaikos, o, kilus įtampai, imdavo pasakoti istorijas. Bet vertingiausias bruožas buvo troškimas padėti nelaimingiesiems ir tvirtas tikėjimas, kad beveik kiekvienas žmogus yra padorus ir gali būti įtikintas gerai elgtis.

Šaltai mandagiai Kaltenbruneris pasiūlė svečiui *Chesterfield* cigarečių ir *Dubonnet* aperityvo. „Neabejotinas grobis iš Prancūzijos", – pagalvojo grafas maloningai pasivaišindamas. Kaltenbruneris įsmeigė į Bernadotą savo šaltas inkvizitoriaus akis ir paklausė, kodėl jis norįs susitikti su Himleriu. Suorganizuoti sutikimą tokiu kritiniu laiku bus labai sunku. Galbūt jis pats galėtų perduoti grafo žinią? Kaltenbruneris prisidegė dar vieną cigaretę – surūkydavo iki keturių pakelių per dieną. Pedantiškajam Šelenbergui jo palyginti trumpi, stori, nuo nikotino pageltę pirštai priminė gorilos leteną.

– Ar Jūs veikiate turėdamas oficialias instrukcijas? – pasiteiravo Kaltenbruneris.

Bernadotas, savaime suprantama, pageidavo derėtis tiesiogiai su Himleriu, todėl nusprendė kalbėti kuo mažiau.

– Ne, bet galiu Jums garantuoti, kad ne tik Švedijos vyriausybė, bet ir visa Švedijos tauta laikosi nuomonės, kurią ką tik išsakiau.

Kaltenbruneris pasakė, jog apgailestauja dėl situacijos, lygiai kaip ir Himleris, nekantriausiai trokštantis gerų santykių tarp abiejų šalių, bet

tokios griežtos priemonės, kaip įkaitų ėmimas, esančios būtinos kovojant su sabotažu.

– Jei Švedija būtų įtraukta į karą su Vokietija, – pastebėjo Šelenbergas, – Vokietijai tai būtų didelė nelaimė.

Grafui iškart padarė įspūdį šnipų vado džentelmeniškos manieros. Jam jis labiau priminė anglų aristokratą nei vokietį. Šelenbergui ne mažesnį įspūdį padarė grafas. Priešais jį buvo aukščiausios reputacijos tarptautiniuose sluoksniuose žmogus, kurio motyvai nekėlė abejonių. Per jį kaip kontaktinį asmenį galbūt būtų galima įtikinti Švediją, ypač suinteresuotą taika Šiaurės Europoje, tarpininkauti siekiant taikos su Vakarais. Tokia galimybė jaudino.

Kaltenbruneris pasiteiravo Bernadoto, ar šis turįs konkrečių pasiūlymų. Grafas pasiūlė leisti Raudonajam Kryžiui darbuotis koncentracijos stovyklose ir nustebo, kai Kaltenbruneris ne tik linktelėjo galva, bet ir pasakė, jog „visiškai sutinkąs", kad Bernadotas asmeniškai susitiktų su reichsfiureriu. Po valandos grafas Užsienio reikalų tarnyboje jau sėdėjo pas Ribentropą arba, tiksliau, klausėsi jo: kai tik grafas atsisėdo prie linksmai traškančios ugnies, užsienio reikalų ministras pradėjo pamokslą. Smalsaudamas, kiek ilgai jis truks, Bernadotas nepastebimai įjungė savo chronometrą.

Ribentropas pradėjo nuo skirtumų tarp nacionalsocializmo ir bolševizmo aiškindamas, kad, Vokietijai pralaimėjus karą, rusų bombonešiai po šešių mėnesių pasirodys virš Stokholmo ir raudonieji sušaudys karališkąją šeimą, įskaitant grafą. Jis šokinėjo nuo temos prie temos be paliovos mechaniškai kartodamas nacių banalybes. „Kaip nusidėvėjusi fonografo plokštelė",– pagalvojo grafas. Galop Ribentropas pareiškė, kad prie humanizmo daugiausia iš visų prisidėjo vienas žmogus – „Adolfas Hitleris, neabejotinai Adolfas Hitleris!" Jis nutilo, ir Bernadotas sustabdė chronometrą: jis rodė šešiasdešimt septynias minutes.

Kitą dieną, vasario 19-ąją, Šelenbergas nuvežė Bernadotą į dr. Gebharto sanatoriją. Dėl sąjungininkų nuolatinių oro antpuolių kelionė buvo pavojinga, ypač grafui, kamuojamam hemofilijos. Menkiausia pjautinė žaizdelė galėjo baigtis mirtimi. Pakeliui Šelenebergas netikėtai atvirai išklojo, kad Kaltenbruneriu negalima pasitikėti ir kad Himleris esąs silpnas žmogus, paveikus paskutinio su juo kalbėjusio žmogaus argumentams.

Hojenlychene grafas pirma buvo supažindintas su dr. Gebhartu, kuris liūdnai pasakė, kad jo ligoninėje yra aštuoniasdešimt pabėgėlių vaikų iš rytų; jiems čia amputuojamos nušalusios ar kulkų pažeistos galūnės. Bernadotas spėjo, kad ši įžanga gailesčiui sužadinti. Šelenbergas tada pristatė jį nedideliam vilkinčiam žalsvą SS uniformą be apdovanojimų vyrui mažomis, gležnomis rankomis ir rūpestingai prižiūrėtais nagais – Himleriui. Bernadotui

jis pasirodė labai malonus, net pajuokaudavo pokalbiui užstrigus. Išvaizda nepriminė nieko demoniško. Atrodė linksmas, šiek tiek sentimentalus, kai būdavo paminimas fiurerio vardas. Kitus skandinavus stebino Himlerio charakterio prieštaringumas. Profesorius Didrikas Seipas, Oslo universiteto vadovas ir tvirtas Norvegijos patriotas, Bernadotui neseniai pasakė, jog manąs, kad Himleris buvo „savotiškas idealistas, ypač mėgstantis Skandinavijos šalis".

– Ar nemanote, jog beprasmiška tęsti karą, kai Vokietijai nebeįmanoma nugalėti? – paklausė Bernadotas.

– Prieš prarasdamas viltį, kiekvienas vokietis kausis kaip liūtas, – atsakė Himleris.

Karinė situacija, pasak jo, labai rimta, tačiau ne beviltiška.

– Tiesioginio pavojaus, kad rusai Oderio fronte prasiverš, nėra.

Bernadotas informavo, jog Švedijoje didžiausią pasipiktinimą kelia įkaitų grobimas ir nekaltų žmonių žudymas. Himleriui pastarąjį dalyką paneigus, Bernadotas pateikė konkrečių pavyzdžių. Himleris karštai atkirto, jog grafas neabejotinai esąs suklaidintas, ir paklausė, ar jis turįs kokių nors konkrečių pasiūlymų.

– Ar nebūtų geriau, jei Jūs pasiūlytumėte kokių nors priemonių, galinčių pagerinti situaciją?

– Aš nieko negaliu pasiūlyti, – kiek pasvyravęs atsakė reichsfiureris.

Tada Bernadotas pasiūlė Himleriui paleisti norvegus bei danus iš koncentracijos stovyklų ir perduoti Švedijos globai. Šis kuklus prašymas sukėlė karštų, Bernadoto akimis, visiškai nepagrįstų kaltinimų švedams laviną, bet sykiu tikriausiai ir vieną iš Himlerio staigių baimės priepuolių.

– Jei sutiksiu su Jūsų pasiūlymu, – ištarė jis mėšlungiškai mirkčiodamas akimis, – Švedijos laikraščiai didžiulėmis antraštėmis trimituos, kad karo nusikaltėlis Himleris, išsigandęs bausmės už savo nusikaltimus, mėgina nusipirkti laisvę.

Bet pridūrė, jog Bernadoto siūlymas galimas tik tuo atveju, jei Švedija ir sąjungininkai garantuos, kad Norvegijoje liausis sabotavimas.

– Tai neįsivaizduojama, – atsakė grafas ir pakeitė temą. – Švedijos Raudonasis Kryžius labai trokšta Jūsų leidimo darbuotis koncentracijos stovyklose, pirmiausia tose, kuriose internuoti norvegai ir danai.

– Tai tikriausiai būtų labai naudinga ir nematau priežasties, dėl kurios leidimas negalėtų būti suteiktas, – pasakė Himleris.

Grafas ėmė priprasti prie Himlerio permainingumo ir paprašė dar kelių nedidelių nuolaidų, kurias iškart gavo. To padrąsintas Bernadotas pasiteiravo, ar už vokiečių ištekėjusios švedės galėtų grįžti į savo tėvynę.

– Nesu linkęs vokiečių vaikų siųsti į Švediją, – susiraukęs atsakė Himleris. – Ten jie bus auklėjami nekęsti savo šalies, o jų bendraamžiai spjaudys į juos, nes jų tėvai vokiečiai.

Grafas atkreipė dėmesį, jog tėvai džiaugsis žinodami, kad jų vaikai saugūs.

– Tėvams neabejotinai labiau patiktų, kad jų vaikai augtų lūšnoje, nei gautų prieglobstį pilyje šalies, tokios priešiškos Vokietijai, – atrėžė Himleris, bet sutiko padaryti viską, ką galės.

Bernadotas spaudė Himlerį prie sienos ir pastarojo nuotaika persimainė.

– Galbūt pagalvosite, kad tai sentimentalu, net absurdiška, bet aš prisiekiau ištikimybę Adolfui Hitleriui ir kaip kareivis bei kaip vokietis negaliu savo priesaikos atsiimti. Todėl negaliu daryti nieko, kas prieštarautų fiurerio planams ir norams.

Vos prieš akimirką jis pritarė nuolaidoms, kurios būtų įsiutinusios Hitlerį, bet dabar pradėjo smulkmeniškai kartoti Hitlerio kalbas apie „bolševikų grėsmę" ir pranašavo Europai galą, jei Rytų frontas žlugtų.

– Bet dalį karo Vokietija buvo Rusijos sąjungininkė, – pastebėjo grafas. – Kaip tai dera su tuo, ką ką tik pasakėte?

– Taip ir maniau, kad tai priminsite, – atsakė Himleris ir pripažino, jog tai buvo klaida.

Pradėjo ilgesingai pasakoti apie savo jaunystę Pietų Vokietijoje, kur jo tėvas mokė Bavarijos princą, apie savo tarnybą feldfebeliu Pirmajame pasauliniame kare ir įsitraukimą į nacionalsocialistų partiją nuo pačios jos pradžios.

– Puikios buvo dienos! – aiškino jis. – Mūsų, sąjūdžio narių, gyvybei nuolatos grėsė pavojus, bet mes nebijojome. Mus vedė ir draugėje laikė Adolfas Hitleris. Tie metai buvo nuostabiausi mano gyvenime! Tada galėjau kovoti už tai, ką laikiau Vokietijos atgimimu.

Bernadotas mandagiai pasiteiravo apie elgesį su žydais.

– Pripažinkit, juk tarp žydų yra padorių žmonių, kaip ir visose rasėse! Aš turiu daug draugų žydų.

– Jūs teisus, – atsakė Himleris, – bet Švedijoje neturite žydų problemos ir todėl negalite suprasti vokiečių požiūrio.

Po dvi su puse valandos trukusio pokalbio Himleris pažadėjo galutinai atsakyti Bernadotui prieš jo grįžimą į Švediją, o Bernadotas padovanojo Himleriui, labai besidomėjusiam skandinavų folkloru, XVII a. knygą apie būgnus. „Labai sujaudintas", – pasakė Himleris ir pasiteiravo Šelenbergo, ar jis parinkęs gerą vairuotoją grafui. Šelenbergas patvirtino paėmęs patį geriausią, ir reichsfiureris nusišypsojo:

– Gerai. Kitaip švedų laikraščiai didelėmis antraštėmis galėtų paskelbti: KARO NUSIKALTĖLIS HIMLERIS NUŽUDĖ GRAFĄ BERNADOTĄ.

Berlyne Šelenbergas informavo Kaltenbrunerį apie susitikimą. RSHA viršininkas apkaltino jį darant „nederamą įtaką reichsfiureriui", o gestapo galva SS grupenfiureris (generolas majoras) Heinrichas Miuleris (Heinrich Müller) paniurnėjo, jog visada „išeina tas pats, kai ponai, laikantys save valstybės

vyrais, įkalba Himlerį pritarti vienai iš jų idėjų". O ši konkreti idėja, anot Miulerio, „visiškai utopinė".

Bernadotas grįžo į Ribentropo kabinetą. Užsienio ministras troško padėti grafui dar labiau nei anksčiau, tačiau perdėta gera nuotaika Bernadotą tik erzino ir jis, mandagiai atsiprašęs, kuo skubiau pasišalino. Ribentropas iškart pasikvietė dr. Kleistą ir pasiūlė jam atsisėsti į krėslą prie židinio. Tame krėsle ką tik sėdėjo Bernadotas.

– Kas gi vis dėlto yra tas Bernadotas? – paklausė. – Kas jį remia? Ir ko jis *iš tiesų* nori be skandinavų išgelbėjimo?

Kleistas krėslo apmušaluose pastebėjo didelę nuo popierių išsipūtusią odinę piniginę. Ją keliant iškrito pasas.

– Kas tai? – pasiteiravo Ribentropas.

– Jūsų paskutinio svečio piniginė.

Kleistas padavė ją manydamas, kad Ribentropas patyrinės jos turinį, bet Ribentropas tik įdėjo piniginę į didelį paprastą voką.

– Grąžinkite tai Bernadotui, – pasakė jis. – Esu tikras, jis jos pasiges.

Kleistui tai padarė įspūdį. Priminė „riterišką mostą totalinio karo pakrikime".

Kol Himleris vedė derybas, iš kurių tikėjosi palankios taikos, jo armijų grupė byrėjo. Šteineris buvo priverstas atitraukti savo dalinius į pradinį išeities tašką, o pagrindinis 3-iosios tankų armijos puolimas – be Venko tiesiogiai operacijai prižiūrėti – nedarė jokios pažangos. Visiška katastrofa rytuose atrodė tokia artima, kad ne tik Himleris ir Ribentropas, bet ir kiti reikšmingi vokiečiai ėmė galvoti, jog vienintelė viltis tėvynei yra diplomatija arba besąlyginė kapituliacija.

ANTRA DALIS

PUOLIMAS IŠ VAKARŲ

DEVINTAS SKYRIUS

„NUSILEIS GELEŽINĖ UŽDANGA"

1.

Vasario 14 d. Eizenhaueris susitiko su Montgomeriu pastarojo taktinėje vadavietėje Zonhovene, Belgijoje. Eizenhaueriui ramybės vis dar nedavė nesutarimus kelianti vadovavimo problema. Jis pasiskundė, jog „nuolatos sulaukia priekaištų iš Maršalo ir Jungtinių Valstijų štabų viršininkų už tai, kad yra pernelyg britiškas, arba iš M. P. [Čerčilio] ir britų štabų viršininkų, kad per daug amerikietiškas". Ką apie situaciją manąs Montis? Kaip paprastai, feldmaršalo požiūris buvo aiškus: jei jam būtų leista vykdyti pagrindinį puolimą, padedamam Simpsono 9-osios armijos, jis laikytų dabartinę konfigūraciją patenkinama. Savo dienoraštyje Montgomeris pasižymėjo:

> Aikas apsidžiaugė, jog dabartinė vadovavimo situacija mane tenkina. Kai atvyko į Zonhoveną, jis tikrai dėl kažko nerimavo ir tai buvo matyti mūsų pokalbio metu.
> Net dabar nenutuokiu, kas jam kelia susirūpinimą. Bet buvo visiškai aišku: kai tik pasakiau, jog dabartine vadovavimo situacija esu labai patenkintas, jis tapo kitokiu žmogumi; išvažiavo visas švytėdamas.

Jis taip pat parašė Brukui norėdamas pasidžiaugti, kad „Aikas pritarė viskam, ką darau", ir pažadėjo per likusį karą palikti Simpsoną pavaldų jam. „Visa tai labai gerai ir aš tikiu, kad pagaliau mums visiems papūtė palankus vėjas, padėsiantis įplaukti į uostą. Būta audrų, bet dabar dangus giedras."

Po devynių dienų Rūro upė – ištvinusi vokiečiams sugriovus užtvankas – nuslūgo tiek, kad buvo galima pradėti „Granatą" – didžiulę operaciją, įtraukusią 303 243 vyrus. Vasario 23-iąją, 02.45 val., Simpsono 9-oji armija atidengė uraganinę artilerijos ugnį. Po keturiasdešimties minučių apšaudymas liovėsi, ir pirmoji vilnis – keturios pėstininkų divizijos – šturmo valtimis pradėjo keltis per vis dar patvinusį Rūrą. Priešas iš pradžių priešinosi nesmarkiai, bet audringa upė nugramzdino daug valčių ir trukdė statyti tiltus.

Šiaurėje Montgomeris pasiekė tai, kas prieš savaitę atrodė neįmanoma, – chaosą pavertė tvarka. Operacija „Tikrasis", laikinai išmušta iš vėžių operacijos „Granata" atidėjimo, iš naujo įsibėgėjo ir dabar pamažu, bet pastoviai ritosi per užtvindytas lygumas ir tankaus miško ruožus. Horokso 30-asis korpusas brovėsi pro įtvirtintus kaimus bei miestelius ir vienomis iš karo nuožmiausių artimųjų kautynių užėmė du pagrindinius objektus – Klevę ir Gochą.

Gochui, menamai paskutiniam dideliam Vakarų pylimo bastionui, kritus, Montgomeris lengviau atsiduso. Tačiau pasirodė, kad kitas miestas irgi „Gochas", paskui dar kitas ir dar kitas. Prasiveržti niekaip nesisekė. Siaurame ruože tarp Rūro ir Reino susigrūdusios vienuolika vokiečių divizijų buvo pasiryžusios nesitraukti ir kautis iki sunaikinimo. Vis dėlto akivaizdžiai matėsi, kad sunkiai iškovotos britų ir kanadiečių sėkmės labai palengvino Simpsonui. Temstant amerikiečiai tik devyniasdešimties dviejų gyvybių kaina jau plačiu frontu buvo kitapus upės. Kitą dieną vokiečių aviacija ir artilerija mėgino sustabdyti Simpsono inžinierius, bet šie per Rūrą nutiesė septynis tankus išlaikančius *Class 40* tiltus ir dvylika lengvesnių.

Kitą, vasario 25-osios, rytą 30-oji pėstininkų divizija prasiskynė kelią pro Hambacho girią. Priešais Simpsoną dabar atsivėrė lygi atvira vietovė – Kelno lyguma, išraižyta kelių su kieta danga tinklo, tai buvo tikras tankų rojus. 2-osios ir 5-osios šarvuotųjų divizijų kovinės komandos ištrūko pro pėstininkų išmuštas spragas ir nurūko prie Reino. Sidnis Olsonas (Sidney Olson) iš *Time* stebėjo 2-osios šarvuotosios divizijos dalis iš *Piper Cub* lėktuvo: didžiulės amerikiečių tankų vilnys ritosi lyg dideli tamsūs vabalai per žalių kopūstų lauką; įkandin, naikintuvams-bombonešiams *Thunderbolt* užgriuvus vokiečių atspariąsias ugniavietes, į masinę valymo operaciją pajudėjo nesuskaičiuojama gausybė sunkvežimių su pėstininkais. Pasak Olsono, tai buvo „vienas iš didingiausių jungtinės ir tobulai veikiančios karo mašinos iškiliausią kovinio judėjimo akimirką vaizdų".

2.

Nors vokiečiai į operaciją „Tikrasis" reagavo lėtai, Simpsonui kirtus Rūrą, sąjungininkų tikslai paaiškėjo, ir feldmaršalas Gerdas fon Rundštetas (Gerd von Rundstedt), pagyvenęs Vakarų fronto vadas, galop suprato, kad operacija „Tikrasis" yra priekalas, o „Granata" – kūjis ir kad jo abi armijos bus sunaikintos, jei jis jų skubiai neatitrauks. Kad ir kokie katastrofiški būtų šiedu prieš jo šiaurinį sparną nukreipti puolimai, jis manė, jog dar didesnę grėsmę pietuose kelia nenuspėjamas Džordžas Patonas, todėl vasario 25 d. paprašė Hitlerio naujų direktyvų. Pareiškė: visoms pajėgoms neatsitraukus už Reino, Vakarų frontas subyrės.

Nesulaukęs atsakymo į šį desperatišką prašymą, Rundštetas pasiuntė antrą siūlydamas nedidelį atsitraukimą netoli Rūro ir Maso upių santakos. Šįkart Berlynas atsakė trumpu „ne", o vasario 27 d. dar atėjo Hitlerio asmeniškai pasirašyta žinia, informuojanti Rundštetą, kad apie visuotinį atsitraukimą už Reino negali būti nė minties.

Po kelių dienų per konferenciją Hitleris išjuokė Rundšteto atkaklius prašymus atsitraukti.

– Noriu, kad prie Vakarų pylimo jis laikytųsi tiek, kiek žmogiškai įmanoma. Pirmiausia turime išmušti jam iš galvos mintį iš čia trauktis. Kadangi tą pačią akimirką atsilaisvins anglų 6-oji armija [omenyje turėjo britų 2-ąją armiją] bei visos amerikiečių pajėgos ir jos visos bus mestos čia. Tie žmonės tiesiog nieko nemato. Tai tik reikštų katastrofos perkėlimą iš vienos vietos į kitą. Vos iš čia pasitrauksiu, priešui atsilaisvins visa armija. Jis man negali garantuoti, kad priešas pasiliks ten, užuot persikėlęs čia.

Atrodė, tarsi jis būtų nugirdęs Jaltoje kurtus planus surengti pagrindinį puolimą šiaurėje ir ramiau laikytis pietuose. Vis dėlto Hitlerį griaužė abejonės, todėl jis pasiūlė pasiųsti į frontą stebėtojus.

– Nusiųskime ten porą karininkų – net jei jie būtų vienarankiai ar vienakojai, – gerų karininkų, kad ten susidarytų aiškų vaizdą.

Jis pareiškė nepasitikįs oficialiais pranešimais.

– Jie sukurpti tik akims muilinti. Viskas paaiškinta, o vėliau atsiskleidžia, kad nieko neatsitiko.

O dėl Rytų fronto, tai Hitleris ragino Himlerį sustiprinti jį bet kokiomis priemonėmis, net mobilizuojant moteris.

– Tiek daug pašaudyti trokštančių moterų dabar siūlosi savanorėmis, jog, tikrai manau, turime jas nedelsiant paimti.

Mintis pasinaudoti moterimis tokiam kareiviui kaip Guderianas buvo atstumianti, bet jis neištarė nė žodžio.

– Jos, šiaip ar taip, drąsesnės, – tęsė Hitleris. – Jei pastatytume jas į antrą liniją, vyrai bent jau nespruktų. Čia, už Reino, niekas negali perbėgti pas priešą. Tai ir yra visas gražumas. Iš čia jie gali sprukti tik į užnugarį.

3.

Ir Hodžesas, ir Patonas į priekį stūmėsi gerai, bet juos prilaikė Eizenhaueris: kol Montgomeris nepasieks Reino, tol Hodžesas negalįs šturmuoti Kelno, o Patonas užimti Koblenco. Pasipiktinęs Patonas pareiškė Bredliui, kad Amerikos aukštąją vadovybę istorija kritikuos dėl veržlumo stokos. Jis vis kaulijo Bredlio leisti jam „veržtis į Koblencą" ir galiausiai gavo sutikimą – jei pasitaikys proga. Galimybė atsirado vasario 27-ąją, kai 10-oji šarvuotoji divizija, laikinai paskolinta Patonui, prisiartino per dešimtį kilometrų nuo Tryro, seno miesto, strategiškai išsidėsčiusio ant Mozelio upės. Išstumti iš čia vokiečiai turėtų trauktis iki pat Reino.

Temstant Patonas paskambino Bredliui. Pranešė, jog mato Tryro bokštus, ir paprašė leidimo judėti toliau nepaisant to, kad šią naktį 10-oji šarvuotoji divizija turėjo grįžti į Sąjungininkų ekspedicinio korpuso vyriausiosios vadovybės rezervą. Bredlis leido – bent tol, kol Eizenhaueris asmeniškai neįsakys

grąžinti divizijos. Tada kikendamas pasakė, jog laikysis toliau nuo telefono. Patonas pagalvojo, kad jis ir Bredlis Eizenhauerį mausto, bet Bredlio neklusnumas iš tikrųjų buvo apsimestinis. Jis ir Eizenhaueris asmeniškai susitarė leisti Patonui vogčiomis pasistūmėti iki Reino. Susitarė taip slaptai, kad Bredlio štabe niekas apie tai nežinojo.

Tad 10-oji šarvuotoji divizija toliau veržėsi Tryro link, ir netrukus po vidurnakčio, persiritus į vasario 28-ąją, pulkininko leitenanto Džeko Ričardsono (Jack J. Richardson) vykdymo pajėgos tyliai įžengė į pietrytinius priemiesčius ir be šūvio paėmė į nelaisvę kuopą, keturiomis prieštankinėmis patrankomis gynusią geležinkelio pervažą. Vienas iš belaisvių atskleidė, kad jis apie amerikiečių pasirodymą turėjęs įspėti sprogdinimo komandas prie dviejų tiltų per Mozelį. Nusprendęs užgrobti juos sveikus, Ričardsonas pusę vyrų pasiuntė prie šiaurinio tilto, kuris susprogdintas jiems nespėjus prisiartinti, o kitą pusę – prie pietinio, *Kaiserbrücke*, pastatyto dar romėnų laikais.

Pats Ričardsonas pasuko prie *Kaiserbrücke*. Mėnulio pilnaties šviesoje išvydo savo vyrus prispaustus šaulių ginklų ugnies iš kito Mozelio kranto. Apšaudęs tolimesnį tilto galą iš savo 12,7 mm kulkosvaidžio, įsakė pėstininkų būriui ir penkiems tankams mestis į kitą pusę. Šeši įkaušę vokiečiai mėgino susprogdinti priešingą prieigą, bet amerikiečiai atskubėjo pirmiau, nei jie spėjo aktyvuoti užtaisą.

Auštant po miestą pasklido dvi kovinės 10-osios šarvuotosios divizijos komandos, sustiprintos 94-osios divizijos dalimis; jos ėmė į nelaisvę apdujusius, apsimiegojusius vokiečių kareivius. Užėmęs Tryrą ir jo tiltą, Patonas galėjo arba palei Mozelio upę veržtis Koblenco ir Reino pusėn, arba pasukti į pietryčius Saro pramoninio rajono link. Kad ir kur pasuktų, niekas jo nesustabdytų. Kaip tik tada Patoną pasiekė žinia iš Sąjungininkų ekspedicinio korpuso vyriausiosios vadovybės apeiti Tryrą, nes jam užimti prireiksią keturių divizijų. Patonas pasigardžiuodamas atsakė: UŽĖMIAU TRYRĄ SU DVIEM DIVIZIJOMIS. KĄ TURĖČIAU DARYTI TOLIAU? GRĄŽINTI JĮ ATGAL?

Tą pačią dieną, kovo 1-ąją, Simpsono 29-osios divizijos pėstininkai užėmė Menchengladbachą, didžiausią vokiečių miestą, ir atsidūrė vos už dvidešimties kilometrų nuo Reino. Simpsonui operacija „Granata" priminė „futbolo rungtynes, kuriose kiekvienas žaidėjas darbuojasi tobulai".

Eizenhaueris, apsilankęs 9-osios armijos štabe, pareiškė, jog jį labiausiai domina Simpsono planai užgrobti kokį nors tiltą per Reiną. Jo zonoje jų esą aštuoni, ir drąsiais, greitais veiksmais galbūt būtų įmanoma užimti bent vieną. Simpsonas informavo, jog planuoja kitą dieną atakuoti vieną iš trijų Nois-Diuseldorfo tiltų. Lyjant atviru visureigiu jiedu nuvažiavo į priešakines linijas aplankyti ką tik Menchengladbachą užėmusio pulko. Pakeliui Eizenhaueris pasakė:

– Norėčiau perspėti. Po kelių dienų galite sulaukti ministro pirmininko Čerčilio. Kokį automobilį turite?

Simpsonas teturėjo „plimutą"; jam skirtus automobilius kažkas užnugaryje tikriausiai „perima" sau.

– Aš tuo pasirūpinsiu, – tęsė Eizenhaueris. – Dar vienas dalykas. Čerčilis mėgsta škotišką viskį. Po ranka turėkite pakankamą atsargą.

Kareiviai atpažino priekinėje visureigio sėdynėje sėdintį Eizenhauerį ir pradėjo šūkauti:

– Aikas!

Abu generolai per purvą nuklampojo iki šlaito, kur buvo susirinkę apie 3600 pėstininkų. Simpsonas pristatė vyriausiąjį vadą, šis jaudinamai penkias minutes pakalbėjo, bet, pasisukęs eiti, paslydo ir kietai nusileido ant užpakalio. Sugriaudėjo juokas. Eizenhaueris sunkiai atsistojo, nusišypsojo ir atidavė pagarbą taip, kaip daro boksininkai.

Eizenhaueris tą dieną taip pat aplankė Montgomerį ir užsiminė viską žinąs apie Bruko manevrus paskirti Aleksanderį jo pavaduotoju, atsakingu už sausumos operacijas. Vėlgi ką apie tai manąs Montis? Montgomeris atsakė, jog karo pabaiga jau matyti ir Aleksanderio paskyrimas tik sujudintų kai kuriuos amerikiečių sluoksnius.

– Dėl Dievo meilės, bet kokia kaina venkime tolesnių dingsčių trinčiai. Netrukus nugalėsime Vokietiją. Tegul Aleksanderis lieka Italijoje, o Tederis (Tedder) išbūna vyriausiojo vado pavaduotoju iki pabaigos.

Montgomeris sulaukė dar vieno svarbaus svečio – ministro pirmininko, atvykusio į žemyną asmeniškai dalyvauti didžiosiose 21-osios armijų grupės pergalėse. Kovo 3-iosios rytą Čerčilis, Brukas ir Montgomeris dviem „rolsroisais" nuriedėjo į Mastrichtą aplankyti Simpsono. Gausių korespondentų lydimai grupei pradėjus lipti į automobilius važiuoti į kovos veiksmų zoną, Simpsonas pasiteiravo, ar Čerčilis pirma nepageidautų apsilankyti vyrų tualete.

– Ar iki Vakarų pylimo toli? – paklausė ministras pirmininkas.

Sužinojęs, kad tik pusvalandis kelionės, pasakė palauksiąs. Montgomeriui pasiūlius, Simpsonas atsisėdo greta Čerčilio. Pakeliui juos pralenkė visureigis ir kurjeris įteikė ministrui pirmininkui nedidelį paketą. Čerčilis išpakavo savo dantų protezą, dalykiškai įsidėjo į burną ir pradėjo Simpsoną linksminti istorijomis apie ankstyvąsias karo dienas. Vokiečiams įsiveržus į Prancūziją 1940-aisiais, jis buvo nuskridęs į Paryžių pasiūlyti amžinosios sąjungos su Britanija, bet Prancūzijos vadovai pasiūlymą atmetė. Apie Diunkerką pasakė:

– Manau, jog mums labai pasisekė, kad susigrąžinome daugiau nei penkiasdešimt tūkstančių.

Jiems artinantis prie tilto per nedidelę daubą, Simpsonas atkreipė dėmesį:

– Pone Čerčili, Olandijos ir Vokietijos siena eina kaip tik po tuo tiltu priešais mus.

– Sustabdykit automobilį, – paprašė Čerčilis. – Išlipkime.

Jis nužingsniavo per tiltą ir nusileido šlaitu prie ilgos eilės „drakono dantų", vokiečių prieštankinės gynybos sistemos. Ten palaukė, kol prie jo prisijungs Montgomeris, Brukas, Simpsonas ir kiti generolai. Nuo tilto juos viltingai stebėjo būrys korespondentų ir fotografų.

– Ponai, – pompastiškai pareiškė Čerčilis. – Norėčiau Jūsų paprašyti prie manęs prisidėti. Nusišlapinkime ant Vokietijos didžiojo Vakarų pylimo.

Pirštu pagrasino fotografams, kurie taikėsi į juos savo fotoaparatais, ir šūktelėjo:

– Tai viena iš šio didžiojo karo operacijų, kurios nevalia atgaminti vaizdu.

Brukui, stovėjusiam greta ministro pirmininko, ypatingą įspūdį padarė „vaikiška nepaprasto pasitenkinimo šypsena, nušvitusi jo veide, kai jis lemiamu momentu pažvelgė žemyn".

4.

Prieš pat kelionę į Vakarų frontą Čerčilis, verdant nuožmiems ginčams, paprašė Bendruomenių rūmų patvirtinti Krymo konferencijos nutarimą dėl Lenkijos.

– Visiškai akivaizdu, – pasakė jis, – kad šie dalykai susiję su visa pasaulio ateitimi.

Žmonijos ateitis būsianti liūdna, jei tarp Vakarų demokratijų ir rusų Sovietų Sąjungos atsivers koks nors baisus plyšys.

– Saitai, jungiantys tris Didžiąsias valstybes, ir jų tarpusavio supratimas sustiprėjo. Jungtinės Valstijos labai konstruktyviai įsitraukė į Europos gyvenimą ir gelbėjimą. Visi trys prisidėjome prie toli siekiančių įsipareigojimų, vienu metu ir praktinių, ir svarbių.

Bendruomenių rūmai Jaltos nutarimus patvirtino didele dauguma balsų, „prieš" balsavo tik dvidešimt penki.

Kitą dieną, kovo 1-ąją, Ruzveltas, lydimas ponios Ruzvelt, jų dukters Anos ir jos vyro, iš Baltųjų rūmų nuvyko į Kapitolijų, kur, sekdamas Čerčilio pavyzdžiu, iš abiejų Kongreso rūmų ketino gauti pritarimą Jaltos nutarimams.

Ponia Ruzvelt pastebėjo, kad grįžęs jos vyras pastebimai pasikeitė. Jam reikėdavo viduryje dienos pailsėti, vis mažiau norėdavo bent kiek ilgiau pasikalbėti su žmonėmis. Tik kalbėdamasis su ja apie Jaltą atgaudavo savo senąjį entuziazmą.

– Pažiūrėk į Krymo komunikatą! – sakydavo. – Į tai, koks kelias ten nužymėtas! Nuo Jaltos iki Maskvos, iki San Francisko ir Meksiko, iki Londono, Vašingtono ir Paryžiaus. Neužmiršk, kad minimas Berlynas! Karas buvo pasaulinis, o dabar jau pradėjome kurti pasaulinę taiką!

Semas Rousenmenas (Sam Rousenman), padėjęs Ruzveltui rengti kalbą apie Jaltą, manė, kad prezidentas apatiškas, „užgesęs" ir kad vis labiau ryškėjo

gniuždantis dvylikos prezidentavimo metų poveikis. Tačiau, pamačiusi prezidentą kalbėtojų patalpoje, Darbo departamento sekretorė Frensis Perkins (Frances Perkins) maloniai nustebo. Veidas linksmas, akys gyvos, oda vėl sveikos spalvos. „Tas Ruzveltas – tikras stebuklas, – tarė sau. – Nuvargsta, bet tik leisk jam mažumą pailsėti bei pakeliauti jūra, ir vėl grįžta atsitiesęs."

Ruzveltas į Kongresą visada kreipdavosi iš Atstovų rūmų tribūnos. Mikrofonais nustatytas stalas dabar stovėjo vos už metro nuo pirmos išlenktos sėdimųjų vietų eilės. Ruzveltas pasirodė lydimas viceprezidento Hario S. Trumeno (Harry S. Truman) ir Atstovų rūmų pirmininko Semo Reiburno (Sam Rayburn). Pirmą kartą prezidentas sakyti kalbos neatsistojo.

– Pone Viceprezidente, pone Pirmininke, Kongreso nariai, – kreipėsi jis. – Tikiuosi, atleisite man už neįprastą sėdimąją pozą dėstant tai, ką noriu pasakyti, bet žinau, kad suprasite, jog man taip daug lengviau, nes nereikia vilkti apie dešimt svarų plieno ant kojų, jau neminint to, jog ką tik atlikau keturiolikos tūkstančių mylių kelionę.

Ruzveltas pirmąkart užsiminė apie savo negalią, ir gausybė amerikiečių, klausęsi radijo, liko pritrenkti. Stebinamai daug nieko nenutuokė apie savo prezidento luošumą. Ponia Perkins pagalvojo, kad jis tai pasakė taip atsainiai, negailėdamas savęs ir linksmai, jog niekas nepasijuto nesmagiai. Įspūdį jai padarė ir pati kalba, patvirtinusi jos visus neišsakytus būgštavimus. Trumenas, priešingai, pasigedo Ruzveltui būdingos kalbėsenos. Rousenmenas ne tik liko nepatenkintas Ruzvelto trūkčiojančia, neįtaigia kalbėsena, bet ir laikė kai kurias improvizuotas pastabas kone absurdiškomis, tikriausiai šovusiomis jam į galvą tą akimirką.

Prezidentas išdėstė du pagrindinius Jaltos tikslus: „kuo skubiau ir su kuo mažesniais sąjungininkų karių nuostoliais nugalėti Vokietiją" ir „toliau statydinti pamatą tarptautinei santarvei, po karo chaoso atnešiančiai tvarką ir saugumą bei kažkiek laiduosiančiai tvarią taiką tarp pasaulio tautų". Jis pranešė apie Jungtinių Tautų organizaciją ir jos pirmąją konferenciją, įvyksiančią balandžio 25 d. San Franciske.

– Šįkart nedarome klaidos laukdami karo pabaigos ir tik tada įsteigdami taikos mašineriją, – pasakė jis. – Šiandien, kaip išvien kovojame, kad pagaliau užbaigtume karą, lygiai taip išvien darbuojamės siekdami, kad jis nekiltų vėl.

Nors kalba ir stokojo Ruzveltui būdingo iškalbingumo, Kongresas buvo sujaudintas ir beveik kiekvienas dalyvis giliai paveiktas prezidento parodytos drąsos ir valios jėgos. Pabaigęs kalbą jis sulaukė nuoširdžių, karštų aplodismentų.

– Kai tik galėsiu, – po akimirkos pavargusiu balsu ištarė Trumenas, – išvyksiu pailsėti į Vorm Springsą. Praleidęs ten dvi ar tris savaites, būsiu atsigavęs.

Jau tuo metu, kai Čerčilis ir Ruzveltas savo tautas informavo apie Krymo konferencijos laimėjimus, liaupsinama Didžiojo trejeto vienybė ėmė vis ryškiau skilti Rumunijoje. Amerikos politinis atstovas Bukarešte pranešė, kad „smurtiniai komunistų partijos elementai didina savo reikalavimus, iškraipo faktus ir, vyriausybės santykiams su tauta gerėjant, svaidosi kaltinimais". Policijos pastangas išsklaidyti masines demonstracijas prieš Radesku (Radescu) koalicinę vyriausybę vietiniai komunistiniai laikraščiai išvadino „kruvinomis skerdynėmis" ir pareikalavo nedelsiamo vyriausybės atsistatydinimo.

Sąjungininkų kontrolės komiteto Rumunijos klausimais nariai britai ir amerikiečiai paprašė susitikimo krizei išspręsti, tačiau komitetui pirmininkavęs rusas atsisakė jį sušaukti. Protestuodamas Harimanas parašė Molotovui oficialų laišką, kuriame pareiškė, kad politiniai procesai Rumunijoje turėtų vykti laikantis to, kas sutarta Jaltoje, – Deklaracijos dėl išlaisvintosios Europos. Atsakydamas Stalinas atsiuntė į Bukareštą užsienio reikalų komisaro pavaduotoją Andriejų Višinskį, pagarsėjusį savo tūžmingais teismo procesais Maskvoje. Jaltoje jis geranoriškai šypsojosi ir bent išoriškai atrodė žavus. Bet Bukarešte pasirinko grasinimų taktiką ir nurodė Rumunijos karaliui tučtuojau atleisti Radesku vyriausybę, duodamas jam lygiai dvi valandas ir penkias minutes surasti naują premjerą bei viešai paskelbti apie jo paskyrimą. Užsienio reikalų ministrui Visojanu (Visoianu) ėmus protestuoti, kad karalius turi laikytis konstitucinės praktikos, Višinskis riktelėjo: „Užsičiaupt!" ir, trenkęs durimis, pasišalino.

Kitą dieną, maždaug tuo metu, kai Ruzveltas kreipėsi į Kongresą, karalius Radesku įpėdiniu paskyrė princą Stirbį (Stirbey). Tačiau komunistai atsisakė įeiti į jo vyriausybę, ir Višinskis liepė karaliui paskirti naują kandidatą – Petru Grozą (Petru Groza), artimai susijusį su komunistais.

Švelnesnę diplomatiją bevardžiame Vengrijos kaime praktikavo kareivis – maršalas Tolbuchinas, 3-iojo Ukrainos fronto vadas. Per pastaruosius kelis mėnesius feldmaršalas Haroldas Aleksanderis atsiuntė jam keletą prašymų susitikti karinėms problemoms aptarti: judviejų pajėgos sparčiai artėjo vienos prie kitų ir Aleksanderis norėjo išvengti susidūrimo kaktomuša. Tikriausiai veikdamas pagal instrukcijas iš Maskvos, Tolbuchinas iš pradžių prašymus tiesiog ignoravo, bet, Aleksanderiui mandagiai neatlyžtant, pagaliau pakvietė jį kartu su nedideliu būreliu britų ir amerikiečių ekspertų atvykti į 3-iojo Ukrainos fronto štabą Vengrijoje. Sąjungininkų grupė sovietiniu C-47 buvo per Vengrijos sieną atskraidinta į slaptą aviacijos bazę, tada pusantros valandos vežta prastais šalies keliais. Amerikos karinės misijos Jugoslavijoje galva pulkininkas leitenantas Čarlzas V. Tajeris (Charles W. Thayer), karjeros diplomatas ir Vest Pointo absolventas, paklausė lydinčio rusų generolo, kur jie yra.

Generolas atsakė nenutuokiantis, ar tai Vengrija, ar Jugoslavija. Pagaliau jie pasiekė didelį kaimą, pilną gėlių ir vaismedžių.

– Čia – maršalo Tolbuchino štabas, – pasakė generolas.

Tajeris suskaičiavo apie 100 nedidelių trobų. Jokio eismo, vos keli sargybiniai, nei telefono linijų, nei kitokių reikmenų, kuriuos galėjai tikėtis išvysti armijų grupės štabe. Sąjungininkų būrelį nuvedė į trobą – Tolbuchino vadavietę. Šiek tiek palaukus, įžengė maršalas. Tajeriui jis pasirodė tarsi nužengęs „tiesiai iš *Karo ir taikos*" – aukštas, stambus, apvalaino veido, retėjančiais plaukais. Britų majorui generolui Terensui Eiriui (Terence Airey), Aleksanderio žvalgybos viršininkui, jis irgi priminė tipišką ikirevoliucinį imperijos karininką – darantį įspūdį ir malonų.

Jei ir pyko, kad buvo priverstas susitikti su Aleksanderiu, Tolbuchinas to neparodė ir savo svečius pasveikino labai šiltai. Iš pradžių pasiūlė lengvai papusryčiauti ir nuvedė į valgomąjį, kur visi kibo į sūdytą silkę, kumpį, sardines, sūrį ir degtinę. Tajeris pastebėjo, kad sovietų maršalas savo stiklinę pripila iš specialaus grafino. Pamatęs, kad yra stebimas, Tolbuchinas linksmai nubaudė Tajerį už smalsavimą trimis stiklinėmis degtinės, o po akimirkos dar keturiomis už tai, kad atkreipė dėmesį, jog tuo pačiu grafinu naudojasi dar vienas rusas.

Po pusryčių, kariniams specialistams tariantis, Tajeris ir brigados generolas Ficrojus Maklynas – Čerčilio atsiųstas į Jugoslaviją – vaikštinėjo po kaimą. Jie niekada nebuvo matę tokio keisto karinio objekto. Atrodė, kad Tolbuchinas ir štabas drauge su grupe dailiausių uniformuotų rusių atvyko čia prieš kelias valandas. Tajeriui tai priminė netikrą kaimą, kurį Jekaterinos Didžiosios favoritas ir patarėjas Potiomkinas pastatė norėdamas įtikti savo meilužei.

Aleksanderio akimis, oficialus pokalbis buvo draugiškas, bet bevaisis. Jis atsiprašė, kad sąjungininkų naikintuvų pilotai atsitiktinai nukovė vieno Raudonosios armijos korpuso vadą. Jei Tolbuchinas informuotų apie fronto linijas, kelią tokiems apgailėtiniems incidentams būtų galima užkirsti. Tolbuchinas atsakė, jog žuvęs korpuso vadas buvo vienas iš jo geriausių draugų, ir liūdnai pridūrė:

– Apie mūsų fronto linijos pozicijų nurodymą neverta nė kalbėti. Maskva sako „ne".

Per pobūvį tą vakarą kartu su degtine, saldžiu Krymo šampanu ir lipniu brendžiu iš Kaukazo rusai vaišino didžiuliu eršketu, skrudintais kalakutais ir kimštais paršeliais. Pagaliau buvo iškilmingai įneštas ledų pyragas, papuoštas alegorinėmis statulėlėmis ir patriotiniais simboliais. Tostas sekė tostą, kol nuotaika tapo tokia atsipalaidavusi, kad visi už didžiulio stalo šūkavo vienas kitam. Keturių žvaigždučių Raudonosios armijos generolas pasiteiravo Maklyno, kur šis taip gerai išmokęs rusiškai. Brigados generolui atsakius, jog vienus metus, kai Maskvoje vyko teismo procesai, praleido Sovietų Sąjungoje, ruso draugiškas veidas staiga apsiniaukė.

– Užsieniečiui juos tikriausiai buvo sunku suprasti, – pasakė jis ir pasisuko į kitą užstalės partnerį.

Po pobūvio sovietų generolas leitenantas palydėjo Aleksanderį į jo būstą, o Tajeris juos nulydėjo kaip vertėjas. Įžengę į Aleksanderio trobą, išvydo ant sofos miegančią patrauklią uniformuotą blondinę.

– Kas gi čia dabar, jei galima paklausti? – mandagiai pasiteiravo Aleksanderis.

Rusų generolas neįtikinamai pralemeno nežinąs.

– Tiesą sakant, – greitai pridūrė, – ji paprastai šioje troboje gyvena. Tikriausiai grįžo instinktyviai.

– Kaip naminis karvelis? – atrėžė Aleksanderis.

Mergina pažadinta išėjo. Tajeris užtiko uniformuotą merginą ir patalpose, kurias dalijosi su generolu majoru Lymanu Lemniceriu (Lyman Lemnitzer), amerikiečiu Aleksanderio štabe.

– Kas, po velnių, čia vyksta? – paklausė Lemniceris. – Kam tas Moterų armijos korpusas?

Tajeris paaiškino, kad ji tikriausiai ordonansė.

– Ji miegos kitoje patalpoje, taigi nesijaudinkite.

Tame kambaryje mergina paklojo lovą Tajeriui ant sofos. Apkamšė lyg vaiką, atnešė stiklinę karšto pieno, tada susisupo į milinę ir atsigulė ant grindų. Tajeris pabudo penktą ryto, kai ji šaltu, drėgnu skuduru valė jo veidą. Jį nuskutusi tarė:

– O dabar atverkite burną, aš Jums išvalysiu dantis.

Pusryčiai su Tolbuchinu prasidėjo ir baigėsi degtine, ir didžiuma sąjungininkų grupės dalyvių nedaug ką prisiminė kitą rytą pabudę Belgrade. Maskva neabejotinai to ir siekė.

Nuo tada, kai Višinskis Bukarešte nurodė Rumunijos karaliui suformuoti sovietų statytinio Grozos vadovaujamą naują vyriausybę, praslinko kelios dienos. Karaliaus ministrai vis dar svyravo. Kovo 5 d. Višinskis galiausiai neteko kantrybės ir liepė karaliui tučtuojau dar tą pačią dieną paskelbti apie Grozos vyriausybės suformavimą. „Jei tai nebus padaryta, Sovietų Sąjunga laikys tai priešišku aktu", – šaukė jis. Septintą valandą vakaro naujas Ministrų kabinetas – trylika narių, remiančių Grozą, keturi, atstovaujantys kitoms partijoms, – buvo prisaikdintas. Komunizmas į Rumuniją atėjo per grasinimus ir be rinkimų.

Harimanas, kaip ir krizės pradžioje, prieštaravo, bet sulaukė mandagaus atsakymo, kad senoji vyriausybė buvo fašistinė. Vaizduodami tikruosius demokratijos gynėjus, sovietai dar ir pareiškė, kad „teroristinė Radesku politika, nesuderinama su demokratijos principais, įveikta suformuojant naują vyriausybę".

Istorijos ironija ta, kad dr. Jozefas Gebelsas, įspėdamas Vakarus dėl tokio dviveidiškumo, neseniai buvo parašęs straipsnį „2000-ieji metai". Bet kas galėjo tikėti priešu, ypač tokiu, kuris mėgsta laisvai suplakti faktus su prasimanymais?

> ... Jaltos konferencijoje trys priešų kariniai vadai, siekdami įgyvendinti vokiečių tautos sunaikinimo ir likvidavimo programą, nusprendė iki 2000-ųjų metų laikyti visą Vokietiją okupuotą...
> Kokios tuščios šių trijų veikėjų smegenys ar bent dviejų iš jų! Mat trečiasis, Stalinas, žvelgia daug toliau į ateitį nei jo abu partneriai...
> Jei vokiečių tauta kapituliuos, sovietai okupuos... ne tik didesnę Vokietijos dalį, bet ir visą Rytų bei Pietryčių Europą. Atkirsdama šią milžinišką teritoriją, apimančią ir Sovietų Sąjungą, nusileis geležinė uždanga... Likusi Europa panirs į politinį chaosą, kuris tebus pasirengimo bolševizmo atėjimui tarpsnis...

Pavartodamas žodžius: „geležinė uždanga", Gebelsas sukūrė posakį, kuris privers vakariečius susimąstyti ir galop bus jų perimtas.

DEŠIMTAS SKYRIUS

ATOSLŪGIS IR POTVYNIS

1.

Rytų frontą apgaubė laikina ramybė. Iš dalies tiesiog dėl tiekimo – didžiulis sovietų puolimas galiausiai išeikvojo savo atsargas, – iš dalies dėl narsios, net jei ir sporadiškos, vokiečių gynybos. Konevo 1-asis Ukrainos frontas susidūrė su stiprėjančiu Šernerio dalinių pasipriešinimu. Nors ir suformavo tris nedidelius placdarmus kitapus Oderio, Žukovas sulaukė tvirto atkirčio prie Frankfurto, Kiustrino ir Šveto. Maža to, Šteinerio ribota ataka šiaurėje taip įbaugino Raudonosios armijos vyriausiąją vadovybę, kad pagrindinis puolimas Berlyno link buvo atidėtas, kol bus likviduoti nerimą keliantys taškai.

Rusų grėsmės Hitleriui keliamo nerimo mastą aiškiai parodė vieno iš jo geriausių kovinių vadų perkėlimas į rytus iš jau eižėjančio fronto. Hitleris įsakė baronui Hasui fon Mantoifeliui (Hasso von Manteufel), kurio 5-oji tankų armija per Ardėnų mūšį veržėsi pačiame smaigalyje, perimti svarbią Oderio fronto atkarpą. Vos keliais centimetrais aukštesnis nei pusantro metro Mantoifelis buvo veržlus jaunas generolas ir garsaus karo didvyrio anūkas. Kadaise puikus jojikas ir Vokietijos penkiakovės čempionas, jis įkūnijo geriausia, ką turėjo Prūsijos karinė tradicija. Priklausė tam nedaugeliui, kurie išdrįsdavo nesutikti su Hitleriu, ir net nepaklusdavo tiesioginiams Hitlerio įsakymams. Senas jo pažįstamas Albertas Špėras, ginkluotės ir karo pramonės ministras, maldavo jo neklausyti nurodymo sugriauti tiltus, užtvankas ir gamyklas svarbiame pramoniniame Kelno ir Diuseldorfo regione; priešingu atveju Vokietijos žmonės po karo dėl to labai kentės. Mantoifelio nereikėjo raginti; jis tiltus griaudavo tik tada, kai to būtinai reikėdavo strateginiais tikslais.

Kovo 3 d. Mantoifelį reicho kanceliarijos laukiamajame sutikęs Keitelis nerimastingai įspėjo:

– Mantoifeli, esate jaunas ir karštas. Nenervinkite jo. Nekalbėkite per daug.

Po akimirkos mažo ūgio generolą įleido į fiurerio kabinetą. Hitleris sėdėjo susmukęs, kaip senas žmogus. Prastos fizinės būklės Hitleris Mantoifeliui pasirodė dar prieš Ardėnų mūšį, kai jie ginčijosi dėl puolimo plano. Dabar atrodė dar blogiau. Hitleris pakėlė galvą ir, užuot, kaip paprastai, šiltai pasveikinęs Mantoifelį, sušuko:

– Visi generolai – melagiai!

Hitleris pirmąkart pakėlė balsą jo atžvilgiu ir Mantoifelis įsižeidė.

– Kada generolas fon Mantoifelis ir jo karininkai fiureriui melavo? Kas tai pasakė?

Vienintelis liudininkas, Hitlerio adjutantas sausumos kariuomenės klausimais, net išsižiojo. Pats Hitleris sumirkčiojo akimis ir pasakė, jog neturėjęs galvoje Mantoifelio ar jo generolų, tada ramiai ir mandagiai prakalbo apie bendrą situaciją. Mantoifelis pašiūrpo supratęs, kad Hitleris nieko nenutuokia apie sąjungininkų pranašumą ore, ir paaiškino, jog Reinlande dieną niekam – nei konvojams, nei pavienėms mašinoms – neįmanoma judėti neapšaudomam sąjungininkų lėktuvų.

– Sunku patikėti, – pakomentavo fiureris.

– Per pastaruosius kelis mėnesius sąjungininkų lėktuvai man iš po užpakalio išmušė tris visureigius, – atrėžė Mantoifelis taip nustebindamas Hitlerį, kad to net žandikaulis atkaro.

Tada Hitleris Mantoifelį informavo, jog ramybė rytuose tik laikina. Prie Oderio vos per valandos kelio automobiliu atstumą stovi Žukovas su 750 tūkst. karių. Sostinei apginti Himleris visiškai reorganizavo armijų grupę „Vysla". Visos turimos pajėgos skubiai suburtos į dvi armijas – vieną, vadovaujamą generolo Teodoro Busės (Theodor Busse), įsitvirtinusią už Frankfurto ir Kiustrino, ir kitą, kairėje nuo Busės, ištįsusią iki pat Baltijos jūros. Hitleris pasakė, jog pastarajai armijai reikia vyro, mokančio kovoti su rusais, ir liepė Mantoifeliui iškart prisistatyti į reichsfiurerio Himlerio štabą. Mantoifelis buvo girdėjęs, kad Himleris nominaliai vadovauja armijų grupei, bet tai jam atrodė taip absurdiška, jog jis nesusivaldė nepaklausęs, kodėl parinktas toks vyras. Hitleris tik trūktelėjo pečiais ir teisindamasis atsakė:

– Himleris paskirtas vyriausiuoju vadu politiniais sumetimais.

Mantoifeliui energingai žingsniuojant laukiamuoju, nuo jo neatsiliko susirūpinęs Keitelis:

– Girdėjau, ką sakėte fiureriui, – barė jis. – Neturėtumėte taip elgtis. Jam ir taip gana rūpesčių!

2.

Kitapus Oderio įtampa Vugartene atlėgo: pulkininko Fulerio vadovaujami Sąjungininkų karo belaisviai nebesibaimino vokiečių puolimo iš šiaurės. Dabar jų pagrindinis rūpestis tapo rusai, besiruošiantys galutiniam šuoliui į Berlyną. Kas kelias dienas miestelį triukšmaudamas ir prievartaudamas kirsdavo koks nors rusų dalinys. Kartą Fuleris vienam rusų generolui griežtai paprieštaravo dėl nekareiviško sovietų elgesio, bet sulaukė tik tokio atsakymo:

– Atminkite, pulkininke, kad visos moterys yra Raudonosios armijos nuosavybė. Daugiau netrukdykite tiems rusams.

Maža to, miestelyje ėmė kritiškai trūkti maisto. O kovo 4 d. atriedėjęs ilgai lauktas sovietų tiekimo vežimas atgabeno tik šešiolika paketų tabako

ir laišką iš armijos štabo, kad po kelių valandų į Vugarteną atvyks sunkvežimiai išgabenti amerikiečių belaisvių į rytus tolesnei repatriacijai. Auštant gyventojai tylėdami stebėjo į penkis *Dodge* markės sunkvežimius lipančius savo gynėjus. Prieš pat išvykimą Fuleris rekomendavo likusių belaisvių vadu paskirti kapitoną Fošą (Foch), garsiojo maršalo giminaitį. Italai tai palaikė neatitaisomu įžeidimu generolui Gelosui (Geloso).

Fuleris įsodino Hėgelį – amerikiečiu apsimetusį vokiečių vertėją – į savo sunkvežimį ir įspėjo važiuojant pro miestus nesirodyti. Kartą sustojus pailsėti, kapitonas Donaldas Džilinskis (Donald Gilinski) pastebėjo griovyje tysantį negyvą rusų kareivį ir liepė Raudonosios armijos seržantui pasižymėti vyro pavardę ir numerį.

– Kam? – paklausė seržantas.

– Kad apie jo mirtį būtų pranešta divizijai.

– Kam?

– Kad būtų pranešta jo tėvams.

– Jei negrįš, – paaiškino seržantas, – jie supras, kad jis negyvas.

Juo arčiau Poznanės, juo labiau Hėgelį jaudino perspektyva išvysti savo žmoną ir vaikus. Fuleris ir kiti amerikiečių karininkai sunkvežimyje vėl jį įspėjo, kad nepatrauktų į save dėmesio. Jei bus aptiktas, bėdoje atsidurs visi. Tačiau važiuojant gatve, kurioje gyveno, Hėgelis nesusitvardė nemetęs žvilgsnio į savo namą. Jaunas karininkas trūktelėjo jį, kad nesidairytų.

Jie riedėjo toliau iki didelės karo belaisvių stovyklos prie Vžešnios (Wrzesnia). Stovykloje grūdosi gausybė amerikiečių, britų, prancūzų, lenkų, jugoslavų, rumunų, italų; buvo net vienas brazilas. Fulerį entuziastingai pasveikino grupė kareivių, kartu su juo išsilaipinusių Normandijoje. Tačiau britai sutiko šaltai, o vienas eilinis net šoko ant Fulerio ir parbloškė jį ant žemės.

– Kas tam bepročiui negerai? – pasiteiravo Fuleris.

– O, jis smogia bet kuriam, kuris atrodo kaip karininkas, – paaiškino kitas britų kareivis.

Kitą naktį visi stovykloje buvę amerikiečiai ir britai sulipo į traukinį, riedantį į Varšuvą ir tada į Odesą. Iš ten britų laivai juos nuplukdys į Italiją.

Fulerio grupei artėjant prie Lenkijos sostinės, du jauni lenkai, irgi siekę laisvės, bėgo iš Varšuvos, kad nebūtų sušaudyti rusų. Vienas – aštuoniolikmetis Janas Krokas Paškovskis (Jan Krok Paszkowski), vokiečių 1939 m. į nelaisvę paimto divizijos vado, vis dar nacių nelaisvėje, sūnus. Kol jo tėvas grūmėsi su vokiečiais, Jano brolis, leitenantas, kovojo su rusais. Paskui prisijungė prie lenkų pogrindžio, bet, sučiuptas vokiečių, žuvo Maidaneke. Kaip ir brolis, Janas nuėjo į pogrindį. Per Varšuvos sukilimą kovojo pasmerktoje generolo Boro Armija Krajova ir du kartus buvo sužeistas. Per paskutinį

desperatišką bandymą ištrūkti jis ir 300 kitų mėgino pasprukti kanalizacijos sistema, bet buvo priversti išnirti laukan – tiesiai prieš vokiečių policijos būstinę. Pakeliui į mirties bausmės vykdymo vietą Janui pavyko nepastebėtam pasišalinti. Padedamas valstiečių, tada pasiekė šeimos vasarnamį netoli miesto.

Prasidėjus didžiajam sovietų puolimui sausio 12 d. ir rusams kirtus Vyslą, Armija Krajova buvo išformuota – manyta, kad Lenkija netrukus bus laisva. Tačiau po kelių savaičių tapo akivaizdu, jog Stalinas ketino paversti Lenkiją satelitine valstybe, o ne ją išlaisvinti, ir didžiuma Armija Krajova narių, įskaitant Janą, vėl pasitraukė į pogrindį.

Kovo pradžioje Janas sužinojo, kad rusai ketina jį suimti už dalyvavimą Varšuvos sukilime, ir nusprendė bėgti į vakarus. Sklandė gandas, jog vokiečiai netrukus surengs kontrpuolimą netoli Lenkijos ir Čekoslovakijos sienos. Janas ir dar vienas jaunas partizanas, tikėdamiesi sumaištyje prasmukti pro mūšio linijas, įsėdo į traukinį, vykstantį į Katovicus, į pietų Lenkiją. Janas vilkėjo nunešiotą smokingą (išduotą pogrindžio kartu su dviem 10$ vertės aukso gabaliukais) ir avėjo aukštus juodus kavaleristo batus, bet dėmesio nepatraukė – tais laikais keisti drabužiai nieko nestebino.

Katovicai tapo triukšminga išvietintų asmenų ir prisitaikėlių Meka. Dviejų draugų dėmesį patraukė ženklas ant vieno sandėlio: VAKARŲ TERITORIJŲ DRAUGIJA. Čia už kelis butelius degtinės galima buvo įsigyti naujas tapatybės korteles, suteikiančias teisę apsigyventi Jaltoje Lenkijai pažadėtose vokiečių teritorijose. Janas neabejojo, jog tai sukčiavimas. Taip iš tikro ir buvo, tačiau stovintieji eilėje jam pasakė, kad rusai kažkodėl tokias tapatybės korteles pripažįsta.

Kitą rytą abu jauni vyrai, įgiję naujas tapatybes, prisiartino prie tilto per Oderio upę. Prie rusų kontrolės punkto juos sustabdė ir drauge su kitais nuvarė į aptvarą rytiniame krante, kur jie NKVD karininkui pasakė, jog Vakarų teritorijų draugijos yra pasiųsti surasti būstų norintiems persikelti į Neisę (šiandien Nysa), seną vokiečių miestą už šešiasdešimties kilometrų į vakarus prie to paties pavadinimo upės netoli Čekijos sienos. Rusas patikėjo jų istorija ir išdavė specialius pasus, su kuriais jie gali važiuoti bet kuriuo sovietų transportu. Vėlyvą popietę abu vėl pajudėjo į vakarus per Oderį – šįsyk rusų sunkvežimyje. Temstant sunkvežimis sustojo netoli tilto per Neisę, ir jiems liepta išlipti. Eidami prie tilto, kitapus upės jie matė liepsnojantį miestą, girdėjo atsitiktines šūvių papliūpas.

Ant tilto stovėjo dvi užtvaros. Pro pirmą praėjo, bet prie antros teko sustoti. Jiems pasakyta, kad čia – naujoji Lenkijos ir Vokietijos siena. Janas parodė į degantį miestą – garsėjusį kaip Silezijos Roma – ir pasiteiravo, ar Neisėje, kuri galiausiai priklausys naujajai Lenkijai, jis negalėtų padėti gelbėti istorinių pastatų. Tas argumentas rusų majorui padarė įspūdį ir jis ne tik leido

jiems praeiti, bet ir įsakė eiliniui bei leitenantui juos palydėti. Žingsniuojant į miestą eilinis – tvirtai sudėtas, papurtusio veido vyrukas – pasakė:

– Aš – buvęs karininkas, bet nušoviau kitą karininką, prievartavusį lenkų merginą.

Janas pagalvojo, kad jis tik apsimeta, o iš tikrųjų yra enkavėdistas, nes karininkas su juo elgėsi labai pagarbiai.

Mieste būrelis mėgino surinkti kareivių gaisrams gesinti, bet šiems labiau rūpėjo plėšikauti. Apgirtę šlaistėsi miesto gatvėmis šaudydami į savo pačių atvaizdus veidrodiniuose languose.

– Mes, komunistai, neturėtume elgtis kaip žvėrys! – šaukė papurtusio veido eilinis. – Tu – komunistas! Aš – komunistas! Neturėtum deginti lenkų miesto. Mes – tikri broliai!

Kadangi niekas nepadėjo, ketvertas karštligišką naktį įstengė išgelbėti vos kelis pastatus. Auštant Jano smokingas tapo sunkiai atpažįstamas. Rusų eilinis abiem lenkams surado naujų drabužių ir davė raudonas-baltas kokardas, kad per klaidą nebūtų nušauti.

Vakare rusai juos nuvedė švęsti į karininkų valgyklą, kur pristatė kaip „lenkų pirmosios administracijos" atstovus. Janas sėdėjo tarp dviejų išvaizdžių Raudonosios armijos karininkių, sunkiai kalbėjusių lenkiškai, bet labai draugiškų. Kol užkandžiavo, septyni muzikantai – suimti vokiečių civiliai, dėvintys raiščius ant rankovių su užrašu: „Menininkas", – grojo populiarią Vakarų muziką. Po vakarienės prasidėjo keistas spektaklis: vyrai šoko vieni arba vienas su kitu, bet retai su moterimis. Nenuilstamai linksmintasi iki trečios valandos ryto, o per tą laiką abu jauni lenkai taip įsijautė į savo apgavystę, kad kone patys tuo patikėjo.

Vis dėlto išaušus jie nusprendė pasišalinti, kol dar yra galimybė, bet, dar net nepasiekus miesto vakarinio pakraščio, juos pavijo du juodi sedanai, lydimi sunkvežimio kareivių, mojuojančių Lenkijos vėliavomis. Vienas iš sedanų sustojo ir iš jo išlipo dvi Raudonosios armijos karininkės civiliniais drabužiais. Jano siaubui, viena iš jų kreipėsi į jį nepriekaištinga lenkų kalba.

– Mes džiaugiamės, kad jūs čia, – pasakė ji. – Atvykome suformuoti pirmos komunistinės valdžios grupės.

Ji pristatė kitus automobilio keleivius kaip kolegas komunistus ir paklausė, ar galėtų padėti abiem lenkams. Jano draugas mikliai susigaudė ir atsakė:

– Mes dirbame kultūros skyriuje ir mūsų darbas saugoti pastatus ir muziejus.

Ši spontaniška apgavystė komunistams pasirodė įtikinama, nes netrukus jie abiem jauniems lenkams įsteigė tarnybą, davė sunkvežimį ir leidimą keliauti iki pat Čekoslovakijos parsigabenti pagrobtų muziejinių eksponatų. Parūpino net pastogę vienoje upės jachtoje. Dabar jiems tereikėjo atsipalaiduoti ir laukti pergalės.

3.

Jano girdėtas gandas apie vokiečių kontrpuolimą netoli Čekoslovakijos nebuvo laužtas iš piršto. Hitleris iš tiesų planavo netikėtą puolimą toliau pietuose – Vengrijoje, kur patys rusai ruošėsi šturmuoti Vieną. Hitleris tikėjosi tokį sumanymą sužlugdyti smogdamas pirmas. 1-ajai ir 6-ajai tankų armijai įsakė surengti puolimą nuo Balatono ežero iki Dunojaus upės į pietus nuo Budapešto ir šitaip perskelti maršalo Tolbuchino 3-iąjį Ukrainos frontą į dvi dalis. Vokiečiai po to pasuktų į šiaurę ir sutriuškintų Malinovskio 2-ąjį Ukrainos frontą. Sumanaus SS generolo Zepo Dytricho vadovaujamai 6-ajai tankų armijai teko paprasta, bet absurdiška užduotis. Per neseną bergždžią bandymą išgelbėti apgultą Budapeštą jo armija neteko mažiausiai 30 procentų tankų ir pėstininkų, o dabar turėjo nukakti anapus Dunojaus.

Kovo 3 d. vienas iš puolimui vadovausiančių vyrų, SS oberšturmbanfiureris (pulkininkas leitenantas) Fricas Hagenas*, išvyko iššvalgyti savo kovos grupės išeities pozicijos. Pylė lietus. Jaunasis Hagenas, apdovanotas tuzinu medalių ir vienas agresyviausių tankų vadų *Waffen-SS*, liepė savo vairuotojui sustabdyti visureigį. Dramatiškai mostelėjęs ranka į rytų kryptimi nusidriekiantį dumblyną, tarė:

– Ponai, mes – išeities taške!

Iš pradžių visi nusijuokė, bet paskui ėmė plūstis. Sunkiai parsigavęs į šiaurėje nuo ežero esantį Vesprėmą (Veszprém), Hagenas išsyk paskambino į korpuso štabą ir pranešė:

– Turiu tankus, o ne povandeninius laivus. Pabučiuokit man į užpakalį, bet to nepadarysiu.

– Nusiraminkite, – pasigirdo atsakymas. – Mes jau kai ko ėmėmės.

Štabas armijų grupės „Pietūs" vado generolo Oto Velerio (Otto Wöhler) dėmesį jau atkreipė į nepalankias oro sąlygas, tas pažadėjo pasikalbėti su Hitleriu dėl puolimo atidėjimo. Hagenui įsakyta perkelti savo vyrus į išeities tašką ir laukti fiurerio sprendimo. Tačiau orai nebuvo vienintelė Hageno problema. Jo kairėje leitenantui Erichui Kernmairui (Erich Kernmayr) į nelaisvę ką tik pasidavė du sovietų karininkai. Vienas, ukrainietis, bolševikų nekentė, kitas, uzbekas, karštas komunistas, manė, kad Stalinas išdavė Marksą ir Leniną, tapdamas imperialistu. Jie atskleidė, kad puolimui sutelkta apie 3000 Raudonosios armijos šarvuotųjų mašinų. Jei vokiečių 6-osios tankų armijos puolimas nebus atšauktas, vokiečius ištiks kiekvienam kariškiui baisiausias dalykas – pasitiktinis susirėmimas, kai dvi didžiulės šturmuojančios pajėgos susiduria kaktomuša su triuškinamais padariniais.

* Vardas ir pavardė netikri.

Kernmairas asmeniškai palydėjo abu rusus į armijų grupės „Pietūs" štabą, bet Velerio žvalgybos karininkas pulkininkas leitenantas grafas fon Ritbergas (von Rittberg) nerimu neužsikrėtė. Ritbergas tik pasakė, jog tai „labai įdomu", ir pažadėjo „informuoti generolą apie tai per pietus". Ėjo valandos, Kernmairas laukė – kol Ritbergas jodinėjo, žaidė šachmatais ir dalyvavo kažkieno gimtadienio šventėje. Vėl pasirodė jau beveik sutemus.

– Generolas ta Jūsų istorija labai susidomėjo, – pasakė linksmai. – Tikrai labai susidomėjo. Perduokite mano linkėjimus generolui Gilei (Gille).

Pastebėjęs, kad Kernmairas nustėro, paklausė:

– Dar kas nors?

– Bet kokių priemonių dėl to bus imtasi? Ką man pranešti? Šiaip ar taip, tai didelė grėsmė mūsų sparnui!

– O, mano mielas bičiuli, – tarė grafas. – Nurimkite! Juk turite 25-ąjį vengrų husarų pulką...

Kernmairas priminė jam, kad vengrai teturi po du kulkosvaidžius kuopai.

– Viskas kontroliuojama, mano mielas bičiuli. Armijų grupė padarys viską, kas būtina.

Bet tikriausiai nebuvo padaryta nieko, nes kovo 4 d. Hitleris pasiuntė Veleriui radiogramą pradėti puolimą, kaip planuota. Kitą dieną trys tankų divizijos, būsiančios Dytricho puolimo smaigalyje, pajudėjo priekin į savo pozicijas, sekamos pralaužą išnaudosiančių šešiolikos divizijų. Per dalinius nusirito naujas šūkis: „Gimtadienio proga padovanokit fiureriui Rumunijos naftos laukus!"

Vidurnaktį Hageno kovos grupė prisiartino prie savo išeities taško. Jo tankai per vandenį, siekiantį korpuso apačią, lėtai yrėsi pirmyn. Pėstininkai tamsoje tyliai žygiavo vora po vieną susikibę rankomis. Pilka aušra blausiai atidengė tyvuliuojančias lygumas. Staiga prabilo intensyvi vokiečių užtveriamoji ugnis ir virš galvų ėmė švilpti sviediniai. Tankistai išdidžiai susižvalgė, bet tada rusų artilerija ir reaktyviniai minosvaidžiai užgriuvo plotą tokia kruša, kad jų pačių ugnis pasirodė visiškai menka. Vaizdas darė įspūdį ir baugino. Pėstininkai pateko į spąstus: vandenyje iki kulkšnių negalėjo įsikasti ir daugelis žuvo arba buvo sužeisti.

Hagenas paskambinęs savo vadams pasakė, kad negali laukti aštuntą ryto suplanuotos puolimo pradžios ir pajudės kuo greičiau. Jis neįsivaizdavo, kas jo laukia. Vengrų priešakiniai postai grubaus darbo mediniuose bokštuose pranešė, jog negali nieko įžiūrėti. Nekreipdamas į tai dėmesio, Hagenas davė įsakymą užvesti variklius. Bet nė vienas variklis nesuburzgė – kuras prasiskiedė vandeniu. Savanoriai, sulaikę kvapą, panėrė į šaltą vandenį po tankais ir iš bakų korpusų apačioje išleido užterštus degalus. Kiti per tą laiką žvalgybos automobiliais naršė apylinkes ieškodami kuro. Pasipildžiusi

degalais, kuriuos grasindama ginklu atėmė iš kito dalinio, Hageno kovos grupė vidurdienį pagaliau nuburzgė į ataką.

4.

Kovo 4-osios devintą vakaro vienas amerikietis gavo pirmą tiesioginį įsakymą, jei įmanoma, šturmuoti Reiną. Pulkininkui Edvardui Kimbelui (Edward Kimball), 8-osios šarvuotosios divizijos kovos komandos „B" vadui, liepta užimti Reinbergą, nedidelį miestą vos už trijų su trupučiu kilometrų nuo upės pačioje Simpsono linijos šiaurėje.

– Riedėkite nesustodami, ir, jei pasipriešinimas nebus per didelis, stumkitės toliau, kirskite Reiną ir suformuokite placdarmą kitame krante.

Kimbelas turėjo užimti Reinbergą iki kitos dienos vakaro, kol vokiečiai nespėjo įsikasti. Jis nekantravo pulti. Kovos komanda „B" neseniai gerai pasirodė, bet dabar bus pirmas kartas, kai ji versis vien savo jėgomis ir turės pirmumo teisę visuose keliuose.

Brėkštant pilkšvam rytui pirmosios dalys kirto 35-osios pėstininkų divizijos liniją ir nuriedėjo Kamp-Lintforto pusėn už trylikos kilometrų į šiaurės vakarus. Dar už aštuonių kilometrų bus pasiektas Reinbergas. Vykdymo pajėgos *Roseborough*, daugiausia pėstininkų dalinys, judės priešakyje ir, išvaliusios Kamp-Lintfortą, veršis į Reinbergą. Įkandin sekančios vykdymo pajėgos *Van Houten*, tankų dalinys, bus smaigalyje šturmuojant Reinbergą. Pasklidus žiniai, kad, anot G-2, juos nuo Reino skiria tik trys savaeigiai pabūklai ir trys šimtai demoralizuotų vokiečių, visų nuotaika pasitaisė.

Vykdymo pajėgos *Roseborough* prie Kamp-Lintforto susidūrė su silpnu pasipriešinimu, bet trečią valandą Kimbelas iš priešakio sulaukė neramių žinių: kapitonas Kimbelas Takeris (Kimball Tucker), žvalgybos dalinio vadas, pranešė, kad, jo vyrams prisiartinus prie Reinbergo, „užvirė tikras pragaras". Akivaizdu, kad nedidelį miestą gynė daugiau nei trys šimtai vokiečių ir trys pabūklai.

Kimbelas nusprendė, jog dieną jau per vėlu paprašyti smūgio iš oro. Vienintelis sprendimas – greitas, triuškinantis veržimasis tankais ir pėstininkais šarvuočiuose. Artilerijos paramos tikėtis nėra ko, mat priešakiniai stebėtojai prispausti kartu su žvalgais. Pulkininką leitenantą Džoną Van Houteną (John Van Houten) informavęs apie netikėtą pasipriešinimą prie Reinbergo, Kimbelas įsakė jam su pagrindinėmis pajėgomis pravažiuoti pro prispaustus žvalgybos dalinius, tada atakuoti ir užimti miestą. Van Houtenas savo tanku netrukus jau žlegsėjo keliu per lygią vietovę. Reljefas šarvuotai technikai netiko: plikuose laukuose vingiavo daugybė kanalų, o reti belapių medžių guotai menkai slėpė manevrus. Po kelių minučių Van Houtenas sutiko vyrą, pranešusį apie bėdą prie Reinbergo – kapitoną Takerį.

– Paskubinkit žvalgus ir nenustokite spaudę, – nurodė Van Houtenas.

Takeris pajudėjo į rytus ir kone tučtuojau sulaukė ugnies. Bet atsakydamas į ją stūmėsi toliau. Van Houtenas pamatė, kaip jis pasuka į šiaurę, ir per radijo stotelę perdavė:

– Sukit dešinėn!

– Kloju vokiečius kairėje ir dešinėje, – linksmai atsiliepė Takeris. – Ką tik pamušiau *Mark IV* tanką ir puikiai leidžiu laiką.

Bet jį lydėjusiems pėstininkams linksma nebuvo: po pusvalandžio juos vėl prispaudė. Tai sužinojęs, Van Houtenas liepė Takeriui tankais veržtis pirma pėstininkų.

– Judėkite prie Reinbergo ir atakuokite iš pietvakarių!

Takeris paklausė ir miesto link pajudėjo palei kanalą. Pėstininkai tupėjo ant tankų, kol juos nuo jų nubaidė smarki prieštankinių patrankų, minosvaidžių ir artilerijos ugnis. Dešinėje Reinbergą šturmavo dar vienas dalinys – kuopa „B". Kapitonas Deividas Kelis (David Kelley) savo koloną sparčiu tempu atvedė į pietinius miesto pakraščius. Rajonas čia buvo ankštas su vingiuojančiomis gatvelėmis ir senais namais, apjuostais senovinės sienos likučių. Iš visų pusių prapliupus prieštankinei ugniai, Kelis savo šiek tiek pakrikusią kuopą, ištįsusią kelyje, skubiai atitraukė pergrupuoti.

– Ar galiu likti šioje pozicijoje? – per radijo stotelę pasiteiravo Kimbelo ir paprašė didesnės pėstininkų paramos prieš šturmuojant miestą antrą kartą; jam likę tik septyni tankai.

Kimbelas pritarė prašymui. Po kelių akimirkų su Kimbelu susisiekęs Van Houtenas pareiškė nenorįs mesti daugiau tankų į patį Reinbergą; du jau pamušti ir blokuoja kelią, todėl jis savo štabo viršininką majorą Edvardą Gurnį (Edward Gurney) su kitos kuopos lengvaisiais tankais siunčia atakuoti miestą iš vakarų. Po penkiolikos minučių Kimbelas sulaukė desperatiškos žinios iš paties Gurnio: jis jau neteko devynių tankų ir bus sutriuškintas, jei nesulauks pagalbos. Kimbelas skubiai surinko tiek pėstininkų, kiek galėjo, ir susodino juos į pusvikšrius šarvuočius.

– Dėl Dievo meilės, nusiųskit ten bent kiek paramos! – perdavė savo paties štabo viršininkui ir įšoko į pirmą mašiną.

Priartėjęs prie susprogdinto tilto, davė vyrams ženklą sekti paskui jį, o pats pėsčias pajudėjo per smarkią minosvaidžių, granatsvaidžių, kulkosvaidžių ir šautuvų ugnį. Priešakyje atsivėrė niūrus vaizdas – devyni Gurnio tankai degė su iš liukų pusiau išlindusiais kūnais, kurie tarsi vis dar stengtųsi ištrūkti.

Kimbelas ėjo toliau, kol aptiko Gurnį, besirengiantį aštuoniolika tankų ir trimis pusvikšriais šarvuočiais dar kartą šturmuoti Reinbergą. Kimbelas mostelėjo savo vyrams ir įšoko į vieną iš Gurnio pusvikšrių šarvuočių. Visa grupė pajudėjo Reinbergo link. Staiga iš užmaskuotų ugniavietų abipus kelio

vokiečiai iš granatsvaidžių ir kulkosvaidžių atidengė uraganinę kryžminę ugnį. Kimbelas iššoko iš šarvuočio ir įsiropštė į lengvąjį tanką.

– Paspausk, – šūktelėjo vairuotojui. – Pasivyk kitus tankus!

Trys lengvieji tankai, judėję Reinbergo pusėn, buvo vienintelės teberiedančios mašinos, tačiau vos už 500 metrų 88 mm patrankos sviedinys išvedė Kimbelo tanką iš rikiuotės. Jis ir vairuotojas išsirangė iš rūkstančio tanko ir, kulkosvaidžio kulkoms teškiantis į kelią, nėrė į griovį. Gyvi likę Gurnio pajėgų kariai irgi glaudėsi griovyje, o jų vadas tysojo sužeistas į pilvą. Buvo pusė penkių vakaro.

– Jei norime likti gyvi, turime iš čia nešdintis! – sušuko kažkas.

Kimbelas pastebėjo už penkiasdešimties metrų ūkininko gyvenamąjį namą. Nudūmė prie jo, jam iš paskos sekė vienas eilinis. 88 mm sviedinys įsirėžė į sieną vos per metrą Kimbelui virš galvos, ir jie kartu pargriuvo ant žemės. Žemę pradėjus varpyti kulkoms, abu pro rūsio langą įsiropštė į vidų. Kareivis prisidegė cigaretę ir padavė ją Kimbelui. Vyrai stengėsi atgauti kvapą.

– Pulkininke, – tarė kareivis, – ačiū Dievui, kad mums pavyko.

– Taip, žinoma, – palingavo galva Kimbelas.

Mažiau nei penkiasdešimt kilometrų piečiau Hodžesas irgi artinosi prie Reino ir ketvirto didžiausio Vokietijos miesto – Kelno. Dvi savaites generolo leitenanto Dž. Lautono Kolinso (J. Lawton Collins) 7-asis korpusas ne tik nuolatos dengė Simpsono dešinį sparną, bet ir 1-osios armijos priešakyje skynė kelią iki Reino. Operacija, prasidėjusi turint kuklius tikslus, plėtojosi taip netikėtai, kad Hodžesas išmintingai atrišo agresyviajam Kolinsui rankas.

Dvi Kolinso divizijos – 104-oji pėstininkų ir 3-ioji šarvuotoji – artėjo prie Kelno nenumaldomai ir veiksmingai, ir šią teritoriją gynęs vokiečių 71-asis korpusas pakrikęs traukėsi. Jo vadas generolas Frydrichas Kechlingas (Friedrich Köchling) dabar disponavo tik dviem visiškai išsekusiomis divizijomis – 9-ąja tankų ir 363-iąja pėstininkų.

3-iosios šarvuotosios divizijos smaigaliai pradėjo atakuoti Kechlingo priešakinę vadavietę už trylikos kilometrų į šiaurę nuo Kelno. Amerikiečių tankams prasiveržus pro vokiečių 9-ąją tankų diviziją, generolui teko evakuoti savo vadavietę. Apšaudomas Kechlingas nuvažiavo į Merkenichą už vienuolikos kilometrų. Alaus daryklos rūsyje jis surado 9-osios tankų divizijos vadą, kuris informavo, kad jo divizija traukiasi išlaikydama šiokią tokią tvarką.

Iki ankstyvos popietės Kechlingas atsitraukė iki Kelno, apsistojo bunkeryje už kilometro į šiaurę nuo Hojencolernų (Hohenzollern) tilto ir perėmė vadovavimą pačiam miestui. Kelno centre beveik visi pastatai buvo sugriauti, bet stebuklingai tebestovėjo abu garsiosios katedros bokštai. Katedros priešas pagailėjo – Kolinsas uždraudė naudotis jos bokštais prisišaudymui. Buvęs

miesto vadas pranešė Kechlingui, kad padėtis mieste dramatiška: nėra nei pajėgų, nei ginklų Kelnui ginti, išskyrus kelis folkssturmo dalinius. Jiems kalbantis įsiveržė vietinis gauleiteris ir sušuko:

– Kelnas gintinas iki galo! Folkssturmas gali sustabdyti amerikiečių tankus granatsvaidžiais!

Kariškiai nustebę stebėjo, kaip civilis pareigūnas eina nuo vieno karininko prie kito prašydamas, reikalaudamas ir galiausiai grasindamas. Po šio keisto pasirodymo jis paragino Kechlingą persikelti į jo paties vadavietę, bet Kechlingas atsisakė. Iš gauleiterio pažadėtų 1200 „elitinių" folkssturmininkų prisistatė tik šešiasdešimt.

Kitą rytą, Jungtinių Valstijų 104-ajai divizijai artinantis prie miesto centro, Kechlingas, tikriausiai pakursčius gauleiteriui, nuo vadovavimo buvo nušalintas ir suimtas. Bet prieš palikdamas apgultą vadavietę, jis parašė piktą raportą pranašaudamas, kad „po kelių valandų" miestas ir Hojencolernų tiltas per Reiną bus užimti. Dėl beviltiškos situacijos į vakarus nuo Reino „vadovybės ir visiškai išsekusių dalinių pasiryžimas kovoti išblėso ir vietą užleido nevilčiai ir apatijai..." Jis pasirašė raportą ir atsidavė savo štabo viršininko žiniai. Abu vyrai kirto Reiną atgal į Vokietiją, kur Kechlingas turėjo būti teisiamas už pareigos neatlikimą ir galimą tėvynės išdavystę.

Vargu ar stebėtina, kad Hojencolernų tiltas išlėkė į orą prieš pat amerikiečių nosis, tačiau miesto gyventojai elgėsi visiškai nelauktai. Nepaisydami snaiperių ugnies, tūkstančiai pilkai apsirengusių civilių išlindo iš rūsių pasveikinti amerikiečių ne kaip užkariautojų, bet kone kaip išvaduotojų. Kai kurie atvirai smerkė Hitlerį, o vienas vyras apsmukusiomis kelnėmis ir nešvaria celiulioidine apykakle karo korespondentui Airisui Karpenteriui (Iris Carpenter) sušuko:

– Mes jūsų laukėme taip ilgai!

Suniokotoje aikštėje priešais operą piliečiai paniekinamai rodė į užrašą vokiečių ir anglų kalbomis: DUOKITE MAN PENKERIUS METUS, IR JŪS NEATPAŽINSITE VOKIETIJOS. ADOLFAS HITLERIS.

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

„O JEI IŠLĖKS Į ORĄ TIESIAI PRIEŠAIS MANE?"

1.

Reiną, kurio nuo Napoleono nebuvo kirtęs nė vienas įsiveržėlis, sąjungininkai nuo seno laikė paskutine didele kliūtimi pakeliui į Vokietijos širdį. Planavimo laikotarpiu niekas nedėjo rimtų vilčių į galimybę užgrobti kokį nors tiltą sveiką. Tai atrodė pernelyg fantastiška.

Tai vis dar atrodė neįtikima iki kovo 2-osios, kai Simpsono 9-oji armija priartėjo prie upės ir 83-ioji divizija sužinojo, kad priešakyje už dvidešimt keturių kilometrų yra sveikas tiltas, vedantis į Diuseldorfą. Skubiai suformuota vykdymo pajėgų grupė, jos tankai užmaskuoti taip, kad būtų panašūs į vokiečių, ir sutemus kolona pajudėjo: vokiškai kalbantys kareiviai sėdėjo ant mašinų priešakio, o pėstininkai nepastebimai traukė įkandin. Amerikiečiai nestabdomi drąsiai kirto priešo linijas ir nukeliavo dar šešiolika kilometrų, vieną kartą net prasilenkdami su vokiečių pėstininkų kolona, žygiuojančia priešinga kryptimi.

Temstant vykdymo pajėgos jau matė tiltą, bet tada vienas vokietis ant dviračio iš prasilenkiančios kolonos atpažino amerikiečių uniformas ir nesustojo to pareikalavus. Amerikiečiai greitai nušlavė vokiečių koloną, tačiau įspėjamoji sirena jau kaukė. Pirmam Jungtinių Valstijų tankui pradėjus dardėti tiltu, nugriaudė kurtinantis sprogimas ir iš Reino ištryško keturi didžiuliai vandens fontanai. Kai vanduo ir nuolaužos nusileido, tilto beveik nebebuvo.

Kovo 3 d. Simpsono 2-oji šarvuotoji divizija už dvidešimt keturių kilometrų į šiaurę nuo Diuseldorfo vos neužgrobė dar vieno tilto. Jo užėmimas ne tik būtų net keliomis savaitėmis paspartinęs Montgomerio veržimąsi Berlyno link, bet ir labai suerzinęs Hitlerį, mat tiltas buvo pavadintas jo vardu. Pulkininkas Sindis Hindsas (Sidney Hinds) iš 2-osios šarvuotosios divizijos kovinės komandos „B" kapitonui Džordžui Jangbludui (George Youngblood) iš 17-ojo šarvuotojo inžinierių bataliono išdėstė planą: vykdymo pajėgų *Hawkins* pėstininkų kuopa dideliu greičiu įveiks Adolfo Hitlerio tiltą netoli Iurdingeno ir nušluos sargybinius kitame jo gale, tuo metu Jangbludo inžinieriai deaktyvuos sprogmenis ant paties tilto. Šansų, kad pasiseks, buvo nedaug, bet Hindsas manė, jog pamėginti verta.

Vykdymo pajėgų *Hawkins* pirmas dalinys – leitenantas Kostou (Kostow) ir jo tankų būrys – Reiną pasiekė apie vidurdienį. Priešais jo akis atsivėrė didžiulis trijų tarpatramių keturių šimtų devyniasdešimties metrų ilgio Adolfo

Hitlerio tiltas. Tilto prieigose ritmiškai sproginėjo sviediniai: penkiolika su puse valandos Jungtinių Valstijų 92-ajam šarvuotajam lauko artilerijos batalionui pavyko neleisti vokiečiams jo susprogdinti. Kostou išlipo ir, vokiečiams, įsikasusiems vakariniame krante, nespėjus atidengti ugnies, pasileido tiltu bėgti sulig kiekvienu žingsniu augant susijaudinimui. Kostou pirmutinis iš visų kirto Reiną. Tai buvo istorinė akimirka, bet jam pačiam tik rūpėjo grįžti į vakarinį krantą ir pranešti Hokinsui (Hawkins), kad tiltas dar sveikas.

Tiltas, tiesa, stovėjo, tačiau vokiečiai ketino atmušinėti amerikiečius tik tol, kol tiltą bus įmanoma susprogdinti. Hokinso pirmi keturi tankai buvo pamušti net nepasiekę tilto. Atakai akimirką užstrigus, jis pasiuntė priekin du pėstininkų batalionus. Šie pasiekė tiltą, bet ten juos prie žemės prispaudė sutelkta ugnis. O atriedėjusius tankus sustabdė kai kas kita: viduryje kelio, vedančio prie tilto, žiojėjo keturių metrų skersmens išrausa.

Sutemus leitenantas Mileris (Miller) iš 41-ojo pėstininkų pulko nuslinko iššvalgyti tilto. Aplenkęs duobę kelyje, pradėjo slinkti tiltu. Kaip ir Kostou, pasiekė rytinį krantą, kur degė tilto prieigos kelio derva. Iš netolimo namo staiga pratrūko šaulių ginklų ugnis, ir jis nuskubėjo atgal į vakarinį krantą. Tuo metu kai informavo Hokinsą, jog, kol nebus užtaisytas krateris, tiltą galės įveikti tik pėstininkai, orą suvirpino netikėtas sprogimas. Po dviejų minučių dangų už tilto nutvieskė antras sprogimas, garsiausias iš Hokinso kada girdėtų. Jis spėjo, kad vokiečiai tiltą sunaikino, bet buvo per tamsu nustatyti, kas atsitiko, todėl įsakė trims eiliniams iššvalgyti konstrukciją ir išsiaiškinti, ar galima pasiekti kitą krantą.

Kapitonas Jangbludas nusprendė pėstininkų ilgiau nebelaukti ir su savo inžinieriais pajudėjo prie tilto. Palikęs tris vyrus ariergarde, kitus nuvedė į tamsą, kurioje plykstelėdavo tik amerikiečių ir vokiečių sproginėjantys sviediniai. Keli pataikė į tiltą, bet inžinieriai šliaužė pirmyn metodiškai perkirpdami kiekvieną laidą ir apžiūrinėdami kritines kolonas, sandūras ir pakabos dalis. Rytiniame krante irgi matė degančią prietilčio kelio dervą ir, kaip Kostou, pasuko atgal.

Hokinsui reorganizuojant savo vyrus apyaušrio puolimui, vokiečiai atslinko ant tilto ir karštligiškai darbuodamiesi pakeitė kelis sprogdinimo laidus. Išaušus nugriaudė galingas sprogimas, paskui antras, trečias. Amerikiečiai, rengęsi kilti į šturmą, sulaikę kvapą stebėjo, kaip rytinė didžiulio tilto pusė susvyravo ir nugarmėjo į upę.

Iš visų stovinčių Reino tiltų šis buvo menkai patraukęs dėmesį ir, žinoma, mažiausiai trokštas. Ilgai planuojant Reino šturmą, Liudendorfo (Ludendorff) geležinkelio tiltas prie Remageno už aštuoniasdešimt aštuonių kilometrų į pietus nuo Diuseldorfo niekada nelaikytas galima vieta keltis per upę. Keliai, iš

vakarų vedantys į Remageną, buvo prasti, o kitapus upės puolančiųjų iškart laukė 180 metrų aukščio bazaltinė uola. Už jos maždaug dvidešimt kilometrų driekėsi tankiu mišku apaugę kalnai, kertami netikusių kelių, taigi ryžtinga gynyba buvo beveik neįkandama šarvuotajai technikai. Bet užimti tiltą per Reiną būtų vienas iš didžių karinių žygdarbių, todėl generolas Hodžesas šią galimybę kovo 4 d. aptarė su generolu majoru Džonu Milikinu (John Millikin), 3-iojo korpuso vadu. Didelių vilčių jiedu nepuoselėjo. Vos išvengę tilto užgrobimo prie Iurdingeno vokiečiai dabar bus kaip niekada budrūs.

Hodžeso atitikmeniui kitoje pusėje – generolui Gustavui fon Cangenui (Gustav von Zangen) ši grėsmė labiau negu rūpėjo. Jį kamavo negera nuojauta. Jo 15-oji armija sėkmingai gynė ilgą Vakarų pylimo atkarpą už keturiasdešimties kilometrų į vakarus nuo Remageno. Jos kaimynę dešinėje, 5-ąją tankų armiją, nustūmus iki Reino, tarp jų atsivėrė kone šimto kilometrų spraga, ir Cangeną lankė košmarai apie galimą Hodžeso prasiveržimą užgrobti Liudendorfo tilto jo užnugaryje. Jis atkreipė į potencialų pavojų savo armijų grupės vado feldmaršalo Valterio Modelio dėmesį ir paprašė leidimo atitraukti tris divizijas nuo Vakarų pylimo ir užlopyti spragą. Ūmus ir talentingas Modelis, uolus Hitlerio mokinys, degė pasiryžimu vykdyti jo įsakymą ginti kiekvieną žemės pėdą iki galo.

– Kaip pateisinčiau tokį drastišką pajėgų perkėlimą? – paklausė sarkastiškai.

– Amerikiečiai bus kvaili, jei nepasinaudos šios spragos privalumu ir nemes tankų Reino link. Aš manau, jog jie tuo slėniu pasinaudos kaip žemyn tekančiu vandeniu.

– Nesąmonė! – atkirto Modelis.

Hodžesas pulsiąs šiauriau nuo Remageno, nes tik kvailys mėgintų kirsti Reiną ten, kur rytinėje pusėje kaip siena dunkso statūs krantai.

– Nė vienas dalinys neatitrauktinas nuo Vakarų pylimo, – tęsė jis, bet tikriausiai įžiūrėjo tiesos grūdą Cangeno žodžiuose, nes po akimirkos pridūrė:

– Bet neprieštarausiu, jei Vakarų pylimas bus kiek susilpnintas.

Padrąsintas Cangenas pasiūlė nusiųsti kelis dalinius prie Liudendorfo tilto sustiprinti jo aiškiai silpnos gynybos.

– Neskubėkit, – trumpai atkirto Modelis ir neleido nusiųsti nė vieno vyro į Remageną.

Cangenas nusiminęs grįžo į savo vadavietę, kur sužinojo, kad vienas iš Hodžeso smaigalių užėmė Kelną, o kitas skuba šimto kilometrų pločio spragos link. Jis nusprendė surizikuoti savo karjera bei galbūt gyvybe ir įsakymui nepaklusti. Liepė savo dešiniajam sparnui, generolo Oto Hicfeldo (Otto Hitzfeld) 67-ajam korpusui, pasisukti į šiaurės rytus ir kovojant atsitraukti iki Bonos už dvidešimt keturių kilometrų į šiaurę nuo Remageno ir ten susijungti su 5-ąja tankų armija. Tai užtrenktų duris į Remageną.

Stebėtina, bet Modelis ant Cangeno nesupyko ir net pažadėjo, kad kovos grupė iš 5-osios tankų armijos surengs iš Bonos išpuolį Hicfeldui pasitikti. Pirmąkart per savaitę Cangenas pajuto palengvėjimą. Jei Hicfeldo manevras Hodžeso ir nesustabdys, tai bent užlaikys jį kelias dienas ir leis antrosios linijos vadui generolui majorui Valteriui Bočui (Walther Botsch) sustiprinti silpnas pajėgas prie Remageno.

Bočas nerimavo dėl Liudendorfo tilto ne menkiau už Cangeną ir net išgavo iš Modelio pažadą atsiųsti Remageno gynybai pastiprinimo. Bet pastiprinimas Remageno nepasiekė ir Bočą Modelis skubiai perkėlė kitur. Dabar už Liudendorfo tiltą tiesiogiai atsakė generolas fon Botmeras (von Bothmer), kuriam atrodė svarbiau ginti Boną, Bethoveno gimtinę. Todėl, užuot apsilankęs Remagene, Botmeras ten pasiuntė vietovėje nesusigaudantį ryšio karininką, ir tas nieko neįtardamas pasuko tiesiai amerikiečių dalinio, labiausiai priartėjusio prie Remageno, kryptimi.

Tai buvo generolo majoro Džono Leonardo (John Leonard) vadovaujama 9-oji šarvuotoji divizija. Modelis klaidingai manė sunaikinęs ją Ardėnų mūšyje. Dabar ji veržėsi Hodžeso pradėto puolimo smaigalyje. Šiuo puolimu siekta susijungti su iš pietų judančia Patono kolona bei apsupti apie 250 tūkst. vokiečių, įskaitant visą Cangeno 15-ąją armiją. Leonardas kirs Remageną ir tada, pasukęs į pietus, apie penkiasdešimt kilometrų riedės vakariniu Reino krantu, kol susitiks su Patono smaigaliu netoli Koblenco.

Kovo 6-osios vidurdienį Leonardo divizija jau įsiskverbė į šimto kilometrų spragą tarp dviejų vokiečių armijų, kaip Cangenas ir baiminosi. Dešinėje judėjo kovinė komanda „A", o kairėje, šiauriau, – brigados generolo Viljamo Hodžo (William Hoge) vadovaujama kovinė komanda „B". Ketvirtą valandą Hodžo dalinys po žaibiško šešiolikos kilometrų šuolio įriedėjo į Mekenheimą, esantį už dvidešimties kilometrų nuo Remageno ir jo svarbaus geležinkelio tilto. Paprastai lakoniškas ir ramus žmogus, Hodžas praėjusią savaitę nenumaldomai ragino savo vyrus pasinaudoti žlungančiu priešo pasipriešinimu.

– Jei priešo zonoje jums kas nors pastos kelią, nušluokite tai, – ragino savo dalinio vadus. – Pėstininkų batalionams taikyti *Buddy system* taktiką. Miestus, jei įmanoma, apeiti... Kiek galima, remkitės tankais. Jei nėra prieštankinių patrankų, išstumkite į priekį tankus. Operacijai plėtojantis nurodysiu jums papildomų objektų.

Jis jautė, kad šiomis dienomis būtina išnaudoti kiekvieną prasiveržimą. Nors niekada nesistengė būti populiarus, kariai Hodžą mėgo ir gerbė. Kaip ir du jo broliai bei du sūnūs baigęs Vest Pointą, jis, Leonardas ir Hodžesas Pirmajame pasauliniame kare tarnavo toje pačioje divizijoje. Nuo tada daug pasiekė: buvo atsakingas už pradinę Aliaskos magistralės tiesimo stadiją, vadovavo atsargų iškrovimui Omahos paplūdimyje ir pasižymėjo vadovaudamas savo

kovinei komandai prie Sen Vito (St. Vith) per Ardėnų mūšį. Kiti, daug mažiau talentingesni – ir ne tokie atviri, – jau seniai pranoko jį kariniais laipsniais.

Hodžas liepė savo operacijų karininkui majorui Benui Kotranui (Ben Cothran) parinkti gerą maršrutą į Boną už dvidešimt keturių kilometrų į šiaurę nuo Remageno. Kovinei komandai „A" dešinėje buvo nurodyta užimti Remageną ir tada pasukti į pietus. Bet šeštą valandą Hodžas informavo Kotraną, kad planai pasikeitė, ir nurodė laukti naujų įsakymų. Beveik be miego visą savaitę išvargęs Kotranas – buvęs Noksvilio (Knoxville) *Journal* redaktorius ir viešųjų ryšių vadovas – nusvirduliavo į lovą.

Po kelių valandų Leonardas sulaukė skambučio iš savo tiesioginio viršininko, 3-iojo korpuso vado Milikino. Jie aptarė kitos dienos Leonardo užduotį ir vieną akimirką Milikinas beveik atsainiai paklausė:

– Ar matote tą mažytį juodą rėžį, žymintį Remageno tiltą? Jei pavyktų jį užimti, Jūsų vardas įeitų į istoriją.

Milikinas padėjo ragelį ir iškart užmiršo, ką pasakė. Stengtis užimti kiekvieną tiltą buvo įprastinė karinė procedūra, bet jis rimtai nemanė, kad tokia proga gali pasitaikyti.

2.

Tilto apsaugos kuopos vadas kapitonas Vilis Bratgė (Willi Bratge) irgi kalbėjo telefonu mėgindamas gauti pastiprinimo savo silpnai gynybai. Popieriuje turėjo per 1000 vyrų: 500 folkšturmininkų, 180 hitlerjugendininkų, 120 rusų savanorių, apie 220 priešlėktuvininkų ir raketininkų bei savo 36 karių kuopą.

Bratgė, tvarkingas, skrupulingas vyras, buvęs mokytojas, į kariuomenę 1924 m. atėjo verčiamas nedarbo. Žinojo, kad kritiniu atveju galės pasikliauti tik savo 36 vyrais – sveikstančiaisiais frontininkais. Folkšturmininkai išsilakstė, liko tik šeši, slėpiningai pradingo ir daug priešlėktuvininkų – aptarnavusių patrankas ant *Erpeler Ley* uolos, stačiai šaunančios 100 metrų į viršų už tilto rytinio galo. Remageno pusėje ant kelio ir tilto sandūros jis mėgino surėsti paprastų medinių barikadų, bet pasipiktinę miestiečiai apeliavo į senovinį įsaką, neleidžiantį nukirsti nė vieno brangaus vokiško medžio. Bratgės nuostabai, jo vyresnybė atsisakė kištis.

Dabar Bratgė telefonu raportavo Modelio štabo karininkui ordonansui, pavarde Majus (May), kad keturių dienų darbas pakloti lentas ant vienos iš dviejų geležinkelio vėžių ką tik užbaigtas ir Liudendorfo tiltas pagaliau parengtas ratiniam eismui į rytus. Bratgė primygtinai prašė pastiprinimo, nes amerikiečiai jau taip arti, kad jis girdįs tankų patrankų šūvius.

– Amerikiečiai neina į Remageną, – pasakė leitenantas Majus, atkartodamas Modelį.

Jie traukią į Boną. Majus nureikšmino Bratgės girdimus tankų šūvius: tai turėtų būti nedidelės amerikiečių pajėgos, ginančios pagrindinių pajėgų sparną.

– Aš kareivis jau seniai, – atsakė Bratgė, kovojęs Lenkijoje, Prancūzijoje, Rusijoje ir Rumunijoje. – Pajėgos nėra nedidelės, jos – stiprios.

Pasipiktinęs padėjo ragelį ir išėjo į lauką. Apgraibomis pro tirštą rūką pasiekė vakarinį tilto galą, kur sutiko kapitoną Karlą Fryzenhaną (Karl Friesehahn), smulkų, pražilusį vidutinio amžiaus vyrą, vadovavusį šimtui dvidešimčiai pionierių, kurie turėjo susprogdinti tiltą pačią paskutinę akimirką. Tas žvelgė į pietus savo gimtojo miesto Koblenco pusėn, kur dangus tamsiai raudonavo nuo gaisrų. Akivaizdžiai susijaudinęs dėl savo šeimos ir prastos nuotaikos, Fryzenhanas pakritikavo Bratgę, kad beveik visą savo trisdešimt šešių vyrų apsaugos kuopą pasiuntė į *Viktoriaberg*, kalvą čia pat vakaruose už Remageno. Kodėl jie ne apačioje ir negina tilto? Bratgė pasišiaušė – jo vyrai pastatyti ant kalvos, kad įspėtų apie besiartinančius amerikiečius ir Fryzenhanas bei jo pionieriai turėtų užtektinai laiko tiltui susprogdinti. Abu kapitonai, neaukšti, apie metro šešiasdešimt penkių ūgio vyrai, dabar kaip koviniai gaidžiai piktai varstė vienas kitą žvilgsniais. Fryzenhanui, nors ir nepatenkintam, neliko nieko kita, kaip tik trūktelėti pečiais ir nueiti šalin.

Hicfeldas, neįstengęs užlopyti spragos, pro kurią dabar plūdo Leonardo divizija, ką tik gavo naują užduotį – ginti Liudendorfo tiltą. Kaip ir Cangenas, jis suprato jo reikšmę. Tad pasikvietė adjutantą majorą Hansą Šelerį (Hans Scheller), kurį laikė kompetentingu ir protingu žmogumi. Iš turimų pavaldinių jis geriausiai tiko susidoroti su tokia kritine situacija. Liepė Šeleriui perimti vadovavimą visoms pajėgoms prie tilto ir galutinai parengt tiltą sunaikinti.

– Prireikus, – pridūrė, – nelygu situacija, susprogdinti įsakysite pats.

Šeleris apsidžiaugė.

– Paruošk automobilį, – šūktelėjo savo ordonansui. – Reikalas vertas bent Riterio kryžiaus!

3.

02.30 val. į Hodžo vadavietę su naujais įsakymais kovinei komandai „B" atvyko Leonardo operacijų karininkas pulkininkas Džonas Groudonas (John Growdon): 07.00 val. komanda dviem kolonomis turės pajudėti į Remageną ir Zincigą, miestą už penkių kilometrų į pietus nuo Remageno. Groudonas taip pat pasakė, jog dėl Liudendorfo tilto jokių apibrėžtų potvarkių nėra, išskyrus tai, kad į tiltą šaudytina vien sviediniais su laikrodiniais sprogdikliais. Tokie

sviediniai sprogs pirma, nei atsitrenks į tiltą ir neleis vokiečių transportui kirsti upės, o pačios konstrukcijos rimtai nepažeis.

Aušant kovo 7-ajai, nesmarkiai lijo. Valymo komandos skubiai šalino nuolaužas nuo Mekenheimo gatvių, kad Hodžo šarvuotoji technika galėtų išvažiuoti iš miesto. Generolas sušaukė savo vadus į instruktažą: kovinė komanda „B" bus padalyta į dvi vykdymo pajėgų grupes. Pulkininkas leitenantas Leonardas Engemenas (Leonard Engeman) savo 17-ąjį tankų batalioną ir 27-ąjį šarvuotąjį pėstininkų batalioną ves tiesiai į rytus prie Remageno ir miestą užims. Kitoms vykdymo pajėgoms, pulkininko leitenanto Viljamo R. Prinso (William R. Prince) 52-ajam šarvuotajam pėstininkų batalionui, teko daug sunkesnė užduotis. Prinsas turės pulti žemiau Remageno ir suformuoti placdarmą kitapus Aro (Ahr) upės, Reino intako, bei užimti Zincigo miestą.

Vykdymo pajėgos *Prince* išvyko pagal planą, o vykdymo pajėgas *Engeman* rytiniame miesto pakraštyje užlaikė griuvėsiai, ir jos mieste užtruko iki 08.20 val. Priešakyje riedėjo vienas 27-ojo šarvuotojo pėstininkų bataliono kuopos „A" būrys, o tiesiai už jo – didelių M-26, naujų *Pershing* tankų, ginkluotų 90 mm patrankomis, grupė. Mekenheime likęs Hodžas su apšviečiama lupa studijavo žemėlapį, kai įžengęs generolas Leonardas pasiteiravo:

– Kaip einasi, Bilai?

Hodžas pakėlė galvą, kaip visada pusiau primerkęs melsvas akis.

– Džonai, ką pasakytum apie šį tiltą per upę? – paklausė jis apibrėždamas apskritimą aplink Liudendorfo tiltą.

– O kas yra?

– Tavo žvalgyba man nepasakė, ar jis tebestovi. Tarkim, kad tas tiltas dar nesusprogdintas. Ar man jį užimti?

– Po šimts kalakutų, žinoma, – atsakė Leonardas nesvyruodamas. – Persikelk per jį.

Regėdamas Kotraną segantis diržą su pistoletu ir sukant prie durų, pasiteiravo:

– Kur, velniai griebtų, Jūs susiruošėte?

– Jei Engemenas turi tiltu kirsti upę, jam apie tai reikia pasakyti, – atsakė Kotranas savo pietietišku akcentu. – Nemanau, jog tai turėtume paskelbti per garsiakalbį. Vokiečiai per arti.

Leonardas nusišypsojo. Kaip ir visi, jis manė, jog tikimybė užgrobti tiltą sveiką menka.

– Taip, nuvykite ten, ir galbūt Jus paminės laikraščiuose.

– Generole, aš nenoriu būti minimas laikraščiuose, – atitarė Kotranas. – Tik trokštu užbaigti prakeiktą karą ir grįžti namo.

10.30 val. leitenantas Haroldas Larsenas, artilerijos pilotas ryšiams palaikyti, lengvu lėktuvu pro debesis ir miglą skrido Reino link. Jo užduotis buvo

surasti pravažiuojamų kelių ir tiltų Hodžo dviem vykdymo pajėgų grupėms bei aptikti taikinių artilerijai. Dramatiškai staiga pasirodė upė ir iš miglos išniro dunksantis tiltas. Nekreipdamas dėmesio į galimą priešlėktuvinę ugnį, jis toliau artinosi prie miesto. Tai buvo Remagenas. Larsenas nusileido žemiau norėdamas išsiaiškinti, ar tiltas vis dar naudojamas eismui. Tiltas atrodė sveikas! Larsenas pakrypo darydamas posūkį ir grįžo atgal pranešti.

4.

Vokiečių mašinos riedėjo tiltu nuo aušros, kiekviena patikrinama Bratgės. Pavargęs ir prastos nuotaikos vėlyvą rytą jis pamatė grupes vyrų, velkančių priešlėktuvines patrankas prie prietilčio. Jos turėjo pakeisti patrankas ant *Erpeler Ley* kalvos, mat anos perkeltos į Koblencą Patonui stabdyti. Pirmąkart Bratgė suvokė, kad ant strateginės uolos beveik nelikę priešlėktuvinių patrankų. Jis pažvelgė į stačią kalvą anapus upės.

– Pasiskubinkit, – šūktelėjo suprakaitavusioms komandoms. – Artinasi amerikiečiai!

Tada grįžo į savo vadavietę, vienuolyną už kelių šimtų metrų nuo tilto vakarinio galo. Įžengęs aukštas, nuvargęs karininkas prisistatė esąs majoras Šeleris, naujasis Remageno kovinių pajėgų vadas. Bratgė pamanė, jog jis atvedė pažadėtą pastiprinimą ir pasiteiravo, kur jis. Šeleris neturėjo nė menkiausio supratimo, apie ką kalba kapitonas, ir Bratgei kilo įtarimas, kad jis šnipas, kol nepatikrino jo tapatybės. Šelerio pirmutinis rūpestis buvo galutinai parengti tiltą sprogdinti. Pagrindiniuose tilto taškuose padėta apie šešiasdešimt atskirų sprogstamųjų užtaisų. Prieš pat vidurdienį du vyrai prijungė užtaisus prie pagrindinio laido, sujungto su sprogdinimo aparatu tunelyje kitapus upės.

Tuo metu vykdymo pajėgos *Engeman* kirto Byresdorfą, nedidelį kaimelį už penkių kilometrų nuo Remageno. Kolona pasuko beveik tiesiai į rytus ir įvažiavo į mišką: jis dengė plokščiakalnį, nuo kurio atsiveria vaizdas į Reiną. Kuopos „A" 1-ojo būrio seržantui netoli kolonos smaigalio įtarimą sukėlė mirtina tyla miške, ir jis, norėdamas patikrinti, paleido kelias kulkosvaidžio papliūpas į medžius. Seržantas Karmainas Seibija (Carmine Sabia) buvo neaukštas, kresnas, ūsuotas dvidešimt penkerių metų vyras iš Bruklino. Kolona sustojo, ir Seibija bei dar devyni kuopos „A" vyrai iššoko iš savo pusiau vikšrinių šarvuočių ir atsargiai pajudėjo į priekį. Seibija ėjo keliu. Apie 13.00 val. jis pasiekė staigų kelio posūkį į dešinę, ir staiga apačioje atsivėrė erdvus ir nuostabus vingiuojančio Reino bei Remageno vaizdas.

– Jėzau, tik pažiūrėkit! – sušuko Seibija ir sustingo be žado. Galiausiai paklausė arčiausiai stovėjusio vyro:

– Ar žinai, kaip vadinasi ta upė?

Štabo seržantas Džouzefas De Lizijas (Joseph De Lisio) nuskubėjo į priekį išsiaiškinti, kodėl sustota. Kaip ir Seibija, buvo neaukštas, stambus, ūsuotas, irgi dvidešimt penkerių, bet iš Bronkso. Pamatęs Reiną, neįstengė ištarti nė žodžio: per daug prabloškė vaizdo grožis. Karas akimirkai liovėsi, bet tada pro miglą dešinėje nuo savęs išvydo neįtikėtiną dalyką – tiltą ir per jį važiuojančias mašinas. Instinktyviai De Lizijas pamanė, jog tai spąstai. Paprastai jo niekas netrikdydavo, ir kaudavosi jis taip, tarsi būtų nepakertamas vokiečių rankos. Pavyzdžiui, jo mėgstamas triukas priversti snaiperį išsiduoti būdavo išeiti į atvirą vietą užsivyniojus ant kaklo ryškiai geltoną šaliką. Tačiau nė už ką nenorėjo artintis prie tilto, mat suprato, kad vos jie ant jo užkels koją, tas prakeiktas daiktas išlėks į orą.

Atradimas prie kelio vingio privertė atskubėti jų kuopos vadą leitenantą Karlą Timermaną (Karl Timmermann) ir būrio vadą Emetą Burousą (Emmet Burrows). Kaip ir kitus, juos prabloškė atsivėrusi panorama. Apžiūrinėdami tiltą pro lauko žiūronus, matė į kitą pusę traukiančius arklius, karves, kareivius, automobilius. Burousas susisiekė su minosvaidžių skyriumi:

– Pasiruoškit ir smokite atsitraukiančiai linijai!

Bet Timermanas nusprendė, jog tai tankų ir artilerijos darbas. Svarbu nepriimti klaidingo sprendimo – šiandien jis vadovavo pirmą dieną. Buvo aukštas, šviesus, rimtas. Dauguma vyrų jį mėgo, bet kai kurie laikė pernelyg griežtu, o jo tiesmuki komentarai per bataliono vadų susitikimus sukėlė kelių jo viršininkų pyktį.

Vykdymo pajėgų vadas pulkininkas Engemenas, neaukštas, kresnas ir ūmus, atlėkė į kolonos priešakį visureigiu ir po minutės jau studijavo kraštovaizdį. Laimė, neįtikėtina laimė, bet jam visados sekėsi – studijuodamas Minesotos universitete, už penkiasdešimt centų laimėjo *Pierce-Arrow* markės automobilį. Dabar stebėjo per tiltą slenkantį eismą ir savo priešakiniam stebėtojui iš artilerijos liepė paprašyti, kad remianti artilerija šaudytų sviediniais su laikrodiniais sprogdikliais.

Tuo metu vykdymo pajėgos *Prince* dūmė į pietryčius praktiškai nesutikdamos pasipriešinimo ir kiekviename kaime sveikinamos baltas vėliavas mojuojančių vokiečių civilių. Likus keliems kilometrams iki Reino, staigiai pasuko į pietus ir, kirtusios Aro upę, taip netikėtai įsiveržė į Zincigą, kad gynėjai betoninėse ugniavietėse buvo užklupti visiškai nepasiruošę. Į nelaisvę pateko apie tris šimtus kareivių. Leitenantas Fredas De Rangas (Fred De Rango) apklausė vietinius gyventojus, ir vienas iš jų informavo, kad Liudendorfo tiltą ketinama susprogdinti 16.00 val. De Rangas pasiuntė kurjerį į naują Hodžo štabo būstinę Byresdorfe ir taip pat mėgino tiesiogiai susisiekti su vykdymo pajėgomis *Engeman* radijo ryšiu. Kai nepavyko, De Rangas su savo būriu pajudėjo prie tilto, tikėdamasis laiku deaktyvuoti dinamito užtaisus.

Engemenas įsakė kuopai „A" traukti į Remageną pėsčiomis, o kuopai „C" po kelių minučių pajudėti įkandin pusiau vikšriniais šarvuočiais. Tada leitenantui Džonui Grimbelui (John Grimball) iš 14-ojo tankų bataliono, išstypusiam Pietų Karolinos teisininkui, paliepė:

– Džonai, pralėkite pro Remageną. Apšaudykite tiltą iš tankų. Atsikratykite visais, kurie mėgintų jį susprogdinti.

13.50 val. Timermanas išsiuntė visus, išskyrus vieną kuopos „A" būrį, vingiuotu keliu žemyn į Remageną. Pirmas judėjo leitenanto Burouso būrys. Likęs būrys, vadovaujamas agresyviojo seržanto De Lizijo, trumpindamas kelią ėmė leistis nuo kalvos tiesiai stačiu pėsčiųjų takeliu pro vynuogynus. Palikęs už nugaros keturių bokštų Šv. Apolinaro bažnyčią, atstatytą XIII, XVII ir XIX a. iš koplyčios, menančios romėnų laikus, išniro į plentą Bona-Remagenas, einantį vakariniu Reino krantu. Čia De Lizijas aptiko apleistą vokiečių kelio užtvarą. Palikęs vieną grandį su kulkosvaidžiu kontroliuoti pozicijos, drąsiai pasiekė upės kraštą. Čia pasuko į dešinę miesto ir tilto, išsyk už miesto, link. Keli šaulių ginklų šūviai iš atokių namų privertė paspartinti žingsnį, bet, būriui pasiekus pastatus, šie jau buvo tušti. Prie De Lizijo pribėgo vienas eilinis.

– Seržantas Fosteris ką tik sugavo vokiečių generolą! – šūktelėjo jis susijaudinęs.

De Lizijas nulydėjo eilinį iki namo, kur Fosteris ir visas jo skyrius buvo apstoję uniformuotą vokietį ir dvi moteris.

– Ką apie tai manai, Džonai? – pasiteiravo Fosteris.

De Lizijas nusikvatojo.

– Paleiskit tą vyrą, – pasakė. – Sučiupote geležinkelio konduktorių.

De Lizijas palei upę stūmėsi Remagenu. Įveikęs beveik kilometrą, išvydo tai, kas priminė du pilies bokštus, – vakarinį Liudendorfo tilto galą.

Becherio baldų gamyklos paslėpti nuo De Lizijo akių, kapitonas Fryzenhanas ir keturi savanoriai pionieriai vakariniame prietiltyje tupėjo aplink sprogstamąjį užtaisą, skirtą išmušti kelyje didelę duobę ir sustabdyti bet kokį amerikiečių transportą. Bet kurią akimirką turėjo pasirodyti atsitraukiantis artilerijos dalinys, ir Fryzenhanas laukė paskutinės akimirkos, kai galės aktyvuoti užtaisą.

Kuopos „A" pagrindinėms pajėgoms prisiartinus prie tilto, supokšėjo šaulių ginklai, o Grimbelo tankų sviediniai ėmė kristi netoli vokiečių pionierių. Fryzenhanas vis dar svyravo, bet, išgirdęs švilpuką ir išvydęs žvilgančius amerikiečių šalmus baldų gamykloje, sušuko:

– Užtaisą sprogdint!

Vienas pionierius trūktelėjo virvelę, ir visi puolė į priedangą. Po šešių sekundžių, 14.35 val., nugriaudė sprogimas. Dūmams prasisklaidžius,

Fryzenhanas patenkintas pamatė prietiltyje devynių metrų skersmens išrausą. Davė ženklą savo vyrams ir pradėjo bėgti per tiltą. Už kelių metrų sprogo „peršingo" svicdinys, ir nuo smūgio bangos jis neteko sąmonės. Po penkiolikos minučių atsigavo ir nusvirduliavo į rytinį krantą.

Už jo ant tilto užsiropštė dar du žmonės – feldfebelis Gerhardas Rotė (Gerhard Rothe), atsakingas už sargybinius ant *Viktoriaberg* kalvos, ir vienas puskarininkis. Tik jiedu įstengė prasiveržti. Aplenkė devynių metrų skersmens kraterį prietiltyje. Tris kartus sužeistas į kojį, Rotė, vos pasiekęs tiltą, parkrito. Šliaužė aplink į tilto karkasą pokšint kulkoms. Įveikti tereikėjo 320 metrų, bet tas atstumas atrodė begalinis.

Generolas Hodžas, Kotrano informuotas apie tiltą, nuvažiavo iki posūkio, nuo kurio atsiveria vaizdas į Reiną. Išvydęs vis dar stovintį tiltą, sunkiai galėjo patikėti savo akimis ir staiga prisiminė, ką jam Leonardas tą rytą sakė apie sveiko tilto užėmimą. Nė vienas netikėjo, kad tai įmanoma. Galbūt iš tiesų nebuvo įmanoma. Tikriausiai vokiečiai tik ir laukia, kol Engemeno vyrai ims judėti tiltu, ir tada jį susprogdins.

– Užimk tą tiltą! – riktelėjo jis Engemenui.

Staiga vyksmas, atrodė, sulėtėjo.

– Pastatyk kelis tankus abipus tilto ir šaudyk skersai upės. Kai paimsi viršų ugnies galia, pasiųsk į aną krantą pėstininkus.

Stovėjusieji ant kalvos niekada nebuvo matę Hodžo tokio susijaudinusio. Paprastai ramus, dabar tūžo dėl, jo akimis, neatleistinos gaišaties. Nekantriai pasiteiravo Engemeno, kodėl dar neužėmė Remageno. Engemenas paaiškino, kad neseniai žemyn pasiuntė dvi pėstininkų kuopas, lydimas leitenanto Grimbelo tankų. Hodžui paaiškinimų nereikėjo, jis troško Remageno ir nedelsiant. Staiga jo veidas tapo mąslus.

– Būk geras, užimk tą tiltą, – sumurmėjo.

– Klausau, pone! – atsiliepė Engemenas ir išsyk per radijo stotelę paragino vyrus paskubėti.

15.15 val. Hodžo radistas padavė jam radiogramą – De Rango įspėjimą, kad tiltas greičiausiai bus susprogdintas po keturiasdešimt penkių minučių.

– Paskubėk, – šūktelėjo jis Engemenui. – Jie susprogdins tiltą 16.00 val. Pavarykit aplink tiltą fosforo ir dūmų, bet jo nekliudykite. Nenoriu, kad vokiečiai matytų, ką darome. Pridenkit puolimą tankais bei kulkosvaidžiais ir tegu inžinieriai išlupa tuos laidus ant tilto.

Engemenas atsakė, kad jis jau paprašė dūminių sviedinių. Jo žodžius pabrėžė balto fosforo žiedai, išsprogstantys virš upės. Bet jie krito ant Erpelio – miesto beveik už kilometro į šiaurę nuo tilto rytinio galo, o ne ant *Erpeler Ley*. Atrodė, jog dūmų pilna visur, išskyrus tiltą. Hodžas apžiūrėjo tiltą pro

žiūronus. Jokio judėjimo. Kas užlaiko puolimą? Tada liepė majorui Murėjui Dyversui (Murray Deevers), nutrūktgalviui šarvuotojo pėstininkų bataliono vadui, nusileisti nuo kalvos, su savo vyrais kirsti upę, o paskui vėl pargrįžti pas Engemeną.

– Noriu, kad tiltas būtų užimtas kuo skubiau!

– Darau viską, kad prie to tilto priartėčiau, – atsakė Engemenas ir įšoko į visureigį.

Pasiekęs Remageno priemiestį, per radijo stotelę susisiekė su Grimbelu:

– Judėkit prie tilto.

– Bet aš jau ten.

– Puiku, pridenkit tiltą ugnimi ir neleiskit vokiečiams ant jo darbuotis, – įsakė Engemenas ir pasiuntė kurjerį pakviesti leitenantą Hju Motą (Hugh Mott) iš 9-ojo šarvuotojo inžinierių bataliono.

Po kelių minučių abu vyrai susitiko už viešbučio netoli tilto.

– Motai, – tarė pulkininkas, – užeikite ant tilto, išvalykite jį nuo sprogmenų ir nupjaustykite visus laidus, tada praneškite, kaip greitai pajėgtumėte tiltą suremontuoti, kad juo galėtų važiuoti tankai.

Pamatęs devynių metrų skersmens išrausą, išmuštą Fryzenhano, jaunasis Motas suprato, jog nė vienas tankas kelias valandas nepravažiuos. Jis pasišaukė du savo seržantus ir trise susiruošė eiti ant tilto įkandin pėstininkų šturmo grupės. Dabar jau atkako ir majoras Dyversas. Jis ėmė rengti savo šturmą. Susirado netoli baldų gamyklos kapitoną Timermaną ir paklausė:

– Kaip manote, ar Jūsų kuopa įstengs tiltu pasiekti kitą pusę?

Timermanas žvilgtelėjo. Iš dviejų bokštų kitapus upės šaudė šautuvai ir kulkosvaidžiai, bet proga buvo palanki.

– Na, galėtume pamėginti, pone.

– Pirmyn!

Timermanas vėl pažvelgė į tiltą. Ant antstato sproginėjo sviediniai, paleisti iš priešlėktuvinių patrankų ant *Erpeler Ley* viršaus. Gaubiamas dūmų, tiltas atrodė išklibęs, netrukus sugriūsiantis.

– O jei išlėks į orą tiesiai priešais mane? – paklausė jis.

Dyversas nieko neatsakė. Timermanas įsmuko į sviedinio išrausą, kur laukė jo būrių vadai.

– Gavome įsakymą kirsti upę, – ramiai pranešė. – Pirma eis „A" kuopa. Žygio tvarka: 1-asis būrys, 3-iasis būrys ir 2-asis.

Seibija, kuriam aukštas leitenantas patiko, tarstelėjo:

– Tai – spąstai. Kai tik pasieksime vidurį, jie tiltą susprogdins.

De Lizijui, ne itin mėgusiam Timermaną, jo įsakymas irgi nepatiko, bet jis nutylėjo.

– Įsakymas yra įsakymas. Mums liepta eiti. Taigi pirmyn! – pasvyravęs pareiškė Timermanas ir išsiropštė iš kraterio.

Ant kalvos Hodžas ką tik gavo žinią iš 3-iojo korpuso. Pastarasis atšaukė dabartinę užduotį. Patonas prasilaužė kone iki Reino ir Hodžui liepta nedelsiant skubėti į pietus Koblenco link ir su juo susitikti.

Hodžas pasijuto taip, tarsi gavęs smūgį. Priešais jį vėrėsi viena iš didžiųjų karo galimybių, o dabar jis negalės ja pasinaudoti – jei paklus įsakymui. Atidžiai apžiūrėjo tiltą pro žiūronus. Dyverso pėstininkų šturmas neprasidėjęs. Dar ne vėlu visą operaciją sustabdyti. Kaip kareiviui, sunkus, bet aiškus pasirinkimas: jei pavyks, bus didvyris; jeigu ne, tikriausiai neteks vado pareigų ir sugriaus savo karinę karjerą. Jis nusprendė pamėginti užimti tiltą – ir velniop visus padarinius.

Kitapus upės kapitonas Fryzenhanas, dar apdujęs, nusvirduliavo į geležinkelio tunelį, prasidedantį uolos papėdėje. Pamatęs prie tunelio angos Bratgę, žioptelėjo:

– Amerikiečiai prie Becherio įmonės!

– Susprogdinkite tiltą! – susijaudinęs paragino Bratgė.

Fryzenhanas svyravo. Prieš valandą jau buvo prašęs Šelerio leisti tiltą susprogdinti, bet tas pabrėžtinai priminė neseną Hitlerio įsakymą atiduoti karo lauko teismui bet kurį, katras per anksti susprogdins kokį nors tiltą per Reiną.

– Majoras Šeleris pirma turi įsakyti, – atsakė iš vėžių išmuštas Fryzenhanas.

Feldfebelis Rotė irgi ką tik nušliaužė nuo tilto. Kitų padedamas atsidūręs tunelyje, jis patvirtino, kad aname tilto gale visur knibždėte knibžda amerikiečių. Bratgė nekantriai pareiškė Fryzenhanui, kad reikalą ima į savo rankas, ir pasuko į Šelerio vadavietę, esančią už keturių šimtų metrų kitame tunelio gale. Apgraibomis slinko tamsoje palei geležinkelio bėgius, sprausdamasis pro persigandusių miestiečių minias. Pagaliau pasiekė užpakalines tunelio žiotis vos už kelių šimtų metrų nuo Erpelio.

– Reikia susprogdinti tiltą, – sušuko Šeleriui ir pranešė, kad amerikiečiai prie baldų gamyklos. Bet Šeleris, prisimindamas Hitlerio įsakymą, svyravo.

– Jei neduosite įsakymo, – karštai pareiškė Bratgė, – duosiu aš!

Majoras atsiduso ir tarė:

– Gerai, susprogdinkite tiltą.

Bratgė sunkiai parsigavo atgal į kitą tunelio galą. Vos pamatęs Fryzenhaną, riktelėjo:

– Susprogdint tiltą!

Fryzenhanas padvejojo, tada pasisuko į greta stovėjusiuosius, liepė jiems kristi ant žemės ir prasižioti, kad nesprogtų ausų būgneliai. Paskui priklaupė prie sprogdinimo aparato, prijungto prie beveik šešiasdešimties užtaisų,

išdėliotų po visą tiltą, paėmė už rankenėlės ir ją pasuko. Bratgė įsitempė laukdamas sprogimo, bet niekas nesprogo. Fryzenhanas karštligiškai sukiojo rankenėlę. Vis dar nieko. Pagaliau suprato, kad pagrindinė grandinė pertraukta, tikriausiai amerikiečių sviedinio. Pasiuntė į tiltą ypatingąją komandą, tačiau išnirusius iš tunelio vyrus atgal nuginė uraganinė tankų ugnis. Fryzenhanas paklausė savo puskarininkių, kuris sutiktų savanoriškai išbėgti į lauką ir ranka uždegti atsarginį užtaisą – 300 kilogramų „donerito", – padėtą tiesiai už dviejų bokštų rytiniame krante. Vyrai ilgą laiką tylėjo, galiausiai feldfebelis Faustas sutiko pamėginti. 15.35 val. jis iššliaužė iš tunelio į mirtiną kulkosvaidžių kulkų krušą ir šoko prie atsarginio detonatoriaus virvelės už aštuoniasdešimties metrų.

Fryzenhanas nekantraudamas išbėgo iš tunelio pažiūrėti, kas dedasi. Sviediniui sprogus, įšoko į išrausą. Atsargiai pažvelgė per kraštą ir nepatenkintas pamatė, kad Faustas grįžta. Matyt, kažkas atsitiko ir su atsarginiu užtaisu. Keikdamasis dėl antros nesėkmės – iš galvos jam išgaravo, kiek laiko turi degti detonatoriaus virvelė, – išgirdo griausmą ir išvydo sijas kylant į orą. Ačiū Dievui, tiltas išvestas iš rikiuotės!

Hodžas išgirdo tik silpną sprogimą, bet, pamatęs į orą kylantį tiltą, buvo tikras, kad konstrukcija sugriauta. Jį apėmusį didelį nusivylimą šiek tiek švelnino suvokimas, jog nebereikės priimti sunkaus sprendimo. Dūmams prasisklaidžius, savo nuostabai išvydo, kad tiltas sveikas. Įšoko į visureigį ir nulėkė nuo kalvos įsakyti Engemenui mesti per upę iškart visą vykdymo pajėgų grupę.

Leitenantas Timermanas irgi regėjo nuo sprogimo pakylantį tiltą ir sušuko:

– Štai taip! Nebegalime upės kirsti tiltu, nes jis susprogdintas!

De Lizijas pagalvojo: „Dabar gausime penkias dienas pailsėti." Tada kažkas šūktelėjo:

– Jis vis dar stovi!

Timermanas davė ženklą savo trijų būrių vadams.

– Puiku, eisime tiltu, – tarė įprastiniu balsu. – Pirmyn!

Jis pajudėjo tilto link, bet jo vyrai svyravo. Majoras Dyversas – visada greitas pašmaikštauti – riktelėjo 1-ajam būriui:

– Nagi, vaikinai, judinkitės! Pasimatysime kitapus ir visi sukirsime višČiuką vakarienei!

Nuaidėjo kelios nešvankios pastabos, bet niekas nė nekrustelėjo.

– Judinkitės! – sustaugė Dyversas nebejuokaudamas. – Į priekį!

Seržantas Entonis Samelas (Anthony Samele) pasisuko į seržantą Maiką Činčarą (Mike Chincar), einantį 1-ojo būrio vado pareigas.

– Nagi, Maikai, tiesiog pereikime į kitą pusę.

Činčaras atsargiai pajudėjo prie tilto. Tiesiai už jo slinko eilinis Artas Masis (Art Massie), po to leitenantas Motas, kuriam liepta pašalinti sprogmenis ir nupjaustyti laidus, ketvirtas – augalotasis Samelas. Činčaras atsisukęs šūktelėjo: „Gerai, varom!" ir pasileido bėgti. Kiti, vis dar baimindamiesi, kad tiltas bet kurią akimirką išlakstys į šipulius, nuskubėjo įkandin.

– Masi! – šūktelėjo Činčaras, – šoktelėk iki tos skylės.

Jis parodė į tilto paviršiuje Fausto sprogmens išmuštą skylę, iki jos nusigauti reikėjo įveikti maždaug du trečdalius tilto.

– Neturiu nė menkiausio noro, bet padarysiu, – atsiliepė Masis.

Aplink juos pradėjo zvimbti kulkos. Netoliese už jų leitenantas Timermanas ragino pasiskubinti kitą grupę. Nuo kranto kapelionas Viljamas T. Giblas (William T. Gibble) filmavo šturmą savo 8 mm kino kamera.

Dabar prie Moto prisijungė du seržantai, ir trys inžinieriai perkirpdavo menkiausią laidą, kokį tik pamatydavo. Pirmuosius sprogmenis aptiko tilto viduryje – keturis užtaisus maždaug po 11 kg, pririštus ant dvitėjinių sijų po paklotu. Nukirpo jungiančius laidus ir pajudėjo toliau. Činčaras vedė savo vyrus kairiąja tilto puse. Priešais jį pradėjo tikšti kulkos, paleistos kulkosvaidžių dviejuose akmeniniuose tilto bokštuose apie 100 metrų nuo tunelio. Jis sustojo netoliese kairiojo bokšto. Jį pavijęs De Lizijas pasiteiravo, kokio velnio jis delsia.

– Snaiperiai, – atsakė Činčaras.

– Po velnių, kam leisti porai snaiperių užlaikyti visą batalioną? Nešdinkimės nuo šio prakeikto tilto. Jei jis sugrius, mums visiems bus amen.

Agresyvusis De Lizijas davė nurodymą antrajam skyriui pereiti į priekį ir pradėjo bėgti. Kiekvieną akimirką tebelaukdamas sprogimo, jis pirmas dūmė kaire puse, kol išgirdo šūktelint:

– Kas imsis dešiniojo bokšto?

Perbėgo į dešinę pusę, prilėkė prie perėjos po aukšta arka ir ėmė stumdyti į šalis šieno ryšulius, blokuojančius įėjimą į bokštą. Jam už nugaros laikėsi Seibija. Kelionė per tiltą atrodė begalinė – tarsi bėgtum bėgtakiu. Nesusivaldęs retkarčiais vis pažvelgdavo žemyn į upės verpetus nuo dvidešimt penkių metrų aukščio tilto. Nebuvo kažin koks plaukikas ir klausė savęs, per kiek laiko sunki kuprinė nugramzdintų jį dugnan. Pamatęs kulką, pataikiusią į perėją po arka, sušuko:

– Džonai, tave kliudė!

De Lizijas apsičiupinėjo. Skausmo nejuto.

– Išprotėjai!

– Mačiau, kaip tave kiaurai pervėrė, – nenusileido Seibija ir metėsi prie kito bokšto.

Likęs vienas, De Lizijas įsibrovė į dešinį bokštą ir aptiko penkis vokiečius, susispietusius aplink užsikirtusį kulkosvaidį. Paleido du šūvius į sieną iš

savo M-1 ir sušuko: „*Hände hoch!*" Nustebę vokiečiai atsigręžė ir iškėlė rankas. De Lizijas pasilenkė, viena ranka suglaudė kulkosvaidžio trikojį ir išstūmė ginklą pro langą, kad jo kovos draugai žinotų, jog jis išvestas iš rikiuotės. Tada laužyta vokiečių kalba paklausė:

– Ar kas nors yra viršuje?

– *Nein.*

– Užlipkim ir pažiūrėkime!

Pabaksnodamas nuginė savo belaisvius priešais save spiraliniais laiptais aukštyn. Viršuje surado dar du vyrus – eilinį ir leitenantą. Pirmasis liko prilipęs prie grindų, bet karininkas, kuris atrodė pagėręs, svirduliuodamas šoktelėjo prie sprogdinimo aparato kampe. De Lizijas šovė jam priešais kojas, paskui jį ir kitus nuvarė laiptais žemyn.

Lauke Aleksas Drabikas (Alex Drabik) – aukštas, lieknas, drovus, liūdnų akių vaikinas iš Ohajo – dairėsi savo būrio vado – De Lizijo. Jam atrodė, jog jis jau turėjo būti geležinkelio tunelyje, todėl likusiam skyriui šūktelėjo:

– De Lizijas tikriausiai jau tenai ir vienas. Pirmyn!

– Eik pirmas, – paragino Seibija, padėjęs Činčarui, Samelui ir Masiui įveikti kulkosvaidžio komandą kairiajame bokšte.

Tada nusekė paskui atakuojantį Drabiką. Po kelių sekundžių iš bokšto išniro De Lizijas su savo septyniais belaisviais. Jis parodė, kad jie eitų į amerikiečių kontroliuojamą tilto galą, ir nukūrė įkandin Seibijos.

Drabikas dūmė taip greitai, kad net pametė šalmą, tačiau nestabtelėjo jo pakelti ir tapo pirmuoju tiltą kirtusiu amerikiečiu. Išsyk už jo buvo Marvinas Dženssenas (Marvin Jensen), tinkuotojas iš Minesotos, be paliovos šūkavęs: „O tu, šventas šūde, ar manai, kad mums pavyks?" Jam ant kulnų lipo Samelas, De Lizijas, Činčaras, Masis ir Seibija. Timermanas tiltą įveikė pirmutinis iš karininkų. Parodė į žiojančią geležinkelio tunelio angą ir paliepė Seibijai:

– Iššvalgyti, bet į kautynes nesivelt. Paimk Džo ir dar kelis.

De Lizijas, kaip jam būdinga, nutarė įkišti į tunelį savo nosį. Seibija įspėjo, kad eitų geležinkelio pabėgiais, nekeltų triukšmo ir „neprisišauktų bėdos". Lydimi dar keleto, jie įslinko į tamsų juodą tunelį nežinodami, ko laukti. Praėjo pro barikadas, bet niekas nešaudė. Staigų posūkį darančiais bėgiais atsargiai praėjo pro prekinių vagonų eilę. Tada priešakyje išgirdo prislopintus balsus. De Lizijas paleido papliūpą į lubas, kulkos atšoko rikošetu. Į priekį, iškėlę rankas, išėjo du vokiečių kareiviai. Amerikiečiai išvedė juos iš tunelio ir parodė, kad eitų tilto link.

6.

Sužinojęs, kad amerikiečiai eina tiltu, Bratgė nuskubėjo pas Šelerį į kitą tunelio galą ir pareiškė, jog jam reikia pionierių kontratakai. Šeleris sutiko, ir kapitonas pajudėjo atgal pakeliui surinkdamas vyrus. Prie į tiltą išeinančios tunelio angos jį pavijo feldfebelis ir pranešė, jog Šeleris ir dar du karininkai pradingo. Šeleriui pasprukus, Bratgė nutarė, kad dabar viskam vadovauja jis. Pamėgino savo vyrus nuvesti ant kalvagūbrio, nuo kurio matyti tiltas, kad galėtų juos reorganizuoti ir surengti stiprią ataką, bet pirmų tiltą įveikusių amerikiečių ugnis nuginė visus atgal. Civiliai tunelyje supanikavo. Jie maldavo Bratgę liautis kovojus ir net pabandė pionierius nuginkluoti. Bratgė surinko likusius karininkus – Fryzenhaną ir tris leitenantus.

– Majoras Šeleris ir du kiti karininkai mus paliko, – informavo jis savo pompastiška maniera. – Nežinau kodėl. Toliau kovoti nebėra jėgų.

Jis priminė jiems neseną Hitlerio įsakymą.

– Kas nori kovoti, net ir būdamas eilinis, gali vadovauti kitiems. Ar kuris nors iš jūsų dar nori kovoti? Jei taip, tegu vadovauja.

Nė vienas nepratarė nė žodžio. Jis pradėjo sakyti tą pat kareiviams, bet grupė civilių su balta vėliava siūbtelėjo pirmyn. Bratgė atsigręžė į kareivius ir tarė:

– Įsakau liautis kovojus. Sugadinkite savo ginklus ir tunelį palikite paskutiniai.

Seibija nuvedė savo skyrių į Erpelio nedidelę geležinkelio stotį už kelių šimtų metrų nuo išėjimo iš tunelio. Iš šiaurės kaip tik ramiai atriedėjo traukinys. Seibija parodė ranka savo vyrams priglusti griovyje ir susidomėjęs stebėjo, kaip iš jo nerangiai išlipusius šautuvais ginkluotus vidutinio amžiaus vokiečių kareivius į lygias gretas griežtai rikiuoja puošnus jaunas leitenantas. Seibijai tai priminė Meko Seneto (Mack Sennett) komediją. Kareiviams susirikiavus, amerikiečiai griovyje tiesiog atsistojo ir sušuko: *„Hände hoch!"* Nė vienas iš pagyvenusių kareivių nesistengė priešintis – nei puošnusis leitenantas.

Likusi kuopa „A" mėgino užsikabaroti kone vertikaliais bei slidžiais *Erpel Ley* šlaitais apšaudoma tokia mirtina priešlėktuvinių patrankų ugnimi, kad kalvą spontaniškai pakrikštijo Priešlėktuvinių patrankų kalva. Čia buvo daug blogiau nei ant tilto.

Tuo metu kuopa „C" Priešlėktuvinių patrankų kalvą apėjo ir pasuko prie tunelio tolesniojo nuo tilto galo, kurį saugojo vienišas vokiečių sargybinis, ginkluotas pancerfaustu. Amerikiečių kareivis šūktelėjo jam išeiti. Sargybinis pakluso, o po kelių minučių pasidavė Bratgė ir apie 200 jo vyrų.

Hodžo vadavietėje Byresdorfe pulkininkas leitenantas Syrsas J. Koukeris (Sears Y. Coker), divizijos inžinierius, laukė iš Remageno grįžtančio generolo. Išgirdęs apie Hodžo dilemą, Koukeris pasisiūlė nuvykti į divizijos štabą ir paaiškinti, kodėl Hodžas ignoravo naują įsakymą. Vos Koukeriui išvykus, atvažiavo pats divizijos vadas ir, generolui Leonardui nespėjus išlipti iš automobilio, Hodžas pranešė:

– Na, mes užėmėme tiltą.

– Kuriam galui tai padarėte? – klausimu atsakė Leonardas, bet Hodžas suprato, kad jis juokauja. – Dabar pačiupome bulių už uodegos ir prisivirėme daug bėdos.

Tada Leonardas surimtėjęs pridūrė:

– Bet pirma pastūmėkime reikalą dar toliau ir tik tada praneškime korpusui.

Hodžas ištiesė iš 3-iojo korpuso gautą įsakymą leistis į pietus.

– Štai naujas įsakymas. Ką man daryti? – paklausė jis. – Kitapus upės jau yra mano karių.

– Jūs nepaklusote įsakymui, – pasakė Leonardas ir, kreivai šypsodamasis, pridūrė, – bet pasielgėte absoliučiai teisingai ir aš Jus paremsiu.

Hodžas buvo tikras, kad tai išgirs iš Leonardo, ir vis dėlto pajuto didelį palengvėjimą.

– Stenkitės išlaikyti tai, ką jau užėmėte, o aš atsiųsiu viską, ką turiu, – ryžtingai tęsė Leonardas. – Už tiltą bus atsakinga divizija.

Leonardas staiga paklausė, ar vokiečiai ant tilto neįtaisė uždelsto veikimo užtaisų.

– O jei jie susprogdins tiltą?

Jei tiltas išlėktų į orą per trisdešimt šešias valandas, visi, kurie yra rytiniame krante, pražūtų. Hodžo nuomone, rizikuoti vis dėlto verta.

– Kitapus yra tik viena vykdymo pajėgų grupė, – pasakė jis, – o karas beveik baigtas.

Leonardas atsiduso. Tiesa, priešas gali būti paspendęs spąstus, bet surizikuoti vis tiek verta.

– Nepaklusti įsakymui yra negerai, – tarė jis. – Bet Jus, Bilai, aš palaikysiu. Manau, kad pasielgėte teisingai.

Pulkininkas Haris Džonsonas (Harry Johnson), Leonardo štabo viršininkas, ką tik sužinojo apie tiltą iš pulkininko Koukerio ir dabar skambino 3-iajam korpusui. Susisiekęs su pulkininku Džeimsu Filipsu (James Phillips), Milikino štabo viršininku, papasakojo jam apie tiltą. Filipsas tik nusikvatojo. Džonsonas mėgino įrodyti, kad nejuokauja.

– Turiu šalimais vieną Vest Pointo pulkininką leitenantą, ką tik atvykusį iš Hodžo štabo ir asmeniškai kalbėjusį su juo!

Filipsas išsyk surimtėjo ir pasakė, kad Milikinas išvykęs apžiūrėti dalinių ir negrįš kelias valandas. Džonsonas neatstojo: Hodžui turi būti leista likti prie tilto.

– Tai galėtų būti lūžio taškas kare! – įrodinėjo jis.

– Gerai, – pagaliau nusileido Filipsas, – laikykit tiltą, bet tik nedidelėmis pajėgomis.

Bet po Džonsono „karšto ir meistriško įtikinėjimo" leido Hodžui mesti kitapus Reino viską, ką jis turi. Dabar, kai Filipsas įvėlė 3-iąjį korpusą, jo veiksmus turėjo patvirtinti 1-oji armija. Bet generolas Hodžas irgi buvo išvykęs inspektuoti, o jo operacijų karininkas savarankiškai negalėjo duoti leidimo plėsti Remageno placdarmą. Pirmą kartą patvirtinimo to, kas nuveikta, procesas užstrigo. Ir pirmą kartą iškilo klausimas, ar tokia netikėta sėkme bus iki galo pasinaudota. Net atsirado galimybė, kad Hodžas, Leonardas ir Filipsas, ignoravę konkretų įsakymą ir pasiuntę ištisą vykdymo pajėgų grupę kitapus Reino, nukentės už iniciatyvą, kurios laukiama iš visų gerų kareivių.

Inžinierius Motas ir du jo seržantai nuodugniai apžiūrėjo tiltą. Kurį laiką juos trikdė snaiperio ugnis iš pusiau nuskendusios baržos už 200 metrų aukštupio kryptimi, bet tankui pasiuntus į laivą kelis sviedinius, stojo ramybė. Šiek tiek po 16.30 val. Motas pranešė Engemenui, kad nuo tilto sprogmenys, įskaitant 227–270 kilogramų svorio užtaisą su sprogusiu kapsuliniu detonatoriumi, pašalinti. Viena komanda jau užtaisinėjo išrausą prietiltyje.

– Tiltą transportui paruošime per dvi valandas, – pasakė Motas.

– Ar turite galvoje ir tankus? – pasiteiravo Engemenas.

– Taip, ir tankus.

Kad gautų pritarimą tam, ką padarė, Engemenas Hodžui nusiuntė radiogramą: TILTAS SVEIKAS. PERMETINĖJU VAIKINUS Į KITĄ PUSĘ. RUOŠIU TILTĄ TANKAMS. KOKIE JŪSŲ PLANAI? PRANEŠKITE KUO SKUBIAU.

Po kelių minučių jis pasiuntė dar vieną žinią: STIPRINU PAJĖGAS KITAPUS UPĖS. KAS DENGS MŪSŲ UŽNUGARĮ? KOKIE JŪSŲ PLANAI? NORĖČIAU ŽINOTI KUO SKUBIAU.

Hodžas atsakė: PAREMSIME JUS VISKUO, KĄ TURIME. STIPRINKITE GYNYBĄ KITAPUS.

7.

Iki šio momento vokiečių generolas Hicfeldas, tiesiogiai atsakingas už Remageno zoną, nieko nežinojo apie tilto užgrobimą; nežinojo nei jo viršininkas Cangenas, numatęs tai, kas atsitiko; nei Cangeno viršininkas Modelis, perkėlęs

savo štabo būstinę į rytus nuo upės. Modelio operacijų karininkas Giunteris Reichhelmas (Günther Reichhelm) – trisdešimt vienų metų, tikriausiai jauniausias, pulkininkas Vermachte – jau buvo persikraustęs ten su priešakine apsauga. Naujieną jis atsitiktinai išgirdo iš vieno Rundšteto karininko, savo ruožtu perėmusio ją iš priešlėktuvinės gynybos karininko netoli Koblenco. Nepajėgdamas susisiekti su Modeliu ar jo štabo viršininku, Reichhelmas pats ėmėsi atsakomybės. Tučtuojau pamėgino surasti ką nors arti tilto, bet artimiausias, kurį atrado, pasirodė esąs armijos ryšių tarnybos vadas generolas Praunas. Kai jam buvo paliepta nedelsiant surengti Remageno puolimą, šis užprotestavo, jog esąs tik administratorius.

– Aš netinkamas žmogus, – tvirtino jis. – Nežinočiau, kaip tai padaryti.

Pagaliau Reichhelmas susisiekė su generolu Vendu fon Vytersheimu (Wend von Wietersheim), 11-osios tankų divizijos Bonoje vadu, ir liepė jam surinkti visus dalinius.

– Perimkite vadovavimą jiems. Būsite atsakingas už puolimą.

Vytersheimas noriai sutiko, tačiau neturėjo kuro savo 4000 vyrų, 25 tankams ir 18 artilerijos patrankų prie placdarmo perkelti. Tada Reichhelmas paskambino generolui Joachimui fon Korcfleišui (Joachim von Kortzfleish) į Bensbergo pilį už trisdešimt dviejų kilometrų į šiaurę nuo Bonos ir paskyrė jį atsakingu už visą placdarmo operaciją. Ligi tol Korcfleišas vadovavo užnugario gynybinei linijai, ginamai išsibarsčiusių folkssturmo dalinių ir pusiau parengtų naujokų. Jis laikė tai tokiu farsu, kad kartą Modeliui sarkastiškai pasakė:

– Aprūpinti juos ginklais reiškia netiesiogiai tiekti ginklus Jungtinėms Valstijoms.

Dabar Korcfleišui liepta pasiskolinti dvi fronto linijos divizijas – 11-ąją tankų ir tankų mokomąją. Korcfleišas ir jo operacijų karininkas pulkininkas Rudolfas Šulcas (Rudolf Schulz), pliaupiant lietui, nuvažiavo į pietus prie placdarmo. Perkelti fronto dalinius į Remageną prireiks laiko. O dabar jiems verkiant reikėjo dalinio, pasirengusio judėti ir aprūpinto kuru.

Kaimelyje prie Reino tiesiai kitapus upės priešais Boną jie netikėtai rado savo problemos sprendimą. Išsirikiavęs į koloną, gatvėje stovėjo visos sudėties pancergrenadierių batalionas – šešiolika tankų su papildomais degalų bakais ir šaudmenimis. Jo vadas pulkininkas leitenantas Eversas (Ewers) pasakė, kad jo dalinys priklauso į Boną vykstančiai 106-ajai tankų brigadai *Feldherrnhalle*, bet noriai pasisiūlė padėti vėl nublokšti amerikiečius anapus Reino. Visą valandą Korcfleišas nesėkmingai mėgino gauti pritarimą Everso užduoties pakeitimui. Galiausiai, puolęs į neviltį, paskambino feldmaršalui Modeliui.

– Jei Eversas su savo patyrusiais vyrais nenublokš amerikiečių atgal šįvakar, galima tarti, jog vidinės durys į Vokietiją amerikiečiams atviros.

Korcfleišo nuostabai, Modelis atsakė, kad jam visa situacija žinoma ir jis ją net aptaręs su Hitleriu. Fiureris nelaiko Remageno tokiu svarbiu ir įsakė

106-ajai brigadai toliau vykti į Boną. Paprastai ramus Korcfleišas neteko ramybės.

– Pone feldmaršale, – sušuko jis, – jaučiu pareigą atkreipti dėmesį, jog šis įsakymas turės karui lemtingų padarinių!

Eversui nenoriai toliau judant į Boną, Korcfleišas ir Šulcas pasuko į pietus. Likus aštuoniems kilometrams iki Erpelio jie sutiko svirduliuojantį nusikamavusį artilerijos majorą – Šelerį. Šis kimiai pasakė turįs susisiekti su Modeliu ir papasakojo apie tai, ką patyrė prie tilto. Šulcui jis priminė žmogų, „ką tik išlipusį iš tirščiausios klampynės ir slegiamą sunkios kaltės naštos".

Šeleris pranešė, kad amerikiečių pėstininkai rytiniame krante vis dar silpni ir juos galima nesunkiai sunaikinti, jei ataka būtų surengta iškart. Jis meldė Korcfleišą veikti nedelsiant. Katastrofiška gali būti ir kelių valandų gaišatis. Tačiau dalinys, kuriam Reichhelmas jau seniai įsakė surengti ataką – 11-oji tankų divizija, vis dar ieškojo kuro ir nebus tam pasiruošusi dar vieną dieną.

Tik jau sutemus Modelio štabas galiausiai paskambino Cangenui ir įsakė jam, nekreipiant dėmesio į tai, kas nutiko Remagene, toliau laikyti visas pozicijas į vakarus nuo Reino. Cangenui kilo klausimas, ar „pasaulis neišprotėjo". Bet nepaisyti įsakymų tapo įpročiu, ir jis tučtuojau įsakė visiems savo daliniams ir daliai artilerijos persikelti į rytinį Reino krantą.

Hitlerio nuo liepos 20-osios pasikėsinimo niekas taip nesujaudino kaip Remageno tilto užgrobimas – nors kalbėdamasis su Modeliu to nesureikšmino. Jis palaikė tai dar viena išdavyste ir buvo pasiryžęs nubausti atsakinguosius. Taip pat ši situacija davė jam dingstį atsikratyti senstančiu Rundštetu, kuris, regis, tetroško trauktis. Paskambinęs feldmaršalui Albrechtui Keselringui (Albrecht Kesselring), vokiečių pajėgų Italijoje vadui, liepė jam nedelsiant prisistatyti į Berlyną. Keselringas pasidomėjo dėl kokios priežasties, bet sulaukė tik paraginimo paskubėti.

Hitleris taip pat primygtinai pakvietė atvykti vyrą, kuriuo tokiais kritiniais atvejais vis labiau pasitikėjo, – Otą Skorcenį. Augalotam austrui pasirodžius reicho kanceliarijoje, Hitleris jau gulėjo lovoje, todėl būtent Jodlis perdavė jam Hitlerio pageidavimą, kad Liudendorfo tiltą sunaikintų jo specialioji narų grupė. Pirmąkart per savo karinę karjerą Skorcenis didelio entuziazmo nepajuto. Reino vandens temperatūra beveik nulinė, o kadangi amerikiečiai jau plečia placdarmą aukštupio link, galimybių, kad sumanymas pasiseks, labai nedaug. Jis pažadėjo nusiųsti iš Vienos į Remageną savo geriausius vyrus, bet iškėlė sąlygą leisti narams, išstudijavus situaciją, patiems nuspręsti, ar jiems verta rizikuoti.

1-osios armijos svyravimą, ar pritarti Hodžo kėlimuisi į kitą krantą, užbaigė į Spa temstant grįžęs pats Hodžesas. Pagaliau atsirado galimybė pralaužti visą Vakarų frontą, ir jis tai galėtų padaryti perkeldamas į placdarmą dešimt divizijų. Jis nedelsdamas įsakė savo štabui viską, kas turima, nukreipti per tiltą. Tada paskambino Bredliui į jo štabo būstinę, įsikūrusią Namiuro pilyje (Château de Namur) ir, kaip paprastai, ramiai pranešė:

– Bredai, turime tiltą.

– Tiltą? Turi galvoje sveiką tiltą per Reiną?

– Leonardas pačiupo vieną prie Remageno jiems nespėjus jo susprogdinti.

– Nieko sau, Kurtni, tai plačiai pralauš frontą. Ar žmonės ir technika jau metami į kitą pusę?

– Ketinu duoti viską, ką turiu.

– Puiku.

– Liepiau inžinieriams į placdarmą nutiesti kelis atsarginius pontoninius tiltus, – informavo Hodžesui ir pridūrė, kad tučtuojau išsiunčia kitapus 78-ąją ir 9-ąją pėstininkų divizijas, taip pat pasiteiravo, ar galėtų permesti ir 99-ąją diviziją.

– Stumk į aną pusę viską, ką turi, Kurtni, ir placdarmą gerai užsandarink, – atsakė Bredlis apžvelgdamas savo didžiulę žemėlapių lentą. – Anam vyrukui tikriausiai prireiks poros dienų sutraukti pakankamai jėgų smogti.

Tilto prie Remageno užėmimas įvairiuose Vakarų fronto štabuose sukėlė daugiau jaudulio nei kas nors kita nuo Ardėnų mūšio, bet Berdlis tą vakarą sėdo valgyti dar nepaskambinęs Eizenhaueriui. Taip sutapo, kad per vakarienę pas jį svečiavosi Eizenhauerio operacijų karininkas generolas majoras Haroldas Bulas (Harold Bull), vienas iš artimiausių Bredlio draugų, neįkyrus, bet itin kompetentingas štabo karininkas, neaukštas, švelnaus būdo vyras šviesiai rausvais plaukais iš Naujosios Anglijos. Į Namiurą atvyko prieš pat vakarienę aptarti Eizenhauerio plano, pagal kurį keturios Bredlio divizijos turėtų būti perduotos į Sarą veržtis ketinusiai Džeikobo Deverso 6-ajai armijų grupei. Jis taip pat norėjo iš pirmų lūpų sužinoti, kokios pagalbos reikia dabartiniam Bredlio puolimui palaikyti, ir pirmiausia, kokio tiekimo prireiks galimam Patono prasiveržimui.

Bului įžengus į pilį, vienas Bredlio štabo karininkų susijaudinęs pasiteiravo: „Ar girdėjote gerų naujienų?" ir pranešė jam apie tiltą. Bulas suprato to dalyko didžiules galimybes, bet svarstė, kaip tai atsilieps Montgomerio pagrindiniam Reino šturmui po dviejų savaičių. Per vakarienę tiltas bei su juo susijusios problemos jam niekaip neišėjo iš galvos, tačiau jo nuostabai Bredlis apie tiltą net neužsiminė. Bulas klausė savęs, kokį sprendimą priėmė Eizenhaueris ir Bredlis.

Po vakarienės, kai abu vyrai nužingsniavo į Bredlio karinio planavimo patalpą, Bredlis pirmąkart užsiminė apie Remageno tiltą. Bulas pareiškė, jog užimti tiltą yra „didis ir didvyriškas" karinis žingsnis, bet tas tiltas dėl prasto reljefo kitame krante tikrai nėra vienas iš geidžiamiausių.

– Iš Remageno niekur toli nenueisi, – pasakė jis, – be to, tai kertasi su bendruoju planu.

– Velniop planą! – sušuko Bredlis. – Tiltas yra tiltas ir velniškai geras dalykas bet kuriame Reino taške.

– Aš tik sakau, kad Remagenas nėra ideali upės kirtimo vieta, kokios ieškojome.

– Bet aš nesiūlau jums atsisakyti savo plano, – nekantriai atkirto Bredlis. – Tiktai leiskite mums plėtoti šį upės kirtimą keturiomis ar penkiomis divizijomis. Galbūt tuo bus galima pasinaudoti ir atitraukti dėmesį arba sustiprinti mūsų reples į pietus nuo Rūro. Šiaip ar taip, mes persikėlėme per Reiną. Jei jau turime placdarmą, tai dėl Dievo meilės pasinaudokime juo.

– Bet persikėlęs per Reiną, Bredai, – neatlyžo Bulas, – kurgi eisi toliau?

Bredlis nuvedė jį prie lentos su žemėlapiu ir parodė maršrutą per vietovę. Pasiekęs Bonos–Frankfurto autostradą už šešiolikos kilometrų nuo tilto, Hodžesas galėtų devyniasdešimt kilometrų pasistūmėti į pietryčius Frankfurto kryptimi, tada pasukti tiesiai į rytus. Bulas patyrinėjo žemėlapį, pabaksnojo jį pirštu ir juokaudamas pasakė:

– Lažinuosi, kad jūs, vaikinai, sumąstėte tai ką tik.

– Prieš šešis mėnesius, – atsakė Bredlis.

Jis nepagalvojo, kad Bulas juokauja. Bulas pakartojo, jog būtų sunku keisti bendrąjį planą.

– Velniop! Nieko nereikia keisti, – šiurkščiai rėžė Bredlis. – Mes nieko nesistengiame keisti. Bet dabar, kai prasiveržėme tuo tiltu, norėčiau juo pasinaudoti.

Bulą nustebino seno draugo aštrus tonas. Šiaip ar taip, jis nematė nieko bloga, kad operacijų karininkas atkreipia dėmesį į susidariusias komplikacijas, lygiai kaip į „kelis žymius privalumus". Kodėl Bredas vis prašo būtent jo leisti perkelti keturias divizijas per Reiną? Spręsti tokį klausimą turi Aikas. Staiga Bului toptelėjo, kad Bredlis dar nepasikalbėjo apie tiltą su Eizenhaueriu – o juk naujiena jau beveik dviejų valandų senumo!

– Gali su manimi kalbėti nors ir visą naktį, Bredai, bet tai nieko nepakeis. Negaliu duoti tau leidimo pasiųsti kitapus keturias ar penkias divizijas.

Maždaug aštuntą valandą Eizenhaueris savo būstinėje Reimse sėdo vakarienės. Kartu vakarieniavo jo adjutantas karinio jūrų laivyno klausimais kapitonas Haris Bačeris (Harry Butcher), generolas leitenantas Frederikas Morganas (Frederick Morgan) ir grupė amerikiečių desantininkų vadų, įskaitant generolus majorus Maksvelą Teilorą (Maxwell Taylor), Džeimsą Geiviną

(James Gavin) ir Metju Ridžvėjų (Matthew Ridgway). Jie buvo įspėti apie oro desanto operaciją virš Reino būsimajame masiniame Montgomerio puolime.

Prieš pabaigiant pirmą patiekalą Eizenhauerį pakvietė prie telefono. Išgirdęs, ką Bredlis sako apie Remageną, Eizenhaueris „vos galėjo patikėti savo ausimis" ir sušuko:

– Kiek netoliese turite pajėgų, kurias būtų galima mesti per upę?

– Ne daugiau nei keturias divizijas, bet aš paskambinau tik norėdamas įsitikinti, ar jų perkėlimas į kitą pusę nesujauks Jūsų planų.

Bredliui nereikėjo nerimauti.

– Puiku, Bredai, mes manėme, kad tiek divizijų bus prikaustyta Kelno apylinkėse, o dabar jos laisvos. Paimk ir tučtuojau permesk mažiausiai penkias divizijas ir, be to, viską, ko reikia išlaikyti tam, kas užimta.

Eizenhaueris džiūgavo ir tai atmins kaip vieną iš savo „laimingiausių karo akimirkų".

– Būtent tai ir ketinau padaryti, – linksmai atsiliepė Bredlis. – Čia tik buvo iškilęs klausimas, ar tai nesikirs su Jūsų planais, todėl norėjau pasitikrinti.

Visi už stalo įtemptai klausėsi Eizenhauerio, kuris pasakė:

– Velniop planuotojus! Žinoma, Bredai, varyk, duosiu tau viską, ką įstengsiu, kad išlaikytume tą placdarmą. Jis mums labai pravers, net jei reljefas nėra tobulas.

– Bačai, – pasilenkė Ridžvėjus prie Bačerio, – ar negalėtum mūsų įtraukti į tą šou? Skamba puikiai.

Eizenhaueris grįžo prie stalo visas švytėdamas.

– Hodžesas užėmė tiltą prie Remageno ir mūsų daliniai jau kitapus.

Bačeris pasakė, kad ir oro desanto generolai norėtų dalyvauti. Eizenhaueris atsakė, jog dėl šito šou jiems nepasisekė, bet kitur dar laukia daug darbo.

Prie Priešlėktuvinių patrankų kalvos purškė pastovus, merkiantis lietus. 27-ojo šarvuotojo pėstininkų bataliono trims pėstininkų kuopoms laikantis įsitvėrus į slidžius stataus skardžio šlaitus, inžinieriai skubiai dėjo lentas ant didžiulės skylės tilto dangoje ir užvertė kraterį vakariniame prietiltyje. Tankistai įsitempę laukė, keli vildamiesi, kad tiltas bus susprogdintas nespėjus jo suremontuoti.

Dabar plūstelėjo pastiprinimas, ir sunkvežimiai, tankai, savaeigiai pabūklai bei kita technika užkimšo įvažiavimą į tiltą. Kas minutę transporto telkėsi vis daugiau. Netoli vadavietės vyno rūsyje pulkininkas Engemenas pranešė savo karininkams, jog nežinąs, ar tiltas net ir suremontuotas išlaikys tankus.

– Bet, – pridūrė, – reikia pamėginti.

Paaiškino, kad inžinieriai išilgai tilto pririš baltą juostą vairuotojams tamsoje orientuotis. Pasiekę kitą krantą, tankai luktelės iki aušros ir tada

atakuos. Kapitonas Džordžas Sumas (George Soumas), vadovausiantis naktį tiltu upę kirsiantiems tankams, pasisuko į vyresnįjį leitenantą C. Vindzorą Milerį (C. Windsor Miller), anksčiau buvusį prekiautoją nekilnojamuoju turtu iš Vašingtono apygardos, jo tankų būrys riedės kolonos smaigalyje, ir tarė:

– Manau, bus geriau, jei koks nors tankas šiąnakt važiuos pirma tavęs.

Pirmame tanke paprastai važiuodavo pats Mileris. Jis nieko neatsakė, mat vis dar ketino važiuoti pirmas. Engemenas kažkaip tai nujausdamas pasakė:

– Mileri, tai įsakymas. Pirm tavęs turės važiuoti tankas. Neketinu išsyk netekti vieno iš savo karininkų.

Mileris prasiskynė kelią pro tamsą iki antrajam tankui vadovavusio seržanto Viljamo Gudsono (William Goodson), dėl savo ramumo ir lėtumo praminto Greituoliu.

– Greituoli, duosiu tau sunkiausią įsakymą iš visų. Mes šiąnakt susikeisime vietomis.

Gudsonas nieko neatsakė, tik savęs pašaipiai paklausė: kodėl būtent aš pasirinktas tokiai didelei garbei? Tankistai sulipo į savo „peršingus" ir laukė. Lėtai slinko minutės. Galiausiai vidurnaktį Sumui pranešė, kad tiltai parengti, ir jis pamojo savo kolonai pajudėti aplenkiant ilgą didelių savaeigių prieštankinių pabūklų koloną. Gudsono tankui užžlegsėjus ant tilto pasigirdo grėsmingas, nervinantis girgždesys. Per vidinį radijo ryšį Gudsonas išgirdo raminantį Milerio balsą:

– Ramiai... lėtai. Neatitrūk per toli nuo manęs!

Pasiekęs tilto vidurį, Mileris visiškoje tamsumoje pametė iš akių priešakinį tanką.

– Kur tu? – paklausė.

– Negirdite dunksėjimo? – atsiliepė Gudsonas. – Jūs trankotės į mano tanką.

Mileris prisiminė posakį: „Tamsu, kad net nematyti ištiestos rankos." Jis ištiesė ranką ir iš tiesų jos nematė. Pasilenkė dairydamasis baltos juostos, bet jos irgi neįžiūrėjo.

Kol tankai slinko tiltu, niekas nešaudė, bet vos įriedėjus į vaizdingumu garsėjusį plentą palei Reino upę, iškart pasipylė kulkosvaidžių kulkos. Tankai toliau judėjo į šiaurę Erpelio link, Mileris vis dairėsi vedlių, turėjusių jį pasitikti. Jo tankus apsupę vokiečiai vieni šaukė: *„Kamerad!"*, o kiti šaudė. Mileris per radijo stotelę perdavė žinią: „Į mus šaudo priešas. Daugelis pasiduoda. Atsiųskite pėstininkų paimti belaisvių." Engemenas atsiliepė: „Laikykite poziciją iki paskutinio tanko."

Mileris pakliuvo į didesnę bėdą nei įsivaizdavo. Daugiau šarvuotojo pastiprinimo nebus keletą valandą. Prieštankiniai pabūklai įkandin „peršingų" važiavo didesne sparta, bet pirmajam kertant skubiai suremontuotą Fausto sprogimo išmuštą skylę, jo dešinysis plieno vikšras nuslydo į lentomis

neuždengtą plyšį, ir didžiulė mašina pakibo virš Reino, iš dalies užblokuodama tiltą.

Divizijos inžinierius pulkininkas Koukeris, pasiekęs savaeigį prieštankinį pabūklą, ketino nustumti jį pro skylę į upę iš dvidešimt trijų metrų aukščio. Tačiau netrukus suprato, kad apatinė konstrukcija gali trukdyti, o tada kelias būtų užblokuotas ne vienai dienai.

Jis nusileido žemiau prieštankinio pabūklo, nejaukiai jausdamas šaltą Reino vandenį apačioje, ir ėmė apgraibomis ieškoti horizontalių tilto elementų, ant kurių būtų galima uždėti pabėgius ir mašiną išvilkti. Vieną tinkamą elementą surado išsyk, bet absoliučioje tamsoje niekaip negalėjo aptikti antro. Kiekviena sekundė „atrodė lyg amžinybė". Desperatiškai ieškant, nepaliko mintis apie artėjančią aušrą. Jei eismas iki aušros nepradės tekėti, placdarmui bus galas.

Pačiame šios krizės viduryje pro plušančius inžinierius į vakarinį krantą plūstelėjo panikos apimtų pėstininkų srautas. Priešlėktuvinių patrankų kalvoje pasklido gandas, jog visi daliniai turį nedelsiant atsitraukti. Kadangi gandą paskleidė karininkas, jis atrodė svarus, ir kol Dyverso štabas apie tai sužinojo, trečdalis kareivių nuo stataus skardžio jau buvo pasprukę atgal į Remageną.

04.30 val. Hodžeso pirmas pėstininkų pastiprinimas buvo surinktas ir pasirengęs žygiuoti per tiltą bei sustiprinti nedidelį placdarmą. Leitenantui Liuisui Manesui (Lewis Maness), vadovausiančiam pirmajai grupei, pasakyta: „Kitapus tilto nėra jokių problemų. Ten tik demoralizacija." Manesas tikėjosi, jog galvoje turėta vokiečių demoralizacija. Savo batalioną – apie 700 vyrų – jis nuvedė prie tilto svarstydamas, ar neturėtų sutankinti gretas ir pereiti tiltą sparčiai ar vis dėlto koloną plačiai išskleisti, bet po kelių žingsnių ant girgždančio tilto nebeabejojo, ką pasirinkti.

– Į aną pusę kuo skubiau! – šūktelėjo jis.

Koukeris – visas purvinas, bet patenkintas – pagaliau surado antrą tinkamą horizontalų elementą. Po pusvalandžio paklotas buvo pritvirtintas ir prieštankinis pabūklas saugiai nutemptas atbulas. Netrukus inžinieriai skylę galutinai užtaisė, ir į rytinį krantą nenutrūkstamu srautu vėl pradėjo riedėti tankai, sunkvežimiai ir kitos mašinos.

Kai 78-osios divizijos pėstininkai, nejaukiai žvilgčiodami į tamsius, sūkuriuojančius vandenis apačioje ėmė traukti per tiltą, jau aušo. Už tilto jie iškart susidūrė su 100 vokiečių pionierių, kuriuos jų vadas majoras Herbertas Štrobelis (Herbert Strobel) pasiuntė tilto susprogdinti. Užvirė trumpos, karštos kautynės. Nors keli vokiečiai ir prasimušė iki tilto su pusantros tonos sprogmenų, čia jie pateko į nelaisvę.

08.00 val. Hodžas ir Kotranas visureigiu pervažiavo į kitą krantą lydimi ryšių pusiau vikšrinio šarvuočio. Netoli De Lizijo užimto bokšto generolas

pastebėjo amerikiečių šalmą. Sustabdęs visureigį, jį paėmė. Tai buvo Drabiko šalmas. Abipus tilto krito vokiečių minosvaidžių minos, netoliese kaleno amerikiečių ir vokiečių kulkosvaidžiai. Hodžas tęsė kelionę į Erpelį ir ten burmistro namo rūsyje įsirengė vadavietę.

Po pusvalandžio kapitonas Sumas, penkiais tankais jau užtvėręs kelią šiek tiek piečiau nuo tilto, nusprendė, jog metas pajudėti upės aukštupio kryptimi. Penki „peršingai" pasistūmėjo palei Reiną kelis kilometrus. Linco priemiestyje juos sutiko kapitonas Giblas, kapelionas, filmavęs pirmus upę tiltu kirtusius dalinius. Anksti tą rytą Giblas pastatė savo kilnojamą altorių prie tunelio angos, bet jausdamas, kad turėtų nuveikti ką nors daugiau, visureigiu nulėkė iki Linco, kur vietiniai pareigūnai noriai atidavė miestą jam. Jie sakė, kad Lincas paskelbtas atviru miestu dėl didžiulės ligoninės ir kad mieste tėra sužeistieji ir vokiečių medikai. Tačiau Sumas liko įtarus ir tučtuojau surentė kelio užtvarą. Po kelių minučių juos prispaudė granatsvaidžių ir šaulių ginklų ugnis iš Linco.

Lince buvo įsikūręs majoro Štrobelio štabas. Štrobelį, drąsiai, bet nesėkmingai pamėginusį susprogdinti tiltą, dabar spaudė visiškai priešingų dalykų reikalavę generolai: vienas norėjo gelbėti, kitas – pulti. Generolas leitenantas (generolas majoras) Richardas Vircas (Richard Wirtz), Modelio pionierių karininkas, nurodė jam kelti į kitą upės krantą vokiečių dalinius, buvusius į vakarus nuo Reino, kol šie neatsidūrė spąstuose. Generolas leitenantas (generolas majoras) Kurtas fon Bergas (Kurt von Berg), vadovavęs 12-ajai kovos veiksmų zonai „Šiaurė", įsakė visus iki vieno vyrus mesti prieš placdarmą.

Štrobelis pakluso pastarajam įsakymui ir surinko atakai visus pionierius, įskaitant tuos, kurie plukdė keltus. Vircas apie tai sužinojo ir supykęs sugrąžino visus keltų pionierius prie jų įprastinio darbo. Aptikęs, kad keltai vis dar plaukioja, Bergas įtūžo, ir kiviršai vadovybėje pratrūko iš naujo. Dėl tokios ir panašių interesų sankirtų prieš Remageno placdarmą surengta tik sporadiškų išpuolių, ir vėlyvą popietę Reiną jau buvo kirtę 8 tūkst. amerikiečių.

Eizenhaueris paskambino telefonu Montgomeriui ir taktiškai pasiteiravo feldmaršalo nuomonės dėl placdarmo išplėtimo. Puikus manevras, atsakė Montgomeris:

– Priešui tai bus nemaloni grėsmė ir neabejotinai prikaustys priešo jėgas bei atitrauks jas iš šiaurės.

Jis pabaigė pokalbį ir grįžo prie savo paties metodiškų planų kirsti Reiną *en masse*.

Sąjungininkų korespondentai nugirdo gandų apie tiltą ir keli jau sukiojosi Remagene, tačiau tiktai temstant jiems pateikta oficiali versija ir kitą rytą laikraščiai Jungtinėse Valstijose apie tai ištrimitavo. Amerikiečiai džiaugėsi ir didžiavosi kaip niekada nuo „D" dienos. *New York Times*, cituodamas AP pranešimą, rašė:

Greitas, sensacingas Reino forsavimas yra žygdarbis, neturintis pavyzdžio nuo to meto, kai praėjusio amžiaus pradžioje Reiną kirto pergalingi Napoleono legionai.

Halas Boilas (Hal Boyle) iš *Associated Press* galbūt geriausiai išreiškė tai, ką jautė kiekvienas amerikiečių kareivis:

Išskyrus didįjį tankų mūšį prie El Alameino, tikriausiai joks Antrojo pasaulinio karo tankų susirėmimas nebus prisimenamas ilgiau nei veržlus smūgis, įgalinęs amerikiečių kariuomenę pirmajai atsidurti kitapus Reino prie Remageno. Tai atliko Jungtinių Valstijų 9-oji šarvuotoji divizija.

Nebus perdėta pasakyti, kad tankai, pėstininkai ir inžinieriai, sparčiai kirtę Reiną palyginti silpnai ginamame ruože, žinodami, jog dinamito prikrautas tiltas gali kiekvieną akimirką išlėkti į orą, išgelbėjo amerikiečių tautai 5000 gyvybių ir nuo sužeidimo apsaugojo 10 000 karių.

9.

Kovo 8 d. Liudendorfo tiltą atakavo dešimt vokiečių lėktuvų, tačiau skubiai dislokuoti amerikiečių priešlėktuviniai daliniai nuginė juos šalin nespėjus padaryti realios žalos. Vis dėlto vokiečių artilerijos sviedinių sustabdyti nepavyko ir, nors patį tiltą dengė Priešlėktuvinių patrankų kalva, sprogimai vakariniame krante glemžėsi amerikiečių gyvybes ir pavojingai drebino pažeistą konstrukciją.

Sparčiai plečiamas placdarmas savo ruožtu jau ėmė kelti organizacinių problemų. Hodžo kovinės vadavietės bei ryšių tarnybos neužteko susidoroti su situacija, todėl Hodžesas jį pakeitė divizijos vadu. 9-osios pėstininkų divizijos vadas generolas Lui Kreigas (Louis Craig) pajudėjo per tiltą prieš vidurnaktį ir, nors ir nepastebėjo, pravažiavo pro lentelę su užrašu: REINĄ SAUSOMIS KOJOMIS KERTATE 9-OSIOS ŠARVUOTOSIOS DIVIZIJOS DĖKA.

Kaip ir ankstesnę naktį, buvo taip tamsu, kad Kreigui teko atsigulus ant savo visureigio variklio dangčio ranka grabalioti kelią ir duoti nurodymus vairuotojui. Jis tik meldė, kad niekas nesugalvotų judėti priešinga kryptimi.

Įtempta kelionė per tiltą įtikino Kreigą, kad jis tinkamas tik eismui rytų kryptimi, bet ir vienos krypties eismas kitą popietę sustojo vokiečių sviediniui pataikius į šaudmenų sunkvežimį, ką tik pradėjusį kilti vakariniu prietilčiu. Nepaisydamas to, Kreigas plėtė placdarmą į priekį ir abu šonus, o vokiečiai – vis dar iš visur sugraibytos atsitiktinės pajėgos – toliau lėtai, bet pastoviai traukėsi.

Tilto likimas vis dėlto buvo nulemtas ne mūšyje, bet Reimse. Eizenhauerio spontaniškas entuziazmas dėl Remageno ėmė blėsti. Pirmenybę jis teikė

Montgomerio puolimui, kuriam prireiks dar dešimties papildomų divizijų pirmosioms kirtus Reiną, todėl nutarė leisti į Remageną pasiųsti tik penkias divizijas. Hodžesui atvykus į 12-osios armijų grupės štabą priimti prancūzų apdovanojimo, Bredlis pranešė jam prastas naujienas, kurios reiškė, kad Hodžesas savo placdarmą galės plėsti tik po tūkstantį metrų per dieną, o „tai vos pakaks neleisti priešui aplink tą poziciją pridėti minų ir įsikasti". Be to, pasiekęs Bonos–Frankfurto autostradą, Hodžesas turės sustoti, kol Aikas užDegs žalią šviesą.

Hodžesas iškart garsiai užprotestavo. 1-oji armija atliko vieną didžiausių karo žygdarbių, atsivėrė didžiulės galimybės. Bredlis manė lygiai taip pat, bet jiems abiem tiesiog teks palaukti, kol Aikas apsispręs dėl ką tik jam pateikto plano, numatančio kirsti Reiną kitame taške, būtent Patono, lūkuriuojančio toliau pietuose, ir sinchroniškai išsiveržti iš Remageno placdarmo. Hodžesui ir Patonui susijungus, abu pasuktų į šiaurę susitikti su Montgomeriu rytiniame Reino krante šitaip apsupdami visą Rūro pramoninį rajoną. Planas buvo drąsus, kupinas lakios vaizduotės, ir Eizenhaueris pažadėjo jį apsvarstyti.

Tą vidurdienį Keselringas atvyko į Berlyną. Lūkuriuodamas, kol Hitleris privačiai su juo susitiks po pietų, išgirdo kažkieno atsainią užuominą, neva jis pakeisiąs Rundštetą. Keselringas palaikė tai pokštu ir kreipėsi į Keitelį bei Jodlį, tačiau jie tai patvirtino. Keselringas, dėl savo neblėstančio optimizmo pramintas Besišypsančiuoju Albrechtu, susiraukė. Pareiškė, jog jis reikalingas Italijoje, be to, dar nėra atsigavęs po rimtos automobilio avarijos. Keitelis ir Jodlis patikino, jog tokie argumentai fiurerio akivaizdoje neatlaikys. Jie buvo teisūs. Hitleris paaiškino Keselringui, kad Liudendorfo tilto netektis privertė imtis permainų vadovybėje.

– Tik jaunesni ir veiklesni vadai, turintys kovos su Vakarų valstybėmis patirties ir frontininkų pasitikėjimą, galbūt dar gali pataisyti padėtį, – pabrėžtinai pasakė Hitleris, neįvardydamas Rundšteto, ir liepdamas Keselringui nepaisant prastos savijautos „pasiaukoti". – Aš tikiu, kad Jūs padarysite viską, kas žmogiškai įmanoma.

Žmogus, vos prieš kelias valandas Boną laikęs svarbesne už Remageną, dabar dėstė, jog pažeidžiamiausia vieta yra Liudendorfo tiltas.

– Neatidėliotinai būtina atkurti ten ankstesnę padėtį. Esu tikras, jog tai įmanoma padaryti.

Hitlerio ilgas dėstymas padarė Keselringui didelį įspūdį. Jo akimis, Hitleris kalbėjo „labai skaidriai ir išsiskyrė stebėtinu smulkmenų išmanymu". Paaiškėjo ir jo paties vaidmuo sudėtingoje mozaikoje: jam tereikės „laikytis".

Bet Hitlerio pradinis įtūžis dėl Liudendorfo netekties neatlėgo – ir pagrįstai. Tilto praradimas reiškė paskutinės natūralios gynybinės linijos vakaruose

– Reino upės praradimą. Dabar labiau nei kada nors anksčiau jis troško nubausti „kaltuosius", nors tikrasis kaltininkas, žinoma, buvo jis pats. Kietakaktis užsispyrimas bet kokia kaina laikytis Vakarų fronte atvėrė vartus į Remageną, o Šelerį taip ilgai delsti privertė jo paties įsakymas, draudžiantis iki paskutinės akimirkos sprogdinti Reino tiltus. Didžiausia kaltė krito būtent ant jo ir Modelio, bet Hitleris tučtuojau nušalino Rundštetą – patyrusį profesionalų kareivį, realistiškai siūliusį tvarkingai atsitraukti už Reino, o tai būtų užkirtę kelią tam, kas nutiko Remagene.

Vadovaudamasis tokia pačia logika, Hitleris dabar rengėsi susidoroti su tiesioginiais šios nesėkmės kaltininkais – Šeleriu ir Bratge. Nedelsiant nuteisiant bei nubaudžiant tokius, kaip jie, būtų įmanoma užkirsti kelią gausėjančioms bailumo ir drausmės stygiaus Vakarų fronte apraiškoms. Todėl Hitleris įsteigė „Vakarų skrajojantį ypatingąjį tribunolą" – mobilų teismą, vietoje teisiantį bet kurio laipsnio kareivius bei karininkus ir turintį galią tučtuojau įvykdyti nuosprendį. Tokiam teismui vadovauti paskyrė SS grupenfiurerį (generolą majorą) Rudolfą Hiubnerį (Rudolf Hübner), ištikimą partijos narį.

Kovo 10 d. Hiubneris reicho kanceliarijai pranešė ketinąs tučtuojau pradėti taikyti karo lauko teismo procedūras Remageno „bailiams ir išdavikams". Vakare Hiubneris ir du jo padėjėjai, abu be teisinio išsilavinimo, atvyko į Keselringo vadavietę, esančią netoli Bad Nauheimo, ir paaiškino savo užduotį. Feldmaršalas karštai pareiškė, jog tokie karo lauko teismai tik susilpnins kovos dvasią visame Vakarų fronte, ir pasišalino užsiimti labiau neatidėliotinais reikalais. Pirmas iš tokių buvo paskambinti telefonu į OKW Keiteliui. Keselringas pranešė, kad jo įspūdžiai iš fronto prasti: jėgos per daug nelygios.

– Pasižiūrėjus iš arčiau, situacija daug rimtesnė nei man nupasakojo, – pasakė jis ir primygtinai paprašė skubiai ir visiškai patenkinti jo reikalavimus.

Kitą rytą Keselringas ir jo štabo viršininkas generolas leitenantas (generolas majoras) Zygfrydas Vestfalis (Siegfried Westphal) išvyko susitikti su Modeliu į šiaurę nuo Remageno. Važiuojant pro gausybę dalinių, mantos pilnais vežimais traukiančių į rytus, Vestfalis pasakė:

– Štai tokia tikroji situacija Vakaruose!

Keselringas palingavo galva ir sumurmėjo:

– O kad aš būčiau atvykęs prieš tris mėnesius!

Vestfalį šie žodžiai supykdė, nes jis tai palaikė Rundšteto juodinimu. Keselringas suerzino ir Modelį.

– Nublokškite amerikiečius atgal už Reino, – pasakė jis armijų grupės „B" vadui, kuris pasijuto užgautas.

– Pamėginsiu, – irzliai atkirto Modelis, – bet nemanau, kad tam turiu užtektinai pajėgų.

Po pietų su Remageno placdarmu susiję vadai pateikė Keselringui savo nusiskundimus. Generolas leitenantas (generolas majoras) Fricas Bajerleinas

(Fritz Bayerlein) informavo, jog kaskart, kai sumano atakuoti, paaiškėja, kad amerikiečiai jau užgrobė išeities tašką.

– Turint prieš akis amerikiečių judėjimą į priekį, vokiečių vadovybė vargiai begali rinktis išeities taškus atakai, – sarkastiškai atkreipė dėmesį Cangenas ir paragino iškart kontratakuoti didelėmis jėgomis. – Mat po kiekvienos uždelstos dienos turėsime mesti į kontrpuolimą dvigubai daugiau vyrų; kitaip kontrpuolimai baigsis tik dar didesnėmis bėdomis ir bevaisiu mūsų pajėgų pražudymu!

Jis prognozavo, kad amerikiečiai, pasiekę autostradą, pasielgs taip, kaip iš tiesų planavo Bredlis: judės Frankfurto kryptimi, o už devyniasdešimties kilometrų staigiai pasuks į rytus, Vokietijos vidurio link.

Iki vakaro Keselringas įsitikino, kad vien Remagenas suryja kone visus Vakarų frontui skirtus pastiprinimus bei atsargas. Nuo placdarmo sunaikinimo priklauso visas Reino fronto likimas. Bet kaip tai įgyvendinti turimomis jėgomis? Susierzinęs jis jautėsi kaip „koncertuojantis pianistas, kurio paprašė groti gausybei žiūrovų Bethoveno sonatą senu, išklerusiu ir nesuderintu instrumentu".

Anksčiau tą dieną viename ūkininko gyvenamajame name maždaug už penkiasdešimties kilometrų į rytus nuo Reino prasidėjo pirmas Hiubnerio karo lauko teismas. Ant sofos svetainėje vienas šalia kito sėdėjo trys teisėjai, o senąme krėsle įsitaisė pulkininkas Feliksas Janertas (Felix Janert), armijų grupės „B" karininkas teisės klausimais. Bratgė už akių nuteistas mirti. Tada į patalpą įvestas išblyškęs ir susinervinęs majoras Šeleris. Hiubneriui greitai beriant klausimus, sutrikęs jis tik po kurio laiko įstengdavo patenkinamai atsakyti.

– Ar prisipažįstate, kad buvote bailys ir esate kaltas? – užriko Hiubneris.

Šeleris pralemeno, kad taip, ir buvo išvestas. Trijų asmenų teismas nuteisė jį myriop.

Kitas kaltinamasis buvo priešlėktuvinės gynybos leitenantas Karlas Pėtersas (Karl Peters). Jis paliudijo, jog Liudendorfo tiltu pergabeno didžiumą savo *Flakwerfer 44* baterijos, tačiau vieną iš šių nepaprastai slaptų ginklų paliko vakaruose nuo Reino. Petersui nespėjus paaiškinti aplinkybių, Hiubneris suriaumojo:

– Išdavėte valstybę ir nusipelnėte būti sušaudytas už bailumą!

Suglumęs Pėtersas sumurmėjo: „Taip, pone" ir po kelių minučių sulaukė mirties nuosprendžio. Po to Hiubneris kaltu pripažino ir mirties bausmę paskyrė majorui Štrobeliui, pionieriui iš Linco, narsiai pamėginusiam susprogdinti tiltą, ir majorui Augustui Kraftui, Fryzenhano tiesioginiam viršininkui, kurio tomis apylinkėmis nė nebuvo.

Keselringas, nors ir smerkė tokius teismus, buvo priverstas paskelbti rezultatus. Kaip įspėjimą kiekvienam kariui Vakarų fronte jis pasiuntė ypatingą žinią: „Kas negyvena garbingai – miršta gėdingai."

10.

Tą pačią dieną, kai Bredlis Hodžesui pranešė, jog pastarajam kol kas leidžiama į Remageno placdarmą perkelti tik penkias divizijas, Patonui Namiure buvo teikiamas prancūzų apdovanojimas. Su savo štabo viršininku generolu majoru Hobartu Gėjumi (Hobart Gay) jie pasidalijo Bredlio kažkuriuo dienos momentu pasakyta pastaba, kad Eizenhaueriui nepatinka Montgomerio puolimas, bet, jo manymu, „puolimas turi būti surengtas". Patono nepasitenkinimas paskatino Gėjų savo dienoraštyje pasamprotauti:

> ... Grynai šio dienoraščio autoriaus komentaras yra toks: jei vyriausiasis vadas tuo netiki, tai kodėl jis nepasako „ne" – galbūt metęs žvilgsnį į istoriją, kai kitas amerikiečių vadas, trinktelėjęs kumščiu į stalą, pareiškė: „Ne, po velnių, ne!" ir dėl to įėjo į istoriją. Be to, pasakyta, kad 1-oji armija gali plėsti Remageno placdarmą maždaug iki keturiolikos kilometrų gylio ir trisdešimt penkių kilometrų pločio. Keistas pareiškimas, turint galvoje, kad pagrindinės amerikiečių armijų pastangos turėtų būti skirtos vokiečiams sumušti ir Reinas yra paskutinė grėsminga gamtinė kliūtis veržiantis šioje zonoje į rytus...

Žmogus, labiausiai kliudytas Eizenhauerio laikinojo sprendimo, – Kurtnis Hodžesas neleido dideliam nusivylimui susilpninti ryžto pasinaudoti placdarmu tiek ir taip greitai, kiek ir kaip įmanoma. Jo akimis, reikalai judėjo per lėtai. Nerimo jam taip pat kėlė tiltas, kuris jau vos laikėsi. Laimei, iki kovo 10-osios ryto už penkių šimtų metrų į šiaurę užbaigtas tiesti lengvasis pontoninis tiltas. Maža to, už pusantro kilometro į pietus iki tos dienos vakaro eismui tikriausiai bus parengtas sunkusis pontoninis tiltas. Be to, šaudmenis ir kurą į aną krantą gabeno, o iš ten su sužeistaisiais grįždavo gausybė keltų. Greičiausieji – plaustai su dviem išoriniais varikliais – pavojingą upę įveikdavo per 8–10 minučių.

1-oji armija turėjo tik tris tiltus, o popieriuje dalių dar dviem, tačiau inžinierių karininkas pulkininkas Viljamas Karteris (William Carter) skubiai pristatė prie Reino dar septynis. Net Hodžesas neįsivaizdavo, iš kur atsirado septyni paslaptingi tiltai. Antverpene vienas iš Patono žmonių ant kiekvieno ateinančio tilto slapta kreida užrašydavo: „3-ioji armija", bet 1-oji armija Lježė turėjo „draugą", kuris uoliai nutrindavo visus kreidinius užrašus „3-ioji armija" ir viską siųsdavo Karteriui. Nors Patono 3-ioji armija viešai girdavosi, jog yra didžiausi plėšikai Europos karo veiksmų teatre, šį titulą tyliai glemžėsi rami 1-oji armija.

Kovo 10-osios popietę Hodžesas nuvažiavo į Remageną pasidairyti, kas vyksta kitapus upės. Visą eismą per lengvąjį pontoninį tiltą sustabdžius,

generolo visureigis perlėkė į kitą pusę. Kreigas informavo Hodžesą, kad placdarme yra apie 20 tūkst. karių, be to, persikelti rengiasi ir po dienos čia jau veiks 99-oji divizija. Padėtis atrodė gana saugi, 9-oji ir 78-oji pėstininkų divizijos stūmėsi į priekį po 1000 metrų per dieną. Nepaisydamas Bredlio nustatyto tokio limito, Hodžesas primygtinai paragino judėti sparčiau.

Netrukus po to, kai generolas grįžo į kitą Reino krantą, Liudendorfo tiltas buvo uždarytas ir inžinieriai su sunkiąja technika ėmė remontuoti Fausto sprogimo pertrauktą santvarą. Inžinierių nuomone, tinkamai neprivirinus didžiulės plieno plokštės, tiltas greitai sugriūtų. Bet jis jau neteko savo esminės svarbos. 23.00 val. transportas pradėjo riedėti sunkiuoju pontoniniu tiltu. Placdarmas netrukus bus prigrūstas pastiprinimo ir atsargų, ir tik laiko klausimas, kada Kreigo daliniai prasibraus pro miškingas kalvas iki autostrados už šešiolikos kilometrų.

Mūšis buvo keistas. Už kelių šimtų metrų nuo karštų kautynių tvyrojo visiška tyla, kuri dažnai labiau veikdavo nervus, ir nusiteikimą toliau stumtis į nepažįstamą girią būdavo sunku palaikyti.

Vienas iš jaunų karininkų, pasiųstų į puolimą, leitenantas Viljamas Makardis (William McCurdy) iš 9-osios šarvuotosios divizijos 52-ojo šarvuotojo pėstininkų bataliono, pirmąkart vadovavo mūšio sąlygomis ir stengėsi viską atlikti nepriekaištingai. Kai pasiekė rytinį krantą, palei krantą išdėstytų priešlėktuvinių baterijų komandos šūkavo: „Grįžkite! Pasigailėsite!" arba: „Kaip ten reikalai Valstijose?" Makardis ir kiti bendražygiai atsikirto, ir sulaukė dar daugiau užgauliojimų, bet kažkodėl pasijautė geriau. Nužygiavęs kelis kilometrus į pietus iki Kasbacho kaimo, Makardis prisistatė aukštam, lieknam, išsekusiam majorui, pavarde Votsas (Watts), kuris blausiai nusišypsojo ir tarė:

– Turėsite būti šiems vyrams nenuolaidūs. Jie jau beveik dvi savaites nenutrūkstamai kaunasi ir yra labai pavargę. Teks juos papildomai paspausti, kad reikalai judėtų.

Makardį palydėjo į jo naują būrį. Grandinis nuo jo milinės pašalino blizgančias aukso spalvos juosteles.

– Nurimkite, leitenante, – pasakė jis. – Mes žinome, kad Jūs vadas, bet su šiais daikčiukais būtumėte pirmutinis taikinys snaiperiams. Daugelis karininkų prisisega jas po apykaklėmis, kur jų nesimato.

Makardžiui tai pasirodė nauja, bet protinga. Jo pirma užduotis buvo įrengti kelio užtvarą netoli geležinkelio. Dieną anksčiau iki ten mėgino prasimušti ištisa kuopa, bet neįstengė. Makardis linktelėjo galva, svarstydamas, kaip būrys šiandien galės padaryti tai, ko vakar negebėjo atlikti kuopa.

Nuvedė savo būrį girios keliuku palei upelio vagą. Staiga tiesiai priešais save išvydo du negyvus vokiečius prie kulkosvaidžio. Vienas vyras vis dar šaudymo pozicijoje, bet jo partneris išsikėtojęs tysojo aukštielninkas. Jų oda buvo nenatūraliai tamsi, todėl Makardis iš pradžių pamanė, kad čia vaškinės

figūros, padėtos pagąsdinti tokiems naujokams, kaip jis, tačiau, kai prisiartinęs pamatė tikrus žmonių kūnus, jam susuko pilvą. Tada pagalvojo: kodėl čia taip tylu?

Tik po dviejų dienų, kovo 13-ąją, Eizenhaueris pagaliau apsisprendė, ar paleisti Hodžesą ir Patoną nuo grandinės į rytus nuo Reino, – sprendimas buvo neigiamas. Nusiuntė Bredliui radiogramą, jog Hodžesui draudžiama judėti į priekį toliau nei šešiolika kilometrų. Remageno placdarmu bus naudojamasi tik vokiečių daliniams iš Rūro rajono ir nuo Montgomerio atitraukti.

Lauko vadams toks įsakymas atrodė absurdiškas, ir Hodžesas nesvyruodamas taip ir išdrožė. Bredliui pareiškė: kol Montis gremėzdiškai rengiasi šturmuoti Reiną, 1-oji armija galėtų išsiveržti iš placdarmo. Bredlis atjausdamas nurodė, jog įrodinėti beprasmiška; Aiko įsakymo reikia klausyti.

Ironiška, kad tokios drąsios pradžios laukė tokia atsargi pabaiga.

DVYLIKTAS SKYRIUS

„KOVOJU VIEŠPATIES DARBO NAUDAI"

1.

Iš visų Hitlerio nusikaltimų žmonijai civilizuotą pasaulį labiausiai pašiurpino ir suglumino „galutinis žydų problemos sprendimas". Bet tokia veiklos kryptis jau buvo aiškiai nužymėta jo *Mein Kampf*. Šioje knygoje Hitleris ne tik išdėstė kraštutines ribas, iki kurių buvo pasiryžęs eiti, bet ir atskleidė šio savo išankstinio nusistatymo ištakas.

Sulaukęs aštuoniolikos, jis persikėlė į Vieną studijuoti meno. „Kur beeičiau, visur matydavau žydus, – rašė jis, – ir juo daugiau jų mačiau, juo labiau mano akyse jie ėmė skirtis nuo likusios žmonijos." Iš pradžių jo fanatizmas buvo asmeninio pobūdžio; fiziškai atstumdavo vien barzdotų ortodoksinių žydų vaizdas. Bet kai perskaitė „Siono vyresniųjų protokolus", antisemitizmas peraugo į maniją: jis turįs apginti pasaulį nuo žydų. Šiame dokumente, 1905 m. sukurptame Rusijos imperijos slaptosios tarnybos, teigta, jog žydai per groteskišką kapitalizmo ir marksizmo derinį ketina slapta užvaldyti pasaulį. „Visur kurstysime bruzdėjimą, kovą ir priešiškumą, – neva skelbęs vienas žydų vadovas. – Sukelsime pasaulinį karą, įsprausime tautas į tokį kampą, kad jos mums noriai atiduos valdyti pasaulį." Jaunasis austras, jau tapęs karštu vokiečių nacionalistu, patikėjo kiekvienu klastotės žodžiu. „Šiuo laikotarpiu, – rašė jis, – mano akys atsivėrė ir aš išvydau dvi grėsmes, kurių pavadinimus iki tol buvau tik girdėjęs, o jų baisios svarbos vokiečių tautos egzistencijai visiškai nesuvokiau, – marksizmą ir žydus."

Vienoje praleistus penkerius metus jis pavadino savo gyvenimo „sunkiausia, bet nuodugniausia mokykla". „Įkėliau koją į šį miestą dar berniukas, o palikau jį jau vyras, pritilęs ir surimtėjęs... Nežinau, kokia šiandien būtų mano nuostata žydų, socialdemokratų ar apskritai viso marksizmo ir t. t. atžvilgiu, jei spaudžiamas likimo – ir savo studijų – nebūčiau susikūręs asmeninės nuomonės pagrindo."

Bjaurėjimasis ir baimė greitai virto *idée fixe*, kuri reiškė jo gyvenimo „didžiausią dvasinę pervartą". „Nustojau būti silpnadvasis kosmopolitas ir tapau antisemitu." Tokia nesveika neapykanta žydams kilo ir dėl Hitlerio kaip architekto ir menininko nesėkmingos karjeros. Jį piktino žydų sėkmė šiose srityse. „Ar yra kokia nors nešvarumo ar pasileidimo forma, pirmiausia kultūros gyvenime, į kurią nebūtų įsivėlęs bent vienas žydas? Net ir atsargiai perpjovęs tokį pūlinį, pūvančiame kūne surasi kirminą, dažnai apdujusį nuo staigios šviesos, – žydą!"

Vis dėlto jo antisemitizmą virsti veiksmais pirmiausia paskatino marksizmo grėsmė. Būdamas XX amžiaus labiausiai hipnotizuoti gebantis oratorius, Hitleris mokėjo savo fanatiškumu užkrėsti kitus. Savo kalbose jis nuosekliai dėstė, kad kai tik žydas per prekybą akcijomis ir finansus įgis pasaulio ekonominę kontrolę, jis užgrobs ir politinę valdžią. „Jo galutinis tikslas šiuo laikotarpiu yra „demokratijos" pergalė arba, kaip jis tai supranta, parlamento valdžia... Socialinio teisingumo poreikį, kažkaip snaudžiantį kiekviename arijuje, jis be galo gudriai verčia neapykanta tiems, kuriuos labiau lydėjo laimė, šitaip kovą už socialinio blogio pašalinimą užantspauduodamas labai apibrėžtu filosofiniu antspaudu. Jis įsteigia marksistinį mokymą."

Hitleris įspėjo, jog šito pasiekęs žydas užbaigs maskaradą ir atskleis, kas jis yra iš tikrųjų. „Demokratinės tautos žydas virsta kruvinuoju žydu ir tautų tironu. Po kelerių metų jis mėgina sunaikinti nacionalinę inteligentiją, o, atėmęs iš tautų jų natūralius intelektualius vadovus, subrandina jas vergo daliai nuolatinėje priespaudoje. Baisiausias to pavyzdys yra Rusija, kur su fanatišku barbariškumu, iš dalies nežmoniškai kankindamas, jis nužudė ar badu numarino trisdešimt milijonų žmonių vien tam, kad žydų žurnalistų bei akcijų biržos banditų gauja užvaldytų didžią tautą."

Jis tvirtai tikėjo, kad žydų-marksistų sąmokslo kulminacija įvyks Vokietijoje. „Vokietijos bolševizacija – t. y. žydų inteligentijos Vokietijoje sunaikinimas siekiant vokiečių darbininkų klasę pajungti žydų finansinio pasaulio jungui – yra sumanyta tik kaip preliminarus žingsnis plečiant žydų tendenciją užkariauti pasaulį. Kaip dažnai būta istorijoje, Vokietija yra didžioji šios galingos kovos ašis. Jei mūsų tauta ir valstybė taps tautas tironiškai engti trokštančių, kraugeriškų bei godžių žydų auka, visa žemė atsidurs aštuonkojo čiuptuvuose; jei Vokietija išsprūs iš šio glėbio, bus galima manyti, kad didžiausi pavojai tautoms visame pasaulyje praėję."

Beveik neabejotina, kad Hitleris tikėjo kiekvienu sunkiai įtikimu savo žodžiu, o *Mein Kampf* parodė, kaip toli jis pasirengęs žengti. „Jei per Pirmąjį pasaulinį karą dvylika ar penkiolika tūkstančių tokių tautą griaunančių žydų būtų nunuodyta dujomis... milijonų auka fronte nebūtų buvusi bergždžia. Priešingai: laiku atliktas dvylikos tūkstančių niekšų likvidavimas būtų išgelbėjęs milijono tikrų vokiečių, vertingų ateičiai, gyvybes."

Kad civilizuotos valstybės vadovas „Siono vyresniųjų protokolus" palaikytų autentiškais, gana neįtikėtina, bet kad jis imtųsi masinio naikinimo „žydų grėsmei" pašalinti buvo taip neįsivaizduojama, jog dauguma vakariečių, paaiškėjus koncentracijų stovyklų siaubams, įtikėjo, kad Hitleris – beprotis, blogiausias iš nusikaltėlių, galutinis Antikristas.

Tačiau Hitleris ir nacizmas būtų pasirodę įtikimi, net verti žavėjimosi daugeliui viduramžių pranašų, skelbusių tūkstantmetę laimės, tobulo valdymo ir laisvės nuo bet kokio sugedimo karalystę, apreikštą Apreiškimo Jonui

knygoje. Tokiems žmonėms kaip Tanchelmui, XII a. pradžioje pradėjusiam revoliucinį sąjūdį Flandrijoje, Džonui Balui (John Ball), vadovavusiam anglų valstiečių maištui 1381 m., ir net Tomui Miunceriui (Thomas Münzer), vadovavusiam vokiečių valstiečių maištui 1525 m., Hitleris būtų atrodęs ne Antikristas, bet tikras prisikėlusio Kristaus įsikūnijimas. Kiekvienas iš tų pranašų save daugiau ar mažiau laikė prisikėlusiu Kristumi, atėjusiu nuversti tironijos pasaulio ir atnešti žmonijai šlovingą naują gyvenimą, o savo priešininkų žudymą – Dievo valia. Miunceris, pavyzdžiui, savo šalininkus ragino žudyti be gailesčio: „Neleiskite savo kardui atvėsti!.. Kirskite, kirškite, kol dar dienos šviesa! Pirma jūsų eina Dievas, sekite, sekite įkandin!" Lygiai kaip šie fanatikai, Hitleris irgi siekė sugriauti ir atnaujinti pasaulį, tvirtino esąs išrinktas atnešti pagedusiam pasauliui tūkstantmetę karalystę. Siūlė begalinius tikslus ir pažadus, ir kitaip nei jo dienų politikai, socialiniams konfliktams bei nacionalinėms viltims suteikdavo mistinį didybės ir paskirties jausmą.

Visą tą misticizmą rėmė materialistinė programa, tenkinanti praktiškai visų klasių lūkesčius. Hitleris žadėjo atšaukti „gėdingą" Versalio sutartį ir grąžinti Vokietijai garbę; atgaivinti Vermachtą ir oro ginkluotąsias pajėgas; išgelbėti šalį nuo niokojančios depresijos; išplėsti Vokietijos sienas į Aziją; sunaikinti bolševizmą ir tokius „nepageidaujamus" elementus kaip žydai.

Hitleris neišniro iš tuštumos. Jo baisūs nusikaltimai yra negailestingų, nenutrūkstamų persekiojimų kulminacija – šimtmečiais trukusių persekiojimų nuo Kryžiaus žygių, nuo viduramžių pirmojo reicho – Šventosios Romos imperijos – iki Bismarko bei imperatoriaus Vilhelmo II reicho, kai Vokietijoje susiformavo tvirtas tikėjimas vokiečių rasiniu pranašumu. Hitleris taip pat buvo logiškas kraugeriškų pranašų įpėdinis ir, kaip ir jie, veržlus ir negailestingas, apsėstas apokaliptinių fantazijų bei visiškai įsitikinęs savo neklystamumu. Negėrė ir nerūkė, nevalgė mėsos, gyveno paprastai, beveik asketiškai, nebuvo korumpuotas. Turėjo meilužę, bet slėpė ją nuo viešumos, kad galėtų pateikti save kaip belytį tyrumo simbolį. Jo tikslas irgi buvo aukščiau visa kita, o užduotis verta bet kokios aukos, net milijonų žmonių gyvybių. Kiekvienas iš senųjų pranašų manė turįs sunaikinti kokią nors griaunamąją jėgą. Hitleris tokia laikė žydus, seną taikinį, o jų pašalinimą – tik būtinu apvalymu, atvesiančiu pasaulį į galutinę šlovę. „[Žydas] eis savo pražūtingu keliu iki tos dienos, kai ateis kita galia, kuri jam pasipriešins ir didžioje kovoje nutrenks jį, įsiveržusį į dangų, atgal pas Liuciferį."

Būtent ši paveldėta apokaliptinė vizija įkvėpė Hitlerį žudyti milijonus žydų.*Jis tai darė be skrupulų. „Tikiu, kad tai, ką darau, atitinka visagalio Kūrėjo valią. Gindamasis nuo žydų, kovoju Viešpaties darbo naudai."

* Dėl nužudytųjų skaičiaus nuomonės labai skiriasi. Kai kurie vokiečiai laiko Niurnbergo teisme pateiktą skaičių – 5 700 000 – labai perdėtu. Geraldas Reitlingeris nurodo 4 194 200–4 581 200.

1945 m. kovą pralaimėjimo šešėlis paskatino Hitlerį paspartinti savo naikinimo programą ir įsakyti nužudyti visus koncentracijos stovyklose likusius žydus, kol jų nespėjo išlaisvinti rusai bei jų sąjungininkai.

Dr. Kerstenas, Himlerio masažuotojas, maldavo pastarąjį atšaukti potvarkį.

– Tai tiesioginis fiurerio įsakymas, – atsakė Himleris, – ir aš turiu pasirūpinti, kad jis būtų įvykdytas iki paskutinių smulkmenų.

Visą savaitę abu audringai ginčijosi. Himleris aiškino, kad „nusikaltėliams koncentracijos stovyklose neturi būti leista pasijusti patenkintais pergalingais užkariautojais, iškilusiais iš mūsų griuvėsių". Tačiau nenuilstantis Kerstenas neatlyžo ir tol spaudė Himlerį, kol nuvargintas reichsfiureris ant popieriaus raštu asmeniškai pažadėjo dr. Kerstenui nesprogdinti stovyklų ir toliau žydų nežudyti; visi kaliniai paliktini stovyklose ir „tvarkingai" perduotini sąjungininkams. Pabaigęs rašyti šį įspūdingą dokumentą, Himleris kurį laiką spoksojo į jį pro pensnė, tada savo lėta, įmantria rašysena pagaliau pasirašė: „Heinrichas Himleris, reichsfiureris SS."

Pakilios nuotaikos Kerstenas čiupo tą patį rašiklį ir, paskatintas impulso, prirašė: „Žmoniškumo vardan, Feliksas Kerstenas." Kerstenas pasiekė daug, vis dėlto susitarimas buvo privatus ir, nors Himleris save beatodairiškai sukompromitavo, niekas negarantavo, kad jis tesės žodį.

Ironiška, kad tuo pačiu metu, kai spyriojosi Kersteno prašymams, Himleris rengėsi slapta Austrijoje susitikti su dr. Karlu J. Burkhartu (Carl J. Burckhardt), Raudonojo Kryžiaus tarptautinio komiteto prezidentu. Mainais už sąlygų kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose didelį palengvinimą Himleris pageidavo pasaulio geros valios. Be to, žmogus, Himlerio pasiųstas ten jam atstovauti, buvo dr. Kaltenbruneris. Tokie pastarojo priešai kaip Valteris Šelenbergas būtų nepatikėję, kad jis tokiose derybose galėtų dalyvauti.*

Dr. Burkhartas norėjo įkalbėti Kaltenbrunerį leisti Raudonajam Kryžiui lankyti koncentracijos stovyklas ir kažkiek palengvinti kalinių dalią. Prieš dešimt metų panašių nuolaidų jis mėgino išgauti iš Kaltenbrunerio pirmtako, liūdnai pagarsėjusio Reinhardo Heidricho (Reinhard Heydrich), tapusio gestapo žiaurumo simboliu. Heidrichas į dr. Burkharto prašymą atsakė teisindamas nacių politiką. Stovyklose, pasak jo, kali nusikaltėliai, šnipai ir pavojingi propagandininkai.

* Pasak dr. Kleisto, Kaltenbruneris mėgino derėtis dėl taikos 1943 m., „kai apie tokias idėjas net buvo pavojinga pagalvoti. Kaltenbruneris, kiek išgalėjo, padėjo man derėtis su Gileliu Štorchu. Tiktai Šelenbergo įsikišimas viską užgaišino kelis mėnesius."

Dr. Kleistas mano, kad visas tokias derybas Šelenbergas iš Ribentropo, Kaltenbrunerio ir jo paties norėjo perimti siekdamas asmeninės naudos. Jis yra tas, „kurį mes tiesiog vadiname *Charakterschwein*." Štorchas neseniai parašė: „Dėl Šelenbergo vaidmens... tai grafas Bernadotas ir aš pažadėjome jam prieglobstį Švedijoje..."

– Neužmirškite, kad mes kovojame, kad fiureris kovoja su visuotiniu priešu, – pasakė jis. – Tai ne tik Vokietijos saugumo ir sveikumo klausimas; tai – mūsų pareiga išgelbėti pasaulį iš intelektualinio ir moralinio supuvimo. Būtent to jūs, žmonės, nesuprantate.

Heidrichas tada nuleido balsą ir suokalbiškai sušnabždėjo:

– Užsienyje mes laikomi žiauriausiais žvėrimis, ar ne? Individui tai kone per sunku įvykdyti, bet mes turime būti tvirti kaip granitas, arba fiurerio darbas pražus. Ateis diena, kai jie visi mums padėkos, kad ėmėmės šios atsakomybės.

Iš Heidricho įpėdinio Burkhartas sulaukė daugiau nei žodžių. Stebėtina, bet Kaltenbruneris paspartino maisto paketų pristatymą karo belaisviams ir net sutiko leisti Raudonojo Kryžiaus stebėtojams iki karo veiksmų pabaigos gyventi karo belaisvių stovyklose. Padrąsintas Kaltebrunerio „protingo nusistatymo", dr. Burkhartas iškėlė elgesio su kalinčiais civiliais klausimą. Kaltenbruneris pasiūlė koncentracijos stovyklų kaliniams tokias pat nuolaidas kaip ir karo belaisviams.

– Tiesą sakant, – pareiškė jis, – į izraelitų stovyklas galite net atsiųsti nuolatinių stebėtojų.

Per kitas kelias dienas Himleris padarė net dar daugiau humanitarinio pobūdžio nuolaidų. Kerstenas įtikino panaikinti Hitlerio įsakymą sugriauti Hagos bei Ziujderzės (Zuyder See) užtvankas ir parengti įsakymą, draudžiantį žiauriai elgtis su žydais. Tiesą sakant, Himleris tapo toks sukalbamas, kad kovo 17 d. Kerstenas paprašė jo, kad jis slapta susitiktų su Štorchu iš Pasaulinio žydų kongreso. Himleris žioptelėjo:

– Niekada nepriimsiu žydo! – sušuko jis. – Jei fiureris apie tai sužinos, nušaus mane vietoje!

Bet jis jau buvo padaręs per daug nuolaidų, be to, Kerstenas turėjo jo pasirašytą pažado nepaklusti Hitleriui nuorašą. Silpnu balsu Himleris davė sutikimą.

Hitleris žinojo apie sąmokslus, rezgamus jo aplinkoje, – kai kuriuos net pats buvo pakurstęs. Žinojo, pavyzdžiui, kad Ribentropas derasi Švedijoje, o Volfas – Italijoje, net kad Himleris delsia dėl žydų. Bet Hitleris ir toliau leido šiems vyrams derėtis tarsi jo vardu. Jei derybos nepavyktų, jis galėtų neigti žinojęs apie jas; jei pasisektų, prisiimtų garbę.

Tačiau abejotina, ar nutuokė, kad jo gabiausias ministras Albertas Špėras aktyviai priešinasi jo pasiūlytai „išdegintos žemės" direktyvai, anksčiau, nei pats ministras drąsiai sukritikavo šią idėją kovo 18 d. paskelbtame memorandume:

> Neabejotina, kad Vokietijos ekonomika žlugs po keturių ar aštuonių savaičių... Žlugus ekonomikai, karo nebus įmanoma tęsti net karinėmis priemonėmis... Privalome padaryti viską, kad išsaugotume mūsų žmonių

gyvybes, bent primityviausiu lygmeniu... Neturime teisės šiuo karo tarpsniu vykdyti sprogdinimų, galinčių atsiliepti pačiai tautos egzistencijai. Jei mūsų priešai nori naikinti šią nepakartojamai narsiai kovojusią naciją, tai ta istorinė gėda tegu tenka išskirtinai jiems. O mes privalome palikti nacijai bent kokią nors galimybę atsikurti tolimoje ateityje...

Hitleris visada žavėjosi Špėru kaip architektu. Jis buvo vienas iš nedaugelio, kuriam Hitleris asmeniškai jautė šiltus jausmus. Galbūt todėl Špėro žodžiai jį taip įsiutino. Jei dar ir svyravo dėl „išdegintos žemės" taktikos taikymo Vokietijai, tai Špėro memorandumas pakurstė imtis veiksmų. Išsikvietęs Špėrą, karštai jam pareiškė:

– Jei karas pralaimėtas, pražus ir reichas! Tai – neišvengiama. Todėl nebūtina jaudintis dėl bazinių reikalavimų tautos tolesnei primityviai egzistencijai. Priešingai, geriau patiems visa tai sunaikinti, nes ši šalis pasirodė silpnesnė, ir ateitis priklausys vien stipresnei rytų nacijai [Rusijai]. Be to, tie, kurie išliks po mūšio, bus nepilnaverčiai, nes gerieji bus žuvę.

Fiureris valdingai išsiuntė Špėrą ir padiktavo įsakymą, kuriam Špėras troško užkirsti kelią. Jame reikalauta sugriauti visus karinius, pramoninius, transporto ir ryšių objektus, kad jie nepakliūtų priešui į rankas. Nacių gauleiteriai ir gynybos vadovai turi padėti kariškiams visas tas priemones įgyvendinti. Įsakymas užbaigtas žodžiais: „Visos direktyvos, prieštaraujančios šiai, negalioja."

Panašius skubotus ir kaprizingus sprendimus Hitleris priimdavo jau nuo Stalingrado mūšio, o nuo liepos 20-osios pasikėsinimo pasidarė dar ūmesnis ir nelankstesnis. Daugelis jo patarėjų nepatenkinti pastebėjo, jog dabar, iškilus problemai, jis teturėdavo vieną desperatišką sprendimą, o ne kelias alternatyvas, kaip anksčiau.

Su vairuotoju Kempka ir savo namų ūkio tarnais bei sekretorėmis Hitleris ir toliau elgėsi maloniai ir mandagiai, bet net ir jie pastebėjo didėjančią įtampą.

– Man iš visų pusių meluojama, – pasakė jis vienai iš sekretorių. – Negaliu nė vienu pasitikėti, jie visi mane išduoda, visa tai man bjauru. Jei ne ištikimasis Morelis [gydytojas, duodavęs jam tiek daug piliulių], būčiau visiškai sugniuždytas, o tie pusgalviai gydytojai dar nori juo atsikratyti. Kodėl savęs nepaklausia, kuo be Morelio pavirsčiau. Jei man kas nors atsitiktų, Vokietija liktų be vadovo. Aš neturiu įpėdinio. Pirmas, Hesas, yra beprotis; antras, Geringas, prarado tautos palankumą; trečias, Himleris, bus atmestas partijos.

Atsiprašęs, kad per pietus kalba apie politiką, paragino:

– Pasukite galvas ir pasiūlykite, kas turėtų būti mano įpėdinis. To nuolatos savęs klausiu ir niekaip nerandu atsakymo.

Tokias pačias abejones jis išreiškė per vieną iš paskutinių „privačių pokalbių". Pasiskundęs, kad jam teko dalia viską įgyvendinti per trumpą savo gyvenimo tarpsnį, Hitleris pareiškė:

– Dabar pasiekiau stadiją, kai savęs klausiu, ar tarp mano tiesioginių įpėdinių atsiras žmogus, kuriam būtų skirta pakelti ir toliau nešti iš mano rankos išslydusį fakelą. Man buvo lemta tarnauti tautai, kurios praeitis labai tragiška, tokiai nestabiliai, nepastoviai tautai kaip vokiečių, tautai, kuri, nelygu aplinkybės, mėtosi nuo vienos kraštutinybės prie kitos.

Pasak jo, būtų buvę idealu, jei būtų buvę duota daugiau laiko įskiepyti vokiečių jaunimui nacionalsocializmą, o neišvengiamą karą leista kariauti būsimoms kartoms.

– Užduoties, kurios ėmiausi, būtent suteikti vokiečių tautai jai prideramą vietą pasaulyje, vienam žmogui įgyvendinti neįmanoma, to padaryti neįmanoma ir per vieną kartą. Bet aš bent leidau tautai išvysti jos įgimtą didybę ir įkvėpiau ją džiūgauti vokiečių vienybės viename didžiuliame nesunaikinamame reiche mintimi. Aš pasėjau gerą sėklą.

Ir vieną dieną, anot jo, ateis derliaus nuėmimo metas.

– Vokiečių tauta yra jauna ir stipri, ateitį turinti tauta.

2.

Naujosios Europos pamatai, Hitlerio priešų padėti Jaltoje, jau pradėjo eižėti. Didysis trejetas palyginti darniai susitarė dėl plano, tačiau įsivėlė į esminius nesutarimus, kaip jį įgyvendinti. Pirmutiniu ginčų objektu tapo Lenkija. Didžiojo trejeto atstovai, susitikę Maskvoje suformuoti naujos Lenkijos vyriausybės, atsidūrė aklavietėje. Molotovas nepaliaujamai aiškino, kad Liublino vyriausybė tikrai atstovauja Lenkijos tautai, o Harimanas ir seras Arčibaldas Klarkas Keras (Archibald Clark Kerr), britų ambasadorius Sovietų Sąjungoje, tvirtino, jog būtina sudaryti platesnio atstovavimo vyriausybę, įtraukiant tokius asmenis kaip Mikolajčikas. Jiems ginčijantis, lenkai Londone ir Amerikoje vis pikčiau kritikavo Jaltos nutarimus.

– Aš tai laikau didele nelaime! – apkaltino generolas Andersas Čerčilį, kuris šiurkščiai atrėžė:

– Jūs patys dėl to kalti!

Čerčilio žodžiai neatitiko jo tikrojo nusistatymo. Slapta jis kovojo dėl Lenkijos. Vis dar bandė įkalbėti Ruzveltą išvien su juo priešintis Stalinui. Tikino, jog jiedu turėtų pasiųsti bendrą žinią, raginančią sovietų vadovą gerbti Jaltos susitarimą ir padėti sudaryti Lenkijoje tikrai demokratinę vyriausybę. Kovo 11 d. Ruzveltas pagaliau atsakė į Čerčilio prašymus:

> ... Manau, kad nuo mūsų asmeninio įsikišimo reikėtų susilaikyti tol, kol bus išsemtos visos kitos galimybės paveikti sovietų vyriausybę. Todėl labai viliuosi, kad šiuo momentu nepasiųsite žinios Dėdei Džo, juolab

manau, kad tam tikros Jūsų siūlomo teksto vietos gali sukelti visiškai priešingą reakciją, nei ta, kurios tikitės...

Visose Balkanų išlaisvintose teritorijose sovietai atvirai bruko komunistines vyriausybes, ir jei nebus dabar sustabdytas, komunizmas, Čerčilio akimis, pavojingai įsibėgės. Jis nenoriai atidėjo savo telegramą Stalinui, bet maldavo prezidentą leisti Harimanui ir Klarkui Kerui iškelti klausimus, išvardytus jo siūlytame tekste.

... Lenkija neteko savo sienos. Ar dabar ji neteks ir savo laisvės?.. Manau, jog labai tikėtina, kad bendras atkaklus ir neatlyžtantis spaudimas tais klausimais, prie kurių darbavomės, ir mano siūloma žinia Stalinui duotų pageidaujamų vaisių.

Kovo 15 d. Baltuosiuose rūmuose apsilankęs Bernardas Baruchas irgi patyrė, kad Ruzveltas nenori priimti sprendimo. Jiedu kalbėjosi apie Jaltą ir pokarinį pasaulį:

– Iš Pirmojo pasaulinio karo daug ko išmokome, – pasakė Baruchas. – Kai tik šūviai nutils, kiekvienas vaidins didvyrį. Amerikiečių pastangos bus menkinamos. Turime išlikti stiprūs ir išspręsti problemas, prieš paleisdami savo karius namo.

– Berni, kaip manai, kiek metų prabėgs, kol pasaulyje įsivyraus tikra taika? – staiga paklausė Ruzveltas.

– Penkeri ar dešimt.

– O Dieve, ne!

– Jei norime taikos, turime surasti žmonių, mokančių kovoti dėl jos ir grąžinti žmones prie darbų, kuriuos jie gali laisvai pasirinkti.

Ruzveltui ypač patiko paskutiniai žodžiai ir jis juos pakartojo.

– Taip, būtent tai ir turime padaryti.

– Tai priklauso ir nuo pozicijos, kurios laikysimės prie derybų stalo. Nejau ketinate kandidatuoti dar kartą? Negalite. Turite pagalvoti, kas Jus pakeis.

Jis paminėjo tris ar keturis kandidatus, bet Ruzveltas tik spoksojo pro langą į Potomako upę.

– Turime apsispręsti, – spaudė Baruchas. – Kaip sudaryti sutartį? Kokia turėtų būti taika? Ir kas Jus pakeis?

Bet Ruzveltas vis dar tylėjo. Jį kamavo daugybė problemų, kurių nežinojo net toks artimas patikėtinis kaip Baruchas. Stimsonas neseniai informavo, jog netrukus bandymui bus parengta atominė bomba. Ir nors atrodė, kad ji veiks, niekas neįsivaizdavo jos pritaikymo tikrovėje ir galimo poveikio pokariniam pasauliui.

Tomis sunkiomis dienomis prezidentas pasidarė irzlesnis. Pirmąkart jo žmona suvokė, kad jis „nebegali pakęsti tikros diskusijos". Jei ji nesutikdavo,

jis susinervindavo. „Franklinas nebebuvo ramus ir šaltakraujiškas, anksčiau visada įtraukdavęs mane į aistringus ginčus, kai iškildavo politikos klausimai. Tai buvo dar vienas ženklas, rodantis permainą, kurios visi taip nenorėjome pripažinti."

Šitai liudija ir jo kovo 16 d. atsakymas į Čerčilio antrą prašymą tvirčiau laikytis Stalino atžvilgiu dėl Lenkijos. Ruzveltas pareiškė, jog nesutinkąs, kad Jaltos susitarimas laužomas, ir pageidavo, kad Harimanas ir Klarkas Keras tęstų derybas su Molotovu Maskvoje. Čerčilis spėjo, kad ši ir kitos nesenos žinios rašytos „ne jo paties", ir pasiuntė Ruzveltui asmenišką ir ilgesingą laišką, kuris, kaip jis tikėjosi, galbūt „palengvins sunkią oficialių reikalų tėkmę":

> ... Mūsų draugystė yra uola, ant kurios statydinu pasaulio ateitį, kol esu vienas iš statytojų. Prisimenu tas didingas dienas, kai sumanėte lendlyzą... Atmenu, kiek daug mūsų asmeniniai santykiai prisidėjo prie pasaulinio reikalo, dabar jau nebetoli savo karinio tikslo...
>
> Paskutinį kartą pastebėjau: milžinų karui pasibaigus, prasidės pigmėjų karai. Ant kojų teks statyti suskaldytą, apdriskusį ir alkaną pasaulį. O ką Dėdė Džo ar jo įpėdiniai pasakys apie būdą, kuriuo mes tai norėtume padaryti?
>
> Su geriausiais linkėjimais,
>
> Vinstonas

3.

Remageno placdarmas į rytus išsiplėtė daugiau nei šešiolika kilometrų, ir 9-osios divizijos patruliai jau artinosi prie savo tikslo – Frankfurto–Kelno autostrados. Nepaisant oro antpuolių ir artilerijos apšaudymų, Liudendorfo tiltas tebestovėjo, ir nevilties apimti vokiečiai atsigabeno didžiulį savaeigį 540 mm pabūklą *Karl Haubitze*. Ši 132 tonas sverianti pabaisa šaudė beveik 2000 kg svorio sviediniais. Po kelių paleistų šūvių į tiltą nepataikyta ir pabūklą teko atitraukti atgal remontuoti. Iš Olandijos paleista dvylika viršgarsinių V-2. Raketos nukrito plačiai išsibarsčiusios ir tik viena padarė žymesnės žalos: sugriovė namą už 300 metrų į rytus nuo tilto ir nusinešė trijų amerikiečių gyvybę.

Tiltą purtė ir amerikiečių šalimais išdėstytų priešlėktuvinių baterijų bei 203 mm haubicų šūviai, ir vokiečių sviedinių sprogimai. Kovo 17-ąją, trečią valandą po pietų, inžinieriai ruošėsi prie beveik pertrūkusios arkos privirinti didelę plokštę. Tada tiltas būtų saugus. Pulkininkas leitenantas Kleitonas Rustas (Claeyton Rust), 276-ojo inžinierių kovinio bataliono vadas, tilto viduryje tikrino, kaip vyksta darbai, kai staiga išgirdo garsų pokštelėjimą, primenantį šūvį iš šautuvo. Paskui pasigirdo dar vienas ir, pažvelgęs aukštyn, jis pamatė

atskylant dalį konstrukcijos. Nespėjus duoti pavojaus signalo, tiltas sudrebėjo, o nuo medinės dangos pakilo dulkės. Darbininkai metė įrankius ir pasileido bėgti į artimiausią krantą. Rustas skuodė Remageno pusėn. Kaip tik tada vidurinis tarpatramis suvirpėjo, ėmė lėtai svirti ir, veriamai žviegiant metalui, į upę nusitempė du statramsčius. Visas tiltas pūkštelėjo į vandenį. Rustą ir daugelį jo vyrų vanduo pasroviui nunešė prie lengvojo pontoninio tilto, kur juos ištraukė. Tačiau dvidešimt aštuoni žmonės žuvo iškart arba paskendo.

Iš Spa generolas Hodžesas paskambino Milikinui ir pranešė, kad šis nušalinamas nuo vadovavimo 3-iajam korpusui.

– Turiu Jums prastų naujienų, – pradėjo jis.

– Pone, – nutraukė jį Milikinas, – turiu prastų naujienų ir Jums. Ką tik sugriuvo geležinkelio tiltas.

Liudendorfo tiltui nugrimzdus, Skorcenio narai nutarė sunaikinti pontoninį tiltą aukščiau prieš srovę. Apie septintą valandą jie paniro į šaltą Reino vandenį. Kiekvienas vyras laikėsi įsitvėręs į tuščią devyniolikos litrų kanistrą, prie kurio buvo pritvirtinti keturi pakeliai *Plastit* – plastiškosios sprogstamosios medžiagos. Jiems nespėjus pasiekti objekto, amerikiečiai nepaprastai slaptu CDL (*Canal Defence Lights* – galingas šviesos spindulys, kurio šaltinis neaptinkamas) drąsius plaukikus aptiko ir apšaudė. Du vyrai paskendo, kiti pateko į nelaisvę.

Montgomeris ir Hodžesas sutriuškino visą Modelio armijų grupę „B", o jos likučius nustūmė už Reino. Abu į nelaisvę paėmė 150 tūkst. vokiečių. Piečiau SS generolo Pauliaus Hauserio armijų grupė „G" vakariniame krante buvo prispausta prie Reino ir apsupta iš šiaurės Patono 3-iosios armijos, o iš pietų – generolo leitenanto Aleksanderio Pačo (Alexander Patch) 7-osios armijos. Hauseris, sąmojingas ir kandus šešiasdešimt penkerių metų vyras, suprato, kad jo laukia katastrofa, ir primygtinai paprašė Keselringo leisti kirsti Reiną, kol nevėlu.

– Visuotinės gynybos į vakarus nuo Reino politika gali baigtis didžiuliais nuostoliais ir net visišku sunaikinimu.

Keselringas svyravo.

– Sprendimas atsitraukti už Reino priimtinas greitai, – nekantriai spaudė Hauseris.

– Atmesta, – lakoniškai atkirto Keselringas. – Laikyti liniją!

Hauseris pakartojo argumentus, bet Keselringas tik papurtė galvą ir nepiktai, tarsi atsiprašydamas, pasakė:

– Taip man įsakyta. Turite laikytis!

Vos Keselringas išėjo iš patalpos, Hauseris paliepė savo vadams visiškai slaptai ruoštis atsitraukimui. Po dviejų dienų, kovo 15-ąją, Patonas prasiveržė

pro Hauserio šiauriausią armiją ir nuskubėjo prie Reino. Hauseris įsakė trauktis, tada paskambino Keselringui ir paprašė leidimo.

– Laikykite savo pozicijas, – pakartojo Keselringas pridurdamas: – Bet venkite būti apsuptas.

Hauseriui to ir tereikėjo.

– Dėkui! – leptelėjo jis ir skubiai baigė pokalbį.

Bet jau buvo per vėlu: didžioji armijų grupės „G" dalis buvo pasmerkta.

Tą dieną, kai sugriuvo Liudendorfo tiltas, Eizenhaueris Patonui visiškai rimtai pareiškė:

– Jūsų 3-iojoje armijoje bėda ta, kad neįvertinate savo didybės. Neužtektinai didžiuojatės. Tegu pasaulis sužino, ką darote, kitaip amerikiečių kareivis nebus tinkamai įvertintas.

Patonas ir jo adjutantas pulkininkas Čarlzas Kodmenas (Charles Codman) vėliau kartu su Eizenhaueriu skrido į 7-osios armijos štabo būstinę, esančią Liunevilyje (Lunéville). Pakeliui vyriausiasis vadas nenustojo gyręs 3-iosios armijos.

– Džordžai, – pasakė maloniai, – Jūs ne tik geras generolas, bet ir laimės lydimas generolas, o, kaip atmenate, Napoleonas generolo laimę vertino labiau už įgūdžius.

– Na, – juokdamasis atsakė Patonas, – tai pirmas komplimentas, kurį iš Jūsų girdžiu per dvejus su puse bendros tarnybos metų.

Per susitikimą Liunevilyje Eizenhaueris užsiminė, kad Pačo 7-oji armija vis dar stovi priešais Vakarų pylimą, o Patonas jau prasiveržė. Tada pasiteiravo Pačo, ar Patonas galėtų pulti šiaurine 7-osios armijos zonos dalimi. Pačas noriai sutiko.

– Mes juk visi viena kariuomenė, – pasakė jis.

Tą vakarą grįžęs į 3-iosios armijos štabo būstinę, Patonas per vakarienę buvo atsipalaidavęs ir linksmas.

– Manau, jog Aikas gerai praleido laiką, – pakomentavo. – Jie turėtų jį išleisti dažniau.

– Man iš galvos neišeina jo pasakymas, kad 3-ioji armija nėra pakankamai išdidi, – susimąstęs tarė Gėjus. – Kaip Jūs tai paaiškintumėte?

– Labai paprastai, – atsakė Patonas maišydamas sriubą. – Netrukus Aikas kandidatuos į prezidentus. O 3-ioji armija turi daug balsų.

Pastebėjęs aplink sėdėjusių karininkų šypsenas, pridūrė:

– Manote, kad juokauju? Nė kiek. Palaukite ir pamatysite.

TRYLIKTAS SKYRIUS

OPERACIJA „SAULĖTEKIS"

1.

Grįžęs į Italiją, Karlas Volfas patyrė, kad jo susirūpinimas dėl ateities nesvetimas ir vienam jo štabo karininkui – SS štandartenfiureriui (pulkininkui) Oigenui Dolmanui (Eugen Dollmann), dailiam, išprususiam vyrui, turinčiam kandų liežuvį, draugų akimis, sąmojingam, priešų – pagiežingam. Jo motina buvo italė, todėl Italijoje jis turėjo daug socialinių bei intelektualinių ryšių. Volfas jį netgi vadindavo Eugenijumi. Volfas šia tema nekartą buvo diskutavęs su dr. Rudolfu Ranu (Rudolf Rahn), Vokietijos ambasadoriumi Musolinio neofašistinei vyriausybei. Prieš dvejus metus, būdamas pasiuntiniu Tunise, Ranas padėjo išgelbėti šios šalies žydus nuo sunaikinimo.

Visi šie trys vyrai neabejojo: staigiai žlugus Vokietijos pasipriešinimui, italų partizanai Šiaurės Italijoje sudarytų komunistų vyriausybę. Kartu su prancūzų komunistais vakaruose ir Tito komunistais rytuose jie suformuotų platų bolševizmo ruožą, nusidriekiantį per visą Pietų Europą. Vienintelis sprendimas norint to išvengti – vokiečių pajėgoms tvarkingai kapituliuoti taip, kad Vakarai perimtų Šiaurės Italiją partizanams nespėjus užgrobti valdžios. Netrukus po tokio pokalbio Dolmanas per vieną pobūvį neatsargiai išsitarė, jog yra „pavargęs nuo to prakeikto karo" ir labai blogai, kad niekas negali užmegzti santykių su Sąjungininkais. Toks neapdairumas galėjo sužlugdyti planą, tačiau išėjo priešingai. Dolmano pastabą nugirdo žemesnio rango SS karininkas Gvidas Cimeris (Guido Zimmer). Laimei, jis irgi manė, kad karas pralaimėtas ir, būdamas pamaldus katalikas, troško padaryti galą beprasmiškoms mirtims ir beprasmiškam griovimui. Cimeris padarė išvadą: jei taip mano Dolmanas, panašaus įsitikinimo turi laikytis ir Volfas.

Cimeris pagalvojo, jog kaip tik ir pažįsta vyrą, galintį būti tarpininku, – baroną Luidžį Parilį (Luigi Parrilli), anksčiau buvusį amerikiečių *Nash-Kelvinator* korporacijos, gaminusios šaldytuvus, atstovą ir vieno Milano pramonininko žentą. Cimerio ausis buvo pasiekę gandai, kad Parilis slapta padeda kai kuriems Italijos žydams pabėgti iš šalies. Jis aplankė baroną ir pakartojo, ką sakė Dolmanas. Kaip ir Volfas, Parilis irgi baiminosi, kad komunistai gali perimti valdžią Šiaurės Italijoje, kur jis turėjo rimtų finansinių interesų, todėl labai susidomėjęs klausėsi Cimerio aiškinimo, jog tiktai Volfas gali sėkmingai įgyvendinti tokią schemą, nes jo kaip SS ir policijos vadovo užduotis kaip tik ir yra slopinti panašius sąmokslus.

Pariliui visa tai pasirodė protinga ir jis pažadėjo padėti. Vasario 21 d. Parilis traukiniu nuvyko į Šveicariją, į Ciurichą susitikti su savo senu draugu dr. Maksu Husmanu (Max Husmann), gerai žinomos Cugerbergo berniukų mokyklos direktoriumi. Husmanas palankiai išklausė, bet nemanė, kad Sąjungininkai pradės Rusijai priešiškas derybas. Vis dėlto telefonu paskambino vienam draugui, majorui Maksui Vaibeliui (Max Waibel), keturiasdešimt ketverių metų karjeros karininkui, studijavusiam Bazelio bei Frankfurto universitetuose ir įgijusiam politinių mokslų daktaro laipsnį. Vaibelis irgi suvokė komunizmo grėsmę Šiaurės Italijoje. Genujos uostu naudojosi pirmiausia šveicarai, tad jei jis atitektų komunistams, jo šalies ekonomika nukentėtų. Vaibelis suprato, kad įsitraukia į sąmokslą ir įkliuvęs sužlugdytų savo karjerą, bet planas, apimantis ir Volfą, jį suintrigavo, todėl pažadėjo bendradarbiauti – ne oficialiai, žinoma, nes tai reikštų Šveicarijos neutralumo sulaužymą.

Husmanas negalėjo pasirinkti tinkamesnio žmogaus planui įgyvendinti. Vaibelis buvo Šveicarijos kariuomenės aukštas žvalgybos karininkas, galėjęs organizuoti bet kurių vokiečių derybininkų slaptą patekimą į Šveicariją. Jis taip pat pažinojo Aleną V. Dalesą (Allen W. Dulles), paslaptingą asmenį, paprastai laikytą Ruzvelto asmeniniu atstovu Šveicarijoje.

1942 m. Dalesas Berne atidarė biurą dangstydamasis miglotu Jungtinių Valstijų pasiuntinio ypatingojo padėjėjo titulu. Tačiau šveicarų spauda, nepaisydama visų paneigimų, ir toliau vadino Dalesą „Ruzvelto ypatinguoju atstovu". Iš tiesų jis nebuvo nei tas, kuo tvirtino esąs, nei tas, kuo neigė, kad yra. Jis atstovavo generolo majoro Viljamo Dž. Donovano vadovaujamai OSS (*Office of Strategic Services*) ir atsakė už Vokietijos teritoriją, Pietryčių Europą ir dalį Italijos bei Prancūzijos. Dalesas, presbiterionų dvasininko sūnus, vieno Jungtinių Valstijų valstybės sekretoriaus anūkas ir dar kito sūnėnas, buvo penkiolika metų praktikavęs teisę savo vyresniojo brolio Džono Fosterio Daleso (John Foster Dulles) firmoje. Aukštas, neįsitempęs, draugiškas vyras paprastai vilkėdavo vilnonius kostiumus ir papsėdavo pypkę. Priminė profesorių, vadovaujantį kokiai nors ramiai katedrai, bet iš tikrųjų jis buvo užimtas politinės žvalgybos operacijomis ir ypač mėgdavo įsmukti bei išsmukti pro galines restoranų duris arba paslaptingi pradingti per vakarinius pobūvius.

Praėjus dienai po Husmano skambučio, vasario 22-ąją, Vaibelis pakvietė Dalesą ir jo pagrindinį padėjėją Gerą fon S. Gevernicą (Gero von S. Gaevernitz) pavakarieniauti ir pranešė, kad jo draugai labai norėtų aptarti su jais abiem pusėms svarbų reikalą.

– Jei pageidaujate, galiu Jus su jais supažindinti po vakarienės, – pasakė jis.

Dalesas, žinoma, negalėjo pats įsitraukti, bet pasiūlė, kad su „dviem draugais" susitiktų jo padėjėjas.

Gevernicas išsiskyrė geromis manieromis, patrauklumu, paslaptingumo aura. Jo tėvas Gerhardas fon Šulcė Gevernicas (Gerhard von Schulze

Gaevernitz), garsus liberalas, universiteto profesorius, autorius ir Vokietijos parlamento narys iki nacių valdymo, padėjo rengti Veimaro Respublikos konstituciją. Didžiąją savo gyvenimo dalį išvien su savo politiniais draugais siekė Amerikos, Britanijos ir Vokietijos sąjungos, kurią laikė patikimiausia priemone pasaulio taikai garantuoti. Savo paskutinėje knygoje davė atkirtį Špenglerio veikalui „Vakarų nuosmukis" ir išreiškė didžiausią tikėjimą demokratija.

Jaunasis Gevernicas Frankfurte apgynė ekonomikos mokslų daktaro disertaciją ir 1924 m. išvyko į Niujorką, kur darbavosi tarptautiniuose bankuose ir tapo Jungtinių Valstijų piliečiu. Hitleriui atėjus į valdžią, praktikavo savo tėvo įsitikinimus. Savo ypatinga užduotimi laikė megzti ir palaikyti artimus ryšius tarp naciams priešiškų jėgų Vokietijoje ir Jungtinių Valstijų vyriausybės. Kai kurie iš antinacistinių vadovų jį jau pažinojo ir juo pasitikėjo. Jis savo ruožtu manė, kad jei įstengtų įtikinti Dalesą jų nuoširdumu, būtų įmanoma daug nuveikti siekiant nuversti Hitlerio režimą ar kokiu nors kitu būdu sutrumpinti karą. Atidaręs biurą Berne, Dalesas pakvietė Gevernicą dirbti jam. Pamažu tarp abiejų vyrų užsimezgė gana artimi santykiai.

Parilis papasakojo Gevernicui apie padėtį Italijoje. Gevernicas klausė su mandagiu įtarumu – viskas skambėjo pernelyg fantastiškai, – bet pažadėjo su Pariliu vėl susitikti, jei bus konkretus pasiūlymas. Parilis pasiteiravo, ar Gevernicas arba jo bendradarbis nenorėtų tiesiogiai pasikalbėti su Cimeriu ar Dolmanu.

– Tai galima suorganizuoti, – atsakė Gevernicas, ir susitikimas baigėsi.

Parilis grįžo į Italiją, ir pirmą kartą apie kontaktą su Dalesu sužinojo pats Volfas. Jis nusprendė atsisakyti pastangų derėtis per popiežių ar anglus ir pasiuntė Dolmaną į Šveicariją. Kovo 3 d. Vaibelis organizavo slaptą Dolmano ir Cimerio patekimą į Šveicariją prie Kjaso (Chiasso), kur juos sutiko Parilis ir Husmanas. Pastarųjų nuostabai, Dolmanas elgėsi ne kaip prašytojas, bet kaip lygus su lygiais. *Bianchi* restorane Lugane pareiškė, jog tikisi su Sąjungininkais derėtis dėl „teisingos taikos", sužlugdysiančios komunistų lūkesčius Šiaurės Italijoje. Dr. Husmanas atsakė, kad Vokietija nėra lygus derybų partneris ir būtų kvaila įsivaizduoti, jog tarp Vakarų ir Sovietų Sąjungos įmanoma įvaryti pleištą, kol karas nesibaigęs.

Dolmanas nieko nesakydamas klausėsi, jo akimis, nuobodaus bei pamokomo pamokslavimo, kol Husmanas ištarė, kad Vokietijos vienintelė viltis yra besąlyginė kapituliacija. Tada pulkininkas paraudo ir pašoko.

– Jūs turite galvoje išdavystę?! – sušuko jis.

Pasiduoti tenkinamomis sąlygomis jam tikriausiai atrodė ne išdavystė. Jis pareiškė, jog Vokietijos derybinė pozicija pernelyg gera, kad būtų galima sutikti su besąlygine kapituliacija. Italijoje vis dar yra sveika ir nesumušta vieno milijono karių armija.

– Apsigalvokite, – patarė Husmanas. – Jūsų situacija beviltiška. Pasikalbėkite su savo draugais.

Dolmanui nerūpėjo toliau ginčytis su tarpininku. Jis laukė Daleso atstovo. Bet kai šis žmogus – Polas Blumas (Paul Bloom), o ne Gevernicas – pagaliau pasirodė, jis irgi patvirtino, kad sąlygos – tik besąlyginė kapituliacija. Tačiau pridūrė, kad į geros valios vokiečius, padėjusius užbaigti karo veiksmus, bus atsižvelgta, ir padavė Dolmanui popieriaus lapelį su dviem įkalintų Italijos nekomunistinio pasipriešinimo vadovų – Feručijo Pario (Ferruccio Parri) ir majoro Usmianio – pavardėmis. Dolmanui visa tai priminė „fantų žaidimą per mokinukių pobūvį", bet jis, stengdamasis išlikti ramus, paklausė:

– O kaip su šiais dviem vyrais?

Parilis paaiškino: jei jie bus paleisti ir slapta pergabenti iš Italijos į Šveicariją, Dalesas tai palaikys geros valios ženklu. Dolmanui tai pasirodė absurdiška: Paris bus nedelsiant atpažintas. Bet, nors ir būgštavo, pažadėjo pasistengti, ir antras susitikimas pasibaigė draugišku rankų paspaudimu.

Besąlyginės kapituliacijos reikalavimas Volfo taip nepapiktino, kaip Dolmano. Derybos bent jau prasidėjo ir galbūt tolesnėje jų eigoje bus galima užsitikrinti garbingesnes sąlygas. Dviejų svarbių politinių kalinių paleidimas – kitas dalykas. Tokia beprotiška rizika į pavojų galėjo pastatyti visą planą, bet Volfas nutarė, jog tai – vienintelis būdas padaryti įspūdį Dalesui. Dolmanas patarė jam pačiam nuvykti į Šveicariją: jo kaip SS vyriausiojo vado Italijoje dalyvavimas amerikiečių akyse būtų nepaprastai svarus. Volfas pažadėjo pasvarstyti. Tai bus itin pavojinga, nes Šveicarijoje jį visi pažįsta.

Kitą dieną jis nuvyko į Keselringo štabo būstinę. Volfas laikė Keselringą kone vyresniuoju broliu ir tikėjosi, kad ta draugystė padės gauti pritarimą tam, ko prireiks kapituliacijai. Neminėdamas pavardžių, informavo feldmaršalą, kad užmezgė ryšį su amerikiečiais Šveicarijoje, ir užsiminė apie derybas dėl taikos. Keselringas, kaip ir priderėjo, išsisukinėjo, bet leido Volfui suprasti, kad jei būtų susitarta dėl garbingos taikos, jis tai palaikytų.

Kitą dieną Parilis susitiko su Volfu prie Gardos ežero ir Daleso vardu pakvietė į konferenciją kovo 8-ąją Ciuriche. Volfas sutiko.

Kovo 8-ąją nutiko daug įvykių. Amerikiečiai užgrobė tiltą prie Remageno, o Keselringą Hitleris iškvietė į Berlyną, atleido iš pareigų Italijoje ir išsiuntė į Vakarų frontą. Anksčiau tą dieną Volfą ir Dolmaną drauge su Pariu ir Usmianiu – dviem italų partizanais – vienas iš Vaibelio vyrų slapta pervedė į Šveicariją. Tada jie traukiniu pasiekė Ciurichą, kur kalinius apgyvendino prašmatniame priemiestyje įsikūrusios privačios *Hirslandenklinik* patalpose. Nei Pariui, nei Usmianiui niekas nepasakė, kodėl jie išleisti iš Italijos kalėjimo.

Vakare Vaibelis į kliniką atvežė Dalesą ir Gevernicą. Paris, dar praeitą naktį buvęs SS rankose, neabejojo, kad bus nužudytas, tad, pamatęs savo seną

draugą Dalesą, pratrūko raudoti. Scena buvo jaudinanti, bet Dalesui ji reiškė daugiau – rimtus ketinimus. Jis pasakė dabar norįs susitikti su Volfu. Maždaug po valandos Husmanas palydėjo Volfą į senovišką pastatą prie ežero, kur Dalesas laikė butą slaptiems susitikimams.

Norėdamas padėti Volfui atsipalaiduoti prieš pokalbį su Dalesu, Gevernicas pirmas prisiartino prie jo.

– Generole, esu apie Jus daug girdėjęs, – užkalbino.

Volfui baimingai į jį pažvelgus, skubiai pridūrė:

– Tai, ką girdėjau, daro Jums garbę.

Prieš kurį laiką grafienė Mechtildė Podevils (Mechtilde Podewils) Gevernicui buvo papasakojusi, kad įtakingas nacis – jis neabejojo, kad tai Volfas, – padėjo jai apsaugoti Romaną Gardinį (Romano Guardini) nuo išsiuntimo į koncentracijos stovyklą.

– Generole, žinau, kad išgelbėjote Gardinio, garsaus katalikų filosofo, gyvybę. Manau, jog turime bendrą pažįstamą, malonią ponią, kuri man daug apie Jus papasakojo.

Volfas nusišypsojo. Dalesą pristačius vokiečiams, dr. Husmanas pradėjo diskusiją.

– Generole Volfai, – tarė jis, – ar per mūsų ilgą pokalbį traukinyje Jums tapo aišku, kad Vokietija karą nepataisomai pralaimėjo?

Volfas jau apsisprendė, kad taika pirktina net asmeninio pažeminimo kaina, ir atsakė „taip".

– Ar iš mūsų diskusijos tapo aišku, kad kalbėti galima tik apie besąlyginę kapituliaciją?

– Taip, – nuolankiai atsakė Volfas.

– Jei vis dėlto mėginsite kalbėti Himlerio vardu, – tęsė profesorius, – pokalbis truks ne ilgiau kaip kelias sekundes, nes ponas Dalesas turės pasišalinti, ar ne, pone Dalesai?

Dalesas, papsėdamas pypkę, linktelėjo galva. Volfas pareiškė manąs, jog tęsti karą yra nusikaltimas vokiečių tautai. Kaip geras vokietis, jis rizikuos bet kuo, kad priartintų jo pabaigą. Jo žodžiai skambėjo nuoširdžiai, ir pirmą kartą Gevernicas pagalvojo, jog susitikimas gali duoti rezultatų. Volfas pranešė vadovaująs kariuomenės užnugario daliniams Italijoje, taip pat SS bei policijai.

– Norėčiau save bei visą savo organizaciją atiduoti Jūsų žiniai ir taip užbaigti karo veiksmus, – tęsė jis.

Bet kad galėtų tai padaryti, jam reikia Vermachto pritarimo. Jis jiems pranešė apie Keselringo palankumą. Jei feldmaršalas įsipareigotų tam pats, tai paskatintų kapituliuoti ir vadus kituose frontuose.

Prieš kelis mėnesius Gevernicas informavo Dalesą, kad daug vokiečių generolų pasirengę stoti prieš Hitlerį ir kad jis rezgąs planą įkalbėti penkis į nelaisvę patekusius vokiečių generolus sukurstyti platų maištą. Volfui toliau

kalbant, Gevernico įtarimai išsisklaidė. Jis įsitikino, kad vyras nuoširdus: Volfas nieko neprašė sau, o jo samprotavimai atrodė protingi. Dalesas tuo irgi įsitikino. Jo akimis, Volfas nėra Hitlerio ar Himlerio įrankis, ir derybos su juo galėtų baigtis visiška vokiečių kapituliacija Italijoje.

Volfas atvyko pasirengęs parodyti dar vieną rimtus ketinimus liudijantį ženklą. Jis pareiškė pažabosiąs nebūtinus naikinimo veiksmus Italijoje ir savo iniciatyva bei labai asmeniškai rizikuodamas jau yra išgelbėjęs garsiuosius paveikslus iš *Uffizi* bei *Pitti* rūmų, taip pat karaliaus Viktoro Emanuelio neįkainojamą monetų kolekciją. Visi šie objektai saugioje vietoje ir tikrai nebus išgabenti į Vokietiją.

– Tai maždaug pusė paveikslų, – pasakė jis.

Amerikiečiai pagarbiai peržiūrėjo 300 paveikslų sąrašą, kuriame buvo Botičelio, Ticiano ir kitų meistrų darbai. Dalesas apsisprendė. Pasakė, jog darbuosis su Volfu, jei generolas neturi kitokių ryšių su Sąjungininkais. Volfui tai buvo priimtina ir jis pažadėjo visomis išgalėmis stengtis apsaugoti kalinių gyvybes bei neleisti naikinti gamyklų, jėgainių ir meno lobių.

Šiuo pažadu ir geros valios gestu valandą trukęs susitikimas baigėsi. Vaibelis nulydėjo vokiečius atgal prie sienos. Riedėdami *Gotthard Express*, jie aptarinėjo galimą naujojo reicho ministrų kabinetą. Prezidentas? Tik Keselringas. Užsienio reikalų ministras? Fon Noiratas (von Neurath) anksčiau gerai pasirodė, tai kodėl negalėtų būti dabar? Finansų ministras? Žinoma, senasis lapinas tėvelis Šachtas (Schacht). Vidaus reikalų ministras? Pasiūlius Volfą, jo veidas iš sutrikimo raustelėjo, ir jis atsisakė. Tai gali pasirodyti kaip atlygis už bendradarbiavimą su Sąjungininkais.

Jis sugrįžo į tikrovę, kai kirto sieną ir sužinojo, jog Keselringą į Berlyną atšaukė pats Hitleris. Ar jį pakeisiančiam žmogui Volfas galės daryti įtaką? Taip pat laukė grėsminga žinia iš Kaltenbrunerio: Volfui nedelsiant įsakyta prisistatyti į Insbruką kitapus Austrijos ir Italijos sienos. Volfas neabejojo, kad Himlerio pavaduotojas kažkaip suuostė apie derybas su Dalesu ir kelionė į Insbruką baigsis kalėjimu ar net jo nužudymu. Jis nusprendė kvietimą ignoruoti.

Dalesas informavo generolą Donovaną apie susitikimą su Volfu ir gavo nurodymą tęsti operaciją kodiniu pavadinimu „Saulėtekio kryžiažodis" (*Sunrise Crossword*). Kovo 15 d. prie Šveicarijos sienos iš Neapolio atvažiavo du generolai majorai iš Aleksanderio štabo – amerikietis Laimenas Lemniceris (Lyman Lemnitzer) ir britas Terencas Eiris (Terence Airey), feldmaršalo žvalgybos viršininkas, – abu jau pasimėgavę maršalo Tolbuchino vaišingumu Vengrijoje. Jiedu apsimetė amerikiečių puskarininkiais, bet vilkėjo civiliškai. Jie turėjo susitikti su Volfu ir galutinai susitarti dėl kapituliacijos.

Šveicarijos muitinėje Lemniceris patenkinamai atsakė į gausius klausimus, bet Eiris mažai ką žinojo apie Ameriką. Laimei, bėdų dėl to nekilo. Vaibelis jau buvo nurodęs pasieniečiams įleisti abu inkognito generolus, nesvarbu, ką jie sakytų.

Praleidę dvi dienas Berne su Dalesu, jie iškeliavo į Liucerną, kur Vaibelis jiems pranešė nerimastingas žinias iš Italijos: Keselringą pakeitė *Generaloberst* Heinrichas fon Fytinghofas (Heinrich von Vietinghoff). Tačiau Volfas, kaip planuota, jau atvyksta susitikti su abiem Sąjungininkų generolais.

Gevernicas nuvežė generolus į Askoną, kaimą prie Madžorės ežero netoli Lokarno, ir apgyvendino savo namuose, sename vaizdingame ūkininko gyvenamajame name, kur jie apsistojo kaip jo svečiai. Per pietus kitą dieną, kovo 19-ąją, Gevernicas jiems pranešė, kad Volfas atvyko drauge su Dolmanu bei dar dviem ir įsikūrė name ant ežero kranto.

SS generolo susitikimas su Dalesu, Lemniceriu, Eiriu ir Gevernicu prasidėjo tos dienos trečią valandą. Nedideliame name prie ežero jokių kitų žmonių nebuvo. Gevernicui vertėjaujant ir kartkartėmis įsikišant, kad derybos vyktų sklandžiau, Dalesas pareiškė esąs patenkintas, kad aukšto rango vokietis derasi nekeldamas asmeninių reikalavimų.

Volfas padėkojo už tokius jausmus, bet realistiškai numatė permainų Italijos vadovybėje keliamą grėsmę visai operacijai. Galbūt Keselringas nušalintas todėl, kad apie derybas sužinota? Neatmestina net galimybė, jog sugrįžusius iš Italijos juos visus suims. Kaltenbrunerio potvarkiu poniai Volf jau nebeleidžiama palikti savo pilies. Vis dėlto Volfas pažadėjo daryti viską, kad kapituliacija įvyktų. Jis paragintas kuo skubiau apsilankyti pas Keselringą ir įkalbėti jį panašiai susitarti ir dėl Vakarų fronto. Volfo nuomone, geriausia, jei jis tiesiog paprašytų Keselringo pritarti kapituliacijai Italijoje. Keselringas tada galėtų slapta patarti Fytinghofui paremti Volfą.

Gevernicas pasivedė Volfą į terasą ir pasiteiravo, kiek politinių kalinių yra Italijos koncentracijos stovyklose. Volfas atsakė manąs, jog jie įvairių tautybių ir jų apie keli tūkstančiai.

– Įsakyta juos nužudyti, – pridūrė jis.

– Ar paklusite tam įsakymui?

Volfas pavaikščiojo po terasą ir galiausiai sustojo priešais Gevernicą.

– Ne, – ištarė.

– Ar duosite man garbės žodį?

Volfas sugriebė Gevernico ranką.

– Taip, galite manimi pasikliauti.

2.

Tą pačią dieną per Vakarų frontą nusirito nepagrįsti gandai apie taikos derybas. Hodžeso štabe jais kažkiek patikėta, kai vidurdienį paskambinęs Bredlis liepė 1-osios armijos vadui nedelsiant skristi į Liuksemburgą susitikti su juo ir Patonu.

Atvykęs Hodžesas suprato, jog tai tik dar vienas karinis pasitarimas. Bredlis pradėjo nuo žinios, kad Eizenhaueris ką tik leido panaudoti devynias divizijas prie Remageno. Hodžesas pagaliau galės padidinti placdarmą ir pasirengti puolimui iš šiaurės ir šiaurės rytų kryptimis.

Patonas jau ruošėsi sveikinti Hodžesą, kai Bredlis pridūrė, kad puolimas pradėtinas tik po kovo 23-iosios – dienos, kai Montgomeris Reiną kirs *en masse*. Tada Bredlis pareiškė Patonui manąs, kad „3-iajai armijai geriau nemėginti kirsti Reino Koblenco kaimynystėje". Jis tai turėtų padaryti Mainco ir Vormso (Mainz-Worms) ruože. Kitaip tariant, Patonui neleista iškart keltis per Reiną prie Koblenco, bet liepta upę kirsti prie Mainco, daugiau nei už šešiolikos kilometrų.

Patonas parskrido atgal niūrus ir įsitikinęs: jei Montgomeris Reiną kirs pirmas, didžiuma Sąjungininkų atsargų ir rezervo bus nukreipta į šiaurę, o 3-iajai armijai teks pereiti į gynybą. Jis teturėjo keturias dienas britams pralenkti. Pasiekti ir išvalyti Mainco ruožą nebūtų užtekę laiko net įprastinėmis sąlygomis. Liko vienintelis sprendimas: priversti savo vyrus padaryti tai, kas nepaprasta.

Reimse Smitas ką tik įtikino Eizenhauerį „šiek tiek pailsėti, kitaip jį ištiksiąs nervinis išsekimas", ir vyriausiasis vadas išvyko trumpų atostogų į Kanus. Kaip įprasta, rūpestingai įsodino į savo lėktuvą papildomų keleivių.

3.

Ambasadoriai Harimanas ir Klarkas Keras iš pradžių informavo Molotovą apie operaciją „Saulėtekis" ir nuo pradžių užsienio reikalų komisaras nepalenkiamai reikalavo, kad Lemnicerį ir Eirį į Šveicariją lydėtų rusų karininkas. Bet Harimanas valstybės departamentui pranešė, kad rusai tikrai neleistų jokiam Sąjungininkų karininkui dalyvauti panašioje akcijoje rytuose. Vakarų sutikimas bus palaikytas silpnumo ženklu ir padrąsinimu ateityje kelti dar neprotingesnius reikalavimus. Sąjungininkų Bendrasis štabas tam pritarė, tad istorinis susitikimas kovo 19-ąją Askonoje įvyko be rusų.

Po dviejų dienų Čerčilis liepė Idenui informuoti rusus apie Askonoje pasiektus rezultatus. Reakcija buvo greita ir tūžminga. Po kelių valandų Molotovas Klarkui Kerui įteikė atsakymą, suformuluotą retai diplomatų vartojamais

žodžiais. Neabejotinai supykęs, kad sovietų politiniams lūkesčiams Šiaurės Italijoje iškilo didelė grėsmė, Molotovas apkaltino Sąjungininkus nuolaidžiaujant vokiečiams „už Sovietų Sąjungos, nešančios visą karo su Vokietija naštą, nugaros " ir visą reikalą pavadino „ne nesusipratimu, bet blogesniu dalyku".

Harimanas sulaukė panašaus užgaulaus laiško, kurį perdavė į Vašingtoną. Jis jau kelias savaites ragino Ruzveltą užimti tvirtesnę poziciją sovietų atžvilgiu ir tikėjosi, kad tokia rusų parodyta pagieža paskatins prezidentą imtis veiksmų. Irzlus laiškas, pasak jo, liudija, kad sovietų vadovai nuo Jaltos konferencijos drastiškai pakeitė taktiką.

> Mano manymu, arogantiška Molotovo laiško kalba aiškiai atskleidžia valdingą nuostatą Jungtinių Valstijų atžvilgiu. Apie ją ligi tol tik numanėme. Anksčiau ar vėliau dėl tokios nuostatos mums situacija taps nepakenčiama.
>
> Todėl dabar rekomenduoju imtis šio klausimo laikantis mūsų pasirinktos protingos ir didžiadvasiškos pozicijos ir apie tai tvirtai, bet draugiškai pranešti sovietų vyriausybei.

Asmeniškai Harimanas nesuprato, kodėl Stalinas „Jaltoje priėmė susitarimus, jei tuo metu jau ketino juos taip greitai sulaužyti". Jis manė, kad „maršalas galbūt iš pradžių ketino tesėti pažadus, bet dėl įvairių priežasčių apsigalvojo". Pirma, kai kurie komunistų partijos prezidiumo nariai kritikavo Staliną dėl pernelyg daug nuolaidų konferencijoje. Antra, Stalinas vis labiau visus ir viską įtarinėjo; amerikiečių lakūnams slapta išgabenus iš Rusijos kelis sovietų piliečius, Stalinas tai pasmerkė kaip oficialų Jungtinių Valstijų sąmokslą.* Trečia, ir svarbiausia, Stalinas Jaltoje tvirtai tikėjo, kad Rytų Europos ir Balkanų tautos Raudonąją armiją sutiks kaip išvaduotoją. Tačiau dabar paaiškėjo, jog Liublino lenkai, jei bus surengti laisvi rinkimai, neįstengs Lenkijos padovanoti Stalinui, ir visuose Balkanuose sovietai jau laikomi užkariautojais, o ne laisvės nešėjais.

Kad ir kokios buvo priežastys,** Stalinas nusprendė ignoruoti Jaltoje duotus pažadus. Tai nebuvo sunku padaryti žmogui, kuris kartą Harimanui – kitame kontekste – atvirai pareiškė, kad jis nesulaužė žodžio, o tiesiog apsigalvojo.

---

* Daug vėliau Chruščiovas Harimanui pasakė: „Žinau, kad gerai pažinojote Staliną ir kažkiek jį gerbėte. Taigi turite žinoti, kad vėlesniais metais jis tapo vis įtaresnis. Įėję į jo kabinetą nežinodavome, ar gyvi grįšime pas savo šeimas. Žmogus taip negali gyventi."

** Filipas Moselis (Philip Moseley), Jungtinių Valstijų atstovas Europos patariamojoje komisijoje ir vienas autoritetingiausių sovietų arenos stebėtojų, be to, mano, kad „dominuojantis balsas sovietų politikoje iš Užsienio reikalų ministerijos... perėjo į rankas galingų ekonomikos ministerijų, suinteresuotų išspausti iš Vokietijos visą įmanomą ekonominę naudą, bei atiteko slaptajai policijai, tiesiogiai atsakingai politiniam biurui už sovietų valdžios įtvirtinimą okupuotose teritorijose".

Pakeisti nuomonę Staliną turėjo padrąsinti ir Ruzvelto pastaba Jaltoje, kad Jungtinės Valstijos kaip įmanoma skubiau atitrauks savo pajėgas iš Europos. Šitai tikriausiai buvo didžiausia Sąjungininkų klaida konferencijoje, nes, gavęs tokį patikinimą, Stalinas galėjo žvelgti ir žvelgė į vėlesnius amerikiečių protestus – įskaitant asmeninius prezidento prašymus – su panieka.

KETURIOLIKTAS SKYRIUS

SHELL NAMAS

1.

1940 m. balandžio 9-ąją, 04.00 val., vokiečių daliniai be įspėjimo kirto Danijos sieną; kiti išsilaipino keliuose uostuose, įskaitant Kopenhagą. Po valandos bombonešiams grėsmingai skrendant virš šalies, Vokietijos pasiuntinys Danijoje įteikė Danijos vyriausybei memorandumą, kuriame reikalauta pasiduoti. Vokiečiai tvirtino atėję ne skatinami priešiškų ketinimų, bet tik trokšdami apginti Daniją nuo Vakarų sąjungininkų įsiveržimo. Jie pažadėjo gerbti Danijos neutralumą ir susilaikyti nuo kišimosi į vidinius reikalus.

Danijos vyriausybė kapituliavo, bet 4 500 000 drąsių ir nepriklausomų danų atsisakė taikstytis su pažeminimu ir netrukus spontaniškai pridygo nedidelių pasipriešinimo kovotojų grupių. Kaip ir Lenkijoje, politiniai skirtumai nublanko ir komunistai darbavosi išvien su konservatoriais. Vadovų radosi iš įvairių sluoksnių. Jų būta universiteto profesorių, verslininkų, darbininkų, profesinių darbuotojų, net vienas literatūros agentas.

Danai neapsiribojo įprastiniu sabotažu ir darbų vilkinimu, jie taip pat kariavo lakios vaizduotės psichologinį karą. Iš pradžių praeidavo pro vokiečius, tarsi jie neegzistuotų, o netrukus ėmė sklandyti istorijos – tikriausiai apokrifinės, bet vis dėlto paliudijančios danų nuostatą, – kaip štai šita: sargybinis, stovintis savo nedidelėje, iki peties aukštumo apvalioje „tvirtovėje" Kopenhagos viduryje, nustebo, kad praeiviai pagaliau jį pastebėjo. Jie juokdavosi iš užrašo, kurį kažkoks pokštininkas pakabino iš išorės: „Jis yra be kelnių." Pradėta pajuokos programa.

1943 m. rugpjūtį per dieną pasitaikydavo šeši ar septyni dideli sabotažo aktai. Vokiečiai keršijo užimdami gamyklas, o tai sukėlė spontaniškų streikų bangą. Puolę į nevilтį, jie užtvindė gatves kareiviais, įvedė komendanto valandą ir pagrasino imti įkaitus, bet tai tik dar pablogino situaciją.

Dr. Verneris Bestas (Werner Best), nacių vyriausiasis administratorius, nuskrido į Berlyną ir paprašė kantrybės bei švelnesnės politikos. Pasak jo, kylantį maištą galima nuslopinti nuolaidomis. Tačiau fiurerio perkalbėti nepavyko, ir rugpjūčio 28 d. jis pasiuntė Danijos vyriausybei ultimatumą reikalaudamas karinės padėties, tiesioginės vokiečių cenzūros, visiško streikų bei susirinkimų draudimo ir mirties bausmės už sabotažą. Kitą dieną Danijos vyriausybė, visiškai remiama karaliaus Kristiano X, reikalavimus atmetė. Tą naktį vokiečių kareiviai atvirai užgrobė valdžią Danijoje. Bet Hitlerio bėdos tik prasidėjo, nes dabar visa šalis vieningai parėmė pasipriešinimo sąjūdį.

Kitą mėnesį vokiečiai įsakė suimti Danijos žydus, bet tuo metu, kai ypatingoji policija pradėjo reidus, visi žydai, išskyrus 477 garbaus amžiaus, buvo slėpiningai pradingę. Kitus, apie 6000, pasipiktinę danai per Zundą slapta išgabeno į Švediją. Pirmą kartą naciai susidūrė su tvirtu visos tautos pasipriešinimu „galutiniam sprendimui".

Slapta masinė operacija įkvėpė danus priešintis toliau. Laisvės tarybos – septynių vyrų, atstovavusių vyravusioms pasipriešinimo grupėms, koalicijos – suplanuotų sabotažo aktų geležinkelyje padaugėjo tiek, kad vokiečių dalinių judėjimas nusmuko 25 proc. Partizanai tapo labai agresyvūs ir sugriaudavo ištisas gamyklas, sunaikino ir *Globus* gamyklą Kopenhagoje, kur gamintos svarbios V-2 raketų detalės.

Net jei su Vokietija oficialiai ir nekariavo, danai elgėsi taip, tarsi kariautų, ir, nors ir okupuoti, artino Hitlerio režimo žlugimą. Tačiau iki 1944 m. rugpjūčio gestapas surinko tiek daug informacijos apie pogrindžio veiklą, kad pasipriešinimo vadovai paprašė britų karališkųjų oro pajėgų sunaikinti gestapo bylas, laikomas *Aarhus* universitete. Antskrydis nusisekė ir pasipriešinimas paprašė dar vieno antskrydžio, šįkart prieš *Shell* namą Kopenhagoje, kuriame saugoti didžiuliai gestapo archyvai. Tačiau britai šio prašymo patenkinti nenorėjo. Viršutiniame *Shell* namo aukšte, paverstame kalėjimu, suimti laikyti labai svarbūs danai.

Po mėnesio pasipriešinimo sąjūdis per radiją vėl kreipėsi: medžiaga *Shell* name labai žalinga, todėl jį būtina sugriauti nepaisant galimo pavojaus suimtiems danams. Rimtai pasvarsčiusi, aviacijos ministerija galiausiai pakeitė savo sprendimą ir antskrydį pradėta planuoti. Buvo pastatyti namų, stovėjusių kilometro spinduliu nuo taikinio, modeliai, taip pat padarytos Danijos kraštovaizdžio tikslios kopijos, virš kurių reikės skristi. Danijos spaudos pogrindininkai parūpino britams naujausių vietovės fotonuotraukų. Iškalbingos nuotraukos paskelbtos Kopenhagos *Berlingske Tidende* kaip paprasto straipsnio iliustracijos. Nacių cenzoriai nesuprato jų reikšmės, ir kitą dieną laikraštis per Stokholmą buvo pristatytas į Londoną.

2.

Kovo 19 d. grupės kapitonas Bobas Beitsonas (Bon Bateson) Norfolko aerodromo operacijų patalpoje maždaug septyniasdešimčiai britų aviatorių pranešė, kad rytoj vidurdienį jie trimis vilnimis bombarduos *Shell* namą. Tada Svendas Triulsenas (Svend Truelsen), ne tik įsitraukęs į Danijos pogrindinio šnipinėjimo tinklą, bet ir britų sausumos pajėgų žvalgybos majoras, nusakė taikinį: pastatas U pavidalo, keturių aukštų ir užmaskuotas rudais bei žaliais dryžiais – vienintelis taip pažymėtas pastatas mieste. Triulsenas patarė lakūnams

skristi nedideliame aukštyje ir numesti bombas priešais pastato fasadą taip, kad jos įliuoksėtų į rūsį. Suimtieji viršutiniame aukšte tada galės pabėgti galiniais laiptais.

Kitą dieną operaciją dėl prasto oro teko atidėti. Tačiau kovo 21-oji išaušo giedra, ir iš Norfolko aerodromo, pučiant stipriam vėjui, į orą pakilo vienišas *Mosquito* bombonešis. Jo pilotas, sparno vadas Smitas (Smith), davė ženklą ir po du ėmė kilti dar aštuoniolika „moskitų". Įkandin jų pakilo dvidešimt aštuoni P-51 *Mustang* naikintuvai.

„Smitas" buvo aviacijos vicemaršalas Beisilas Embris (Basel Embry), asmeniškai vadovavęs antskrydžiui prieš *Aarhus* universitetą. Jis nuves visą formuotę iki taikinio zonos, kur ją perims kapitonas Beitsonas. Bombonešiai virš Šiaurės jūros skrido taip žemai, kad audringo vėjo čaižomi priešakiniai stiklai apsitraukė druska. Tačiau bombonešiai nekilo aukščiau tikėdamiesi prasmukti pro vokiečių radarus.

Shell name vienas iš trisdešimt dviejų suimtųjų, Danijos policijos vyriausiasis inspektorius Kristenas Lystas Hansenas (Christen Lyst Hansen), lipdamas laiptais žemyn, pasiteiravo, kur jis vedamas.

– Man uždrausta pasakyti, – atsakė sargybinis, bet paskui sušnibždėjo: „Freslevas" (Frøslev) – koncentracijos stovykla netoli Vokietijos sienos, kur, kaip sklandė gandai, būdavo sušaudomi elitiniai kaliniai.

Bet Hansenas pasiekė pagrindines duris kaip tik tą akimirką, kai automobilis, turėjęs vykti į koncentracijos stovyklą, nuvažiavo. Tada jį parvedė į kamerą.

Apie devintą valandą į patalpą trečiame *Shell* namo aukšte buvo atvaryta nauja suimtųjų grupė. Dvi valandas vokiečių teisėjas ir danų vertėjas tardė vieną iš suimtųjų, Jensą Lundą, kaskart, kai šis atsisakydavo atsakyti, jis sulaukdavo teisėjo ir vertėjo smūgių. 11.15 val. jiedu pačiupo du kulkosvaidžio diržus, ir Lundas suprato, kad bus smarkiai mušamas. Tą akimirką jis prisiminė stebuklingą pastoriaus Haraldo Sandbeko (Harald Sandbaek) pabėgimą iš gestapo per antskrydį prieš *Aarhus* universitetą ir meldėsi, kad stebuklas pasikartotų.

„Moskitai" artinosi prie Kopenhagos 45 metrų aukštyje. Pro druska apneštą priekinį stiklą kapitonas Beitsonas išvydo didelę geležinkelio manevrinę stotį ir po akimirkos orientyrą, kurio dairėsi, – ežerą tiesiai už *Shell* namo.

Profesorius Mogensas Fogas, neurologas ir Laisvės tarybos narys, viršutinio aukšto kalėjime pagalvojo, kad triukšmą kelia vokiečių naikintuvai, skrendantys arti stogo, kad išgąsdintų suimtuosius. Net kulkosvaidžių tratėjimas jo neįtikino puolimo tikrumu ir jis užsiropštė ant dviaukščio gulto viršaus pažiūrėti pro mažytį langą. Lėktuvai artėjo tiesiai į jį! Kai bombos

kaukdamos pradėjo leistis, jis staigiai atitraukė galvą, nušoko ant grindų ir mikliai palindęs po gultu veidą prisidengė nedideliu lagaminu.

Aukštu žemiau Lundas irgi išgirdo šiurpų kulkosvaidžių kalenimą ir paklausė, kas čia vyksta. Teisėjas atkarusiu žandikauliu atrėžė, jog nieko, ir Lundas pamanė, kad vokiečiai vykdo pratybas. Staiga pasigirdo trenksmas ir patalpa pasviro. Teisėjas čiupo Lundą ir, dulkių kamuoliams kylant iš sutrupintų sienų, nutempė prie laiptų. Žemyn panikos apimti skuodė žmonės. Lundas ištrūko iš teisėjo rankų ir laiptų turėklais pro vyrų ir klykiančių moterų masę nučiaužė žemyn. Antrame aukšte laiptinė buvo taip užgrūsta, kad jam teko nulipti nuo turėklų. Dalis laiptų nugriuvo ir tiesiai priešais jį vienas vyras pranyko tamsiame dūmų ir dulkių kamuolyje. Viename šone pro skylę sienoje pamatęs apačioje gatvę, Lundas iššoko ant šaligatvio.

Pirmi šeši „moskitai" sėkmingai įlakdino bombas į *Shell* namo rūsį, tačiau oro pavojaus sirenos užkaukė tik priartėjus antrajai vilniai. Vienas lėktuvas prisiartino per žemai. Jo sparnas kliudė geležinkelio bokštą manevrinėje stotyje. Bombos iškrito, o po akimirkos lėktuvas rėžėsi į Žanos Arkietės mokyklą. Permerkta didelio oktaninio skaičiaus aviacijos kuro, mokykla užsiliepsnojo. Kiti penki „moskitai" skrido toliau. Vienas pasuko į rytus, link *Dagmarhus* – pastato, kuriame buvo įsikūręs dar vienas vokiečių štabas, o likusieji išmetė bombas priešais *Shell* namą. Trečiosios vilnies lėktuvus patraukė didžiuliai dūmų kamuoliai, virstantys netoli geležinkelio stoties. Jie numetė bombas į dūmus ir pasuko atgal į Angliją manydami, kad subombardavo taikinį. Dūmai, žinoma, kilo iš liepsnojančios Žanos Arkietės mokyklos.

Pirmajai atakai pasibaigus, profesorius Fogas tučtuojau išlindo iš po lovos ir metėsi prie užrakintų kameros durų. Bet jų neatidarė. Tada išgirdo artėjant antrąją vilnį ir vėl palindo po lova. Už kelių kamerų policijos inspektorius Hansenas desperatiškai įsikibo į gultą. Atrodė, kad pastatas svyruoja, ir jis baiminosi prasmegti kiaurai grindų. Bombonešių gaudesiui nutilus, pečiu trinktelėjo į duris. Šios atlaikė. Čiupęs taburetę, jas išmušė. Išbėgęs į koridorių, pažvelgė aukštyn ir nustebo išvydęs dangų. Visas stogas buvo nušluotas. Tuomet išgirdo šaukiančius ir į kameros duris daužančius Fogą ir kitus suimtuosius.

– Turime juos išleisti! – suriko vienišam vokiečių sargybiniui.

Fogas, tai išgirdęs, sušuko pro duris: *Die Nückeln!* Iš baimės suparalyžiuoto sargybinio kišenės Hansenas ištraukė raktus. Išleisti suimtieji, vengdami didelio gaisro priešakyje, nuskubėjo žemyn galiniais laiptais. Fogas iš pradžių sekė įkandin jų, bet tada sumojo, kad vokiečiai irgi tikriausiai pasinaudojo tuo keliu ir lauks apačioje, kad juos vėl sugautų. Todėl antrame aukšte jis leidosi prie priešakinių laiptų, kur susidūrė su kitu suimtuoju, dr. Brantu Rėbergu (Brandt Rehberg). „Įdomu, – pagalvojo, – iš visų suimtųjų tik abu profesoriai sumetė pasukti į priešakinę pastato dalį." Rėbergas, ištiktas šoko, stovėjo tarp negyvų kūnų. Fogas pliaukštelėjo jam per petį ir tarė:

– Ar neturėtume paskubėti?

Pro nuolaužas jiedu prasibrovė iki pagrindinių durų, kur aptiko ant grindų gulinčią sužeistą merginą. Tempdamas ją į gatvę, Fogas išgirdo kaukiančias sirenas. Artinosi *Hipo* – parsidavusi danų policija! Jie paliko merginą ir nuskubėjo gatve tolyn nuo sirenų. Iš trisdešimt dviejų suimtųjų tik šeši žuvo liepsnose. Kiti ištrūko į laisvę.

J. Jalseris vadovavo šešioms gaisrinėms mašinoms, lekiančioms prie *Shell* namo. Jis teisingai spėjo, kad didžiuma suimtųjų iš viršutinio aukšto mėgins pasprukti per galinę pusę ir pasuko prie užpakalinės pastato dalies jų gelbėti. Prie užtvaros jį sustabdė vokiečių karininkas. Jis liepė jam savo gaisrines mašinas nukreipti prie pastato fasado ir gesinti pagrindinį gaisrą. Jalseris apsimetė nesuprantąs vokiškai, mat troško, kad ugnis sunaikintų visus gestapo įrašus.

Prisiartinęs savanoris gaisrininkas guminiais batais pasisiūlė pabūti vertėju, bet, gavęs iš Jalserio spyrį, suprato ir pasišalino – lygiai kaip ir pasibjaurėjęs vokiečių karininkas. Po kelių akimirkų atvažiavo kelios vokiečių gaisrinės mašinos. Jalseris parodė į betoninį garažą ir suriko:

– Sprogmenys! Sprogmenys!

Visi išsilakstė, įskaitant sargybinius prie užtvaros. Pagaliau laisvas, Jalseris nuvedė savo vyrus prie galinės *Shell* namo dalies ir pradėjo ją laistyti. Ugnis pastato priešakyje, kur saugotos gestapo bylos, tapo visiškai nebekontroliuojama. Po valandos pastatas visiškai sudegė.

Jalseriui atkakus prie Žanos Arkietės mokyklos, ši tebeliepsnojo. Gaisrininkai ir vienuolės stengėsi ištempti daugiau nei 100 vaikų, įstrigusių degančiame rūsyje. Nuo vaizdo Jalseris pašiurpo – vienoje krūvoje betonas, kėdės, plytos ir vaikai. Išgirdo, kaip vienas gaisrininkas vis kartoja:

– Žiauru! Žiauru!

Mergaitė, beviltiškai įstrigusi tarp plytų, verkdama šaukė:

– Mano mama nežino, kur aš!

Norėdamas ją nuraminti, vienas gaisrininkas pasakė:

– Aš paskambinau tavo mamai!

– Bet mes neturime telefono, – sušnibždėjo mergaitė.

Kitas gaisrininkas, užstrigęs tarp nuolaužų su vaikais, sušuko: „Ištraukite mane!", bet dulkės, dūmai ir liepsnos nuginė jo draugus šalin. Didžiuma iš pragaro išgelbėtų vaikų buvo apimti siaubo, tik viena maža mergaitė vis kartojo: „Kokia nešvari mano suknelė!" ir manieringai purtė dulkes. O berniukas paprašė ko nors pavalgyti.

Matydami, kaip liepsnos ryja *Shell* namą su visais įkalčiais, galėjusiais lemti šimtų pasipriešinimo kovotojų žūtį, danai džiūgavo. Bet tada sužinojo

apie tragediją Žanos Arkietės mokykloje, kur žuvo aštuoniasdešimt trys vaikai, dvidešimt moterų vienuolių ir trys gaisrininkai.

Kitą dieną pogrindinis *Nordic News Service* visos Danijos vardu pareiškė:

... Dėkojame pilotams, sunaikinusiems vokiečių gėdingų darbų ir gestapo teroro paminklą Kopenhagos centre – *Shell* pastatą...
Deja, šalia tikrojo bombardavimo objekto žuvo gausybė danų, daugiausia vaikų iš Prancūzų mokyklos *Frederiksberg Allé*... Savo brangiuosius vaikus praradusių tėvų paguosti neįmanoma, galime išreikšti jiems tik didžiausią užuojautą.

Auka, kuria jie netiesiogiai prisidėjo prie kovos Danijoje, akina mus visomis išgalėmis stengtis sukurti kitiems Danijos vaikams galimybę ne tik gyventi, bet ir gyventi laisvoje, saugioje Danijoje, kur karas daugiau nebesės mirties gatvėse ir alėjose vien dėl to, kad taip nusprendė agresoriai ir kad barbarai vykdo priespaudos politiką.

PENKIOLIKTAS SKYRIUS

TARP DVIEJŲ UPIŲ

1.

Kovo 22 d. Hitlerio Didžioji Vokietija buvo įsprausta tarp dviejų upių – Oderio ir Reino. Iš rytų bei vakarų jo priešai rengė masinius puolimus, neabejotinai atnešiančius galutinę pergalę. Kitą dieną turėjo prasidėti Montgomerio puolimas per Reiną, operacija „Apiplėšimas" (*Plunder*), suplanuota, kitaip nei amerikiečių rizikingi sumanymai, iki menkiausių smulkmenų. Viskas buvo savo vietoje ir kiekvienas dalinys tiksliai žinojo, ką jam reikės daryti.

Pagal pradinį planą, parengtą sausio pabaigoje, feldmaršalas numatė, kad pagrindinė puolimo našta teks generolo leitenanto Mailso Dempsio (Miles Dempsey) vadovaujamai britų 2-ajai armijai, Reiną kirsiančiai šiek tiek šiauriau nuo Vėzelio, strategiškai svarbaus miesto už trisdešimt dviejų kilometrų nuo Diuseldorfo. Puolime dalyvaus vos trečdalis Simpsono amerikiečių 9-osios armijos, o ir ji – 19-asis korpusas atliks tik nereikšmingą vaidmenį: parems pagrindinį puolimą kirsdamas Reiną prie Reinbergo už kelių kilometrų žemiau Vėzelio ir pastatydins per Reiną visus taktinius tiltus.

Tokia direktyva Simpsoną sukrėtė: jo kariai kone prilyginti tiltų statytojams. Maža to, jie bus pavaldūs Dempsiui, ne jam. Jis Montgomeriui pareiškė protestą, ir tas galiausiai sutiko palikti 19-ąjį korpusą jo žinioje. Kovo 4-ąją, likus trims dienoms iki tilto prie Remageno užgrobimo, šis korpusas staiga prasiveržė pro vokiečių gynybą ir pirma numatyto laiko pasiekė Reino krantus. Jo vadas generolas majoras Raimondas Makleinas (Raimond McLain) paskambino Simpsonui ir susijaudinęs pranešė šiauriau nuo Diuseldorfo aptikęs „Reinui kirsti puikią vietą", gerai slepiamą medžių. Jei būtų buvęs pavaldus ne Montgomeriui, bet Bredliui, Simpsonas būtų persikėlęs per upę ir tik tada informavęs armijų grupę. Tačiau žinojo, jog Eizenhaueris pageidauja, kad jis laikytųsi nustatytos vadovavimo grandinės, todėl kreipėsi į Montgomerį ir paprašė leidimo improvizuotai kirsti upę nurodydamas, kad vokiečiai spartaus puolimo taip pritrenkti ir sugluminti, jog rytiniame krante nespėjo pasirengti gynybai. Net nepažiūrėjęs į žemėlapį, Montgomeris Simpsonui pasakė:

– Galite panaudoti vieną diviziją ar mažiau. Ten nėra erdvės ką nors nuveikti. Aš norėčiau laikytis savo plano.

Dar pridūrė, kad tik griežtai laikydamasis savo plano galėsiąs gerai išlaikyti pusiausvyrą pats ir išmušti iš vėžių vokiečius.

Patonas ir keli kiti amerikiečių karininkai manė, kad Simpsonas prilaikomas tam, kad britams tektų garbė pirmiems surengti masinį šturmą per upę.

Bet pats Simpsonas, turėjęs pagrindo užsigauti labiau už kitus, vis dėlto laikė Montgomerį pernelyg profesionaliu kareiviu, kad jo tokį sprendimą motyvuotų vien nacionalinio prestižo sumetimai; Montis tiesiog troško tvarkingo mūšio be jokių paskutinės akimirkos improvizacijų ir meistriško plano kaitaliojimų.

Tačiau Montgomeris nutarė garantuoti operacijos „Apiplėšimas" sėkmę vėliau jam į galvą dingtelėjusia mintimi – dviejų oro desanto divizijų nuleidimu iš oro kitapus Reino. Operacija „Universitetas" (*Varsity*) siekta „suardyti priešo gynybą prie Reino Vėzelio ruože..." Tai turėjo būti Sąjungininkų pirmoji oro desanto operacija išaušus ir prasidėti praslinkus kelioms valandoms po to, kai naktį upę pirmi kirs pėstininkai.

Generolas majoras Metju Ridžvėjus operacijai atrinko britų 6-ąją oro desanto ir amerikiečių 17-ąją oro desanto divizijas, abi priklausiusias 18-ajam oro desanto korpusui. Britų parašiutininkai buvo Normandijos oro desanto operacijos veteranai, bet amerikiečiams tai bus pirmas desantinis mūšis, nors kaip pėstininkai jie jau buvo gavę kovos krikštą Ardėnų mūšyje. Kovo 22 d. abu pakilios kovos dvasios dalinius „įslaptino" – britus netoli Yst Anglijos (East Anglia) Anglijoje, o amerikiečius netoli Paryžiaus. Divizijų zonas juosė spygliuota viela, aerodromus saugojo specialūs sargybiniai. Jei informacija apie nusileidimo zonas prasisunktų, „Universitetas" galėjo baigtis katastrofa.

Net ir laikantis tokių atsargumo priemonių, vokiečiai tikriausiai sužinojo apie gresiantį oro desantą. Komentatorius Giunteris Vėberis (Günther Weber) iš Berlyno per radiją pareiškė: „Tikėtinas Sąjungininkų didelio masto oro desantas placdarmams į rytus nuo Reino suformuoti. Mes pasiruošę."

Džoržas S. Patonas rezgė savus planus kirsti Reiną. Užuot surengęs taisyklingą frontalinį puolimą upės link, savo tankų ir šarvuotosiomis pėstininkų pajėgomis naudojosi kaip kavalerija, darydamas gilius reidus, kurie ne tik būdavo įspūdingi, bet ir įgalindavo sučiupti gerokai belaisvių bei sutaupyti nemažai amerikiečių gyvybių. Tokia taktika taip pat anksčiau, nei tikėtasi, atvedė jį prie Reino.

Nuo tada, kai gavo Bredlio leidimą kirsti upę netoli Mainco, Patonas tris dienas kaip išprotėjęs lakstė iš štabo į štabą – melsdamas, įkalbinėdamas, reikalaudamas ir grasindamas. Troško greičio, pašėlusio greičio. Žinojo, kad Montgomeris kelsis per Reiną kovo 23-iosios naktį ir norėjo jį pralenkti Mainco ruože. Jis taip pat tvirtai tikėjo, kad greitas, netikėtas upės forsavimas išgelbėtų nemažai gyvybių ir jis atsidurtų pozicijoje, žadančioje net dar įspūdingesnių laimėjimų skubant Vokietijos vidurio link.

Kovo 20 d. Patonas nuskrido į generolo majoro Mentono S. Edžio (Manton S. Eddy) vadovaujamo 12-ojo korpuso štabo būstinę netoli Zimerno. Susijaudinęs vaikščiodamas pasakė:

– Metai, noriu, kad rytoj kirstum upę prie Openheimo!

Openheimas buvo už dvidešimt penkių kilometrų į pietus nuo Mainco.

– Tik duokite mums dar vieną dieną, – atsakė Edis.

– Ne! – riktelėjo Patonas ir sumosavo rankomis.

Edis, augalotas, tvirtai sudėtas vyras, atkišo savo agresyvų smakrą ir nenusileido. Bet vos Patonas griežd amas dantimis išlėkė lauk, Edis paskambino generolui majorui S. Lerojui Irvinui (S. Leroy Irwin), pramintam Redu, iš 5-osios divizijos ir nurodė:

– Turi atsidurti kitame krante, Redai. Džordžis čia trypia kojomis ir stūgauja ant mūsų.

Irvinas kitas trisdešimt šešias valandas ginė savo vyrus taip smarkiai, kad jie Reiną prie Openheimo pasiekė kovo 22 d. prieš sutemstant. Dešimtą valandą ėmė tyliai keltis per upę šturmo valtimis. Pirmoji vilnis išsilaipino nustebintiems vokiečiams nespėjus organizuoti gynybos. Iki aušros kitame krante atsidūrė jau šeši Irvino batalionai. Be artilerijos parengiamosios ugnies, be bombardavimo iš oro ir be parašiutininkų Patonas pirmas nuo Napoleono laikų forsavo Reiną valtimis – dvidešimt aštuonių žuvusių ir sužeistų karių kaina.

Žinia apie sėkmę iškart atkeliavo į 3-iosios armijos būstinę, bet Patono štabo viršininko pavaduotojas pulkininkas Polas Harkinsas (Paul Harkins) pasiūlė naujienos Bredliui nepranešti iki kovo 23-iosios nakties ir padaryti tai prieš pat žinią apie Montgomerio persikėlimą per Reiną. Patonas mėgo tokius pasiūlymus.

2.

Upė, sauganti kitą Vokietijos pusę, – Oderis – irgi buvo pralaužta. Žukovas turėjo tris placdarmus vos už aštuoniasdešimties kilometrų nuo Berlyno, bet netikėtas Šteinerio puolimas privertė rusus prieš galutinį sostinės šturmą persigrupuoti.

Nuo pat Venko avarijos Guderianas negavo nė vieno pranešimo iš Himlerio, atsakingo už Žukovo pajėgų sulaikymą. Kovo viduryje nepatenkintas Rytų fronto vyriausiasis vadas nuvažiavo į armijų grupės „Vysla" štabo būstinę. Prie įėjimo Guderianą sutiko Himlerio štabo viršininkas SS brigadenfiureris (brigados generolas) Heincas Lamerdingas (Heinz Lammerding) ir paprašė:

– Ar negalite išvaduoti mūsų nuo mūsų vado?

– Tai grynai SS reikalas, – atkirto Guderianas ir pasiteiravo, kur reichsfiureris.

– Serga gripu ir gydomas profesoriaus Gebharto Hojenlichene.

Netolimoje sanatorijoje Guderianas aptiko iš pažiūros sveiką Himlerį ir paragino jį atsistatydinti iš armijų grupės „Vysla" vado pareigų. Priminė, kad reichsfiureris yra ir SS vadas, Vokietijos policijos viršininkas, vidaus reikalų ministras ir rezervinės kariuomenės vyriausiasis vadas. Kaip vienas žmogus gali susidoroti su tiek pareigų? Idėja Himleriui patiko, bet jis rimtai abejojo.

– Negaliu tiesiog nueiti ir apie tai pasakyti fiureriui. Jam nepatiks, jei ateisiu su tokiu pasiūlymu.

– Tada galbūt man leistumėte tai pasakyti vietoj jūsų? – pasufleravo Guderianas.

Himleris pritardamas linktelėjo galva, ir Guderianas vakare pasiūlė Hitleriui pakeisti prie Oderio persidirbusį reichsfiurerį. Hitleris tikriausiai irgi suvokė, jog pakeisti būtina, nes paklausė, kas galėtų perimti armijų grupę „Vysla". Guderianas pasiūlė generolą pulkininką Gothardą Heinricį (Gotthard Heinrici), 1-osios tankų armijos vadą, kovojantį Šernerio dešiniajame sparne.

– Nenoriu jo, – burbtelėjo Hitleris ir išvardijo keletą kitų pavardžių.

– Jis ypač patyręs kovoti su rusais, – atkreipė dėmesį Guderianas. – Jie dar niekada pro jį neprasilaužė.

Hitleriui tai padarė įspūdį, ir kovo 20 d. į Heinricio štabo būstinę Karpatuose pasiųsta telegrama, informuojanti, kad jis paskirtas armijų grupės „Vysla" vadu.

Kitą dieną Guderianas sutiko Himlerį ir Hitlerį vaikštinėjančius reicho kanceliarijos sode. Guderianas pasiteiravo, ar negalėtų su Himleriu pasikalbėti privačiai, ir Hitleris paslaugiai pasitraukė į šalį.

– Karo laimėti nebeįmanoma, – be įžangų pradėjo Guderianas. – Vienintelė problema dabar, kaip surasti būdą kuo greičiau užbaigti beprasmiškas skerdynes ir bombardavimus. Išskyrus Ribentropą, Jūs esate vienintelis žmogus, turintis ryšių neutraliose šalyse. Kadangi užsienio reikalų ministras nerodo noro paprašyti Hitlerio pradėti derybas, turite eiti su manimi paraginti jį tartis dėl paliaubų.

Himleris kurį laiką neįstengė pratarti nė žodžio.

– Mano brangusis generole, – pagaliau prabilo, – tam dar per anksti.

– Nesuprantu Jūsų. Dabar jau ne be penkių dvylikta, bet penkios po dvyliktos. Jei nesiderėsime dabar, apskritai niekada nebegalėsime to padaryti. Nejau nesuprantate, kokia beviltiška tapo mūsų padėtis?

Bet Himleris atsisakė įsipareigoti; jam buvo mieliau slapta derėtis vienam.

Po vakaro konferencijos Hitleris paprašė Guderianą pasilikti.

– Girdėjau, kad Jūsų bėdos su širdimi paaštrėjo, – tarė jis.

Hitlerį vis labiau erzino jau vien Guderiano balsas, pranašaujantis pražūtį rytuose, ir jis troško pakeisti jį žmogumi, neužsikrėtusiu pralaimėjimo nuotaika.

– Turėtumėte nedelsiant paimti keturias savaites atostogų sveikatai pataisyti.

Guderianas suvokė, kas slypėjo už Hitlerio žodžių.

– Šiuo metu negaliu palikti posto, nes neturiu pavaduotojo, – atsakė jis pridurdamas, kad generolas Hansas Krėbsas (Hans Krebs), pakeitęs Venką, buvo neseniai sužeistas per OKH štabo būstinės Cosene bombardavimą.

– Pamėginsiu kuo greičiau susirasti pavaduotoją, – pažadėjo Hitleris, nors neketino to daryti, – ir tada išeisiu atostogų.

Jų pokalbį nutraukė adjutantas. Gamybos ministras Spėras norįs privačiai pasikalbėti su fiureriu.

– Negaliu dabar susitikti su ministru ir negalėsiu tris dienas, – suirzęs pareiškė Hitleris ir vėl atsigręžė į Guderianą. – Jei kas nors šiomis dienomis nori su manimi susitikti, tai tik tam, kad praneštų ką nors nemalonaus. Nebegaliu pakęsti tų Jobo ramintojų. Jo [Špėro] memorandumai visada prasideda žodžiais: „Karas pralaimėtas!" Ir būtent tai jis man dabar nori pasakyti. Aš visus jo memorandumus dedu į seifą neskaitęs.

Nors Žukovas į vakarus nuo Oderio turėjo tris placdarmus – vieną žemiau Frankfurto, kitą aukščiau Kiustrino ir trečią per vidurį tarp abiejų šių miestų – vokiečiai savo ruožtu irgi vis dar kontroliavo du atramos taškus rytiniame krante – prie Kiustrino ir prie Frankfurto. Žukovui rengiantis galutiniam Berlyno šturmui, abu šie ruožai buvo aiškūs taikiniai, nes iš abiejų miestų tiesiai į sostinę vedė kietos dangos greitkeliai.

Kiustrino placdarmui vadovavo SS oberstgrupenfiureris (generolas) Heincas Reinefartas (Heinz Rheinefahrt), menkai karinę taktiką išmanantis policijos pareigūnas, užtat Frankfurto komendantas pulkininkas Ernstas Byleris (Ernst Biehler), kompetentingas bei ryžtingas Vermachto karininkas, savo gimtąjį miestą pavertė grėsminga tvirtove. Rytų fronte 1944 m. pabaigoje sužeistas į koją, Byleris atsidūrė Frankfurto ligoninėje. Rusams sausio pabaigoje siūbtelėjus Oderio link, jis su ramentais iššlubčiojo stabdyti jų pajėgomis, suburtomis iš sveikstančiųjų, atskilėlių, folkssturmininkų ir 3000 artilerijos kursantų.

Vieną dieną vasario pradžioje Byleriui geriant arbatą su žmona ir keturiais vaikais, jį pakvietė prie telefono. Grįžęs ramiai pasakė:

– Frankfurtas prie Oderio bus tvirtovė ir aš turiu miestą ja paversti.

Po penkių savaičių jis vadovavo jau 30 tūkst. vyrų. Pusę išdėstė į rytus nuo upės, o kitą pusę paliko vakariniame Oderio krante apmokyti. Bylerio artilerija buvo margas maždaug 100 pabūklų rinkinys: jugoslavų ir rusų patrankos, prancūzų 75 mm pabūklai ir vokiečių minosvaidžiai. Dvidešimt penkias išklerusias „panteras", OKH atsiųstas kaip pastiprinimą, jis iki bokštų įkasė

strategiškai svarbiuose taškuose. Jo mobilias šarvuotąsias pajėgas sudarė dvidešimt du šarvuoti vežimai, išradingai surinkti iš nuolaužų. Nepaisant atkaklių pastangų, Bylerio nepaliko abejonės.

– Kokia nauda iš to, kad tarnauju šioje skylėje? – pasiteiravo jis dr. Gebelso per vieną iš pastarojo apsilankymų fronte.

– Mums šis placdarmas kitapus Oderio reikalingas todėl, kad planuojame atstumti rusus iki pat Poznanės.

Byleris nepatikliai pažvelgė į jį.

– Ketiname sudaryti su Vakarais taiką, – paaiškino Gebelsas. – Tada amerikiečiai ir britai padės mums kovoti su rusais. Arba bent leis visas mūsų armijas perkelti iš Vakarų fronto į rytus. O tada pulsime ir atsiimsime Poznanę.

Gebelsas įdėmiai pažiūrėjo į Bylerį.

– Taigi būti Jums šioje skylėje prasminga! Tai – placdarmas ateičiai.

Nuramintas Byleris ėjo iš dalinio į dalinį kartodamas vyrams:

– Jei trauksitės, rusai užgrobs jūsų tėvynę – jūsų žmonas ir vaikus. Visi privalome likti čia!

Vyras, parinktas pakeisti Himlerį, Gothardas Heinricis, buvo neaukštas ir vidutinio amžiaus, pastoriaus sūnus, bet iš motinos pusės vyrai kario profesiją rinkdavosi nuo XII amžiaus. Produktyvus, metodiškas, patikimas, kaip tik toks, kokio ir reikėjo chaotiškam frontui perimti. Daugiau nei dvejus metus jo vadovaujama 4-oji armija puikiai kovėsi Maskvos apylinkėse, bet paaukštinimas iki generolo pulkininko užtruko dėl atkaklaus reikalavimo liautis gestapui kištis į jo vadovavimo reikalus. Po nesenų sėkmingų gynybinių mūšių prieš rusus Heinricį galop paaukštino ir apdovanojo Riterio kryžiumi su Ąžuolo lapais.

Kovo 22 d. jis prisistatė Guderianui, senam ir patikimam bičiuliui. Coseno gatvėse vis dar riogsojo griuvėsiai po antskrydžio. Šiltai pasisveikinęs, Guderianas tarė:

– Pakviečiau Jus asmeniškai – su Himleriu neįmanoma susikalbėti. Niekada nevykdo mano įsakymų, tinkamai neinformuoja. Pasakiau Hitleriui, kad jis nekompetentingas ir niekada nėra vadovavęs net būriui anapus upės.

Heinricis paprašė bendro padėties vaizdo. Pasvyravęs Guderianas pasakė:

– Situacija labai sunki ir galbūt vienintelis sprendimas gali būti surastas vakaruose.

Heinricis nesuprato, ką tai galėtų reikšti, bet išmetė tą temą iš galvos ir pradėjo Guderiano klausinėti apie kovos taktiką. Kodėl, pavyzdžiui, jis vis dar gina Kuršą? Guderianas susijaudino. Išklojo apie Hitlerio „beprotišką" užsispyrimą laikyti Kuršą bet kokia kaina.

– Mane nuolat kvietinėja į Berlyną! – pratrūko jis ir ėmė vardyti Hitlerio kaip vyriausiojo vado trūkumus.

Heinricis klausėsi vis labiau nekantraudamas. Pagaliau pertraukė:

– Kas vyksta palei Oderį?

Guderianas bendrais bruožais nusakė, kaip išdėstytos pajėgos: Himleris palei Oderį turįs dvi armijas, ginančias Berlyną, – kairėje yra Mantoifelis, dešinėje, už Kiustrino ir Frankfurto, – generolo Teodoro Busės 9-oji armija.

– Daug smulkmenų irgi nežinau, – pridūrė atsiprašomu tonu apkaltindamas dėl to Himlerį, paprastai miglotai atsakantį į tiesius klausimus. – Bet, kaip suprantu, į pietus nuo Kiustrino rytoj prasidės visuotinis kontrpuolimas.

Guderianas tęsė: pavojingiausias iš placdarmų šiapus Oderio yra tarp Kiustrino ir Frankfurto. Jis esąs beveik dvidešimt penkių kilometrų pločio ir penkių gylių bei prikimštas rusų artilerijos. Jį nuolatos atakuoja liuftvafė, bet dėl galingos priešlėktuvinės gynybos ne itin sėkmingai. Žukovas iš šio placdarmo ketina pulti Berlyną, todėl Hitleris nori jį sunaikinti. Fiureris planuoja pasiųsti per Oderį į Bylerio placdarmą penkias divizijas, kurios paskui veržtųsi Kiustrino link; atkirstas iš užnugario, rusų placdarmas kitoje upės pusėje nuvystų ir numirtų.

Heinricis liko priblokštas. Bet kuris protingas kariškis galėjo nesunkiai suprasti, jog tokia taktika – mėgėjo. Pirma, prie Frankfurto tebuvo vienas tiltas. Kaip penkios divizijos galėtų juo laiku persikelti puolimui surengti?

– Pionieriai tiesia pontoninį tiltą, – paaiškino Guderianas, akivaizdžiai nepritardamas visam planui.

– Bet abu tiltai bus pasiekiami rusų artilerijai, – sušuko Heinricis. – Tai būtų velniškas darbas!

Generolas įžvelgė trūkumą, ir Guderianas tai suprato.

– Jūs teisus, – pripažino suglumęs.

Busė, jo žodžiais, irgi prieštaravęs, siūlė atakuoti rusų placdarmą tiesiogiai. Bet Hitleriui Busės pasiūlymas nepatiko ir jis išsiuntė generolą Krėbsą į frontą įvertinti, ar puolimas iš Oderio kito kranto įmanomas. Krėbsas raportavo, jog tai padaryti galima. Ir dabar tam ruošiamasi.

– Turiu vykti susitikti su Adolfu, – sarkastiškai ištarė Guderianas ir pasiūlė Heinriciui prisijungti bei prisistatyti fiureriui.

Bet Heinricis pasakė, jog dabar jis priklausąs armijų grupei.

– Turiu gauti informacijos apie tai, kas vyksta. Visiškai nieko nežinau. Mano prisistatymas būtų tik formalumas, o aš vėjais paleisčiau pusę dienos.

Guderianas atsiduso. Heinricio pragmatinis mąstymas būtų maloni pagalba reicho kanceliarijoje.

– Pasakysiu Hitleriui, kad Jūs supažindinamas su situacija, – tarė jis.

Heinricis nuvažiavo į armijų grupės „Vysla" štabo būstinę Prenclau, maždaug už 160 kilometrų į šiaurės rytus nuo Berlyno. Į Himlerio vadavietę, vienaaukštį medinį pastatą, įžengė jau beveik sutemus ir, praslinkus pusvalandžiui, vis dar laukė susitikimo su reichsfiureriu. Galop pareikalavo, kad

būtų nedelsiant priimtas, ir buvo įleistas į didelę, paprastai, bet skoningai papuoštą patalpą. Priešais duris ant sienos kabojo didelė Hitlerio nuotrauka, o po ja už didelio stalo sėdėjo Himleris. Abudu susitiko pirmą kartą. Himleriui mandagiai atsistojus, Heinricis pasakė:

– Atvykau pakeisti Jūsų kaip armijų grupės „Vysla" vado.

Himleris ištiesė ranką ir Heinricis ją paspaudė. Ranka buvo minkšta, kaip kūdikio.

– Ketinu papasakoti Jums apie didžiulius mūsų čia kovotus sulaikomuosius mūšius, – pradėjo reichsfiureris. – Liepiau stenografui ateiti ir užrašinėti, tuojau bus atnešti ir žemėlapiai.

Jis pakvietė generolą Eberhardą Kincelį (Eberhard Kinzel), faktinį štabo viršininką, ir pulkininką Hansą Georgą Eismaną (Hans-Georg Eismann), faktinį operacijų karininką. Himleris pradėjo dėstyti apie savo nuveiktus darbus, bet taip nukrypo į smulkmenas, kad prapuolė prasmė. Kincelis sumišęs pakilo.

– Laukia svarbūs darbai šalimais, – tarė ir pasišalino.

Tada atsiprašė Eismanas. Po keturiasdešimt penkių minučių vis didesnės painiavos suskambo telefonas. Himleris pakėlęs ragelį akimirką paklausė, paskui tylėdamas padavė jį Heinriciui, kuris išgirdo Busės balsą:

– Rusai prasiveržė ir išplėtė savo placdarmą žemiau Kiustrino.

Heinricis klausiamai pažvelgė į Himlerį, bet tas trūktelėjo pečiais ir pareiškė:

– Jūs esate naujasis armijų grupės vadas. Duokite reikiamus įsakymus.

– Kaip siūlote elgtis? – pasiteiravo Heinricis Busės.

– Norėčiau kuo skubiau kontratakuoti ir stabilizuoti padėtį Kiustrino apylinkėse.

– Puiku. Kai tik turėsiu galimybę, išsyk su Jumis susitiksiu ir abu apžvelgsime fronto linijas.

Heinriciui padėjus ragelį, Himleris tarė:

– Norėčiau Jums pasakyti kai ką asmeniška.

Tada sąmokslininko tonu, kuris pasirodė Heinriciui keistas, pakvietė jį atsisėsti šalia jo ant sofos ir atskleidė savo bandymus užmegzti ryšius su Vakarais. Guderiano nesena paslaptinga užuomina Heinriciui dabar tapo visiškai suprantama ir jis pasiteiravo:

– Puiku, bet kokių priemonių turime ir kaip su jais susisieksime?

– Per neutralią valstybę, – slėpiningai ištarė Himleris.

Nervingai apsidairęs, liepė Heinriciui prisiekti, kad laikys liežuvį už dantų.

Kitą rytą Heinricis inspektavo šiaurinę savo armijų grupės pusę, ginamą Mantoifelio 3-iosios tankų armijos. Tarp Mantoifelio fronto linijų ir Oderio driekėsi pelkių ruožas. Tai buvo mažiausiai tikėtina rusų pagrindinio puolimo vieta. Tada išilgai 9-osios armijos fronto Heinricis nuvažiavo į pietus

Frankfurto link. Čia vadovavo Busė, buvęs Manšteino štabo viršininkas, gabus, patikimas ir ramus kritinėmis sąlygomis. Šių savybių netrukus prireiks, nes Heinricis padarė išvadą, kad Žukovas smogs būtent šiame ruože. Iki sutemstant Heinricis ne tik susiaurino galimą puolimo zoną iki keturiasdešimties kilometrų ruožo iškart į vakarus nuo Kiustrino ir Frankfurto, bet ir sumąstė, kaip gintis. Savo pagrindinę liniją išdėstys maždaug už šešiolikos kilometrų į vakarus nuo Oderio ant nedidelio, su upe lygiagretaus kalvagūbrio. Už jo iki pat Berlyno nebuvo jokios rimtesnės gamtinės kliūties, kuria būtų galima pasinaudoti gynybai.

Heinricis išleido savo pirmą įsakymą: visas iš Pomeranijos ištrūkusias divizijas – įskaitant 25-ąją tankų, SS 10-ąją tankų, fiurerio grenadierių ir 9-ąją parašiutininkų – perkėlė į kritinę zoną už Frankfurto ir Kiustrino. Jo antras įsakymas išsiskyrė lakia vaizduote, bet neturėjo nieko bendra su dalinių perkėlimu: jis įsakė laipsniškai išleisti į Oderį vandenį iš didelio dirbtinio Otmachau ežero už daugiau nei trijų šimtų dvidešimties kilometrų į pietryčius. Penkiolikos kilometrų ruožą tarp upės ir kalvagūbrio taip bus galima užtvindyti šešiasdešimties centimetrų gylio vandens sluoksniu.

Hitleris tvirtai tikėjo, kad dabartinės gynybos linijos atlaikys artėjantį rusų puolimą. Tačiau kai kurie jo bendradarbiai stokojo optimizmo ir ėmėsi *Alpenfestung*, nacionalinės tvirtovės Alpėse, kur nacionalsocializmas stotų į galutinį vagnerišką mūšį, parengiamųjų darbų. Ironiška, bet idėja užgimė amerikiečių galvose. 1944 m. rudenį Daleso tarnyba Šveicarijoje nugirdo, kad Vokietija Austrijos Alpėse stato neįveikiamą gynybos sistemą. Gandai, kaip pridera, buvo perduoti į Vašingtoną ir ten sukeldami nerimą kažkaip prasisunkė į spaudą. Gebelsas iškart suvokė to propagandinę vertę, ir netrukus Europos spauda knibždėjo spekuliacijų apie grėsmingą Alpių tvirtovę.

Priešingai Sąjungininkų būgštavimams, jokie gynybiniai įtvirtinimai dar nestovėjo, taip pat niekas už operaciją oficialiai nebuvo atsakingas. Vis dėlto neoficialiai keli svarbūs vokiečiai rezgė konkrečius planus. Vienas iš labiausiai suinteresuotųjų buvo Austrijoje gimęs Kaltenbruneris, kuris Himlerio dėka darėsi vis galingesnis. Kovo viduryje Kaltenbruneris į savo naują štabo būstinę Altauzėje, Austrijoje, pakvietė Vilhelmą Hetlį (Wilhelm Höttl). Anksčiau buvęs istorikas, Hetlis tuo metu vykdė britų banknotų masinio klastojimo operaciją „Bernhardas"* Kaltenbruneris žinojo, kad Hetlis dažnai

* 160 Zachsenhauzeno koncentracijos kalinių buvo pristatyti klastoti banknotus. Operacija „Bernhardas" siekta dviejų tikslų – pakenkti Britanijos ekonomikai ir suteikti papildomų lėšų SS operacijoms. Pagaminta tikriausiai 150 000 000 svarų vertės penkių, dešimties ir dvidešimties svarų banknotų.

lankosi Šveicarijoje, ir pasidomėjo, ar Sąjungininkai iš tiesų baiminasi paskutinio mūšio Alpių tvirtovėje. Hetliui patvirtinus, Kaltenbruneris pasakė, jog ta baime galima pasinaudoti derantis dėl „tiesioginio ar netiesioginio leidimo" vokiečiams tęsti kovą prieš rusus net ir sudarius paliaubas su Vakarais. Baimės neužtenka, atsakė Hetlis, mat Sąjungininkai galiausiai aptiksią, jog jokios realios *Alpenfestung* nėra. Kaltenbruneris nusišypsojo, paskambino varpeliu ir pasiuntė pakviesti dr. Meindlio, *Steyr Werke*, didžiausios šaudmenų gamybos įmonės Austrijoje, vadovo.

– Iš dirbtuvių kalnų tuneliuose iki gegužės 1-osios galiu garantuoti nedidelį kiekį ginkluotės, – pasakė Meindlis.

Kaltenbruneris įvardijo kelis kitus bendradarbiaujančius pramonininkus ir atskleidė, kad operacija „Bernhardas" dabar vykdoma Austrijoje, todėl *Alpenfestung* bus įmanoma finansuoti. 160 Zachsenhauzeno ekspertų ir klastojimo įranga neseniai perkelta į Redl-Cipfą (Redl-Zipf)*, netoli fiurerio gimtojo miesto – Linco Austrijoje.

Liko tik vienas dalykas – gauti Hitlerio leidimą tęsti mūšį Vokietijos pietuose, jei Vokietija būtų padalyta į dvi dalis. Kovo 23 d. Kaltenbruneris nuvyko į Berlyną leidimo. Jis laukė, iš tikrųjų vylėsi aptikti Hitlerį taip susirūpinusį dėl gresiančio karinio žlugimo, kad jis pagaliau pritars tokiai desperatiškai priemonei kaip *Alpenfestung*.

Kaltenbruneriui įžengus į Hitlerio kabinetą, šis buvo pasilenkęs prie Linco miesto didžiulio modelio. Pamatęs savo tėvynainį austrą, nušvitusiomis akimis paskelbė ketinąs visiškai atstatyti miestą ir paversti jį Vidurio Europos sostine. Ką apie tokį ambicingą planą manąs Kaltenbruneris, pats gimęs Lince? Kaltenbruneris atsakydamas sumurmėjo ir su nuostaba klausėsi, kaip Hitleris nesustodamas dėsto apie naująjį Lincą. Staiga Hitleris pakėlė akis ir pusiau šypsodamasis tarė:

– Žinau, ką atėjote man pasakyti, Kaltenbruneri. Bet patikėkit: jei nebūčiau įsitikinęs, kad Jūsų padedamas vėl atstatysiu Lincą pagal šį modelį, kokį matote, tą pačią dieną ištaškyčiau sau smegenis. *Turite tikėti.* Aš vis dar turiu būdų bei priemonių, kaip pergalingai užbaigti karą.

Kaip ir daugelis kitų, Kaltenbruneris išėjo iš fiurerio kabineto kupinas naujos vilties. Per penkias minutes Hitleris įtikino jį, kad pergalė vis dar galima.

* 1945 m. pradžioje dėžės su suklastotais pinigais buvo sukrautos į du sunkvežimius evakuoti iš Redl-Cipfo. Abu sunkvežimiai kone iškart sugedo. Vienas buvo sveikas perduotas Vermachto daliniams. Kito turinys išverstas į Trauno upę. Tačiau po dešimties dienų dėžės suiro ir šimtai tūkstančių banknotų nuplaukė į Trauno ežerą, kur juos išgraibė gyventojai ir amerikiečių kareiviai. Šis sensacingas atradimas JAV tyrėjus atvedė prie antrojo sunkvežimio ir maždaug 21 000 000 svarų vertės banknotų.

3.

Patono troškimas nuslėpti Reino kirtimą buvo suprantamas, bet, žinoma, neįgyvendinamas. Kitos dienos, kovo 23-iosios, rytą jo štabo viršininkas Gėjus sulaukė telefono skambučio iš 7-osios armijos. Ten sklandė gandas, kad Patonas jau kitame Reino krante. Ar tai tiesa?

– Nesu laisvas atsakyti, – atsakė Gėjus ir tada paragino Patonui ilgiau nedelsiant pranešti, kad 3-ioji armija per upę perkėlė jau septynis batalionus.

Bredlis Šato de Namiuro svetainėje ką tik buvo išgėręs antrą puodelį kavos, kai jį pakvietė prie telefono.

– Bredai, – sąmokslininko tonu prabilo Patonas, – niekam nesakyk, bet aš jau kitapus!

– Po velnių! Turi galvoje kitapus Reino?

– Būtent. Praėjusią naktį anapus permečiau vieną diviziją. Bet ten tiek nedaug vokiečių, kad jie dar nieko nežino. Taigi niekam neskelbk. Patylėkim, kol paaiškės, kaip situacija rutuliojasi.

Bredlis liko sužavėtas ir pasakė Patonui, kad 3-ioji armija gali į naują placdarmą perkelti dešimt divizijų. Jis taip pat pridūrė, jog duoda Hodžesui tai, ko tas nuo pradžių troško, – dešimt divizijų Remageno placdarmui.

Montgomeris smulkmeniškai rengėsi savo didžiajam puolimui „Apiplėšimas", kuris turėtų prasidėti vėlai šį vakarą. Viskas sklandžiai ėjosi reikiama sparta, kiekvienas dalinys buvo pasiruošęs pajudėti nustatytu laiku. Net savo asmeninį kreipimąsi į karius Montgomeris sukurpė gerokai iš anksto:

> ... Priešas tikriausiai mano, kad didelė upė jį apsaugo. Visi sutinkame, upė – didelė kliūtis, bet mes priešui parodysime, kad jis už jos toli gražu nėra saugus. Ši didžiulė Sąjungininkų kovos mašina, sudaryta iš jungtinių sausumos ir oro pajėgų, neabejotinai susidoros su problema.
>
> Kirtę Reiną, ištrūksime į Šiaurės Vokietijos lygumas gainiodami priešą į visas puses. Juo greičiau ir energingiau veiksime, juo greičiau baigsis karas, o kaip tik to visi trokštame – padaryti darbą ir kuo skubiau užbaigti karą su vokiečiais.
>
> Tad per Reiną! Ir visiems geros medžioklės aname krante.
>
> Tegu „kareivijų Viešpats" šį mūsų paskutinį sumanymą apvainikuoja pergale, kaip tai padarė visuose mūsų mūšiuose nuo išsilaipinimo Normandijoje „D" dieną.

Trečią valandą po pietų Čerčilis ir Brukas pakilo iš Northolto aerodromo Midlsekse ir po dviejų valandų nutūpė Venle prie Vokietijos sienos. Nepaisydamas

Montgomerio ir Bruko prieštaravimų, ministras pirmininkas ketino stebėti „Apiplėšimo" pradžią. Brukas buvo parašęs feldmaršalui, kad Čerčilis veržiasi atvykti ir „dabar kalba apie važiavimą į priekį tanku!" Montgomeris atsakė: „Dėl M. P. Jei jis nusprendęs atvykti į Reino mūšį, manau, jog galimas tik vienintelis veiksmų planas: paprašyti jo likti mano stovykloje. Tada galėsiu neišleisti jo iš akių ir pakontroliuoti, kad vyktų tik ten, kur niekam nekels rūpesčių. Parašiau jam laišką; Simpsonas laišką Jums parodys; senajam kareiviui jis turėtų patikti!"

Čerčilio grupė, kurią sudarė tik jo adjutantas, komanderis Č. R. Tompsonas (C. R. Thompson), kamerdineris ir Brukas, nuvažiavo į netolimą Montgomerio štabo būstinę, kur išgėrė arbatos. Feldmaršalas, vilkintis seną megztinį ir mūvintis velvetines kelnes, nusakė savo puolimo planą: po artilerijos apšaudymo upę kirs du britų 2-osios armijos korpusai ir vienas amerikiečių 9-osios armijos korpusas. Kitą rytą dvi oro desanto divizijos nusileis netoli Vėzelio už kelių kilometrų į vakarus nuo Reino.

Kelias dienas, slepiant šiuos pasirengimus, šimto dešimties kilometrų ilgio sektorių išilgai upės dengiantys dūmai vyrams buvo taip įsipykę, kad daugelis niurzgėjo, jog jau geriau vokiečiai juos matytų. Tačiau kaip tik dėl tokių atsargumo priemonių pavyko saugiai ir slaptai išeities pozicijose sukoncentruoti gausybę dalinių, šturmo valčių, „buivolų" (amfibinių transporterių), medžiagos tiltams ir patrankų.

Čerčilis girdėjo, kaip tolumoje patrankos atidengė ugnį. Artilerija pirmiau prabilo šiaurėje, kur upę forsuoti rengėsi Horokso britų 30-asis korpusas. Prieš pat devintą Horoksas užkopė į savo stebėjimo postą ant aukštumos, iškilusios virš Reino. Vakaras buvo šiltas ir malonus. Nors ūkanotoje tamsoje beveik nieko nematė, išskyrus patrankų šūvių žybsnius, įsivaizdavo pirmus „buivolus", pilnus 153-iosios ir 154-osios pėstininkų brigadų karių, juostomis pažymėtais maršrutais nerangiai leidosi prie upės. Netrukus jie pūkštelės į Reiną. Pietuose girdėjo artilerijos apšaudymą 12-ojo korpuso ruože, kur upę Vėzelio link kirs škotų komandosai.

Paskui artilerija, demonstruodama įspūdingą galią, pradėjo griaudėti visame 2-osios armijos sektoriuje. Venle Montgomeris, senas kareivis, suvokiantis miego vertę, po vakarienės atsiprašęs nuėjo į savo treilerį prigulti, o Brukas ir Čerčilis mėnulio šviesoje susijaudinę vaikštinėjo aptarinėdami reikšmingą valandą. Ji priminė ankstesnes kovas, Kairą, kur Aleksanderiui ir Montgomeriui pirmąkart leista parodyti, ką išgali, o Čerčiliui teko pasikliauti Bruko atrinktais kandidatais. Vėliau savo būste Brukas dienoraštyje užrašė:

> ... Jis [Čerčilis] buvo labai pakilios nuotaikos ir rodė dėkingumą už tai, ką jam padariau, o taip iki šiol atsitikdavo retai. Tada nuėjome į furgoną ir patyrinėjome ką tik pristatytą jo dėžę. Joje buvo telegrama iš Maskvos. Telegrama jį labai sujaudino, nes buvo susijusi su rusų požiūriu

į taikos derybas, kurias Volfas mėgina pradėti Berne, ir jų būgštavimais, kad mes, jiems nedalyvaujant, nesudarytume separatinės taikos Vakarų fronte. Jis padiktavo atsakymą, išleido sekretorių iš furgono, paskui vėl jį pasišaukė, pagalvojo, pradėjo rašyti iš naujo ir galiausiai išmintingai atidėjo tai iki rytojaus, kad galėtų rūpestingai apgalvoti.

Dabar einu į lovą. Sunku patikėti, kad už penkiolikos mylių šimtai vyrų mirtinai grumiasi Reino krantuose, o dar šimtai įsitempę rengiasi atlaikyti vieną didžiausių išbandymų savo gyvenime. Galvoje sukantis tokioms mintims, nelengva atsigulti ir ramiai miegoti.

1-oji komandosų brigada kaip tik ruošėsi kirsti upę Vėzelio kryptimi. Pakrantėje korespondentas Ričardas Makmilanas (Richard McMillan) šnekučiavosi su komandosų pulkininku, apyjauniu, pliktelėjusiu vyru.

– Įdomu, ką „džeriai" yra mums kitapus parengę? – tarė jis tepdamasis veidą melsvu tepalu ir gurkšnodamas arbatą iš puodelio.

22.00 val. komandosai, vietoje šalmų dėvintys žalias beretes, pradėjo keltis per upę griozdiškais „buivolais". Sviedinių kauksmas virš galvų kurtino. Po kelių minučių tušti „buivolai" grįžo kito krovinio.

– Kitoje pusėje ne taip karšta, kaip tikėjomės, – sakė vairuotojai Makmilanui.

22.30 val. per 200 karališkųjų oro pajėgų bombonešių papylė ant Vėzelio daugiau nei 1000 tonų fugasinių bombų. Jiems dar nespėjus apsisukti skrydžiui į Angliją, komandosai jau prisiartino prie dulkėmis paversto miesto.

Už kelių kilometrų į pietus, netoli Alpeno, Simpsonas ir Eizenhaueris užlipo į bažnyčios bokštą stebėti 9-osios armijos artilerijos ugnies. 01.00 val., kovo 24-ąją, 40 tūkst. amerikiečių artileristų pradėjo sparčiai šaudyti iš baterijų, išdėstytų lygumose į vakarus nuo upės. Maždaug valandą daugiau nei 2000 patrankų daužė vokiečių taikinius. Staiga nepaliaujamas dundesys nutrūko ir šturmo valtimis, varomomis išorinių variklių, per Reiną pradėjo keltis pirmutinė 30-osios divizijos vilnis, trys batalionai vienas greta kito. Toliau pietuose, jų dešinėje, prie vakarinio kranto siūbtelėjo 79-oji divizija, pasirengusi atsistumti nuo kranto po valandos. Nė vienas iš šturmo dalinių nesinešė dujokaukių: Simpsonas, pasvėręs riziką, nusprendė, kad jos tik padidins pavojų paskęsti.

Eizenhaueris pareiškė norįs pamatyti, kaip forsuojama upė, ir Simpsonas nulydėjo jį prie upės kranto, kur abu generolai prisidėjo prie gerai nusiteikusių 30-osios divizijos pėstininkų grupės, kuri traukė prie savo valčių. Tada Eizenhaueris pastebėjo vieną prislėgtą kareivį.

– Kaip jautiesi? – pasiteiravo.

– Generole, smarkiai nervinuosi. Prieš du mėnesius buvau sužeistas ir tik vakar grįžau iš ligoninės. Labai gerai nesijaučiu.

– Na, tai mes gera pora, nes ir aš nervinuosi. Bet tą puolimą planavome ilgai ir sutelkėme visus tuos lėktuvus, patrankas ir oro desanto dalinius, kad sutriuškintume vokiečius. Galbūt jei paėjėsime iki upės drauge, abiem pasidarys geriau.

– O, aš turėjau galvoje, kad *nervinausi*. Dabar jau nebe. Čia ne taip ir blogai.

Maždaug tuo metu, kai pirmieji britų daliniai kirto Reiną, Bredliui vėl paskambino Patonas.

– Bredai, – puolė šaižiai prašyti, – dėl Dievo meilės, pasakyk pasauliui, kad mes jau kitapus! Šiandien nudėjome trisdešimt tris vokiečius, kai jie prisiartino prie mūsų pontoninių tiltų. Tegul pasaulis žino, kad 3-ioji armija padarė tai Monči dar nepajudėjus.

Į Patono persikėlimą per Reiną prie Openheimo vokiečiai jau tūžmingai reagavo. Keselringas buvo apstulbintas. Apie galimą tokį mėginimą šiame ruože jis buvo įspėjęs 7-osios armijos vadą, bet amerikiečiai vis dėlto tai nesunkiai įvykdė. Jo akimis, Patonui atsirado strateginė galimybė vakaruose nuo upės vis dar esančią vokiečių 1-ąją armiją apeiti iš užnugario ir giliai įsiveržti į reichą. Remagenas tapo Modelio armijų grupės kapu. Jis baiminosi, kad Openheimas netaptų kapas Hauseriui.

4.

Anksčiau tą dieną Vašingtone Ruzveltas gavo naujausią jungtinio štabo projektą 1067, direktyvą dėl Jungtinių Valstijų politikos okupuotoje Vokietijoje. Jame Morgentau pradinis pasiūlymas paversti Vokietiją agrarine šalimi buvo sušvelnintas: liko tik miglotas teiginys, kad Vokietijos vyriausybė ir ekonomika bus decentralizuotos. Vis dėlto pabrėžta, jog Vokietijos karo potencialas sunaikintinas.

> ... Siekiant šio tikslo, visas karo priemones ir visą specializuotą infrastruktūrą... būtina užimti ar sunaikinti. Užkirstinas kelias visų orlaivių ir karo priemonių remontui bei gamybai.
>
> Bet tai tik žodžiai ir jų veiksmingumas labai priklausys nuo to, kas tai įgyvendins.

Vidurdienį Ruzveltas pasikalbėjo su penkiais Kongreso nariais iš abiejų partijų, atstovausiančiais Jungtinėms Valstijoms artėjančioje Jungtinių Tautų konferencijoje San Franciske. Pokalbyje taip pat dalyvavo admirolas Lehis, einantis valstybės sekretoriaus pareigas Džouzefas Griu (Joseph Grew), Džeimsas Dunas (James Dunn) ir Bolenas iš Valstybės departamento.

– Diskusija bus neoficiali, – pradėjo prezidentas.

Tada informavo juos apie Stalino prašymą Jaltoje dėl dviejų papildomų balsų JT asamblėjoje ir paaiškino, kodėl jis ir Čerčilis sutiko paremti tai San Franciske.

– Vėliau, – pridūrė jis, – norėčiau pasirūpinti, kad Jungtinės Valstijos gautų tokį pat balsų skaičių.

Nė vienas demokratų ir respublikonų delegatas neprieštaravo, kad rusai gautų papildomų balsų.

Kitą dieną, kovo 24-ąją, prezidentą Baltuosiuose rūmuose aplankė Robertas E. Šervudas, ką tik grįžęs iš Manilos. Garsus scenaristas papasakojo apie trijų valandų diskusiją su Makartūru (MacArthur). Didelį įspūdį jam padaręs pastarojo „Rytų supratimo mastas ir pažiūrų platumas" ir jis dabar įsitikinęs, kad generolas po kapituliacijos būtų puikus Japonijos karinis gubernatorius. Pasiklausęs Makartūro, manąs, jog pergalė Ramiajame vandenyne yra daug arčiau nei įsivaizdavo.

– Norėčiau kada nors išgirsti apie tai iš jo ir *aš*, – pakomentavo Ruzveltas.

Ruzveltas pasvarstė, ar būtų išmintinga jam dalyvauti San Francisko konferencijoje.

– Styvas [Erlis (Early)] nemano, kad man derėtų pradėti konferenciją – dėl visa ko, o gal nepavyks, – pasakė jis juokdamasis. – Jo manymu, turėčiau palaukti ir pažiūrėti, kaip ji vyksta, ir tik tuo atveju, jei bus sėkminga, išeiti į areną ir pasakyti baigiamąją kalbą, prisiimdamas visą garbę. Bet aš ketinu ten dalyvauti ir pradžioje, ir pabaigoje. Visi tie žmonės rodo šiai šaliai didelę garbę atvykdami, ir aš noriu jiems pasakyti, kad esu už tai dėkingas.

Jis paprašė Šervudo paieškoti Tomo Džefersono (Thomas Jefferson) citatų apie mokslą.

– Nedaug žmonių žino, kad Džefersonas buvo ne tik demokratas, bet ir mokslininkas ir kad jis yra pasakęs tai, ką dabar būtina pakartoti, nes, formuojant pasaulio ateitį, mokslas bus svarbesnis nei kada nors anksčiau.

Šervudas, žinoma, nieko nežinojo apie atominę bombą ir nesuvokė šių žodžių reikšmės. Jis palinkėjo Ruzveltui gerų atostogų Vorm Springse, kur tas ketino vykti pailsėti po savaitės Haid Parke (Hyde Park), ir tada pasuko į pasitarimų patalpą rašyti memorandumo apie Makartūrą.

Tą dieną nedideliame kambaryje viršutiniame Baltųjų rūmų aukšte Ruzveltas pietavo su Ana Rozenberg (Anna Rosenberg), viena iš savo patikimiausių patarėjų. Jie kalbėjosi taip ilgai, kad galiausiai įžengusi ponia Ruzvelt pranešė, jog jie turi vykti į geležinkelio stotį atsisveikinti su Kanados generalgubernatoriumi, Atlono (Athlone) grafu, ir jo žmona princese Elis.

Ponių iš abiejų pusių lydimą prezidentą išvežus iš patalpos, jam buvo įteikta dekoduota ambasadoriaus Harimano kablograma. Joje jis informavo

Ruzveltą apie iš Molotovo gautą „arogantišką" laišką, reikalaujantį nedelsiant nutraukti operaciją „Saulėtekis", bei rekomendavo „dabar imtis šio klausimo".

Ruzveltas piktai trinktelėjo kumščiais į neįgaliųjų vežimėlio porankius.

– Averelis (Averell) teisus! – sušuko jis. – Negalime turėti reikalų su Stalinu. Jis sulaužė visus Jaltoje duotus pažadus!

Jis taip susijaudino, kad abiem moterims tapo aišku – nuo šios akimirkos jo santykiuose su Stalinu atsiras naujas, griežtesnis tonas.

Didžiosios trijulės didėjančio nesutarimo priežastis, Karlas Volfas, ką tik atvyko į Berlyną, iškviestas įpykusio Himlerio, kuris pareikalavo pasiaiškinti dėl savo veiksmų. Abu susitiko SS generolo Fėgeleino apartamente. Himleris iškart apkaltino Volfą išdavyste: Kaltenbrunerio šnipai viską suuodę apie derybas su Dalesu. Himleris taip pat apkaltino Volfą kvailumu. Argi fiureris ką tik netūžo sužinojęs apie Ribentropo nemokšiškas pastangas derėtis Švedijoje?

– Kaip man dabar pasakyti fiureriui, kad Jūs tą patį darote be konkretaus įsakymo?! – šaukė jis. – Jis mus visus nudės!

Nuo Volfo pasiūlymo Himleris išblyško: jie abu turį nueiti pas fiurerį ir viską jam papasakoti. Akimirką Himleris neįstengė ištarti nė žodžio.

– Daugiau jokių reikalų su Dalesu! – pagaliau prabilo ir griežtai uždraudė Volfui grįžti į Šveicariją. – Jūs nieko nežinote!

ŠEŠIOLIKTAS SKYRIUS

„LINKSMAI PRALEIDOME DIENĄ“

1.

Fiurerio vakaro konferencija, numatyta kovo 23-iąją, penktadienį, prasidėjo tik kitos dienos 02.26 val. Dalyvių buvo nedaug: be trijų Hitlerio adjutantų – Giunšės (Günsche), Belovo (Below) ir Johanmajerio (Johannmeier) – tik Valteris Hevelis (Walter Hewel) iš Užsienio reikalų ministerijos, keli žemesnio rango pareigūnai ir generolas Vilhelmas Burgdorfas (Wilhelm Burgdorf), raudonveidis sausumos kariuomenės personalo tarnybos viršininkas, neseniai tapęs ištikimu Hitlerio idėjų ruporu ir dėl to nusipelnęs Vermachto karininkų panieką.

Iš visų pranešimų apie padėtį frontuose fiurerį labiausiai suerzino netikėtas Patono persikėlimas per Reiną.

– Manau, kad didžiausią pavojų kelia antras placdarmas, placdarmas prie Openheimo, – pasakė jis.

– Todėl, kad priešas sugebėjo taip greitai atsigabenti tiltų įrangą, – pridūrė Burgdorfas.

Hitleris parodė į žemėlapį.

– Prie upinės užtvaros dėl vieno aplaidaus žmogaus gali kilti baisi katastrofa. Tiesą sakant, viršutinis placdarmas [Remageno] galbūt išgelbėjo kai kuriuos dalinius čia, apačioje. Jei to nebūtų įvykę – o tada priešas pietuose būtų kirtęs Reiną su visomis pajėgomis, – niekas nebūtų ištrūkęs. Kai tik leidiesi išspiriamas iš įtvirtintos pozicijos, viskas baigta. Vadovybės veiksmai šiuo atveju apgailėtini. Jie vis kalė kariams mintį, kad jiems geriau kovoti atviroje vietovėje nei ten.

Burgdorfas perdavė Gebelso prašymą. Kaip Berlyno gynybos vadas, jis pageidavo *Ost-West-Achse* gatvę, kertančią miesto didžiausią parką – Tyrgarteną, paversti nusileidimo ir pakilimo taku.

– Tada reikėtų, – šiek tiek baimindamasis dėmesį atkreipė Burgdorfas, – nupjauti visus žibintų stulpus abiejose pusėse ir dar abipus iškirsti po dvidešimt metrų parko.

Hitleris nusistebėjo, kodėl tiek daug.

– Juk nesileis ten su „galijotais“ [tanketėmis]. Ten penkiasdešimt du metrai pločio.

– Bet jei JU-52 tektų leistis tamsoje, – pareiškė Belovas, adjutantas liuftvafės klausimais, – gatvės žibintai kliudytų.

– Gatvės žibintai – sutinku. Bet kam dar iškapoti dvidešimt – trisdešimt metrų Tyrgarteno dešinėje ir kairėje?..

Mintis iškirsti medžius jam nepatiko.

– Vargu, ar tai būtina, – nusileido Belovas.

– Jiems nereikia daugiau nei penkiasdešimties metrų, – tęsė fiureris. – Be to, tai ir nepadėtų, nes negrįsti dryžiai kairėje ir dešinėje būtų visiškai nenaudingi.

– Ten tik šaligatvis ir nuokalnė, – įsikišo Johanmejeris, apkūnus adjutantas sausumos kariuomenės klausimais.

– Aš irgi nemanau, kad reikia iškirsti dvidešimt metrų, – įrodinėjo liuftvafininkas Belovas. – Bet žibintų stulpus...

– Žibintų stulpus galima pašalinti, – pakartojo Hitleris.

– Tuomet tai jam ir perduosiu, – užbaigė Burgdorfas.

Bet Hitleris buvo pasakęs dar ne viską.

– Man ką tik dingtelėjo, jog nuo *Ost-West Achse* galėtų kilti HE-162 ir ME-262.

Belovas atkreipė dėmesį, kad gatvė abiem reaktyviniams lėktuvams nepakankamai ilga.

– Be to, viduryje trukdytų *Siegessäule*, – priminė jam Hevelis.

Pergalės kolona (*Siegessäule*) buvo didžiulis paminklas pergalei prieš Prancūziją 1871 m. atminti.

– Ją galima pašalinti, – sutiko Burgdorfas.

– Iki Pergalės kolonos beveik trys kilometrai, – pasakė Hitleris, jis nenorėjo griauti tokio paminklo. – Tai pakankamai ilga atkarpa.

Tema pagaliau buvo išsemta, ir Burgdorfas pasiteiravo, ką fiureris ketina daryti dėl Guderiano atostogų sveikatai pataisyti.

– Pirmiausia, – pareiškė susierzinęs Hitleris, – norėčiau sužinoti gydytojo nuomonę apie Venką ir norėčiau, kad ta išvada būtų galutinė. Pareikalausiu laiduoti tai savo gyvybe: „Tokiu ir tokiu metu Venkas bus sveikas arba ne." Taškas! Jie vis kalba ir kalba, neva tokią ir tokią dieną galės išeiti iš ligoninės. O dabar net nežino, ar neprireiks operacijos.

Tapo akivaizdu, Hitleris tikėjosi vis labiau nepakenčiamą Guderianą pakeisti Venku.

– Gydytojas mus informavo, kad Venkas turės likti ligoninėje iki balandžio 15-osios, – pranešė Burgdorfas, – nors jis pats vis labiau nekantrauja.

– Mano fiureri, – pertraukė Belovas, pakeisdamas temą, – ar jie gali pataupyti dūmus tuo metu, kai Jūsų Oberzalcburge [Berchtesgadene] nėra? Dabar jie leidžia dirbtinį rūką kaskart, kai pamato lėktuvą, ir baigia išeikvoti visas cheminių dujų atsargas.

– Taip, bet jei tos būstinės neteksime, neteksime visko. Turime tai suprasti. Ji viena iš mūsų turimų slėptuvių.

Jie aptarė OKH bunkerius Cosene ir perėjo prie kitos ilgos diskusijos apie specialiuosius dalinius, kuriuos būtų galima mesti į mūšį.

– Mes tiesiog nežinome, kas dedasi, – nusiskundė Hitleris. – Savo nuostabai, sužinojau, kad staiga atsirado ukrainiečių SS divizija.

Apginkluoti ukrainiečių diviziją – visiška beprotybė, mat ji nėra patikima.

– Aš veikiau atimčiau iš jų ginklus ir suformuočiau naują vokiečių diviziją.

Priešingai nei daugelis jo patarėjų, jis privengė dalinių, suformuotų iš raudonarmiečių, savanoriškai panorusių kovoti su Stalinu. Burgdorfas įkyriai visiems priminė, kad latvių ir estų savanorių divizijos iširo.

– O ir dėl ko jiems dabar kautis? – sarkastiškai paklausė Hitleris pridurdamas, jog reikėtų patikrinti visus užsieniečių dalinius.

– Pavyzdžiui, Vlasovo divizija* – tinka ji kam nors ar ne? Yra tik dvi galimybės: jei bent kiek tinkama, laikytina reguliariąja divizija, jei ne, tai kvaila apginkluoti dešimties ar vienuolikos tūkstančių vyrų diviziją, kai aš negaliu suformuoti vokiečių divizijų, nes neturiu ginklų. Aš tučtuojau suformuočiau vokiečių diviziją ir visus tuos ginklus atiduočiau jai.

– Indų legionas... – pradėjo Burgdorfas.

– Indų legionas yra juokas. Kai kurie indai negali užmušti nė blusos ir greičiau leis save suvalgyti... Manau, jei naudotume indus „maldos ritiniams" ar panašiai sukti, jie būtų ištvermingiausi kareiviai pasaulyje. Bet naudoti juos realioje mirtinoje kovoje absurdiška. Argi indai stiprūs? Visa tai idiotiška. Jei neturite kur dėti ginklų, galite krėsti tokius juokus propagandiniais sumetimais, bet ginklų pertekliaus neturint, taip pokštauti propagandos sumetimais visiškai neatsakinga.

Kelias minutes fiureris tęsė tokiu pašaipiu tonu, tada staiga pasakė:

– Nemanykit, kad tokie užsieniečiai beviltiški. Iš jų galima kažką padaryti, bet tam reikia laiko. Jei turi juos šešis ar dešimt metų, jei valdai jų teritorijas, kaip senoji Habsburgų monarchija, tada, žinoma, jie gali tapti gerais kareiviais.

Bet jis vis tiek nematė būdo, kaip panaudoti indus.

– Padarytume didžiausią malonę pranešę, kad jiems kovoti daugiau nebereikės.

Kažkas atkreipė dėmesį, jog 2300 indų turi 1468 šautuvus, 550 pistoletų, 420 pistoletų-kulkosvaidžių ir 200 lengvųjų kulkosvaidžių.

– Tik pamanykit, – paniekinamai nutraukė Hitleris, – jie turi daugiau ginklų nei vyrų! Kai kurie tikriausiai nešiojasi po du ginklus.

Jis pasiteiravo, ką jie dabar veikia, ir buvo informuotas, jog yra poilsio zonoje. Pasibjaurėjęs Hitleris spragtelėjo pirštais.

---

* Raudonosios armijos generolas Andriejus Andriejevičius Vlasovas, praslinkus trims savaitėms nuo patekimo į nelaisvę 1942 m., išsižadėjo Stalino ir padėjo vokiečiams mobilizuoti mln. rusų belaisvių tarnauti Hitleriui. Tačiau jam pirmiausia rūpėjo naikinti komunizmą, remti nacionalizmą, todėl fiureris juo nepasitikėjo.

– Tie jūsų daliniai tik ilsisi, niekada nekovoja.

Šią akimirką ryšio karininkas pertraukė su skubiu pranešimu:

– Armijų grupė „H" trečią valandą [nakties] informavo, kad už pusantro kilometro į pietus nuo Vėzelio ir prie Mėrumo priešas pajudėjo į puolimą [tai, žinoma, buvo Montgomerio operacija „Apiplėšimas"]. Apie puolimo stiprumą ir pobūdį dar nepranešta. Puolimo tikėtasi. Nuo 17.00 val. [kovo 23 d.] mūsų pagrindinę kovos liniją ir užnugario zonas intensyviai apšaudė artilerija.

Pradėjus aptarinėti vokiečių galią netoli Vėzelio ir galimą pastiprinimą pralaužos zonai, ryšio karininkas Borgmanas (Borgmann) priminė Hitleriui, kad pastiprinimų nepakanka net Patonui prie Openheimo sulaikyti: tėra tik penki savaeigiai prieštankiniai pabūklai, bet ir jie nebus paruošti dar bent dieną.

– Artimiausiomis dienomis prisijungs dar du, tad dalinys padidės iki septynių. Visa kita jau mesta į mūšį ir kol kas daugiau nieko nėra parengta.

– Tiesą sakant, jie buvo skirti viršutiniam placdarmui, – pasakė Hitleris.

– Taip, – patvirtino Borgmanas, – 512-ajam batalionui prie Remageno.

– Kada jie išvyksta?

– Bus parengti rytoj. Taigi pajudės tikriausiai rytoj vakare.

– Tada prie to vėl grįšime rytoj, – tarė Hitleris.

Jis pradėjo garsiai svarstyti, kada galėtų būti suremontuota „šešiolikos ar septyniolikos" „tigrų" grupė.

– Tai būtų labai svarbu.

Hitlerio rūpinimasis saujele tankų dramatiškai iliustravo vokiečių šarvuotųjų pajėgų galios žlugimą.

2.

Prieš pat aušrą iš bazės Yst Anglijoje pradėjo kilti lėktuvai, gabenantys 4876 britų 6-osios oro desanto divizijos karius. Po valandos Reino upės link į operaciją „Universitetas" jau skrido 247 amerikiečių 9-ojo karinio transporto junginio C-47 ir 429 britų lėktuvai.

Prancūzijoje 17-osios oro divizijos vyrai ką tik baigė bifštekso ir obuolių pyrago pusryčius ir, paskutinį kartą patikrinę ekipuotę, pradėjo krautis ant savęs griozdišką mantą ir laipintis į lėktuvus bei sklandytuvus. Pirmi transportiniai lėktuvai pakilo 07.17 val. Pirmas nusileis ir strategiškai svarbų mišką užims 507-asis parašiutininkų pulkas. Tada eilė ateis 514-ajam parašiutininkų pulkui ir keturioms grupėms sklandytuvuose, nusileisiančiuose išsyk į rytus nuo 507-ojo pulko. Paskutinis pulkas, 194-asis, sklandytuvinių pėstininkų, nutūps netoli Vėzelio ir užgrobs tiltus per Iselio (Issel) kanalą.

Paskutinis lėktuvas pakilo beveik 09.00 val., ir didžiulė kolona – 226 C-47, 72 C-46 ir 610 C-47, tempiančių 906 sklandytuvus, – nutįso toliau, nei akis

užmato. 9387 amerikiečių parašiutininkai skrido į šiaurės vakarus galutinio susitikimo taško pietryčiuose nuo Briuselio link, o ten prie jų prisijungė mažėlesnė britų oro kolona.* Sudariusios gigantišką dviejų valandų ir aštuoniolikos minučių ilgio traukinį, abi grupės, iš visų pusių dengiamos nardančių karališkųjų oro pajėgų 213 naikintuvų ir amerikiečių 9-ųjų oro pajėgų 676 naikintuvų, viena šalia kitos pasuko į Vėzelį.

Visiems, išskyrus keletui, amerikiečių kariams transportiniuose lėktuvuose kovinis šuolis bus nauja patirtis. Daugelis juto tą patį – vis didėjantį, dusinantį gumulą gerklėje. Skridusieji sklandytuvais nerimavo dar labiau, nes jų netvirti orlaiviai trūkčiojo ir šokčiojo siaurose oro srovėse, kurias palikdavo priešakyje juos tempiantys lėktuvai.

Hovardas Kovanas (Howard Kowan) iš *Associated Press* mėgino užmiršti įtaigias nuotraukas su sudužusių ir į šipulius subyrėjusių sklandytuvų Normandijoje ir Olandijoje vaizdais. Pažvelgęs į kairę, išvydo kito sklandytuvo, tempiamo to paties C-47, pavojingai arti linguojančio dešinio sparno kraštą. Kas atsitiktų, jei abu sparnai susiliestų? Sukandęs dantis, stengėsi nepastebėti į šalmą vemiančio kaimyno.

Pulkininkas leitenantas Alenas C. Mileris (Allen C. Miller), 2-ojo bataliono vadas, skrido priešakiniame 513-ojo pulko lėktuve. Jis buvo vos metro šešiasdešimt dviejų ūgio; šalmo kraštas kone siekė antakius, o šuolio batai – kelius. Kolegos karininkai vadino jį Asu, o paprasti kareiviai, kartu su juo praėję Ardėnų mūšį, – „Batais ir Šalmu".

Didelis C-46 buvo greitesnis už senus C-47. Mileris priėjo prie atvirų durų ir pažiūrėjo į didžiausią matytą aviacijos demonstraciją. Mastas kėlė baimingą pagarbą. Jis skrido masinio lėktuvų spiečiaus viduryje: matė ilgas, tiesias parašiutininkus gabenančių lėktuvų kolonas, už tempiančių lėktuvų, lyg nedrausmingi aitvarai, siūbuojančių sklandytuvų vilkstines, šimtų šimtus spiečiuje ir aplink jį kaip įpykusios bitės siuvančių naikintuvų. Mileris patikrino savo vyrus, prarijo dramamino piliulę ir atsisėdo numigti.

09.30 val. Montgomerio adjutantas Noelas Čevesas (Noel Chevasse) palydėjo Čerčilį ir Bruką ant kalvos netoli Ksanteno. Iš čia, kur atsiveria vaizdas į Reiną, jie turėjo stebėti oro desantą, tačiau buvo taip ūkanota, kad jiedu įžiūrėjo tik kelias valtis, keliančias karius per upę. Aplink dundėjo baterijos, intensyviai apšaudančios vokiečių gynybinius įtvirtinimus. 09.40 val. pasigirdo kitas garsas – tolimas, bet skvarbus artėjančios oro armados gausmas ir ūžimas.

Parašiutininkai žinojo, kad artėja prie Reino. Priešais matė didžiulius dūmų debesis, kuriais britai buvo aptraukę šimtą dešimt kilometrų upės.

*„D" dieną Normandijoje nusileido 17 255 britų ir amerikiečių oro desantininkai.

Ričardas C. Hoteletas (Richard C. Hottelet), CBS ir *Collier* korespondentas, žvalgėsi iš C-47. Priešakyje iš nusileidimo zonų, koncentruotai bombarduojamų Sąjungininkų vidutinių bombonešių, kilo juodos kolonos. Hoteletą neramino tik vienas dalykas – tai, kad jis nesijaudina.

Sparno vadą Džonį Džonsoną (Johnnie Johnson), vieną iš labiausiai patyrusių karo naikintuvų pilotų, apstulbino, regis, begalinės prie upės artėjančių transportinių lėktuvų ir sklandytuvų linijos. Panašiai jautėsi ir pilotas gretimame lėktuve, kuris jam per radijo ryšį pasakė:

– Kad tave! Matyti, kad Dėdė Semas šiandien išmano savo darbą!

09.46 val. pirmi 507-ojo pulko lėktuvai prisiartino prie Reino. Sumirksėjo raudonos signalinės lempelės, parašiutininkai prisikabino prie lyno ir pasitikrino ekipuotę. Intensyvi 20 mm ir 40 mm priešlėktuvinių patrankų ugnis sustiprėjo, stovėjusieji prie durų net pro dūmų debesis galėjo įžiūrėti vokiečių baterijas. Kai kurie vokiečiai pasklisdavo į šalis kaip vanago pabaidyti viščiukai, kiti įžūliai žiūrėjo aukštyn ir šaudė iš šautuvų, pistoletų-kulkosvaidžių bei pistoletų.

09.50 val. užsižiebė žalios lempelės, ir parašiutininkai pradėjo virsti iš lėktuvų. 1-ąjį batalioną nunešė daugiau nei pusantro kilometro į šiaurę nuo jo nusileidimo zonos. Nusileidęs ant žemės, pulko vadas pulkininkas Edsonas Rafas (Edson Raff) surinko savo vyrus ir sunaikino vokiečių ugnies lizdą gretimame miške. Tada pastebėjo 150 mm patrankų bateriją, už pusantro kilometro šaudančią tarp medžių. Užėmė bateriją su nesugadintomis patrankomis ir patraukė į pietryčius mišku, pakeliui jį valydamas nuo vokiečių.

513-asis pulkas prie savo nusileidimo zonos priartėjo prieš pat 10.00 val. Pabudęs pulkininkas Mileris suriko:

– Stot! Prisikabint! Patikrint ekipuotę!

Nuėjo iki lakūnų kabinos ir paplojo pilotui per petį. Pilotas neatsigręždamas parodė „V" ženklą. Mileris pajudėjo atgal prie šuolio durų. Kaip tik tą akimirką aplink pradėjo sproginėti priešlėktuvinių patrankų sviediniai. Pro atviras duris matėsi didingas Reino vingis. Virš upės danguje knibždėte knibždėjo Sąjungininkų bombonešių bei naikintuvų. Jis metė žvilgsnį atgal. Lėtesnių C-47 grupės artėjo tobulai susirikiavusios ir atrodė, kad galutinį šturmą, kaip planuota, atliks „V" formuote didesniajame „V". Bet kur kitos C-46 grupės ir didžioji britų kolona?

Milerio lėktuvas nusileido iki 100 metrų aukščio, ir iš plieno pluošto ant grindų pliūptelėjo šaulių ginklų kulkos, sužeisdamos kelis parašiutininkus. Rėkdamas, kad pilotas sunkiai sužeistas, atlėkė įgulos vadas. C-46 pasviro į kairę, vėl išsilygino.

Kiti 513-ojo pulko lėktuvai irgi pateko į bėdą. Priešlėktuvinė ugnis, kliudanti leitenanto Polo Makgvairo (Paul McGuire) C-46, priminė jam į skardinį stogą barbenančią krušą. Tačiau jis buvo taip užsiėmęs savo šuolio ekipuotės

tikrinimu, jog tik pradėjus virsti dūmams iš vieno sparno bakų susigaudė, kad lėktuvas smarkiai nukentėjo. Koridoriumi atskubėjęs įgulos vadas prisisegė atsarginį parašiutą ir vieno parašiutininko paklausė:

– Bičiuli, pasakyk, koks šįvakar slaptažodis?

Mileris priešakyje įžiūrėjo geležinkelio bėgius.

– Šokt! – sušuko jis.

Pasitraukęs į šalį, leido pro duris išeiti keliems vyrams, tada iššoko pats. Parašiutui išsiskleidus, žvilgterėjo atgal ir pamatė, kaip jo C-46 kairysis sparnas užsiliepsnoja. Aplink skleidėsi šimtai kamufliažinių parašiutų, o tarp jų – mėlyni, raudoni ir geltoni su atsargomis. Šūvių tratėjimas apačioje Mileriui priminė šaudymo poligoną. Šiek tiek žemiau vyras, iššokęs pirmiau jo, nebejudėjo. Galva atlošta, kraujas trykšta.

Milerį nešė tiesiai ant geležinkelio bėgių. Jis pamažino leidimosi trajektoriją ir nusileido į nedidelę aptvertą kiaulidę. Pasuko naujo britų greito atleidimo mechanizmo metalinę movą ir paspaudė. Nė brakšt. Jam vargstant su mechanizmu, kulkosvaidžio kulkos pradėjo varpyti pavasarišką velėną per metrą nuo jo veido. Jis pasirito tolyn, čiupo parašiutininko peilį ir išsivadavo nuo parašiuto.

Šūviai lėkė iš ūkininko gyvenamojo namo šalimais. Mileris išsitraukė pistoletą ir pasuko prie nedidelės belangės pašiūrės. Kai ją pasiekė, augalotas parašiutininkas, peršokęs pusantro metro aukščio tvorą, pliumptelėjo greta jo. Mažasis pulkininkas, išgąsdintas atvykėlio netikėto pasirodymo ir suerzintas jo akivaizdžios baimės, iš visų jėgų spyrė jam į užpakalį. Abu neištarė nė žodžio.

Mileris atsargiai pažvelgė pro nedidelio pastato kampą. Vos už šešiasdešimties centimetrų išvydo vokietį, kuris, pasisukęs į juos šonu, šaudė skersai geležinkelio bėgius į atvirą lauką. Šalia jo buvo dar trys. Lauke vyravo visiška sumaištis: žemė nuklota parašiutininkų ir parašiutų, kiti leidosi tiesiai ant jų. Mileriui staiga dingtelėjo: jei būtų nusileidęs, kur planuota, – iškart už bėgių – tikriausiai jau būtų negyvas.

Nors ir ne itin gerai šaudė iš pistoleto, iš tokio atstumo nepataikyti negalėjo. Nusitaikė į artimiausią vokietį. Jie buvo taip įsitraukę į šaudymą, kad Mileris nudėjo tris, kol paskutinis atsigręžė – ir žioptelėjo. Mileris iššovė.

Prisiartinęs prie tarpdurio, pamatė, kad jis betoninis; pašiūrė buvo užmaskuotas bunkeris. Davė ženklą augalotam parašiutininkui sekti įkandin ir, pasirengęs atidengti ugnį, įšoko į bunkerį. Apsidžiaugė, kad jame nieko neaptiko. Tačiau gale laipteliai vedė į tamsų tunelį. Apgraibomis slinko blausiai apšviestu gyvenamojo namo rūsiu. Mileris pamojo parašiutininkui sekti paskui nežinodamas, kad stambus vyras net nedrįso įžengti į tunelį. Kampe Mileris įžiūrėjo susmukusį žmogų. Norėjo šauti, bet kažkoks vidinis balsas jį sustabdė. Ten buvo sena, mirtinai išblyškusi moteris. Ji nepajudėjo net ir tada, kai jis pradėjo kopti laiptais į virtuvę.

Pro vieną smėlio maišais apkrautą langą trys vokiečiai šaudė iš kulkosvaidžio. Pulkininkas slinko iš patalpos į patalpą. Prie beveik kiekvieno lango buvo įsitaisiusi kulkosvaidžio komanda. Iš fortu paversto namo matėsi aplinkiniai laukai – jis prisiminė vokiečių diktoriaus žodžius: „Mes pasiruošę."

Pro galines duris išnėrė žmogaus figūra. Mileris skubiai parideno termitinę granatą vestibiuliu virtuvės pusėn, o į svetainę švystelėjo skeveldrinę granatą. Granatoms dar nespėjus susprogti, jis išlėkė iš namo ir pro bunkerį, į kurį taip nenoriai įžengė, nudūmė geležinkelio bėgių link. Staiga užkliuvo už draugo, kapitono Džeko Loloro (Jack Lawlor). Jis gulėjo negyvas. Mileris stabtelėjo ir pirmąkart pastebėjo, kad šalimais nėra augaloto parašiutininko. Tada kirto bėgius ir atsidūrė lauke. Ten visur tysojo žuvusieji ir sužeistieji, skerdynės jam priminė Piketo (Pickett) atakos [per Getisbergo mūšį 1863 m.] vaizdus.

Kapitonas Oskaras Fodoras (Oscar Fodor), bataliono vyriausiojo gydytojo pavaduotojas, pakėlė akis nuo sužeistojo ir atpažino Milerį. Ranka parodė į mišką, kur kai kurie 513-ojo pulko kariai stengėsi susitelkti. Kaip tik tada virš lauko krašto pasirodė britų sklandytuvai, grėsmingai neriantys prie su parašiutais tebesileidžiančių amerikiečių. Apimtas siaubo, Mileris stebėjo, kaip vienas *Horsa* sklandytuvas, didesnis už amerikiečių sklandytuvus, nutūpė tiesiai ant ką tik nusileidusių amerikiečių būrelio. Kurį laiką žeme slydęs sklandytuvas sustojo netoli Milerio, jo uodega nulėkė ir laukan išriedėjo šarvuotasis automobilis. Vokiečiai iš namo į automobilį atidengė sutelktą ugnį. Galop tas užsiliepsnojo. Bet britų kulkosvaidininkas ir toliau atkakliai pylė iš *Bren* kulkosvaidžio, kol pražuvo liepsnose.

Miške Mileris surado dvidešimt vyrų, tarp jų kelis pilotus ir britų parašiutininkus. Nuvedė visus į gyvenamąjį namą, kur kapitonas Fodoras buvo įkurdinęs medicinos stotį. Kraujas tekėjo ir paties gydytojo koja. Jis ramiai nusmaukė kelnes žemyn ir užsidėjo tvarstį.

– Ką tik gavau į subinę, – tarė jis ir vėl pajudėjo į atvirą lauką.

Viršuje pasigirdo kurtinantis griausmas. Pakėlęs galvą, Mileris išvydo B-24 *Liberator* lėktuvus, kurie neįtikėtinai drąsiai, kone liesdami medžių viršūnes, gabeno pirmąsias papildomas medicinos ir šaudmenų atsargas. Mileris įžiūrėjo pilotų susikaupusius veidus; vaizdas sukėlė virpulį. Vyrai ant žemės pradėjo linksmai šaukti bei mojuoti rankomis, ir Mileris pasijuto patenkintas, kad yra amerikietis.

Vienas iš drąsiųjų *Liberator* lėktuvų užsiliepsnojo, paskui antras, trečias. Didelėmis grupėmis žemyn ėmė sklęsti parašiutai, laikantys metro dvidešimties ilgio plieno cilindrus su atsargų paketais. Vienas cilindras nuo parašiuto atitrūko ir lyg bomba nėrė į Milerį. Įsmigo į minkštą žemę prie pat jo kojų. Šį incidentą jis prisiminė kaip artimiausią sąlytį su mirtimi karo metu.

Po akimirkos su saujele vyrų pribėgo 513-ojo pulko vadas pulkininkas Džeimsas Kutsas (James Coutts).

– Atakuokit pietų kryptimi kairiu sparnu liesdami geležinkelį, – uždusęs riktelėjo Mileriui ir parodė į atvirą lauką.

Iš tos pusės prapliupo sporadiška ugnis ir visi puolė ant žemės. Mažasis pulkininkas atsistojo.

– Paskui mane! – sustaugė jis.

Niekas nė nepajudėjo. Retai besiplūstantis Mileris nesusivaldė.

– Po velnių! – sušuko. – Judinkitės!

Lakstė pirmyn ir atgal bliaudamas vis tuos pačius žodžius. Du vyrai, tartum sutrikę, nenoriai pakilo ir pasilenkę nedrąsiai pajudėjo. Įkandin nusekė dar keli. Galiausiai priekin traukė jau visi. Vokiečiai, išvydę, kad Mileris ir jo vyrai nepaisydami jų ugnies artinasi, apsigręžė ir spruko.

Trečias amerikiečių oro desantininkų dalinys, 194-asis sklandytuvinių pėstininkų pulkas, prie savo taikino – tiltų per Iselio kanalą prisiartino 10.20 val.

– Ilgai netruks, – pasakė vienas seržantas AP korespondentui Hovardui Kovanui.

Abu paspaudė vienas kitam ranką ir palinkėjo sėkmės. Kovanas negalėjo atplėšti akių nuo piloto laukdamas, kol jis pastums svirtį ir atkabins sklandytuvą.

– Leidžiamės! – sušuko pilotas.

– Metas melstis, – tarė seržantas, orlaiviui ėmus statokai smigti žemyn.

Kovanui šmėkštelėjo mintis, kad žmonės čia jau meldžiasi nuo pakilimo momento. Sklandytuvai perskrodė didžiulį aitrių dūmų debesį. Kovanas pasijuto tarsi degančiame pastate. Apačioje keistais kampais vienas kito atžvilgiu stovėjo dešimtys sklandytuvų. Žemė greitai artėjo. Pasigirdo smarkus traškesys, sklandytuvas pramušė tvorą ir peršoko griovį. Tada sparno galas užkabino kitą tvorą, ir staiga stojo tyla. Jie buvo ganykloje – saugūs. Jis išsiropštė laukan ir apsidairė.

Kovanas suintriguotas stebėjo aplink jį šokinėjančius nedidelius žalios velėnos žiupsnelius – kulkos! Nusirito į negilų griovį, sklidiną rausvo dumblino vandens. Čia pasijuto taip gerai, kad pasiliko. Virš jo galvos prašniokštė sklandytuvas. Užkabino netolimo medžio viršūnę ir smuktelėjęs saugiai nutūpė už 100 metrų. Kovanas išslinko iš griovio ir atsargiai apsidairė. Šaudymas liovėsi – kurį laiką. Jis sukalbėjo padėkos maldą. Daugiau niekada, niekada neskris sklandytuvu.

Daug sklandytuvų sulūžo kaip degtukų dėžutės, jų keleiviai žuvo arba susižalojo. Kelis numušė vokiečiai. Bet 194-asis pulkas bent jau neišsibarstęs nusileido numatytoje zonoje. Jiems viskas pavyko taip, kaip planuota, – retas dalykas mūšyje. Pulkui susirinkus ir pajudėjus Iselio kanalo tiltų link, pradėtos statyti artilerijos patrankos.

Iš savo apžvalgos taško Čerčilis ir Brukas puikiai matė tiesiai virš jų skrendančias orlaivių kolonas, bet paskui lėktuvai pranyko rūke ir dūmuose, pro kuriuos nesimatė, kaip kariai leidžiasi parašiutais. Po kelių akimirkų transportiniai lėktuvai atviromis durimis ir besiplaikstančiomis parašiutų ištraukimo virvėmis jau traukė atgal.

Prieš pat vidurdienį Čerčilį ir Bruką šarvuotaisiais automobiliais nuvežė šešiolika kilometrų į šiaurę ant aukštumos netoli Karkaro, kur jie stebėjo, kaip upę kerta 51-oji kalniečių divizija. Čerčilio grupės vadovui Čevasui Montgomeris buvo įsakęs: „Atsikratykit visa kompanija po arbatos – pasirūpinkite, kad nė vienas nežūtų." Bet vos papietavęs ministras pirmininkas nutrūktgalviškai pareiškė norįs persikelti per Reiną. Čevasas nerimaudamas pasikalbėjo su Čerčilio adjutantu komanderiu Tompsonu ir gavo patarimą palikti reikalą Montgomeriui.

Tą vakarą Brukas linksmai parašė savo dienoraštyje:

> Vinstonas tada pradėjo kelti šiokių tokių bėdų ir panoro pasisukinėti ten, kur keliamasi per Reiną, taigi mums teko paplušėti, kad jį nuo to sulaikytume. Vis dėlto galop jis paklausė, ir šarvuotaisiais automobiliais grįžome ten, kur buvome palikę savo automobilį, o iš ten – į savo būstinę. Ministras pirmininkas nuėjo pamiegoti, to jam labai reikėjo; kone visą kelią atgal jis snaudė, retkarčiais nuslysdamas man ant kelių.

Per pietus Čerčilis buvo tokios pakilios nuotaikos, kad Montgomerį ir kitus linksmino dramatiškais skaitiniais iš Meterlinko „Bitės gyvenimas".

Paskutinis parašiutininkas iššoko 13.04 val., praslinkus trims valandoms ir keturiolikai minučių nuo pirmojo. Mažiau nei dar po valandos amerikiečių parašiutininkai susijungė su britų 1-ąja komandosų brigada, dar naktį prasiskynusia kelią į Vėzelį. Maždaug tuo pat metu britų 6-osios oro desanto divizijos parašiutininkai susitiko su britų 15-ąja divizija prie Haminkelno, miesto maždaug už vienuolikos kilometrų į rytus nuo Reino tiesia linija.

Generolas Metju Ridžvėjus „aligatoriumi" kirto Reiną išsyk, kai sužinojo, kad jo kariai susijungė su sausumos daliniais. Nerangiai mašinai ropojant į upės krantą, kulkosvaidį valdžiusi britų komanda atsargumo dėlei leido papliūpas į kiekvieną žolės lopą. Ugnimi niekas neatsakė. 18-ojo oro desanto korpuso vadas ir keturi jo palydovai išlipo ir toliau pajudėjo pėsčiomis dairydamiesi generolo majoro Viljamo Mailio (William Miley), 17-osios oro divizijos vado. Kaip paprastai, ant Ridžvėjaus diržo kabojo kelios rankinės granatos. Vienoje rankoje laikydamas 1903 m. *Springfield* šautuvą, jis pirmas nudrožė į

mišką. Niekam, įskaitant ir save, atvangos negailestingai neduodantis vadas laikėsi mūšio filosofijos: „Agresyvumas ir dar kartą agresyvumas." Kelio vingyje jis išvydo vokiečių kareivį apkase. Generolas sustojo ir įdėmiai pažiūrėjo. Vokietis irgi spoksojo – negyvomis akimis.

Būrelis vėl pajudėjo, kol Ridžvėjus priešakyje miške pamatė kažką sumirgant ir išgirdo sunkiai dunksint. Davė įsakymą visiems pulti į priedangą. Taku šuoliavo didelis, stambių kanopų darbinis arklys. Ant jo patenkintai šypsodamasis jojo amerikiečių parašiutininkas, užsimaukšlinęs aukštą šilkinę kepurę. Ridžvėjus staigiai pastojo raiteliui kelią. Pastebėjęs Ridžvėjaus dvi žvaigždutes, tas pradėjo blaškytis, aiškiai nežinodamas, ką daryti, – pasisveikinti, nulipti, atiduoti pagarbą ar nusiimti kepurę. Bet išvydęs, kad Ridžvėjus pradėjo juoktis, atsipalaidavo ir nusišypsojo.

Netrukus po to Ridžvėjus pasiekė 17-osios oro desanto divizijos vadavietę ir sykiu su generolu Mailiu visureigiu nuvyko į 6-osios oro desanto divizijos vadavietę pasitarti su generolu Eriku Bolsu (Eric Bols). Trimis visureigiais grįždami į Mailio lauko štabo būstinę, jie privažiavo išdegusio sunkvežimio karkasą ir sulėtino greitį, kad apvažiuotų. Ridžvėjus pastebėjo skuodžiančias žmonių figūras. Iššokęs ant žemės, nuo klubo atidengė ugnį iš savo „springfildo". Pasigirdo šūktelėjimas – ir vienas iš šešėlių susmuko. Ridžvėjui už visureigio parkritus įdėti naujos apkabos, kurtinamai sugriaudėjo, ir jis pajuto deginantį dūrį į petį. Vos už šešiasdešimties metrų nuo jo galvos po visureigiu sprogo granata – bet kitoje pusėje nuo vairo.

Tyloje Ridžvėjus girdėjo aplink jį kvėpuojančius vyrus. Bijodamas pataikyti į saviškį, nešaudė. Tada kažkas sujudėjo karklų guote už griovio.

– Rankas aukštyn, kalės vaike! – riktelėjo jis.

– Prišik sau į kepurę! – atsakė labai amerikietiškas balsas.

Ridžvėjus nuėmė pirštą nuo nuleistuko. Kai atrodė, kad vokiečių patrulis paspruko, Ridžvėjus šūktelėjo Mailiui:

– Kaip tu? Manau, kad į vieną pataikiau!

Jis neužsiminė, kad kliuvo ir jam pačiam.

Būrelis toliau važiavo dviem visureigiais. Staiga Mailis ant tamsaus kelio priešakyje pamatė kažką sujudant. Jis iššovė iš pistoleto, tačiau ugnimi niekas neatsakė. Išlipęs iš visureigio, aptiko 17-osios oro desanto divizijos parašiutininką su 7,62 mm kulkosvaidžiu.

– Prakeikimas, – susikeikė Mailis, – tau buvo įsakyta šauti. Kodėl nešovei į mane?

Parašiutininkas tik sumišęs šypsojosi. Mailis, nežinodamas išbart ar padėkoti, nieko nesakė.

Už maždaug 240 kilometrų Reinu aukščiau pontoniniu tiltu prie Openheimo žingsniavo Džordžas Patonas ir du jo adjutantai – Grotono koledžo absolventas

pulkininkas Čarlzas Kodmenas (Charles Codman) ir Teksaso revolverininkas majoras Aleksanderis Stileris (Alexander Stiller).

– Laikas trumpam stabtelėti, – tarstelėjo Patonas pažvelgdamas per tilto kraštą.

Tada, netardamas nė žodžio, pakartojo labai anglosaksišką ritualą, Čerčilio atliktą ant „drakono dantų".

– Laukiau to jau labai ilgai, – patenkintas pasakė sagstydamasis kelnes.

Grupelė vėl pajudėjo rytinio kranto link. Nužengęs nuo tilto, istoriją išmanantis Patonas parkrito ant minkštos žemės, kaip Vilhelmas Užkariautojas, kuris, kaip pasakojama, išlipęs iš laivo griuvo veidu ant žemės ir ištarė: „Žiūrėkit, aš apglėbiau Angliją abiem rankomis." Generolas paėmė saują žemių ir atsistojo. Žemėms byrant pro pirštus, pasakė:

– Taigi, Vilhelmas Užkariautojas.

3.

Ant kalvagūbrio, kurį už Oderio savo pagrindine gynybos linija pasirinko Heinricis, stovėjo Zėlovo (Seelow) kaimas. Būtent čia kovo 25-ąją, Verbų sekmadienį, jis pirmąkart susitiko su Teodoru Buse, augalotu, savimi pasitikinčiu 9-osios armijos vadu. Busė paaiškino, kad jo skubiai surengtas puolimas prieš dvi dienas nenusisekė, kaip jis ir pranašavo OKH. Tankai Raudonosios armijos linijas pralaužė, tačiau nepatyrę pėstininkai nemokėjo laimėjimų konsoliduoti, todėl tankus teko atitraukti atgal.

Heinricis nenoriai nurodė jam nedelsiant surengti dar vieną puolimą: šansų, kad pavyks nedaug, bet situacija desperatiška. Trumpu susitikimu su Buse Heinricis užbaigė armijų grupės „Vysla" inspektavimą ir pasuko į Berlyną pirmąkart susitikti su Hitleriu.

Į reicho kanceliariją įžengė vėlyvą popietę, kai būsimieji konferencijos dalyviai jau sukiojosi koridoriuje. Jų buvo apie trisdešimt, įskaitant Keitelį, Jodlį, Guderianą ir Burgdorfą. Nespėjus pabaigti sumuštinių ir atsigerti kavos, kažkas tarstelėjo: „Ateina fiureris!" ir visi skubiai sugužėjo į nedidelę pasitarimų patalpą. Užuolaidos buvo užtrauktos, šviesa pritemdyta. Durys kitame patalpos gale atsilapojo ir įžengė Hitleris. Ėjo palinkusiais pečiais, atrodė susitraukęs.

Jam pristatė Heinricį, jiedu paspaudė vienas kitam ranką. Heinricis liko nepatenkintas, kad Hitleris ranką spūstelėjo taip silpnai. Fiureris už stalo palaukė, kol adjutantas pristums jam krėslą. Pliumptelėjo į jį ir dešine ranka paralyžiuotą ranką padėjo ant stalo. Kitas adjutantas padavė tamsiai žalius akinius.

Kažkas pašnibždėjo Heinriciui atsisėsti fiureriui iš kairės, mat jis dešine ausimi neprigirdįs. Heinricis be įžangų pradėjo pasakoti apie padėtį rytuose,

kalbėdamas lygiai taip pat atvirai, kaip ir su Guderianu. Apžvalgos viduryje jam buvo paduota žinutė iš Busės: antrasis puolimas irgi žlugo. Tai išgirdęs Hitleris susiraukė ir staigiai atsistojo.

– Pulkite vėl ir bet kokia kaina atkurkite linijas, jungiančias su Kiustrinu!

Jis pareikalavo paaiškinti, kodėl pirmi du puolimai nepavyko.

– Per mažai artilerijos?

– Atvykau ten kaip tik tada, kai geležis skraidė į abi puses, – atsakė Heinricis. – Rusai irgi turi geležies.

Hitleris ignoravo sarkazmą ir pakartojo, kad Kiustriną būtina atsiimti.

– Tokiu atveju neįstengsime surengti puolimo iš Frankfurto ruožo, – pastebėjo mišrių jausmų kupinas Heinricis, kuriam siūlomas puolimas iš tos *Festung* atrodė dar kvailesnis.

– Pirmiausia turime atsiimti Kiustriną, – pataisė jį Hitleris.

4.

Iki šio sekmadienio aušros Ridžvėjus atmušė dvi stiprias vokiečių atakas. Operacija „Universitetas" baigėsi triuškinama sėkme. Tačiau kainavo nemenkai. Amerikiečiai patyrė 10 procentų aukų, britai mažiausiai 30, tačiau bendromis jėgomis nusileidimo zonoje beveik sunaikino tris vokiečių divizijas – 8-ąją pėstininkų ir 7-ąją bei 8-ąją parašiutininkų, taip pat įvairius artilerijos ir priešlėktuvinius dalinius. Bet dar svarbiau tai, kad jie laidavo ir Montgomerio pagrindinio puolimo „Apiplėšimas" sėkmę.

Po Verbų sekmadienio religinių apeigų Čerčilis, Montgomeris ir Brukas nuvyko į pilį prie Reino netoli Reinbergo susitikti su Eizenhaueriu, Bredliu ir Simpsonu. Kalbėtasi gyvai, visi džiūgavo dėl milžiniškos operacijos laimingos baigties. Čerčilis vis šūkčiojo Eizenhaueriui:

– Mano generole, vokietis sutriuškintas! Patvarkėme jį! Jam galas!

– Ačiū Dievui, Aikai, kad laikėtės savo plano, – pasakė Brukas. – Buvote visiškai teisus ir apgailestauju, kad mano būgštavimai dėl išsklaidytų pastangų pasunkino Jūsų naštą. Vokietis nugalėtas. Dabar tik klausimas, kada jis iškels rankas. Ačiū Dievui, kad tvirtai laikėtės savo nuomonės.

Bent taip savo atsiminimuose pasakoja Eizenhaueris. Pats Brukas prisiminė, kad jis tik mandagiai pasveikino Eizenhauerį su sėkme ir pasakė, kad jo politika dabar teisinga. Jis negalėjęs pripažinti, jog Eizenhaueris „visiškai teisus", nes vis dar buvo įsitikinęs, kad vyriausiasis vadas „visiškai neteisus".

Po malonių pietų ant vejos Eizenhaueris pasiūlė visiems nuvažiuoti į smėlio maišais apdėtą namą prie Reino, iš kur galėtų pasižiūrėti, kas vyksta. Stovėdami priemenėje, iš kur buvo matyti upė, jie stebėjo pirmyn ir atgal siuvančius desantinius laivus.

– Norėčiau patekti į vieną iš jų ir persikelti, – pasakė Čerčilis.

– Ne, pone ministre pirmininke, – atsiliepė Eizenhaueris. – Aš esu vyriausiasis vadas ir draudžiu Jums keltis į kitą pusę. Jūs galite žūti.

Bet vos Eizenhaueris išėjo į kitą susitikimą, Čerčilis atkreipė Montgomerio dėmesį į ką tik priplaukusį katerį ir pasiteiravo:

– Kodėl negalėtume perplaukti ir užmesti žvilgsnį į kitą krantą?

– Iš tiesų, kodėl ne? – ministro pirmininko nuostabai pritarė feldmaršalas.

Kai Simpsonas grįžo palydėjęs Eizenhauerį prie jo lėktuvo, rado Čerčilį, Montgomerį ir dar kelis karininkus lipančius į Jungtinių Valstijų karo laivyno LCM (*Landing Craft Mechanized*).

– Dabar, kai generolas Eizenhaueris išvyko, – šūktelėjo Čerčilis šypsodamasis kaip berniukas, – keliuosiu į kitą krantą.

Jiems išlipant į rytinį krantą, skaisčiai švietė saulė ir protarpiais sproginėjo vokiečių sviediniai. Nespėjus niekam jo sustabdyti, Čerčilis, smarkiai traukdamas cigarą, pradėjo sparčiai žingsniuoti mūšio link.

– Čia ne vieta ministrui pirmininkui, – tarė Simpsonas Montgomeriui. – Man labai nepatiktų, jei mano armijos zonoje jam kas nors atsitiktų.

Jis paspartino žingsnį, kad pavytų ministrą pirmininką, kuris iš pažiūros nesirengė sustoti.

– Jei eisime toliau, – taktiškai šūktelėjo Simpsonas, – netrukus atsidursime fronto linijoje.

Plaukiant atgal per Reiną, Montgomeris pagautas avantiūristinės dvasios, katerio kapitono paprašė:

– Ar negalėtume paplaukti upe žemyn Vėzelio link, pažiūrėti, kas ten dedasi?

Tai padaryti neleido skersai Reiną ištiesta grandinė plaukiojančioms minoms sustabdyti, bet, pasiekus vakarinį krantą, feldmaršalas lyg sąmokslininkas pasilenkė prie Čerčilio ir pasiūlė:

– Nuvažiuokime prie geležinkelio tilto netoli Vėzelio, iš ten galėsime pažiūrėti, kas vyksta.

Didelis geležinis tiltas buvo iš dalies sugriautas ir vis dar apšaudomas priešo artilerijos. Čerčilis pirmas gyvai užsiropštė ant konstrukcijos. Sviediniai krito vis arčiau, keldami didžiulius purslų geizerius. Galiausiai viena salvė pataikė į kitą tilto galą, tarsi vokiečiai būtų žinoję, kad čia yra Čerčilis. Jaunesnysis karininkas, prisiartinęs prie Simpsono, susijaudinęs pranešė, kad vokiečių minosvaidžių baterija čia turi tiesioginius stebėtojus.

– Mes jau įrėminti. Dar vienas kitas bandymas, ir jie gali į jus pataikyti.

Simpsonas pavijo Čerčilį.

– Ministre pirmininke, – kreipėsi pavartodamas tinkamą kreipinį, – priešais Jus snaiperiai. Artilerija apšaudo abi tilto puses, o dabar nusitaikė į kelią

už Jūsų. Negaliu prisiimti atsakomybės už Jūsų buvimą čia ir turiu paprašyti pasišalinti.

Čerčilio veido išraiška Brukui priminė mažo berniuko, pašaukto nuo smėlio pilių paplūdimyje. Abiem rankomis įsikibęs į tilto atraminę siją, jis pažvelgė per petį į Simpsoną nutaisęs tokią miną, tarsi būtų pasiryžęs niekam neleisti savęs atplėšti. Tada, visų palengvėjimui, paleido tilto siją, ir nenoriai pasuko atgal. Eidamas Čerčilis vis kartojo Brukui:

– Mirti reiškia išleisti dvasią kovojant, kai kraujas teka visu smarkumu ir nieko nejauti.

Brukui dabar pasirodė, kad ministras pirmininkas pasiryžęs beatodairiškai rizikuoti, tarsi staigi kareivio mirtis fronte būtų tinkama pabaiga ir išlaisvintų jį iš rūpesčių su Sovietų Sąjunga pokariniame pasaulyje.

Bet net ir tokią nuotykių kupiną dieną ministras pirmininkas nepajėgė išvengti rusų problemos. Montgomerio štabo būstinėje jo jau laukė žinia iš Londono. Ją atsiuntė Idenas. Jis klausė, ar prasminga vykti į San Francisko konferenciją, jei sovietai tokie įtarūs ir arogantiški. „Kaip galime padėti kokios nors naujos pasaulio tvarkos pamatus, kai anglų ir amerikiečių santykiams su Rusija taip trūksta pasitikėjimo?"

Čerčilis išsyk atsakė manąs, jog „visas San Francisko konferencijos klausimas pakibęs ore", ir tada pakeitė temą ilgesinga pastaba: „Linksmai praleidome dieną, pabuvojome kitame Reino krante." Vėliau tą vakarą Čerčilis vėl parašė Idenui. Stalino staigus sprendimas pasiųsti į San Franciską Gromyką vietoje Molotovo esąs „sovietų nepasitenkinimo" dėl operacijos „Saulėtekis" „apraiška" ir dabar, „kad susitikimas turėtų bent kokią nors vertę, Britanijai ir Jungtinėms Valstijoms būtini bendri susitarimai dėl Jaltos nutarimų laužymo".

Bet Čerčilis vis dar baiminosi, kad Ruzveltas jo neparems dėl tvirtos vieningos pozicijos Rusijos atžvilgiu. Ministro pirmininko būgštavimų numaldyti nepadėjo dvi tą pačią dieną Stalinui pasiųstos Ruzvelto žinios. Ruzveltas išreiškė mandagų apgailestavimą, kad Molotovas nedalyvaus San Francisko konferencijoje, o kitoje žinutėje operaciją „Saulėtekis" gynė taikstomaisiais žodžiais. Šiuose oficialiuose pranešimuose neatsispindėjo Ruzvelto pyktis dėl Molotovo šiurkščios žinios, todėl Čerčilis nenujautė, kad prezidentas pagaliau nusprendė palaikyti jį dėl griežtesnės pozicijos Stalino atžvilgiu.

SEPTYNIOLIKTAS SKYRIUS

VYKDYMO PAJĖGOS *BAUM*

1.

Kovo 24 d. Patonas metė savo 4-ąją šarvuotąją diviziją kitapus Reino. Dabar vadovaujama Viljamo Hodžo, užėmusio Remageno tiltą, divizija sparčiai įveikė keturiasdešimt kilometrų iki kitos kliūties – Maino upės. Kovinė komanda „A" turėjo kirsti ją rytuose nuo Frankfurto prie Hanau, kovinė komanda „B" – prie Ašafenburgo maždaug už trisdešimties kilometrų toliau į pietryčius.

12-ojo korpuso vadas generolas majoras Mentonas Edis paskambino Hodžui ir davė jam keistą užduotį: Patonas norįs surengti ypatingą išpuolį šimtą kilometrų už priešo linijų išlaisvinti „900 amerikiečių" iš karo belaisvių stovyklos prie Hamelburgo. Hodžas pagalvojo, kad pageidavimas keistas, tačiau nekomentavo. Vėliau tą dieną Patonas pats telefonu paskambino Hodžui ir labiau pakeltu balsu nei įprasta pasakė:

– Palyginti su tai, Makartūro reidas į Kabanatuaną* pasirodys niekai!

Hodžas Patonui nieko nepasakė, bet Edžiui prisipažino, kad ta idėja jam nepatinka. Vykdymo pajėgų pasiuntimas į rytus tik dar labiau išsklaidytų diviziją, kuri ir taip jau ištįsusi į trisdešimties kilometrų ilgio frontą ir gavo įsakymą kirsti Mainą bei veržtis į šiaurę. Kam taip rizikuoti tokiu vėlyvu karo tarpsniu? Karo belaisvių stovyklų daug – kodėl toks svarbus Hamelburgas? Edis pažadėjo pasikalbėti su Patonu.

Hamelburgas buvo nemažas miestas prie vingiuotos Frenkiše Zale upės maždaug už devyniasdešimties kilometrų tiesia linija į rytus nuo Frankfurto prie Maino. Dar už trisdešimties kilometrų į rytus stovėjo Šveinfurtas, garsėjęs rutulinių guolių gamyba. *Oflag* XIIIB (*Offizierslager*, karo belaisvių karininkų stovykla) buvo įkurdinta ant stačios kalvos lėkštės formos plokščiakalnio už penkių kilometrų į pietus nuo Hamelsburgo. Vienoje zonoje kalėjo apie 3000 Jugoslavijos karališkosios kariuomenės karininkų, paimtų į nelaisvę po trumpos kampanijos 1941 m. Jugoslavai – jie pageidavo būti vadinami serbais, – išdidūs, juodbruvi ir nepastovaus būdo, vilkėjo apskurusias, bet puošnias uniformas. Itin maloniai ir dosniai sutiko aštuonis šimtus 1945 m. sausį atgabentų JAV karininkų ir visuotiniu balsavimu nutarė 150 savo maisto paketų padovanoti sąjungininkams.

Didžiuma amerikiečių pasidavė Ardėnų mūšio pradžioje, todėl nesididžiavo savo daliniais ir menkai gerbė savo vyresniuosius karininkus.

* Makartūro neseniai išlaisvinta belaisvių stovykla Filipinuose.

Organizuotos vidinės veiklos, išskyrus religines apeigas, beveik nebuvo. Kitaip negu Zagano stovykloje, nei sporto, nei muzikos, nei teatro programų. Nedaug kas mąstė apie pabėgimą, suvokdami, kad karas tetruks vos kelis mėnesius. Raudonojo Kryžiaus paketai būdavo išduodami tik kartą per mėnesį – per mažai norint apčiuopiamai papildyti bado dietą, kuri, nors retkarčiais ir paįvairinta stovyklos gardumynu – troškinta kačių mėsa, lėmė gripo ir plaučių uždegimo protrūkį. Kone visus kamavo dizenterija.

Trumpai tariant, visoje zonoje vyravo pakrikimas, ir tai truko iki kovo 8 d., kai iš Šubino, Lenkijos, atkako 430 amerikiečių belaisvių, vadovaujamų pulkininko Polo Gudo (Paul Goode). Vidutinio amžiaus pulkininkas, anksčiau Vest Pointo instruktorius, negalavo ir buvo nukamuotas varginančios kelionės. Tačiau į stovyklą, nešdamas savo branginamus dūdmaišius, įsliūkino nutaisęs tokią įžūlią miną išsekusiame veide, kad Ardėnų mūšio belaisvius persmelkė staigus pasididžiavimas.

Pernakt pulkininkas Gudas ir jo kompetentingas štabo viršininkas pulkininkas leitenantas Džonas Naitas Votersas (John Knight Waters) sugrąžino drausmę bei tvarką, ir pulkininkas magiškai pakerėjo visus jaunus karininkus, jautusius pasibjaurėjimą ankstesne padėtimi. Uniformos buvo išvalytos, batai nublizginti, plaukai pakirpti, barzdos nuskustos, rikiuotės panašesnės į karines, barakai švaresni. Tada Gudas ėmėsi stovyklos komendanto vokiečio, generolo leitenanto (generolo majoro) Giunterio fon Gekelio (Günther von Goeckel). Maistas pagerėjo, patikrinimai blogu oru buvo atšaukti, leista daugiau naudotis stovyklos infrastruktūra – ir pulkininką visi laikė didvyriu, išskyrus kelis, kuriems nepatiko jo autokratinė elgsena.

Kovo 25 d. į Hodžo štabo būstinę netikėtai atvyko majoras Aleksanderis Stileris, vienas iš Patono adjutantų. Buvęs Teksaso reindžeris rūsčiu, sudiržusiu veidu Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo seržantu Patono štabe. Stileris lakoniškai pranešė, kad irgi dalyvausiąs ekspedicijoje į Hamelsburgą. Hodžas apstulbo: jis manė, kad operacijos atsisakyta, todėl ėmė protestuoti Edžiui, kuris liepė nusiraminti, jis pats susitvarkysiąs su Džordžu.

Kitą rytą Patonas atskrido į Edžio štabo būstinę. Jam įžengus, korpuso štabo viršininkas brigados generolas Ralfas Keinainas (Ralph Canine) informavo, kad Edis išvykęs.

– Čiupkite telefoną ir susisiekite su Bilu Hodžu, – nekantriai nurodė Patonas. – Tegul kerta Maino upę ir vyksta į Hamelsburgą.

– Generole, prieš išvykdamas Metas man pasakė, kad, jei pasirodysite ir duosite tokį įsakymą, aš turėsiu pasakyti, jog jo nevykdysiu.

Patonas nesupyko dėl neklusnumo.

– Paskambinkite Hodžui, – tarė tyliai, – aš pats jam paliepsiu.

Po akimirkos jis jau nurodinėjo Hodžui „vykdyti planą". Hodžas atkirto, jog tam neturįs nė vieno atliekamo vyro ar tanko.

– Pažadu kompensuoti kiekvieną prarastą vyrą ir mašiną! – gerinosi Patonas.

Hodžą sutrikdė kone maldaujamas Patono balsas. Suglumęs pasisuko į Stilerį, kuris klausėsi pokalbio. Stileris negarsiai paaiškino, kad „Senis" nepajudinamai pasiryžęs išlaisvinti Hamelsburgo belaisvius, o vienas iš belaisvių esąs Džonas Votersas, Patono žentas.*

Priverstas paklusti tiesioginiam Patono įsakymui, Hodžas nenoriai pasiuntė divizijos vado pavaduotoją, brigados generolą V. L. Robertsą (W. L. Roberts) pas pulkininką leitenantą Kreitoną Eibramsą (Creighton Abramš), kurio kovinė komanda „B" ką tik užėmė geležinkelio tiltą per Mainą. Sužinojęs, jog turi išsiųsti ypatingąsias vykdymo pajėgas į Hamelsburgą, Eibramsas paskambino Hodžui ir pareiškė, jog viena sustiprinta kuopa tikrai bus sunaikinta. Jei jau tai būtina daryti, reikėtų pasiųsti visą kovinę komandą. Hodžas paaiškino, kad Edis jau atsisakė šiai užduočiai skirti kovinę komandą; įsakymas liko nepakeistas.

2.

Kovo 26-osios popietę kapitoną Eibrehemą Baumą (Abraham Baum) iš Bronkso, snaudusį ant pusiau vikšrinio šarvuočio variklio gaubtuvo, pažadino ir liepė nedelsiant prisistatyti į kovinės komandos „B" štabo būstinę. Baumas, anksčiau dirbęs sukirpėju marškinių fabrike, buvo 10-ojo šarvuotojo pėstininkų bataliono žvalgybos karininkas, metro aštuoniasdešimt šešių centimetrų ūgio, ilgakojis ir, kaip ir jo vadas, nepaprastai agresyvus. Ežiuku kirpti plaukai, ūsai ir šypsena dar labiau paryškino jo savimi pasitikinčią išvaizdą.

Įžengdamas į vadavietę, Baumas vis dar žiovavo, bet mieguistumas iškart išlakstė, kai Eibramsas liepė jam su vykdymo pajėgomis leistis už priešo linijų ir pargabenti 900 amerikiečių karo belaisvių. Jis nenurodė priežasties, bet Baumas to ir nesitikėjo. Jis tik pasisuko į savo bataliono vadą pulkininką leitenantą Haroldą Kojeną (Harold Cohen) ir pajuokavo:

– Jums nepavyks manimi atsikratyti. Aš sugrįšiu.

Jam liepta susirinkti savo vyrus ir iškeliauti.

19.00 val. vykdymo pajėgos *Baum* jau buvo pasiruošusios pajudėti – 307 vyrai, išbandyti mūšyje ir, nors ir labai pavargę, tačiau nusiteikę kovingai. Koloną

* Prieš mėnesį trys amerikiečių karininkai, įveikę Lenkiją ir Vakarų Rusiją, generolui majorui Džonui Dynui (John Dean), Jungtinių Valstijų karinės misijos Maskvoje vadovui, pranešė, kad Votersą ir kitus amerikiečius vokiečiai nuvarę į vakarus. Dynas persiuntė šią informaciją Eizenhaueriui, o šis ją perdavė Patonui.

sudarė dešimt „šermanų" ir šeši lengvieji tankai, trys savaeigiai 105 mm šturmo pabūklai, dvidešimt septyni pusiau vikšriniai šarvuočiai belaisviams pargabenti, septyni visureigiai ir vienas medicinos *Weasel* transporteris.

Baumas apžvelgė problemą. Su savo žvalgybos pajėgomis jis turės nusigauti apie šimtą kilometrų į gilumą už priešo linijų. Neužtektinai stiprus, kad atremtų stiprią ataką, turės sėti sumaištį lėkdamas per teritoriją, apie kurią visiškai nieko nenutuokia – nežino net priešo atramos taškų išsidėstymo. Vadinasi, teks nerti į nežinomą kraštą, kovoti, dievai žino, su kuo ir grįžti su 900 papildomų keleivių. Jau ir taip sunerimęs dėl operacijos, Baumas sulaukė dar vieno smūgio: Eibramsas jam pranešė, jog kartu vyks majoras Stileris.

– Kas čia dabar? – įtariai paklausė Baumas.

Eibramsas nuramino, kad Stileris būsiąs tik stebėtojas be kokių nors vadovavimo funkcijų, tikriausiai Patonas nori „supažindinti" jį su mūšiu. Bet vos žvilgterėjus į Stilerį buvo aišku, kad jo šito mokyti tikrai nereikia. Kartą Patonas pulkininkui Kodmenui apgailestaudamas pasakė, jog velniškai norėtų turėti į Stilerio panašų kovingą veidą.

Kaip ir Hodžas, Eibramsas žinojo tikrąjį misijos tikslą. Nors Kojenui ir kitiems pasakė, kad vykstąs dėl pramogos, Stileris Eibramsą konfidencialiai informavo: „Manau, kad ten yra Patono žentas." Baumo vyrai, žinoma, nieko apie tai nežinojo. Tiesą sakant, net nenutuokė, kad už priešo linijų keliauja išlaisvinti karo belaisvių stovyklos.

Prastumti vykdymo pajėgas *Baum* pro ploną vokiečių gynybinių įtvirtinimų plutą Eibramsas planavo paprastai. Kovinė komanda „B" didelėmis pajėgomis kirs upę neseniai užimtu geležinkelio tiltu ir išvalys nedidelį miestelį kitapus. Tada pro išmuštą spragą Baumas leisis į Hamelburgą už šimto kilometrų. Ten turėtų nukakti ankstyvą kovo 27-osios popietę ir, jei lydės sėkmė, grįžti tą pačią naktį.

Kovo 26-ąją, 21.00 val., kovinė komanda „B" persikėlė per Maino upę. Nors žvalgyba pranašavo, kad pasipriešinimas bus nedidelis, Eibramsas iškart susidūrė su sunkumais ir, kol galop praskynė kelią Baumui, buvo priverstas į mūšį mesti viską, ką turi. Vykdymo pajėgos *Baum* – su pėstininkais ant tankų ir papildomais šaudmenimis bei degalais pusiau vikšriniuose šarvuočiuose – tiltu pradundėjo ir į rytus pasuko tik vidurnaktį, nuo grafiko atsilikdamos keletą valandų. Buvo sausa ir šilta, dangų dengė aukšti debesys. Kolona pralėkė pro pirmus kaimus taip netikėtai, kad nesutiko beveik jokio pasipriešinimo. Tankistai šaudė į visus galimus taikinius, pėstininkai, stengdamiesi laikyti snaiperius prispaustus, mėtė granatas į tarpdurius bei langus.

Bet dabar vokiečių 7-oji armija žinojo, kad prasiveržė šarvuotas dalinys – tikriausiai visa divizija, – ir spėjo, jog tai Patonas. Dėl drąsių ir netikėtų taktikų daugelis vokiečių karo lauko vadų jo baiminosi ir sykiu gerbė labiau už visus kitus amerikiečių vadus. Tolesni kaimai ir miestai Baumo kelyje

buvo įspėti, jiems įsakyta blokuoti pajėgas, bet Baumas judėjo taip sparčiai, kad nors užtamsintuose miesteliuose ir sulaukdavo pancerfaustų bei šaulių ginklų ugnies, neteko tik kelių vyrų.

Prieš pat aušrą vykdymo pajėgos, sukorusios keturiasdešimt kilometrų, priartėjo prie Loro miesto. Lengvieji tankai, privažiavę barikadą skersai plento, pasitraukė į šalį, leisdami kelią praskinti „šermanams". Vieną „šermaną" pamušė pancerfausto šūvis iš arti. Įgula persikraustė į vieną iš pusiau vikšrinių šarvuočių, ir kolona stūmėsi toliau, kol kaktomuša įsirėžė į vokiečių sunkvežimių koloną, kuri nieko neįtardama važiavo į Lorą iš rytų. Amerikiečiai nesustodami apšaudė sunkvežimius iš kulkosvaidžių. Pamatęs, kad kai kurie iš nukautųjų uniformuotos merginos, vienas jaunas karininkas apsivėmė.

Įsiveržėliai pasuko į šiaurės rytus laikydamiesi vingiuojančio Maino kairiojo kranto. Prasilenkdami su priešlėktuvinės gynybos traukiniu, judėjusiu palei upę, sunaikino garvežį ir apmėtė termitinėmis granatomis daugiavamzdes 20 mm priešlėktuvines patrankas. Išaušus vykdymo pajėgos prisiartino prie Gemiundeno, kalvoto miesto prie Maino netoli Zino ir Zalės upių santakos. Baumui atrodė, jog tai tobula vieta spąstams. Jis uždraudė naudotis radijo ryšiu ar net kalbėtis.

06.30 val. kolona įriedėjo į Gemiundeną. Seržantas Donaldas Jorkas (Donald Yoerk) važiuodamas viename iš paskutinių tankų nustebo pamatęs gatvėse nerūpestingai vaikščiojančius vokiečių kareivius su portfeliais. Miestas, skirtingai nei kiti, regis, nieko neįtarė apie prasilaužusias amerikiečių vykdymo pajėgas. Dešinėje nuo plento Jorkas pamatė iš manevrinės stoties išvažiuojantį traukinį. Frenkas Malinskis (Frank Malinski) iš gretimo tanko pirmu šūviu išvedė iš rikiuotės garvežį ir tada į šipulius trupino vieną vagoną po kito. Dūmams prasisklaidžius, Jorkas pamatė tik ratus ant bėgių. Toliau priešakyje lengvieji tankai jau padegė kelias baržas upėje ir ištaškė kombinuotą keleivinį ir krovininį traukinį. Priartėję „šermanai" dabar sudaužė dar dešimt traukinių, taip užblokuodami visą stotį. Atsitiktinai tą akimirką iš traukinių laipinosi vokiečių divizija. Joje kilo sąmyšis.

Baumas liepė leitenantui Viljamui Natui (William Nutto) pasiųsti savo „šermanus" skersai miestą pakeliui apšaudant abi kelio puses. Tankus pėsčiomis lydėjo du pėstininkų būriai, bet, pirmiems dviem vyrams užkėlus koją ant tilto miesto centre, tas susprogo nusinešdamas abiejų gyvybę. „Šermanai", atkirsti nuo likusios kolonos, ėmė sukinėtis, o vokiečiai iš langų ir nuo stogų pradėjo šaudyti iš pancerfaustų. Baumas ir Natas tuo metu už kelių šimtų metrų užnugaryje tarėsi, ką daryti toliau. Išgirdę mūšio garsus priešakyje, nubėgo prie susprogdinto tilto kaip tik tą minutę, kai vienas „šermanas", apniktas vokiečių, suko bokštą aplink, tartum norėdamas juos nušluoti. Staiga sprogusi pancerfausto granata parbloškė Baumą ir Natą ant akmenimis grįstos gatvės. Apakintas Natas griebėsi už krūtinės; jis taip pat buvo sužeistas į kojas.

Baumas pajuto skausmą dešinėje rankoje ir kelyje, pro kelnių klešnę sunkėsi kraujas. Jis suriko: „Nešdinamės iš čia!" ir atitraukė koloną.

Pagrindinis kelias į Hamelburgą buvo atkirstas, ir Baumas skubiai pasirinko naują maršrutą*. Jis pasuko į šiaurę vakariniu Zino upės krantu ieškodamas tinkamos vietos persikelti kitapus. 08.30 val. pasiuntė pirmą žinią – prašymą iš oro atakuoti Gemiundeno manevrinę stotį.

Vokiečių 7-oji armija ką tik sužinojo apie sugriovimus Lore bei Gemiundene ir tučtuojau įsakė visoms turimoms pajėgoms sustabdyti amerikiečius. Ir sykiu būtent vienas vokietis padėjo Baumui išspręsti jo artimiausią problemą: parašiutininkas, grįžęs namo atostogų dėl ligos ir pavargęs nuo karo, atskleidė, kad tinkamiausia vieta, kur galima kirsti Zino upę, yra Burgzinas (Burgsinn) už trylikos kilometrų aukščiau Gemiundeno.

Už pusantro kilometro amerikiečiai paėmė į nelaisvę dar vieną vokietį, svarbesnį, bet mažiau naudingą, – odiniu paltu vilkintį generolą, kurio „folksvagenas" atsitiktinai susitiko su kolona.

– Kas, po velnių, esate? – paklausė Baumas artyn žingsniuojančio ir pirštines besimaunančio generolo.

Tas pradėjo vokiškai aiškinti, bet Baumas nutraukė:

– Pasodinkit tą kalės vaiką į pusvikšrį ir judam toliau.

Kolona kirto Zino upę ir kalnų keliuku pasuko į pietryčius. Reljefas buvo kalvotas ir labai miškingas, bet pagrindas pakankamai tvirtas tankams ir mašinoms. Netrukus jie privažiavo kelią taisančius 700 sovietų belaisvius, kurie, pamatę amerikiečių tankus, šoko ant savo sargybinių ir atėmė iš jų ginklus. Jorkas matė, kaip vienas rusas mojuodamas durtuvu vijosi sargybinį į mišką. Baumas perdavė rusams 200 pakeliui pririnktų belaisvių. Rusai patikino šiose apylinkėse partizanausią tol, kol pasirodys didesnės amerikiečių pajėgos.

Vykdymo pajėgos tada kirto Frenkiše Zalės upę. Iki tikslo likus vos aštuoniems kilometrams, virš galvos pasigirdo vokiečių ryšių lėktuvo burzgesys. Baumas sustabdė koloną. Santykinėje tyloje girdėjosi netolimi šarvuotosios technikos garsai. Slapstytis buvo beprasmiška, todėl jis nusprendė pasukti į šiaurės rytus, tiesiai į Hamelsburgą. Netrukus išvydo pirmuosius vokiečių tankus – tiktai du, kurie po kelių žalos nepadariusių šūvių pasitraukė, bet Baumas žinojo, kad netoliese yra kitų. 14.30 val. pagaliau pasirodė Hamelsburgas.

* Praslinkus kelioms minutėms po to, kai Baumas paliko Gemiundeną, į miestą atvyko trijų asmenų kovinė propagandos komanda, vadovaujama T/3 Ernsto Langendorfo, kuriam tiesiog buvo liepta padėti Baumui kirsti miestą, ir jis nė nenutuokė, kad miestas yra jau penkiasdešimt šeši kilometrai už priešo linijų. Langendorfo komanda transliavo raginimus vokiečių kalba ir apie 300 kareivių iškart pasidavė. Langendorfas liepė jiems laukti kito amerikiečių dalinio ir grįžo atgal nesulaukęs nė vieno šūvio ir nė neįtardamas, kad kelias valandas praleido vokiečių kontroliuojamoje teritorijoje.

Likus maždaug kilometrui iki pirmųjų namų, amerikiečių kolona nusuko nuo pagrindinio kelio ir ėmė kilti stačiu šlaitu į belaisvių stovyklą.

Staiga iš už kampo priešakyje išlindo vokiečių tanko nosis, paskui antro ir trečio. Baumas įsakė likusiems šešiems „šermanams" atakuoti ir radijo ryšiu nurodė seržantui Čarlzui Grehemui (Charles Graham) perkelti priekin savo tris savaeigius pabūklus. Kautynės dėl *Oflag* XIIIB prasidėjo.

3.

Belaisviai išgirdo pirmą tankų susišaudymą tolumoje, ir pulkininkas Gudas prisijungė prie minios, skubančios prie spygliuotos tvoros stovyklos pakraštyje. Jėzuitų kunigas Polas Kevena (Paul Cavanaugh), 106-osios divizijos kapelionas, matė, kaip už laukų, kuriuose žolę rupšnojo avys, sargybiniai sušoko į parengtas pozicijas ant kalvos keteros, o parengtose pozicijose skersai kelio į Hamelsburgą skubiai įsitaisė ištisa kuopa. Pakelėje stovėjo dvi 40 mm *Bofors* patrankos.

Belaisviai laukė trisdešimt minučių. Tada staiga per pievas atsklido kulkosvaidžių, pancerfaustų, šautuvų, 76 mm patrankų ir minosvaidžių šūvių kakofonija.

– Štaip prasideda tankų mūšis, tėve, – tarė pulkininkas Gudas. – Esu to pakankamai prisiklausęs. Artinasi generolo Patono vaikinai, o vokiečiai mus iš čia ketina iškelti.

Šį rytą jis jau du kartus stabdė Gekelį vildamasis jį prilaikyti iki kol atvyks amerikiečiai.

Mūšio garsams stiprėjant, kai kurie vyrai nuo tvoros pasišalino į virtuvę prie laikomų atsargų paskutinį kartą „papuotauti". Apie šimtą pasuko į tėvo Kevenos baraką, kur jis ruošėsi klausyti išpažinčių prieš Mišias. 15.50 val. su pertrūkiais užkaukė stovyklos sirena, o pro duris bei langus pasigirdo šūksniai:

– Visiems likti barakuose, kur esate!

Keli atsilikėliai skersai zoną nudūmė į Mišias.

– Kadangi daugiau čia neateis, – po akimirkos pasakė tėvas Kevena, – iškart pradėsiu Mišias ir prieš Šventąją Komuniją suteiksiu visuotinį išrišimą.

Kol vilkosi liturginius drabužius, slapta laikytus sandėlyje, girdėjo, kaip netoliese sprogo keli amerikiečių sviediniai. Prie altoriaus, kurį atstojo stalas, skubiai pradėjo melstis. Buvo išsigandęs, bet vylėsi, kad to nesimato. Per Evangelijos skaitinį netoliese driokstelėjo dar vienas sviedinys ir visi parpuolė ant grindų. Palūkėjęs akimirką, Kevena išsiropštė iš po altoriaus ir, nors ir jausdamas, kad tinkamo pavyzdžio pats nerodo, paprašė visų nusiraminti ir likti klūpėti.

– Jei kas nors atsitiks, tiesiog išsitieskite ant grindų. Dabar suteiksiu visuotinį išrišimą.

Tada virpančiomis rankomis peržegnojo atsiklaupusiuosius.

– Vyrai, nusiraminkit. Kiek išgaliu, šias Mišias sutrumpinsiu, kad kiekvienas galėtumėte priimti Šventąją Komuniją.

Atsigręžęs į altorių, sukalbėjo *Hanc igitur* maldą. Niekada anksčiau žodžiai jam neatrodė tokie prasmingi kaip dabar.

– Maloningai priimk, Viešpatie, šią auką. Suteik mums šiandien ramybę. Išgelbėk mus nuo amžinojo pasmerkimo ir įtrauk į savo išrinktųjų kaimenę. Per Kristų, mūsų Viešpatį.

Normanas Smolka nebuvo katalikas, bet šiame barake pasiliko atsitiktinai užkluptas. Jam pakėlus akis nuo grindų, pro langą įspindę saulės spinduliai apšvietė kunigą. Tėvas atrodė „kaip Dievas".

Lauke verdančio mūšio objektas, Džonas Votersas, tai, kas vyksta, stebėjo iš Gudo štabo būstinės pirmo aukšto. Dailus trisdešimt devynerių metų vyras iš Baltimorės dvejus metus lankė Džonso Hopkinso (Johns Hopkins) universitetą, kur įgijo menų ir mokslų magistro laipsnį, o paskui perėjo į Vest Pointą. 1931 m. studijas čia baigė kavalerijos leitenantu. 1943 m. vasarį, kai Šiaurės Afrikoje pateko į nelaisvę, tylus, švelnios kalbėsenos kareivis, išsiskiriantis neeiliniu talentu, tarnavo 1-ojo šarvuotojo pulko vado pavaduotoju.

Votersas pamatė kelis amerikiečių tankus, kurie, riedėdami per lauką, šaudė į serbų barakus. Kaip tik tada vidun įvirto generolas fon Gekelis. Jis pasakė, jog dabar esąs Gudo belaisvis ir karas jam baigtas. Paprašė, kad kas nors iš amerikiečių išeitų į lauką ir sustabdytų apšaudymą. Puolantieji jugoslavus dėl jų uniformų tikriausiai supainiojo su vokiečiais.

– Gerai, išeisiu aš, – tarė Votersas. – Turime pasiimti amerikiečių vėliavą ir baltą vėliavą, kad į mus nešaudytų.

Tada jis išėjo pro pagrindinius vartus, prie kurių stovėjo impozantiškas sargybos pastatas. Greta jo žingsniavo kapitonas Fuksas (Fuchs), vokiečių vertėjas. Atsilikę per žingsnį, įkandin sekė du savanoriai amerikiečiai: vienas nešė Amerikos vėliavą, kitas – baltą paklodę ant karties. Jie ketino neįsti tiesiai į mūšio lauką, bet užmegzti ryšį iš šono.

Vykdymo pajėgos *Baum* tiesiai per kalvagūbrį artinosi prie aukštumos, kur apkasuose tūnojo vokiečių sargybiniai. Mūšis ant kalvos buvo trumpas, bet nuožmus. Baumas neteko penkių pusiau vikšrinių šarvuočių ir trijų visureigių, tačiau jo „šermanai" pamušė tris vokiečių tankus ir į orą paleido tris ar keturis sunkvežimius su šaudmenimis.

Voterso būreliui traukiant vykdymo pajėgų *Baum* link, plaikstėsi dideli dūmų kamuoliai. Maždaug už kilometro nuo pagrindinių vartų jie pasiekė daržinę, apjuostą lentų tvoros. Iš už penkiasdešimties metrų prie jų pradėjo

bėgti kareivis maskuojamąja uniforma. Votersas, neįstengdamas atskirti, kas jis – vokietis ar amerikietis parašiutininkų uniforma, sušuko:

– *Amerikanisch!*

Kareivis buvo vokietis. Pribėgęs prie tvoros, prakišo pro ją snaiperio šautuvą ir, Fuksui nespėjus paaiškinti, iššovė. Votersas griuvo, tartum pakirstas beisbolo lazdos, tačiau neįprastai nejuto jokio skausmo. Gulėdamas griovyje, į kurį nukrito, pagalvojo: „Kad tave, atėmei iš manęs galimybę medžioti ir žvejoti."

Vokietis peršoko per tvorą, prispaudė Fuksą nugara prie daržinės ir sustaugė, kad nušaus. Fuksui prireikė kelių šiurpių minučių paaiškinti, kad jie parlamentarai. Tada Patono žentas buvo paguldytas ant paklodės ir nuneštas į stovyklą.

Stovykloje amerikiečiai, apgulę langus, džiugiai šūkavo tarsi stebėdami beisbolo čempionato varžybas. Atsitiktinei kulkai pataikius į langą, visi krisdavo ant žemės, bet tuojau vėl pripuldavo prie langų. Iš ligoninės antrojo aukšto stovyklos gydytojas majoras Albertas Berntas (Albert Berndt), priklausęs 28-ajai divizijai, pamatė plokščiakalniu atriedančius „šermanus". Staiga stogą ėmė varpyti 12,7 mm kulkosvaidžio kulkos. Baimindamasis, kad amerikiečiai nepradėtų šturmuoti nepažymėtos ligoninės, Berntas nuskubėjo į Gudo patalpas ir pasiūlė, kad gydytojų ir sanitarų komanda įrengtų antrą medicinos pagalbos stotį kitame pastato gale – konstrukciją dalijo tvirta atitvara ir iš vieno galo į kitą galėjai patekti tik išeidamas į lauką. Gudas liepė Berntui tai padaryti, bet šis nusprendė palūkėti, kol lauke nurims intensyvus šaudymas. Po pusvalandžio Gudas sužinojo, kad antra medicinos stotis dar neįrengta ir pasiuntė Bernto, kuris paaiškino, jog nemanąs esant protinga išstatyti savo vyrus ugniai. Gudas tai palaikė neklusnumu ir apkaltino Berntą tiesioginio įsakymo nevykdymu.

– Todėl nušalinu Jus nuo stovyklos vyriausiojo gydytojo pareigų.

Kaip tik tą akimirką durys atsilapojo ir į vidų buvo įneštas Votersas.

Tėvas Kevena dalijo Šventąją Komuniją. Rankos drebėjo, todėl jis baiminosi, kad netyčia neišmestų ant žemės pašventintų ostijų. Pabaigus dalyti Komuniją, iš lauko atsklido spontaniškas šūksnis. Kunigas pasisuko į altorių ir užbaigė Mišias. Tada paklausė:

– Kas nutiko?

– Tėve, mes laisvi! Mus išlaisvino! Generolas fon Gekelis pasidavė Gudui.

– Argi ne nuostabu! – sušuko majoras Fredas Ousetas (Fred Oseth). – Kol vyko Mišios, mus išlaisvino. Jūs jau nebe „krygis", tėve.

Vis dar vilkintis liturginiais drabužiais kunigas pažvelgė pro langą ir pamatė sustojant amerikiečių tanką. Aplink jį susigrūdę belaisviai mėgino paliesti išlaisvintojus. Tėvas Kevena pastebėjo, kaip ryškiai atvykėliai kontrastavo su išsekusiais belaisviais. Kunigas lėtai nusivilko liturginius drabužius ir

sudėjo juos – galvodamas, jog paskutinį kartą – į kartoninę dėžę. Išėjęs į lauką, pamatė iš visų langų kyšančias baltas paklodes. Audringai džiaugdamiesi amerikiečiai ir serbai šūkavo, spaudė vieni kitiems rankas, glėbesčiavosi.

Belaisviams kertant prašmatniausius valgius per visą *Oflag* XIIIB laikotarpį, atėjo Gudo įsakymas ruoštis iškeliauti. Temstant amerikiečiai su antklodėmis ant nugarų ir nelaisvo gyvenimo suvenyrais įvairiausiuose maišuose bei krepšiuose *Hermann Göringstrasse* gatvėje susirikiavo į koloną po penkis. Tėvas Kevena į miltų maišą – dovanotą vieno serbo naudoti vietoj rankšluosčio – įsidėjo kojines, vilnonius marškinius, didelį frotinį rankšluostį, brevijorių ir kelis svarus maisto. Keli net nešėsi savo „dūminius džo" – iš skardinių pagamintas krosneles.

Apšviesti degančio pastato, amerikiečiai džiugiai pražygiavo pro valiuojančius serbus. Vienas paskui kitą Baumo tankų išmušta didele spraga įveikę spygliuotos vielos tvorą, jie pro tuščius sargybinių bokštus leidosi skersai lauko. Už pusantro kilometro nuo stovyklos pasiekė pagrindinę vykdymo pajėgų *Baum* dalį ant tamsaus plokščiakalnio, kur tankų siluetai dangaus fone priminė milžiniškas antis.

Išsekinti dienos jaudulio ir kopimo, kaip laisvi žmonės susėdo ant šaltos, drėgnos žemės. Juokėsi ir laidė sąmojus. Staiga pokštelėjo du šautuvo šūviai, ir įtampa sugrįžo. Iš lūpų į lūpas perduotas nurodymas: „Nerūkyti, jokių šviesų!" Drebėdami jie taip išsėdėjo beveik dvi valandas, mėnulis tai išlįsdavo iš debesų, tai vėl už jų pasislėpdavo. Gudas tarėsi su Baumu, kuris nustebo sužinojęs, kad belaisvių ne 900, bet 1291, smarkiai per daug nei jis galėjo pargabenti. Baumas nuliūdęs pažvelgė į ant kalvos sėdinčius vyrus, laukiančius kelionės namo. Pasakė Gudui, jog galės paimti tik fiziškai pajėgiančius važiuoti ant tankų ar pusiau vikšriniuose šarvuočiuose.

Gudas nuėjo prie laukiančių vyrų ir pranešė, kad jie bus suskirstyti į tris grupes: tuos, kurie norės gelbėtis savo išgalėmis, tuos, kurie galės važiuoti tankais bei pusiau vikšriniais šarvuočiais ir skintis kelią atgal, ir tuos, kurie jaučia, kad dėl prastos fizinės būklės turėtų grįžti atgal.

– Mus išlaisvino ir mes esame laisvi, – pasakė jis. – Bet kol pasieksime amerikiečių linijas, kiekvienas vyras turės veikti savo atsakomybe. Sukarti teks šimtą kilometrų – be maisto ir atsargų, o mes nusilpę... Kiekvienas laisvas apsispręsti, kaip jam geriausia elgtis.

Jiems buvo didelis smūgis, kai sužinojo, kad juos išlaisvino ne Patono armijos avangardas, bet nedidelė, pavargusi šarvuotųjų pajėgų grupelė, prasimušusi toli už priešo linijų ir dabar ketinanti kautynėmis skintis kelią atgal. Bet ji bent suteikė galimybę pabėgti, todėl apie 700 belaisvių pradėjo klaidžioti palei koloną ieškodami mašinose laisvos vietos ar net kautis dėl jos. Norint padaryti daugiau vietų, išmesta asmeninė manta ir papildoma ekipuotė. Kol jie buvo laipinami ir apginkluojami, tamsos priedangoje prislinkusi vokiečių

grupelė kelis kartus iššovė iš pancerfaustų. Vienas tankas užsiliepsnojo. Baumas ėmėsi griežčiau kontroliuoti margą grupę ir pertvarkė koloną, stovėjusią negrįstame kelyje.

Kai kurie belaisviai vis dar neapsisprendę be tikslo blaškėsi po lauką tardamiesi, ką daryti. Briusas Metju (Bruce Matthew), Kristaus mokinių kapelionas, priėjęs prie savo buvusio pulko vado pulkininko Teodoro Sylio (Theodor Seely) pasiteiravo, ar jis ką nors įsakysiąs.

– Ne, kapelione, kiekvienas vyras sprendžia pats.

– Gal ką nors patartumėte?

– Nieko, kapelione.

– Galbūt pasakytumėte man, ką ketinate daryti pats?

– Aš grįžtu atgal, – atsakė Sylis ir pasuko stovyklos link.

– Ačiū, pone, – padėkojo Metju ir užsiropštė ant pusiau vikšrinio šarvuočio kairiojo sparno prie šaltą naktį maloniai šildančio variklio.

Leitenantas Alenas Džonsas Jaunesnysis (Alan Jones, Jr.), 106-osios divizijos vado sūnus, sėdėjo ant tanko patenkintas, kad galės važiuoti, nes jo pėdos pakeliui iš Ardėnų buvo nušalusios lediniame prekiniame vagone. Tada tanko vadas nusprendė, kad kai kurie keleiviai trukdo patrankai sukiotis, tad Džonsui ir dar keliems teko nulipti. Džonsas nušlubčiojo plokščiakalniu į vakarus orientuodamasis pagal žvaigždes.

Šimtai kitų, jau suformavusių pabėgimo komandas, irgi pranyko tamsoje. Leitenantas Aleksanderis Bolingas Jaunesysis (Alexander Bolling, Jr.), artimas Džonso draugas ir 84-osios divizijos vado generolo majoro Aleksanderio R. Bolingo sūnus, dar su trimis pradėjo leistis nuo kalvos vakarų kryptimi. Jie išgirdo lojant šunis. Medžioklė prasidėjo.

Daugiau nei trečdalis vyrų neišgalėjo nei žygiuoti, nei kautis, todėl lėtai leidosi atgal į stovyklą. Prie šio liūdno, tylaus grįžtančiųjų būrio prisijungė ir tėvas Kevena. Netrukus po vidurnakčio vėl kirto žiojinčią spragą spygliuotos vielos tvoroje, juosiančioje serbų zoną. Serbai, prieš kelias valandas taip entuziastingai atsisveikinę su amerikiečiais, tylūs ir prislėgti stebėjo grįžtančiųjų paradą. Kunigui įžengus į savo baraką, kažkas ištarė:

– Mes dar nesame laisvi, tėve.

– Na, ką gi, eikime pamiegoti, – atsakė jis ir įsirito į savo guolį.

Bet po kelių minučių kažkas šūktelėjo:

– Stovyklą perėmė vokiečiai ir mus iš čia išveda! Būkite pasirengę po penkiolikos minučių.

Kovo 28 d., 01.30 val., 500 amerikiečių, nepajėgusių žygiuoti į laisvę, keturiasdešimt sargybinių Hermano Geringo gatvėje surikiavo ir išvarė pro pagrindinius vartus. Kišenėse pūpsojo tik vienintelis stovykloje likęs maistas – bulvės. Liūdnai grupei pajudėjus keliu žemyn į Hamelburgą, tvyrojo rūkas ir smelkė šalta drėgmė. Tamsoje jie galėjo įžiūrėti abipus kelio tyliai

laukiančių vokiečių kareivių būrelius. Po kelių minučių prisiartino motorizuota kolona, belaisviai pasitraukė į šalį, kad ją praleistų. Kai kurios mašinos sustojo, ir tėvas Kevena girdėjo, kaip kolonos kariai pusbalsiu neaiškiai kalbasi su sargybiniais.

4.

Pavargusi vykdymo pajėgų *Baum* grupė lėtai judėjo gilių vėžių išmuštu keliuku kitapus kalvos. Baumo vyrų, kurie nenutrūkstamai keliavo bei kovėsi kone dvidešimt keturias valandas, dabar laukė net dar sunkesnė kelionė atgal į amerikiečių linijas. Keliukas vis siaurėjo. Galiausiai trys vidutiniai tankai nebegalėjo toliau pravažiuoti ir pusantro kilometro sugrįžo atgal, kol atrado kitą taką į vakarus. Silpni pėdsakai ant uolėto paviršiaus rodė, kad tuo keliu pasuko į žvalgybą priekin pasiųsti lengvieji tankai.

Apgraibomis slinkdamos tamsiu keliuku žemyn pagrindinės pajėgos sutiko grįžtančius lengvuosius tankus. Žvalgų vadas pranešė gerą žinią: keliukas eina kone iki Hesdorfo – miestelio šalia Hamelburgą ir Viurcburgą jungiančio plento. Vykdymo pajėgos *Baum* vėl nudardėjo pirmyn ir neblogai pasistūmė, nors ir dažnokai sustodamos, kad kitos mašinos pasivytų.

Kolona į Hesdorfą įriedėjo beveik 02.00 val. Netoli miestelio aikštės kelią užtvėrė du palikti vokiečių sunkvežimiai. Buvę „krygiai", nušokę nuo tankų, sunkvežimius nustūmė į šalį, ir kolona nudundėjo toliau. Sambrūzdis taip išgąsdino miestelio gyventojus, kad iš langų ir durų pradėjo plaikstytis baltos paklodės. Tamsoje paklaidžiojusi kolona galop pasuko atgal į šiaurę Hamelburgo link. Baumas dabar atsidūrė pagrindinėje magistralėje. Jis galėjo grįžti keliu, kuriuo atvažiavo, bet žinojo, kad jo lauks tikras širšių lizdas, todėl nusprendė traukti į šiaurės vakarus, kol pasieks 4-ąją šarvuotąją diviziją.

Jis samprotavo teisingai, bet vokiečiai jau laukė kitame miestelyje už pusantro kilometro. Holricho pakraštyje priešakinis tankas, kad neįsirėžtų į kelio užtvarą, girgždėdamas sustojo. Staiga iš abipus kelio trykštelėjo akinantys žybsniai ir į sustojusį tanką trinktelėjo pancerfaustų granatos, nusinešdamos tanko vado ir vieno buvusio belaisvio gyvybes. Apdujęs šaulys aklai apšaudė gatvę iš 12,7 mm kulkosvaidžio.

Šūviai iš pancerfaustų blykčiojo kaip mirtinos romėniškos žvakės. Viena granata nudėjo prie antro tanko bokšto prigludusį pabėgėlį ir sužeidė kelis, susirangiusius ant korpuso. Nuvargę amerikiečiai sureagavo tik po akimirkos. Tada vyrai iš Hamelburgo sušoko į griovį, o tankistai iš kulkosvaidžių atidengė ugnį į kelio užtvarą ir laukus abipus kelio.

Dangų raižė netvarkingi raudonų ir geltonų traserių dryžiai. Susišaudymas baigėsi lygiai taip pat staiga, kaip ir prasidėjo. Girdėjosi tik tuščia eiga

veikiančių variklių burzgesys ir sužeistųjų šauksmai. Baumui būtų savižudybė toliau veržtis į tamsų miestą, todėl tankai ir mašinos nerangiai siaura magistrale pajudėjo atbulomis, ieškodami saugaus apvažiavimo. Po kelių minučių kolona nuvažiavo nuo kelio persitvarkyti ant dominuojančios kalvos. Sujudimas buvusius belaisvius sudirgino, ir jie užtvindė tankistus karštais patarimais. Baumo pavargę vyrai gana šiurkščiai liepė jiems „atsiknisti", ir nemažai jų pasipiktinę pasuko magistralės link.

Baumas įvertino turimus išteklius. Pajudėjo turėdamas 307 vyrus, o dabar liko tik šimtas tinkamų kautis, jis pats sužeistas į ranką ir kelį. Turėjo šešis lengvus ir tris vidutinius tankus, tris šturmo pabūklus ir dvidešimt vieną pusiau vikšrinį šarvuotį. Įsakė išsiurbti kurą iš aštuonių šarvuočių bei supilti į tankų bankus ir pasiuntė paskutinį pranešimą, kad užduotį įvykdė ir grįžta.

Beverčiai pusiau vikšriniai šarvuočiai buvo padegti, o sunkiai sužeistieji palikti mūriniame pastate, pažymėtame Raudonojo Kryžiaus ženklu. Tada Baumas surinko likusius vyrus ir paaiškino, kas jų laukia. Atgal keliaus bekele ir likusius šarvuočius panaudos kaip tiltus upeliams kirsti. Tolumoje Baumas girdėjo iš rytų artėjantį priešo tankų bei kitų mašinų ūžimą. Užbaigė savo padrąsinamąją kalbą ir sušuko:

– Į mašinas!

Vykdymo pajėgos *Baum* buvo beveik apsuptos. Iš pietų ir šiaurės rytų artinosi savaeigiai pabūklai, iš pietryčių – dvi pėstininkų kuopos ir šeši tankai, iš šiaurės – šeši „tigrai", o iš šiaurės vakarų – šarvuotosios technikos kolona.

Baumas kaip tik lipo į savo visureigį, kai pratrūko intensyviausia, kokią jam kada teko patirti, automatinė tankų ginklų ugnis. Liepsnojantys pusiau vikšriniai šarvuočiai tapo puikiausiu taikiniu. Tada iš tamsos prapliupo šaulių ginklai. Baumo trys šturmo pabūklai bergždžiai šaudė dūminiais sviediniais mėgindami sukurti apsauginį skydą. Vokiečiai ir toliau šaudė mirtinai taikliai. Į du šturmo pabūklus, vieną lengvąjį tanką ir kelis vikšrinius šarvuočius pataikyta tiesiogiai, ir kilusi liepsna pritraukė dar daugiau naikinančios ugnies iš trijų pusių.

Majoras Donas Bojeris (Don Boyer) iš 7-osios šarvuotosios divizijos valdė tanko 12,7 mm kulkosvaidį. Nepaliaujamai keikdamasis, jis pirmą kartą nuo Ardėnų mūšio, kai pateko į nelaisvę, neapsakomai mėgavosi. Bet vien drąsos neužteko. Neregimas priešas naikino vykdymo pajėgas *Baum*. Po penkiolikos minučių pleškėjo visos amerikiečių mašinos, o vokiečių tankai ir pėstininkai ėmė artintis. Netekęs tankų, Baumas pasuko į mišką, kur reorganizavo likusias pajėgas. Kelis kartus vedė vyrus į ataką stengdamasis iš gaisro ką nors išgelbėti, bet vokiečiai saujelę amerikiečių kaskart atblokšdavo.

– Pasidalykit į grupes po keturis ir sprukit! – suriko Baumas.

Skubiai nurodė kryptis ir pats patraukė tolyn su vienu „krygiu" ir majoru Stileriu, kuris pasirodė esąs tylus, bet puikus kovotojas. Visi trys mėgino

slėptis pušyne, bet juos susekė šunys. Per kilusias grumtynes Baumas buvo sužeistas į koją – trečia žaizda per dvi dienas.

Viskas įvyko taip greitai, jog Baumas vos suspėjo numesti šalin savo atpažinimo ženklą, kad vokiečiai nesužinotų, jog jis žydas. Drauge su kitais šešiais vieno sargybinio genamas į daržinę, Baumas nusiėmė šalmą, ketindamas juo vožti į galvą nieko neįtariančiam vokiečiui, bet Stileris sustabdė jį pagriebdamas už rankos.

Baumo vyrai buvo atskirti nuo Hamelburgo belaisvių apklausai, bet keli „krygiai" paliudijo sargybiniams, kad Baumas vienas iš jų, todėl jam leista prisijungti prie atgal į stovyklą žygiuojančios grupės. Padedamas Stilerio ir dar vieno vyro, jis šlubčiojo keliu.

Auštanti diena atidengė kalvą, nusėtą sudaužytų, rūkstančių tankų ir pusiau vikšrinių šarvuočių. Aplinkiniai medžiai paversti šipuliais arba perskelti, daržinė, pažymėta raudonu kryžiumi, sugriauta. Tai buvo vykdymo pajėgų *Baum* kapas.

Misiją į Hamelburgą ištiko visiška nesėkmė, tačiau narsi grupė pasiekė visiškai kitą ir net svarbesnį tikslą, nei numatė Patonas. Vykdymo pajėgos *Baum* iš paskos paliko sugriovimų taką. Kiekvienas jos kirstas miestas buvo apimtas sumaišties ir isterijos. Vokiečių 7-oji armija vis dar nesuvokė, kas nutiko, ir kelias divizijas paskyrė saugoti strategiškai svarbių tiltų bei kryžkelių, o dar vienos didelė grupė su šunimis lakstė po kalvas ieškodama 1000 į laisvę ištrūkusių amerikiečių bei rusų.

Kaštai buvo nemaži. Negana Baumo nuostolių, Hamelburgo ligoninėje sunkiai sužeistas gulėjo Džonas Votersas, džentelmeniškas kavaleristas iš Baltimorės, Patono dukters, „mažosios B", vyras. Kulka, pataikiusi Votersui į dešinę šlaunį, išlėkė sudraskydama kairįjį sėdmenį. Jugoslavų tautybės gydytojas pulkininkas Radovanas Daničius – disponuojantis vien popieriniais tvarsčiais ir staliniu peiliu – meistriškai drenavo žaizdą.

3-iosios armijos spaudos karininkas korespondentams pranešė, kad vykdymo pajėgos pražuvo, ir daugiau nieko nekomentavo. Vis dėlto po kurio laiko nuotrupos apie tai, kas nutiko, prasisunkė į viešumą ir Patonas sušaukė spaudos konferenciją. Korespondentams kategoriškai pareiškė, jog tai, kad jo žentas yra tarp belaisvių, sužinojęs tik praslinkus devynioms dienoms po to, kai Baumas pasiekė Hamelburgą. Kad tai įrodytų, parodė savo oficialų ir asmeninį dienoraščius ir pasakė:

– Belaisvių stovyklą mėginome išlaisvinti baimindamiesi, jog amerikiečių belaisvius nužudys atsitraukiantys vokiečiai.

Hodžas, Eibramsas ir Stileris žinojo tiesą, bet, būdami geri kareiviai, laikė liežuvį už dantų. Stileris numirė, tiesos taip ir neatskleidęs, o kiti du delsė beveik dvidešimt metų.

AŠTUONIOLIKTAS SKYRIUS

SPRENDIMAS REIMSE

1.

Rytų Europos istorijoje Dancigui daug metų teko gyvybiškai svarbus vaidmuo. Miestas buvo ne tik Lenkijos pagrindinis išėjimas į jūrą, bet ir svarbiausias uostas Baltijos jūroje. Šiuo metu jis tapo reikšmingiausi vartai rusų puolimo atkirstiems vokiečiams ištrūkti ir viena iš kelių paskutinių „tvirtovių" rytuose – toks svarbus, kad Hitleris įsakė visą aplinkinę teritoriją ginti iki paskutinio vyro. Į šią „tvirtovę" daugiau nei už 360 kilometrų į šiaurės rytus nuo Žukovo giliausio placdarmo prie Oderio suplūdo gausybė iš Rytprūsių bėgančių civilių bei karių, ir dabar Dancige ir Gotenhafene, uoste už dvidešimt penkių kilometrų šiauriau, grūdosi kone 1 mln. žmonių.

Kovo pradžioje maršalas Rokosovskis savo 2-ąjį Baltarusijos frontą už Dancigo pasuko jūros link, visiškai atkirsdamas susisiekimą su reichu – išskyrus jūra. Kovo 22 d. jis staiga įvarė pleištą tarp Dancigo ir Gotenhafeno – lenkų vadinamo „Gdynia". Po dviejų dienų rusų lėktuvai išbarstė maršalo pasirašytus lapelius, kuriuose gynėjai raginti sudėti ginklus. „Šiomis sąlygomis priešintis kvaila ir tai tik atneš žūtį jums bei šimtams tūkstančių moterų, vaikų ir garbaus amžiaus žmonių... Visiems, kurie pasiduos, pažadu išsaugoti gyvybę ir asmeninius reikmenis." Kurie nepasiduos, tie žus mūšio lauke.

Tą naktį iš fiurerio būstinės atskriejo atsakymas: KIEKVIENAS DANCIGO IR GOTENHAFENO TERITORIJOS KVADRATINIS METRAS GINTINAS IKI PABAIGOS. Tai reiškė mirties nuosprendį jau kone badaujantiems abiem miestams. Raudonosios armijos lėktuvai pradėjo mėtyti padegamąsias ir fugasines bombas, o sunkioji artilerija sistemingai apšaudė vietovę. Po kelių valandų Dancigą apjuosė beveik penkių kilometrų aukščio dūmų ir liepsnų siena.

Mieste siautė teroras. Kad sustiprintų pasipriešinimą, esesininkai šimtus kareivių korė ant medžių. Lentelėse ant krūtinių puikavosi užrašai: „Aš – bailys", „Aš – išdavikas", „Aš – dezertyras" arba „Aš nepaklusau vadui". O pabėgėlių vežimams užblokavus eismą, jų savininkai būdavo ištempiami laukan ir kaip įspėjimas kitiems „kaltininkams" pakariami. Vermachto karininkai tokį terorizmą smerkė taip smarkiai, kad tarp gynėjų grėsė pratrūkti atviras konfliktas.

Kovo 25-osios, Verbų sekmadienio, vakarą ponia Klara Zeidler (Klara Seidler), pagyvenusi našlė, kartu su pažįstamais susigūžusi tūnojo daugiabučio namo netoli Dancigo centro rūsyje. Staiga pastatas sulingavo kaip laivas

jūroje, šviesa užgeso ir žemyn pasipylė nuolaužos. Nugriaudėjo baisus sprogimas, durys atsilapojo ir pliūptelėjo liepsnos. Grupelė gyventojų, prisidengusių veidus drėgnais rankšluosčiais, vargais negalais išsmuko į gatvę. Kiekvienas nešėsi tiek turto, kiek pavilko. Bėgo tamsiomis nuo dūmų gatvėmis ieškodami prieglobsčio apsisaugoti nuo stiprėjančio bombų ir sviedinių lietaus. Jono bažnyčia buvo perpildyta. Jie nuskubėjo prie Ilgojo tilto, bet tas liepsnojo. Pasuko atgal ir sulindo į vieną namą. Kaip tik tą akimirką prie įėjimo sprogo sviedinys. Supanikavę jie išlėkė į gatvę perlipdami penkių žmonių kūnus, tada netoli pylimo bergždžiai mėgino įsisprausti į didžiulį bunkerį, kur žmonių jau buvo prisigrūdę iki laiptų viršaus.

Po kelių minučių *Hochbunker* virto milžinišku laužu. Degančiais drabužiais ir plaukais žmonės klykdami svirduliavo laukan. Zeidler grupė metė į šalį visą savo mantą, išskyrus nedidelius lagaminus. Žmonės blaškėsi gatvėmis lipdami per bagažą ir mirusius ar mirštančius žmones, pagaliau Zeidler drauge su 2000 kitų atrado prieglobstį dujų gamyklos kontoros rūsyje. Persigandę pratūnojo ten visą naktį viršuje gąsdinamai ritmingai sproginėjant sviediniams.

Rytą didžiuma pajėgiančiųjų paeiti iš rūsio pabėgo, bet Zeidler grupė pasiliko ten visą dieną. Vidurnaktį stojo tyla, tada pasigirdo iš garsiakalbių sklindanti garsi kariška muzika, o kovo 27-osios 02.00 val. kažkas iš viršaus šūktelėjo:

– Ar ten apačioje pasiduodate?!

Pro rūsio duris buvo skubiai iškištas baltas skuduras. Po pusvalandį trukusio įtempto laukimo į rūsį įžengė kelios dešimtys padoriai atrodančių rusų naujomis uniformomis ir mandagiai paragino visus grįžti namo. Bombų ir sviedinių daugiau nebebus, viskas baigta.

Prie Zeidler buto privažiavo kilimais apklota mašina. Keturi Raudonosios armijos karininkai išlipę paprašė vandens. Jie baiminosi, kad visa kita bus užnuodyta, todėl kavos ar arbatos atsisakė. Kaip ir rusai rūsyje, elgėsi padoriai ir išsigandusiems civiliams pasiūlė cigarečių. Vienas vokietis nuėjo prie pianino ir prisiminęs pagrojo iš rusiško repertuaro, o moterys prisiuvo sagas į kai kurių karininkų uniformas.

Visame Dancige Raudonosios armijos kareiviai plėšikavo ir prievartavo, o Zeidler būrelis buvo saugus – kol temstant sovietiniai globėjai pasišalino. Tada į vidų pradėjo veržtis grupės kareivių šūkaudami mėgstamas frazes: *„Uri, uri!"* ir *„Frau, komm!"* Ponia Zeidler pasisodino Ingę Bart, trylikametę mergaitę, ant kelių ir liepė jai vaidinti mažą vaiką. Jos išsisuko, bet daug visokiausio amžiaus moterų buvo ištemptos iš patalpos ir išprievartautos.

Tačiau laukė dar baisesni dalykai. Vidurdienį artilerijos sviediniai vėl pradėjo kristi ant miesto. Apimta panikos, Zeidler grupė sugriebė tai, kas pakliuvo po ranka – šįkart sviestą ir cukrų, – ir nubėgo gatve saugodamasi

griūvančių sienų. Vienas iš vyrų, Ingės Bart tėvas, staiga prisiminė, kad paliko kambarinį paukštį, ir grįžo atgal. Namuose rado girtus rusus. Jie laužė baldus ir kimiai dainavo. Keli sėdėjo ant pianino kojomis daužydami klavišus. Paukščiui jau buvo nusukę sprandą.

Bartas paliko butą ir vėl prisijungė prie grupės. Galop jie aptiko pastatą, kuris nedegė. Apšaudymas liovėsi, ir jie išėjo į lauką – išgyventi dar vieno siaubo. Prievartaudami ir žudydami gatvėje šlaistėsi rusai. Aštuoniolikmetis kareivis, vienoje rankoje laikydamas vyno butelį, pagyvenusią ponią Zeidler įstūmė į telefono būdelę.

– Močiutė per sena! – maldavo ji.

– Močiutė privalo! – šūkavo tas.

Netoliese jauna motina su trimis mažais vaikais mėgino įsmukti į rūsį. Keli rusai pagriebė moterį, vaikai pradėjo klykti: „Mama, mama!" Augalotas kareivis staiga čiupo vieną vaiką ir galva priekiu šveitė į sieną, paskui antrą ir trečią. Ponia Zeidler niekada neužmirš baisaus lūžtančių kaukolių garso.

Rusams pasišalinus, ponia Zeidler padėjo isterijos ištiktai motinai atsistoti, tačiau ji vėl suklupo ant kelių ir galėjo tik ropoti. Prisiartino dar viena rusų gauja. Aštuoni pabėgėliai slėpdami apstojo moterį, tačiau kareivai ją aptikę bloškė ant žemės ir vienas po kito pradėjo žaginti.

Ponios Zeidler bėdos dar nesibaigė. Vienas lenkas ir jo draugė ant jos piršto pastebėjo žiedą. Niekaip neįstengdamas jo numauti, vyras išsitraukė peilį, tarsi ketindamas pirštą nupjauti. Poniai Zeidler kažkaip pavyko nusimauti žiedą.

Tą naktį jos grupė surado dar vieną prieglobstį – ne saugesnį už kitus. Jie gulėjo veidu į žemę leisdamiesi būti trypiami klaidžiojančių ir moterų ieškančių rusų. Auštant liepsnojo visas Dancigas. Dūmai dusino, pastatai griuvo. Grupelė aptiko sunkvežimį ir nusprendė bėgti į priemiesčius. Važiuodami tarp rūkstančių griuvėsių, nugirdo, kaip vaiduoklį primenanti moteris vis kartojo:

– Mano brangakmeniai ir auksas rūsyje!

Jie toliau lėtai judėjo degančiomis gatvėmis. Gerkles džiovino karštis ir dūmai. Akis taip perštėjo, kad buvo skausminga būti atsimerkus.

Temstant pagaliau pasiekė priemiestį ir, nors lijo, o paskui snigo, pamėgino pamiegoti ant žemės. Vėl pradėjus kristi artilerijos sviediniams, šmurkštelėjo į apgriautą namą, pilną pabėgėlių. Saugūs pabuvo neilgai. Rusai netrukus atrado namą ir jų šūksniai: *„Frau, komm!"* aidėjo patalpose. Moterys – net šešiasdešimt septynerių metų ponia Mytkė (Mietke) – buvo ištemptos į koridorių. Čia, dundant artilerijos sviedinių sprogimams ir tratant kulkosvaidžiams, rusai jas išprievartavo, smarkiai sukandžiodami krūtis. Šįkart poniai Zeilder pavyko išsisukti: ji susirangė kūdikio lopšyje prisidengdama knygomis ir nuolaužomis. Bet ir tą slėptuvę aptiko vienas kareivis. Jis pasiteiravo, ar ji serga. Jai

linktelėjus galvą, nuėjo. Tada ponia Zeidler nusprendė ir toliau laikytis tos pačios gudrybės.

2.

Prastėjanti padėtis rytuose lėmė ir prastėjančius Hitlerio bei to fronto vado asmeninius santykius. Kovo 28 d. rytą Guderianui ir majorui Freitagui fon Loringhofenui iš Coseno važiuojant į Berlyną, adjutantas neabejojo, kad susitikimas bus audringas, nes buvo aišku – Guderianas pasiekė lūžio tašką. „Koks nusikaltimas, – galvojo jis, – vienam iš Vokietijos iškiliausių vadų tenka eikvoti savo talentus tuščiai ginčijantis su fiureriu konferencijų patalpoje."

– Šiandien aš jam išklosiu viską! – pratrūko Guderianas, ypač piktindamasis, kad 200 tūkst. vokiečių kareivių be jokio reikalo laikomi Kurše už šimtų kilometrų nuo Berlyno.

Jų automobilis dabar šliaužė griuvėsių nuklotomis Berlyno gatvėmis pro išdegusių, rūkstančių pastatų eiles, nusikamavusius gyventojus, prašinėjančius maisto. Sustojo prie apgriautos reicho kanceliarijos, ir jie nužingsniavo koridoriais. Pagaliau sargybinis palydėjo juos laiptais žemyn prie plienu sutvirtintų durų, saugomų dviejų esesininkų, – įėjimo į naujus Hitlerio namus, į didžiulį bunkerį po reicho kanceliarijos sodu.

Laiptais palipo dar žemiau iki siauro koridoriaus, kurį dengė trisdešimties centimetrų gylio vandens sluoksnis. Koridorius, tiesą sakant, buvo ūkinė patalpa, vadinta *Kannenbergallee* pagal Hitlerio vyresniojo liokajaus Artūro Kanenbergo (Artur Kannenberg) pavardę. Balansuodami ant paklotų lentų, pasiekė duris, tada nusileido laiptais iki bunkerio viršutinio lygmens. Iš centrinio vestibiulio, kuris buvo ir bendra valgykla, durys vedė į dvylika nedidelių patalpų.

Kirtę šią patalpą Guderianas ir jo adjutantas lenktu laiptatakiu nulipo paskutinius dvylika pakopų į apatinį lygmenį – fiurerio bunkerį. Jį sudarė aštuoniolika kambarėlių, atskirtų vestibiulio, padalyto į laukiamąjį ir konferencijų patalpą. Už jų iš nedidelio vestibiulio atsarginis išėjimas vedė į keturis stačius betoninių laiptų maršus, kuriais galėjai patekti į kanceliarijos sodą. Konferencijų patalpos kairėje buvo nedidelis žemėlapių kambarėlis, fiurerio asmens sargybinio poilsio patalpa bei šešių kambarių Hitlerio ir Evos Braun apartamentas, dešinėje – gydytojų Teodoro Morelio ir Liudvigo Štumpfegerio (Ludwig Stumpfegger), pakeitusio ankstesnį Hitlerio vyriausiąjį gydytoją Karlą Brantą, būstinė ir pirmosios medicininės pagalbos stotis. Visą bunkerį saugojo trijų su puse metro storio lubos, o ant jų dar devynių metrų storio betono sluoksnis. Bunkeris turėjo būti arba Hitlerio kapas, arba jo pergalės bastionas.

Sargybiniai, apieškoję abu karininkus, įleido juos į konferencijų patalpą, į kurią jau rinkosi svarbūs veikėjai. Nepaisant ventiliacijos sistemos, kurios šaižus, monotoniškas inkštimas smelkė kiekvieną bunkerio patalpą, oras buvo troškus.

Po akimirkos iš gretimo apartamento įšliurino Hitleris. Vidurdienio konferencija prasidėjo generolo Busės pranešimu apie jo nesėkmingus mėginimus išvaduoti Kiustriną iš apsupties. Busei stengiantis paaiškinti, kodėl trys kontratakos nenusisekė, Hitleris jį griežtai nutraukė:

– Aš – vadas! Aš įsakinėju!

Nereikšmingas įsikišimas Busės nesutrikdė, tokiose konferencijose jis nekart buvo dalyvavęs su Manšteinu. Bet Guderianas nesusivaldė.

– Leiskite man Jus pertraukti, – pareiškė jis. – Vakar aš Jums smulkmeniškai – žodžiu ir raštu – paaiškinau, kad generolas Busė dėl Kiustrino nesėkmingo puolimo nekaltas.

Atrodė, kad jis sulig kiekvienu žodžiu vis labiau tūžta. Pakėlė balsą, jį apėmė įsiutis.

– 9-oji armija sunaudojo jai paskirtus šaudmenis. Daliniai atliko savo pareigą – tai liudija neįprastai dideli nuostoliai. Todėl prašau generolo Busės nekaltinti!

Nutvilkytas tokio tiesmuko išpuolio, Hitleris sunkiai atsistojo. Bet Guderianas neišsigando. Drąsiai ėmėsi temos, dėl kurios kelias savaites su Hitleriu nesutarė.

– Ar fiureris ketina evakuoti Kuršo armiją? – kaltinamai metė.

– Niekada! – suriko Hitleris mosuodamas dešine ranka.

Jo veidas mirtinai išbalo, o Guderianas, priešingai, išraudo. Generolas grasinamai artinosi prie Hitlerio. Generolas Augustas Vinteris (August Winter), Jodlio pavaduotojas, sulaikė Guderianą iš už nugaros, o Burgdorfas mėgino palydėti Hitlerį atgal į jo kėslą.

Dabar Vinteris ir Jodlis stūmė Guderianą tolyn nuo fiurerio mėgindami nuraminti jo įsiūtį, tačiau šis garsiai ir nekontroliuodamas savęs vis šaukė ant fiurerio. Freitagas fon Loringhofenas, išsigandęs, kad Guderianą suims, išbėgo į prieškambarį ir telefonu paskambino generolo štabo viršininkui. Skubiai papasakojo generolui Krėbsui, kas vyksta, ir, paprašęs nedėti ragelio, grįžo į konferencijų patalpą ir pasakė Guderianui, kad jis skubiai kviečiamas prie telefono. Krėbsas kalbėjosi su Guderianu dvidešimt minučių, ir šis į konferencijų patalpą grįžo susitramdęs.

Hitleris sukritusiu veidu vėl sėdėjo krėsle ir, nors jo rankos drebėjo, irgi buvo atgavęs pusiausvyrą.

– Norėčiau Jūsų paprašyti, ponai, palikti patalpą, – pasakė tyliai, – išskyrus feldmaršalą ir generolą pulkininką.

Keiteliui, Guderianui ir Hitleriui likus vieniems, fiureris tarė:

– Generole Guderianai, Jūsų sveikatos būklė tokia, kad Jūs turėtumėte tučtuojau šešias savaites išeiti atostogų.

Guderianas pakėlė į priekį ištiestą ranką atlikdamas oficialaus nacių pasveikinimo judesį.

– Aš tai padarysiu, – pasakė ir pasuko prie durų.

– Prašau likti iki konferencijos pabaigos, – ramiai paprašė Hitleris.

Guderianas atsisėdo ir konferencija tęsėsi, tarsi nieko nebūtų nutikę. Po kelių valandų, kurios Guderianui atrodė begalinės, susitikimas baigėsi. Bet jis dar nebuvo laisvas, fiureris liepė jam pasilikti.

– Prašau, gerai pailsėkite, – patarė rūpestingai. – Po šešių savaičių situacija bus labai kritiška. Tada man Jūsų neatidėliotinai prireiks. Kur ketinate vykti?

Keitelis pasiūlė kurortą Vakarų Vokietijoje – Bad Lybenšteiną, bet Guderianas sarkastiškai pranešė, kad ten jau amerikiečiai.

– O kaip dėl Bad Zachsos Harce? – maloniai pasiteiravo Keitelis.

Guderianas atsakė pasirinksiąs vietovę, kuri nebūtų priešo užimta, per artimiausias keturiasdešimt aštuonias valandas. Pakėlė ranką atsisveikindamas ir, lydimas Keitelio, išėjo iš kanceliarijos prie savo automobilio. Keitelis pasakė, jog yra patenkintas, kad Guderianas nesipriešino Hitlerio pasiūlymui išeiti atostogų, ir jiedu išsiskyrė.

Savo privatų gyvenamąjį būstą Cosene Guderianas pasiekė tik vakare.

– Konferencija šiandien truko baisiai ilgai, – pastebėjo ponia Guderian.

– Taip, – atitarė išsekęs generolas, – ir ji paskutinė. Mane atleido.

Jiedu apsikabino.

3.

Dabar kiekvienoje neutralioje Europos sostinėje, daugiausia Stokholme, sklandė vis kitokie gandai apie taiką, kai kurie tokie fantastiniai, jog greitai išblėso. Visus tikriausiai pranoko gandas, neva Vokietija dabar siekia taikos su Rusija, o juo tikėjo tiktai žmonės, patys aktyviai įsitraukę į operaciją.

Šios derybos prasidėjo kovo viduryje, užsienio reikalų ministrui fon Ribentropui pakvietus Japonijos ambasadorių Vokietijoje generolą Hiroši Ošimą į savo įstaigą.

– Būdamas politikas, savo šaliai šiandien negaliu padaryti nieko, išskyrus susitarti su Sovietų Sąjunga dėl taikos, – pasakė Ribentropas, bet nutylėjo, kad Hitleris apie tai nieko nežino. – Tai leistų mūsų pajėgas Rytų fronte panaudoti vakaruose bei sutelkti visas pastangas kovai su britais ir amerikiečiais.

Nors ir manė, kad to imtis jau per vėlu, Ošima nekomentuodamas toliau klausėsi Ribentropo, dėstančio, kad Japonija ir Sovietų Sąjunga

sudariusios neutralumo sutartį, todėl taika tarp Rusijos ir Vokietijos leistų Vokietijai ir Japonijai visas jėgas nukreipti į tai, kad britai ir amerikiečiai būtų sutriuškinti.

– Ryšį galima užmegzti Tokijuje ar Maskvoje per japonų diplomatus, – tęsė Ribentropas. – Bet aš vengčiau ir Tokijo, ir Maskvos.

Geriausia, pasak jo, su užsienio reikalų komisaru susitikti kur nors kitur, pavyzdžiui, tarpininkaujant generolui majorui Makoto Onoderai, Japonijos kariniam atašė Stokholme.

– Tada reikalą būtų galima sutvarkyti vienu smūgiu.

Ošima liko neįtikintas, bet pažadėjo pasiaiškinti, ką apie tai mano Onodera. Kovo 25 d. generolas leitenantas Micuhiko Komacu, karinis atašė Berlyne, pasiuntė Onoderai radiogramą:

> Ambasadorius Ošima pageidauja rimtai su Jumis pasitarti. Prašau nedelsiant atvykti į Berlyną. Vokietijos oro pajėgos garantuoja Jūsų skrydžio saugumą... Be to, tai, kad Ošima pasiuntė Jūsų, laikykite griežtoje paslaptyje nuo savo pasiuntinio Stokholme ir nuo Tokijo.

Po trijų dienų, kovo 28-ąją, Onodera Švedijos lėktuvu nusileido Tempelhofo oro uoste ir buvo nuvežtas į Japonijos ambasadą. Čia jo laukė ambasadorius Ošima, generolas Komacu ir trys ambasados darbuotojai.

– Kaip žinote, Vokietija spaudžiama iš rytų ir vakarų, situacija tampa desperatiška, – pradėjo Ošima ir papasakojo apie savo keistą susitikimą su Ribentropu.

Visi pripažino, jog pasiūlymo sėkmė menkai tikėtina, tačiau sutarė, kad Stalino atžvilgiu galimi ir fantastiškiausi dalykai. Kad ir kaip būtų, pamėginti verta, tad jie nusprendė, kad Onodera grįš į Stokholmą ir susisieks su sovietų ambasadoriumi Švedijoje.

Kitą dieną Ošima pranešė Ribentropui, jog Onodera sutiko kreiptis į sovietus. Dabar Ribentropas pirmą kartą atskleidė, kad Hitleris apie pasiūlymą nieko nežino, ir paprašė Japonijos ambasadoriaus nieko nedaryti, kol nebus gautas fiurerio sutikimas. Ošima grįžo į ambasadą ir ėmė laukti. Apie vidurnaktį jį paprašė nedelsiant atvykti pas Ribentropą.

– Hitleris atmetė *[kategorisch abgelehnt]*! – susijaudinęs pasveikino jį Ribentropas. – Tačiau tada man pasakė: „Aš absoliučiai tikras, kad galutinę pergalę pasieksiu ir rytuose, ir vakaruose."

Ribentropas pridūrė, jog poreikis derėtis gali iškilti vėliau.

– Generolas Onodera tegu tai turi omenyje.

Žingsniuodamas tamsiomis sugriauto miesto gatvėmis, Ošima stebėjosi, kaip Ribentropui galėjo dingtelėti tokia kvaila idėja. Didžiausią įspūdį jam padarė Hitlerio tiesmukas atsakymas Ribentropui ir jo nesilpstantis įsitikinimas

pergale. Ošima buvo taip paveiktas fiurerio optimizmo, kad nutarė apie visa tai pranešti Tokijui.*

4.

Kovo 28-ąją – tą pačią dieną, kai Hitleris nušalino Guderianą nuo vadovavimo, – Duaitas Eizenhaueris rengėsi priimti sprendimą, tapsiantį vienu iš lemtingiausių kare. Didelės karinės permainos per pastaruosius du mėnesius privertė vyriausiąjį vadą iš naujo įvertinti galutinio Vokietijos centro šturmo planus. Kas prieš šešis mėnesius galėjo įsivaizduoti, kad Žukovas dabar turės placdarmus kitapus Oderio už šešiasdešimt penkių kilometrų nuo reicho kanceliarijos arba kad Hodžas užgrobs sveiką tiltą per Reiną, arba kad Patonas taip dramatiškai plūstelės per Pfalzą ir kirs Reiną prie Openheimo?

Eizenhaueris samprotavo, kad vokiečiai Berlyną išlaikys dar kelias savaites. Kaip jam pasiekti sostinę pirmam, kai Simpsono smaigalį prie Dorsteno nuo Berlyno centro vis dar skyrė apie 460 kilometrų tiesia linija ir Harco kalnai bei Elbė? Be to, Eizenhaueris neabejojo: jei toliau plėtos savo pagrindinį puolimą Berlyno link, kaip tikėjosi jo lauko dalinių vadai, tai šitai „praktiškai privers sustoti dalinius likusiosiose fronto atkarpose".

Todėl apie Berlyno šturmą negalėjo būti nė kalbos. Užuot tai daręs, jis geriau apsups Rūro zoną ir savo pagrindinį puolimą surengs į pietvakarius Miuncheno ir Leipcigo kryptimi. Daliniai, judantys į Leipcigą, stengsis kuo skubiau susitikti su rusais, o kiti veršis į Pietų Bavariją bei Austriją sunaikinti nacionalinės tvirtovės, kurią, anot gandų, Hitleris ruošė paskutinei desperatiškai gynybai. Montgomeris, užuot taikęsis į Berlyną, pasuks į šiaurės vakarus ir užims Liubeką, svarbų Baltijos jūros uostą šiek tiek aukščiau Hamburgo, ir atkirs vokiečių dalinius Danijoje bei Norvegijoje.

Savo apsisprendimą nešturmuoti Berlyno Eizenhaueris taip grindė oficialiai, tačiau tam įtakos galėjo turėti ir asmeniškesnio pobūdžio motyvai. Jis žinojo, jog kai kurie aukštesnio rango amerikiečių generolai – konkrečiai Bredlis, Patonas, Simpsonas ir Hodžesas – manė, kad nuo Ardėnų mūšio jų pajėgumai maksimaliai neišnaudojami. Toks naujas planas duotų jam dingstį perduoti iniciatyvą amerikiečiams. Puolimui Leipcigo ir Miuncheno kryptimi vadovautų Bredlis, ir jis galėtų susigrąžinti Simpsono 9-ąją armiją, vos tik Rūras būtų apsuptas.

Eizenhauerio mintijimą galbūt paveikė dar vienas veiksnys. Čerčilis neseniai parodė jam dygią bei įtarumo kupiną Molotovo žinią dėl operacijos

* Ošima informavo savo šalį apie galimybių sudaryti taiką zondavimą, tačiau jo žinia niekur nebuvo užfiksuota raštu ir čia pateikiama pirmą kartą. Ją patvirtino generolas Onodera.

„Saulėtekis". Kaip dar geriau jis galėtų pademonstruoti atvirumą ir geranoriškumą, jei ne atskleisdamas savo naują planą Stalinui? Taip jis patvirtintų, kad amerikiečiais galima pasitikėti, kad jie kariauja be klastingų kėslų.

Kad ir kokie motyvai būtų buvę, Eizenhaueris tai palaikė tokiu svarbiu dalyku, kad kovo 28-osios popietę – pirma nesuderinęs su Bendruoju štabu – asmeniškai kreipėsi į Staliną paprašydamas generolą Dyną (Deane) Maskvoje perduoti jo žinią ir gauti „atsakymą":

> ... Prieš tvirtai apsispręsdamas dėl savo planų, manau, jog yra labai svarbu juos kuo artimiau suderinti su jūsiškiais tiek krypties, tiek laiko aspektu. Tad galbūt Jūs galėtumėte atskleisti man savo ketinimus ir pranešti, kokia apimtimi šioje žinioje pateikti pasiūlymai dera su Jūsų galimais veiksmais.
> Norint negaištant visiškai sunaikinti vokiečių armijas, manau, esmingai svarbu yra suderinti savo veiksmus ir visomis išgalėmis stengtis pagerinti ryšį tarp mūsų puolančiųjų pajėgų. To siekdamas esu pasirengęs atsiųsti pas Jus savo karininkus.

Prieš šešis mėnesius Eizenhaueris Montgomeriui rašė, jog pagrindinis tikslas aiškiai esąs Berlynas. „Mano galva, negali būti jokių abejonių, kad visas jėgas bei išteklius turėtume sutelkti sparčiam veržimuisi į Berlyną." Iki kovo 28-osios vakaro Montgomeris įsivaizdavo, kad Eizenhaueris tebepuoselėja tokias pat mintis. Tada gavo žinią, jog, apsupus Rūro rajoną, Simpsono armija bus grąžinta Bredliui, kuris surengs pagrindinį sąjungininkų puolimą Leipcigo kryptimi. Nuo tada Montgomerio vaidmuo tebus „dengti Bredlio šiaurinį sparną". Eizenhaeurio žinia, žinoma, sudavė stiprų smūgį vyrui, su pagrindinėmis Sąjungininkų pajėgomis jau esančiam pakeliui į Berlyną, ir jį menkai guodė paskutiniai optimistiniai žodžiai: KAIP JŪS IR SAKOTE, PADĖTIS YRA GERA...

Dvi amerikiečių armijos netrukus turėjo užbaigti Rūro pramoninio rajono apsuptį. Iš šiaurės supo Simpsonas, iš pietų – Hodžesas, ir nė vienas iš generolų nenutuokė, kad, vos jiems susijungus ir visą Modelio armijų grupę užsklendus į katilą, Simpsonas vėl atiteks Bredliui, o amerikiečiai surengs pagrindinį Sąjungininkų puolimą.

Hodžeso pajėgų smaigalyje judėjo 3-ioji šarvuotoji divizija, o divizijos priešakyje – vykdymo pajėgos *Richardson*. Vėlų kovo 28-osios vakarą pulkininkui leitenantui Valteriui Ričardsonui (Walter Richardson) liepta prisistatyti pulkininkui Robertui Haucui (Robert Howze), 3-iosios šarvuotosios divizijos rezervinės kovinės komandos vadui. Ričardsonas šiek tiek susierzino. Daugiau nei savaitę kovėsi kone be miego ir spėjo, jog dabar bus visiškai be miego. Hauco vadavietėje jis sutiko savo seną bičiulį, kaip ir jis, teksasietį pulkininką

leitenantą Semą Hoganą (Sam Hogan). Abu buvo išvien kovoję Prancūzijoje, Ardėnų mūšyje ir Reino krašte. Haucas, paprastai ramus žmogus, abiem pulkininkams leitenantams susijaudinęs pranešė:

– Pajudėsime! Tikrai pajudėsime!

Parodė žemėlapyje į Paderborną ir reikšmingai pažvelgė į Ričardsoną. Miestas buvo už daugiau nei 160 kilometrų šiaurės – šiaurės rytų kryptimi. Ričardsonas negalėjo patikėti.

– Turite galvoje pasiekti Paderborną per dieną?

Haucas linktelėjo galva.

– Rytoj rytą išvykstate į Paderborną. Lėkite žaibiškai! Užimkite aukštumą prie Paderborno oro uosto!

Pasisukęs į Hoganą, paliepė jam pridengti Ričardsoną iš kairės šiek tiek atsilikus. Vykdymo pajėgos *Welborn* iš kitos kovinės komandos judės Ričardsonui iš dešinės, o divizija, kiek išgali sparčiau, seks įkandin.

– Dumkite į Paderborną nesustodami, – nurodė generolas ir paaiškino, kad ten juos sutiks Simpsono 2-oji šarvuotoji divizija. Tada visas Rūro rajonas atsiduris katile.

Tokias užduotis Ričardsonas mėgo, todėl iškart pamiršo nuovargį. Grįžęs į vadavietę, savo vadus informavo, jog pajudėti ketinama 06.00 val. Pasakė, kad Haucas davęs vienintelę komandą: „Pirmyn!" ir jie gali pasirinkti kokį nori maršrutą bekele, takais ar magistralėmis, bet Paderborną privalo pasiekti per dieną. Kaip paprastai, Ričardsonas atsikėlė 04.00 val. ir visureigiu asmeniškai iššvalgė pirmus penkis kilometrus, kad vykdymo pajėgos galėtų išsyk įsibėgėti. Nieko neaptikęs priešakyje, jis grįžo ir patikrino, ar kolona turi papildomo kuro.

06.00 val. vykdymo pajėgos *Richardson*, gavusios įsakymą aplenkti visas stiprias kelio užtvaras ir prireikus judėti bekele, visu greičiu, 50 km/h, leidosi į šiaurę. Priešakyje riedėjo pusiau vikšrinis šarvuotis ir keli visureigiai, tada Ričardsono visureigis ir trys „šermanai" be mantos ir keleivių. Už jų žlegsėjo septyniolika „šermanų" su pėstininkais ir trys dideli „peršingai", turintys dideles 90 mm patrankas. Jiems įkandin sekė Ričardsono štabas, savaeigių patrankų baterija, dar septyniolika „šermanų" bei lengvųjų tankų ir ilga eilė sunkvežimių, gabenančių karius, šaudmenis ir maistą. Tai buvo mobilios, mūšyje išbandytos pajėgos, ir kone kiekvienas, nors ir pavargęs, kaip ir Ričardsonas, jautė pakilimą.

Visą rytą kolona lėkė į šiaurę beveik be nuotykių. Vidurdienį jie nesustodami nušlavė vokiečių keleivinį traukinį, tada kirto kelis taikiai atrodančius karinius kompleksus. Pagaliau susidūręs su pirma kelio užtvara, Ričardsonas tiesiog prasiskynė kelią priešakinius tankus panaudodamas kaip taranus.

Prieš pat pradedant temti Ričardsonas žvilgtelėjo į savo spidometrą: sukarta jau 120 kilometrų. Tačiau pradėjo kilti rūkas, o jo radistas negalėjo užmegzti ryšio. Beliko tik viena – veržtis pirmyn. Po kelių minučių įvažiuojant

į Briloną, Ričardsoną radijo bangomis pasiekė divizijos vado generolo majoro Moriso Rouzo (Maurice Rose) įsakymas: vykdymo pajėgoms *Richardson* išvalyti Briloną. Ričardsonas patvirtino gavęs žinią, tačiau pats ketino laikytis Hauco įsakymo ir judėti toliau. Iki Paderborno dar buvo likę per keturiasdešimt kilometrų, bet jis nežinojo, kokiu maršrutu pasukti. Keliomis mašinomis pats pavažiavo į priekį paieškoti geriausio kelio, o pagrindines pajėgas pasiuntė į Briloną trumpai apsižvalgyti.

Po geros valandos Ričardsonas iš vieno civilio sužinojo, kad geras kelias į Paderborną kaip tik priešais, bet tuomet sutemo ir užslinko toks rūkas, kad kam nors reikėjo vesti koloną einant priešakyje pėsčiomis. Jau lipo iš visureigio nusprendęs vesti koloną pats, kai išgirdo pagaliau prisivejančias pagrindines pajėgas. Jis nusistebėjo, kodėl jos taip ilgai užtruko Brilone. Jaunas leitenantas, vieno būrio vadas, nušoko nuo pirmutinio tanko ir pro tirštėjančias sutemas atskubėjo prie Ričardsono.

– Paskui mane, – tarė pulkininkas, ir jiedu pradėjo žingsniuoti keliu.

Ričardsonas pastebėjo, kad išsigandusio leitenanto veidas prieblandoje atrodė visiškai baltas. Jis jo nekaltino.

Tankai melsvu audiniu pridengtais žibintais dundėjo už nugaros vis labiau artindamiesi. Ričardsonas paspartino žingsnį, bet pirmutinis tankas kėsinosi ant jo užvažiuoti. Stumtelėtas į nugarą, Ričardsonas šoktelėjo į šalį ir skersai kelią perbėgo į griovį. Kaip ištikimas šuo, tankas nusekė paskui Ričardsoną į griovį. Jis išsiropštė atgal ant kelio ir energingai puolė mosuoti prožektoriumi, tačiau tankas ir toliau riedėjo įkandin jo. Dabar pulkininkas leitenantas pamatė, kad antras ir trečias tankai nerangiai vinguriuoja stengdamiesi sekti paskui vedlį. Kaip tik tada pastebėjo blausų raudoną kryžių. Ką, po galais, priešakyje veikia sanitariniai automobiliai? Pagaliau, atsiliepdamas į jo signalus, pirmas tankas staigiai sustojo. Pasigirdo garsus žvangtelėjimas, antram tankui atsitrenkus į pirmojo paskuigalį, o po akimirkos dar du metaliniai barkštelėjimai. Ričardsonas piktai apšaukė pirmojo tanko vairuotoją ir pasisuko į jauną būrio vadą.

– Kas, po velnių, nutiko tanko vadui?

Sukrėstas leitenantas užlipo ant tanko bokšto ir pažvelgė į vidų.

– Kažkas negerai! – sušuko. – Tanke šampanas!

Užsiropštęs aukštyn Ričardsonas išvydo tanko vadą, stiklinėmis akimis sėdintį tanko bokšto viduje ir rankose gniaužiantį du šampano butelius.

– Vesk tankus keliu, – nurodė leitenantui. – Neleisk jiems nukrypti nuo kelio. Išmest šampaną ir laikyt liukus atvirus!

Ričardsonas tikėjosi, kad šaltas ir drėgnas rūkas prablaivins jo girtą koloną. Jam žingsniuojant prie pirmojo sanitarinio automobilio, jo link kojas vilkdama prisiartino pažįstama apsitūlojusi figūra – gyd. Skatergudas (Scattergood).

– Turėtume grįžti į Briloną, – tarė gydytojas paslaptingai šypsodamasis.

– Skatai, kas čia dedasi? – įtariai pasiteiravo Ričardsonas.

– Pulkininke, turiu Jums pasakyti tiesą.

Jis prisipažino, jog būtent jis aptiko Brilone šampano pilną sandėlį. Ričardsonas per radijo stotelę įsakė savo pavaduotojui nedelsiant išvesti likusią vykdymo pajėgų grupę iš Brilono, prireikus net panaudojant ginklą, ir vėl pėsčias leidosi keliu. Po kelių kilometrų rūkas praretėjo, ir jis grįžo į visureigį.

Vidurnaktį Ričardsonas vėl pažvelgė į spidometrą: įveikti jau 174 kilometrai, o jo vieninteliai nuostoliai – pagiringi vyrai. Bet už aštuonių kilometrų jau laukė Paderbornas, tankų mokyklos ir SS rezervinės armijos mokomojo pulko buveinė. Tad jis sustabdė koloną, liepė vyrams pripildyti bakus kuro, pavalgyti ir kelias valandas pamiegoti. Į peštynes jie įsitrauks kitą rytą.

5.

Britų štabų viršininkų piktos reakcijos į Eizenhauerio sprendimą buvo galima tikėtis. Brukas savo dienoraštyje kovo 29-osios vakare parašė: „Pirma, jis neturėjo teisės kreiptis į Staliną tiesiogiai, bendrauti su juo jis turėtų per Bendrąjį štabą. Antra, jo telegrama visiškai nesuprantama; ir galiausiai, tai, kas joje sakoma, visiškai praradę ryšį su tuo, dėl ko anksčiau susitarta, ir skiriasi nuo visko."

Pasipiktinę ir neatsiklausę Čerčilio britų štabų viršininkai pasiuntė ilgą laišką amerikiečių Jungtiniam štabui. Jie tikino, jog tiesiogiai rašydamas Stalinui Eizenhaueris peržengė savo kompetencijos ribas. Dar blogiau, sprendimas pakeisti puolimo kryptį esanti rimta politinė ir karinė klaida. Jie taip pat nurodė, kad gandai apie vadinamąją nacionalinę tvirtovę britų žvalgybai nekelia jokio nerimo ir tos kalbos nelaikytinos veiksniu būsimai strategijai grįsti.

Reaguodamas į tokią griežtą kritiką, Maršalas nusiuntė Eizenhaueriui asmeninę telegramą, kurioje išvardijo pagrindinius britų priekaištus ir paprašė pakomentuoti. Tai paskatino Eizenhauerį suabejoti ir tučtuojau pasiųsti telegramą Dynui į Maskvą, kurioje prašoma neperduoti Stalinui žinios, jei tai dar ne per vėlu. Jam tikriausiai palengvėjo, kai Dynas atsakė, jog žinia dar neperduota ir bus sulaikyta iki tolesnių nurodymų.

Kaip ir visi kariniai vadovai Čerčilis manė, kad Eizenhaueris nepaprastai suklydo. Pirmaisiais karo metais jis, kaip ir Ruzveltas, degė troškimu sutriuškinti Hitlerį ir dėl to dažnai aukodavo politinį dėmenį. Bet po konferencijos Jaltoje ėmė tvirčiau tikėti, kad problemos rytuose yra būsimų pavojų ženklas ir, pergalei artėjant, politiniai aspektai tampa svarbesni. Dabar jam paaiškėjo, jog Rusija „tapo mirtina grėsme laisvajam pasauliui... ir jos tolesniam skverbimuisi sustabdyti būtina nedelsiant sukurti naują frontą... kad tas fron-

tas Europoje turėtų būti kuo toliau rytuose... ir Berlynas yra pirmasis ir tikrasis anglų ir amerikiečių armijų taikinys."

Be to, jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad Prahą turėtų išlaisvinti amerikiečiai, Austriją lygiomis teisėmis tvarkyti Vakarai ir sovietai, o Tito ambicijos būti apkarpytos. Bet svarbiausia – jis suvokė, jog didžiuosius klausimus tarp Rusijos ir Vakarų būtina išspręsti *anksčiau, nei* Vakarai atiduos bent metrą savo pastangomis išlaisvintos Vokietijos teritorijos ir paleis savo armijas.

Nepaprastas sentimentalumo ir ciniškumo derinys, torių aristokratas su paprastumo atspalviu, Čerčilis, nepaisant jo trūkumų, pasirodė esąs Vakarų vadovas, gebantis realistiškiausiai įvertinti padėtį. Daugiau nei mėnesį jis mėgino įtikinti Ruzveltą dabar išvien tvirtai laikytis ir užkirsti kelią tolesniems Stalino agresyviems planams.

„Jei nenorime pripažinti, jog patyrėme visišką nesėkmę, regis, tėra viena alternatyva, – pareiškė jis Ruzveltui vienoje žinioje. – Ta alternatyva yra laikytis mūsiškojo Jaltos deklaracijos aiškinimo... Atsižvelgiant į tai, ar neatėjo metas mums abiem pasiųsti Stalinui žinią dėl Lenkijos?"

Paskatintas Čerčilio pakartotinių prašymų ir nuoširdžiai supykęs dėl Molotovo įžeidžiančio laiško, Ruzveltas kablograma ministrui pirmininkui pagaliau pranešė, kad atėjo laikas „tiesiogiai aptarti su Stalinu platesnius sovietų nuostatos aspektus...", ir atsiuntė jam žinios Stalinui kopiją. Joje rašyta:

> Negaliu nutylėti susirūpinimo žvelgdamas į abiem pusėms svarbių įvykių raidą po mūsų vaisingo susitikimo Jaltoje. Ten mūsų pasiekti sprendimai yra geri ir didžia dalimi entuziastingai sutikti pasaulio tautų... Neturime teisės jų nuvilti, tačiau iki šiol pasiekta labai menka pažanga įgyvendinant konferencijoje priimtus pasaulio lauktus politinius sprendimus, pirmiausia susijusius su Lenkijos klausimu. Atvirai kalbant, mane stebina, kodėl taip yra, ir aš turiu Jums pasakyti, kad ne visiškai suprantu Jūsų vyriausybės daugeliu atžvilgių akivaizdaus abejingumo...
>
> Norėčiau atkreipti Jūsų dėmesį į tai, kaip svarbu mūsų tarptautinio bendradarbiavimo sėkmingai raidai yra teisingai ir sparčiai išspręsti tą Lenkijos klausimą. Jei to nebus padaryta, visi sunkumai ir pavojai sąjungininkų vienybei, kuri mums taip rūpėjo ieškant sprendimų Kryme, iškils dar aštriau...

Net jei ir ne tokia griežta, kokios galėjo pageidauti Čerčilis, žinia reiškė bent jau žingsnį į priekį ir Eizenhauerio kreipimąsi į Staliną darė dar labiau apgailėtiną, mat buvo išmušusi valanda būti tvirtiems visuose frontuose.

Ruzveltas šią žinią pasiuntė tą dieną, kai ruošėsi išvykti atostogų į Vorm Springsą. Jis trumpai pasikalbėjo su kiekvienu savo kabineto nariu. Frensis

Perkins Ruzveltas pasakė:

– Vykstu į San Franciską. Pradėsiu susitikimą, pasakysiu kalbą, priiminėsiu delegatus visuomeniškai ir asmeniškai.

Nors buvo vieni du, prezidentas prislopino balsą iki šnabždesio:

– Paskui vyksime į Angliją. Eleonora ir aš ketiname surengti oficialų vizitą.

Iš anksto patenkintas nusišypsojo.

– Seniai to norėjau. Trokštu pats pamatyti britų tautą... Eleonorai nurodžiau užsisakyti ir įsigyti puikesnių drabužių, kad tikrai dailiai atrodytų.

– Bet karas! – užprotestavo Perkins. – Nemanau, kad turėtumėte taip elgtis. Pavojinga. Jus medžios vokiečiai.

Ruzveltas priglaudė ranką prie savo burnos ir sušnibždėjo:

– Karas Europoje baigsis iki gegužės pabaigos.

Prezidentas taip pat pasitarė su Bernsu ir generolu Liusijumi D. Klėjumi (Liucius D. Clay), ką tik atrinktu į Vokietijos karinio gubernatoriaus pareigas. Klėjus, nuliūdintas paskyrimo, mat troško kovinių pareigų Ramiajame vandenyne, tyliai stovėjo pasitempęs prezidentui reiškiant pasitenkinimą, kad į Vokietiją vyks generolas, kuris sykiu yra ir inžinierius. O ką Klėjus galvojąs apie TVA įsteigimą Vidurio Europoje siekiant sušvelninti chronišką anglies stygių? Generolui nespėjus atsakyti, Ruzveltas nuklydo į savo mokyklines dienas Vokietijoje, kur „išsiugdė ankstyvą antipatiją vokiečiams dėl jų arogantiškumo ir provincialumo". Po susitikimo Bernsas juokaudamas tarė Klėjui:

– Generole, Jūs per daug kalbate.

– Pone teisėjau, net jei prezidentas būtų man suteikęs tokią galimybę, abejoju, ar būčiau įstengęs prabilti – taip mane sukrėtė jo išvaizda.

– Jūsų pastaba mane suneramino, – pritarė Bernsas. Jis dažnai matydavo prezidentą, todėl iki šios akimirkos nepastebėjo, kaip sparčiai blogėja Ruzvelto sveikata.

Ruzveltą, iš savo darbo patalpų išvykstantį į geležinkelio stotį keliauti į Džordžiją, iki Baltųjų rūmų pietinio išėjimo palydėjo admirolas Lehis. Eidamas šalia jo, stumiamo neįgaliųjų vežimėlyje, jis tarė:

– Pone prezidente, labai malonu, kad išvykstate atostogų. Kai Jūsų nebus, turėsime daug daugiau laisvo laiko.

Ruzveltas nusijuokė.

– Puiku, Bilai. Gerai praleiskite laiką, kol manęs nebus, nes kai grįšiu, Jus taip apkrausiu, kad teks sunkiai paplušėti.

Okencėje, Varšuvos oro uoste, dvylika Lenkijos pogrindžio vadovų, vilkinčių susiskolintus įvairiausius drabužius, kaip antai dryžuotas kelnes, medžioklės ir poilsio švarkus, lipo į Raudonosios armijos lėktuvą vykti, kaip jiems patikinta, į pasitarimą su maršalu Žukovu jo lauko štabo būstinėje.

Iš pradžių keli lenkai nenorėjo išlįsti iš savo slėptuvių, bet didžiuma balsų įrodinėjo, jog Žukovo kvietimas rodo, kad Rusija linkusi būti sukalbama; tiktai toks susitikimas galįs laiduoti saugumą jų šaliai. Demonstruodami gerą valią, sovietai sutiko paleisti įkalintus pogrindžio vadovus, įskaitant Aleksandrą Zviežinskį (Alexander Zwierzynski), centro dešiniųjų nacionaldemokratų pirmininką. Jie taip pat pažadėjo aštuonis pagrindinius pogrindžio delegatus tiesiai iš Žukovo štabo būstinės nuskraidinti į Angliją ir prisistatyti Londono vyriausybei tremtyje. Kiti lenkai, žinoma, saugiai grįšią namo.

Suvilioti tokių pažadų bei vilčių, dvylika lenkų niėko neįtardami Okencėje sulipo į sovietams priklausantį *Liberator* lėktuvą.* Viduje, savo nuostabai, surado Zviežinskį. Šis nieko nesuprasdamas jiems pranešė, jog jį laikė rūsyje ir žiauriai mušė, o paskui staiga nugabeno į lėktuvą. Kas vyksta?

Lėktuvas pakilo, ir lenkai netrukus suprato, kad skrenda į rytus. Kol išsigandę spėliojo, ką tai reiškia, malonus jaunas sovietų kapitonas pranešė, jog keliaujama į Maskvą. Žukovą į ten netikėtai iškvietę.

Vieni lenkai neabejojo, kad juos pagrobė, kiti tarėsi įžiūrį susitikimo Maskvoje logiką, mat ten jie galėsią tartis su aukščiausiais sovietų pareigūnais. Ir argi rusai netesėjo pažado paleisti Zviežinskį?

Varikliai gaudė kelias valandas, tada staiga sučiaudėjo, ir lėktuvas nusklendė į sniego pusnį. Niekas nesusižeidė: keleiviai atsidūrė baltoje dykroje. Po ilgo laukimo keli šimtai civilių praskynė kelią sniege, grupė buvo palydėta į geležinkelio stotį ir atriedėjo į Maskvą. Atvyko pavargę, išalkę.

Nacionaldemokratą Zbignievą Stypulkovskį (Zbigniew Stypułkowski) ir du kitus delegatus įsodino į pirmą automobilį. Pravažiavę užsienio reikalų komisariatą, kur turėjo pasilikti, pagaliau sustojo priešais didingą marmurinį pastatą, saugomą NKVD sargybinių.

– Į kokį viešbutį mus atvežė? – pasiteiravo vienas delegatas, kuriam statinys padarė įspūdį.

– Tai – kalėjimas, – paaiškino Stypulkovskis.

Vartai atsivėrė, ir automobilis įriedėjo į kiemą, apjuostą sienų su langais, juos dengė grotuotos langinės.

– Tai neįmanoma! – sušuko naivusis kovos draugas.

Lenkai išlipo iš automobilio ir buvo uždaryti skirtingose kamerose. Stypulkovskis suplėšė raštą, įgaliojantį jį tartis su Londono lenkais ir anglais bei amerikiečiais, ir ėmė ryti skiautes. Nors gerklė ir buvo sausa, galop tą darbą įveikė. Pačiu laiku, nes po kelių akimirkų į vidų įžengė daili jauna moteris ir niūriai sukomandavo:

– *Razdievaites!* („Nusirenkit"!)

* Prieš kelias valandas trys kiti lenkų pogrindžio vadovai sovietų buvo pagrobti ir nuskraidinti į Maskvą.

Jam nusivilkus milinę ir nusiėmus kepurę, ji tryptelėjo koja ir pakartojo:
– Aš juk liepiau nusirengti!

Jis nusivilko marškinius. Jai vėl riktelėjus, nusimovė kelnes. Išsamiai ir nuodugniai apžiūrėjusi kiekvieną kūno dalį, moteris dar paklausė: „Ar sergate sifiliu?" ir pasišalino.

Įėjęs enkavėdistas nupjovė visas drabužių sagas, suplėšė kepurę, išlupo palto pamušalą ir sudraskė batų padus. Paėmęs Stypulkovskio žiedą, laikrodį ir piniginę, liepė jam apsirengti. Tada ilgais koridoriais nuvedė į kitą kamerą, kur dar kartą apieškojo. Galiausiai jį nuvedė į viršutinį aukštą ir uždarė patalpoje Nr. 99, tamsiai žalioje kameroje su nedideliu langu į niūrų Liubiankos kalėjimo kiemą.

– Dabar čia Jūsų namai, – tarė sargybinis ir užrakino duris.

6.

Nuspręsdamas leisti Raudonajai armijai užimti Berlyną, Eizenhaueris manė vengiąs politikos ir visada primygtinai tikins, kad vadovavosi „grynai kariniais" veiksniais – net ir tada, kai Patono pranašystė išsipildė ir jis laimėjo aukščiausią politinį postą Jungtinėse Valstijose. Tačiau iš tikrųjų elgėsi kaip tik priešingai. Kariniai veiksniai 1945 m. pavasarį aprėpė daugiau nei Vokietijos pralaimėjimą, jau kone įvykusį faktą.

Eizenhauerio veiksmus lėmė unikali amerikiečių karinio elito evoliucija. Iki karo tai buvo nedidelė, itin profesionali grupė, kuriai terūpėjo karinės grėsmės Jungtinėms Valstijoms, nepriklausomai nuo politinių sąjungų ar draugysčių. Sąmoningai atsiribodami nuo civilinio mąstymo, kariškiai kėlė sau vienintelį tikslą – karinį nacijos saugumą. Savo darbu laikė pasirengimą gynybai nuo dabarties ir ateities priešų. Jų požiūris į užsienio politiką rėmėsi tiktai vienu principu: ar tai prisidės prie karinio saugumo, ar jam pakenks? Iš tikrųjų kariškiai vykdė savo klasikinę, savitą užduotį, nekreipdami dėmesio į viešąją nuomonę ar politiką.

Iki Perl Harboro jie konservatyviai ir realistiškai vertino ilgalaikį tikslą sukurti galios balansą Europoje ir Azijoje. Primygtinai patarinėjo prezidentui veikti atsargiai ir vengti santykių su Japonija ar Vokietija nutraukimo. Tuo pat metu Hopkinsas, Ikesas (Ickes), Morgentau ir karo sekretorius Henris Stimsonas (Henry Stimson) ragino Ruzveltą padėti Anglijai. Kariškiai vis atkalbinėjo nuo embargų ar kokių nors kitų agresyvių veiksnių, galinčių atvesti prie karo dviem frontais. Tačiau Ruzveltas galiausiai persiėmė įsitikinimu, jog pasaulį galima išgelbėti tik įsikišant, ir, nors kariškiai 1941 m. rudenį spaudė susilaikyti nuo „skuboto įsitraukimo į karo veiksmus", Amerika įpuolė į karą su Japonija.

Visi generolai ir admirolai išsyk įgijo nesvajotos galios, nes vadovai civiliai noriai perleido jiems beprecedentę atsakomybę. Valstybės sekretorius Kordelis Halas pasakė Stimsonui:

– Aš nusiploviau rankas, ir dabar tai Jūsų ir Nokso (Knox) – sausumos kariuomenės ir karinio jūrų laivyno reikalas.

Stimsonas pareiškė, kad dabar jo užduotis – „remti, saugoti ir ginti savo generolus".

Netrukus po Perl Harboro – per pirmą anglų ir amerikiečių karo konferenciją Vašingtone kodiniu pavadinimu „Arkadija" – sutarta įsteigti jungtinę vadovybę. Taip atsirado Bendrasis štabas, apimantis britų ir amerikiečių štabų viršininkus. Britai jau buvo organizuoti, todėl amerikiečiai, suvokdami būtinybę turėti bendrą Jungtinių Valstijų frontą, kad nebūtų nustelbti britų, įsteigė savą Jungtinį štabą, apimantį sausumos kariuomenės štabo viršininką, sausumos kariuomenės oro pajėgų vadovaujantį generolą ir karinių jūros operacijų viršininką. Po kelių mėnesių prie jų prisijungė admirolas Lehis, štabo prie prezidento viršininkas ir senas Pirmojo pasaulinio karo laikų draugas, tikriausiai palaikęs su Ruzveltu pačius asmeniškiausius ryšius, išskyrus Hopkinsą. Karui rutuliojantis, dėl artimų asmeninių santykių su Ruzveltu štabų viršininkai ėmė vis labiau linkti į politiką. Būdamas vyriausiasis vadas, prezidentas, kaip ir Čerčilis, puoselėjo artimus ryšius su savo kariniais vadovais.

Būtent Haris Hopkinsas „atrado" Maršalą ir rekomendavo paskirti sausumos kariuomenės štabo viršininku. Iš pradžių Maršalas su prezidentu bendravo per jį, bet 1943 m. sausumos kariuomenės štabo viršininkas pelnė Ruzvelto pasitikėjimą ir tarpininko daugiau nebereikėjo.

Turėdami tiesioginę įtaką, Lehis ir Maršalas kone visiškai kontroliavo visus karinius reikalus. Stimsonas ir Frenkas Noksas, pagyvenę respublikonai ir atitinkamai karo ir karinio jūrų laivyno sekretoriai, su Jungtiniu štabu bei Ruzveltu net nesusitikdavo. Jų įtaka pamažu blėso, kol aprūpinimo ir tiekimo klausimai perėjo į jų pasekretorių Patersono (Paterson) ir Forestalo (Forrestal) rankas.

Valstybės departamento balsas irgi garsiai neskambėjo. Jo funkcija, tiesa, buvo ne jėgos taikymas, bet diplomatija, tačiau karo metu jis daugiausia apsiribojo neutraliomis valstybėmis, mažesniais sąjungininkais ir planais sukurti naują Pasaulio organizaciją. Ruzveltas netgi neleisdavo valstybės sekretoriui Halui dalyvauti reikšmingesniuose kariniuose pasitarimuose. „Po Perl Harboro nesėdėdavau susitikimuose, kuriuose būdavo svarstomi kariniai reikalai, – parašė užsigavęs Halas. – Prezidentas į tokius susitikimus manęs nekviesdavo. Dėl to kelis sykius kėliau klausimą... Kur armijos išsilaipins ir koks bus didžiojo karinio judėjimo per Europą maršrutas Hitleriui nugalėti, – šios temos prezidentas ir nė vienas iš aukščiausiųjų karinių pareigūnų su manimi niekada neaptarinėdavo, nors gan anksti sužinodavau, kokie priimti nutarimai. Apie atominę bombą man nieko nebuvo pasakyta."

Kita vertus, Maršalo ir Lehio įtaka išaugo taip smarkiai, kad į jų patarimus būdavo neatsižvelgiama tik retais atvejais: 1942 m. dėl invazijos į Šiaurės Afriką ir dar kartą 1943 m. dėl puolimo Indijos vandenyne. Abu kartus Ruzveltas pritarė Jungtinio štabo rekomendacijai, bet vėliau pakeitė nuomonę, daugiausia dėl britų spaudimo. Vienu žodžiu, visus svarbius karo sprendimus priimdavo Ruzveltas, Hopkinsas ir Jungtinis štabas. To rezultatas – kariškiai vis labiau įsitraukė į politinę sritį.

Jungtinių Valstijų štabų viršininkų galiai didėjant, jie ėmė remti administracijos politiką, nes patys daug prisidėjo prie jos formavimo. Britų štabų viršininkai, priešingai, išlaikė profesinį karinį požiūrį ir dažnai rėksmingai prieštaraudavo vyriausybės nuomonei, kol galop būdavo pasiekiamas sprendimas. Tik tada jie tvirtai paremdavo Čerčilį.

Šiuo metu Amerikos štabų viršininkai apskritai pritarė Ruzvelto požiūriui į tai, kaip reikia kariauti.* Vienu žodžiu, jie buvo nebe tik ir tiesiogiai kareiviai, o kareiviai-valstybininkai, kaip kompetentingi piliečiai dažnai besidalijantys ta pačia perspektyva, – priminė nuožmius, bet iškastruotus sarginius šunis. Priešinga nuomonė retai tepasiekdavo Ruzveltą; štabų viršininkai dabar palaikė su juo tokį artimą ryšį, kad instinktyviai žinodavo, ko jis pageidauja, ir atitinkamai prasijodavo savo idėjas prieš jas pateikdami. Kitaip tariant, pusiausvyra tarp karinio ir civilinio požiūrių suiro, mat grynai karinei perspektyvai niekas neatstovavo.

„Gali būti, kad prezidentas formaliai vienu ar kitu atveju ir atmetė jų pasiūlymus, – rašė kapitonas T. Kitredžas (T. Kitteredge) iš Jungtinio štabo istorinio skyriaus, – tačiau dažniausiai to nebūdavo, nes per neformalias diskusijas su prezidentu Lehis, Maršalas, Kingas ir Arnoldas iš anksto sužinodavo, ką jis mano. Jie, be abejonės, suvokė, jog verčiau pritarti prezidento siūlymams juos savaip interpretuojant, nei rizikuoti juos atmesti, formaliai siūlant tai, kas, jų įsitikinimu, būtų tikrai nepriimta."

Tad utilitarinės naudos ir darnos – labai pavojingos darnos – vardan Jungtinis štabas nevykdė savo pamatinės funkcijos – patarinėti prezidentui remiantis griežtai kariniu pagrindu. Štabų viršininkai net tapo tokie jautrūs viešajai nuomonei, kad ėmė trokšti pergalės kuo mažesne amerikiečių gyvybių kaina. O bet koks nukrypimas, kaip antai Berlyno puolimas, tiktai reikštų aukas, nebūtinas pergalei pasiekti. Apie tai, kad Berlyne patirtos aukos galėtų prisidėti prie Amerikos būsimo karinio saugumo, tikriausiai net nesusimąstyta.

Jungtinis štabas, žinoma, suvokė, kad Rusija taps lemiama jėga Europoje, tačiau 1943 m. Kvebeko konferencijoje nusprendė ne tik padėti sovietams, bet

* Vis dėlto 1944 m. kovą Maršalas ir kiti Jungtinių Valstijų štabų viršininkai, siekdami nuraminti vokiečių tautą, nesėkmingai ragino Ruzveltą performuluoti besąlyginės kapituliacijos sąlygą.

ir „visomis išgalėmis stengtis“ laimėti jų draugystę. O po metų pritarė Ruzvelto požiūriui, kad Didžiojo trejeto tarpusavio bendradarbiavimas galėtų pakeisti politinę pusiausvyrą Europoje. Jie pareiškė, jog pamatine nacionaline politika turėtų būti „pastangos išlaikyti trijų didžiųjų valstybių solidarumą“, o per tą laiką, „reikia tikėtis, bus ištobulinti susitarimai, kuriais bus užkirstas kelias būsimiems pasauliniams konfliktams“.

Tokį harmonijos su Rusija troškimą iš dalies sąlygojo noras sulaukti rusų pagalbos kare su Japonija, tačiau iš esmės labiausiai lėmė idealistinis įsivaizdavimas, kurį tie patys vyrai būtų išjuokę prieš penkėrius metus. Jungtinis štabas neatliko savo pagrindinės karinės pareigos: pirmiausia rūpintis būsimu tautos saugumu.

Tokia tariamai karinė mąstysena atvedė ne prie galutinės pergalės, bet prie ginkluotos ir neramios taikos. Jungtinis štabas turėjo įspėti savo prezidentą, kad realiame pasaulyje visados virs kova dėl valdžios; kad sąjungos laikinos ir šiandienis priešas rytoj gali būti sąjungininkas ir atvirkščiai; kad galios politika, nors ir labai apgailėtina filosofiniu bei moraliniu požiūriu, Europoje ir Azijoje dar daugelį metų neišvengiamai bus svarbus veiksnys.

Vis dėlto štabų viršininkų nereikėtų kaltinti. Savo mąstyseną pakeisti juos privertė amerikiečių tauta. Jei ir toliau būtų laikęsi savo grynai karinio požiūrio, primygtinai ragindami atsisakyti tokių nekarinių tikslų kaip besąlyginė kapituliacija ir bendradarbiavimas su Rusija ar bent juos apriboti, jiems būtų kilęs pavojus likti nušalintiems nuo vadovavimo. Amerika reikalavo totalinės pergalės ir šaunaus naujojo pasaulio, o Ruzvelto darbus bei siekius entuziastingai palaikė tautos dauguma.

DEVYNIOLIKTAS SKYRIUS

„ROUZO KATILAS"

1.

Visas Vakarų frontas atsidūrė ant žlugimo slenksčio. Pietuose Bredlis perskėlė Hauserio armijų grupę „G" pusiau, o šiaurėje Montgomeris triuškino generolo pulkininko Johaneso Blaskovico (Johannes Blaskowitz) armijų grupę „H". Tai reiškė, kad trys Eizehauerio armijos – Simpsono, Hodžeso ir Patono – visas pastangas dabar galėjo sutelkti į centrą, į Modelio armijų grupę „B".

Regėdami artėjančią katastrofą, visų trijų armijų grupių vadai meldė Vakarų fronto vadą Keselringą leisti jiems masiškai atsitraukti, bet pastarasis, pasmerktas laikytis Hitlerio primestos beviltiškos filosofijos jokiu būdu nesitraukti, įrodinėjo, kad kiekviena Reino gynybos diena tik dar labiau „sustiprinanti frontą". Jo vadams, priešingai, kiekviena uždelsta diena reiškė neišvengiamą didesnį karių ir karo medžiagos praradimą. Centre esantis Modelis spaudė neatlyždamas, bet Keselringas lygiai taip pat atkakliai nenusileido: Modelis privaląs išlaikyti gyvybiškai svarbų Rūro rajoną.

Kovo 29 d. Modelis įvertino visą situaciją ir teletaipu pasiuntė Keselringui žinią: jo užduotis neišleisti priešo iš Remageno placdarmo ir neleisti jam plačiu frontu forsuoti Reino žlugo; todėl tęsti tokią gynybą „absurdiška: taip ginantis nebeįmanoma prikaustyti priešo pajėgų". Būtina nauja užduotis, nes staiga lyg iš niekur išniręs amerikiečių šarvuotasis dalinys – vykdymo pajėgos *Richardson* – atsidūrė Paderborno pakraščiuose. To dalinio neatkirtus nuo jo pagrindinių pajėgų, armijų grupė „B" bus apsupta. Modelis paprašė leidimo 53-iuoju korpusu pulti rytų kryptimi iš taško už šešiasdešimt penkių kilometrų į vakarus nuo Paderborno. Puolimu smaigalys būtų atkirstas nuo visų atsargų ir pastiprinimų. Keselringas prašymui pritarė, ir Modelis 53-iojo korpuso vadui įsakė puolimą pradėti kitą, kovo 30-osios, rytą.*

Tuo metu Ričardsonas, nė neįtardamas, kad vokiečiai už šešiasdešimt penkių kilometrų į vakarus ketina pradėti puolimą ir atkirsti jį nuo 3-iosios

* Įdomu, kad kovo 29-osios naktį nuo savo armijos, priklausiusios Modelio armijų grupei, buvo atkirstas 15-osios armijos vadas generolas fon Cangenas su savo štabu. Tarp Cangeno ir jo dalinių įsispraudė Rouzo 3-iosios šarvuotosios divizijos pagrindinės dalys, sekusios įkandin Ričardsono, Hogano ir Velborno. Kol Rouzo kolonos dundėjo pro šalį, Cangenas ir apie 200 mašinų slėpėsi miške. Pravažiavus paskutinei mašinai, Cangenas dar minutę palūkėjo ir tada, kaip ir amerikiečiai pritemdęs savo mašinų žibintus, tiesiog prisijungė prie jų kolonos. Įsispraudęs tarp amerikiečių Cangenas važiavo kelias neramias valandas. Galop netoli Brilono jis nusuko į gruntkelį ir netrukus prisistatė Modeliui, kuris, negalėdamas patikėti, tik šūktelėjo: „Jūs čia?"

šarvuotosios divizijos pagrindinių dalių, rengėsi šturmuoti Paderborną. Jis pajudėjo praaušus. Rytas buvo rūškanas ir apsiniaukęs. Kryžkelėje „panteros" pamušė pirmus du Ričardsono tankus, o dar už trijų kilometrų, netoli kaimo vos už penkių kilometrų nuo Paderborno, išniro ir nuožmiai atakavo nemenka „panterų" ir „tigrų" grupė. Po trumpo, karšto susirėmimo Ričardsonas ir vokiečiai atsitraukė. Abi pusės pateko į aklavietę: nė viena negalėjo pajudėti nepatirdama nuostolių. Ričardsonas radijo ryšiu paprašė, kad *Thunderbolt* naikintuvai-bombonešiai atakuotų už kalvos prigludusius vokiečius, tačiau tiršti debesys neleido pasinaudoti parama iš oro. Jausdamas desperatišką ventiliatoriaus dirželių, šaudmenų ir kuro poreikį, Ričardsonas pasiuntė radiogramą, prašydamas numesti šių atsargų iš lėktuvų, tačiau sulaukė lakoniško atsako: „Nėra nė vieno lėktuvo laisvo." Po kelių minučių atkeliavo dar prastesnės naujienos: už šešiasdešimt penkių kilometrų jo užnugaryje vokiečiai pradėjo netikėtą puolimą ir jam iškilo grėsmė būti atkirstam.

Dabar Ričardsonui liko tik įsikasti ir viltis, kad priešakyje tykantys vokiečiai neatakuos. Šie lygiai taip pat baiminosi jo ir nieko nedarė, tačiau temstant iškilo dar viena problema: „Didysis Šešetas" – generolas Morisas Rouzas, 3-iosios šarvuotosios divizijos vadas, – atvyksta inspektuoti vykdymo pajėgų *Richardson* ir pageidauja, kad jį kas nors pasitiktų. Ričardsonas atsakė negalįs tam skirti nė vieno visureigio.

– Nesiųskite „Didžiojo Šešeto" čionai! – įspėjo jis ir staigiai nutraukė radijo ryšį.

Rouzas buvo už aštuonių kilometrų dešinėje nuo Ričardsono, laikinai prisijungęs prie vykdymo pajėgų *Welborn*. Pulkininką Džoną Velborną oro pajėgos ką tik informavo, kad P-47 priešakyje sunaikino keturis „tigrus", todėl dabar jis ramiai judėjo į priekį. Kelis kilometrus buvo tyku, bet, amerikiečiams ėmus judėti plika aukštuma, koloną tiesiai iš priešakio pasitiko intensyvi ir taikli 88 mm patrankų ugnis. Keturi „sunaikinti" „tigrai" pasirodė esą gan gyvi. Jiems buvo smogta napalmu, o ne įprastinėmis 250 kilogramų bombomis. Velbornas ir pirmi trys tankai saugiai nuriedėjo į priedangą upelio vagoje, o kitus septynis kaip lengvus taikinius vokiečiai greitai pamušė.

Generolas Rouzas, rabino sūnus, buvo agresyvus vadas. Rūstaus, dailaus veido vyras mūvėjo jojimo kelnes ir avėjo iki blizgesio nušveistus batus. Tą akimirką jis buvo per kilometrą atsilikęs nuo degančių tankų. Sužinojęs, kad trys sėkmingai prasiveržė, radijo ryšiu paprašė pagalbos iš įkandin sekusių vykdymo pajėgų *Doan*.

Bet septyni ar aštuoni „tigrai", priartėję iš pietryčių, atkirto galines vykdymo pajėgų *Welborn* dalis ir užblokavo kelią Doanui. Ši nauja vokiečių grupė jau pamušė savaeigį prieštankinį pabūklą ir kelis transporterius. Išskyrus pirmus tris tankus, Velborno grupė dabar buvo visiškai apsupta. Priešakyje ant kalvos skersai kelio matėsi keturi „tigrai", o iš galo šaudydami

ir traiškydami koloną judėjo dar kokie septyni. Abipus kelio miške slėpėsi vokiečių pėstininkai.

Temstant, pranykus paskutiniams P-47, devynių „tigrų" grupė trimis gretomis po tris staiga išlindo iš miško atkirstos kolonos kairėje bei priešakyje ir lėtai pajudėjo keliu šluodama į šalis mašinas ir iš kulkosvaidžių apšaudydama griovius. Rouzas ir jo palyda atsidūrė spąstuose: „tigrai" priešakyje ir už nugaros naikino viską, ką pastebėdavo. Vienintelę šviesą dabar skleidė liepsnojančios amerikiečių mašinos. Judėti buvo pavojinga, tačiau kitos išeities neliko.

Pulkininkui Frederikui Braunui (Frederic Brown) šiurpi scena priminė Dantės „Pragarą". Jis patarė Rouzui, nepaisant šaulių ginklų ugnies, kirsti mišką kairėje ir apeiti galą užblokavusius tankus. Tačiau Rouzas atkreipė dėmesį, kad tankai priešakyje, kur pasuko Velbornas, nebešaudo – keturi „tigrai" tikriausiai pasitraukė. Todėl – įrodinėjo jis – bus saugiau pasukti dešinėn nuo degančios kolonos, o paskui pasistengti susijungti su Velbornu priešakyje.

Tad generolo grupė – du visureigiai ir vienas šarvuotasis automobilis, lydimi kurjerio ant motociklo, – išsuko iš degančių tankų linijos ir leidosi Velborno link. Už pusantro kilometro jie privažiavo kryžkelę. Kelyje į dešinę tolėliau įžiūrėjo neryškius vieno iš jo tankų kontūrus. Rouzo kolona nusuko nuo pagrindinio kelio – vedusio prie vykdymo pajėgų *Richardson* – ir pajudėjo prie tanko. Paaiškėjo, kad tankas sugadintas ir paliktas. Staiga iš miško priešakyje pratrūko automatinių ginklų papliūpos. Rouzo grupė skubiai grįžo į pagrindinį kelią ir toliau judėjo Ričardsono link. Brauno visureigis, vairuojamas paties pulkininko, riedėjo pirmas, už jo – Rouzo visureigis, šarvuotasis automobilis ir motociklas. Keturios transporto priemonės kaip tik pradėjo kilti į aukštumą, kai Braunas tamsoje išvydo prie jų besiartinantį tanką.

– Tai vienas iš Džeko naujų tankų, – pasakė jis manydamas, kad vaiduokliškas pavidalas yra vienas iš Velborno naujų „peršingų".

Tačiau tankui žlegsint pro šalį, vienas iš Brauno keleivių, pulkininkas Džordžas Gartonas (George Garton), pastebėjo, kad jis turi du dujų išmetamuosius vamzdžius, „peršingas" – vieną. Tai „tigras", ir Gartonas neabejojo, kad kiti rieda tiesiai už jo.

– „Tigrai"! – sušuko jis Braunui. – Nuo kelio!

Braunas, dairydamasis, kur nusukti, visu greičiu prašvilpė pro dar du „tigrus". Pirmi trys vokiečiai nesusigaudė, kad prasilenkia su priešo kolona. Tačiau ketvirtas ėmė staigiai sukti Braunui skersai kelio. Jo visureigis vos prasispraudė tarp medžio ir „tigro", nurovusio nuo visureigio kuro kanistrą. Jam sumažinus greitį pažiūrėti, ar prasiveržė Rouzas, prisiartino penktas „tigras". Braunas pasuko į dešinę, visu greičiu įveikė griovį ir pradingo nuo kelio. Sustojo viduryje lauko. Už nugaros viršun kilo vokiečių signalinės raketos ir girdėjosi patrankų šūviai. Visi išsiropštė iš visureigio ir nudūlino į mišką.

Rouzo visureigis, vairuojamas vairuotojo T/5 Šaunso (Shaunce) ir dar gabenęs generolo adjutantą majorą Robertą Belingerį (Robert Bellinger), prasmuko pro antrą „tigrą", bet buvo užblokuotas trečio. Rouzas ir kiti iššoko ant kelio. „Tigro" patranka grėsmingai nukrypo į juos. Tada iš bokšto išlindo vokiečio galva. Jis mostelėjo MP ir pasakė kažką nesuprantama.

– Manau, jie nori mus nuginkluoti, – tarė Rouzas.

Belingeris ir Šauncas nusisegė operatyvinius dėklus. Rouzas, stovėjęs tarp jų, turėjo nuleisti ranką, kad atsegtų pistoleto diržą.

Staiga nuaidėjo papliūpa. Rouzas negyvas parkrito ant kelio. Tamsoje nervingas vokiečių tanko vadas neteisingai suprato generolo ketinimus. Šaunsas šoko už tanko iš ugnies linijos. Belingeris nėrė atgal priešinga kryptimi ir atsidūrė griovyje. Į jį nukrypo visa vokiečių ugnis, tačiau jo stebuklingai nekliudė. Jis pabėgo ir pasislėpė miške. Šaunsas nusilaužė koją, bet irgi paspruko. Šarvuotojo automobilio keleivius ir divizijos operacijų karininką pulkininką leitenantą Veslį Svytą (Wesley Sweat) vokiečiai paėmė į nelaisvę.

Išgyvenusieji pirmąją pasalą pasklido po kaimo vietovę. Bėgdami atsikratė „liugerių", laikrodžių ir kitokio vokiško grobio. Tačiau represijų dažniausiai baiminosi be pagrindo. Nedaug vokiečių buvo suinteresuoti keršyti ar juo labiau medžioti amerikiečius.

Tą naktį seržantai Brajantas Ouvenas (Bryant Owen) ir Artūras Hauščaildas (Arthur Haushchild), sprukdami miškais, netikėtai susidūrė su beveik 100 vokiečių, kurie juos uoliai pasveikino pakeldami rankas aukštyn. Abu seržantai pakaitomis ėjo sargybą. Pastarąją savaitę nedaug miegojęs Ouvenas savo pamainos metu dukart užsnūdo, bet kaskart buvo pažadintas belaisvio, raginusio „nemiegoti". Auštant Ouvenas ir Hauščaildas savo belaisvius nuginė miško taku tikėdamiesi, kad eina teisinga kryptimi. Už kelių kilometrų prisiartino prie nedidelės sargybinio pastogės. Prieblandoje įžiūrėjo kareivį, bet negalėjo atskirti, kas jis – amerikietis ar vokietis.

– Jėzau Kristau! – sušuko sargybinis, išvydęs vokiečių būrį, ir Ouvenas jo vos neišbučiavo.

Perdavę belaisvius divizijos karininkui, abu seržantai gavo įsakymą grįžti ir pargabenti Rouzo kūną. Jiems prireikė valandos surasti jį ant kelio. Vokiečiai tikriausiai nesuprato, kad nukovė divizijos vadą. Žemėlapiai ir kodai jo visureigyje, lygiai kaip ir į griovį įvirtusiame šarvuotajame automobilyje, buvo nepaliesti.* Rouzo .45 pistoletas vis dar ilsėjosi dėkle. Ouvenas paėmė jį, kad parsiųstų generolo šeimai. Jie rausėsi visureigyje ir šarvuotajame automobilyje, kol surado antklodę. Įsupo Rouzą į antklodę, aprišo virve, uždėjo jo šalmą ant krūtinės ir pradėjo vilkti į užnugarį. Pasiekus amerikiečių

* Sąjungininkų spaudoje būta pranešimų, kad naciai „nužudę" Rouzą, nes jis buvo žydas. Nėra jokių duomenų, galinčių paremti tokį kaltinimą.

linijas, naujokas leitenantas paklausė, ką, po galais, jie darą. Jiems atsakius, jis juos subarė dėl nepagarbaus elgesio su generolu. Ouvenas, kurio keli draugai liko tysoti ant kelio, pasiuntė leitenantą kuo toliau ir atsidūrė karo lauko teisme.

2.

Kovo 30 d. Bernardas Baruchas, ką tik atvykęs iš Amerikos su ypatinga užduotimi, iš Londono riedėjo Anglijos kaimo vietove klausydamasis meilių Čerčilio žodžių apie Ruzveltą ir Harį Hopkinsą, du brangius draugus.

Prieš kelias dienas Hopkinsas užėjo į Barucho apartamentus Vašingtono *Shoreham* viešbutyje ir užsiminė, kad Ruzveltas ir Čerčilis nesutaria kai kuriais su pokariu susijusiais klausimais. Hopkinsas pasakė, kad nei jis, nei Džonas Vinantas (John Winant), Jungtinių Valstijų ambasadorius Šv. Jokūbo dvare, neįstengė „pajudinti" ministro pirmininko, todėl Ruzveltas klausia, ar Baruchas negalėtų nuvykti anapus vandenyno ir pamėginti paveikti savo seną bičiulį.

Baruchui atėjus pas prezidentą konkretesnių instrukcijų, iš pradžių atrodė, jog Ruzveltas labiau suinteresuotas kalbėti apie operaciją „Saulėtekis" ir Rusijos pagrindo neturinčias įtarias reakcijas. Pagaliau Ruzveltas prabilo apie reikalo esmę. Jis norįs, kad Baruchas susitiktų su Čerčiliu ir išsiaiškintų „įvairias problemas, susijusias su taika". Barucho pastangos sužinoti ką nors išsamiau buvo tokios bergždžios, kad jis pamanė, jog prezidentas „per daug pavargęs sprendimams priiminėti". Vienu klausimu Ruzveltas vis dėlto aiškiai išsakė savo pageidavimą.

– Būtų tauru, – tarė jis, – jei britai Honkongą grąžintų Kinijai.

Baruchas tam nepritarė, bet žinią, žinoma, sutiko perduoti.

– Gal pageidautumėte, kad Vinstonui parašyčiau laišką? – pasiteiravo Ruzveltas.

– Man nereikia jokio laiško, – išmintingai pastebėjo Baruchas. – Galbūt vėliau panorėsite manęs išsižadėti.

Instruktuotas Stetinijaus, Arnoldo, Lehio ir Kingo, Baruchas prezidento asmeniniu lėktuvu, jo pramintu „Šventąja karve", išskrido į Angliją ir dabar, pakeliui į Čekersą, paklausė Čerčilio:

– Iš kur visos tos kalbos, kad vaikinams su Jumis sunku?

Tada prabilo apie ministro pirmininko neigiamą nusistatymą UNESCO atžvilgiu. Čerčilis atkirto, kad ta organizacija bus neveiksminga.

– Ar ji kam nors pakenks?

– Ne, bet ir nieko gero nenuveiks.

– Na, jei niekam nepakenks, kodėl neduoti prezidentui to, ko jis trokšta?

Jiems dar nepasiekus Čekerso, Čerčilis sutiko remti prezidentą, kuris pagaliau ėmė remti jį patį.

Tačiau Čerčilis ką tik buvo gavęs iš Eizenhauerio radiogramą, kuri, jo galva, liudijo visišką rusų pokarinės grėsmės nesuvokimą. Šia žinia Eizenhaueris atsakė į Čerčilio asmeninį skambutį telefonu dėl to, ar protinga palikti nuošalyje Berlyną. Joje jis pakartojo savo argumentus ir vėl patvirtino apsisprendimą palikti Berlyną Stalinui ir veržtis į rytus tik „paduoti ranką rusams ar pasiekti bendrąją Elbės liniją".

Britų štabų viršininkai beveik tuo pačiu metu gavo dar labiau neraminančią žinią – amerikiečių Jungtinio štabo atsaką į britų štabų viršininkų griežtą kritiką Eizenhauerio sprendimo atžvilgiu. Joje tiesiai pareikšta, kad Eizenhaueris galįs „geriausiai įvertinti priemones, kuriomis galima greičiausiai sunaikinti vokiečių armijas arba jų galią priešintis", ir kad jo strateginė koncepcija „teisinga bendrojo siekio kuo sparčiau sutriuškinti Vokietiją požiūriu ir remtina". Jokių abejonių nebuvo. Amerikos štabų viršininkai Eizenhauerį palaikė tvirtai, net agresyviai.

Reimse Eizenhaueris vis dar aiškino Maršalui, kodėl nusprendė neštурmuoti Berlyno. Tai joks „pamatinės strategijos pakeitimas"*, o Berlynas „nebėra ypač svarbus objektas". Maža to, naujas sutelktas puolimas piečiau nuo sostinės, pasak jo, „privers Berlyną kristi greičiau, nei mūsų išbarstytos pastangos..." Radiogramoje Montgomeriui Eizenhaueris nuomonę dėl Berlyno išdėstė dar aiškiau:

> ... Ta vieta [Berlynas] tapo, mano akimis, vien geografine vietove, kurios manęs niekada nedomino. Mano tikslas yra sunaikinti priešo pajėgas ir jo galią priešintis.

Kitą dieną, kovo 31-ąją, Čerčilis sukurpė britų štabų viršininkams skirtą memorandumą, atkreipdamas dėmesį į nenuoseklumus jų gana emocingoje žinioje, nusiųstoje nepasitarus su juo amerikiečių Jungtiniam štabui. Jis jiems visiškai pritarė, tačiau nurodė, kad „mes sudarome tik ketvirtadalį į Vokietiją besiveržiančių pajėgų ir situacija smarkiai pakito nuo 1944 m. birželio... Trumpai tariant, mūsų telegramoje Jungtinių Valstijų štabų viršininkams regiu argumentavimo galimybių, kuriomis jie pasinaudos atsakydami..."

Notos nespėjęs išsiųsti, gavo Jungtinio štabo agresyvaus atsakymo, tvirtai palaikančio Eizenhauerį, kopiją ir savo laiške pridūrė: „P. S. – Aukščiau esantį tekstą padiktavau *pirma*, nei pamačiau Jungtinių Valstijų štabų viršininkų atsakymą."

* Britų reakcija į Eizenhauerio sprendimą rodo, kad pakeitimas, bent jų akimis, buvo didelis. Sprendimas taip pat sukrėtė ne vieną amerikiečių karo lauko vadą.

Jis taip pat atsakė į Eizenhauerio žinią, gautą dieną prieš tai. Įspūdingai įžvalgiai atrėmė kiekvieną Eizenhauerio argumentą ir užbaigė dvylika žodžių, kuriuos ateityje neįtrauks į savo knygą:

... Aš nežinau, kodėl turėtų būti naudinga nekirsti Elbės. Jei priešo priešinimasis susilpnėtų, ko Jūs aiškiai tikitės ir kas gali tikrai išsipildyti, kodėl turėtume nekirsti Elbės ir nejudėti kuo toliau į rytus? Tuo metu, kai rusų armijos pietuose tikrai įsiverš į Vieną ir užims Austriją, tai labai reikšminga politiškai. Jei sąmoningai paliekame jiems Berlyną net ir tada, kai jis mums ranka pasiekiamas, tai tiedu įvykiai gali sustiprinti jau išryškėjusį jų įsitikinimą, kad jie patys nuveikė viską vieni.

Be to, nemanau, kad Berlynas neteko savo karinės ir juo labiau politinės reikšmės. Berlyno žlugimas stipriai psichologiškai paveiktų vokiečių pasipriešinimą visame reiche. Kol Berlynas laikosi, masė vokiečių jaus, kad jų pareiga žūti kovojant. Mintis, jog Drezdeno užėmimas ir susijungimas su rusais ten bus didesnis laimėjimas, manęs neįtikina. Vokiečių vyriausybės departamentų dalys, persikėlusios į pietus, gali labai greitai vėl persikelti dar piečiau. Tačiau kol Berlyne plevėsuos Vokietijos vėliava, tol jis, mano nuomone, tikrai bus svarbiausias Vokietijos taškas.

Todėl labai teikčiau pirmenybę tam, kad būtų tęsiamas planas, kuriuo remdamiesi kirtome Reiną, būtent, kad Jungtinių Valstijų 9-oji armija išvien su 21-ąja armijų grupe žygiuotų iki Elbės ir toliau už Berlyno. Tai jokiu būdu neprieštarautų Jūsų didžiajam pagrindiniam puolimui, kurį dabar taip pagrįstai plėtojate kaip Jūsų armijų puikių operacijų į pietus nuo Rūro rezultatą. Į šiaurinį sparną būtų paslinkta tik viena armija, ir taip būtų išvengta Jo Didenybės pajėgų nukreipimo į netikėtai ribotą sritį.

Tą vakarą Maskvoje generolas Dynas ir Harimanas drauge su savo kolegomis britais nuvyko į Kremlių ir įteikė Stalinui Eizenhauerio ilgai užlaikyto laiško dėl Berlyno tekstus anglų ir rusų kalbomis. Maršalo veidas perskaičius laišką kaip visada nieko nesakė. Jis pareiškė, jog planas „atrodo geras", bet jis negalįs jam pritarti nepasikonsultavęs su savo štabu. Tada pasiteiravo, ar Eizenhaueris ką nors žinąs apie parengtas pozicijas Vokietijos centro kryptimi.

– Ne, – atsakė Dynas.

Ar pagalbinis puolimas pietuose bus vykdomas iš Italijos, ar iš Vakarų fronto?

Dynas pasakė, jog iš Vakarų fronto.

Ar jis galįs patvirtinti sovietų informaciją, kad Vakarų fronte yra šešiasdešimt vokiečių divizijų?

Amerikiečiai pranešė suskaičiavę šešiasdešimt vieną.

Ar vokiečiai Vakarų fronte turį papildomų rezervų?

Tikriausiai ne.

Harimanas tada paklausė, kokios meteorologinės sąlygos rytuose.

– Smarkiai pagerėjusios, – atsakė Stalinas.

– Ar Jūsų ankstesnis vertinimas, jog operacijos rytuose gali įstrigti iki kovo pabaigos, vis dar tebegalioja? – pageidavo sužinoti Harimanas.

Stalinas paaiškino, kad potvyniai šiais metais buvo ankstyvi ir keliai jau džiūsta. Jie dar kurį laiką kalbėjosi apie Rytų frontą, kol Stalinas, tikriausiai svarstęs žinią apie Berlyną, netikėtai tarė:

– Eizenhauerio planas dėl pagrindinio puolimo yra geras. Juo bus pasiektas svarbiausias tikslas – padalyti Vokietiją į dvi dalis.

Jis taip pat manąs, jog kryptis sąlyčiui su Raudonąja armija yra tinkama. Pareiškęs, kad jis, kaip ir Eizenhaueris, mano, jog vokiečių paskutinis gynybos bastionas bus Čekoslovakijos ir Bavarijos kalnai, Stalinas savo lankytojams pažadėjo į vyriausiojo vado žinią atsakyti kitą dieną. Buvo akivaizdu, kad jis patenkintas.

Anglijoje Brukas grįžo namo praleidęs dieną žvejodamas su Mauntbatenu (Mountbatten) ir rado žinią, kad ministras pirmininkas pageidauja kitą dieną Čekerse susitikti su štabų viršininkais.

Sutrumpinęs savaitgalio poilsį, Brukas kitą rytą išvyko į Čekersą. Buvo balandžio 1-oji, Velykų sekmadienis. Dvi valandas štabų viršininkai ir Čerčilis aptarinėjo Eizenhauerio sprendimą. Bruko manymu, visą reikalą, įskaitant Simpsono grąžinimą Bredliui, „lėmė nacionaliniai siekiai ir noras laiduoti, kad britų vadovavimas nenustelbtų Jungtinių Valstijų pastangų". Tačiau susirinkusieji suprato, jog pakeisti nieko negali, ir pagaliau padarė išvadą, kad Eizenhauerio išsamesni paaiškinimai parodė, jog jo planai „labai smarkiai nepasikeitė", išskyrus tai, kad pagrindinė puolimo kryptis dabar yra ne Berlynas, bet Leipcigas.

Po susitikimo britų štabų viršininkai parengė atsakymą į, anot Bruko, „gana šiurkščią Amerikos viršininkų žinią". Čerčilis per tą laiką išsiuntė ilgą kablogramą Ruzveltui. Nors ir taikiu tonu pareikšdamas, kad jų abi tautas „jungė tarp sąjungininkų pavyzdžio neturintys tikriausios bičiulystės bei kovos draugystės saitai", Čerčilis vis dėlto išsakė tvirtą įsitikinimą būtinybe įžvelgti tikrąją agresyvaus komunizmo prigimtį ir visais įmanomais būdais iškart imti jam priešintis.

... Sakau visiškai atvirai, Berlynas strateginiu požiūriu išlieka labai svarbus. Niekas taip psichologiškai nepakirstų vokiečių visų jėgų priešintis kaip Berlyno žlugimas. Tai būtų didžiausias pralaimėjimo

ženklas vokiečių tautai. Kita vertus, jei jis bus paliktas tarp savo griuvėsių spirtis prieš rusus, tai kol ten plevėsuos Vokietijos vėliava, tol visi ginkluoti vokiečiai bus įkvėpti priešintis. Be to, yra dar vienas Jums ir man pasvertinas aspektas. Rusų armijos neabejotinai užims visą Austriją ir įžengs į Vieną. Jei rusai užims ir Berlyną, tai ar juos nepersmelks įspūdis, kad jie yra pagrindiniai mūsų bendrosios pergalės kalviai, ir ar tai nepakurstys jų nuotaikos, kuri ateityje gali pridaryti rimtų ir grėsmingų sunkumų? Todėl manau, kad, vadovaudamiesi politiniais sumetimais, turėtume Vokietijoje kuo toliau nužygiuoti į rytus ir, jei Berlynas būtų mums pasiekiamas, jį užimti. Tai taip pat pagrįsta ir kariniu požiūriu...

Vėliau tą dieną Brukas savo dienoraštyje parašė: „Gaila, kad sąjungininkų nacionalistinis požiūris griauna paprastą strategiją... Bet, kaip sako Vinstonas, tėra tik vienas dalykas, blogesnis už kovą drauge su sąjungininkais: kovoti be jų!"

Brukas pasidavė retai atlaidumo nuotaikai, užtat Eizenhaueris į paskutinę Čerčilio žinią atsakė susijaudinęs. Jam ypač ramybės nedavė paskutiniai dvylika ministro pirmininko žodžių. Pakartojęs, kad „plano nepakeitė" ir kad vienintelis skirtumas yra laiko pasirinkimas, jis tęsė:

Mane sutrikdė, jei ne užgavo, tai, kad Jūs man prikišate mintį „nukreipti Jo Didenybės pajėgas į netikėtai ribotą sritį". Nieko panašaus! Manau, kad mano vadovavimas sąjungininkų pajėgoms dvejus su puse metų neduoda jokio pagrindo taip galvoti. Be to, kol nebūsiu tikras, kad mūsų užnugario zonos iš esmės išvalytos ir puolimas Leipcigo kryptimi sėkmingas, niekaip negaliu suvokti, kaip britų 2-osios ir kanadiečių armijų vaidmeniui, veiksmams ar prestižui materialiai gali pakenkti tai, kad 9-oji armija, puolanti savo pačios zonoje, yra kontroliuojama Bredlio...*

Žinoma, jei bet kuriuo momentu kur nors fronte staiga susidarytų operacijai „Užtemimas"** sąlygos, mes galėtume nuskubėti į priekį ir tarp mūsų svarbių taikinių atsirastų Liubekas ir Berlynas.

* Visa ši pastraipa iš Čerčilio veikalo „Triumfas ir tragedija" išbraukta, jos taip pat nėra ir Eizenhauerio atsiminimuose „Kryžiaus žygis Europoje".

** Operacija „Užtemimas" (*Eclipse*) buvo bendrasis planas perimti Vokietijos valdymą jai staiga žlugus ar kapituliavus. Prieš „D" dieną kodiniu pavadinimu „Talismanas" inicijuotame plane sąjungininkų 1-ajai oro desanto armijai buvo pavesta parengti operacijų prieš Berlyną ir/arba Kylį planus, jeigu to prireiktų sąjungininkų kontrolei užtikrinti. Planuota parašiutininkų pajėgomis užimti aerodromus netoli Berlyno ir Kylio. Nors Ridžvėjaus 18-ojo oro desanto korpuso nusileidimas į Berlyną kaip galimybė išliko iki pat karo pabaigos, operacija „Užtemimas" pirmiausia buvo susijusi su tokiais žemiškais dalykais kaip paliaubų sąlygos, nuginklavimas, išvietinti asmenys, karo belaisviai ir Vokietijos teismai. >

Britai liūdėjo dėl Eizenhauerio žingsnio, o kitas Amerikos sąjungininkas buvo daugiau nei patenkintas. Tą pačią dieną generolas Dynas persiuntė vyriausiajam vadui asmeninę ir itin slaptą telegramą iš Stalino.

> Jūsų planas perkirsti vokiečių pajėgas sovietų pajėgoms susijungiant su jūsiškėmis visiškai sutampa su Tarybų Sąjungos vyriausiosios vadovybės planu.
>
> Taip pat sutinku, kad jūsų ir tarybinių pajėgų susijungimo vieta turėtų būti Erfurto, Leipcigo, Drezdeno apylinkės. Tarybų Sąjungos vyriausioji vadovybė mano, jog pagrindinį smūgį tarybinės pajėgos suduos kaip tik ta kryptimi.
>
> Berlynas neteko savo ankstesnės strateginės svarbos. Todėl Tarybų Sąjungos vyriausioji vadovybė planuoja Berlyno kryptimi dislokuoti antraeiles pajėgas.

Ironiška: Eizenhauerio argumentu, kad Berlynas neteko strateginės svarbos – nors vyriausiojo vado laiške apie tai neužsiminta, – Stalinas pasinaudojo paslėpdamas savo ketinimus tuo metu, kai Žukovas jau baigė ruoštis galutiniam, milžiniškam Berlyno šturmui.

3.

Velykų sekmadienį vieni Sąjungininkų karo belaisviai sliūkino į Bavariją tolyn nuo mūšio frontų, kiti savo aptvertose stovyklose laukė, kol bet kurią akimirką bus išlaisvinti Sąjungininkų arba rusų, treti, jau išlaisvinti rusų, nesijautė išvaduoti. Tačiau beveik visi tą dieną laikė ypač reikšminga – emociniu lūžio tašku. Laisvė atrodė ranka pasiekiama.

Grupė iš Hamelburgo, įveikusi trečdalį kelio iki Niurnbergo, sustojo pailsėti. Didžiausią baimę jai kėlė saviškių aviacija. Amerikiečių lėktuvai jau kelis kartus nėrė žemyn apšaudyti, bet vis laiku pastebėdavo skydus, belaisvių ištiestus laukuose. Bet ar dar ilgai lydės laimė?

Vienuoliktą valandą tėvas Kevena aukojo Mišias nedidelio senovinio kaimo Šv. Juozapo bažnyčioje. Nuo Ardėnų mūšio jis pirmąkart įkėlė koją į

1945 m. balandį neatrodė tikėtina, kad Vokietija kapituliuos neokupuota, todėl sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiasis štabas (SEPVŠ) nusprendė, jog oficialaus perėjimo prie operacijos „Užtemimas" nebus. Ironiška, bet likus kelioms dienoms iki tokio sprendimo, operacijos „Užtemimas" britų kopija kažkaip pateko į Keselringo štabą. Dokumentai buvo išversti ir pristatyti Hitleriui sykiu su dviem žemėlapiais: viename Vokietija padalyta į sąjungininkų okupacines zonas, kitame Berlynas pavaizduotas kaip anklavas rusų zonoje ir padalytas į britų, amerikiečių ir rusų dalis.

katalikų bažnyčią. Vilkėdamas kaimo kunigo sunkius liturginius drabužius, pradėjo apeigas aštuoniasdešimčiai susigrūdusių vyrų.

– Mano brangieji krygiai, šią dieną sukūrė Viešpats, tad būkime patenkinti ir džiūgaukime... Per pastarąsias keturias dienas išgyvenome savo kryžiaus kelią ir kentėjome sykiu su Kristumi, kurį simbolizavo pakelės kryžiai, juosę mūsų maršrutą... Iš Viešpaties taip pat prašome gausių palaiminimų, kad toliau mus saugotų, sulaikytų nuo nuodėmės, padėtų būti geresniais žmonėmis.

Daugelio skruostais riedėjo ašaros, sudrėko ir paties tėvo Kevenos akys.

– Velykos yra taikos šventė – taikos tarp Dievo ir žmonių, taikos tarp tautų, taikos politiniame gyvenime, taikos namų gyvenime, taikos kiekvieno Dievo vaiko širdyje. Švęskime šias Mišias ir Šventąją Komuniją, kad į pasaulį greitai ateitų taika.

Karo belaisviai kareiviai ir puskarininkiai stovykloje *Stalag IIA* į šiaurę nuo Berlyno nė kiek neabejojo, kad taika arti. Jų sargybiniai elgėsi su jais kaip su lygiais, o ne kaip su belaisviais, nepastebėdavo nusižengimų, kurie anksčiau būtų užtraukę žiaurias bausmes. Praėjusį sekmadienį tėvas Sempsonas (Sampson) aukojo Mišias dalyvaujant keliems sargybiniams. Tardamas žodžius: „Jūs pirmiausia ieškokite Dievo karalystės ir jo teisumo, o visa kita bus jums pridėta", jis atsirėmė į sakyklą, kurios viduje buvo paslėptas stovyklos radijas. Tarsi ištarus: „Sezamai, atsiverk!", slaptos durelės atsilapojo – iš vakaro jis užmiršo jas pritvirtinti kaiščiu – ir kontrabandinis radijo imtuvas išvirto lauk. Sutrikusiam kunigui grūdant radiją atgal į vietą, susirinkusieji nusijuokė – visi, išskyrus sargybinius. Jie elgėsi taip, tarsi nieko nebūtų įvykę, ir apie incidentą nepranešė.

Dabar, Velykų sekmadienį, sargybiniai tik simboliškai paprotestavo tūkstančiams įvairių tautybių belaisvių plūstant į didelį lauką, kuriame stovėjo savadarbis altorius. Tėvas Sempsonas ir kiti kunigai surengė iškilmingas Mišias po atviru dangumi net neinformavę stovyklos komendanto. Sempsonas niekada, išskyrus eucharistinį kongresą, nebuvo matęs tiek daug Mišių dalyvių. Pamokslas, sakytas prancūzų, anglų, italų ir lenkų kalbomis, buvo paprastas, bet įkvepiantis: čia, belaisvių stovykloje, nėra ginčų, trinties, neapykantos, intrigų ar kovos dėl valdžios; čia viešpataujantį Karalių visi gali mylėti bei jam paklusti ir, taip mylėdami ir paklusdami, atrasti laimę ir laisvę, kurios ilgisi kiekvienas žmogus.

4.

Kovo 31-osios vidurdienį Modelio desperatiška ataka įsirėžė trylika kilometrų į puolančią 3-iąją šarvuotąją diviziją ir atkirto vykdymo pajėgas *Richardson* ir *Hogan*. „Žaibiškasis Džo" Kolinsas, korpuso, apimančio 3-iąją šarvuotąją diviziją, vadas, to nežinojo. Bet ką tik iš belaisvių patyrė, kad vokiečiai rengiasi kontratakuoti į jo kairį sparną. Jis pasielgė labai neįprastai – paskambino savo senam bičiuliui generolui Simpsonui ir desperatiškai paprašė pagalbos, nors pastarojo armija ir priklausė kitai armijų grupei.

Planuota, jog Montgomerio 21-oji armijų grupė ir Bredlio 12-oji armijų grupė netoli Paderborno susitiks po kelių dienų, sandariai užsklęsdamos Rūro katilą. Bet Kolinsas pasiskundė Simpsonui, jog Montis juda per lėtai, o susijungti būtina skubiai, kitaip vokiečiai „išsiverš Paderborno link".

– Bilai, man neramu, – pasakė Kolinsas. – Mano linija per reta.

Jis paprašė Simpsono liepti kovinei komandai iš amerikiečių 2-osios šarvuotosios divizijos nedelsiant vykti į Paderborną.

– Aš pasiųsiu kovinę komandą jos pasitikti.

Simpsonas sutiko neatsiklausęs Montgomerio, ir temstant jo 2-oji šarvuotoji divizija nurūko į pietryčius. Netoli kolonos priešakio judėjo vyresnysis leitenantas Viljamas Dūlis (William Dooley), 67-ojo šarvuotojo pulko „E" kuopos vadas. Jis nė neįtarė, kokioje reikšmingoje užduotyje dalyvauja, ir net tiksliai nežinojo, kur vyksta. Jam tik buvo įsakyta skubiai pasiekti Lipštatą, miestą už 35 kilometrų į rytus nuo Paderborno. Koloną supo visiška tamsa, ir nors kartais tolumoje pasigirsdavo MP papliūpa, nieko nesimatė. Tai baugino. Iš pietų sklido nuolatinis sprogimų dundesys, toks stiprus, kad smūgio bangos tankus net krestelėdavo. Ten virė mūšis dėl Rūro.

Bet Dūlio kuopa susidurdavo tik su padriku pasipriešinimu – MP ir šautuvų ugnimi, ir Velykų ryto šeštą valandą, įveikusi aštuoniasdešimt kilometrų, pasiekė Lipštato pakraščius. Pėstininkai svirduliuodami išlipo iš pusiau vikšrinių šarvuočių, išvalė pirmuosius namus ir pajudėjo į miestą. Kaip tik tada pasirodęs vokiečių tankas paleido šūvį į pirmą amerikiečių tanką. Laimei, sviedinys atšoko nuo dešinės bokšto pusės. Vokiečių tankas paspruko. Šiek tiek toliau amerikiečiai įsirėmė į betoninius luitus, suverstus ant kelio, bet staiga išnirę civiliai luitus nustumdė į šalį.

Leitenantas Donaldas E. Džekobsenas (Donald E. Jacobsen), 1-ojo būrio vadas, gavo įsakymą skverbtis į miestą; ligoninėje atkirstam skyriui prireikė pagalbos. Džekobsenas užsodino savo būrį ant tankų ir pajudėjo. Pajėgoms prisiartinus prie ligoninės, iš priešakio pakėlę rankas atėjo trisdešimt penki vokiečiai, kurie irgi buvo užsodinti ant tankų. Tada Džekobsenas leidosi skersai miestą ieškodamas grumtynių. Kitoje Lipštato pusėje pamatė iš rytų atriedančius tankus. Pasirengęs atidengti ugnį, atpažino M-5, priklausančius 3-iajai šarvuotajai divizijai.

Atėjo pirma valanda. Vokietijos paskutiniame pramoniniame rajone apsuptyje atsidūrė apie 300 tūkst. vyrų,*, bet epinį susijungimą įgyvendinusiems amerikiečiams tai tebuvo dar viena eilinė diena. Jie šiurkščiai juokavo džiaugdamiesi, kad dėl miesto nereikėjo kovoti.

Džekobsenas nesuvokė to, kas įvyko, reikšmės, kol jo klausinėti nepradėjo netoli bažnyčios susirinkusių fotografų bei korespondentų grupė. Tada jis pagalvojo: įstabu, kaip nieko nežino tie, kurie realiai dalyvauja kovos veiksmuose.

Tą dieną Čerčilį vis dar labiausiai jaudino Eizenhauerio sprendimas palikti Berlyną rusams. Ministras pirmininkas baiminosi, kad ginčas, jei nebus nutrauktas, baigsis kartėliu, bet vis tiek negalėjo nusiraminti. Jis išsprendė dilemą kompromisu pasiųsdamas Eizenhaueriui nuosaikią ir draugišką žinią:

> Dar kartą dėkoju už labai malonią telegramą... Vis dėlto kaip niekada tvirtai tikiu įžengimo į Berlyną svarba. Miestas gali būti mums atviras, mat Jums iš Maskvos atsakymo trečioje pastraipoje sakoma, kad „Berlynas neteko savo ankstesnės strateginės svarbos". Į tai reikėtų žvelgti neišleidžiant iš akių mano minėtų politinių aspektų. Mano galva, labai svarbu su rusais susitikti kuo toliau rytuose...

Tačiau ši žinia, lygiai kaip ir ankstesnės, Eizenhauerio nepaveikė. Jis tvirtai laikėsi savo plano ir taip tikėjo jo kariniu pagrįstumu, jog net buvo „pasirengęs dėl jo ginčytis".

Keselringui grįžus į savo mūšio vadavietę Tiuringijos girioje, jo štabo viršininkas Vestfalis (Westphal) pranešė, kad iš fiurerio štabo būstinės ką tik atėjo naujas įsakymas. Modeliui liepta ginti Rūrą kaip tvirtovę – ir nemėginti išsiveržti.

Keselringas vos galėjo patikėti. Nejau OKW nežino, kad apsuptame Rūro rajone maisto kareiviams ir civiliams užteks tik dvi ar tris savaites? Be to, Rūro rajonas Eizenhauerio strateginiu požiūriu galėjo nedominti; jo tikslas buvo toli rytuose.

Vakarų frontas nebepriminė fronto. Blaskovicas šiaurėje sutriuškintas. Hauserį pietuose ištiko toks pat likimas, o jo pajėgų likučiai pakrikai išsisklaidė. Modelis centre pasmerktas. Visas Keselringo frontas išgaravo; nuo dabar bus galimi tik įnirtingi sulaikomieji veiksmai.

* Rūro katilas kritusio generolo garbei vėliau buvo pavadintas „Rouzo katilu".

Bormanas parašė savo žmonai pirmąkart po kelių dienų, nupasakodamas Berlyną lyg debesis apniaukusią neviltį. Įspėjo „mylimąją", jog sausumos pajėgos Vienoje „tokios apgailėtinai prastos, kad reikia tikėtis blogiausia", ir patarė jai pasiruošti evakuotis iš Oberzalcburgo į Tirolį. „Mane liūdina ir piktina, kol kas negaliu tau parašyti nieko linksma, – užbaigė jis, – bet kompensuosiu tai, kai ateis geri taikos laikai."

Tačiau kai kurie vokiečiai atsisakė tikėti didėjančia katastrofa. Štai Himleris manė, kad situacija nėra beviltiška.

– Dėl vokiečių tautos esu pasirengęs padaryti bet ką, bet karas turi tęstis, – pasakė jis dviem klausytojams, grafui Bernadotui ir Šelenbergui, per keturias valandas trukusį pokalbį. – Prisiekiau fiureriui, ir ta priesaika mane saisto.

– Nejau nesuvokiate, kad Vokietija karą pralaimėjo?! – sušuko grafas. – Tokias aukštas pareigas einantis ir tokią milžinišką atsakomybę turintis asmuo kaip Jūs negali aklai paklusti vyresnybei, bet privalo drįsti imtis sprendimų savo tautos labui.

Himleris susimąstęs nutilo ir nekrustelėjo, kol po minutės buvo pakviestas prie telefono. Atsistojęs greitai išėjo iš kambario, tarsi džiaugdamasis dingstimi pasprukti nuo Bernadoto priekaištavimo. Šelenbergas, patenkintas tokiu spaudimu savo viršininkui, paragino jį neatlyžti. Bet Himleriui sugrįžus, Bernadotas tolesniame pokalbyje apsiribojo tik savo užduotimi. Jis paprašė visus danus ir norvegus išsyk perkelti į Švediją. Himlerio veidu nuslinko baimės šešėlis.

– Asmeniškai aš Jūsų prašymą su malonumu patenkinčiau, bet padaryti to negaliu.

Jis staigiai pakeitė temą ir pripažino, kad Vokietijos vyriausybė pridarė daug lemtingų klaidų.

– Suklydome nebūdami nuoširdūs Anglijos atžvilgiu. Kai dėl manęs, – tai aš, žinoma, esu laikomas žiauriausiu ir sadistiškiausiu iš gyvų žmonių. Bet norėčiau oficialiai pareikšti vieną dalyką: niekada viešai nejuodinau Vokietijos priešų.

– Jūs nejuodinote, o Hitleris tai darė kaip niekas kitas nuodugniai, – atsakė grafas. – Kaip jis ten sakė? „Nušluosime visus Anglijos miestus." Argi tada reikia stebėtis, kad Sąjungininkai sistemingai bombarduoja Vokietijos miestus?

Kitą dieną po to, kai amerikiečiai susijungė prie Lipštato ir Rūro katilas žlugo, Hitleris „privačiame pokalbyje" galop pripažino, kad pralaimėjimas ne tik galimas, bet ir tikėtinas.

– Vis dėlto net tokia perspektyva, – pasakė jis, – neišjudina mano nepalenkiamo tikėjimo vokiečių tautos ateitimi. Juo daugiau kenčiame, juo šlovingesnis bus amžinosios Vokietijos prisikėlimas!

Nors asmeniškai pats negalėtų pakelti gyvenimo nugalėtoje Vokietijoje, tačiau tiems, kurie išliks, jis nori nurodyti kelias „elgesio taisykles". Jiems patarė „gerbti mūsų nustatytus rasinius įstatymus" ir „išlaikyti neišardomą visų germaniškų rasių vienybę". Tada išpranašavo, kad iš Vokietijos pralaimėjimo išnirs dvi didžiulės pasaulinės valstybės – Amerika ir Sovietų Sąjunga.

– Istorijos ir geografijos dėsniai privers abi šias valstybes išbandyti jėgas arba karo, arba ekonomikos bei ideologijos srityse. Tie patys dėsniai neišvengiamai lems, kad abi galybės taps Europos priešėmis. Ir lygiai taip pat neabejotina, jog abi šios valstybės anksčiau ar vėliau užsigeis siekti vienintelės didelės Europoje išlikusios nacijos – vokiečių tautos paramos. Kiek išgaliu, pabrėžiu: vokiečiai bet kokia kaina turėtų vengti pėstininko vaidmens vienoje ar kitoje stovykloje.*

* Tai buvo paskutinis iš Hitlerio „privačiųjų pokalbių". Po penkiolikos dienų, balandžio 17-ąją, dokumentai iš Berlyno išgabenti į saugią vietą.

TREČIA DALIS

RYTAI SUSITINKA SU VAKARAIS

DVIDEŠIMTAS SKYRIUS

„O-5"

1.

Hitlerio paskutinė avantiūra pietryčiuose žlugo. Prastai suplanuotas Zepo Dytricho puolimas, turėjęs perskelti ir paskui sunaikinti Tolbuchino pajėgas, prasidėjo desperatiškai ir baigėsi visišku sutriuškinimu.

SS leitenanto pulkininko Frico Hageno kovos grupė, nukniaukusi kurą iš kito dalinio, per Vidurio Vengrijos klampynę ir purvą prasiskverbė giliausiai, bet po keturių dienų įveikus septyniasdešimt kilometrų jos priešakinį tanką su numuštais išmetamaisiais vamzdžiais nuo Dunojaus vis dar skyrė daugiau nei trisdešimt kilometrų. Pranešęs, kur yra, Hagenas tik sulaukė klausimo, ką, po galais, jis veikiąs taip toli pirma visų, ir įsakymo nedelsiant atsitraukti.

– Argi nežinote, kad rusai puola Vienos kryptimi?

Hagenas pasipiktino, bet pasipiktinimas dar labiau išaugo, kai sužinojo, kad Dytrichui pradėjus pulti, Tolbuchinas surengė dar didesnį puolimą. Dėl to, žinoma, didžiuma Dytricho 6-osios tankų armijos pražuvo triuškinančiame pasitiktiniame susirėmime, o tie, kas liko gyvi, dabar traukėsi, iš paskutiniųjų mėgindami sulaikyti Tolbuchino veržimąsi į Vieną.

Hagenas su savo likusiais dvidešimt penkiais tankais atsitraukė į poziciją skersai pagrindinės magistralės Budapeštas–Viena. Ten Tolbuchino smaigalys rėžėsi į jį taip beatodairiškai, kad patrankos galingumu nusileidžiančios „panteros"pamušė 125 didžiuosius tankus *Stalin*.

Traukdamasis į šiaurės vakarus Vienos link, Dytrichas atitolo nuo generolo Hermano Balko (Hermann Balck) 6-osios armijos savo dešiniajame sparne, ir balandžio 1 d. Tolbuchinas metė stiprias šarvuotąsias pajėgas į didėjančią spragą. Balkas, kurio sparnas dabar liko visiškai nuogas, sarkastiškai pareiškė generolui Veleriui (Wöhler), armijų grupės „Pietūs" vadui:

– Jei jau *Leibstandarte* [Dytricho elitinė Adolfo Hitlerio vardo divizija] neįstengia išlaikyti pozicijos, tai ko tikitės iš mūsų?

Pranešimas apie tokį pokalbį taip supykdė Hitlerį, kad jis pasakė:

– Jei mano *Leibstandarte* negali išlaikyti pozicijų, jos kariai neverti nešioti mano asmeninės emblemos!

Ir liepė Keiteliui nusiųsti Dytrichui tokią žinią:

> Fiureris mano, kad kariai nesikovė taip, kaip reikalavo situacija, todėl įsako SS divizijoms *Adolf Hitler, Das Reich, Totenkopf* ir *Hohenstaufen* pašalinti juosteles nuo rankovių.

Netrukus pasklido istorija, jog Dytrichas, perskaitęs tai, sušaukė savo divizijos vadus, numetė telegramą ant stalo ir sušuko:

– Štai Jūsų atlygis už darbus, nuveiktus per pastaruosius penkerius metus!

Tada telegrafavo Hitleriui, jog veikiau nusišaus, nei įvykdys tokį įsakymą, ir grąžino visus savo medalius sudėjęs į naktipuodį. Istorija beveik atitiko tiesą, tik veikėjai kiti. Dytrichas ant fiurerio nesupyko; jis buvo toks tikras, kad Hitleris taip pasielgė klaidingai informuotas, jog tiesiog ignoravo įsakymą – tik nedaugelis vadų būtų išdrįsę taip pasielgti.

Vis dėlto Hitlerio žinios turinys prasisunkė vadovavimo grandine žemyn. Kai ta žinia pasiekė Hageną, jis neišgalėjo paaiškinti jos turinio taip, kaip Dytrichas. Hagenas garbino fiurerį kaip stabą ir niekada neužmiršo jų pirmo susitikimo, kai jis ir dar dvidešimt kitų stovėjo išsirikiavę reicho kanceliarijoje. Hitleris mechaniškai paspausdavo ranką kiekvienam gretoje, bet, praėjęs šviesiaplaukį, dailaus stoto Hageną, apsigręžė, sugrįžo ir abiem rankom vėl sugriebė tankisto dešinę ranką perverdamas jį savo melsvai pilkšvomis akimis. Nuo tos akimirkos Hagenas dėl fiurerio būtų džiugiai padėjęs galvą ant budelio kaladės. Dabar Hagenas taip supyko, kad sušaukė savo karininkus ir pareiškė:

– Paimkit naktipuodį, sudėkit vidun visus savo medalius ir apriškit puodą Geco fon Berlichingeno divizijos kaspinu.*

Tačiau akimirkos įkarštis atlėgo ir Hageno kovos grupė grįžo į kautynes.

Malinovskis ir Tolbuchinas, suglaudę pečius, stūmėsi Austrijos link. Šiaurėje Malinovskiui judėti trukdė atšiaurios kalvos, užtat Tolbuchinas nesustabdomai lėkė pagrindine magistrale ir Didįjį penktadienį, kovo 30-ąją, prisiartino prie Austrijos sienos atsidurdamas vos už šešiasdešimties su trupučiu kilometrų nuo Vienos.

2.

Per paskutinius karo metus visoje Austrijoje spontaniškai pridygo daug pasipriešinimo grupių, neturinčių griežtos organizacinės struktūros. 1945 m. pradžioje majoras Karlas Scokolis (Carl Szokoll), austrų tautybės štabo karininkas Vermachte, kreipėsi į grupę, žinomą kaip Septynių komitetas. Pastarąjį sudarė visų politinių pakraipų civilinio pasipriešinimo atstovai, kuriuos vieną su kitu jungė neapykanta naciams. Scokolis jiems paaiškino, jog sukilimo

* Gecas fon Berlichingenas (Götz von Berlichingen) Gėtės pjesėje yra šiurkštus riteris, Bambergo vyskupui pasakęs: „Pabučiuok man į subinę."

Austrijoje sėkmė priklauso nuo artimo civilinių ir karinių pasipriešinimo grupių bendradarbiavimo. Jis taip pat atskleidė, kad pats jau yra subūręs stiprią pogrindžio grupę, vienijančią Austrijos patriotus, tarnaujančius vokiečių daliniuose.

Scokolis, lieknas, pedantiškas trisdešimties metų vyras, kiek daugiau nei pusantro metro ūgio, prisijungė prie liepos 20-osios sąmokslo ir padėjo įkalinti gestapo bei SS pareigūnus Vienoje. Sąmokslui žlugus, jam kažkaip pavyko įtikinti vokiečių vyresnybę, kad jis tik vykdė savo pareigas.

Scokolis ir Septynių komitetas suvienijo jėgas. Jie nusprendė koaliciją pavadinti „O-5". Tai buvo paprastas žodžio *Oesterreich* (arba *Österreich*, toks buvo Austrijos pavadinimas iki 1938 m., kai ją imta vadinti *Ostmark*) pirmų dviejų raidžių kodas, skaitmuo „5" atitiko penktąją abėcėlės raidę. Pasipriešinimo nariai pradėjo rašinėti „O-5" ant visų oficialių propagandinių plakatų. Plačioji visuomenė tiktai žinojo, jog tai yra pasipriešinimo sąjūdžio simbolis, ir visų amžiaus grupių austrų populiariu sportu nuo vieno šalies krašto iki kito tapo visur anglimi užrašinėti ar dažais užteplioti „O-5", norint sudaryti įspūdį, kad sąjūdis daug platesnis ir reikšmingesnis nei iš tikrųjų.

1945 m. kovo viduryje „0-5" vadovai buvo įsitikinę, kad Hitleris ketina paaukoti Austriją galutinėje kovoje ir kad Vieną ištiks toks pat likimas kaip ir Budapeštą. Jie ne tik troško išgelbėti miestą, bet ir parodyti pasauliui, kad, nepaisant ilgos nacių okupacijos bei šimtų pasipriešinimo vadovų įkalinimo, austrų tautos valia būti laisva nepakirsta.

Kovo 25 d. majoras Scokolis susirinkusiems „O-5" nariams pareiškė, jog Vieną galima išgelbėti tiktai padedant Raudonajai armijai ją užimti.

– Jei priimtų mūsų sąlygas, turėtume pasisiūlyti jiems padėti perimti miestą, – pasakė jis ir paaiškino, kaip tai galima padaryti.

Jo dabartinė užduotis 17-osios karinės apygardos štabe yra prisidėti prie gynybinės linijos priešais Vieną formavimo puolimui iš rytų atremti. Tai suteikė jam puikią progą tam tikrus „O-5" ištikimus batalionus dislokuoti Vienos miške į pietus nuo miesto. Galutinio šturmo metu, pasak Scokolio, jam tereikėtų tuos dalinius atitraukti, ir rusai galėtų pražygiuoti skersai mišką netoli Badeno už dvidešimt dviejų kilometrų į pietus nuo Vienos. Tada netikėtai įžengtų į sostinę iš užnugario ir, padedami „O-5", užimtų miestą be didelio kraujo praliejimo ar žalos. Scokolio planas buvo entuziastingai patvirtintas ir išrinktas komitetas ryšiui tarp civilių ir kariškių organizuoti.

Po penkių dienų, Didįjį penktadienį, Vienos gyventojai pirmąkart išgirdo tolimą patrankų dundėjimą Tolbuchinui priartėjus prie Austrijos sienos. Tą naktį dangus pietryčiuose raudonavo. Mieste buvo įvesta karinė padėtis. Kitą rytą Sąjungininkų lėktuvai atakavo geležinkelio stotis, tiltus per Dunojų bei svarbius transporto mazgus ir sukėlė tiek gaisrų, kad pervargusios gaisrininkų brigados nespėjo jų gesinti. Vienos gyventojai perkėlė lovas į rūsius ar

slėptuves ir persikėlė gyventi po žeme. Eismas dėl griuvėsiais užverstų gatvių sustojo, miesto geležinkelis nebeveikė, tramvajai važinėjo tik keliais maršrutais. Dujos ir elektra buvo tiekiamos vos kelias valandas per parą, kai kurie rajonai neturėjo vandens.

Politiniai kolaborantai ir miestą valdę partijos pareigūnai nebedrįso rodytis viešumoje savo rudomis uniformomis, o vėlyvą popietę kelius užgrūdo tie, kas turėjo pakankamai įtakos susiveikti leidimus išvykti.

Dauguma žmonių pabėgti negalėjo, bet, būdami vieniečiai, neprarado humoro jausmo, o jų naujausias sąmojis skambėjo taip: „Per Velykas tramvajumi galėsit nukakti iki fronto linijų." Atėjus Velykoms, tai tapo tikrove: Tolbuchinas pralaužė Dytricho gynybos liniją pietryčiuose nuo Vienos ir atsidūrė vos už trylikos kilometrų nuo priemiesčių. Gauleiteris, o dabar gynybos komisaras Balduras fon Širachas (Baldur von Schirach), buvęs reicho jaunimo vadovas, paskelbė miestą tvirtove ir pašaukė folkssturmą į neatidėliotiną tarnybą. Berniukai ir garbaus amžiaus vyrai pradėjo rausti tranšėjas miesto pakraščiuose. Civiliai, išvaryti iš namų, buvo priversti statyti prieštankines kliūtis ir skubiai ręsti gatvių užtvaras iš grindinio akmenų, medžių bei tramvajaus bėgių. Hitlerjugendininkams išdalijo pancerfaustus ir liepė kasti apkasus.

– Išmušė Vienos valanda, atėjo išbandymo metas! – skelbė Širachas.

„Mažasis karo laikraštis" pareiškė: „Mūsų malda – neapykanta, mūsų slaptažodis – kerštas!" Per radiją Dytrichas prašė: „Tai ne dėl mūsų, tai dėl partijos! Tegyvuoja mūsų fiureris!"

Vėliau tą dieną Scokolis galop sužinojo tikslų Dytricho paskutinio rezervo, dviejų SS divizijų, išsidėstymą ir slaptažodžius. Gavęs tokią informaciją, Scokolis jau galėjo veikti ir sukvietė „O-5" vadovus į neplanuotą susitikimą Vienoje. Balandžio 2-osios naktį jie susirinko labiausiai neįtikėtinoje vietoje – 17-osios karinės apygardos štabe *Stubenring* gatvėje, kur buvo Scokolio tarnybinės patalpos.

– Ponai, kuris iš Jūsų savanoriškai nugabens mano planą rusų vyriausiajai vadovybei? – pasiteiravo jis.

Jis klausiamai apžvelgė patalpą. Akys sustojo prie trisdešimt vienų metų amžiaus Ferdinando Keso (Ferdinand Käs), plačiapečio, kresno feldfebelio. Abu vienas kitą pažinojo jau vienuolika metų, jų tėvai Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo tame pačiame pulke.

– Atėjo metas, feldfebeli, – tarė Scokolis.

Kesas žingtelėjo į priekį.

– Aš pasirengęs, majore.

Scokolis pamokė, kaip apeiti pagrindinę kovos liniją pietryčiuose nuo miesto, įdavė suklastotą pasą ir planą iliustruojantį nedidelį žemėlapį. Abu vyrai paspaudė vienas kitam ranką.

Vežamas majoro asmeninio vairuotojo grandinio Johano Reifo (Johann Reif), Kesas leidosi į pietus. Nuvažiavęs dvidešimt keturis kilometrus pasiekė garsųjį Badeno kurortą, kur Tolbuchinui turėjo būti padarytas praėjimas pro vokiečių linijas. Po to riedėjo dar daugiau nei dvidešimt kilometrų iki Vyner Noištato. Čia jie atkampiais keliais pasuko į pietvakarius ir prieš išauštant balandžio 3-iajai atkako iki ramios atkarpos, kur tikėjosi prasmukti pro vokiečių pozicijas. Fronto liniją įveikė netrukdomi, tačiau paskutinio vokiečių avanposto sargybiniai, jiems lekiant pro šalį, atidengė ugnį. Jų „opelis" buvo kliudytas ir už kelių šimtų metrų galutinai sustojo. Kesas ir Reifas įšoko į griovį ir nuo dar vieno kulkų šuoro šliaužė tolyn. Iš už medžio žingtelėjęs rusas su kailine kepure ant galvos ir balalaika rankoje riktelėjo:

– *Ruki verch!* Rankas aukštyn!

Kelias valandas abu austrus stumdė iš vienos vadavietės į kitą, kol galiausiai dešimtą vakaro jie pateko į 3-iojo Ukrainos fronto štabą Hochvolkersdorfo (Hochwolkersdorf) kaime, maždaug už šešiolikos kilometrų į pietus nuo Vyner Noištato. Po valandos Kesą įvedė į didelio namo svetainę. Aplink stalą sėdintys trys generolai ir pustuzinis štabo karininkų įtariai varstė jį akimis. Generolas Aleksiejus Sergejevičius Želtovas, vyras pražilusiais plaukais ir nedideliais ūsais, mandagiai pakvietė Kesą atsisėsti ir tada tarė:

– *Načinaj!* Pradėk!

Kesas išdėstė Scokolio planą, tačiau iškėlė sąlygą, jog jis nebus pradėtas vykdyti, kol rusai negarantuos kelių dalykų: visi Sąjungininkų aviacijos antskrydžiai prieš Vieną turi liautis; be to, rusai privalo įsipareigoti nesuimti „O-5" narių; austrų karo belaisviai paleistini anksčiau nei kiti.

Suerzinti austro reikalavimų, štabo karininkai pasirodė daug nemandagesni nei Želtovas ir Kesą pradėjo bombarduoti klausimais: kas yra „O-5"? Ar grupė turi ginklų, šaudmenų, dalinių? Kas vadovai? Socialdemokratai, socialistai, komunistai, fašistai? Kokia Austrijoje politinė situacija? Ar stipri dabartinė socialdemokratų partija? Komunistų partija? Ar visi austrai naciai? Jei ne, tai kodėl taip džiugiai šūkavo Hitleriui žygiuojant į Austriją?

Kesas žinojo, kad jie mėgina pagauti jį meluojant ir atsakinėjo atsargiai. Pagaliau ant stalo buvo ištiestas didelis žemėlapis. Kesas parodė į Hochvolkersdorfą.

– Iš kur žinote, kur esame? – paklausė kažkuris nustebęs.

– Virš gaisrinės yra ženklas, – atsakė jis, ir visi nusijuokė.

Kesas rusų žemėlapyje pažymėjo vokiečių pozicijas ir tada pasakė:

– Karas baigtas, ir kiekvienas kareivis dabar žūva tuščiai. Mes, austrai, norime, kad Jūs Vieną laikytumėte atviru miestu. Naciams nusispjauti, kas bus, ir jie jau paskelbė ją tvirtove. Pasipriešinimo sąjūdis per silpnas sutrukdyti Vieną paversti griuvėsiais, bet mes galime rusų dalinius įvesti į miestą be kraujo praliejimo.

Kesas parodė, kaip Raudonoji armija galėtų pražygiuoti skersai Vienos mišką prie Badeno, tada pasukti ir įžengti į sostinę iš vakarų. Čia „O-5" nariai rusus pasitiktų ir nuvestų į miesto centrą, o kitos pasipriešinimo pajėgos tuo metu stengtųsi užimti svarbiausius taškus.

Rusų žvalgybos karininkas patikrino Keso nubraižytas vokiečių pozicijas ir pasakė, kad jos atitinka jo gautus pranešimus. Tai padarė įspūdį kai kuriems Želtovo štabo karininkams, tačiau keli liko nepatiklūs. Vienas iš jų, generolas majoras rūstaus žvilgsnio, pareiškė negalįs patikėti, kad Kesas yra tik feldfebelis; jis tikriausiai esąs vokiečių vadovybės atsiųstas karininkas įvilioti Raudonąją armiją į spąstus. Kesas pasisuko į generolą Želtovą, kuris jam pasirodė protingas bei objektyvus, ir pasisiūlė eiti į ataką pirma priešakinio rusų tanko. Želtovas patikėjo, tačiau galutinį patvirtinimą turėjo duoti vyriausioji vadovybė Maskvoje. Atsakymas ateis per kelias artimiausias valandas.

Kesą pažadino ankstyvą kitos dienos, balandžio 4-osios, rytą ir vėl nulydėjo į pasitarimų patalpą. Susirinkusieji buvo nusiteikę draugiškiau, jis pastebėjo kelis naujus veidus. Vyresnio amžiaus generolas, mažai kalbėjęs per pirmą susitikimą, atsistojo. Prisidegęs cigaretę, vokiškai pasakė:

– Raudonosios armijos vyriausioji vadovybė priėmė Austrijos pasipriešinimo organizacijos sąlygas.

Savo ruožtu – tęsė jis – „O-5" turinti pažadėti užimti mieste tokius strateginius taškus kaip viešieji pastatai bei tiltai ir atkurti civilinę ir policinę administraciją. „O-5" įvesianti Raudonąją armiją į Vieną, bet kovos veiksmus vykdys rusai.

Čia įsiterpė Želtovas. Jei Kesas su visa tai sutinka, Sąjungininkų aviacijos antskrydžiai prieš Rytų Austriją iš karto liausis, o Raudonoji armija pasirūpins miesto vandens tiekimo apsauga. Kesas atsistojo.

– Vienos vardu sutinku.

Želtovas irgi pakilo ir abu paspaudė vienas kitam ranką. Jie vėl priėjo prie stalo. Ant jo gulėjo žemėlapis su Raudonosios armijos generalinio štabo puolimo planu. Viena strėlė ėjo per Vienos mišką į sostinės užnugarį. Tolbuchinas atsižvelgė į Scokolio planą. Kita strėlė rodė į Vieną iš šiaurės rytų. Tai buvo Malinovskio 2-asis Ukrainos frontas.

Suskambo telefonas. Kesui pasakyta, jog skambina feldmaršalas Aleksanderis iš Italijos. Jis pažadėjo patenkinti Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės prašymą nebombarduoti Štirijos (Steiermark), Žemutinės Austrijos ir Vienos. Kesas pajuto „didžiulį palengvėjimą". Dabar jam beliko grįžti į Vieną.

3.

Hitlerio didelį susirūpinimą Viena rodė jo įsakymas vieną tankų diviziją iš Berlyno gynybos linijos skubiai perkelti į Austrijos sostinę. Tuo pačiu įsakymu iš Heinricio atimtos ir dvi pėstininkų divizijos. Šios atiduotos Šernerio armijų grupei „Centras".

Heinricis suvokė, kad toks didmeninis perleidimas gali reikšti jo ir taip jau reto fronto galą. Trijų divizijų netektis turės katastrofinių padarinių, ir jam liko vienintelė išeitis nedelsiant surasti jas pakeisti galinčių pajėgų. Jis matė vienintelį šaltinį – pulkininko Bylerio aštuoniolika mūšyje išbandytų batalionų Frankfurto tvirtovėje. Juos reikėtų atitraukti šiapus Oderio ir dislokuoti skersai svarbios Frankfurtas–Berlynas autostrados. O tai, žinoma, reiškė, kad Heinricis kaip nors turės įtikinti fiurerį tvirtovės atsisakyti.

Balandžio 4-osios popietę Heinricis ir jo operacijų karininkas pulkininkas Eismanas (Eismann) prisiartino prie įėjimo į požeminį bunkerį iš kanceliarijos sodo. Sodas buvo virtęs tranšėjų, vienviečių apkasų, parvirtusių medžių kratiniu. Abu vyrai nulipo stačiais laiptais iki žemesnio lygmens – fiurerio bunkerio. Du augaloti SS sargybiniai prisiartinę mandagiai pasiteiravo, ar generolai neprieštaraus, jei bus apieškoti. Heinricis linktelėjo galva ir aukštas sargybinis patikrino jo kišenes, patapšnojo per šonus ir klubus. Eismano portfelis buvo ištuštintas ir apžiūrėtas. Tad juodu nuvedė siauru koridoriumi. Viskas atlikta korektiškai, oriai, bet Heinricis pagalvojo: „Iki ko nusiritome!"

Koridoriaus gale stoviniavo apie trisdešimt aukštų pareigūnų. Pasivaišinus kava ir sumuštiniais, Keitelis tarė: „Į pasitarimą gali eiti šie asmenys..." ir paminėjo Denico, Bormano, Jodlio, Krėbso, Himlerio, Heinricio ir Eismano pavardes.

Heinricis įžengė į nedidelę žemėlapių patalpą. Dviejose pusėse stovėjo mediniai suolai, viduryje – žemėlapių stalas ir viena kėdė. Visi atsisėdo ant suolų, išskyrus Bormaną, pasirinkusį dėžę kampe. Tada įžengė Hitleris, užsidėjęs tamsius akinius. Paspaudė ranką Heinriciui bei Eismanui ir atsisėdo.

Krėbsas pasiūlė pradėti Heinriciui ir Eismanui, kad jie galėtų grįžti į mūšio lauką. Hitleris linktelėjo galva. Heinricis iš pradžių tiksliai nusakė situaciją fronto linijoje. Paskui staiga pažvelgė į Hitlerį, pasiūlė Bylerio aštuoniolika batalionų atitraukti iš Frankfurto tvirtovės – ir laukė sprogimo. Hitleris iš pažiūros apskritai nesureagavo. Heinriciui net kilo klausimas, ar jis tikrai nemiega, nes už akinių stiklų negalėjo matyti jo akių. Galop Hitleris mieguistai pasisuko į Krėbsą ir pasakė:

– Atrodo, kad generolas teisus.

Denicas linktelėjo galva, o Krėbsas patvirtino:

– Taip, mano fiureri.

– Nagi, Krėbsai, – neaiškiai sumurmėjo Hitleris, – duokite įsakymą.

Heinricis nusistebėjo, kad laimėjo taip lengvai. Staiga durys atsivėrė ir triukšmingai įėjo Geringas. Atsiprašęs už pavėlavimą, pristūmė savo didelį pilvą prie stalo ir pompastiškai paskelbė, jog ką tik aplankė vieną iš savo „oro desanto" divizijų Heinricio fronte. Nuo Geringo balso Hitleris krūptelėjo, tarsi pažadintas iš savo minčių. Mėšlungiškai pakilo, jo rankos iš susijaudinimo drebėjo, ir garsiai riktelėjo:

– Niekas manęs nesupranta! Niekas nedaro to, ko aš pageidauju! Dėl tvirtovės – mes sėkmingai atsilaikėme Breslau ir daug kartų prieš tai pristabdėme rusus Rusijoje!

Visi įsibaiminę nutilo – išskyrus Heinricį, kuris suprato, jog netrukus praras tai, dėl ko atėjo. Jis papurtė galvą ir pasakė, kad folkšturmo daliniai negali sulaikyti rusų. Kone pedantiškai nurodė, kad į tvirtovę galima žvelgti dviem būdais: jos gynėjai kovoja iki paskutinio šūvio ir žūsta arba užlaiko priešą ir atsitraukia paskutinę galimą akimirką, kad vėliau tęstų kovą.

– Koks karininkas vadovauja Frankfurte? – staigiai nutraukė fiureris.

– Pulkininkas Byleris.

– Ar jis Gneizenau (Gneisenau)?*

– Pamatysime po pagrindinio rusų puolimo, – pasakė Heinricis. – Aš manau, kad jis Gneizenau.

– Noriu jį tučtuojau pamatyti.

Heinricis atsakė, jog tai bus įmanoma tik po dviejų dienų, ir vėl paragino tučtuojau atitraukti tvirtovės batalionus.

– Gerai, – sutiko Hitleris. – Leidžiu atitraukti šešis batalionus. Bet Frankfurtas liks tvirtove!

Heinricis suprato, jog tai daugiausia, ką jis gali gauti, ir pradėjo dėstyti gynybos nuo Žukovo būsimo puolimo planą. Jame buvo numatytas slaptas fronto linijos dalinių atitraukimas į parengtas pozicijas prieš pat pirmąjį rusų apšaudymą. Hitleris pritarė minčiai, bet paklausė:

– Kodėl dabar nesitraukiate į šias pozicijas?

Heinricis paaiškino norįs, kad rusai manytų, jog pagrindinė linija yra keliais kilometrais ryčiau. Prieš jiems pradedant šią netikrą liniją apšaudyti, jo vyrai vogčiomis išsmuktų į tikruosius gynybinius įtvirtinimus palikdami tik minimalias pajėgas. Sviediniai tada kristų ant tuščių pozicijų. Šio triuko jis išmoko Pirmajame pasauliniame kare iš prancūzų.

Hitleris supratingai nusišypsojo, ir Heinricis nusprendė, jog tai palanki psichologinė akimirka pasiskųsti dėl tokios dalinių gausybės perkėlimo į Vieną ir Šernerio grupę.

* Napoleono karų laikotarpiu Gneizenau buvo karininkas, taip ryžtingai gynęs tvirtovę, kad jo vardas tapo įnirtingo pasipriešinimo simboliu.

– Dabar iš mano 9-osios armijos nebe daug kas likę, – pasakė jis. – Tai skaudus smūgis man.

– Man irgi, – sarkastiškai atrėžė Hitleris.

– Rusai ruošiasi pulti, – užprotestavo Heinricis. – Kokių pastiprinimų galiu tikėtis?

Fiureris nustebo.

– Argi Jums nesakė, kad Jūsų paremti atvyksta gausios pajėgos iš Rytprūsių ir sunkiųjų tankų kolonos?

– Tai nėra taip tikra, – neramiai pasimuistė Krėbsas. – Tos kolonos juda ir pas generolą Šernerį.

– Aš nieko apie tai nežinau, – įsiterpė Heinricis. – Nežinau, kas dedasi Šernerio zonoje.

Hitleris, regis, nė kiek nesusijaudino.

– Pagrindinis puolimas, šiaip ar taip, bus nukreiptas ne į Berlyną, – pasakė jis taip tvirtai, kad Heinricis pašiurpo. – Berlynui klius tik nedidelės pagalbinės atakos. Pagrindinį šturmą teks atlaikyti Prahai.

Hitlerio įsitikinimas rėmėsi generolo Reinholdo Gėleno (Reinhold Gehlen), sausumos kariuomenės žvalgybos vadovo, pranešimu. Jo slaptieji agentai surado įrodymų neva Stalinas jau įsakęs pagrindinį sovietų puolimą surengti prieš Prahą, kadangi Bismarkas kadaise yra pasakęs, jog tas, kas okupuos Prahą, savo rankose turės Vidurio Europą. Gėleno agentai iš esmės spėjo teisingai. Tačiau jie nežinojo, kad Stalino įsakymui audringai prieštaravo Žukovas ir kiti kariniai vadovai, primygtinai tvirtinę, jog pagrindinis taikinys turįs būti Berlynas, nes ten esąs Hitleris. Todėl, kad ir ką būtų sakęs Bismarkas ir Stalinas, Raudonoji armija rengėsi galingiausią smūgį suduoti Heinriciui.

Heinricis pareiškė, jog jo patirtis jam leidžia būti tikram, kad rusai puls Berlyną, ir tada prabilo apie Geringo „oro desanto" diviziją, dislokuotą Berlyno gynybos linijoje.

– Vyrai jauni, gerai ginkluoti, – pasakė jis. – Tiesą sakant, per daug ginkluoti, o pėstininkai jų sparne ginklų turi tik pusėtinai.

Geringas nusišypsojo, tarsi sulaukęs komplimento.

– Tačiau šie liuftvafininkai nepatyrę. Didžiuma naujokai, praėję vos dviejų savaičių apmokymus, o jiems vadovauja pilotai.

– Mano parašiutininkai puikūs kareiviai, – ėmė triukšmingai prieštarauti Geringas.

– Aš Jūsų vyrų nepeikiu, bet tik sakau, kad jie dar neragavę mūšio, – atkirto Heinricis.

Jis pasisuko į Hitlerį ir painformavo, kad puolama bus ir armijų grupė „Vysla" šiaurėje. Hitleris laikė, jog tai neįmanoma: Mantoifelio 3-iosios tankų armijos ginama teritorija buvo plokščia ir apsemta. Heinricis ignoravo Hitlerio

žodžius ir toliau spaudė duoti daugiau vyrų savo ilgam frontui ginti, divizija mūšyje per dieną prarandanti mažiausiai batalioną.

– Iš kur man gauti pajėgų jiems pakeisti? – klausė jis. – Man reikia bent šimto tūkstančių!

Stojo tyla. Staiga Geringas atsistojo.

– Mano fiureri, aš Jums duosiu šimtą tūkstančių liuftvafės vyrų!

Pakilo ir Denicas.

– Aš galiu duoti du šimtus penkiasdešimt tūkstančių jūreivių iš savo laivų.

Himleris irgi pašokęs entuziastingai sušuko:

– Aš duosiu penkiolika tūkstančių!

– Štai, – tarė Hitleris. – Štai Jums žmonės.

Heinricis kandžiai atšovė, jog puiku, bet jis negalįs kariauti turėdamas „vien žmones". Jam reikia organizuotų divizijų. Vis dar pakylėtas spontaniško atsako, Hitleris liepė Heinriciui pasinaudoti 100 tūkst. atsarginių antroje gynybos linijoje.

– Jie tiesiog sunaikins prasiveržusius rusus!

Heinricis prasižiojo sakyti, kad tokių nepatyrusių dalinių panaudojimas baigsis skerdynėmis, bet kažkas prie jo pasilenkęs sušnibždėjo:

– Liaukitės dejavęs. Ir taip tuščiai praleidome jau dvi valandas.

Tačiau Heinricis negalėjo nutilti. Jis pasakė, jog apžiūrėjęs dalinius palei Oderį pamatė, kad didžiuma dar nepatyrę mūšio.

– Todėl negaliu garantuoti, kad jie atlaikys būsimą puolimą. O tinkamo rezervo stygius pavojingai menkina mano galimybes atremti rusus.

– Jūs turite šimtą tūkstančių naujų vyrų, – tyliai ištarė Hitleris. – O dėl linijos išlaikymo, tai čia jau Jūsų reikalas įkvėpti daliniams kovos dvasios ir pasitikėjimo. Tada mūšis bus laimėtas.

Heinriciui penktą valandą paliekant patalpą, Hitleris atrodė geros nuotaikos. Bet Heinricis iš bunkerio į sodą išėjo prislėgtas. Neteko trijų divizijų ir mainais gavo tik šešis batalionus ir 100 tūkst. beveik beverčių atsarginių – ir vis dar turėjo išlaikyti Frankfurto tvirtovę.

Po dviejų dienų Byleris atkako raportuoti apie tvirtovę ir išsekęs užsnūdo laukiamajame. Pagaliau įvestas į pasitarimų patalpą pareiškė, jog gali išlaikyti visas pozicijas, tačiau jo kaimynai vakariniame Oderio krante silpni ir rusai gali pro juos prasiveržti.

– Tada Frankfurto išlaikyti neįstengsiu.

Jis pasiūlė iškart atitraukti visus dalinius į kitą Oderio krantą ir sustiprinti jo sparnus vakarinėje upės pusėje.

– Privalote sustiprinti savo sparnus, kaip sakote, – tarė Hitleris minkštu balsu. – Turite taip pat sutvirtinti užnugarį. Tačiau placdarmas

pasilieka, o Frankfurtas prie Oderio lieka tvirtovė. Tai – tiesioginis įsakymas.

Byleris dvejojo, kaip atsakyti. Jei nedrąsiai pradėtų nuo „taip", Hitleris jį nutrauktų nespėjus išsakyti išlygų ir pareikštų: „Byleris pasakė *taip*."

– Ne, – išsprūdo jam.

Veidai aplink sustingo iš siaubo. Hitleris sunkiai pakilo ir parodė į duris.

– Lauk iš čia!

Byleris susirinko žemėlapį bei dokumentus ir išėjo. Lėtai žingsniuojantį prie išėjimo į sodą, jį pavijo Krėbsas ir drebė:

– Jūs nušalintas nuo vadovavimo! Keliaukite pas generolą Busę. Jis paaiškins, kas Jums nutiks.

Taip ilgai ir gerai Frankfurte kovojęs vyras negalėjo patikėti savo ausimis. Tai neįmanoma. Ignoruodamas Krėbso įsakymą, jis nuvyko į OKH būstinę Cosene išsiaiškinti, ką jam dabar daryti, – ten, bunkeryje, jie tikriausiai išsikraustė iš proto.

Žinia apie Bylerio negarbę Coseną pasiekė pirma jo, ir štabo karininkai, pamatę jį einantį koridoriais, šalinosi jo. Net jo senas bičiulis generolas Detlefsenas (Dethleffsen) jam patarė:

– Turėtumėte pasirūpinti savo gerove.

Vis dar apdujęs Byleris nuvažiavo į frontą ir desperatiškai trokšdamas surasti ką nors, kas galėtų jį užsistoti, paskambino tiesiai Heinriciui.

– Byleri, – nesvyruodamas pareiškė Heinricis, – galite būti tikras, viskas baigsis gerai.

Tai buvo pirmi teigiami žodžiai, Bylerio išgirsti tą dieną. Jis vargiai patikėjo tuo, ką išgirdo po to.

– Grįžkite į Frankfurtą ir perimkite vadovavimą!

Heinricis daugiau žinojo apie padėtį, nei suprato Byleris. Prieš kelias akimirkas Burgdorfas, paskambinęs Heinriciui, perskaitė sarkastišką žinią iš Hitlerio: „Byleris ne Gneizenau." Tada Burgdorfas informavo Heinricį, kad Byleris nušalintas.

– Reikalauju įsakymą atšaukti, – pasakė Heinricis. – Byleris grąžintinas į pareigas ir apdovanotinas Riterio kryžiumi.

Jis dar pridūrė, jog būtų visiškai absurdiška atsikratyti žmogaus, kuris yra placdarmo siela.

– Neįmanoma! – atkirto sutrikęs Burgdorfas. – Tai – Hitlerio įsakymas!

– Reikalauju, kad Byleris liktų, arba aš išeinu, – išdrožė Heinricis ir padėjo ragelį.

4.

Apie šešiasdešimt valandų praslinko nuo to meto, kai feldfebelis Kesas išvyko iš Vienos vykdydamas miesto perdavimo rusams užduotį. Balandžio 5-osios rytą 17-osios karinės apygardos štabo būstinėje Scokolis nežinojo, ar Kesas pasiekė rusų linijas. Naktį baisiai siautėjo artilerija, o Tolbuchino daliniai, anot pranešimų, jau artinosi prie pietinių miesto pakraščių. Susijaudinę „O-5" nariai plūdo į Scokolio biurą, pašnibždomis perduodavo, kad pasipriešinimo operacijoms pasirengta, ir neramiai klausinėjo, ar Kesui pavyko?

Armijų grupė „Pietūs" ir generolas Rudolfas fon Biunau (Rudolf von Bünau), vadovausiantis galutinei Vienos kaip tvirtovės gynybai, irgi nedavė Scokoliui ramybės nuolatiniais reikalavimais duoti atsarginių dalinių – dalinių, kurių Scokoliui pačiam reikėjo sukilimui prasidėjus svarbiems centrams šturmuoti.

Prieš vidurdienį Scokolio sekretorė atkreipė dėmesį, kad giedrame danguje virš miesto joks priešo lėktuvas dar nepasirodė. Scokolis svarstė, ar tai dėl Keso, ar dėl to, kad, Raudonajai armijai pradėjus Vienos šturmą, Vakarų sąjungininkai nenorėjo kliudyti draugiškų dalinių. Kaip tik tada vienas karininkas pranešė apie netikėtai sustojusį Tolbuchino puolimą. Scokolis ėmė manyti, kad Kesui tikriausiai pavyko, ir išsiuntė kurjerius nuraminti kitų „O-5" vadovų, jog viskas vyksta kaip planuota, – melsdamasis, kad būtų teisus.

Tą akimirką Kesas ir Reifas buvo maždaug už penkiasdešimt kilometrų į pietus nuo Vienos. Pro vokiečių linijas prasmuko drauge su didele minia išsigandusių pabėgėlių, mėginančių išsigelbėti nuo rusų. Vos atsidūrę vokiečių teritorijoje, susistabdė automobilį. Jo vairuotojas, Vyner Noištato gauleiteris, vyko į Vieną susitikti su Balduru fon Širachu. Kesas parodė jam suklastotus pasus ir pareikalavo pavėžėti. Pastebėjęs, kad jie važiuoja į Badeną, kuris buvo tiesiai Tolbuchino kelyje, Kesas sušuko:

– Apsisukit! Rusai jau Badene!

Rajono partijos vadovas atsakė, kad ten tik vokiečių daliniai, ir primygtinai pageidavo vykti į Vieną trumpiausiu keliu. Kesas griebė jam už gerklės ir liepė sustoti. Reifas sėdo už vairo, ir jie tęsė kelionę į sostinę aplinkiniu maršrutu. Vieną pasiekė vidurdienį. Gatvės buvo tuščios. Tramvajai nevažinėjo, parduotuvės uždarytos. Kesas ir Reifas išlipo iš automobilio netoli Meno istorijos muziejaus (*Kunsthistorisches Museum*) *Ringstrasse* gatvėje.

– *Heil Hitler!* – atsisveikino gauleiteris.

– *Heil Hitler!* – atsakė Kesas ir pasuko į Bristolio viešbutį, iš kur telefonu paskambino Scokoliui ir pranešė, kad grįžo sveikas.

Tą vakarą vienuoliktą valandą „O-5" vadovai Scokolio įstaigoje susitiko paskutinį kartą aptarti reikalų. Scokolis liepė majorui Karlui Bydermanui (Karl Biedermann) savo patikimiausius dalinius iš 1600 vyrų dydžio Didžiosios Vienos karinio patruliavimo tarnybos – tie vyrai buvo austrai – dislokuoti strateginiuose taškuose ir pirmiausia neleisti sugriauti tiltų per Dunojų. Kapitonas Alfredas Hutas (Alfred Huth) su motociklininkų būriu turėjo šturmuoti Bizambergo (Bisamberg) radijo siųstuvą. Vyresnysis leitenantas Rudolfas Raškė (Rudolf Raschke) gins 17-osios karinės apygardos pastatą, kuriame įsikurs štabas, koordinuosiantis tolesnes „O-5" operacijas. Scokolis informavo, jog jis asmeniškai nuves karininkų grupę į fon Biunau vadavietę ir privers jį kapituliuoti.

Scokolis susirinkusiesiems pranešė, kad Tolbuchinas jau juda į Vienos mišką netoli Badeno. Pasiekę miestą, sovietai iššaus raudonas signalines raketas. „O-5" atsakys žaliomis. Prisiartinę rusų daliniai išskleis raudonai baltas vėliavas. Pasipriešinimo pajėgos turės baltas vėliavas. Slaptažodis – ir vokiškai, ir rusiškai panašiai skambantis pavadinimas „Maskva".

Netrukus po susirinkimo iš miško į pietus nuo miesto pakilo raudonos signalinės raketos. Po kurio laiko virš užtemdytos Vienos sužibo žalios signalinės raketos. Scokolis davė įsakymą sukilimą pradėti vidurnaktį. Tuo metu per vyriausybinę radijo stotį bus ištransliuotas „O-5" kodinis žodis „Radeckis" – signalas visoms pasipriešinimo grupėms imtis veiksmų: užimti pagrindinius pastatus ir tiltus, pradėti riaušes, suimti garsius nacius, suardyti ryšio linijas, miesto pietuose pastatyti barikadas iš fronto besitraukiantiems Dytricho daliniams sulaikyti.

Bet dar net nedavus signalo, sukilimas buvo išduotas. Vienas majoro Bydermano šaulys, motociklininkas iš Didžiosios Vienos karinio patruliavimo tarnybos, netyčia vienam tėvynainiui austrui, leitenantui Valteriui Hanslikui (Walter Hanslick), užsiminė, kad jo kovos grupė ketina užimti Bizambergo radijo siųstuvą. Hanslikas, karštas nacis, pastatė ausis. Pranešė tai, ką girdėjo, ir po kelių valandų Bydermanui liepta prisistatyti pas generolą fon Biunau į štabo būstinę Vienos centre. Bydermanas tikriausiai suprato, kad jis demaskuotas, bet pakluso, mat pabėgdamas būtų išstatęs į pavojų visą sąmokslą.

Štabo būstinėje Bydermaną pradėjo tardyti. Kai nieko nepasakė, kankino. Išlaikęs iki balandžio 6-osios ankstyvo ryto, pagaliau atskleidė keturias sąmokslininkų pavardes – Scokolio, Keso, Raškės ir Huto.

04.30 val. Kesas į 17-osios karinės apygardos pastatą atnešė liūdną naujieną, kad Bydermanas suimtas. Scokoliui iškilo nauja dilema. Arba leisti sukilimui rutuliotis, kaip planuota, puoselėjant viltį, kad Bydermanas neišdavė nieko svarbaus, arba visiškai pakeisti planus. Jis nusprendė tęsti tai, kas pradėta, ir įsakė nedelsiant atakuoti Biunau vadavietę ir išlaisvinti belaisvį. Bet tuo

metu, kai Scokolis pasiekė fon Biunau štabo būstinę, ji jau buvo sustiprinta dviejų SS kovinių dalinių.

Tai buvo dvigubas smūgis. Jis ne tik negalėjo išgelbėti Bydermano, bet ir štabo būstinė dabar tapo neįveikiama ir pradingo bet kokia galimybė priversti Biunau kapituliuoti. Scokolis suprato, kad jo štabo būstinė 17-osios karinės apygardos pastate nebėra saugi, todėl pasiuntė ten Kesą su įsakymu padvigubinti apsaugą ir bet kuria kaina išlaikyti pastatą, kol bus atsiųsta pagalba.

Kesas atkako 06.30 val., perdavė įsakymą Raškei ir išvyko. Raškė tučtuojau sušaukė sargybinius ir liepė suimti kiekvieną, kuris mėgins įžengti į pastatą pasakydamas tos nakties vokiečių slaptažodį „Gneizenau". Bet po kelių akimirkų į Raškės kabinetą įsiveržė Biunau štabo viršininkas majoras Noimanas (Neumann) – jis praėjo apsaugą su „O-5" slaptažodžiu „Radeckis" – ir paklausė:

– Kur majoras Scokolis?

– Majoras namie, jam pilvo diegliai, – atsakė Raškė.

Visą pastatą užėmė vokiečiai, tačiau tame sąmyšyje dvi sekretorės liko prie savo stalų ir telefonu įspėjo Scokolį bei kitus „O-5" vadovus apie netikėtą reidą.

Scokoliui atrodė, kad nenusisekė viskas, kas tik įmanoma: Bydermanas suimtas; Biunau saugus savo vadavietėje; 17-osios karinės apygardos pastatas su ginklais ir mašinų parku prarastas; svarbūs jo paties štabo nariai areštuoti. Karinė sukilimo fazė žlugo.

Tačiau dar buvo vilties. Sužinoję apie nesėkmes, civiliai sąmokslininkai nesupanikavo. Jų vietiniai susitikimų taškai ir kovos grupės vis dar liko neatskleisti. Jie patikino Scokolį, jog vykdys jiems paskirtas užduotis. Prie civilinių „O-5" dalinių prisidėjo austrų dezertyrai, kelias savaites slapstęsi miesto nuomojamuose soduose, ir baigiantis dienai sukilimas ne tik kad neužgeso, bet ir dar labiau įsibėgėjo.

Vokiečių vadovybė iki šiol nesuvokė sąmokslo apimties, todėl areštai kėlė visuotinį netikrumo jausmą. Ar dar galima pasitikėti kokiu nors austrų daliniu? Šį vadovybės susirūpinimą staiga nustelbė nerimastingas pranešimas: rusai šturmuoja Vieną iš užnugario!

Įsakyta skubiai organizuoti gynybos liniją miesto vakaruose, bet buvo per vėlu. Raudonosios armijos tankai jau judėjo pro Grincigo garsiuosius vyno sodus po atviru dangumi ir kitus reikšmingus taškus į vakarus ir šiaurės vakarus nuo Vienos. Rusai iki tol nesusidūrė su jokiais vokiečių daliniais, ir tankistai nerūpestingai stoviniavo atidarę liukus. „O-5" žmonės mėgino rodyti jiems kelią į miesto centrą, bet sovietai, nors jų beveik niekas nestabdė, arba nesuprato, arba nepasitikėjo ir nesijudino.

Visame mieste gyventojai išlindo iš savo rūsių, ir iš langų bei durų ėmė plaikstytis baltos paklodės bei pagalvių užvalkalai. Jie net drąsiai neleido

vokiečių kareiviams įsitvirtinti jų gyvenamuosiuose būstuose. Moterys su kūdikiais ant rankų šaukė, kad vokiečiai eitų namo. Garbaus amžiaus vyrai ginčijosi su jaunais kareivukais: „Kodėl kovojate su moterimis ir vaikais?"

Dezertyruojančius uniformuotus austrus miestelėnai slėpė namuose aprengę civiliniais drabužiais. Gatvėmis, ieškodami ginklų, bastėsi tūkstančiai priverstinių darbininkų. Lenkai, ukrainiečiai, čekai, serbai, graikai, prancūzai ir belgai lygosi su namų savininkais dėl šratinių šautuvų, karabinų, pistoletų, peilių ir mainais net siūlė savo kelnes. Niekas negalėjo sustabdyti jų nuo sąskaitų suvedinėjimo su savo buvusiais šeimininkais.

Naujienos apie maištą pasiekė frontą ir dezertyruoti pradėjo net vokiečiai. Sužinojęs, kad Tolbuchino daliniai prasiveržė pro jo linijas ir beveik apsupo Vieną, Dytrichas suprato, jog miesto nebeįmanoma apginti. Jis mylėjo senąjį miestą ir nenorėjo, kad jis virstų beviltiško mūšio lauku. Nepaisydamas įsakymo neatiduoti nė pėdos žemės, Dytrichas įsakė savo daliniams pasitraukti toliau į vakarus už miesto ir ten suformuoti dar vieną gynybos liniją.

Vėlyvą popietę rusai sruvo iš vakarų Vienos link kone netrukdomi, o „O-5" vyrai su pavogtais pasais kišenėse ir folksšturmo raiščiais ant rankovių laisvai judėjo gatvėmis šaudydami į kiekvieną uniformuotą vokietį. Tą vakarą Dytricho štabo viršininkas armijų grupei „Pietūs" pranešė: „Vienoje prasidėjo šaudynės, bet austrai šaudo ne į rusus, o į mus."

Karštligiškas bėgimas suintensyvėjo prie pakrikusios minios, plūstančios iš miesto, prisijungus gaisrininkų brigadoms, priešlėktuvininkams ir net policininkams.

Kitą dieną, balandžio 7-ąją, civiliniai ir kariniai „O-5" štabai buvo perkelti į Aueršpergo rūmus (Palais Auersperg), priklausiusius princesei Agotai Kroi (Agathe Croi), pasipriešinimo narei. Iš čia Scokolis ir civiliniai vadovai toliau vadovavo sukilimui, kuris išsiplėtė taip, kad generolas Biunau pasiuntė į fiurerio štabo būstinę tokią radiogramą:

> Civiliai gyventojai, iškėlę raudoną-baltą-raudoną vėliavą, vokiečių dalinius apšaudo smarkiau nei rusai.

Iš Berlyno atėjo atsakymas:

> Veikite prieš maištininkus taikydami žiauriausias priemones. Hitleris.

Vakare rusų smaigaliai jau badė pačią Vieną, apimtą gausybės gaisrų. Likusios kelios gaisrininkų brigados lakstė iš rajono į rajoną desperatiškai mėgindamos suvaldyti plintančias liepsnas.

Sekmadienį, balandžio 8-ąją, Tolbuchino kariai, užgaišę dėl savo pačių logistinių bei organizacinių sunkumų, didelėmis pajėgomis pajudėjo į

„raudonuosius" priemiesčius, kur nesutiko beveik jokio pasipriešinimo. Socialistai šiose rajonuose įtikino didžiumą gynėjų atiduoti ginklus ir nusivilkti uniformas. Viename rajone gyventojai padėjo tapti „civiliais" apie 3000 vokiečių kareivių slėpdami juos mansardose ir rūsiuose.

Miesto ribą pirmi rusai peržengė apie vidurdienį. Paula Šmuk-Vachter (Paula Schmuck-Wachter), kuri su savo šešerių metų vaiku bei motina slėpėsi daugiabučio namo rūsyje, girdėjo jų šūvius. Išgirdusi garsius balsus viršuje, buvo tikra, kad juos visus nužudys. Kad nusiramintų, skaitė Gėtės „Faustą". Vis recitavo vieną ištrauką:

...visa primena slogų sapną,
kai sumaištyje karaliauja sumaištis,
savivalė virsta įstatymu
ir vis labiau įsigali klaidos pasaulis.

– Kūdikiai gims ir gyvenimas tęsis, – pasakė jos motina ir Paulą su vaiku paslėpė anglių bunkeryje.

Kaip dažnai būna, pasirodė, kad šitie rusai ne tokie ir baisūs. Buvo nerūpestingi, net palepindavo vaikus. Juos domino rankiniai ir sieniniai laikrodžiai – bet kokie mechaniniai prietaisai. Žavėjosi tualetais: atsisėdę ant grindų nuleidinėjo vandenį linksmai juokdamiesi. Kai kurie unitazus supainioję su šaldytuvais laikė juose valgį. Keli kareiviai atsitiktinai su vandeniu nuleido savo maistą ir keršydami nužudė šeimininkus. Jie pamanė, kad tualetai klastingai užminuoti.

Gretimame daugiabučiame name rusai draugiškai elgėsi tol, kol vieną iš jų pašovė vokiečių snaiperis. Įtūžę jo kovos draugai privertė sužeistą austrų kareivį padegti namą. Kai jau manė, kad rusai pasišalino, austras ėmė kibiru pilti vandenį ant liepsnų. Tačiau rusas su didele kaukaziška kepure sugrįžo ir paleido sužeistam vyrui šūvį į galvą. Viena moteris raudodama pradėjo šaukti ant ruso vadindama jį žudiku, tačiau tas tik įsikišo pistoletą į dėklą ir tarė:

– Jūs geri – mes geri, jūs blogi – mes blogi.

Kautynės vyko neorganizuotai, be fronto linijos. Nuo savo dalinių atskilę vokiečiai visur mieste laikėsi izoliuotose pozicijose, tačiau iš šimtų pastatų kyšojo raudonos-baltos-raudonos „O-5" vėliavos. Maištininkai kontroliavo parlamento pastatą ir rotušę. Kitos grupės šturmavo policijos būstinę *Schottenring* gatvėje, siekdamos išlaisvinti belaisvius.

Generolas fon Biunau buvo vis dar gerai įsitvirtinęs senamiestyje. Jį supo plati, medžiais apsodinta gatvė, vadinama *Ringstrasse*, arba tiesiog *Ring*, ir Dunojaus kanalas šiaurės rytuose. Popietę nedidelis automobilių konvojus dideliu greičiu iš vokiečių kontroliuojamos zonos nulėkė į netolimą aikštę. Gestapininkai ir esesininkai iš vieno automobilio išstūmė Bydermaną, Hutą

ir Raškę. Skiriamieji ženklai nuo jų uniformų buvo nuplėšti, rankos surištos. Per vieną kelio ženklą permetę virvę, baudėjai Bydermanui užnėrė kilpą ant kaklo. Pakorė jį, paskui Raškę. Kai dar viena virvė buvo pritvirtinta prie tramvajaus sustojimo ženklo ir kilpa užnerta Hutui, šis sušuko:

– Už Dievą ir Austriją!

Tvirtovėje vienas „išdavikas" dar liko – leitenantas Šeichelbaueris (Scheichelbauer), naciu apsimetęs „O-5" žmogus. Anksčiau tą popietę operacijų patalpoje jis atsitiktinai aptiko puikų radinį – naują senamiesčio gynybos planą, kuriame buvo smulkmeniškai nurodyta kiekvieno Biunau ištikimo dalinio galia ir tiksli vieta.

Šeichelbaueriui pavyko planą slapta išnešti Scokoliui. Dokumentai atrodė tokie svarbūs, kad Scokolis nusprendė pats juos nugabenti rusams. Balandžio 9-ąją, apie 04.00 val., kai Biunau daliniai buvo lėtai stumiami Dunojaus link, majoras ir dešimt jo asmens sargybinių kirto rusų linijas. Po dviejų valandų Scokolis stovėjo prieš patį Tolbuchiną. Papasakojo jam apie naujas vokiečių pozicijas ir parodė, kaip rusai per kelis tunelius galėtų įsibrauti į senamiestį.

Kelionė atgal buvo karštligiška. Savo automobiliu, kuriame sėdėjo keli aukšto rango rusai, Scokolis visu greičiu nurūko prie Dunojaus tilto ir per vėlai pastebėjo, kad jis sugriautas. Įlėkė į upę, sunkiai sužeisdamas du rusus. Pats Scokolis nenukentėjo. Persėdo į kitą automobilį ir beatodairiškai švilpė pro vokiečių pozicijas, kol sveikas pasiekė Aueršpergo rūmus.

5.

Kitą dieną, sunerimęs dėl miesto likimo, namo grįžo dar vienas vienietis. Hitlerio asmeniniu prašymu Otas Skorcenis inspektavo Rytų frontą. Jam pietaujant su Šerneriu, į vidų įvirto adjutantas ir pranešė, kad rusai įžengė į Vieną.

Vienoje vis dar laikėsi Skorcenio šeima, lygiai kaip ir du jo komandosų daliniai, kurių jis nenorėjo paaukoti kokiose nors banaliose kautynėse. Atsisveikinęs su Šerneriu, Skorcenis po šešių greito važiavimo valandų pasiekė savo gimtojo miesto priemiesčius. Pasibaisėjo pamatęs vokiečių kareivius padrikai besitraukiančius iš Vienos. Dar labiau supyko išvydęs, kad sužeistieji kėblina pėsti, o sveiki vyrai sėdi baldų prikrautuose sunkvežimiuose. Pamėgino sustabdyti arklio traukiamą vežimą, gabenusį kareivius ir merginą. Vežimui nesustojus, jis ištiesęs ranką čiupo feldfebeliui už apykaklės ir delnu tvojo į veidą.

– O dabar išmeskit visus baldus ir padarykit vietos sužeistiesiems! – suriko Skorcenis. – Jei mergina nori traukti drauge, jai teks eiti pėsčiomis.

Feldfebelio pistoletą padavė artimiausiam sužeistam vyrui.

– Sulaipinkit tik sužeistuosius! – įsakė.

Vienos ribą Skorcenis kirto jau sutemus. Su palengvėjimu pamatė, kad abu jo daliniai išvykę, ir ėmė ieškoti savo šeimos. Motinos namą surado pusiau sugriautą; ji išvyko prieš kelias dienas. Brolio namas irgi stovėjo apgadintas ir tuščias. Tada tuščiomis gatvėmis nuvažiavo į statybos darbams skirtų pastolių gamyklą, kurią buvo įsteigęs prieš karą. Artėjant prie Šenbruno rūmų mūšio triukšmas stiprėjo. Netoliese sprogo sviedinys. Sustojęs prie dviejų sutiktų pagyvenusių policininkų, pasiteiravo, kokia padėtis. Šie išsitempė „ramiai".

– Pulkininke, – tarė vienas šypsodamasis, – būtent mes esame Vienos gynybos linija.

Gamykloje nebuvo elektros, jo sekretorė kaitino vandenį arbatai virš žvakės. Darbininkai susigrūdo aplink jį siekdami paspausti jam ranką. Įspėjo, kad pakeliui į miesto centrą pro čia pravažiavo rusų tankai. Gyventojai plėšikauja daugiau nei rusai. Tai buvo senosios Vienos ir Austrijos galas.

Skorcenis žinojo, kad Hitleris pageidaus jo asmeninio pranešimo apie padėtį Vienoje. Tai, kad tarp jo ir senamiesčio yra rusų tankai, jo neišgąsdino. Rodydamas vairuotojui kelią taip gerai žinomomis šalutinėmis gatvėmis, Skorcenis neapšviesto miesto tamsoje pasiekė Biunau štabo būstinę. Biunau informavo, kad nesutiko nė vieno vokiečio, užtat rusų daug.

– Išvykęs pranešiu fiureriui, kad Viena prarasta.

Biunau paklausė, ar jis nenorėtų susitikti su Balduru fon Širachu, gynybos komisaru; jo būstinė šiek tiek toliau paėjus koridoriumi. Skorcenis įžengė į didelę elegantišką žvakių apšviestą patalpą. Širachas pakėlė akis nuo stalo ir nusišypsojo.

– Štai matote, Skorceni, tenka dirbti tik prie žvakių šviesos.

– Nemačiau nė vieno vokiečių kareivio, – nusiskundė Skorcenis. – Prie gatvių užtvaro nė vieno žmogaus! Rusai gali įkelti koją, kada nori.

– Negali būti!

Skorcenis pasiūlė jam pačiam pasivažinėti ir įsitikinti savo akimis. Buvęs jaunimo vadovas vis dar tuo netikėjo, o, kai Skorcenis jam patarė bėgti, atsakė:

– Ne, niekada nepaliksiu šio posto ir mirsiu šioje vietoje. Bet niekas dar neprarasta. Kaip pastiprinimas viena divizija artinasi iš vakarų, o kita kirs Dunojų. Mes sulaikysime rusus.

– Jūs – svajotojas, – atsakė Skorcenis. – Fiureriui pranešiu, kad Viena prarasta.

Auštant balandžio 11-ajai, Skorcenio automobilis, smarkiai apšaudomas snaiperių nuo stogų, prašvilpė *Floridsdorfer* tiltu. Jis paskutinį kartą metė žvilgsnį į Vieną. Miestas liepsnojo, patrankos dundėjo. Kažkas jo viduje, rodos, sugriuvo. Artimiausioje gestapo būstinėje jis padiktavo radiogramą Hitleriui:

Iš Vienos į vakarus vedančiose gatvėse mačiau daugiau ar mažiau chaotiškų scenų ir siūlau imtis rimtų veiksmų. Viena praktiškai neginama ir šį rytą atiteks rusams.

Biunau daliniai per miestą buvo nustumti iki paskutinės gynybinės linijos už Dunojaus. Vokiečiai susprogdino keturis tiltus, pasitraukimui palikdami vienintelį *Reichsbrücke* tiltą. Paskutiniam Biunau kareiviui kirtus Dunojų, susprogdinti didelės konstrukcijos prisiartino sprogdinimo komanda, tačiau tilto sargybiniai, „O-5" nariai, staiga atsuko savo kulkosvaidžius ir vokiečius nuginė šalin.

Karštligiškos kautynės tęsėsi dar tris dienas, o balandžio 14 d. mūšis dėl Vienos baigėsi. Gatvėse riogsojo daugybė išdegusių tankų ir negyvų arklių; vieni šalia kitų gulėjo vokiečiai, Vienos gyventojai ir rusai. Ligoniai ir sužeistieji kūdikių vežimėliais ir karučiais buvo gabenami į greitosios pagalbos ligonines. Saugodamiesi rusų, išlaisvintų priverstinių darbininkų ir pačių Vienos gyventojų – visi jie jautė potraukį plėšikauti ir prievartauti, – gyventojai daugiabučiuose ir kituose gyvenamuosiuose pastatuose užsibarikadavo. Vaikai išmokyti bėgti į artimiausią rusų vadavietę pagalbos. Jei atvykdavo laiku, patrulis kartais vietoje sušaudydavo plėšiką ar prievartautoją. Kartais jį suimdavo, bet dažnai tik įspėję paleisdavo.

Nors rezervuarai liko sveiki, vandens vamzdžiai visame mieste buvo suardyti bombų ir sviedinių, tad žmonės valandomis stovėdavo eilėse prie kelių vis dar tekančių versmių. Dar aštriau kamavo maisto problema. Nesugriautus sandėlius išplėšė patys Vienos gyventojai. Beveik nieko nebuvo įmanoma gauti: davinių kortelės neteko vertės, klestėjo natūriniai prekių mainai.

Gatvėse viešpatavo vėzdo ir kumščio teisė. Užsienio darbininkai, užgrobę ginklus, patys ėmėsi policijos funkcijų. Organizuotos civilių plėšikų grupės plėšė sandėlius, parduotuves ir namus. Apsišaukusi civilinė valdžia iškeldavo žmones iš jų gyvenamųjų būstų ir juose apgyvendindavo savo pačių šeimas. Kai kuriuose rajonuose užtekdavo pareikšti pretenziją į naciui priklausiusį tuščią butą ir tiesiog jį pasisavinti.

Atsirado judėjimas ir politinėje srityje. Iš Maskvos atskrido Ernstas Fišeris (Ernst Fischer), garsus Vienos komunistas. Sovietai į miestą taip pat atgabeno buvusį kanclerį dr. Karlą Renerį (Karl Renner). Majorą Scokolį rusai paskelbė civiliniu Vienos komendantu ir įkurdino rotušėje. Pradėjus eiti šias pareigas, po dviejų dienų vienas rusų pulkininkas jam paliepė:

– Jūs ką tik paskirtas Vienos policijos viršininku. Eikite paskui mane. Mes suradome karo nusikaltėlių.

Scokolis atsakė, jog per daug užsiėmęs, tačiau pulkininkas pašaukė kelis sovietų sargybinius. Šie nulydėjo Scokolį rotušės laiptais žemyn į apačioje laukusį automobilį.

Tik tada pulkininkas atskleidė, kad jis yra NKVD karininkas. Apkaltino majorą, kad jis – Vakarų sąjunginiukų šnipas ir Tolbuchino štabo būstinėje apsilankė ketindamas pavogti rusų planus. Jam taip pat primetė atsakomybę už sukilimo žlugdymą ir pagrasino mirties bausme.

Tą popietę NKVD užrakino Scokolį drėgname rūsyje. Jis susirangė ant kilimo, kuriuo buvo užklotas šaldytuvas, ir užmigo.*

* Po kelių savaičių Scokolį nutarta išsiųsti į karo belaisvių stovyklą. Apsimetęs durininku, jis pro paradines duris išsmuko į laisvę. Vėl buvo suimtas, įkalintas trims mėnesiams, tada paleistas. Šiandien jis yra kino prodiuseris ir Vienoje vis dar kontroversinė asmenybė – vieniems didvyris, kitiems žmogus, „išdavęs" miestą komunistams.

DVIDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

„DĖL TOKIŲ BEGĖDIŠKŲ IŠKRAIPYMŲ"

1.

Gausus susirašinėjimas, kilęs dėl operacijos „Saulėtekis", padėtį, regis, tik pasunkino. Didįjį penktadienį Ruzveltas gavo dar vieną žinią. Stalinas kaltino, jog dėl pokalbių Askonoje vokiečiams atsirado galimybė iš Italijos į Rytų frontą perkelti tris divizijas.* Stalinas, be to, skundėsi, kad Sąjungininkai Italijoje nesilaiko Jaltos susitarimo pulti Hitlerį vienu metu iš rytų, vakarų ir pietų.

> ... Ši aplinkybė piktina tarybinę vadovybę ir gimdo nepasitikėjimą... Esant tokiai situacijai sąjungininkai nieko neturėtų slėpti vienas nuo kito.

Susierzinęs prezidentas paprašė Maršalo ir Lehio apmesti atsakymą. Susirūpinęs dėl Stalino kaltinimų, Jungtinis štabas baiminosi, jog atviras santykių su Rusija nutraukimas bus „vienintelis stebuklas, užkirsiantis kelią greitam vokiečių armijų žlugimui", todėl sukurpė atsakymą kažkaip vienu metu ir griežtą, ir taikingą.

> ... Turiu pakartoti, kad susitikimu Berne** siekta vien užmegzti ryšį su kompetentingais vokiečių kariniais pareigūnais, o ne pradėti kokias nors derybas.
> ... Visas šis epizodas yra vieno vokiečių karininko, artimo Himleriui, iniciatyvos vaisius, todėl, žinoma, egzistuoja didelė galimybė, jog jo vienintelis tikslas buvo paskleisti tarp sąjungininkų įtarumą ir nepasitikėjimą. Nėra priežasties, kodėl turėtume leisti jam pasiekti savo tikslą. Aš tikiu, kad ankstesnė kategoriška ištara apie esamą padėtį ir mano intencijos numaldys Jūsų būgštavimus, kuriuos išreiškėte kovo 29 d. žinioje.

Stalino būgštavimai dėl komunistų siekių Šiaurės Italijoje likimo, jei vokiečiams būtų leista tuojau pat kapituliuoti, nebuvo be pagrindo. Tikriausiai

* Iš Italijos buvo atitraukta tik viena divizija ir ta perkelta į Vakarų frontą, o tas perkėlimas neturėjo nieko bendra su minėtais pokalbiais.

** Nežinia dėl kokios priežasties visoje korespondencijoje istorinio susitikimo vieta nurodoma Bernas, o ne Askona. Galbūt norėta suklaidinti sovietus. Šitai taip pat painiojo daugelį istorikų.

užtvindytas savo agentų Šveicarijoje dezinformacijos, Stalinas balandžio 3 d. vėl pasiuntė Ruzveltui kablogramą. Nuostabą kelia tai, kad vienas sąjungininkas galėjo pasiųsti kitam tokią žinią, gan atvirai kaltindamas Vakarų sąjungininkus žaidžiant nesąžiningą žaidimą.

> ... Tvirtinate, kad derybų dar nebuvo. Tikriausiai Jūs nepakankamai informuotas. Mano kariniai bendradarbiai, remdamiesi turima informacija, yra tikri – derybos vyko, baigėsi susitarimu ir vokiečių vadas Vakarų fronte maršalas Keselringas atvers frontą anglų ir amerikiečių daliniams bei leis jiems judėti į rytus, o už tai britai ir amerikiečiai pažadėjo vokiečiams sušvelninti paliaubų sąlygas.
>
> Manau, kad mano bendradarbiai nėra toli nuo tiesos. Kitaip būtų nesuprantama, kodėl tarybinės vadovybės atstovui neleista dalyvauti Berno [Askonos] pokalbiuose.
>
> Negaliu paaiškinti ir britų santūrumo: jie paliko Jums susirašinėti su manimi šiuo nemaloniu klausimu, o patys tyli, nors ir žinoma, kad iniciatyvą Berno derybose savo rankose laikė britai...

Eizenhauerio nesena įsiteikianti žinia dėl Berlyno galbūt net dar labiau pakurstė Stalino įtarimus, nes jis sarkastiškai tęsė, jog „derybos" Šveicarijoje įgalino Sąjungininkus judėti į Vokietijos širdį „bemaž nesutinkant pasipriešinimo", kai rytuose karas toliau verda visu smarkumu.

Vienas amerikietis manė, kad rusams šiuo ar kitais klausimais nusileisti nevalia, – Averelis Harimanas. Vos perleidęs Stalino žinią per savo rankas, jis kablograma Valstybės departamentą įspėjo, kad sovietai visus dalykus traktuoja tik vadovaudamiesi savo savanaudiškais interesais.

> ... Ieškodami sau politinės naudos, jie paskelbė apie didelį maisto trūkumą tokiose mūsų dalinių išlaisvintose teritorijose kaip Prancūzija, Belgija ir Italija, lygindami tai su tariamai patenkinamomis sąlygomis Raudonosios armijos išlaisvintose teritorijose... Apgailestaudamas padariau išvadą, jog turėtume laikytis tokios politikos – pirmiausia rūpintis savo Vakarų sąjungininkais ir teritorijomis, už kurias esame atsakingi, Rusijai paskirdami tik tai, kas atlieka.

Vienintelis būdas paremti prieš totalitarizmą nusistačiusias tautas bei sustabdyti sovietų skverbimąsi, pasak jo, yra padėti joms skubiai pasiekti ekonominį stabilumą.

> ... Todėl rekomenduoju realiai žvelgti į situaciją ir atitinkamai orientuoti savo ekonominę užsienio politiką...

Šios išvados neabejotinai paskatino prezidentą balandžio 5 d. pasiųsti Stalinui nuo karo pradžios agresyviausią, didžiausio pasipiktinimo kupiną žinią:

> ... Stebėtina, kad sovietų vyriausybę, regis, pasiekė įsitikinimas, jog aš susitariau su priešu pirma negavęs Jūsų visiško pritarimo.
>
> ... Viena didžiausių tragedijų istorijoje būtų, jei tą akimirką, kai pergalė jau ranka pasiekiama, toks nepasitikėjimas, toks tikėjimo stygius pakenktų visam reikalui, kai prarasta tiek gyvybių, medžiagos ir pinigų. Atvirai kalbant, negaliu nejausti pikto kartėlio Jūsų informatoriams, kad ir kas jie būtų, dėl tokių begėdiškų iškraipymų apie mano ar mano patikimų pavaldinių veiksmus.

Čerčilis, gavęs žinios kopiją, apsidžiaugė. Paskutinis sakinys, jo manymu, „priminė tikrą supykusį Ruzveltą". Jis nedelsdamas parašė prezidentui, jog yra nustebintas, kad „Stalinas kreipėsi į Jus taip įžeisdamas Jungtinių Valstijų ir sykiu Didžiosios Britanijos garbę", bei pasiuntė Stalinui ilgą kablogramą, kuri baigėsi žodžiais:

> ... Aš ir mano bendradarbiai prisijungiame prie prezidento atsakymo paskutinio sakinio.

Harimano kitos dienos memorandume Valstybės departamentui pranešama, kad Amerikos tolesnę „didžiadvasišką ir pagarbią nuostatą" sovietai laiko silpnumo ženklu. „Neįmanoma išvardyti kasdienių įžeidinėjimų ir visiškos nepagarbos, sovietų rodomos mums rūpimų dalykų atžvilgiu", – pareiškė jis ir primygtinai ragino imtis atsakomųjų veiksmų, priversiančių sovietus suprasti, kad „dabartinė nuostata jiems brangiai kainuos".

Harimano įsitikinimą, jog tik griežta politika gali paveikti sovietus, patvirtino Stalino atsakymas į Ruzvelto žinią apie „begėdiškus iškraipymus". Akivaizdžiai išmuštas iš vėžių įsižeidusio prezidento, jis, nors ir neatsisakydamas agresyvaus tono, mėgino situaciją pataisyti.

> ... Niekada neabejojau Jūsų sąžiningumu ar patikimumu, lygiai kaip ir pono Čerčilio sąžiningumu bei patikimumu.

Bet jis tebemanąs, kad rusai turėjo būti pakviesti į susitikimą Šveicarijoje. Jis primygtinai tvirtino, jog jo požiūris yra „vienintelis teisingas", taip pat įrodinėjo – iš dalies pagrįstai, – kad silpstantį vokiečių pasipriešinimą vakaruose lemia ne vien tai, „kad jie sumušti".

... Vokiečiai Rytų fronte turi 147 divizijas. Jie galėtų ramiai atitraukti iš Rytų fronto 15–20 divizijų savo pajėgoms Vakarų fronte paremti. Tačiau, užuot tai darę, jie įnirtingai kaunasi su rusais dėl Zemlenicės, menkai kam žinomos stoties Čekoslovakijoje, kuri jiems reikalinga kaip karštas kompresas lavonui, bet nesipriešindami atiduoda tokius svarbius miestus Vokietijos viduryje kaip Osnabriukas, Manheimas ir Kaselis. Turite pripažinti, toks vokiečių elgesys daugiau nei keistas ir nepaaiškinamas.

Stalinas agresyviai atsiprašė ir Čerčilio:

... Mano laiškai Jums asmeniški ir labai slapti. Tai leidžia man pasakyti tai, ką galvoju, atvirai ir aiškiai. Toks yra slapto susirašinėjimo privalumas. Bet jei kiekvieną mano atvirą pareiškimą laikysite įžeidimu, susirašinėjimas labai pasunkės. Galiu Jums garantuoti – niekada neturėjau ir neturiu jokio ketinimo ko nors užgauti.

Kiti jo laiškai savo sąjungininkams tą dieną, nors išoriškai agresyvūs, irgi liudijo nusistatymą būti sukalbamesniam. Pavyzdžiui, Ruzveltui jis pranešė, kad lenkų klausimas atsidūrė aklavietėje, nes „Jungtinių Valstijų ir britų ambasadoriai nukrypo nuo Krymo konferencijos instrukcijų", tačiau po akimirkos pareiškė esąs pasirengęs išspręsti reikalą „per trumpą laiką". Net jei ir nedavė jokios kitos naudos, prezidento pasipiktinimas dėl „begėdiškų iškraipymų" bent sukėlė Sovietų Sąjungoje sveikų būgštavimų. Perskaitęs žinią dėl Lenkijos, Ruzveltas nusiuntė Čerčiliui kablogramą:

... Turėsime kuo rūpestingiausiai apsvarstyti, ką reiškia Stalino nuostata ir koks turėtų būti mūsų kitas žingsnis. Aš, žinoma, nieko nesiimsiu ir nesakysiu pirma su Jumis nepasitaręs ir žinau, kad Jūs elgsitės lygiai taip pat.

Abu vyrai – pagaliau vienos nuomonės – jautė, kad Stalino nuostata pakito užtektinai, kad būtų galima, pasak Čerčilio, „kažkiek tikėtis pažangos".

Diplomatams vaidijantis, anglų, amerikiečių ir prancūzų pajėgos visą Vakarų frontą draskė į skutus. Šios sėkmės vis dėlto nenuramdė britų štabų viršininkų prieštaravimų sprendimo dėl Berlyno atžvilgiu. Eizenhauerio pavaduotojas, karališkųjų oro pajėgų maršalas seras A. V. Tederis (A. W. Tedder), dalyvaudamas balandžio 3-iosios britų štabų viršininkų susitikime, mėgino paaiškinti savo vado žingsnį teigdamas, jog Eizenhaueris buvo priverstas tiesiogiai kreiptis į Staliną todėl, kad Montgomeris išleido prieštaraujantį potvarkį dėl dalinių judėjimo.

– Esu nustebęs, Aikui prireikė kreiptis į Staliną Montgomeriui suvaldyti, – sarkastiškai atrėžė Brukas.

Kitos dienos ilgoje kablogramoje britų štabų viršininkai paprašė savo amerikiečių kolegų iš naujo apsvarstyti „pageidavimą, kad anglų ir amerikiečių pajėgos kuo skubiau užimtų Berlyną". Tačiau Čerčilis norėjo ginčą užbaigti. Jis buvo įsitikinęs, jog amerikiečiai nepakeis savo nuomonės, ir balandžio 5 d. kablograma informavo Ruzveltą:

> ... Aš reikalą laikau baigtu ir savo nuoširdumui palĩudyti pacituosiu vieną iš labai nedaugelio man žinomų lotyniškų citatų: *Amantium irae amoris integratio est* [Mylimųjų vaidai yra meilės dalis].

Vis dėlto netrukus po kreipimosi į Ruzveltą operacijos „Saulėtekis" dingstimi jis nesusivaldė vėl neprabilęs Berlyno klausimu ir pareiškė, kad ranką rusų armijoms jie turėtų „paduoti kuo toliau rytuose ir, jei leistų aplinkybės, įžengti į Berlyną".

Eizenhaueris irgi neįstengė palikti reikalo ramybėje. Maršalui, kuriam nebereikėjo amunicijos britų prieštaroms atremti, jis ir toliau siuntė ilgus paaiškinimus. Net Montgomeris įsitikino, jog toliau ginčytis bergždžia, ir Eizenhaueriui pasiuntė mandagią telegramą:

> ... Man visiškai aišku, ko Jūs norite. Smogsiu į šiaurinį sparną visu šimtu procentų ir padarysiu viską, kad priešo pajėgas atitraukčiau nuo Bredlio vykdomo pagrindinio puolimo.

Generolas Simpsonas, kurio 9-oji armija skubėjo prie Elbės ir Berlyno, nė neįtarė, kad Vokietijos sostinė nebėra galutinis Sąjungininkų tikslas, ir todėl nieko blogo nenujautė, kai Bredlis liepė jam „atsikvėpti". Po kelių dienų Bredlis vėl paskambino ir nurodė: „Pirmyn!" Simpsonas įsakė savo štabui „beatodairiškai lėkti į Berlyną" ir nusprendė galutinį šturmą surengti išilgai autostrados iš Magdeburgo generolo majoro Izaoko Vaito (Isaac White) 2-osios šarvuotosios divizijos ir 30-osios arba 83-iosios pėstininkų divizijos jėgomis. Jis turėjo apsčiai atsargų bei dešimties tonų sunkvežimių, o vyrai buvo puikios kovinės formos.

2.

Hitlerio frontai visose pusėse byrėjo, bet tūkstančiai Sąjungininkų karo belaisvių vis dar buvo varomi į Pietų Bavarijos „tvirtovės" zoną. Ankstyvą balandžio 5-osios rytą į dvasinius nacionalsocializmo namus – Niurnbergą įžygiavo smulkaus lietaus permerkta ir sušalusi grupė iš Hamelburgo.

Karo belaisvius priblokšė baisi žala, padaryta Sąjungininkų oro antskrydžių. *I. G. Farben* gamyklos paverstos tikra jovalyne, bet vis dar veikė. Gatvėse stovėjo apgadinti troleibusai, autobusai ir sunkvežimiai. Žmonės vaikščiojo pėsti arba važinėjo dviračiais, niekur nesimatė vaikų. Kolonai pasiekus kitą miesto kraštą, dangus išsigiedrijo. Karo belaisviams liepta valandai sustoti ir pavalgyti. Tėvo Kevenos grupė atsisėdo šiltoje atokaitoje po eglėmis ir kibo į Raudonojo Kryžiaus paketus. Prisiartinus vidurdieniui, jie išgirdo mieste kaukiančias oro pavojaus sirenas ir kažką nervingai šūktelint:

– Judinamės!

Karo belaisviai pakilo, apsidairė. Už kilometro piečiau tuščią smėlio plotą kirto geležinkelio bėgiai ant sankasos. Už jos buvo matyti ilga šaudmenų sandėlių, kaminų ir cisternų eilė. Būriai vokiečių, daugelis iš jų kareivių, ropštėsi per geležinkelio pylimą prie karo belaisvių.

– Pažiūrėkit, tie „džeriai" sprunka!

Tėvas Kevena aukštai žydrame danguje išvydo mažytes dėmes – dvi bombonešių eskadriles po keturiolika lėktuvų. Paskui pasirodė dar dvi eskadrilės. Kai vingiuodamos prisiartino – dvi iš pietų, dvi iš vakarų, – pradėjo kristi baltos žymenų juostos. Vienas belaisvis suriko:

– O, Dieve, mes – taikinys!

Kunigas pakilęs sušuko:

– Visi gailėkitės už nuodėmes!

Jam į kairę ir į dešinę kartojant trumpą visuotinio išrišimo formulę, gamyklose ėmė sproginėti bombos. Tėvas Kevena užsitraukė ant galvos antklodę ir pradėjo melstis. Žemė po juo drebėjo. Pagaliau stojo ramybė, ir jis išvydo iš gamyklų kylančius dūmų kamuolius bei liepsnas. Ant žemės tysojo daugybė mažas lėlytes primenančių padrikų figūrų.

– Gult! – suklykė kažkas.

Lydima kurtinamo priešlėktuvinių patrankų dundesio, artėjo kita eskadrilė. Žemyn vėl švilpė bombos, paskui greita seka vienas po kito sugriaudėjo milžiniški sprogimai. Bombos pataikė į šaudmenų sandėlius. Liepsnų ūžesys ir griūvančių sienų traškesys nustelbė krovinį išmetusios trečios eskadrilės gaudesį.

„Dabar tikriausiai galas", – pagalvojo tėvas Kevena žvilgtelėdamas iš po antklodės. Nuo dulkių lietaus keistai sutemo. Šalimais išsikėtoję vyrai gulėjo tartum įsikabinę į drebančią žemę. Po ketvirtos eskadrilės atskrido penkta. Žemių ir smėlio geizeriai tryško vis arčiau. Žemė siūbavo, triukšmas kurtino. Ant karo belaisvių pasipylė smėlis, žvyras ir žemė. Vyrai klykė:

– Gydytoją! Gydytoją!

Kunigas atsistojo ir puolė teikti paskutinio patepimo kiekvienam pasitaikančiam nejudančiam pavidalui, beatodairiškai bėgiodamas nuo vieno prie kito, kol pasiekė kolonos priešakį ir atgavo amą. „O jei kurio nors nepastebėjau?" – pagalvojo ir pasuko atgal.

– Tėve, padėkite mums ištraukti šį vyrą! – šūktelėjo vienas karininkas, neatitraukdamas žvilgsnio nuo sužeistojo sprogimo išrausoje, į kurią sunkėsi vanduo.

Penki karininkai tik apduję spoksojo. Tėvas Kevena juos papurtė.

– Nagi, prie darbo! Padėkit! Aš turiu kito darbo.

Nuėjo prie Džonio Lošo (Johnny Losh), jis gulėjo ant pilvo. Šalia sėdėjo jo bičiulis Džimas Keu (Jim Keough).

– Sveiki, tėve, – tarė Lošas ir, nepaisydamas skausmo, nusišypsojo. – Džiaugiuosi, kad Jūs sveikas.

– Džoniui kliuvo į šoną, – paaiškino Keu.

Kunigas pažvelgė į kruvinus marškinius, apvyniotus aplink pilvą, kad neiškristų viduriai, ir suprato, kad Džonis miršta. Jis suteikė jam išrišimą ir mėgino paguosti.

– Kaip manote, tėve, ar aš išgysiu?

– Esu tikras, kad taip, Džoni. Tuoj atvesiu tau gydytoją.

Daglą O'Delą (Douglas O'Dell) kunigas surado sėdintį bombos sprogimo išmuštame krateryje. Du vyrai veržė turniketą – nešvarius, sudraskytus marškinius – ant to, kas buvo likę iš kojos.

– Na, tėve, atrodo, jog neišgyvensiu.

O'Delas nusišypsojo ir parodė į nutrauktą koją už kelių metrų.

– Tenai yra mano dalis, – pasakė ir pridūrė, jog ramiai laukia susitikimo su Tėvu anapus.

Prisiartino kapitonas Džonas Madenas (John Madden).

– Tėve, vienas protestantų kapelionas žuvo, o kiti prašo, kad Jūs ateitumėte.

Kunigas nuėjo su Madenu ir surado kapeliono Koskempo (Koskamp) kūną. Pasilenkęs jį patepti, tėvas Kevena pastebėjo, kad ant suodinos kaktos jau yra aliejumi padarytas kryžiaus ženklas.

Aukų buvo daug – gausybė sužeistų ir dvidešimt keturi žuvę. Sargybiniai surinko pajėgiančius eiti – apie 400 ir nuvarė toliau į pietus. Keturi gyvi išlikę kapelionai, trys gydytojai ir septyni karininkai pasiliko rūpintis sužeistaisiais. Paskui suguldė žuvusiuosius tvarkingomis eilėmis ir visiškai išsekę atsisėdo.

Vienas iš sargybinių, vokiečių feldfebelis, paprašė tėvo Kevenos cigaretės. Jis ištiesė pakelį ir staiga pajuto, kad pasaulis sukasi. Atgavo sąmonę tą akimirką, kai kažkas prie jo lūpų priglaudė puodelį su vandeniu. Tai buvo vokietis, sėdintis šalia jo ant žolės. Abu vyrai tylomis nužvelgė skerdynių vietą.

Tėvo Kevenos likimo draugus, likusius *Oflag XIIIB* stovykloje, netrukus turėjo išgelbėti amerikiečių 14-oji šarvuotoji divizija, skubėjusi į Hamelburgą. Kitos

dienos, balandžio 6-osios, rytą, vienuoliktą valandą, stovyklos komendantas generolas fon Gekelis pranešė amerikiečių gydytojui majorui Berntui*, kad jo tėvynainiai artėja didelėmis pajėgomis ir netrukus užims stovyklą.

– Iš Berlyno gavau įsakymą pasitraukti su garnizono daliniais. Vadovavimą amerikiečių zonai dabar perduodu Jums ir įpareigoju tinkamai saugoti savo tėvynainius stovykloje. Taip pat norėčiau paprašyti paslaugos.

Jis parodė į namą už kelių šimtų metrų.

– Tame name palieku savo žmoną ir brolienę. Prašau Jūsų asmeniškai pasirūpinti jų saugumu man nesant. Mat netrukus po šios stovyklos bus išlaisvinta rusų stovykla.

Šūvių garsams priartėjus, Berntas nusiuntė du gydytojus saugoti generolo namo. Iš ligoninės antrojo aukšto Berntas savo akimis išvydo amerikiečių tankus, iškišančius nosis virš kalvos keteros. Koks malonus vaizdas! Amerikiečiai judėjo į priekį šaudydami iš patrankų, bet atsakomosios ugnies nesulaukė. Tankai jau buvo maždaug už 100 metrų, kai du Bernto padėjėjai išskleidė Raudonojo Kryžiaus ir Jungtinių Valstijų vėliavas – paklodes, nuspalvintas merkurochromu ir metileno mėliu. Tankai liovėsi šaudę ir per spygliuotos vielos tvoras įriedėjo į aptvarą. Įvairiausių tautybių karo belaisviai, beprotiškai džiūgaudami, išpuolė lauk. Kai kurie iš džiaugsmo verkė, keli net pabučiavo tankus.

Berntas susirado vykdymo pajėgų vadą pulkininką leitenantą Džeimsą Laną (James Lann) iš 47-ojo tankų bataliono ir informavo, jog pulkininką Votersą būtina nedelsiant nugabenti į ligoninę. Naujiena buvo perduota 3-iajai armijai, ir penktą valandą pulkininkas Čarlzas Odomas (Charles Odom) lėktuvu išskrido iš Patono štabo būstinės pargabenti jo žento.

Kitos dienos, balandžio 7-osios, rytą Patonas aplankė Votersą 34-ojoje evakuacijos ligoninėje Frankfurte prie Maino. Nors sulyseęs ir silpnas, pulkininkas buvo gerai nusiteikęs – gydytojai pranešė, kad jis išgyvens ir tikriausiai neliks paralyžiuotas.

– Ar žinojote, kad buvau Hamelburge? – paklausė jis.

– Ne, – atsakė Patonas. – Žinojau, kad stovykloje yra amerikiečių karo belaisvių, ir veržiausi ten būtent dėl to.

Maždaug už šimto dvidešimties kilometrų tiesia linija į šiaurės rytus amerikiečių 90-osios divizijos karo policija netoli Merkerso druskos kasyklos sustabdė dvi vokietes, ieškojusias pribuvėjos. Visiems šnekučiuojantis, viena moteris mostelėjo į kasyklas ir atsainiai pasakė:

* Atleidęs majorą Berntą už „neklusnumą", pulkininkas Gudas po kelių minučių sugrąžino jam pareigas ir liepė kartu su kitais dviem gydytojais pasilikti stovykloje prižiūrėti sužeistųjų.

– Štai ten paslėpti aukso lydiniai.

Netrukus Patonas sužinojo, kad druskos kasykloje surasta per 1 000 000 000 dolerių vertės popierinių pinigų ir užantspauduotos Vokietijos reicho banko saugyklos. Patonas asmeniškai paskambino Edžiui, kuris pranešė manąs, jog saugyklose yra Vokietijos aukso atsargos. Patonas įsakė Edžiui jas susprogdinti ir pažiūrėti, kas viduje. Jei tai tikrai aukso atsargos, tai, pasak jo, pranešus apie tai vokiečiams, jų banknotai taps beverčiai. Gėjus pagriebė ragelį iš Patono ir pasakė:

– Metai, nenusilaužk sprando mėgindamas išgabenti auksą!

Kitą dieną Edis informavo, kad Merkerso druskos kasykloje iš tiesų atrasta didelė dalis Vokietijos aukso atsargų. Jo vertinimu, surasta 200 000 000 dolerių vertės aukso, taip pat 2 750 000 000 reichsmarkių. Pastarosios oficialiai įvertintos 84 000 000 dolerių – tai buvo vienas iš didžiausių depozitų pasaulyje. Edis nepaminėjo dar vieno didelio lobio 630 metrų gylio saugykloje – neįkainojamų meno kūrinių, įskaitant evakuotuosius iš Berlyno *Kaiser-Friedrich-Museum*.

Patonas skubėjo Veimaro – Šilerio, Listo, Gėtės, Veimaro Respublikos namų – ir Buchenvaldo link. Ši koncentracijos stovykla buvo įkurdinta ant kalvų greta miesto, netoli garsiojo Gėtės ąžuolo, kur poetas mėgdavo lankytis. Virš vartų puikavosi du šūkiai: „TEISINGA AR NETEISINGA – MANO TĖVYNĖ" ir „KIEKVIENAM SAVO". Per aštuonis egzistavimo metus joje likviduota 56 tūkst. kalinių. Dėl nesenų evakuacijų iš įprastinio 70 tūkst. kalinčiųjų buvo likę 21 tūkst. Daugelio kūnai dar neužkasti drybsojo giliose tranšėjose.

Patonui artėjant, stovyklos komendantas svyravo tarp prašymų ir grasinimų.

– Šiaip ar taip, nesu blogiausias, – sakė kaliniams prašydamas apie jo gerumą informuoti amerikiečius.

Sykiu, kad nekiltų noras surengti maištą, nusprendė įvykdyti mirties bausmę keturiasdešimt šešiems politiniams kaliniams, tarp jų dr. Petrui Zenklui, buvusiam Prahos merui ir ryžtingam nacių priešininkui. Jo pavardei pasirodžius sąraše, Zenklas, kaip ir kiti, nusprendė slėptis. Užkasė suvenyrus iš namų, nuotraukas, laiškus ir parašė atsisveikinimo laiškelį žmonai bei šeimai. Vienas jo draugas nukirpo jam plaukus, nuskuto ūsus, patrumpino vešlius antakius ir apgyvendino kitame barake. Likusią naktį šešiasdešimtmetis Zenklas kelis kartus keitė slapstymosi vietą.

Įsakymas nužudyti keturiasdešimt šešis kalinius suvienijo du stovyklos pogrindžius – komunistų ir antikomunistų. Jie sutarė neatiduoti pasmerktųjų mirti. Iš barako į baraką perduotas slaptas įsakymas: rytą į patikrinimą nė vienam kaliniui neprisistatyti. Artėjant aštuntos valandos rikiuotei, įtampa augo. Tvyrojo nejauki ramybė. Atėjus patikrinimo metui, nė vienas iš 21 tūkst.

kalinių nepasirodė dideliame kieme. Tik šiek tiek vėliau Zenklas, stebėjęs pro plyšį akmeniniuose pamatuose, išvydo išnyrančią vienišą figūrą – prancūzų fabrikantą. Sargybiniai nusiuntė jį atgal, tarsi norėdami kitiems kaliniams parodyti, kad jeigu jie paklus jiems nieko nenutiks.

Komendantas iškart liepė surengti kitą patikrinimą. Tačiau niekas į jį neatėjo. Stovyklos policija puolė į barakus medžioti keturiasdešimt šešių pasmerktųjų. Išoriškai ieškojo labai nuodugniai, atidarinėjo net stalų stalčius, tačiau buvo akivaizdu, kad nieko surasti nesistengė: girdėjosi stiprėjantis Patono patrankų dundesys.

Kai kurie įsitraukusieji į Hitlerio nužudymo sąmokslą – Fabianas fon Šlabrendorfas (Fabian von Schlabrendorff), pastorius Dytrichas Bonhoferis (Dietrich Bonheoffer), buvęs OKW žvalgybos viršininkas admirolas Vilhelmas Kanaris (Wilhelm Canaris) ir jo padėjėjas generolas Hansas Osteris (Hans Oster) – laukė mirties praradę viltį būti išgelbėti. Drauge su didele grupe „svarbių" kalinių, įskaitant generolą Francą Halderį (Franz Halder), buvusį Austrijos kanclerį Kurtą fon Šušnigą (Kurt von Schuschnigg), finansų virtuozą dr. Hialmarą Šachtą (Hjalmar Schacht) ir Josefą Miulerį (Josef „Ochsensepp" Müller), 1939 m. įtikinusį popiežių tarpininkauti tarp britų ir antinacinio režimo, juos perkėlė į Flosenbiurgo koncentracijos stovyklą netoli Vokietijos ir Čekijos sienos.

Balandžio 8 d. Miulerį nuvedė iš kameros į kartuves ir pasakė:

– Tuojau prasidės paskutinis aktas. Būsite pakartas iškart po Kanario ir Osterio.

Čia būta daugiau sumaišties nei Buchenvalde. Nieko nepaaiškinus, Miulerį sugrąžino į kamerą ir bemaž iškart vėl atvesdino prie kartuvių, kur paliko stovėti. Galop jam pranešė: „Šiandien teks Jus užmiršti" ir parvedė į kamerą.

Tą naktį sumišęs gestapo pareigūnas atėjo į Šlabrendorfo kamerą ir paklausė, ar jis esąs Dytrichas Bonhoferis. Šiam paneigus, pareigūnas pasišalino, bet po kelių minučių sugrįžo ir vėl to paties pasiteiravo. Tas pats klausimas buvo užduotas ir Miuleriui. Apie ketvirtą ryto Miuleris pakirdo pabudintas vaiko balso. Pamanė, kad sapnuoja arba išprotėjo. Tačiau iš tikrųjų į autobusą kelionei į Dachau lipo dr. Šušnigo žmona ir vaikas, taip pat dr. Šachtas ir generolai Halderis bei Tomas (Thomas).

Po poros valandų kažkas šūktelėjo kamerų numerius, o paskui Miuleris išgirdo Kanario balsą, jis prašė leisti parašyti kelias eilutes žmonai. Dar po dviejų valandų įžengęs sargybinis nuėmė nuo Miulerio rankų antrankius.

– Nesuprantu, kas dedasi, – suglumęs burbtelėjo sargybinis. – Man buvo pasakyta, kad Jūs pagrindinis nusikaltėlis, o dabar nežinome, ką su Jumis daryti.

Miuleris priėjo prie savo kameros langelio. Mankštos kieme stovėjo du užsienio karininkai (vienas iš jų buvo britų slaptasis agentas Piteris Čerčilis [Peter Churchill], suimtas 1943 m.).

– Ar Jūs vienas iš pakartinų aukščiausių pareigūnų? – pasiteiravo Čerčilio pašnekovas.

– Manau, kad taip.

– Jūsų draugai jau pakarti ir dabar deginami už kamerų.

Pelenų skiautės pro grotas įsklendė į Miulerio kamerą. Tik po kelių akimirkų jis su siaubu suprato, kad tai galėjo būti sudegusi Kanario ir Osterio oda.

3.

Berlyne Hitlerio finansų ministras grafas Liucas Šverinas fon Krozikas (Lutz Schwerin von Krosigk) žinojo, kad karas negrįžtamai pralaimėtas ir troško išgelbėti vokiečių tautą nuo tolesnių kančių. Grafas, pamaldus katalikas, buvęs Rodso stipendininkas Oksfordo Orielio koledže, jautė stiprų ryšį su Anglija. Jis nusprendė savo būgštavimais dėl Vokietijos likimo pasidalyti su Gebelsu. Galbūt propagandos ministras gebės įtikinti Hitlerį pradėti su Vakarais derybas dėl taikos.

Gebelsas pareiškė, jog tai jam irgi rūpi, bet pridūrė, kad vilties laimėti yra daugiau nei žmonės mano. Plyšys tarp bolševikų ir anglų bei amerikiečių kasdien gilėja.

– Vienintelis svarbus dalykas, kurį galime padaryti, – tai būti pasirengę neišvengiamam santykių nutraukimui.

Tai turėtų nutikti už trijų ar keturių mėnesių.

– Aš irgi tikiu, kad santykiai bus nutraukti, – atsakė grafas,– bet manau, kad tai įvyks per vėlai. Nevalia prarasti laiko.

Karinė padėtis desperatiška, ir kompetentingi neoficialūs atstovai jau turėtų būti pasiųsti į užsienį derėtis per tokius tarpininkus kaip dr. Burkhartas (Burckhardt) ar popiežius. Gebelsas stebėtinai ne tik noriai tam pritarė, bet ir atskleidė, jog tokiam ryšiui užmegzti jau žengti slapti žingsniai. Jis žinąs, kad amerikiečiai ir sovietai nėra pernelyg priešiški tokiam pasiūlymui, tačiau britai nusistatę visiškai neigiamai.*

– Tačiau deryboms iš mūsų pusės, – atkreipė dėmesį Gebelsas, – trukdo Ribentropas.

Deja, jis negalįs užsienio reikalų ministro atvirai kritikuoti fiureriui, nes sklando gandai, jog jis, Gebelsas, pats norėtų perimti užsienio reikalų tarnybą.

* Nėra jokių duomenų, patvirtinančių, kad tokių derybų būta.

– Turite suprasti, fiureris negali klausyti ir nesiklausys neprašytų patarimų iš pašaliečių. Be to, liepos 20-oji jam labiau atsiliepė psichologiškai nei fiziškai. Ta išdavystė jį baisiai sukrėtė, padarė įtaresnį ir vienišesnį. Tačiau aš žinau, kaip labai fiureris vertina Jūsų sąžiningumą bei nuoširdumą ir kaip brangina Jūsų patarimus žinodamas, kad Jūs niekada nieko netroškote sau.

Gebelsas kiek patylėjęs paklausė:

– Ar neprieštarautumėte, jei suorganizuočiau Jums susitikimą su fiureriu?

Nustebintam grafui neleidęs atsakyti, Gebelsas tarė:

– Pokalbį turėtumėte pradėti trumpu pranešimu iš savo srities. Fiureris tada ims aptarinėti bendrą situaciją ir suteiks Jums progą lengvai pereiti prie tikrosios temos. Atminkite, fiureris negali pakęsti pesimizmo. Turėsite taktiškai ir rūpestingai parinkti žodžius.

Jis klausiamai pažvelgė į grafą.

– Galėsite kalbėti su fiureriu mano vardu.*

Gebelsas staiga sužėrėjo savo senuoju entuziazmu. Papasakojo, kaip neseniai perskaitė Hitleriui Karlailo (Carlyle) tekstą apie Septynių metų karo desperatiškas dienas: Frydrichas Didysis, prislėgtas akivaizdaus pralaimėjimo Prūsijoje, pareiškė, kad, jei nebus pokyčių iki vasario 15-osios, jis nusinuodysiąs. „Narsusis karaliau, – rašė Karlailas, – palaukite dar šiek tiek ir Jūsų kančių dienos pasibaigs. Jūsų laimės saulė jau slepiasi už debesų ir netrukus parodys Jums savo veidą." Vasario 15 d. mirė carienė, ir Frydricho reikalai stebuklingai pakito į gera. Istorijos pabaigoje – pasakė Gebelsas – fiurerio akys buvo pilnos ašarų.

Jis plačiau nupasakojo, kad Hitlerio horoskopas 1933 m. sausio 30 d. pranašavo pergales iki 1941 m., o paskui negandų seką, kurią vainikuosianti katastrofa 1945 m. balandžio pirmoje pusėje. Antroje balandžio pusėje bus pasiekta laikina sėkmė, lydima ramybės laikotarpio iki taikos rugpjūčio mėnesį. Vokietijai tada teks išgyventi trejus sunkius metus, bet 1948 m. ji vėl ims kilti.

Kitą dieną Gebelsas atsiuntė grafui horoskopą. Nors ne visos prognozės jam atrodė akivaizdžios, fon Kroziką vis dėlto suintrigavo spekuliacijos apie tai, kas galėtų nutikti balandžio antroje pusėje.

4.

Jei ir artėjo neįtikėtina Vokietijos likimo pervarta, tai tikrai ne Vakarų fronte. Ankstyvą balandžio 11-osios rytą Hodžeso 1-osios armijos smaigalys, 3-iosios šarvuotosios divizijos kovinė komanda „B", sparčiai artėjo prie Nordhauzeno

* Šis pokalbis niekada neįvyko. „Nežinau, ar dėl Gebelso, nedrįsusio paprašyti Hitlerio, – neseniai rašė Šverinas fon Krozikas, – ar dėl Hitlerio, atsisakiusio susitikti su manimi."

Vidurio Vokietijoje – Hitlerio didžiojo stebuklingojo ginklo, Vernerio fon Brauno raketų surinkimo gamyklos naujos vietos.

Braunas, sveikstantis po rimtos automobilio avarijos – jo liemuo ir kairė ranka tebebuvo gipso įtvare, – Velykų sekmadienį išgirdo pranešimą, jog amerikiečių tankai yra vos už kelių kilometrų į pietus. Jis išsigando, kad SS laikysis fiurerio „išdegintos žemės" politikos ir sunaikins tonas brangių V-2 dokumentų bei projektų. Juos reikėjo išgelbėti.

Braunas nurodė savo asmeniniam padėjėjui Dyteriui Huceliui (Dieter Huzel) ir Pėnemiundės bandymų įrenginių pagrindiniam konstruktoriui Bernardui Tesmanui (Bernhard Tessmann) paslėpti dokumentus saugioje vietoje.

– Geriausia vieta būtų sena kasykla ar ola, kažkas panašaus. Galvoje daugiau nieko konkretaus neturiu. Negalime delsti.

Keturiolikai tonų dokumentų išgabenti prireikė trijų *Opel* sunkvežimių. Balandžio 3 d. nedidelis konvojus pajudėjo į šiaurę link Harco kalnų, ši vietovė garsėjo kurortais ir kasyklomis. Tesmanas ir Huzcelis visą dieną desperatiškai ieškojo tinkamos slėptuvės ir atkampiame Dernteno (Dörnten) kaime aptiko apleistą geležies kasyklą. Po trisdešimt šešių valandų visi dokumentai nedidelio lokomotyvo buvo suvilkti į kasyklos gilumą ir rankomis sunešti į parako sandėlį.

„Užduotis įvykdyta", – pamanė nusikamavęs Hucelis. Kitą dieną jis su savo partneriu sugrįžo ir dinamitu susprogdino galeriją, vedusią į sandėlį. Vėliau pagyvenęs prižiūrėtojas rūpestingai susprogdino dar vieną užtaisą, visiškai užvertusį įėjimą į kasyklą. Tik Tesmanas, Hucelis ir prižiūrėtojas žinojo tikslią neįkainojamų dokumentų vietą. O prižiūrėtojas neturėjo nė menkiausio supratimo, kas tai per dokumentai.

Balandžio 10 d. darbai didžiulėje požeminėje V-2 gamykloje Nordhauzene sustojo. Raketų specialistai, inžinieriai ir darbininkai – iš viso 4500 – pabiro po savo namus, o priverstiniai darbininkai grąžinti į netoliese esančią koncentracijos stovyklą. SS generolas Hansas Kamleris (Hans Kammler), ypatingasis įgaliotinis „V" ginklo programos klausimais, savo privačiu traukiniu „Keršto ekspresas" jau buvo išsiuntęs 500 specialistų į – *Passionsspiele* garsėjantį – Oberamergau (Oberammergau) už 480 kilometrų tiesia linija piečiau.

Kitos dienos, balandžio 11-osios, rytą 3-iosios šarvuotosios divizijos vykdymo pajėgos *Welborn* priartėjo prie Nordhauzeno iš šiaurės, o vykdymo pajėgos *Lovelady* – iš pietų. Abu vadai žvalgybos buvo įspėti „Nordhauzeno apylinkėse tikėtis kai ko, kas šiek tiek neįprasta". Iš pradžių jiedu manė, jog tai gali būti miesto koncentracijos stovykla, kur po atviru dangumi ir barakuose gulėjo apie 5000 irstančių kūnų. Bet už kelių kilometrų į šiaurės vakarus nuo Nordhauzeno, Harco papėdėje, jie susidūrė su kitais kaliniais, vilkinčiais purvinus dryžuotus drabužius. Šie jiems pasakė, kad kalno viduje yra „kažkas fantastiško".

Abu vadai pažvelgė į didelį tunelį ir išvydo krovininius vagonus bei sunkvežimius, prikrautus ilgų raketų su laibais sparneliais. Drauge su majoru Viljamu Kastiliu (William Castille), kovinės komandos žvalgybos karininku, jie kalne aptiko sudėtingą gamyklą. Kastiliui tai priminė „stebuklingą olą". V-1 ir V-2 dalys gulėjo sudėtos į tvarkingas eiles, precizinės mašinos atrodė visiškai nesugadintos.

Sužinojęs apie pritrenkiantį radinį, pulkininkas Holgaras Toftojus (Holgar Toftoy), artilerijos techninės žvalgybos Paryžiuje viršininkas, ėmė organizuoti *Special Mission V-2* operaciją. Šimtą gatavų V-2 siekta evakuoti ir nugabenti į Vait Sendso (White Sands) bandymų poligoną Naujojoje Meksikoje. Niekas neįspėjo Toftojų, kad Nordhauzeno apylinkės, karui pasibaigus, priklausys sovietų zonai, todėl darbai vyko įprastine sparta.

Už septyniasdešimties kilometrų tiesia linija į pietryčius Patono šarvuotosios priešakinės dalys pagaliau įriedėjo į Veimarą. Ant šalia miesto dunksančios kalvos įtampa Buchenvaldo kaliniams tapo kone nepakeliama. Nuo išlaisvinimo juos skyrė vos kelios minutės. Vidurdienį visiems esesininkams liepta išvykti. Petrui Zenklui paniškai sprunkančių nacių vaizdas buvo maloniausias gyvenime. Paskutiniam sunkvežimiui pranykus iš akių, kaliniai nuginklavo paliktus nelaimingus sargybinius ir užėmė sargybos bokštus. Tada netoli pagrindinių vartų iškėlė baltą vėliavą.

Tą popietę amerikiečių tankai užsiropštė ant kalvos ir įsiveržė į stovyklą. Kaliniai apgulė tankus ir tiesė rankas į amerikiečius norėdami juos paliesti. Zenklas atpažino Edvardą R. Murou (Edward R. Murrow), korespondentą.

– Aš pažįstu Jus iš Prahos! – šūktelėjo jis, bet Murou iš pradžių neturėjo jokio supratimo, kas tas skeletas galėtų būti.

– Aš – Zenklas, – prisistatė jis, ir po kelių valandų Murou išsiuntė į Londoną žinią, kad Prahos meras Buchenvalde išgyveno.

Bet Zenklas toli gražu nesijautė saugus. Kelis paskutinius metus Buchenvaldą, kaip ir daugelį kitų stovyklų, slapta valdė komunistai, o Zenklas energingai priešinosi komunistams nuo 1920 m. Puoselėjantys geležinę drausmę, drąsūs ir negailestingi komunistai įsitaisė geriausiose darbo vietose stovykloje ir galiausiai įgijo galią lemti, kur kokiam žmogui dirbti, kam vadovauti virtuvei, ligoninei ir krematoriumui, ką siųsti į gamyklas už stovyklos ribų. Komunistai net išgelbėdavo saviškius nuo mirties kamerų.

Zenklas seniai kirtosi su Buchenvaldo komunistais ir stebėtina, kad liko gyvas. Jie neketino leisti jam grįžti į svarbų politinį postą Prahoje. Per vieną interviu Murou tai sužinojo ir Zenklą įspėjo. Sutemus Zenklas pabėgo iš stovyklos ir pranyko aplinkiniuose miškuose. Po kelių valandų susistabdė civilinį sunkvežimį ir prieš išauštant atkako į vieną amerikiečių kariškių štabo būstinę, kur pagaliau pasijuto iš tikrųjų išlaisvintas.

Vėliau tą rytą maždaug už šimto kilometrų į vakarus nuo Buchenvaldo Eizenhaueris, Patonas ir Bredlis vokiečio valdomu primityviu keltuvu leidosi į Merkerso druskos kasyklą apžiūrėti reicho aukso atsargų. Išklerusiam keltuvui neriant 600 metrų gylio šachta žemyn, Patonas pradėjo skaičiuoti savo bendrakeleivių žvaigždutes. Paskui pažvelgė į vienišą laidą virš galvos ir pasakė:

– Jei tas virvagalys pertrūktų, tai paaukštinimų procesas Jungtinių Valstijų sausumos kariuomenėje spėriai išjudėtų.

– Gerai, Džordžai, – tarė Eizenhaueris. – Gana. Daugiau nepokštauk, kol nenusileisime.

Apačioje jie blankiai apšviestu tuneliu apgraibomis nusigavo iki saugyklų zonos, kur aptiko maišus su aukso monetomis, aukso luitus, paveikslus ir dantų tiltų pilnas dėžes. Patonas metė žvilgsnį į kelis paveikslus iš *Kaiser-Friedrich-Museum*. Jo akimis, jie buvo verti ne daugiau nei po 2.50 dolerių kiekvienas ir tinkami užeigoms papuošti. Kasyklos saugotojas ranka mostelėjo į krūvą pinigų pakų ir paaiškino, kad šie 3 000 000 000 reichsmarkių yra paskutinės banknotų atsargos.

– Jų labai prireiks sausumos kariuomenės atlyginimams išmokėti.

– Pasakyk jam, – kreipėsi Bredlis į vertėją, – jog aš abejoju, ar vokiečių sausumos kariuomenė kada nors dar mokės atlyginimus.

Tada pasisuko į Patoną.

– Senomis plėšikavimo dienomis, kai kareiviai pasilaikydavo grobį, būtumėte turtingiausias žmogus pasaulyje.

Patonas nusišypsojo.

Vėliau, pietaujant 12-ojo korpuso štabo būstinėje, Patonas pastebėjo, kad jo nė kiek netrikdo triukšmas, sukeltas korespondentų, protestuojančių dėl jo draudimo viešinti istoriją apie Merkersą.

– Aš žinojau, kad šiuo atžvilgiu pasielgiau teisingai.

– Po galais, – atsiliepė Eizenhaueris. – Kol to nepasakei, aš irgi taip maniau. Bet jei esi tuo taip įsitikinęs, dabar neabejoju, kad suklydai.

Patonas mirktelėjo skersai stalą Bredliui, kuris nusijuokė ir pasiteiravo:

– Bet, Džordžai, kam tai laikyti paslaptyje? Ką su visa tuo darysi?

Patonas nušvito plačia šypsena ir pasakė, kad 3-ioji armija susiskirsčiusi į dvi minties mokyklas. Viena norėtų auksą paversti medaliais.

– Po vieną kiekvienam kalės vaikui 3-iojoje armijoje...

Kiti pageidauja grobį paslėpti, kol Kongresas po karo sumažins karinį biudžetą; tada 3-ioji armija galėtų ištraukti pinigus ir nusipirkti naujų ginklų. Eizenhaueris palingavo galva ir atsigręžė į Bredlį.

– Jis visada turi ką atsakyti!

Po pietų grupė stebėjimo lėktuvais išvyko į 20-ojo korpuso štabo būstinę Gotoje netoli Erfurto. Korpuso vadas generolas majoras Voltonas H. Volkeris

(Walton H. Walker) juos informavo, tada pasiūlė visiems aplankyti koncentracijos stovyklą Ordruf Norde.

– Kol patys nepamatysite to parazitų knibždėlyno, nepatikėsit, kokie šunsnukiai tie fricai.

Mirties dvokas vertė užsiimti nosį amerikiečiams dar nė neįžengus į aptvarą, kur negiliuose kapuose gulėjo apie 3200 nuogų, kaulėtų lavonų. Kiti, apipulti utėlių, išsikėtoję tysojo gatvėse. Eizenhaueris nuo vaizdo išbalo. Iki šiol jis tik buvo girdėjęs apie tokius siaubus. Pasibaisėjęs pratarė:

– Tai pranoksta amerikiečio proto supratimo galimybes.

Bredlis iš pasibjaurėjimo neišspaudė nė žodžio, o Patonas paėjo į šalį ir nusivėmė. Vis dėlto Eizenhaueris laikė savo pareiga aplankyti kiekvieną stovyklos skyrių. Grupelei iškilmingai laukiant transporto prie įėjimo, vienas amerikiečių kareivis atsitiktinai atsitrenkė į buvusį vokiečių sargybinį ir atsiprašydamas nusijuokė. Eizenhaueris pervėrė jauną kareivį akimis ir lediniu tonu ištarė:

– Vis dar sunku jų nekęsti?

Generolas pasisuko į savo palydovus.

– Noriu, kad visi amerikiečių daliniai ne fronto linijoje pamatytų šią vietą. Girdime sakant, kad amerikiečių kareivis nežino, dėl ko kovoja. Dabar bent jau žinos, *prieš* ką kovoja.

3-iosios armijos štabo būstinėje Eizenhaueris išsiuntė pranešimus į Vašingtoną ir Londoną ragindamas abi vyriausybes atsiųsti solidžias įstatymų leidėjų bei laikraščių redaktorių grupes. Nacių barbariškumas turįs būti nedelsiant atskleistas britų ir amerikiečių viešuomenei. Po vakarienės Patonas įpylė Einzehaueriui išgerti.

– Negaliu suprasti mąstysenos, skatinančios vokiečių tautą šitaip elgtis, – tarė vis dar išblyškęs Eizenhaueris. – Kam? Mūsų kareiviai niekada nemaitoja kūnų taip, kaip vokiečiai.

– Ne visi fricai irgi tai pakelia, – įsiterpė Patono štabo viršininko pavaduotojas. – Per vieną stovyklą privertėme pražygiuoti miesto gyventojus, kad patys pasižiūrėtų. Burmistras ir jo žmona, grįžę namo, persipjovė riešus.

– Na, tai labiausiai padrąsinantis dalykas iš mano girdėtų, – atsakė Eizenhaueris. – Tai galbūt rodo, kad kai kurie vokiečiai vis dar išliko kažkiek jautrūs.

Po vakarienės likęs vienas su Patonu, Eizenhaueris konfidencialiai informavo, kad 9-oji ir 1-oji armijos netrukus sustos, o Patono 3-ioji armija pasuks į pietus. Tada spontaniškai atskleidė tai, ko dar nebuvo pasakęs nė vienam iš armijų vadų.

– Taktiniu požiūriu amerikiečių kariuomenei labai nepatartina užimti Berlyną, ir tikiuosi, kad politinė įtaka neprivers manęs šturmuoti miesto. Jis neturi nei taktinės, nei strateginės vertės ir ant amerikiečių pajėgų tik užkraus

naštą rūpintis tūkstančių tūkstančiais vokiečių, išvietintų asmenų ir Sąjunginiukų karo belaisvių.

Patonas nusiminė.

– Aikai, nesuprantu, kaip tau kilo tokia mintis, – pasakė jis. – Geriau užimkime Berlyną ir skubiai, o tada prie Oderio!*

5.

Anksčiau tą popietę – balandžio 12-osios – Gebelsas, jo adjutantas ir dr. Verneris Naumanas, jo padėjėjas, nuvyko į 9-osios armijos štabo būstinę prie Oderio. Čia jis Busei ir jo štabui pasekė tą pačią istoriją apie Frydrichą Didįjį, kaip ir Šverinui fon Krozikui. Vienas skeptiškas klausytojas kandžiai paklausė:

– Gerai, o kokia carienė mirs šį kartą?

– Nežinau, – atsakė Gebelsas, – bet likimas savo rankose laiko visas galimybes.

Vorm Springse, Džordžijoje, prezidentas Ruzveltas, apsigyvenęs lentomis apkaltame šešių kambarių kotedže, vadinamuosiuose Mažuosiuose Baltuosiuose rūmuose už trijų kilometrų nuo *Warm Springs Foundation*, 11.00 val. mėgino atsipalaiduoti. Prastas oras neleido Vašingtone pakilti kurjerių lėktuvui, todėl ryto paštas neatkaks iki vidurdienio. Neturėdamas, ką veikti, Ruzveltas nusprendė likti lovoje ir paskaityti Atlantos „Konstituciją".

– Šįryt nesijaučiu itin gerai, – pareiškė Lizei Makdafy (Lizzie McDuffie), pagyvenusiai juodaodei tarnaitei, ir padėjo „Konstituciją" ant detektyvinio romano minkštais viršeliais. Knygos, kurią skaitė, pavadinimas skambėjo „Pančo ir Džudi žmogžudystės" (*The Punch and Judy Murders*) ir kaip tik buvo atverstas skyrius „Šešios pėdos žemės".

Po valandos jis sėdėjo savo odiniame fotelyje plepėdamas su dviem pusseserėmis – panelėmis Margaret Sakli (Margaret Suckley) bei Laura Delano ir sena pažįstama ponia Vintrop Ruterfurd (Winthrop Rutherfurd). Vilkėjo tamsiai pilką kostiumą, liemenę ir ryšėjo raudoną Harvardo mazgu surištą kaklaraištį. Jis nemėgo liemenių ir pirmenybę teikdavo peteliškėms, bet dabar rengėsi pozuoti portretui. Jo sekretorius Viljamas Hasetas (William Hassett) atnešė išsiunčiamą korespondenciją ir prezidentas pradėjo pasirašinėti laiškus. Vienas laiškas, parengtas Valstybės departamento, jį suerzino.

* Vėliau 3-iosios armijos štabo būstinėje Patonas, dalyvaujant generolui Gėjui, vėl paragino Eizenhauerį užimti Berlyną. Patonas įrodinėjo, jog tai galima padaryti per keturiasdešimt aštuonias valandas. „Gerai, o kam to reikia?" – paklausė Eizenhaueris. Patonas patylėjo, tada abi rankas uždėjo Eizenhaueriui ant pečių ir pasakė: „Manau, kad už tave į tą klausimą atsakys istorija."

– Tipiškas Valstybės departamento laiškas, – pakomentavo Hasetui. – Visiškai nieko nepasakyta.

Aukšta, ori moteris šalia langų ėmė statyti molbertą. Ponia Elizabet Šumanof (Elizabeth Shoumanoff) jau buvo nutapiusi vieną akvarelinį prezidento portretą. Dabar tapomą Ruzveltas ketino padovanoti ponios Ruterfurd dukrai. Ji apgaubė prezidento pečius mėlynu jūrininko apsiaustu ir, jam darbuojantis, pradėjo tapyti. 13.00 val. Ruzveltas pažvelgė į laikrodį ir tarė:

– Turime dar penkiolika minučių.

Panelė Sakli toliau mezgė vąšeliu, o panelė Delano merkė į vazas gėles, Ruzveltas prisidegė cigaretę. Staiga kaire ranka palietė savo galvą; tada jo ranka pliumptelėjo žemyn.

– Ar ką nors numetėte? – pasiteiravo panelė Sakli.

Ruzveltas užmerkė akis ir pasakė taip tyliai, kad išgirdo tik jinai:

– Man baisiai skauda galvą.

Jis susmuko ir neteko sąmonės. Buvo 13.15 val., kaip tik praėję penkiolika minučių.

Po kelių akimirkų atskubėjęs komandoras Hovardas Briunas (Howard Bruenn), prezidentą prižiūrėjęs karinio jūrų laivyno gydytojas, liepė Ruzveltą nunešti į miegamąjį. Jis sunkiai kvėpavo, pulsas buvo 104, kraujospūdis viršijo aukščiausią 300 žymę. Briunas suprato, jog tai kraujo išsiliejimas į smegenis. Ruzveltui į ranką suleido aminofilino ir nitroglicerino.

14.05 val. Briunas paskambino prezidento asmeniniam gydytojui admirolui Rosui Makintairui (Ross McIntire) į Vašingtoną ir pranešė, kad Ruzveltas, ištiktas, regis, insulto, vis dar be sąmonės. Makintairas telefonu susisiekė su dr. Džeimsu Polinu (James Paullin), ankstesniu Amerikos medikų asociacijos pirmininku, Atlantoje ir paprašė jį tučtuojau lėkti į Vorm Springsą.

Maždaug tuo pat metu Laura Delano paskambino į Baltuosius rūmus Eleonorai Ruzvelt ir pranešė, kad Franklinas nualpo fotelyje pozuodamas savo portretui. Po akimirkos su pirmąja ponia susisiekė ir Makintairas. Pasakė, jog nėra sunerimęs, bet manąs, jog jiems abiem tą vakarą reikėtų vykti į Vorm Springsą. Vis dėlto patarė jai laikytis popietinių įsipareigojimų, nes atšaukimai paskutinę minutę išvykimo į Džordžiją dingstimi sukeltų per daug komentarų. Kaip planuota, ponia Ruzvelt buvo nuvežta į Sulgreivo klubą (*Sulgrave Club*) dalyvauti labdaringame koncerte karitatyvinėms parduotuvėms paremti.

Dr. Polinas, kiek išgali, spaudė jam gerai pažįstamais atkampiais keliais ir Mažuosius Baltuosius rūmus pasiekė 15.28 val. Prezidentą surado „išpiltą šalto prakaito, pelenų spalvos ir sunkiai kvėpuojantį". Pulsą vos užčiuopė, o 15.32 val. širdies plakimas visiškai pranyko. Polinas suleido jam į širdį adrenalino. Prezidento širdis du ar tris kartus sutvinksėjo ir galutinai sustojo. 15.35 val. Vidurio laiku.

Vašingtone 16.35 val. ponia Ruzvelt vis dar sėdėjo Sulgreivo klube už priešakinio stalo, klausydamasi pianistės Iveilin Tainer (Evalyn Tyner). 16.50 val. kažkas pašnibždėjo jai į ausį, kad ji kviečiama prie telefono. Skambino Styvas Erlis (Steve Early), prezidento spaudos sekretorius. Susijaudinusiu balsu pasakė:

– Kuo greičiau grįžkite namo!

Ponia Ruzvelt neklausė kodėl. Jautė, „kad nutiko kažkas baisaus". Tačiau manė, jog „mandagumo būtina laikytis", todėl grįžo į pobūvį. Pianistei užbaigus muzikos kūrinį, ponia Ruzvelt paplojo, tada paskelbė, jog turi išvykti, nes iškilo kai kurių reikalų namie. Vežama atgal į Baltuosius rūmus, ji sėdėjo sugniaužusi rankas.

Sugrįžusi nuėjo į savo svetainę, kur Erlis ir dr. Makintairas jai pranešė, kad prezidentas mirė neatgavęs sąmonės. Mašinaliai reaguodama, ji iškart pasiuntė viceprezidento Trumeno ir ėmė ruoštis tą patį vakarą išskristi į Vorm Springsą.

Haris S. Trumenas Kapitolijaus pastate pirmininkavo senato posėdžiui. Senatoriui Aleksanderiui Vailiui (Alexander Wiley) sakant ilgą kalbą, jis nuobodžiaudamas rašė laišką savo motinai ir seseriai:

Brangiosios Mama ir Meri!

Mėginu jums rašyti laišką sėdėdamas už senato pirmininko stalo, tuščia-kalbiam senatoriui ... kalbant apie tai, ko jis visiškai neišmano...

... turiu čia sėdėti ir daryti parlamentinius sprendimus... iš kurių vieni sveiko proto, kiti – ne...

Įsijunkite radiją rytoj 21.30 val. savo laiku ir išgirsite Hario kreipimąsi į tautą Džefersono dienos proga. Manau, jog transliuos visi tinklai, todėl mane nebus sunku susirasti. Po manęs kalbės prezidentas, kurį aš pristatysiu.

Tikiuosi, jog abi esate sveikos, ir linkiu, kad būtumėte sveikos.

Myliu jus abi.

Parašykite, kai galėsite.

Haris

16.56 val. senatas padarė pertrauką, ir Trumenas įžengė į Semo Reiburno (Sam Rayburn) kabinetą išgerti. Pirmininkas padavė jam stiklą burbono su vandeniu ir staiga prisiminė, jog ką tik skambino Styvas Erlis ir prašė, kad Trumenas susisiektų su Baltaisiais rūmais. Po minutės Erlis sujaudintu balsu Trumenui pranešė:

– Tučtuojau atvykite ir įeikite pro pagrindinį įėjimą iš Pensilvanijos aveniu.

Tai buvo viskas, ką Trumenas prisiminė iš to, ką pasakė Erlis, ir vėliau parašė, jog visiškai nenusiminė, mat įsivaizdavo, kad Ruzveltas netikėtai grįžo iš Vorm Springso. Tačiau Reiburnas paliudijo, kad jo veidas staiga išbalo, o raštininkas Trumeno kanceliarijoje tikino, kad jis įsiveržė labai susijaudinęs ir pasakė:

– Vykstu į Baltuosius rūmus.

Trumenas į Baltuosius rūmus atvyko 17.25 val. ir iškart buvo nuvestas į ponios Ruzvelt darbo kambarį antrajame aukšte. Tiktai išvydęs prezidento dukterį Aną Betiger (Anna Boettiger) ir Erlį, jis pagaliau suprato, kaip parašė vėliau, „kad atsitiko kažkas neįprasta". Eleonora Ruzvelt ramiai ir elegantiškai oriai žingtelėjo į priekį ir švelniai ranka apkabino Trumeną per pečius.

– Hari, – pasakė tyliai, – prezidentas mirė.

Viceprezidentas akimirką neįstengė pratarti nė žodžio. Galop paklausė:

– Ar galėčiau Jums kuo nors padėti?

– Ar galėtume *mes Jums* kuo nors padėti? – atsakė ji klausimu. – Mat bėdoje dabar esate Jūs.

Ji pareiškė labai apgailestaujanti dėl jo ir amerikiečių tautos. Tada pasiuntė kablogramą savo sūnums:

Tėvas užmigo. Jis būtų norėjęs, kad tęstumėte ir užbaigtumėte savo darbus.

17.45 val. teisingumo ministras Frensis Bidlas (Francis Biddle), karinio jūrų laivyno sekretorius Džeimsas Forestalas ir Stetinijus posėdžiavo netoliese, kai atėjo žinia pastarajam prisistatyti į Baltuosius rūmus. Jam, kaip valstybės sekretoriui, teko pareiga pranešti apie prezidento mirtį. Kai Stetinijus įžengė į ponios Ruzvelt kabinetą, jo įdubusiais skruostais riedėjo ašaros. Trumenas liepė Stetinijui ir Erliui nedelsiant sušaukti Ministrų kabinetą ir vėl pasiteiravo ponios Ruzvelt, ar negalėtų jai kuo nors padėti. Ji paklausė, ar būtų padoru nuskristi į Džordžiją vyriausybiniu lėktuvu. Trumenas patikino, jog tai tinkama ir priderama.

Jis nuėjo į prezidento kabinetą pastato vakariniame gale, iš kur paskambino žmonai ir dukteriai bei pakvietė jas atvykti į Baltuosius rūmus. Taip pat paskambino vyriausiajam teisėjui Harlanui Fiskei Stounui (Harlan Fiske Stone) ir paprašė, kad jis kuo skubiau prisistatytų prisaikdinti jį prezidentu.

Tuo metu Baltųjų rūmų vyriausybės patalpoje susirinko sekretoriai Stetinijus, Volesas, Stimsonas, Morgentau, Perkins, Ikesas, Vikardas (Wickard) ir Forestalas, taip pat teisingumo ministras Leo Kroulis (Leo Crowley), Atstovų rūmų pirmininkas Reiburnas, Atstovų rūmų daugumos vadovas Džonas Makormakas (John McCormack), mažumos vadovas Džouzefas V. Martinas (Joseph W. Martin) ir keli kiti. Kelios minutės po šeštos Trumenas paprašė susirinkusiųjų tylos ir pasakė, jog jam teko liūdna pareiga pranešti, kad prezidentas mirė.

– Apie tai mane informavo ponia Ruzvelt pabrėždama, kad „jis mirė kaip kareivis". Aš galiu tik pasakyti, jog tęsiu tai, ką jis būtų norėjęs, kad aš ir visi mes darytume. Pageidaučiau, jog visi liktumėte savo vyriausybiniuose postuose ir iš jūsų visų tikiuosi visokeriopos pagalbos. Esu tikras, taip elgdamasis vykdau prezidento norą.

Tą popietę visa Amerika nustėro ir akimirką negalėjo patikėti. Išgirdęs, kad FDR mirė, Robertas E. Šervudas, dramaturgas ir prezidento patarėjas, pasiliko prie radijo imtuvo „laukdamas pranešimo – galbūt jo linksmu, raminančiu balsu, – kad visa tai klaida, bankų krizė ir karas baigėsi ir viskas bus *gerai – puiku – aukščiausios klasės...*"

Baltuosiuose rūmuose imta skubiai rengtis prisaikdinti naują prezidentą. Kelios minutės po septintos pagaliau buvo surasta Biblija ir padėta gale didelio, keistos formos stalo, Ruzveltui padovanoto Džesės Džonso (Jesse Jones). Trumenas ir jo žmona bei duktė iš kairės atsistojo priešais vyriausiąjį teisėją Stouną, vilkintį melsvu seržo kostiumu. Ponios Trumen akys buvo paraudusios, ir ji atrodė išsigandusi, kai jos vyras kaire ranka paėmė Bibliją. Tačiau Trumenas nepakėlė dešinės rankos, ir vyriausiasis teisėjas ramiai priminė jam. Forestalo akimis, esamomis aplinkybėmis Stouno tvirtumas suteikė scenai kilnumo. Kartodamas paskui Stouną, Trumenas sakė:

– Aš, Haris S. Trumenas, iškilmingai prisiekiu sąžiningai eiti Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento pareigas ir visomis savo jėgomis saugoti ir ginti Jungtinių Valstijų konstituciją.

Trumenas prisiekė 19.08 val. Po to visi pasišalino, išskyrus naująjį prezidentą ir jo vyriausybę. Jie susėdo už stalo tvyrant prislėgtai nuotaikai. Trumenas jau norėjo prabilti, kai įsiveržė Erlis ir pranešė, kad spauda klausia, ar San Francisko konferencija įvyks kaip planuota balandžio 25 d.

– Konferencija bus surengta prezidento nurodytu laiku, – nesvyruodamas atsakė Trumenas.

Ramiai žvelgdamas pro storus akinių stiklus, jis vyriausybės nariams pasakė, jog ketina „tęsti Ruzvelto administracijos užsienio ir vidaus politiką". Tačiau pridūrė, kad bus savarankiškas prezidentas ir prisiims visą atsakomybę už savo sprendimus. Jis puoselėjąs viltį, jog vyriausybės nariai drąsiai teiks jam patarimus, bet galutinius politinius sprendimus priimsiąs jis vienas. Per kelias minutes Trumenas parodė esąs žmogus, nebijantis savęs deklaruoti. Po trumpo posėdžio pasiliko Stimsonas; jis norėjo aptarti labai svarbų dalyką.

– Norėčiau, kad žinotumėte apie vykdomą milžinišką projektą – projektą sukurti naują bemaž neįsivaizduojamos griaunamosios galios sprogmenį.

Stimsonas pareiškė, jog šiuo momentu galįs pasakyti tik tiek. Po kelių minučių vykdamas į savo butą Konektikuto aveniu 4701, prezidentas vis dar buvo suglumęs.

Berlyne tą vakarą ką tik atšaukus oro pavojų, spaudos sekretorius Rudolfas Zemleris (Rudolf Semmler) Propagandos ministerijos priešlėktuvinėje slėptuvėje sulaukė telefono skambučio. Kažkas iš *Deutsches Nachrichtenbüro*, Vokietijos oficialios naujienų agentūros, šūktelėjo:

– Sveiki! Klausykite, nutiko kažkas neįtikėtina. Ruzveltas mirė!

– Juokaujate?

– Ne, štai kas rašoma *Reuters* žinutėje: „Šiandien vidurdienį mirė Ruzveltas."

Zemleris garsiai pakartojo naujieną. Slėptuvėje lindėję mieguisti darbuotojai pašoko ant kojų, miegai beregint išlakstė, ir visi ėmė džiugiai šūkauti. Žmonės juokėsi ir spaudė vieni kitiems rankas. Ministerijos virėjas persižegnojo ir pasakė:

– Tai dr. Gebelso taip ilgai žadėtasis stebuklas!

Zemleris paskambino į 9-osios armijos štabo būstinę ir išgirdo, kad Gebelsas jau išvyko ir netrukus bus Berlyne. Tada paskambino iš reicho kanceliarijos ir paprašė, kad Gebelsas susisiektų su fiureriu, kai tik pasirodys. Po penkiolikos minučių Gebelso automobilis privažiavo prie nutviekstos liepsnų ministerijos. Liepsnojo neseniai bombarduoti *Adlon* viešbutis ir kanceliarija. Keli štabo nariai laiptais nuskubėjo žemyn prie Gebelso.

– Pone reichsministre, – kreipėsi vienas reporteris, – Ruzveltas mirė.

Gebelsas iššoko iš automobilio ir akimirką stovėjo sustingęs. Pagaliau pasisuko į ponią Ingę Habercetel (Inge Haberzettel) bei kitus aplink susibūrusios jo įstaigos darbuotojus ir virpančiu iš susijaudinimo balsu tarė:

– O dabar atneškite mūsų geriausio šampano ir telefonu pasikalbėkim su fiureriu!

Jam įžengus į savo kabinetą, Zemleris nesusivaldė nešūktelėjęs naujienos. Gebelsas išblyškusiu veidu pasakė:

– Tai posūkio taškas!

Vis dar negalėdamas patikėti paklausė:

– Ar tai iš tikrųjų tiesa?

Jam skambinant fiureriui, apie dešimt žmonių stovėjo jį apspitę.

– Mano fiureri, – kreipėsi jis karštligiškai. – Sveikinu Jus! Ruzveltas negyvas. Žvaigždėse parašyta, kad balandžio antroji pusė mums bus posūkio taškas. Šiandien penktadienis, balandžio 13-oji!

Buvo jau kelios minutės po vidurnakčio.

– Likimas patiesė Jūsų didžiausią priešą. Dievas mūsų nepaliko. Du kartus jis išgelbėjo Jus nuo žiaurių žudikų. Mirtis, priešo į Jus nutaikyta 1939 ir 1944 m., dabar parbloškė mūsų pavojingiausią priešą. Tai – stebuklas!

Jis kurį laiką klausėsi Hitlerio, tada paminėjo, kad Trumenas, galimas daiktas, bus nuosaikesnis už Ruzveltą. Dabar gali nutikti bet kas!

Gebelsas spindinčiomis akimis padėjo ragelį ir pradėjo aistringą kalbą. Zemleris niekada nebuvo matęs jo taip susijaudinusio. Atrodė, tarsi karas būtų beveik pasibaigęs.

Patonas, ilgai pavakarojęs su Eizenhaueriu ir Bredliu, savo treileryje ruošėsi eiti miegoti. Jo laikrodis sustojo, todėl jis įsijungė radiją norėdamas pagauti BBC laiko signalą, o išgirdo pranešimą apie Ruzvelto mirtį. Įpuolė į namus, kur miegojo kiti, ir pabeldė į Bredlio duris.

– Kas nors negerai? – paklausė Bredlis.

– Eime pranešti Aikui. Mirė prezidentas.

Abu nuėjo į Eizenhauerio kambarį ir trise prasėdėjo iki antros ryto liūdnai spėliodami, kokį poveikį Ruzvelto mirtis turės ateities taikai. Jie abejojo, ar Amerikoje atsiras kitas toks kaip FDR patyręs žmogus, mokantis bendrauti su Stalinu ir kitais vadovais. Išties tragedija, kad Amerikai tenka keisti savo vadovus tokiu kritiniu istorijos tarpsniu. Galiausiai vis dar nusiminę ir prislėgti visi nuslinko į lovas.

Išgirdęs apie prezidento mirtį, Čerčilis pasijuto, tarsi „būtų gavęs fizinį smūgį", ir buvo „prislėgtas didelės ir nepataisomos netekties". Jis paskambino Baruchui į *Claridge* viešbutį ir labai sielvartingu balsu pasiteiravo:

– Kaip manote, ar neturėčiau vykti į Vašingtoną?

– Ne, Vinstonai, manau, kad jums reikia likti čia darbuotis.

Baruchas pažadėjo susitikti su Čerčiliu prieš išskrisdamas į Vašingtoną. Kai atvyko į *No. 10 Downing Street*, Čerčilis tebesivartė lovoje ir atrodė labai susijaudinęs.

– Ar man vykti? – paklausė vėl.

Baruchas dar kartą patikino, jog bus išmintingiau jam likti namie. Jis pats „Šventąja karve" išvykstąs drauge su teisėju Rouzenmenu (Rosenman) ir kitais. Ilgai, liūdnai kelionei į Vašingtoną lėktuvas pakilo vidurdienį. Nė vienam iš keleivių nesinorėjo kalbėtis, visi skendėjo savo prisiminimuose apie prezidentą. Baruchas prisiminė savo pirmą susitikimą su Ruzveltu Olbanyje, kai tas dar buvo jaunas, šiek tiek išpuikęs valstijos senatorius. Paskui į galvą atėjo didi akimirka 1924 m. demokratų partijos suvažiavime, kai Ruzveltas, tuomet Niujorko gubernatorius, ramentais nunešė savo kūną ant pakylos ir išdrožė drąsią kalbą Elo Smito (Al Smith) nominacijos kandidatu į prezidentus naudai. „Kad ir kokie jo trūkumai bei klaidos, – galvojo Baruchas, – o jie neretai nesutardavo – FDR giliai tikėjo demokratijos idėjomis bei idealais ir apie laisvę, teisingumą, lygias galimybes mąstė ne abstrakčiai, bet siedamas tai su žmonėmis."

Sužinojęs apie Ruzvelto mirtį, grafas Šverinas fon Krozikas „pajuto kambaryje sušnarant plevenančius istorijos angelo sparnus" ir savęs paklausė, ar tai nėra „ilgai trokšta pervarta". Jis paskambino Gebelsui ir pasveikino jį su nesenos pranašystės išsipildymu, bet patarė „iškart suimti į nagą spaudą". Ji neturėtų naujojo prezidento nei plūsti, nei girti ir pirmiausia neužsiminti apie Ruzvelto ir Gebelso nesantaiką.

– Gali rastis naujų galimybių, ir spauda savo nerangumu neturėtų jų sugriauti.

Gebelsas sutiko.

– Ši naujiena visiškai pakeis visos vokiečių tautos nuotaiką, nes šį įvykį galima ir reikia laikyti likimo bei teisingumo apraiška!

Grafas jautė tokį pakilimą, kad išsyk atsisėdo ir parašė Gebelsui:

> ... Aš asmeniškai Ruzvelto mirtį laikau dieviškuoju nuosprendžiu, bet sykiu ir Dievo dovana, kurią turime įgyti, kad turėtume.* Ši mirtis pašalina kliūtį, užtvėrusią visus kelius, vedančius į ryšių su Amerika užmezgimą. Dabar jie turės išnaudoti šią Dievo duotą galimybę ir padaryti viską, kad derybos prasidėtų. Man atrodo, jog perspektyviausias kelias veda per popiežiaus tarpininkavimą. Kadangi Amerikos katalikai sudaro stiprų, vieningą bloką – skirtingai nei protestantai, susiskaldę į gausias sektas, – popiežiaus balsas JAV yra labai svarus. Atsižvelgdami į karinę situaciją, turėtume nedelsti...

Per konferenciją vėlyvą penktadienio, balandžio 13-osios, rytą Gebelsas patarė spaudai apie Trumeną rašyti labai objektyviai ir nekurstant aistrų, nesakyti nieko, kas naująjį prezidentą suerzintų; ir jokiu būdu nedžiūgauti dėl Ruzvelto mirties. Tačiau popietę propagandos ministro pakili nuotaika jau ėmė blėsti. Kai generolas Busė pasiteiravo, ar Ruzvelto mirtis ir yra ta situacija, apie kurią jis užsiminė vakar, Gebelsas be entuziazmo atsakė:

– O, nežinia. Pamatysime.

Pirmi pranešimai iš fronto iš tiesų liudijo, kad prezidentų pasikeitimas neturėjo jokios įtakos priešo operacijoms, todėl vėliau tą dieną Gebelsas Zemleriui bei kitiems savo štabo darbuotojams pasakė:

– Galbūt likimas vėl žiauriai iš mūsų pasityčiojo. Puolėme skaičiuoti dar neišsiritusių viščiukų.

Vis dėlto ne visi vokiečiai džiūgavo dėl prezidento mirties. Pasak Edvardo V. Byčio (Edward W. Beatty) Jaunesniojo, į nelaisvę patekusio amerikiečių karo korespondento, įkalinto *Stalag IIIA* Liukenvaldėje už penkiasdešimt penkių

* Aliuzija į Gėtės žodžius: *„Was du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es um zu besitzen* – Ką paveldėjai iš savo protėvių, įgyk, kad tai turėtum."

kilometrų į pietus nuo Berlyno, keli sargybiniai, regis, nuoširdžiai liūdėjo. Bytis anksčiau nesuprato, ką Ruzveltas reiškė engiamoms Europos tautoms. Visą dieną lenkai, norvegai ir prancūzai ieškojo amerikiečių ir, reikšdami palankumą, spaudė jiems rankas. Generolas majoras Otas Rugė (Otto Ruge), buvęs norvegų vyriausiasis vadas, parašė amerikiečių karininkui, pulkininkui leitenantui Rojui Hertei (Roy Herte): „Pasaulis neteko didžio žmogaus, o mano šalis tikro draugo." O britų karininkas, sparno vadas Smitas (Smith) rašė: „Mes, esantys iš britų imperijos, netekome karšto ir ištikimo draugo... jei mūsų troškimai būtų išsipildę, jis būtų pamatęs darbo vaisius, kurių taip nuoširdžiai ir narsiai siekė."

Amerikos barakuose pulkininkas Hertė įsakė perskaityti pranešimą apie prezidento mirtį. Vyrams stovint vieną minutę „ramiai", keli nesislėpdami verkė.

Diena Trumenui praėjo be atvangos. Pakeliui į Baltuosius rūmus jis pavėžėjo Tonį Vakarą (Rony Vaccaro) iš *Associated Press*.

– Nedaug žmonių istorijoje prilygo tam, į kurio batus įsispiriu, ir tyliai meldžiu Dievą, kad susidoročiau su užduotimi.

Pasikvietęs Stetinijų, paprašė jo parengti su Rusija susijusių problemų apžvalgą, paskui nuėjo į Kapitolijų ir grupės kongresmenų pasiteiravo, ar jie nesutiktų suorganizuoti Senato ir Atstovų rūmų jungtinio posėdžio, kad jis asmeniškai galėtų kreiptis į juos balandžio 16 d.

– Hari, – pasakė vienas senatorius, – Jūs planavote ateiti nepriklausomai nuo to, patinka mums tai ar ne.

– Žinote, kad būčiau atėjęs, – atsakė su jam būdingu Vidurio Vakarų šiurkščiu šniaukrojimu pro nosį. – Bet mieliau tai padaryčiau, jei visiškai ir supratingai paremtumėte bei svetingai sutiktumėte.

Jauni patarnautojai ir reporteriai išsirikiavo prie Senato patalpų, ir prezidentas kiekvienam paspaudė ranką.

– Vaikinai, – tarė jis, – jei nors kiek meldžiatės, melskitės dabar ir už mane. Nežinau, ar ant jūsų kada nors buvo užvirtusi šieno kupeta, bet kai man vakar pranešė, kas nutiko, pasijutau taip, tarsi ant manęs būtų užkritęs mėnulis, saulė ir žvaigždės. Gavau atsakingiausią darbą žemėje.

– Sėkmės, pone prezidente, – šūktelėjo vienas reporteris.

– Geriau jau nebūčiau taip vadinamas.

Visą dieną jam plūdo užuojautos ir padrąsinimo telegramos. Kablogramoje Stalinas parašė:

> ... Su Franklinu Ruzveltu amerikiečių tauta ir Jungtinės Tautos neteko pasaulinio masto didžio valstybės vyro ir kovotojo už taiką bei saugumą po karo...

Maskvoje Ruzvelto mirtis sukėlė nuoširdų liūdesį ir būgštavimą dėl ateities. Pirmi laikraščių puslapiai buvo apvesti plačia juoda juosta, iškeltos juodu kaspinu perrištos vėliavos, o Aukščiausioji Taryba prezidento atminimą pagerbė tylos minute. (Net priešas, naujasis Japonijos ministras pirmininkas admirolas Kantaro Sudzukis pareiškė „gilią užuojautą" amerikiečių tautai netekus vyro, atsakingo už „amerikiečių šiandienę palankią padėtį". Vis dėlto kai kurie Japonijos propagandininkai paleido į apyvartą istoriją, kad Ruzveltas mirė kankindamasis, ir jo paskutinius žodžius: „Man baisiai skauda galvą" pakeitė į: „Padariau baisią klaidą".)

Trumenas padėkojo Čerčiliui už užuojautos telegramą ir pridūrė, jog ketinąs kablograma informuoti apie „savo požiūrius ir pasiūlymus lenkų klausimu". Trečią valandą priėmė Stetinijų ir Boleną, kurie supažindino jį su lenkų problema. Trumenas pradėjo kurpti dar vieną kablogramą Čerčiliui:

> Dėl Stalino atsakymo Jums ir prezidentui Ruzveltui kitas mūsų žingsnis bus nepaprastai svarbus. Nors, išskyrus kelias išimtis, jis daug pagrindo optimizmui neduoda, tvirtai manau, kad turėtume dar kartą pamėginti.

Trumenui tebesidarbuojant prie žinios, Stetinijus atnešė kablogramą iš Harimano. Ambasadorius buvo ką tik susitikęs su Stalinu, kuris vylėsi bendradarbiauti su Trumenu lygiai taip pat artimai, kaip ir su Ruzveltu. Harimanas pakišo Stalinui mintį, jog geriausias būdas visiems laiduoti sovietų troškimą tęsti bendradarbiavimą būtų pasiųsti Molotovą į San Franciską. Stalinas nesvyruodamas pareiškė Harimanui, kad taip ir bus padaryta, jei Trumenas oficialiai pakvies Molotovą aplankyti Vašingtoną ir po to San Franciską.

Prezidentas paprašė Stetinijaus apmesti kvietimo tekstą.

Haris Hopkinsas iš Ročesterio Šv. Marijos ligoninės Minesotoje paskambino Šervudui vien tam, kad galėtų su kuo nors pasikalbėti apie FDR.

– Mes turėjome kai ką didaus, kas išliks visą mūsų gyvenimą, – aiškino jis. – Suvokti tai nuostabu. Mat mes žinome: tai, kuo jį tokia gausybė žmonių laikė ir dėl ko mylėjo, *iš tikrųjų* buvo tiesa.

Jis pripažino, jog prezidentas, regis, kartais darydavo per daug nuolaidų praktiniais sumetimais.

– Bet dideliuose dalykuose – tikrai ir amžinai reikšminguose – jis niekada nenuvylė žmonių.

Ponia Ruzvelt, gabendama savo vyro palaikus, traukiniu vyko į Vašingtoną. Diena buvo „ilga ir širdį verianti". Visą naktį ji gulėjo gulte pro langą

žvilgčiodama į pro šalį lekiantį kraštovaizdį ir „stebėdama veidus žmonių, kurie visą naktį būriavosi stotyse ir net skerskeliuose trokšdami atiduoti paskutinę pagarbą".

Balandžio 14-osios rytą, dešimtą valandą, traukinys įriedėjo į Vašingtono *Union Station*. Ana Betiger, lydima savo brolio brigados generolo Elioto Ruzvelto (Elliot Roosevelt) bei jo žmonos, aktorės Fei Emerson (Faye Emerson), įlipo į vagoną, gabenusį kūną. Tada pareikšti pagarbos poniai Ruzvelt užėjo Trumenas, Henris Volesas ir Bernas.

Šešių baltų žirgų tempiamas artilerijos šaudmenų dviratis vežimas su karstu, uždengtu vėliava, stebint šimtams tūkstančių žmonių, Konstitucijos aveniu pajudėjo į Baltuosius rūmus. Nuo Linkolno žūties nė vieno prezidento mirtis taip nesujaudino amerikiečių. Daugelis tyliai verkė, kiti buvo niūrūs ir stojiški arba tiesiog spoksojo pritrenkti. Amerikiečiai vis dar sunkiai galėjo susitaikyti su mintimi, kad žmogus, prezidentavęs nuo 1933 m., negyvas. Trumenas pastebėjo prijuoste akis šluostančią garbaus amžiaus juodaodę, sėdinčią ant šaligatvio krašto ir raudančią, tarsi būtų netekusi sūnaus.

Rouzenmenui ir jo žmonai kirtus Baltųjų rūmų portiką, ji sušnibždėjo:

– Tai ištisos epochos mūsų gyvenime pabaiga!

Rouzenmenas pagalvojo, jog tai taip pat epochos pabaiga Jungtinėms Valstijoms bei visam pasauliui, ir prisiminė prieš dieną nuskambėti turėjusį Ruzvelto kreipimąsi Džefersono dienos proga, ypač paskutinį jo paties užrašytą sakinį: „Ženkime priekin kupini tvirto ir veiklaus tikėjimo."

Po kelių minučių, kai Trumenas grįžo į vykdomąjį biurą, pasirodė Haris Hopkinsas.

– Kaip laikotės, Hari? – paklausė Trumenas atkreipdamas dėmesį, koks jis išblyškęs. – Tikiuosi nesupykote, kad pakviečiau Jus tokiu metu, bet man reikia žinoti viską, ką galite pasakyti apie mūsų santykius su Rusija, viską, ką žinote apie Staliną, Čerčilį ir konferencijas Kaire, Kasablankoje, Teherane ir Jaltoje.

Hopkinsas atsakė, jog su džiaugsmu padėsiąs, nes tikįs, kad Trumenas tęs Ruzvelto politiką.

– Ir žinau, kad suvokiate, kaip tai daryti.

Jie kalbėjosi ilgiau nei dvi valandas, valgydami pietus ant padėklų.

– Stalinas yra tiesmukas, šiurkštus, sunkiai sukalbamas rusas, – pasakojo Hopkinsas. – Visur gina Rusiją, visada galvoja pirmiausia apie Rusiją. Bet su juo galima kalbėti atvirai.

Hopkinsui užsiminus, jog jis norėtų gegužę atsistatydinti, Trumenas išreiškė pageidavimą, kad jis liktų, jei tik leis sveikata. Hopkinsas pažadėjo rimtai apie tai pasvarstyti.

Prieš pat ketvirtą po pietų Trumenas, jo žmona ir duktė nuėjo į Vykdomųjų rūmų rytinę patalpą dalyvauti laidotuvių apeigose. Gėlėmis apstatytas karstas stovėjo priešais stiklines duris. Vienas iš dviejų šimtų gedėtojų,

Robertas Šervudas, pajuto, kaip kažkieno ranka suspaudė jo petį. Tai buvo Hopkinsas „siaubingai išbalusiu veidu". Šervudas pamanė, jog, mirus Ruzveltui, jam neliko dėl ko gyventi.

Trumenui įžengus, niekas neatsistojo, ir Šervudas neabejojo, kad „tas kuklus žmogus net nepastebėjo nemandagumo arba, jei ir pastebėjo, suprato, jog susirinkusieji dar nesiejo jo su jam tekusiomis aukštomis pareigomis. Visų galvose sukosi tik viena mintis – prezidentas negyvas." Bet, vos pasirodžius poniai Ruzvelt, visi pakilo.

Po apeigų Hopkinsas paprašė Šervudo užeiti pas jį į namus Džordžtaune. Hopkinsas buvo toks išsekęs, kad atsigulė. Šervudas prisėdo šalia jo.

– Po galais, – tarė Hopkinsas ir jo įdubusios akys žybtelėjo, – dabar turėsime verstis savomis jėgomis. Nuo to, tiesą sakant, ir turėtume pradėti. Visą laiką mums buvo per daug lengva: turėjome privilegiją su prezidentu bendrauti artimai. Kai tik kildavo minčių apie pasaulį, visada galėdavome pasidalyti savo idėjomis, ir jei jis laikydavo jas vertomis dėmesio arba jei jos duodavo pradžią jo paties minčių grandinei, imdavo jas įgyvendinti, kad ir kokios didingos ar idealistinės jos būtų buvusios, – jo tai nebaugino. Na, o dabar jo nebėra, ir mes turime išmokti veikti patys.

Akivaizdu, kad Haris Hopkinsas dar turėjo dėl ko gyventi. Bet manė, kad jis ir visa vyriausybė turėtų atsistatydinti.

– Trumenas aplink save turėtų turėti savo, o ne Ruzvelto žmones, – pasakė jis. – Jei liktume mes, visada jį stebėtume, o jis žinotų, kad mes galvojame: „*Prezidentas* būtų daręs kitaip!"

DVIDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

PERGALĖ VAKARUOSE

1.

Sąjungininkai visu frontu judėjo pirmyn bemaž netrukdomai. Šiaurėje Montgomeris nesustodamas veržėsi Hamburgo link, sutikdamas tik simbolinį pasipriešinimą. Jam daugiausia kliudė armija, kuriai vadovavo generolas Giunteris Bliumentritas (Günther Blümentritt), pasiryžęs palengva trauktis su mažiausiais įmanomais nuostoliais abiem pusėms. Tai nebuvo tikras karas. Bliumentritas sudarė su britais džentelmenišką susitarimą ir net nusiuntė ryšio karininką įspėti priešą apie zoną, kurioje paslėptos dujinės bombos.

Montgomerio dešinėje trys Bredlio armijos judėjo priekin daug sparčiau. Patonas ir Hodžesas beveik pasiekė Elbę, o Simpsoną, kitapus Elbės jau suformavusį du placdarmus, nuo reicho kanceliarijos skyrė mažiau nei šimtas dvidešimt kilometrų tiesia linija. Tačiau Hitleris dėl to nepanikavo, jis sukurpė planą ne tik sunaikinti Simpsoną, bet ir išgelbėti Modelio dalinius Rūre. Tai turėjo atlikti ką tik suformuota 12-oji armija, vadovaujama žmogaus, kuris dar nebuvo visiškai pasveikęs po automobilio avarijos, – Valterio Venko.

Venkui, kuris vis dar buvo įspraustas į korsetą ir disponavo tiktai štabu, keliais žemėlapiais ir 200 tūkst. karių popieriuje, Hitleris įsakė iš teritorijos, dabar užimtos Simpsono placdarmų, pradėti galingą kontrpuolimą ir skersai Simpsono pajėgų praskinti 300 kilometrų ilgio koridorių iki Rūro katilo. Jei tai pavyktų, Modelio armijų grupė „B" būtų išvaduota iš apsupties, o tarp Montgomerio ir Bredlio įvarytas pleištas.

Balandžio 13 d. Hitleris išsikvietė Modelio jaunatvišką operacijų karininką pulkininką Giunterį Reichhelmą (Günther Reichhelm) ir pareiškė, kad jis nuo šios akimirkos esąs Venko štabo viršininkas.

– 12-oji armija turi įvaryti pleištą tarp anglų ir amerikiečių dalinių ir pasiekti armijų grupę „B". Ji privalo nužygiuoti iki Reino.

Žmogui, savo akimis regėjusiam beviltišką padėtį Rūro katile, tai atrodė visiškas absurdas. Hitleris toliau aiškino norįs imtis iš rusų pasiskolintos gudrybės.

– Naktį jie prasismelkia pro mūsų linijas su nedaug šaudmenų ir be jokios mantos.

Jis pasiūlė Reichhelmui surinkti 200 „folksvagenų", naktį prasmukti pro fronto liniją ir sukelti priešo užnugaryje tokią sumaištį, kad 12-oji armija galėtų prasiveržti.

Modelis fiurerio optimistinės žinios apie 12-ąją armiją net neperdavė savo daliniams. Jis žinojo, kad Venkui jo linijų pasiekti neįmanoma. Armijų grupės „B" 300 tūkst. vyrų dabar buvo įsprausti į vos 50 kilometrų skersmens zoną, maisto bei šaudmenų likę mažiau nei trims dienoms. Padėtis buvo tokia beviltiška, kad Modelio naujasis štabo viršininkas generolas Karlas Vageneris ragino Modelį prašyti OKW leidimo kapituliuoti. Tokio atsidavusio kareivio kaip Modelis prašymas galėtų paskatinti vyriausiąją vadovybę užbaigti jau pralaimėtą karą.

– Negaliu to siūlyti, – atkirto Modelis.

Jis negalėjo pakęsti net ir minties apie pasidavimą. Vis dėlto dienai baigiantis tapo akivaizdu, kad kapituliacija neišvengiama. Amerikiečių rankose atsidūrė trys svarbiausi miestai tarp apsuptų armijų ir Berlyno – Hanoveris, Brunsvikas ir Magdeburgas. Vageneriui Modelis vos atpažįstamu balsu pareiškė, jog jis asmeniškai atsakingas už savo vyrų išgelbėjimą ir nutaręs priimti pavyzdžio neturintį sprendimą: jis ketinąs įsakymu paleisti armijų grupę „B" ir apsaugoti karius nuo žeminančios kapituliacijos. Bet pirma nurodė Vageneriui demobilizuoti labai jaunus ir pagyvenusius kareivius ir leisti jiems grįžti namo civiliais. Kiti per septyniasdešimt dvi valandas galės pasirinkti: keliauti namo, pasiduoti individualiai arba mėginti prasimušti iki kovojančio fronto.

Kitą dieną, balandžio 15-ąją, Sąjungininkai perskėlė Rūro katilą į dvi dalis. Apie tai sužinojęs, Hitleris įsakė dviem atsiradusiems mažesniems katilams susijungti. Modelis tik žvilgtelėjo į žinią ir nekvaršino sau galvos dėl tokio neįmanomo įsakymo perdavimo. Jis buvo bevertis. Vakare rytinio katilo nebeliko.

Generolas Ridžvėjus, vadovavęs 18-ajam oro desanto korpusui, ką tik pasiuntė savo adjutantą kapitoną F. M. Brendsteterį (F. M. Brandstetter) su balta vėliava į Modelio štabo būstinę. Kapitonas nešė riterišką Ridžvėjaus laišką:

> Nei istorijoje, nei karinėje profesijoje nebūta kilnesnės asmenybės, šaunesnio karvedžio ir pareigingesnio valstybės valdinio už amerikiečių generolą Robertą E. Li (Robert E. Lee). Lygiai prieš aštuoniasdešimt metų šį mėnesį, jo ištikimoms pajėgoms išretėjus, netekęs priemonių veiksmingai kovoti ir atsidūręs kur kas gausesnių pajėgų apsuptyje, jis pasirinko garbingai kapituliuoti.
>
> Tą patį galite dabar pasirinkti ir Jūs. Išlaikydamas kareivio garbę, Vokietijos karininkų korpuso reputacijos ir savo tautos ateities vardan nedelsdamas sudėkite ginklus. Vokiečių gyvybių Jums verkiant prireiks atkuriant savo tautos prideramą vietą visuomenėje. Jūsų išsaugoti Vokietijos miestai yra nepamainomai būtini Jūsų tautos gerovei.

Brendsteteris grįžo lydimas vieno iš Modelio štabo karininkų, persakiusio atsakymą: feldmaršalas negali pasiduoti, nes yra saistomas asmeninės priesaikos Hitleriui ir net mintis svarstyti Ridžvėjaus pasiūlymą įžeistų jo garbės jausmą.

Maždaug už 300 kilometrų į rytus Simpsonas savo lauko vadavietėje netoli Elbės kaip tik rengė galutinius planus užimti Berlyną, kai buvo pakviestas prie telefono: Bredlis pageidavo, kad jis tučtuojau atskristų į 12-osios armijų grupės taktinę vadavietę Vysbadene. Pakeliui pas Bredlį jis mintyse dar kartą perkratė planus. Po 48 valandų 2-oji šarvuotoji ir 83-ioji pėstininkų divizijos autostrada išvien pajudės į Berlyną. Atitinkamą įsakymą išleis, kai tik grįš. Vysbadene prie lėktuvo jo jau laukė Bredlis. Jie paspaudė vienas kitam ranką, ir Bredlis išsyk išklojo:

– Noriu tau iškart pasakyti. Sustok ten, kur esi. Toliau eiti negali. Reikia atsitraukti už Elbės.

– Kas čia dabar, po šimts pypkių? – paklausė apstulbęs Simpsonas. – Berlyne galėčiau atsidurti per dvidešimt keturias valandas.

– Ką tik gavau tokį nurodymą iš Aiko.

Simpsonas primygtinai tvirtino, kad pasipriešinimas kitapus Elbės menkas. Jo nuomone, kelias į Berlyną atviras, ir jis gali prisiartinti taip staigiai, kad rimtesnės gynybos nesutiktų iki pačių miesto pakraščių. Bet ginčytis buvo bergždžia, ir Simpsonas nusiminęs išskrido atgal į savo štabo būstinę.

– Na, ponai, nutiko štai kas, – pareiškė jis laukusiems korespondentams. – Gavau įsakymą sustoti ten, kur esame. Į Berlyną eiti negaliu.

– Kokia gėda! – šūktelėjo vienas korespondentas.

Simpsonas mėgino paslėpti nusivylimą.

– Toks įsakymas, – nukirto jis griežtai. – Ir daugiau jokių komentarų.

Kovo pabaigoje vienas iš Eizenhauerio motyvų palikti Berlyną nuošalyje buvo tas, kad rusai daug arčiau sostinės ir tikrai ten atsidurs pirmi. Šiek tiek daugiau nei po dviejų savaičių Simpsoną ir Žukovą nuo reicho kanceliarijos skyrė vienodas atstumas, o tvirtindamas, kad miestą gali pasiekti per dvidešimt keturias valandas, Simpsonas ne vien gyrėsi. Išskyrus pavienius vokiečių dalinius – o didžiuma jų būtų priešinęsi silpnai arba apskritai nesipriešinę, – tarp jo ir Hitlerio nestovėjo niekas, išskyrus Eizenhauerį.*

* Po šešių dienų Bedelis Smitas per spaudos konferenciją Paryžiaus viešbutyje *Scribe* pareiškė, kad Berlynas „nebesvarbus". Vienas reporteris paklausė, ar Eizenhaueris prie Elbės sustojo dėl kokio nors susitarimo su rusais. „Ne, – atsakė Smitas, – su rusais esame susitarę tik dėl zonos, kurioje mūsų pajėgos turėtų susitikti. Prieš kurį laiką – na, turėčiau pasakyti, maždaug prieš septynias ar aštuonias savaites – susirašinėdami su rusais susitarėme, kad susitiksime Leipcigo–Drezdeno ruože."

>

2.

Maskvoje ambasadorius Harimanas praktikavo metodus, kuriuos taikyti jau seniai siūlė savo vyresnybei. Jis ir generolas Patrikas Dž. Hurlis (Patrick J. Hurley), Jungtinių Valstijų ambasadorius Kinijoje, tarėsi su Stalinu bei Molotovu. Harimanas pasinaudojo proga užprotestuoti savavališką draudimą 163 amerikiečių lakūnams leistis Poltavoje vien dėl to, kad keli amerikiečiai neapdairiai pasielgė savo iniciatyva. Pavyzdžiui, amerikiečių pilotas įkalbėtas slapta išskraidino vieną lenką, kuris tvirtino esąs Amerikos pilietis; kitą kartą apgadintas amerikiečių bombonešis, nusileidęs Lenkijos aerodrome pasiremontuoti, vėl pakilo be leidimo. Stalinas sušuko, jog tokie atvejai tik patvirtina, kad draudimas leistis pagrįstas ir kad amerikiečiai „išvien su lenkų pogrindžiu rezga sąmokslus prieš Raudonąją armiją".

– Jūs neigiate amerikiečių vyriausiosios vadovybės lojalumą ir aš to neleisiu! – karštai atrėžė Harimanas.

Hurlis mėgino jį nuraminti, bet Harimanas toliau kaltino Staliną, kad tas „faktiškai neigia generolo Maršalo lojalumą".

– Aš visiškai pasitikiu generolu Maršalu, – atsakė Stalinas šiek tiek atsitraukdamas. – Turiu galvoje ne jį, bet jaunesnį karininką.

Kitą rytą Driu Personas (Drew Pearson) laikraštyje *Washington Post* parašė:

> Nors galbūt tai bus oficialiai ir paneigta, iš tikrųjų amerikiečių priešakiniai patruliai penktadienį, balandžio 13-ąją, praėjus dienai po prezidento Ruzvelto mirties, buvo Potsdame, kuris Berlynui yra tas pat, kas Niujorkui Bronksas... [bet] kitą dieną iš Berlyno priemiesčių atsitraukė iki Elbės už 80 kilometrų į pietus. Atsitraukti įsakyta daugiausia dėl ankstesnio susitarimo su rusais, kad Berlyną okupuos jie, ir atkakliai reikalaujant šio susitarimo laikytis.

Haris Hopkinsas pasipiktinęs atsakė:

> Ta Driu Persono istorija visiškai neteisinga. Jaltoje nesusitarta, kad rusai pirmi įžengs į Berlyną. Tiesą sakant, apie tai net nediskutuota. Štabų viršininkai susitarė su rusų štabų viršininkais ir su Stalinu tik dėl bendrosios strategijos abiem pusėms veržtis į priekį iš visų jėgų.

Tai buvo tiesa. Tačiau tolesni Hopkinso žodžiai liudija, kad jis nežinojo tikrosios situacijos prie Elbės.

> Lygiai taip pat netiesa, kad generolas Bredlis prie Elbės sustojo reikalaujant rusams, kad jie galėtų pirmi prasimušti iki Berlyno. Bredlis pasiuntė vieną diviziją į Potsdamą, tačiau tai smarkiai pranoko jos jėgas; labai trūko atsargų, ir kiekvienas, kuris ką nors apie tai išmano, supranta, kad mes būtume užėmę Berlyną, jei tik būtume gebėję tai padaryti. Tai būtų buvusi didelė garbė sausumos kariuomenei, bet Driu Persono teiginys, neva prezidentas sutiko, jog Berlyną užimtų rusai, yra visiška nesąmonė.

Hurlis nervingai pakreipė pokalbį į Kiniją. Pranešė, jog inicijavo derybas tarp Kinijos komunistų ir Čiang Kai-ši vyriausybės, ir patikino, kad abu siekia to paties tikslo – „nugalėti Japoniją ir suformuoti laisvą, demokratinę ir jungtinę vyriausybę Kinijoje". Ruzveltas, pasak Hurlio, nurodė jam rūpintis, kad Kinija kaldintų savo likimą vadovaujama savo pačios vadovų bei savais būdais, ir įgaliojo šį klausimą aptarti su Čerčiliu. Ministras pirmininkas ir Idenas jau patvirtinę politiką leisti Kinijai pačiai įsteigti jungtinę, laisvą ir demokratinę vyriausybę, taip suvienijant visas Kinijos ginkluotąsias pajėgas Japonijai nugalėti. Po susitikimo Hurlis parašė Stetinijui entuziastingą laišką:

> ... Maršalas buvo patenkintas, tam pritarė ir, apžvelgdamas visą situaciją, pasakė, jog visiškai rems mūsų artimiausius veiksmus, kuriais bus siekiama suvienyti Kinijos ginkluotąsias pajėgas pripažįstant nacionalinę vyriausybę, vadovaujamą Čiang Kai-ši. Vienu žodžiu, Stalinas be išlygų pritarė pokalbyje jam išdėstytai Amerikos politikai Kinijoje.

Bet Harimanas manė, kad Hurlį pernelyg paveikė Stalino išorinis nuoširdumas, ir jis pranešė: „Stalinas amžinai nebendradarbiaus su Čiang Kai-ši, ir jei Rusija įsitrauks į konfliktą Tolimuosiuose Rytuose, jis mumis, kiek išgalės, pasinaudos ir rems kinų komunistus..." Džordžas Kenanas (George Kennan), dar vienas sovietų elgseną perkandęs amerikiečių diplomatas Maskvoje, irgi nesutiko su Hurlio laišku. Jis taip pat pranešė, kad Rusija, jo nuomone, nenurims, kol nevaldys Mandžiūrijos, Mongolijos ir Šiaurės Kinijos.

> ... Būtų tragiška, jei mūsų natūralus troškimas sulaukti Sovietų Sąjungos palaikymo šiuo momentu ir Stalino žodžiai, skirtingiems žmonėms reiškiantys skirtingus dalykus, bei jo atsargus meilumas paskatintų mus pernelyg kliautis sovietų pagalba ar net tuo, kad sovietai susitaikys su mūsų ilgalaikiais tikslais Kinijoje...

Per pastarąsias tris dienas Trumenas pajuto „neįtikėtiną" prezidentavimo „naštą". Grįždamas iš Ruzvelto laidotuvių sekmadienį Haid Parke (Hyde Park), jis plušėjo prie kalbos, kurią sakys ateinančią popietę jungtiniame Kongreso posėdyje. Eidamas gulti pasimeldė, kad gebėtų tinkamai atlikti tekusią užduotį. Kitos dienos, balandžio 16-osios, ankstyvą rytą jis perskaitė Harimano paskutinio pranešimo santrauką, kurioje kritikuoti „keli Stalino pareiškimai Lenkijos komisijos darbo atžvilgiu" ir siūlyta „toliau atkakliai laikytis pozicijos, kad negalime sutikti su Varšuvos režimo teisinimu".

Rytui įpusėjus, atvyko Idenas ir lordas Halifaksas (Halifax), britų ambasadorius Jungtinėse Valstijose. Trise jie aptarė savo atitinkamas kreipimosi

į Staliną dėl Lenkijos versijas. Bendra žinia išėjo mandagi, bet primygtinai buvo reikalaujama, nepaisant Varšuvos vyriausybės prieštaravimų, į Maskvą pasitarti pakviesti Mikolajčiką ir du Londono lenkus. Trumenas radijo ryšiu persiuntė žinią Harimanui ir liepė nedelsiant perduoti ją asmeniškai. Idenas, „labai padrąsintas" savo pirmo susitikimo su Trumenu, kablograma Čerčilį informavo:

> Iš pokalbio susidariau įspūdį, kad naujasis prezidentas sąžiningas ir draugiškas. Suvokia jam tekusią atsakomybę, bet nesijaučia nepakeliamai jos prislėgtas. Pastabos apie Jus kuo šilčiausios. Manau, kad jis ištikimai su mumis bendradarbiaus...

13.02 val. Trumenas įžengė į Atstovų rūmus. Susirinkusieji stovėdami audringai plojo. Jis išdidžiai pažvelgė į galerijas ir akimis pagaliau surado ponią Trumen ir Margaret.

– Pone Pirmininke... – pradėjo jis.

– Minutėlę, Hari, – sušnibždėjo Reiburnas. – Leiskite man Jus pristatyti.

– Sunkia širdimi stoviu čia priešais jus, brangūs bičiuliai ir bendradarbiai, – pradėjo Trumenas savo pirmąją kalbą tautai. – Tragiškas likimas uždėjo mums sunkią atsakomybės naštą. Turime žengti pirmyn. Mūsų buvęs vadovas niekados nesidairydavo atgal. Žvelgdavo į priekį ir judėdavo į priekį. Būtent to jis ir dabar norėtų. Būtent tai Amerika ir darys...

Jis pažadėjo tęsti Ruzvelto karo ir taikos politiką, paragino tvirtai paremti Jungtines Tautas ir vėl patvirtino besąlyginės kapituliacijos ir bausmės karo nusikaltėliams reikalavimą.

– Didžioji Jungtinių Tautų karo strategija nemenka dalimi buvo nulemta mūsų mirusio vyriausiojo vado... Noriu, kad visas pasaulis žinotų: ši kryptis turi išlikti ir išliks – *nepakitusi ir nevaržoma*!

Jis taip pat aiškiai patvirtino, kad bus tęsiama Ruzvelto užsienio politika.

– Siekiant būsimos pasaulinės taikos, nieko nėra svarbiau už tolesnį tautų tarpusavio bendradarbiavimą telkiant būtinas jėgas sužlugdyti Ašies valstybių sąmokslą užvaldyti pasaulį.

Paprašęs visų amerikiečių paramos, Trumenas pasakė:

– Šią akimirką širdyje meldžiuosi. Priėmęs šias sunkias pareigas, nuolankiai meldžiuosi Visagaliam Dievui karaliaus Saliamono žodžiais: „Suteik savo tarnui imlią širdį, kad galėtų valdyti savo tautą ir suprastų, kas gera ir kas pikta. Juk kas kitaip gali valdyti šią tavo gausią tautą? Prašau tik padėti man būti geru ir ištikimu savo Viešpaties ir tautos tarnu."

Akivaizdu, šis elegantiškas vidurinės klasės vyras, vieną akimirką pasipūtęs, o kitą – kuklus, asmeniniais bei politiniais saitais buvo susaistytas

su visais Ruzvelto projektais. Net jei, pavyzdžiui, Trumenas būtų panorėjęs griežčiau laikytis Rusijos atžvilgiu, tai būtų buvę itin sunku. Didžiuma amerikiečių rėmė Ruzvelto draugišką politiką, ir prezidento paskutinės telegramos Stalinui, Čerčiliui ir Harimanui, regis, iš tiesų liudijo tokią nuostatą: Čerčiliui jis sakė, kad bendroji sovietų problema, kiek įmanoma, nureikšmintina, nes tokios situacijos kaip operacija „Saulėtekis" „kyla kasdien ir dažniausiai išsisprendžia". Harimanui nurodė „laikyti Berno [Askonos] nesusipratimą smulkiu incidentu" ir informavo Staliną, jog „tokio pobūdžio menkų nesusipratimų ateityje neturėtų kilti".

Tačiau šiuose laiškuose neatsispindėjo Ruzvelto augantis ryžtas išvien su Čerčiliu tvirtai laikytis Stalino atžvilgiu. Tai galima buvo nuspėti tik jo laiško ministrui pirmininkui pabaigoje, kur jis sakė: „Vis dėlto turėtume būti tvirti, ir todėl mūsų kursas teisingas." Tačiau tokia užuomina naujajam prezidentui buvo per subtili.

Kaip ir visi viceprezidentai iki jo, Trumenas nežinojo gausybės didelių problemų, tenkančių aukščiausiam vykdomosios valdžios pareigūnui. Pavyzdžiui, iki Ruzvelto išvykimo į Jaltą jis nė neįtarė, kad Baltuosiuose rūmuose egzistuoja slaptas Žemėlapių kambarys, ir į jį iki šiol nėra užėjęs. Taigi naujasis aukščiausiasis vykdomosios valdžios pareigūnas buvo prastai pasirengęs imtis tokių slegiančių pareigų. Tik žvitrus intelektas ir praktiškas sveikas protas ateinančiomis dienomis galėjo jį apsaugoti nuo sunkių klaidų.

Balandžio 17-osios rytą Trumenas surengė savo pirmąją spaudos konferenciją. Jo biure mėgino susigrūsti rekordinis laikraščių, radijo ir žurnalų korespondentų kiekis – apie 350, bet daugeliui teko likti vestibiulyje. Savo stačiokiška, bet malonia maniera Trumenas į klausimus atsakydavo aiškiai arba apskritai neatsakydavo. Vienas korespondentas paklausė, ar jis norįs susitikti su kitais sąjungininkų vadovais – Čerčiliu ir Stalinu.

– Mielai su jais susitikčiau ir su Čiang Kai-ši taip pat, – atsakė jis. – Ir su generolu de Goliu; jei tik jis nori su manimi susitikti, mielai su juo susitiksiu. Norėčiau susitikti su visų sąjungininkų vyriausybių galvomis.

Balandžio 19-ąją Čerčiliui kablograma paraginus savo armijas pastūmėti kiek įmanoma toliau į rytus ir ten įsitvirtinti,* Trumenas pirmą kartą sužinojo apie okupacines zonas Vokietijoje. Dar viena paini problema, apie kurią jis

* Čerčilis taip pat paskutinį kartą paragino užimti Berlyną, bet Trumenas sureagavo taip, kaip Ruzveltas, – jis visiškai parėmė Eizenhauerį

mažai ką nutuokė arba nieko nenutuokė. „Atrodo, tarsi per pirmas penkias prezidentavimo dienas pragyvenau penkis gyvenimus... Žmogui, priverstam tai daryti iš anksto neįspėtam, šuolis nuo viceprezidento iki prezidento yra didžiulis." Tą vakarą savo motinai ir seseriai jis parašė:

... Prieš prisaikdinamas turėjau priimti du pasaulinės svarbos sprendimus – tęsti karą ir leisti surengti taikos konferenciją San Franciske. Šeštadienį ir sekmadienį praleidau prezidento laidotuvių apeigose. Pirmadienį Kongresui reikėjo pasakyti, ką darysiu. Parašyti kalbą prireikė visos sekmadienio popietės, pusės nakties ir ryto iki vienuoliktos valandos. Bet spėju, kad ji buvo įkvepianti, nes, atrodo, patiko Kongresui ir šaliai. Pirmadienio popietę praleidau susitikinėdamas su žmonėmis ir priiminėdamas įvairiausius sprendimus, kurių kiekvienas paliesdavo milijonus žmonių. Antradienį rytą visi miesto reporteriai ir dar daugiau sugužėjo į mano kryžminę apklausą. Spirgino mane penkiolika minučių, bet ir to išbandymo pakako.

Visą popietę ir vakarą teko praleisti rengiant kovojantiems vyrams bei moterims skirtą kalbą per radiją. Atsiguliau tik po pirmos nakties. Šiandien diena irgi buvo panaši. Ruošiuosi į lovą, bet sėdau dar parašyti laiškelį jums. Tikiuosi, kad abi esate sveikos.

Daug meilės,

Haris

Trumenas iškvietė Harimaną iš Maskvos asmeniškai pasitarti ir abu susitiko balandžio 20-osios vidurdienį. Prezidentas nekantravo sužinoti, kokie ambasadoriaus tiesioginiai įspūdžiai apie rusus.

Pasak Harimano, Sovietų Sąjunga mano galinti vienu metu sėkmingai plėtoti dvi politikas: bendradarbiauti su Jungtinėmis Valstijomis bei Britanija ir sykiu savarankiškai plėsti kontrolę kaimyninėse šalyse. Kai kurie Stalino patarėjai Amerikos dosnumą ir troškimą bendradarbiauti klaidingai laiko silpnumu.

– Mano nuomone, sovietų vyriausybė nenori nutraukti santykių su Jungtinėmis Valstijomis, nes jiems reikia mūsų pagalbos atstatant šalį, – pasakė jis.

Vadinasi, amerikiečiai svarbiais klausimais gali laikytis tvirtos pozicijos daug nerizikuodami. Harimanui pradėjus vardyti konkrečius sunkumus, Trumenas nutraukė:

– Aš nebijau rusų.

Jis ketinąs būti tvirtas, bet padorus.

– Šiaip ar taip, rusams reikia mūsų labiau, nei mums jų.

– Mano galva, mes susiduriame su barbariška invazija į Europą, – įspėjo Harimanas. – Turime apsispręsti, kokia bus mūsų nuostata šių nemalonių faktų akivaizdoje.

Tai nereiškia, kad jis nusiteikęs pesimistiškai. Su rusais galima susitarti dėl veiksmingo bendrų veiksmų pagrindo.

– Tačiau pirma mums reikėtų permąstyti savo politiką ir atsisakyti bet kokios iliuzijos, kad sovietų vyriausybė vadovausis principais, kurių tarptautiniuose reikaluose laikosi likęs pasaulis.

Trumenas suprato, jog geriausia čia tiktų duok-ir-imk politika. Jis nesitiki, kad Stalinas šimtu procentų duos tai, ko jis paprašys.

– Bet aštuoniasdešimt penkis procentus gauti turėtume.

Harimanas pasiteiravo, kaip, prezidento nuomone, lenkų klausimas gali atsiliepti San Francisko konferencijai ir Jungtinių Valstijų dalyvavimui Jungtinių Tautų organizacijoje. Trumenas atsakė iš karto: jei lenkų klausimas nebus išspręstas pagal Jaltos konferencijos nutarimus, Senatas niekada nepritars įstojimui į JT organizaciją.

– Ketinu Molotovui būtent tai pasakyti trumpai drūtai, – pareiškė jis kategoriškai. – Santykiuose su sovietų vyriausybe ketinu būti tvirtas.

Susitikimo pabaigoje Harimanas konfidencialiai atskleidė, kad viena iš priežasčių, dėl kurių jis nekantravo parvykti į Vašingtoną, buvo baimė, kad Trumenas nesupranta, jog Stalinas laužo susitarimus.

– Mano būgštavimus kurstė tai, kad Jūs stokojote laiko susipažinti su visomis nesenomis kablogramomis. Bet turiu pripažinti, labai palengvėjo, kad jas visas perskaitėte ir kad mes vienodai vertiname situaciją.

3.

Tuo metu mūšis Europoje pasiekė dramatišką, nors ir nuspėjamą, viršūnę. Balandžio 17-osios rytą neortodoksinis Modelio planas įsigaliojo ir armijų grupė „B" rašiklio brūkštelėjimu nustojo egzistuoti. Rūro katilo mūšis baigėsi. Drąsusis neaukšto ūgio feldmaršalas pasisuko į savo štabo viršininką ir tarė:

– Ar viską padarėme savo veiksmams istorijos šviesoje pateisinti? Kas dar lieka pralaimėjusiam vadui?

Jis patylėjo, po to ištarė žodžius, kuriais ne tik atsakė į klausimą, bet ir davė suprasti, koks bus jo paties likimas:

– Senovėje jie nusinuodydavo.

Modelis dėl Venko neapsiriko. Naujai suformuotai 12-ajai armijai prasimušti iki Rūro galimybių nebuvo. Tiesą sakant, Venkas puolimo net nepradėjo. Jis visomis išgalėmis stengėsi apginti Elbės liniją. Nesustabdomas Hodžeso slinkimas į priekį jau kėlė grėsmę kairiajam sparnui. Venkas įsakė generolui Maksui fon Ėdelsheimui (Max von Edelsheim) apsaugoti šį sparną išlaikant Halę ir

Leipcigą. Tačiau balandžio 17 d. Hodžesas Halę užėmė, o Leipcigą atkirto.

Leipcigas buvo istorinė šventovė ir vienas svarbiausių pramoninių Vokietijos miestų. Būtent šio miesto įspūdingoje Šv. Tomo bažnyčioje Martinas Liuteris pasakė savo pirmą pamokslą, šioje bažnyčioje dvidešimt septynerius metus vargonavo bei buvo palaidotas Bachas ir pakrikštytas Vagneris. Čia taip pat stovėjo vienas Vokietijos garbingiausių paminklų – didžiulis, kone šimto metrų aukščio *Völkerschlachtsdenkmal* („Tautų mūšio paminklas") žuvusiesiems 1813 m. kare pagerbti. Vokiečių statistikai sąžiningai apskaičiavo, jog jo korpusui pastatyti akmenis bei cementą būtų reikėję gabenti penkiasdešimt penkių kilometrų ilgio prekiniu traukiniu. Jis labiau priminė ne paminklą, bet tvirtovę, kuria po kelių dienų kaip tik ir taps.

Varganas gynybines pajėgas, vadovaujamas pulkininko Hanso fon Ponseto (Hans von Poncet), sudarė apie 750 vyrų iš 107-osios motorizuotosios pėstininkų divizijos ir vienas 250 vyrų dydžio atsargos motorizuotasis batalionas. Joms taip pat priklausė keletas 14-osios priešlėktuvinės divizijos dalinių, keli folkssturmo batalionai ir generolo leitenanto Vilhelmo fon Grolmano (Wilhelm von Grolmann), miesto policijos viršininko, 3400 policininkų.

Grolmanas, ne kariškis, bet policininkas, griežtai priešinosi jaunų folkssturmininkų siuntimui į beviltišką kovą. Pasak jo, tai prilygo vaikų žudymui.

– Policijai vadovauju aš, – pareiškė jis Ponsetui pridurdamas, jog neketinąs perleisti jos kitiems organams kitokioms funkcijoms atlikti. – Mūsų pačių pajėgos per silpnos veiksmingai pasipriešinti, nes neturime jokių sunkiųjų ginklų.

Todėl – įrodinėjo jis – pastangos apginti miestą yra bergždžios ir tik beprasmiškai išstatys į pavojų 750 tūkst. miesto gyventojų.

Hodežo 2-ajai ir 69-ajai pėstininkų divizijoms ėmus supti miestą, Grolmanas ir Ponsetas ir toliau elgėsi skirtingai. Pulkininkas su didžiuma karių užsibarikadavo rotušės zonoje ir po to su 300 savo geriausių vyrų slapta įsikėlė į garsųjį paminklą, o Grolmanas ruošėsi kapituliuoti.

Balandžio 18 d. Grolmanas per radiją paskelbė, jog perima vadovavimą ir kiek išgali geriau atstovaus gyventojų interesams. 16.00 val. jam pavyko telefonu susisiekti su 2-osios divizijos vadu generolu majoru Valteriu Robertsonu (Walter Robertson) ir jis pasiūlė priimti Leipcigo kapituliaciją.

Robertsonas pasakė Grolmanui, jog šis turįs paskatinti Ponsetą sudėti ginklus, ir tada radijo ryšiu susisiekė su savo vadu Klarensu Hiubneriu (Clarence Huebner) iš 5-ojo korpuso, kuris savo ruožtu pranešė Hodžesui ketinąs netrukus pradėti derybas dėl Leipcigo kapituliacijos. Hodžesas atsakė, kad priimtina tik besąlyginė kapituliacija. Tuo metu Grolmanas pagaliau telefonu pasiekė Ponsetą. Jis su savo kariais tūnojo paminkle, bet Grolmanas to nežinojo.

– Aš neketinu kapituliuoti, – pareiškė Ponsetas ir padėjo ragelį.

Grolmanas vis dėlto pasiuntė vieną iš savo karininkų į artimiausią amerikiečių dalinį dar kartą siūlydamasis kapituliuoti. Kai tas vyras buvo

nulydėtas į kapitono Čarlzo B. Makdonaldo (Charles B. MacDonald), 2-osios divizijos 23-iojo pulko „G" kuopos dvidešimt dviejų metų vado, vadavietę, jau temo.

– Ar jis žino, kad aš tik kapitonas? – paklausė Makdonaldas vertėjo. – Ar jis kapituliuos kapitonui?

Pasigirdo entuziastingas *„Jahwohl! Ist gut!"*, ir po valandos Makdonaldo visureigis jau riedėjo Leipcigo gatvėmis pro grupeles nustebusių civilių, kurie arba apstulbę spoksojo, arba nuoširdžiai mojavo rankomis. Policijos štabo būstinėje Makdonaldas sutiko tris nepriekaištingai tvarkingus vokiečių karininkus. Jis perbraukė ranka per savo šerius staiga susivokęs, jog jau dvi dienas nesiprausė. Jam kilo klausimas, ar reikėtų kariškai pasisveikinti. Dėl visa ko pasisveikino kariškai ir, pamėgdžiodamas vokiečius, kaukštelėjo kulnais.

Makdonaldas buvo nulydėtas į Grolmano biurą, kur jo pasitikti ištiesęs ranką atėjo pats generolas besišypsančiu apvaliu raudonu veidu ir su monokliu vienoje akyje. Makdonaldui jis priminė holivudišką aukšto rango nacio versiją. Pasivaišinę konjaku, jiedu susėdo pokalbio. Grolmanas pasakė, jog noriai kapituliuos su visomis policijos pajėgomis, tačiau apgailestaudamas palingavo galva Makdonaldui pareikalavus ginklus sudėti visiems Vermachto daliniams.

– Visiškai nekontroliuoju pulkininko fon Ponseto ir net nežinau, kur jo vadavietė, – paaiškino jis.

Vis dėlto, jis manąs, kad didžiuma Vermachto karių jau paliko miestą, ir Ponsetas nebus problema. Amerikiečių 69-oji divizija patyrė priešinga. Ji kaip tik tą akimirką žengė į miestą iš pietryčių, vedama pulkininko leitenanto Svybolo (Zwiebol) šarvuotųjų vykdymo pajėgų.

Vykdymo pajėgoms *Zwiebol* priartėjus prie paminklo, Ponseto vyrai viduje atidengė ugnį. Svybolo tankai, paprastai riedantys 15 km/h greičiu, padidinę greitį tris kartus, gatvėmis dūmė rotušės link, ant kiekvieno kampo nuo korpusų barstydami pėstininkus. Paskutinėje gatvėje iki rotušės Svybolas iš vieno italų aviatoriaus sužinojo, jog apylinkėse yra mažiausiai 300 esesininkų. Teturėdamas vos 65 pėstininkus – 160 nukrito nuo tankų beprotiškai lekiant arba kliudyti priešo ugnies, – jis išmintingai nusprendė nakčiai įsikasti.

Aušta nt viena 69-osios divizijos pėstininkų kuopa pamėgino šturmuoti puošnią rotušę, bet netrukus buvo prispausta prie žemės. Svybolas pajudėjo į priekį paremti jos saujele savo tankų ir savaeigių prieštankinių pabūklų.

Prisiartinus vykdymo pajėgoms „Z", Gabrielė Herbener (Gabrielle Herbener) ir jos draugė, abi mūvėdamos ilgas laisvas kelnes, stovėjo prie pagrindinės sankryžos. Jos iš pradžių manė, kad šarvuotosios mašinos vokiečių, kol vienas iš tankų sumažino greitį ir kažkas viduje angliškai šūktelėjo:

– Stop, vaikinai!

Tankistas iškišo galvą iš bokšto ir šūktelėjo joms:

– Eikit į slėptuvę ar rūsį. Aikštės gale atakuosime rotušę.

Nusišypsojo ir pradingo, bet greitai vėl išniro su saldainiu. Numetė jį merginoms. Vis dar suglumusios jos pasuko į slėptuvę. Kas čia dabar per priešas?

Svybolas pajudėjo dviem kolonomis ir išvien su pėstininkų kuopa atakavo rotušę. Amerikiečius vėl sustabdė pancerfaustų, kulkosvaidžių ir šautuvų ugnis. Apie devintą valandą, po dar dviejų nesėkmingų atakų, susierzinęs Svybolas nutarė vietoj jėgos pasinaudoti apgaule. Jis įtikino vokiečių gaisrininkų viršininką, jog bus išgelbėta daug gyvybių, jei jis į rotušę nuneš tokį ultimatumą: vadui tučtuojau nekapituliavus, amerikiečiai po dvidešimties minučių puls visa pėstininkų divizija panaudodami sunkiuosius ginklus ir liepsnosvaidžius.

Po kelių minučių 150 vokiečių pakeltomis rankomis išėjo pro duris. Viduje amerikiečiai aptiko burmistro Freiborgo (Freyborg), jo pavaduotojo ir jų šeimų kūnus. Jie nusižudė.

Vienintelis rimtas pasipriešinimo židinys Leipcige liko paminklas, kur Ponsetas dabar laikė ir penkiolika į nelaisvę patekusių amerikiečių. Net 203 mm kalibro sviediniai nepadarė žymesnio poveikio konstrukcijai, o kai kurie tiesiog atšokdavo nuo granito. Atrodė, jog laukia ilga ir daug pastangų kainuosianti apgula. Kapitonui Hansui Trefusui (Hans Trefousse), 273-iojo pulko kvotėjui, kilo mintis. Savo pulko vadui pulkininkui C. M. Adamsui jis pasisiūlė „įkalbėti" Ponsetą kapituliuoti. Trefusas gimė Frankfurte prie Maino, su tėvais 1936 m. pabėgo į Ameriką ir po šešerių metų baigė Niujorko koledžo (C. C. N. Y) *Phi Beta Kappa*.

Trečią valandą Trefusas, lydimas pulko vado pavaduotojo pulkininko leitenanto Džordžo Naito (George Knight) ir į nelaisvę paimto vokiečių vertėjo, pradėjo lipti laiptais, vedančiais prie įėjimo į suvenyrų parduotuvę galinėje paminklo pusėje. Parlamentarų sutikti išėjo Ponsetas ir du vokiečių karininkai. Trefusas pasakė Ponsetui, kad priešintis beprasmiška.

– Neturite jokios galimybės nugalėti. Karas pralaimėtas. Protinga būtų pasiduoti ir išgelbėti karių gyvybes.

– Fiureris man asmeniškai įsakė nepasiduoti, – atkirto Ponsetas.

Jis taip pat atsisakė paleisti septyniolika amerikiečių belaisvių ar juos išmainyti. Tačiau susitarta dėl dviejų valandų paliaubų sužeistiesiems evakuoti. Amerikiečių medikams gabenant iš mūšio lauko sužeistuosius, Trefusas toliau ginčijosi su Ponsetu prie suvenyrų parduotuvės ir penktą valandą įtikino jį tęsti derybas paminklo viduje.

Kitur Leipcige kautynės baigėsi, išskyrus pavienius snaiperių šūvius, ir amerikiečių daliniai pasklido po miestą. Kareiviai siuvo miesto gatvėmis visureigiais ir sunkvežimiais mosuodami nacių vėliavomis. Vienas stovėjo sunkvežimio kėbule. Po nosim laikydamas juodas šukas vaizdavo Hitlerio

ūsus ir dainavo Horsto Veselio giesmę. Juokėsi net vokiečiai. Kai kurie tikriausiai pirmą kartą per kelerius metus.

Giunteris Untuchtas (Günther Untucht) ir kiti vaikai godžiai stebėjo, kaip vienas dalinys valgo ir paskui kareiviai maisto likučius sudegina apipylę benzinu. Vienas berniukas mikliai ištraukė dar pusiau pilną skardinę, tačiau kareivis atėmė ją. Vis dėlto didžiuma amerikiečių nerodė priešiškumo ir vaikams dalijo šokoladą. Kartais už dyką, kartais paklausdami:

– Ar turi seserį?

Gabrielė Herbener du butelius brendžio mėgino išmainyti į maistą. Ji ėjo pro stovinčius tankus ieškodama malonaus veido ir atsitiktinai pamatė tankistą, tą rytą jai davusį saldainį.

– Turiu brendžio, – pasakė ji. – Ar duotumėte man ko nors valgoma?

– Gerai.

Jis paėmė abu butelius.

– Nusiimk savo šaliką.

Gabrielė nusiėmė šaliką ir pritrenkta stebėjo, kaip jis pripildė jį saldumynų, muilo ir C davinių. Ant viršaus padėjo abu brendžio butelius.

Atėjus vidurnakčiui, Trefusas ir Ponsetas tebesiginčijo.

– Jei būtumėte bolševikas, – aiškino vokietis, – su Jumis apskritai nekalbėčiau. Po penkerių metų abu būtume Sibire.

– Jei tai tiesa, – įrodinėjo Trefusas, – argi negaila paaukoti visų šių vokiečių kovotojų, kurie galėtų mums padėti kautis su rusais?

– Taip, bet man įsakyta jokiu būdu nepasiduoti.

– Esu tikras, Jums žinoma istorija apie Homburgo princą, – įkalbinėjo Trefusas, darydamas aliuziją į Heinricho Kleisto pjesę. – Mūšį kurfiursto naudai jis laimėjo nepaklusdamas įsakymui.

Kažkiek vėliau Trefusas pranešė Ponsetui ir jo karininkams, kad divizijos štabas pasiūlęs: jei Ponsetas iš paminklo išeis savanoriškai ir pasiduos, jo vyrams bus leista vienam po kito pasekti jo pavyzdžiu. Ponsetas sutiko, ir balandžio 20-ąją, 02.00 val., išėjo pro pagrindines duris. Mūšis dėl paminklo baigėsi.

Bet Trefusui rengiantis paleisti belaisvius, pulkininkas Naitas pareiškė, kad įvyko nesusipratimas. Divizijos vadas generolas majoras Emilis R. Reinhartas (Emil R. Reinhardt) leido paleisti tik Ponsetą. Kiti laikinai bus internuoti paminkle. Trefusas kreipėsi į kitus vokiečių karininkus mėgindamas įtikinti juos priimti naujas sąlygas. Įkalbinėdamas aiškino pamėginsiąs suveikti jiems keturiasdešimt aštuonių valandų atostogas Leipcige, jei jie pažadės nepabėgti. Tik vienas vokietis primygtinai reikalavo laikytis pirminio susitarimo, ir Trefusas iškart jį paleido. Kad ir koks generolo įsakymas, Trefusas neketino

laužyti savo garbės žodžio. Tada jis įtikino Naitą pritarti keturiasdešimt aštuonių valandų atostogoms.

– Tačiau, – pasakė Naitas, – reikia, kad apie šių žmonių išėjimą ir grįžimą į paminklą nesužinotų Reinhartas.

Nuginkluojant karininkus bei puskarininkius, Trefusas pasirūpino, kad penkiolika karininkų būtų išvesti iš paminklo ir jiems leista pasiekti savo namus. Kai grįžo po keturiasdešimt aštuonių valandų, visi jo jau laukė, išskyrus vieną, kuris paliko atsiprašymo raštelį.

Tokios keistos kapituliacijos vyko visame Vakarų fronte. Dažnai amerikiečiai paprasčiausiai paskambinę telefonu susitardavo dėl taikios kapituliacijos su artimiausio miestelio burmistru.

Karas vakaruose praktiškai baigėsi. Tačiau Keselringas manė turįs visomis išgalėmis laikyti Elbės liniją priešais sostinę, kad Hitleris Berlyne galėtų kiekvieną kareivį mesti į paskutinį mūšį su bolševikais.

Vis dėlto vyras, atsakingas už linijos gynybą, manė kitaip. Nelaukdamas įsakymų ir neatsiklausdamas fiurerio štabo būstinės, generolas Valteris Venkas savo 12-ajai armijai liepė apsisukti. Jo vyrai atgręžė nugaras amerikiečiams ir pradėjo žygiuoti bolševikų link.

DVIDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

„ANT SKUSTUVO AŠMENŲ"

1.

Beveik du mėnesius šiaurės rytų fronte vyravo santykinė ramybė: Žukovas rengėsi galutiniam Berlyno šturmui, o Heinricis naudojosi atokvėpiu tvirtindamas silpną armijų grupės „Vysla" gynybą. Iš Raudonosios armijos belaisvių jis sužinojo, kad kelias dienas iki pagrindinio puolimo Kiustrino–Frankfurto ruože bus vykdomos mažesnės zonduojančios atakos. Šioms, kaip planuota, prasidėjus balandžio 12-ąją, įsigaliojo Heinricio iš prancūzų pasiskolinta strategija: Busei įsakyta tris dienas palaukti ir tada tamsos priedangoje atitraukti 9-ąją armiją ant kalvagūbrio už Oderio, senose pozicijose paliekant tik minimalias pajėgas.

Likus kelioms valandos iki šio slapto atitraukimo, į armijų grupės „Vysla" vadavietę netoli Prenclau atvyko netikėtas svečias – Albertas Špėras.

– Džiaugiuosi, kad Jūs čia, – pasveikino jį Heinricis. – Mano pionierių karininkas gavo du vienas kitam prieštaraujančius įsakymus.

– Būtent todėl ir atvykau, – atsakė Špėras ir paaiškino, kodėl sąmoningai padarė įsakymus neaiškius: kad lauko vadai turėtų pateisinimą ignoruodami Hitlerio „išdegintos žemės" politiką. Heinricis pasakė, jog be reikalo vokiečių nuosavybės nenaikins.

– O kaip dėl gauleiterių? Jie man nepavaldūs.

Špėras vis dėlto tikėjosi, kad generolas panaudos savo įtaką ir neleis šiems partijos pareigūnams imtis veiksmų. Heinricis pažadėjo padaryti, ką galės, bet pripažino, kad jam pačiam kariniais sumetimais gali tekti sugriauti kelis tiltus – pirmiausia netoli Berlyno. Jis pasiūlė pereiti į išorines patalpas, kur atsitiktinai laukė Berlyno komendantas generolas Helmutas Reimanas (Helmuth Reymann). Heinricis buvo paprašęs jį atvykti į frontą aptarti konkrečių Berlyno gynybos problemų. Reimanas informavo, kad vieninteliai daliniai sostinėje yra devyniasdešimt du prastai apmokyti folkšturmo batalionai.

– Turiu gana stiprias priešlėktuvinės gynybos pajėgas, du apsaugos dalinių batalionus ir vadinamuosius parengties dalinius.

Pastaruosius sudarė raštininkai ir virėjai.

– Tai ir viskas. O, tiesa, dar turiu keletą tankų.

– Ką darysite, kai puls rusai? – pasiteiravo Špėras.

– Turėsiu susprogdinti tiltus Berlyne.

Špėras susiraukė.

– Pone generole, – pasakė, – ar suprantate, kad susprogdindami tiltus suardysite visą komunalinių paslaugų, skirtų daugiau nei dviem milijonams gyventojų, infrastruktūrą?

– Kitaip elgtis negaliu. Arba tiltai, arba mano galva. Už Berlyno gynybą atsakau savo gyvybe.

Špėras priminė jam, kad tiltais eina vandens vamzdžiai, dujų magistralės ir elektros laidai. Tiltus sugriovus, gydytojai negalėtų operuoti ir gyvenimas sustotų; nebebūtų geriamojo vandens.

– Aš prisiekiau ir privalau vykdyti šį įsakymą.

Reimanas buvo prislėgtas.

– Draudžiu Jums susprogdinti bet kurį tiltą, – labai nedviprasmiškai pareiškė Heinricis. – Jei iškils poreikis, susisiekite su manimi ir gaukite leidimą.

– Labai gerai, generole, bet kaip elgtis, jei tai prireiks padaryti nedelsiant?

– Žvilgtelėkime į žemėlapį, – pasiūlė Heinricis ir parodė kelis tiltus, po kuriais nėjo dujų ir elektros magistralės. – Kritiniu atveju šituos galite susprogdinti. Dėl bet kurio kito turite gauti mano pritarimą.

Špėras buvo patenkintas, o Reimanas nusiramino. Atsakomybę perėmė kitas asmuo.

Bunkeryje surengtame ypatingame susitikime Hitleris atskleidė keistą strategiją Berlynui išgelbėti: sostinės link atsitraukiantys vokiečių daliniai suformuos kietą gynybos branduolį, nenugalimai traukiantį prie savęs rusų dalinius. Ši trauka sušvelnins spaudimą kitoms vokiečių pajėgoms ir jos galės atakuoti bolševikus iš išorės.

– Rusai taip išeikvojo savo jėgas, kad Berlyne galime laimėti lemiamą mūšį, – pareiškė jis tvirtai įsitikinęs. – Tai pašalins juos kaip veiksnį derantis dėl būsimos taikos.

Jis pats liksiąs mieste, kad įkvėptų gynėjus. Keli iš klausytojų ragino jį vykti į Berchtesgadeną. Tačiau Hitleris nepanoro to aptarinėti. Jo kaip Vermachto vyriausiojo vado ir visos tautos vadovo pareiga likti sostinėje.

Jis sukurpė aštuonių puslapių atsišaukimą – paskutinį rašytinį kreipimąsi į dalinius – ir nusiuntė jį Gebelsui. Bet net propagandos ministrui pasirodė, kad kreipimasis pernelyg pompastiškas. Gebelsas pamėgino tekstą paredaguoti žaliu pieštuku, bet galiausiai išmetė jį į šiukšlių dėžę. Tada vėl ištraukė ir toliau taisė. Nesuderinęs galutinio varianto su fiureriu, Gebelsas liepė išplatinti kopijas fronte.

RYTŲ FRONTO KAREIVIAI!

Mūsų mirtinas priešas – žydas bolševikas pakilo į paskutinį masinį šturmą. Jis tikisi sutriuškinti Vokietiją ir nušluoti mūsų tautą nuo žemės paviršiaus...

Jei ateinančiomis dienomis ir savaitėmis kiekvienas kareivis Rytų fronte atliks savo pareigą, Azijos paskutinis šturmas žlugs...

Berlynas liks vokiečių, Viena vėl bus vokiečių, o Europa niekada nebus rusų. Jūs stojote ginti savo tėvynės, savo žmonų bei vaikų, taigi savo ateities. Būkite vieningi! Šią valandą, mano Rytų fronto kovotojai, į jus žvelgia visa vokiečių tauta, dėdama viltis tik į tai, kad jūsų ištvermė, fanatiškumas, jūsų ginklai ir vadai paskandins plūstančius bolševikus kraujo jūroje. Jūs lemsite karo pervartą.

Adolfas Hitleris

Vakarą prieš išskrisdamas iš Maskvos pasimatyti su Trumenu, Harimanas susitiko su Stalinu. Ilgo pokalbio pabaigoje Harimanas užsiminė apie vokiečių pranešimą, kad Raudonoji armija planuojanti artimiausiu laiku atnaujinti Berlyno puolimą.

– Mes ketiname pradėti tokią ofenzyvą, – pripažino Stalinas, neužtikrintu balso tonu mėgindamas sumenkinti to svarbą. – Nežinau, ar tas puolimas pasiseks, bet pagrindinis smūgis bus Drezdeno kryptimi, kaip jau informavau generolą Eizenhauerį.

Stalinui tariant tuos žodžius, Žukovas vykdė paskutinius pasirengimo galingam Berlyno šturmui darbus. Į rytus nuo Oderio prie pat upės buvo sutelkti sunkieji pabūklai ir minosvaidžiai, pasirengę pradėti vieną smarkiausių apšaudymų per karą. Rytiniame upės krante mūšio laukė 4000 tankų, dauguma buvo pasirengę kirsti upę Kiustrino ir Frankfurto apylinkėse. Abipus Kiustrino pastatyta 1750 prožektorių, kurių spinduliai siekė iki penkių kilometrų: jie turėjo apšviesti kelią magistrale į Berlyną pajudėsiančioms pagrindinėms pajėgoms ir akinti gynėjus.

Žukovo lauko vadavietėje prasidėjo svarbus 1-ojo Baltarusijos fronto aukščiausių karininkų susirinkimas. Papulkininkis Vladimiras Jurasovas tarp jų buvo žemiausio laipsnio karininkas ir čia pateko atsitiktinai. Jis, kaip ypatingajam Vokietijos ir jos sąjungininkių ekonominio nuginklavimo komitetui pavaldaus Statybinių medžiagų departamento pareigūnas, privalėjo organizuoti užgrobtų cemento gamyklų saugų perkėlimą į Sovietų Sąjungą pokarinei statybos programai vykdyti ir jau buvo išgabenęs namo nemažai Lenkijos gamyklų milijonui tonų cemento per metus pagaminti. Pirmas žodį tarė generolas Nikolajus Bulganinas (vėliau Ministrų Tarybos pirmininkas):

– Karas dar nebaigtas! Sutriuškinome Hitlerį, bet ne fašizmą. Fašizmas gyvas visame pasaulyje, pirmiausia Amerikoje. Kai mums reikėjo antrojo fronto, kapitalistai delsė jį atidaryti! Tai mums kainavo milijonus mūsų brolių gyvybių!

Žukovui tyliai sėdint, generolai vienas po kito stojosi raginti klausytojų.

– Dabar pirmutinis mūsų priešas yra Amerika, – pasakė vienas iš jų. – Sunaikinome fašizmo bazę. Turime sunaikinti ir kapitalistų bazę – Ameriką.

Tikriausiai svarbiausias atskiras taškas Heinricio gynybos linijoje buvo Zėlovo (Seelow) kaimas netoli jos pietinio galo šalia Oderio vakarinio kranto. Per kaimą kalvagūbrio ketera ėjo magistralė Kiustrinas–Berlynas. Čia Žukovas planavo pulti gausiomis pajėgomis. Pasiekusiai kalvagūbrio viršų Raudonajai armijai atsivertų kone atviras kelias iki pat Berlyno.

Niekas geriau negalėjo iliustruoti armijų grupės „Vysla" apgailėtinos būklės kaip Zėlovą gynę daliniai – jauni, vos dviejų savaičių trukmės pėstininkų apmokymus išėję liuftvafininkai iš Geringo 9-osios parašiutininkų divizijos. Jų kuopoms vadovavo buvę lakūnai, nusiteikę kovingai, bet neišmanantys sausumos taktikos.

Tipišku gynėju galima laikyti aštuoniolikmetį Gerhardą Kordesą (Gerhard Cordes), pradžios mokyklos direktoriaus sūnų. Jo skubiai suformuotas pulkas ką tik įsikasė rytinėje kalvagūbrio papėdėje. Juos, ginkluotus vien rankinėmis granatomis, pistoletais-kulkosvaidžiais, šautuvais ir pancerfaustais, rėmė pustuzinis 88 mm priešlėktuvinių patrankų ir keli prieštankiniai pabūklai.

Balandžio 15-osios vakarą rusai jų pozicijas pradėjo apšaudyti sporadiška artilerijos ugnimi, bet jiems buvo liepta įsikasti giliau. Jie nė neįtarė, kad pagrindinės vokiečių pajėgos slapta atsitraukė ant kalvagūbrio, o juos priešakyje paliko tik akims apdumti. Antrą valandą ryto visu 120 kilometrų ilgio frontu prabilo 22 tūkst. rusų toliašaudžių patrankų bei minosvaidžių. Tankiausia koncentracija buvo priešais Zėlovą. Kordesui atrodė, kad talžomas kiekvienas kvadratinis žemės metras.

Artilerijos ugnis staiga nutrūko, ir šviesa nutvieskė abi kelio Kiustrinas–Berlynas puses. Kalvagūbrio link pradėjo riaumoti šimtai tankų. Pilkšvoje apyaušrio šviesoje iš pirmutinių apkasų lygioje, pelkėtoje žemėje maždaug už 600 metrų pro Kordesą atgal ėmė plūsti vyrai rėkdami:

– Rusai!

Kordesas žvilgtelėjo iš savo apkaso ir išvydo kraują stingdantį vaizdą – neaprėpiamą didelių tankų bangą. Pirmajai bangai grėsmingai priartėjus, jis pamatė antrą, lydimą straksinčių pėstininkų ordų.

Iškart pratrūko kurtinantis griausmas. Nuo kalvagūbrio viršaus šimtai vokiečių priešlėktuvinių patrankų, nuleidusios vamzdžius, atidengė į rusus mirtiną ugnį. Vienas po kito tankai užsiliepsnojo, o jų keleiviai buvo nušluoti nuo korpusų. Gyvi išlikę pėstininkai garsiai šaukdami bėgo į priekį. Liuftvafininkai skynė jų gretas, ir raudonarmiečiai susvyravo. Keli T-34 sparnuose prasiveržė, bet buvo pamušti, kai mėgino užsiropšti ant kalvagūbrio į Berlyną vedančiu keliu. Auštant puolantieji, smarkiai aplamdyti, atsitraukė.

Jauni liuftvafininkai patyrė nedaug nuostolių ir patikėjo savo jėgomis, net pasipūtė. „Ne taip jau ir blogai", – pagalvojo Kordesas. Bet jis ir jo kovos draugai apsidžiaugė, kai iš apkaso į apkasą buvo perduotas įsakymas ropoti atgal į kalvagūbrį. Per vidurį šlaito juos nuvedė į pozicijas pamiškėje. Apačioje atsivėrė geras apšaudymo laukas, už nugaros raminamai dunksojo medžiai. Vyrai jautėsi saugūs ir nesuprato, kad net ir tiek atitraukti jie vis dar yra pirmutinė Heinricio gynybos linija, o po kelių valandų vėl taps Žukovo pagrindiniu taikiniu.

Atitraukdamas pagrindines pajėgas prieš pat pradinę uraganinę ugnį, Heinricis ne tik išgelbėjo tūkstančius gyvybių, bet ir laimėjo laiko. Radę beveik tuščius apkasus bei ugniavietes, rusai tikriausiai baiminosi kokių nors spąstų ir, užuot tęsę kalvagūbrio šturmą, kuris veikiausiai būtų buvęs sėkmingas, svyravo.

Po pietų Krėbsas paskambino Heinriciui ir pasveikino su pirmos dienos rezultatais prie Zėlovo. Tačiau mažasis generolas optimizmu netryško. Informavo, kad Busei smogta abipus Zėlovo ir galima tikėtis net dar įnirtingesnių atakų.

– Negirkime dienos be vakaro, – įspėjo jis.

Pėstininkais paversti Geringo liuftvafininkai įsikasė palei magistralę į Berlyną. Abipus kaimo ir šlaito viduryje tiesiai virš įsikasusių liuftvafininkų galvų, regis, neįmanomu kampu vamzdžius žemyn nukreipė tuzinas 88 mm patrankų, aštuoni 105 mm priešlėktuviniai pabūklai ir kelios keturvamzdės priešlėktuvinės patrankos.

Vėliau tą popietę Kordesas pastebėjo, kaip vienas Raudonosios armijos tankas atsargiai iškišo nosį iš už kelio vingio ir pajudėjo Zėlovo link. Jis veikiausiai norėjo išprovokuoti ugnį, kad būtų aišku, kur vokiečių pozicijos. Bet jam kylant vis aukščiau, niekas nešaudė. Tankas taip priartėjo, kad Kordesas matė tanko vado, ryžtingai stovėjusio bokšte, rūsčią veido išraišką. Staiga pasigirdo klegesys, o paskui sprogimas, kai 88 mm patrankos sviedinys rėžėsi į tanko vikšrus. Įgula išsiropštė lauk ir nudūmė šlaitu žemyn.

Iš apkaso į apkasą perduotas įsakymas: nešaudyti, laikytis tyliai. Minutėms slenkant, vyrai priešakinėje linijoje darėsi vis nervingesni ir bemaž

troško, kad kas nors įvyktų. Tada raudonoje vakaro žaroje išvydo tankų koloną, išsirangančią iš miško netoli kalvagūbrio papėdės ir pradedančią kilti į kalvą. Viena vokiečių priešlėktuvinė patranka iššovė. Kolona nerangiai apsisuko ir pasislėpė tarp medžių.

Dvi valandas tvyrojo nejauki tyla, ir Kordesas nejučia pamanė, kad visa gyvybė žemėje kažkaip nustojo egzistavusi. Staiga septintą valandą pasigirdo tankų riaumojimas; atrodė, kad jų mažiausiai keturiasdešimt. Triukšmas vis stiprėjo, ir jis neabejojo, tankai aukštyn slenka kaire kelio puse – jo puse. Pro ūžesį jis girdėjo dar vieną intensyvų gausmą, tolėliau tarsi dar apie dvidešimt tankų būtų judėję į viršų kita puse.

Liuftvafininkai susivaldė neatidengę ugnies, bet vis nervingai žvilgčiojo į gretimus apkasus svarstydami, ar teisingai elgiasi. Kordesas išgirdo, kaip vienoje 88 mm patrankų ugniavietėje tiesiai už jo šaulys šūktelėjo:

– Prieš paleisdamas pirmą sviedinį noriu, kad tie šunsnukiai atsidurtų tiesiai priešais mano patrankas.

Pasirodė baisus pavidalas, didesnis nei bet kuris Kordeso matytas tankas. Kūnu drebulys nuvilnijo nuo galvos iki kojų.

– Nusiramink, – tarė pagyvenęs vyras, įsmukęs į jo apkasą. – Tau nieko nereikia daryti, nebent jie visiškai priartėtų. Tada panaudok pancerfaustą.

Dabar Kordesas pamatė daugiau pavidalų. Variklių ūžesys ir vikšrų žlegsėjimas kurtino. Žemė virpėjo. Jis pagriebė pancerfaustą. Už nugaros netikėtai prabilo duslus choras; virš galvos kliegdami praskriejo 88 mm sviediniai ir tvojosi į pirmus tankus. Aukštyn pliūptelėjo liepsnos, ant apkasų pradėjo lyti metalo dalimis ir sviedinių skeveldromis. Liepsnojo mažiausiai šeši tankai, bet kiti ropojo toliau. Rausvoje žaroje jie aiškiai išsiskyrė ir buvo bejėgiškai išstatyti naikinamai sunkiųjų patrankų ugniai. Iš šio masinio gaisro ėmė nirti raudonarmiečiai. Jų turėjo būti apie 800. Visi kabarojosi į kalvą rėkdami kaip išprotėję.

Liuftvafininkai atidengė ugnį iš šautuvų bei MP ir šimtai rusų parkrito. Kiti šaukdami tebeplūdo. Krito dar daugiau, ir pagaliau kaip didžiulė banga, visą jėgą išeikvojusi atsimušdama į molą, puolusieji atsitraukė.

Kordesas išsekęs susmuko – po visa ko galės pailsėti. Staiga priešais jį pravažiavo vokiečių savaeigis prieštankinis pabūklas ir kirto kelią. Pabūklas iššovė, ir akinamoje šviesoje Kordesas kitapus kelio įžiūrėjo dvidešimt tankų. Pirmi rūko ir nerangiai sukosi aplink, kiti lėtai judėjo į priekį. Iš už jų išnirę rusų pėstininkai leidosi vokiečių sunkiųjų patrankų link.

Kordesas ir kiti kairėje pasisuko ir atidengė ugnį. Virš jo galvos šnarėjo keturvamzdės priešlėktuvinės patrankos sviediniai. Jie sproginėjo tarp rusų pėstininkų, ir kokia dešimtis jų nuvirto kaip kėgliai. Kelią kirto dar vienas vokiečių prieštankinis pabūklas ir išlikusius gyvus pradėjo varpyti iš savo kulkosvaidžio.

– Velniava, štai dar keturi! – suriko Kordeso bendražygis ir parodė į tankų grupelę kitapus kelio.

– Anie pamušti, – šūktelėjo kažkas iš kito apkaso. – Jie nejuda.

Iš vieno nejudančio tanko tvykstelėjo oranžinė liepsna, ir keturvamzdė patranka tiesiai Kordesui už nugaros išlėkė į orą – su visa įgula!

– Sudorokite tuos prakeiktus tankus pancerfaustu! – riktelėjo balsas už Kordeso.

Jis su dviem vyrais nuropojo šlaitu žemyn. Keturi tankai dabar judėjo. Dundančių aukštyn Zėlovo pusėn tankų siluetai ryškiai matėsi. Vyras Kordesui iš kairės iššovė. Granata kaip žaislinė raketa nėrė skersai kelio ir trenkėsi į pirmo tanko bokštą. Žybtelėjo, tada baisiai sudundėjo viduje pradėjus sproginėti šaudmenims.

Kordesas šovė į antrą tanką. Iš jo išsiveržė liepsnos. Kažkuris pataikė į trečiąjį, jis irgi užsidegė. Ketvirto tanko vadas pamostagavo, didžiulė mašina apsigręžė ir ėmė leistis šlaitu žemyn. Kordesas pakėlė karabiną ir paleido šūvį. Vadas išvirto ant kelio, o tankas nuburzgė.

Mažiausiai penkiolika iš keturiasdešimties tankų Kordeso kelio pusėje prasiveržė ir artinosi prie viršaus. Jie pradėjo dvikovas su patrankomis ugniavietėse kone tiesiu taikymu, atrodė, kad kalvagūbryje išsiveržė ugnikalnis. Kilo baisi sumaištis, ir Kordesas nenutuokė, kas vyksta. Pasirodė dar daugiau Raudonosios armijos tankų, bet, griausmingai sproginėjant sviediniams ir riaumojant varikliams, jis buvo taip išmuštas iš vėžių, kad net neįsivaizdavo, į kurią pusę jie rieda.

Kažkas šūktelėjo: „Šaudyk tik į pėstininkus!" Kordesas įšoko į apkasą ir pradėjo pleškint. Staiga į jo duobę įlėkė rusas. Akys paklaikusios, iš didžiulės skylės, kur anksčiau buvo smakras, tryško kraujas. Kordesas ištiesė jam savo pirmos medicininės pagalbos paketą, bet rusas, supratęs, kad jis priešas, išsiropštė iš apkaso ir nubėgo šlaitu žemyn.

– Tegul sprunka, – pasakė pagyvenusio amžiaus pėstininkas. – Jis mūsų jau nebevargins. Tikrai neišgyvens.

23.30 val. staiga stojo tyla. Nei patrankų dundesio, nei tankų vikšrų žlegsėjimo. Ausims pripratus prie santykinės ramybės, Kordesas išgirdo sužeistųjų dejones ir tolimą atsitraukiančių tankų gausmą. Neįtikėtina, linija atlaikė. Jo kairėje ir dešinėje apkasai buvo pilni žuvusiųjų arba mirštančiųjų. Už nugaros ne ką geriau. Žuvo mažiausiai 30 procentų liuftvafininkų, o iš visų sunkiųjų patrankų liko tik dvi 88 mm. Nei patrankų, nei vyrų niekas nepakeis, Kordesui ir jo kovos draugams teks laukti kitos atakos.

2.

Tos pačios dienos vėlyvą popietę Helos kaime, esančiame į Dancigo įlanką išsikišusio ilgo, siauro pusiasalio gale, į pustuzinį laivų maždaug už kilometro

nuo kranto laipinosi 7-asis tankų korpusas. Atlaikiusieji įnirtingus mūšius Dancigo apylinkėse dabar keliavo padėti ginti Berlyną.

Dėl likusių vietų laivuose tarp savęs grūmėsi per 10 tūkst. civilių. Nepaliaujamai bombarduojami ir artilerijos apšaudomi iš žemyno, jie varganai egzistavo siauro pusiasalio smėlio kopose. Temstant į didžiausią konvojaus laivą *Goya* galėjo būti paimti tik dar keli keleiviai. Verneris Jutneris (Werner Jüttner), už savo divizijos įlaipinimą atsakingas karininkas, pamatė į laivą iš kelto besiropščiančią jauną porą su kūdikiu. Vyras atsisuko į savo pagyvenusius tėvus ir, užuot padėjęs jiems užlipti į denį, šiurkščiai nustūmė atgal į keltą.

– Jūsų mums nebereikia! – sušuko jis. – Jūs per seni!

Keltui pasukus į krantą, tėvai suglumę spoksojo į savo sūnų. Tas, lediniu žvilgsniu stebėdamas juos iš *Goya*, net nepakėlė rankos atsisveikindamas.

Pusę aštuntos vakaro konvojus, lydimas dviejų eskadrinių minininkų, pajudėjo į šiaurės vakarus. Naktis buvo šviesi, vėsi, ir Kurtas Adomeitas (Curt Adomeit), kaip ir daugelis kitų tankistų, taip džiaugėsi išsigelbėjęs nuo rusų, kad neįstengė užmigti. Vaikštinėjo po didžiulį laivą. Koridoriai, kajutės, kambariai knibždėjo kareivių ir pabėgėlių; jo spėjimu, jų buvo mažiausiai 7000. Adomeitas užlipo į viršutinį denį ir pažvelgė į naktį. Vienuoliktą valandą išgirdo patrankų šūvius nuo denių. Tamsioje jūroje pamatė taikinį – laivą. Neįžiūrėjo, koks tai laivas, bet, visiškai galimas daiktas, kad jis rusų povandeniniams laivams jau pranešė konvojaus vietą. Būdamas per daug pavargęs, kad jaudintųsi, Kurtas nuėjo nusnausti ant kelių dėžių. Prieš pat vidurnaktį jį pažadino sprogimas. Paskui sugriaudėjo dar vienas. Šviesos užgeso, tamsoje pasigirdo kelios komandos. Paskui trumpam stojo tyla, girdėjosi tik gurguliavimas: pro dvi torpedų pramuštas skyles į vidų veržėsi vanduo.

Jutneris abu sprogimus išgirdo budėdamas. Pažiūrėjo į laikrodį – lygiai 11.56 val. Laivas pradėjo staigiai svirti į dešinę, per garsiakalbį kažkas šūktelėjo:

– Gelbėkitės! Į mus pataikė dvi torpedos!

Civiliai šturmavo laiptus griaudami vienas kitą – septyniems tūkstančiams keleivių buvo tik 1500 gelbėjimosi liemenių. Jūrininkai galynėjosi su gelbėjimo valtimis, bet tapo akivaizdu, kad laivas nuskęs nespėjus nė vienos nuleisti. Laivui pasvirus, deniu nusirito ir į vandenį nugarmėjo priešlėktuviniai šaudmenys, dėžės ir bagažas.

Tarp paniškų klyksmų Jutneris girdėjo šūvius, kai kurie kareiviai nusišovė. Trapu užsiropštęs ant viršutinio denio, pamatė šimtus į vandenį šokančių žmonių. Ketino padaryti tą patį, bet tada į galvą šovė mintis, kad ant jo gali kas nors užšokti, todėl palypėjo tiltelio link. Pusiaukelėje banga per škancus nunešė jį į jūrą. Netoliese plūduriavo didelis plaustas, ir jis užsikabarojo ant jo.

Adomeitas pajuto, kaip *Goya* sudrebėjo. Atrodė, kad iškart perlūžo į dvi dalis, ir jis susigaudė, kad jau kepurnėjasi vandenyje. Vanduo buvo ledinis, motinos

paklaikusiai šaukė savo vaikus. Kartais nuo plausto tvykstelėjusi geltona šviesa apšviesdavo vandenyje dėl savo gyvybių besigrumiančių klykiančių žmonių masę. Scena priminė pragarą. Žmonės ant plaustų spardė ir net šaudė norinčiuosius ant jų patekti. Bet Adomeitui ant vieno didelio plausto galop pavyko užlipti.

Iš vandens ištryško didžiulis liepsnos burbulas – tikriausiai sprogo katilas. Staiga tvykstelėjusioje ryškioje šviesoje Jutneris išvydo jūroje šimtus žmonių, mostaguojančių rankomis ir šaukiančių pagalbos. Penkis žmones įtraukęs į gelbėjimosi plaustą, pastebėjo, kad vanduo siekia kulkšnis. Jūroje plūduriuojantys žmonės siuntė niekada negirdėtus prakeiksmus Hitleriui ir kitiems vadams, net Dievui ir šventiesiems. Motinos, regėdamos savo skęstančius vaikus, klykė iš sielvarto. Jutneris, negalėdamas ilgiau to pakelti, išsitraukė pistoletą ketindamas nusišauti. Bet tada pagalvojo apie savo šeimą ir nusviedė ginklą į jūrą.

Jutneris davė įžadą keisti gyvenseną, jei išsigelbės. Žmonės, įsikibę į lentas, yrėsi prie jo plausto ir mėgino užsikarti. Bet plaustas jau buvo pavojingai apsemtas, ir Jutneriui beliko priimti baisų sprendimą. Jis kartu su kitais pradėjo daužyti mėginančius užlipti žmones. „Kitaip, – pasakė jis sau, – jie visi mirs." Bet, jau nustumdamas vieną vyrą, žinojo, kad visada jausis kaltas – kad jis ne geresnis už jauną tėvą, nustūmusį savo tėvus atgal į keltą.

Desperatiški riksmai Baltijos jūroje greitai nutilo. Adomeitas girdėjo į plaustą teliūskuojančias bangas. Jie neteko bet kokios vilties – nuo kranto juos skyrė 160 kilometrų. Tada netoliese sužibo blausi šviesa, ir Adomeitas išgirdo vokiškus šūksnius.

Traukiamas į laivą, Adomeitas pagalvojo: per dvidešimt minučių nušluota ištisa bendruomenė, kas praneš artimiesiems? Ne vienus metus moterys, kupinos vilties, lauks vyrų, vyrai – žmonų ir vaikų, motinos – sūnų. Tamsioje jūroje neliks nieko, kas primintų, kad šią naktį ji tapo kapu beveik 7000 žmonių. Išgyveno tik 170 keleivių.

3.

Balandžio 17-ąją, penktą valandą ryto, kalvagūbrį prie Zėlovo vis dar gaubė tamsa. Įžiūrėjęs dešinėje nuo kelio artėjančius neryškius pavidalus, mieguistas Kordesas išsibudino. Jis laukė raminamo patrankų dundesio už nugaros, bet jo nepasigirdo. Atriedančių tankų riaumojimas tapo kone kurtinantis.

Prašvitus jis išvydo šimtus pėstininkų apsėstų T-34, ropojančių abipus kelio. Kilo dulkių kamuoliai. Kordesas iššovė du pancerfaustus. Už nugaros išgirdo kažkieno balsą:

– Nešdinamės iš čia! Nebėra šaudmenų!

Liuftvafininkus, taip šauniai kovojusius tamsoje, apėmė panika. Kaip

vienas, vis nėrė iš apkasų ir pakrikai nukūrė į kalvagūbrio viršų. Dumdamas tuščiu Zėlovo kaimu Kordesas numetė savo karabiną, diržą, net šalmą.

Po kelių minučių raudonarmiečiai jau stovėjo ant kalvagūbrio ir žiūrėjo į atvirą magistralę Berlyno link. Nuo Hitlerio bunkerio juos skyrė septyniasdešimt kilometrų.

Heinricis žinojo, kad Busės linijoms smarkiai smogta ne tik prie Zėlovo, bet ir trisdešimt kilometrų piečiau, žemiau Frankfurto tvirtovės, ir trisdešimt kilometrų šiauriau, prie Vryceno. Bet tik kitą dieną jis suvokė visą katastrofos prie Zėlovo mastą: nuo kalvagūbrio pasitraukė visa 9-oji parašiutininkų divizija, palikdama magistralę į Berlyną atvirą. Rusų tankai didelėmis pajėgomis jau persirito per kalvagūbrį ir pagrindiniu keliu į Berlyną pasivarė dar dvidešimt penkis kilometrus.

Heinriciui, nespėjusiam atsikvošėti nuo šios sukrečiančios naujienos, buvo įteiktas pranešimas iš Busės: dar viena katastrofa ten, kur jos visiškai nesitikėta. Dvi Konevo armijos – 2-oji ir 4-oji – šiek tiek į pietus nuo Frankfurto išmušė spragą tarp Busės dešiniojo ir Šernerio kairiojo sparno. Tapo akivaizdu, Konevas iš pietų artėja prie Berlyno, kad vakaruose nuo miesto susijungtų su Žukovo pajėgomis.

Heinricis paskambino į Hitlerio bunkerį ir paprašė leidimo atitraukti Bylerio dalinius iš Frankfurto tvirtovės ir mesti juos į spragą pietuose. Bet Hitleris pasakė „ne": Frankfurtą būtina išlaikyti, o Heinricis turįs surengti kontrataką kitomis pajėgomis. Heinricis nepatenkintas padėjo ragelį. Kaip galima šturmuoti daliniais, kurie sprunka, kad išgelbėtų savo kailį?

Iki balandžio 19 d. visas kalvagūbris nuo Zėlovo iki Vryceno atsidūrė rusų rankose. Naktį Heinricis paskambino Guderianą pakeitusiam Krėbsui ir paprašė leidimo atitraukti visą Busės armiją bei suformuoti apsauginį skydą priešais Berlyną. Heinricis išgirdo aiktelėjimą.

– Hitleris niekada su tuo nesutiks! Laikykite pozicijas.

Heinricis padėjo ragelį. Ginčytis su Krėbsu beprasmiška. Jis ne tik buvo atsidavęs Hitleriui, bet ir pavojingai linkęs minimizuoti bėdas. Informuotas, kad puola rusų divizija, pranešdavo, jog „tik tūkstantis žmonių". Keista, bet ir pats Busė nenorėjo trauktis.

– Turime išlaikyti Oderio frontą, kol iki mūsų nugarų atsiris amerikiečiai, – pasakė jis Heinriciui.

– Bet ar amerikiečiai iki čia ateis?

Heinricis buvo girdėjęs apie demarkacijos liniją tarp rytų ir vakarų ir galvojo, kad tai amerikiečius gali sulaikyti. Bet šiuo klausimu Busė turėjo tvirtą nuomonę.

– Jungtinės Valstijos labai suinteresuotos neleisti rusams įžengti į Berlyną.

4.

Vakaro radijo laidoje Hitlerio 56-ojo gimtadienio proga Gebelsas kalbėjo, kad „... niekada anksčiau reikalai taip nebalansavo ant skustuvo ašmenų kaip šiandien". Dabar ne metas švęsti fiurerio gimtadienį tradiciniais palinkėjimais.

– Galiu tik pasakyti, šiems liūdnai ir skausmingai didingiems laikams garbingai atstovauja vien fiureris. Jam ir tik jam vienam turime dėkoti, kad Vokietija vis dar egzistuoja, o Vakarų kultūros bei civilizacijos iki galo neprarijo tamsi prieš mus žiojinti bedugnė... Kad ir kur pasirodytų, mūsų priešai visur atneša skurdą ir sielvartą, chaosą ir niokojimą, nedarbą ir badą... Kita vertus, turime aiškią atnaujinimo programą, įrodžiusią savo vertę mūsų šalyje ir visose kitose Europos šalyse, kur ji galėjo pasireikšti. Europai buvo suteikta galimybė pasirinkti vieną iš dviejų alternatyvų. Ji pasirinko anarchiją ir šiandien už tai turi mokėti.

Jis pripažino, kad karas artėja prie pabaigos, bet pranašavo Vokietijos sužydėjimą už kelerių metų.

– Nusiaubtos kaimo vietovės pasipuoš naujais ir gražesniais miesteliais bei kaimais, apgyvendintais laimingų žmonių. Vėl būsime draugai su visomis geros valios tautomis... Visiems bus darbo. Karaliaus ne požemio jėgos, bet tvarka, taika ir gerovė.

Tada išdėstė dar labiau stebėtiną pranašystę: tik fiureris gali nuvesti į šią pergalę – ir labai keistu būdu.

– Jei istorija galės parašyti, kad šios šalies tauta niekada neapleido savo vadovo, o jis niekada neapleido savo tautos, tai šitai bus pergalė.

Ištikimiems naciams buvo aišku: jei tauta tikės Hitleriu iki galo, jo dvasia galop, kaip feniksas, pergalingai prisikels iš laikino pralaimėjimo pelenų.

Kitaip nei Gebelsas, Hitleris savo 56-ojo gimtadienio išvakarėse galvojo apie realią pergalę. Buvo pasiryžęs su Venko 12-ąja armija prasimušti iki pat Reino – nei jis, nei OKW dar nežinojo, kad Venkas savo iniciatyva jau apsisuko kovoti su rusais. Rūpindamasis oro priedanga Venkui, Hitleris neseniai buvo įsakęs visus reaktyvinius naikintuvus-bombonešius sutelkti į savo mėgstamo karo didvyrio – Hans-Ulricho Rudelio rankas. Jei tai būtų tapę tikrove, būtų pražudyti ir anų, ir pastarojo unikalūs gebėjimai.

Prieš porą savaičių Rudelis mėgino atsikratyti užduoties: jo patirtis apsiribojanti pikiruojančiu bombardavimu ir kova su tankais.

– Aš visada prašiau neįsakyti man to, ko negalėsiu įgyvendinti pats.

Hitleris pasakė, kad jam nereikės skraidyti.

– Patyrusių žmonių yra daug, tačiau to neužtenka. Man reikia žmogaus, mokančio organizuoti ir energingai įvykdyti operaciją.

Vis dėlto Hitleris sutiko atidėti sprendimą ir leido Rudeliui grįžti į savo oro bazę Čekoslovakijoje, kur jis kasdien skrisdavo į kovines užduotis jo dešiniajam strampui toli gražu dar neužgijus.

Jau anksčiau Rudelį Berlyno ligoninėje aplankė Skorcenis. Tikėjosi surasti jį prislėgtą, tačiau Rudelis juokėsi ir mitriai šokavo ant vienos kojos.

– Aš vėl skraidysiu! – pareiškė jis.

– Na, ir kaip?

– Mano mechanikai gamina plieno apvadą aplink mano strampą, kad galėčiau pasiekti pedalus.

– Nesąmonė, Rudeli. Apsigalvok! Pirma, tavo žaizda neužgijusi, ji visiškai atvira. Negali šitaip vykti į frontą. Įsitaisysi gangreną.

– Turiu ištrūkti.

Rudelis metėsi prie kėdės, įsirėmė tiesiai į ją strampu ir užgulė visu svoriu.

– Savo trumpą koją reikia treniruoti, – paaiškino plačiai šypsodamasis.

Kai po kelių dienų Skorcenis apsilankęs ligoninėje pasiteiravo apie Rudelį, gydytojas sušuko:

– O, tas beprotis paspruko!

Hitleris pagalvojo, kad tik tokios dvasios vyras gali sėkmingai įvykdyti reaktyvinių lėktuvų užduotį ir generolui Karlui Koleriui (Karl Koller), Geringo štabo viršininkui, pasibaisėjusiam tokiu pasirinkimu, pareiškė, jog patirtis nieko nereiškia.

– Rudelis yra puikus vyrukas, – pareiškė. – Visi kiti liuftvafėje tėra klounai. Aktoriai, juokdariai – štai kas!

Balandžio 19 d. Hitleris atšaukė Rudelį į Berlyną. Lakūnui įšlubčiojus į konferencijų patalpą, fiureris meiliai pakilo pasisveikinti. Pirmiausia Rudeliui teko išklausyti paskaitą apie Vokietijos ankstesnį technologinį pirmavimą. Norint pakreipti reikalus Vokietijos pergalės pusėn, šį technologinį pranašumą, pasak Hitlerio, būtina išnaudoti iki galo. Rudeliui padarė įspūdį Hitlerio atmintis skaičiams ir techninių dalykų išmanymas, bet jis pastebėjo karštligišką blizgesį akyse. Jo rankos drebėjo, jis vis kartojo tam tikras mintis – to anksčiau niekada nedarydavo. Netikėtai Hitleris vėl išklojo norįs Rudeliui patikėti vadovavimą visiems reaktyvinių lėktuvų daliniams bei panaudoti juos oro erdvei virš Venko armijos išvalyti.

– Noriu, kad šios sunkios užduoties imtumėtės Jūs, vienintelis vyras, nešiojantis aukščiausią Vokietijos apdovanojimą už narsą.

Antrą kartą Rudelis atsisakė siūlomo darbo ir pradėjo teisintis. Tiktai laiko klausimas, kada rusai ir Sąjungininkai susijungs perskeldami Vokietiją į du katilus. Ir reaktyvinių lėktuvų operacijos bus neįmanomos. Hitleris su pasitenkinimu pabrėžė, kad įvairūs sausumos kariuomenės vadai jį patikinę, jog daugiau atsitraukimų nebus. Rudelis nesutiko. Jis nemanąs, kad karą galima pergalingai baigti abiejuose, Rytų ir Vakarų, frontuose.

– Tačiau įmanoma viename, jei pasiektume paliaubas kitame.

Lakūnas išvydo fiurerio veide šmėkštelėjant pavargusią šypseną.

– Jums lengva kalbėti. Aš nekart mėginau tartis dėl taikos, bet Sąjunginiankai nenorėdavo. Nuo pat 1943 m. jie reikalavo besąlyginės kapituliacijos. Mano asmeninis likimas, žinoma, nieko nereiškia, bet kiekvienas sveiko proto žmogus turi suvokti, kad dėl vokiečių tautos gerovės negaliu priimti besąlyginės kapituliacijos. Dar ir dabar laukiu derybų, bet praradau bet kokią viltį jų sėkmingumu. Todėl privalome daryti viską, kad šią krizę įveiktume ir nauji ginklai atneštų mums pergalę.

Nors ir kalbėjo su pasitikėjimu, Hitleris pasakė, jog lukterės, ir jei bendroji situacija rutuliosis palankiai, atšauksiąs Rudelį į Berlyną tikėdamasis, kad jis imsis šių pareigų.

Hitleris Rudelį paleido vėlai, jau po vidurnakčio. Laukiamajame Rudelis pamatė, kad patalpa jau pilna žmonių, kurie pirmi nori pasveikinti fiurerį jo 56-ojo gimtadienio proga.

Dr. Gebharto sanatorijoje Himleris ir Šelenbergas kaip tik šią akimirką į Hitlerio sveikatą tuštino šampano butelį. Proga džiaugsmo toli gražu neteikė. Reichsfiurerio veidą vagojo nerimas, jis vis nervingai sukiojo ant piršto gyvatišką žiedą. Kaip ir Hitleris, irgi buvo netoli fizinio išsekimo. Paskutinį mėnesį daugybė jį nepabaigiamai ragino priimti svarbius sprendimus. Jis visiems dalijo pažadus. Vienus ketino tesėti, kitus sulaužydavo jau kitą akimirką.

Galbūt svarbiausią pažadą davė Kerstenui ir Šelenbergui: pagaliau sutiko susitikti su Pasaulio žydų kongreso pareigūnu Gileliu Štorchu ir su juo aptarti koncentracijos stovyklose gyvų išlikusių žydų likimą. Bet vos paaiškėjus, kad Štorchas netrukus atskris į Vokietiją, jo ryžtą ištirpdė baimė, kad Kaltenbruneris ką nors apie tai suuos ir informuos Hitlerį. Šelenbergas nuramino primindamas, jog Kaltenbruneris ruošiasi išvykti į Austriją. Susitikimą su Štorchu, niekam nežinant, galima surengti Kersteno dvare į šiaurę nuo Berlyno.

– Išskyrus Brantą [Himlerio adjutantą], Jūs vienintelis, kuriuo galiu visiškai pasitikėti, – pasakė Himleris Šelenbergui.

Jis taip pat pripažino, jog kol Hitleris liks valdžioje, taikos Vakaruose nebus įmanoma išsiderėti. Bet kaip fiureriu atsikratyti? Jie juk negali nei jo nušauti, nei nunuodyti ar net suimti – tada žlugtų visa karinė mašinerija.

Šelenbergas įrodinėjo, jog visa tai nesvarbu. Esančios tik dvi galimybės: priversti Hitlerį atsistatydinti arba pašalinti jėga. Himlerio drąsa išgaravo. Jis išbalo.

– Jei tai pasakyčiau fiureriui, jis įtūžęs iškart mane nušautų.

Visos Himlerio problemos, rodėsi, pritvinko fiurerio gimtadienio išvakarėse. Grafas Šverinas fon Krozikas spaudė jį įtikinti Hitlerį siekti derybų dėl taikos per popiežių ar dr. Burkhartą.

– Nejau fiureris negeba realiai, be iliuzijų įvertinti situacijos? Man įdomu, ko jis laukia.

Himleris, pakramtęs nykščio nagą, atsakė:

– Fiureris tiesiog mano kitaip. Bet kokia ta nuomonė, nepasako.

Grafas suirzo.

– Tada turite atsikratyti fiurerio kokiu nors būdu.

– Viskas žlugo! O kol fiureris gyvas, nėra jokios galimybės deramai užbaigti karo!

Himleris išsigandęs apsidairė ir susigrūdo kumštį į burną, tartum mėgindamas sulaikyti išdavikiškus žodžius. Grafas pamanė, ar tik jis „staiga neišprotėjo". Tada Himleris nuleido galvą ir kelis kartus pakartojo, kad nieko negali pažadėti.

Vos Himleris paliko grafo biurą išeidamas pro galinį išėjimą, į vidų įžengė darbo ministras Francas Zeltė (Franz Seldte). Zeltė pasakė girdėjęs, kad grafas ketina susitikti su Himleriu, ir nori tam paskatinti. Šverinui fon Krozikui paaiškinus, jog ką tik kalbėjo su Himleriu, Zeltė pasiūlė dar kartą su juo susitikti abiem.

– Geriau būtų, jei pasikalbėtumėte su juo vienas, – tarė grafas. – Jei būsime dviese, jis taip susinervins, kad nieko nedarys.

Zeltė nudrožė į Himlerio kabinetą ir pareiškė:

– Turite ką nors daryti. Fiurerį būtina priversti derėtis dėl taikos. Tai nebėra individualus reikalas, ant kortos pastatytas visos vokiečių tautos likimas.

Himleris ėmė garsiai girtis ištikimybe fiureriui.

– Mano mielasis Himleri, – nutraukė jį Zeltė, – Jums tereikia padaryti vieną vieninteliį dalyką – nužudyti Hitlerį!

Himleris pabėgo į dr. Gebharto sanatoriją, kur jo laukė dar daugiau problemų. Tempelhofo oro uoste Kerstenas ką tik nusileido kartu su Pasaulio žydų kongreso atstovu Norbertu Mazūru (Norbert Masur), pakeitusiu Štorchą, kuris dėl įvairių priežasčių nutarė atsisakyti kelionės.* Gestapo automobilis nuvežė Mazūrą ir Kersteną į pastarojo dvarą – *Gut Harzwalde* vos už kelių kilometrų. Tai buvo dar ne viskas. Visiškai netrukus į Berlyną turėjo atvykti ir grafas Bernadotas, pageidavęs dar vieno susitikimo su reichsfiureriu.

Himleriui visiškai pakirto kojas ir jis ėmė atsikalbinėti. Kaip įmanoma vienu metu susitikti su dviem žmonėmis? Ar negalima abiejų susitikimų atidėti? Galop, puolęs į nevilti, paprašė Šelenbergą nuvežti jį į *Gut Harzwalde* ir

*„Iš Švedijos negalėjau išvykti dėl kelių priežasčių, – neseniai rašė Štorchas. – Pirma, paskutinę akimirką negavau Švedijos paso, tačiau tai nebuvo pagrindinė priežastis. Antra, Kleistas sužinojo, jog ketinu vykti, todėl nenorėjau palikti Stokholmo. Trečia, mes jau buvome pasiekę savo tikslą – apsaugoti koncentracijos stovyklas ir perkelti 10 tūkst. žydų į Švediją. Vienintelis motyvas buvo neleisti Kaltenbruneriui tai sutrukdyti, kaip Buchenvalde... Kadangi vykti negalėjau, paskutinę minutę pasirinkau Mazūrą. Pirmenybę jam suteikiau todėl, kad turėjo ūsus ir atrodė vyresnis nei kiti. Bet Mazūras, deja, nežinojo apie mūsų derybas ir per trumpą laiką (dvi valandas) neįstengiau jam visko susakyti."

„preliminariai pasikalbėti" su Mazūru. Šelenbergas sutiko, o kadangi buvo jau po vidurnakčio, abu šventė fiurerio gimtadienį gurkšnodami šampaną.

Šelenbergą nuliūdino paskutinis Himlerio susvyravimas, todėl jis pabudino Kersteną, kad papasakotų, kas nutiko. Jie ilgai šnekučiavosi mėgindami sugalvoti kokį nors būdą „apeiti Himlerį". Prieš pasukdami į lovas ketvirtą ryto, abu nenoriai priėjo prie išvados – nėra jokio kito pasirinkimo, kaip iš naujo spausti Himlerį.

Po kelių valandų Šelenbergą pažadino Sąjungininkų lėktuvų gausmas ir garsus bombos sprogimas. Per pusryčius Kerstenas pristatė jam Mazūrą. Šelenbergas pasakė, jog šiandien Hitlerio gimtadienis, todėl Himleris galės pasikalbėti su Mazūru tik vėlai vakare. Šelenbergas pasakė tai tvirtai – ir tyliai meldėsi, kad būtų teisus. Vėliau iš Švedijos pasiuntinybės paskambino Bernadotas ir informavo, jog Berlyne būsiąs tik dvidešimt keturias valandas. Lygiai taip pat tvirtai Šelenbergas atsakė, kad kažkuriuo laiku tą naktį Himleris susitiks su juo dr. Gebharto sanatorijoje.

Mazūras praleido popietę vaikštinėdamas po dvaro teritoriją ir kalbėdamasis su ten dirbančiais žmonėmis. Jie priklausė religinei sektai – panašiai į Jehovos liudytojus – ir kadangi atsisakė imti į rankas ginklą ar sakyti *Heil Hitler,* Hitleriui atėjus į valdžią, buvo įkalinti. Trys vyrai papasakojo Mazūrui apie šiurpius išgyvenimus Buchenvalde prieš kelerius metus. Reikalai pradėjo gerėti 1938 m. lapkritį, „kai buvo privežta daug žydų ir sargybiniai savo sadistinius polinkius galėjo tenkinti žiauriai elgdamiesi su žydais".

Kerstenui, Šelenbergui, Šverinui fon Krozikui ir kitiems spaudžiant Himlerį derėtis su Vakarais, Kaltenbruneris ir SS generolas Heinrichas Miuleris, gestapo viršininkas, ragino neužmiršti atsargumo. Jie ypač nepritarė reichsfiurerio pavojingiems ryšiams su žydais.

SS oberšturmanfiureris (pulkininkas leitenantas) Karlas Adolfas Eichmanas (Karl Adolf Eichmann), gestape atsakingas už „žydų problemą", tokiems kontaktams nepritarė dar labiau nei jo viršininkas. Priekaištingu tonu pareiškė vienam Raudonojo Kryžiaus pareigūnui, kad žydai Terezienštato (Theresienstadt) stovykloje maitinami geriau ir sulaukia geresnės medicinos priežiūros nei daugelis vokiečių – ir tik dėl Himlerio neseno slapto įsakymo „žmoniškai" elgtis su žydais.

– Asmeniškai aš ne visiškai sutinku su tokiais metodais, – teisuoliškai pridūrė Eichmanas, mat tai esą nelojalu fiureriui.

Netrukus po to Eichmanas pasipiktinęs įdrožė į Miulerio kabinetą. Kaip ir daugelis kitų SS karininkų, Eichmanas ką tik gavo pažymą, kad pastaruosius kelerius metus jis dirbo civilinėje firmoje.

– Na, Eichmanai, kas gi Jums? – paklausė gestapo viršininkas.

– Pone grupenfiureri, man šitų popierių nereikia, – pasakė Eichmanas išdidžiai paplekšnodamas *Steyr* markės pistoletą.

– Štai mano pažyma. Kai nematysiu išeities, šitai bus paskutinė priemonė. Nieko kito man nereikia.

Paskui Eichmanas atsisveikino su Himleriu, nusiteikusiu gan optimistiškai.

– Sudarysime sutartį, – tarė tas pliaukštelėdamas sau per šlaunį. – Kelių plunksnų neteksime, bet ji bus gera.

Jis pripažino vieną didelę klaidą.

– Jei reikėtų viską daryti iš naujo, koncentracijos stovyklas įrenginėčiau tokias kaip britų.

Po šių tarnybinių vizitų Eichmanas pasuko į savo biurą *Kurfürstendamm* gatvėje atsisveikinti su savo vyrais.

– Jei prireiktų, – pagal turimas žinias pasakė jis jiems, – su džiaugsmu įšokčiau į savo kapą žinodamas, kad penki milijonai reicho priešų [žydų] jau nudvėsė kaip gyvuliai.

Visą balandžio 20-ąją savo lankytojams, atvykusiems pasveikinti gimtadienio proga, Hitleris nepaliaujamai kartojo vis dar tikįs, kad rusai Berlyne patirs savo didžiausią pralaimėjimą. Po pietų kanceliarijos sode jis priėmė Artūrą Aksmaną (Artur Axmann) ir grupę hitlerjugendininkų. Dalyvaujant Geringui ir Gebelsui, padėkojo jaunuoliams už jų drąsą ginant Berlyną ir išdalijo apdovanojimus.

Nusileidęs į bunkerį, priėmė grosadmirolą Karlą Denicą. Jam Hitleris priminė didelės naštos slegiamą žmogų. Paskui pasisveikino su Keiteliu.

– Niekada Jūsų neužmiršiu, – pasakė OKW vadui ir šiltai sugriebė jo ranką. – Niekada neužmiršiu, kad mane išgelbėjote pasikėsinimo metu ir išgabenote iš Rastenburgo – priėmėte teisingus sprendimus ir tinkamai elgėtės.

Keitelis neprisivertė pasveikinti Hitlerio. Jis sumurmėjo kažką apie Hitlerio stebuklingą išsigelbėjimą liepos 20-ąją ir tada išpyškino, jog būtina nedelsiant pradėti derybas dėl taikos, kol Berlynas dar nevirto mūšio lauku.

– Keiteli, – nutraukė jį Hitleris, – aš žinau, ko noriu. Noriu mirti kovodamas Berlyne arba už jo ribų.

Keitelis pamanė, jog tai tušti žodžiai, bet, jam nespėjus jų pakomentuoti, Hitleris užbaigė pokalbį ištiesdamas ranką.

– Dėkoju Jums. Pakvieskite Jodlį! Visą šį reikalą aptarsime vėliau.

Po asmeninio pokalbio su Jodliu Hitleris lėtai praėjo išilgai karinių ir civilinių vadovų – įskaitant Bormaną, Ribentropą ir Špėrą – gretos kiekvienam paspausdamas ranką ir tardamas vieną kitą žodį. Bemaž kiekvienas pasakė, kad fiureriui derėtų tučtuojau, kol dar atviras kelias, išvykti į

Berchtesgadeną, tačiau jis tik atmesdavo jų maldavimus. Nuo dabar – pareiškė – reichas bus padalytas į dvi atskiras vadovybes. Denicas atsakys už šiaurinę dalį, Keselringas logiškai turėtų būti atsakingas už pietinę, tačiau Hitleris galvoje turėjo Geringą – galbūt politiniais sumetimais – ir pasakė, jog paliks tai nuspręsti apvaizdai. Jis rekomendavo įvairius vadovavimo štabus padalyti į dvi dalis ir tiems, kurie atrinkti veikti pietuose, nedelsiant išvykti į Berchtesgadeną. Geringas pasiteiravo, ar jam pačiam vykti į pietus, ar pasiųsti ten savo štabo viršininką Kolerį.

– Vykite Jūs, – tarė fiureris. Koleris liks šiaurėje.

Abu vyrai, anksčiau buvę tokie artimi, išsiskyrė mandagiai, bet šaltai. Geringas nuskubėjo į Karinhalę, kur jo vyresnysis liokajus Robertas Kropas jau laukė su keturiolika automobilių, prikrautų drabužių ir meno kūrinių. Karavanas iš Karinhalės pajudėjo anksti kitą rytą. Geringas paliko įsakymą susprogdinti namą, kad rusai negalėtų mėgautis jo paliekamais lobiais, įskaitant didžiulį kambarį su miniatiūriniais bėgiais ir traukiniais. Reichsmaršalas pasuko į Berchtesgadeną, bet Kropui liepė stabtelėti prie seno šeimos namo netoli Niurnbergo, kad galėtų paskutinį kartą pasigrožėti paveikslais rūsyje.

5.

Išvykęs iš pobūvio bunkeryje, Himleris tamsoje nuvažiavo į savo štabo būstinę, kur Šelenbergas jam pranešė, kad Mazūras laukia Kersteno valdoje, o Bernadotas – dr. Gebharto sanatorijoje; abu pageidauja pasikalbėti. Šelenbergas pagaliau įkalbėjo Himlerį sėsti į automobilį. Pakeliui į šiaurę pas Mazūrą Šelenbergas ragino Himlerį nekalbėti apie praeitį ir nedėstyti savo astrologinių bei filosofinių teorijų.

– Tiktai tiksliai pasakykite, kas padarytina ateityje.

Kerstenas išėjo į pliaupiantį lietų pasitikti automobilio, atvažiavusio į *Gut Harwalde* pusę trijų ryto. Pasivedęs Himlerį į šalį, patarė, kad Pasaulio žydų kongreso atstovo atžvilgiu jis būtų kilniadvasiškas ir malonus. Tai galimybė parodyti pasauliui, jog reiche dabar imamasi humanitarinių priemonių. Himleris, regis, troško patarimo paklausyti.

– Norėčiau užkasti karo kirvį tarp mūsų ir žydų, – pasakė jis netikusiai parinkęs žodžius. – Jei būtų buvusi mano valia, daug kas būtų daroma kitaip.

Jis pasveikino Mazūrą perdėtu *„Guten Tag"* vietoje *„Heil Hitler"* ir pareiškė, kad labai džiaugiasi jį matydamas. Kerstenui užsakant arbatos ir kavos, Mazūras slapta tyrinėjo Himlerį. Šis vilkėjo elegantišką, nepriekaištingai pasiūtą uniformą su skiriamaisiais ženklais ir apdovanojimais. Buvo labai tvarkingas ir, nepaisant vėlaus meto, linksmas. Mazūras pagalvojo, jog

tikrovėje atrodo geriau nei nuotraukose. Jo klaidžiojantis žvilgsnis, karoliukus primenančios akys gal ir liudijo sadizmą bei žiaurumą, bet, Mazūro nuomone, jei jis nieko apie jį nebūtų žinojęs, nebūtų patikėjęs, kad „šis žmogus atsakingas už didžiausias masines žudynes istorijoje". Himleris pradėjo nuo bendrybių:

– Žydai tarp mūsų buvo svetimas elementas, visada keliantis trintį. Iš Vokietijos išvaryti kelis kartus, vis sugrįždavo. Atėję į valdžią, panorome šią problemą išspręsti vienąkart visiems laikams, todėl sugalvojau humanišką sprendimą – emigraciją. Su amerikiečių organizacijomis derėjausi dėl greitos emigracijos, bet net žydams draugiškos šalys neparodė noro jų įsileisti.

Mazūras – aukštas, lieknas keturiasdešimt ketverių metų švedas – savo ruožtu priminė Himleriui, jog išvaryti žmones iš šalies, kurioje gyveno jų protėvių kartų kartos, prieštarauja tarptautinei teisei.

– Karo metu, – nesupratingai tęsė Himleris, tarsi nebūtų girdėjęs Mazūro žodžių, – rytuose susidūrėme su žydų proletarų masėmis, ir tai sukėlė naujų problemų. Negalėjome laikyti tokio priešo sau už nugaros. Daug žydų buvo užsikrėtę sunkiomis epidemijomis, pirmiausia šiltine. Dėl šių epidemijų netekau tūkstančių geriausių savo SS vyrų. O žydai padėjo dar ir partizanams.

Mazūras pasiteiravo, kaip žydai galėjo padėti partizanams suvaryti į getus.

– Žydai perduodavo partizanams informaciją, – atsakė Himleris. – Be to, iš getų šaudydavo į mūsų karius.

„Tai štai kokia – pagalvojo Mazūras – himleriškoji žydų didvyriškos kovos Varšuvos gete versija!"

– Siekdami apriboti epidemijas, – aiškino Himleris, – turėjome pastatyti krematoriumus, kur sudeginome daugybę žmonių, mirusių nuo šių ligų, lavonų. O dabar norima mus kaip tik už tai suimti!

– Karas rytuose neįtikėtinai žiaurus, – tęsė Himleris. – Netroškome kariauti su Rusija. Bet netikėtai aptikome, kad Rusija turi 20 tūkst. tankų, ir tada teko veikti. Turėjome rinktis: laimėti arba būti pavergti... Vokiečių kareivis gali išgyventi tik būdamas negailestingas. Šūvis iš kaimo – ir sudegintinas visas kaimas. Rusai nėra paprasti priešai, mes nesuprantame jų mąstysenos. Atsisakydavo pasiduoti net beviltiškiausiomis aplinkybėmis. Taip, šioje žiaurioje kovoje žydai nukentėjo, tačiau neužmirškite, nebuvo pagailėta ir vokiečių tautos.

Staiga Himleris pradėjo skųstis dėl iškraipytų istorijų apie koncentracijos stovyklas.

– Prastą šių stovyklų reputaciją lemia jų netinkamas pavadinimas. Jas reikėjo pavadinti „pataisos namais". Tose stovyklose kalėjo ne tik žydai ir politiniai kaliniai, bet ir kriminaliniai nusikaltėliai; atlikę savo bausmę, jie nebūdavo paleidžiami. Kaip tik todėl 1941-aisiais, t. y. karo metais, Vokietijoje buvo mažiausias nusikalstamumas per kelis dešimtmečius. Kaliniai sunkiai

dirbo, bet taip dirbo ir visa vokiečių tauta. Stovyklose su jais elgtasi griežtai, bet teisingai.

Mazūras nesusivaldė. Kaip galima neigti stovyklose padarytus nusikaltimus?

– Pripažįstu, kad to kartais pasitaikydavo, bet atsakingus asmenis aš ir nubausdavau.

Argi už prastą elgesį su kaliniais neįvykdyta mirties bausmė Buchenvaldo komendantui SS štandartenfiureriui Karlui Kochui?

– Įvyko daug neatitaisomų dalykų, – pasakė Mazūras norėdamas nukreipti Himlerį nuo šios jo gynybinės linijos. – Bet jei norime nutiesti tiltą tarp mūsų tautų ateityje, visi žydai, kurie šiandien yra Vokietijos valdomose teritorijose, turi išlikti gyvi.

Mazūras konkrečiai pareikalavo visus likusius žydus išgabenti į Švediją ir Šveicariją, Kerstenas jį palaikė. Himleris įvardijo, kiek žydų yra įvairiose stovyklose, tačiau Mazūras manė, kad skaičiai smarkiai išpūsti. Himleris, pavyzdžiui, tikino, kad Vengrijoje palikta 450 tūkst. žydų.

– Ir kokios padėkos už tai sulaukiau? – nepatenkintas paklausė Himleris. – Budapešte žydai šaudė į mūsų karius.

Mazūras nurodė: jei Vengrijoje liko 450 tūkst. žydų, tai 400 tūkst. iš buvusių 850 tūkst. arba buvo deportuoti, arba žuvo. Himleris pastabą ignoravo. Mazūrui pasirodė, kad Himleris taiko La Fonteno (La Fontaine) filosofiją: *„Cet animal est très mechant, quand on l'attaque, il se défend"* („Tai labai piktas gyvūnas; puolamas ginasi"). Himleris tęsė:

– Visada ketinau perduoti stovyklas be pasipriešinimo, kaip pažadėjau. Netgi atidaviau Bergen-Belzeną (Bergen-Belsen) ir Buchenvaldą, bet, žiūrėkit, ką už tai gavau mainais: Bergen-Belzene stovyklos sargybinis buvo surištas virve ir nufotografuotas su keliais negyvais kaliniais. O dabar šios nuotraukos pasklido po pasaulį. Atidaviau Buchenvaldą, o artėjantys amerikiečių tankai atidengė ugnį. Užsidegė ligoninė, po to buvo nufotografuoti lavonai. Dabar tos nuotraukos naudojamos propagandai apie žiaurumus. Pastaraisiais metais leidau 2700 žydų išvykti į Šveicariją, tačiau spaudoje tai buvo panaudota prieš mane: teigta, kad aš tuos žmones paleidau norėdamas užsitikrinti alibį. Man nereikia alibio. Visuomet dariau tik tai, kas, mano galva, patenkina mano tautos poreikius, prisiimu visą atsakomybę. Ir tikrai netapau turtuoliu.

Jo pasipiktinimas nukrypo į spaudą.

– Per pastaruosius dvylika metų niekas taip nedrabstytas purvais kaip aš, bet manęs tai niekada netrikdė. Net Vokietijoje apie mane gali rašyti, kas ką nori. Naujienos apie koncentracijos stovyklas buvo panaudotos prieš mus, o tai vargu ar mane skatina ir toliau perduoti stovyklas.

Mazūras mitriai sustabdė šį savigailos srautą pareikšdamas, kad žydai neatsakingi už istorijas laikraščiuose. Paskui paaiškino, jog ne tik žydai, bet ir

kitos šalys suinteresuotos išgelbėti išlikusius žydus, o tai padarytų gerą įspūdį Sąjungininkams. Pats būdamas žydas, Mazūras „bjaurėjosi jau pačia mintimi to prašyti žmogaus, atsakingo už žiaurumus". Maža to, koncentracijos stovyklose žuvo viena iš jo seserų ir kiti šeimos nariai, bet jis negalėjo leisti asmeniniams jausmams trukdyti misijai, galinčiai išgelbėti tūkstančius gyvybių.

Mazūras ypač domėjosi Ravensbriuke vos už trisdešimties kilometrų kalėjusių moterų likimu. Jis norėjo sužinoti, kas joms iš tikrųjų nutiks. Himleriui svyruojant, Kerstenas pasiūlė jiems abiem peržiūrėti moterų stovykloje sąrašą. Šelenbergas žinojo, kad Himleris nenorės to daryti dalyvaujant Mazūrui, todėl išsivedė jį į kitą kambarį aptarti kitų darbotvarkės klausimų.

Žiūrinėjant ilgą sąrašą, Kerstenas primygtinai ragino laikytis kovo mėnesio susitarimo. Staiga Himleris Kersteno paprašė nuskristi į Eizenhauerio štabo būstinę ir aptarti nedelsiamą karo veiksmų nutraukimą.

– Visomis išgalėmis stenkitės Eizenhauerį įtikinti, kad tikrasis žmonijos priešas yra Sovietų Rusija ir kad tik vokiečiai geba su ja kovoti, – tęsė reichsfiureris nelaukdamas atsakymo. – Aš pripažinsiu Vakarų sąjungininkų pergalę. Tegu jie tik suteikia man laiko atblokšti Rusiją. Jei jie man duotų ginkluotės, aš galėčiau tai padaryti.

Grįžus Mazūrui, Himleris informavo iškart paleisiąs iš Ravensbriuko 1000 žydžių, bet iškėlė sąlygą, kad jų atvykimas į Švediją būtų laikomas paslaptyje. Jis pasiūlė jas įvardyti ne „žydėmis", bet „lenkėmis". Mazūras pamanė, kad toks atsargumas Himleriui būdingas; jis vis dar nenorėjo sulaukti nemalonumų dėl žydų.

Ketvirtą trisdešimt ryto Šelenbergas pradėjo nerimauti, kad dr. Gebharto sanatorijoje laukdamas visą naktį, Bernadotas ims nekantrauti. Penktą ryto Himleris atsisveikino su Mazūru ir drauge su Kerstenu išėjo į lauką.

– Ach, pone Kerstenai, pridarėme rimtų klaidų, – sušuko jis giliai atsidusęs. – Troškome Vokietijai didybės ir saugumo, o paliekame griuvėsių krūvą, žlungantį pasaulį. Bet ir toliau tiesa ta, kad Europa turi susiburti po nauja vėliava, kitaip viskas pražus. Visada norėjau tai, kas geriausia, bet labai dažnai turėjau elgtis priešingai savo tikriesiems įsitikinimams. Patikėkite manimi, Kerstenai, man tai buvo ne prie širdies ir skaudu. Tačiau fiureris nusprendė, kad elgtis reikia būtent taip, o Gebelsas ir Bormanas darė jam blogą įtaką. Būdamas lojalus kareivis, privalėjau paklusti, nes be klusnumo ir drausmės negali išgyventi nė viena valstybė. Aš pats nuspręsiu, kaip ilgai gyventi, nes mano gyvenimas dabar tapo beprasmis. O ką apie mane sakys istorija? Riboti proteliai, ištroškę keršto, būsimoms kartoms klaidingai ir iškreiptai perteiks didžius ir gerus dalykus, kuriuos aš, žvelgdamas toli į ateitį, nuveikiau Vokietijos naudai. Ant manęs bus verčiama kaltė už daugelį dalykų, kuriuos padarė kiti. Su nacionalsocialistais žūva geriausia Vokietijos dalis; štai tikroji

tragedija! Tų, kurie dabar valdys Vokietiją, mes nedominame. Sąjungininkai galės išdarinėti su Vokietija viską, ką tik norės.

Himleris pailsęs įlipo į automobilį, paskutinį kartą ištiesdamas ranką.

– Kerstenai, iš visos širdies dėkoju už visus tuos metus, per kuriuos leidotės naudotis Jūsų medicininiais įgūdžiais.

Jo akyse pasirodė ašaros.

– Mano paskutinės mintys krypsta į mano vargšę šeimą. Sudie!

Himleriui ir Šelenbergui priartėjus prie sanatorijos, jau aušo diena. Bernadotas pagalvojo, kad Himleris atrodo išsisėmęs ir pavargęs, bet susijaudinęs. Reichsfiureris, tarsi įspėdamas grafo mintis, pasakė, jog pastarąsias kelias naktis bemaž nesumerkė akių. Jie atsisėdo pusryčiauti. Himlerio nuovargis neatsiliepė jo apetitui, nors jis vis nejučia nagais pabarbendavo priekinius dantis.

Himleris dėl nesuprantamos priežasties atmetė kuklų Bernadoto prašymą leisti skandinavų belaisviams iš Danijos tęsti kelionę į Švediją, tada spontaniškai pasiūlė duoti leidimą Švedijos Raudonajam Kryžiui pasiimti visas moteris iš Ravensbriuko, nors vos prieš kelias valandas jų kiekį buvo apribojęs iki 1000, – ir nuėjo į savo miegamąjį.

Šiek tiek po vidurdienio Himleris pasikvietė Šelenbergą. Reichsfiureris liūdnai pažvelgė iš lovos ir pasakė, kad serga.

– Niekuo daugiau Jums padėti negaliu, – susierzinęs metė Šelenbergas.

Kelias savaites jis plušo organizuodamas slaptus susitikimus, o rezultatas menkas. Vėliau, kai jų automobilis per spūstį plentu slinko į netolimą štabo būstinę, Himleris tarė:

– Šelenbergai, mane baugina tai, kas laukia.

– Tai turi įkvėpti Jums drąsos imtis veiksmų.

Himleris tylėjo.

Po vakarienės Šelenbergas pradėjo kritikuoti Kaltenbrunerio „aklą ir nerealistinį reikalavimą bet kokia kaina evakuoti visas koncentracijos stovyklas". Jis pavadino tai nusikaltimu.

– Šelenbergai, nepradėkite dar ir Jūs, – paprašė Himleris kaip subartas vaikas. – Hitleris kelias dienas tūžo dėl to, kad Buchenvaldo ir Bergen-Belzeno stovyklos nebuvo iki galo evakuotos.

Iš visų koncentracijos stovyklų Raudonojo Kryžiaus tarptautiniam komitetui dabar labiausiai rūpėjo dvi stovyklos tiesiai Žukovui skersai kelio į Berlyną – Zachsenhauzenas ir Ravensbriukas. Raudonojo Kryžiaus delegatas dr. Pfisteris Zachsenhauzeną Oranienburgo pakraštyje už trisdešimties kilometrų į šiaurę nuo Hitlerio bunkerio pasiekė tik balandžio 21-osios trečią valandą ryto. Kai kurie kaliniai, išvaryti iš barakų į lietų, jau buvo rikiuojami išvykti;

už šešiolikos kilometrų rytuose grėsmingai dundėjo Žukovo patrankos. Pfisteris nedelsdamas pareikalavo, kad stovyklos komendantas, SS štandartenfiureris (pulkininkas) Keindelis perduotų Zachsenhauzeną Raudonajam Kryžiui. Keindelis atsisakė remdamasis Himlerio įsakymu rusams artėjant evakuoti viską, išskyrus ligoninę – Kersteno dvare Himleris tuo metu Mazūrui tvirtino, jog visos evakuacijos baigtos.

Beveik 40 tūkst. kalinių – išbadėjusių, sergančių, menkais drabužiais – buvo surikiuoti į dvi kolonas. Per pliaupiantį lietų sargybiniai nuvarė juos į šiaurės vakarus. Atsiliekančiuosius nušaudavo ir palikdavo grioviuose. Dr. Pfisteris sekė įkandin liūdnos vilkstinės ir per pirmus šešis su puse kilometro suskaičiavo dvidešimt kūnų, nušautų į galvą.

– Ko verta tauta, kurios vyrai nekovoja net tada, kai jų moterys prievartaujamos!

Tai sakė Gebelsas. Suktoje kalboje fiurerio gimtadienio proga jis pranašavo keistą pergalę, kilsiančią iš regimo pralaimėjimo, o dabar ką tik žengė kitą logišką žingsnį ir karčiai pripažino savo padėjėjams, kad karas negrįžtamai pralaimėtas – ne dėl Hitlerio kaltės, bet dėl to, kad tauta jį nuvylė.

– Visi planai, visos nacionalsocializmo idėjos tokiai tautai yra per kilnios... Ji nusipelnė dabar ją užgriūsiančio likimo.

Gebelsas pašaipiai apžvelgė savo padėjėjus.

– O jūs – kodėl dirbote kartu su manimi? Dabar jūsų mažos gerklytės bus perpjautos.

Jis nudrožė prie durų ir atsisuko.

– Bet mums pasitraukiant, tegu sudreba visa žemė!

Pralaimėjimą jis taip pat pripažino civilinių vadovų grupei, o tada juos paragino asmeniškai aukai.

– Mano šeima dabar namie, – tarė su ašaromis akyse. – Mes liekame čia. Ir iš jūsų, ponai, irgi reikalauju, kad liktumėte savo postuose. Prireikus žinosime, kaip čia numirti.

Gebelsas visą dieną tai puldavo į neviltį, tai tūžo. Dviem sekretoriams pasprukus iš Berlyno dviračiais, savo spaudos karininkui jis pasiskundė:

– Klausiu Jūsų, kaip tai galėjo nutikti? Kaip dabar galima garantuoti, kad bus laikomasi įprastinių darbo valandų?

Rytų fronte iš vieno štabo į kitą sklandė gandai, kad vadovai Berlyne neteko vilties, o OKW pakuoja mantą ir kelsis į Berchtesgadeną. Tokios istorijos Heinriciui tiktai kėlė nuotaiką. Galbūt į pietus išvyks ir Hitleris, tada atsiras galimybė tvarkingai atsitraukti.

Rusai pralaužė armijų grupės „Vysla" linijas daugelyje taškų. Tai buvo galutinis puolimas visomis jėgomis, Raudonosios armijos lauktas nuo niūrių dienų prie Maskvos, ir Žukovas bei jo štabas paskutines šešias naktis budrumą stengėsi palaikyti konjaku. Giliausiai prasiveržta prie Zėlovo ir trisdešimt kilometrų šiauriau prie Vryceno. Per Zėlovą judėjusios pajėgos toliau slinko į vakarus Berlyno link ir dabar jas nuo tikslo – Hitlerio bunkerio skyrė apie trisdešimt kilometrų, o tos, kurios veržėsi per Vryceną, sukorė dvigubai ilgesnį kelią ir dabar atsidūrė šiaurėje nuo Berlyno. Jos artėjo prie Zachsenhauzeno koncentracijos stovyklos ir ketino apjuosti Berlyną pasiekdamos apylinkes į pietvakarius nuo sostinės. Ten jos susitiktų su Konevo kolona, taip netikėtai pajudėjusia iš pietų. Tada Berlynas būtų visiškai apsuptas.

Heinricis pranešė Krėbsui, kad nori ginti Berlyną už miesto ribų ir generolui Reimanui įsakė skubiai permesti savo devyniasdešimt folkssturmo batalionų į rytus taksi, metro ir miesto geležinkelio traukiniais, sekant prancūzų taksi vilkstinės į Marną pavyzdžiu. Prieš pat balandžio 21-osios vidurdienį Heinricis vėl paskambino Reimanui ir pasiteiravo, kiek iš šių batalionų jau naujose pozicijose.

– Trylika, – atsakė Reimanas. – Tačiau didžiuma be ginklų. O ir tie, kurie ginkluoti, turi tik po penkis šovinius. Be to, daugelis tinkamai neaprengti.

Vidurdienį per Zėlovą prasiveržę rusai prie Berlyno prisiartino tiek, kad jų sunkiosios artilerijos sviediniai ėmė kristi miesto teritorijoje. Kai Krėbsas ir Jodlis informavo apie Heinricio situaciją, šie sprogimai silpnai buvo girdėti bunkeryje. Abu aiškino, kad Busė ir Mantoifelis tvirtai laiko liniją, tačiau Žukovui pavyko prastumti koloną tarp jų prie Vryceno ir ji jau bemaž pasiekė Oranienburgą. Dėl šio prasiveržimo Mantoifelio armijai iškilo apsupimo grėsmė. Norėdamas to išvengti, Heinricis savo nedidelį rezervą – SS generolo Felikso Šteinerio vadovaujamo naujo tankų korpuso branduolį – dislokavo už 40 kilometrų į šiaurę nuo Berlyno.

Hitleris staigiai kilstelėjo. Šteinerio, kaip ir Skorcenio bei Rudelio, pavardė jį veikė magiškai. Kaip tik jo desperatiškas puolimas iš Pomeranijos vasarį privertė Žukovą sulėtinti puolimą. Hitleris susikaupęs ėmė žiūrinėti žemėlapį. Galop pakėlė galvą. Jo akys blizgėjo. Kontratakuoti! – pasakė apimtas augančio jaudulio. Šteineris smogs į pietryčius ir perkirs Žukovo smaigalį: tai vienu metu išgelbės Berlyną ir apsaugos Mantoifelį nuo apsupimo.

– Bet kuris vadovaujantis karininkas, kuris laikys savo vyrus atokiau, per penkias valandas atsisveikins su savo galva!

Niekas neprieštaravo, tad įsakymas perduotas Heinriciui, o šis įsakymą nenorom persiuntė jį vykdyti turėsiančiam vyrui.

Iš visų absurdiškų įsakymų, Šteinerio gautų per pastaruosius kelis mėnesius, šis buvo fantastiškiausias. Jo tankų korpuso negalėjai pavadinti korpusu. Jis iš viso turėjo 10 tūkst. vyrų, ką tik jūra atkakusių iš Štetino ir Dancigo. Su

šiais išsekusiais daliniais bei saujele tankų jam dabar reikėjo prasimušti pro galingas mažiausiai 100 tūkst. karių dydžio šarvuotąsias pajėgas.

Vėlyvą popietę Heinricis sužinojo, kad Konevo pajėgos grėsmingai artinasi prie Berlyno. Be penkiolikos septintą vakaro jis paskambino Krėbsui ir informavo, jog Busės 9-oji armija naktį atitrauktina arba bus visiškai atkirsta.

– Privalau tai padaryti dėl savo sąžinės ramybės ir dalinių labui, – pridūrė Heinricis, iš Berlyno negavęs atsakymo.

– Atsakomybę už savo įsakymus prisiima fiureris, – šaltai pasakė Krėbsas.

– Kalbu ne apie tai. Už savo dalinius atsakingas aš.

Vėliau tą naktį paskambino Krėbsas ir susijaudinęs pranešė Heinriciui, kad Šerneris sustabdė Konevo veržimąsi į Berlyną.

– Priešas atkirstas užnugaryje, – pareiškė jis. – Fiureris nori, kad gerai įsidėmėtumėte, jo sprendimas palikti 9-ąją armiją jos pozicijoje tebegalioja. Jo manymu, tiktai jai likus tenai, Šerneriui bus įmanoma surengti dar vieną puolimą.

– Kada Šerneris tęs savo puolimą?

– Po dviejų ar trijų dienų.

Heinricis neabejojo, tada Busė bus visiškai atkirstas.

– Per vėlai, – glaustai pakomentavo ir padėjo ragelį.

Jis buvo teisus. Šernerio puolimas Konevą užlaikė neilgam. Netrukus jis su nauja energija vėl pajudėjo Berlyno link.

DVIDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

„FIURERIUI NERVINIS IŠSEKIMAS!"

1.

Nors Stalinas patikino Harimaną, kad pagrindinis sovietų puolimas bus nutaikytas į Drezdeną, balandžio 22 d. jo ketinimai buvo akivaizdūs net naiviausiam žmogui. Konevas, tiesa, vieną koloną nukreipė į Drezdeną, bet kita, daug stipresnė, tarp Šernerio ir Heinricio jau prasimušė į šiaurės vakarus ir auštant pasiekė Liukenvaldę už 56 km į pietus nuo Hitlerio bunkerio. Šeštą valandą rusų miniatiūrinis šarvuotasis automobilis prašvilpė netoliese karo belaisvių stovyklos *Stalag IIIA* pagrindine gatve. Iš barakų pasipylė 17 tūkst. pusnuogių, audringai džiūgaujančių Sąjunginininkų karo belaisvių. Nedideliam automobiliui sustojus ir vairuotojui išlindus pro liuką, rusų belaisviai jį pagriebė ir kelis kartus išmetė į viršų.

Po keturių valandų prie vartų sustojo nedidelė rusų šarvuotųjų pajėgų grupė. Ant pirmutinio tanko augalotas pėstininkas grojo akordeonu ir garsiai dainavo, o viename pusiau vikšriniame šarvuotyje kitas kareivis brązgino balalaiką, tarsi būtų natūralu į mūšį eiti su muzika. Atšiaurūs rusai nušoko ant žemės, spaudė rankas, dalijo vyną, degtinę bei alų ir be pabaigos gėrė Didžiojo trejeto, Eizenhauerio, Konevo, „skraidančiųjų tvirtovių", „šturmovikų" ir „studebekerių" garbei. Raudonosios armijos kolonai pajudėjus, vienas tankas pasuko prie tvoros ir visu spygliuotosios vielos ilgiu ją sutraiškė.

– Dabar jūs laisvi! – sušuko tanko vadas vokiškai.

Toliau pietuose Konevo veržimasis Drezdeno link netikėtai sulaukė įnirtingo pasipriešinimo. Būtent čia Hitleris sutvirtino gynybines linijas klaidingai manydamas, kad šis miestas yra Stalino pagrindinis taikinys. Kai kur rusai nepajėgė net pasipriešinti Šernerio kontrpuolimui. Vieną beveik pusantro kilometro ilgio atkarpą gynė keistas atsargos karininkų rinkinys, įskaitant Michailą Koriakovą, oro pajėgų korespondentą, dėl savo religinių pažiūrų pažemintą iki pėstininko. Kapitonas Koriakovas dabar buvo paprastas kurjeris.

Auštant balandžio 22-ajai Koriakovas atrėmė šautuvą į namo, kuriame buvo įsikūrusi būrio vadavietė, sieną ir išsitraukė Švenčiausiosios Mergelės ikoną. Atsiklaupęs pradėjo melstis. Stora vokietė ir jos trys panašiai drūtos dukterys suklaupė už jo. Koriakovas moteris apsaugojo nuo leitenanto ukrainiečio, norėjusio jas išprievartauti.

Koriakovas pradėjo dalyti maistą apkasuose tarp žalių žiemkenčių daigų. Už kelių šimtų metrų priešakyje dunksojo giria, ją kirto kelias. Karaliavo taika ir ramybė. Staiga kelyje pasirodė žmonių figūros.

– Kurjeri! – pašaukė būrio vadas. – Išsiaiškink, kokie ten žmonės!

Koriakovas nužingsniavo į priekį ir išvydo ilgą vilkstinę pabėgėlių, stumiančių mantos prikrautus kūdikių vežimėlius, minančius dviračius ar einančius įkandin sunkiai pakrautų vežimų. Staiga prie Koriakovo kojų ėmė kilti žemės grumstai ir jis išgirdo iš girios sklindantį sausą vokiečių automatinių šautuvų tratėjimą. Arkliai šoko į priekį apversdami kelis vežimus. Iš jų išsirito vaikai. Sproginėjo sviediniai. Koriakovas, pakliuvęs tarp dviejų ugnių, prisispaudė prie žemės. Kaskart, kai pamėgindavo nušliaužti, salvė iš miško prispausdavo jį prie žemės. Gulėdamas ant pilvo, jis garsiai meldėsi:

– Vienintelė pagalba esi tu, dangiškoji Mergele...

Stipri ranka pagriebė jam už apykaklės ir pastatė ant kojų. Stambus vokietis, pakėlęs šautuvo buožę, piktai spigino akimis.

– Lenkas?! – sušuko.

Koriakovas mėgino paaiškinti, kad jis rusų kapitonas. Vokietis nuleido šautuvą ir stumtelėjo jį prie kito kareivio, keturiolikmečio berniuko. Vadavietėje Koriakovo paklausė, ar priekabiavo prie vokiečių moterų. Jis papurtė galvą.

– *Ja, ja!* – pašaipiai tarė kapitonas.

Tėškė Koriakovui per veidą numušdamas ant žemės akinius ir pradėjo kažką piktai vokiškai rėkti. Koriakovas suprato tik vieną žodį: *erschiessen* – „sušaudyti".

Prie jo atskubėjo keturios stambios vokietės. Priešakyje motina, Koriakovo išgelbėta nuo prievartavimo. Visos keturios isteriškai šaukė ant suglumusio vokiečių kapitono. Valydamasi ašaras nuo savo skruostų, motina nusišypsojo Koriakovui. Jos trys dukterys susispaudusios linkčiojo galvomis bei šypsojosi pro ašaras.

Pagyvenęs vokiečių pulkininkas, tyliai stebėjęs sceną, pakėlė Koriakovo akinius ir, netardamas nė žodžio, padavė juos rusui.

2.

Tą rytą bunkeryje pokalbiai daugiausia sukosi apie Šteinerį. Ar jis jau pradėjo puolimą iš šiaurės Berlyno apsupties žiedui pralaužti? Jei taip, ar toli prasiveržė? Hitleris pustuzinį kartų to paties klausė Krėbso ir kaskart tas neturėjo ką atsakyti. Vienuoliktą valandą Krėbsas pagaliau telefonu susisiekė su Heinriciu, bet, jam dar nespėjus prašnekti, mažasis generolas pasakė:

– Šiandien Hitleriui yra paskutinė galimybė palikti Berlyną. Aš tiesiog neturiu pajėgų jį išgelbėti.

O kaip Šteineris? Heinricis norėjo nusijuokti, bet mandagiai atsakė, jog kvaila į Šteinerį dėti kokių nors vilčių. Krėbsas piktu balsu pareiškė, kad Heinricio pareiga yra neleisti Berlyno apsupti. Gėdinga palikti Hitlerį likimo valiai. Heinricį tai tik suerzino.

– Sakote, privalau užkirsti kelią gėdingam fiurerio apsupimui. Tačiau priešingai mano valiai, mano pasiūlymams, nepaisant to, kad leidau Jums disponuoti mano pajėgomis, Jūs vis dar draudžiate man atitraukti dalinius iš fronto, kad jį apsaugočiau.

Krėbsui nespėjus atsakyti, ryšys nutrūko. Vėl susisiekęs su Heinriciu paaiškino:

– Fiureris šiam atitraukimui nepritarė, nes Vokietija tada būtų perskelta į šiaurinę ir pietinę.

– Ji jau perskelta, – atkirto Heinricis ir paprašė Krėbso dar kartą kreiptis į fiurerį ir pranešti atsakymą iki pirmos valandos.

Trečią valandą Krėbsas pagaliau paskambino ir pasakė, kad Busė gali dalį pajėgų atitraukti. Heinricis iškart paskambino Busei, kuris pasitenkinimo visiškai neparodė.

– Tai tik pusinės priemonės, – įvertino jis. – Arba aš traukiuosi su visais, arba pasilieku.

– Gerai, traukitės, – nusprendė Heinricis.

Jis sąmoningai davė miglotą įsakymą, kad Busė jį galėtų aiškinti kaip leidimą atitraukti visą armiją. Bet Busė neleido Heinriciui prisiimti tokios naštos.

– Mane saistantis fiurerio įsakymas reikalauja pasilikti, – pareiškė tvirtai.

Tai buvo tik pasiteisinimas. Jei jis dabar atsitrauktų, likimo valiai Frankfurto tvirtovėje paliktų Bylerio vyrus. Jie buvo apsupti ir pastarąsias dvidešimt keturias valandas bergždžiai mėgino prasiskinti kelią pro rusų kordoną. Busė pasitrauks tik tuo atveju, jei Byleriui pavyks susijungti su likusia 9-ąja armija.

3.

Dr. Gebelsas, regis, užmiršo savo vakarykštę tiradą prieš vokiečių tautą.

– Na, turiu pripažinti, kad berlyniečiai yra puikūs, narsūs žmonės, – pasakė jis spaudos sekretoriui žiūrėdamas pro savo namų langą į virš miesto skrendančius Sąjungininkų lėktuvus. – Jie net neina į savo slėptuves, bet spokso į dangų žvalgydamiesi, kas vyksta.

Gatves užgriozdė nuolaužos ir nebevažiuojantys automobiliai, todėl jis atšaukė kasdienę spaudos konferenciją ir pradėjo įrašinėti kalbą tautai. Nespėjus pabaigti, netoliese sprogo rusų sviedinys. Vienas driokstelėjo taip arti, kad sudaužė kelis išlikusius namo langų stiklus. Gebelsas ramiai sustabdė

įrašinėjimą, bet po akimirkos tęsė. Užbaigęs kalbą, pasisuko į garso inžinierių ir paklausė, ar laidoje bus girdimas garsas.

– Būtų puikus garso efektas, ar ne?

Per pietus buvo išdidus, kone linksmas, vadino Čerčilį „žmogeliu", o Ideną apibūdino kaip „nosį užrietusį tipą". Bet paskambinus jo senam draugui dr. Vinkleriui (Winkler), Gebelsas iškilmingai padėkojo už jo paslaugas ir niūriai ištarė:

– Mes daugiau nesusitiksim.

Sulig kiekviena valanda Hitleris darėsi vis nervingesnis ir irzlesnis. Niekaip negalėjo išsiaiškinti, kaip rutuliojasi Šteinerio puolimas, ir kaskart, kai Krėbsas informuodavo, kad nieko konkretaus nežinoma, vis labiau jaudinosi. (Šteinerio varganas 10 tūkst. karių „tankų korpusas" įstengė prasiveržti į pietryčius vos trylika kilometrų ir beviltiškai užstrigo.)

Fiurerio konferencijoje tą popietę pasirodė keletas naujų veidų. Denicui, Šiaurės Vokietijoje dabar formuojančiam atskirą vadovybę, atstovavo viceadmirolas Erichas Fosas (Erich Voss). Liuftvafės generolas Ekardas Kristianas (Eckard Christian), vedęs vieną iš Hitlerio sekretorių, pavadavo Kolerį, įsirengusį naują štabo būstinę šiaurės vakaruose nuo Berlyno. Dalyvavo, žinoma, Bormanas, Keitelis, Jodlis, Krėbsas ir jo iš Guderiano paveldėtas adjutantas majoras Freitagas fon Loringhofenas, taip pat kiti adjutantai ir sekretorės.

Jodlis, nepaisydamas Krėbso įprastinio optimizmo, pasakė Hitleriui tiesą: trys ketvirčiai Berlyno apsupta. Viena Žukovo kolona yra prie pat miesto rytuose. Kita šiaurėje juda Potsdamo link ir ten tikriausiai po savaitės susitiks su Konevo kolona iš pietų.

Jodlio žodžių sujaudintas, Hitleris pareikalavo tučtuojau informuoti, kaip toli pasistūmėjo Šteineris. Krėbsui galiausiai teko pripažinti, kad Šteinerio korpusas vis dar formuojamas.

Hitlerio galva trūktelėjo. Jis pradėjo sunkiai kvėpuoti. Įsitempęs kimiu balsu paliepė visiems, išskyrus generolus ir Bormaną, išeiti iš kambario. Konferencijos dalyviai, iš skubos kliūdami vienas už kito, išgužėjo lauk. Apimti blogos nuojautos, tyliai stoviniavo laukiamajame.

Vos durys užsivėrė, Hitleris pašoko ant kojų. Jo kairė ranka maskatavo. Lakstydamas ir smarkiai mosuodamas dešine ranka, rėkė, kad jį supa išdavikai ir melagiai. Klykė, jog visi per menki, per bjaurūs, kad suvoktų jo didį tikslą. Jis esąs korupcijos ir bailumo auka, dabar visi jį apleido.

Klausytojai niekada nebuvo matę jo taip visiškai praradusio savitvardą. Hitleris smerkdamas bedė pirštu į generolus ir apkaltino jų giminę už karo nesėkmes. Protestavo vienintelis Bormanas. Karininkai nustebo, tačiau Bormanas savo žodžiais siekė ne tiek užstoti kariškius, kiek nuraminti fiurerį. Hitleris kažką šaukė apie Šteinerį, staiga sudribo į krėslą ir skausmingai ištarė:

– Karas pralaimėtas!

Tada drebančiu balsu pridūrė, kad Trečiasis reichas baigėsi žlugimu ir dabar jam beliko mirti. Veidas pabalo, kūnas ėmė mėšlungiškai kratytis, tarsi draskomas galingo smūgio.

Staiga jis nurimo. Žandikaulis atvipo. Sėdėjo tuščią žvilgsnį įbedęs į priekį. Stebėtojus tai suneramino dar labiau nei siautėjimas. Slinko minutė po minutės – paskui nė vienas neįstengė prisiminti, kiek jų praėjo. Pagaliau fiurerio skruostai vėl paraudo ir jis pradėjo trūkčioti. Bormanas, Keitelis ir Burgdorfas maldavo tikėti. Jei *jis* neteksiąs tikėjimo, tada visa bus žuvę. Ragino nedelsiant išvykti į Berchtesgadeną, bet fiureris tik lėtai papurtė galvą ir tyliai pavargusiu balsu ištarė niekada nepaliksiąs bunkerio. Jei jie nori išvykti, laisvi taip pasielgti, bet jis mirtį pasitiks sostinėje. Hitleris paprašė pakviesti Gebelsą.

Buvusieji kitoje patalpoje bemaž viską girdėjo. Fėgeleinas čiupo telefono ragelį ir pranešė Himleriui, kas nutiko. Sukrėstas reichsfiureris paskambino Hitleriui ir meldė neprarasti vilties. Pažadėjo tučtuojau atsiųsti SS dalinių.

– Berlyne visi išprotėjo! – pasakė SS obergrupenfiureriui (generolui leitenantui) Gotlobui Bergeriui (Gottlob Berger), SS vyriausiosios tarnybos viršininkui.

Primityvaus Bergerio, niekada nė akimirką nesuabejojusio didžiais nacionalsocializmo tikslais, nuomone, išeitis buvo vienintelė.

– Pone reichsfiureri, privalote vykti tiesiai į Berlyną. Žinoma, ir Jūsų palydos batalionas drauge. Neturite teisės laikyti palydos bataliono čia, kai fiureris ketina likti reicho kanceliarijoje.

Himleriui nereaguojant, Bergeris pasibjaurėjęs drėbė:

– Gerai, *aš* vykstu į Berlyną, bet ir Jūsų pareiga yra ten vykti.

Himleris dar kartą paskambino į bunkerį ir vėl maldavo fiurerį išvykti – bergždžiai. Fėgeleinas, paėmęs ragelį, paragino savo viršininką atvykti ir paprašyti asmeniškai. Jie ginčijosi, kol Himleris galop sutiko susitikti su Fėgeleinu Nauene, mieste už keturiasdešimties kilometrų į vakarus nuo Hitlerio bunkerio, per patį vieno iš išlikusių koridorių, dar vedančių iš Berlyno, vidurį.

Himleris susitikimo vietoje Fėgeleino laukė kartu su dr. Gebhartu, kurį po profesoriaus Gravico (Grawitz) savižudybės Himleris nominavo naujuoju Vokietijos Raudonojo Kryžiaus prezidentu. Po dviejų valandų Gebhartas pasisiūlė vienas nuvykti susitikti su Hitleriu, kad šis patvirtintų jo paskyrimą.

Himleris noriai tam pritarė. Jam palengvėjo, kad nebereikės ilgiau laukti Fėgeleino ir jis galės grįžti į savo štabo būstinę. Pasakė Gebhartui, kad išliktų ramus ir perduotų Hitleriui, jog reichsfiurerio palydos batalionas pasirengęs ginti bunkerį iki galo. Tada apsisuko ir šiaurės kryptimi pranyko tamsoje.

Gebelsas vis dar būdamas namie išgirdo apie fiurerio priepuolį. Jam pranešė, kad Hitleris nori jį nedelsiant matyti. Katastrofinė naujiena tikriausiai sukrėtė

jį labiau nei ką nors kitą. Jam ruošiantis išvykti, atėjo žinia, kad fiureris taip pat pageidauja matyti Magdą ir vaikus. Apie penktą valandą ponia Gebels ramiu balsu liepė tarnaitei išruošti juos į susitikimą su fiureriu. Vaikai pradžiugo ir klausinėjo, ar dėdė Adolfas pavaišins šokoladu ir pyragu. Motina spėjo, kad jie visi galbūt traukia į mirtį. Ji nusišypsojo ir tarė:

– Kiekvienas galite pasiimti po vieną žaislą, bet ne daugiau.

Gebelsų šeima išvyko į bunkerį dviem automobiliais. Juos palydėdamas Zemleris pastebėjo, kad jo viršininkas ramus ir oficialus, bet Magda ir vaikai verkia.

Šeima įsikūrė keturiuose nedideliuose kambariuose netoli nuo Hitlerio apartamento. Tada Gebelsas ir jo žmona nuėjo pas fiurerį. Gebelsas pranešė ketinąs irgi likti bunkeryje ir nusižudyti. Magda paantrino, ji padarys tą patį ir jos neperkalbės nė pats Hitleris. Ji taip pat primygtinai tvirtino, jog šeši vaikai mirs su jais.

Keitelis galiausiai paprašė visų palikti konferencijų patalpą, kad vienas galėtų pasikalbėti su Hitleriu. Norėjo jį įtikinti tą naktį vykti į Berchtesgadeną ir iš ten pradėti derybas dėl kapituliacijos. Kaip ir daug kartų anksčiau, feldmaršalui spėjus ištarti vos kelis žodžius, Hitleris jį nutraukė.

– Aš jau gerai žinau, ką pasakysite: „Būtina nedelsiant apsispręsti!"

Hitlerio balsas sustiprėjo.

– Aš jau apsisprendžiau. Niekada nepaliksiu Berlyno. Ginsiu miestą iki paskutinio atodūsio!

Keitelis aiškino, jog tai – „beprotybė", ir jautėsi esąs priverstas „reikalauti", kad fiureris tučtuojau išskristų į Berchtesgadeną, iš kur galėtų vadovauti reichui ir ginkluotosioms pajėgoms. Berlyne to padaryti neįmanoma, nes ryšiai gali būti nutraukti bet kurią akimirką.

– Niekas Jums netrukdo tuojau pat išskristi į Berchtesgadeną, – atrėžė Hitleris. – Tiesą sakant, įsakau Jums tai padaryti. Bet aš asmeniškai liksiu Berlyne. Vos prieš valandą pranešiau apie tai per radiją. Negaliu to atšaukti.

Jodlis įžengė kaip tik tą akimirką, kai Keitelis skausmingu balsu sakė, jog išvyks tik tuo atveju, jei taip pasielgs ir Hitleris. Hitleris pakvietė Bormaną ir įsakė visiems trims skristi į Berchtesgadeną, kur Keitelis perims vadovavimą, o Geringas bus fiurerio asmeninis atstovas.

– Per septynerius metus nesu nepakluses nė vienam įsakymui, – atsikirto Keitelis. – Bet šį vykdyti atsisakau.

Jis priminė fiureriui, jog jis vis dar yra ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas.

– Neįsivaizduojama, jog po to, kai taip ilgai mums vadovavote ir mus vedėte, staiga išsiųsite savo štabą tikėdamasis, kad jis tai darys pats!

– Viskas žlunga ir nieko daugiau nuveikti negaliu, – atsakė Hitleris pridurdamas, jog tai, kas likę, patikėtina Geringui.

– Už reichsmaršalą nekovos nė vienas kareivis, – atkreipė dėmesį vienas iš generolų.

– Ką reiškia „kovoti"? Kovoti liko labai nedaug, o kai reikės derėtis, reichsmaršalas bus geresnis nei aš. Aš arba kovosiu ir laimėsiu mūšį dėl Berlyno, arba mirsiu Berlyne.

Hitleris dar pridūrė, jog nerizikuos patekti priešui į rankas ir paskutinę akimirką nusišaus.

– Tai mano galutinis, neatšaukiamas sprendimas.

Generolai aiškino, kad padėtis nėra visiškai beviltiška. Šerneris vis dar stiprus, o Venko 12-ąją armiją galima apgręžti ir atvesti išvaduoti Berlyno iš apsupties, o po kelių dienų Šteineris galop turės pakankamai vyrų tuo pat metu pradėti puolimą iš šiaurės.

Hitlerio akys iš karto pašviesėjo. Neįtikėtina, bet viltis sugrįžo, o su ja ir ryžtas. Jis ėmė klausinėti. Netrukus smulkmeniškai ir tiksliai dėstė, kaip galima išgelbėti Berlyną.

Keitelis pasisiūlė nedelsdamas nuvykti ir asmeniškai įsakyti Venkui. Hitleris taip atsigavo, jog net rūpestingai reikalavo, kad Keitelis pirma išsrėbtų lėkštę žirnių sriubos. Nuspręsta, kad Keitelis ir Jodlis įkurs naują OKW štabo būstinę už kelių kilometrų į vakarus netoli Potsdamo, kad galėtų nesunkiai ištrūkti pas Denicą, jei Berlynas būtų apsuptas. Krėbsas liks fiurerio bunkeryje kaip karinis patarėjas.

Su iškylavimo krepšiu, pilnu sumuštinių, konjako ir šokolado – suruoštu asmeniškai paliepus Hitleriui, – Keitelis ir Jodlis paliko reicho kanceliarijos griuvėsius štabo automobiliu. Buvo tamsu.

– Venkui galiu pasakyti tik vienintelį dalyką, – niūriai tarė Keitelis. – O tai būtų: verda kova dėl Berlyno ir sprendžiamas fiurerio likimas.

Venko vadavietę vienišoje girininko trobelėje maždaug už šimto kilometrų į pietvakarius nuo Hitlerio bunkerio Keitelis visiškai atsitiktinai aptiko prieš pat vidurnaktį. Įsakė Venkui apsisukti ir pulti šiaurės rytų kryptimi smogiant Konevo Berlyną supančioms pajėgoms. Busė sykiu puls šiaurės vakarų kryptimi. Kartu jie išgelbės Berlyną. Venkas atsakė, jog tai neįmanoma: Busė apsuptas ir turi labai nedaug šaudmenų.

Keitelis ėmė maldauti. Prasidėjo mūšis dėl Berlyno, o nuo jo baigties priklauso fiurerio ir Vokietijos likimas. 12-osios ir 9-osios armijų pareiga ateiti Hitleriui į pagalbą. Aiškino, kad fiurerio gyvybė dabar visiškai Venko rankose ir prisipažino esąs pasirengęs imtis kai ko, apie ką neprasitarė net Jodliui: prireikus jėga pagrobti fiurerį iš bunkerio.

Venkas protestavo, kad planas išvaduoti Berlyną iš apsupties remiasi neegzistuojančiomis divizijomis, bet Keitelis nenustojo prašęs, kol jaunasis generolas pažadėjo padaryti, ką gali. Stebėdamas tolstantį Keitelio automobilį, jis galvojo apie Berlyną, kuriame užaugo, ir apie moterų bei vaikų

likimą jame. Buvo kovojęs su rusais ir žinojo, kaip jie elgiasi su belaisviais.

Kelias dienas majoras Freitagas fon Loringhofenas patarinėjo Krėbsui pasistengti, kad jiedu abu kartu nepasiliktų bunkeryje. Bet jo viršininkas, nenorintis ar negebantis veikti, leidosi nešamas įvykių. Jaunajam baronui jis pareiškė, jog tikrai nesididžiuoja paskirtas paskutiniu kariniu fiurerio patarėju.

– Bet dabar nieko negaliu pakeisti. Man įsakyta pasilikti. Tad ir Jūs privalote likti su manimi.

Po vidurnakčio, balandžio 23-iąją, Krėbsas pagaliau išgavo iš Hitlerio nuolaidą – ar bent taip tai vadino. Busė gali trauktis. Krėbsas tučtuojau telefonu pranešė gerąją naujieną Heinriciui. Žinoma, trauktis vien tam, kad Busė prisijungtų prie Venko puolimo Berlynui išgelbėti. Bet Busė atsisakė trauktis. Šįkart jis atskleidė tikrąją priežastį.

– Negaliu trauktis, kol visi Bylerio vyrai nepaliks Frankfurto. Liksiu tol, kol prie mūsų prisijungs Byleris.

Heinricis supyko, bet suprato ir padėjo ragelį.

4.

Praslinkus kelioms valandoms nuo Hitlerio priepuolio, generolas Kristianas įpuolė į Kolerio štabo būstinę, esančią už Berlyno.

– Fiureriui nervinis išsekimas! – sušuko ir keldamas baimę nupasakojo, kas nutiko.

Koleriui pirmiausia šovė mintis skambinti Geringui į Berchtesgadeną, mat reichsmaršalas buvo teisėtas Hitlerio įpėdinis.

– Tas, kuriam atsiskaitydavome, neišvyks iš ten, kur yra, – pasakė Koleris Geringo adjutantui pulkininkui Berndui fon Brauhičiui (Bernd von Brauchitsch). – Bet aš iš čia išvykti privalau.

Brauhičas suprato, kad Koleris galvoje turi Hitlerį ir tarė:

– Reichsmaršalas pageidauja, kad nedelsdamas atvyktumėte.

Ryšys nutrūko. Koleris pasisuko į Kristianą ir paklausė:

– Ką veikia OKW?

– OKW palieka Berlyną. Šiąnakt renkasi Krampnice [tankistų mokykla tarp Berlyno ir Potsdamo] ir nutarė dalinius iš Vakarų fronto mesti prieš Rytų frontą ir tęsti karą.

Koleris paskambino į Hitlerio bunkerį.

– Kas vyksta? – paklausė pulkininko fon Belovo, Hitlerio adjutanto

liuftvafės klausimais. – Kristianas man pripasakojo įvairių dalykų. Aš pasibaisėjęs. Ar visa tai tiesa?

– Taip, tiesa.

Koleris pasiteiravo, ar jam likti šiaurėje.

– Taip.

Bet Koleris laukė kitokio atsakymo.

– Tai nėra gerai, – paprieštaravo suirzęs. – Tokiu lemiamu momentu.

Jis turėtų vykti į pietus ir apie viską asmeniškai informuoti reichsmaršalą.

– Taip, – pasigirdo atsakymas.

– Ar yra galimybė, kad *jis* [Hitleris] pakeis savo sprendimą?

Šįsyk Belovas atsakė neigiamai. Koleris skubiai nuvažiavo į naują OKW štabo būstinę ir paprašė Jodlio patvirtinti neįtikėtiną Kristiano papasakotą istoriją.

– Tai, ką Jums pasakė Kristianas, yra tiesa, – ramiai atsakė Jodlis.

Koleris pasiteiravo, ar fiureris įgyvendins savo grasinimą nusižudyti.

– Fiureris šiuo klausimu užsispyręs.

– Leipcigo burmistrui nusižudžius ir nužudžius savo šeimą, fiureris pasakė: „Tai beprasmiškas, bailus atsakomybės vengimas." O dabar pats elgiasi taip pat, – piktinosi Koleris.

– Jūs teisus.

– Gerai, ką Jūs ketinate daryti? Ar turite įsakymų man?

– Ne, – pasakė Jodlis.

Koleris pareiškė privaląs tučtuojau išvykti asmeniškai prisistatyti Geringui. Jis turės pranešti, kad Hitleris pasakė: „... kai reikės derėtis, reichsmaršalas bus geresnis nei aš". Tokios informacijos, pasak Kolerio, neįmanoma paaiškinti radiogramoje. Jis tiesiog privaląs vykti asmeniškai.

– Jūs teisus, – lakoniškai pritarė Jodlis. – Jums nėra kitos išeities.

Balandžio 23-iąją, prieš pat auštant, Koleris ir jo štabas penkiolika JU-52 išskrido į Miuncheną. Oberzalcbergo kurorte, iš kurio matėsi Berchtesgadenas, Geringas apie įvykius jau žinojo iš neįtikėtino šaltinio. Tą rytą savo prižiūrėtojui Jozefui Cychskiui (Josef Zychski) – ir niekam kitam – jis prasitarė apie slaptą radiogramą iš Bormano, kuris informavo, jog fiurerį ištiko nervinio išsekimo priepuolis ir kad Geringui reikia perimti vadovavimą. Geringas svyravo tarp įtarumo ir patiklumo. Ką daryti? Veikti iškart ar laukti?

Geringo patogų, bet nepretenzingą namą Oberzalcberge Koleris pasiekė tik vidurdienį. Susijaudinęs pranešė reichsmaršalui ir Filipui Bouleriui (Philip Bouhler), partijos pareigūnui, apie Hitlerio priepuolį. Geringas, žinoma, didžiumą informacijos jau žinojo ir, Kolerio nustebimui, nelabai į tai reagavo. Pasiteiravo, ar Hitleris dar gyvas, ar nepaskyrė savo įpėdiniu Bormano.

Koleris atsakė, kad jam išvykstant iš Berlyno fiureris buvo gyvas ir tebėra vienas ar du maršrutai ištrūkti. Miestas tikriausiai atsilaikys apie savaitę.

– Šiaip ar taip, – užbaigė jis, – atėjo metas veikti Jums, pone reichsmaršale!

Bouleris sutiko, bet Geringas vis dar abejojo. Ar kartais Hitleris savo įpėdiniu nepaskyrė Bormano? Bormanas, senas priešas, galėjo pasiųsti telegramą, norėdamas pastūmėti jį pamėginti pirma laiko uzurpuoti galią.

– Jei imsiu veikti, jis apšauks mane išdaviku; jei nieko nedarysiu, apkaltins neveiklumu kritiškiausiu laiku!

Geringas pasikvietė Bormano asmeninį padėjėją, atsitiktinai buvusį kaimynystėje, ir SS grupės Oberzalcberge vadą. Taip pat liepė pašaukti ministrą Hansą Lamersą (Hans Lammers), reicho kanceliarijos vadovą ir teisės žinovą, saugojusį du oficialius paties Hitlerio 1941 m. parašytus dokumentus, kuriuose įvardytas fiurerio įpėdinis. Šiais dokumentais Geringas buvo paskirtas Hitlerio pavaduotoju tuo atveju, jei fiureriui bus sutrukdyta – laikinai arba visam laikui – eiti savo pareigas. Hitleriui mirus, jis taptų ir jo įpėdiniu.

Geringas pageidavo sužinoti, ar karinė padėtis Berlyne duoda pagrindą perimti pareigas – kad ir ką sakytum, fiureris apsuptas, – bet Lamersas negalėjo atsakyti.

Geringas, gerai suvokdamas, kad jo įtaka fiureriui išblėso, o Bormano išaugo, pasiteiravo, ar Hitleris nuo 1941 m. išleido kokių nors įsakymų, kurie būtų padarę jo įpėdinystę negaliojančią. Lamersas atsakė „ne".

– Jei fiureris būtų išleidęs kokių nors kitų įsakymų, tikrai apie juos būčiau žinojęs.

Jis kartkartėmis pasidomėdavo, ar dokumentai nėra anuliuoti. Dekretas, jo teigimu, turės įstatymo galią ir net nebūtina jį iš naujo paskelbti.

Kažkas pasiūlė pasiųsti radiogramą ir paklausti fiurerio, ar jis norįs, kad Geringas jį pavaduotų. Visi tam pritarė, ir Geringas pradėjo rašyti, bet kadangi užtruko, Koleris nutraukė jo darbą įspėdamas, kad per ilgi tekstai niekada nepraeina.

– Taip, tiesa, – pritarė Geringas. – Jūs parašykit dar vieną.

Koleris ir Brauhičas brūkštelėjo po tekstą, ir Geringas išsirinko štai šį: „Mano fiureri, ar, atsižvelgdamas į savo apsisprendimą likti Berlyne, pageidaujate, kad aš perimčiau visą reicho kontrolę pagal 1941 m. birželio 29 d. dekretą?"

Geringas perskaitė dar kartą ir pridūrė: „... su visomis galiomis vidaus ir užsienio reikaluose", kad galėtų derėtis su Sąjungininkais dėl taikos. Vis dar susirūpinęs pratarė:

– Tarkime, atsakymo negaunu. Turime nurodyti laiką, iki kada turiu sulaukti atsakymo.

Koleris pasiūlė duoti Hitleriui aštuonias valandas, ir Geringas pakeverzojo: „Jei iki 22.00 val. negausiu atsakymo, manysiu, kad iš Jūsų veikimo laisvė atimta, laikysiu, jog sąlygos Jūsų dekrete tapo tikrove, ir veiksiu mūsų tautos

ir tėvynės labui." Pagalvojo, paskui skubiai pridūrė: „Turite suprasti, ką Jums jaučiu šią sunkiausią savo gyvenime valandą, nerandu žodžių tam išreikšti. Telaimina Jus Dievas ir tegu padeda Jums kuo greičiau čia atsirasti. Jūsų ištikimiausiasis Hermanas Geringas."

Tada sunkiai atsilošė.

– Baisu, – tarė. – Jei negausiu atsakymo iki šio vakaro dešimtos, turėsiu nedelsdamas ko nors imtis, pavyzdžiui, išsiųsti atsišaukimą ginkluotosioms pajėgoms, kreiptis į tautą ir taip toliau.

Jam aiškėjo, kuria kryptimi reikės veikti.

– Iškart sustabdysiu karą.

Atsitiktinai tuo pat metu Albertas Špėras patarinėjo Hitleriui savo įpėdiniu paskirti Denicą. Susidomėjęs Hitleris gromuliavo mintį, bet nieko nesakė.

Špėras atskrido į Berlyną asmeniškai atsisveikinti su Hitleriu ir prisipažinti. Be atsiprašymų atskleidė, kad kelias savaites trukdė Hitlerio „išdegintos žemės" politikai įtikinėdamas vadovaujančius generolus ir pareigūnus pagailėti tiltų ir gamyklų. (Žinoma, neprisipažino neseniai planavęs nužudyti Hitlerį per ventiliacijos sistemą prileisdamas į bunkerį nuodingų dujų, bet to nepadarė, nes rado aplink dūmtraukį neseniai pastatytą apsauginį kaminą.) Būdamas dvidešimt devynerių, Špėras dirbo vadovaujamas Hitlerio architekto profesoriaus Paulio Trosto (Paul Troost). Netrukus fiureris įtraukė jauną vyrą į savo vidinį ratą ir dabar meilingai laikė jį vienu iš savo artimiausių draugų. Špėras tikėjosi būti suimtas ir galbūt sušaudytas, bet Hitleris atrodė tik „giliai sujaudintas" ministro prisipažinimo.

Kai atėjo Geringo telegrama, Špėras vis dar buvo pas Hitlerį. Fiureriui nespėjus pakomentuoti, Bormanas reikalavimą atsakyti iki 22.00 val. pasipiktinęs pavadino ultimatumu. Jis atrodė labiau įtūžęs nei kiti ir išvien su Gebelsu reikalavo Geringui mirties bausmės. Hitleris svyravo, paskui pripažino, kad jau kurį laiką matė, jog Geringas – nevykėlis; be to, reichsmaršalas – narkomanas. Tačiau jo nuotaika mirksniu pakito ir jis pasakė:

– Tačiau jis vis dar gali derėtis dėl kapituliacijos. Nesvarbu, kas tai daro.

Ir nors atsisakė pasmerkti Geringą myriop, buvo įtikintas pasiųsti jam tokią žinią:

> Jūsų poelgis – tai fiurerio ir nacionalsocializmo išdavystė. Bausmė už išdavystę yra mirtis. Tačiau, atsižvelgdamas į Jūsų ankstesnius nuopelnus partijai, fiureris neskirs Jums šios aukščiausios bausmės, jei atsistatydinsite iš visų pareigų. Atsakykite „taip" arba „ne".

Šią žinutę sukomponavo Bormanas, o šiek tiek vėliau Hitleris pasiuntė dar vieną:

1941 m. birželio 29 d. dekretas anuliuotas mano specialiu potvarkiu. Mano veikimo laisvė nesuvaržyta. Draudžiu imtis bet kokių veiksmų minėta kryptimi.

Ir tada pagaliau trečią, besiskiriančią nuo pirmų dviejų ir galbūt tiksliau išreiškiančią jo paties nuostatą:

Jūsų prielaida, kad man sutrukdyta įgyvendinti savo norus, yra visiškai klaidinga mintis, kurios kilmės nežinau. Reikalauju, kad ji būtų nedelsiant atmesta, o aš savo valdžią perduosiu tik tam, kurį laikysiu tinkamu, ir tik tada, kai man atrodys reikalinga. Iki to laiko vadovausiu pats.

Bormanas tikriausiai baiminosi, kad tokia žinia yra atleidimo preliudija, todėl slapta pasiuntė Oberzalcbergo SS komendantui radiogramą suimti Geringą už valstybės išdavystę.*

5.

Pastarųjų kelių savaičių katastrofos staigiai pakirto vadovybės šventumą – taip gerbtą vokiečių karininkų korpuso. Niekada Vermachto istorijoje nebuvo tiek daug nepriklausomų, net maištaujančių vadų. Pirma, Guderianas atvirai prieštaravo Hitleriui ir pagaliau buvo priverstas atsistatydinti; paskui Heinricis tiesiogiai nepakluso ir net davė miglotą įsakymą tikėdamasis suardyti Hitlerio planus; galop Venkas ignoravo tiesioginį įsakymą ir pats nusprendė kariauti rytuose.

Maištas įsimetė ir į vadovavimo grandinę. Heinricis trukdė Hitleriui, Busė priešinosi Heinriciui ir niekur kitur nevyravo tokia sumaištis kaip pačiose Busės pajėgose. Vienas iš jo dalinių, 56-asis tankų korpusas, atskilo nuo likusios 9-osios armijos ir dabar kovėsi už trisdešimties kilometrų į rytus nuo Berlyno, mėgindamas sustabdyti rusus, prasiveržusius per Zėlovą. Jo vadas generolas Helmutas Veidlingas (Helmuth Weidling) sulaukė prieštaringų

* Krebsas paskambino Keiteliui iš bunkerio ir smulkiai papasakojo apie Geringo atleidimą iš pareigų. Keitelis „pasibaisėjo" ir vis tvirtino, kad čia „kažkoks nesusipratimas". Staiga į pokalbį įsiterpė Bormanas šaukdamas, kad Geringas atleistas net iš „reicho vyriausiojo medžiotojo pareigų". Keitelis nesiteikė atsakyti. Jo manymu, situacija buvo „per rimta sarkastiškoms pastaboms". Sužinojęs tokią slogią naujieną, feldmaršalas negalėjo užmigti, mat tai dramatiškai liudijo „desperatišką nuotaiką reicho kanceliarijoje ir ypač augančią Bormano įtaką". Tik jis galėjo paskatinti fiurerį tokiems skubotiems veiksmams. Tada Keitelis paklausė savęs, katras bus kitas. Nejau Hitleris nusprendė pirma nužudyti Geringą ir paskui pačią paskutinę akimirką nusižudyti pats?

įsakymų: Busė reikalavo veržtis į pietryčius ir prisijungti prie pagrindinių armijos pajėgų, o Hitleris grasino jį sušaudyti, jei jis iškart nepersikels į Berlyno miesto teritoriją – kažkas buvo klaidingai informavęs, kad Veidlingas paspruko iki pat Potsdamo.

Dėl grublėtos odos ir stačiokiškų manierų savo karių pramintas Kaulėtuoju Karlu, Veidlingas, paprastas, profesionalus kareivis, tik troško atlikti savo pareigą. Jis nusprendė susitikti su Krėbsu asmeniškai ir išsiaiškinti, kas ir kaip. Hitlerio bunkeryje jį šaltai pasveikino Krėbsas ir Burgdorfas.

– Na, kas vyksta, kodėl mane nori sušaudyti? – drebtelėjo Veidlingas.

Krėbsas griežtai atsakė, jog fiureris įtūžęs, nes Veidlingas savo vadavietę perkėlęs į vakarus nuo Berlyno. Nesąmonė! – pratrūko Veidlingas ir išsitraukė situacijos žemėlapį įrodyti, kad jo vadavietė niekada nėra buvusi toliau kaip už trijų kilometrų nuo rusų linijų. Įsitikinę šia akivaizdžia tiesa, anie abu patikino Veidlingą, jog tučtuojau užeis pas Hitlerį ir paaiškins.

Grįžę Krėbsas ir Burgdorfas rado Veidlingą kunkuliuojantį pykčiu. Iš savo paties štabo būstinės jis gavo žinią, kad yra OKW nušalintas nuo vadovavimo. Jis išvadino abu generolus liokajais, bijančiais prarasti Hitlerio palankumą ir pasakyti jam tiesą apie savo kolegą karininką.

Krėbsas neįsižeidė. Pasakė Veidlingui, kad įsakymas dėl jo nušalinimo jau atšauktas ir fiureris norėtų jį iškart pamatyti. Jie nusileido laiptais žemyn ir koridoriumi nuėjo į laukiamąjį. Ten ant suolo sėdėjo keli vyrai, bet Veidlingas atpažino tik vieną – Ribentropą. Krėbsas ir Burgdorfas skubiai nulydėjo jį į pagrindinę pasitarimų patalpą, kur už stalo, studijuodamas žemėlapį, sėdėjo Hitleris. Jiems įžengus, Hitleris atsisuko. Veidas buvo patinęs, akys karščiuojančios. Jis kreivai nusišypsojo, ištiesė ranką ir negarsiai paklausė:

– Ar mes buvome susitikę?

Veidlingas atsakė, jog taip – Oberzalcberge prieš metus, kai buvo apdovanotas Ąžuolo lapais prie Riterio kryžiaus.

– Pavardę atmenu, – pasakė Hitleris, – bet veido neprisimenu.

Veidlingui paties Hitlerio veidas priminė išsiviepusią kaukę ir jis pastebėjo, kad fiureris atsisėdo su skausminga grimasa.

Krėbso paragintas, Veidlingas pasakė, kad jau įsakė savo korpusui judėti į pietryčius susijungti su likusia Busės armija. Jei šis manevras, pasak Krėbso, nebus atšauktas, rytuose nuo Berlyno atsivers spraga, pro kurią iš Zėlovo galės plūsti Žukovo kolona.

Hitleris, be perstojo virpant jo dešinei kojai, pritardamas linktelėjo galva ir pradėjo ilgai aiškinti savo operatyvinį planą išgelbėti miestą. Venko 12-oji armija puls iš pietvakarių, o Busė – iš pietryčių. Drauge šios abi pajėgos sutriuškins rusus pietuose nuo Berlyno. Šteineris tuo pat metu atakuos iš šiaurės rytų ir sulaikys Žukovo koloną šiaurėje nuo Berlyno. Venkas ir Busė, nugalėję rusus pietuose, pasuks į šiaurę ir ten sunaikins priešą jungtiniu puolimu.

Hitleriui planas atrodė prasmingas, tačiau tokiam praktiniam kareiviui kaip Veidlingas, – painus. Kas tai – realybė ar sapnas?

Krėbsas staiga paskelbė, kad Veidlingas nuo dabar perims atsakomybę už rytinės ir pietrytinės Berlyno dalies gynybą. Suglumusiam Veidlingui pakilus, Hitleris irgi mėgino atsistoti, bet sudribo atgal į krėslą ir tik ištiesė ranką. Veidlingas išėjo smarkiai sukrėstas fiurerio fizinės būklės. Jautėsi lyg įkaušęs. Kas čia vyksta? Ar Vermachto vyriausiasis vadas dar veiksnus? Viršutiniame bunkeryje paskambino savo korpusui ir liepė persikelti ginti rytinių Berlyno priemiesčių. Tada paklausė Krėbso:

– Kam aš dabar pavaldus?

– Tiesiogiai fiureriui.

Veidlingas patyrinėjo Berlyno žemėlapį ir pasiūlė atsakomybę už miesto gynybą sutelkti į vienas rankas.

– Tokios rankos jau yra, – atsakė Krėbsas. – Tos rankos fiurerio.

– Jaučiu, kad atsidūriau sapnų pasaulyje! – sušuko Veidlingas.

Jo tankų korpusas, kaip ir visi kiti Busės armijos daliniai, buvo išretėjęs. Nejau Krėbsas mano, kad masines rusų pajėgas įmanoma atblokšti mirktelėjus akį?

– Jei Berlyno neįmanoma apginti prie Oderio, – pareiškė, – tai jis paskelbtinas atviru miestu!

Tačiau Krėbsas tik nusišypsojo, tarsi girdėdamas labai seną istoriją, ir tarė:

– Fiureris įsakė ginti Berlyną, nes yra įsitikinęs, kad, miestui kritus, karas baigsis.

6.

Prieš pat vidurnaktį prie nedidelio namo šalimais parko Liubeke, vokiečių uoste prie Baltijos jūros į šiaurę nuo Hamburgo, privažiavo keli automobiliai. Himleris ir Šelenbergas, lydimi SS karininkų, įžengė į namą – Švedijos konsulatą. Juos sutiko Folkė Bernadotas ir nusivedė į nedidelį kambarį, apšviestą vien žvakių. Pradėjus kalbėtis, pasigirdo oro pavojaus signalas, Bernadotui pasidarė įdomu, ar Himleris nusileis su kitais į slėptuvę. Himleris, kaip paprastai, gana ilgai negalėjo apsispręsti ir, pamatęs, jog slėptuvė yra tik paprastas rūsys, akimirką sudvejojo prieš lipdamas žemyn. Didžiumą valandos, praleistos po žeme, Himleris vaikščiojo nuo vieno žmogaus prie kito ir klausinėjo jų, tarytum darydamas socialinę apklausą. Bernadotas pamanė, kad jis atrodo visiškai išsekęs ir visomis valios pastangomis stengiasi atrodyti ramus. Atšaukus oro pavojų, jie grįžo į nedidelį kambarėlį viršuje. Pasiūlius išgerti, Himleris pasirinko tik vandenį su soda.

– Supratau, kad Jūs teisus, – netikėtai tarė jis. – Karas turi baigtis.

Nuolankiai atsiduso.

– Pripažįstu, Vokietija pralaimėjo.

Paskui pridūrė, kad fiureris galbūt jau negyvas ir jo nebesaisto asmeninė priesaika. Trūkčiojančioje dviejų žvakių šviesoje jo veidas atrodė net dar slaptesnis ir neryžtingesnis.

– Visa priklauso nuo to, – tęsė Himleris, – kaip Sąjungininkai elgsis su vokiečiais. Jei visiškai sutriuškins vokiečių tautą, Hitleris iškils kaip didvyris ir kankinys.

– Dabartinėmis aplinkybėmis, – kalbėjo manieringai siurbčiodamas vandenį su sodą, – mano rankos laisvos. Trokšdamas išgelbėti kuo daugiau Vokietijos nuo rusų invazijos, esu pasirengęs kapituliuoti Vakarų fronte... bet ne Rytų. Visada buvau ir liksiu prisiekęs bolševizmo priešas.

Jis pasiteiravo, ar grafas nesutiktų perduoti jo pasiūlymo Švedijos užsienio reikalų ministerijai, kad ši toliau informuotų Vakarus. Bernadotui mintis nepatiko. Jis pasakė, jog neįtikėtina, kad Vakarų sąjungininkai sudarytų separatinę taiką su Vokietija, jei ji ir toliau kovotų rytuose.

– Labai gerai suprantu, kaip tai sunku, – atsiliepė Himleris, – bet vis tiek noriu pamėginti išgelbėti milijonus vokiečių nuo rusų okupacijos.

Bernadotas sutiko perduoti žinią dėl kapituliacijos savo vyriausybei, bet pasidomėjo, ką Himleris ketina daryti, jei jo pasiūlymas bus atmestas.

– Tada perimsiu vadovavimą Rytų fronte ir žūsiu mūšyje.

Jis išreiškė viltį susitikti su Eizenhaueriu ir norą nedelsiant besąlygiškai kapituliuoti.

– Kalbant tarp mūsų, ar turėčiau paduoti Eizenhaueriui ranką? – konfidencialiai pasiteiravo.

Išvykdamas Himleris pasakė, jog tai buvusi skaudžiausia jo gyvenimo diena, dabar jis turįs tučtuojau vykti į Rytų frontą. Ryžtingai nužingsniavo į tamsą ir atsisėdo už savo automobilio vairo. Paspaudus akceleratoriaus pedalą mašina pro gyvatvorę šoko į pastatą juosusią spygliuotą vielą. Švedai ir vokiečiai bendromis pastangomis automobilį išstūmė, trūktelėjęs Himleris nuvažiavo. Grafas keliems atašė pasakė, jog visa tai kažkiek simboliška.

7.

Kitos dienos, balandžio 24-osios, rytą Krėbsas ir du jo adjutantai – majoras Freitagas fon Loringhofenas bei kapitonas Gerhardas Boltas (Gerhard Boldt) įžengė į fiurerio pasitarimų patalpą. Ten jau buvo Gebelsas su Bormanu.

Krėbsui įpusėjus savo apžvalgą, Boltą pakvietė prie telefono dėl skubaus pranešimo iš fronto. Jam grįžus, Gebelsas pasilenkęs per stalą sušnibždėjo:

– Kas naujo?

Boltas jam pasakė, kad maršalo Rokosovskio 2-ojo Baltarusijos fronto tankų netikėtas penkiasdešimties kilometrų prasiveržimas pro Mantoifelio šiaurinį sparną ne tik atkerta Mantoifelio armiją, ką Žukovas jau padarė pietuose, bet ir rodo, kad Stalinas pagrindines pajėgas nukreipė į Berlyną. Trys frontai – 2 500 000 karių – artėja prie sostinės iš kelių pusių.

Hitleris viltingai pažvelgė į Boltą. Trikdomas fiurerio be paliovos kretančios galvos, kapitonas pranešė apie naują katastrofą. Hitleris akimirką patylėjo, paskui šaižiu balsu prabilo:

– Turint galvoje, kad Oderis yra didelė gamtinė kliūtis, ši rusų sėkmė tiesiog yra tenykščių vokiečių karo vadų nekompetentingumo vaisius.

Krėbsas mėgino ginti Heinricį ir Mantoifelį. Jų rezervai – įskaitant Šteinerio korpusą – jau nukreipti į Mantoifelio smarkiai spaudžiamą dešinį sparną arba atitraukti arčiau Berlyno. Tai Hitleriui priminė Šteinerio nepavykusį puolimą. Drebančia ranka jis parodė į žemėlapį ir nurodė kitą dieną atnaujinti puolimą iš šiaurės nuo Berlyno.

– Šiam šturmui 3-ioji tankų armija tegu panaudoja visas turimas pajėgas negailestingai padarydama silpnesnes kitas dabar nepuolamas fronto atkarpas. Šiaurė turi atkurti sąlytį su Berlynu. Perduokite tai nedelsiant.

Burgdorfo pasiūlymas, kad puolimui vadovautų Šteineris, Hitlerį įsiutino.

– Man nereikia tokių arogantiškų, kvailų, neryžtingų SS vadų! Nieku gyvu nenoriu, kad Šteineris vadovautų.

Išėjęs iš pasitarimo Krėbsas išvydo laukiamajame lūkuriuojantį Veidlingą.

– Vakar padarėte fiureriui labai gerą įspūdį, – tarė jis. – Jis paskyrė Jus vadovauti viso Berlyno gynybai.

– Būtų buvę geriau, jei būtų mane sušaudęs, – atsakė Veidlingas ir sutiko vadovauti su sąlyga, kad tik jis duos su miesto gynyba susijusius įsakymus.

Jis nepageidavo Berlyno gynėjo Gebelso kišimosi.

Tą popietę Jodlis atvyko į žmogaus, neturėjusio vadovauti puolimui iš šiaurės, būtent Šteinerio, štabo būstinę.

– Hitlerio įsakymu, – paskelbė Jodlis, – turite tučtuojau pradėti puolimą.

– Nenoriu judėti Berlyno link, – atkirto Šteineris demonstruodamas beprecedentį nepaklusnumą, Vermachte dabar tai buvo įprastinis dalykas.

Labai nedaug priedangos, todėl daugelis jo vyrų žūsią.

– Nedarysiu to, – pakartojo jis.

Jodlis rūsčiai varstė jį akimis, jo plikė paraudo – tikras kylančio pykčio ženklas. Bet Šteineris žvilgsnį atlaikė. Jo elgesys nebuvo donkichotiškas. Jis

tikėjo, kad tik išsiderėta taika su Vakarais gali išgelbėti Vokietiją, ir prieš savaitę slapčia susitarė su Mantoifeliu kuo skubiau susisiekti su Eizenhaueriu bei pranešti jam, kad Sąjungininkai gali kirsti jų linijas ir netrukdomi pasiekti Oderį.

Per vidurį ginčo su Jodliu Šteineris buvo informuotas, jog ką tik atvyko 1000 hitlerjugendininkų ir 5000 lakūnų. Jodlis įsakė mobilizuoti juos puolimui. Šteineris vėl sumaištavo. Atvykėliai neapmokyti ir mūšyje žus. Jis liepė jiems grįžti į savo namų bazes.

Jodlis pasidavė ir grįžo į OKW štabo būstinę. Po kelių valandų pas Šteinerį atkako Keitelis ir paragino pradėti puolimą. Šteineris sutriko. Nė vienas Vokietijos feldmaršalas taip dar nesižemino. Bet ir jam tegalėjo atsakyti:

– Ne, nepulsiu. Tas puolimas yra absurdas – žmogžudystė. Darykite man, ką norit.

Keitelis, įsitikinęs reikalo beviltiškumu, pasišalino.

8.

Raudonojo Kryžiaus tarptautinis komitetas nepajėgė sustabdyti kalinių evakuacijos iš Zachsenhauzeno – nepaisant konkrečių Himlerio ir gestapo viršininko Miulerio pažadų, – bet vis dar tikėjosi išgelbėti 20 tūkst. moterų netolimame Ravensbriuke. Komitetas nusiuntė ten delegatą Alberą de Kokatriksą (Albert de Cocatrix) su skubiu laišku SS pulkininkui Rudolfui Hesui (Rudolf Hoess), koncentracijos stovyklų komendanto pavaduotojui ir buvusiam Aušvico komendantui.

Kokatriksą pakeliui į šiaurę užlaikė kelius užtvindę pabėgėliai ir jis Ravensbriuką pasiekė tik sutemus. Stovyklos komendantui SS šturmbanfiurerriui (majorui) Fricui Zurensui (Fritz Suhrens) pareikšta, jog jis turįs susitikti su Hesu. Bet Heso nebuvo, jis pateko į automobilio avariją.

Kokatriksas nupasakojo žiaurumus varomų Zachsenhauzeno kalinių atžvilgiu ir įspėjo Zurensą, kad kaltininkai privalės už tai atsakyti. Ravensbriuko moteris jis pasiūlė perleisti Raudonojo Kryžiaus delegato žiniai ir laikyti jas stovykloje iki rusų pasirodymo. Zurensas atsakė, jog jam paties Himlerio nedviprasmiškai liepta evakuoti stovyklą. Be to, karinė situacija ne tokia ir beviltiška: rusai būsią ne tik sustabdyti, bet ir galingo kontrpuolimo atblokšti atgal į stepes.

– Stovykloje gali likti tik tūkstantis penki šimtai ligonių, – pasakė jis. – Argi nežinote, sergančios rusės ant kelių maldauja, kad nebūtų paliktos baimindamosi pakliūti į savo tėvynainių rankas. Jos šaukia: *„Nix Bolscheviki!"*

Kitos dienos, balandžio 25-osios, devintą ryto keli tūkstančiai moterų buvo išrikiuotos priešais štabo būstinę. Zurensas priėmė Kokatriksą savo

biure ir prabilo apie gerą „ponių" nuotaiką siūlydamas parodyti jų parašytus rekomendacinius laiškus. Tuo metu įžengusi esesininkė raportavo:

– Įrašai sunaikinti!

Komendantas vogčiomis davė ženklą moteriai nutilti, tada ją pristatė ir paklausė, kaip elgtasi su neseniai evakuotomis kalinėmis.

– Humaniškai, – atsakė ši glaustai.

– Matote, matote! – sušuko Zurensas.

Pergalingai pakėlė rankas ir pradėjo ilgą koncentracijų stovyklų sistemos apologiją, aukštindamas įspūdingus kalinių švietimo bei lavinimo rezultatus. Baisūs dalykai, rašomi apie stovyklas, tėra „siaubą kurstanti propaganda", jis pasiūlė Kokatriksui pačiam pasižvalgyti po stovyklą.

Tai, ką pamatė, jam priminė karo belaisvių stovyklą, nors barakuose, tiesa, stovėjo triaukščiai gultai. Jis aplankė ligoninę, biblioteką ir netikėtai tvarkingą areštinės pastatą, tačiau jam nebuvo leista apžiūrėti kelių pastatų rytinėje dalyje, kur, pasak Zurenso, gaminti tekstilės dirbiniai Vermachtui.

Zurensas, tarsi atsitiktinai, sustabdė kalinę ir paklausė, ar su ja blogai elgtasi, ar ji buvo mušama, ar skundžiasi dėl ko nors? Moteris savo prižiūrėtojus tiktai gyrė. Kitų – visada Zurenso – sustabdytų moterų apklausos baigdavosi lygiai taip pat. Zurensas kaskart pasisukdavo į Raudonojo Kryžiaus atstovą ir sakydavo: *„Bitte!"* Paskui Zurensas šūktelėjo vienai esesininkei:

– Ar skriaudžiate kalines?

– Bet juk tai uždrausta! – atšovė ta, tarsi pasipiktinusi.

– Ar mušate jas?

– Už tai numatyta bausmė.

Tas pats klausimas sulaukė tokių pačių atsakymų iš dar kelių sargybinių. Palikdamas stovyklos teritoriją, Kokatriksas juto norą paprašyti Zurensą parodyti dujų kamerą ir krematoriumą, bet susivaldė.

Biure jis sutiko SS pulkininką Keindelį, Zachsenhauzeno komendantą, kuris gana abejingai neigė, jog kalinius evakuojant iš stovyklos būta kokių nors žiaurumų. Kokatriksas pareiškė, kad du Raudonojo Kryžiaus vairuotojai ir delegatas savo akimis regėjo kelias žmogžudystes. Keindelis trūktelėjo pečiais.

– Galbūt kai kurie SS sargybiniai ir pasielgė taip, kad užbaigtų jų kančias, – iš žmoniškumo. Nesuprantu, kodėl taip triukšmaujama dėl kelių mirčių, bet nė žodžio nesakoma apie teroristinį vokiečių civilių bombardavimą Drezdene.

Jis pripažino, jog kai kurie SS kareiviai galbūt pasielgė skubotai, tačiau kalinius paprastai skriaudė vengrai, rumunai, ukrainiečiai – kito mentaliteto žmonės. Kokatriksas išėjo lydimas Zurenso. Šis familiariai paėmė jam už parankės ir konfidencialiai, bet nemalonia maniera pasakė:

– Būkite ramus: čia nieko panašaus nėra.

9.

Berchtesgadeno SS komendantas, gavęs Bormano telegramą, nedelsdamas ėmėsi veiksmų ir Geringui bei jo šeimai paskyrė namų areštą. Pastarosios keturiasdešimt aštuonios valandos reichsmaršalo dramatiškoje karjeroje buvo audringiausios: jo fiurerį ištiko priepuolis; jis pagalvojo, kad pašauktas paveldėti Trečiąjį reichą; tada iš Hitlerio atėjo trys telegramos, o dabar jam tikrai bus įvykdyta mirties bausmė. Ankstesnį vakarą vienas esesininkas ant Geringo naktinio stalelio padėjo pistoletą su viena kulka.

– Aš to nedarysiu, – pareiškė Geringas savo namų prižiūrėtojui Cychskiui ir paniekinamai numetė ginklą į šalį. – Ketinu prisiimti atsakomybę už viską, ką padariau.

Kitos dienos, balandžio 25-osios, rytą keli SS karininkai jo žmonos bei liokajaus akivaizdoje mėgino įtikinti Geringą pasirašyti dokumentą, kad jis dėl prastos sveikatos atsistatydina iš visų pareigų. Geringas atsisakė, mat, nepaisydamas telegramų, negalėjo patikėti, jog Hitleris iš tikro turi galvoje tai, kas ten parašyta. Bet esesininkams išsitraukus ginklus, Geringas skubiai pasirašė. Kaip tik tada artėjančių lėktuvų gausmas visus nuginė į slėptuvę po namu.

Sąjungininkų lėktuvai pakeliui į Zalcburgą, Lincą ir kitus taikinius dažnai praskrisdavo virš Berchtesgadeno, tačiau fiurerio ruožas prie Oberzalcbergo dar nebuvo suniokotas. Vis dėlto šiandien dvi gausios Sąjungininkų bombonešių vilnys nusitaikė į Hitlerio prieglobstį kalnuose. Nors ir neabejojo, kad Hitleris liko Berlyne, Eizenhaueris tvirtai tikėjo, jog likusi nacių vyriausybė pasitraukė į nacionalinę tvirtovę ir įsikūrė Oberzalcberge.

Dešimtą valandą pirmoji vilnis praskrido virš *Hohe Goell* kalno ir numetė fugasines bombas ant fiurerio zonos. Po pusvalandžio prisiartino dar gausesnė vilnis. Kone valandą lėktuvas po lėktuvo bėrė dideles fugasines bombas tiesiai ant Oberzalcbergo.

Paskutiniam bombonešiui pranykus, į Oberzalcbergą atvažiavo aviacijos generolas Robertas Riteris fon Greimas (Robert Ritter von Greim), Miunchene dislokuoto 6-ojo oro laivyno vadas. Hitlerio svajonė virto nuolaužų krūva. Greimas nepatenkintas apsidairė. Fiurerio namui, garsiajam Berghofui, kliuvo tiesiogiai: viena pusė sugriauta, viršuje styrojo susprogdintas skardinis stogas. Už kelių šimtų metrų iš smarkiai apgadinto Bormano namo vis dar kilo juodi dūmai, o dar toliau matėsi Geringo sugriauto namo likučiai. SS kareivinės, *Platterhof* viešbutis ir kotedžas, kur Hitleris parašė didžiąją dalį *Mein Kampf*, liepsnojo.

Atsidavęs nacis fon Greimas iš Berlyno buvo gavęs telegramą prisistatyti į Hitlerio bunkerį ir dabar susirado Kolerį, kuriam, jo žiniomis, irgi liepta sugrįžti. Greimas ėmė plūsti Geringą už pasitraukimą iš bunkerio ir

„išdavikiškus" veiksmus. Iš pradžių Koleris teisino savo viršininką, bet paskui pratrūko ilgai slopintos nuoskaudos.

– Ne man ginti reichsmaršalą, – kalbėjo. – Jis turi per daug ydų. Padarė mano gyvenimą nepakeliamą – bjauriai elgdavosi su manimi, be jokios priežasties aiškindavo atiduosiąs mane karo lauko teismui ir nužudysiąs, susirinkusio generalinio štabo akivaizdoje grasindavo sušaudyti generalinio štabo karininkus.

Bet atsisakė smerkti Geringą taip, kaip Greimas.

– Žinau, kad balandžio 22-ąją ir 23-iąją reichsmaršalas nepadarė nieko, ką būtų galima pavadinti išdavyste.

Greimas nuomonės nepakeitė. Pareiškė, kad Geringo veiksmai nepateisinami, ir išvyko į Berlyną.

10.

Anksti tą rytą Šerneris – neseniai pakeltas feldmaršalu – nusileido aerodrome netoli Berlyno ir nuvažiavo į Hitlerio bunkerį. Hitlerio iškviestas Šerneris įtarinėjo, kad fiureris kažkaip suuodė apie jo mėginimus derėtis su Vakarais. Kaip ir Himleris, Volfas bei Šteineris – visi trys SS vadai, – jis tai darė savarankiškai. Šiam žingsniui jį paskatino dr. Hansas Kaufmanas (Hans Kaufmann)*, Užsienio reikalų ministerijos pareigūnas, susipykęs su Ribentropu ir perkeltas į armijų grupės „Centras" kulkosvaidžių batalioną. Dr. Kaufmanas įtikino Šernerį, jog būtų galima pasinaudoti čekų nacionalistais susitariant su Sąjunginininkais dėl kokios nors separatinės taikos. Planas buvo sudėtingas, bet po daugelio dr. Kaufmano slaptų kelionių du vokiečių sausumos kariuomenės lėktuvai su čekais išskrido – vienas į Šveicariją, kitas į Italiją – pradėti derybų. Tačiau britai ir amerikiečiai, nežinodami, kad už to stovi Šerneris, be ilgų svarstymų davė neigiamą atsakymą.

Šerneriui baimintis nereikėjo. Hitleris sutiko lauko vadą, kuris jam patiko, kaip įprasta, entuziastingai ir šiltai. Tačiau Šerneris nebuvo pasirengęs tolesniems Hitlerio žodžiams „perimti ir organizuoti *Alpenfestung*". Hitleris nurodė kuo skubiau sutvirtinti ir geriausiomis pajėgomis aprūpinti kalnuotą ruožą tarp Austrijos ir Vokietijos: tai nukreipta ne prieš Vakarus, bet bus paskutinis pylimas, saugantis nuo bolševizmo.

Šerneris paliko bunkerį, kad iš Gebelso ir Naumano gautų išsamesnių instrukcijų. Propagandos ministras paaiškino, jog panašų „šiaurinį projektą" prie Kaizerio Vilhelmo kanalo (Kylio kanalo) įgyvendina Denicas. Abi „tvirtovės" politiniu požiūriu labai reikšmingos ir abejose zonose itin svarbu palaikyti

* Vardas ir pavardė netikri. Jis vis dar baiminasi kai kurių savo tėvynainių represijų už mėginimą savarankiškai derėtis su Vakarais.

griežtą karinę drausmę. Tada, prireikus pasiduoti Vakarams, daliniai bus taip gerai kontroliuojami, kad Eizenhaueris vadovavimą jiems neabejotinai paliks vokiečių vadų rankose.

– Sužinojusios, – tęsė Gebelsas, – apie skandalingą Jaltos susitarimą, leidžiantį rusams okupuoti didžiumą Rytų Europos, Vakarų tautos privers Trumeną ir Čerčilį pulti Rusiją. Sąjungininkų karo vadai žino, kad vieni Raudonosios armijos nenugalės, todėl dėkingai priims šiaurinės ir pietinės „tvirtovės" vokiečių dalinių pagalbą.

Raudonosios armijos čiuptuvai apie Berlyną netrukus turėjo susijungti: iš miesto vedantis koridorius tarp Žukovo ir Konevo susiaurėjo iki kelių kilometrų. Ypač įnirtingi mūšiai virė pietiniuose priemiesčiuose netoli Tempelhofo oro uosto ir ten leistis lėktuvams prilygo savižudybei.

Kaulėtasis Karlas, Veidlingas, visą dieną praleido organizuodamas miesto gynybą ir pranešti apie padėtį į Hitlerio bunkerį atvyko tik prieš pat vidurnaktį. Hitleris buvo palinkęs virš žemėlapiais nukloto stalo, Gebelsas kaip paukštis tupėjo ant suolo kitapus stalo. Veidlingas praėjo pro kitus ir pirštu bedė į didelį žemėlapį. Tiesmukai išdrožė, kad žiedas aplink Berlyną netrukus sandariai užsidarys. Hitlerio galva trūktelėjo aukštyn; jis piktai pažvelgė. Veidlingas, nereaguodamas į tai, pareiškė, jog ant žemėlapio jėgos atrodo lygios: vienai vokiečių divizijai tenkanti viena rusų divizija.

– Bet iš mūsų divizijų tėra likęs tik pavadinimas, – pridūrė jis sarkastiškai. – Gyvąja jėga nusileidžiame santykiu 1:10, o ugnies galia dar daugiau.

Hitleris tokios persvaros nepripažindamas, pasakė, jog Berlyno žlugimas sugriautų Vokietiją, todėl jis liksiąs bunkeryje – laimėti arba pralaimėti. Prabilo vienintelis Gebelsas, bet tik pakartojo Hitlerio žodžius. Jų mąstymas buvo toks panašus, kad vienas dažnai užbaigdavo kito sakinį.

Veidlingas supyko, kad niekas neišreiškė kitokios nuomonės. Tyliai sutiko kiekvieną fiurerio ištartą žodį. Galbūt jie visi bijojo prabilti? Jam norėjosi sušukti: „Mano fiureri, kokia beprotybė! Tokio didelio miesto kaip Berlynas neįmanoma apginti silpnomis pajėgomis bei turima nedidele šaudmenų atsarga. Pagalvokit, mano fiureri, apie nepakeliamą sielvartą, berlyniečių patirsiamą per šiuos mūšius!" Bet jis irgi nieko nepasakė.

Visas Heinricio frontas virto draiskalais, bet jis sulaukė ir vienos linksmesnės žinios: Byleris pagaliau pralaužė rusų žiedą aplink Frankfurtą, susijungė su pagrindinėmis 9-osios armijos dalimis, ir Busė galop traukėsi į vakarus Venko link.

Kartu Žukovui veržiantis pietuose ir Rokosovskiui šiaurėje – pastarasis kitapus Oderio jau įvarė 40 kilometrų gylio ir 70 kilometrų pločio pleištą – ir Mantoifelis buvo beveik apsuptas. Nieko nepaisydamas, Hitleris atkakliai tikino, kad Mantoifelis atsilaikys.

– Ar Jums įmanoma įvykdyti šį įsakymą? – pasiteiravo Heinricis.

– Ten, kur esame, galbūt iki vakaro išsilaikysime, – atėjo tiesmukas atsakymas. – Tada teks trauktis.

Heinricis atkreipė dėmesį, jog tai reiškia mobilų mūšį.

– Didelio pasirinkimo nėra, – atsakė Mantoifelis. – Jei liksime, kur esame, būsime apsupti kaip 9-oji armija.

Heinricis sutiko, jog atsitraukti artimiausiu laiku būtina, ir nuvažiavo į pietus susitikti su Šteineriu, kuris per telefoną buvo informavęs apie OKW norą, kad jis surengtų puolimą Berlyno link. Heinricis surado Šteinerį pačiame ginčo su Jodliu įkarštyje. Šteineris aiškino, jog siūlomas puolimas neįmanomas. Tai bus beprasmiškas žmonių eikvojimas.

– Užduotis ypatinga, – paragino Heinricis. – Kartą per gyvenimą pasitaikanti proga išlaisvinti fiurerį. Galėtumėte bent pabandyti.

Jis pridūrė, jog puolimą galima taktiškai pagrįsti. Juo būtų apsaugotas Mantoifelio sparnas. Tačiau Šteineris vis spyriojosi pažadėti ką nors konkretaus.

Heinriciui ir Jodliui važiuojant į OKW štabo būstinę, perkeltą netoli dr. Gebharto sanatorijos, Heinricio dėmesį patraukė masės pabėgėlių kelyje ir po neseno antskrydžio degantys pastatai.

– Štai, matote visa tai, – tarė jis. – Dėl ko vis dar kovojame? Pažiūrėkite į visas šias kančias.

– Privalome išlaisvinti fiurerį.

– O kas tada?

Jodlis miglotai atsakė, kad išlaisvintas fiureris vienintelis gali suvaldyti situaciją. Išsisukinėjimas patvirtino Heinricio nuojautą, kad OKW neturi veiksmingos strategijos karui tęsti. Kai sutemus jis įžengė į savo paties vadavietę, suskambo telefonas. Nenusivilkęs palto, Heinricis pakėlė ragelį.

– Čia Mantoifelis, – trumpai prisistatė skambinantysis.

Priešas prasiskverbė į pelkes, jo antrinę gynybos zoną.

– Prašau nedelsiant leidimo atsitraukti į parengtas pozicijas. Dabar arba niekada.

Neseniai atnaujintas Hitlerio įsakymas draudė didelio masto atsitraukimus, nepatvirtintus OKW, tačiau Heinricis nesvyruodamas tarė:

– Pradėkite trauktis. Taip pat palikite Štetino tvirtovę.

Jis padėjo ragelį ir liepė pulkininkui Eismanui iškart informuoti OKW, kad jis asmeniškai įsakė 3-iajai tankų armijai trauktis – ir tegu Hitlerio įsakymas eina velniop.

DVIDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

„TURIME SUKURTI NAUJĄ, DAUG GERESNĮ PASAULĮ"

1.

Tą dieną, kai Hitlerį ištiko priepuolis, amerikiečių 84-oji motorizuotoji kolona įriedėjo į Zalcvėdelį, miestą už 160 kilometrų tiesia linija nuo Hitlerio bunkerio. Pastatuose glaudėsi sargybinių palikti koncentracijos stovyklos kaliniai (apie 4000) ir priverstiniai darbininkai, bemaž ne menkiau išsigandę nei vietiniai gyventojai.

Tadeušas Novakovskis (Tadeusz Nowakowski) vienas iš pirmųjų išdrįso išeiti į gatvę. 1937 metais, būdamas septyniolikmetis, jis laimėjo Lenkijos literatūros akademijos jaunųjų rašytojų premiją. Po dvejų metų jį ir jo tėvą, Versalio sutarties sudarymo metu dirbusį drauge su Paderevskiu (Paderewski), vokiečiai suėmė už pogrindinio laikraščio „Lenkija dar nepražuvo" leidimą. Vyresnysis Novakovskis neišgyveno iki Dachau koncentracijos stovyklos išlaisvinimo: įpykęs sargybinis mirtinai uždaužė jį kastuvu. Tačiau jo sūnus atlaikė kelis gestapo kalėjimus ir stovyklas. Vasario pradžioje jis pabėgo ir į vakarus nuo Zalcvėdelio prisiglaudė tarp lenkų priverstinių darbininkų cukraus gamykloje.

Zalcvėdelio gatvėmis, keldami dūmų bei dulkių kamuolius, zujo amerikiečių motociklai, visureigiai, sunkvežimiai ir šarvuotieji automobiliai. Novakovskis girdėjo lėktuvų gaudimą. Apie tokią išlaisvinimo sceną jis svajojo daugybę metų.

Vienam visureigiui sustojus, išlipusį juodaodį sutiko smarkūs plojimai ir gėlių lavina. Jis praskyrė minią ir ant telefono linijos stulpo prikalė ženklą: „Lėtink greitį". Pasivėdavo savo šalmu, nusiyrė atgal prie savo visureigio ir pypsėdamas nuvažiavo.

Kiti amerikiečiai į kalinius irgi žvelgdavo su nuoboduliu ir abejingai, net ir mėtydami jiems *Chesterfield* pakelius. Nebuvo arogantiški, tačiau jų elgesys išdavė vos slepiamą panieką varganiems ir bejėgiams žmonėms. „O galbūt – pagalvojo Novakovskis – jie tiesiog nuo visko pavargę."

Susidomėjimą parodė tik kino operatorių komanda. Jie įtikino kelis perkarusius kalinius grįžti į netoliese esančią koncentracijos stovyklą, kad galėtų juos nufilmuoti už spygliuotos vielos. Kai kurie vaikai, paprašyti grįžti į stovyklą pro vartus, pravirko.

Mieste priverstinių darbininkų gaujos klaidžiojo gatvėmis ieškodamos būdų atkeršyti. Basi rumunai pylė marmelado kibirus ant šaligatvių, įtūžusios moterys plikomis rankomis daužė langus, o vienas rusas saujomis mėtė į orą silkes.

Sužeistas esesininkas, ištemptas iš vieno garažo, buvo mirtinai sutryptas. Prie lavono skausmingai prisiartino kaliniai nuo bado išsipūtusiais pilvais. Paspardė lavoną, tada parpuolė ir ėmė draskyti nekenčiamą kūną rankomis ir dantimis. Novakovskiui norėjosi prisidėti prie jų ir šaukti: „Išlupkit akis! Už mano nukankintą tėvą, už mano bendražygius, už mano subombarduotą miestą!" Tačiau žodžiai įstrigo gerklėje. Ašaroms tekant per skruostus jis isteriškai juokėsi: „Na, kalės vaikai, aš gyvas!"

Amerikiečių patrulis visureigyje paleido papliūpą virš lavoną gremžiančios masės, priekaištingai papypsėjo ir nuvažiavo. Vaizdai priminė siurrealistinį košmarą. Priešais universalinę parduotuvę Novakovskis išvydo du girtus prancūzus, įsipainiojusius į sudraskytą vestuvinę suknelę, jie bučiavosi ir glostė vienas kitam plaukus. Viena pagyvenusi lenkė vėmė krauju, o tuo metu čigoniukai išpylė ant jos maišą miltų.

Kitapus kanalo pamatė kelis kalinius, besiropščiančius ant geležinkelio cisternos, pilnos alkoholio. Nė vienam neįstengiant atidaryti vožtuvo, kažkas atvilko kirtiklį, ir netrukus skystis ištryško didele čiurkšle. Klykianti minia laikė atkišusi valgyklos metalinius dubenėlius, kepures ir batus. Vienas vaikinas čekas rėkė, kad tai – metilo alkoholis, nuodai, bet niekas jo neklausė.

Grupė rusų, pririšę burmistrą prie antkapio, nuo jo žmonos ir dukters nuplėšė drabužius. Burmistras stojo piestu ir čaižiai sukliegė kaip gaidys prieš aušrą. Raudonveidis rusas šaukė, kad tokio pat likimo susilaukė jo žmona prie Charkovo, ir šiurkščiai pastūmė kelis savo tėvynainius prie dukters. Motina metėsi ant žemės ir maldaudama mėgino pabučiuoti jo kojas.

Akimirką sudvejota. Tada kresnas kalmukas pačiupo mergaitę ir ją užgulė. Jos tėvas galingai trūktelėjo. Išrovė antkapį iš žemės ir krito negyvas. Novakovskis matė, kaip kaliniai, susikišę rankas į kišenes, išsivaikščiojo. Jis pats atsisėdo ant kanalo kranto ir rankomis užsidengė veidą.

Riaušės taip įsismarkavo, kad amerikiečiams teko kalinius vėl uždaryti. Su šimtais kitų Novakovskį užrakino buvusios karinės stovyklos gimnastikos salėje. Tačiau košmaras tęsėsi. Jaunos merginos dainavo „Visi mūsų kasdieniai rūpesčiai", o už kelių metrų agonijoje raitėsi ir violetiniu skysčiu vėmė alkoholiu apsinuodiję vyrai. Kamuojami viduriavimo gamtinius reikalus atlikdavo čia pat vietoje, supykę kaimynai juos vijo šalin.

Keletas berniukų surado gimnastikos inventorių ir pradėjo sliuogti virvėmis aukštyn ir suptis ant trapecijų lyg beždžionės. Jie nesiliovė šūkauti ir juoktis net tada, kai vienas iš jų nukrito ant metalo laužo krūvos ir paklykęs kelias minutes numirė.

Vidurnaktį situacija tapo nepakenčiama. Gauja įsiveržė pas miegančias lenkes ir ukrainietes. Novakovskis išgirdo muštynes, šūkčiojimus, keiksmus, juoką, verksmą ir inkštimą. Vienas vyras vis aimanavo:

– *A ja ne mogu, ne mogu*! O aš negaliu, negaliu!

Vieną alkoholiu apsinuodijusį italą ištiko priepuolis. Kaip gyvūnas jis ėmė karštligiškai ropoti per miegančiuosius miaukdamas ir lodamas. Pasiekęs sieną, tol daužė į ją galvą, kol, pagaliau nurimęs, susmuko po radiatoriumi.

Tiktai auštant amerikiečiai atrakino gimnastikos salę ir liepė išeiti prancūzams, olandams, belgams, liuksemburgiečiams ir čekams. Jie bus perkelti į karininkų patalpas. Likusieji ėmė piktai rėkauti, keikti amerikiečius ir išlaisvinimo dieną.

– Mes irgi sąjungininkai! – sušuko pasipiktinęs italas.

Per didelę patalpą nusirito isterijos banga. Viena ukrainietė, pamaniusi, kad lenkė pavogė jos šukas, nuplėšė skriaudikei nuo kaklo vėrinį. Ši suklykė, kad kitos lenkės padėtų, ir nuaidėjo šūkis:

– Žudyk ukrainiečius!

Staiga per garsiakalbius pasigirdo: „Sveiki, sveiki!" ir penkiomis kalbomis paskelbta, kad salė bus apžiūrima. Aštuntą valandą keli amerikiečių karininkai žvilgterėjo į vidų ir pasibaisėję skubiai pasišalino. Iškart liepė išeiti visiems vaikams. Pasklido gandas, kad žydės apgyvendintos vilose ir maitinamos balta duona, kiaušiniais bei šokoladu. Kilo pasipiktinimo šūksniai:

– Jos maudosi karštose voniose ir vaikščioja apsirengusios kimono! Jos miega su amerikiečiais!

– Matote, kaip tie kalės vaikai rūpinasi saviškiais! – suriko kažkas. – Žydas visada padės žydui, o krikščionys palikti dvėsti kaip šunys!

– Kaip šunys! – pakartojo šimtai balsų.

– Taip yra todėl, kad mes nesame purvini žydai kaip anie! – suklykė sena moteris su vyriška kepure ant galvos.

Viena mergina piktai atšovė:

– Taip yra todėl, kad mus degino krematoriumuose, kai jūs dulkinotės su vokiečių ūkininkais klojimuose!

Patalpoje stojo tyla. Visi sužiuro į merginą. Ji buvo nedidelė ir bjauri, didele galva, primenančia moliūgą ant karties galo. Raudonos ausys buvo atlėpusios.

– Nagi, pirmyn, smokite man! – kimiai sušuko ji.

– *Jüdin!* – suspiegė kažkas, ir minia puolė prie merginos.

Pagyvenęs akiniuotas žmogus, panašus į profesorių, gindamas apglėbė merginą.

– Nelieskite jos!

Įtūžę puolantieji parbloškė abu ant grindų ir pradėjo dusinti maišais. „Profesorius" buvo įveiktas, moterys rovė kuokštais merginos plaukus ir pirštais badė jai akis.

– Čia tau už pieną! – suriko kažkuri. – Čia tau už šokoladą! Čia tau už ūkininkus klojime, tu, šlykšti žyde!

Jos gynėjas nustojo grumtis, jo kūnas suglebo.

– O, Dieve, – sušuko viena moteris. – Jie negyvi!

Moterys išsisklaidė, o du rusai nuvalė kraują nuo aukų veidų, nutempė kūnus į kampą ir numetė ant kelių kitų lavonų. Garsiakalbiai vėl sugriaudėjo, pasigirdo raginimai, kad kaliniai būtų kantrūs: maistas jau pakeliui, o jie bus perkelti į kitus būstus. Netrukus buvo suformuotos eilės prie maisto ir imta dalyti karšta sriuba ir balta duona. Per artimiausią valandą nustebusių kalinių akyse įvyko neįtikėtina permaina: gimnastikos salė buvo išvalyta, jie nuprausti ir apdalyti švariais drabužiais.

Paskui juos surikiavo maisto paketams gauti. Paketus dalijo gerai atrodantis amerikiečių seržantas, jis šias pareigas suderino su komiksų knygos skaitymu. Kiekvienas prisiartindavo prie jo stalo kaip prie altoriaus. Žiauri išraiška daugelio vaikų veiduose pradingo. Viskas dabar atrodė taip paprasta, logiška ir lengva. Kone kiekvienas šypsojosi, o iš garsiakalbių plyšojo daina: *„I love you, I love you, I love you."*

Amerikietiškas stebuklas nesibaigė. Atvažiavo sunkvežimiai su keturiomis kilnojamomis koplyčiomis ir po pusvalandžio futbolo aikštėje ortodoksų kunigas, rabinas, katalikų kunigas ir protestantų dvasininkas pradėjo savo religines apeigas. Po himnų per garsiakalbius sugriaudėjo malda: „Aleliuja! Viešpats yra nugalėtojas, neteisumo dvasia virto dulkėmis ir pelenais! Aleliuja! Grandinės, pančiojusios teisiojo rankas, nukrito, ir atnašų dūmai kyla į dangų..."

Apeigų dalyviams išdalyti lapeliai su maldos tekstu. Novakovskis pačiupo kelis ir nuėjo į išvietę. Penkerius metus nebuvo matęs tokio minkšto popieriaus.

2.

Balandžio 23-iosios 14.00 val. prezidentas Trumenas surengė svarbų pasitarimą su savo pagrindiniais kariniais ir diplomatiniais patarėjais: Stimsonu, Forestalu, Lehiu, Maršalu, Kingu ir Stetinijumi. Taip pat dalyvavo valstybės sekretoriaus padėjėjas Džeimsas Danas (James Dunn) ir trys sovietinių reikalų žinovai, neseniai grįžę iš Maskvos, – Harimanas, Bolenas ir generolas Dynas.

Stetinijus pranešė, kad Molotovas, po kelių valandų turintis susitikti su prezidentu, lenkų klausimu nesukalbamas ir reikalauja Liublino vyriausybei kėdės San Francisko konferencijoje.

– Mūsų susitarimai su Sovietų Sąjunga ligi šiol buvo vienakrypčiai ir taip ilgiau tęstis negali, – griežtai pareiškė Trumenas. – Dabar arba niekada. Ketinu toliau rengtis San Francisko konferencijai, o jeigu rusai nenori prie mūsų prisidėti, tegu eina po velnių.

Jis paprašė visų išsakyti savo nuomonę. Stimsonas pripažino apie problemą žinąs nedaug, bet abejojo, ar pernelyg griežta politika išmintinga.

– Mane tai labai liūdina... Mano galva, reikėtų būti labai atsargiems ir pažiūrėti, ar situacijos nepavyktų sureguliuoti be susidūrimo kaktomuša.

– Tai ne pavienis incidentas, – atkirto Forestalas, – bet vienas iš Rusijos sistemingų vienašališkų veiksmų.

Panašiai sovietai elgiasi ir Bulgarijoje, Rumunijoje, Vengrijoje bei Graikijoje.

– Ir aš manau, jog spręsti problemą geriau dabar nei vėliau.

– Tikroji problema, ar prisidėsime prie sovietų programos užvaldyti Lenkiją, – pasakė Harimanas. – Akivaizdu, yra galimybė sugadinti santykius su sovietais, tačiau, manyčiau, jog tinkamai elgdamiesi to galime išvengti.

– Neketinu ponui Molotovui pateikti ultimatumo, – prabilo Trumenas paaiškindamas, jog jis tiesiog nori aiškiai išdėstyti Jungtinių Valstijų poziciją.

Prezidento nusistatymas Stimsonui vis dar nedavė ramybės.

– Įdomu žinoti, kaip rusai reaguos į tvirtą poziciją Lenkijos klausimu, – pasakė jis, sau tyliai galvodamas, jog tokius žmones kaip Forestalas ir Harimanas, kuriems rusai kėlė vis didesnį susierzinimą, būtina kuo labiau tramdyti, drauge Stimsonas ir labai atjautė Trumeną: paveldėdamas nedėkingą situaciją jis gali pasiduoti skubotiems sprendimams.

– Mano galva, rusai savo saugumo atžvilgiu realistiškesni nei mes, – pridūrė. – Ir labai apgailestauju, kad tas vienas incidentas kelia grėsmę santykiams tarp abiejų šalių.

Lehis irgi nerimavo.

– Tikiuosi, jog reikalą rusams galima išdėstyti taip, kad tai neužvertų durų vėlesniems susitarimams, – pareiškė jis. – Iš Jaltos išvykau susidaręs įspūdį, kad rusai neketina leisti Lenkijoje veikti laisvai vyriausybei. Būčiau nustebęs, jei sovietų vyriausybė būtų elgusis kitaip nei dabar.

Jaltos susitarimus galima aiškinti dvejopai, o nutraukti santykius su rusais būtų rimta.

– Tačiau jiems turėtume pasakyti, kad remiame laisvą ir nepriklausomą Lenkiją.

Maršalas galop išsakė tai, kas tikriausiai rūpėjo kiekvienam.

– Viliuosi, jog sovietų dalyvavimas kare su Japonija tuo laiku, kai tai įvyks, bus mums naudingas. Visiškai galimas daiktas, kad rusai dels įsitraukti į karą Tolimuosiuose Rytuose ligi tol, kol bus atliktas juodas darbas.

Kaip Lehis ir Stimsonas, jis irgi manė, jog „santykių su Rusija sugadinimo galimybė labai rimta".

– Ar problemos esmė yra Liublino vyriausybės pakvietimas į San Franciską? – pasiteiravo Kingas.

– Tai ne problema, o nuspręstas dalykas, – atsakė Trumenas. – Problema ta, kad nevykdomi mūsų vyriausybės ir Sovietų Sąjungos susitarimai.

Išklausęs visų argumentus, jis apsisprendė: Forestalo ir Harimano požiūris jam pasirodė protingiausias.

– Ketinu ponui Molotovui pareikšti, jog tikimės, kad Rusija vykdys Jaltos nutarimus, lygiai kaip ir mes.

Molotovas, lydimas ambasadoriaus Gromykos ir vertėjo M. Pavlovo, atvyko pusę šeštos. Su prezidentu pasiliko Stetinijus, Harimanas ir Lehis, taip pat Bolenas, vertėjas. Pasveikinęs lankytojus, Trumenas pasakė:

– Apgailestaudamas sužinojau, jog sprendžiant lenkų problemą nepasiekta jokios pažangos.

Jo tiesi ir ryžtinga kalbėsena tikriausiai nustebino rusus, įpratusius prie Ruzvelto meilikaujančių įtikinėjimų. Prezidentas pareiškė, kad Jungtinės Valstijos ketina toliau vykdyti planus dėl Jungtinių Tautų organizacijos, nekreipdamos dėmesio į galinčius kilti sunkumus ar nuomonių skirtumus. Jei dėl Lenkijos nebus pasiekta jokio sprendimo, jis rimtai abejojąs pokarinio bendradarbiavimo sėkme.

– Tai galioja bendradarbiavimui ir ekonomikos, ir politikos srityje... ir aš nemanau, kad galėsiu prastumti tokias priemones Kongrese, jei jos stokos viešosios paramos.

Jis įteikė Molotovui laišką Stalinui.

> ... Jungtinių Valstijų vyriausybė mano, kad Krymo nutarimas dėl Lenkijos gali būti įgyvendintas tik tada, kai tikrai reprezentatyvūs demokratiniai lenkų vadovai bus pakviesti į pasitarimus Maskvoje... Jungtinės Valstijų ir Britanijos vyriausybės, kiek įmanydamos, stengėsi išgvildenti situaciją ir Krymo nutarimų tikslą išdėstė savo bendroje žinioje, perduotoje maršalui Stalinui balandžio 18 d. ...
>
> Sovietų vyriausybė turėtų suvokti, kad Krymo nutarimo dėl Lenkijos nevykdymas šiuo metu rimtai išklibins pasitikėjimą trijų vyriausybių vienybe bei jų pasirengimu bendradarbiauti ateityje taip, kaip anksčiau.
>
> Haris Trumenas

Molotovas paėmė laišką ir, kaip paprastai, įmantriai oficialiai pareiškė:

– Tikiuosi, tarybų vyriausybės požiūrį išreiškiu pareikšdamas, kad ji pageidauja bendradarbiauti su Jungtinėmis Valstijomis ir Didžiąja Britanija taip, kaip anksčiau.

– Sutinku, – atšovė Trumenas. – Kitaip nebūtų prasmės mums čia kalbėtis.

Apstulbintas Molotovas tęsė, jog bendradarbiavimo pagrindas nustatytas ir kad trys vyriausybės gebėjo surasti bendrą kalbą nuomonių skirtumams įveikti. Maža to, visos trys vyriausybės visada elgėsi kaip tarp savęs lygios ir niekada viena ar dvi nemėgino primesti savo valios kitai.

– Mes nieko kita neprašome, – pasakė Trumenas, – tiktai kad sovietų vyriausybė vykdytų Krymo nutarimą dėl Lenkijos.

Harimanas pagalvojo, jog jo atvirumas yra labai gaivinantis. Lehiui tai irgi padarė įspūdį. Molotovas šaltokai atkirto, kad jo vyriausybė remia Krymo nutarimus.

– Mums tai garbės reikalas.

Geri santykiai, pasak jo, žada šviesias ateities perspektyvas.

– Tarybinė vyriausybė įsitikinusi, kad visus sunkumus įmanoma įveikti.

– Dėl Lenkijos buvo susitarta, – įsiterpė šniaukrojantis Trumeno balsas, – ir lieka tik vienas dalykas, būtent: maršalas Stalinas privalo vykdyti šį susitarimą, kaip yra pažadėjęs.

Molotovas atsakė, kad Stalinas savo požiūrį išdėstė balandžio 7 d. žinioje.

– Aš asmeniškai negaliu suprasti, kodėl trys vyriausybės, jei jau įstengė pasiekti susitarimą Jugoslavijos vyriausybės klausimu, negalėtų tokios pačios formulės taikyti Lenkijos atvejui.

– Susitarimas dėl Lenkijos *jau* pasiektas, – griežtai pareiškė Trumenas. – Sovietų vyriausybei tereikia jį vykdyti.

Molotovas regimai suirzo. Jo vyriausybė – patikino – remia Jaltos susitarimus.

– Bet negaliu sutikti, kad kitų veiksmai, kuriais šie nutarimai griaunami, būtų laikomi pažeidinėjimu, daromu tarybinės vyriausybės. Lenkų klausimas tarybinei vyriausybei iš tikrųjų labai svarbus, nes susijęs su kaimynine šalimi.

Trumenas nesileido nukreipiamas nuo pagrindinio klausimo.

– Jungtinės Valstijos pasiryžusios sąžiningai vykdyti Jaltoje pasiektus susitarimus ir tiktai prašo, kad sovietų vyriausybė elgtųsi taip pat, – pabrėžė jis pažymėdamas Jungtinių Valstijų norą draugauti su Sovietų Sąjunga. – Tačiau noriu būti aiškiai suprastas: tai įmanoma tiktai abiem pusėms laikantis susitarimų, o ne praktikuojant vienos krypties eismą.

Pirmą kartą Molotovas nesutramdė pykčio.

– Su manimi taip dar niekas nėra kalbėjęs! – sušuko jis.

– Vykdykite susitarimus, – atkirto Trumenas, – ir su Jumis niekas taip nekalbės.

3.

Užėmęs Leipcigą, Hodžesas pasistūmėjo iki Muldės upės ir sustojo laukti rusų. Patono pajėgos irgi artinosi prie savosios susitojimo zonos, kiekvieną akimirką tikėdamosi susitikti su rusais. Balandžio 23-iosios rytą seržantas Aleksas Balteris (Alex Balter) iš 6-osios šarvuotosios divizijos per savo SCR 506 kanalu 4160 perdavė žinią: „Amerikiečių pajėgos artinasi prie Pietų Vokietijos. Rusai,

dėmesio! Čia kalba jūsų sąjungininkai amerikiečiai, mes esame Mitveidoje (Mittweida) ir laukiame susitikimo su jumis."

08.20 val. jis kelis kartus pakartojo tą pačią žinią. Staiga rusiškas balsas ėmė vis kartoti: „Bravo *amerikanskij*!", tačiau jį nuslopino garsi dainos „*Ach du lieber Augustin*" transliacija.

09.30 val. Balteris, supratęs kalbą, nes jo motina buvo rusė, antrą kartą susisiekė su Raudonąja armija ir perdavė savo koordinates. Jam klausiant, kur yra rusai, vėl prasimušė vokiečių muzika, o balsas pradėjo smerkti tėvynės priešus bei plūsti visus žydų mylėtojus. Slopinta taip garsiai ir atkakliai, kad kitą sveikinančių balsų chorą Balteris išgirdo tik 13.10 val. Pagaliau pavienis rusų balsas pašaipiai pasakė:

– Kur vokiečiai? Jie, regis, laukia, kol labai išalks, o tada šunsnukiai pasiduoda dideliais būriais.

Rusas atsisakė atskleisti savo poziciją.

– Mes judame amerikiečių linijų link, – pasakė jis ir paprašė geresnės identifikacijos nei Mitveida.

– Chemnicas.

Rusas pataisė Balterio tarimą.

– Mūsų pajėgos nuostolių nepatyrė, – pranešė Balteris. – Mes pasiekėme savo tikslą. Daug sveikinimų. Linkėjimai mūsų draugams.

– Kovos draugai šiandien. Broliai rytoj.

Po trumpos pauzės balsas vėl prabilo:

– Didžioji akimirka rytoj. Būkite budrūs. Rytoj rytą. Dievas su jumis, mūsų draugai. Rytoj aštuntą valandą. Laukite, kur esate, mes ateiname!

Šiek tiek vėliau kito ruso balsas pasakė:

– 3-ioji armija, 3-ioji armija, mes kaip tik dabar prie jūsų artinamės. Ir tik tai galime dabar pasakyti. Jūsų kovos draugai rusai nemiega. Turime daug darbo.

– Amerikiečiai, nustokite jaudintis, – sarkastiškai įsiterpė vokietis. – Tikrai susitiksite su savo triukšmadariais draugais rusais.

Kai susijaudinęs Balteris pranešė apie pokalbius, jo vadas nepatikėjo:

– Balteri, kabini man ant ausų makaronus, ar ne?

– Pulkininke Hari, – atsakė tas, – esu su Jumis jau trejus metus ir niekada nesu Jūsų maustęs.

Nepaisant pažadų Balteriui, kitą dieną nė vienas Raudonosios armijos dalinys nesuėjo į sąlytį su Patono armija. Hodžeso daliniai nekantravo dar labiau: jie jau daugiau nei savaitę mindžikavo ant Muldės krantų. Vėlyvą popietę keli nenustygstantys 1-osios armijos karininkai pasisiūlė vesti patrulius į rytus, bet buvo įspėti nusiraminti.

Pirmasis leidimą pajudėti gavo 69-osios divizijos 273-iojo pėstininkų pulko kuopos „G" vyresnysis leitenantas Albertas Kocebujė (Albert Kotzebue). Jam nurodyta septyniais visureigiais patruliuoti į rytus nuo Muldės, mat

gauta daug pranešimų apie rusų patrulius siaurame sausumos rėžyje tarp Muldės ir Elbės. Jei jis kokį patrulį sutiktų, turėtų susitarti su rusais dėl susitikimo su pulkininku C. M. Adamsu, kurio pulkas neseniai užėmė Leipcigą. Tačiau jam jokiu būdu *nevalia* nutolti į rytus daugiau nei tris kilometrus.

Leitenantas Kocebujė – reguliariosios kariuomenės rusų kilmės pulkininko sūnus – surinko trisdešimt penkis vyrus, kirto Muldę ir leidosi Elbės link. Po kelių kilometrų jie susidūrė su septyniasdešimt penkiais vokiečiais, norėjusiais pasiduoti. Nuginkluotus pasiuntė į užnugarį. 17.30 val. Kocebujė pasiekė savo patruliavimo ribą – Kiūreną.

Kocebujė radijo ryšiu susisiekė su savo pulku. Jam liepta pasižvalgyti dar penkis kilometrus visomis kryptimis. Neaptiko nieko, išskyrus kelis vokiečių kareivius, keletą sargybinių likimo valiai paliktų amerikiečių karo belaisvių, kurie pravažiuojančiam patruliui mojavo ir šaukė. Viename name surado motiną, tėvą ir du vaikus, sukniubusius ant valgomojo stalo – visi jie buvo nusinuodiję. Kocebujė grįžo į Kiūreną ir, kadangi jau sutemo, nusprendė čia pasilikti pernakt.

Balandžio 26-osios rytą Kocebujė vėl nuvedė patrulį į rytus pasiryžęs įvykdyti užduotį užmegzti ryšį su rusais. Nors ir įspėtas apsiriboti penkiais kilometrais, jis kalvotu kraštovaizdžiu judėjo vis toliau į rytus Elbės link, ant kiekvienos aukštumos pajausdamas pagundą pasiekti kitą. Riedėjo toli atitrūkęs nuo visureigio su radijo stotimi, baimindamasis sulaukti įsakymo grįžti atgal.

Hitlerio bunkeryje Heincas Lorencas (Heinz Lorenz) iš Vokietijos oficialios naujienų agentūros pranešė Hitleriui, jog iš neutralios šalies ką tik išgirdo žinią, kad rusai ir amerikiečiai susitiko prie Muldės upės. Kilę nedideli konfliktai dėl okupuotinų sektorių: rusai kaltino amerikiečius laužant Jaltoje pasiektus susitarimus dėl zonų.

Hitleris žibančiomis akimis iškart atsisėdo tiesiai. Nelanksčiai atsilošė krėsle ir tarė:

– Ponai, tai dar kartą aiškiai rodo priešų nevieningumą. Vokiečių tauta apšauktų mane nusikaltėliu, jei šiandien paskelbčiau taiką, kai tebėra galimybė, kad rytoj mūsų priešai susipyks.

Kalbančiam fiureriui, regis, sugrįžo jėgos.

– Argi nėra įmanoma, jog bet kurią dieną – taip, bet kurią valandą – tarp bolševikų ir anglosaksų gali kilti karas dėl grobio – Vokietijos?

Jis pasisuko į Krebsą ir bemaž nepastebimai linktelėjo galva. Kariuomenės štabo viršininko pranešimą Hitleris dukart pertraukė:

– Kur Venkas? Kaip vyksta Mantoifelio 3-iosios armijos šturmas?

Į abu klausimus Krebsas sutrikęs atsakė vienodai:

– Jokių žinių.

10.30 val. leitenantas Kocebujė pasiekė pusiaukelę tarp Muldės ir Elbės. Jis tęsė kelionę šalutiniais keliais be kietos dangos. Po valandos jo nedidelės pajėgos įriedėjo į gyvenvietę vos už pusantro kilometro nuo Elbės. Amerikiečiai staiga pamatė raitelį su kailine kepure, įjojantį į vieną kiemą. Kocebujė susijaudinęs nulėkė įkandin jo ir netrukus jį užspeitė. Raudonosios armijos kavaleristas žiūrėjo į juos įtariai. Per vertėją Kocebujė pasiteiravo, kur jo vadas, bet rusas tik mostelėjo ranka į rytus.

Per kelias minutes amerikiečiai atsidūrė prie Elbės. Už pusantro kilometro prieš srovę jie pasiekė Štrėlos (Strehla) kaimą. Jis atrodė apleistas. Kocebujė išvydo pontoninio tilto nuolaužas. Kitapus upės slankiojo žmonės. Kocebujė sustabdė patrulį ir pro lauko žiūronus patyrinėjo žmones rytiniame krante. Uniformos ir medalių blizgesys liudijo, kad tai rusai. Jis pasižiūrėjo į laikrodį. Buvo 12.05 val.

Kocebujė pamėgino susisiekti su sovietais radijo ryšiu. Nepavykus kreipėsi į savo vairuotoją vyresnįjį eilinį Edvardą Rufą (Edward Ruff) ir paliepė iššauti viršun atpažinimo tarp rusų ir amerikiečių signalą. Rufas iš raketsvaidžio po karabino vamzdžiu iššovė dvi žalias signalines raketas. Keista, bet žmonės kitapus upės tik priėjo prie vandens krašto ir spoksojo į kitą krantą.

Kocebujė sušuko: *„Amerikanskij!"* Vis dar jokio atsako. Jis nusprendė kaip nors persikelti per upę. Pamatęs keturias viena su kita grandinėmis surakintas valtis, atsargiai padėjo granatą ant grandinių mazgo ir ištraukė žiedą. Po kelių minučių jau plaukė burine valtimi drauge su vyresniuoju eiliniu Džonu Vyleriu (John Wheeler), kulkosvaidininku, eiliniu Lariu Hamlinu (Larry Hamlin), šauliu, T/5 Styvenu Kovalskiu (Stephen Kowalski), rusiškai kalbančiu mediku, ir vyresniuoju eiliniu Džozefu Polovskiu (Joseph Polowsky), vokiečių kalbą mokančiu šauliu. Visi yrė skersai upę lentomis ir šautuvų buožėmis. Srovė buvo stipri, bet jie pagaliau pasiekė pontoninio tilto galą, kyšantį iš rytinio kranto. Amerikiečiams iššokus, trys rusai atsargiai nusileido prie jų stačiu krantu. Kocebujė prisistatė ir pasakė, jog norėtų kuo skubiau suorganizuoti amerikiečių ir rusų vadų susitikimą. Raudonarmiečiai pražydo šypsenomis ir ėmė plekšnoti amerikiečiams per pečius.

Jiems besifotografuojant, atvažiavo rusų karininkas medalių pilna krūtine. Jis buvo papulkininkis Aleksandras T. Gardijevas iš 175-ojo šaulių pulko. Atsakė į Kocebujės pasveikinimą ir ištiesė ranką. Pasakė, jog ši akimirka abiem šalims istorinė ir verta pasididžiavimo. Apkūnus viešųjų ryšių karininkas paprašė amerikiečių, kad jie plauktų drauge su rusų fotografu per Elbę atgal, dar kartą ją kirstų aukštėliau ir susitiktų su gvardijos 58-ajai pėstininkų divizijai vadovaujančiu generolu.

Būrelis sulipo į burlaivį ir pradėjo įnirtingai irtis, tačiau pirmas bendras rusų ir amerikiečių darbas nenusisekė – stipri srovė nunešė juos žemyn. Vakariniame krante amerikiečių visureigiai sekė įkandin mėtomą burinę valtį, kol ji pagaliau pasiekė pakrantę.

Grupė susėdo į penkis visureigius ir nurūko atgal į pietus prie rankomis traukiamo kelto už kelių kilometrų prieš srovę. 13.30 val. Kocebujė parašė pulko vadovaujančiam karininkui pasiųstiną žinią:

Užduotis įvykdyta. Rengiu susitikimą tarp vadovaujančių karininkų. Dabartinė pozicija (87–17). Jokių nuostolių.

Jie vėl persikėlė per Elbę. Fotografams plušant, Kocebujė nugirdo kažką angliškai sakant:

– O, Dieve, ten yra jankių!

Apsidairęs išvydo tris išlaisvintus belaisvius – du amerikiečius ir škotą, stūgaujančius iš džiaugsmo. Nepaisydamas rusų prieštaravimų, Kocebujė primygtinai pareikalavo, kad šie trys prie jų prisijungtų. Visi buvo nugabenti į rusų pulko štabo būstinę dideliame ūkininko gyvenamajame name, kur jau buvo padengtas stalas. Kocebujė pasidžiovė permirkusius batus bei kojines ir šventė prasidėjo.

Keliant pirmuosius tostus, atvyko generolas majoras Vladimiras Rusakovas. Gvardijos 58-osios divizijos vadas laikėsi santūriai ir nenoriai prisėdo prie baso dvidešimt vienų metų Amerikos leitenanto. Dar daugiau tostų pakelta už Ruzveltą, Trumeną, Čerčilį ir Staliną. Pagaliau Rusakovas pasišalino ir visi atsipalaidavo. Tiesą sakant, vienas amerikietis (indėnas) parvertė rusų karo policininkę (patrauklią jauną moterį) ant grindų ir tik po Kocebujės smūgio per galvą buvo nutemptas nuo merginos.

Kocebujės žinia pulko štabą pasiekė bemaž per dvi valandas. Perskaitęs ją, pulkininkas Adamsas suprato, jog, norėdamas užmegzti ryšį su rusais, Kocebujė aiškiai pažeidė įsakymą. Kupinas mišrių jausmų, pulkininkas informavo divizijos štabą. Generolas majoras Emilis F. Reinhartas (Emil F. Reinhardt) apstulbo ir supyko. Jo vyresnybė jam buvo pabrėžtinai liepusi nesiųsti patrulių daugiau kaip aštuonis kilometrus nuo Muldės upės, kad koks nors incidentas nesugadintų susijungimo. Kocebujė nuvažiavo mažiausiai keturiasdešimt.

Prieš perduodamas informaciją vyresnybei, Reinhardas pageidavo patvirtinimo, kad susitikimas įvyko, mat žinojo, jog vyresnybė supyks ant jo, kaip jis supyko ant Kocebujės. Jis įsakė blokuoti naujieną ir paprašė savo operacijų karininkų praskristi virš tariamo susitikimo vietovės ir patvirtinti istoriją (deja, Kocebujės nurodytos koordinatės buvo klaidingos ir nuvedė už aštuonių kilometrų nuo tikrosios vietos).

16.00 val. Adamsas sulaukė iš Kocebujės antros žinios.

Dėl susitikimo iki galo nesutarta. Susisieksiu su Jumis vėliau.

Adamsas nė neįtarė, kad iki Elbės nukako dar vienas pulko patrulis, turėjęs vien įsakymą patikrinti pabėgėlius. Ankstyvą tos dienos popietę leitenantas

Viljamas Robertsonas (William Robertson), 1-ojo bataliono žvalgybos karininkas, neaukštas, tylus jaunas vyras, pasiekė Torgau, maždaug už trisdešimties kilometrų į šiaurę nuo tos vietos, kur Elbę pirmą kartą kirto Kocebujė. Iš netolimos karo belaisvių stovyklos jis ką tik buvo paėmęs du išlaisvintus amerikiečių karo belaisvius, kai į juos iš kito kranto pasipylė šaulių ginklų ugnis. Robertsonas įsilaužė į vaistinę, surado ten raudonų ir mėlynų dažų bei baltą paklodę, grubiai nupiešė Amerikos vėliavą, užkopė į miesto pilies bokštą ir pakabino ją už parapeto. Apačioje matė į Elbę susmukusį tiltą, primenantį sulaužytą žaisliuką. Ėmė mostaguoti rankomis ir šaukti:

– Nešaudyti! *Tovarišč!* Amerikiečiai! *Amerikanskij!* Rusija! Amerika!

Per klaidą šūktelėjo: „*Kamerad!*", bet skubiai pridūrė:

– Ar kas nors ten mokate angliškai?

Šaudymas liovėsi, ir iš nuolaužų kitapus Elbės išniro žmonių. Jam pasirodė, kad jie šaudė vien savo malonumui, mat jo upės pusėje niekas nesipriešino. Vienas iš išlaisvintų amerikiečių karo belaisvių Ensainas Pekas (Ensign Peck) iš *Peck&Peck* atėjęs prie Robertsono ant bokšto iškišo galvą. Tai sukėlė naują kulkų krušą. Robertsonas toliau mosavo ir šaukė, kol šaudymas nutilo ir rytiniame krante į viršų pakilo žalia signalinė raketa – atpažinimo ženklas. Tada Robertsonas liepė savo dviem vyrams paimti iš karo belaisvių stovyklos belaisvį rusą.

Jis toliau garsiai kvietė kirsti upę, o kai niekas nesirengė to daryti, atsiprašinėdamas šaukė, kad neturi signalinių raketų. 15.20 val. rusai vėl atidengė ugnį, vienas prieštankinis sviedinys vos nekliudė Robertsono. Pačiame šaudymo įkarštyje pasirodė belaisvis rusas ir savo tėvynainiams šūktelėjo. Keli raudonarmiečiai ėmė artintis prie sugriauto tilto. Robertsonas ir kiti pakniopstom nusileido nuo bokšto ir išbėgo į gatvę. Rusas visų priešakyje mikliai ropštėsi sulankstytomis tilto santvaromis, nesaugiai vedančiomis į kitą pusę; įkandin jo sekė Robertsonas ir Pekas. Rytų pusėje raudonarmiečiai laukė netoli upės kranto, bet vienas galiausiai ėmė ropoti Robertsono grupelės link.

Šis vyras ir rusas belaisvis susitiko netoli nuo rytinio kranto. Linksmai pasisveikinę, jiedu prasilenkė. Robertsonas keturpėsčias atsargiai ropojo pirmyn. Staiga veidas į veidą susidūrė su raudonarmiečiu, bet nesugalvojo nieko tinkama pasakyti. Tik nusišypsojo ir pliaukštelėjo savo sąjungininkui per kelius.

17.30 val., vis dar nieko nežinodamas apie antrą susitikimą prie Torgau, Adamsas radijo ryšiu Kocebujei perdavė:

> Laikinai sustabdykite tarimąsi dėl susitikimo iki tolesnių įsakymų. Praneškite kurjeriu, o ne radijo ryšiu, kartoju, ne radijo ryšiu, rusų dalinio dydį ir tapatybę, kontakto laiką ir vietą, koks rusų dalinio tiesioginis aukštesnis štabas. Palaikykite kontaktą ir informuokite mane apie judėjimą.

Kitą žinią Adamsas gavo ne iš Kocebujės, bet iš majoro Fredo Kreigo (Fred Craig), 2-ojo bataliono vado pavaduotojo.:

Susisiekiau su ltn. Kocebuje, kuris palaiko ryšį su rusais.

Adamsas galutinai nustebo. Nejau Kreigas irgi patruliavo iki Elbės? Ar jis susisiekė fiziškai ar kitaip? Galbūt visi išprotėjo?

Su tokia pat užduotimi kaip Kocebujės buvo išsiųsti dar du patruliai, irgi įspėti nenutolti į rytus daugiau kaip aštuonis kilometrus. Vienas iš jų buvo Kreigo patrulis – keturi karininkai ir keturiasdešimt septyni kariai. Kaip ir Kocebujė, Kreigas, nekreipdamas dėmesio į dvi Adamso radiogramas sustoti, važiavo vis toliau į rytus. 15.00 val. už kelių kilometrų nuo Elbės jis susitiko su Kocebujės ryšių visureigiu ir sužinojo, kad ryšys su rusais jau užmegztas.

Kreigas nusprendė toliau judėti į rytus. Staiga lygiagrečiame kelyje dešinėje pamatė į vakarus jojančių raitelių vorą. Amerikiečiai sustojo dulkių kamuolyje ir beveik visi spontaniškai sušuko:

– Rusai!

Kavaleristai drauge su keliais dviratininkais ir motociklininkais staiga pakeitė kryptį ir ėmė šuoliuoti tiesiai prie amerikiečių. Vyresnysis eilinis Igoris Belusevičius, rusas, gimęs Harbine, Kinijoje, čiupo savo fotoaparatą ir vaizdą nufotografavo. Pirmutinis dviračiu atlėkė rusas. Įnirtingai atmynė ir likus keliems metrams iki amerikiečių pargriuvo. Nusišypsojo ir ištiesė ranką. Laikrodžiai rodė 16.45 val.

Raiteliai sulaikė arklius kaip Laukinių Vakarų šerifo suburta piliečių grupė šaukdami: *„amerikanskij"* ir *„ruskij"*. Belusevičius priėjo prie Raudonosios armijos leitenanto ir rusiškai pasakė:

– Šią istorinę akimirką sveikinu Jus amerikiečių kariuomenės ir mūsų vadų vardu. Mums didelis malonumas ir garbė būti čia.

– Tai istorinė valanda, – atsakė rusas, tarsi sakydamas parengtą kalbą. – Akimirka, dėl kurios kovojo abi mūsų kariuomenės. Man didelė garbė būti čia. Nuostabu, kad susitikome šioje vietoje. Ta akimirka įeis į istoriją.

Fotografuojantis ir keičiantis cigaretėmis, vienas amerikietis užšokęs ant arklio šokčiojo kaip kaubojus. Rusų leitenantas pasakė turįs toliau vykdyti užduotį, o Kreigas nutarė pasistūmėti iki Elbės. Aptiko primityvų keltą, kuriuo pasinaudojo Kocebujė, ir persikėlė per upę. Užsiropštusį stačiu krantu, jį sutiko neaukštas, kresnas generolas – Rusakovas. Belusevičius kariškai pasisveikino, nurodė patrulio tapatybę ir pristatė Kreigą. Rusakovas atsargiai paprašė:

– Parodykit man savo dokumentus, o aš parodysiu savuosius.

Kreigas padavė jam savo tapatybės kortelę. Suintriguotas Belusevičiaus divizijos skiriamųjų ženklų, Rusakovas pasiteiravo:

– Kas tai?

– Tai 69-osios divizijos emblema.

Belusevičius parodė persipynusius skaitmenis „6" ir „9". Generolą apstulbino toks aplaidus nesirūpinimas slaptumu.

– Šiaip ar taip, karas baigėsi, – paaiškino Belusevičius. – Mes ką tik jas prisitvirtinome.

20.00 val. suglumintas Adamsas vis dar laužė galvą, ar Kreigas su Kocebujės patruliu užmezgė tikrą fizinį ryšį. Ir jis vis dar nieko nežinojo apie Robertsono susitikimą su rusais prie Torgau. Robertsonas kaip tik tuo metu savo visureigiu atvažiavo į 1-ojo bataliono vadavietę – drauge su keturiais rusais. Bataliono vadas majoras Viktoras Konlis (Victor Conley) tą akimirką atsitiktinai stovėjo lauke ir pagalvojo, kad Robertsonas pargabeno pilną visureigį girtų rusų ar lenkų pabėgėlių. Jau ruošėsi Robertsonui užkurti pirtį, kai leitenantas pristatė jam tris Raudonosios armijos karininkus ir seržantą.

Iš pradžių Konlis nepatikėjo. Tada pasijuto taip, tarsi ant jo „būtų užvirtęs pasaulis". Pirmutinis impulsas buvo padovanoti rusams butelį viskio, paploti per petį ir išarti: „Malonu susipažinti." Bet paskui pagalvojo, jog geriau nerizikuoti, paskambino pulkininkui Adamsui ir pranešė, kad jo vadavietėje yra keturi raudonarmiečiai. Ką jam su jais daryti?

– O, Dieve! – sušuko Adamsas ir patylėjęs liepė juos visus pristatyti į pulko štabo būstinę.

Susijaudinusį Adamso štabą, kuriame, sužinojus naujieną, kilo didelis šurmulys, grupė pasiekė 21.00 val. Kai tik sužinojo, kad parsivežti keturi rusai, Reinhartas supykęs pratrūko. Kaip tai galėjo nutikti?! Juk buvo įsakyta nenutolti daugiau nei aštuonis kilometrus. Karininkui, negebančiam atskirti aštuonių kilometrų nuo keturiasdešimties, kažkas negerai. Jis liepė visiems su tai susijusiems asmenims, įskaitant rusus, prisistatyti į jo štabo būstinę, kad juos galėtų apklausti asmeniškai.

Jis paskambino savo korpuso vadui generolui Hiubneriui (Huebner) ir vadas įtūžo ne mažiau už Reinhartą. Susinervinęs Hiubneris susisiekė su Hodžesu, kuris telefonu pritrenkiančią informaciją perdavė Bredliui. Tas žinią sutiko ramiai.

– Dėkui, Kurtni, už skambutį, – pasakė. – Laukėme to jau labai ilgai. Rusai tikrai neskubėjo įveikti tuos šimtą dvidešimt kilometrų nuo Oderio.

Jis padėjo ragelį, atsikimšo koka kolos butelį ir ant savo sieninio žemėlapio aplink Torgau apvedė apskritimą.

4.

Vašingtone ambasadorius Vinantas (Winant) po pietų informavo Trumeną, kad transatlantine telefono linija Čerčilis norįs pasikalbėti su juo apie Himlerio per Švedijos vyriausybę pateiktą pasiūlymą visoms vokiečių pajėgoms kapituliuoti Vakarų fronte. Prezidentas paskambino Maršalui, kuris patarė telefono skambutį priimti Pentagono ryšių centre.

Generolas majoras Džonas E. Halas, Maršalo operacijų skyriaus viršininkas, nurodė pasirengti panaudoti kodavimo sistemą ir paskambino valstybės sekretoriaus pareigas einančiam Džozefui Griu (Joseph Grew), norėdamas gauti informacijos, bet tas nieko nežinojo. Jis neįtarė, kad ambasadoriaus H. V. Džonsono iš Jungtinių Valstijų pasiuntinybės Stokholme ilga radiograma dekoduojama kitoje pastato dalyje.

Trumenas, Lehis, Maršalas, Kingas, Halas ir pulkininkas Ričardas Parkas (Richard Park) susirinko Pentagono ryšių patalpoje ir 14.10 val. visi išgirdo Čerčilio balsą:

– Ar tai Jūs, pone prezidente?

– Taip, čia prezidentas, pone ministre pirmininke.

– Labai džiaugiuosi girdėdamas Jūsų balsą.

– Dėkoju, ir aš džiaugiuosi girdėdamas jūsiškį, – pasakė Trumenas.

– Kelis sykius kalbėjau su Franklinu, bet... Ar Jūs gavote savo ambasadoriaus pranešimą iš Stokholmo?

Čerčilis informavo, jog iš sero Viktoro Maleto (Victor Mallet), britų ambasadoriaus Švedijoje, gavo išsamų pranešimą, ir įsivaizdavo, kad Trumenas panašų gavo iš Džonsono. Trumenas pamanė, kad jis turi galvoje iš Vinanto gautą informaciją, ir nežinojo, jog Griu ką tik paliko valstybės departamentą su dekoduota žinia iš ambasadoriaus Džonsono. Todėl patvirtino:

– Taip, gavau.

– Apie pasiūlymą?

– Taip. Ką tik sulaukiau žinutės [Vinanto], kurioje sakoma, kad toks pasiūlymas egzistuoja.

– Taip, žinoma, – atitarė Čerčilis vis dar galvodamas, kad Trumenas išgirdo apie tai iš Džonsono. – Mūsų galva, jis visai neblogas.

– Ar jis siūlo kokių nors pajėgų kapituliaciją?

Nustebintas Trumeno nesupratingumo, Čerčilis pasakė, jog minimos Italija ir Jugoslavija, taip pat Vakarų frontas.

– ... bet jis [Himleris] nesiūlo kapituliacijos Rytų fronte. Taigi mes pamanėme, jog galbūt reikėtų apie tai pranešti Stalinui. Tai yra pasakyti, kad kapituliacija turėtų įvykti vienu metu, kaip numatyta mūsų sąlygose.

Čerčilis gal ir kalbėjo šiek tiek miglotai, bet Trumenas ne.

– Manau, jis turi kapituliuoti visoms trims vyriausybėms – Rusijai, jums ir Jungtinėms Valstijoms. Mano galva, kapituliacija dalimis net nesvarstytina.

– Ne, ne, ne, – skubiai pritarė Čerčilis. – Tokiam žmogui kaip Himleris jokios kapituliacijos dalimis! Himleris atstovaus Vokietijos valstybei ne daugiau, nei bet kuris kitas. Todėl pagalvojome, kad jis turėtų derėtis su trimis vyriausybėmis.

– Teisingai. Aš manau lygiai taip pat.

– Aš, žinoma, suprantu, jog tai vietinė kapituliacija fronte, su Himleriu susijusiame fronte. Bet Eizenhaueris vis dar yra įgaliotas priimti kapituliaciją – na, tai tada jis panorės kapituliuoti.

– Taip, žinoma.

Trumenas pagaliau suprato, kad jie galvoje turi dvi skirtingas žinias, ir pasakė:

– Aš negavau pranešimo iš Stokholmo. Tai, ką Jūs man sakote, yra vienintelė mano turima informacija šiuo klausimu. Man tik buvo pranešta, kad Jūs kalbėsite remdamasis žinia, kurią gavote iš Stokholmo.

– Suprantu, – atsakė Čerčilis ir pacitavo iš Stokholmo gautą žinią pridurdamas, kad, jo manymu, jų pareiga yra pranešti Stalinui apie Himlerio pasiūlymą.

– Aš irgi taip manau, – pritarė Trumenas. – Ar informavote apie tai Staliną?

– Užlaikiau pranešimą dvi valandas tikėdamasis gauti atsakymą į mano Jums pasiųstą telegramą...

Ta telegrama vis dar buvo dekoduojama, bet Griu jau artinosi prie Pentagono su žinia iš Džonsono.

– Bet dabar telegrama jau išsiųsta. Štai toji mano pasiųsta telegrama...

Trumenas neatkreipė dėmesio, jog Čerčilis veikė savo galva, ir nutraukė:

– Puiku, tada Jūs informuojate Staliną, o aš iškart pranešiu apie šį mūsų pokalbį.

– Būtent. Štai ką pasakiau Stalinui ir telegrama persiunčiau Jums: „TELEGRAMA, SIUNČIAMA IŠKART PO ŠIOS, YRA MANO GAUTA IŠ BRITŲ AMBASADORIAUS ŠVEDIJOJE. JUNGTINIŲ AMERIKOS VALSTIJŲ PREZIDENTAS APIE NAUJIENĄ IRGI INFORMUOTAS.“ Maniau, kad Jūs ją gavote. Ar telegrama neatėjo?

– Ne, aš jos dar negavau.

Čerčilis toliau citavo savo žinią Stalinui:

– JO DIDENYBĖS VYRIAUSYBĖS POŽIŪRIU NEGALI BŪTI JOKIŲ ABEJONIŲ DĖL TO, KAD BESĄLYGIŠKAI VIENU METU KAPITULIUOTINA VISOMS TRIMS DIDŽIOSIOMS VALSTYBĖMS.

– Visiškai sutinku, – patvirtino Trumenas.

– MANOME, JOG HIMLERIUI REIKĖTŲ PASAKYTI, KAD VOKIEČIŲ PAJĖGOS INDIVIDUALIAI ARBA DALINIAIS TURĖTŲ VISUR KAPITULIUOTI TOSE VIETOSE ESANTIEMS SĄJUNGININKŲ DALINIAMS ARBA ATSTOVAMS. KOL TO NEĮVYKS, SĄJUNGININKŲ PUOLIMAS VISOSE

PUSĖSE IR VISUOSE TEATRUOSE, KUR BUS PRIEŠINAMASI, BUS VYKDOMAS VISOMIS JĖGOMIS. NIEKAS IŠ TO, KAS PASAKYTA AUKŠČIAU, NETURĖTŲ PAVEIKTI MŪSŲ ORACIJŲ.

Nė vienas iš amerikiečių nesuprato paskutinio sakinio. Žodžiu „oracijos" (*orations*) Čerčilis galvoje turėjo „pranešimus" ir per aplaidumą nepridūrė trijų žodžių, kuriais baigėsi tikroji žinia" – „APIE SUSITIKIMĄ".*– Nusiunčiau Jums tai prieš kelias minutes, – tęsė Čerčilis. – Su kita telegrama nuo manęs, suprantate. Tą, kurią Jums perskaičiau. Sušaukiau karo kabinetą, ir ministrai patvirtino ką tik Jums perskaitytą telegramą.

– Aš jai irgi pritariu.

– Tai, kurią pasiunčiau Stalinui?

– Pritariu telegramai, kurią pasiuntėte Stalinui, ir nedelsdamas telegrafuosiu Stalinui ta pačia dvasia.

– Labai dėkoju. Kaip tik to ir norėjau.

Pagaliau vienas besiklausiusių amerikiečių, generolas Halas, tuo suabejojo. Jam pasirodė, kad Čerčilis mėgina prezidentą išzonduoti dėl galimo susitarimo su Himleriu rusams nedalyvaujant.

– Aš patenkintas, – pasakė Čerčilis. – Esu tikras, jog sutariame, ir tikiuosi, Stalinas atsiųs telegramą: „AŠ IRGI SUTINKU." Tada savo atstovus Stokholme įgaliosime pasakyti Bernadotui, kad Jūs perduosite žinią Himleriui. Mat nieko negalime daryti, kol visi trys nesusitarėme.

– Puiku.

– Tikrai labai Jums dėkoju.

– Dėkoju, – atitarė prezidentas.

– Pamenate kalbas, kurias ketinome pasakyti mūsų pajėgų susitikimo Europoje proga?

Trumenas suglumo.

– Nesuprantu paskutinio sakinio, pone ministre pirmininke.

– Žinote, apie ką kalbu, – kalba, pareiškimai, kurie parašyti. Juos reikėtų paviešinti, kai tik susitikimas įvyks.

– Manau, kad Jūs teisus, – atsakė Trumenas pagaliau susigaudydamas. – Sutinku... Tikiuosi su Jumis vieną dieną susitikti.

– Ir aš planuoju tai padaryti. Netrukus atsiųsiu Jums telegramų dėl šito. Visiškai pritariu viskam, ką padarėte lenkų situacijos klausimu. Žengiame koja kojon.

– Puiku, norėčiau, kad taip būtų ir ateityje.

– Tiesą sakant, einu įkandin Jūsų, paremdamas visus Jūsų veiksmus šiuo klausimu.

* Stalino gautoje žinioje daugybėje vietų vartoti skirtingi žodžiai. Visas šis telefoninis pokalbis paimtas iš amerikiečių transkripcijos, o klaidas galima paaiškinti ryšio kokybe bei Čerčilio šveplavimu.

– Dėkoju. Labos nakties.

20.00 val. prezidentas per radiją kreipėsi į delegatus, susirinkusius į Jungtinių Tautų konferencijos San Franciske įžanginę sesiją. Jis pabrėžė, jog šis susitikimas kaip niekada būtinas.

– Jūs, konferencijos dalyviai, turite būti geresnio pasaulio architektai. Ateitis – Jūsų rankose. Jūsų darbai šioje konferencijoje parodys, ar žmonija pasieks teisingą ir ilgalaikę taiką...

– Ši konferencija savo pastangas bei darbus skirs išskirtinai vienai problemai – organizacijos, esmingai svarbios taikai išlaikyti, įsteigimui. Jūs turėsite parašyti pamatinę chartiją. Esminė mūsų problema čia yra sukurti protingą mašineriją disputams tarp tautų spręsti. Turime sukurti geresnį pasaulį, daug geresnį pasaulį – tokį, kuriame būtų gerbiamas amžinasis žmogaus kilnumas...

Po dviejų dienų Didysis trejetas sutartinai paskelbė, kad amerikiečių ir rusų armijos susitiko, ir pasaulį netrukus užtvindė smulkmenos apie leitenanto Robertsono susitikimą prie Torgau. Kai jis ir jo trys bendražygiai įteikė Eizenhaueriui savadarbę vėliavą, kuria jie mojavo rusams, vyriausiasis vadas – manydamas, kad būtent jie pirmutiniai užmezgė ryšį, – čia pat paaukštino juos vienu laipsniu.*

* Savo atsiminimuose „Kryžiaus žygis Europoje" Eizenhaueris vis dar vadina Torgau pirmutine susitikimo vieta. Tų, kurie pirmi surengė istorinį susitikimą Strėloje, niekas nepaaukštino. Kocebujė net negavo medalio, nors jo aukštesni karininkai pareiškė priešingai.

KETVIRTA DALIS

BESPARNĖ PERGALĖ

DVIDEŠIMT ŠEŠTAS SKYRIUS

„FAZANŲ MEDŽIOKLĖ"

1.

Amerikiečių ir rusų pajėgoms susijungus, Hitlerio reichas buvo perskeltas į dvi dalis. Pietinį segmentą, dabar vadovaujamą feldmaršalo Keselringo, sudarė Pietryčių Vokietija, maždaug pusė Čekoslovakijos, didžioji dalis Austrijos, vakarinis Jugoslavijos kampas ir Šiaurės Italija. Keselringo Rytų frontas nuo Drezdeno iki Adrijos jūros laikėsi gana gerai, bet vakarų sektoriui grėsė greitas žlugimas.

Situacija šiaurinėje Vokietijos pusėje buvo dar keblesnė. Hitleris jai vadovauti paskyrė karinio jūrų laivyno vyriausiąjį vadą grosadmirolą Karlą Denicą. Ji irgi apėmė didžiulę teritoriją – Norvegiją, Daniją, maždaug pusę Prūsijos ir kelias „tvirtoves" rytuose. Pats Berlynas jau tuojau turėjo virsti paskutine „tvirtove": Konevas ir Žukovas po kelių valandų bus galutinai apsupę senąją Prūsijos sostinę.

Balandžio 26-osios rytą, 02.30 val., Keitelis Denicui į pastarojo štabo būstinę, esančią Plene maždaug už 80 kilometrų aukščiau Hamburgo, pasiuntė radiogramą:

> Mūšis dėl Berlyno bus kautynės dėl Vokietijos likimo... Turite paremti mūšį dėl Berlyno... Tokia parama gabentina oro transportu į patį miestą ir sausuma bei vandens keliais į frontą priešais Berlyną...

Po pusvalandžio Keitelis radijo ryšiu pasiuntė žinią ir Šerneriui, kurio daliniai kovojo šiek tiek piečiau nuo to vietos, kur susitiko rusai ir amerikiečiai:

> Armijų grupė „Centras", pirma išsiaiškinusi situaciją, turi pulti į šiaurę tarp Bauceno ir Drezdeno ir išvaduoti Berlyną iš apsupties.

Keitelis abiejų vyrų prašė to, kas neįmanoma, bet jau auštant mieste pasklido pranešimai, kad Berlynas netrukus bus išlaisvintas, ir net realistiškasis generolas Veidlingas, dabar atsakingas už miesto gynybą, savo dienoraštyje įrašė: „Vilties diena!"

Krėbsas vis paskambindavo Veidlingui pranešdamas „gerų naujienų": Venko armija artinasi išgelbėti Hitlerio; „atkako" trys stiprūs, gerai ginkluoti batalionai; Denicas į sostinę skraidina geriausią personalą iš povandeninių laivų mokymų centrų.

Veidlingo optimizmas išsyk išsisklaidė, kai tik pradėjo savo kasdienę inspekciją. Didžiuliame priešlėktuviniame bokšte netoli Zoologijos sodo pulkininkas Hansas Oskaras Velermanas (Hans Oscar Wöhlermann), naujasis Berlyno artilerijos vadas, pranešė Veidlingui, kad savo sekcijas pasiekti įstengia tik įprastine telefono linija. Ant Velermano biuro sienų kabojo smulkūs žemėlapiai, nurodantys artilerijos veikimo spindulį ir maksimalų nuotolį, tačiau be ryšių tinklo jie buvo beverčiai. Velermanas informavo turįs savo artilerijai tik kelis vilkikus, o šaudmenų atsargos sparčiai tirpsta. Gerai, jei per dieną oro keliu pristatoma po vieną sviedinį patrankai.

Veidlingas su panašia neviltimi susidūrė bemaž kiekvienoje miesto vadavietėje ir sutemus grįžo į savo štabo būstinę išsekęs ir pasipiktinęs. Iš neseniai paimtų belaisvių žinojo, jog miestą dabar puola dvi ar trys rusų tankų armijos ir mažiausiai dvi pėstininkų armijos. Jis paskambino Krėbsui ir pasakė, kad priešas ką tik giliai įsiskverbė į miestą vakaruose, pietvakariuose ir rytuose. Net šitai neišmušė Krėbso iš vėžių: jis pranašavo, jog po kelių valandų prasimuš Venkas.

Sutemus Veidlingas dar kartą apsuko Berlyną. *Potsdamerplatz* aikštę ir *Leipzigerstrasse* gatvę artilerija apšaudė taip smarkiai, kad dulkės iš trupinamų plytų bei akmenų kilo viršun kaip tirštas rūkas. Gatvės, užverstos griuvėsiais bei išvarpytos didelių išrausų, buvo tuščios. Važiuoti automobiliu pasidarė sunku, tad generolas išlipo ir toliau ėjo pėsčias. Artilerijos apšaudymui suintensyvėjus, nusileido į metro ir bėgiais pasiekė kitą stotį, prisigrūdusią išsigandusių civilių.

Įsibaiminę ar ne, berlyniečiai gyveno viltimi. Jų išgelbėti ateina Venkas! Jaudulys augo sulig kiekvienu jo nuolatinį judėjimą į priekį pabrėžiančiu pranešimu per radiją.

Tačiau iš tiesų sostinės kryptimi atakavo tik vienas korpusas – 20-asis, o ir tas teturėjo ribotą užduotį – pasiekti Potsdamą ir suformuoti koridorių Berlyno garnizonui atsitraukti. Didžiuma Venko armijos vis dar veržėsi į rytus gelbėti Busės.

– Kai tai padarysime, – pasakė Venkas pulkininkui Reichhelmui, savo štabo viršininkui, – grįšime prie Elbės ir su savo armijomis pasiduosime amerikiečiams. Tai bus mūsų paskutinė užduotis.

Amerikiečių ir britų oro atakos prieš jo dalinius nepaaiškinamai liovėsi, ir Venkas vylėsi, jog tai reiškė, kad Vakarai netrukus prisijungs prie jų kovoti su bolševizmu.

Penkiasdešimt kilometrų į rytus nuo Venko Busės apsupta 9-oji armija į vakarus slinko lėtai ir skausmingai. Nusikamavusiems vyrams jėgų teikė tiktai atsakomybė už minias pabėgėlių, tarp jų ir viltis netrukus sutikti Venką.

Busė irgi nekreipė dėmesio į OKW įsakymą išvien su Venku veržtis į Berlyną. Jie virto didžiuliu judančiu *Kessel* („katilu“) ir Venką pasiektų tik per

stebuklą. Laimei, Busė nuo savo jaunystės dienų ir karinių mokymų „Kaizerio smėlio dėžėje" gerai pažinojo smėlėtą, miškingą teritoriją į pietus nuo Berlyno ir mitriai vedė savo pajėgas tarp medžių, slepiančių nuo priešo bombonešius ir tankus.

Kessel viduje laikėsi mobili bendruomenė – vyrai, moterys, vaikai, arkliai, sunkvežimiai, vežimai su lovomis, siuvimo mašinomis, kartoninėmis maisto dėžėmis ir bagažu. Keista, tačiau niekas nepanikavo. Civiliai žinojo, kad jie apsupti, tačiau buvo gyvi, oras švelnus, valgyti užteko, o jie visiškai pasitikėjo savo kariniais vadovais.

Šiame didžiuliame „katile" keliavo ir ištrūkusieji iš Frankfurto. Prieš keturias dienas Byleris, neseniai pakeltas generolu, pro apsupusius rusus prasiskynė koridorių, ir prie pagrindinių 9-osios armijos pajėgų prisijungė 30 tūkst. sužeistųjų ir civilių iš „tvirtovės".

Dvi dienas generolas fon Greimas mėgino prasimušti į apgultą Berlyną norėdamas prisistatyti Hitleriui. Šeštą valandą vakaro *Fieseler Storch* lėktuvu jis nusileido sprogimų išraustame Gatovo oro uosto pakilimo ir nusileidimo take. Už jo sėdėjo Hana Reič (Hanna Reitsch), garsi pilotė bandytoja ir, kaip ir Greimas, karšta nacionalsocialistė. Nedidelis lėktuvas vėl pakilo ir medžių viršūnių aukštyje pasuko reicho kanceliarijos link. Aukščiau danguje virė intensyvus oro mūšis. Staiga kabinos grindyse atsivėrė skylė ir Greimas susmuko. Nevaldomam lėktuvui neriant žemyn, Hana persisvėrė per sužeistą Greimą ir pagriebė vairalazdę. Ji kažkaip išlygino „štorchą" ir saugiai nusileido plačioje gatvėje, kertančioje Brandenburgo vartus. Rekvizavo automobilį ir padėjo Greimui įlipti.

Hitlerio bunkeryje ją pirmutinė pasveikino sena draugė Magda Gebels. Ji meiliai apkabino ir verksmingai nusistebėjo, kad kas nors dar turi drąsos ir lojalumo atvykti paremti fiurerio – visi, išskyrus saujelę, sprunka.

Hana nuėjo į ambulatoriją, kur Hitlerio asmeninis gydytojas teikė Greimui pagalbą. Jo dešinė pėda buvo sukneižinta. Po kurio laiko dėkingumu spindinčiu veidu įžengė fiureris.

– Ar žinote, kodėl Jus pasikviečiau? – paklausė jis Greimo.

– Ne, mano fiureri.

– Todėl, kad Geringas išdavė ir paliko likimo valiai mane ir tėvynę. Man už nugaros užmezgė ryšį su priešu – tai rodo, koks jis niekšas.

Hitlerio galva buvo nukarusi, rankos drebėjo. Jis parodė Greimui Geringo atsiųstą telegramą.

– Ultimatumas, akivaizdus ultimatumas! Dabar nieko neliko. Kiek man teko išgyventi! Jokios ištikimybės, jokios garbės; patyriau visus įmanomus nusivylimus, visas įmanomas išdavystes, o dabar dar ir tai.

Jis nutilo nepajėgdamas tęsti. Pusiau prisimerkęs pažvelgė į Greimą ir labai tyliai pasakė:

– Skiriu Jus Geringo įpėdiniu – liuftvafės vyriausiuoju vadu. Vokiečių tautos vardu tiesiu Jums ranką.

Greimas ir Hana pagriebę jam už rankų maldavo leisti jiems pasilikti bunkeryje ir išpirkti Geringo apgavystę. Sujaudintas Hitleris sutiko. Toks jų sprendimas, pasak jo, bus ilgai atmenamas liuftvafės istorijoje. Vėliau tą vakarą pakvietė Haną į savo apartamentą.

– Hana, – tarė silpnu balsu, – Jūs esate iš tų, kurie mirs su manimi. Kiekvienas iš mūsų turi štai tokį nuodų buteliuką.

Jis padavė jai dvi kapsules: vieną jai, kitą Greimui.

– Nenoriu, kad rusai kurį nors iš mūsų paimtų į nelaisvę. Taip pat nenoriu, kad jie surastų mūsų kūnus. Kiekvienas asmuo atsakingas už savo kūno sunaikinimą, kad neliktų nieko atpažįstama. Evos ir mano kūnai bus sudeginti. O Jūs pati sugalvokite savo metodą.

Hana Reič pravirko.

– Gelbėkitės, mano fiureri! To trokšta kiekvienas vokietis!

Hitleris papurtė galvą.

– Kaip kareivis, privalau paklusti savo paties įsakymui ginti Berlyną iki paskutinio atodūsio.

Greitais, kliūvančiais žingsniais, susidėjęs rankas už nugaros, jis pradėjo vaikštinėti po nedidelę patalpą.

– Likdamas tikiu, kad visi tėvynės kariai paseks mano pavyzdžiu ir ateis gelbėti miesto.

Jis pasisuko į ją, jo veidas staiga pralinksmėjo.

– Bet, Hana, aš vis dar turiu vilties! Iš pietų artinasi generolo Venko armija. Jis turi nuginti ir nugins rusus pakankamai toli, kad išgelbėtų mūsų tautą! Tada vėl laikysimės!

2.

Auštant kitai dienai, balandžio 27-ajai, Raudonoji armija visiškai apsupo Berlyną ir užėmė abu paskutinius oro uostus – Gatovo ir Tempelhofo. Tačiau atėjus Venko radiogramai, kad jo 20-asis korpusas pasiekė Ferchą už kelių kilometrų nuo Potsdamo, bunkeryje kilo optimizmo banga.

Gebelso biuras tučtuojau per radiją paskelbė, kad Venkas jau pasiekė Potsdamą, ir išpranašavo, jog netrukus bus Berlyne. O jei jau Venkas sugebėjo prasimušti iki Berlyno, tai kodėl to negalėtų padaryti Busė?

– Situacija esmingai pakito mūsų naudai, – pareikšta berlyniečiams. – Berlyno link žygiuoja amerikiečiai. Didžioji karo permaina čia pat. Berlyną bet kokia kaina privalu išlaikyti iki Venko armijos atvykimo!

Kasdieniame kariuomenės komunikate, kuris buvo ištransliuotas nešifruotas, atskleista daugiau smulkmenų:

> Sausumos kariuomenės vyriausioji vadovybė praneša: „Šiame didvyriškame mūšyje dėl Berlyno visam pasauliui dar kartą paliudyta mirtina kova su bolševizmu. Kol sostinė gynėsi taip, kaip niekas kitas istorijoje, mūsų daliniai prie Elbės apsisuko ir išvadavo Berlyno gynėjus iš apsupties. Šios divizijos iš vakarų įnirtingose kautynėse atstūmė priešą plačiu frontu ir pasiekė Ferchą."

Venkas sunkiai galėjo patikėti, kad jo tiksli pozicija taip skandalingai atskleista.

– Rytoj negalėsime pajudėti nė žingsnio į priekį! – sušuko jis savo štabo viršininkui.

Rusai tikriausiai irgi girdėjo tą pačią laidą ir viską, ką turi, sutelks prie Fercho. Tai, pasak Venko, bemaž išdavystė.

Po vidurdienio konferencijos Hitleris prisegė Geležinį kryžių smulkiam, didžiaakiui berniukui, susprogdinusiam rusų tanką. Tas tyliai pasisuko ir, paėjęs koridoriumi, susmuko. Jis ėjo kone miegodamas. Scena Krėbso adjutantams Freitagui fon Loringhofenui ir Boltui padarė tokį įspūdį, kad jiedu ėmė skųstis nepakeliama padėtimi. Iš už nugaros prisiartinęs Bormanas familiariai apglėbė abu per pečius. Jis pasakė, kad vilties dar yra: Venkas yra pakeliui ir netrukus išvaduos Berlyną iš apsupties.

– Jūs, kurie pasilikote čia ir sunkiausiomis valandomis išlaikėte pasitikėjimą fiureriu, – tęsė jis pataikaudamas, – kovai pergalingai pasibaigus, būsite apdovanoti aukščiausiais laipsniais reiche ir mainais už savo ištikimybę gausite didžiulius dvarus.

Abu adjutantai spoksojo negalėdami patikėti. Jie niekados nebuvo „girdėję ko nors panašaus". Į juos, profesionalius kareivius, Bormanas ir jo aplinka visada itin šnairuodavo.

Hana Reič didžiąją dienos dalį praleido Gebelso patalpose. Jis niekaip negalėjo užmiršti Geringo išdavystės.

– Tas niekšas visada apsimetinėjo didžiausiu Hitlerio rėmėju, o dabar neišdrįso likti šalia jo, – kalbėjo jis šlubčiodamas po kambarį bei mostaguodamas rankomis.

Vadino Geringą nekompetentingu: savo kvailumu jis sugriovęs tėvynę, o dabar norįs vesti visą tautą.

– Vien tai rodo, kad jis niekada nebuvo vienas iš mūsų, o širdyje visada buvo bailys ir išdavikas.

Sugriebė kėdės atkaltę, tarsi tai būtų pultas, ir paskelbė, jog pasilikusieji bunkeryje kuria istoriją ir miršta dėl reicho garbės, kad Vokietijos vardas gyvuotų amžinai.

Hanos nuomone, Gebelsas elgėsi pernelyg teatrališkai, bet ji žavėjosi jo žmona. Savo šešių vaikų akivaizdoje, ji visada būdavo linksma. Kai pajusdavo, kad nesusivaldys, išeidavo iš kambario.

– Mano brangioji Hana, – pasakė ji, – turite padėti man išleisti vaikus iš šio gyvenimo. Jie priklauso Trečiajam reichui ir fiureriui, todėl jei šie du dalykai nustos egzistuoti, jiems nebeliks vietos. Bet Jūs turite man padėti. Labiausiai bijau, kad paskutinę akimirką būsiu per silpna.

Hana pasakodavo vaikams istorijas iš savo skraidymo patirties ir mokė dainų, kurias jie vėliau dainuodavo „dėdei Adolfui", raminusiam juos, kad rusai netrukus bus nublokšti – rytoj jie vėl galėsią žaisti sode. Hana taip pat lankė Evą Braun. Laikė ją tuščia moterimi, didžiumą laiko šlifuojančia nagus, persirenginėjančia ir besišukuojančia.

– Vargšas, vargšas Adolfas, – vis kartodavo Eva. – Visų apleistas, visų išduotas. Geriau tegu miršta dešimt tūkstančių kitų, negu jo netenka Vokietija.

Čerčilio ir Trumeno telefoninis pokalbis, nors ir visiškai slaptas, kažkaip prasisunkė į viešumą. Amerikos laikraščiai paskelbė, kad „grupė aukštų nacių, veikiančių be Hitlerio įgaliojimo, bet remiamų vyriausiosios vadovybės," pasisiūlė kapituliuoti Vakarams. Himlerio pavardė buvo nepaminėta, o istorijos šaltinis neatskleistas.

Vakare Veidlingas mėgino Hitleriui įrodyti, kad Berlynas visiškai apsuptas ir gynybos žiedas sparčiai traukiasi. Jo žodžiais, netrukus nebebus įmanoma gauti atsargų oro keliu. Jam prabilus apie civilių bei sužeistųjų vargus, Krėbsas jo kalbą nutraukė ir pradėjo savo paties pranešimą. Gebelso padėjėjas dr. Naumanas buvo pakviestas prie telefono ir informuotas apie pasiūlymą kapituliuoti Vakarams. Grįžęs į konferencijų patalpą, kažką pašnibždėjo Hitleriui, o šis tada pusbalsiu pasikeitė keliais skubiais žodžiais su Gebelsu.

Veidlingas paleistas išėjo į laukiamąjį, kur rado atsainiai besišnekučiuojančius Bormaną, Burgdorfą, Aksmaną, Hevelį (Hewel), fiurerio adjutantus ir dvi sekretores. Susierzinęs konferencijų patalpoje, Veidlingas priėjo prie grupės ir išliejo viską, ką atsisakė išgirsti Krėbsas ir Hitleris. Vienintelė viltis yra palikti Berlyną, kol ne per vėlu. Išsiveržti iš „katilo" įmanoma tik tuo pačiu metu surengus puolimą iš išorės, o kadangi Venkas jau netoli Potsdamo, šitai galima įvykdyti per keturiasdešimt aštuonias valandas. Visi sutiko, net Bormanas.

Tai padrąsino Veidlingą pakartoti savo pasiūlymą Krėbsui, išėjusiam iš konferencijų patalpos. Krėbsas irgi susidomėjo ir pažadėjo kitą vakarą išsiveržimo planą išsamiai pristatyti fiureriui.

Maždaug už devyniasdešimties kilometrų radijo operatorius Venko štabo būstinėje barbeno žinią Veidlingui: 12-OSIOS ARMIJOS KONTRPUOLIMAS Į PIETUS NUO POTSDAMO UŽSTRIGO. DALINIAI ĮSIVĖLĖ Į ĮNIRTINGAS GYNYBINES KAUTYNES. SIŪLAU VERŽTIS MŪSŲ LINK. VENKAS.

Operatorius laukė patvirtinimo, tačiau bergždžiai.

Denico štabo būstinėje Šiaurės Vokietijoje grafas Šverinas fon Krozikas dienoraštyje parašė ilgą tekstą, savotišką pomirtinę nacionalsocializmo analizę. Tai, žinoma, buvo asmeninis požiūris, bet jis atspindėjo daugelio vokiečių, troškusių užbaigti pralaimėtą karą, išvadas.

> Gaila, kad toks talentingas, autoritetingas ir populiarus žmogus kaip Geringas nesinaudojo visomis šiomis savybėmis per karą, bet buvo aplaidus ir pasidavė aistrai medžioti ir kolekcionuoti... Ilsėjosi ant laurų, liuftvafės iškovotų pirmaisiais karo metais. Jis vienintelis atsakingas už tai, kad nebuvo laiku pasirūpinta naikintuvais, turėjusiais ginti reichą nuo oro teroro. Nekreipė dėmesio į įspėjimus ir protestus. Kadangi karą pralaimėjome dėl liuftvafės kaltės, Geringas laikytinas atsakingu už vokiečių tautą užgriuvusią katastrofą. Politinėje srityje pagrindinė kaltė tenka Ribentropui. Būtent jis savo pasipūtimu ir saiko stygiumi atstūmė neutralias valstybes...
>
> Kiti atsakingieji yra tokie žmonės kaip Erichas Kochas. Dėl jo nusikalstamai klaidingos politikos rytuose buvome ne išvaduotojai, bet engėjai. Dėl to ukrainiečiai ir žmonės iš kitų Rusijos dalių atsisakė bendradarbiauti ar bent kovoti išvien su mumis; jie tapo partizanais ir fanatiškai kovėsi prieš mus. Pagaliau Bormanas, kurį laikau fiurerio blogąja dvasia, šešėline „pilkąja" eminencija... Jis per daug sureikšmino partiją – partijai net leista organizuoti folkssturmą, kurio vaisiai žinomi kiekvienam. Partiniai kivirčai didino partijos menkystų valdžios geismą, o partijos narių, dažnai abejotino charakterio, politiniai nukrypimai tapo begaliniai. Tad galop daugelis lojalių ir drąsių Vokietijos gyventojų sveikino įsiveržusias Vakarų armijas kaip išvaduotojus – ne tik nuo bombardavimo, bet ir nuo didelių viršininkų teroro...

3.

Miunchenas, nacionalsocializmo gimtinė, buvo svarbiausias miestas, likęs pietinėje dalyje. Vėlyvą balandžio 27-osios popietę jam iškilo dvi grėsmės – išorinė ir vidinė. Prie miesto sparčiai artinosi generolo Pačo (Patch) vadovaujama

amerikiečių 7-oji armija, o pačiame mieste, 7-osios karinės apygardos štabo būstinėje, nedidelis būrelis vokiečių kareivių rengėsi atimti Miuncheną iš nacių ir perduoti Sąjungininkams.

Jiems vadovavo kapitonas Ruprechtas Gerngrosas (Rupprecht Gerngross), vertėjų kuopos vadas. Antrą kartą sužeistas mūšyje, jis grįžo skaudžią 1941 m. žiemą ir tapo 280 vertėjų Miuncheno zonoje galva. Nuo tada atsargiai formavo pasipriešinimo grupę.

Gerngrosas, aukštas, stambaus sudėjimo ir sykiu išsimokslinęs, kultūringas bei malonių manierų jaunas vyras, niekaip neprimine revoliucionieriaus. Gimė Šanchajuje, bet šeima, kai jam sukako vienuolika, persikėlė į Miuncheną. Miuncheno universitete studijavo teisę, paskui lankė Londono ekonomikos mokyklą ir, vadovaujamas profesoriaus Haroldo J. Laskio, 1939 m. apgynė daktaro disertaciją.

Naudodamasis 280 vertėjų kaip savo pogrindinio dalinio, 1944 m. rudenį pavadintu „Bavarijos laisvės akcija" (BLA), branduoliu, Gerngrosas ieškojo bendraminčių tarp civilių intelektualų ir profesiją turinčių žmonių. Reguliariai rengdavo susitikimus savo namuose. Padedamas dviejų bendradarbių – Leo Heuvingo (Leo Heuwing) ir Oto Heinco Leilingo (Otto Heinz Leiling), kaip ir jis, jaunų, Rusijoje sužeistų karininkų, – užmezgė ryšius su panašiais Miuncheno sluoksniais, apimančiais teisininkus, profesorius, teisėjus, municipalinius pareigūnus, fizikus ir dantistus.

Gerngrosas dabar kontroliavo ne tik savąją vertėjų kuopą, bet ir kelis kitus nedidelius karinius dalinius, taip pat *Agfa*, *Steinheil* ir *Kustermann* fabrikų darbininkus, tačiau suvokė, jog miestą perimti bus sunku: reikės suimti Miuncheno gauleiterį, Keselringo štabo viršininką ir generolą Francą Riterį fon Epą (Franz Ritter von Epp), pagrindinį reicho administratorių Bavarijoje, taip pat užimti radijo stotis ir laikraščių redakcijas.

Planas buvo sudėtingas, tačiau, Gerngroso įsitikinimu, įgyvendinamas, jei būtų vykdomas bendradarbiaujant generolui Pačui. Du kurjeriai išvyko Pačą informuoti apie rengiamą sukilimą ir paprašyti nutraukti visus oro antskrydžius prieš Miuncheną, kad būtų lengviau galutinai pasiruošti maištui. Oro antskrydžiai liovėsi, ir Gerngrosas neabejojo, kad Pačas suprato jo planą ir įžengs į Miuncheną, kai tik BLA jį užims ir paskelbs atviru miestu.

Balandžio 27-osios vakarą Gerngrosas giliai susimąstęs sėdėjo savo drėgname, priplėkusiame kareivinių miegamajame, raštininkui spausdinant paskutinius įsakymus. Į atokias vietas jau buvo išsiųsta žinia, kad karinė operacija „Fazanų medžioklė" prasidės antrą valandą ryto.

Kelis mėnesius Gerngrosas ir jo šeima gyveno baimindamiesi būti demaskuoti. Dabar jo nėščia žmona ir vaikas slėpėsi kalnų trobelėje. Atsargumo priemonių ėmėsi ir pats Gerngrosas. Po lova gulėjo virvė, kad jis per kelias sekundes galėtų nusileisti siena ir pasiekti laukiantį automobilį. Heuvingas

kelis sykius juto pagundą duoti pavojaus ženklą norėdamas pamatyti, kaip augalotas Gerngrosas ropščiasi virve žemyn.

19.00 val. susirinko vertėjų kuopa. Plačiai šypsodamasis vyresnysis feldfebelis žvilgtelėjo į Gerngroso kambarį ir pasakė:

– Pone, kuopa pasirengusi ginti Miuncheną.

Gerngrosas išėjo ir apžiūrėjo vyrus.

– Atėjo metas, – pasakė. – Ketiname kai ko imtis, kad patys atgautume laisvę. Reikia užbaigti beprasmišką kovą ir mūsų šalies niokojimą.

Jis pareiškė, jog supras, jei kas nors dabar panorės pasitraukti.

– Kurie seks paskui mane, turės likti iki galo. Todėl dabar atleidžiu jus nuo jūsų priesaikos Hitleriui!

Atsakas buvo vieningas. Entuziazmas pagavo net kelis nacius, sąmoningai laikytus kuopoje nuo įtarimų apsisaugoti: jie irgi pasisiūlė savanoriais. Buvo išdalyti baltos medžiagos dryžiai. Prieš pat 02.00 val. juos reikėjo užsirišti ant kairės rankos.

Visame mieste į sąmokslą įsitraukusios karinės grupės pajudėjo į savo vietas. Leitenantas Becas (Betz) ir jo būrys iš 61-ojo bataliono pasuko į Pulachą suimti generolo Vestfalio; leitenantas Pucas (Putz) ir jo būrys iš 19-ojo bataliono leidosi prie pagrindinio vyriausybinio pastato areštuoti gauleiterio Paulio Gyslerio (Paul Giesler). Kiti daliniai išsiruošė į rotušę, dviejų laikraščių – *Münchener Neueste Nachrichten* ir nacionalsocialistų organo *Völkischer Beobachter* – redakcijas ir dvi radijo stotis – į Miuncheno radijo stotį šiauriniame miesto pakraštyje ir kitą Erdinge už trisdešimties kilometrų į šiaurės vakarus.

Heuvingas ir apie dvidešimt vyrų automobiliais ir senu sunkvežimiu nuvažiavo prie Štarnbergo ežero pietuose; jų užduotis buvo sunaikinti vyriausiosios vadovybės ryšių bazę Kempfenhauzene. Prieš vidurnaktį jie pasiekė automobilių stovėjimo aikštelę netoli paprastų karių būstų. Heuvingas įdrožė į kareivines, pasakė, kai ko ieškąs, ir apėjo kiekvieną aukštą žiūrėdamas, kiek yra kareivių. Pastatas buvo beveik tuščias. Jis grįžo prie konvojaus laukti 02.00 val.

Šiek tiek po vidurnakčio Gerngrosas ir Leilingas, lydimi būrio sunkvežimiuose, iš aukšto nacio pavogtu „mersedesu" privažiavo prie generolo fon Epo namų. Juos sustabdė prie nedidelio sargybos namelio. Lankytojus registruojančiam puskarininkiui Gerngrosas pasakė norįs pasikalbėti su Epo adjutantu majoru Karaciola (Karraciola), irgi vienu iš sąmokslininkų. Tada išsitraukė peilį ir perpjovė komutatoriaus laidus. Išsigandę sargybiniai nesipriešino, kai kurie net panoro prisijungti prie sukilimo. Pasirodęs Karaciola pasibaisėjo.

– Dėl Dievo meilės, Jūs tikrai tai darote?

Gerngrosas drauge su Leilingu įžengė į erdvius namus. Epas kaip tik tarėsi su civiliais pareigūnais. Karaciola pakvietė pagyvenusį generolą aristokratą į vestibiulį. 1919 m. Epas padėjo nuversti trumpą komunistų režimą Miunchene ir tebebuvo populiarus.

– Jūs esate „Bavarijos laisvės akcijos" belaisvis, – pranešė Gerngrosas.

Išdidžiam Epui tai nepadarė įspūdžio.

– Klausykite, – nekantriai pasakė Gerngrosas. – Jums tenka natūrali pareiga ištrinti savo rudąją [nacistinę] praeitį ir nuveikti ką nors Bavarijos žmonių labui. Norime, kad pasirašytumėte deklaraciją dėl Pietų Bavarijos kapituliacijos.

Epas pasisuko į savo adjutantą.

– Negaliu pasiduoti kapitonui.

Gerngrosas linksmai pasiūlė nuvykti į Freizingą, kur yra BLA majoras, pavarde Braunas.

– O jei aš atsisakysiu vykti? – pasidomėjo Epas.

– Tada tiesiog pasiimsime Jus kaip belaisvį.

Gerngrosas liepė Leilingui saugoti generolą fon Epą ir per šaltą dulksną nuvažiavo į savo vadavietę po geležinkelio tiltu šiaurinėje Miuncheno dalyje. Sužinojęs, kad abi radijo stotys užgrobtos sveikos, jis iškart išskubėjo į Miuncheno radiją paskelbti pareiškimo. Prieš pat aušrą paėmė į rankas mikrofoną ir perskaitė parengtą kalbą. Joje išdėstė pagrindinius BLA tikslus ir užbaigė ją aistringu kvietimu dėtis prie sukilimo.

Ligi šios akimirkos viskas rutuliojosi kaip planuota. Lygiai 02.00 val. Heuvingas ir dešimt vyrų įžengė į eilinių karių kareivines Kempfenhauzene ir sukomandavo: „Rankas aukštyn!" Vėl niekas nesipriešino, o keli pasisiūlė sunaikinti telefono ir telegrafo centrą.

Tačiau šios ankstyvos sėkmės buvo apgaulingos. 09.00 val. iš plaukiančių pranešimų Gerngrosas suprato, kad sąmokslui iškilo rimtų sunkumų. Būrys, gavęs užduotį suimti generolą Vestfalį, susidūrė su tokiu įnirtingu SS dalinio pasipriešinimu, kad turėjo bėgti. O leitenanto Puco būrį, atvykusį prie administracinio pastato pagrobti gauleiterio Gyslerio, sutiko rankinių granatų kruša ir po karštų kautynių jam teko nieko nepešus pasitraukti.

Tačiau būta ir pranešimų apie plačią paramą: įgulos Šleisheimo (Schleisheim) aerodrome sunaikino savo lėktuvus, ištisa divizija pasisiūlė kapituliuoti, o kai kurie kariai sumetė ginklus į Amperio ir Glono upes. Virš *Marienplatz* aikštės suplevėsavo balta-mėlyna Bavarijos vėliava, ir tūkstančiai gyventojų, girdėjusių Gerngroso kreipimąsi per radiją, pradėjo demonstruoti gatvėse. Daugelis manė, jog Hitleris negyvas, ir telefonu skleidė šią linksmą naujieną savo draugams. Gatvėse žmonės šūkčiojo:

– Karas baigėsi!

Tačiau 09.56 val. Pietų Vokietijos radijo stoties diktorius nutraukė savo reguliariąją programą ir paskelbė:

– Netrukus išgirsite Miuncheno ir Aukštutinės Bavarijos gauleiterio žodį.

Gysleris kalbėjo pats:

– Gauleiteris Paulius Gysleris kreipiasi į visus vokiečius su paaiškinimu dėl išdavikiško siųstuvo mūsų zonoje veiklos. Kai kurie paniekos verti niekšai, priklausantys kapitono Gerngroso vadovaujamai vertėjų kuopai, mėgina sudaryti įspūdį, kad jie Miunchene perėmė valdžią.

Jis patvirtino, kad visa tai yra melas, o išdavikai netrukus bus sučiupti.

Po penkiolikos minučių Gerngrosas grįžo į eterį stengdamasis atsverti Gyslerį. Jis pranešė, kad generolo fon Epo įsakymu visa Bavarija kapituliavo, ir paprašė žmones padėti „naujiems vadovams kuo skubiau grąžinti gyvenimą į normalias vėžes". Gerngrosas kalbėjo nuoširdžiai tuo tikėdamas, tačiau sukilimą iš tikrųjų ištiko dar vienas sunkumas. Epas jau buvo beveik kapituliavęs majorui Braunui Freizinge, kai per radiją išgirdo Gerngrosą sakantį, jog BLA žada panaikinti kariuomenę. Tai buvo daugiau, nei senasis generolas galėjo pakelti, ir jis kategoriškai atsisakė bendradarbiauti. Majoras Braunas taip susierzino, kad liepė „seną kvailį" parsiųsti namo.

Maištas, prasidėjęs taip kryptingai, vidurdienį atsidūrė ant žlugimo ribos. Pietų Vokietijos radijo stotis užtvindė eterį pranešimais apie išdavikus, užgrobusius Miuncheno radiją.

– Nusikalstami elementai, vadovaujami kapitono Gerngroso, nukenksminti, – paskelbė vienas diktorius pristatydamas Gyslerį, kuris papasakojo apie nesėkmingą mėginimą jį pagrobti.

– Nežiūrėkite į tą Gerngroso nesąmonę rimtai, – tęsė jis. – Jo nė vienas žodis nėra teisingas. Kviečiu jus parodyti lojalumą ir meilę mūsų tėvynei – meilę, kurios būtent jūs, Miuncheno gyventojai, tiek daug parodėte sunkiais šio karo laikais... Šie paniekos verti niekšai, trokštantys tamsiausią valandą sutepti Vokietijos vardą, netrukus bus sušaudyti ir sunaikinti. Miuncheno gyventojai niekada neatsigręš prieš narsius, su priešu kovojančius kareivius. Miuncheno gyventojai visuomet atmins savo žuvusiuosius ir niekada neatsisakys ištikimybės Vokietijai ir Adolfui Hitleriui! Šią ištikimybę ir meilę išlaikysime! Tegyvuoja Vokietija! Tegyvuoja fiureris! *Heil*!

Gysleris sparčiai atgavo miesto kontrolę. Šešiolika svarbių BLA narių ir Gerngroso tėvai buvo suimti, o 14.00 val. pats Gerngrosas pripažino, kad toliau priešintis neįmanoma. Išsiuntė žinią, jog sukilimas baigtas ir kiekvienas dabar pats turįs pasirūpinti savimi. Gerngrosas su trimis bendražygiais paspruko iš miesto automobiliu su SS registracijos numeriais.

Sukilimas baigėsi, bet BLA sukurstyti neramumai nesiliovė. Kariuomenės kareivinės bruzdėjo ir kone maištavo. Organizuotiems veiksmams pavyko suburti tik ištikimiausius nacionalsocialistus. Situacija tapo tokia chaotiška, kad teko atitraukti kai kuriuos dalinius iš fronto. Vidurnaktį net Gysleris buvo priverstas palikti savo štabo būstinę. Keliais į pietus ir rytus plūdo daliniai ir

pareigūnai sprukdami nuo prie miesto artėjusių amerikiečių trijų pėstininkų divizijų – 3-iosios, 42-osios ir 45-osios.

Gerngrosas galiausiai pasiekė savo tikslą, nors ir ne taip, kaip tikėjosi. Amerikiečiai pergalingai įžygiavo į miestą, pilną džiūgaujančių vokiečių, ginkluotų vien gėlėmis.

DVIDEŠIMT SEPTINTAS SKYRIUS

„ITALIŠKASIS SPRENDIMAS"

1.

Priešui veržiantis į Vokietijos žemę iš rytų ir vakarų, pagaliau vis daugiau vokiečių tapo aišku, kad karo laimėti neįmanoma. Mėginimų kapituliuoti pagausėjo, o su tai susijusius žmones, pradedant Himleriu ir baigiant Gerngrosu, taip elgtis skatino įvairiausi motyvai.

Kovo 1 d. veiksmų dėl derybų su Vakarais ėmėsi vienas valstybės vadovas: Benitas Musolinis (Benito Mussolini) savo sūnų Vitoriją (Vittorio) su sakytiniu pasiūlymu pasiuntė pas Milano arkivyskupą kardinolą Ildefonsą Šusterį (Ildefonso Schuster). Kardinolas paprašė pateikti pasiūlymą raštu, ir kovo viduryje jaunasis Musolinis grįžo į Milaną su dokumentu, pavadintu „Valstybės galvos pasiūlymai dėl derybų". Jame Musolinis išreiškė norą kapituliuoti Sąjungininkų vyriausiajai vadovybei, siekdamas „išvengti tolesnių Šiaurės Italijos gyventojų kančių, išsaugoti nuo visiško sunaikinimo tai, kas liko iš pramonės bei žemės ūkio paveldo..." ir per tai išgelbėti šalį nuo komunizmo. Musolinis, be to, pažadėjo paleisti Respublikos fašistų partiją ir vylėsi, kad prisiekusiųjų Italijos Socialistinei Respublikai nepersekios „dabar šiuo tikslu veikiantis tribunolas".

Vatikanas kapituliacija buvo suinteresuotas dėl trijų dalykų: troško apsaugoti Šiaurės Italijos žmones nuo paskutinio desperatiško vokiečių bei fašistų pasipriešinimo siaubų; išsaugoti tautos pramonės struktūrą; užkirsti kelią komunistams perimti valdžią. Pulkininkas Dolmanas, veikęs generolo Volfo vardu, jau kelis mėnesius galimybę sudaryti taiką aptarinėjo su kardinolu Šusteriu, atlikusiu kanalo į Vatikaną vaidmenį. Kardinolas pažadėjo patarpininkauti tarp Volfo ir Italijos partizanų, jei vokiečiai Šiaurės Italijoje pagailės pramonės gamyklų.

Kardinolas Šusteris per apaštališkąjį nuncijų Berne perdavė pasiūlymą Sąjungininkams, tačiau balandžio 6 d. Musolinis vis dar nebuvo gavęs atsakymo. Tačiau tą dieną jis perskaitė žinutę iš Šveicarijos apie kitus veiksmus siekiant taikos. Tai, žinoma, buvo operacija „Saulėtekis", o pranešimas artimas tiesai:

> Trečiadienį (balandžio 4 d.) vokiečių daliniai Milane gavo įsakymą nepalikti savo kareivinių. Neofašistų ir nacių sluoksniuose kalbama, kad ši priemonė susijusi su pradėtomis derybomis dėl vokiečių kariuomenės likimo Italijoje. Du partizanų sąjūdžio nariai buvo išlaisvinti ir pristatyti

prie sienos. Teigiama, jog jie nešė konkrečius pasiūlymus. Vienas iš jų yra Feručijas Paris (Ferruccio Parri), Šiaurės Italijos nacionalinio išlaisvinimo komiteto karinio skyriaus galva. Paris buvo suimtas Milane ir SS įkalintas Veronoje.

Apstulbęs ir sutrikęs Musolinis išsikvietė Vokietijos ambasadorių Italijoje dr. Rudolfą Raną (Rudolf Rahn) ir pareikalavo paaiškinimo. Ranas, žinoma, apie operaciją „Saulėtekis" žinojo ir jai pritarė, bet apsimetė girdįs apie tai pirmą kartą. Apie dučės nerimą jis įspėjo Volfą.

Kitą dieną Ranas ir Volfas aplankė Musolinį jo štabo būstinėje prie Gardos ežero. Dučė pradėjo išsamiai dėstyti savo planą surengti paskutinį desperatišką pasipriešinimą Valtelinoje, kalnuotoje vietovėje į šiaurę nuo Komo ežero. Volfas klausėsi susirūpinęs. Tai sukeltų grėsmę operacijos „Saulėtekis" deryboms. Jis pasakė Musoliniui, jog įsitvirtinti Valtelinoje nepraktiška, ir pasiūlė laikytis „artimiausioje mūsų kaimynystėje".

1943 m. liepą Sąjungininkams įsiveržus į Italiją, fašistų vadovai surengė perversmą, suėmė bei nušalino Musolinį ir valdžią sugrąžino karaliui Viktorui Emanueliui (Victor Emmanuel). Rugsėjį išgelbėtas Skorcenio, Šiaurės Italijoje prie Gardos ežero Musolinis suformavo naują fašistų vyriausybę. Tačiau ji praktiškai tebuvo Hitlerio marionetė, nes visą teritoriją kontroliavo vokiečių daliniai. Fiurerį nuo Musolinio dabar skyrė praraja. Pastarojo paskutinė viltis buvo koks nors „itališkas politinis sprendimas" katastrofiškam karui užbaigti. Todėl jis neinformavo Hitlerio apie taikos derybas Šveicarijoje.*

1945 m. balandžio 11 d. Musolinis sulaukė iš Vatikano žinios, kad Sąjungininkai kategoriškai atmetė jo pasiūlymą, ir nugrimzdo į apatiją. Nuo Hitlerio avantiūros – Ardėnų ofenzyvos žlugimo jo būsena pasidarė pastebimai labiau liguista.

– Jis gyvena svajonėmis, svajonėse ir per svajones, – pažymėjo jo jaunatviškas liaudies kultūros ministras Fernandas Mecasoma (Fernando Mezzasomma). – Neturi nė menkiausio sąlyčio su tikrove. Gyvena ir veikia savo paties susikurtame pasaulyje, visiškai fantastikos pasaulyje. Gyvena kitapus laiko. Jo reakcijos, linksmumo ar prislėgtumo priepuoliai neturi jokio ryšio su tikrove. Kyla staiga ir be jokios regimos priežasties.

* Prieš kelias savaites viename iš „privačių pokalbių" Hitleris savo artimai aplinkai pripažino, kad „nepajudinama draugystė" su Musoliniu tikriausiai buvusi klaida. „Tiesą sakant, visiškai akivaizdu, kad mūsų sąjunga su Italija labiau pasitarnavo mūsų priešams nei mums... Jei visos mūsų pastangos nueis perniek ir mes nelaimėsime šio karo, sąjunga su Italija bus prie pralaimėjimo prisidėjusi! Didžiausia Italijos paslauga mums būtų buvusi laikytis šio konflikto nuošalėje." Jis vis dar išlaikęs „instinktyvius draugystės jausmus" italams. „Bet kaltinu save, kad nepaklausiau proto balso, patarusio man draugaujant su Italija būti negailestingam."

Ivanojės Fosanio (Ivanoe Fossani) intervuojamas Gardos ežero saloje Musolinis, regis, pusiau kliedėjo.

– Jei būtų vasaros diena, – kalbėjo žurnalistui, – nusivilkčiau paltą ir pasivoliočiau žolėje kaip džiūgaujantis vaikas.

Fosanis tokią karštą užgaidą aiškino tuo, kad Musolinis tuo metu buvo akimirkai išsprūdęs iš akių savo sargybiniams, ministrams, priekabiai žmonai Rachelei ir verksmingai meilužei Klaretai Petači (Claretta Petacci). Jis pripažino savo klaidas, bet kitus kaltino dėl dar didesnių. Į karą jį įstūmusi Anglijos „velniška užsienio politika", o Hitleris į Rusiją įsiveržęs jam patarus. Dučė aistringai kritikavo karalių, jo reakcinį dvarą, generalinį štabą, savanaudiškų pramonininkų ir finansininkų grupes, tada liūdnu, tyliu balsu išpažino, jog nuo pat savo arešto karaliaus rūmuose esąs kalinys.

– Iliuzijų dėl savo likimo neturiu. Gyvenimas yra tik trumpas tarpsnis amžinybėje. Kovai pasibaigus, jie mane apspjaudys, o vėliau galbūt apvalys. Tačia šypsosiuosi, nes būsiu susitaikęs su savo tauta.

Kitai žurnalistei, Madelenai Moler (Madeleine Moller), jo išblyškęs veidas, nuskusta galva ir tuščios juodos akys priminė nuteistą nusikaltėlį.

– Ką norite sužinoti? – paklausė. – Pamenu, kad prieš septynerius metus buvote atvykusi į Romą. Tada buvau įdomus asmuo. Dabar atgyvena... Šį rytą į mano kambarį įskrido mažutė kregždė. Desperatiškai blaškėsi kambaryje, kol išsekusi nukrito ant mano lovos. Kad neišgąsdinčiau, paėmiau ją atsargiai, atvėriau langą ir atgniaužiau delną. Iš pradžių ji nesupratusi apsižvalgė, paskui išskleidė sparnus ir, čirpdama iš džiaugsmo, išskrido į laisvę. Tačiau man langas niekada neatsivers, nebent į mirtį...

– Taip, senjora, baigta. Mano žvaigždė nusileido. Tebedirbu, bet žinau, kad viskas yra farsas. Laukiu tragedijos pabaigos, keistai abejingas viskam. Jaučiuosi prastai, visus metus valgiau tik pliurzą. Negeriu. Nerūkau... Vis dėlto tikriausiai buvau pašauktas parodyti savo tautai kelią. Bet vėlgi, ar kada nors esate girdėjusi apie protingą, apskaičiuojantį diktatorių?

– Agonija siaubingai ilga. Aš kaip laivo kapitonas per audrą. Laivas sudužęs, o aš šėlstančiame vandenyne ant plausto, kurio neįmanoma vairuoti ar valdyti. Niekas nebeklauso mano balso. Bet vieną dieną pasaulis į mane galbūt įsiklausys.

Balandžio 13-osios vakarą Himleris paskambino Volfui ir liepė „kuo skubiau" prisistatyti į Berlyną – jis ką tik sužinojo apie savo pavaldinio pakartotinius mėginimus derėtis dėl taikos. Volfas pažadėjo, paskui persigalvojo ir parašė Himleriui, kad į Berlyną neatvyks. Kitą dieną Himleris paskambino du kartus vėl įsakydamas Volfui prisistatyti į Berlyną. Volfas ignoravo abu nurodymus ir, tarsi nieko nebūtų įvykę, dalyvavo kasdienėje Musolinio konferencijoje prie Gardos ežero.

Dučė vis dar troško surengti paskutinį desperatišką pasipriešinimą Valtelinoje, bet kone visi susitikimo dalyviai tam priešinosi. Maršalas Rodolfas Gracianis (Rodolfo Graziani), pagyvenęs, žilas Italijos kariuomenės vyriausiasis vadas, protestavo garsiausiai: būtų negarbinga, net jei ir įmanoma, atitraukti jo pajėgas iš fronto pirma negavus savo sąjungininkų vokiečių visiško pritarimo.

– Nė vienas nėra įpareigotas eiti į Valteliną, – tyliai pasakė Musolinis. – Kiekvienas iš Jūsų turi apsispręsti pats.

Po konferencijos Volfas vėl pamėgino atkalbėti Musolinį nuo išvykimo į Valteliną.

– Kokia dar korta man liko? – pasiteiravo Musolinis.

– Atsisakykite savo planų kurti socializmą ir tarkitės su Vakarų kapitalizmu.

– Puiku! – sušuko dučė, ir Volfas pajuto, kad jis tai sako rimtai.

– Tik būkite kantrus, – patarė Volfas įspėdamas Musolinį daugiau savarankiškai nebandyti ieškoti taikos per kardinolą Šusterį.

Musolinį pavyko trumpam neutralizuoti, bet jo paties problemos augo. Ką daryti su Himlerio įsakymu skristi į Berlyną? Jis nusiuntė žinią Dalesui prašydamas patarimo. Dalesas per Parilį Volfą įspėjo, kad jis į Berlyną nevyktų, ir pasiūlė nedelsiant su štabu bei šeima persikelti į Šveicariją.

Kad ir kaip tai būtų rizikinga, Volfas vis dėlto nusprendė į Berlyną nuskristi ir stoti akistaton su Himleriu bei Hitleriu. Balandžio 16-osios – dienos, kai Žukovas pradėjo lemiamą Berlyno šturmą, – vakarą Volfas nusileido aerodrome maždaug už 25 kilometrų į pietus nuo sostinės. Ten jo jau laukė dr. Gebhartas. Atsargusis Himleris norėjo, kad Gebhartas Volfą iškamantinėtų. Gebhartas nuvežė Volfą į *Adlon* viešbutį netoli Hitlerio bunkerio, kur jiedu praleido naktį. Kitą rytą nuvyko į sanatoriją ir papietavo su Himleriu. Iki pietų pabaigos Volfas įtikino Himlerį, kad jis darė tik tai, ko iš jo pageidavo Hitleris.

Tada įvirto Kaltenbruneris ir pareiškė turįs pasikalbėti su reichsfiureriu privačiai: jis ką tik gavo radiogramą iš agento, pranešusio, kad Volfas ir kardinolas Šusteris veda slaptas derybas ir po kelių dienų galima laukti, jog bus galutinai pasirašyta dėl paliaubų visame Italijos fronte. Volfas buvo pakviestas atgal į kambarį ir Himlerio piktai apkaltintas.

– Niekada asmeniškai su Šusteriu dėl kapituliacijos nesiderėjau, – prisiekinėjo Volfas.

Tai buvo tiesa, jis visada tai pavesdavo pavaldiniui. Volfas piktinosi taip nuoširdžiai, kad Himleris ėmė svyruoti, bet Kaltenbruneris nenorėjo patikėti. Ginčas truko ištisą valandą, Himleriui patikint tai vienu, tai kitu. Volfui ši situacija priminė virvės traukimo varžybas, kur Himleris kaip virvė traukiamas tai į vieną, tai į kitą pusę. Jis klausė savęs, kaip tas svyruojantis žmogelis kažkada galėjo būti jo didvyris.

Volfas galiausiai pareikalavo visiems vykti į Berlyną, kad jis galėtų paneigti Kaltenbrunerio kaltinimą paties fiurerio akivaizdoje. Himleris, žinoma, atsisakė. Volfas primygtinai spaudė, kad vyktų bent Kaltenbruneris. Jis kandžiai pabrėžė norįs, jog Kaltenbruneris dalyvautų, kai Hitleris sužinos, kad apie visas derybas Šveicarijoje jis prideramai informavo Himlerį bei Kaltenbrunerį ir kad Himleris nedviprasmiškai uždraudė jam apie jas pranešti fiureriui.

Visi trys žinojo, kad tai šantažas. Bet Kaltenbruneris nenusileido. Pasakė, jog vyks į bunkerį, ir tai nuskambėjo kaip grasinimas. Abu priešininkai išvažiavo balandžio 18-osios pirmą valandą ryto ir dvi valandas rūsčiai tylėdami sėdėjo vienas šalia kito. Tik prieš įžengdamas į bunkerį, Volfas pasakė kai ką, kas privertė Kaltenbrunerį pabalti iš pykčio:

– Jei pakartosite fiureriui istoriją apie radiogramą iš savo agento, vienas į kartuves neisiu. Jūs ir reichsfiureris kabosite šalia manęs.

Jie sutiko Hitlerį koridoriuje.

– O, čia Jūs, Volfai, – ištarė jis nustebęs. – Puiku! Palaukite, kol baigsis pasitarimas.

Ketvirtą valandą konferencijų patalpos durys atsivėrė ir Fėgeleinas davė ženklą Volfui įeiti. Hitleris buvo šaltas ir dalykiškas.

– Kaltenbruneris ir Himleris informavo mane apie Jūsų derybas su ponu Dalesu Šveicarijoje.

Jis prisiartino prie pat Volfo ir įdėmiai pažiūrėjo į jį.

– Kas privertė Jus taip akivaizdžiai nepaisyti mano valdžios? Eidamas SS vado pareigas Italijoje, esate susipažinęs tik su nedidele visos karinės ir politinės situacijos dalimi. Neturiu nei laiko, nei galimybės kiekvienam individualiam vadui aiškinti, kas vyksta kituose mūšio frontuose ar net politiniu lygmeniu. Ar suvokiate, kokią milžinišką atsakomybę verčiatės ant pečių?

– Taip, mano fiureri.

– Kodėl taip pasielgėte?

Volfas priminė jų vasario 6 d. susitikimą su Ribentropu.

– Jūs girdėjote, kaip sakiau, jei negalime būti tikri, jog šie slapti bei ypatingi ginklai bus gatavi laiku, turėtume pradėti derybas su Sąjungininkais.

Jis kalbėjo taip greitai, kad nė vienas jo nenutraukė. Jis taip pat neatitraukė akių nuo Hitlerio – jautė, jei taip padarys, neteks gyvybės. Volfas pasakė, kad Hitlerio iš pažiūros palankią reakciją per tą pokalbį interpretavo kaip „palaiminimą" ir todėl atitinkamai veikė. Jis nupasakojo, kaip kovo 8 d. susitiko su Dalesu ir padarė tai savo iniciatyva, nes nebuvo laiko gauti instrukcijų iš Berlyno.

– Dabar džiaugiuosi galėdamas Jums, mano fiureri, pranešti, jog man pavyko per poną Dalesą atverti duris pas prezidentą, ministrą pirmininką Čerčilį ir feldmaršalą Aleksanderį. Prašau instrukcijų, kaip man elgtis ateityje.

Jam nutilus, Hitleris akimirką tebegręžė jį akimis.

– Gerai, – pagaliau tarė, – priimu Jūsų pasiaiškinimą. Jums fantastiškai pasisekė. Mat kitaip man būtų tekę Jus palikti likimo valiai lygiai taip, kaip Hesą (Hess).*

Pajutęs didžiulį palengvėjimą, Volfas išdėstė jam pagražintą derybų Šveicarijoje versiją pabrėždamas, kad besąlyginės kapituliacijos, turint priešais akis karinę situaciją ir Rusijos nuostatą, neįmanoma išvengti.

– Gerai, aš pagalvosiu, – pasakė Hitleris. – Bet pirma turiu numigti.

Jie vėl susitiko vėlyvą popietę per pertrauką tarp antskrydžių. Hitleris nusprendė pakvėpuoti šviežiu oru ir paprašė palto. Jis tęsė diskusiją su Volfu, Kaltenbruneriu ir Fėgeleinu, vaikštinėdami tarp nuolaužų kanceliarijos sode.

– Aš apsvarsčiau klausimą, Jūsų iškeltą šį rytą, – pradėjo Hitleris, bet iš karto nelauktai nukrypo nuo temos.

Pirma apibūdino gilią ešelonuotą prieštankinę sistemą, jo sumanytą Berlynui ginti. Kasdien sunaikinama po 250 rusų tankų, ir net Raudonoji armija negalinti leisti sau tokio kraujo nuleidimo. Jos puolimas netrukus sustos, bet Hitleris pripažino, kad rusai su anglais ir amerikiečiais kur nors piečiau nuo Berlyno galop susitiks. Jaltoje Ruzveltas ir Čerčilis susitarė leisti rusams skverbtis į Europą, bet rusai niekada nesustos prie sutartos linijos.

– Amerikiečiai vis dėlto su tuo nesusitaikys ir todėl bus priversti ginklu nustumti rusus atgal, o tada, – Hitleris staiga nutilo ir pervėrė Volfą skvarbiu, pergalingu žvilgsniu, – o tada tai bus ta akimirka, kai man bus pasiūlyta aukšta kaina už mano dalyvavimą galutiniame kare vienoje ar kitoje pusėje!

Jis pasakė, jog Berlynas nuo Rytų ir Vakarų galės atsilaikyti šešias, galbūt net aštuonias savaites.

– Per tą laiką kils šis konfliktas, ir tada spręsiu aš.

Volfas liko priblokštas.

– Mano fiureri, argi neaišku, kokią pusę palaikysite tokiame kare?

Hitleris vėl pasisuko į Volfą ir po trumpos, mąslios pauzės tarė:

– Apsispręsiu tos pusės, kuri man pasiūlys daugiausia, naudai.

Vis dar stovėdamas kaip įbestas, pažvelgė į dangų.

– Arba tos, kuri su manimi susisieks pirmutinė.

Visi Volfo didvyriai suguro. „O kur gi tas Vakarų Europos mūšis su naujuoju šio amžiaus Čingischanu?" – pagalvojo jis. Kur tas senųjų dienų idealizmas?

– Mirus prezidentui Ruzveltui, – tęsė Hitleris, – sąjungininkų gretos nesunkiai pakriks.

– Taip, mano fiureri, – įsiterpė Volfas, – bet argi Jums nepranešta, kad virš mūsų kasdien skraido nuo penkiolikos iki dvidešimties tūkstančių priešo lėktuvų? Kiekviena diena, kiekviena valanda atneša – jis vos nepasakė

* Hitleris tikriausiai Volfą klaidino. Jei sakė tiesą, tai jo žodžiai reiškė, kad slapta išsiuntė Hesą su užduotimi į Angliją ir būtų sau prisiskyręs garbę, jei derybos būtų pavykusios.

„nepateisinamų" – vyrų ir technikos nuostolių! Ar neturėtume į tai atsižvelgti?

– Negaliu leistis būti suminkštinamas tokių pranešimų, – trumpai atkirto Hitleris.

Žmogaus, turinčio priimti galutinį sprendimą, negali jaudinti karo siaubai.

– Tad padarykite štai ką! Skriskite atgal ir perduokite mano linkėjimus generolui fon Fytinghofui.

Jo nuotaika pakito ir jis ėmė kalbėti tarsi sau:

– Jei šis mano vadovaujamas lemtingas vokiečių tautos mūšis bus pralaimėtas, vadinasi, vokiečių tauta neverta egzistuoti.

Rasė iš Rytų bus įrodžiusi savo „biologinį pranašumą" ir todėl neliks nieko kito, kaip tik „didvyriškai žūti". Jis pažvelgė į Volfą, tartum apimtas transo, ir staiga jo optimizmas sugrįžo.

– Grįžkite į Italiją, palaikykite ryšį su amerikiečiais, bet žiūrėkite, kad išsiderėtumėte geresnes sąlygas. Šiek tiek pavilkinkite, nes besąlygiškai pasiduoti remiantis tokiais miglotais pažadais būtų absurdiška.

Prie jų prisiartinęs tarnas pranešė:

– Mano fiureri, laikas vakaro pasitarimui.

2.

Volfas klydo manydamas, kad Musolinis neutralizuotas. Dučė rengėsi į Milaną, puoselėdamas miglotą viltį surasti karo „itališkąjį sprendimą" kaip nors susitariant su Nacionaliniu išlaisvinimo komitetu (partizanais) arba Vakarų sąjunginiukais. Jei ne, jis visada galėjo leistis į Valteliną paskutiniam pasipriešinimui.

– Šiaip ar taip, – pasakė maršalui Gracianiui, – fašizmas toje vietovėje kris didvyriškai.

Tą dieną jį aplankiusiam kunigui Don Pancinui (Don Pancino) jis, tarsi nujausdamas, tarė:

– Pasakykit man sudie, tėve. Dėkoju, kad meldžiatės už mane. Prašau, melskitės ir toliau, man maldų reikia. Žinau, kad mane nušaus.

Saulei leidžiantis, Feltrinelio vilos (Villa Feltrinelli) sode jis atsisveikino su savo žmona. Taip pat tarė „sudie" savo seseriai Edvigei pridurdamas, kad yra pasirengęs „įžengti į didžiąją mirties tylą". Tada nedideliu konvojumi pajudėjo į Milaną.

Balandžio 20 d. Volfas grįžo į savo štabo būstinę labiau nei anksčiau pasiryžęs nepaisyti Himlerio* ir Hitlerio ir besąlygiškai kapituliuoti Italijoje. Po

* Prieš kelias valandas Himleris paskambino Volfui ir įsakė daugiau nebevykti į Šveicariją, grėsmingai pridurdamas, kad generolo šeima „jos saugumo sumetimais" perkeliama iš Brenerio (Brenner) apylinkių Italijoje į Tirolį.

gana ilgų debatų Keselringą pakeitęs generolas fon Fytinghofas pritarė, kad du karininkai būtų pasiųsti į feldmaršalo Aleksanderio štabo būstinę derėtis dėl kapituliacijos.

Ironiška, bet Trumenas ir Čerčilis ką tik apsisprendė vengti tolesnės trinties su Stalinu ir todėl nutraukti visus ryšius su Volfu ar jo atstovais. Vėliau tą dieną Bendrasis štabas feldmaršalui Aleksanderiui į jo štabo būstinę netoli Neapolio nusiuntė tokią radiogramą:

> ...Visiškai aišku, kad Italijos vyriausiasis vadas [Fytinghofas] šiuo metu neketina kapituliuoti mums priimtinomis sąlygomis.
>
> Atsižvelgdamos į tokias aplinkybes ir į komplikacijas, dėl šio dalyko kilusias santykių su rusais srityje, mūsų abi vyriausybės nusprendė, kad OSS turėtų tučtuojau nutraukti ryšius su vokiečių emisarais. Jungtinių Valstijų štabų viršininkai duos atitinkamus nurodymus OSS.
>
> Visą reikalą turėtumėte laikyti baigtu ir informuoti apie tai rusus...

Balandžio 23 d. Volfas drauge su dviem Fytinghofo ir paties parinktais vyrais slapta kirto sieną į Šveicariją tartis dėl kapituliacijos sąlygų. Fytinghofui atstovavo pulkininkas leitenantas Viktoras fon Šveinicas (Viktor von Schweinitz), kurio senelė buvo tiesioginė pirmojo Jungtinių Valstijų vyriausiojo teisėjo Džono Džejaus (John Jay) palikuonė. Volfas išsirinko majorą Venerį (Wenner), dabar dėvėjusį SS generolo medžioklės švarką.

Trijulę į Liucerną palydėjo majoras Vaibelis ir dr. Husmanas, tačiau tik Vaibelio namuose šis atskleidė, kad Sąjungininkai nutraukė derybas. Vaibelis, pasipiktinęs ne mažiau nei vokiečiai, mėgino juos nuraminti. Galiausiai paskambino Dalesui.

– Patekome į absoliučiai neįmanomą situaciją! – pasakė jis. – Būsime amžiais pajuokiami, jei to tinkamai nesuvaldysime.

Dalesas pakartojo gavęs griežtą įsakymą nepalaikyti jokių ryšių su Volfu.

– Bet taip negalima, – spaudė Vaibelis. – Čia jau yra vokiečių delegatai, kad pasirašytų besąlyginę kapituliaciją, o Sąjungininkai tiesiog nenori su jais susitikti! Atrodo, tartum norėtumėte užbaigti karą žudydami žmones.

Dalesas pagaliau nusileido: jis pasiųsiąs Aleksanderiui telegramą, o šis savo ruožtu paprašysiąs Bendrojo štabo leisti Dalesui atnaujinti „ryšį" su Volfu.

Tačiau Vaibelis nebuvo tikras, kad jam pavyks užlaikyti tris svečius savo namuose, kol bus gautas teigiamas atsakymas. Kitą rytą jie vaikštinėjo kaip tigrai. Volfas pareiškė turįs sugrįžti į savo štabo būstinę dėl karinės situacijos netikėtų permainų. Gotų linijoje, žemiau Bolonijos nusidriekusioje nuo Ligūrijos jūros iki Adrijos ir ginamos dvidešimt penkių vokiečių ir penkių fašistų divizijų, kelis mėnesius tvyrojo santykinė ramybė. Tačiau generolas leitenantas Markas Klarkas (Mark Clark) ką tik metė savo 15-ąją armijų grupę į puolimą ir jau

prasiveržė pro vokiečių bei fašistų gynybinius įtvirtinimus, užėmė Boloniją ir perkirto Po upę. Dabar Klarkui atsivėrė galimybė paleisti nuo grandinės savo šarvuotąsias pajėgas ir netrukdomam lėkti Po slėnio lygumomis.

Maža to, Volfas gavo iš Himlerio telegramą, pakankamai neatidėliotiną, kad nuo Šveicarijos sienos jam būtų telefonu persakyta į Vaibelio namus:

> Labiau nei esmingai svarbu, kad Italijos frontas atsilaikytų ir išliktų nepralaužtas. Nesiimti jokių derybų.

Vis dėlto Volfas Vaibeliui pasakė norįs tęsti operaciją „Saulėtekis". Bet diena slinko, o Sąjungininkų štabo būstinė Pietų Italijoje vis tylėjo.

Volfo pozicija buvo net dar keblesnė nei jis suvokė. Jis taip pat derėjosi su Nacionaliniu išlaisvinimo komitetu, bet tie pokalbiai veikiau buvo skirti partizanams nuraminti, kol pasibaigs „Saulėtekis". Dieną, kai Volfas su dviem emisarais įžengė į Šveicariją, kardinolas Šusteris įspėjo Dolmaną, kad visi ryšiai su partizanais bus nutraukti, jei į Milaną iškart neatvyks pats Volfas. Dolmanas paskambino Volfui ir pranešė apie naujausią krizę. Jam liepta „tempti laiką" ir pasakyti kardinolui, kad Volfas sutiko su partizanų sąlygomis ir atkaks į Milaną, „kai tik galės".

Kardinolas Šusteris informavo Dolmaną, kad su partizanais susitarė dėl susitikimo po trijų dienų, balandžio 25-ąją, Milano arkivyskupijos kurijoje, ir Volfui dalyvauti būtina.

Dalyvauti šiame susitikime kardinolas taip pat pakvietė Musolinį, tačiau tas vis dar svyravo neapsispręsdamas, ko imtis. Jam buvo pasiūlyta pustuzinis būdų, kaip pabėgti, tačiau jis į viską reagavo apatiškai, įskaitant pasiūlymą nuskraidinti jį ir Klaretą Pestači į Ispaniją.

Susitikimo arkivyskupijos kurijoje rytą maršalas Gracianis mėgino gauti Musolinio leidimą perkelti italų dalinius, besitraukiančius nuo puolančių Klarko pajėgų, į naujas pozicijas šiaurėje, bet dučė atsisakė aptarinėti šį klausimą. Pareiškė turįs šeštą valandą susitikti su kardinolu Šusteriu ir ketinąs „apsaugoti kariuomenę nuo tolesnių aukų" kapituliuodamas Nacionaliniam išlaisvinimo komitetui.

Ankstyvą popietę, kai Musolinis išėjo iš savo štabo būstinės prefektūroje ir sėdo į seną limuziną važiuoti į arkivyskupijos kuriją, šaižūs gamyklų švilpukai paskelbė visuotinio streiko pradžią, o partizanai atvirai bastėsi gatvėmis. Dučė net nepasivargino įspėti SS oberšturmfiurerio (leitenanto) Frico Bircerio (Fritz Birzer), savo asmeninio palydovo, kad išvyksta. Paskutinę akimirką Birceris išpuolė į kiemą ir įsispraudė į automobilį. Jam pajudėjus, jis nesaugiai balansavo pusiau sėdėdamas ant dučės kelių.

Kai Musolinis įžengė į arkivyskupo rūmų priimamąjį, kardinolui Šusteriui jis priminė „neapsakomos katastrofos atbukintą žmogų". Kardinolas

pamėgino Musolinį pralinksminti, bet tas buvo apatiškas ir nenorėjo leistis į kalbas. Kardinolas paprašė jo apsaugoti Italiją nuo nebūtino naikinimo kapituliuojant, tačiau Musolinis pareiškė su 3000 juodmarškinių iki galo kovosiąs Valtelinoje.

– Duče, – paragino kardinolas, – neturėkite iliuzijų.

Jis pasakė, kad realesnis skaičius būtų 300 juodmarškinių.

– Galbūt šiek tiek daugiau, – atsakė Musolinis ir šypsodamasis pridūrė:

– Vis dėlto ne kažin kiek. Aš neturiu iliuzijų.

Kardinolui priminus apie Napoleono žlugimą, Musolinio pavargusios akys akimirką pagyvėjo.

– Mano šimto dienų imperija jau irgi tuojau baigsis. Turiu nuolankiai susitaikyti su likimu, kaip ir Bonapartas.

Į patalpą buvo įvesti trys partizanų delegatai – generolas Rafaelė Kadorna (Raffaele Cadorna), vyresnysis karinis Nacionalinio išlaisvinimo komiteto atstovas; Achilė Maraca (Achille Marazza), teisininkas krikščionis demokratas; Rikardas Lombardis (Riccardo Lombardi), inžinierius, atstovaujantis *Partito d'Azione* (Respublikonų, arba Akcijos, partijai). Atvykėliai pabučiavo kardinolo žiedą ir buvo pristatyti Musoliniui, kuris nusišypsojo ir gyvai prisiartino prie jų su ištiesta ranka. Delegatai, nesmagiai jausdamiesi, ją paspaudė.

Nejaukumo atsirado dar daugiau, kai, lydimas dviejų Musolinio ministrų, įdrožė baltaplaukis maršalas Gracianis. Kardinolas parodė į didelį ovalo formos stalą patalpos viduryje.

– Gal atsisėskime tenai?

– Ką gi, gerai, – nekantriai burbtelėjo Musolinis. – Kas siūloma?

– Mano instrukcijos ribotos ir tikslios, – tarė vienas iš partizanų atstovų, Maraca. – Aš galiu tiktai prašyti, kad Jūs kapituliuotumėte, ir Jūsų kapituliaciją priimti.

Musolinis šoko piestu.

– Aš ne tam čia atėjau! Man buvo pasakyta, kad susitiksime ir aptarsime sąlygas. Atėjau, kad apsaugočiau savo vyrus, jų šeimas ir fašistų miliciją. Privalau žinoti, kas jų laukia. Mano vyriausybės narių šeimos turi būti apsaugotos. Man taip pat buvo garantuota, kad milicija bus perduota priešui kaip karo belaisviai.

– Tai tik smulkmenos, – įsikišo kitas partizanas. – Manau, mes turime įgaliojimus šitai išspręsti.

– Labai gerai, – tarė dučė. – Tada galėsime pasiekti kokį nors susitarimą.

Maršalas Gracianis pašoko ir užprotestavo:

– Ne, ne, duče! Leiskite man Jums priminti, kad turime įsipareigojimų mūsų sąjungininkams. Negalime palikti vokiečių likimo valiai ir nepriklausomai, kaip dabar, derėtis dėl kapituliacijos. Negalime pasirašyti susitarimo be vokiečių. Negalime užmiršti pareigos ir garbės įstatymo!

– Bijau, kad vokiečių panašūs skrupulai nekamuoja, – pasakė partizanų generolas Kadorna. – Kapituliacijos sąlygas su jais aptarinėjame pastarąsias keturias dienas. Jau susitarėme dėl visų smulkmenų ir bet kurią akimirką tikimės sulaukti pasirašytos sutarties.

Maraca, pastebėjęs skausmingą Musolinio veido išraišką, pasiteiravo:

– Ar jie nepranešė Jūsų vyriausybei?

– Tai neįmanomas dalykas! – sušuko dučė. – Parodykite man sutartį!

Musolinis, žinoma, žinojo daugiau, negu parodė, bet jo nuostaba ir pasipiktinimas dalyviams atrodė nuoširdūs.

– Vokiečiai tai padarė man už nugaros!

Jis pašoko ir pareiškė, jog nieko nesiims, kol pirma nepasikalbės su vokiečių konsulu.

– Šįkart galėsime pasakyti, kad Vokietija išdavė Italiją!

Jis pagrasino pasmerkti vokiečius kreipdamasis į pasaulį per radiją ir išdundėjo iš kambario.

Musolinis pagaliau apsisprendė. Prefektūroje dūrė pirštu į žemėlapį ir sušuko:

– Tuojau pat išvykstame iš Milano! Tikslas – Komas (Como)!

Vilkėdamas fašistų milicijos uniforma, jis nužingsniavo koridoriumi, lydimas savo ministrų. Vienas iš jų maldavo negrįžti į arkivyskupijos kuriją, kitas mėgino įtikinti pasilikti Milane. Dar du patarinėjo skristi į Ispaniją, o trečias iškart atkalbinėjo nevykti. Tokioje aplinkoje jo sekretorius priešakyje mojavo pasirašytinais dokumentais. Visa priminė sceną iš komiškos operos.

Apie aštuntą vakaro dešimt automobilių su Musolinio palyda, įskaitant maršalą Gracianį ir vokiečių palydą, aidint karštligiškiems atsisveikinimo šūksniams, pajudėjo iš kiemo ir pasuko į šiaurę Komo link.

– Kur važiuojame? – pasiteiravo vienas ministras kito.

– Dievai žino, galbūt į mirtį.

Viename iš automobilių, *Alfa-Romeo* su ispaniškais numeriais, sėdėjo Klareta Petači. „Vykstu pasitikti savo likimo“, – parašė ji vienai savo draugei. – Nežinau, kas su manimi atsitiks, bet negaliu abejoti likimu.“

3.

Liucernoje Volfas vis dar laukė žinios iš Daleso. Jis pasakė Vaibeliui ilgiau negalįs likti Šveicarijoje. Klarkas toliau veržėsi į Šiaurės Italiją, o partizanai pageidavo susitikti Milane. Maža to, Dolmanas pranešė apie paslaptingą Musolinio elgesį, ir sunku buvo nuspėti, ką jis ketina daryti.

Volfas grįžo į Italiją apie vidurnaktį, sieną kirtęs prie Kjaso (Chiasso). Nuvargintas kelionės, naktį nusprendė praleisti Lokatelio viloje (Villa Locatelli),

SS pasienio policijos štabo būstinėje, vakarinėje Komo ežero pakrantėje. Jam ruošiantis atsigulti, staiga pasirodė maršalas Gracianis. Ieškodamas SS apsaugos, jis paliko Musolinio grupę Kome, beveik už aštuonių kilometrų žemiau prie ežero.

Maršalo Gracianio atvykimas suteikė Volfui netikėtą galimybę įtikinti seną vyrą, kad jo dalinių kapituliacija yra geriausias būdas, kaip išgelbėti Italiją. Gracianis iš pradžių įsižeidė ir apkaltino jį dučės išdavyste, bet Volfas labai įtikinamai protestavo, kad visada veikęs tik Italijos labui, kad pagal maršalo dokumentą Volfas paskirtas atsakingu už visos italų kariuomenės kapituliaciją.

Tamsoje už pastato sienų būta kitų italų, nelaikiusių SS savo gynėjais. Ginkluoti partizanai ką tik sužinojo apie Volfo atvykimą. Jie tyliai apsupo vilą. Auštant balandžio 26-ajai, visą dvarą juosė geležinis žiedas. Tačiau partizanai nepasirūpino perpjauti telefono laidų.

Vėliau tą rytą majoras Vaibelis gavo pranešimą, kad prie Komo ežero netrukus bus pagauta „didelė žuvis". Keli diskretiški pasiteiravimai patvirtino Vaibelio įtarimus, jog tai – Volfas. Su agentu, pavarde Bustelis (Bustelli), jis susitarė tą vakarą susitikti Kjaso geležinkelio stotyje, kur jiedu pamėgins surasti būdą išgelbėti Volfą. Vaibelis tada paskambino Gevernicui.

– Jei nesiimsime skubių veiksmų, – pasakė, – Volfas bus nužudytas ir šou baigtas.

Gevernicas informavo Dalesą, kuris pasakė, jog apgailestauja. Žinąs, koks svarbus Volfas, bet yra gavęs nedviprasmišką įsakymą nutraukti visus kontaktus.

– Nieko negaliu padaryti.

Gevernicas paklausė, gal bent galėtų gauti Donaldo Džonso (Donald Jones), OSS agento, apsimetusio Amerikos vicekonsulu Lugane, pagalbos. Dalesas papurtė galvą ir pakartojo, kad jo rankos surištos. Gevernicas nusprendė veikti savarankiškai ir, paskatintas impulso, pasakė:

– Išvykstu į nedidelę kelionę ir grįšiu po dviejų ar trijų dienų.

Dalesas tepasakė: „Viso labo", tačiau Gevernicas buvo tikras, kad jo akys sužibėjo. Po aštuonių valandų Gevernicas ir Vaibelis išlipo Kjase iš traukinio ir nustebo sutikę Džonsą.

– Aš Jūsų laukiau, – tarė šis. – Kaip suprantu, jūs norite išlaisvinti Volfą.

Vaibelis greitai suprato, kad Džonsas apie šį atvejį nieko nežino ir buvo įtrauktas tik per Bustelį.

– Šveicarai labai suinteresuoti Volfo išgelbėjimu, – pasakė Vaibelis vaizduodamas, jog tai neturi nieko bendra su Dalesu.

Jis paprašė Džonso padėti primindamas daugelį jam padarytų paslaugų.

– Dabar mainais noriu Jūsų paslaugos.

Džonsas noriai sutiko. Visi nusprendė, kad vienintelis būdas yra Džonsui drąsiai prasmukti pro partizanų linijas: partizanams jis buvo gerai žinomas slapyvardžiu „Skotis". Jie paskambino į Lokatelio vilą. Neįtikėtina, bet linija dar veikė. Volfui buvo pranešta, kad du automobiliai netrukus pamėgins prasimušti ir jį išgelbėti.

Dešimtą vakaro Džonso antpuolio grupė išvažiavo iš Kjaso, palikdama Vaibelį ir Gevernicą nervingai laukti nedideliame, blankiai apšviestame geležinkelio stoties restorane. Vos kirtusį Italijos sieną, Džonsą apšaudė. Jis išlipo iš automobilio ir atsistojo priešais ryškiai šviečiančius žibintus.

– *L'amico Scotti!* – sušuko balsas tamsoje.

Šūviai liovėsi, „Skočiui" pamota važiuoti toliau.

Gevernicas ir Vaibelis išbuvo restorane dvi valandas. Vidurnaktį įtampa tapo nepakeliama, ir jie nužingsniavo iki Šveicarijos muitinės, nuo kurios matytųsi bet kurio iš Italijos atvykstančio automobilio šviesos. Nieko nesimatė, tačiau dažnokai nuaidėdavo tolimas šūvis. O kas nutiks, jei Džonsas įsivels į peštynes prie vilos ir bus demaskuotas? Gevernicas įsivaizdavo antraštes: AMERIKOS KONSULAS IŠGELBĖJO VOKIEČIŲ SS GENEROLĄ VOLFĄ IŠ ITALŲ PARTIZANŲ RANKŲ. Ir tai tuo metu, kai Trumenas ir Čerčilis pažadėjo Stalinui, jog nutraukia visas derybas!

Jie grįžo į restoraną ir praleido dar vieną neramią valandą. Paskui dar kartą nuėjo iki sienos. Italijos pusėje tvyrojo visiška tamsa. Kelis kartus pasigirdo artėjančio automobilio ūžesys, bet paskui nutolo. Antrą valandą tamsą perskrodė žibintų šviesos. Prie sienos artinosi du automobiliai – Džonso vyrai. Gevernicas nužingsniavo prie savo automobilio, ketindamas nepastebimai pasišalinti vos tik bus tikras, kad Volfas tarp jų. Tačiau augalota figūra prasiskyrė kelią pro kitus ir pasuko tiesiai prie jo. Tai buvo Volfas.

– Niekada neužmiršiu, ką dėl manęs padarėte, – pasakė jis.

Gevernicas nusprendė pasinaudoti Volfo dėkingumu. Jie visi nuvažiavo į viešbutį Lugane, ir Gevernicas pasiūlė Volfui parašyti laišką SS vadui Milane, kad nutrauktų kovos veiksmus prieš partizanus.

Volfas ne tik parašė laišką, bet ir įteikė maršalo Gracianio pasirašytą dokumentą. Jis taip pat pažadėjo panaudoti savo įtaką ir užkirsti kelią nuosavybės naikinimui bei apsaugoti politinių kalinių gyvybes.

– Ką darysite, – paklausė Gevernicas, – jei staiga pasirodys Himleris ir pasakys: „Aš perimu vadovavimą ir Jus suimu"?

– Jei taip nutiks, aš, žinoma, savo ruožtu suimsiu Himlerį!

Balandžio 27-osios popietę Volfas vienas leidosi atgal į savo štabo būstinę, į Bolcaną Šiaurės Italijoje. Vengdamas partizanų, turėjo pasirinkti maršrutą per Austriją. Gevernicas parvažiavo į savo namus, esančius Askonoje, pamiegoti, bet kone iškart buvo pabudintas telefono skambučio. Dalesas pranešė,

jog iš Vašingtono ką tik atėjo telegrama, leidžianti jam atnaujinti derybas su vokiečiais*, o dar vieną jis gavo iš Aleksanderio štabo būstinės: joje liepta tučtuojau atsiųsti abu Volfo emisarus į Pietų Italiją.

* Stalinas apie šią staigią Sąjungininkų politikos pervartą buvo informuotas dar net anksčiau nei Dalesas. Dieną prieš tai Čerčilis nusiuntė Stalinui tokią telegramą: „Vokiečių pasiuntiniai, su kuriais prieš kelias dienas buvo nutraukti visi ryšiai, dabar vėl atvyko prie Liucernos ežero. Jie tikina turį visus įgaliojimus kariuomenės Italijoje kapituliacijai. Todėl feldmaršalui Aleksanderiui pasakyta, kad jis gali leisti šiems pasiuntiniams atvykti į Sąjungininkų pajėgų štabo būstinę Italijoje... Prašome Jūsų tuojau pat pasiųsti rusų atstovus į feldmaršalo Aleksanderio štabo būstinę. Feldmaršalui Aleksanderiui leista priimti nemažos priešo kariuomenės jo fronte besąlyginę kapituliaciją, tačiau visi politiniai klausimai rezervuoti trims vyriausybėms... Italijoje praliejome daug kraujo, todėl vokiečių armijų paėmimas į nelaisvę pietuose nuo Alpių yra brangus laimikis britų tautai, su kuria Jungtinės Valstijos ten dalijosi kaštais ir pavojais...

DVIDEŠIMT AŠTUNTAS SKYRIUS

DIKTATORIAUS MIRTIS

1.

Netrukus po to, kai atvyko į Komo prefektūrą, Musolinis pasiuntė žinią poniai Rachelei, persikėlusiai į Montero vilą (Villa Montero) maždaug už pusantro kilometro nuo Lokatelio vilos, kurioje partizanai apsupo Volfą. Savo žmonai jis pranešė, jog „gyvena paskutines savo gyvenimo akimirkas", verčia „paskutinį savo knygos puslapį", ir prašė atleisti „už visą, nesąmoningai padarytą žalą". Jis meldė ją pasiimti abu vaikus, Aną Mariją ir Romaną, į Šveicariją, kur ji galėtų „kurti naują gyvenimą". Poniai Rachelei vos baigus skaityti laišką, suskambo telefonas. Tai buvo Musolinis, visą dieną mėginęs su ja susisiekti.

– Einu ten, kur lemta likimo, – tarė jis tyliu, nevilties kupinu balsu. – Aš vienas, Rachele, ir puikiai suprantu, kad viskas baigta.

Trumpai pakalbėjęs su abiem vaikais, paprašė ją atvykti į Komą ir pasimatyti paskutinį kartą. Jiedu atsisveikino tamsiame prefektūros kieme. Jis įdavė jai kelis dokumentus, įskaitant Čerčilio laiškus, vildamasis, kad ji juos pergabens per sieną.

– Jei tave kamantinės ir sustabdys arba tau kenks, prašyk būti perduota anglams.

Prieš išauštant balandžio 26-ajai, Musolinis ir nedidelė jo palyda važiavo palei vingiuojančią Komo ežero pakrantę, gražią net ir smarkiai dulkiant lietui. Menadže (Menaggio), už keturiasdešimties kilometrų nuo Komo, sustojo vietinio fašistų pareigūno viloje palaukti savo ministrų ir 3000 juodmarškinių, kuriuos pažadėjo surinkti Alesandras Pavolinis (Alessandro Pavolini), neofašistų partijos sekretorius. Kol Musolinis miegojo, dviejų šarvuotųjų automobilių ir kelių respublikos kareivių kuopų lydima atkako likusi jo palyda, įskaitant Klaretą Petači.

Kai Musolinis pabudo, didelis konvojus stovėjo pagrindinėje magistralėje. Jis pasakė, kad ten laukti juodmarškinių pavojinga ir liepė visiems nusukti į šalutinį kelią. Tada jis ir Klareta įsėdo į *Alfa-Romeo* ir siauru kalnų keliu nurūko į vakarus Šveicarijos link, o įkandin leidosi SS palydovas leitenantas Birceris ir likęs konvojus.

Nedidelėje Grandolos gyvenvietėje Musolinis ir jo sekėjai apsistojo *Miravalle* viešbutyje, kur slampinėjo liūdnai klausydamiesi per radiją transliuojamų žinių apie tebesitęsiantį pergalingą Klarko puolimą ir visuotinį partizanų sukilimą šiaurėje.

Elena Kurti Kučiati (Elena Curti Cucciati), daili viena iš dučės ankstesnių meilužių duktė, priėjo prie Musolinio ir pasisiūlė dviračiu numinti atgal iki Komo ir išsiaiškinti, kas užlaiko Pavolinį ir 3000 juodmarškinių. Abu sode užtikusi Klareta ėmė isteriškai klykti, kad merginą reikia išsiųsti. Sutrikęs Musolinis mėgino ją nuramdyti; besigrumdama ji užkliuvo už kilimo, pargriuvo ir apsipylė ašaromis.

Po pietų trys pareigūnai, neatsisveikinę su Musoliniu, pasišalino iš viešbučio ir pasuko prie Šveicarijos sienos už kelių kilometrų. Kitiems besvarstant, ar ir jie bando pasprukti, vienas iš trijulės grįžo su liūdna naujiena – jo bendražygius prie sienos į nelaisvę paėmė partizanai.

Temstant Musolinis nekantriai pareiškė Birceriui, jog, nelaukdamas Pavolinio, ketina tuojau pat pajudėti į Valteliną. Juodmarškiniai susitiks su juo tenai. Birceris įspėjo, kad partizanai tikriausiai bus užtvėrę kelią. Be to, jo vyrams reikia naktį pailsėti prieš tęsiant kelionę paežere aukštyn. Musolinis pažadėjo likti viešbutyje iki aušros.

Anksčiau tą dieną aštuonių partizanų patrulis nusileido nuo Komo ežero vakarinę pakrantę juosiančių kalnų į Domaso miestą netoli ežero šiaurinio galo. Jiems vadovavo grafas Pjeras Luidžis Belinis dele Stelė (Pier Luigi Bellini delle Stelle), patrauklus dvidešimt dvejų metų vyras su ūsais, mefistofeliška barzda, Florencijos universitete įgijęs teisės daktaro laipsnį. Jo tėvas, kavalerijos pulkininkas, vokiečių suimtas 1944 m., mirė kalėjime nuo nepakenčiamų sąlygų.

Partizanus Komo apylinkėse kontroliavo komunistai, bet nei Belinis, nei jo pavaduotojas dvidešimtmetis Urbanas Lacaras (Urbano Lazzaro) partijai nepriklausė ir net griežtai nepritarė komunizmui. Kaip ir daugelio kitų panašiose komunistų valdomose grupėse, jų pagrindinis tikslas buvo kovoti su vokiečiais bei fašistais ir padėti atnešti taiką Italijai.

Belinio patrulis į miestą atėjo tik įsigyti tabako, tačiau apsupusi minia juos džiūgaudama pradėjo mėtyti į orą. Daugelis šaukė, kad karas baigtas. Belinis įžengė į ledų parduotuvę ir išgirdo radijo diktorių skelbiant: „Sąjungininkai kirto Po. Vokiečių kariuomenė traukiasi. Sąjungininkai jau Brešoje ir artėja prie Milano. Milane kilo sukilimas, partizanų daliniai užėmė visus pagrindinius miesto taškus ir didžiumą kareivinių."

Entuziastingi miesto gyventojai triukšmingai reiškė norą prisijungti prie Belinio, kalnuose turėjusio dar dvidešimt kovos draugų. Jie pageidavo, kad Belinis perimtų visą Domaso rajoną. Bet jis galėjo apginkluoti tik penkiasdešimt vyrų, o apylinkėse laikėsi mažiausiai 200 gerai ginkluotų priešų.

Bet net ir tokiomis sąlygomis Belinis nutarė veikti. Parašė laišką netoliese esančio fašistų įgulos Gravedonoje vadui laišką reikalaudamas pasiduoti iki 21.00 val. Tada paliepė vienai merginai dviračiu važiuoti keliu palei ežerą

Komo link ir įteikti ultimatumą pirmam sutiktam kareiviui. Panašios notos nusiųstos ir kitiems fašistų bei vokiečių įguloms.

Po pietų atėjo pirma gera žinia: pirma pasidavė Ponte del Paso (Ponte del Passo) įgula. Tačiau šiek tiek vėliau Belinis sužinojo, kad Naujojoje Olonijoje (Nuova Olonia), netoli strateginio tilto šiauriniame ežero gale, vokiečiai atidengia iš kulkosvaidžių ugnį į kiekvieną, kuris drįsta artintis. Belinis ir Lacaras drąsiai priėjo prie vokiečių atramos punkto ir pareikalavo derybų. Belinis pareiškė esąs šios zonos partizanų vadas ir pagrasino ištaškyti vokiečius iš minosvaidžių, jei šie nekapituliuos. Jų vadas romiai ištiesė jam savo pistoletą.

Grįžęs į Domasą, Belinis pamatė, jog miesto gyventojai taikosi nulinčiuoti kelis į nelaisvę paimtus fašistus.

– Mes, partizanai, negalime keršyti už visą fašistų ir vokiečių smurtą! – sušuko jis. – Blogiu atsakydami į blogį tik pakenksime savo reikalui ir nusileisime iki mūsų priešų lygio.

Vidurnaktį Belinis jau kontroliavo penkiolika kilometrų kelio vakariniame ežero krante, nuo tilto šiaurėje iki Dongo. Už kilometro į pietus nuo Dongo jis iš medžio kamieno, didelių akmens luitų ir spygliuotos vielos surentė kelio užtvarą. Atsirado tobula aklavietė. Vienoje kelio pusėje krantas stačiai krito žemyn prie ežero, kitoje kilo didžiulė medžiais apaugusi uola – Muso (Musso) uola. Tada, nukamuotas įtemptų dienos įvykių, Belinis griuvo į lovą.

Pavolinis šarvuotuoju automobiliu ką tik atvyko į Miravalle viešbutį. Lietaus lašams dar varvant nuo veido, jis Musoliniui pranešė, jog didžiuma juodmarškinių Kome pasidavė partizanams. Dučei pasiteiravus, kiek vyrų jis atsivedė kautis su juo Valtelinoje, Pavolinis pasvyravęs ištarė:

– Dvylika.

Auštant Musolinis ir jo palydos likutis prisijungė prie vokiečių dvidešimt aštuonių sunkvežimių kolonos, judėjusios paežerės keliu į šiaurę. Šarvuotame automobilyje sėdėjo Pavolinis ir keli vyriausybės pareigūnai su dviem odiniais krepšiais, pilnais dokumentų ir pinigų. Netoli konvojaus galo geltoname *Alfa-Romeo* su ispaniškais registracijos numeriais važiavo Klareta ir jos brolis su šeima.

Musolinis savo *Alfa-Romeo* automobiliu riedėjo vienas priešakyje. Menadžo pakraštyje jis šūktelėjo praeiviui ir pasiteiravo, ar kur nors netoliese nėra partizanų.

– Visur, – pasigirdo atsakymas.

Musolinis sustabdė automobilį, nužingsniavo prie šarvuotojo automobilio ir įlipo į vidų. Maždaug pusę septintos konvojus kirto Musą už pusantro kilometro nuo Dongo. Dar už kilometro priešakyje išdygo skersai kelio gulintis didžiulis medžio kamienas, apraizgytas spygliuota viela.

Partizanų kulkosvaidininkai įspėdami paleido papliūpą į orą. Iš šarvuotojo automobilio atidengta atsakomoji ugnis nukovė į Dongą ėjusį pagyvenusį darbininką. Tačiau iš vieno konvojaus automobilio išlindo balta vėliava ir šaudymas liovėsi. Iš už kelio užtvaros išniro du partizanai. Juos sutiko vokiečių karininkas ir išreiškė pageidavimą pamatyti jų vadą.

Domase Belinis buvo pažadintas ir informuotas, kad vokiečių kolona juda Dongo link.

– Pasakykit priešakinei kelio užtvarai koloną sustabdyti, – paliepė jis. – Niekas neturi judėti toliau, nieku gyvu.

Belinis pasiuntė du kurjerius į šiaurę pastiprinimo, o pats, lydimas Lacaro, visu greičiu nurūko į Dongą. Pakeliui Lacarui nurodė: kol jis pats mėgins derėtis, visas pajėgas išdėstyti strateginėse pozicijose ant didžiulės uolos šalia kelio užtvaros.

Donge vienas *carabinieri* perdavė naujausias žinias apie padėtį prie kelio užtvaros. Grafas pradėjo žingsniuoti keliu į ten ir po kelių minučių pamatė tris vokiečių karininkus, stovinčius prie šarvuotojo automobilio. Vokiečių vadas gana gera italų kalba prisistatė kaip kapitonas Kisnatas (Kisnatt).

– Man įsakyta savo vyrus nuvesti į Meraną [netoli Austrijos sienos] ir aš ketinu ten nuvykti. Iš Merano trauksime į Vokietiją ir su Sąjungininkais toliau kovosime tenai. Neketiname kautis su italais.

– O man įsakyta sulaikyti visas ginkluotas priešo kolonas ir nė vienos nepraleisti, – atsakė Belinis. Jis tokio įsakymo neturėjo, bet pamanė, kad vokiečiams tai padarys įspūdį. – Todėl prašau Jūsų pasiduoti ir garantuoju Jums bei Jūsų vyrams apsaugą.

– Bet mūsų ir Jūsų vyriausiosios vadovybės juk susitarė, – dūmė akis Kisnatas. – Mes, vokiečiai, nepuolame partizanų, o partizanai leidžia mums laisvai keliauti.

– Man nieko panašaus neįsakyta.

– Atkakome iki čia iš Milano ir visi mus praleisdavo be šūvio. Tai įrodo, kad susitarimas yra.

– Tai, kad atkakote net iki čia, tereiškia, kad nesutikote partizanų arba tie, kuriuos sutikote, nebuvo pakankamai stiprūs, kad pultų.

Belinis nutarė atsakyti į Kisnato akių dūmimą dar didesniu.

– Mes kontroliuojame visas apylinkes. Esame gerai išsidėstę, o mūsų daug. Į jus nukreipti minosvaidžiai ir kulkosvaidžiai. Galiu jus sunaikinti per penkiolika minučių.

Lacaras davė ženklą Beliniui paėjėti į šalį ir pranešė, jog koloną sudaro dvidešimt aštuoni vokiečių kareivių pilni sunkvežimiai, šarvuotasis automobilis, vokiečių vado mašina ir dešimt automobilių su civiliais. Kiekviename

sunkvežimyje yra sunkusis kulkosvaidis, pistoletų-kulkosvaidžių ir kelios lengvosios priešlėktuvinės patrankos.

Belinis žinojo, jog tokių pajėgų, jei kils kautynės, nesustabdys. Jis nusprendė užminuoti Valorbos (Vall'orba) tiltą už kelių šimtų metrų tolėliau Dongo kryptimi. Bet tam prireiks laiko. Grafas grįžo prie trijų vokiečių.

– Pirmiausia, – prabilo jis, – privalome sužinoti, kokie žmonės vyksta su Jumis ir ar tarp jų yra italų.

Kisnatas pripažino, kad italai važiuoja šarvuotuoju automobiliu ir dar keli privačiuose automobiliuose.

– Aš už juos neatsakau. Man rūpi tik mano paties vyrai. Ką nusprendėte?

– Nusprendėme, jog, negavę įsakymo, negalime leisti Jums pravažiuoti. Mūsų štabo būstinė yra už pusantro ar dviejų kilometrų, tad mes nueisime instrukcijų. Pageidautina, kad vienas iš Jūsų vyktų drauge su mumis ir užmegztų tiesioginį ryšį su ja.

Belinis nė nenutuokė, kur šiuo metu yra jo divizijos vadas. Jis tik norėjo nuvilioti Kisnatą nuo jo vyrų, kad jie negalėtų veikti. Beliniui paaiškinus, jog tai užtruks pusantros valandos, Kisnatas pareiškė:

– Per ilgai. Mes negalime gaišti! Apsispręskite čia ir dabar!

– Neįmanoma, – išgirdo lakonišką atsakymą. – Negaliu Jūsų praleisti.

Pagaliau Kisnatas sutiko palydėti Belinį iki pastarojo štabo būstinės, jei jie visi važiuotų vokiečių automobiliu. Belinis tyliai paliepė Lacarui suvaidinti priešakyje gausias pajėgas: kiekvienas ginkluotas žmogus išvestinas ant kelio, o civiliai paraginti dėvėti ką nors raudona, kad būtų panašūs į partizanus.

Vokiečių automobiliu įriedėję į Dongą, Belinis ir Kisnatas važiavo pro primityvias barikadas ir minias įtartinai atrodančių vyrų, ryšinčių ant kaklo raudonas skareles. Ant tilto ežero gale Belinis šūktelėjo vienam partizanui:

– Ar žmonės čia pozicijose? Sprogmenys parengti?

Partizanas apstulbęs spoksojo, paskui grafui mirktelėjus, pasakė:

– Viskas parengta. Praneškite, kada padegti virveles.

Belinis toliau judėjo į šiaurę. Kisnato kantrybei pasibaigus, sustabdė automobilį ir apsimetė vienas einąs į štabo būstinę. Jis pažadėjo grįžti turėdamas sprendimą.

Muse netoli kelio užtvaros klebonas Don Mainetis (Don Mainetti) ką tik įkėlė koją į savo namus, kai pribėgęs barzdotas vyras pasakė:

– Noriu su Jumis pasikalbėti, tėve! Aš pasiduodu, bet nepageidauju, kad mano suėmimas sukeltų sąmyšį. To tiesiog neturėtų įvykti. Aš ateisiu pas Jus į namus. Jūs pakvieskite kokį nors partizaną ir aš jam pasiduosiu.

Tai buvo Nikola Bombačis (Nikola Bombacci). Prieš trisdešimt metų jis ir Musolinis priklausė revoliucingiesiems socialistams. Jis tapo vienu iš Italijos

komunistų vadovų ir Lenino draugu, bet buvo išmestas iš partijos. Dabar buvo vienas iš artimiausių Musolinio patarėjų.

– Aš esu savo paties kvailumo auka, – pareiškė jis atskleisdamas, kad dučė yra konvojuje prie kelio užtvaros.

Jiems kalbantis, atėjo dar vienas civilis su berniuku ir prisistatė:

– Aš – Romanas (Romano), vyriausybės ministras. Čia mano sūnus. Patikiu jį Jūsų globai, nes nežinau, kas man nutiks.

Vos kunigas priėmė penkiolikmetį į savo namus, į duris pabeldė grupė vyriausybės pareigūnų, įskaitant ministrus Mecasomą ir Paolą Zerbiną (Paolo Zerbino).

– Mes svarbūs žmonės, – pasakė vienas kunigui. – Labai prašome, užtarkite mus.

Belinis drauge su Kisnatu grįžo prie kelio užtvaros neatskleidęs, koks yra tas tariamas štabo būstinėje gautas įsakymas. Visi klausiamai sužiuro į Belinį, ir tas suprato, jog ilgiau vilkinti laiko negalima. Pažvelgė Kisnatui į akis ir tvirtai tarė:

– Mūsų sprendimai tokie: pirma, leidimas vykti toliau duotas tik vokiečių mašinoms ir vokiečių kareiviams, todėl visi italų ir visi civiliniai automobiliai perduotini mums. Antra, visos vokiečių mašinos turi sustoti Donge ir būti apieškotos, o vokiečiai parodyti savo tapatybės dokumentus. Trečia, Jus vėl sustabdys prie Ponte del Paso, ten turėsite laukti leidimo vykti toliau.

Kisnatas sudvejojo, tada pasakė, jog negali apleisti savo sąjungininkų italų „pavojaus akimirką". Bet Belinis liko nepalenkiamas, ir vokietis paprašė pusvalandžio „pasitarti" su savo karininkais. Belinis linktelėjo galva. Kai atsisėdo ant sienos ir prisidegė cigaretę, vienas kunigas sąmoksliininko balsu šnipštelėjo:

– Ateikite čionai!

Tai buvo Don Mainetis.

– Kas nutiko?

– Čia yra Musolinis! Neleiskite jam pasprukti, mes esame tikri, kad jis čia.

Belinis tuo nepatikėjo. Vis dėlto paprašė Lacaro patyrinėti. Lacaras pajudėjo prie konvojaus, tačiau nemanydamas, kad tai rimta, įsakymo neįvykdė.

Kisnatas grįžo prie Belinio ir pasakė, jog priims sąlygas, jei tik jos bus priimtinos ir šarvuotojo automobilio keleiviams. Belinis priėjo prie grupelės šalia šarvuotojo automobilio, kuris stovėjo viduryje kelio užtvėręs pravažiavimą konvojui.

– Kas čia vadovauja? – pasiteiravo jis.

Pagyvenęs civilis žingtelėjo į priekį. Jo karinis aukso medalis liudijo sužeidimą mūšyje.

– Aš esu Franciskas Baraku (Francisco Barracu), Ministrų kabineto padėjėjas.

Jis pristatė abu vyrus greta savęs – Musolinio karinį adjutantą pulkininką leitenantą Kasalinovą (Casalinovo) ir juodmarškinį, pavarde Utimpergeris (Utimpergher). Belinis į fašistų pasveikinimą atsakė kariškai pasisveikindamas ir paklausė:

– Kokie Jūsų ketinimai?

– Toliau vykti su vokiečiais, žinoma, – atsakė Baraku, šiek tiek nustebęs. – Nebūtina nė klausti.

Belinis patarė jam pasiduoti.

– Ne, mes turime pravažiuoti bet kokia kaina. Kartoju: ketiname sekti paskui koloną.

Beliniui darė įspūdį Baraku kareiviška laikysena, tačiau jis paaiškino, kad su vokiečiais jau susitaręs perskelti koloną.

– Neapgaudinėkite savęs, kad jie dėl Jūsų rizikuos kautis. Jie nebenori kautis – tai akivaizdu.

– Net ir tokiu atveju, mes judėsime pirmyn.

Belinis pakartojo, jog tai neįmanoma.

– O kur Jūs norite vykti?

– Jūs kareivis ir, regis, elgiatės kaip kareivis, – įkalbinėdamas tarė Baraku. – Suprasite tokį seną kareivį, kaip aš.

Jis pasakė, jog yra prisiekęs ginti Triestą nuo Tito slavų.

– Jei ten nukaktume, esu įsitikinęs, gebėtume organizuoti pasipriešinimą ir bent pamėginti išgelbėti tą mūsų šalies dalį, dėl kurios tokia gausybė italų praliejo savo kraują.

Belinis mandagiai išklausė ir pasakė, kad net jei jis ir praleistų, juos netrukus sustabdytų kita partizanų grupė. O dėl Triesto ateities, tai šį reikalą sutvarkys Sąjungininkai.

– Koks Jūs italas? – staiga susijaudinęs sušuko Utimpergeris. – Nejau užmiršote, kad dėl Triesto mūsų tėvai dėjo savo galvas?

– Savo krašto meilės, – piktai atkirto Belinis, – man tikrai nereikia mokytis nei iš Jūsų, nei iš panašių į Jus, kurie svetingai sutikote įsibrovėlį, deportavote ir žudėte savo tėvynainius!

– Manau, kiekvienas vykdė savo pareigą taip, kaip suprato, – taikstomai įsikišo Baraku ir dar kartą paprašė praleisti.

– Matote, kad vokiečiai ima nervintis, – tarė Belinis. – Kadangi vis dar nesusitariame, manau, jog būtų geriau leisti jiems nuvykti bent iki Dongo, tada mūsų diskusiją ramiai galėtume pratęsti.

Jo nuostabai Baraku irgi sutiko, jog tai gera mintis. Belinis nurodė Kisnatui pajudėti, ir šarvuotasis automobilis pasitraukė į šalį, kad praleistų konvojų. Viename iš atvirų sunkvežimių sėdėjo Musolinis, susisupęs į vokiečių milinę.

Įkandin sunkvežimių leista važiuoti vienam civiliniam automobiliui – *Alfa-Romeo* su ispaniškais registracijos numeriais ir diplomatine etikete su Ispanijos vėliava. Jame sėdėjo Marčelas Petačis (Marcello Petacci), apsimetęs Ispanijos konsulu, jo žmona, vaikai ir sesuo Klareta.

Baraku vėl pradėjo prašyti, bet Belinis liko neperkalbamas. Baraku pagaliau pasiteiravo, ar negalėtų grįžti į Komą ir paaiškinti savo viršininkui, kodėl negalėjęs pasiekti Triesto.

– Savo viršininkui? Musoliniui? Kur tikitės jį rasti? – paklausė Belinis.

– Galvoje turiu ne Musolinį, bet maršalą Gracianį ir žinau, kur jis yra.

Beliniui atsisakius išpildyti ir šį prašymą, Kasalinovas ir Utimpergeris ėmė šaukti:

– Dėl Dievo, užsičiaupkit! – užriko ir Belinis. – Palikit tai mums. Klausykitės, jei norit, bet laikykit liežuvį už dantų.

Abu grįžo prie šarvuotojo automobilio ir pradėjo taip susijaudinę kalbėtis su kažkuo viduje, kad Belinis prisiminė kunigo žodžius. Nejau viduje Musolinis? Per užpakalines šarvuotojo automobilio duris jis įlipo į vidų ir apžiūrėjo jo keleivius.

– Na, gerai apžiūrėjote? – sarkastiškai pasiteiravo Utimpergeris. – Ką tikėjotės rasti?

Belinis nusprendė leisti Baraku grįžti į Komą. Šiaip ar taip, jis buvo luošas veteranas. Pasakė Baraku, jog šarvuotajam automobiliui duodamos dvidešimt minučių apsisukti.

– Tačiau įspėju: jei mėginsite judėti į priekį, atidengsime ugnį.

Grafas liepė vyrams ant didelės uolos pranešti, kad šarvuotasis automobilis ketina apsigręžti. Jie pradėti šaudyti turi tik tuo atveju, jei jis mėgins važiuoti Dongo link.

Penkiolika po trečios šarvuotasis automobilis pajudėjo į priekį norėdamas platesniame kelio ruože apsisukti. Partizanai ant didelės uolos pamanė, kad jis važiuoja į Doną, ir atidengė ugnį. Po trumpo karšto susišaudymo po šarvuotuoju automobiliu sprogo granata. Iš jo bokšto išlindo baltas skuduras. Pavelinis iššoko iš užpakalinės dalies ir nudūmė žemyn prie ežero. Juodmarškinis, kuriam buvo patikėti Musolinio dokumentai, pilnu jų glėbiu puolė paskui. Baraku skeveldra kliudė dešinę ranką, o Kasalinovas ir Utimpergeris buvo paimti į nelaisvę ant kelio.

Dongo miesto aikštė būtų puikiai tikusi kaip scena romantinei operai. Iš trijų pusių ją juosė viduramžių pastatai, o atviroje pusėje vėrėsi vaizdas į Alpių kalnus snieguotomis viršūnėmis ir Komo ežerą.

Kai pasigirdo šūviai, Lacaras čia inspektavo vokiečių sunkvežimių konvojų. Šaudymas jam kėlė nerimą, tačiau jis toliau tikrino vokiečių kareivių

tapatybės dokumentus netoli kolonos priešakio, kai kažkas susijaudinęs pašaukė jį partizanišku vardu: „Bilai!" Tai buvo Džiuzepė Negris (Giuseppe Negri), vietinis klumpių gamintojas, neseniai praleidęs kalėjime tris mėnesius už pagalbą partizanams.

– Na, kas gi? – paklausė Lacaras.

– Čia yra Didysis Niekšas! – sušnibždėjo Negris.

– Sapnuoji! – nepatikėjo Lacaras.

– Ne, ne, Bilai, tai – Musolinis. Mačiau jį savo akimis.

– Kur?

– Sunkvežimyje, čia, apsirengusį kaip vokietį!

Tai atrodė pernelyg neįtikėtina, tačiau Lacaro pulsas padažnėjo.

– Tikriausiai suklydai!

– Mačiau jį ir iškart atpažinau. Prisiekiu, tai jis, pats Musolinis!

Jis papasakojo, kad tikrindamas vokiečių dokumentus viename sunkvežimyje pamatė vyrą. Jis susikūprinęs su antklode ant pečių sėdėjo netoli vairuotojo kabinos.

– Veido įžiūrėti negalėjau, jis buvo pasistatęs savo milinės apykaklę, o vokišką šalmą užsitraukęs ant veido. Prisiartinau prie jo paprašyti dokumentų, bet vokiečiai sunkvežimyje mane sustabdė sakydami: „*Kamerad* girtas, *Kamerad* girtas."

Klumpių gamintojas atsisėdo šalia vyro ir palenkė žemyn apykaklę.

– Jis nesujudėjo, Bilai, mačiau tik jo profilį, bet iškart atpažinau. Tai – Musolinis. Prisiekiu. Neparodžiau, kad pažinau, ir atėjau pasakyti tau.

Abu vyrai leidosi palei atvirų sunkvežimių vorą kolonos galo link, kol Negris sustojo ir parodė į kareivį pastatyta apykakle bei su šalmu, užmaukšlintu ant akių. Lacaras priėjo prie sunkvežimio ir pasistiebęs patapšnojo susikūprinusiam vyrui per petį.

– *Camerata*!

Vyrui ignoruojant fašistinį pasisveikinimą, Lacaras vėl patapšnojęs per petį ironiškai pasakė:

– *Eccellenza*!

Vis dar nesulaukdamas reakcijos, Lacaras susierzinęs šūktelėjo:

– *Cavaliere Benito Mussolini*!

Figūra sujudėjo, ir Lacaras buvo tikras, kad atpažino Musolinį. Stebint susirinkusiai miniai, Lacaras įsiropštė į sunkvežimį. Prisiartino prie susigūžusios žmogystos ir nuėmė šalmą atidengdamas pliką galvą. Lacaras nuėmė vyro akinius nuo saulės ir atlenkė apykaklę. Musolinis sėdėjo tarp kelių suspaudęs pistoletą-kulkosvaidį ir smakrą atrėmęs į buožę. Lacaras paėmė ginklą iš Musolinio, o jį patį pastatė ant kojų.

– Ar turite kokių nors kitų ginklų?

Netardamas nė žodžio, Musolinis atsisegė milinę ir ištiesė 9 mm ilgavamzdį automatinį Glisenti pistoletą.

Abu spoksojo vienas į kitą, ir Lacaras akimirką sutriko. Priešais jį stovėjo žmogus, kurį jis ir gerbė, ir keitė. Musolinis vaškiniu veidu, regis, laukė, kad Lacaras ką nors pasakytų. Jis visiškai neatrodė išsigandęs, tik labai pavargęs. Minia pradėjo piktai šūkauti – prieš dvi dienas fašistai nužudė keturis partizanus. Lacaras norėjo pasakyti ką nors, kas atitiktų šį istorinį momentą. Tačiau tiktai ištarė:

– Italų tautos vardu suimu Jus!

Nustebo, kad jo balsas nuskambėjo taip ramiai.

– Aš nesipriešinsiu, – neišraiškingai pasakė Musolinis.

– Duodu Jums savo žodį, kol asmeniškai už Jus atsakau, niekas nepalies nė plauko ant Jūsų galvos!

Vos išsprūdus šiems žodžiams, Lacaras susizgribo, jog buvo kvaila tą sakyti kone visiškai plikam žmogui.

– Dėkoju, – atsakė Musolinis.

Lacarui lydint jį per miesto aikštę į rotušę, buvusius Mangi rūmus (Palazzo Mangi), įžeidimus šūkaliodama minia siūbtelėjo į priekį. Prie Musolinio prisiartino aukštas, liesas vyras.

– Ar žinote, kas aš?

– Ne, – atsakė dučė nusukdamas akis.

– Aš Rubinis, ministro Rubinio sūnus. Nejau nepamenate, kad tris kartus atšaukėte mane į Romą?

Aukštas Rubinis stovėjo prie pat kresno diktatoriaus, kurio atsegta vokiška milinė beveik siekė žemę.

– Aš esu Dongo meras. Ar dabar mane prisiminėte?

– Taip, taip, – patvirtino Musolinis. – Dabar prisimenu.

Minios šūksniai pasidarė grėsmingesni.

– Nesijaudinkite, – nuramino jį Rubinis. – Čia Jūsų niekas nenuskriaus.

– Neabejoju, – neužtikrintai atsakė Musolinis. – Dongo gyventojai yra kilniaširdžiai.

Jiems įžengus į rotušę, Lacaras paklausė:

– Kur Jūsų sūnus Vitorijas?

– Nežinau.

– O maršalas Gracianis?

– Nežinau. Manau, kad Kome.

Lydimas tuzino smalsių miesto gyventojų, prasmukusių pro sargybinius, Lacaras nuvedė Musolinį į pailgą, paprastai apstatytą kambarį, kurio langai išėjo į aikštę. Musolinis nusivilko vokišką milinę ir atsisėdo ant suolo.

– Ar ko nors pageidautumėte? – pasiteiravo Lacaras.

– Dėkoju, stiklinę vandens.

– Kodėl buvote sunkvežimyje su vokiečiais, kai Jūsų ministrai liko šarvuotajame automobilyje?

– Nežinau. Jie mane ten įsodino. Galbūt galiausiai ir išdavė.

Lacaras liepė visiems išeiti iš kambario.

– Niekas neturi varginti belaisvio, – pasakė sargybiniui. – Žiūrėkite, kad jis būtų apsaugotas, prireikus panaudokite ginklą.

Durys staiga atsilapojo, ir du partizanai įstūmė Baraku, Kasalinovą ir Utimpergerį. Pamatę Musolinį, jie išsitempė „ramiai".

– *Evviva Il Duce*!

Jis abejingai linktelėjo galva. Minia grūdosi prie durų mėgindama patekti į vidų.

– Išvarykite visus lauk! – įsakė Lacaras.

Jis nurodė vienam partizanui pranešti naujieną apie Musolinio suėmimą Beliniui ir grįžo prie vokiečių konvojaus.

– Čia yra ispanų konsulas, norintis išvykti tučtuojau, – pasakė vienas partizanas.

– Dokumentai patikrinti?

– Taip, atrodo tvarkingi. Sako norįs skubiai grįžti į Šveicariją, jam paskirtas susitikimas. Ar jį paleisti?

– Minutėlę, aš ateisiu pats.

Lacaras priėjo prie geltono *Alfa-Romeo*. Vairuotojas buvo augalotas, storas, šviesiaplaukis ir su apgamu ant riebaus žando. Graži ponia šalia jo nervingai žvilgčiojo į Lacarą. Ant užpakalinės sėdynės sėdėjo dar viena moteris, pusiau paslėpusi veidą kailinėje apykaklėje, ir du vaikai. Lacaras pastatė koją ant paminos.

– Ar Jūs ispanų konsulas?

– Taip, – atsakė Marčelas Petačis, vaidindamas susierzinusį. – Ir aš skubu.

Jo puiki italų kalba sukėlė Lacarui įtarimų.

– Ar galiu pamatyti Jūsų dokumentus?

Petačis stojo piestu, bet galop padavė tris pasus geltonu apvalkalu su įspaudu *Consulado Espanõl en Milan*. Lacarui „ispanų pareigūnas" nepatiko, ir jis slapta apsidžiaugė aptikęs, kad antspaudas ant vienos iš nuotraukų spausdintas, bet neįspaustas.

– Šie pasai suklastoti, – pareiškė jis. – Jūs suimti!

Petačio žmona užpakalinėje sėdynėje maldaujamai pažvelgė į Lacarą.

– Ką tai reiškia? – pratrūko Petačis. – Jūs už tai užmokėsite.

Septintą valandą Šveicarijoje jam paskirtas susitikimas su aukšto rango anglu.

– Negirdėtas įžūlumas!

Lacaras įsidėjo pasus į kišenę, liepė protestuojantį Petačį nuvežti į rotušę ir nuėjo ieškoti Belinio. Grafą sutiko miesto pakraštyje einantį keliu.

– Ką tik Donge suėmiau Musolinį! – pranešė dalykiškai.

Belinis pirmiausia pagalvojo: kokia papildoma našta!

– Gerai, – pasakė. – Eikime pažiūrėti.

Musolinis tebesėdėjo ant suolo neregінčiomis akimis spoksodamas priešais save. Beliniui pasirodė pasenęs ir nukaršęs. Belinis pranešė, kad jis čia vadovauja.

– Duodu Jums žodį, čia nenukentėsite.

Dučė tiriamai pažvelgė į jaunąjį grafą, tada nuleido galvą ir prislėgtas sumurmėjo:

– Dėkui.

Belinis nuėjo pas Baraku, kurio dešinę ranką tvarstė vietinis vaistininkas.

– Kodėl mėginote važiuoti pirmyn? – paklausė Belinis, įsižeidęs, kad Baraku pasielgė priešingai nei kalbėjo. – Kodėl pradėjote šaudyti?

Baraku paaiškino, kad pirmi ugnį atidengė partizanai, taigi „neturėtumėte manyti, jog sulaužiau savo žodį". Belinis rūpestingai pasiteiravo apie Baraku žaizdą ir nuėjo pažiūrėti „ispanų", nuvestų į nedidelį kambarį rotušėje. Petačis iškart pakilo nuo kėdės ir ištiesė ranką prisistatydamas Ispanijos konsulu.

– Aš nepaprastai skubu. Esu priskirtas ambasadai Milane ir vykstu su didžiausios svarbos diplomatine užduotimi.

Jis paprašė leidimo iškart toliau keliauti su žmona ir vaikais. Belinis pasakė, jog tai neįmanoma, kol bus tikrinamas jų dokumentų autentiškumas. Jis linktelėjo galvą Klaretos pusėn.

– Ar kita ponia su Jumis?

Petačis pažvelgė į savo seserį.

– Ne, mes jos nepažįstame. Ji atsitiktinai paprašė mūsų pavėžėti.

Vienas iš vaikų pribėgo prie sinjoros Petači, aukštos, šviesiaplaukės moters, ir itališkai pasakė:

– Mama, kodėl čia laukiame? Ar tie kvaili partizanai mus paleis?

– Gerai auklėjate savo vaikus, sinjora, – tarė Belinis.

Ji išlemeno atsiprašymą.

– Žinote, kokie tie vaikai... Nugirsta kažką kažkur, paskui kartoja.

– O kas Jūs, ponia? – pasiteiravo Belinis kreipdamasis į Klaretą.

Pagalvojo, kad ji graži, tačiau atrodo pavargusi.

– O, paprasta moteris. Tiesiog atsitiktinai pasitaikė būti Kome per neramumus ir, norėdama išvengti pavojaus, paprašiau šių žmonių mane pavėžėti, kad atsidurčiau ramesnėje vietovėje. O dabar jau tikrai pakliuvau į bėdą. Ką man darysite?

Belinis atsakė, jog nuspręs vėliau. Atsisveikino ir išėjo.

Lacaras pailgoje patalpoje tyrinėjo ministrų lagaminėlius ir odinius portfelius. Pabaigęs paklausė Musolinio:

– O kur Jūsų?

– Turėjau tik vieną portfelį. Jis už Jūsų.

Lacaras pastatė didelę rusvai gelsvą odinį portfelį ant stalo. Portfelį atidarinėjant, dučė žemu, iškilmingu balsu pasakė:

– Ten slapti dokumentai. Įspėju Jus: jie didelės istorinės reikšmės.

Lacaras skubiai peržiūrėjo dokumentus. Jie buvo susiję su Triestu, Veronos teismo procesais* ir planu pabėgti į Šveicariją. Vienas aplankas skirtas korespondencijai su Hitleriu. Po dokumentais gulėjo 160 aukso soverenų.

– Jie buvo skirti mano ištikimiausiems draugams, – sumurmėjo Musolinis.

Lacaras taip pat aptiko penkis čekius po 500 tūkst. lirų. Jis atidėjo pinigus į šalį ir įteikė Musoliniui likusį turinį: porą juodų odinių pirštinių, nosinę ir pieštuką. Pasiūlė jam cigaretę. Dučė padėkojęs atsisakė, o Baraku paėmė.

Belinis buvo ką tik vėl įžengęs į mažąjį kambarį, kai lauke išgirdo sujudimą. Pamatė tris partizanus, nuo prieplaukos atlydinčius Pavolinį, permirkusį iki paskutinio siūlo. Belinis, išsigandęs, kad minia nenulinčiuotų taip visų nekenčiamo vyro, išbėgo į lauką palydėti jo į rotušę.

Pavolinio kakta kraujavo, jis drebėjo. Išvydęs Musolinį, sveikindamasis silpnai pakėlė dešinę ranką. Musolinis nežymiai linktelėjo galva.

Tik vėlyvą popietę Belinis iki galo suvokė didžiulę atsakomybę, kurią jam užkrovė Musolinio suėmimas. Jis turėjo saugotis dviejų pavojų: dučę galėjo pamėginti išlaisvinti kokia nors dar viena vokiečių kolona arba nužudyti miesto gyventojai.

Pritariant dviem komunistinių partizanų vadovams – Michelei Morečiui (Michele Moretti) ir kapitonui Neriui (iš tiesų Luidžiui Kanalei [Luigi Canale]), – nutarta nakčiai dučę perkelti į saugesnę vietą. Pirmiausia jis visų akivaizdoje bus nugabentas į *finanzieri* (pasieniečių) kareivines Germasine, maždaug už penkių kilometrų kalnuose. Paskui keli patikimi vyrai jį slapta nuves į galutinę slėptuvę.

Saulei leidžiantis, Musolinis kartu su pasieniečių seržantu įlipo į automobilį; Belinis sėdėjo šalia vairuotojo. Lydimi partizanų pilno sunkvežimio, jie demonstratyviai paliko miestą ir pasuko stačiu, paprastu keliu aukštyn. Belinis matė, kaip Komo ežeras vis mažėjo, o horizontas platėjo atskleisdamas snieguotas viršūnes. Tuose kalnuose jis praleido vargo ir pavojų kupinus metus. Dabar viskas baigta, ir jis galės grįžti namo – jei tie namai tebestovi, jei šeima tebegyva. Jis turėtų nekęsti kresno žmogaus galinėje sėdynėje, tačiau keista – neapykantos nejautė. Atsisuko, ištiesė pakelį cigarečių.

– Ne, dėkui, – atsakė dučė paaiškindamas, kad rūko retai.

* Teismo procesai, Musolinio surengti prieš italus, suėmusius jį per 1943 m. liepos 25-osios perversmą.

– Visada pavydėjau žmonėms, kurie niekada nepradėjo rūkyti. Baisus dalykas norėti rūkyti ir neturėti cigaretės.

Jie patylėjo. Tada Belinis vėl atsisuko ir tarė:

– Padarėte per savo gyvenimą daug ir gerų, ir blogų dalykų... Bet niekados nesuprasiu ir niekada negalėsiu atleisti už tai, kad taip nežmoniškai, žvėriškai elgėtės su mūsų kovos draugais, patekusiais į Jūsų rankas...

– Negalite už tai manęs kaltinti! – aistringai užprotestavo Musolinis. – Tai – netiesa!

Daužydamas kumščiu sau į kelią, Musolinis aiškino galįs tai įrodyti dokumentais. Kareivinėse Belinis patikino Musolinį, kad jis saugus.

– Visiems pasakyta elgtis su Jumis padoriai ir patenkinti Jūsų norus. Viso labo. Netrukus vėl susitiksime. Ar pageidautumėte ko nors prieš man išeinant?

Dučė pasakė „ne", bet apsigalvojo.

– Norėčiau perduoti linkėjimus poniai, kurią laikote Donge. Poniai, keliavusiai su ispanų džentelmenu.

– Ką man jai pasakyti?

– O, nieko ypatinga. Tiktai tai, kad aš jaučiuosi gerai, siunčiu jai savo linkėjimus ir kad ji dėl manęs nesijaudintų.

– Būtinai, bet pasakykit man, kas ta ponia?

– Na, suprantate... ji artima draugė.

– Jūs bent galėtumėte man pasakyti jos vardą, jei prašote su ja pakalbėti.

– Kam tas vardas? – sutrikęs paklausė dučė. – Ji tiesiog gera draugė ir aš jos, vargšės moters, nenorėčiau įvelti į jokius nemalonumus.

Belinis pasakė, kad jie galiausiai išsiaiškins, kas ji. Musolinis vogčiomis apsidairė kambaryje.

– Ji – sinjora Petači, – sušnibždėjo.

Kaip ir visi, Belinis žinojo, kad ji yra dučės meilužė.

– Aš perduosiu poniai žinią.

– Maldauju, tik niekam to neatskleiskite, – paprašė Musolinis. – Pasitikėjau Jumis, bet tegul lieka tai tarp mūsų. Nenoriu, jog ji dėl manęs kaip nors nukentėtų. Pažadėkite, kad niekas daugiau apie tai nesužinos.

Belinis atsisveikino ir pasišalino. Musolinis atsipalaidavo ir per vakarienę akis išpūtusius sargybinius linksmino istorijomis apie savo vizitą į Rusiją susitikti su Stalinu ir apie artimą britų imperijos žlugimą.

– Jaunystė yra graži, graži! – sušuko jis, o vienam jaunam sargybiniui nusišypsojus, pridūrė:

– Taip, taip, tikrai. Jaunystė yra graži. Myliu tuos, kurie yra jauni, net jei jie ir pakelia ginklą prieš mane.

Jis ištiesė jam savo auksinį laikrodį.

– Štai, paimk man atminti.

Mažame rotušės kambarėlyje Klareta Petači paprašė sargybinio atnešti brendžio, bet kai jai buvo atnešta, tik kartelį siurbtelėjo. Ji vis dar dėvėjo tiurbano formos kepurę ir audinės kailio paltą. Ant kairės rankos piršto mūvėjo auksinį vestuvinį žiedą. Paprašė kavos, rafinuotai paragavo ir pareiškė, kad ji nepakankamai gera. Pasiteiravo, ar negalėtų gauti dar vienos porcijos brendžio. Sargybinis pasiūlė jai gerti ką tik atneštą.

– Jis apdulkėjo, – tarė ji šiek tiek pasipiktinusi. – Tai gali pakenkti.

Bet pagaliau paėmė stiklą brendžio, nuvalė kraštą ir išgėrė.

– Tikiuosi, tai manęs nesusargdins, – pakomentavo.

Įsidūrusi pirštą smeigtuku, pareikalavo gydytojo, paskui nusilaužė piršto nagą ir paprašė nagų dildelės. Beliniui įėjus, buvo viena.

– Kai kas paprašė perduoti Jums linkėjimus, – tyliai pasakė jis.

Ji nustebusi pakėlė akis.

– Linkėjimus man? Kas?

– Tas, kuris ką tik išvyko.

Jis atsisėdo šalia jos.

– Vienas iš mano belaisvių.

Vienintelis, kurį ji pažįstanti, yra ją pavėžėjęs ispanas.

– Ne, tai kitas asmuo, kurį gerai pažįstate. Musolinis.

– Musolinis?! Bet aš jo nepažįstu...

Belinis pasakė, kad ji prastai apsimetinėjanti.

– Aš žinau, kas esate, sinjora, iš paties Musolinio.

Jis atsistojo išeiti. Jam pasirodė, kad ji tik avantiūristė.

– Prašau, – tarė ji. – Ar galite garantuoti, jog tiesa, kad pats Musolinis prašė perduoti man žinią?

– Kartoju: aš žinau, kas esate. Jūs – sinjora Petači.

Ji giliai atsiduso.

– Taip, tai tiesa. Aš esu Klara Petači.

Staiga ji pratrūko klausimais. Ką Musolinis prašė perduoti? Kur jis yra? Ar jam gresia pavojus? Kas vadovauja? Belinis prašė nusiraminti. Vadovaująs jis, o Musoliniui pavojus negresia – kol kas.

– Kol kas?! – sušuko ji sunerimusi. – Kodėl kol kas? Kas gali jam nutikti? Pasakykit, dėl Dievo meilės!

Jis pasakė jai, jog Musolinis nenukentės, jei nebus mėginama jo išgelbėti.

– Išgelbėti? Bet juk to niekas neketina daryti! Jei tik žinotumėte, ką per tas kelias paskutines dienas teko matyti! Dieve, kokie niekšai! Visi paniškai spruko. Pabėgo genami vienintelio troškimo išsaugoti savo varganą kailį. Niekas nė nepagalvojo apie žmogų, kuriam išpažino meilę ir už kurį turėjo padėti galvas...

Ji apsiverkė, paskui nutilo. Belinis stebėjo ją klausdamas savęs, ar nesuklydo ją įvertindamas.

– Ką jis prašė man pasakyti? – vėl paklausė ji.

– Tiesiog norėjo perduoti savo linkėjimus ir prašė, kad nesijaudintumėte dėl jo.

Jai pradėjus maldauti perduoti Musolinį Sąjungininkams, Belinis tarė:

– Sąjungininkai su tai neturi nieko bendra. Priešingai, visomis išgalėmis stengsiuosi, kad jis nepatektų jiems į rankas. Jo ateitis yra vien italų reikalas...

Beliniui atsistojus, ji truputį dvejodama pasiteiravo:

– Pasakykit, ką darysite su manimi?

– Nežinau. Buvote labai artima Musoliniui ir esate pernelyg gerai žinoma. Valdžia nuspręs.

Staiga ji paklausė Belinio, ar jis tikįs, kad ji Musolinio meilužė tapo savanaudiškais sumetimais. Jis taip sumišo, kad nieko neatsakė.

– O, Dieve, ir Jūs! Tikite viskuo, ką jie apie mane kalba! – pradėjo kūkčioti. – Aš jį taip mylėjau, kad jo gyvenimas tapo manuoju, gyvendavau tik tada, kai būdavau su juo, o tai pasitaikydavo retai. Patikėkit manimi!

Akimirką Belinis pamanė, kad ji vaidina. Tada švelniai pasakė tikįs viskuo, ką ji kalba. Moteris priglaudė prie akių nosinaitę.

– Jūs labai malonus, – tarė virpėdama ir paklausė, ar jis nepadarytų jai paslaugos.

Belinis atsakė, jog pirma turi išgirsti, ko ji pageidauja. Prisitraukė arčiau kėdę, prisidegė cigaretę ir ėmė laukti, kol ji pusiau primerkusi akis dėliojo savo mintis. Pagaliau ramiu balsu prabilo: Musolinį sutikusi 1926 metais, kai jai buvo tik dvidešimt.

– Tuomet jis atrodė dar labai jaunatviškai, niekas neišdavė jo amžiaus.

Tuo metu jis jau buvo keturiasdešimt trejų. Ją pakerėjo ne jo išvaizda, bet stipri asmenybė ir jo daromas drąsumo bei tvirtumo įspūdis. Vis dėlto jinai jautė, kad jo linksmumas priverstinis, dvasia nerami ir kad nė viena iš jo daugybės meilužių niekada nedovanojo jam tikros meilės.

– Bet aš tik troškau, kad jis mane laikytų brangia ir patikima drauge, į kurią kreipiamasi siekiant trumpam pabėgti nuo gyvenimo įtampų.

Ji pasiteiravo Belinio, ar nevarginanti jo savo ilga istorija, ir jis nuoširdžiai patikino, jog tikrai ne. Ji papasakojo apie savo meilę ir visišką abejingumą politikai ir tam, kad Musolinio buvusios meilužės ateidavo prašyti jos pagalbos.

– Ir patikėkit manimi, aš dažnai geru žodžiu užtardavau tas moteris. Žinojau apie visas jo moteris ir niekada nejausdavau pavydo. Suprasdavau ir atleisdavau. Tenkindavausi tiktai būdama ta, kuri valdo jo širdį bei jausmus.

Todėl niekada neturėjo minties artėjant galui jį palikti. Ji pasilenkė į priekį, pagriebė Belinio ranką ir tarė:

– Nuveskite mane pas jį!

Krūptelėjęs Belinis švelniai išlaisvino savo ranką ir pasakė, kad fašistai gali mėginti išlaisvinti dučę, o tai sukeltų pavojų jos gyvybei.

– Dabar žinau, – sušuko ji ir pakartojo kelis kartus. – Jūs ketinate jį nušauti!

Pagaliau drebančiais pirštais nusišluostė ašaras.

– Pažadėkit man, kad kai Musolinis bus sušaudomas, galėsiu būti nušauta drauge su juo. Argi daug prašau?

– Bet, sinjora...

– Noriu mirti kartu su juo.

Jos balsas vis dar drebėjo, bet ji kalbėjo jau ramiau.

– Jam mirus, mano gyvenimas liks nieko vertas. Ir aš mirsiu, tik lėčiau ir labiau kentėdama.

Jos tramdomas sielvartas jaudino Belinį labiau nei jausmų protrūkiai.

– Prašau, nesijaudinkite taip labai. Prisiekiu, aš neketinu sušaudyti Musolinio.

Ji tiriamai pažvelgė į jį, o jis raminamai nusišypsojo. Ji atsikvėpė.

– Tikiu Jumis, – tarė.

– Pamėginsiu padaryti, ką galiu, – atsisveikindamas pasakė Belinis.

Jis nuėjo į pailgą patalpą ir abu partizanus komunistus, kapitoną Nerį ir Moretį, informavo, kad ponia gretimame kambaryje yra Klareta Petači. Jis perdavė jos prašymą ir pridūrė:

– Nemanau, kad tai kam nors pakenktų. Aš beveik sutinku, bet pirma norėčiau išgirsti Jūsų požiūrį.

Neris ir Moretis nepriešTaravo, ir Belinis grįžo pas Klaretą.

– Na, sinjora, – prabilo linksmai, – Jūsų prašymą patenkinsime. Nusprendėme leisti Jums būti kartu. Ar Jūs laiminga?

– Ačiū! Ačiū!

Ji mėgino pabučiuoti Beliniui ranką, bet tas sumišęs ją atitraukė.

Vienuoliktą valandą Belinis, Neris ir Moretis vis dar nebuvo sulaukę instrukcijų iš partizanų štabo būstinės Milane. Jie nutarė tęsti savo planą slėpti Musolinį. Belinis pasakė iškart išvykstąs į Germasiną jo paimti.

Grafui išėjus į miesto aikštę, pylė smarkus lietus. Ežeras atrodė šmėkliškai. „Tobula naktis, – pagalvojo, – pergabenti dučę." Vairuotojui liepė važiuoti į *finanzieri* kareivines. Musolinį prižiūrėjęs partizanas Bufelis (Buffelli) nuvedė Belinį į kamerą, kur Musolinis gulėjo ant gulto.

– Miegate? – negarsiai paklausė Bufelis.

Dučė nusitraukė apklotą.

– O, ne, tiktai snaudžiau.

– Dovanokit, kad trukdau, bet turite keltis. Mes Jus perkelsime kitur.

– Į saugesnę vietą, – pridūrė Belinis.

– To laukiau, – tarė dučė.

Jis drebėjo, ir grafas patarė jam gerai apsisiausti.

– Paduosiu Jums milinę, – pasakė Bufelis ir nuėjo prie vokiškos milinės, gulėjusios ant kėdės.

– Ne, ne, – skubiai sustabdė Musolinis. – Tos vokiškos milinės nesivilksiu. Su vokiečiais dabar baigta. Jie išdavė mane tris kartus. Nebenoriu nieko, kas jų. Gal galėčiau gauti ką nors kita?

Belinis padėjo jam apsivilkti *finanzieri* paltą ir ant pečių uždėjo karišką apsiaustą su gobtuvu. Pasakė, kad būtų ne prošal apibintuoti dučės galvą paslepiant veidą.

– Neprieštaraujate?

– Ne, jei manote, kad tai būtina.

Dučės veidą aptvarstė taip, kad matėsi tik akys bei lūpos, ir jie leidosi atgal į Dongą.

– Prašom pasakyti, – neryžtingai paklausė Musolinis. – Ar pavyko pakalbėti su ponia?

Belinis patvirtino.

– Ir kaip ji?

– Gana neblogai, turint galvoje aplinkybes. Ji, žinoma, labai prislėgta ir susirūpinusi dėl ateities.

Apsimuturiavusi figūra šalia Belinio nutilo.

– Dabar pasakysiu staigmeną, kuri, manau, Jums patiks. Ponia paprašė leisti jai prie Jūsų prisijungti. Maldavo ir meldė taip karštai, kad galiausiai sutikome.

– Ką?!

Akivaizdžiai sujaudintas Musolinis akimirką tyliai čiupinėjo savo aprišalus, paskui kelis kartus atsikrenkštė ir pratarė:

– Ar galiu paklausti, kur mane vežate?

– Į Komo apylinkes, kur Jus bus galima saugiausiai ir slapčiausiai laikyti.

Komo mieste pulkininkas baronas Džiovanis Sardanija (Giovanni Sardagna), vietos partizanų vadas, ką tik iš štabo būstinės Milane gavo telegramą: KUO SKUBIAU ATGABENKITE MUSOLINĮ IR HIERARCHUS [ministrus].

Sardanija paskambino į Milaną ir pranešė, jog gabenti ten dučę pernelyg rizikinga. Nuspręsta jį valtimi nuplukdyti į Bleviją (Blevio), kaimą rytiniame ežero krante maždaug už šešių su puse kilometro į šiaurę nuo Komo. Ten jį būtų galima laikinai paslėpti atkampioje pramonininko Remo Kademartorio (Remo Cademartori) viloje. Kademartoriui pranešta, kad jis netrukus sulauks svečio, sužeisto anglų karininko. Jis spėjo, jog tai Musolinis, ir nužingsniavo su savo pagyvenusiu sodininku prie valčių pastogės kartu laukti.

Musolinis ir du jo palydovai artinosi prie Dongo. Įveikę vingį, pamatė netoli tilto stovintį automobilį ir sustojo. Iš automobilio išlipęs Moretis pranešė grafui, jog viskas paruošta. Belinis pamatė irgi išlipančius kapitoną Nerį ir Klaretą ir pasakė Musoliniui, kad jis gali prie jų prisijungti.

– Labas vakaras, Ekscelencija, – oficialiai pasisveikino su juo Klareta.

– Labas vakaras, sinjora, – atsakė Musolinis.

Lietui pilant kaip iš kibiro, jiedu tylėdami žiūrėjo vienas į kitą.

– Kodėl atėjote?

– Nes norėjau. Bet kas Jums atsitiko? Jūs sužeistas?

– Ne, nieko.

Musolinis nervingai pasičiupinėjo savo sutvarstytą galvą.

– Tai tik atsargumo priemonė.

– Turime vykti, – tarė Belinis. – Prašau, sinjora, grįžkite į savo automobilį.

– Bet kodėl negalime likti drauge? – paklausė Klareta. – Juk man pažadėjote.

Belinis paaiškino, jog saugiau važiuoti atskiruose automobiliuose. Džiana, partizanė, turėjusi padėti saugoti Musolinį, išdidžiai priėjo prie Belinio.

– Nesijaudinkit! – pamosavo ji dideliu revolveriu. – Jis nuo manęs nepaspruks. Jei tik pamatysiu ką nors įtartina, tuojau pat nudėsiu.

Belinis paliepė jai be jo įsakymo nešaudyti.

– Gerai, bet jei Jums kas nors atsitiks, nudėsiu jį vietoje!

Jie pasisodino Musolinį tarp savęs ant galinės sėdynės. Kapitonas Neris važiavo pirma jų kitame automobilyje. Prisiartinus prie Menadžo, Musolinis spėjo, kad šiais metais bus puikus derlius, ypač grūdų ir vynuogių. Staiga pasigirdo kulkosvaidžio papliūpa.

Belinis nurodė vairuotojui pasitraukti į dešinį kelio kraštą po didele išsikišusia uola. Neris iššoko, prisistatė ir šaudymas liovėsi. Tačiau partizanai prie kitos kelio užtvaros už trijų kilometrų jo neatpažino. Vienas, pamatęs Belinį, šūktelėjo:

– Pedro!

Tai buvo grafo partizaniškas slapyvardis.

– Negaliu patikėti! Tu vis dar gyvas!

Belinis paaiškino, kad „mumija" šalia jo yra sunkiai sužeistas partizanas.

– Gabename jį į Komą ir labai skubame. Padėk, jei gali, mums kuo greičiau pravažiuoti.

Moltrazijo (Moltrasio) aikštėje, likus aštuoniems kilometrams iki Komo, jie išgirdo šūvius tolumoje. Vietinis vyras pranešė, kad Sąjungininkai Komo gatvėse šturmuoja fašistų židinius. Jie pasitarė ir nutarė grįžti. Neris pasakė žinąs gerą slėptuvę kaime šiek tiek nuošaliau nuo paežerės kelio. Jie apsisuko ir už dvidešimt dviejų kilometrų pasiekė Acaną (Azzano).

– Visiems išlipt, – sukomandavo Neris. – Toliau teks paėjėti pėsčiomis.

Pliaupiant lietui, jie pradėjo kopti miestą kertančiu stačiu akmenimis grįstu taku. Netrukus namai liko už nugaros ir aplink atsivėrė laukai. Pagrindas buvo slidus, ypač Klaretai, avėjusiai aukštakulnius batelius. Belinis paėmė iš jos sunkų ryšulį ir padavė sargybiniui. Musolinis, susisupęs į antklodę, paėmė ją už parankės iš vienos pusės, o Belinis iš kitos. Daugiau nei kilometrą sunkiai plumpino į kalvą, kol pasiekė Boncanigo (Bonzanigo) kaimo pakraštį. Neris pasuko prie pirmojo namo, triaukščio balto pastato, ir pabeldė į duris.

Džiakomas de Marija (Giacomo de Maria) nusileido laiptais ir mieguistai mirkčiodamas atidarė duris. Neris paprašė priglausti „sužeistą vyrą", ir grupelė buvo pakviesta į vidų. Džiakomas siaurais laiptais nuvedė juos vienu aukštu žemyn į virtuvę, kur jo žmona Lija (Lia) jau kūrė malkas dideliame židinyje.

Marijų šeima sutiko visiškai slaptai palaikyti Musolinį bei Klaretą ir išsiuntė savo sūnus į kalnus, kad porai atsirastų vietos. Lija išvirė puodą surogatinės kavos. Musolinis jos neparagavo, bet Klareta, atsisakiusi geresnės kavos Donge, savąją noriai išgėrė.

Belinis ir Moretis užlipo į viršutinį aukštą apžiūrėti sūnų kambario. Tasai buvo didelis su dviem mažomis skryniomis, prausimosi dubeniu, dviem kėdėmis, nedidele drabužių spinta ir dvigule lova su akį rėžiančia religine reprodukcija virš jos. Pažvelgęs pro langą, Belinis nužiūrėjo, kad atstumas iki apačios šeši metrai; pabėgti neįmanoma.

Kai Belinis sugrįžo, Musolinis ir Klareta mėgaudamiesi šiluma ramiai sėdėjo virtuvėje prie ugnies. Jis liepė dviem iš sargybinių eiti sargybą tol, kol ką nors atsiųs jų pakeisti. Belinis taip pat pažadėjo atsiųsti iš Dongo Klaretos lagaminą. Išeidamas atsigręžė ir metė paskutinį žvilgsnį į porą. Musolinis sutvarstytu veidu, padėjęs rankas ant kelių, atsilošęs sėdėjo spoksodamas į liepsną, o Klareta buvo palinkusi į priekį, alkūnėmis atsirėmusi į kelius ranka laikė smakrą.

Po kelių minučių Klareta pasiprašė į tualetą, ir Lija nuvedė ją prie primityvios pašiūrės. Vienas sargybinis saugojo. Lijai grįžus į virtuvę, Musolinis jau buvo nusiėmęs tvarsčius. Jo bruožai jai pasirodė tokie pažįstami, kad ji pasivedė savo vyrą į šalį ir sušnibždėjo:

– Jis primena Musolinį, bet tai neįmanoma. Ką dučei veikti ūkininkų namuose?

Jie spėjo, kad jis į nelaisvę paimtas vokietis, tačiau neturėjo jokio supratimo, kas ta graži moteris. Lija parodė Klaretai miegamąjį.

– Ateikite pažiūrėti! – šūktelėjo Klareta žemyn Musoliniui. – Ji paruošė mums švarų kambarį.

Dučė kaip turistas klusniai išbandė lovą ranka ir tarė Lijai:

– Ji puiki. Ačiū.

Klareta pasiteiravo, ar jie galėtų gauti antrą pagalvę.

– Jis įpratęs miegoti su dviem, – paaiškino ji. – O aš miegu be pagalvės.

Lija atnešė antrą pagalvę ir palinkėjo labos nakties. Lipdama žemyn pagalvojo: kokie malonūs žmonės!

2.

Milane didelė partizanų vadų grupė nusprendė Musoliniui pargabenti pasiųsti Valterį Audiziją, slapyvardžiu Valerijus. Susirinkimui pasibaigus, komunistai pasiliko. Jiems pranešta, kad Italijos komunistų partijos galva Palmiras Toljatis (Palmiro Togliatti) slapta įsakė tučtuojau nužudyti Musolinį ir jo meilužę. Vieningai sutarta, jog pulkininkas Valerijus nušaus belaisvius, kai tik juos tinkamai identifikuos. Pats Valerijus buvo atsidavęs komunistas, kovojęs Ispanijoje.

Norėdami užbėgti už akių Sąjungininkų pastangoms paimti Musolinį į nelaisvę gyvą, komunistai pasiuntė į Sąjungininkų štabo būstinę Sienoje telegramą:

> Nacionalinio išlaisvinimo komitetas apgailestauja, jog negali perduoti Musolinio, kuris, nuteistas liaudies tribunolo, buvo sušaudytas toje pačioje vietoje, kur fašistai sušaudė penkiolika partizanų.

Valerijus išvyko balandžio 28-ąją išaušus, lydimas penkiolikos gerai ginkluotų partizanų, bet po valandos buvo sulaikytas Komo partizanų, nesutinkančių, kad Musolinis būtų nugabentas į Milaną. Jie troško garbės laikyti jį savo kalėjime.

Galiausiai Valerijus, aukštas, tvirtai sudėtas, ūsuotas, maždaug keturiasdešimties metų vyras, mosuodamas pistoletu, išsireikalavo leidimo paskambinti į Milano štabo būstinę telefonu. Paskambinus pasiekta kompromiso: Valerijui leista vykti į Dongą ir paimti Musolinį, bet jį turi lydėti du Komo partizanai Sfornis ir de Angelis.

Pusę antros vienas partizanas atbėgo ir užduseęs pranešė Beliniui, kad į Dongo aikštę ką tik įriedėjo sunkvežimis ir juodas automobilis. Ginkluoti vyrai, tvirtinantys esą partizanai, supa rotušę, o jų vadas reikalauja susitikti su vietiniu vadu.

Belinis baiminosi, jog rengiamas sąmokslas belaisvius išlaisvinti. Jis paskambino Lacarui į Domasą ir liepė nedelsiant atskubėti į pagalbą, tada išėjo į aikštę. Ten išsirikiavę į gretą stovėjo penkiolika pistoletais-

kulkosvaidžiais ginkluotų vyrų. Vilkintys naujas, išlygintas uniformas, jie atrodė keisti partizanai. Aukštas, rudaodis, pliktelėjęs vyras prisistatė kaip pulkininkas Valerijus, Laisvės korpuso savanorių visuotinio štabo ypatingas pasiuntinys.

– Noriu su Jumis pasikalbėti labai svarbiu reikalu, – pareiškė valdingai.

Belinis pakvietė jį užeiti į jo kambarį.

– Palikite savo vyrus čia ir sekite paskui mane!

– Mano vyrai turi eiti su manimi, – pasakė Valerijus.

Valerijaus tapatybės dokumentai buvo tvarkingi, tačiau Beliniui pulkininkas nepatiko. Grafas pasakė, jog belaisvius norėtų perduoti savo paties štabui.

– Šiaip ar taip, mes juos paėmėme į nelaisvę.

– Apie tai negali būti nė kalbos, – lakoniškai nukirto Valerijus. – Aš atvykau jų sušaudyti.

Belinis apstulbo.

– Nuosprendį priėmė Nacionalinis išlaisvinimo komitetas ir tai įsakė visuotinis štabas. Man pavesta šį įsakymą įvykdyti ir aš ketinu tai padaryti.

Belinis pasakė turįs pasitarti su savo bendražygiais. Neris, Moretis ir partizanė Džiana – komunistai, kaip ir Valerijus, – manė tą patį, ką ir Belinis.

– Neturėtume jų atiduoti, – vis kartojo Džiana.

Bet nė vienas neįstengė sugalvoti alternatyvos.

– Atiduosime Jums belaisvius, – pagaliau Valerijui pranešė Belinis. – Bet visi prieštaraujame tam, ką ketinate padaryti.

Valerijus iš aukšto pažvelgė į grafą ir paprašė belaisvių sąrašo.

– Benitas Musolinis, – perskaitė ir padėjo kryželį. – Mirtis! Klara Petači... mirtis!

Belinis pasakė, jog neįsivaizduojama, kaip galima sušaudyti moterį.

– Ji daug metų buvo Musolinio patarėja ir vairavo jo politiką, – atkirto Valerijus.

– Ji buvo tik jo meilužė!

Valerijus susierzinęs atrėžė, jog jam taip įsakyta.

– Aš žinau, ką darau, – suriko jis. – Ir aš čia sprendžiu!

Pridūrė, kad labai skuba ir iki sutemstant turi grįžti į Milaną su kūnais. Belinis reikalavo, kad nuosprendį priimtų prideramai sudarytas teismas, bet galiausiai sutiko visus belaisvius atvesti į rotušę.

Įžengęs partizanas pranešė, jog du vyrai, Sfornis ir de Angelis, sakosi atsiųsti Komo nacionalinio išlaisvinimo komiteto sustabdyti Valerijų ir perimti Musolinį savo žinion. Bet jiems nepateikus tinkamų savo tapatybės dokumentų, Beliniui teko paklusti Valerijaus įsakymui ir juos užrakinti.

Į vidų buvo įvestas Klaretos Petači brolis.

– *Habla usted espanol?* – paklausė Valerijus.

Petačis padvejojęs atsakė:

– Ne, bet kalbu prancūziškai.

– Tai bent! – sarkastiškai metė Valerijus. – Ispanų konsulas nemoka ispaniškai!

Petačis užsikirsdamas paaiškino, kad Italijoje gyvena dvidešimt metų, bet prieš šešerius metus aplankė Ispanijoje savo tėvą.

– O kaip kalbatės su tėvu, irgi prancūziškai? – įgėlė Valerijus.

Tada pašoko ir trenkė Petačiui į veidą.

– Aš žinau, kas tu, kiaule! – suriko jis ir čiupo pistoletą. – Tu – Vitorijas Musolinis! Nejau nepameni, kaip trepsenai kino studijose?

– Bet... Jūs klystate, – išlemeno Petačis.

Įsiutęs Valerijus prispaudė jį prie sienos ir liepė Lacarui:

– Išvesk jį lauk ir nušauk – tučtuojau!

Lacaras nenoriai išsitraukė pistoletą ir liepė Petačiui eiti pirma jo. Leisdamasis laiptais, Petačis vis tikino, kad jis ne Vitorijas Musolinis. Jiems einant per aikštę, minia plūstelėjo arčiau šūkaudama:

– Tik pažiūrėkit, koks jis storas! Mirtis jam!

Lacaras sulaikė minią grasindamas pistoletu. Nuvedė Petačį į kapucinų vienuolyną ir nusiuntė pakviesti kunigo. Tada pridegė cigaretę savo belaisviui.

– Aš iš tiesų nesu ispanų konsulas, – prisipažino Petačis. – Nesu nė Vitorijas Musolinis. Aš esu Italijos žvalgybos tarnybos galva.

Lacaras norėjo, kad jis nustotų kalbėjęs ir leistų jam pagalvoti. Kaip galima nušauti žmogų vien už tai, kad jis – Vitorijas Musolinis?

Kapucinų kunigui atėjus, Lacaras pasitraukė kelis metrus į šalį suteikdamas abiem pusvalandį privatumo. Laikui pasibaigus, kunigas paprašė Lacaro dar kelių minučių „paaiškinti kelis nepaprastai svarbius dalykus".

– Aš nesu ispanų konsulas, bet nesu ir Vitorijas Musolinis! – šaukė Petačis. – Aš esu Marčelas Petačis!

– Na, ir kas iš to? – atsakė Lacaras galvodamas, kad jis pasakė „Pertačis".

– Marčelas Petačis, – pakartojo belaisvis.

– Pertačis, Pertačis?

– Ne Pertačis, bet Petačis.

Ketvirtą valandą po pietų Valerijus, Moretis ir Neris pasibeldė į Marijų namo duris. Valerijus užlėkė laiptais į trečią aukštą ir atlapojo miegamojo duris.

– Atėjau Jūsų išgelbėti! – sušuko jis.

– Tikrai? – pašaipiai paklausė Musolinis.

Klareta pradėjo raustis drabužių krūvoje. Valerijus nekantriai paklausė:

– Ko ten ieškote?

– Savo kelnaičių...

Pulkininkas liepė jiems paskubėti ir nuginė laiptais žemyn. Iš viršutinio lango Lija matė juos išeinančius pro vartus. Ji įėjo į miegamąjį. Pagalvės buvo suteptos blakstienų dažais.

Musolinis ir Klareta buvo nulydėti per Boncanigą į nedidelę miestelio aikštę, kur kelios moterys į akmeninį vandens lataką daužė drabužius. Praėjo pro senovinę arką ir įlipo į laukusį automobilį. Dviem vyrams stovint ant paminos, automobilis stačia kalva lėtai pajudėjo žemyn Acano link. Jį nusivijo du smalsūs žvejai.

Automobilis, pavažiavęs vos kelis šimtus metrų, sustojo priešais didelius geležinius vartus į vilą. Valerijus išlipo. Vaidindamas, tarsi būtų pajutęs pavojų, sušnibždėjo:

– Išgirdau triukšmą!

Įspėjo Musolinį ir Klaretą laikytis tyliai.

– Einu priekin pažiūrėti!

Jis vogčiomis paėjo keliu iki staigaus posūkio, tada sugrįžo ir tyliai liepė jiems pasislėpti netoli vartų. Musolinis, nors baimindamasis, prisiartino prie vartų. Klareta taip pat. Stojo nejauki tyla. Staiga Valerijus sušuko:

– Laisvės korpuso savanorių visuotiniam štabui įsakius, italų tautos vardu turiu įvykdyti teisingumą!

Musolinis stovėjo nejudėdamas, bet Klareta rankomis apsivijo jam aplink kaklą ir sušuko:

– Ne, jis neturi mirti!

– Pasitrauk, jei irgi nenori mirti! – suriko Valerijus.

Klareta pasitraukė į dešinę nuo dučės. Prakaitui tekant apvalainu veidu, Valerijus nutaikė pistoletą-kulkosvaidį į Musolinį ir nuspaudė nuleistuką. Nieko neįvyko. Jis čiupo pistoletą. Tam irgi užsikirtus, šūktelėjo Morečiui:

– Duokš savo ginklą!

Moretis padavė jam *Mas 7.65* pistoletą-kulkosvaidį, vos prieš mėnesį gautą iš Belinio. Iš trijų metrų Valerijus paleido penkių šūvių papliūpą. Musolinis suklupo ant kelių, o paskui veidu parvirto ant žemės.

Tada Valerijus nukreipė ginklą į Klaretą.

Belinis nuėjo į *finanzieri* kareivines Germasine paimti kitų šešių belaisvių. Leisdamiesi stačia kalva į Dongą, belaisviai aptarinėjo kraštovaizdį.

– Gaila, kad negalime pasigrožėti juo geriau, – linksmai leptelėjo Pavolinis.

– Vis klausiu savęs, kodėl taip pabaigėme? – susimąstęs ištarė Kasalinovas.

– O ko laukėte? – pajuokavo Pavolinis. – Musolinis visada būdavo teisus.

Beliniui lipant iš automobilio, prie rotušės kaip tik prisiartino Lacaras su Petačiu. Lacaras paaiškino, kad jo belaisvis tvirtinąs esąs ne Vitorijas

Musolinis, bet Marčelas Petačis. Vienas partizanas įsikišo ir pasakė, jog Vitoriją matęs daug sykių.

– Galiu garantuoti, kad tas ispanų konsulas yra ne jis.

Pamatęs kitus belaisvius, Petačis sušuko:

– Jie mane pažįsta!

Tačiau Pavolinis, Kasalinovas ir Baraku nusisuko. Jų akyse jis buvo didesnė blogybė nei sąvadautojas.

– Ar pažįstate šį vyrą? – pasiteiravo Lacaras.

Nė vienas nepratarė nė žodžio. Lacaras kreipėsi į Baraku:

– Ar pažįstate šį vyrą?

– Ne, – atsakė tas spoksodamas tiesiai priešais save.

– O Jūs, Pavolini?

– Ne.

– Pasakykit jam, kas aš! – įtūžęs suriko Petačis. – Nagi, pasakykit! Juk mane visi pažįstate!

– Pažįstate šį vyrą ar ne? – nekantriai paklausė Lacaras.

Galiausiai Baraku prisipažino, kad pažįsta.

– Na, tai kas jis? – sušuko Lacaras.

Stojo ilga tyla. Baraku pažvelgė į Petačį ir paniekinamai drėbė:

– Pažinojome ji tiktai kaip *Fosco* [„Tamsųjį"].

Petačis iš nuostabos išpūtė akis.

Jį nuvedė į šalį. Po kelių minučių prie rotušės pririedėjo dar vienas automobilis. Valerijus, iškišęs galvą pro langą, susijaudinęs šūktelėjo:

– Teisingumas įvykdytas! Musolinis negyvas!

Belinis pasibaisėjo.

– Bet aš maniau, jog mes susitarėme...

– Žinau, žinau. Bet negalėjau daugiau švaistyti laiko! Kur kiti? Ar turite juos?

Pasibjaurėjęs Belinis nuvedė Valerijų į antrą rotušės aukštą, kur belaisviai laikyti didelėje, puošnioje Aukso salėje aukštomis lubomis. Laiptinėje Valerijų sustabdęs dr. Rubinis prašė daugiau nieko nesušaudyti. Pulkininkas atsisakė, ir Rubinis pasipiktinęs pareiškė, jog atsistatydins iš mero pareigų.

Iš vienuolyno buvo iškviestas kunigas. Jam duotos trys minutės belaisviams paguosti. Pradėjo dulksnoti. Tamsus dangus teikė niūrų foną teatrinei aikštės aplinkai. Miestelio gyventojai nekantriai grumdėsi, apimti beveik šventinės nuotaikos. Egzekucijos būrį Valerijus norėjo suformuoti iš savų ir Belinio vyrų.

– Mes nepritariame tam, ką darote, – pasakė Belinis. – Turiu paklusti, todėl perduosiu belaisvius Jums. Bet tai viskas. Niekada neįsakysiu savo vyrams dalyvauti egzekucijoje. Maža to, kai tik perduosiu belaisvius,

pasitrauksiu iš aikštės, kad to nematyčiau, šitaip išreikšdamas savo nepritarimą.

– Įsakau Jums pasilikti! – suriko Valerijus. – Supratot?! Tai įsakymas!

– Jei tai įsakymas, – šaltai atsakė Belinis, – paklusiu.

Penkiolika belaisvių, iš šonų lydimi partizanų, lėtai pajudėjo per aikštę. Tylėdami nugaromis į ežerą išsirikiavo išilgai žemo parapeto prie ežero krašto. Valerijaus suformuota sušaudymo komanda, ginkluota pistoletais-kulkosvaidžiais, išsidėstė už penkių metrų nuo jų. Kunigui atliekant paskutines apeigas, Valerijus prisiminė ispanų konsulą ir liepė pastatyti jį prie kitų. Petačis buvo atlydėtas iš rotušės.

– Nenorime, kad jis būtų su mumis, – ėmė šūkauti kiti myriop pasmerkti vyrai. – Jis – išdavikas!

Jie grūmojo jam kumščiais. Petačis, apimtas siaubo, žingtelėjo atgal.

– Pastatykit jį prie kitų! – suriaumojo Valerijus. – Pribaikit jį!

– Nesuprantu, kodėl tai taip svarbu, – tarstelėjo Belinis.

Valerijus nusileido, ir Petačis buvo pavestas į šalį. Sušaudymo būrio vadas riktelėjo:

– Belaisviai, ramiai! Aplink!

Keli pasmerktieji pakėlė rankas fašistiniam pasveikinimui, kiti sušuko:

– Tegyvuoja Italija!

Treti atrodė suglumę. Bet galiausiai visi pasisuko veidu į ežerą, išskyrus Baraku, kuris žingtelėjo į priekį ir parodė į savo apdovanojimus.

– Esu apdovanotas aukso medaliu. Turiu teisę būti nušautas į krūtinę.

Belinis paprašė Valerijaus patenkinti prašymą, bet tas atkirto:

– Į nugarą! Būsite nušautas į nugarą, kaip ir likusieji!

Baraku energingai nusigręžė. Aikštė nutilo.

– Būry, užtaisyt! Taikyt! Ugnis!

Supoškėjo šūviai ir vėl stojo tyla.

– Atveskit Petačį! – sušuko kažkas.

Du partizanai atvilko desperatiškai besipriešinantį Petačį iš baimės perkreiptu veidu.

– Negalit manęs sušaudyti! – klykė jis. – Neturit! Jūs siaubingai klystate. Aš tiek daug padariau Italijos labui!

Pamatęs kūnus, staiga ištrūko iš savo sargybinių ir pro minią nėrė prie Dongo viešbučio, kur buvo jo žmona ir vaikai. Pakeliui buvo pagautas ir besispardantis bei besidaužantis nuvilktas prie parapeto. Nežmoniškai sukaupęs jėgas, vėl išsilaisvino. Klykdamas šoko į ežerą ir ėmė karštligiškai plaukti. Šautuvų kulkoms susmigus kūną, jis pranyko.

Įtampai sumažinti iš ginklų audringai imta pleškinti į orą. Šaudymui pagaliau nurimus, Valerijus liepė Beliniui iššvejoti Petačio kūną iš ežero.

– Susirask kurį nors kitą, – atrėžė grafas.

Ankstyvą kitos dienos, sekmadienio, rytą Musolinio, Klaretos ir sušaudytų fašistų kūnai vežimu buvo nugabenti į vieną pusiau pastatytą Milano degalinę, kur prieš devynis mėnesius vokiečiai nužudė penkiolika įkaitų. Į krūvą suverstus kūnus tiktai išaušus kažkas suguldė į eilę. Musolinis buvo patrauktas į šoną, kad jo galva gulėtų ant Klaretos krūtų.

Susirinkusi didelė minia kūnus spardė ir darkė. Musolinį pražiota burna už pėdų pakabino ant skersinės sijos, o jo meilužę greta. Jos sijonas nusmuko uždengdamas galvą, bet viena moteris galop užlipo ant dėžės ir jį įspraudė tarp Klaretos pririštų kojų. Ji atrodė keistai rami, užtat Musolinio sudaužytas, patinęs veidas buvo žiauriai deformuotas.

Prieš dvidešimt trejus metus Musolinis, ginkluotas ne kažin kuo daugiau nei idėja, nužygiavo į Romą paimti valdžios. Šiandien buvo keikiamas ir negyvas, kaip ir fašizmas.

DVIDEŠIMT DEVINTAS SKYRIUS

„VADAS NEGYVAS"

1.

Balandžio 28-osios rytą armijų grupė „Vysla" buvo kone visiškai pakrikusi, o jos vadovybė – ant atviro maišto krašto.

Busės 9-oji armija iš kovinio junginio virto apsupta grupe išsekusių vyrų, desperatiškai mėginančių išvien su tūkstančiais civilių prasimušti iki Venko linijų. Kita Heinricio armijų grupės dalis, Mantoifelio 3-ioji tankų armija, irgi paliko savo nuolatines pozicijas ir kaudamasi traukėsi į vakarus. Ji taip pat stengėsi pabėgti nuo rusų ir kapituliuoti anglams bei amerikiečiams.

Įsakymą dėl visuotinio atsitraukimo Mantoifelis davė ignoruodamas Hitlerį. Dešimtą ryto Heinricis paskambino Jodliui ir pranešė, kad vienas korpusas jau pasiekė Hafelio upę. Tai išgirdęs, paprastai santūrus Jodlis sušuko:

– Man visi meluoja!

Keitelis, tiesiogiai paskambinęs Mantoifeliui, apkaltino jį „grynu defetizmu". Pasakė ankstyvą popietę atvyksiąs į 3-iosios tankų armijos štabo būstinę, esančią Noibrandenburge, asmeniškai išsiaiškinti, kas dedasi.

Informuotas apie tai, Heinricis iškart nuvažiavo į Noibrandenburgą ir drauge su Mantoifeliu laukė ten iki pusės trečios, kol atėjo nurodymas sutikti Keitelį Noištrėlice, mieste maždaug trisdešimt kilometrų piečiau. Abu generolai pajudėjo į Noištrėlicą, bet pusiaukelėje pamatė artėjantį Keitelį su palyda. Netoli ežero abi grupės nusuko nuo kelio ir miškelyje pradėjo pasitarimą. Netoliese pasislėpę laikėsi trys Mantoifelio štabo karininkai. Ginkluoti pistoletais-kulkosvaidžiais, jie buvo pasirengę jėga pagrobti Keitelį, jei tik šis užsimanys suimti jų vadą.

– Armijų grupė juda tiktai atgalios! – paleido gerklę Keitelis. – Grupės ir armijų vadai – minkštastuburiai. Jei sektumėte kitų žmonių pavyzdžiu ir turėtumėte drąsos imtis griežtų žingsnių bei sušaudyti tūkstantį dezertyrų, armijų grupė nesitrauktų!

Heinriciui oficialiai atkirtus, kad tai ne jo „veikimo būdas", Keitelis pasisuko į Mantoifelį ir apkaltino jį traukimusi negavus tam įsakymo. Heinriciui pradėjus savo pavaldinį ginti, Keitelis pareiškė, kad jis tiesiog nebuvęs „pakankamai ryžtingas". Heinricis ūmiai pagriebė Keiteliui už rankos ir nuvedė jį prie kelio, kuriuo padrikai į užnugarį dardėjo vežimai. Heinricis parodė arklio traukiamą vežimą, pilną mūšio nukamuotų liuftvafininkų.

– Kodėl Jums neparodžius man pavyzdžio? – paklausė jis.

Keitelis sustabdė vežimą ir liepė vyrams išlipti.

– Nugabenkit juos į 3-iosios tankų armijos štabo būstinę ir atiduokit karo lauko teismui! – nurodė jis ir pasuko prie savo automobilio.

Bet staiga sustojo ir pirštu Heinriciui pagrasino.

– Nuo šiol griežtai laikykitės OKW įsakymų!

– Kaip galėčiau tų įsakymų laikytis, – nenusileido Heinricis, – kai OKW net deramai nežino dabartinės padėties?

– Jūs dar pajusite šio pokalbio padarinius! – pasipiktinęs užriko Keitelis.

Mantoifelis žingtelėjo į priekį ir lygiai taip pat įžūliai tėškė:

– 3-ioji tankų armija klausys tik generolo Mantoifello įsakymų!

Keitelis pervėrė abu generolus piktu žvilgsniu ir dar kartą liepė jiems klausyti įsakymų iki smulkmenų.

– Jus teis istorija!

– Už visus savo įsakymus atsakingas aš pats, – atkirto Mantoifelis. – Ir kaltės dėl jų niekam neversiu.

Jo trys štabo karininkai, parengę pistoletus-kulkosvaidžius, pasislinko arčiau. Bet Keitelis tik apsigręžė ir neatsisveikinęs įsėdo į automobilį.

Temstant rusai pralaužė Mantoifelio atsitraukimą dengusią liniją ir plūstelėjo Noibrandenburgo link. Heinricis paskambino Keiteliui.

– Štai kas nutinka, kai savavališkai paliekamos pozicijos! – piktai įgėlė Keitelis.

– Niekada pozicijų savavališkai nepalikau, – šaltai atsakė Heinricis. – Visada priversdavo padėtis.

Jis paprašė leidimo atiduoti Svinemiundę, ginamą neapmokytų naujokų divizijos.

– Nejau manote, jog galiu fiureriui pranešti, kad atiduodamas paskutinis įtvirtintas taškas prie Oderio?

– Kam aukoti tuos naujokus dėl pralaimėto reikalo? – rėžė Heinricis. – Aš jaučiuosi atsakingas už savo vyrus. Dalyvavau dviejuose pasauliniuose karuose.

– Jūs apskritai už nieką neatsakingas! Atsakingas tas asmuo, kuris įsakinėja.

– Visada jaučiausi atsakingas savo sąžinei ir vokiečių tautai. Tiesiog negaliu tuščiai eikvoti gyvybių.

Jis vėl oficialiai pareikalavo leidimo trauktis.

– Svinemiundę privalote ginti.

– Jei to primygtinai reikalaujate, susiraskite ką nors kitą Jūsų įsakymams vykdyti.

– Įspėju Jus, – suputojo Keitelis. – Esate pakankamo amžiaus suvokti, ką reiškia nepaklusti įsakymui mūšyje.

– Pone generole feldmaršale, kartoju: jei norite, kad šis įsakymas būtų įvykdytas, susiraskite kitą.

– Dar kartą įspėju! Nepaklusimas įsakymui reiškia karo lauko teismą.

Dabar savitvardą prarado pats Heinricis.

– Tai nepakenčiama! Kaip drįstate su manimi taip elgtis! – suriko jis.

– Vykdžiau pareigą kiek išgalėdamas geriau ir su visišku savo karininkų pritarimu, – tęsė stengdamasis susivaldyti. – Prarasiu savigarbą, jei leisiuosi priverčiamas padaryti ką nors, ką laikau klaida. Informuosiu Svinemiundę, jog feldmaršalas Keitelis primygtinai reikalauja ją ginti. Bet kadangi įsakymui nepritariu, vadovavimą perleidžiu Jūsų žiniai!

– Remdamasis fiurerio man suteikta valdžia, Jus nuo vadovavimo nušalinu! Tučtuojau visus tiesioginius reikalus perduokite generolui fon Mantoifeliui.

Tačiau Mantoifelis irgi nebuvo nusiteikęs vaidinti nuolankaus. Jis atsiuntė Keiteliui radiogramą, jog atsisako perimti vadovavimą ar būti atitinkamai paaukštintas. Žinią užbaigė maištingai: ČIA VISKAM VADOVAUJA MANTOIFELIS.

Tai faktiškai buvo armijų grupės „Vysla" galas.

2.

Karinės hierarchijos irsmas akivaizdžiai reiškėsi ir Hitlerio bunkeryje. Prieš pat išauštant balandžio 28-ajai, Bormanas, Krėbsas ir Burgdorfas, sausumos kariuomenės personalo viršininkas, įgėrę ginčijosi vienas su kitu.

– Prieš devynis mėnesius dabartinės užduoties ėmiausi visomis išgalėmis ir kupinas idealizmo! – plūdosi Burgdorfas. – Be paliovos mėginau koordinuoti partijos ir ginkluotųjų jėgų pastangas.

Dėl to užsitraukė savo kolegų karininkų panieką ir net yra vadinamas karininkijos išdaviku.

– Šiandien akivaizdu, kad šie kaltinimai pagrįsti, o visos mano pastangos nuėjo perniek. Mano idealizmas buvo ne vietoje, maža to, naivus ir kvailas.

Krėbsas mėgino jį nuraminti, tačiau triukšmas jau pažadino Freitagą fon Loringhofeną gretimame kambaryje. Šis papurtė jaunąjį Boltą gulte virš savęs.

– Kai ką praleidžiate, drauguži, – sušnibždėjo.

Jie girdėjo, kaip Burgdorfas šaukia ant nuraminti jį besistengiančio Krėbso.

– Palikite mane, Hansai! Visa tai turi būti pasakyta! Galbūt jau bus per vėlu per artimiausias keturiasdešimt aštuonias valandas... Žuvo tūkstančiai jaunų karininkų, kupinų tikėjimo ir idealizmo. Dėl ko? Dėl tėvynės? Ne! Mirė dėl jūsų!

Burgdorfas užsipuolė Bormaną. Milijonai paaukoti, kad partijos nariai galėtų lobti.

– Dėl jūsų prašmatnaus gyvenimo, dėl jūsų valdžios troškimo! Jūs sunaikinote šimtametę kultūrą, sunaikinote vokiečių tautą. Tai – baisi kaltė!

– Mano mielas bičiuli, – ramino Bormanas, – neturite taip asmeniškai kaltinti manęs. Net jei visi pralobo, aš bent likau nepriekaištingas. Galiu dėl to prisiekti viskuo, ką laikau šventu. Į Jūsų sveikatą, bičiuli!

Kitame kambaryje abu slapta besiklausiusieji išgirdo skambtelėjant stiklus. Po to stojo tyla.

Visą rytą generolas Veidlingas plušo prie plano, pagal kurį numatyta veržtis iš Berlyno trimis ešelonais. Buvo akivaizdu, rusai pasieks reicho kanceliariją po dienos ar dviejų, ir Veidlingas neabejojo, kad jis išgaus iš fiurerio pritarimą tam vakaro konferencijoje, todėl visiems savo vadams liepė prisistatyti į Hitlerio bunkerį iki vidurnakčio.

Ponia Gebels savo patalpose rašė laišką Haraldui Kvantui (Harald Quandt), sūnui iš ankstesnės santuokos, dabar esančiam Sąjungininkų nelaisvėje. Ji pranešė, jog visa šeima, įskaitant šešis vaikus, paskutinę savaitę praleido fiurerio bunkeryje, kad „garbingai užbaigtume savo nacionalsocialistinį gyvenimą".

Nacionalsocializmo „šlovingosios idėjos" artinasi prie pabaigos, „o su jomis viskas, kas mano gyvenime buvo gražu, kilnu ir gera". Pasaulyje be Hitlerio ir nacionalsocializmo neverta gyventi. Štai kodėl į bunkerį ji atsivedė ir vaikus. Jie per geri gyvenimui po pralaimėjimo, ir „gailestingasis Dievas supras, kodėl juos norėjau apsaugoti nuo tokio gyvenimo".

Ji papasakojo, kaip praėjusį vakarą fiureris prisegė jai savo partijos ženklelį ir kaip ji didžiavosi bei džiaugėsi. „Tegu Dievas man suteikia stiprybės atlikti paskutinę ir sunkiausią pareigą, – rašė jis. – Dabar trokštame tik viena: būti ištikimi fiureriui iki mirties ir savo gyvenimą užbaigti kartu su juo." Tokia pabaiga būtų „likimo palaima", kokios ji ir „tėtis" niekada nedrįso tikėtis.

„Brangus sūnau! – užbaigė ponia Gebels. – Gyvenk dėl Vokietijos!"

3.

San Franciske, kur vis dar vyko konferencija dėl Jungtinių Tautų organizacijos įsteigimo, Entonis Idenas *Mark Hopkins* viešbučio aštuntame aukšte surengė pirmą susitikimą su britų delegacija.

– Beje, – pridūrė jis informavęs savo bendradarbius lenkų klausimu, – jus turėtų sudominti dar viena naujiena iš Europos. Iš Stokholmo sužinojome,

kad Himleris per Bernadotą mums ir amerikiečiams pasiūlė besąlyginę Vokietijos kapituliaciją. Žinoma, mes apie tai pranešėme rusams!

Pasakė tai taip atsainiai, kad didžiumai jo klausytojų ta žinia nepadarė beveik jokio įspūdžio. Tačiau Džekas Vinokuras (Jack Winocur), jaunas spaudos darbuotojas, pagalvojo: „O, Dieve, kokia istorija!" Grįžęs į savo būstinę *Palace* viešbutyje ir laikraščiuose neradęs apie tai nė užuominos, spėjo, jog kažkas Londone „užmigo prie jungiklio".

„Čia tai *bent* istorija", – pamanė sau. Tai galėtų pernakt užbaigti karą, bet ir reikšti jo valstybinės tarnybos pabaigą, jei ji tai atskleistų, o po to paaiškėtų, kad tai jo darbas. Susierzinęs Džekas nuėjo miegoti.

Balandžio 28-ąją, pirmą valandą ryto, jį pažadino Polo Skoto Renkino (Paul Scott Rankine) iš *Reuters* skambutis.

– Kas naujo? – pasiteiravo Renkinas. – Man būtinai ko nors reikia popiečio laikraščiui.

Vinokuras padvejojo, paskui nusprendė surizikuoti. *Reuters* pranešimą išspausdins visi laikraščiai ir jis nepraslys pro akis BBC. Vinokuras papasakojo Renkinui apie Himlerio pasiūlymą, bet paprašė nenurodyti šaltinio.

– Žinoma, – pažadėjo Renkinas ir išsiuntė istoriją telegrafu iš *Palace* viešbučio.

> Oficialiuose sluoksniuose vakar čia pareikšta, jog, remiantis Stetinijui, Idenui, Molotovui atsiųsta informacija, britų ir amerikiečių vyriausybėms perduota Himlerio žinia, garantuojanti vokiečių besąlyginę kapituliaciją Vakarų sąjungininkams, bet ne Rusijai. Himleris autoritetingai pareiškė informavęs Vakarų sąjungininkus, jog gali organizuoti besąlyginę kapituliaciją ir pats tam pritaria. Renkinas.

Telegrama pasiekė *Reuters* necenzūruota. Nujausdamas, kad pataikė ant vienos iš didžiausių karo istorijų, Džekas Belas (Jack Bell) iš *Associated Press* San Franciske įspeitė senatorių Tomą Konelį (Tom Connley), konferencijos delegatą, į kampą prašydamas patvirtinti. Po kelių minučių pasirodė AP biuletenis, pavadintas KAPITULIACIJA.

> Balandžio 28 d. (AP) Aukštas Amerikos pareigūnas šiandien pareiškė, kad Vokietija besąlygiškai kapituliavo Sąjungininkų vyriausybėms. Pranešimo apie tai laukiama kiekvieną akimirką.

San Francisko *Call-Bulletin* išleido ekstra numerį stambia antrašte per visą puslapį: NACIAI PASIDUODA. Keletas egzempliorių pateko į Operos teatrą, kur konferencijos susitikimui pirmininkavo Molotovas. Delegatai sujudo

sveikindami vienas kitą, bet Molotovas, metęs žvilgsnį į laikraštį, tik pasitaisė pensnė ir padaužė plaktuku reikalaudamas tvarkos.

Vašingtone Baltuosius rūmus užtvindė telefono skambučiai, o aplink greitai susirinko susijaudinusi minia ir užtraukė „Dieve, laimink Ameriką!" Iš *Blair House* svečių namų kitapus gatvės Trumenas paskambino admirolui Lehiui ir liepė susisiekti su Eizenhaueriu ir išsiaiškinti, ar tai tiesa. Lehis paskambino telefonu Bedeliui Smitui į Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiojo štabo būstinę.

– Pranešta, kad vokiečiai paprašė Eizenhauerį paliaubų, – pasakė jis. – Neturime nieko oficialaus. Kokie faktai?

Smitas atsakė, kad jokio prašymo negauta. Trumeno įtarimas, jog pranešimas remiasi daugiausia Himlerio pasiūlymu Bernadotui, pasitvirtino. Sutemus Trumenas paliko *Blair House* svečių namus ir nužingsniavo į Baltuosius rūmus.

– Na, buvau čia, kaip matote, užsiėmęs nedideliais darbais, ir štai pasklido gandas, – kreipėsi jis į korespondentus. – Man paskambino iš San Francisko, paskambino Valstybės departamentas. Ką tik susisiekiau su admirolu Lehiu ir liepiau jam paskambinti į mūsų vyriausiojo vado Europoje štabo būstinę. Gandas be pagrindo. Tai viskas, ką turiu pasakyti.

4.

Viršutiniame Hitlerio bunkerio lygmenyje, nedideliame *Deutsches Nachrichtenbüro* (DNB), Vokietijos oficialios naujienų agentūros, kabinete, Volfgangas Boigsas (Wolfgang Boigs), Heinco Lorenco (Heinz Lorenz) padėjėjas, klausėsi priešo radijo laidų. Prieš pat devynias išgirdo Renkino pranešimo BBC versiją. Išvertė ją ir nedelsdamas pristatė į „Auksinį narvą", taip DNB pravardžiuota Hitlerio būstinė.

Hitleris perskaitė žinią be emocijų, tarsi susitaikęs, kad atėjo galas. Kažkieno paprašė patikrinti vertimą ir, įsitikinęs, kad vertimas teisingas, Boigsą paleido.*

Hitleris išsikvietė Gebelsą bei Bormaną, ir visi trys pasitarė už uždarų durų. Visą dieną Bormanas drabstėsi kaltinimais apie išdavystę ir vos prieš valandą buvo pasiuntęs Denicui radiogramą: ATRODO, KAD LOJALUMĄ PAKEITĖ IŠDAVYSTĖ. Kai durys galop atsivėrė, bunkeris virė nuo gandų. Hitleris liepė iš viršutinio lygmens apačion atvesti Fėgeleiną, saugotą ten ginkluoto sargybinio. Dieną anksčiau Himlerio ryšio karininkas pabėgo iš

* Trevoras-Roperis teigia, kad Lorencas pranešimą pristatė per Hitlerio tarną Heincą Lingę (Heinz Linge) ir kad fiureris net „pabalo iš pasipiktinimo". Čia pateiktos versijos autorius Boigsas, šiuo metu dirbantis Jungtinių Valstijų sausumos kariuomenei Berchtesgadene.

bunkerio į savo namus Šarlotenburgo priemiestyje, bet buvo pargabentas atgal ir Hitlerio asmeniniu įsakymu suimtas.

Hitleris įtarinėjo visus, susijusius su Himleriu, – net Evos svainį. Per valandą karo lauko teismas išnagrinėjo Fėgeleino bylą, pripažino jį kaltu dėl išdavystės ir pasmerkė myriop. Jis buvo nuvestas į kanceliarijos sodą ir sušaudytas.*

Veidlingui atvykus į vakaro konferenciją, bunkeryje vis dar tvyrojo sumaištis. Jis informavo apie paskutinius rusų puolimus ir pranešė, kad visi šaudmenų, maisto ir atsargų sandėliai arba priešo rankose, arba smarkiai apšaudomi artilerijos. Po dviejų dienų jo daliniai liks be šaudmenų ir nebepajėgs ilgiau priešintis.

– Todėl, kaip kareivis, siūlau surizikuoti ir nedelsiant veržtis iš miesto.

Ir išsyk, Hitleriui nespėjus pakomentuoti, pradėjo išsamiai dėstyti savo planą. Gebelsas paniekinamai pavadino tai gryna isterija. Bet Krėbsas pareiškė, jog kariniu požiūriu tai įmanoma.

– Žinoma, – skubiai pridūrė, – sprendimą turiu palikti fiureriui.

Hitleris tylėjo. Galiausiai paklausė, o kas toliau, jei prasiveržti pavyktų?

– Tik iš vieno *Kessel* pabėgtume į kitą. Nejau aš, fiureris, turėčiau miegoti atvirame lauke, ūkininko namuose ar dar kur nors vien tam, kad sulaukčiau galo? Ne, man bus daug geriau likti kanceliarijoje.

Veidlingas išėjo iš pasitarimo vidurnaktį. Prieškambaryje susirinkusiems savo vadams pranešė apie savo nesėkmę.

– Mums liko tik vienas kelias, – niūriai konstatavo. – Kovoti iki paskutinio vyro žūties.

Bet jis pažadėjo dar kartą pamėginti perkalbėti fiurerį.

Hitleris paliko konferenciją ir nuėjo aplankyti sužeisto Greimo. Su juo buvo Hana Reič. Hitleris išbalusiu veidu susmuko ant Greimo lovos krašto.

– Mūsų vienintelė viltis yra Venkas, – tarė. – Norėdami palengvinti jo prasiveržimą, turime surinkti visus turimus lėktuvus jam pridengti.

Venko patrankos, jo žodžiais, jau apšaudo rusus Potsdamo aikštėje.

* Paskutines dvi Fėgeleino gyvenimo dienas vis dar gaubia paslaptis. Vyrauja įsitikinimas, kad, suimtas savo namuose, jis paskambino Evai Braun prašydamas ją užtarti pas Hitlerį ir kad ši pasipiktinusi atsisakė. Oto Giunšė kategoriškai neigia tokį pokalbį buvus; jis kontroliavo visus skambučius. Maža to, Eva, pasak Giunšės, balandžio 28-osios naktį ašarodama atėjo pas jį ir atkakliai tikino, kad „brangusis Hermanas" negalėjęs išduoti fiurerio.

Kempka tvirtina, jog SS brigadenfiureris (brigados generolas) Johanas Ratenhuberis (Johann Rattenhuber), atsakingas už Hitlerio apsaugą, sakęs, kad Fėgeleinas rastas ne jo namuose, bet pasislėpęs anglių bunkeryje viršutiniame lygmenyje. Fėgeleinas vilkėjo odinį paltą, mūvėjo namines šlepetes, buvo su sportine kepure ir kaklaskare. Turėjo portfelį su dokumentais apie Himlerio derybas su Bernadotu.

– Auštant būtina surinkti visus turimus lėktuvus.

Jis įsakė Greimui nuskristi į Rechlino aerodromą netoli dr. Gebharto sanatorijos ir paimti lėktuvus iš ten. Venkas sugebės prasiveržti tik remiamas liuftvafės.

– Tai pirmoji priežastis, kodėl turite palikti šį prieglobstį. Antroji – būtina sustabdyti Himlerį.

Jo lūpos ir rankos drebėjo, balsas trūkčiojo.

– Išdavikas niekada negali tapti mano įpėdiniu. Privalote ištrūkti ir pasirūpinti, kad taip neįvyktų.

Greimas atsakė, jog nebus įmanoma pasiekti Rechlino, todėl jis mieliau mirtų bunkeryje.

– Kaip reicho kareiviui, Jūsų šventa pareiga yra išsemti kiekvieną galimybę, – pasakė Hitleris. – Tai vienintelė likusi sėkmės galimybė. Jūsų ir mano pareiga yra ją išnaudoti.

– Nežinau, ar dabar dar įmanoma ką nors padaryti, net jei prasiveržtume? – suabejojo Hana.

Bet Greimą paskutiniai Hitlerio žodžiai labai paveikė.

– Hana, mes esame vienintelė viltis liekantiems čia. Jei egzistuoja net mažiausia galimybė, privalome pamėginti... Galbūt įstengsime padėti, tačiau bet kuriuo atveju vyksime.

Tai Hitlerį sujaudino.

– Liuftvafė nuo pradžios iki galo iš visų ginkluotųjų pajėgų kovojo geriausiai. Dėl jos techninio atsilikimo kalti kiti.

Greimas pradėjo skausmingai rengtis. Hana su ašaromis akyse priėjo prie Hitlerio.

– Mano fiureri, kodėl neleidžiate mums pasilikti?

Hitleris pažvelgė į ją.

– Tesaugo Jus Dievas.

Ponia Gebels įdavė Hanai du laiškus savo sūnui. Nusimovė deimantinį žiedą ir paprašė Hanos, kad jį mūvėtų jai atminti. Eva Braun irgi įdavė laišką savo seseriai poniai Fėgelein. Vėliau Hana neatsispyrė pagundai jį perskaityti. Jis jai pasirodė „toks vulgarus, teatrališkas ir tokio prasto, paaugliško skonio", kad jį suplėšė.

Tamsią naktį, apšviestą liepsnojančių pastatų, Greimas ir Hana, girdėdami intensyvią šaulių ginklų ugnį, šarvuotuoju automobiliu buvo nugabenti prie mokomojo lėktuvo *Arado 96*, paslėpto netoli Brandenburgo vartų. Hana nuvairavo nedidelį lėktuvą Rytų-Vakarų ašimi ir pakilo ugnies krušoje. Stogų aukštyje *Arado* apšvietė rusų prožektoriai, ir priešlėktuvinių sviedinių sprogimai ėmė blaškyti jį kaip plunksną. Paleidusi lėktuvą visa galia, Hana iškopė iš ugnies verpeto – apačioje dryksojo Berlynas, liepsnų jūra. Ji pasuko į šiaurę.

Himlerio išdavystė padarė galą Hitlerio dvejonėms ir viltims. Nors Greimo akivaizdoje ir demonstravo pasitikėjimą, dabar jis suprato, kad Venkas irgi yra žuvęs reikalas ir pagaliau atėjo metas pasirengti pabaigai. Bunkerio nedidelėje žemėlapių patalpoje šitai prasidėjo ypatingu aktu – vestuvėmis. Hitleris dažnai draugams kartodavo negalįs prisiimti „santuokos atsakomybės". Galbūt jis taip pat baiminosi sumenkinti savo kaip fiurerio nepakartojamumą, mat didžiumai vokiečių jis buvo kaip Kristus. Bet dabar, kai viskas žlugo, pasidavė buržuaziniam impulsui ilgai delsta santuoka apdovanoti savo ištikimą meilužę.

Netolimame folkšturmo dalinyje buvo surastas ir į požeminį bunkerį apeigoms atlikti atvestas žemesniojo rango pareigūnas, labai pritinkančia pavarde – Vagneris (Wagner). Gebelsui ir Bormanui dalyvaujant kaip liudytojams, Hitleris ir Eva prisiekė, jog yra grynos arijų kilmės. Po trumpos ceremonijos Eva registre pradėjo rašyti: „Eva B..." Susizgribusi išbraukė „B" ir pasirašė: „Eva Hitler, mergautine pavarde Braun."

Tada Hitleris pakvietė Bormaną, Gebelsus, dvi iš sekretorių, ponią Kristian (Christian) ir ponią Jungę (Junge), į savo apartamentą išgerti šampano ir daugiau nei valandą dalijosi atsiminimais. Kiti prie pokylio prisijungdavo kartkartėmis – Giunšė, Krėbsas, Burgdorfas, Belovas, net panelė Manciali (Manzialy), virėja vegetarė. Galiausiai Hitleris pasakė, jog tai – jo gyvenimo ir nacionalsocializmo pabaiga. Mirtis po artimiausių kovos draugų išdavystės bus paguoda. Nuėjęs į kitą kambarį, pradėjo diktuoti poniai Jungei savo politinį testamentą.

Pripažino, kad nei jis, nei kas kitas Vokietijoje karo netroško, bet jį „išprovokavo išskirtinai žydų kilmės ar žydų interesų naudai darbavęsi tarptautiniai valstybininkai". Prikišo anglams, jog šie privertė įsiveržti į Lenkiją, nes „politinė klika Anglijoje geidė karo iš dalies dėl komercinių sumetimų ir iš dalies dėl to, kad buvo paveikta tarptautinės žydijos skleidžiamos propagandos".

Pareiškė, kad pasiliko Berlyne „savanoriškai pasirinkdamas mirtį tą akimirką, kai buvo aišku, kad fiurerio ir kanclerio posto ilgiau neįmanoma išlaikyti", ir mirsiąs „linksma širdimi", bet savo kariniams vadams įsakąs „tęsti tautos kovą". Negali būti nė kalbos apie kokio nors rajono ar miesto atidavimą priešui. Paragino savo vadus „parodyti spindintį ištikimo atsidavimo pareigai iki mirties pavyzdį".

Himlerį ir Geringą pašalino iš visų pareigų už „slaptas derybas su priešu" be jo žinios ir prieš jo valią, „taip pat už neteisėtą mėginimą užgrobti šalies kontrolę". Savo įpėdiniu – reicho prezidentu ir ginkluotųjų pajėgų vyriausiuoju vadu – paskyrė admirolą Denicą, Gebelsą – kancleriu, Bormaną – partijos ministru, o Šernerį – vyriausiuoju sausumos kariuomenės vadu. Pirmieji du,

pasak Hitlerio, prašė leidimo mirti drauge su juo, bet jiems įsakyta „tautos interesus iškelti aukščiau už savo jausmus" ir gelbėtis.

Testamentas baigėsi, kaip ir prasidėjo, žydų užsipuolimu. „Iš tautos vyriausybės ir tautos pirmiausia reikalauju uoliai palaikyti rasinius įstatymus ir negailestingai kovoti su visų tautų nuodytoja – tarptautine žydija." Savo manijai liko ištikimas iki mirties.

Ponia Jungė užrašė dokumento datą: 1945 m. balandžio 29 d., 04.00 val. Hitleris apačioje sukeverzojo parašą, o Gebelsas, Bormanas, Burgdorfas ir Krėbsas pasirašė kaip liudytojai.

Tada fiureris padiktavo asmeninę valią. Savo nuosavybę paliko partijai „arba, jei ši nebeegzistuoja, valstybei", o valios vykdytoju paskyrė „ištikimiausią partijos bendražygį Martiną Bormaną". „Tegu mano giminaičiams jis perduoda viską, kas vertinga kaip asmeninis atminimas arba gali būti panaudota jų vidutinės klasės pragyvenimo standartui palaikyti, pirmiausia mano žmonos motinai ir mano ištikimiems abiejų lyčių darbuotojams, labai gerai jam žinomiems, ypač mano buvusioms sekretorėms poniai Vinter (Winter) ir kitoms, savo darbu padėjusioms man daugelį metų."

„Mano žmona ir aš, siekdami išvengti nuvertimo ar kapituliacijos gėdos, nusprendėme mirti. Pageidaujame, kad mūsų kūnai būtų nedelsiant sudeginti ten, kur aš, dvylika metų tarnaudamas savo tautai, atlikdavau didžiąją dalį savo kasdienio darbo."

Šie liūdni pasirengimai galiausiai sukėlė karštą ginčą. Fiureriui liepus Gebelsui su šeima palikti bunkerį, Gebelsas palaikė tai ne privilegija, bet įžeidimu. Jis sušuko: „Berlyno gynėjas negali išeiti!" Hitleris primygtinai reikalavo, ir kivirčas taip įkaito, kad jis pagaliau pasakė: „Net ištikimiausias iš mano sekėjų manęs neklauso!" ir nuėjo į lovą.

Ašarodamas Gebelsas pasitraukė į savo patalpas ir, nenorėdamas nusileisti, pradėjo kurpti savo paskutinį žodį, pavadintą „Fiurerio politinio testamento priedas":

> Fiureris man įsakė, žlugus reicho sostinei, palikti Berlyną ir vadovauti jo paskirtai vyriausybei.
>
> Pirmąkart gyvenime turiu kategoriškai atsisakyti paklusti fiurerio įsakymui. Mano žmona ir vaikai tam atsisakymui pritaria. Jau neminint to, kad žmoniškumo ir lojalumo jausmai neleidžia mums šią didžiausio vargo valandą palikti fiurerio likimo valiai, visą likusį savo gyvenimą atrodyčiau negarbingas išdavikas ir niekingas niekšas bei prarasčiau savigarbą ir savo bendrapiliečių pagarbą – pagarbą, kurios man prireiktų mėginant formuoti vokiečių tautos ir valstybės ateitį.
>
> Fiurerį šiomis kritiškiausiomis dienomis supančiame išdavysčių košmare turi būti bent vienas asmuo, besąlygiškai pasiliksiantis su juo

iki mirties, net jei tai prieštarautų oficialiam ir, turinio prasme, visiškai pateisinamam įsakymui, kurį jis nurodė savo politiniame testamente.

Tikiu, jog taip elgdamasis darau geriausią paslaugą vokiečių tautai. Būsimais sunkiais laikais pavyzdžiai bus svarbesni už žmones. Žmonių vesti tautą į laisvę visada atsiras, bet atkurti mūsų nacionalinio gyvenimo nepavyks, jei tai nebus grindžiama aiškiais ir akivaizdžiais pavyzdžiais.

Todėl drauge su savo žmona ir vardu savo vaikų, kurie yra per jauni, kad galėtų išreikšti savo nuomonę, bet be išlygų tam pritartų, jei būtų reikiamo amžiaus, reiškiu savo nepajudinamą pasiryžimą nepalikti reicho sostinės, net jei ji ir kristų, ir lieku šalia fiurerio iki gyvenimo pabaigos, nes gyvenimas, jei nebegalėčiau tarnauti fiureriui ir būti greta jo, man nustotų vertės.

Britų „spitfairai" skriejo virš degančių Berlyno griuvėsių. Mirties dvokas apačioje sparno vadui Džoniui Džonsonui (Johnnie Johnson) priminė Falezą (Falaise) per Normandijos kampaniją. Jis matė į miestą riedančius rusų tankus. Staiga pasirodė didelė naikintuvų *Jak* grupė. Jis išsigando galimo nesusipratimo.

– Gerai, vaikinai, laikykitės drauge! Nesiblaškykite!

Kai už „spitfairų" ėmė lėtai sukinėtis daugiau nei 100 „jakų", Džonsonas pasuko savo lėktuvus į dešinę pakildamas aukščiau. Jo sparniniam pranešus, kad viršuje rusų dar daugiau, Džonsonas nurodė:

– Susispauskit! Neardykit formuotės!

Abi grupės įtariai suko viena aplink kitą. Džonsonas priartėjo, kiek išdrįso, tada pamosavo sparnais rusų vadui, bet nesulaukė jokio atsakymo. Staiga rusai padrika rikiuote pasuko į rytus. Tolstantis nedrausmingai žemyn neriančių ir aukštyn kylančių lėktuvų būrys Džonsonui priminė besisukiojantį varnėnų pulką. Keli vis atsiskirdavo ir puldavo kažką apačioje.

Vėlyvą rytą rusų sausumos pajėgos skverbėsi prie Hitlerio bunkerio iš trijų pagrindinių krypčių – rytų, pietų ir vakarų. Kilpa aplink mirštantį miestą dar labiau užsiveržė priešakiniams sovietų daliniams įsismelkus į Zoologijos sodą. Iš begemoto būsto ir planetariumo jie ėmė apšaudyti du didžiulius priešlėktuvinius bokštus, kuriuose glaudėsi kelių divizijų vadavietės ir artilerijos centras. Berlyno artilerijos vadas pulkininkas Velermanas iš vieno bokšto ketvirto aukšto pakerėtas stebėjo, kaip vienas rusų tankas atkakliai vis bergždžiai mėgina pataikyti į jo langus. Aplink matė išsikėtojusį miestą – degantį, rūkstantį, beveik visiškai sugriautą. Kaip milžiniškas fakelas šiurpulingai gražiai liepsnojo *Gedächtniskirche* (Kaizerio Frydricho atminimo bažnyčios) smailė.

Už pusantro kilometro Hitlerio bunkeryje Martinas Bormanas rengėsi išsiųsti Hitlerio politinį bei asmeninį testamentus jo įpėdiniui admirolui

Denicui. Norėdamas garantuoti jų pristatymą, Bormanas nusprendė užduotį patikėti dviem atskiriems emisarams – savo asmeniniam patarėjui SS štandartenfiureriui (pulkininkui) Vilhelmui Canderiui ir Heincui Lorencui. Gebelsas norėdamas, kad išorinį pasaulį pasiektų ir jo testamentas, Lorencui įdavė jo kopiją.

Trečią Hitlerio politinio testamento kopiją Burgdorfas majorui Viliui Johanmajeriui (Willi Johannmeier), fiurerio adjutantui sausumos kariuomenės klausimais, pavedė pristatyti feldmaršalui Šerneriui. Burgdorfas taip pat įdavė Johanmajeriui ranka rašytą pažymą, kurioje paaiškinta, kad tokia valia surašyta sužinojus „sukrečiančią naujieną apie Himlerio išdavystę" ir yra fiurerio „neatšaukiamas sprendimas". Ji turėjo būti paskelbta „fiureriui įsakius ar iškart po to, kai bus patvirtinta jo mirtis".

Sužinoję, kad su Hitlerio testamento kopijomis bunkerį palieka trys kurjeriai, Freitagas fon Loringhofenas, Boltas ir Burgdorfo adjutantas pulkininkas leitenantas Vaisas (Weiss) irgi nusprendė prašyti leidimo išvykti.

– Dabar, kai viskas baigta, – pasakė jie Krėbsui, – leiskite mums kovoti su kariais arba suteikite galimybę pasiekti Venko armiją.

Krėbsas suprato ir nuėjo pas Hitlerį, kuris neprieštaravo, bet pareiškė norįs pamatyti šiuos tris jaunus vyrus prieš jiems iškeliaujant. Vidurdienį Hitleris su jais ilgokai šnekučiavosi. Klausė, kaip jie ketina ištrūkti iš Berlyno. Boltas nupasakojo maršrutą: palei Tyrgarteną jie pasieks Picheldorfo tiltą, susiieškos valtį ir nusiirs Hafelio upe pasroviui.

– Netoli tilto! – įsiterpė Hitleris. – Žinau, kur ten yra kelios elektrinės valtys, nekeliančios jokio triukšmo!

Kitas penkiolika minučių jis jiems smulkmeniškai aiškino pabėgimo maršrutą upe. Pademonstravo stebėtiną atmintį, bet trys karininkai klausėsi neatidžiai. Kaip ir daugelis Hitlerio karinių planų, šis irgi buvo teoriškai tobulas, bet praktiškai neįgyvendinamas. Jie užsivilko maskuojamuosius švarkus, užsidėjo plieno šalmus ir apsiginklavo pistoletais-kulkosvaidžiais. Palikę slogią bunkerio aplinką, išniro į *Hermann Göringstrasse* gatvę.

Vyrą, kurio garbei ši gatvė buvo pavadinta, Bormanas pasmerkė mirti, savo agentams į Oberzalcbergą pasiųsdamas tokio turinio telegramą:

> Padėtis Berlyne vis įtemptesnė. Jei Berlynas ir mes kristume, balandžio 23-iosios išdavikai likviduotini. Vyrai, atlikite savo pareigą. Nuo to priklauso jūsų gyvybė ir garbė.

Tačiau Geringas jau buvo įkalbėjęs savo SS sargybinį jį patį, jo žmoną, dukterį ir liokajų nugabenti į šeimos pilį Mauterndorfe, Austrijoje. Išvažiuodamas Geringas ant kelių laikė dūmtraukį, o jo viduje suvyniotas gulėjo vienas iš jo mėgstamų paveikslų – vertas 2 500 000 markių.

6.

Balandžio 29-osios popietę Hitlerio bunkeryje vyko liguistas pasirengimas pabaigai. Dr. Hazė (Haase), ankstesnis Hitlerio chirurgas, nunuodijo fiurerio Elzaso vilkšunį Blondį, kiti du šunys buvo nušauti. Hitleris pats parūpino nuodų kapsules savo dviem sekretorėms – poniai Junge ir poniai Kristian. Atsiprašomu tonu pasakė, jog tai prasta atsisveikinimo dovana, ir pagyrė jų drąsą. Apgailestaudamas pridūrė, kad jo generolai pasirodė ne tokie patikimi.

Kempka pamatė Hitlerį šeštą valandą, netrukus po to, kai atėjo pranešimas, kad partizanai nužudė Musolinį. Dešinėje rankoje jis laikė Berlyno žemėlapį, vilkėjo pilku švarku ir mūvėjo juodas kelnes. Nors kairė ranka šiek tiek drebėjo, atrodė ramus.

– Kaip laikotės, Kempka? – pasiteiravo.

Vairuotojas pasakė, kad grįžta į savo gynybinę poziciją prie Brandenburgo vartų.

– Kaip Jūsų vyrai?

– Nuotaika gera, jie laukia Venko.

– Taip... mes visi laukiame Venko, – tyliai pratarė Hitleris ir ištiesė ranką.

– Likite sveikas, Kempka, ir pasirūpinkit savimi!

Jiems spaudžiant vienas kitam ranką, vienas iš Kempkos vyrų koridoriuje šūktelėjo:

– Paskubėkit! Artėja rusai!

22.00 val. prasidėjusioje fiurerio konferencijoje Veidlingas sunkia širdimi pranešė apie įnirtingus, beviltiškus mūšius gatvėse. Jo divizijos virtusios batalionais. Nuotaika prasta, šaudmenys beveik išeikvoti. Jis pamosavo sausumos kariuomenės laikraščiu, pilnu optimistinių istorijų apie tai, kad Venkas netrukus išgelbės Berlyną. Kaltino, kad kariai tuo netiki ir tokios apgavystės juos tik erzina.

Gebelsas, negalėdamas klausytis tokio realistinio vertinimo, apkaltino Veidlingą pesimizmu, ir užvirė dar vienas ginčas. Jiems nuraminti prireikė Bormano, kad Veidlingas galėtų tęsti. Jis savo pranešimą užbaigė sukrečiančia prognoze – mūšis baigsis kitą vakarą.

Stojo mirtina tyla. Pavargusiu balsu Hitleris paklausė Citadelės (kanceliarijos zonos) komendanto SS brigadenfiurerio (brigados generolo) Monkės (Mohnke), ar šis irgi taip vertinąs padėtį. Monkė patvirtino, jog taip.

Veidlingas vėl ėmė maldauti, kad būtina veržtis iš miesto. Hitleris pakėlė ranką prašydamas tylos. Parodė į savo žemėlapį ir susitaikiusiu, bet sarkastišku tonu pareiškė pažymėjęs dalinių pozicijas remdamasis informacija, perduodama per užsienio radijo stotis, nes jo paties dalinių štabai

nebesivargina jam pranešinėti. Jo įsakymai nebevykdomi, todėl tuščia ko nors tikėtis.

Hitleriui skausmingai pakilus iš krėslo atsisveikinti su Veidlingu, generolas dar kartą paprašė pakeisti savo nusistatymą, kol dar nesibaigė šaudmenys. Hitleris Krėbsui kažką sumurmėjo, tada pasisuko į Veidlingą.

– Leisiu veržtis iš miesto nedidelėmis grupėmis, – pasakė jis, bet pridūrė, kad apie kapituliaciją negali būti nė kalbos.

Veidlingas nužingsniavo koridoriumi laužydamas galvą, ką Hitleris turėjo omenyje. Ar išsiveržimas nedidelėmis grupėmis ne kapituliacija? Radijo ryšiu susisiekė su savo vadais ir liepė jiems kitą rytą susirinkti jo štabo būstinėje Bendlerbloke.

Vidurnaktį bunkerį paliko pulkininkas fon Belovas su savo ordonansu. Jis Keiteliui nešė Hitlerio laišką apie Denico paskyrimą jo įpėdiniu. Fiureris gyrė karinį jūrų laivyną už narsą ir teisino liuftvafę, dėl nesėkmių kaltindamas Geringą. Tačiau griežtai kritikavo visą sausumos kariuomenės generalinį štabą teigdamas, kad tas nė iš tolo neprilygsta generaliniam štabui Pirmojo pasaulinio karo metais. „Vokiečių tautos pastangos ir aukos šiame kare, – baigdamas rašė jis, – buvo tokios didžiulės, jog negaliu patikėti, kad nuėjo perniek. Vis dar siektina laimėti teritorijos rytuose vokiečių tautai."

Belovas ir jo bendražygis pasirinko tą patį maršrutą kaip ir kiti ištrūkusieji iš bunkerio. Tamsoje judėti buvo lengviau, todėl prieš pat aušrą jie prie reicho sporto aikštyno pavijo Freitago fon Loringhofeno būrelį.

Pagrindiniame valgomajame, viršutiniame lygmenyje, Hitleris atsisveikino su dvidešimties karininkų ir moterų sekretorių grupe. Jo akys buvo sudrėkusios, poniai Jungei pasirodė, kad jis žiūri kažkur į tolį. Praėjo išilgai gretos kiekvienam paspausdamas ranką, tada suktais laiptais nusileido į savo apartamentus.

Staiga visus apėmė keista linksmumo nuotaika. Barjerai krito, ir aukšto rango karininkai familiariai plepėjo su jaunesniaisiais karininkais. Valgykloje, kur valgė kareiviai ir ordonansai, spontaniškai prasidėjo šokiai. Kilo toks triukšmas, kad pasiuntinys atnešė įspėjimą ramintis, nes garsai sklinda į apačią, kur Bormanas mėgino susikaupti prie Denicui rašomos telegramos. Joje Bormanas skundėsi, jog Keitelis „kontroliuoja, sulaiko ar iškraipo visus ateinančius pranešimus", ir nurodinėjo Denicui „iškart ir negailestingai susidoroti su visais išdavikais".

7.

Tą vidurnaktį tėvas Sempsonas stovėjo ant kalvos, nuo kurios matėsi Noibrandenburgas, ir klausėsi stiprėjančio Raudonosios armijos tankų gaudesio. Mantoifelis jau atitraukė savo štabą iš miesto, palikdamas tik ariergardą.

Paskutinę savaitę Raudonoji armija virš miesto ir *Stalag IIA* stovyklos mėtė lapelius įspėdama, kad Rokosovskis jau „prie jūsų vartų". Taip iš tikrųjų ir buvo. Kelios dešimtys sovietų tankų nugriovė spygliuotos vielos tvoras ir sargybos bokštus. Iš amerikiečių sunkvežimių, ant kurių sumontuotos raketos, pradėtas apšaudyti Noibrandenburgas už penkių kilometrų. Po valandos miestas jau liepsnojo ir karštį jautė net belaisviai ant tolimos kalvos. Daugelis prancūzų, italų ir serbų neatsispyrė laisvės vilionei, nusvirduliavo į miestą plėšikauti – ir buvo nušauti rusų. Tačiau amerikiečiai, vadovaujami seržanto Lukaso (Lucas) ir tėvo Sempsono, pasiliko stovykloje, kaip koduotai nurodė BBC.

Trys tūkstančiai stovykloje išlikusių rusų laisvės taip ir neparagavo. Įtariamus bendradarbiavimu su vokiečiais sovietai sušaudė vietoje, likusiems įbruko šautuvus ir pasiuntė į frontą.

Vienas rusų generolas paklausė tėvo Sempsono, ar jis turįs kokių nors nusiskundimų dėl vokiečių. Kunigui pasakius, kad stovyklos gydytojas atsisakydavo padėti amerikiečiams, generolas ištiesė jam pistoletą ir tiesiog pasakė:

– Nušaukit jį!

Belaisviai, grįžtantys iš Noibrandenburgo, parsinešė tokių pasibjaurėtinų istorijų apie žudymus, plėšikavimus ir prievartavimus, kad penkiasdešimtmetis prancūzų abatas jaunuolio veidu ir tėvas Sempsonas pajuto poreikį apsilankyti mieste ir pažiūrėti, kuo galėtų padėti. Miške tarp stovyklos ir miesto jiedu aptiko daug išprievartautų ir nužudytų vokiečių merginų ir moterų. Kelios perpjautomis gerklėmis kabojo ant medžių pririštos už kulkšnių.

Noibrandenburgas, kadaise gražus nedidelis miestas, vis dar liepsnojo, gatvėse riogsojo gausybė nuolaužų. Uniformuotos moterys reguliavo intensyvų karinį eismą. Sudegusios mėsos dvokas buvo nepakeliamas, tačiau abatas ryžtingai braidžiojo po skerdynių vietą melsdamasis ir guosdamas. Tėvui Sempsonui jis simbolizavo Bažnyčią suniokotame pasaulyje. Jie surado savo bičiulį, vietinį kunigą. Jis apdujęs sėdėjo ant savo nusiaubtos klebonijos laiptų. Viduje ant sofos susigūžusios tūnojo kunigo motina ir dvi jo seserys vienuolės. Visas tris moteris jo akivaizdoje išprievartavo gauja rusų. Motina, sugniaužusi rankoje rožinį, atrodė negyva. Abatas pasiteiravo, ar galėtų kuo nors padėti. Abi vienuolės papurtė galvas.

Grįždami į stovyklą, abu kunigai priėjo prie apversto vežimo. Netoliese buvo skubiai palaidota pustuzinis kūnų. Ant vieno iš kapų gulėjo vilkšunis. Sempsonas pamėgino įkalbėti jį sekti paskui juos, bet šuo nepajudėjo. Plėšikai

pagrobė didžiumą šeimos turto, tačiau paliko nedidelę lėlę ir seną šeimos Bibliją. Abatas atvertė knygą, žvilgtelėjo į viduje priklijuotas Sutvirtinimo ir Komunijos nuotraukas ir peržiūrėjo rūpestingus krikštų, santuokų ir mirčių įrašus. Prancūzų kunigas Sempsonui staiga pasirodė visiškai išsekęs ir pavargęs nuo gyvenimo, ir dabar atitiko savo amžių.

8.

Vėlyvą balandžio 30-osios rytą sovietai užėmė Tyrgarteną, o vienas priešakinis dalinys net buvo pastebėtas gatvėje šalia bunkerio. Tačiau ta naujiena nepadarė pastebimo poveikio Hitleriui. Pietaudamas drauge su ponia Junge, ponia Kristian ir panele Manciali, jis plepėjo taip, tarsi tai būtų dar vienas problemų neapsunkintas „vidinio ratelio" susibūrimas.

Bet diena nebuvo eilinė, ir netrukus po to, kai ponios pasišalino, Hitleris paprašė Giunšės pakviesti jas atgal, taip pat pašaukti Bormaną, Gebelsą, Burgdorfą, Krebsą, Fosą, Hevelį, Naumaną, Ratenhuberį ir panelę Elzę Kriuger (Else Krüger), Bormano sekretorę. Hitleris kiekvienam paspaudė ranką ir su kiekvienu atsisveikino. Eva ponias apkabino. Hitleris pasivedė Giunšę į šalį ir pasakė, kad jis ir jo žmona ketina nusižudyti ir jis norįs, kad jų kūnai būtų sudeginti.

– Po savo mirties, – paaiškino jis, – nenoriu būti išstatytas apžiūrinėti rusų *Panoptikum* [vaškinių figūrų muziejuje].

Giunšė paskambino ką tik iš savo vadavietės prie Brandenburgo vartų į bunkerį grįžusiam Kempkai.

– Erichai, man reikia ko nors išgerti, – prabilo jis. – Ar turi butelį degtinės?

Giunšės balsas skambėjo taip keistai, kad Kempka nemokėjo to apibūdinti.

– Ar turi ko nors išgerti? – neatstojo Giunšė ir pasakė, kad ateina.

Kempka suprato, jog kažkas negerai. Paskutinėmis dienomis niekas negalvojo apie alkoholį. Jis surado butelį konjako ir laukė. Telefonas suskambėjo. Vėl pasigirdo Giunšės balsas.

– Man nedelsiant reikia dviejų šimtų litrų benzino, – kimiai ištarė.

Kempka pagalvojo, kad jis juokauja.

– Neįmanoma, – atsakė.

– Benzino, benzino, Erichai!

– Kam tau tų dviejų šimtų litrų?

– Negaliu sakyti telefonu. Noriu, kad tai tučtuojau būtų pristatyta prie įėjimo į fiurerio bunkerį.

Kempka pranešė, kad vienintelės benzino atsargos – apie 40 tūkst. litrų – užkastos Tyrgartene.

– Jis dabar apšaudomas artilerijos ir ten rodytis savižudybė. Palauk iki penktos, kol artilerija aprims.

– Negaliu laukti nė vienos valandos. Pažiūrėk, ką įmanoma išsiurbti iš sudaužytų automobilių.

15.30 val. Hitleris paėmė į rankas pistoletą *Walther*. Savo apartamento prieškambaryje jis buvo vienas su Eva Braun. Ji tysojo susmukusi ant kušetės ranktūrio – nusinuodijusi. Antras „valteris" neiššautas gulėjo ant raudono kilimo.

Hitleris sėdėjo prie stalo. Už jo kabojo Frydricho Didžiojo paveikslas. Priešakyje ant konsolės stovėjo Hitlerio motinos jaunystėje nuotrauka. Jis įsikišo pistoleto vamzdį į burną ir iššovė. Nulinko į priekį numesdamas vazą. Ši kliudė Evos kūną apliedama jos suknelę ir nukrito ant kilimo.

Konferencijų patalpoje Bormanas, Giunšė ir Lingė girdėjo šūvį. Akimirką padvejoję, įsiveržė į Hitlerio prieškambarį. Giunšė išvydo fiurerį, sudribusį kniūbsčia už stalo. Netekęs drąsos, Giunšė nusvirduliavo atgal į konferencijų patalpą. Ten jį užkalbino Kempka:

– Dėl Dievo meilės, Otai, – tarė vairuotojas, – kas vyksta? Tikriausiai išprotėjai, kad liepei man pasiųsti vyrus į kone tikriausią mirtį vien dėl dviejų šimtų litrų benzino?

Giunšė prasmuko pro jį ir užtrenkė duris, kad niekas kitas negalėtų įeiti. Tada uždarė duris į fiurerio apartamentą ir, išpūtęs akis, atsigręžė.

– Vadas negyvas!

Apstulbintas Kempka pagalvojo, kad Hitlerį ištiko širdies smūgis. Giunšė užsikirto. Ištiesė pirštą lyg pistoletą ir įsidėjo jį į burną.

– Kur Eva?

Giunšė parodė į Hitlerio prieškambarį ir galiausiai išspaudė:

– Ji su juo.

Prireikė kelių minučių, kol Giunšė išlemeno visą istoriją. Lingė iškišo galvą iš Hitlerio prieškambario.

– Benzinas! – sušuko jis. – Kur benzinas?!

Kempka pasakė turįs apie šimtą septyniasdešimt litrų kanistruose, sustatytuose prie įėjimo į sodą. Lingė ir dr. Štumpfegeris (Stumpfegger) išnešė Hitlerio kūną tamsiai rudoje kariškoje antklodėje. Fiurerio veidas buvo pusiau uždengtas, kairė ranka kadaravo. Įkandin Bormanas nešė Evą. Ji vilkėjo juoda suknele, o šviesūs plaukai karojo palaidi. Jos vaizdo Bormano rankose Kempkai buvo per daug. Ji visada nekentė Bormano, ir jis pagalvojo: „Nė žingsnio toliau." Šūktelėjo Giunšei:

– Aš nešiu Evą!

Kempka tylėdamas paėmė ją iš Bormano. Kairė kūno pusė buvo drėgna, Kempka pananė, jog tai kraujas, tačiau iš tikrųjų tai buvo iš vazos išsipylęs

vanduo. Keturių į sodą vedančių laiptatakių pusiaukelėje jos kūnas vos neišslydo jam iš rankų. Kempka sustojo neįstengdamas eiti toliau, bet Giunšė tuojau pat atskubėjo į pagalbą, ir jiedu drauge išnešė Evą į sodą.

Rusai vėl atidengė ugnį ir sviediniai ėmė kristi į nuolaužas. Iš kancelia-rijos buvo likusios tik rantytos sienos, o ir tos drebėjo sulig kiekvienu kurtinančiu sprogimu.

Pro dulkių kamuolį Kempka pamatė Hitlerio kūną ne daugiau kaip už trijų metrų nuo įėjimo į bunkerį. Jis gulėjo negilioje įduboje šalia didelės betono maišyklės. Dešinė pėda buvo pakreipta į vidų – jam būdinga pozicija ilgai važiuojant automobiliu.

Kempka ir Giunšė patiesė Evos kūną Hitleriui iš dešinės. Artilerijos apšaudymas staiga suintensyvėjo ir visi nubėgo ieškoti priedangos įėjime. Kempka luktelėjo kelias minutes, tada čiupo benzino kanistrą ir grįžo prie kūnų. Paslinko Hitlerio kairę ranką arčiau jo šono. Tai daryti nebuvo būtina, bet jis niekaip negalėjo prisiversti apipilti kūną benzinu. Vėjo gūsis pajudino Hitlerio plaukus. Kempka atidarė kanistrą. Sprogus sviediniui, ant jo pasipylė nuolaužos, pro ausis prazvimbė skeveldros. Jis vėl puolė į priedangą.

Giunšė, Kempka ir Lingė įėjime palaukė, kol artilerijos apšaudymas aprims. Tada grįžo prie kūnų. Virpėdamas iš pasibjaurėjimo, Kempka apšlakstė juos benzinu. Pagalvojo: „Negaliu to daryti, bet darau." Tokius pačius jausmus atpažino ant kūnų benziną pilančių Lingės ir Giunšės veiduose. Apimti nesveiko smalsumo, nuo įėjimo juos stebėjo Gebelsas, Bormanas ir dr. Štumpfegeris.

Drabužiai taip permirko, kad jų nebejudino nė stipriausi vėjo gūsiai. Apšaudymas atsinaujino, o trys vyrai tuštino vieną kanistrą po kito, kol negili įduba, kurioje gulėjo kūnai, prisipildė benzino. Giunšė pasiūlė uždegti jį rankine granata, bet Kempka pasipriešino. Mintis susprogdinti kūnus jam pasirodė pernelyg atstumianti. Netoli ugniagesių žarnos prie įėjimo jis pamatė didelį skudurą. Parodė jį Giunšei, tas skudurą pagriebė ir aplaistė benzinu.

– Degtuką! – sušuko Kempka.

Gebelsas padavė dėžutę. Kempka uždegė degtuką ir pridėjo prie skuduro. Giunšė nubėgęs degantį skudurą užmetė ant kūnų. Virš kūnų pliūptelėjo kunkuliuojantis ugnies kamuolys, ėmė virsti juodi dūmai. Degančio miesto fone liepsna neatrodė didelė, tačiau šiurpulingiausia. Jie žiūrėjo lyg užhipnotizuoti.

Ugnis pradėjo lėtai ryti kūnus. Sukrėsti jie nusvirduliavo atgal prie įėjimo. Buvo atnešta daugiau kanistrų su benzinu, ir kitas tris valandas Giunšė, Lingė ir Kempka nepaliaudami pylė skystį ant degančių kūnų.

Per devyniolika dienų mirė trys pasaulio vadovai – vienas nuo insulto, vienas nuo savo rankos ir vienas nuo savo tautiečių rankos. Du iš jų – Ruzveltas ir

Hitleris – vadovauti savo šalims pradėjo tais pačiais, 1933-iaisiais, metais ir abu savo artimų bendražygių vadinti „vadais" – bet čia panašumai ir baigiasi.

Atlikę ilgą kremacijos užduotį, Giunšė ir Kempka išsekę svyrinėdami nusileido į bunkerį. Konferencijų patalpa priminė bepročių namus. Asmens sargybos viršininkas Ratenhuberis ir Citadelės zonos vadas Monkė nesislėpdami verkė, kiti kone isteriškai ginčijosi dėl nereikšmingų dalykų. Be fiurerio visi atrodė sumišę. Galiausiai Gebelsas susitvardė. Kaip naujasis kancleris, pareikalavo tvarkos ir paprašė Bormaną, Monkę, Burgdorfą ir Krėbsą pasilikti. Vienas iš pirmų Gebelso sprendimų buvo įsakymas Ratenhuberiui greta palaidoti Hitlerio ir Evos palaikus Kempkos namelio sode. Tada aptarta galimybė pasiųsti Krėbsą, mokėjusį šiek tiek rusiškai, išsiderėti kokio nors susitarimo.

Veidlingas vis dar nežinojo, kad Hitleris negyvas. Vėlyvą popietę gavo iš Krėbso nurodymą tučtuojau prisistatyti į bunkerį ir uždrausta net nedidelėmis grupėmis veržtis iš Berlyno. Veidlingas palaikė tai beprotybe ir pajuto pagundą nepaklusti: po dar dvidešimt keturių valandų bet koks išsiveržimas taps neįmanomas. Priešo kolonos jau varė gilius pleištus į Potsdamo aikštės apylinkes, o dar viena grupė *Wilhelmstrasse* gatve pasiekė aviacijos ministeriją.

Veidlingui prireikė beveik valandos kanceliarijai vos už pusantro kilometro pasiekti. Kai leidosi į bunkerį, jau buvo sutemę. Jį nustebino karštligiškas bruzdesys koridoriuose, bet nuojauta, kad kažkas negerai, pirmąkart kilo, kai išvydo Gebelsą, sėdintį už Hitlerio stalo. Liūdnu balsu Krėbsas prisaikdino laikyti paslaptį, o tada atskleidė, kad Hitleris nusižudė.

Pritrenktam Veidlingui pasakyta, kad apie fiurerio mirtį informuotas vienintelis Stalinas. Krėbsas pareiškė ketinąs asmeniškai pranešti Žukovui apie savižudybę ir naują režimą. Tada paprašysiąs paliaubų ir pradėsiąs derybas dėl Vokietijos kapituliacijos. Hitleriui mirus, jo troškimas kovoti su bolševikais iki paskutinio vyro staiga išgaravo. Veidlingas negalėjo patikėti, kad Krėbsas kalba rimtai, ir skeptiškai pažvelgė į jį.

– Ar, kaip kareivis, tikrai manote, kad rusų vyriausioji vadovybė sutiks derėtis dėl paliaubų, kai tuojau nuskins prinokusį vaisių?

Siūlytina besąlyginė kapituliacija. Tiktai šitaip galima užbaigti beprasmišką mūšį dėl Berlyno. Gebelsas sušuko, kad apie kapituliaciją negali būti absoliučiai jokios kalbos.

– Pone reichsministre, – tarė Veidlingas, – nejau tikite, kad rusai derėsis su vokiečių vyriausybe, kurios kancleris esate Jūs?

Galbūt pirmą kartą gyvenime Gebelsas neturėjo paruošto atsakymo. Kai prabilo, kalbėjo kaip žmogus, iškraipantis tikrovę savo naudai. Pareiškė, jog paskutinis Hitlerio noras esąs šventa pareiga, ir liepė Krėbsui prašyti tik paliaubų.

Pakeliui atgal į savo kovos postą Kempka, praeidamas pro dr. Štumpfegerio kambarį, pamatė ten prie stalo sėdinčią Magdą Gebels. Veidas nerodė jokių jausmų. Atpažinusi Kempką, pakvietė jį užeiti.

– Ant kelių maldavau fiurerį nesižudyti, – ištarė ji monotoniškai. – Jis mane švelniai pakėlė ir tyliai pasakė, jog turi palikti šį pasaulį. Tai esą vienintelė galimybė nutiesti kelią Denicui išgelbėti Vokietiją.

Kad ją pralinksmintų, Kempka pasakė, jog egzistuoja reali galimybė pabėgti. Jis turįs tris šarvuotuosius transporterius ir galbūt galėtų visus išgabenti į saugią vietą.

Ji giliai atsiduso ir pagyvėjo. Tą akimirką įėjo Gebelsas ir pranešė, jog Krėbsas asmeniškai susitiks su Žukovu ir paragins leisti „laisvai išvykti iš bunkerio". Jis pats pažadėjęs mirti su Hitleriu, bet instinktas gelbėti save bei savo šeimą stipresnis. Tačiau net ir tas instinktas turi ribas.

– Jei derybos baigsis neigiamai, – pridūrė jis niūriai, – aš jau esu apsisprendęs. Liksiu bunkeryje, nes nenoriu būti amžinas pabėgėlis pasaulyje.

Tada pasisuko į Kempką.

– Žinoma, mano žmona ir vaikai gali bėgti.

– Jei mano vyras pasiliks, – skubiai prabilo ponia Gebels, – aš pasiliksiu. Pasidalysiu jo likimu.

Admirolo Denico apie Hitlerio mirtį neinformavo, jam tik pranešė, kad jis Hitlerio paskirtas įpėdiniu. Bormanas pasiuntė radiogramą, jog tai bus patvirtinta raštu, tad admirolas dabar „įgaliotas imtis visų priemonių, kokių reikalauja situacija".

Bormanas galbūt nepasakė visos tiesos todėl, kad norėjo asmeniškai perduoti žinią. Kitaip nei Gebelsas, jis buvo pasiryžęs, kad ir kas nutiktų, iš Berlyno ištrūkti ir neabejotinai tikėjosi pirmutinis iš bunkerio pasiekti Denicą. Ten būdamas galbūt išlaikytų savo galią.

Admirolas nepuoselėjo jokių politinių siekių, todėl paskyrimas jį užklupo visiškai netikėtai. Jis spėjo, kad Hitleris jį paskyrė įpėdiniu tam, kad ginkluotųjų pajėgų karininkui praskintų kelią garbingai užbaigti karą. Jis pasiuntė Hitleriui radiogramą, kad jo lojalumas nepajudinamas ir kad jis padarysiąs viską, kas įmanoma, kad išgelbėtų jį Berlyne. „Bet jei likimas privers mane valdyti reichą kaip Jūsų įpėdiniui, tęsiu karą iki pabaigos, kuri būtų verta vokiečių tautos nepakartojamos, didvyriškos kovos."

Denicas visada būgštavo, kad Hitlerio mirtis gali reikšti centrinės valdžios galą ir kilsiantį chaosą, per kurį šimtai tūkstančių be reikalo neteks gyvybių. Dabar, jei veiktų greitai ir besąlygiškai kapituliuotų, tokiai katastrofai galėtų užbėgti už akių. Bet pirma reikėjo išsiaiškinti, ar su jo paskyrimu susitaikys Himleris, visoje šalyje turėjęs ginkluotųjų pajėgų. Denicui teko asmeniškai paskambinti Himleriui ir pakviesti jį atvykti į Pleną aptarti „svarbaus dalyko". Tasai nenoriai pažadėjo.

Ant stalo po dokumentais Denicas padėjo pistoletą nuleistu saugikliu. Tai jam pasirodė melodramatiška, bet būtina. Himleris atvyko lydimas šešių SS ordonansų, bet į admirolo kabinetą įžengė vienas. Denicas ištiesė telegramą, kurioje pranešama apie jo paskyrimą Hitlerio įpėdiniu.

– Prašau, perskaitykite tai, – pasakė įdėmiai stebėdamas Himlerį.

Reichsfiurerio veidas išblyško, jis susitraukė „lyg perdurtas smeigtuku". Net ir išaiškėjus jo mėginimams derėtis su Čerčiliu ir Trumenu, Himleris tikėjosi būti nominuotas Hitlerio įpėdiniu. Po nesmagios tylos atsistojo ir nerangiai nusilenkė.

– Tokiu atveju, – tarė, – leiskite man tapti antruoju žmogumi Jūsų valstybėje.

Himlerio gailus tonas suteikė Denicui pasitikėjimo, tačiau jis paslinko ranką arčiau pistoleto.

– Tai neįmanoma, – tvirtai pasakė. – Darbo Jums neturiu.

Himleris atsikrenkštė, tartum būtų norėjęs kažką pasakyti, tada nusiminęs pakilo. Denicas irgi atsistojo ir palydėjo Himlerį iki durų. Himleris išėjo iš pastato panarinęs galvą, lydimas savo šešių asmens sargybinių.

TRISDEŠIMTAS SKYRIUS

„O DABAR SMEIGIATE MUMS Į NUGARĄ"

1.

Nuo 1939 metų, kai Lenkijos vyriausybė tremtyje persikėlė į Londoną, dėl šios tragiškos šalies likimo virė nuolatiniai ginčai. Atrodė, kad Jaltoje Didysis trejetas surado sprendimą. Paskui Stalinas pakeitė nuomonę, o tai sukėlė ne tik piktų telegramų liūtį, bet ir nesutarimus tarp Čerčilio ir Ruzvelto dėl to, kaip laikytis Stalino atžvilgiu. Netrukus po to, kai kovo pabaigoje palinko prie Čerčilio požiūrio, Ruzveltas mirė, o Trumenui teko situacija, apie kurią jis nedaug išmanė. Todėl tik balandžio pabaigoje Čerčilis ir Trumenas galop suformavo tvirtą ir vieningą frontą.

Čerčilis kelias dienas svarstė paskutinę Stalino žinią, kurioje tas kategoriškai tvirtina, jog vienintelis būdas Lenkijos problemai išspręsti yra Jugoslavijos pavyzdys. Balandžio 29 d. Čerčilis išsiuntė 2509 žodžių ilgio aistringą atkirtį.

Čerčilis pareiškė, kad „50–50" susitarimas dėl Jugoslavijos neveiksmingas: Titas tapo absoliučiu diktatoriumi. Negana to, tarp Jugoslavijos ir Lenkijos nėra nieko bendra; Didysis trejetas dėl pastarosios galutinai susitarė Jaltoje. Čerčilis tęsė, jog jis ir Trumenas mano, kad „šiuo klausimu jų atžvilgiu nuo Krymo konferencijos elgtasi negražiai".

Visą reikalą, anot Čerčilio, dar labiau apsunkino iš Lenkijos jo ausis pasiekiančios istorijos, kaip antai apie penkiolikos lenkų, prieš mėnesį išvykusių iš Varšuvos derybų su rusais, pradingimą. Čerčilis klausė, kaip jam tokias istorijas paneigti, jei britai ir amerikiečiai į Lenkiją neįleidžiami susipažinti su tikrąja padėtimi.

Jis aiškino, jog nelabai jauku žvelgti į tokią ateitį, kai Stalinas ir jo valdomos šalys bei komunistų partijos daugelyje šalių stovės vienoje barikadų pusėje, o anglakalbės demokratijos ir jų sąjungininkės – kitoje.

> ... Gana akivaizdu, kad jų nesutarimai sudraskys pasaulį į gabalus ir mes, abiejų pusių vadovai, prisidėję prie to, užsitrauksime gėdą istorijos akyse. Pradėti ilgą įtarinėjimų, piktnaudžiavimų ir atsakomųjų piktnaudžiavimų bei priešiškų politinių veiksmų laikotarpį būtų nelaimė, kuri sutrukdytų pasauliui galingai plėtotis masių gerovės, pasiekiamos tiktai mūsų trejeto dėka, linkme. Tikiuosi, kad taip išliedamas savo širdį nė vienu žodžiu ar pasakymu neįžeidžiau Jūsų neužgavau. Jei taip, tai man

pasakykite, bet, labai prašau, nenuvertinkite skirtumų, atsirandančių tais klausimais, kurie Jums gali atrodyti, jog mums nėra reikšmingi, bet iš tikrųjų simbolizuoja anglakalbių demokratijų požiūrį į gyvenimą.

Čerčilio atvirumas tik suerzino Staliną. Jis atsakė: jei Liublino vyriausybė nebus laikoma „būsimos nacionalinės vienybės vyriausybės pagrindu", tai bus „neįmanoma tikėtis sėkmingo užduočių, iškeltų Krymo konferencijos, įgyvendinimo".

Anksčiau Stalinas neigė ką nors žinąs apie pradingusius penkiolika lenkų. Dabar jis atvirai pripažino, kad jie – sovietų kalėjime. Be to, Sąjungininkai esą neteisingai informuoti – jų yra „16, o ne 15".

... grupė, vadovaujama gerai žinomo generolo Okulickio. Dėl jo ypatingo bjaurumo britų informacijos tarnybos sąmoningai nemini šio generolo, „pradingusio" drauge su 15 kitų lenkų. Bet mes dėl to neketiname tylėti. Ši 16 asmenų grupė, vadovaujama generolo Okulickio, buvo suimta sovietų fronto karinės valdžios ir dabar tardoma Maskvoje. Generolo Okulickio grupė ir pirmiausia pats generolas Okulickis kaltinami šimtų Raudonosios armijos kareivių ir karininkų gyvybes nusinešusių ardomųjų veiksmų už Raudonosios armijos linijų rengimu bei vykdymu. Grupė taip pat kaltinama nelegalių radijo siųstuvų laikymu mūsų dalinių užnugaryje, o tai draudžia įstatymas. Visi arba dalis jų – priklausomai nuo tyrimo baigties – bus teisiami. Būtent šitaip Raudonoji armija priversta ginti savo dalinius bei užnugario linijas nuo sabotuotojų ir netvarkos kurstytojų.

Po šių faktiškai pagrindo neturinčių kaltinimų britų informacijos tarnyba apkaltinta skleidžianti melą teigdama, kad lenkus Katynės miške nužudė rusai. Žinia baigėsi grėsminga gaida:

Iš Jūsų telegramos galima susidaryti įspūdį, kad Lenkijos laikinosios vyriausybės nenorite laikyti būsimos nacionalinės vienybės vyriausybės pagrindu ar suteikti jai toje vyriausybėje vietą, į kurią ji turi teisę. Esu priverstas atvirai pareikšti, kad tokia nuostata užkerta kelią galimybei lenkų klausimu pasiekti vieningą sprendimą.

2.

Vis dėlto dėl vieno dalyko – dėl Italijos kapituliacijos – Čerčilis ir Stalinas pagaliau susitarė. Vos tiktai gavęs pritarimą atnaujinti operaciją „Saulėtekis", Dalesas paprašė Gevernicą automobiliu ir lėktuvu nugabenti abu vokiečių

emisarus į Aleksanderio štabo būstinę Kazertoje, netoli Neapolio. Iš pradžių majoras Veneris ir pulkininkas leitenantas fon Šveinicas prieštaravo Sąjungininkų iškeltoms besąlyginės kapituliacijos sąlygoms, bet po visą naktį trukusio asmeninio pokalbio Gevernicas įtikino juos, kad kiekviena minutė reiškia tolesnį griovimą ir gyvybių netektį.

Net ir tada Šveinicas primygtinai reikalavo pasiųsti generolui pulkininkui fon Fytinghofui žinią apie sąlygas. Iki balandžio 29 d. negavus atsakymo, Šveinicas įkalbėtas pasirašyti dėl kapituliacijos, numatytos gegužės 2-osios vidurdienį, kad jis ir Veneris galėtų laiku pristatyti dokumentus Fytinghofui, o tas įsakyti fronto daliniams nutraukti ugnį.

Per įspūdingą ceremoniją, surengtą dalyvaujant sovietų generolui majorui A. P. Kizlenkai, Šveinicas sukėlė pasibaisėjimą pareikšdamas, jog daro tai, kas asmeniškai pranoksta jo įgaliojimus.

– Manau, mano vyriausiasis vadas generolas fon Fytinghofas tai pripažins, bet aš už tai nesu visiškai atsakingas.

Nustebę liudytojai pradėjo murmėti, bet generolas leitenantas Viljamas Morganas (William Morgan), Aleksanderio štabo viršininkas, nedvejodamas pareiškė: „Aš priimu" ir Sąjungininkų vardu 14.17 val. pasirašė.

Kitą dieną Čerčilis Stalinui telegrafavo: DĖL ŠIOS DIDELĖS KAPITULIACIJOS TURIME PASIDŽIAUGTI DRAUGE. Jo džiūgavimas pasirodė per ankstyvas. Gevernicas sugebėjo grąžinti abu vokiečius į Šveicariją, bet negalėjo jų vėl pergabenti į Austriją. *Bundesrat*, šveicarų aukščiausiasis valdymo organas, liepė uždaryti visas sienas. Tikriausiai tautą, besididžiuojančią savo griežtu neutralumu, pradėjo per daug erzinti pasaulinis viešumas apie slaptas derybas.

Dabar įsikišo Alenas Dalesas. Jis metė į šalį protokolą ir dar iki pusryčių nuvyko į vieno šveicarų pareigūno namus. Užtikęs pareigūną besiskutantį, nutraukė tą užsiėmimą ir įkalbėjo leisti vokiečiams kirsti sieną. Pagaliau balandžio 30-osios vienuoliktą valandą ryto Veneriui ir Šveinicui leista išvykti iš Šveicarijos į Italiją. Netrukus išklerusiu automobiliu Austrijos nuošaliais apsnigtais keliukais jie dardėjo į vokiečių štabo būstinę, į Bolcaną Dolomitinėse Alpėse. Važiavo aplinkkeliu, nes Kaltenbruneris, jų žiniomis, liepė užtverti pagrindinius kelius norėdamas sutrukdyti jiems pristatyti dokumentus dėl kapituliacijos Fytinghofui.

Balandžio 27-osios naktį Volfas grįžo į savo štabo būstinę Italijoje. Joje vyravo sumaištis ir dvejonės. Gauleiteris Hoferis Insbruke (Innsbruck) ką tik informavo Keselringą, neseniai paskirtą atsakingu už visus vokiečių dalinius pietuose, kad Kazertoje pasirašyta sutartis. Keselringas įsakė Fytinghofui atvykti į Insbruką, kur kategoriškai pakartojo, kad apie kapituliaciją negali būti nė

kalbos. Paskui iškart nušalino Fytinghofą ir jo štabo viršininką generolą Hansą Retigerį (Hans Roettiger) nuo pareigų ir liepė jiems prisistatyti į karinę slaptavietę Dolomitinėse Alpėse šiaurės rytuose nuo Bolcano laukti tolesnių įsakymų ir galimo karo lauko teismo.

Visiškai nusivylęs Volfu ir „Saulėtekiu", Fytinghofas klusniai išvyko į Dolomitines Alpes, bet Retigeris atsisakė keliauti su juo. Jis išvien su Volfu ėmė spausti naują vokiečių pajėgų Italijoje vadą, pėstininkijos generolą F. Šulcą (F. Schulz) prisijungti prie sąmokslo. Tačiau Šulcas, flegmatiškas kadrinis karininkas, atsisakė tai daryti be Keselringo visiško pritarimo.

Balandžio 30-osios vidurnaktį į Bolcaną pagaliau parvyko Veneris ir Šveinicas. Situacija atrodė beviltiška. Kapituliacija turėjo įvykti po trisdešimties valandų, o Šulcas vis dar spyriojosi pripažinti sutartį. Volfas ir Retigeris tarėsi iki aušros ir pagaliau padarė išvadą, jog vienintelis sprendimas yra Šulcą suimti. Septintą valandą jie įkalino pasipiktinusį generolą ir jo štabo viršininką armijų grupės centrinėje vadavietėje – erdvioje požeminėje slėptuvėje, išsprogdintoje didžiulėje uoloje.

Šulcą izoliavus, radosi naujų komplikacijų. Generolai Heras (Herr) ir Lemelzenas (Lemelsen), vadovavę dviem vokiečių armijoms Italijoje ir sunkiai įtikinti prisidėti prie „Saulėtekio", Šulco areštą palaikė įžeidimu visam karininkų korpusui ir pakeitė savo sprendimą: tokiomis aplinkybėmis jie negalį nei paklusti Retigeriui, nei kapituliuoti su savo daliniais.

Vidurdienį feldmaršalas Aleksanderis nusiuntė Volfui radiogramą skubiai prašydamas informacijos. Ar Fytinghofas ir Volfas ratifikavo Kazertoje pasirašytas sąlygas? Ar gegužės 2 d. paliaubos įsigalios? Žinia gauta įranga, paslėpta persirengimo kambarėlyje greta Volfo miegamojo, jo štabo būstinėje, įsikūrusioje Pistojos kunigaikščio rūmuose. Radistas Vacalras Hradeckis (Vacarl Hradecky) – sutrumpintai Valis, – rūmuose paslėptas Dalesui dirbantis čekoslovakas, jau savaitę maitinosi ant padėklo atnešamu maistu, maskavimosi sumetimais užsakomu Volfui.

Volfui neliko nieko kita, kaip tik atvesti į protą ką tik užrakintą vyrą. Šulcas, žinoma, jautėsi „skaudžiai įžeistas", suimtas kitą dieną po to, kai perėmė naujas pareigas. Volfui prireikė dvi valandas įtikinėti, kol Šulcas nenoriai pripažino, kad kapituliacija Italijoje galbūt yra gėris tėvynei.

– Gerai, – pagaliau pasakė. – Mes su Jumis. Nekelsime jokių asmeninių ar oficialių prieštarų, tačiau negalime kapituliuoti be Keselringo pritarimo.

Bet Volfui reikėjo sąjungininkų, o ne neutraliųjų.

– Klausykit, neeikvokime laiko. Ant kortos stovi ne asmenų, bet Vokietijos likimas. Prašau, padėkite man. Praneškite sausumos pajėgų vadams, kad įsakymą kapituliuoti būtina griežtai vykdyti.

Nors ir ne visiškai įtikintas, Šulcas paskambino Lemelzenui ir Herui ir išgavo iš jų pažadą dalyvauti vadovaujančių vokiečių vadų Italijoje pasitarime

gegužės 1-osios šeštą vakaro. Volfas asmeniškai paskambino generolui Riteriui fon Poliui (Ritter von Pohl), liuftvafės Italijoje vadui.

– Dieve, dabar tikrai įklimpome į nemalonią padėtį! – sušuko Polis. – O įklampinote mus Jūs!

– Ne, Poli, neįklampinau. Kad ir koks šis žingsnis sunkus, manau, suprasite, tai vienintelis protingas ir įmanomas būdas tai atlikti. Palikite jį man.

– Gerai, – atsiduso Polis. – Aš su Jumis.

Generolai iš prigimties yra konservatyvūs, todėl jų nenoras veikti suprantamas. Lygiai taip pat suprantama buvo jaunų, karštų, nacius palaikančių karininkų armijų grupės štabo būstinėje nuostata. Vos sužinoję apie siūlomą kapituliaciją, jie pagrasino maištu. Retigeris susikvietė juos į savo kabinetą ir pareiškė, jog toliau kovoti beprasmiška ir jis už tai ilgiau nebegalįs imtis atsakomybės. Vienas jaunas kapitonas žingtelėjo į priekį.

– Tai kodėl, pone, tada nepaliekate vadovavimo kokiam nors Jums pavaldžiam karininkui, norinčiam nešti atsakomybę ir paklūsti fiurerio įsakymui?

Retigeris atsakė, jog jis susipažinęs su tuo įsakymu.

– Tačiau šiuo konkrečiu momentu savo didesne atsakomybe laikau įgyvendinti paliaubas, nes taip bus sustabdytas tolesnis beprasmis kraujo liejimas. Kapitone, pagalvokite apie savo kovos draugų liūdną likimą fronte. Kai kurie iš jų šią akimirką kaunasi jau prarastose pozicijose ir anksčiau ar vėliau turės priimti tokį patį individualų sprendimą, kokį ką tik priėmiau galvodamas apie *visą* Vermachtą Italijoje.

Retigeris pasakė, jog prisiims atsakomybę už šį sprendimą ir jų visų vardu.

– Jei jos ilgiau nešti neįstengsiu, pranešiu apie tai štabui ir Jums, kapitone.

Šeštą valandą Volfas pradėjo vadų susitikimą. Pasakė, jog spaudžia laikas. Iki paliaubų pradžios liko mažiau nei dvidešimt valandų. Viceadmirolas Levišas (Löwisch), atstovaujantis vokiečių karinio jūrų laivyno pajėgoms Italijoje, liūdnai stovėjo kampe vis kartodamas:

– Admirolas niekada neduos sutikimo, ir, dėl Dievo, mes neturėtume versti jo tai daryti!

Polis pasakė, kad liuftvafė kapituliacijai pritars. Heras ir Lemelzenas pasvyravę pareiškė, jog tolesni kovos veiksmai nepateisinami. Atėjo metas žodį tarti vyriausiajam vadui Italijoje Šulcui.

– Visiškai sutinku, – ištarė jis.

Volfas pamanė jau laimėjęs, bet tada Šulcas pridūrė, jog jis nieko nedarys be Keselringo sutikimo. Paskambinta feldmaršalui, tačiau jo nebuvo. Po pusvalandžio pakartotas skambutis buvo vėl nesėkmingas. Gilioje slėptuvėje įtampa augo. Aštuntą valandą atėjo dar viena Aleksanderio radiograma: ar bus pripažinti parašai ant kapituliacijos akto? Nesulaukę greito teigiamo atsakymo, Sąjungininkai atnaujins savo puolimą.

Volfas atsakė pamėginsiąs duoti atsakymą dešimtą valandą ir trečią kartą paskambino į Keselringo štabo būstinę. Jo štabo viršininkas generolas Vestfalis liepė feldmaršalo netrukdyti.

– Tai paskutinė mūsų galimybė! – suriko Volfas. – Bet nei Jūs, nei generolas Šulcas nenorite imtis atsakomybės. Čia stovi keturi vadai, kurie reikalauja įgalioti mus padaryti tai, kas būtina. Nė vienas iš mūsų nepuoselėja asmeninių ambicijų, nė vienas neketina ieškoti pas priešą apsaugos. Mes pasirengę ginti savo veiksmus ir paklusime feldmaršalo sprendimui. Bet priimti sprendimą būtina dabar, kol dar nevėlu ir vyksta kovos veiksmai.

Vestfalis pažadėjo aptarti tai su Keselringu ir už pusvalandžio paskambinti. Dešimtą valandą Vestfalis vis dar nebuvo paskambinęs, ir Volfas suvokė, jog esančius patalpoje, pirmiausia Šulcą, privalo įtikinti veikti savarankiškai.

– Šulcas vengia imtis atsakomybės! – susierzinęs sušuko Volfas. – Atrodo, kad nė vienas neturi pakankamai drąsos priimti nepriklausomą sprendimą, net jei kalbama apie dešimčių tūkstančių kareivių likimą ir vargą tūkstančiams vokiečių šeimų. Todėl esantys šiame kambaryje turime priimti sprendimą. O Šulcas tegul daro, ką nori, – lygiai kaip ir Keselringas!

Visi sukrėsti nutilo. Generolas Heras staiga pasisuko į savo štabo viršininką ir pasakė:

– Išleiskite įsakymą visiems 10-osios armijos daliniams rytoj vidurdienį sudėti ginklus!

Tai buvo lūžio taškas. Lemelzenas ir Polis nurodė padaryti tą patį. Dešimtą valandą vakaro Volfas radijo ryšiu perdavė Aleksanderiui, kad paliaubos įvyks kaip planuota. Bet jo žodžiai išreiškė pasitikėjimą, kurio jis nejautė, mat žinojo, kad Keselringas ir Šulcas vis dar galėjo kapituliaciją sabotuoti. Po valandos kažkas, įbėgęs į patalpą, pranešė: ką tik per radiją perduota žinia apie Hitlerio mirtį. Iš Volfo akių ištryško palengvėjimo ašaros. Bet Hitlerio mirtis padarė netikėtą poveikį Šulcui.

– Ponai, – sušuko jis. – Iki dabar buvau gana sukalbamas! Su išlyga pritariau jūsų sprendimui ir mėginau išspausti didžiausios naudos iš prastų mainų. Bet neužmirškite skandalingo elgesio su manimi šį rytą ir kad aš jus vis dėlto morališkai parėmiau. Buvau pasirengęs pasiduoti jūsų idėjoms. Bet mane saisto klusnumas. Feldmaršalas man pasakė, jog pasitiki manimi, ir aš negaliu jo nuvilti. Negaliu ir nenoriu – ir jūs tai turite suprasti.

Jo veidas paraudo.

– Kaip drįstate ateiti čia ir man grasinti? Lauk iš čia!

Jis parodė į duris.

– Pakaks! Aš čia vis dar vyriausiasis vadas. Jei renkatės eiti savu keliu, puiku! Bet už tai atsakote patys. Tik, dėl Dievo meilės, nelaukite, kad aš pasielgsiu lygiai taip pat!

Volfas išdūmė iš kambario, lydimas Hero, Lemelzeno ir Polio. Prie dviejų pagrindinių išėjimų stovėjo iki dantų ginkluota sargyba, todėl, baimindamasis suėmimo, Volfas grupę į savo štabo būstinę išvedė slaptu tuneliu.

Volfo įtarimai pasitvirtino. Netrukus po vidurnakčio atėjo įsakymas suimti Retigerį, kuris tuneliu pabėgo atskirai, ir pulkininką Molį (Moll). „Kova tęsiasi", – pareiškė Keselringas. Hitlerio mirtis, pasirodo, nieko nepakeitė.

Polis, Lemelzenas ir Heras nusprendė, jog saugiau bus jų pačių štabo būstinėje ir paragino Volfą vykti su jais. Bet jis panoro likti rūmuose, kad, jei įmanoma, išgelbėtų „Saulėtekį". Jam ištikimiems SS daliniams įsakė ginti teritoriją. Jis išsigando, kad Kaltenbruneris pasiųs Otą Skorcenį su oro desanto komanda jo suimti.* Priešais pagrindinius vartus gynybai išdėstyti septyni tankai.

Jis neįsivaizdavo, ko ketina imtis Keselringas: jis gali atšaukti įsakymus kapituliuoti; gali suimti visus sąmokslininkus ir sušaudyti kaip išdavikus; arba tyliai pritarti kapituliacijai nieko nedarydamas. Volfui neprireikė ilgai laukti, kad tiksliai išsiaiškintų, ką galvoja Keselringas. Gegužės 2-osios antrą valandą ryto Keselringas staugė į telefono ragelį:

– Kaip drįsote veikti savarankiškai, be įsakymo?!

Volfas priminė Keselringui, jog pastarasis žinąs apie sąmokslą jau ilgiau nei mėnesį.

– Jei būtumėte prie mūsų prisijungęs, būtų nepralieta tiek daug kraujo ir išvengta didelių sugriovimų.

Volfas pasakė galįs gauti tokias pat kapituliacijos sąlygas visoms Keselringo pajėgoms.

– Man tereikia duoti ženklą ir reikalas bus sutvarkytas. O Jūs, regis, užmiršote, kad aš nuo pradžių informavau apie tai, kas vyksta. Žinojote, kas stovi ant kortos, ir dabar smeigiate mums į nugarą nušalindamas Fytinghofą!

Volfas pareiškė, jog Kazertoje pasiektą susitarimą būtina patvirtinti; jis įsitikinęs, istorija juos pateisins.

– Jums bus naudinga paklausyti mano patarimo. Jūs, rodos, nesuprantate, kas pastatyta ant kortos.

Keselringas jį nutraukė. Jo balsas buvo nebe piktas, bet susijaudinęs.

– Jūs turite galvoje, kad sudarėte sandėrį su anglais ir amerikiečiais išvien kovoti prieš Titą ir Rusiją?

– Pone generole feldmaršale, nežinau, iš kur Jums kilo tokia beprotiška mintis. Tai visiškai neįmanoma!

Volfas paaiškino, kad susiderėjo dėl paprastos karinės kapituliacijos.

– Man pavyko išgelbėti daug mūsų vyrų. Jiems nereikės keliauti į Sibirą, Šiaurės Afriką ar dar dievai žino kur. Ir tikriausiai galiu išgelbėti ir daugelį kitų.

* Išgirdęs tai, Skorcenis pakomentavo: „Nesąmonė galvoti, kad tie SS daliniai būtų prieš mane kovoję."

Tęsti pralaimėtą kovą, jo žodžiais, neatsakinga.

– Ypač dabar, kai pranešta apie fiurerio mirtį ir Jūs irgi jau nesate saistomas priesaikos. Jūsų pareiga neleisti perduoti šios priesaikos kam nors kitam. Asmeninės ištikimybės priesaikos niekam kitam perduoti neįmanoma. Manęs visiškai nedomina grosadmirolas Denicas. Nesijaučiu įsipareigojęs Denicui. Jis man reiškia mažiau negu tuščia vieta. Kas dabar tęsia kovą, yra ne kas kitas, kaip karo nusikaltėlis.

Jis pagaliau nutilo, o Keselringas ne mažiau karštai įsitraukė į diskusiją. Dėl jų artimo ryšio ginčas buvo tik dar piktesnis. Jie šūkavo vienas ant kito, kol abu pavargo. Vestfalis ir Veneris užrašinėjo. Audringas pokalbis virė dvi valandas. Jam pagaliau pasibaigus, Volfas sėdėjo apdujęs.

Pusę penktos telefonas vėl suskambo. Tai buvo Šulcas. Susierzinęs Volfas jau norėjo drėbti: „Man nusispjaut, ką Jūs galvojate", kai vyriausiasis vadas Italijoje pranešė, jog Keselringas ką tik paskambino ir leido jam patvirtinti kapituliaciją.

Kad išgirstų šiuos žodžius, Volfas atliko kelias pavojingas keliones į Šveicariją, vos išvengė partizanų nelaisvės ir mirties nuo jų rankos prie Komo ežero, tiesiogiai atlaikė Himlerio ir Hitlerio įtūžį. Be to, pažemino save būdamas priverstas suimti kolegą karininką ir pakėlė daug įžeidimų. Tačiau pasiekęs sėkmę, nepajuto nieko. Pasakė Valiui perduoti Aleksanderiui žinią, kad „Keselringas irgi priėmė sąlygas". Tada griuvo į lovą ir užmigo.

TRISDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

„GELEŽINĖ UŽDANGA IŠ RYTŲ SLENKA VIS ARTYN"

1.

Balandžio 30-osios vidurnaktį Busės didžiulis slenkantis *Kessel* artėjo prie suirimo ribos. Tiktai baimė, kad bolševikai gali juos išskersti, vertė išsekusius kareivius skintis kelią į vakarus, Venko 12-osios armijos link.

Pulkininkas Hansas Kempinas, turėjęs neleisti rusams prasiveržti į katilą iš šiaurės, nuo Oderio atsitraukė su 20 tūkst. karių. Dabar, po dešimties dienų kone nuolatinio judraus mūšio, jo smarkiai sustiprinta 32-oji SS pancergrenadierių divizija susitraukė iki 400. Neliko nė vieno tanko. Kempinas – augalotas vyras, Skorcenio ūgio – per kelerius kovos veiksmų metus dar nematė tiek daug kančių.

– Jei norite iš čia ištrūkti, – pasakė jis grupei moterų, – turite tai daryti savarankiškai.

Tad šios pakėlė ant žemės gulėjusius šautuvus, pistoletus-kulkosvaidžius ir pajudėjo į vakarus. Daugelis kareivių sunkiai atsistojo ant kojų ir nusekė įkandin.

Pietinėje *Kessel* dalyje per ilgą kelionę nuo Oderio civiliai nukentėjo nedaug. Tačiau prieš pat aušrą jie išgirdo garsius šūkavimus ir išvydo tamsias figūras – rusus. Paklaikę puolė į mišką ir dūmė iki Damės upės; ji buvo vos septynių su puse metrų pločio, bet vanduo ledinis. Kareiviai surentė plaustus, tada nusirengė ir pradėjo ant jų plukdyti moteris į kitą pusę.

Elizabet Doičman (Elisabeth Deutschmann), kurios vyras Rusijoje neteko kojos, pasiekė krantą kaip tik tą akimirką, kai pasirodė pirmieji rusai. Du nuogi kareiviai, perkėlę ją į saugų krantą, nepajėgė pajudėti ir ragino ją bėgti, kol rusai nespėjo persikelti per upę. Bet ji trynė jų sušalusius kūnus ir uždengė juos savo kailiniais. Kitapus upės girdėjosi isteriški klyksmai ir šūviai. Tada stojo tyla, ir jie pagalvojo, kad rusai pasišalino. Staiga iš rūko išniro augalotas raudonarmietis su kruvinais tvarsčiais ant kaktos ir nukreipė pistoletą į juos.

– Nebijokit, – pasakė vokiškai ir nusišypsojo.

Vienas sovietų karininkas pagriebė Elizabet, bet dičkis įrėmė jam į šonkaulius pistoleto vamzdį.

– Ne, ne, moteris priklauso tam vyrui.

Jis parodė į vieną iš vokiečių. Vedami mišku, belaisviai praėjo vokietį, kurio nosis buvo žiauriai išlupta. Dar vienas buvo iškastruotas. Bet rusas vis ramino vokiečius, kad jie saugūs, ir davė jiems duonos bei kumpio.

Raudonajai armijai spaudžiant iš visų pusių, Busė liepė priešakiniams daliniams paskutiniu desperatišku bandymu pralaužti priešo linijas ir pasiekti Venką. Visame „katile" buvo likę tik du „tigrai". Aprūpinti kuru iš paliktų mašinų, jie riedėjo pirma pakilusiųjų į paskutinį šturmą.

Tamsoje juos pasitiko pražūtinga rusų automatinių ginklų ir minosvaidžių ugnis, bet du „tigrai" kažkaip toliau judėjo į priekį šaudydami tiek, kad vamzdžiai įkaito iki raudonumo. Už jų į priekį metėsi pėstininkai, lydimi šimtų moterų ir merginų, nešančių papildomus pistoletus-kulkosvaidžius, šautuvus ir šaudmenis.

Venkas jų laukė vos už penkiolikos kilometrų į vakarus. Jis motociklu atvažiavo iki savo fronto linijų. Jo vadai įspėjo, kad Raudonoji armija gali prasiveržti, todėl 12-ajai armijai būtina atsitraukti. Tačiau Venkas negalėjo užmiršti tūkstančių moterų ir vaikų „katile".

– Turime likti, – radijo ryšiu perdavė savo vadams. – Busės dar nėra. Privalome jo sulaukti.

Auštant gegužės 1-ajai, Venko priešakiniai postai išvydo į viršų kylančius ugnies kamuolius. Paskui prisiartino tamsios figūros – apdriskę 9-osios armijos vyrai. Jie šaukė:

– Mums pavyko! Mes laisvi!

Tada griuvo ant žemės iš nuovargio negalėdami net pajudėti.

2.

Veidlingas, žinoma, buvo teisus manydamas, kad rusai su likusiais bunkeryje nesiderės. Vidurdienį Krėbsas niūriu veidu grįžo iš sovietų linijų netoli Tempelhofo ir pranešė, jog kalbėjosi su gvardijos 8-osios armijos vadu generolu Vasilijumi Čiuikovu. Šis savo ruožtu paskambino Žukovui, kuris pareikalavo besąlyginės kapituliacijos Didžiojo trejeto pajėgoms.

Gebelsas apkaltino Krėbsą prastai pateikus pasiūlymus, ir kilo karštas ginčas. Gebelsas aprėkė kitus ir pareikalavo nusiųsti pas rusus kitą kurjerį perduoti, kad visi Krėbso pateikti pasiūlymai atšaukiami ir karas vyks „iki mirties". Veidlingas ragino laikytis išsiveržimo plano.

– Tęsti mūšį dėl Berlyno absoliučiai neįmanoma!

Krėbsas pareiškė negalįs to leisti, bet paskui nuomonę pakeitė.

– Nedelsiant duokit įsakymą, – pasakė, – bet luktelėkite čia dėl galimų pataisymų.

Kol kiti svarstė įvairius pabėgimo planus, Gebelsas rengėsi mirčiai. Paprašė dr. Štumpfegerį suleisti jo šešiems vaikams nuodų. Bet Štumpfegeris pasakė negalįs to prisiimti ant savo sąžinės – jis pats turėjo vaikų – ir Gebelsas tarp pabėgėlių civilių viršutiniame aukšte ėmė ieškoti kito gydytojo.

Zoologijos sodo priešlėktuviniame bokšte karininkas, pavarde Frikė (Fricke), pasivedė pulkininką Velermaną į šalį ir virpančiu, vos girdimu balsu pranešė, jog ką tik sužinojo, kad Hitleris negyvas ir vyriausybė ketina tai paskelbti pasauliui. Kaip ir daugelis kitų, Velermanas iš pradžių naujiena nepatikėjo ir liepė Frikei laikyti liežuvį už dantų.

3.

Gegužės 1 d. Plene Denicas iš Bormano gavo dar vieną mįslingą informaciją:

> Testamentas galioja. Atvyksiu pas Jus kuo greičiau. Iki tol, mano nuomone, turėtumėte susilaikyti nuo viešo pareiškimo.

Dabar Denicas tvirtai įsitikino, kad Hitleris negyvas, o Bormanas dėl kažkokios priežasties nori užlaikyti tiesą. Pats asmeniškai manė, kad vokiečių tautai ir ginkluotosioms pajėgoms būtina iškart pranešti, kas atsitiko, kol sumaišties nesukėlė iškraipyti pranešimai iš kitų šaltinių. Bet turėjo nedaug patikimos informacijos, todėl nusprendė kol kas paklusti Bormano prašymui. Vis dėlto aiškiai suvokė, kad karas pralaimėtas. Kadangi galimybės priimti politinį sprendimą nėra, jis kaip valstybės galva privaląs kuo skubiau užbaigti karo veiksmus ir užkirsti kelią beprasmiškam kraujo liejimui.

– Mano nuomone, – pareiškė Keiteliui ir Jodliui, – Šernerio armijos turėtų palikti pozicijas, kurias dabar laiko, ir atsitraukti amerikiečių fronto kryptimi.

Tada, kai ateis kapituliacija, jos galės pasiduoti Vakarams.

Jis nusprendė Šiaurės Vokietiją atiduoti Montgomeriui ir telegrafavo generolui admirolui Hans-Georgui fon Frydeburgui (Hans-Georg von Friedeburg) būti pasirengusiam ypatingai užduočiai. Vos tai atlikęs, jis pamėgins kapituliuoti su visu likusiu Vakarų frontu nenutraukdamas kovos su rusais. Bet tas derybas būtina kuo ilgiau ištęsti, kad pavyktų masinė evakuacija į vakarus.

Tą pačią dieną Denicas paskelbė savo pirmą pareiškimą ginkluotosioms pajėgoms patikindamas, kad tvirtai ketina tęsti „kovą su bolševikais tol, kol mūsų daliniai ir šimtai tūkstančių vokiečių šeimų mūsų rytinėse provincijose bus išgelbėtos nuo vergovės ar sunaikinimo“ ir kad „ištikimybės priesaika, jūsų duota Hitleriui, dabar kiekvieną iš jūsų susaisto su manimi, kurį jis paskyrė savo įpėdiniu“.

Čekoslovakijos, Nyderlandų, Danijos ir Norvegijos reichskomisarams nurodė padaryti viską, kas įmanoma, kad šiose šalyse būtų išvengta tolesnio kraujo liejimo. Ribentropui per telefoną pasakė:

– Pagalvokite apie įpėdinį! Jei surasite kandidatą, paskambinkite man!

Po valandos Ribentropas asmeniškai paskambino Denicui.

– Nuodugniai apgalvojau problemą ir pasiūlyti galiu tik vieną žmogų, gebėsiantį eiti šias pareigas, – save.

Denicas palaikė tai „tiesiogine pajuoka", bet pasiūlymą atmetė mandagiai. Šį postą pasiūlė Šverinui fon Krozikui.

– Lauro lapų nesitikėkite, bet aš ir Jūs privalome prisiimti savo užduotis vokiečių tautos labui.

Sužinojęs apie šį paskyrimą, Himleris pakvietė Šveriną fon Kroziką į savo štabo būstinę.

– Girdėjau, kad būsite naujas užsienio reikalų ministras, – tarė jis. – Galiu tiktai pasveikinti. Užsienio reikalų ministras dar niekada neturėjo tokių galimybių.

– Ką turite omenyje? – nustebęs paklausė grafas.

– Po kelių dienų rusai ir amerikiečiai susirems ir tada lemiama jėga būsime mes, vokiečiai. Tad tikslas pasiekti Uralo kalnus niekada nebuvo toks realus kaip dabar.

– Ar vis tebegalvojate, kad Jūsų laukia kokia nors užduotis? – šiek tiek sarkastiškai pasiteiravo Šverinas fon Krozikas.

– O, taip! Aš esu tvarkos uola. Ir kaip tokį mane pripažins Eizenhaueris ir Montgomeris. Man tereikia valandą su vienu iš jų pasikalbėti, ir reikalas bus sutvarkytas.

Vėlyvą tos dienos popietę Denicas iš Bormano ir Gebelso pagaliau sulaukė oficialaus patvirtinimo apie Hitlerio mirtį.

> Fiureris mirė vakar, 15.30 val. Savo balandžio 29 d. testamentu Jus paskyrė reicho prezidentu, Gebelsą – reichskancleriu, Bormaną – partijos ministru, Seis-Inkvartą (Seyss-Inquart) – užsienio reikalų ministru. Fiurerio įsakymu testamentas nusiųstas feldmaršalui Šerneriui ir išgabentas iš Berlyno į saugią saugojimo vietą. Bormanas pamėgins šiandien Jus pasiekti ir paaiškinti situaciją. Pareiškimo ginkluotosioms pajėgoms ir viešuomenei forma bei laikas paliekami Jūsų nuožiūrai. Patvirtinkit.

Tačiau Denicas neketino į vyriausybę įtraukti nei Gebelso, nei Bormano ir įsakė abu suimti, jei tik jie įkels koją į Pleną. Jis taip pat nusprendė, kad atėjo metas informuoti tautą apie Hitlerio mirtį.* 21.30 val. Hamburgo radijas nutraukė savo programą ir paskelbė, jog netrukus bus perduotas „rimtas ir svarbus pranešimas".

* Denicas manė, kad Hitleris žuvo per bombardavimą. Neseniai jis pasakė: „Dabar džiaugiuosi, kad nežinojau, jog jis nusižudė, nes tada būčiau buvęs priverstas pasakyti tai tautai, ir daugelis kareivių iškart būtų sudėję ginklus."

Tada pasigirdo ištraukos iš Vagnerio operų, paskui lėta Bruknerio Septintoji simfonija. Po to prabilo iškilmingas balsas: „Šią popietę [iš tiesų praėjusią popietę] reicho kanceliarijoje, savo vadavietėje, iki paskutinio atodūsio kovodamas su bolševizmu, už Vokietiją krito mūsų fiureris Adolfas Hitleris. Balandžio 30 d. [testamentas buvo datuotas balandžio 29 d.] fiureris paskyrė grosadmirolą Denicą jį pakeisti. Grosadmirolas ir Hitlerio įpėdinis dabar tars žodį vokiečių tautai."

Denicas pasakė, kad Hitleris žuvo „vadovaudamas savo daliniams" ir dabar jo paties užduotis yra „išgelbėti vokiečių vyrus ir moteris nuo sunaikinimo, kuriuo grasina puolantis bolševikinis priešas".

4.

Netrukus po to, kai sutemo, pulkininkui Velermanui liepta nedelsiant prisistatyti į Veidlingo štabo būstinę Benderbloke. Išsiveržimas buvo atšauktas.

Velermanas paprašė savo štabo pirmojo karininko pasiėmus pistoletą-kulkosvaidį jį palydėti, o jo vairuotojas pasisiūlė pabūti papildomu sargybiniu. Įstrižai kirsti Tyrgarteną buvo kone neįmanoma, nes rusai Lichtenšteino tiltą jau laikė savo rankose. Trijulė priešlėktuvinio bokšto papėdėje palaukė, kol susišaudymas aprims, ir tada pajudėjo Rytų–Vakarų ašimi. Viršum galvų ėmus sproginėti sviediniams, jie įšoko į sprogimo išrausą. Aplinka Velermanui priminė Verdeną. Apšaudymui niekaip nenutrūkstant, jie išropojo iš kraterio ir toliau slinko į rytus. Pasiekę *Friedrich Wilhelmstrasse*, smarkiai apšaudomi skubiai kirto plačią gatvę. *Neue Siegesallee* (Naujoji pergalės alėja) buvo suniokota: Brandenburgo-Prūsijos valdovų nuo Albrechto Lokio iki kaizerio Frydricho III Hojencolerno paminklai nušluoti nuo pjedestalų. Per griuvėsius jie atsargiai prasiskynė kelią iki Karo departamento kiemo, kur liepos 20-ąją buvo sušaudyti Štaufenbergas ir kiti.

Hitlerio bunkeryje tvyrojo slogi, pasaulio pabaigos nuotaika. Gebelsas, pasikvietęs adjutantą Giunterį Švegermaną (Günther Schwägermann), informavo apie paskutinių kelių valandų įvykius.

– Viskas pražuvo, – pasakė. – Aš mirsiu drauge su savo žmona ir vaikais. Jūs sudeginsite mano kūną.

Jis padavė Švegermanui Hitlerio nuotrauką sidabro rėmeliuose ir atsisveikino.

Kitiems bunkeryje buvo duodamos paskutinės instrukcijos dėl pabėgimo. Pasiryžusiuosius bėgti suskirstė į šešias atskiras grupes. 21.00 val. pirma grupė nukaks iki artimiausios metro stoties ir bėgiais nužingsniuos iki *Friedrichstrasse* stoties. Čia išnirs į paviršių, kirs Šprė upę ir judės į vakarus ar

šiaurės vakarus, kol pasieks Vakarų sąjungininkus arba Denicą. Kitos penkios grupės tam tikrais intervalais įkandin seks tuo pačiu maršrutu.

Kempką paskyrė atsakingu už trisdešimties moterų grupę. 20.45 val. jis nuėjo į Gebelso apartamentą atsisveikinti. Vaikai jau buvo negyvi, nunuodyti. Ponia Gebels ramiu balsu paprašė Kempkos perduoti linkėjimus jos sūnui Haraldui ir papasakoti, kaip ji mirė.

Gebelsai išėjo iš kambario susikibę už parankių. Visiškai ramus Gebelsas padėkojo dr. Naumanui už ištikimybę ir supratingumą, Magda tepajėgė ištiesti ranką. Naumanas ją pabučiavo.

Kreivai šypsodamasis Gebelsas pasakė, jog jie ketina pakilti laiptais į sodą, kad jų draugams nereikėtų jų nešti. Jis paspaudė Naumanui ranką ir palydėjo tylią, išblyškusią žmoną prie išėjimo. Naumanas, Švegermanas ir Rachas, Gebelso vairuotojas, pakerėti stebėjo, kaip jie pradingsta stačioje betoninėje laiptinėje.

Pasigirdo šūvis, paskui antras. Švegermanas ir Rachas užlėkė laiptais aukštyn ir pamatė ant žemės tysančius Gebelsus. Į juos spoksojo SS ordonansas – jis juos ir nušovė. Švegermanas, Rachas ir ordonansas išpylė ant kūnų keturis kanistrus benzino ir padegė. Nelaukdami, kol liepsna suris kūnus, grįžo į bunkerį. Jiems buvo įsakyta jį padegti. Išpilstę paskutinį benzino kanistrą konferencijų patalpoje, įžiebė degtuką.

Liepsnoms laižant stalą, prie kurio vyko tiek karštų ginčų, Monkė ir Giunšė išvedė pirmąją grupę iš bunkerio. Jai taip pat priklausė ambasadorius Hevelis, viceadmirolas Fosas, trys Hitlerio sekretorės ir virėjas. Didžiuma grupės narių nebuvo išėję į lauką jau kelias dienas, ir gaisrų mastas, išnirus iš bunkerio, jiems pasirodė daug didesnis, nei jie įsivaizdavo. Atrodė, jog liepsnoja visas Berlynas. Buvo naktis, tačiau kanceliarijos griuvėsiai ryškiai išsiskyrė trūkčiojančių liepsnų fone. Netoliese sprogo sviedinys, ir juos apgaubė dulkių kamuolys. Vienam paskui kitą ropščiantis pro siaurą spragą kanceliarijos griuvėsiuose, netoli *Wilhelmstrasse* ir *Vosstrasse* kampo skardus šautuvų poškėjimas ir kulkosvaidžių tratėjimas, regis, vis artėjo. Vorele jie nulėkė 200 metrų ir pranyko metro įėjime priešais *Kaiserhof* viešbutį. Išnirę *Friedrichstrasse* stotyje, apšaudomi artilerijos, nuskubėjo geležiniu pėsčiųjų tiltu per Šprė upę.

Į Veidlingo būstinę Benderbloke susigrūdo apie 100 puskarininkių ir aukšto rango karininkų. Generolas stovėjo už stalo, jo šiurkščių bruožų veidas buvo rimtas.

– Ponai, – prabilo jis ir skvarbiu, stipriu balsu pranešė apie Hitlerio santuoką ir savižudybę. – Vykdant jo paskutinę valią, jo kūnas sudegintas kanceliarijos sode. Tad dabar mes nebesaistomi priesaikos jam.

Jis pranešė apie nesėkmingas Krebso derybas su rusais ir vėlesnį Gebelso įsakymą ginti Berlyną iki paskutinio vyro.

– Todėl sunkia širdimi, bet nepajėgdamas ilgiau pakelti atsakomybės už tolesnes beviltiško mūšio aukas, nusprendžiau pasiduoti.

Jis ketinąs pasiųsti savo štabo viršininką pulkininką Teodorą fon Dufingą (Theodor von Dufving) susitikti su rusais derybų.

– Ir tada baisioji drama pasibaigs.

Klausytojai stovėjo tylėdami. Jie suvokė, jog tai sunkiausia Veidlingo kareiviško gyvenimo valanda. Nė vienas neprotestavo.

Pirmuosius signalus rusams Veidlingas išsiuntė prieš pat vidurnaktį, bet atsakymo sulaukė tik po valandos: „Mes laukiame jūsų." Veidlingas nurodė Dufingui pasiūlyti kapituliaciją šiomis sąlygomis: garbinga dalinių kapituliacija; nedelsiamos paliaubos; civilių apsauga nuo terorizmo; leidimas kareiviams pasilaikyti būtinus maisto produktus ir asmeninius reikmenis; karininkai ir kareiviai lieka su savo daliniais. Dufingas pajudėjo į rusų linijas.

Kempka išvedė savo grupę iš *Friedrichstrasse* metro stoties, bet tada nusprendė prieš mėgindamas kirsti Šprė kurį laiką palaukti teatre – Admirolo rūmuose. Antrą valandą atsargiai išslinko iš teatro ir tamsoje pamatė artėjančią nedidelę grupę. Ją vedė SS grupenfiurerio uniforma vilkintis Bormanas, lydimas dr. Naumano, dr. Štumpfegerio, Racho, Švegermano, Aksmano (Axmann) ir SS štandartenfiurerio Bėco (Beetz), vieno iš Hitlerio asmeninių pilotų.

Bormanas ieškojo tankų, kurie padėtų jiems prasiveržti pro rusų linijas. Kaip tik tą akimirką iš tamsos išniro trys vokiečių tankai ir trys transportiniai šarvuočiai. Kempka sustabdė pirmą mašiną. Jos vadas prisistatė kaip SS oberšturmfiureris (vyresnysis leitenantas) Hansenas ir pranešė, jog tai – paskutiniai divizijos *Nordland* šarvuotosios kuopos likučiai.

Kempka įsakė jam lėtai judėti *Ziegelstrasse* kryptimi taip, kad grupė galėtų sekti įkandin slėpdamasi už šarvuotos priedangos. Bormanas ir Naumanas ėjo vienam tankui iš kairės, Kempka – atsilikęs nuo jų per kelis žingsnius. Staiga trenkė rusų prieštankinių ir šaulių ginklų salvė. Tankas šalia Kempkos sprogo, iš jo pliūptelėjo liepsna. Jis matė, kaip Bormanas ir Naumanas buvo nublokšti į šalį, ir neabejojo, kad abu žuvo.* Tada pajuto, kaip į jį rėžėsi Stumpfegeris, ir neteko sąmonės.

* Bet Verneris Naumans išliko ir tebėra gyvas. Jis, Bormanas ir dar keturi nusigavo iki *Lerter* stoties, kur persiskyrė. Vienas vyras – hitlerjugendo vadovas Artūras Aksmanas – teigė, jog vėliau tą naktį matė Bormano lavoną. Bet jo liudijimo niekas daugiau nepatvirtina. Nemažai pabėgusiųjų iš bunkerio tą naktį ištrūko gyvi. Iš visų nacių vadovų didžiausią galimybę išvengti suėmimo turėjo būtent Bormanas, nes net Vokietijoje jo veidas buvo pažįstamas vos keliems. Jis buvo anoniminis žmogus ir galėjo nesunkiai pranykti nežinioje. Vienas autoritetingas SS šaltinis neseniai paliudijo, kad Bormanas pastebėtas Pietų Amerikoje. Jei ir galėjo pasprukti koks nors aukšto rango nacis, tai tik Bormanas: jis išsiskyrė įgimtu gebėjimu išgyventi.

Atgavęs sąmonę, Kempka nieko nematė. Nuropojo apie keturiasdešimt metrų, kol į kažką dunkstelėjo. Lėtai atsistojęs, apgraibom aplenkė kliūtį – gatvės užtvarą. Pamažu regėjimas sugrįžo. Priešais jį stovėjo apdujęs Bėcas nuo kaukolės nunerta oda. Paramstydami vienas kitą, jiedu nusvyravo atgal Admirolo rūmų link. Galiausiai Bėzas pareiškė, jog nebepajėgia žengti nė žingsnio. Kempka apsidairė ir išvydo ponią dr. Hauserman (Haussermann), profesoriaus Blaškės (Blaschke), Hitlerio dantisto, padėjėją. Ji pažadėjo nusivesti Bėcą į savo butą.

Kempkai tapo akivaizdu, kad nėra jokių galimybių savo grupę saugiai išvesti iš Berlyno. Jis ją paleido liepdamas kiekvienam pačiam pasirūpinti savimi. Pats Kempka pėsčiųjų tiltu nėrė į kitą Šprė krantą ir pasislėpė geležinkelio pastate, kur surado keturis priverstinius darbininkus. Daili jauna mergina iš Jugoslavijos nusivedė jį į pastogę ir padavė suteptą kombinezoną. Jis buvo sužeistas į dešinę ranką, bet jautėsi toks pavargęs, kad susmuko ant grindų.

Tuo metu pulkininkas fon Dufingas saugiai perėjo Raudonosios armijos linijas ir dabar derėjosi dėl kapituliacijos. Rusai išsiuntinėjo individualiems vokiečių daliniams visame perimetre raginimą nedelsiant kapituliuoti: „Pažadame elgtis garbingai. Kiekvienas karininkas gali pasilaikyti savo asmeninį ginklą. Kiekvienas karininkas ir kareivis gali pasiimti savo mantą su savimi."

Visame rūkstančiame mieste vokiečių kareiviai su baltomis vėliavomis išlindo iš rūsių ir bunkerių. Paties Veidlingo kapituliacija praėjo be incidentų. Jis kirto *Landwehr* kanalą kabančiu tiltu ir pasidavė vienai rusų divizijai. Nugabentas į Čiuikovo štabo būstinę, parašė asmeninį įsakymą visiems savo vyrams tučtuojau sudėti ginklus.*

Prieš pat aušrą pulkininkas Velermanas, prisisegęs visus apdovanojimus, lydimas savo vyrų, išėjo iš priešlėktuvinio bokšto Tyrgartene. Tvyrojo tirštas rūkas. Staiga nuo pastato ėmė rikošetuoti vokiečių kulkosvaidžio kulkos, atlėkusios iš parko. Bet rusų parlamentaras išlaikė sveiką protą ir neleido savo vyrams atsakyti ugnimi. Velermanas šūktelėjo įsakymą. Vokiečiai nutraukė ugnį, ir 2000 vyrų susirikiavo į ilgą koloną. Lipdami per nuverstus medžius,

* Gegužės 9 d. Veidlingas, Dufingas, penki generolai, trys pulkininkai ir vienas eilinis buvo įsodinti į lėktuvą ir nuskraidinti į Maskvą. Eilinis buvo vidutinio amžiaus prekiautojas tabako gaminiais iš Potsdamo, pavarde Trumenas (Trumann). Paimtas į nelaisvę, buvo paklaustas, ar jis ne prezidento Trumeno giminaitis. Jis spėjo, jog taip galėtų būti, nes jo dėdės tėvas emigravo į Jungtines Valstijas. Jis imtas griežtai saugoti.

Maskvoje Trumenas dalijosi kamera su Dufingu. Ilgai tardytas NKVD, vieną dieną pasakė Dufingui: „Komisaras ką tik man pareiškė, kad aš Jungtinių Valstijų prezidentui ne giminė ir turiu visiems apie tai sakyti." Po trijų mėnesių jis buvo išvestas iš kameros, ir Dufingas jo daugiau niekada nematė.

Dufingas į Vakarų Vokietiją grįžo 1955 m. gruodį, o Veidlingas tų pačių metų lapkritį mirė rusų kalėjime.

jie pajudėjo per parką į šiaurę, kol pasiekė Rytų–Vakarų ašį. Netoli Tyrgarteno geležinkelio viaduko rūkas šiek tiek prasisklaidė, ir Velermanas išvydo šimtus rusų tankų, išrikiuotų Hitlerio tradicinėje paradų alėjoje. Vaizdas buvo grėsmingas, bet įspūdingas. Pamatę kapituliuojančius vokiečius, rusai šokdavo nuo tankų ir tiesdavo cigaretes.

– *Voina kaput!* – kartodavo. – *Voina kaput!*

Jų atviras draugiškumas paskatino Velermaną parodyti į dvidešimties hitlerjugendininkų grupę ir šūktelėti:

– *Domoi?*

– *Domoi!* – atsakydamas riktelėjo rusų parlamentaras.

Velermanas pridėjo delnus prie lūpų ir sušuko:

– Berniukai, galite eiti namo!

Kai džiugiai rėkaujantys paaugliai pasklido į laisvę, vyresnio amžiaus vokiečių kareiviai pajuto dėkingumą, kone džiaugsmą, rusams taip netikėtai parodžius atjautą.

Kempką pabudino garsūs rusų balsai. Iš pastogės jis pamatė Raudonosios armijos kareivius, draugiškai tapšnojančius priverstiniams darbininkams per pečius. Mergina jugoslavė pamojavo, ir Kempka baimindamasis nusileido žemyn. Besišypsanti jauna moteris nuvedė jį prie komisaro. Tas įtariai žvelgė į Kempką, kol mergina pasakė:

– Tai mano vyras.

Komisaras apkabino Kempką ir sušuko:

– *Tovarišč, Berlin kaput, Hitler kaput!* Stalinas – mūsų didvyris!

Rusai ištraukė duonos bei degtinės ir su aušra prasidėjo audringas, triukšmingas šventimas.

5.

Išskyrus užsispyrusių vokiečių sporadiškus pašaudymus, mūšis dėl Berlyno pasibaigė, o miesto gyventojai susitaikė su mintimi apie nelaisvę.

Tačiau vos už šimto kilometrų tiesia linija į vakarus nuo bunkerio tūkstančiai vokiečių kareivių ir civilių grumdėsi rytiniame Elbės krante prie Tangermiundės, laukdami eilės išsmukti į vakarus. Tiltas buvo sugriautas, tačiau vokiečių pionieriai iškėlė ploną tarpatramį pėsčiųjų eismui per nuolaužas. Amerikiečiai stebėjo, kaip kasdien į vakarinį krantą persikelia maždaug po 18 tūkst. kareivių ir civilių. Tūkstančiai kitų mediniais plaustais, guminėmis valtimis ir upės laivais kėlėsi per upę kituose taškuose.

Gegužės 2-osios rytą rusai prasiveržė pro Venko kairįjį sparną, ir jo štabo viršininkas pasiūlė nedelsiant pradėti derybas su amerikiečiais. Venkas

pareiškė linkęs pasiduoti, tačiau nori uždelsti savaitę, kad civiliai rytuose nuo Elbės irgi galėtų pabėgti į vakarus.

Kaip parlamentaras į kitą upės pusę buvo pasiųstas generolas Maksas fon Ėdelsheimas (Max von Edelsheim). Amerikiečiai sutiko leisti daliniams kirsti Elbę trijuose taškuose, bet atsisakė įsileisti daugiau civilių.

Šiaurėje nuo Berlyno Mantoifelio armija – beveik viskas, kas liko iš armijų grupės „Vysla" – traukėsi desperatiškai stengdamasi pasiekti anglų ir amerikiečių linijas, kol jos nepavijo Rokosovskis. Tačiau Rokosovskį labiau domino ne rinkti belaisvius, bet užimti svarbų Baltijos jūros uostą – Liubeką. Eizenhaueris ragino Montgomerį sparčiau veržtis prie Baltijos jūros, kol rusams dar neatiteko Šlezvig-Holšteinas ir galbūt net Danija.

Montgomeris gana šiurkščiai atkirto, kad jis pats gerai žinąs, ką daryti. Atėmus iš jo Simpsono armiją, jo puolimo sparta natūraliai sumažėjusi. Eizenhaueris paskolino jam keturias Ridžvėjaus 18-ojo oro desanto korpuso divizijas.

Montgomerį nuo Baltijos jūros skyrė tik išretėjusi Bliumentrito armija. Pastarąsias kelias savaites Bliumentritas su britais kariavo džentelmeniškai, traukdamasis su kuo mažesniu kraujo praliejimu. Nuo balandžio vidurio priešininkai palaikė neformalų ryšį. Tą rytą vienas iš britų 2-osios armijos ryšio palaikymo karininkų neoficialiai prisistatė pas Bliumentritą: kadangi rusai artinasi prie Liubeko, Jo Didenybės pajėgoms įdomu, ar vokiečiai leisią joms užimti šį Baltijos jūros uostą pirma rusų.

Bliumentritas irgi pageidavo apsaugoti Liubeką nuo rusų ir nedelsdamas įsakė nešaudyti į priekin judančius britus. Britų 7-oji šarvuotoji divizija tučtuojau nurūko į šiaurę, o vokiečių pabėgėliai toliau sruvo į vakarus. Judėjimas buvo taip gerai sukoordinuotas, kad iki vėlyvos popietės tūkstančiai atsidūrė vakariniame Elbės–Liubeko kanale, o britai pasiekė Liubeką, aplenkdami Raudonąją armiją.

6.

Tą dieną, išeidami iš admirolo Denico vadavietės, Hana Reič ir Greimas sutiko Himlerį.

– Minutėlę, pone reichsfiureri, – užkalbino Hana. – Labai svarbus dalykas. Ar galite skirti laiko?

– Žinoma, – atsakė šis kone linksmai.

– Pone reichsfiureri, ar tiesa, kad kreipėtės į Sąjungininkus su taikos pasiūlymais negavęs tam įsakymo iš Hitlerio?

– Taip!

– Jūs išdavėte savo fiurerį ir savo tautą pačią tamsiausią valandą! Tai valstybės išdavystė, pone reichsfiureri!

Himleris tikriausiai jau buvo pripratęs prie tokių užsipuolimų, nes veikiau puolė teisintis, nei piktintis. Paaiškino, kad Hitleris buvo „pamišęs dėl garbės", tiesą sakant, išprotėjęs ir „turėjo jau seniai būti sustabdytas".

– Išprotėjęs? Palikau jį prieš mažiau nei trisdešimt šešias valandas. Jis mirė už reikalą, kuriuo tikėjo. Mirė drąsiai ir kupinas „garbės", apie kurią kalbate, o Jūs, Geringas ir likusieji dabar gyvensite paženklinti kaip bailiai ir išdavikai.

– Padariau tai, ką padariau, gelbėdamas vokiečių kraują, tai, kas liko iš mūsų šalies.

– Jūs kalbate apie vokiečių kraują, pone reichsfiureri? Dabar? Turėjote apie tai pagalvoti jau prieš kelerius metus, kol dar nebuvote tapatinamas su tokia gausa išlieto kraujo.

Debatus nutraukė kulkosvaidžių ugnis, Sąjungininkų lėktuvams praskriejant skutamuoju skridimu.

Savo naujoje štabo būstinėje netoli Kylio Himleris priėmė Leoną Degrelį, kurį smarkiai paveikė žinia apie Hitlerio mirtį. Belgas pranešė vyksiąs į Daniją, paskui į Norvegiją, kur iki galo tęs kovą su bolševizmu. Jis pasiteiravo, kokie Himlerio planai. Himleris parodė cianido kapsulę žande, tada kone džiūgaudamas pasakė manąs, jog ir su Denico vyriausybe kažką vis dar galima nuveikti.

– Turime laimėti šešis mėnesius laiko! O tada amerikiečiai jau kariaus su rusais!

– Pone reichsfiureri, – niūriai tarė Degrelis. – Manau, kad tam prireiks šešerių metų.

Temstant ant tilto netoli Kylio Denicas ir Šverinas fon Krozikas susitiko su admirolu fon Frydeburgu, atrinktu derėtis su Montgomeriu. Denicas nurodė jam pasiūlyti visos Šiaurės Vokietijos kapituliaciją, pabrėžiant baisias pabėgėlių ir kareivių, mėginančių pasiekti britų linijas, sąlygas.

Tada Denicas ir Šverinas fon Krozikas nuvažiavo į Flensburgą, savo naują štabo būstinę šiauriausiame Vokietijos gale netoli Danijos sienos. Pakeliui Denicas patvirtino jo neseniai paskirto užsienio reikalų ministro parašytą kalbą dėl politinės linijos. Admirolas pageidavo, kad ji būtų kuo greičiau perduota per radiją.

Flensburge Šverinas fon Krozikas nuvyko tiesiai į radijo stotį.

– Vokietijos vyrai ir moterys, – pradėjo jis prabildamas apie siaubo apimtų žmonių, mėginančių pabėgti į vakarus, srautą. – Geležinė uždanga iš rytų slenka vis arčiau. Už jos, slepiant tai nuo pasaulio akių, visi tie žmonės, pakliuvę į galingas bolševikų rankas, yra naikinami.

San Francisko konferencija, pasak jo, mėgina parengti konstituciją, kuri nebeleistų kilti karui – trečiajam pasauliniam karui su baisiais naujais ginklais, atnešiančiais „mirtį ir visos žmonijos sunaikinimą". Tačiau bolševikinė Europa būsianti tik pirmas žingsnis pasaulinės revoliucijos, sovietų taip sistemingai planuotos per pastaruosius dvidešimt metų, link.

– Todėl San Franciske nematome to, ko taip trokšta susirūpinusi žmonija. Mes irgi manome, jog pasaulinė konstitucija būtina ne tik keliui karams užkirsti, bet ir karą pradedantiems židiniams pašalinti. Bet tokia konstitucija neįmanoma, jei prie jos rengimo prisideda raudonieji kurstytojai... Pasaulis turi priimti žmonijos istorijoje reikšmingiausią sprendimą. Nuo to sprendimo priklauso chaosas arba tvarka, karas arba taika, mirtis arba gyvenimas.

TRISDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

ILGOS KAPITULIACIJOS PRADŽIA

1.

Britai pralenkė rusus ir pirmi pasiekė Baltijos jūrą. Dabar tapo akivaizdu, kad susitikimas su Raudonąja armija gali įvykti kiekvieną akimirką. Metju Ridžvėjus, kurio 18-asis oro desanto korpusas buvo paskolintas Montgomeriui Šiaurės Vokietijos kampanijai sustiprinti, amerikiečių 7-ajai amerikiečių divizijai liepė atsargiai slinkti į priekį ir tvarkingai susitikti su rusais.

Vadovauti šioms pajėgoms paskirtas Vest Pointo karo akademiją neseniai baigęs vyresnysis leitenantas Viljamas A. Noultonas (William A. Knowlton) iš 87-ojo kavalerijos žvalgybos eskadrono. Jam buvo pasakyta, kad rusai „kažkur rytuose, pasak gandų, už 80–160 kilometrų". Susitikęs su rusais, jis turėtų padovanoti sovietų vadui kelis butelius trijų žvaigždučių *Hennessy* ir įkalbėti jį drauge grįžti į amerikiečių linijas.

Vėlyvą gegužės 2-osios popietę Noultonas su devyniasdešimt vyrų vienuolikoje šarvuotųjų automobilių bei dvidešimtyje visureigių pasuko į šiaurės vakarus. Nedidelė vykdymo pajėgų grupė drąsiai leidosi pagrindine magistrale, tarsi būtų ištisos armijos smaigalys, ir už kelių kilometrų ėmė sutikti nustebusių vokiečių kareivių kurie, numetę ginklus, patys be palydos nužygiuodavo į amerikiečių nelaisvę.

Noultono kariai į Parchimą už trisdešimties kilometrų priešo užnugaryje įvažiavo labiau kaip išlaisvintojai nei kaip užkariautojai. Vokiečių lauko žandarmerija jau buvo pasitraukusi iš pagrindinės gatvės, o šaligatviuose šešiomis eilėmis grūdosi civilių ir kareivių minia, galvojanti, kad Noultonas rieda į rytus kovoti su bolševikais.*

Sutemos amerikiečius užklupo dar už penkiolikos kilometrų ryčiau – Liubce. Jie buvo toliau, nei siekė radijo ryšys. Noultonas vadavietę vienoje

* Kitą dieną vienas vokiečių majoras radijo ryšiu perdavė savo divizijos vadui Ernstui fon Jungenfeldui (Ernst von Jungenfeld), jog kelių kryžkelėje maždaug už dešimties kilometrų į rytus nuo Parchimo ką tik sutiko amerikiečių kapitoną, vadovaujantį dvidešimčiai tankų.

„... Mes abu, turintys 40 gerų tankų, prašome Jūsų asmeniškai įsakyti nuo gegužės 4-osios ryto pradėti puolimą rytų kryptimi. Mes manome, kad, Hitleriui mirus, atėjo metas pagaliau sumušti ir sutriuškinti rusus ir komunizmą. Todėl prašome ir tikimės iš Jūsų aiškaus įsakymo pulti rytų kryptimi. Esame įsitikinę, kad rusus sumušime bei išvarysime, ir esame tikri, jog kiti kovos draugai visur iškart paseks mūsų pavyzdžiu."

Jungenfeldas pamėgino radijo ryšiu susisiekti su amerikiečių štabo būstine ir gauti informacijos bei instrukcijų dėl bendro puolimo, bet, nepavykus užmegzti ryšio, atsisakė savo iniciatyva duoti įsakymą.

alinėje įsirengė taip valdingai, kad pernakt pasidavė apie 200 tūkst. vokiečių. Anksti kitą rytą jis pajudėjo į rytus susitikti su rusais ant savo šarvuotojo automobilio priešakio pasisodinęs du vokiečių karininkus.

– Dabar, ponai, – tarė jis jiems, – jei mano automobilis kliudys miną, jūs būsite negyvi arba beveik negyvi, kaip ir visi kiti automobilyje.

Dvidešimt penkis kilometrus atsargiai slinkdami per minų laukus jie prisiartino prie Repentino miesto.

– Ten mūsų artilerija! – sušuko vienas iš vokiečių rodydamas į ilgą arklių, mašinų ir žygiuojančių vyrų koloną.

Noultonas padavė savo žiūronus vokiečiui.

– Pažiūrėkite dar kartą, pone kapitone, ir pasakykite man, nuo kada vokiečių kariuomenėje tarnauja kazokai su aukštomis kailinėmis kepurėmis raitelių kolonoje!

Karinė procesija pranoko ir lakiausią Noultono vaizduotę. Tai buvo netvarkingas ūkininkų vežimų, brikelių, autobusų, vokiečių pašto sunkvežimių, dviračių ir motociklų sankaupa. Vežimuose sėdėjo motinos su vaikais, šalimais kolonos laukais risnojo galvijų bandos. Noultonui tai priminė didžiulę nomadų vilkstinę. Rusai rėkavo ir mojavo amerikiečiams.

Prisiartino dviejų arklių traukiamas vežimas su vyru ir moterimi. Noultonui abu atrodė kaip ūkininkai, bet vadeliotojas buvo pulkininkas, vadovavęs daliniui, o moteris – kresna medicinos sesuo.

Pulkininkas ir Noultonas vienas kitam paspaudė ranką ir plekšnodami per nugarą šūkavo: *„Tovariščˮ* ir *„Ja amerikanecˮ* Pasirašė vienas kito žemėlapiuose, Noultonas įteikė trijų žvaigždučių *Hennessy* butelį.

Rusų kareiviai aplipo amerikiečių šarvuotuosius automobilius, apžiūrinėjo ginklus, varstė liukus, kalbėdami vienas su kitu per radijo stotis, ir elgėsi, Noultono akimis, kaip mokiniai kariuomenės parodoje. Vienas atsitiktinai paspaudė kulkosvaidžio nuleistuką ir kulkos aplink pulkininką pakėlė į viršų dulkes. Jo štabo karininkai tik nusikvatojo ir tvojo vienas kitam per nugarą.

Pulkininkas valdingu pirštu parodė į didelį namą. Keli kazokai nujojo tenai ir įsilaužė į vidų. Pasigirdo dūžtančio stiklo garsai, lūžtančios medienos traškesys, klyksmai. Pro priekines duris išlėkė du pagyvenę vokiečiai. Vienas kazokas sugriebęs už kelnių klyno išnešė berniuką ir nusviedė jį už gyvatvorės. Pulkininkas pasisuko į Noultoną ir pakvietė užeiti į jo naująją vadavietę.

Kaip įprasta, kelti tostai už Staliną, Trumeną, Čerčilį ir bet ką, kas šovė į galvą. Prieš pat vidurdienį atvykęs divizijos vadas pasakė Noultonui, jog tą vakarą norėtų susitikti su amerikiečių vadu vienoje bažnyčioje pusiaukelėje į Parchimą.

Noultonas pastebėjo, kaip rusų grupės vadas girtas išsvirduliavo iš namo ir priėjo prie grupės jaunų karininkų, stovinčių su atsiverstomis

užrašų knygelėmis. Jis netiksliai dūrė pirštu į žemėlapį ir kažką sumurmėjo. Jauni karininkai atlaidžiai susižvalgė, užvertė savo užrašų knygeles ir pradėjo šūkauti įsakymus. Jiems atsakė kelių tūkstančių vyrų riaumojimas. Jie siautulingai pajudėjo vakarų kryptimi šaudydami į orą kaip Meksikos revoliucionieriai.

Išvažiuodamas iš Repentino, Noultonas pažvelgė atgal į vieną iš savo šarvuotųjų automobilių. Iš šaulio padėjėjo liuko, lyg iš dėžutės su iššokančia figūrėle, buvo išlindęs rusų majoras. Užsimetęs rankšluostį ant rankos ir purtomas girto juoko, jis senovišku tiesiu skustuvu pradėjo skusti šaulį.

2.

Tą rytą admirolas fon Frydeburgas ir trys jį lydėję karininkai buvo nuvesti į Montgomerio štabo būstinę Liuneburger Heidėje maždaug už penkiasdešimties kilometrų į pietryčius nuo Hamburgo. Iš treilerio, savo namų pastaruosius kelerius metus, išniręs Montgomeris prisiartino prie jų ir paklausė:

– Kas šitie vyrai? Ko jie nori?

Po plevėsuojančia Jungtinės Karalystės vėliava Frydeburgas perskaitė laišką, kuriame Keitelis siūlo kapituliuoti visiems vokiečių daliniams šiaurėje, įskaitant kovojančius su Raudonąja armija. Pastarieji turėtų pasiduoti rusams. Montgomeris daug negalvodamas atkirto:

– Žinoma, jei kokie nors vokiečių kareiviai artinsis prie mano fronto iškėlę rankas, jie savaime bus paimti į nelaisvę.

Frydeburgas pareiškė, jog neįsivaizduojama pasiduoti „laukiniams rusams". Montgomeris atsakė, kad vokiečiai apie tai turėjo pagalvoti prieš pradėdami karą ir ypač prieš užpuldami rusus 1941 m. birželį.

Frydeburgas galiausiai pasiteiravo, ar neįmanoma kaip nors susitarti, kad didžiuma vokiečių karių ir civilių galėtų ištrūkti į vakarus. Montgomeris tai atmetė ir pareikalavo visų pajėgų Šiaurės Vokietijoje, Olandijoje*, Fryzijoje su Fryzų salomis bei Heligolandu, Šlezvig-Holšteine ir Danijoje kapituliacijos.

* 1944 m. rugsėjo 17 d. vyriausybė tremtyje pakvietė į visuotinį geležinkelininkų streiką okupuotoje Olandijoje. Keršydami vokiečiai uždraudė kaupti maisto atsargas Vakarų Olandijoje iki spalio pabaigos ir konfiskavo visas transporto priemones. Kasdienė kalorijų porcija asmeniui susitraukė iki 450, ir žmonės lapkričio pabaigoje pradėjo mirti iš bado. 1945 m. balandžio pradžioje vokiečiai pasiūlė tam tikromis sąlygomis leisti Sąjungininkams siųsti maistą į okupuotą teritoriją. Galiausiai Nyderlandų reichskomisaras dr. Artūras Seis-Inkvartas ir Eizenhauerio štabo viršininkas Bedelis Smitas pasiekė susitarimą. Balandžio 29 d. bombonešių pajėgų 253 lėktuvai netoli Roterdamo ir Hagos numetė daugiau nei 500 tūkst. davinių. Iki gegužės 8 d. numesta 11 000 000 britų ir amerikiečių davinių.

– Neturiu tam įgaliojimų, bet esu tikras, kad admirolas Denicas tam pritartų, – pasakė Frydeburgas ir vėl užvedė kalbą apie pabėgėlių problemą.

Montgomeris pasakė nesąs „pabaisa", bet atsisakė tai aptarinėti. Vokiečiai privalo pasiduoti besąlygiškai.

– Jei atsisakysite, tęsiu mūšį.

Nepatenkintam Frydeburgui leista grįžti pas Denicą pranešti Montgomerio sąlygas.

3.

Iš amerikiečių pirmi Berlyne atsidūrė du civiliai – Džonas Grotas (John Groth), *American Legion Magazine* žurnalo karo dailininkas bei korespondentas, ir Seimūras Freidinas (Seymour Freidin) iš Niujorko *Herald Tribune*. Jie koją į sostinę įkėlė be amerikiečių ar sovietų leidimo. Juos lydėjo Jungtinių Valstijų sausumos pajėgų fotografų pilnas visureigis. Iškart po pietų Freidinas, mokėjęs jidiš, įtikino vieną sovietų kapitoną leisti jiems nuvykti iki miesto centro. Merkiant „pykinančiam gelsvam lietui", jie pravažiavo sudegusį Tempelhofo oro uostą. Didžiulį baltą administracijos pastatą gaubė juodi dūmai, o išrausų nusėtame lauke riogsojo dešimtys suniurkytų lėktuvų.

Ant sienų puikavosi kalkėmis užteplioti nacių šūkiai: *„Heil Werwolf!"* ir *„Mit unserem Führer zum Sieg"* („Su mūsų fiureriu į pergalę!"). Vienur kitur rusų propagandistai į tai atsakė dailiai užrašydami vienintelį šūkį: HITLERIAI ATEINA IR IŠEINA, O VOKIEČIŲ TAUTA IR VOKIEČIŲ VALSTYBĖ NEMIRŠTA. STALINAS.

Džiaugsmingai sveikinami raudonarmiečių, du amerikiečių visureigiai riedėjo *Berlinerstrasse* ir prisiartino prie *Blücherplatz* aikštės, virtusios sudaužytų tankų „su prie jų prilipusiais sudegusiais kūnais" sąvartynu. Visoje aikštėje mėtėsi vokiečių kojinės, apatiniai, šautuvai, sviediniai, minos. Nuo kiekvienos nuolaužų krūvos sklido mirties dvokas.

Visureigiai, atsargiai aplenkdami išrausas, įsuko į *Wilhelmstrasse*. Degančių pastatų fone į akis krintančių griuvėsių siluetai priminė „perlaužto trapaus sausainio kraštus". Tolumoje dundėjo artilerija, arčiau girdėjosi kulkosvaidžių tratesys, panašus į rašomosios mašinėlės tarškėjimą.

Wilhelmplatz aikštė Grotui priminė Rokforo sūrį. Kairėje suanglėjusios sienos juosė didelę nuolaužų krūvą – reicho kanceliariją. Aukštai ant rytinės sienos, virš aikštės kraterių, buvo pritvirtinta Stalino nuotrauka. Ant pietinės sienos pakrypęs kabojo aliejinis fiurerio portretas. Visur virš rantytų griuvėsių buvo pridygę skaisčiai raudonų rusiškų vėliavų, kurios dulkiančiame lietuje atrodė tamsiai raudonos.

Amerikiečiai pastatė visureigius ir ėmė tyrinėti griuvėsius. Freidinas apgraibom vaikščiojo po reicho kanceliariją ieškodamas Hitlerio kūno, bet paviršių po griuvėsiais buldozeriams pavyks pasiekti tik po savaitės.

Amerikiečiai grįžo į savo visureigius ir pajudėjo *Unter den Linden* gatve, virtusia didžiule pilkšvų, rūkstančių griuvėsių dykra. Priešakyje raudonarmiečiai sruvo pro Brandenburgo vartus sunaikinti paskutinių užsispyrusių vokiečių Tyrgartene. Vienintelis šviesus tonas buvo skaisčiai raudonų transparantų eilė virš Brandenburgo vartų. Kairėje stūksojo išdegęs *Aldon* viešbutis, o didžiulė Raudonojo Kryžiaus vėliava iš viršutinio lango teikė aplinkai vienintelį baltą atspalvį.

Grotas persiropštė per gatvės užtvarą, pastatytą tarp įspūdingų vartų kolonų, ir nusekė įkandin rusų į Tyrgarteną. Dabar jis priminė Hiurtgeno (Hürtgen) girios mūšio lauką prieš metus: visur, kaip „išbarstyti degtukai", ant apkasų ir tranšėjų tysojo išvirtę medžiai. Iš už apgriautos sienos jis matė dūmuose pranykstančius atakuojančius sovietų kareivius.

Kelios minutės po trečios parką apgaubė bauginanti tyla. Staiga pasigirdo džiugūs šūksniai. Purve gulėjęs rusų karininkas pažvelgė į Grotą. Jis šypsojosi.

– *Berlin kaput!*

4.

Denicui neliko nieko kita, kaip tik priimti Montgomerio sąlygas. Jis nurodė admirolui fon Frydeburgui pasirašyti taktinę Šiaurės Vokietijos, įskaitant Olandiją ir Daniją, kapituliaciją. Tada Frydeburgas nuskris į Reimsą ir pasiūlys Eizenhaueriui visų kitų vokiečių pajėgų Vakarų fronte separatinę kapituliaciją.

Vėlyvą tos dienos popietę Montgomeris Liuneberger Heidėje linksmai įžengė į žurnalistų pilną palapinę. Ant žygio uniformos vilkėjo kupranugario vilnos karinio jūrų laivyno apsiaustą su gobtuvu.

– Sėskite, ponai, – tarė guviai, ir visi sutūpė ant žemės.

Feldmaršalas buvo pasidabinęs, o tai korespondentas Ričardas Makmilanas (Richard McMillan) laikė ženklu, liudijančiu, kad jis itin geros nuotaikos.

– Yra toks ponas, pavarde Bliumentritas, – pradėjo Montgomeris. – Kiek man žinoma, jis vadovauja visoms pajėgoms tarp Baltijos jūros ir Vėzerio upės. Trečiadienį jis man pranešė, kad ketvirtadienį nori atvykti ir kapituliuoti su pajėgomis, jų vadinamomis Bliumentrito armijų grupe. Tai ne ta armijų grupė, kurią mes pažįstame, bet savotiška brigadų grupė. Jis norėjo kapituliuoti su ja britų 2-ajai armijai.

– Jam buvo pasakyta: „Galite atvykti. Puiku! Nuostabu!" Bet kitą rytą Bliumentritas nepasirodė. Jis pasakė: „Kiek žinau, kažkas vyksta aukštesniu

nei mano lygmeniu, todėl neatvyksiu." Jis neatvyko. Bet vietoje jo su manimi susitiko keturi vokiečiai.

Jis papasakojo korespondentams apie vakarykštį susitikimą su Frydeburgu. Vienas štabo karininkas davė ženklą, kad Frydeburgas pagaliau sugrįžo, ir Montgomeris paržingsniavo į savo treilerį. Frydeburgas ir keturi jo bendražygiai įsitempę ir nervingi laukė lietuje. Pro atviras duris matė Montgomerį, vartantį kažkokius dokumentus. Pagaliau jis išėjo ir atsistojo po Jungtinės Karalystės vėliava. Vokiečiai atidavė pagarbą. Montgomeris padelsęs atsakė tuo pačiu. Frydeburgas buvo palydėtas į treilerį, kur Montgomeris paklausė, ar jis pasirašys visiškos kapituliacijos aktą. Admirolas liūdnai linktelėjo galvą ir buvo išsiųstas į lauką.

Penki vokiečiai toliau laukė gniaužydami rankas. Likus kelioms minutėms iki šeštos, Montgomeris vėl pasirodė. Išdidžiai žingsniuodamas pro korespondentus, šyptelėjęs pasakė: „Tai – didi akimirka" ir metė į juos skubų žvilgsnį, tarsi ieškodamas pritarimo.

Feldmaršalas nusivedė vokiečius į kitą palapinę, pastatytą šiai ceremonijai. Jis dalykiškai perskaitė sąlygas ir pasisuko į Frydeburgą.

– Pasirašykite pirmas!

Montgomeris, susikišęs rankas į kišenes, stebėjo kaip taikus vanagas. Šūktelėjo savo fotografui:

– Ar nufotografavote tai? Po Jungtinės Karalystės vėliava?

Fotografas patvirtino.

– Gerai. Istorinė nuotrauka – istorinė!

Reimse Eizenhaueris nutarė nebelaukti naujienų apie kapituliaciją Liuneburger Heidėje. Pasakė ketinąs eiti namo.

– Kodėl Jums nepalaukus dar penkių minučių? – paklausė jo asmeninė sekretorė leitenantė Kei Samersbi (Kay Summersby). – Gali paskambinti.

Kaip tik lygiai po penkių minučių suskambo telefonas.

– Puiku, puiku, – kartojo Eizenhaueris. – Puiku, Monti.

Kapitonas Haris Bačeris (Harry Butcher), Eizenhauerio adjutantas karinio jūrų laivyno klausimais, paklausė, ar vyriausiasis vadas asmeniškai pasirašys kapituliacijos aktą, kai admirolas fon Frydeburgas kitą dieną atvyks į Reimsą. Eizenhaueris atsakė „nenorįs derėtis": jis tiksliai pasakys savo štabui, ką daryti, bet vokiečių derybininkų nepageidaująs matyti tol, kol jie nepasirašys.

Didysis trejetas dėl kapituliacijos sąlygų susitarė netrukus po „D" dienos. Tačiau Jaltoje šios sąlygos buvo peržiūrėtos ir parengtas antras dokumentas,

kuriame aptartas ir Vokietijos padalijimas. Jungtinių Valstijų ambasadorius Londone Džonas Vinantas (John Winant) baiminosi, kad šie du skirtingi dokumentai gali sukelti painiavą, todėl paskambino Bedeliui Smitui į Reimsą ir priminė jam apie galimas komplikacijas. Smitas pasakė, jog net neturi antrojo dokumento dėl kapituliacijos patvirtintos kopijos. Maža to, Didysis trejetas ir Prancūzija dar neįgaliojo Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiojo štabo kapituliacijos aktą pasirašyti.

Kaip niekada susirūpinęs Vinantas paskambino į Vašingtoną, Valstybės departamentą, ir paragino nedelsiant nusiųsti Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiajam štabui įgaliojimą pasirašyti.

5.

Anksti tą rytą du vokiečių karininkai su ginkluotu daliniu atvyko į druskos kasyklą prie Bad Išlio (Bad Ischl) netoli Berchtesgadeno. Joje saugoti brangiausi meno objektai iš Vienos *Kunsthistorisches Museum* ir *Österreichische Galerie*. Jie pareiškė, kad Balduras fon Širachas (Baldur von Schirach) įsakęs nuo artėjančių rusų išgelbėti kuo daugiau vertingų objektų, ir pagrasino sušaudyti kiekvieną, kuris tam priešinsis.

Jie atsirinko 184 vertingus paveikslus, įskaitant penkis Rembranto, du Diurerio, aštuonis Briugelio, devynis Ticiano ir septynis Velaskeso, taip pat keturiasdešimt devynis krepšius gobelenų bei kelias dėžes skulptūrų ir dviem sunkvežimiais su visa tuo pasuko Šveicarijos link.

Nedidelis konvojus po kelių valandų sustojo vieno Tirolio kaimelio užeigoje *Goldener Löwe*. Meno kūrinius paslėpė gretimo svečių namo rūsyje ir nelaimingam gyventojui, pavarde *Gott* („Dievas"), pareiškė, kad dabar jis asmeniškai atsako už Austrijos lobių apsaugą nuo rusų.

Abiem sąjungininkų frontams artėjant vienam prie kito, Rytai ir Vakarai ėmė stumdytis dėl meno lobių, aukso, karinių ginklų ir mokslininkų. Vienas amerikiečių paminklų, dailės ir archyvų programos leitenantas atrado slėptuvę rūsyje prie *Goldener Löwe*, o jo bendražygiai karininkai – Geringo pasakišką meno lobį šalia Berchtesgadeno. Daug šedevrų gulėjo dėžėse geležinkelio stotyje, bet dar daugiau buvo sukrauta prekiniuose vagonuose atsarginiame kelyje.

Kiti Amerikos specialistai rankiojo vokiečių mokslininkus. Tarsi nuotykių romane vienas Jungtinių Valstijų kapitonas, netikėtai pasirodęs *Stalag IIA*, įkalbėjo tėvą Sempsoną padėti jam slapta pro rusų linijas į kitą miestą išgabenti garsų vokiečių metalo lydymo žinovą. Kad gautų leidimą kirsti paskutinį sovietų kontrolės punktą, kunigui teko išlenkti ne vieną stiklinę degtinės su vietiniu rusų komendantu. Jis vos įstengė atlikti savo užduotį ir svirduliuodamas grįžo į laisvę.

Slapčiausia iš šių operacijų, kodiniu pavadinimu *Alsos*, sėkmingai baigta daugiausia dėl rusų kilmės pulkininko Boriso Pašo (Boris Pash) iš Kalifornijos atkaklumo ir beprotiškos narsos. Jo ypatingoji vykdymo pajėgų grupė, atsiplėšusi nuo priešakinių kovinių dalinių, užgrobė eksperimentinį urano reaktorių Juodojoje girioje, taip pat tris garsius fizikus, įsitraukusius į Vokietijos branduolinę programą.

Tačiau pagrindinis prizas amerikiečiams atiteko dėl netikėtos sėkmės. Dr. Vernheras fon Braunas ir jo svarbiausi mokslininkai nusprendė, kad Prancūzijai bei Anglijai didelė raketų programa bus per sunki, ir savanoriškai pasidavė amerikiečių 44-ajai divizijai. Svarba nenusileido keturiolika tonų perimtų V-2 dokumentų, Tesmano (Tessmann) ir Hucelio (Huzel) paslėptų Dernteno (Dörnten) geležies rūdos kasykloje.

Nors ir lėtai prasidėjusi, majorui Džeimsui Hamilui (James Hamill) vadovaujant, sėkmingai baigėsi ir pulkininko Holgaro Toftojaus „Ypatingoji misija V-2". Likus vos kelioms valandoms iki rusams užimant vietovę, iš Nordhauzeno evakuota šimtas V-2 raketų. Hamilui įsakyta išgabenti raketas taip, kad „neliktų pėdsakų, jog mes apšvarinome tą vietą", tačiau keista – jo niekas neįspėjo, kad Nordhauzenas priklauso sovietų zonai. Todėl net minties nekilo likusias raketas sunaikinti.

Papulkininkis Vladimiras Jurasovas Nordhauzene pasirodė netrukus po Hamilo pasišalinimo. Jis ten atvyko evakuoti į Sovietų Sąjungą cemento gamyklos ir tik atsitiktinai dideliame tunelyje aptiko likusias V-2 raketas.

– Keista, – pastebėjo jo vairuotojas Nikolajus. – Tai – slapčiausias vokiečių ginklas, o amerikiečiai paliko jį mums. Amerikiečiai neblogi vaikinai, tik per daug pasitikintys.

Vėliau Jurasovas oloje lydėjo vieną pulkininką. Tas negalėdamas patikėti juokėsi.

– Ir amerikiečiai mums tai atidavė!? Bet po penkių ar dešimties metų raudos, kai mūsų raketos skris per vandenyną!

6.

Bedelis Smitas į dviejų dokumentų dėl kapituliacijos problemą atsakė parengdamas trečią dokumentą, numatantį tik karinę kapituliaciją karo lauke. Tokiu atveju nereikės gauti Didžiojo trejeto leidimo, nes kapituliacija bus tik taktinė. Paskambinęs Čerčiliui, jis įrodinėjo, kad vokiečiai noriau pasirašys tokį dokumentą, ir bus išgelbėta daug gyvybių.

Frydeburgas Reimsą pagaliau pasiekė po septynioliktos valandos. Vokiečių viltys kapituliuoti tik Vakarų fronte išgaravo, kai Smitas pranešė admirolui, kad Eizenhaueris reikalauja nedelsiamos ir besąlyginės kapituliacijos

visuose frontuose. Taigi dabar Frydeburgui iškilo užduotis kuo ilgiau delsti, kad žmonės rytuose turėtų daugiau laiko pabėgti į vakarus. Jis pasakė Smitui, jog įgaliotas tik derėtis, bet ne kapituliuoti, todėl privaląs pasikalbėti su Denicu. O tai užtruks, nes jis nėra pasiėmęs su savimi kodų nei susitaręs dėl dažnių, kad galėtų susisiekti radijo ryšiu su Denico štabo būstine. Negana to, dėl prastų ryšių visiems vokiečių fronto linijos daliniams apie kapituliaciją bus įmanoma pranešti tik per keturiasdešimt aštuonias valandas. Kalbėdamas Frydeburgas vogčia vis žvilgčiojo į situacijos žemėlapį, patiestą ant stalo. Smitas pastūmė jam žemėlapį ir tarė:

– Akivaizdu, kad Jūs nesuvokiate, kokia beviltiška vokiečių padėtis.

Admirolas įsižiūrėjo į žemėlapį. Vokietija iš rytų ir vakarų buvo suvarpyta puolimą žyminčių rodyklių. Jis negalėjo atplėšti akių nuo dviejų ypač didelių – abi jas Smitas tyčiomis pripiešė Frydeburgui pagąsdinti. Iš admirolo akių ištryško ašaros ir jis paklausė, ar gali nusiųsti žinią Denicui.

Vinantas tik vėlai vakare sužinojo, kad Smitas sukurpė trečią dokumentą dėl kapituliacijos. Per telefoną jis Smitui pareiškė, jog šis naujas dokumentas yra grynai karinis įrankis, Ženevos ir Hagos konvencijų sąlygomis priversiantis Sąjungininkus teisiškai išlaikyti nacionalsocializmą ir dėl to užkirsiantis kelią teisti karo nusikaltėlius. Jis taip pat panaikins besąlyginės *politinės* kapituliacijos Sąjungininkams galimybę ir galiausiai vers abejoti jų aukščiausia valdžia Vokietijai. Be to, dokumento, dėl kurio susitarė Didysis trejetas, savavališkas pakeitimas neinformavus rusų gali sukelti pagrįstų protestų Maskvoje.

Vinantas buvo taip įsitikinęs savo teisumu, kad problemą asmeniškai išdėstė Čerčiliui, kuris nutarė nesikišti. Vinanto atkaklumas laimėjo tik vieną nuolaidą: Smitas į savo paprastą dokumentą įrašė dar vieną straipsnį, kuriame teigiama, kad šis dokumentas bus „pakeistas visuotiniu kapituliacijos dokumentu", kurį vėliau parengs Jungtinės Tautos. Vinantas, žinoma, darė prielaidą, kad Smitas savo dokumentą jau suderino su Bendruoju štabu ir Jungtinių Valstijų Karo departamentu, todėl pasiuntė Valstybės departamentui radiogramą, kad pagaliau susitarta. Tačiau Karo departamentas ir Bendrasis štabas – kaip ir rusai – net neįtarė, kad toks trečias dokumentas dėl kapituliacijos egzistuoja.*

* Po trijų dienų, gegužės 9-ąją, Valstybės departamentas Vinantui nusiuntė radiogramą, kad Karo departamentas vis dar nesupranta, kodėl versija, dėl kurios susitarė Didysis trejetas, Reimse dar nepasirašyta, ir kad jam nieko nežinoma apie Smito dokumentą.

7.

Raudonajai armijai užėmus Berlyną, vokiečių rankose liko vienintelė didelė sostinė Vidurio Europoje – Praha. Bismarko posakis, jog kas savo rankose turi Prahą, tas turi ir Vidurio Europą, Čerčiliui vis dar atrodė svarbus. Paskutinę balandžio dieną jis Trumenui radiograma pranešė, kad jei Patonas išlaisvintų Prahą, „šitai lemtų visiškai kitokią situaciją pokarinėje Čekoslovakijoje ir galbūt atsilieptų gretimose šalyse". Jis įspėjo: Vakarams laikantis nuošaliai, Čekoslovakiją „ištiks Jugoslavijos likimas".

Jungtinių Valstijų Valstybės departamentas paragino Trumeną atsižvelgti į šiuos žodžius, o einantis valstybės sekretoriaus pareigas Džouzefas Griu pridūrė, kad prasiveržimas iki Vltavos upės, tekančios per Prahą, suteiktų Amerikai pranašumą būsimose derybose su sovietais. Trumenas paprašė savo štabų viršininkų tai įvertinti, o šie kreipėsi į Eizenhauerį, kuris atsakė, jog Raudonoji armija yra „patogioje pozicijoje" Čekoslovakiją okupuoti ir „tikrai pasieks" Prahą pirma Patono.

> ... Aš nesiimsiu jokių kariniu požiūriu neišmintingų veiksmų vien politiniam trofėjui laimėti, nebent gaučiau konkretų įsakymą iš Jungtinio štabo.

Argumentas, kad sovietai pirmi pasieks tikslą – lygiai kaip teigta ir Berlyno atžvilgiu – subliūško, kai Patonas, sutikdamas menką pasipriešinimą, per Vokietijos sieną įriedėjo į Čekoslovakiją.

– Ačiū Dievui, ačiū Dievui! – sužinojęs naujieną sušuko dr. Eduardas Benešas, Čekoslovakijos vyriausybės tremtyje prezidentas.

– Haničko, Haničko! – sušuko jis kimiu balsu savo žmonai. – Amerikiečiai ką tik įžengė į Čekoslovakiją! Patonas kirto sieną!

Dar prieš kelias savaites jo entuziazmas būtų buvęs nemažesnis, jei prie Prahos būtų artinęsi rusai. Tuo metu jis vis dar pasitikėjo Stalinu. 1943 m. Benešas Maskvoje „visiškos darnos, draugystės ir nuoširdumo dvasia" pasirašė su sovietais draugystės, abipusės pagalbos ir pokarinio bendradarbiavimo sutartį. Jis ramino savo tėvynainius, kad Stalinas garantavo Čekoslovakijos vientisumą. „Sovietų Sąjunga tiki, kad respublika liks demokratinė ir pažangi... Sovietų Sąjunga iš mūsų nereikalauja nieko ypatinga. Mūsų politika bus tiesiog mūsų demokratinės daugumos politika."

Tas tikėjimas susvyravo 1944 m. pabaigoje, Raudonajai armijai įsiveržus į jo šalį ir vietiniams komunistams ėmus grobti valdžią. Karpatų Rusią pareikalauta atiduoti Sovietų Sąjungai; tada, padedant sovietų politiniams komisarams bei NKVD, suformuoti „nacionaliniai komitetai" miestų bei kaimų valdymui perimti. Mėginusieji priešintis įkalinti kaip vokiečių kolaborantai. Stalinas parašė Benešui, jog visa tai – „nesusipratimas", bet ką jam daryti, jei

atsiskirti reikalauja gyventojai? Sykiu jis ramino Benešą, jog neketina laužyti savo sutarties su Čekoslovakija.

Tačiau nerimą keliantys pranešimai apie komunistų veiklos suaktyvėjimą ir Raudonosios armijos vykdomus teroristinius aktus iki 1945 m. kovo vidurio Benešą galiausiai įtikino, kad jo vyriausybė tremtyje negali sau leisti ilgiau pasilikti Londone. Pakeliui į Čekoslovakiją jis stabtelėjo Maskvoje, kur Stalinas jo garbei surengė vakarienę. Maršalas pakėlė tostą už slavų solidarumą ir pabrėžė, kad Raudonoji armija nėra „angelų armija", todėl jai reikia atleisti už jos elgesį. Jis pareiškė esąs už visų šalių, ir gerų, ir blogų, nepriklausomybę.

– Sovietų Sąjunga nesikiš į vidinius jos sąjungininkų reikalus. Žinau, net tarp jūsų yra tuo abejojančių.

Jis pasisuko į Benešą.

– Tikriausiai ir Jūs šiek tiek abejojate, bet aš Jums garantuoju, nesikišime į vidinius mūsų sąjungininkų reikalus. Toks yra Lenino neoslavizmas, kurio mes, bolševikai komunistai, laikomės.

Kremliaus šešėlyje delegatai iš Londono susitiko su Čekoslovakijos komunistų delegatais. Suformuotoje vyriausybėje demonstratyviai po lygiai atstovauta šešioms čekų ir slovakų partijoms. Tačiau kaip „nacionalinę reputaciją turinčios asmenybės ir ekspertai nepriklausomai nuo jų politinės narystės" į ją buvo įtraukti šeši „nepolitiniai" nariai, dauguma, žinoma, komunistai ar jiems prijaučiantys. Tai leido komunistams kontroliuoti kiekvieną svarbesnį naujos vyriausybės sprendimą.

Vokiečių okupuotoje Čekoslovakijoje pogrindinės grupės, veikusios daugiau ar mažiau savarankiškai, susivienijo bendriems veiksmams. Visuotinis tikslas buvo sutrukdyti vokiečiams naikinti nuosavybę ir laiduoti, kad pokarinė Čekoslovakija tikrai būtų demokratinė.

Priešingai nei kitus Rytų ir Vidurio Europos miestus, Prahos karas beveik nepalietė. Jos vaizdinga pilis, bažnyčios ir tiltai – tarsi iš pasakų – vis dar buvo sveiki. Gegužės 4-osios popietę nekantrūs Prahos gyventojai sukėlė grėsmę pogrindiniam atviro maišto grafikui pašalindami vokiečių ženklus ar ant jų užrašydami patriotinius šūkius. Prahos radijas pagrasino sunkiomis bausmėmis už tokį vandalizmą, bet įspėjimai neturėjo poveikio. Anksti kitą rytą gatvės prekiautojai atvirai pardavinėjo nedidelius juodai įrėmintus lapelius su užrašu: „Trečiasis reichas – žmonijos prakeiksmas." Apačioje švietė senas čekų priežodis: „Per daug pripūstas balionas susprogs."

Klaidinga žinia, kad Patonas tik už trisdešimties kilometrų, sukėlė masines viešas demonstracijas. Vaclovo aikšte pralėkė Sąjungininkų vėliavomis papuoštas tramvajus. Konduktorius išlindęs šūkavo apie išlaisvinimą.

Vidurdienį Čekijos vėliavos kyšojo iš visų langų, o parduotuvių languose puikavosi Benešo, Masaryko ir Stalino nuotraukos. Karlas Hermanas Frankas (Karl Hermann Frank), nacių Bohemijos ir Moravijos ministras, įsakė gatves išvalyti, tačiau ugnį į demonstrantus atidengė vos keli esesininkai.

Revoliucinė Čekijos nacionalinė taryba skubiai susitiko vienos draudimo kompanijos patalpose ir vieningai nutarė vadovauti per ankstyvai revoliucijai. Jos pačios sukilimo planas labai priklausė nuo britų iš oro numestų ginklų, kurių vis nesulaukė. Tarybos pirmutinė užduotis buvo surasti nominalų vadovą, palaikomą daugelio gyventojų. Pasirinktas dr. Albertas Pražakas, šešiasdešimt ketverių metų Karlo universiteto profesorius, antikomunistas, bet politiškai naivus, todėl komunistai Taryboje neabejojo galėsią jį kontroliuoti jau vien dėl to, kad jo duktė priklausė komunistų partijai.

Trečią valandą Taryba per radiją paragino žmones statyti gatvėse barikadas. Kiekvienoje strateginėje kertėje piliečiai, pilant šaltam lietui, puolė ręsti kliūtis. Vyrai lupo iš gatvių sunkius grindinio akmenis, o moterys krovė juos į krūvas. Tramvajaus vagonai rankomis versti ant šono.

Staiga Vaclovo aikštėje pasirodė amerikiečių prisigrūdęs visureigis. Tai buvo OSS komanda, vadovaujama vengrų kilmės leitenanto Judžino Fodoro (Eugene Fodor). Amerikiečius apgulė džiūgaujantys čekai, pamanę, jog tai Patono armijos avangardas, ir nuvedė juos į jungtinį sukilimo politinės (Tarybos) ir karinės vadovybės štabą. Amerikiečiams pasakyta, kad jie gali įžygiuoti į miestą ir nesunkiai jį užimti. Tada majoras Nechanskis iš karinės vadovybės pasisiūlė grįžti drauge su Fodoru ir susitikti su Patonu. Jis nekantravo generolo Kutelvazerio (Kuttelwaser), sukilimo nominalaus karinio vadovo, vardu perduoti amerikiečiams oficialų prašymą ateiti į pagalbą Prahai. Komunistai Taryboje karštai tam prieštaravo – neabejotinai trokšdami, kad pirma atkaktų Raudonoji armija, – bet pristigo balsų.

Fodoras nugabeno Nechanskį į amerikiečių štabo būstinę, esančią Pilzene už aštuoniasdešimties kilometrų į vakarus, ir ten surado Patoną bei generolą Hiubnerį. Fodoro pasakojimas apie desperatišką situaciją sostinėje Patonui padarė smarkų įspūdį ir jis paprašė Bredlio leisti jam užimti Prahą. Bredlis atsakė, kad priimti tokį sprendimą yra ne jo, bet Eizenhauerio kompetencija.

Bredlis paskambino Eizenhaueriui. Tas jam pareiškė, jog privalu likti prie linijos, einančios per Pilzeną. Patonui jokiu būdu neleistina žygiuoti į Prahą.*

* Dieną prieš tai Eizenhaueris iš naujo apsvarstė savo sprendimą nesiveržti į Prahą – tikriausiai nepaliaujamai spaudžiamas Čerčilio ir Griu. Tačiau nutarė galutinio leidimo užimti Prahą paprašyti pačių rusų. Generolui Dynui Maskvoje liepė pranešti Raudonosios armijos štabo viršininkui generolui pulkininkui Aleksejui Antonovui, kad Jungtinių Valstijų daliniai dabar gali pulti iki Vltavos upės. Antonovas atsakė tučtuojau ir taip, kaip ir reikėjo tikėtis. Siekdamas išvengti „pajėgų susimaišymo", Eizenhaueris neturėtų judėti toliau Pilzeno. Eizenhauerio prašymu, Raudonoji armija jau sustabdžiusi savo puolimą Šiaurės Vokietijoje, ir jis tikisi, kad vyriausiasis vadas „savo ruožtu atsižvelgs į mūsų norus".

Prahoje pranešta, kad prie miesto artinasi dvi vokiečių divizijos. Pažadėti ginklai vis dar nebuvo numesti, todėl nevilties apimtų čekų karininkų grupė, neinformuodama Tarybos, pagalbos kreipėsi į vokiečių uniformas vilkinčius rusus – į vieną diviziją, priklausančią Vlasovo armijai. Per paskutines tris savaites iš savo kovos pozicijos prie Oderio žemiau Frankfurto ji atsidūrė vos už penkiasdešimt penkių kilometrų nuo Prahos.

Generolas leitenantas Andrejus Andrejevičius Vlasovas, buvęs Čiang Kai-ši karinis patarėjas ir vienas iš Maskvos gynybos didvyrių, beveik prieš trejus metus netoli Leningrado pateko vokiečiams į nelaisvę. Tada buvo taip nusivylęs padėtimi SSSR, kad parašė aistringą atvirą laišką kitiems į nelaisvę patekusiems sovietų kariams smerkdamas Staliną ir kviesdamas nuversti komunizmą. Nacių propagandistai neabejojo galėsią pasinaudoti tokiu žmogumi kaip įrankiu ir išsiuntė jį į turą po belaisvių stovyklas verbuoti raudonarmiečių į Hitlerio kryžiaus žygį prieš bolševikus.

Jo šeimininkų nepasitenkinimui, Vlasovas dėl Rusijos laikymo vergų valstybe bei jos gyventojų terorizavimo pradėjo kritikuoti ir pačius nacius. „Šiandien rusų tautą dar galima laimėti didžiajai kovai, – rašė jis.– Rytoj bus per vėlu." Nemažai svarbių Vermachto karininkų pritarė Vlasovo pažiūroms, ir aukšto, kaulėto vyro, nešiojusio akinius raginiais rėmeliais, reikšmė išaugo, jam prie savęs patraukus apie milijoną rusų karo belaisvių, troškusių išvaryti bolševizmą iš savo krašto. Bet Hitleris Vlasovo atžvilgiu liko įtarus.

– Niekada nesuformuosime rusų armijos, tai didžiausia iliuzija, – sakė jis. – Tų žmonių nepriversite kovoti su Rusija, veikiau ta armija, jei tik pasitaikys proga, ginklus atgręš prieš vokiečius... Be to, nevalia leisti vieno dalyko. Negalime atiduoti tų dalinių trečiajam žmogui, kuris suimtų juos į nagą ir sakytų: „Šiandien dirbate su jais, o rytoj ne." Vieną dieną sulauksime per visą frontą nusirisiančio šūkio boikotuoti. Jie staigiai susiorganizuos ir bus pasirengę plėšikauti.

Bet Himleris tikėjo, kad tokie daliniai galėtų būti galingas politinis veiksnys. Todėl kai pasijuto desperatiškas gyvosios jėgos stygius, jis pasišaukė Vlasovą ir leido jam suformuoti pradines 50 tūkst. vyrų pajėgas. Vien 1944 m. lapkričio 20-ąją įstoti mėgino 60 tūkst. Tačiau dėl Hitlerio neblėstančio skeptiškumo ir ekipuotės trūkumo aktyvuoti tik du daliniai – 1-oji ir 2-oji ROA (*Ruskaja osvoboditelnaja armija* – Rusijos išlaisvinimo armija) divizijos.

Hitlerio pranašystė pradėjo pildytis praslinkus vos kelioms valandoms nuo tos akimirkos, kai 1-oji ROA divizija buvo mesta prieš Raudonąją armiją Busės fronte. Po visą dieną trukusių beprasmiškų atakų prieš daug stipresnes sovietų pajėgas 1-osios divizijos generolas Sergejus K. Bunjačenka be įsakymo atitraukė savo dalinius iš fronto linijos. Jis samprotavo, jog karas jau beveik baigėsi ir viena divizija daugiau ar mažiau situacijos nepakeis. Jam labiausiai rūpėjo išsaugoti gyvybes. Pasiryžęs susijungti su kita ROA divizija ir pačiu Vlasovu, Bunjačenka įsakė savo vyrams žygiuoti į Čekoslovakiją. Jo vyrai nuo

uniformų nusiplėšė svastikas ir mimeografu padaugino 30 tūkst. lapelių, kuriuose vokiečių kalba smerkiamas Hitleris. ROA dabar buvo „susiorganizavusi ir pasirengusi pradėti plėšikavimus".

Vokiečių vyriausioji vadovybė maldavo ir net nusiuntė kelis sunkvežimius maisto kaip taikos ženklą, bet 20 tūkst. rusų toliau žygiavo į pietus. Šerneris atsiuntė dvi delegacijas ragindamas Bunjačenką „susitaikyti", o pastangoms vaisių neatnešus, asmeniškai aplankė sumaištavusią diviziją. Jis visą valandą įkalbinėjo Bunjačenką ir Vlasovą, paskui pasibjaurėjęs nuleido rankas ir parskrido į savo štabo būstinę.

Rusai nesustojo ir pasiekė Berouno rajoną už keturiasdešimt kilometrų į pietvakarius nuo Prahos. Iš čia ketino traukti toliau į pietus ir susitikti su 2-ąja RAO divizija.

Gegužės 4-osios vidurnaktį į Bunjačenkos štabo būstinę Šukomastų kaime su neįprastu prašymu, slėpdama uniformas po civiliniais paltais, prisistatė čekų karininkų delegacija: jie nori, kad rusai paremtų sukilimą Prahoje. Bunjačenka trumpam atsiprašė ir grįžo su Vlasovu, kuris apklausė čekus, o tada kreipėsi į Bunjačenką ir jo pulko karininkus:

– Taigi, Sergejau Kuzmičiau, taigi, ponai, ką dabar darysime?

Stojo ilga tyla. Staiga Bunjačenka subaubė:

– Manau, jog turime padėti broliams slavams!

Pasisukęs į čekus, Vlasovas tarė:

– Mes paremsime jūsų sukilimą. Pirmyn!

Vokiečių tankai jau artėjo prie sostinės į pagalbą vietinėms pajėgoms.

– Ateina naciai! – paskelbė partizanų užimtas Prahos radijas ir paragino žmones sustiprinti barikadas. – Tikimės pagalbos iš mūsų brolių – vlasovininkų!

Čekai vėl tiesiogiai kreipėsi į Sąjungininkus.

– Mums skubiai reikia paramos.

Jie prašė lėktuvų, tankų ir oro desanto.

– Vokiečiai negailestingai slopina sukilimą. Dėl Dievo meilės, padėkite!

Išaušus pirmi Vlasovo armijos kariai, su ROA emblema ant savo vokiškų uniformų, pėsti pajudėjo Prahos link. Žygis virto kone šventišku paradu. Kiekviename kaime šalikelėse džiūgaujantys čekai šūkavo:

– *Naz dar*! Tegyvuoja!

Verkdamos moterys laimingos siūlė praeinantiems vyrams maisto, o merginos jų kelią nubarstydavo gėlėmis. Temstant jie įžengs į Prahą.

TRISDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

„VISOJE EUROPOJE PLEVĖSUOJA LAISVĖS VĖLIAVOS"

1.

Denicas abejojo, ar reikėtų paklusti Eizenhauerio reikalavimui besąlygiškai kapituliuoti visuose frontuose. Net jei sutiktų su tokiomis sąlygomis, jis negalėtų Rytų fronte sukontroliuoti vyrų: jie taip bijo rusų, kad tikriausiai ignoruotų įsakymą ir bėgtų į vakarus. Todėl nusprendė vėl pamėginti įtikinti Eizenhauerį, kad vokiečių kareiviai ir civiliai rytuose neturėtų būti palikti bolševikams. Gegužės 6 d. paprašė Jodlio nuskristi į Reimsą su naujais pasiūlymais ir įteikė jam instrukcijas raštu.

> Dar kartą pamėginkite paaiškinti, kodėl norime separatiškai kapituliuoti amerikiečiams. Jei įkalbėti Eizenhauerio, kaip ir Frydeburgui, nepavyks, pasiūlykite kapituliaciją vienu metu *visuose frontuose*, bet įgyvendintiną dviem tarpsniais. Pirmuoju tarpsniu nutraukiami visi priešiški veiksmai, bet vokiečių daliniams vis dar leidžiama laisvai judėti. Antruoju – ši laisvė panaikinama. Pamėginkite išsiderėti kuo ilgesnį laiką iki antrojo tarpsnio ir, jei įmanoma, įtikinkite Eizenhauerį sutikti, kad vokiečių kareiviams bet kuriuo atveju būtų leista pasiduoti amerikiečiams. Juo didesnė bus Jūsų sėkmė šiomis kryptimis, juo daugiau vokiečių kareivių ir pabėgėlių išsigelbės vakaruose.

Denicas taip suteikė jam įgaliojimą pasirašyti kapituliacijos visuose frontuose aktą.

– Pasinaudokite šiuo įgaliojimu tik tada, kai pamatysite, kad neįmanoma pasiekti pirmojo tikslo – separatinės kapituliacijos, – pasakė jis įspėdamas nieko nepasirašyti pirma nesulaukus patvirtinimo per radijo ryšį.

Vėliau tą dieną Denicas sulaukė netikėto pasiūlymo padėti. Geringas, ką tik liuftvafės dalinių ištrauktas iš SS nelaisvės, atsiuntė radiogramą:

> Ar žinote apie reicho vadovo Bormano vykdomas valstybės saugumui grėsmę keliančias intrigas mane pašalinti? Visi mano atžvilgiu priešiški veiksmai kilo iš fiureriui pasiųsto mano prašymo, kuriame klausiau, ar jis norįs, kad jo įsakymas dėl įpėdinystės įsigaliotų...
>
> Ką tik sužinojau, kad planuojate siųsti Jodlį pas Eizenhauerį derėtis. Manau, mūsų tautos interesų labui aš irgi turiu susitikti su Eizenhaueriu

kaip maršalas su maršalu. Mano sėkmė fiurerio man iki karo patikėtose svarbiose derybose su užsieniu yra pakankamai gera garantija, kad aš galbūt galėsiu sukurti asmeninę aplinką, padėsiančią Jodlio deryboms. Be to, Didžioji Britanija ir Amerika... savo valstybės vyrų pastabomis per pastaruosius kelerius metus parodė, kad jų jausmai man palankesni nei kitų Vokietijos politinių vadovų atžvilgiu. Šią sunkiausią valandą tvirtai tikiu, jog visi turėtume bendradarbiauti ir nepražiūrėti nė vieno žingsnio, galinčio pasitarnauti Vokietijos ateičiai.

Denicas numetė žinią į šalį.

Daugelis tų, kurių gyvenimą ne vienus metus valdė Hitleris, staiga atsidūrė nejaukioje laisvėje. Per paskutinį pokalbį su Adolfu Eichmanu vienoje Austrijos kalnų viloje Ernstas Kaltenbruneris tingiai paklausė:

– Ką ketinate veikti dabar?

Jis žaidė pasjansą ir gurkšnojo konjaką. Eichmanas atsakė, jog ketina pasitraukti į kalnus ir prisijungti prie kitų ištikimų nacių galutinei kovai.

– Tai gerai. Gerai ir reichsfiureriui Himleriui, – tarė Kaltenbruneris su sarkazmu, tikriausiai neįkertamu tiesmukai galvoti įpratusiai Eichmano galvai. – Dabar jis galės kitaip kalbėtis su Eizenhaueriu per savo derybas žinodamas, kad Eichmanas kalnuose niekada nepasiduos, nes negali.

Kaltenbruneris takštelėjo kortą į apačią.

– Viskas yra šūdo krūva, – pasakė ramiai. – Žaidimas baigtas.*

Himleris į jam iškilusias problemas sureagavo pabėgdamas į Flensburgą.

– Negalite tiesiog imti ir išeiti, – užprotestavo SS oberstgrupenfiureris (generolas) Otas Olendorfas (Otto Ohlendorf), RSHA *Sicherheitsdienst* III biuro viršininkas. – Turite kreiptis per radiją ar pasiųsti Sąjungininkams pareiškimą, kad prisiimate atsakomybę už tai, kas įvyko. Reikia nurodyti priežastis.

Himleris tylėjo, bet tik norėdamas išvengti ginčo. Jis užkalbino Šveriną fon Kroziką ir nerimastingai pasiteiravo:

– Pasakykite, kas manęs laukia?

– Man visiškai neįdomu, kas nutiks Jums ar kam kitam, – atkirto susierzinęs grafas. – Mane domina tik mūsų užduotis, o ne asmeniniai likimai.

Jis patarė Himleriui nusižudyti ar pranykti prisiklijavus netikrą barzdą.

* Kaltenbruneris buvo pakartas po Niurnbergo teismo. Eichmanas pasitraukė į kalnus, bet, užuot kovojęs, liuftvafės grandinio Barto (Barth) pavarde taikiai pasidavė vienam amerikiečių daliniui. Belaisvių stovykloje jis save pakėlė SS leitenantu ir pasivadino Otu Ekmanu (Otto Eckmann). 1946 m. nesunkiai iš nelaisvės pabėgo ir atsidūrė Pietų Amerikoje, kur po keturiolikos metų jį Buenos Airėse pagavo Izraelio agentai ir slapta nugabeno į Jeruzalę teisti. Jam įvykdyta mirties bausmė.

– Bet aš Jūsų vietoje nuvažiuočiau pas Montgomerį ir pasakyčiau: „Štai aš, Himleris, SS generolas! Esu pasirengęs prisiimti atsakomybę už visus savo vyrus."

– Pone reichsministre..., – prabilo Himleris, bet nepajėgė užbaigti sakinio ir nusisuko.

Tą naktį jis paslaptingai pranešė savo geriausiems draugams, kad dar liko svarbi nauja užduotis.

– Daug metų mane slėgė didelė našta. Šią naują didžią užduotį turėsiu atlikti vienas. Vienas ar du iš jūsų galbūt galės mane lydėti.

Jis nusiskuto ūsus, užsidėjo raištį ant akies, pasivadino Heinrichu Hicingeriu (Heinrich Hitzinger) ir, lydimas tuzino sekėjų, įskaitant dr. Gebhartą, pasislėpė. Po dviejų savaičių pateko britams į rankas. Gydytojas, vykdydamas įprastinę apžiūrą, Himlerio burnoje kažką pastebėjo, bet kai ištiesė ranką objektą ištraukti, Himleris perkando cianido kapsulę, kurią buvo rodęs Degreliui, ir beveik akimirksniu mirė.

2.

Paryžiuje Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiasis štabas atrinko septyniolika korespondentų kapituliacijai nušviesti. Gegužės 6-osios popietę jų lėktuvas išskrido į Reimsą. Pakeliui brigados generolas Frenkas A. Alenas (Frank A. Allen), Eizenhauerio viešųjų ryšių skyriaus viršininkas, įspėjo, jog per ankstyvas paskelbimas apie derybas gali turėti katastrofinių padarinių, ir paprašė kiekvieno raštu pažadėti „nepranešti šios konferencijos rezultatų ar kad ji vyksta, kol apie tai nepaskelbs vyriausiasis štabas".

Reimse korespondentai buvo nugabenti į Eizenhauerio štabo būstinę, įsikūrusią *École Professionnelle et Technique de Garçons*, moderniame triaukščiame raudonų plytų pastate. Alenas nuvedė juos į klasę pirmame aukšte ir liepė palaukti.

Per tą laiką dar viena korespondentų grupė, įskaitant Reimondą Danielą (Raymond Daniell) iš *New York Times* ir Helen Kirkpatrik (Helen Kirkpatrick) iš Čikagos *Tribune*, atvyko iš Paryžiaus visureigiu. Supykę dėl savavališko atrinkimo tų, kuriems suteikta išskirtinė teisė prisiartinti prie didelio įvykio, jie pamėgino patekti į mokyklos pastatą, bet Aleno įsakymu buvo neįleisti. Tad stoviniavo ant šaligatvio užkalbindami kiekvieną iš pastato išeinantį ar į jį einantį. Generolui leitenantui Frederikui Morganui (Frederick Morgan) jų pagailo ir jis pasakė Alenui, jog dėl neįleistų korespondentų reikia ką nors daryti. Tas pamanė, kad generolas skundžiasi jų buvimu, ir karo policijai liepė juos nuginti šalin.

Apie pusę šeštos į mokyklos pastatą įžengė Jodlis ir jo adjutantas, lydimi dviejų britų generolų. Jie buvo nuvesti pas admirolą fon Frydeburgą. Jodlis

tėvynainį pasveikino abejingu: „Aha!" ir uždarė duris. Netrukus Frydeburgas išėjo ir paprašė kavos bei Europos žemėlapio.

Eizenhauerio žvalgybos viršininkas generolas majoras Kenetas Strongas (Kenneth Strong), laisvai kalbėjęs vokiškai, palydėjo vokiečius į Bedelio Smito biurą. Čia Jodlis atkakliai gynė vokiečių poziciją kapituliuoti Vakarams, bet ne rusams. Pusę aštuntos Strongas ir Smitas vokiečius paliko, per salę nuėjo į Eizenhauerio biurą pranešti apie eigą, tada sugrįžo.

Po akimirkos Eizenhauerio kabinete pasirodė kapitonas Bačeris. Jis priminė, kad senas Eizenhauerio bičiulis Kenetas Parkeris (Kenneth Parker) atsiuntė jam šia proga du rašiklius – vieną auksinį ir vieną auksu dengtą. Eizenhaueris paliepė savo jūrų laivyno adjutantui saugoti rašiklius „kaip savo akį" – vienas bus nusiųstas Parkeriui, kitas – Trumenui. Bačeriui pasiteiravus, o kaip dėl Čerčilio, Eizenhaueris atsakė:

– O, Viešpatie, apie tai nepagalvojau!

Kitame salės gale Jodlis pagaliau sutiko kapituliuoti ir rusams, bet pareikalavo keturiasdešimt aštuonių valandų atidėjimo.

– Netrukus patys kariausite su rusais. Išgelbėkite nuo jų kiek įmanoma daugiau.

Jodlis buvo toks užsispyręs, kad Strongas vėl susitiko su Eizenhaueriu ir pranešė apie tvirtą vokiečių poziciją.

– Sutikite, – patarė Strongas.

Eizenhaueris nenorėjo atidėlioti pasirašymo akto.

– Galite jiems pasakyti, kad po keturiasdešimt aštuonių valandų nuo šio vidurnakčio aš uždarysiu savo linijas Vakarų fronte, kad nė vienas vokietis pro jas nebepraeitų. Ir nesvarbu, pasirašys jie ar ne. Neturi reikšmės, kiek jie dels.

Žodžiai nuskambėjo grėsmingai, bet iš tiesų buvo suteikta tai, ko Jodlis prašė, – dvi dienos malonės. Tačiau net ir tada jis nelinksmas padiktavo radiogramą Denicui ir Keiteliui:

> Generolas Eizenhaueris primygtinai reikalauja pasirašyti šiandien. Kitaip Sąjungininkų linijos bus uždarytos net tiems, kurie mėgins pasiduoti individualiai, ir derybos bus nutrauktos. Nematau jokių kitų alternatyvų, kaip tik chaosą arba pasirašymą. Prašau nedelsiant radijo ryšiu patvirtinti, ar įgaliojimu pasirašyti kapituliacijos aktą pasinaudotina. Karo veiksmai tada liausis gegužės 9 d., 00.01 val. mūsų laiku.

Kol Denicas gavo nekoduotą žinią, atėjo beveik vidurnaktis, o per tą laiką Jodlis pasiuntė dar vieną: ATSAKYTI Į RADIOGRAMĄ REIKIA BE ATIDĖLIOJIMŲ IR NEDELSIANT. Grosadmirolas laikė sąlygas „grynu lupikavimu", bet neturėjo pasirinkimo. Jodlio laimėtos keturiasdešimt aštuonios valandos

bent išgelbės nuo vergijos ar mirties tūkstančius žmonių. Jis leido Keiteliui išsiųsti pritarimą ir netrukus po vidurnakčio OKW Jodliui atsiuntė radiogramą: GROSSADMIROLAS SUTEIKĖ VISĄ GALIĄ PASIRAŠYTI NURODYTOMIS SĄLYGOMIS.

Pusę antros ryto majorė Ruta Brigs (Ruth Briggs), Smito sekretorė, paskambino Bačeriui.

– Didysis pokylis prasideda, – tarė liepdama Bačeriui atskubėti su dviem rašikliais. Juk kaip galima karą užbaigti be rašiklių?

Patalpa, kurioje turėjo įvykti ceremonija, kadaise buvo poilsio salė, kur studentai žaisdavo stalo tenisą ir šachmatais. Sienas dengė žemėlapiai. Viename patalpos gale stovėjo didelis stalas, prie jo mokytojai rašydavo pažymius.

Bačeriui atkakus, patalpoje jau grūdosi dalyviai ir liudytojai, septyniolika atrinktų korespondentų, čia taip pat buvo generolas majoras Ivanas Susloparovas ir dar du rusų karininkai, prancūzų atstovas generolas majoras Fransua Sevezas (François Sevez), trys britų karininkai – generolas Morganas, admirolas Haroldas Burou (Harold Burrough) ir aviacijos maršalas seras Džeimsas Robas (James Rob), taip pat Jungtinių Valstijų strateginių oro pajėgų Europoje vadas generolas Karlas Spacas (Karl Spaatz).

Įžengęs Bedelis Smitas nelaimingas sumirksėjo ryškioje filmavimui pastatytų prožektorių šviesoje. Jis patikrino, kaip sustatytos kėdės, ir visus supažindino su procedūra. Po akimirkos įžengė Jodlis ir Frydeburgas, apakinti prožektorių šviesos, neryžtingai stabtelėjo.

Pagrindiniai veikėjai susėdo už stalo, ir Bačeris padėjo auksinį rašiklį priešais Smitą, o paauksuotą – priešais Jodlį, kuris sėdėjo tiesiai kitapus stalo. Smitas pasakė vokiečiams, kad dokumentai parengti pasirašyti. Ar jie pasirengę pasirašyti?

Jodlis nežymiai linktelėjo galva ir pasirašė pirmuosius dokumentus, kuriais visi karo veiksmai nutraukiami nuo kitos dienos 23.01 val. Vidurio Europos laiku. Jo veidas nerodė jokių emocijų, bet Strongas pastebėjo, kad akys sudrėkusios. Bačeris paėmė paauksuotą rašiklį ir antram dokumentui pasirašyti padavė Jodliui savąjį *Shaeffer* – liks puikus suvenyras. Galiausiai pasirašė Smitas, Susloparovas ir Sevezas. Buvo 1945 m. gegužės 7-oji, lygiai 02.41 val.

Jodlis pasilenkė skersai stalą ir angliškai pasakė:

– Norėčiau tarti žodį.

– Taip, žinoma, – atsakė Smitas.

Jodlis paėmė vienintelį mikrofoną ant stalo ir vokiškai prabilo:

– Generole, šiuo parašu vokiečių tauta ir Vokietijos ginkluotosios pajėgos, laimei ar nelaimei, atiduodamos į nugalėtojo rankas. Šiame kare, trukusiame daugiau nei penkerius metus, jos abi pasiekė ir nukentėjo galbūt daugiau nei bet kuri kita tauta pasaulyje. Šią valandą galiu tik išreikšti viltį, kad nugalėtojas jų atžvilgiu elgsis didžiadvasiškai.

Eizenhaueris nekantriai žingsniavo iš savo kambario į sekretorės kabinetą ir atgal. Tyla Kei Samersbi „sunkiai slėgė".

Galop įžengęs Smitas – pusiau šypsodamasis, pusiau niūrus – pranešė, kad kapituliacijos aktas pasirašytas. Koridoriuje leitenantė Samersbi išgirdo sunkių batų dunksėjimą ir instinktyviai atsistojo. Pro šalį į ją nė nežvilgtelėję į Eizenhauerio kabinetą pražygiavo Jodlis ir Frydeburgas. Ten staigiai sustojo, taukštelėjo kulnimis ir pasitempę atidavė pagarbą. Ji pagalvojo, kad jie atrodo „kaip tikri nacių filmų prototipai – gaižiais veidais, niūrūs, tiesūs ir niekingi". Eizenhaueris stovėjo kaip įbestas, kariškiau nei ji kada nors buvo mačiusi anksčiau.

– Ar suprantate kapituliacijos dokumento, kurį ką tik pasirašėte, sąlygas?

Strongui išvertus, Jodlis patvirtino:

– *Ja, ja!*

– Išsamesnes instrukcijas gausite vėliau. Iš jūsų laukiama, kad jas sąžiningai įvykdytumėte.

Jodlis linktelėjo galva.

– Tai viskas, – oficialiai ištarė Eizenhaueris.

Vokiečiai nusilenkė, atidavė pagarbą ir pražygiavo pro leitenantę Samersbi atgal. Eizenhaueris staiga plačiai nusišypsojo.

– Nagi, visi nusifotografuokime! – pasiūlė jis fotografams spraudžiantis į vidų.

Visi biure susispaudė aplink vyriausiąjį vadą, kuris abu auksinius rašiklius laikė sudėjęs kaip „V" ženklą, reiškiantį pergalę. Bendrajam štabui jis nusiuntė žinią: ŠIŲ SĄJUNGININKŲ PAJĖGŲ MISIJA ATLIKTA 1945 M. GEGUŽĖS 7 D., 02.41 VAL. VIETOS LAIKU. EIZENHAUERIS.

Jis paskambino Bredliui į *Fürstenhof* viešbutį Bad Vildungene. Pabudintas iš keturių valandų miego, Bredlis uždegė šviesą ir išgirdo vyriausiojo vado balsą:

– Bredai, viskas baigta. Žinia apie tai pakeliui.

Bredlis paskambino Patonui, miegojusiam treileryje Rėgensburge.

– Džordžai, ką tik paskambino Aikas. Vokiečiai kapituliavo. Kapituliacija įsigalios gegužės 8-osios vidurnaktį. Tolesnės aukos beprasmės.

Bredlis atidarė savo žemėlapių lentą ir pieštuku, pažymėtu *china marker* ženklu, užrašė: „D plius 335." Tada nuėjo prie lango ir atidarė užvertas langines.

Klasėje septyniolika korespondentų ką tik baigė rašyti savo pagrindinį karo reportažą – apie taiką Europoje. Jų straipsniai jau buvo perduoti cenzūrai, kai įžengęs Alenas pranešė, kad naujienų pusantros paros nevalia skelbti.

Generolas Eizenhaueris apgailestaująs, bet jo rankos „surištos aukštu politiniu lygmeniu" ir nieko neįmanoma padaryti. Korespondentai vieningai puolė garsiai protestuoti.

– Aš asmeniškai manau, kad apie įvykį reikėtų paskelbti, – pasakė Alenas.

Nurodyta data grynai savavališka, mat Didysis trejetas dar nesusitaręs dėl tikslaus paskelbimo apie kapituliaciją laiko.

– Kiek įmanoma, stengsiuosi gauti leidimą paskelbti iki nustatyto laiko, bet nežinau, ar man pavyks. Bet kuriuo atveju mums nelieka nieko kita, kaip tik grįžti į Paryžių.

Žinia apie kapituliacijos akto pasirašymą Maskvos dar nepasiekė. Sovietų generolas Nikolajus Vasiljevičius Slavinas apsilankė Jungtinių Valstijų karinėje misijoje ir generolui Dynui įteikė generolo Antonovo laišką. Jame Antonovas skundėsi, kad, nepaisydamas Reimse vykstančių derybų dėl kapituliacijos, Denicas ir toliau „per radiją ragina vokiečius tęsti karą su sovietais... ir nesipriešinti Sąjungininkų pajėgoms vakaruose. ... Tai verčia klausytojus daryti išvadą, kad Denicas sudarė su Vakarais separatinę taiką ir tęsia karą su Rytais. Negalime duoti Europos viešuomenei dingsties manyti, kad sudaryta separatinė taika."

Antonovas tąip pat ką tik sužinojo, kad Smito parengtas naujas dokumentas dėl kapituliacijos skiriasi nuo Didžiojo trejeto patvirtinto ir atsisakė pripažinti jo galiojimą. Dyno siaubui, Antonovas pridūrė: „Sovietų vyriausioji vadovybė pageidauja, kad karinės kapituliacijos aktas būtų pasirašytas Berlyne." Raudonosios armijos vardu pasirašysiąs maršalas Žukovas.

Generolas Slavinas paaiškino, kad jie nori pasirašyti tiktai vieną dokumentą ir tą Berlyne. Ir kategoriškai nepageidauja, jog Susloparovas pasirašytų kokį nors dokumentą Reimse.

– Ceremoniją Berlyne galima surengti greitai, – pasakė Slavinas. – Tai neužtruks.

Reimse dokumentas dėl kapituliacijos ne mažiau nei Antonovui nerimo sukėlė Eizenhauerio politiniam patarėjui Robertui Merfiui (Robert Murphy). Jis ligi šiol nebuvo matęs teksto. Išvertęs iš lovos Bedelį Smitą paklausė, kas nutiko kovo pabaigoje jo asmeniškai štabo viršininkui perduotam patvirtintam tekstui. Smitas negalėjo prisiminti gavęs tokį dokumentą.

– Bet argi nepamenate didelio melsvo aplanko, kuriame, kaip Jums sakiau, yra visų patvirtintos sąlygos?

Smitas – kuris vos prieš kelias dienas ilgai ginčijosi su Vinantu dėl to paties dokumento – dabar pasakė, jog „atsimena", ir netrukus abu jo jau ieškojo

jo bute. Melsvą aplanką atrado labai slaptoje asmeninėje spintelėje. Merfis buvo įsitikinęs, kad Smitą ištiko „retai pasitaikantis atminties praradimas ir jam pasirodė, kad Europos patariamoji komisija jo niekada nepatvirtino."

Pusę dešimtos ryto Bačeris įžengė į Eizenhauerio miegamąjį. Šis tysojo lovoje. Šalimais gulėjo vesternas minkštais viršeliais „Šovinių karnavalas". Atėjo žinia iš Maskvos, ir Eizenhaueris rašė Antonovui, jog džiaugsis galėdamas atvykti į Berlyną bet kurią Žukovo nurodytos dienos valandą.

Po pusvalandžio Paryžiaus viešbutyje *Scribe* generolas Alenas spaudos konferencijoje pakartojo, ką buvo sakęs septyniolikai korespondentų Reimse: iki kitos dienos 15.00 val. neskelbti jokių istorijų apie kapituliaciją. Supykę dėl tokio elgesio su jais, nepatenkinti žurnalistai šlaistėsi viešbučio fojė grasindami parengti rezoliuciją, kritikuojančią Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiojo štabo Viešųjų ryšių skyrių. Edvardas Kenedis (Edward Kennedy), vienas iš septyniolikos ir *Associated Press* Paryžiaus biuro viršininkas, pakilo į savo ofisą ketvirtajame aukšte patikrinti šviežiausių naujienų: de Golio biuras pranešė, jog rengiamas kreipimasis Pergalės dienos proga, o generolas Sevezas vienam *Figaro* reporteriui pasakė, kad Reimse pasirašęs Prancūzijos vardu.

Vidurdienį Paryžiaus laikraščiai įdėjo pranešimus iš Londono – *No. 10 Downing Street* montuojami garsiakalbiai. Atrodė, jog Čerčilis rengiasi apie kapituliaciją paskelbti oficialiai.

Naujiena buvo paskelbta, bet tai padarė ne Čerčilis. Šiek tiek po trečios Kenedis išgirdo per BBC transliuojamą Šverino fon Kroziko ką tik per Flensburgo radiją pasakytos kalbos vertimą į anglų kalbą: „Vokietijos vyrai ir moterys! Grosadmirolo Denico įsakymu sausumos kariuomenės vyriausiasis štabas šiandien paskelbė apie visų mūsų dalinių besąlyginę kapituliaciją." Jis paragino vokiečius pasiaukoti. „Būsimoje tamsoje mums turi šviesti trys žvaigždės, visada laidavusios tikrąjį Vokietijos charakterį, – vienybė, teisė ir laisvės..."

Kenedžiui atrodė neįsivaizduojama, kad Denico vyriausybė būtų galėjusi tai paskelbti be Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiojo štabo pritarimo. Jis paskambino į Aleno ofisą, bet išgirdo, jog generolas pernelyg užsiėmęs, kad galėtų su juo pasikalbėti. Tada puolė į pulkininko leitenanto Ričardo Meriko (Richard Merrick), vyriausiojo Jungtinių Valstijų cenzoriaus, biurą ir pareiškė, jog ilgiau nebesijaučia saistomas pareigos sulaikyti naujieną, nes Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiasis štabas tai jau išviešino per vokiečius.

– Dabar Jus įspėju, jog reportažą ketinu išsiųsti.

– Elkitės, kaip patinka, – atsakė Merikas.

Kenedis parašė sutrumpintą reportažo versiją ir kariniu telefonu susisiekė su AP Londono biuru. Iš viešbučio *Scribe* bet kas galėjo tiesiog paskambinti į *Paris Military* ir būti sujungtas su bet kuriuo numeriu Londone. Tai padaryti galėjo ir priešo agentas, įėjęs į viešbutį.

– Liu, čia Edas Kenedis, – sušuko jis Liuisui Hokinsui (Lewis Hawkins) Londono biure. – Vokietija besąlygiškai kapituliavo. Tai oficialu. Nurodyk Reimsą, Prancūziją, ir paleisk.

Kadangi istorija atėjo iš Paryžiaus, o per Londoną buvo tiktai perduodama, britų cenzūra praleido ją tokią, kokia ji buvo padiktuota AP Niujorko biurui. Čia prie pranešimų iš užsienio stalo ji buvo užlaikyta aštuonias minutes dėl galimų pataisymų. Tokių neatsirado, ir žinia 15.35 val. Londono laiku (09.35 val. Rytų kariniu laiku) spaudos ir radijo paskleista po visą Sąjunginininkų pasaulį.

Atgarsių sulaukta nedelsiant. Čerčilis, keliolika kartų tą dieną jau skambinęs Eizenhaueriui mėgindamas gauti sutikimą paskelbti naujieną, apie ketvirtą valandą telefonu paskambino į Pentagoną admirolui Lehiui dėl informacijos.

– Atsižvelgdamas į susitarimus, – atsakė Lehis, – mano vadas prašo manęs Jums pasakyti, kad jis negali daryti veiksmų negavęs Dėdės Džo pritarimo. Ar suprantate, pone?

– Galbūt pasakytumėte tai kam nors, turinčiam jaunesnes ausis? – pasakė Čerčilis. – Manosios, kaip žinote, jau šiek tiek neprigirdi.

Lehis pradėjo kartoti savo žodžius ministro pirmininko sekretorei, bet Čerčilis nekantriai įsikišo:

– Sveiki. Vokietijos ministras pirmininkas [užsienio reikalų ministras Šverinas fon Krozikas] prieš valandą kreipėsi per radiją ...

– Aš žinau.

– ... pranešdamas, kad vokiečių daliniai besąlygiškai kapituliavo.

– Mes tai žinome.

– Kokia man ir prezidentui nauda atrodyti, kad esame vieninteliai du pasaulyje, nežinantys, kas vyksta?

Jis pareiškė, jog naujieną paskelbsiąs 18.00 val.

– Jūs nepaprašėte Dėdės Džo pritarimo, – pasakė Lehis vėl pabrėždamas, kad Trumenas nedarys jokio pareiškimo negavęs Stalino pritarimo.

– Visas pasaulis tai žino, ir nematau priežasties, kodėl turėtume atidėti naujieną, kol... Tai – idiotiška pozicija.

Čerčilis pakartojo, kad jis ilgiau paskelbimo neatidėlios.

– Visas pasaulis tai žino.

– Visi apie tai dabar jau žino, tai tiesa, pone. Visi žino.

Čerčilis dar kartą paskambino po valandos.

– Mes susisiekėme su Eizenhaueriu ir su juo pasikalbėjome, – informavo Lehis. – Jis teigia, kad jo štabo būstinė nieko nepaskelbė ir nieko nebus paskelbta tol, kol tai nebus paskelbta Londone, Maskvoje ir Jungtinėse Valstijose.

Čerčilis pranešė, kad Londone renkasi minios.

– Dalyką reikia paviešinti...

– Suprantu Jūsų sunkumus ir ne man aiškinti, ką turite daryti, – atsakė Lehis, – bet prezidentas pasakė nedarysiąs jokio pareiškimo, kol neišgirs žodžio iš Stalino.

Jis pažadėjo informuoti Čerčilį iškart, kai tik bus sulaukta žinios iš Maskvos.

– Perduokit prezidentui mano apgailestavimą. Tikiuosi, mes tai padarysime tuo pačiu laiku.

– Aš perduosiu prezidentui Jūsų žodžius.

– Jaučiau, kad ilgiau delsti negaliu.

– Apgailestauju dėl to, – pasakė Lehis.

Žmonės Londone vis labiau nekantraudami laukė oficialaus žodžio iš Čerčilio. Kelios minutės po šeštos virš Londono žemai praskrido trys „lankasteriai" mėtydami raudonas ir žalias ženklines žiežirbas ir, tūkstančiams plūstant į gatves, parduotuvės ir namai ėmė puoštis šalių sąjungininkių vėliavomis.

Minios buriavosi beveik dvi valandas. Tada pranešta tai, ko iš Didžiosios Britanijos informacijos ministerijos laukta kelerius metus: Pergalės diena bus rytoj. Tačiau londoniečiams karas baigėsi šį vakarą. Pratrūko siautulingas šventimas. Nuo Pikadilio iki Vopingo suliepsnojo laužai, raudonai nudažydami dangų. Temzės upe aukštyn ir žemyn triukšmingai siuvo vilkikai, motorinės valtys ir nedideli laivai. Pikadilio aikštėje įsiaudrinusi minia šoko ir valiavo. Nepažįstami žmonės glėbesčiavosi, į dangų kilo raketos, minios – darniai ir nedarniai dainavo *„Roll out the Barrel"*, *„Tipperary"*, *„Loch Lomond"* ir *„Bless 'em all"*. Skanduodamos „Norime pamatyti karalių!", ilgos eisenos vingiavo gatvėmis iki rūmų.

Niujorke švęsta santūriai. Karas Ramiajame vandenyne dar nebuvo laimėtas. Daug kas abejojo naujienos autentiškumu, nes gandai apie taiką jau buvo sklandę prieš dešimt dienų. Be to, daugelis prisiminė melagingas paliaubas 1918 m.

Amerikiečiui, užvirusiam visa tai, Edvardui Kenedžiui, Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyriausiasis štabas jau neterminuotai uždraudė naudotis jo ryšių kanalais, bet tai kitų korespondentų Paryžiuje nenuramino. Driu Midletonas (Drew Middleton) jų tipišką nuotaiką išreiškė *New York Times* laikraščiui perduodamas, kad visas reikalas yra „didžiausias susimovimas karo istorijoje. Aš suirzęs, nepatenkintas, supykęs ir įsižeidęs..."

Osle norvegai šventė atvirai mesdami iššūkį vokiečių okupaciniams daliniams. Vidkunas Kvislingas (Vidkun Quisling), žmogus, kurio vardas tapo išdaviko sinonimu, tebebuvo karališkuosiuose rūmuose. Jis klausėsi Leono Degrelio, per Daniją ištrūkusio iš Vokietijos tęsti kovos su bolševizmu. Kvislingo veidas buvo papurtęs, akys lakstė į šalis, pirštai nervingai barbeno į stalą. Degreliui jis priminė įvykių visiškai sužlugdytą, iš vidaus graužiamą žmogų. Kitą pusvalandį Kvislingas kalbėjo tik apie orą, ir Degrelis visiškai nusivylęs pasišalino.

Jis nuvyko į kronprinco Olafo rūmus susitikti su dr. Josefu Terbofenu (Josef Terboven), Norvegijos reichskomisaru.* Uniformuotas metrdotelis, tarsi įprastinę dieną, pateikė jiems gėrimus. Terbofenas, kaip Himleris mirkčiodamas mažomis akimis, rimtu tonu pasakė:

– Paprašiau Švedijos suteikti Jums prieglobstį, bet ji atsisako. Tikėjausi išsiųsti Jus į Japoniją povandeniniu laivu, bet dėl absoliučios kapituliacijos povandeniniai laivai nebegali palikti uosto.

Vis dėlto dar yra privatus ministrui Špėrui priklausantis lėktuvas.

– Ar norite surizikuoti ir pamėginti šįvakar nuskristi į Ispaniją?

Oslą nuo Pirėnų kalnų skyrė 2150 kilometrų, o lėktuvo skridimo nuotolis siekė 2100 kilometrų, bet kuro buvo galima sutaupyti skrendant dideliame aukštyje. Aštuntą valandą vakaro pilotas, prisisegęs aukštą vokiečių apdovanojimą, paėmė vis dar SS uniformą vilkintį Degrelį. Jie važiavo žmonių prisigrūdusiomis Oslo gatvėmis, buvo kelių švenčiančiųjų pastebėti, bet nė karto nesustabdyti.

Jiedu pakilo likus kelioms minutėms iki vidurnakčio. Saugiai praskrido priešų okupuotas Olandiją, Belgiją ir Prancūziją, bet, pristigę kuro, tėškėsi į bangų mūšą netoli Ispanijos paplūdimio prie San Sebastiano už penkiasdešimt šešių kilometrų nuo Bjarico (Biarritz). Penki Degrelio šonkauliai lūžo, bet jis pasiekė saugų Franko prieglobstį.

3.

Nors ir atitrauktas kapituliacijos problemų, Čerčilis neužmiršo apgultos Prahos gyventojų ir paskutinį kartą paprašė Eizenhauerio:

> Tikiuosi, Jūsų planas nesutrukdys Jums judėti Prahos link, jei turėsite dalinių ir anksčiau nesutiksite rusų. Manau, jog neketinate pančioti sau rankų, jei turite dalinių, šalis yra tuščia. Nesivarginkite atsakyti telegrama, bet pasakykite man, kada artimiausiu laiku galėtume pasikalbėti.

* Terbofenas vėliau nusišovė. Kvislingas mėgino pabėgti, bet buvo sučiuptas.

Bet Eizenhaueris neketino pajudėti nė kilometro toliau Pilzeno. Jis, Jungtinis štabas ir prezidentas Trumenas laikė, kad Praha – ne jų reikalas.

Tiktai Vlasovas atėjo į pagalbą. Vienas ROA pulkas jau įsitraukė į įnirtingas gatvių kautynes su vokiečių daliniais. Gegužės 7-osios vakarą generolas Bunjačenka sužinojo, kad iš pietų prie Prahos artinasi viena SS divizija. Jis įsakė rezerviniam pulkui įsikasti už trylikos kilometrų nuo miesto ir sustabdyti priešą „bet kokia kaina".

Vėlyvą kitos dienos rytą vokiečiai buvo sustabdyti. Vis dėlto po kelių valandų pergalingi ROA kariai pradėjo trauktis iš Prahos. Bunjačenka vienam pulko vadui paaiškino, kad čekai paprašė jų pasišalinti: jų pagalba nebereikalinga, į miestą netrukus įriedės maršalo Konevo tankai.*

Vlasovininkai baiminosi, kad jų tėvynainiai neparodys jiems gailesčio, ir paliko miestą, kurį padėjo išgelbėti. Suglumę ir jausdami kartėlį, jie vėl patraukė į pietvakarius. Šįkart eisena nepriminė šventiškos: nebuvo nei gėlės mėtomos jiems po kojų, nei siūlomas maistas, nei džiaugsmingai šaukiama: *„Naz dar!"***

Iškart po vidurdienio generolas Rudolfas Tusenas (Rudolf Toussaint), vokiečių karinis komendantas Prahoje, užrištomis akimis buvo atvestas į Čekijos revoliucinės nacionalinės tarybos būstinę, kur suimtas laikytas jo sūnus. Vienas laisvės kovotojas nuplėšė raištį nuo jo akių. Raištis tebekabojo jam ant vienos ausies, bet generolas, aukštas, dailus, nepriekaištingai apsirengęs penkiasdešimties metų vyras, stovėjo tiesiai išlaikydamas oficialią laikyseną, kol raištį galutinai pašalino. Nors ir atstovaudamas sumuštai armijai, Tusenas ginčijosi ilgiau nei keturias valandas, kol čekai pagaliau sutiko leisti jo vyrams žygiuoti į vakarus ir pasiduoti amerikiečiams. Bet net ir tada jis skendėjo neviltyje.

* Dr. Otokas Machotka, Čekijos revoliucinės nacionalinės tarybos narys, kategoriškai neigia, kad čekai atstūmė vlasovininkus.

** Iš 50 tūkst. vlasovininkų beveik pusei pavyko kirsti anglų ir amerikiečių linijas. Liksius sugaudė Raudonoji armija. Tie, kurie nenusižudė, buvo kaip belaisviai pargabenti į Sovietų Sąjungą. Vlasovas, Bunjačenka ir aštuoni kiti vadai Maskvoje teisti už „šnipinėjimą, diversinę ir teroristinę veiklą prieš Sovietų Sąjungą". Karinis tribunolas pripažino visus kaltinamuosius kaltais. Jie buvo pakarti.

Jaltoje Čerčilis ir Ruzveltas susitarė grąžinti Sovietų Sąjungos piliečius į jų atitinkamas okupacines zonas, todėl didžiuma pabėgusiųjų į Vakarus galiausiai buvo atiduota rusams – kartais anglų ir amerikiečių sargybiniams panaudojus žiaurią prievartą. Austrijoje, Lince, grupė kazokų atsisakė lipti į sunkvežimius evakuotis. Savo šeimas jie apsupo apsauginiu žiedu ir plikomis rankomis gynėsi nuo britų karių. Britai nužudė mažiausiai šešiasdešimt jų. Kiti šoko į Dravos upę, jiems buvo geriau nuskęsti nei būti pargabentiems į SSSR.

– Kas aš dabar? Generolas be armijos!

Į kambarį atvedė jo sūnų sutvarstyta galva.

– Visa, ką galiu padaryti, tai grįžti namo, atsisėsti griovyje ir spoksoti į mėlyną dangų, – pasakė Tusenas.

Tai buvo atpildo diena. Visame mieste čekai su vokiečių kareiviais bei civiliais kovėsi kupini įtūžio, pagimdyto kelių metų priespaudos. Netrukus Praha vėl tapo laisva. Kai pagaliau pasirodė Raudonoji armija, gatvėse vokiečių jau beveik nebuvo likę. Tačiau rusai pradėjo patys glemžtis garbę už Prahos bei Vakarų Čekoslovakijos išlaisvinimą, ir ta pretenzija vėliau virs galingu ginklu grumiantis dėl valdžios šalyje.

Gegužės 8-osios rytą vienintelės smarkios kovos Rytų fronte virė Jugoslavijoje, kur Tito partizanai praktiškai apsupo generolo pulkininko Aleksanderio Lero (Alexander Löhr) apdaužytos armijų grupės „F" 200 tūkst. karių. Per pastaruosius du mėnesius žuvo kone 100 tūkst.

Lero dešinėje dr. Renduliko, Austrijos istoriko, vadovaujama armijų grupė „Pietūs" laikė nenutrūkstamą liniją nuo Pietų Austrijos iki Čekoslovakijos sienos. Kritus Vienai, Renduliko keturios armijos dideliuose kovos veiksmuose nedalyvavo. Tvirtai įsitikinęs, kad amerikiečiai ir britai prisijungs prie jo kovoti su bolševikais, Rendulikas pas Jungtinių Valstijų 20-ojo korpuso vadą generolą majorą Voltoną H. Vokerį (Walton H. Walker) siuntė pasiuntinį prašydamas pro amerikiečių linijas praleisti vokiečių rezervinius dalinius į Rytų frontą. Vokeris kandžiai atsisakė, ir nusivylęs Rendulikas, nieko nežinojęs apie derybas Reimse, savo iniciatyva liepė nuo to ryto devintos valandos nutraukti kovos veiksmus prieš Vakarus. Su sovietais kovojusioms keturioms armijoms liepta atsitraukti nuo priešo ir eiti į vakarus.

Šiaurėje nuo Renduliko feldmaršalas Šerneris, savo armijų grupei jau įsakęs apsigręžti ir skubiai traukti amerikiečių linijų link, gavo Denico telegramą, kad vidurnaktį įsigalios visuotinė besąlyginė kapituliacija. Nuo to laiko Šerneriui privalu sustabdyti kovos veiksmus ir niekur nebejudėti. Kai kurie jo štabo nariai pasijuto išduoti, bet Šerneris sutiko situaciją filosofiškai. Liepė savo daliniams pasidalyti į nedideles grupeles ir savarankiškai bėgti į vakarus pasiėmus su savimi kuo daugiau civilių.

Dešimtą ryto į Šernerio vadavietę maždaug už šimto kilometrų tiesia linija į šiaurę nuo Prahos prisistatė pulkininkas iš OKW Vilhelmas Mejer-Detringas (Wilhelm Meyer-Detring). Jis, lydimas keturių amerikiečių, pranešė Šerneriui, kad, kapituliacijai vidurnaktį įsigaliojus, Šerneris bus nušalintas nuo visų vadovavimo pareigų.

Šerneris išsiuntinėjo paskutinius pranešimus, tada susiruošė „štorchu" išskristi į Tirolį vykdyti Hitlerio įsakymo perimti vadovavimą *Alpenfestung* („Alpių tvirtovei").*

Tai, kad karas baigėsi, Hansas Ulrichas Rudelis, lakūnas, kuriam Hitleris rodė palankumą, sužinojo vėlyvą tos dienos rytą, kai iš užduoties grįžo į savo aviacijos bazę šiaurėje nuo Prahos. Jis surinko savo vyrus, padėkojo jiems už narsą bei ištikimybę ir kiekvienam paspaudė ranką.

Su kitais šešiais pilotais trimis *Junker 87* ir keturiais *Focke-Wulf 190* nuskrido amerikiečių linijų link. Ten tikėjosi sulaukti medicinos pagalbos dėl amputuotos kojos. Virš didžiulio Kicingeno (Kitzingen) aerodromo Bavarijoje Rudelis pamatė paradine rikiuote žygiuojančius amerikiečių kareivius ir, neaukštai padaręs lankstą, nuvedė savo grupę prie pakilimo ir nusileidimo tako. Ratams palietus žemę, jis staigiai stabdė viena puse blokšdamas vairalazdę į kitą pusę. Važiuoklė nuplyšo. Kai atidarė kabinos viršų, amerikiečių kareivis, atkišęs revolverį, čiupo už jo auksinių Ąžuolo lapų. Rudelis jį atstūmė ir užtrenkė kabinos viršų. Privažiavo visureigis su keliais amerikiečių kareiviais; jie nugabeno Rudelį į pirmosios pagalbos stotį sutvarstyti jo kruviną strampą. Tada jis buvo palydėtas į karininkų valgyklą, kur jo kovos draugai pašoko ant kojų ir pasveikino jį fiurerio sveikinimo gestu. Vertėjas pasakė Rudeliui, kad amerikiečių komendantas prieštarauja tokiam pasveikinimui, ir pasiteiravo, ar jis kalbąs angliškai.

– Net jei ir moku kalbėti angliškai, mes esame Vokietijoje, ir čia kalbėsiu tik vokiškai, – atkirto Rudelis. – Dėl pasveikinimo, tai mums įsakyta taip sveikintis, ir, būdami kareiviai, įsakymus vykdome. Be to, mums nerūpi, prieštaraujate tam ar ne.

Jis įžūliai pažvelgė į grupę amerikiečių karininkų už gretimo stalo.

– Vokiečių kareivis pralaimėjo ne dėl to, kad buvo prastesnis, bet tiesiog sugniuždytas nesuskaičiuojamų karo medžiagos masių. Nusileidome čia, nes nepanorome likti sovietų zonoje. Taip pat nenorėtume toliau aptarinėti šio dalyko, veikiau pageidautume apsišvarinti ir gauti ko nors pavalgyti.

* Kai ten nuvyko, nesurado jokios Alpenfestung, o karas buvo pasibaigęs. Po savaitės pasidavė amerikiečiams, o šie jį perdavė Sovietų Sąjungai, kur jis buvo nuteistas 25 metus kalėti. Šerneriui kalint Rusijoje, jo štabo viršininkas generolas Oldvigas fon Nacmeris (Oldwig von Natzmer) apkaltino jį palikus savo vyrus likimo valiai. Po devynerių metų grįžęs į Miuncheną, Šerneris pamatė, kad daugeliui vokiečių yra tapęs bailumo simboliu. Apkaltintas kitais nusikaltimais, vėl teistas, šįkart Vakarų Vokietijos vyriausybės, ir pripažintas kaltu remiantis netiesioginiais įkalčiais. Keli karininkai neseniai išdrįso įtikinamai paliudyti, kad Šerneris išties išskrido į Tirolį ne gelbėdamas savo gyvybę, bet perimti vadovavimo Alpenfestung.

Amerikiečiai nuvedė belaisvius nusiprausti. Jiems valgant vertėjas pranešė, jog amerikiečių vadovaujantis karininkas teiraujasi, ar jie nenorėtų draugiškai pasikalbėti su juo ir jo karininkais.

Kaip ir Rudelis, milijonai vokiečių iš Rytų fronto mėgino pasiekti amerikiečių prieglobstį. Daugelis suko į Ensą (Enns), Austriją, tikėdamiesi kirtę upę atsidurti amerikiečių 65-osios divizijos linijose.

Vėlyvą tos dienos popietę pavargusių vokiečių kolonos iš SS 12-osios tankų divizijos prisiartino prie tilto, kur masyvi rąstų barikada buvo praskirta tiek, kad galėtų prasisprausti vienas sunkvežimis. Kažkas sušuko: „*Russky!*" ir kilo paniškas bėgimas prie tilto. Į siūbtelėjusią žmonių masę įsirėžė sunkvežimiai. Mažiausiai penkiolika žuvo vietoje, nesuskaičiuojama daugybė buvo sužalota. Tilto prieigos bevilti̇škai užsikimšo, ir persigandę vokiečiai per pusantro kilometro pasklido krantu palei upę rėkaudami:

– *Russky! Russky! Russky!*

Link tilto žlegsėjo žemas vidutinis tankas. Bokšte stovėjo Raudonosios armijos leitenantas ir kvatojosi matydamas, kaip 6000 vyrų mėgina karštligiškai pasprukti nuo jo vienišos patrankos.

4.

Ankstyvą gegužės 8-osios rytą Trumenas savo motinai ir seseriai parašė:

> Šįryt man sukako šešiasdešimt vieni, ir aš šią naktį miegojau Baltųjų rūmų Prezidento kambaryje. Jį baigė dažyti ir atsirado šiek tiek baldų. Tikiuosi, kad jis bus paruoštas jums iki penktadienio. Mano brangus auksinis rašiklis nerašo taip gerai, kaip turėtų.
>
> Ši diena bus istorinė. Šįryt 09.00 val. per radiją turėsiu kreiptis į tautą – paskelbti apie vokiečių kapituliaciją. Laikraščiai apie tai rašė vakar ryte, o kovos veiksmai visuose frontuose liausis šiandien vidurnaktį. Nebloga gimtadienio dovana, ar ne?
>
> Turėjau daug vargo su Didžiosios Britanijos ministru pirmininku. Jis, Stalinas ir Jungtinių Valstijų prezidentas susitarė paskelbti naujieną iškart trijose sostinėse tuo pačiu metu, koks mus visus tenkintų. Susitarėme tai padaryti 09.00 val. Vašingtono laiku. Londone tada bus 15.00 val., o Maskvoje – 16.00 val.*

* Stalinas, tiesą sakant, prieštaravo tokiam ankstyvam paskelbimui ir telegramoje Trumenui buvo išdėstęs savo motyvus:

Ponas Čerčilis pradėjo man dieną skambinėti pageidaudamas sužinoti, ar neturėtume apie tai paskelbti nedelsiant, nekreipdami dėmesio į rusus. Sulaukęs neigiamo atsakymo, spaudė mane pasikalbėti su Stalinu. Galiausiai turėjo laikytis sutarto plano – bet buvo piktas kaip sušlapusi višta.

Nuo balandžio 12 d. čia viskas vyko baisiai sparčiai. Nė vienos dienos be kokio nors priimtino svarbaus sprendimo. Iki šiol mane lydėjo laimė. Tikiuosi, kad ji ir toliau neapleis. Galiu nepajėgti atvykti paimti jūsų kaip planuota, bet siunčiu saugiausią ir puikiausią lėktuvą bei visokeriopą pagalbą, taigi, prašau, nenuvilkite manęs.

Daug daug meilės jums abiem.

Haris

08.35 val. spaudos atstovai tyliai susigrūdo Baltųjų rūmų Vykdomajame kabinete, kur drauge su žmona ir dukterimi bei grupe politinių ir karinių vadovų jau laukė Trumenas.

– Na, – prabilo prezidentas, – norėčiau pradėti perskaitydamas neilgą pareiškimą. Noriu, kad nuo pat pradžių suprastumėte, jog ši spaudos konferencija surengta suvokiant, kad bet kuri jums čia pateikta informacija paskelbtina ne anksčiau kaip šio ryto 09.00 val. rytiniu karo laiku.

Jis pasakė, kad perskaitys proklamaciją.

– Tai truks tik septynias minutes, tad jums nėra pagrindo nerimauti. Turėsite daug laiko.

Korespondentai nusijuokė.

– Tai iškilminga ir šlovinga valanda. Generolas Eizenhaueris praneša man, kad Vokietijos pajėgos kapituliavo Jungtinėms Tautoms. Laisvės vėliavos plevėsuoja visoje Europoje.

Jis trumpam nutilo.

– Šiandien taip pat švenčiu savo gimtadienį!

– Su gimtadieniu, pone prezidente! – sušuko keli balsai, ir vėl pasigirdo juokas.

Trumenas baigė skaityti proklamaciją, kuri baigėsi raginimu „dirbti, dirbti ir dar kartą dirbti“, kad būtų užbaigtas karas, mat pergalė kol kas tik

„... Raudonosios armijos vyriausioji vadovybė nėra tikra, kad vokiečių armijos Rytų fronte vykdys vokiečių vyriausiosios vadovybės įsakymą dėl besąlyginės kapituliacijos. Todėl baiminamės, kad SSSR vyriausybė, jei šiandien paskelbs apie Vokietijos kapituliaciją, atsidurs nepatogioje padėtyje ir suklaidins tarybinius žmones. Reikia turėti galvoje, kad vokiečių pasipriešinimas Rytų fronte nesilpnėja, bet, sprendžiant iš perimtų radijo pranešimų, žymi vokiečių dalinių grupuotė atvirai pareiškė ketinanti toliau priešintis ir nepaklusti Denico įsakymui kapituliuoti.

Dėl šios priežasties tarybinės kariuomenės vadovybė norėtų palaukti, kol Vokietijos kapituliacija įsigalios, ir vyriausybės pranešimą apie kapituliaciją atidėti iki gegužės 9 d., 19.00 val. Maskvos laiku.“

pusinė. Tada perskaitė pareiškimą, kuriuo paragino negailestingai kariauti su Japonija iki jos besąlyginės kapituliacijos ir aiškiai išvardijo japonų tautai, ką reiškia besąlyginė kapituliacija:

Ji reiškia karo pabaigą.

Ji reiškia karinių vadovų, atvedusių Japoniją prie katastrofos, įtakos pabaigą.

Ji reiškia kareivių ir jūreivių grįžimą į savo šeimas, ūkius ir darbus.

Ir ji reiškia dabartinės agonijos ir japonų kančių tuščiai tikintis pergalės galą.

Besąlyginė kapituliacija nereiškia japonų tautos išnaikinimo ar pavergimo.

[Panašus pareiškimas vokiečiams 1944 m. galbūt būtų padėjęs anksčiau užbaigti konfliktą.]

Nukrypdamas nuo parašyto teksto, Trumenas pasakė:

– Jūs pamenate, jog visuomet pabrėždavome, kad trokštame teisingos ir teise grįstos taikos. Būtent to dabar siekiame San Franciske. Tikimės teisingumu ir teise grįstos taikos karkaso. Susidūrėme su didelėmis problemomis.

Gegužės 13-ąją, sekmadienį, jis paskelbė Maldos diena ir pabrėžė, jog „labai dera tai, kad ta diena yra ir Motinos diena".

09.00 val. Baltųjų rūmų Radijo kambaryje jis kreipėsi į tautą.

– Tai iškilminga ir šlovinga valanda, – pradėjo ir spontaniškai pridūrė sakinį, kurio neperskaitė korespondentams. – Tiktai gaila, kad iki tos dienos neišgyveno Franklinas D. Ruzveltas...

Lygiai tą pačią akimirką iš britų vyriausybės būstinės *No. 10 Downing Street* Ministrų posėdžių kabineto į britų tautą kreipėsi Čerčilis. Jie apžvelgė praėjusius penkerius metus, paskui liūdnai pareiškė, jog labai norėtų, kad dabar galėtų pasakyti – visi sunkūs darbai ir vargai pasibaigė. Tačiau dar daug ką reikia nuveikti.

– Europos žemyne turime garantuoti, kad paprasti ir garbingi tikslai, dėl kurių pradėjome karą, po mūsų sėkmės nebūtų nustumti į šalį ar praleisti pro akis ir kad žodžiai „laisvė", „demokratija" ir „išlaisvinimas" išlaikytų savo tikrąją reikšmę, kaip juos suvokiame mes. Bus menka nauda nubausti hitlerininkus už jų nusikaltimus, jei nevaldys teisė ir teisingumas ir jei vokiškuosius grobikus pakeis totalitarinės ar policinės vyriausybės. Sau nieko netrokštame. Tačiau privalome būti tikri, kad tie dalykai, dėl kurių kovojome, už taikos stalo bus pripažinti darbais ir žodžiais, ir pirmiausia turime stengtis,

* Čerčiliui ir Trumenui kalbant, sovietų radijas per „Valandą vaikams" transliavo pasaką apie du triušius ir paukštį. Stalinas buvo pasiryžęs nedaryti pranešimo iki kitos dienos.

kad pasaulinė organizacija, Jungtinių Tautų kuriama San Franciske, netaptų tuščiu vardu, stipriojo skydu bei pasityčiojimu iš silpnojo. Būtent nugalėtojai savo žvaigždžių valandą turėtų ieškoti kelio į jų širdis ir savo kilnumu būti verti turimų milžiniškų pajėgų...*

Po kalbos Čerčilis pasuko į Bendruomenių rūmus, bet dėl didžiulių plūstančių minių neilgam atstumui įveikti prireikė pusvalandžio. Kai pagaliau į juos įžengė, visi nariai atsistojo ir džiaugsmingai sveikino. Jis pasiūlė nutraukti posėdį bei „nuolankiai ir pagarbiai padėkoti visagaliam Dievui už išgelbėjimą iš vokiečių valdymo grėsmės", tada per triukšmingą minią pirma visų nuėjo į Vestminsterio abatiją.

Po pietų Bekingemo rūmuose Čerčilis nuvažiavo į Sveikatos ministeriją Vaithole. Išėjo į balkoną, bet džiūgaujanti minia vos leido jam kalbėti.

– Tai – jūsų pergalė! – sušuko jis. – Tai – laisvės pergalė kiekvienoje šalyje! Per visą savo istoriją neregėjome didesnės dienos už šitą!

5.

Dešimtą valandą ryto maršalas Vasilijus Sokolovskis ir kiti Žukovo štabo nariai Tempelhofo oro uoste stebėjo besileidžiantį amerikiečių transportinį lėktuvą. Jie spėjo, kad tai bus Eizenhaueris, bet lėktuvas atskrido net ne iš Reimso, bet iš Maskvos ir atgabeno generolą Dyną. Rusai akivaizdžiai sumišo ir šiek tiek įsižeidė. Eizenhaueriui atsiuntus į Maskvą radiogramą, jog džiaugsis galėdamas atvykti į Berlyną pasirašyti antrą kartą, Smitas ir kiti patarė jam Sąjungininkų prestižo sumetimais pasiųsti savo pavaduotoją, karališkųjų oro pajėgų maršalą serą Artūrą Tederį (Arthur Tedder), mat sovietų vardu pasirašys Žukovas, kuris yra tik armijų grupės vadas ir rangu žymiai nusileidžia Eizenhaueriui.

Po valandos iš Reimso atvyko Tederis bei jo palyda. Marga trofėjinių vokiečių automobilių vilkstine juos nuvežė į Berlyno priemiestį ir apgyvendino kotedžuose. Grupėje buvo trys moterys, tarp jų Kei Samersbi. Savo kotedže valanda po valandos laukdama, kol kas nors įvyks, ji pagalvojo, jog gerai, kad Eizenhaueris neatvyko. Be abejo, jis būtų „supykęs" dėl tokio „įžeidžiamo delsimo" ir grįžęs į Reimsą.

Tačiau rusai laiko tuščiai neleido. Kitoje miesto dalyje Berlyno sovietų komendanto pavaduotojas ekonominiais klausimais papulkininkiui Vladimirui Jurasovui, atsakingam už cemento gamyklų išsiuntimą į Sovietų Sąjungą, ir kitiems karininkams aiškino:

– Iš Berlyno vakarų sektoriaus paimti viską! Ar supratote? Viską! Jei paimti negalite, sunaikinkite. Bet nieko nepalikite Sąjungininkams. Jokių mašinų, jokių lovų, net naktinio puodo nusimyžti!

Net ir tada, kai Žukovas susitiko su Tederio delegacija praslinkus penkioms valandoms nuo jos atvykimo, ne vienam Sąjungininkų stebėtojui atrodė, kad maršalas mėgina uždelsti pasirašymą – taip iš tikrųjų ir buvo. Jis laukė Višinskio, tuo metu kaip tik skridusio iš Maskvos su instrukcijomis.

Per susitikimą vienas konfliktas vis dėlto kilo. Kadangi nebuvo Eizenhauerio, atstovavusio visiems Vakarams, de Golis atsiuntė nurodymą Prancūzijos vardu pasirašyti generolui Žanui de Latrui de Tasinji (Jean de Lattre de Tassigny). Kai kurie amerikiečiai ir britai palaikė tai dar viena de Golio šovinizmo apraiška.* Išeitis surasta visiems, įskaitant Žukovą, sutarus, kad Tederis pasirašys britų, generolas Spacas – amerikiečių, de Latras – prancūzų vardu.

De Latras greitai pastebėjo, kad salėje, kur vyks ceremonija, nėra Prancūzijos vėliavos. Rusų merginos skubiai sukurpė trispalvę iš nacių vėliavos, paklodės ir poros seržo kombinezonų, bet mėlyną, baltą ir raudoną atraižas susiuvo horizontaliai. De Latras diplomatiškai paaiškino, kad tai olandų vėliava. Merginoms teko atraižas persiūti vertikaliai.

Tačiau Eizenhauerio nebuvimas atsiliepė ir vėliau. Tederis salėje pasirodė susirūpinusia veido išraiška.

– Viskas žlugo, – pasakė jis de Latrui. – Iš Maskvos ką tik atvyko Višinskis. Jis nesutinka su formule, kurią suderinome su Žukovu. Noriai sutinka, kad pasirašytumėte Jūs ir būtų viešai patvirtintas Prancūzijos prisikėlimas, tačiau kategoriškai prieštarauja, jog pasirašytų ir Spacas. Įrodinėja, kad Jungtinėms Valstijoms jau atstovauju aš, nes pasirašau Eizenhauerio vardu. O Spacas reikalauja pasirašyti, jei pasirašote Jūs.

De Latras tik pakartojo besąlygišką de Golio įsakymą.

– Jei grįšiu į Prancūziją neatlikęs savo užduoties, – atsakė jis, – tai yra, leidęs savo šaliai būti nustumtai nuo reicho kapituliacijos akto pasirašymo, mane pakars. Pagalvokite apie mane!

– Neužmiršiu Jūsų, – tarė Tederis supratingai šypsodamasis ir nuėjo pasikalbėti su rusais.

---

* Čerčilis ir Ruzveltas savo ruožtu nesiskaitė su de Goliu. Jie ne tik jį atvirai pajuokdavo, bet ir neleido jam dalyvauti Jaltos konferencijoje ir iki jos pabaigos nieko nepranešė apie rezultatus. Dauguma amerikiečių pasipiktino, kai prancūzai nenorėjo evakuoti Štutgarto, kurį buvo užėmę. Pats Trumenas nusiuntė de Goliui radiogramą, kurioje rašė: „Mane sukrėtė Jūsų vyriausybės nuostata šiuo atžvilgiu ir to akivaizdūs padariniai", ir pagrasino „perorganizuoti visą vadovybę", jei prancūzų kariuomenė vykdys „Prancūzijos vyriausybės politinius pageidavimus".

Situacijai artimiausias amerikiečių generolas Džeikobas L. Deversas, Jungtinių Valstijų 6-osios armijų grupės vadas, neseniai pareiškė, kad visas su Štutgartu susijęs reikalas jo tėvynainių buvo perdėm išpūstas. „Absurdas, kad būta bėdos. Jie patys tai pavertė problema." Pats Deversas visada simpatizavo prancūzų siekiams. Didelę dalį tokio supratingumo Deversas priskiria vienam savo štabo pulkininkui, laisvai kalbėjusiam prancūzų kalba, – Henriui Kabo Lodžui (Henry Cabot Lodge).

Debatai truko dvi valandas. Žukovas dabar įrodinėjo, jog nėra jokio loginio poreikio kokiam nors liudytojui pasirašyti, o Tederis ne mažiau kategoriškai aiškino, kad kapituliacijos dokumente turėtų būti pavardė, atstovaujanti 40 000 000 prancūzų, ir dar viena, atstovaujanti 140 000 000 amerikiečių. Sprendimą surado Višinskis: Spacas ir de Latras pasirašys šiek tiek žemiau nei Tederis ir Žukovas.

Prieš pat pusę dvyliktos nakties į kapituliacijos akto pasirašymo patalpą įžengė Keitelis, Frydeburgas ir generolas Hansas Jurgenas Štumpfas (Hans Jürgen Stumpf) iš liuftvafės. Akimirką juos apakino prožektorių šviesa. Įspūdingai su paradine uniforma atrodantis Keitelis žingtelėjo į priekį. Energingai atiduodamas pagarbą kilstelėjo savo lazdą ir, nejudindamas galvos, aukštai pakėlęs smakrą, atsisėdo priešais Žukovą.

– O, čia ir prancūzai! – Višinskis išgirdo, kai jis sumurmėjo pamatęs de Latrą. – Tai visa, ko mums reikia!

Frydeburgas juodais ratilais po akimis sėdėjo feldmaršalo kairėje, o Štumpfas dešinėje.* Žukovas atsistojo.

– Ar susipažinote su kapituliacijos protokolu?

– *Ja*, – garsiai atsakė Keitelis.

– Ar turite įgaliojimus pasirašyti?

– *Ja*.

– Parodykite man savo įgaliojimus.

Keitelis parodė.

– Ar turite kokių nors pastabų dėl kapituliacijos akto, kurį pasirašysite, įgyvendinimo?

Keiteliui kapotai paprašius atidėti įgyvendinimą dvidešimt keturioms valandoms, Žukovas klausiamai apsidairė ir pasakė:

– Tas prašymas jau atmestas. Ar turite kokių nors kitų pastabų?

– *Nein*.

– Tada pasirašykite.

Keitelis atsistojo, pasitaisė monoklį ir priėjo prie stalo galo. Atsisėdo šalia de Latro, kepurę ir lazdą padėdamas priešais prancūzą. De Latras mostu parodė, kad patrauktų, ir feldmaršalas pastūmė juos į šalį. Tada neskubėdamas nusimovė vieną pilką pirštinę, paėmė rašiklį ir pradėjo pasirašinėti kelis kapituliacijos akto egzempliorius.

Fotografai ir korespondentai siūbtelėjo į priekį, net užsilipo ant stalų, kad geriau matytų. Vienas rusas, kino operatoriaus padėjėjas, mėgindamas prasibrauti nuo kažko sulaukė smūgio į žandikaulį. Atsakė tuo pačiu.

Tederis pažvelgė į vokiečius ir savo plonu, aukštu balsu paklausė:

– Ar suprantate sąlygas, kurias ką tik pasirašėte?

* Frydeburgas po penkiolikos dienų nusižudė.

Keitelis mitriai atsistojo, savo lazda atidavė pagarbą ir, aukštai pakėlęs smakrą, išdrožė iš patalpos.

Flensburge Hitlerio įpėdinis grosadmirolas Denicas sėdėjo už stalo baigdamas karininkų korpusui skirtą atsisveikinimo kreipimąsi.

> Kovos draugai!.. Savo istorijoje esame atblokšti tūkstantį metų atgal. Žemė, tūkstantį metų buvusi vokiečių, pateko į rusų rankas. Todėl politinė linija, kurios privalome laikytis, labai aiški. Akivaizdu, reikia žengti drauge su Vakarų valstybėmis ir išvien darbuotis su jomis okupuotose teritorijose vakaruose, nes tik bendradarbiaudami su jomis galime turėti vilčių vėliau atgauti savo žemę iš rusų...
>
> Nepaisydama šiandienio visiško karinio žlugimo, mūsų tauta skiriasi nuo 1918 m. Vokietijos. Ji nesuskilo. Nesvarbu, ar kursime kitokią nacionalsocializmo formą, ar prisitaikysime prie priešo mums primesto gyvenimo, privalome visomis aplinkybėmis išlaikyti nacionalsocializmo mums dovanotą vienybę.
>
> Kas kiekvieno iš mūsų laukia, nežinia. Tačiau tai ir nesvarbu. Svarbu išlaikyti aukščiausią kovos draugystės, pagimdytos mūsų šalies bombardavimų, lygį. Tiktai puoselėdami tokią vienybę įstengsime įveikti ateinančius sunkius laikus ir tik per tai laiduosime, kad vokiečių tauta nežus...

Tačiau šiame tekste nė žodeliu neužsiminta apie tai, kas jam nedavė ramybės nuo tada, kai Jodlis iš Reimso parsivežė *Star and Stripes* egzempliorių su nuotraukomis iš Buchenvaldo. Iš pradžių Denicas nepatikėjo, kad tokio žiaurumo būta. Tačiau nepaneigiamų įrodymų daugėjant, jam teko pažvelgti tiesai į akis – šiurpi koncentracijų stovyklų sistema nebuvo vien Sąjungininkų propaganda.

Toks atradimas iš pamatų sudrebino jo tikėjimą nacionalsocializmu. Ar už Hitlerio pasiekimus nesumokėta baisi kaina? Jis pagalvojo apie du savo sūnus, žuvusius kovoje už fiurerį.

Kaip ir daugelis kitų vokiečių, Denicas dar tik pradėjo suvokti *Führerprinzip*, diktatūros principo, pavojus. Galbūt žmogaus prigimtis nepajėgia naudotis diktatūros teikiama galia nepasiduodama pagundai ja piktnaudžiauti.

Kai užbaigė kalbą karininkams, admirolą apniko abejonės. Jis dar kartą akimis permetė tekstą, tada lėtai sulenkė popieriaus lapą ir užrakino jį savo stalo stalčiuje.

PADĖKA

Rinkdami medžiagą šiai knygai, mano žmona Toshiko ir aš aplankėme dvidešimt vieną šalį (įskaitant penkias už Geležinės uždangos) ir nukeliavome daugiau nei 100 tūkst. mylių – į kalėjimą Miunchene pasikalbėti su SS generolu Wolffu; į Bernadotte'o namus netoli Stokholmo; į *Shell* namo vietą Kopenhagoje; į Citadelę Budapešte; į Varšuvos getą; į Dachau, Buchenvaldą, Aušvicą ir Zachsenhauzeną; į *Stalag Luft III* vietą, kuri šiandien tuščia, išskyrus Lenkijos vyriausybės pastatytą paminklą Zagano vyrams atminti; į *Stalag IIA* vietą netoli Noibrandenburgo, kur šiandien įrengtas Rytų Vokietijos kariuomenės poligonas.

Aplankėme mūšio laukus abipus Oderio šalia Frankfurto prie Oderio, Kiustrino ir Zėlovo. Vaikščiojome Dancigo (šiandien Gdanskas), Štetino (Ščecino) ir Breslau (Vroclavo) gatvėmis, kur tebesimato karo žala. *Sacher* viešbučio bare klausėmės majoro Szokollio pasakojimo (apie Vienos sukilimą), W. Averellio Harrimano – jo namuose Džordžtaune; Clemento Attlee'io – Lordų rūmų svetainėje, Bernardo Barucho – *„Little Hobcaw"* Pietų Karolinoje; admirolo Dönitzo – jo namuose netoli Hamburgo.

Prie knygos daug prisidėjo bibliotekos: *National Archives and Records Service*, Aleksandrija, Virdžinija (Wilbur Nigh ir Lois Aldridge); *Library of Congress*; *Air University Library ar Maxwell Air Force Base* (Margo Kennedy); *New York Public Librarys main branch*; *U. S. Army Infantry School Library at Fort Benning*, Džordžija (Ruth Wesley); *The Chatham House Library*, Londonas, Anglija (Kenneth Younger, Miss Campball ir Miss Hamerton); *British War Museum* (dr. Noble Frankland ir Rose Coombs). Ypač naudingos buvo dvi bibliotekos Vokietijoje: *Bibliothek für Zeitgeschichte* (dr. Jürgen Rohwer, Joachim Röseler ir Werner Haupt) ir *Ostdokumentation des Bundesarchivs* Koblence, kur iš 13 mln. puslapių atrinkau autoritetingiausius ir reikšmingiausius vokiečių pabėgėlių iš rytų pasakojimus.

Knyga nebūtų parašyta noriai nebendradarbiaujant Jungtinių Valstijų gynybos, sausumos kariuomenės, karinio jūrų laivyno ir oro pajėgų departamentams, taip pat Rytų ir Vakarų Vokietijų, Lenkijos, Vengrijos, Danijos, Austrijos ir Jugoslavijos vyriausybėms. Prie knygos esmingai prisidėjo daug agentūrų, organizacijų ir individų. Visų išvardyti neįmanoma, bet štai keli:

Vašingtonas: gynybos sekretoriaus pavaduotojo biuras – pulkininkas leitenantas C. V. Glines, pulkininkas leitenantas Charles Burtyk, Jr., majoras Robert Webb, majoras B. J. Smith ir Anna C. Urband iš žurnalų ir knygų filialo; OASD viešieji ryšiai – Martha Holler; Sausumos kariuomenės departamento karinės istorijos viršininko biuras – brigados generolas Hal C. Pattison, Judge Israel Wice, Charles B. MacDonald, Martin Blumenson, Charles Romanus,

Mrs. Magna Bauer, Detmar H. Finke ir Hannah Zeidlik; generolas majoras J. C. Lambert, generolas adjutantas; Valstybės departamento istorijos skyrius – dr. G. Bernard Noble, viršininkas; Sausumos kariuomenės departamento informacijos viršininkas – generolas majoras G. V. Underwood, Jr.; Alice Martin ir Edith Midgette.

Niujorkas: Laisvosios Europos komitetas; Amerikos komitetas išlaisvinimo klausimais – dr. Jaan Pennar; *Look* žurnalas – Mike Land ir Robert Meskill; Pasaulio žydų kongresas – Monty Jacobs.

San Antonijus: pulkininkas ir Mrs. Hurley Fuller, Hurley Fuller, Jr., Mr. ir Mrs. James Haslam.

Austrija: dr. Friedrich Katscher, dr. Fritz Meznik, dr. Hans Kornhuber ir dr. Otto Zundritsch iš *Bundeskanzleramt*. Dr. Zundritscho uoli ir veikli pagalba pirmiausia prisidėjo prie mūsų sėkmingų tyrimų Austrijoje.

Danija: Kai Johansen, Bengt Petersen ir ponia Kirsten Rode iš užsienio reikalų ministerijos. Ponas Johansenas ne tik organizuodavo interviu ir rinko susijusią informaciją, bet ir buvo labai vaišingas šeimininkas.

Rytų Vokietija: Edgar Oster iš *Informations- und Organisationsbüro* ir ponia Wera Bayer iš VDR spaudos sekcijos. Ponas Osteris lydėjo mus kelionės po Rytų Vokietiją metu nugabendamas visur, kur pageidaudavome.

Anglija: James T. Pettus ir William Clarke iš Amerikos ambasados; generolas majoras David Belchem; pulkininkas A. E. Warhurst iš Ministrų kabineto biuro istorijos skyriaus.

Prancūzija: Robert Calmann-Levy ir panelė Lolay Bloch iš Calmann-Levy leidyklos; ponia Edith Bohy ir M. Roland Mehl.

Vengrija: dr. Elek Karsai; „Karo istorijos apžvalgos" redaktorius pulkininkas leitenantas Sandor Mucs; dr. György Ranki; Paul A. Nyiri ir László Hingyi iš Kultūros santykių instituto; dr. Foti iš užsienio reikalų biuro; Tibor Ormos iš *Budapest Filmstudió*, parodęs mums filmų apie mūšį dėl Budapešto. Visuotinis svetingumas Vengrijoje buvo nepaprastas. Pavyzdžiui, ponas Nyiris neleido mūsų kelionei po Rytų Europą virsti nesėkme, kažkaip telefonu susitardamas dėl mūsų sugrįžimo į Vengriją iš Jugoslavijos – be vizų.

Italija: dr. Priero Luigi Bellini delle Stelle, dr. Luigi Ronchi, dr. Gianfranco Bianchi ir generolas Almerico Jacobucci.

Japonija: Yatsuji Nagai, ponas Sakomizu, Rolland Gould, Norizane Ikeda, pulkininkas Hisashi Nishi, pulkininkas Etsu Endo, kontradmirolas Tadao Yokoi, Tokiji Matsumura, dr. Keigo Okongi.

Nyderlandai: dr. L. De Jong, *Rijksintituut voor Oorlogsdocumentatie* (Nyderlandų valstybinis karo dokumentacijos institutas); H. M. Van Randwijk, dr. W. Drees, plk. J. J. F. Borghouts, plk. Pieter Jacob Six, dr. L. Neher.

Lenkija: Edward Kowalski, *Związek Bojowników o Wolność i Demokrację* (Laisvės kovotojų sąjungos) sekretorius; H. Malinowski, *Związek Literatów*

Polskich (Lenkijos rašytojų sąjungos) sekretorius; Lidia Wanda Gall; profesorius Bernard Mark, Varšuvos žydų istorijos instituto generalinis direktorius, ir Boris Szacman, to paties instituto kuratorius.

Švedija: dr. Ragnar Svanström ir grafienė Estelle Bernadotte.

Ispanija: ponas ir ponia Otto Skorzeny; Luis de Pedroso, *Secretario de Embajada*; Don Fraga Irribarne, *Ministerio de Información*.

Šveicarija: ambasadorius August Lindt; dr. Carl J. Burkhardt, *membre de l'Institut Ministre Plénipotentiare*; Henrik Beer, Raudonojo Kryžiaus draugijų lygos generalinis sekretorius; Pierre Vibert ir Roger du Pasquier iš *Comité International de la Croix Rouge*.

Vakarų Vokietija: Berchtesgadenas – Wolfgang Boigs.

Bona – dr. Arthur Moehlman, Amerikos ambasados kultūros atašė; ponas Petzold, *Bundespressamt*; dr. Klaus Hans Hermann, Gynybos ministerijos istorijos skyrius; Claus Amthor, Frederic George Adams, generolas majoras Adolf Galland ir grafas Gerhard Grasen von Schwerin.

Frankfurtas prie Maino – pulkininkas Louis Gershenow, vadovaujantis karininkas; pulkininkas leitenantas Allen C. Deming, viešųjų ryšių karininkas; majoras Ruby Rose Stauber, informacijos karininkas, majoras J. Daniels, civilinių reikalų karininkas, Heidi Düppe ir Freddy Ploecker – visi iš Jungtinių Valstijų sausumos pajėgų Šiaurės zonos vadovybės štabo. Majoras Stauberis itin padėjo kaip tarpininkas per mūsų vizitus į kitas šalis.

Koblencas – dr. Vogel, ponia Eva Tiebel ir Hans von Spaeth-Meyken.

Miunchenas – pulkininkas leitenantas Charles E. Gilbert, viešųjų ryšių karininkas; majoras Henry Covington, ponia Karola Gillich ir Herta Wiegel iš viešųjų ryšių skyriaus – visi iš Jungtinių Valstijų sausumos pajėgų Pietų zonos vadovybės štabo; Ernst Langendorf ir Tadeusz Nowakowski, Laisvosios Europos radijas; Hyman Busch, Laisvės radijas; dr. Heinrich Schulz, dr. Oliver Frederickson ir Leon J. Barat iš SSSR studijų instituto; profesorius Alexander von Stauffenberg, Miuncheno universitetas; grafas Ludwick Lubienski, Lenkų-amerikiečių imigracijos ir pagalbos komitetas; dr. Helmut Krausnick, Istorijos institutas; dr. Paul Schmidt, Kalbos ir vertimo instituto direktorius; ministras pirmininkas dr. Wilhelm Högner, ambasadorius Eugen Ott, Erich Kernmayr, generolas majoras Gustav Lombard ir Günther Daum.

Niurnbergas – kapitonas Kurt Gabel.

Oberamergau – pulkininkas leitenantas Frederick Sanders, *Hawkins Barracks* komendantas.

Štutgartas – generolas leitenantas Hugh P. Harris, vadovaujantis generolas; pulkininkas Joel B. Stephens, informacijos karininkas, seržantas Gerhard Cordess, poniai Elizabeth Hirzel ir Reinhard Pradel – visi iš Jungtinių Valstijų 7-osios armijos; dr. J. Rohwer ir Werner Haupt iš *Bibliothek für Zeitgeschichte*.

Vakarų Berlynas – generolas majoras James H. Polk, Berlyno komendantas; majoras Edward P. Endres, informacijos karininko pavaduotojas, ir Gertrand Blum – visi iš Berlyno vadovybės štabo; John Koehler, *Associated Press* Berlyno biuro viršininkas; Hans Wallenberg, *Ullstein GmbH* generalinis įgaliotinis.

Viurcburgas – Alexander Spuhl, *U. S. Verbindungsbüro* (civilinių reikalų biuras); dr. Hans Schneider, *Verkehrsdirektor.*

Taip pat minėtini: dr. Albert Simpson iš Aviacijos universiteto; majoras James F. Schildt; Michail Koriakov; Richard T. Alexander, Jr., *Ball State Teacher College* pedagogikos profesorius; Alfred J. Betar; David Englander; generolas Hasso von Manteuffel; dr. Gero von S. Gaevernitz; Gregor Dorfmeister; Lothar Greil; profesorius dr. Percy Ernst Schramm; Hubertus Freiherr von Humboldt; generolas Erwin Jollasse; Hubert Schröder.

Galiausiai norėčiau padėkoti itin daug prisidėjusiems prie knygos: mano pagrindinei padėjėjai Toshiko Toland; mano atstovei Vokietijoje Karolai Gillich; mano mašininkėms Edithai Lentz ir Helenai Toland; mano redaktorei poniai Barbarai Wilson už gausybę labai vertingų pasiūlymų; Johnui Barkahmui ir Johnui Jamiesonui už nuolatinius padrąsinimus ir patarimus; ir dviem žmonėms, be kurių ši knyga nebūtų buvusi parašyta, – mano redaktoriui Robertui Loomis ir mano agentui Paului Reynoldsui.

PASTABOS

Pagrindiniai kiekvieno skyriaus šaltiniai su paaiškinamosiomis pastabomis išvardyti žemiau. Dar kelios daug naudos davusios knygos: Forrest C. Post, *The Supreme Command*; Herbert Feis, *Roosvelt-Churchill-Stalin*; *Die Niederlage 1945*, ed. Percy Ernst Schramm; Percy Ernst Schramm, *Kriegstagebuch des OKW 1944– 1945*; Alan Bullock, *Hitler – A Study in Tyranny*; Adolf Hitler, *Mein Kampf*; John Ehrman, *Grand Strategy* (*History of the Second World War*, Vol. VI); Departament of Military Art and Engineering, U.S. Military Academy, West Point, N.Y., *The War in Eastern Europe*; *Correspondence Between the Chairman of the Council of Ministers of the U.S.S.R. and the Presidents of the U. S. A. and the Prime Ministers of Great Britain during the Great Patriotic War of 1941– 1945*, Vols. I and II; *The Testament of Adolf Hitler: The Hitler-Bormann Documents, February–April 1945*, ed. H. R. Trevor-Roper; William Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*; Jürgen Thorwald, *Es begann an der Weichsel* ir *Das Ende an der Elbe*; H. R. Trevor-Roper, *The Last Days of Hitler*; Chester Wilmot, *The Struggle for Europe*; Winston S. Churchill, *Triumph and Tragedy*; Heinz Guderian, *Panzer Leader*; George S. Patton, Jr., *War As I Knew It*.

Labai naudingi taip pat buvo 200 rankraščių, vokiečių karininkų parengtų Sausumos kariuomenės departamento Karo istorijos viršininko biurui; keturiasdešimt du tomai pagrindinių Niurnbergo tribunolo bylų *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*; Nacionalinio archyvo Aleksandrijoje, Virdžinija, šūsnis dokumentų. Jei nenurodyta kitaip, visa medžiaga apie vokiečių pabėgėlius iš rytų, įskaitant pasakojimus apie *Wilhelm Gustloff* ir *Goya*, paimta iš *Bundesarchiv* Koblence bylų.

Otto Skorzeny'is perskaitė visą pirmąjį rankraščio variantą ir pateikė gausių pataisymų bei pasiūlymų. Jis taip pat parodė atitinkamas dalis žmonėms, buvusiems arti Hitlerio, kaip antai poniai Christian, prašydamas komentarų bei pataisų.

Pirmas skyrius. **Kylantis potvynis Rytuose**

Sąjungininkų belaisvių žygis iš Zagano ir kitų stovyklų rytuose aprašytas remiantis pirmiausia interviu ar susirašinėjimu su generolu Vanamanu, pulkininkais Spivey'iu, Clarku ir Lockettu, leitenantu Phelanu, majoru Charles Lenfestu, jaunesniaisiais leitenantais Jamesu F. Schildtu ir Strattonu Applemanu. Taip pat *History of Center Compound Stalag Luft III, Sagan, Germany* ir Kenneth W. Simmons, *Kriegie*. Pulkininko Yardley istorija paimta iš oficialaus pranešimo.

Larry Phelano eilėraštis pirmąkart pasirodė belaisvių leidžiamame dviejų puslapių dienraštyje *The Oflag 64 Bulletin*.

Fiurerio konferencijos aprašymas remiasi ištrauka iš sausio 27 d. susitikimo stenogramos; smulkmenų patėikė baronas Freytag von Loringhovenas ir du kiti dalyviai, panorę likti anonimiški.

Šiame ir kituose skyriuose aprašyti įvykiai Vugartene grįsti interviu su pulkininku Fulleriu, leitenantu Hegeliu, vyresniuoju leitenantu Francisu Richwine'u, jaunesniuoju leitenanau Henry Croninu, kapitonu Donaldu Gilinskiu ir kitais. Taip pat: Generale Amlerico Jacobucci, *Neve Ross a Selchew*; gausiais italų užrašais; Hegelio asmeniniu dienoraščiu; oficialiu dienoraščiu *Journal of American Prisoners of War* (1945 m. sausio 27 d.–1945 m. kovo 18 d.).

Kita medžiaga remiasi interviu su feldmaršalu Schörneriu ir SS pulkininku Kempka; susirašinėjimu su dr. von Braun; Josefine Schleiter pranešimu; šiomis knygomis: Gerald Reitlinger, *The Final Solution*; J. McGovern, *Crossbow and Overcast*; Walter Dornberger, *V-2*.

Antras skyrius. **„Penkios minutės iki vidurnakčio"**

Remiasi interviu su generolu Wolffu; susirašinėjimu su dr. von Braun; oficialiu pranešimu apie *Stalag IIIC*; *The Bormann Letters*; Gerald Pawle, *The War and Colonel Warden*; Walter Bedell Smith, *Eisenhauer's Six Great Decisions*; *Foreign Relations of the United States, The Conferences at Malta and Yalta 1945*; Arthur Bryant, *Triumph in the West*; McGovern, *Crossbow and Overcast*.

Apie neformalų susitikimą su Hitleriu papasakojo du jame dalyvavę, bet anonimiški likti panorę karininkai. Dėl Hitlerio įsitikinimų patvirtinimo žr. *The Testament of Adolf Hitler*, vasario 6 d. įrašą.

Trečias skyrius. **„Tai gali būti lemtinga konferencija"**

Jaltos konferencijos aprašymas remiasi interviu su ambasadoriumi Harrimanu, Freemanu Matthews, ambasadoriumi Bohlenu ir Denys Myersu, taip pat šiomis knygomis: *Foreign Relations of the United States, The Conferences at Malta and Yalta 1945*; Ernest J. King, *Fleet Admiral King*; *The Memoirs of Anthony Eden, Earl of Avon, The Reckoning*; Robert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*; Edward R. Stettinius, Jr., *Roosevelt and the Russians*; Elliot Roosevelt, *As He Saw It*; Samuel I. Rosenman, *Working with Roosevelt*; James F. Byrnes, *Speaking Frankly*; John L. Snell, Forrest C. Pogue, Charles F. Delezell and George A. Lensen, *The Meaning of Yalta*; Laurence S. Kuter *Airman at Yalta*; Fleet Admiral William D. Leahy, *I Was There*.

Churchillio, Edeno ir Bohleno privataus pokalbio vasario 4-osios vakarienės pabaigoje oficialią versiją, kokia pateikta Jaltos konferencijos protokole, neseniai viename laiške pataisė ambasadorius Bohlenas. Pasak jo, Churchillis ir Edenas nepasišalino „aiškiai nesutardami dėl to, kokia turėtų būti balsavimo procedūra dėl Dumbartono Oukso organizacijos Saugumo tarybos."

Medžiagos apie Lenkiją šiame ir kituose skyriuose pirmutiniai šaltiniai yra interviu su dvidešimt aštuoniais įvairių politinių pakraipų lenkų vadovais, įskaitant ministrą pirmininką Mikolajczyką; ambasadorių Jungtinėse Valstijose Janą Ciechanowskį; ambasadorių Šv. Jokūbo dvare grafą Edwardą Raczynsky'į; Zbigniewą Stypulkowskį. Taip pat remtasi knygomis: Jan Ciechanowski, *Defeat in Victory*; M. K. Dziewanowski, *The Communist Party of Poland*; Stanislaw Mikolajczyk, *Rape of Poland*; Arthur Bliss Lane, *I Saw Poland Betrayed*; T. Bor-Komorowski, *The Secret Army*; W. Anders, *An Army in Exile*; Edward J. Rozek, *Allied War Diplomacy*, kurioje pateikiama daug iki tol nepublikuotų dokumentų.

Kita medžiaga: interviu su Bernardu Baruchu, Annedore Leber, Fabianu von Schlabrendorffu, generolais Hullu, Hodgesu ir Simpsonu. Taip pat: *They Almost Killed Hitler*, prepared and edited by Gero von S. Gaevernitz; Annedore Leber, *Conscience in Revolt*; Bernard M. Baruch, *The Public Years*; Friedricho Petzoldo pranešimas.

Ketvirtas skyrius. **„Duona už duoną, kraujas už kraują"**

Remiamasi interviu su tėvu Sampsonu, generolais Wolffu ir Thomale, pulkininku Rudeliu, baronu Freytag von Loringhovenu ir kapitonu Karlu Hansu Hermannu. Taip pat knygomis: *The Bormann Letters*; Francis L. Sampson, *Look Out Below!*; Hans-Ulrich Rudel, *Stuka Pilot*; Alexander Werth, *Russia at War 1941–1945*.

Po karo Rudelis tapo garsiu alpinistu ir buvo vienas iš grupės, kuri pirmoji užkopė į Llullay-Yacu kalną Anduose.

Penktas skyrius. **„Teisėjas Ruzveltas pritaria"**

Dėl Jaltos žr. trečią skyrių. Taip pat: Philip E. Moseley, *The Kremlin and World Politics*; Williamo C. Bullitto straipsnis *Life* žurnalo 1948 m. rugsėjo 6 d. numeryje.

Labai dėkoju Churchillį supusiems žmonėms, įskaitant Bernardą Baruchą, Clementą Attlee ir Alaną Bullocką, už jų mintis apie jo charakterį. Kita

medžiaga: interviu su generolais Craigu, Horrocksu, Huebneriu ir Simpsonu; R. W. Thompson, *Battle for the Rhine*; Sir Brian Horrocks, *Escape to Action*; Kanados sausumos kariuomenės oficialios istorijos Antrajame pasauliniame kare III tomas *The Victory Campaign*.

Šeštas skyrius. **Balkanų kovos arena**

Informacijos apie Jugoslaviją šaltinis yra interviu su brigados generolu Macleanu, pulkininku Jacku Churchilliu, dvidešimt penkiais partizanais nuo eilinių iki generolų, setyniais jugoslavų politiniais vadovais; taip pat: Fitzroy Maclean, *The Heretic* ir *Eastern Approaches*; Vladimir Dedijer, *Tito*; *The War and Revolution of the Peoples of Yugoslavia 1941–1945*; *Oslobodilački Rat, Naroda Jugoslavije 1941–1945*, t. 2.

Viename interviu Alexanderis Botzaris – antikominterno specialistas Balkanų regionui Goebbelso štabe – papasakojo intriguojančią istoriją apie Michailovičių. 1945 m. vasario pradžioje Botzaris buvo iškviestas Kaltenbrunnerio, kuris perdavė jam sakytinę Hitlerio žinią, perduotiną Michailovičiui, turėjusiam savo ruožtu perduoti ją britams: fiureris pažadėjo atitraukti iš Balkanų visus dalinius, jei Anglija ir Jungtinės Valstijos sutiktų per dvidešimt keturias valandas okupuoti paliktą teritoriją; Vakarams visiškai okupavus Balkanus, Hitleris pasitrauktų iš Vengrijos ir Čekoslovakijos.

Kaltenbruneris įspėjo Botzarį, jog jis bus sušaudytas, jei bent žodžiu užsimins apie užduotį. Botzaris nuskrido į Sarajevą, arkliu nujojo iki Mostaro ir nuo ten iki Četnikų štabo būstinės kalnuose traukė mulu. Perskaitęs Hitlerio žinią, Michailovičius pašoko ir sušuko: „Karas mums baigtas!" Žinia buvo užkoduota ir perduota britų radijo stočiai Baryje. Po dvidešimt keturių valandų Michailovičius pakvietė Botzarį: „Neįtikėtina, – pasakė jis ištiesdamas žinią. – Sąjungininkai atmetė pasiūlymą ir pasakė, kad vokiečiai turėtų kreiptis į Staliną!" Jis pravirko.

Informacija apie Vengriją: interviu su Otto Skorzeny, Lotharu von Greelenu, Erichu Kernmayru, Kemaliu Oltayliu, generolu Hermannu Balcku, generolu Hubertu Lanzu ir dvidešimt dviem vengrais, įskaitant leitenantą Litterátį ir Josephą Nemešą, nešusį rašytinį įgaliojimą iš Horthy rusams. Kita medžiaga: Otto Skorzeny, *Skorzeny's Special Missions*; *Liberated Hungary*, edited by Ferenc Baktai and György Máte; C. A. Macartney, *October Fifteenth*; gausūs pranešimai, specialiai šiai knygai surinkti dr. György Rankio, Vengrijos mokslų akademijos Istorijos mokslų instituto direktoriaus pavaduotojo, ir dr. Karsai Eleko, mokslinių tyrimų apie Antrojo pasaulinio karo pabaigą vadovo (Vengrijos nacionalinis archyvas).

Septintas skyrius. **Operacija „Perkūno trenksmas"**

Pasakojant apie Drezdeno bombardavimą, remtasi interviu su seru Arthuru Harrisu, lordu Portalu, seržantu Skiera ir trisdešimt dviem išgyvenusiaisiais, įskaitant Bodo Baumanną, Hansą Köhlerį, Joachimą Weigelį, Franzą von Klepackį, Ingridą Günnel, Joachimą Barthą ir Annemarie Friebel. Taip pat: Sir Charles Webster and Noble Frankland, *The Strategic Air Offensive against Germany 1939–1945*, Vol. III *Victory*; David Irving, *The Destruction of Dresden*; daug oficialių pranešimų; USAF studija *Historical Analysis of the 14–15 Februar 1945 Bombings of Dresden*.

Kita medžiaga: interviu su grafu Raczynsky'iu, baronu Freytag von Loringhovenu, generolais Wolffu ir Wencku. Taip pat: Roger Manvell and Heinrich Fraenkel, *Himmler*; Willi Frischauer, *Himmler*, Rudolf Semmler, *Goebbels – the Man Next to Hitler*.

Aštuntas skyrius. **Karas ir taika**

Interviu su generolais Wencku, Steineriu, Hausseriu ir Wolffu, pulkininku Degrelle'iu, kapitonu Koriakovu, Bodo Baumannu, Hansu Köhleriu, dr. Kleistu, dr. Ragnaru Svanströmu, ambasadoriumi Torstenu Brandeliu ir grafiene Bernadotte. Taip pat: Mikhail Koriakov, *I'll Never Go Back*; Werth, *Russia at War*; Léon Degrelle, *La Campagne de Russie*; Jacque Delarue, *The Gestapo*; Manvell and Fraenkel, *Himmler*; Semmler, *Goebbels – the Man Next to Hitler*; Walter Schellenberg, *The Labyrinth*; Joseph Kessel, *The Man with the Miraculous Hands*; Count Folke Bernadotte, *The Curtain Falls*; Dr. Peter Kleist, *Between Hitler and Stalin*; taip pat susirašinėjimas su dr. Werneriu Naumannu.

Devintas skyrius. **„Nusileis geležinė uždanga"**

Interviu su generolais Airey, Simpsonu, Horrocksu ir Lemnitzeriu, brigados generolu Macleanu, pulkininku Thayeriu ir ambasadoriumi Harimannu. Taip pat: Eleanor Roosevelt, *This I Remember*; Frances Perkins, *The Roosevelt I Knew*; Rosenman, *Working with Roosevelt*; Thompson, *Battle for the Rhine*; Bryant, *Triumph in the West*; *Conquer: the Story of the Ninth Army*; Ladislas Farago, *Patton – Ordeal and Triumph*; *The Memoirs of Field-Marshal Montgomery*; Horrocks, *Escape to Action*; Curt Reiss, *Joseph Goebbels*; nedatuota fiurerio konferencija, įvykusi vasario pabaigoje arba pirmomis 1945 m. kovo dienomis; dvidešimt keturi pranešimai po mūšio.

Dešimtas skyrius. **Atoslūgis ir potvynis**

Interviu su generolais von Manteuffeliu, Balcku, Dietrichu, Hodgesu ir Collinsu, SS pulkininku „Fritzu Hagenu", pulkininku Kimballu, leitenantu Kernmayru ir Janu Krok-Paszkowskiu. Taip pat: Erich Kern, *Dance of the Death*; Leo A; Hoegh and Howard J. Doyle, *Timberwolf Tracks*; generolo Köchlingo monografija ir keli pranešimai po mūšio.

Vienuoliktas skyrius. **„O jei išlėks į orą tiesiai priešais mane?"**

Pirmiausia remiamasi interviu su generolais von Zangenu ir Westphaliu, pulkininku Reichhelmu, SS pulkininku Skorzeny'iu, kapitonu Bratge ir seržantu Rothe, generolu majoru Edwinu Parkeriu, Jr., generolais Hodgesu, Hoge'u, Leonardu, Bullu, Gay ir Craigu, pulkininku George'u Smythe'u, pulkininkais Carteriu ir Manessu, majoru Cothranu, kapitonu I. J. Newmanu, jaunesniuoju leitenantu Fredu Mitchellu, leitenantu Milleriu, seržantu Nicholas Brdaru, seržantais Sabia ir De Lisio; susirašinėjimu su generolu Ridgeway, pulkininkais Cokeriu ir Engemanu, kapitonu Soumas, leitenantais Richardu T. Alexanderiu, Jr., ir McCurdy. Taip pat naudotasi trisdešimt aštuoniais koviniais interviu, dvidešimt trijomis vokiečių monografijomis, keturiasdešimt septyniais amerikiečių ir vokiečių pranešimais po mūšio, generolo Gay karo dienoraščiu; knygomis: Albert Kesselring, *Kesselring – A Soldier's Record*; Siegfried Westphal, *The German Army in the West*; Harry C. Butcher, *Three Years with Eisenhower*; Dwight Eisenhower, *Crusade in Europe*; Omar N. Bradley, *A Soldier's Story*; Ken Hechler, *The Bridge at Remagen*. Dėkoju kongresmenui Hechleriui, leidusiam man pasinaudoti jo medžiaga.

Skaitytojas pastebės, kad mano pasakojimas apie pokalbius tarp generolų Bradley ir Bullo (kurie remiasi ne tik *A Soldier's Story*, bet ir interviu bei susirašinėjimu su generolu Bullu) kai kur skiriasi nuo pateiktojo generolo Bradley knygoje.

Dvyliktas skyrius. **„Kovoju Viešpaties darbo naudai"**

Interviu su dr. Burckhardtu, grafu Schwerinu von Krosigku, SS pulkininkais Skorzeny'iu ir Kempka, SS generolu Hausseriu, generolu Hodgesu, Bernardu Baruchu ir ambasadoriumi Harrimanu. Taip pat: *Mein Kampf*; Carl J. Burckhardt, *Ma Mission à Danzig*; Schellenberg, *Labyrinth*; Baruch, *The Public Years*; Eleanor Roosevelt, *This I Remember*; grafo Schwerino von Krosigko dienoraštis; Felix Kersten, *The Kersten Memoirs*; Anders, *An Army in Exile*; Charles

R. Codman, *Drive*; keturi konfidencialūs pranešimai iš Raudonojo Kryžiaus tarptautinio komiteto bylų; penki pranešimai po mūšio. Ypač pravertė: Norman Cohn, *The Pursuit of the Millennium* su paantrašte *Revolutionary messianism in medieval and Reformation Europe and its bearing on modern totalitarian movements.*

Tryliktas skyrius. **Operacija „Saulėtekis"**

Informacijos apie operaciją „Saulėtekis" šiame ir kituose skyriuose šaltinis yra interviu su Allenu Dullesu, Gero von S. Gaevernitzu, generolu leitenantu W. D. Morganu, generolais Airey, Lemnitzeriu ir Wolffu, majoru Waibeliu. Taip pat: Allen Dulles, *Germany's Underground*; Kesselring, *Kesselring – A Soldier's Record*; Eugen Dollmann, *Call Me Coward*; Ladislas Farago, *Burn After Reading*; Jon Kimche, *Spying for Peace* ir keli pranešimai. Labai dėkoju dr. von Gaevernitzui ne tik už penkis ilgus interviu, bet ir už gausybę pataisų bei pasiūlymų, pateiktų jam perskaičius antrą šios knygos variantą.

Kita medžiaga: interviu su generolu Hodgesu ir ambasadoriumi Harrimanu; Gay dienoraštis; Moseley, *The Kremlin and World Politics.*

Keturioliktas skyrius. ***Shell* namas**

Interviu su profesoriumi Fogu, J. Jalseriu, Ole Lippmannu, Stigu Jensenu, Kai Johansen, Christianu Lystu Hansenu ir Frode Jakobsenu. Taip pat: David Lampe, *The Danish Resistance*; Jørgen Haestrup, *Secret Alliance* ir *From Occupied to Ally*; pranešimai; ištraukos iš pogrindinio laikraščio *Information.*

Penkioliktas skyrius. **Tarp dviejų upių**

Interviu su generolais Canine'u, Simpsonu, Horroksu, Wolffu, Busse, Biehleriu ir Heinriciu. Su generolu Heinriciu buvo septyni interviu, keli truko visą dieną. Generolas pirmą kartą diktavo iš savo asmeninių užrašų ir telegramų, pataisydamas kelias datas ir incidentus kitose knygose. Taip pat remtasi: Wilhelm Höttl, *Hitler's Paper Money*; *Conquer: the Story of the Ninth Army*; Gay dienoraštis; Bradley, *A Soldier's Story*; Horrocks, *Escape to Action*; *The Memoirs of Field-Marshal Montgomery*; Richard McMillan, *Miracle Before Berlin*; *American Civil-Military Decisions*, edited by Harold Stein; Bryant, *Triumph in the West*; Eisenhower, *Crusade in Europe*; *Kesselring – A Soldier's Record*; *Roosevelt and Hopkins*, kur ponas Sherwoodas pareiškia, kad jis kovo 24 d. pietavo su Rooseveltu. Sherwoodas klysta, nebent prezidentas tą dieną būtų pietavęs dukart. Prezidento sekretorius Williamas

Hassettas kovo 24 d. padarė tokį įrašą: „Šiandien pietų buvo trys neoficialūs lankytojai – Bernardas Baruchas, generolas Patas Hurley ir Anna Rosenberg." Kai kurių smulkmenų šaltinis yra Anna Rosenberg.

Šešioliktas skyrius. **„Linksmai praleidome dieną"**

Pasakojimas apie operaciją „Universitetas" (*Varsity*) remiasi interviu su generolu Miley, pulkininku Milleriu ir leitenantu Paulu McGuire'u; susirašinėjimu su generolu Johnu L. Whitelaw, generolu Ridgeway ir seržantu Pete'u Hulewiczu. Taip pat: *Soldier: the Memoirs of Matthew B. Ridgeway*; J. E. Johnson, *Wing Leader*; šešiolika pranešimų po mūšio.

Kita medžiaga: interviu su generolais Simpsonu, Heinriciu ir Busse; Bryant, *Triumph in the West*; *The Memoirs of Anthony Eden, The Reckoning*; Codman, *Drive*; Eisenhower, *Crusade in Europe*; fiurerio konferencijos kovo 23 d. stenograma.

Septynioliktas skyrius. **Vykdymo pajėgos *Baum***

Interviu su generolais Hoge'u ir Canine'u, pulkininkais Abramsu ir Watersu (abu dabar keturių žvaigždučių generolai), majorais Baumu, Berndtu ir Boyeriu, leitenantais Johnu W. Collinsu, Robertu Westbrooku, L. J. Weigeliu, Oliveriu Pattonu, Kernu Pittsu, Howardu Richardsu, Alexanderiu Bollingu, Jr., ir Alanu Jonesu, Jr.; Ernstu Langendorfu ir Pavle J. Javanovičiumi; susirašinėjimas su tėvu Cavanaugh, seržantu Yoerku, kunigu Matthews, leitenantu Matthew J. Giuffre ir Normanu Smolka. Taip pat kalinių iš Šubino dienoraštis; šešiolika vokiečių ir amerikiečių pranešimų po mūšio; Baumo pranešimas *Notes on Task Force Baum*; devyni koviniai interviu; dvi monografijos iš Ft. Benning Pėstininkų mokyklos Džordžijoje; majoro Berndto pasakojimas, tėvo Cavanaugh nepublikuota knyga *American Priest in a Nazi Prison*.

Iš Baumo vyrų tridešimt du buvo sužeisti, devyni žuvo, šešiolika dingo be žinios. Kiek žuvo Hamelburgo belaisvių, tiksliai nežinoma.

Aštuonioliktas skyrius. **Sprendimas Reimse**

Medžiagos apie Eisenhowerio sprendimą šaltiniai yra: Eisenhower, *Crusade in Europe*; *Command Decisions*, parengta Sausumos kariuomenės departamento

karo istorijos viršininko biuro; Hanson W. Baldwin, *Great Mistakes of the War*; pirmiausia Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State*. Labai pravertė kelios slaptos telegramos, čia publikuojamos pirmą kartą.

Kita medžiaga: interviu su ambasadoriumi Oshima, generolais Onodera, Busse ir Thomale, baronu Freytag von Loringhovenu, pulkininkais Richardsonu ir Hoganu, ponu Stypulkowskiu. Taip pat ponios Seidler ir Friedricho von Wilperto pranešimai apie paskutines Dancigo dienas; Zbigniew Stypulkowski, *Invitation to Moscow*; Bryant, *Triumph in the West*; John R. Dean, *The Strange Alliance*.

Devynioliktas skyrius. „**Rouzo katilas**"

Interviu su generolais von Zangenu, Simpsonu ir Collinsu, pulkininku Richardsonu, ponu Baruchu ir tėvu Sampsonu. Taip pat: *Kesselring – A Soldier's Record*; Baruch, *The Public Years*; Deane, *The Strange Alliance*; tėvo Cavanaugh rankraštis; Sampson, *Look Out Below!*; keli vokiečių ir amerikiečių pranešimai po mūšio; Carl Wagener, *Kampf und Ende der Heeresgruppe B im Ruhrkessel*; taip pat interviu su pulkininkais Brownu, Gartonu, majoru Bellingeriu ir seržantu Owenu.

Keli parašiutininkai, turėję dalyvauti oro desante į Berlyną per operaciją „Užtemimas" (*Eclipse*), buvo taip įsitikinę, kad planą sužlugdė sąmokslas aukštu lygmeniu, kad aš apie tai paklausiau daugiau nei dvidešimties aukštų karininkų, įskaitant generolus Simpsoną, Hodgesą ir Ridgeway. Vieni nieko neatsiminė apie „Užtemimą", kiti sakė, jog tai buvęs kažkoks neapibrėžtas planas Vokietijai po karo valdyti. Generolas Ridgeway parašė: „Apie operaciją *Užtemimas* negaliu prisiminti nieko, išskyrus tik miglotai tai, kad tarp daugelio desantinių schemų, pateiktų baigiantis kovos veiksmams, buvo ir numatanti nuleisti pajėgų į Berlyną... Niekada negirdėjau nė užuominos apie kokį nors aukšto lygio sąmokslą, susijusį su Berlyno schema."

Dvidešimtas skyrius. „**0–5**"

Medžiagos apie Vieną šaltinis yra interviu su majoru Szokolliu, seržantu Käsu, pulkininku A. Podhajsky, dr. Friedrichu Katscheriu ir jo žmona, ponu Maxu Slama ir jo žmona, Otto Skorzeny'iu, Paula Schmuck-Wachter, ponia Thea Jung, Otto Moldenu, Franzu Sobeku, Emiliu Oswaldu, dr. Karlu Gruberiu ir Leopoldu Figliu. Taip pat: West, *Als Wien in Flammen stand*; *Skorzeny's Special Missions*; laikraščių straipsniai ir pranešimai.

Kita medžiaga: interviu su generolais Dietrichu, Bittrichu, Balcku, Heinriciu, Busse, SS pulkininku „Hagenu", pulkininku Biehleriu ir leitenantu Kernmayru.

Dvidešimt pirmas skyrius. **„Dėl tokių begėdiškų iškraipymų"**

Medžiaga apie Roosevelto mirtį paimta iš: Bernard Asbell, *When F. D. R. Died*; William D. Hassett, *Off the Record with F. D. R.*; *Memoirs by Harry S. Truman*, Vol. I, *Year of Decision*; James F. Byrnes, *All in One Lifetime*; Eleanor Roosevelt, *This I Remember*; Baruch, *The Public Years*; Werth, *Russia at War*; Schwerino von Krosigko dienoraštis; Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*; *The Forrestal Diaries*; Henry L. Stimson and McGeorge Bundy, *On Active Service in Peace and War*; Rosenman, *Working with Roosevelt*; Bradley, *A Soldier's Story*; Eisenhower, *Crusade in Europe*; Edward W. Beattie, *Diary of a Kriegie*; Semmler, *Goebbels – the Man Next to Hitler*; įvairūs žurnalų straipsniai ir laikraščių reportažai. Taip pat interviu su ponu Baruchu, grafu Schwerin von Krosigku ir generolu Busse.

Kita medžiaga: interviu su ambasadoriumi Harrimanu, generolu Simpsonu, pulkininku Watersu, majoru Berndtu, Fabianu von Schlabrendorffu, dr. Mülleriu, dr. Schachtu ir dr. Zenklu. Taip pat susirašinėjimas su dr. von Braun; Bryant, *Triumph in the West*; tėvo Cavanaugh rankraštis; McGovern, *Crossbow and Overcast*; majoro Berndto pasakojimas; vyresniojo leitenanto Henry R. Heyburno laiškas; šeši pranešimai po mūšio; Gay dienoraštis; *Buchenwald – Mahnung und Verpflichtung.*

Keista, kad japonų šaltiniuose nesuradau patvirtinimo apie admirolo Suzukio užuojautos žinią amerikiečių tautai. To meto Japonijos laikraščiuose apie tai nė žodeliu neužsiminta ir net admirolo sūnus nieko nėra apie tai girdėjęs.

Dvidešimt antras skyrius. **Pergalė Vakaruose**

Interviu su generolais Simpsonu, Blumentrittu ir Wencku; ambasadoriumi Harrimanu, pulkininku Reichhelmu, kapitonais MacDonaldu ir Trefousse'u, Gabrielle Herbener ir Güntheriu Untuchtu. Taip pat: susirašinėjimas su generolu Ridgeway; Truman, *Year of Decision*; *The Memoirs of Anthony Eden, The Reckoning*; Wagener, *Kampf und Ende der Heeresgruppe B im Ruhrkessel*; Charles B. MacDonald, *Company Commander*, generolo von Grolmanno monografija; devyni pranešimai po mūšio; trys Valstybės departamento pranešimai.

Dvidešimt trečias skyrius. **„Ant skustuvo ašmenų"**

Interviu su admirolu Dönitzu, generolais Steineriu, Heinriciu ir Busse, pulkininkais Rudeliu ir Jurasovu, Robertu Kroppu ir Gerhardu Cordesu, kuris, tarp kitko, vertėjavo man per tris interviu su generolu Heinriciu. Taip pat: Rudel, *Stuka Pilot*;

Schellenber, *The Labirinth*; *The Kersten Memoirs*; Norbert Masur, *En Jude Talar Med Himmler*; Bernadotte, *The Curtain Falls*; Semmler, *Goebbels – the Man Next to Hitler*; Manvell and Fraenkel, *Dr. Goebbels*; Karl Dönitz, *Memoirs – Ten Years and Twenty Days*; Raudonojo Kryžiaus tarptautinio komiteto keturi konfidencialūs pranešimai; paties Eichmanno pasakojimas žurnalo *Life* 1960 m. gruodžio 5 d. numeryje; susirašinėjimas su ponu Strochu ir dr. Naumannu.

Dvidešimt ketvirtas skyrius. **„Fiureriui nervinis išsekimas!"**

Interviu su feldmaršalu Schörneriu, generolais von Manteuffeliu, Wencku, Steineriu, Busse ir Heinriciu; kapitonu Koriakovu, baronu Freytag von Loringhovenu, grafiene Bernadotte, ambasadoriumi Brandeliu, dr. „Kauffmanu", Josefu Zychskiu ir Roberto Kroppu. Taip pat: Beattie, *Diary of a Kriegie*; Semmler, *Goebbels – the Man Next to Hitler*; Keitelio apklausa Niurnberge; *Generalfeldmarschall Keitel, Verbrecher oder Offizier?*, edited by Walter Görlitz; Manvell and Fraenkel, *Dr. Goebbels*; Bernadotte, *The Curtain Falls*; Hans-Oscar Wöhlermann, *Notes*; generolo Helmutho Weidlingo dienoraštis *Der Endkampf in Berlin*; Werner Haupt, *Berlin 1945*; Gerhardt Boldt, *In the Shelter with Hitler*; Karl Koller, *Der letzte Monat*; Koriakov, *I'll Never Go Back*; du Raudonojo Kryžiaus tarptautinio komiteto pranešimai; dr. Naumanno pranešimas.

Dvidešimt penktas skyrius. **„Turime sukurti naują, daug geresnį pasaulį"**

Interviu su generolais Hodgesu, Hullu ir Reinhardtu, kapitonu George'u Morey, leitenantu Kotzebue ir vyresniuoju eiliniu Belousevičiu. Taip pat: Truman, *Year of Decision*; Stimson and Bundy, *On Active Service in Peace and War*; *The Forrestal Diaries*; Leahy, *I Was There*; seržanto Balterio pranešimas; *The Russian-American Linkup*, 69-osios divizijos parengtas ilgas pranešimas, apimantis kovinius interviu su įvairiais vadais. Trumeno ir Churchillio pokalbis telefonu paimtas iš stenogramos, pateiktos prezidento Trumano atsiminimuose *Year of Decision*.

Pasakojimas apie Salzwedelį paimtas iš interviu su ponu Nowakowskiu ir jo romano *The Camp of All Saints*, kuris yra išverstas į kelias kalbas ir *New York Times* laikraštyje buvo apibūdintas kaip „skaudi, puiki knyga".

Dvidešimt šeštas skyrius. **„Fazanų medžioklė"**

Interviu su admirolu Dönitzu, generolais Wencku ir Busse, pulkininkais Wöhlermannu, Reichhelmu ir Biehleriu, baronu Freytag von Loringhovenu,

dr. Gerngrossu ir dr. Heuwingu; Ursula Vilzopolski, Herta Wiegel ir Rolfu Wiegeliu. Taip pat: Dönitz, *Memoirs*; Veidlingo dienoraštis; Haupt, *Berlin 1945*; Wöhlermann, *Notes*; Jungtinių Valstijų sausumos kariuomenės atlikta Hannos Reitsch apklausa; Boldt, *In the Shelter with Hitler*; Schwerino von Krosigko dienoraštis; Dr. Rupprecht Gerngross and Otto Heinz Leiling, *Conclusive Report about the Activities of F. A. B.*; du amerikiečių 7-osios armijos pranešimai; Sąjungininkų sektos Vokietijos radijo laidos; straipsniai Vokietijos laikraščiuose.

Dvidešimt septintas skyrius. **„Itališkasis sprendimas"**

Interviu su generolu Wolffu. Taip pat: F. W. Deakin, *The Brutal Frienship*; Ildefonso Cardinal Schuster, *Gli Ultimi Tempi di un Regime*; Grazianio *Processo*; Ivanoe Fossani, *Mussolini Confessa alle Stelle*; Christopher Hibbert, *Il Duce* – pastaroji knyga buvo ypač naudinga.

Apie operacijos „Saulėtekis" šaltinius žr. tryliktą skyrių.

Dvidešimt aštuntas skyrius. **Diktatoriaus mirtis**

Interviu su grafu Belliniu ir Lia de Maria. F. Bandini, *Le Ultime Ore di Mussolini*; Hibbert, *Il Duce*; Deakin, *The Brutal Friendship*. Labai dėkoju grafui Belliniui ir Urbano Lazzaro už leidimą panaudoti dideles ištraukas iš jų knygos *Dongo – the Last Act*. Mano akimis, ji yra autoritetingiausias ir išsamiausias pasakojimas apie paskutines Mussolinio valandas.

Dvidešimt devintas skyrius. **„Vadas negyvas"**

Pasakojimas apie paskutines kelias Hitlerio gyvenimo dienas remiasi interviu su Wolfgangu Boigsu, baronu Freytag von Loringhovenu, pulkininku Kempka ir trimis kitais likti anonimiškais panorusiais asmenimis iš Hitlerio vidinio rato. Taip pat: Boldt, *In the Shelter with Hitler*; Weidlingo dienoraštis; Wöhlermann, *Notes*; Semmler, *Goebbels – the Man Next to Hitler*; Hannos Reitsch apklausa; susirašinėjimas su dr. Naumannu.

Kita medžiaga: interviu su admirolu Dönitzu, generolais Heinriciu ir von Manteuffeliu, generolu Burkhardt Müller-Hillebrandu ir tėvu Sampsonu. Taip pat: *Generalfeldmarschall Keitel, Verbrecher oder Offizier?*, edited by Görlitz; Keitelio apklausa; Truman, *Year of Decision*; Sampson, *Look Out Below!*; Johnson, *Wing Leader*; Ewan Butler, *Amateur Agent*.

Po šios knygos ištraukų serijos žurnale *Look* iš Teksaso gavau laišką, kuriame siūlyta parduoti Hitlerio kūną. Pasak autoriaus, kūnas buvo slapta išgabentas iš Vokietijos ir Johno Dough vardu paslėptas Vakarų pusrutulyje.

Trisdešimtas skyrius. **„O dabar smeigiate mums į nugarą"**

Dėl šaltinių žr. tryliktą skyrių. Taip pat: generolo F. Schulzo pranešimas.

Netrukus po operacijos „Saulėtekis" sėkmingos pabaigos majoro Waibelio vaidmuo derybose išaiškėjo, ir keli aukšto rango Šveicarijos pareigūnai pareikalavo jį perduoti karo lauko teismui. Generolas Henris Guisanas, pagyvenęs Šveicarijos ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas, pasikvietė Waibelį ir paprašė paaiškinimo. Waibelis išsamiai apie viską papasakojo ir pasakė: „Jei būčiau paprašęs leidimo, Jūs niekada nebūtumėte jo davęs." Guisanas nieko nekomentavo. Waibeliui leido eiti, o tada karo lauko teismo klausimą nuslopino. Šiandien *Oberdivisionär* Waibelis yra pėstininkų vadas, turintis laipsnį, atitinkantį generolo.

Allenas Dullesas, generolas Lemnitzeris ir Gero von Gaevernitzas neseniai susitiko Askonoje paminėti dvidešimtųjų vokiečių armijų kapituliacijos Italijoje metinių. Vokietis, daugiausia prisidėjęs prie šios istorinės kapituliacijos, dalyvauti negalėjo: generolas Wolffas Miuncheno kalėjime laukė savo apeliacijos dėl naujo teismo proceso baigties. Vokietijos teismas jį anksčiau buvo nuteisęs penkiolikai metų sunkiųjų darbų.

Ironiška, kad būtent jo pastangos „Saulėtekio" naudai prisidėjo prie to, kad jis atsidūrė teisme. Feldmaršalas Alexanderis, generolas Lemnitzeris ir Allenas Dullesas manė, kad jei jis būtų teisiamas Niurnberge, tai į tai, ką nuveikė Italijoje, būtų deramai atsižvelgta. Bet kadangi tuo metu buvo palyginti nedaug duomenų Wolffo nenaudai, Sąjungininkai jo neteisė.

Vadinamoji *Überleitungsvertrag* (sutartis tarp Sąjungininkų valstybių ir Vokietijos naujos vyriausybės) numatė, kad Vokietijos teismai negali teisti vokiečių karo nusikaltėlių, jau nuteistų Sąjungininkų teismų. Ši sąlyga į sutartį buvo įtraukta todėl, kad Sąjungininkai baiminosi, jog Vokietijos teismai gali atnaujinti teismo procesus ir sumažinti bausmes. Bet atsitiko priešingai. Atkūrus Vokietijos suverenumą, Sąjungininkai atleido visiems, išskyrus trims įkalintiems karo nusikaltėliams (Hessui, Schirachui ir Speerui). Kiti šiandien yra laisvi ir negali būti teisiami Vokietijos teismų.

Teisiant Wolffą, dr. von Gaevernitzas liudijo gynybos naudai. Jis dvi valandas mėgino paveikti teismą pabrėždamas Wolffo nuopelnus. Gaevernitzas vėliau rašė:

„Visa aplinka Wolffui buvo nepalanki. Tokį reiškinį galima paaiškinti tuo, kad Wolffas yra vienintelis gyvas iš aukštosios nacių hierarchijos... Jis yra

vienintelė likusi didelė žuvis, ant kurio tam tikri visuomenės sluoksniai gali išlieti pyktį.

Taip pat susidaro įspūdis, kad jaunesnioji karta Vokietijoje teisė senąją. Prokuroras, gabus, inteligentiškas ir simpatiškas, yra keturiasdešimties ar mažiau metų ir, kaip ir dauguma jo amžiaus (ar jaunesnių žmonių), niekada nepatyrė nacių ar totalitarinės policinės valstybės teroro. Visiškai suprantama, jaunesnioji karta nejaučia jokios atsakomybės už nacionalsocializmą bei jo nusikaltimus ir jaučia pagrįstą pagiežą vyresniai kartai. Taip yra todėl, kad jaunus žmones kamuoja – ir tikriausiai dar daug metų kamuos – šešėliai, krintantys ant visko, kas vokiška, dėl jų tėvų kaltės ar padarytų nusikaltimų.

Prokurorai, kaip ir daugelis kitų asmenų, įvykius nacių valdymo laikotarpiu vertina remdamiesi Vokietijoje dabar vyraujančia teisiškai sveika bei pastovia aplinka. Jie nesupranta, kad anomis dienomis asmuo retai galėjo veikti taip, kaip nori, ir būdavo priverstas daryti, kas liepiama. Buvo neįmanoma atvirai oponuoti, net labai sunku nukrypti nuo svarbios pozicijos.

Aš nemėginu teisinti Wolffo. Kaip vienam iš aukščiausių asmenų nacių hierarchijoje, jam tenka atsakomybė už sistemos nusikaltimus. Tačiau jis niekada neformavo politikos, kaip kai kurie kaltina. Galima sakyti, buvo nuolankus tarnas, ilgą laiką tikėjęs šeimininko balsu.

Wolffas pradėjo praregėti 1943 metais ir mėgino iš tragiškos situacijos gelbėti ne save, bet tautą. 1943 m. pabaigoje gavo aukštas vadovaujančias pareigas Italijoje. Jis pirmą kartą įgijo galimybę veikti savarankiškai. Ir ką jis darė? Stengėsi apsaugoti žydus, likusius Italijoje, apsaugoti partizanus ir galiausiai be Hitlerio ir Himmlerio žinios, nepaprastai asmeniškai rizikuodamas, užmezgė ryšį su Sąjungininkais Italijoje, kad užbaigtų karą. Visa kita žinoma. Vėl kartoju: jei jis būtų buvęs suinteresuotas gelbėti save, būtų galėjęs tai padaryti daug lengvesniu būdu!"

Trisdešimt pirmas skyrius. **„Geležinė uždanga iš rytų slenka vis artyn"**

Interviu su admirolu Dönitzu, generolu leitenantu Milesu Dempsey, generolais Blumentrittu ir Wencku, grafu Schwerin von Krosigku, pulkininkais von Dufvingu, Degrelle'iu, Kempka, Kempinu ir Wöhlermannu, ponia Deutschmann ir kitais arti Hitlerio buvusiais asmenimis, kurie nenorėjo būti įvardyti. Taip pat: Weidlingo dienoraštis; Haupt, *Berlin 1945*; Wöhlermanno pranešimas; Dönitz, *Memoirs*; Schwerino von Krosigko dienoraštis; Hannos Reitsch apklausa; Degrelle, *La Campagne de Russie*; Semmler, *Goebbels – the Man Next to Hitler*; Manvell and Fraenkel, *Dr. Goebbels*. Taip pat susirašinėjimas su dr. Naumannu.

Trisdešimt antras skyrius. **Ilgos kapituliacijos pradžia**

Medžiaga apie Čekoslovakiją šiame ir kitame skyriuje remiasi interviu su generolu Arthuru Schmidtu, dr. Petru Zenklu, Franku Melounu, dr. Otakaru Machotka, Eugene'u Fodoru ir Emilio Horyna. Taip pat: Jose Korbel, *The Communist Subversion of Czechoslovakia*; John Brown, *Who's Next?*; Dana Adams Schmidt, *Anatomy of a Satellite*; S. Harrison Thomson, *Czechosklovakia in European History*; Josef Josten, *Oh My Country*; Robert Ripka, *Czechoslovakia Enslaved*; Josepho Wechsbergo straipsnis *Collier's* 1945 m. rugpjūčio 11 d. numeryje.

Medžiagos apie Vlasovo sąjūdį šiame ir kitame skyriuje šaltiniai yra interviu su pulkininku Konstantinu Kromiadi, Misbachu Miftachoglu, Eugenu Kuzminskiu, Valentinu Pišvanovu, Konstantinu A. Krylovu, Jurijumi Harkuša, dr. Heinrichu Schulzu, Grigorijumi Tapeško, dr. Muzyčenka-Pismenu, pulkininku leitenantu Viačeslavu P. Artemjevu, dr. Džordžu Kohliku ir Piteriu Kružinu. Taip pat susirašinėjimas su Nikolajumi Gallay; George Fischer, *Soviet Opposition to Stalin*; Alexander Dallin, *German Rule in Russia*; generolo Ernsto Köstringo apklausa; Vlasovo atsišaukimas „Rusų laisvės kovotojams, žuvusiems kovoje su Stalino tironija, atminti".

Kita medžiaga: interviu su admirolu Dönitzu, pulkininkais Jurasovu ir Pashu, majoru Hamlinu, tėvu Sampsonu ir Johnu Grothu. Taip pat: susirašinėjimas su leitenantu Knowltonu, dr. von Braun ir dr. L. de Jongu, Amsterdamo *Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* direktoriumi; Dönitz, *Memoirs*; *The Memoirs of Field-Marshal Montgomery*; Moseley, *The Kremlin and World Politics*; Butcher, *Three Years with Eisenhower*; Eisenhower, *Crusade in Europe*; Smith, *Eisenhower's Six Great Decisions*; Kay Summersby, *Eisenhower Was My Boss*; McGovern, *Crossbow and Overcast*; McMillan, *Miracle Before Berlin*; Deane, *The Strange Alliance*; *Report of the American Commission for the Protection and Salvage of Artistic and Historic Monuments in War Areas*; James J. Rorimer, *Survival*; John Groth, *Studio in Europe*; Williamo A. Knowltono straipsnis *Reader's Digest* 1945 m. rugpjūčio numeryje; Ernsto von Jungenfeldo straipsnis žurnalo *Der deutsche Soldat* 1961 m. rugsėjo numeryje; Seymouro Freidino pasakojimas Niujorko *Herald Tribune* 1945 m. gegužės 8 d. numeryje.

Trisdešimt trečias skyrius. **„Visoje Europoje plevėsuoja laisvės vėliavos"**

Interviu su admirolu Dönitzu, grafu Schwerin von Krosigku, feldmaršalu Schörneriu, generolais Deversu, Morganu ir Strongu, pulkininkais Degrelle'iu, Jurasovu ir Rudeliu. Taip pat: Dönitz, *Memoirs*; Frischauer, *Himmler*; Manvell and Fraenkel, *Himmler*; Schwerino von Krosigko dienoraštis; Kay Summersby,

Eisenhower Was My Boss; Eisenhower, *Crusade in Europe*; Butcher, *My Three Years with Eisenhower*; Bradley, *A Soldier's Story*; Deane, *The Strange Alliance*; Robert Murphy, *Diplomat Among Warriors*; Leahy, *I Was There*; Degrelle, *La Campagne in Russie*; Rudel, *Stuka Pilot*; Werth, *Russia At War*; De Lattre de Tassigny, *The History of the French First Army*; Eichmanno pasakojimas žurnalo *Life* 1960 m. gruodžio 5 d. numeryje; Edwardo Kennedy straipsnis žurnalo *The Atlantic Monthly* 1948 m. rugpjūčio numeryje.

Toland, John

To-38 100 paskutinių dienų/John Toland. – Kaunas: Vox altera, 2016. – 624 p.
ISBN 978-609-8088-20-5

Autorius tarsi talentingai parašytame istoriniame romane pasakoja apie šimtą paskutinių Antrojo pasaulinio karo dienų.

UDK 94(4)„1945“

John Toland

100 PASKUTINIŲ DIENŲ

Dailininkas
Dainius Kairaitis

Išleido UAB „Vox altera“, Vynvyčių skg. 1, Kaunas
Spausdino „Spaudos praktika“, Chemijos pr. 29, Kaunas
Tiražas 2500 egz.

Autorius tarsi talentingai parašytame istoriniame romane pasakoja apie šimtą paskutinių Antrojo pasaulinio karo dienų. Knyga, kurios pirmas leidimas anglų kalba pasirodė 1966 m., remiasi keliais tūkstančiais pirminių šaltinių: pranešimais po įvykio, štabų žurnalais, pasitarimų ir derybų stenogramomis, monografijomis, įslaptintais ir asmeniniais dokumentais. Stengdamasis rekonstruoti šimto paskutinių dienų įvykius Johnas Tolandas aplankė daugiau nei dvidešimt šalių ir kalbėjosi su daugiau nei šešiais šimtais žmonių, tiesiogiai susijusiais su aprašomais įvykiais – vokiečių generolais, asmenimis iš Hitleriui artimos aplinkos, pogrindžio vadovais, diplomatais, Sąjungininkų karo vadais, paprastais kareiviais.

Visa tai leido autoriui nutapyti nepaprastai plačią ir spalvingą paskutinių karo dienų panoramą. Skaitytojas tarsi iš arti stebi susirėmimus įvairiuose frontuose, pasitarimus Hitlerio būstinėje ir Sąjungininkų štabuose, derybas Jaltos konferencijoje, Raudonosios armijos siautėjimus. Priešais akis slenka Drezdeno bombardavimo, Sąjungininkų baigiamųjų karinių operacijų, mūšių dėl Budapešto, Vienos, Leipcigo, Miuncheno, Berlyno vaizdai, atskleidžiamos desperatiškos Hitlerio artimiausių bendrininkų pastangos jam už nugaros tartis su Sąjungininkais, parodoma ciniška bei dviveidiška Stalino politika Rytų Europoje, išsamiai aprašomos paskutinės Musolinio dienos ir supažindinama su daugybe kitų mažai žinomų karo pabaigos įvykių.

ISBN 978-609-8088-20-5